

هَيْئَاتِ السَّعَادَاتِ

İMAM GAZÂLÎ

Mutluluk ve Saadet Hazinesi

KİMYÂ-YI
SAÂDET

EKSİKSİZ TÜRKÇE TERCÜMESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

HÜCCETÜ'L - İSLAM, ZEYNU'D - DİN

İMAM GAZÂLİ

KİMYA-YI

SAÂDET

NOKSANSIZ TERCÜMESİ

Tercüme eden
ALİ ARSLAN
Tekirdağ Eski Mühürü

MERVE BASIM YAYIN LTD. ŞTİ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Gazâlî Kimdir?

Kitabın değerli yazarı Gazâlî hazretleri hakkında bilgin âleminin büyük yazarlarından Hindistanlı Ebul-Hâsân En-Nedvî'nin kalemin-den çıkma şu kısa bülgiyi arz edelim:

Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Ettâkîdir. Ebu-Hâmid El-Gazâlî hazretleri. Tûs [Meşhed] şehrinin Taberan Köyün-de Hicri (450) de doğmuştur. Pederi Salih ve fakir bir kimse idi. El emeğinden yedi. Âlimlerin meclisine gider; Onlarla oturur, sohbetleri-ni dinler, hâmetlerinde bulunurdu. Kazancıdan onlara imkân nisbe-tinde harcar; sövelerini dinlediğinde hüngür hüngür ağlardı. Cenâbı Hak'tan kendisine fâkih bir evlad ihsan etmesini dilerdi. Vaaz meclis-lerine gittiğinde orada da ağlar; Allah'dan, vâkı olacak bir evlâd kendi-sine ihsan etmesini dilerdi. Her iki dileğini de kabul buyuran Cenâb-ı Hak Muhammed El-Gazâlî gibi bir fâkih ve Ahmed El-Gazâlî gibi bir vaaz ona ihsan etti.

Baba vefat edeceği zaman küçük Muhammed ile Ahmed'i okut-mak üzere Salih bir dostuna teslim etti. Tavâziyeleri hakkıyla yerine getirildi. Fakat Mirasları bittiğinde bir medreseye devam etmelerini söyledi. Böylece Gazâlîler ilmi bir yolculuğa başladılar. Muhammed Gazâlî sırasıyla şu hocalardan ders aldı:

1 — Ahmet b. Muhammed Er-Râzkani.

2 — İmam Ebu-Nâsir el-İsmâîli.

3 — Ayrıca Nisabur'da İmamul-Haremeyn'in yanında Meşhep, Hi-lafiyat, Cedel ve Usul okudu ve en yüksek ilmi payeye erişti.

Dörtüzdü talebe arasında Üstadın birinci asistanı olan Gazâlî ay-nı zamanda onun vekili idi. Hicri (478) de İmamul-Haremeyn vefat edince Gazâlî (28) yaşında idi. Vezir Nizamul-Mülk ile görüşmek üze-re hazırlarına çıktı. O zaman âlimleri ilim konularında toplantı yeri olan vezirin meclisinde genç Gazâlî büyük âlimlerle mücadeleyle tutuş-tu, hasamlarını mağlup edip üstünlüğünü isbat etti. Âlimler onun üstünlüğünü kabul ettiler. Bu durum vezirin hoşuna gitti ve Onun Bağ-dad'daki, «Nizamiye» medresesinin baş müderrisliğine (rektörlüğüne) tayinine sebep oldu. (34) yaşındaki Gazâlî (484) de Bağdad'a gidip va-zifeye başladı. Böyle bir vazife, bu yaşta Gazâlî'den başka hiç kimseye nasip olmamıştır.

Muâsır Abdul-Gâfir el-Fârisî der ki:

«Bağdad'da Gazâlî şöyle bir raddeye geldi ki şöhretî, büyüklerin, emîrlerin, ve hilafet dairresinin şöhretini aştı. Derelerinde (400) kişi hazır bulunuyordu.»

Abbâsî halifesi «El-Müstâzhar» Gazâlîyi son derece takdir ederdi. Onun isteği üzerine Gazâlî Batınîleri reddeden Kitâbını yazıp ona atfen «El-Müstâzhar» adını verdi.

Onüç Gazâlî bir âlimin varabileceği bütün mertebe ve makamlara ulaştığı bir devrede, yapılması güç bir iş yaptı. Baş müderrisliği, şöhretî, mertebeyi, malî, mâlkû ve âile fertlerini bırakarak biricik söhretli olan devletinden elini -eteğini çekerek fakirlerin ve gariplerin hayatını yaşamak için saharalara daldı. Bütöce ilim ve akide tarihinde emsaline ender rasûlanan bir şahsiyet teşekkül etti.

Bağdad'dan saâdet ve yakîni bulmak için çıktı. Hedefine ulaşıp tekrar saadetli bir mü'min olarak evine döndü.

Bu hareketini Gazâlî şöyle özetliyor:

«Bu manevî seyahat on sene sürdü. Bu yalnızlıklar âleminde sayılmayacak kadar çok keşiflere mazhar oldum. Hatırında kalan ve fazlâli olanı şudur: Hakiki saâdet Allah yolunda göden biricik insanlardır.

Onların sıyret-i ihâl ve gidişti) en güzel sıyrettir. Yolları Kur'an ve sünnet olduğu için en doğru yoldur. Ahlâkları Muhammedî olduğu için en temiz ahlâktır. Eğer âkilâların bütün aklı, hakimlerin bütün hükmüti bir araya gelse ve şeriatın esrarına vakıf olan zatların da ilâhîleri buna ekilense, onların ahlâkından zerreyi deçıştirip daha güzeline getiremezler!. Buna imkân bulamazlar. Zira onların sâbir, batın (ve bütün) hareketleri Nübüvvet penceresinden alınmıştır. Çünkü yeryüzünde ışık veren tek kaynak, Nübüvvet penceresidir.

GAZÂLÎ İÇTİMÂİ BİR İSLAHATÇI [MÜCEDDİD] BİR

Gazâlî hazretleri iki yöden tevedde girişmiştir:

- Felsefeyi tenkid etmek,
- Kelâm ilmini yeni bir tarzda arz etmek.

Hazretin ikinci cehdesini «İHYÂ» adlı eseri temâil etmektedir. Zira «İHYÂ» Kitâbı müslümanların hayatında derin bir tesir tara eden İslâmî kaynakların cümlesindedir. Bu kitab uzun zaman Müslümanların akıl ve nefislerini hâkmû altında tutmuştur.

Hâlen de benzeri kitâbların hiç birisine nasîp olmayan bir tarzda dîni çevrelerde tesir etmektedir. Âlimler ve tedkikçiler onu göüp durmaktadır. Meselâ; hadis hafız İmam «Zeyneddin» Ebul-Fazl el-İrakî [896 Miladî] «İHYÂ» hakkında şunları söyler:

«O İslâmî kitâbların büyüklerindedir.»

Gazâlî'nin muâsır ve İmam haremeyn'in talebesi Şeyh Abdülğâfir El-Fârisî:

«İHYA, Gazâlî'nin eşsiz eserlerindedir.» der.

Şeyh Ebu Muhammed el-Kâzerî:

«Eğer bütün ilimler yok olursa, hepsi «İHYA» dan çıkarılır!»

İmam-ı Nevevî hazretleri «İHYA» yı çok beğenir ve onu son derece takdir ederdi:

Farsçedelim ki, bu sözler ve benzerleri mubalağadan halli olmasa bile (!) Yine de en azından halkın bu Kitabın tesirinde kaldığına delalet eder. Âlimlerin onu mütalaa ettiğinin delilidir.

İbn-i Cevâlî (597 H.) «Teibîsî İbâle» adlı eserinin bir çok yerinde Gazâlîyi tenkid edip Muînaddî (hadis âlim) lerin yoluna göre sabit ve sahîh olmayan hadîslerle «İHYA» sıranı dolu olduğunu iddia edip üleri sürdürdüğü halde, Kitabın tesirinde kalarak «Mînahacül-Kasîdine» adıyla «İHYA» yı kısaltmış bulunuyor.

Gazâlî, Bağdad'dan çıkıp mürşehede, ibadet, ve halıktan uzak olma zahmetlerine katlandıktan, korku, ümid, Zâhd, mârifet ve yakîn devrelerini geçirdikten ve bütün bunların tadını tattıktan sonra «İHYA» yı yazdı. Böylece «İHYA» onun nefsinin bir sureti, düşüncelerinin aynasıdır. Bu sırta biniken okuyucuların nefsinde çok tesir eder; ve bu sırta binendir ki, ondan hayret şaşırır.

Canb-ı Hak, ruhl saadet ve hakîkî mârifet ile Gazâlî'ye İsrâm ettikten sonra onda ilme değer verme, halkın içinde bulundukları lezzetlere dalma, dünya yaşamına sımsıkı sarılma gibi halleri araştırma hissi belirdi. Âlimlerle ehli diyanetin, hükümdar ve siyaset erbabının yanında bir mevki kapmaya nasıl can attıklarına, bunun için de manâzı cedel ve hararetlî münakaşaları nasıl takip ettiklerini ve nefsin temizlenmesinden vna geçip, ahiret ilmini bir tarafa atarak İhkanın ferî meselelerini öğrenmek ile nasıl iltifa ettiklerini müzahede etti.

Söde halkın kalbine çalışanların, görünürde sıslı seçtiklerini, ahenkli ve düzgün şekerinin hakikatına, halkın gâfiletini, Âlimlerin susmasını, nyanrcının yokluğunu da müzahede etti. Bütün bunlar, ümmetin her tabakasının vehâmlerini belirten, derman getiren ve dectlerin teşhisini yapan «İHYA» kitabının telifine sebep oldu. Gazâlî'yi eyaa» diye tahrik etti. Gazâlî'nin bu yaptığı açıkca «Hâlime hamr el, ahirete azık peyda et, dînin hakikatına ve ülüne yapeş, üstün ahîâklarla süslene» demektir.

Gazâlî hazretleri bizzat bu durumu «İHYA» sıranı başında dile getirerek der ki:

«Yolum rehberleri, Peygamberlerin vârisi bulunan âlimlerdir. Oysa zaman onlardan boşalmıştır. Ancak sarretçiler kalmıştır. Onların da çoğuna şeytan gâlebe çalmıştır. Dünya harsa onları saptırmıştır. Her biri dünyasıyla meftundur. Mâkrûf münker, münkeri mâkrûf görecek raddeye gelmişler. Hattâ dîn ümi yok olmuştur. Yeryüzünden hidayet alametleri silinmiştir!»

Hakimlerin ve kadıların, hasunlar arasında hüküm verdikleri fetvalar halk için ilim olmuştur. Veya bôbürlenmeyi istiyenin elde etme-

ye cân aştı; Cedel ilim yerine geçmiştir. Yahut halk tabakasının kalbini çelmeye elverişli olduğundan vazirin istediği süsü konuşmadır, hayalini verdiler. Çünkü bu için hâricinde haram yemeye elverişli bir tuzak göremediler. Ahiret yolunun ilmi, Kur'anda Allahın Teâlâ'nın FIKIH, HİKMET, İLÂZ ZİYÂ, NUR HİDAYET ve RÜŞD diye adlandırdığı selefın yoluna gelince, bu halkın arasından kalkmış ve unutulmuştur. Bu durum dinde korkunç bir yıkım ve tehlikeli bir hastalık olduğundan, dinî ilimleri ilhya etmek için bu Kitabı hazırlamayı mühim bir iş, geçmiş imamların yollarını keşfedici ve Selef-i salihin ile Peygamberlerin nezdinde menfaat verici ilimlerin yönlerini islah edici bir vazife tetakki ettim.»

Görüldüğü gibi Gazâlî, bu kapsayıcı fesadan en büyük mesuliyetini âlimlerde ve din ehlinde görüyor. Bu durumların bozulmasında ilk sebeb onlardır diyor ve şöyle devam ediyor: «Çünkü ümmetin tuzu onlardır. Tuz bozulursa onu ne islah edebilir!»

Âlimlere hitaben yazılan bir şiir'i mîsal getiriyor:

«Ey okuyucu kitlesi, ey memleketin tuzu! (Söyler mîkânı), Tuz bozulduğunda onu ne islah eder?»

Kalblerin nasıl hastalandığını, ahiretten nasıl gâfil bulanulduğuna açıklıyor, sebeblerini belirtiyor. O sebeblerin cümlesinden olarak âlimlerin hastalığına gösteriyor. Oysa onlar, kalblerin doktorlarıdır. Acaba doktor hasta ise, hastaların hali ne olur? Hasta doktorun ilacına, başka hastalar ilâfât eder mi?

Böylece halkın bozulmasını idarecilerin bozukluğuna, idarecilerin bozukluğunu da âlimlerin fesadına bağlar.

Gazâlî hazretleri, Melik Şah'ın oğlu Sencar'ın, Nizamul-Mülk'ün oğlu Fahrul-Mülk'ün vezirlikleri zamanında «Nizamîye» nin baş müderrisliğini yaptı. (500) tarihinde Fahrul-Mülk öldürülünce, Gazâlî müderrisliği bırakıp memleketi Tus'a çekildi. Evinin yanında bir sıvye ile bir medrese yaptırdı. Orada ilim ve terbiyeye devam etti. Melikşâhın oğlu Sultan Muhammed (509) da Ahmed bin Nizamul-Mülk'e vezir tayin ettiği zaman, Vezir Gazâlî'den yeniden Bağdad'a dönmelerini istedi. Onun oradaki yerini dolduran kimse olmadığının beyan etti. Çünkü Nizamîye hilafetin medarı iftiharı idi. Hilâfât makamı bunu istiyordu. Erâden devletin imzalarını kapsayan, davetname Nizamül - Mülk'ün oğlu Ahmet Kivamü'd-din'den geldiğinde, Gazâlî sair beyan ederek Tus'da kalmaya devam etti. Geri kalan hayatını din ve ilimle meşgul olmakla geçirdi. İlim ruhu hâlâ Gazâlî'de eskiden olduğu gibi taptaze idi. 504 de «El-Müstasfa» adlı kitabını telif etti. Bir sene sonra da Allahın «Ey imânına kavuşan nefis! Rabbine, razı olduğun ve razı bulunduğun halde döneliş yap.» emrine uyarak (Hicri 505) de Cemazü'l-Ülâ ayında ve Pazartesi günü şafak zamanında vefat etti.

Allah bizi feyzinden müstefiz eylesin; Amin!

Giriş

Göktelâz yıldızların, sahralardaki kumların, hava zerrecelerinin, yağmur ve deniz damlacıklarının, ağaç yapraklarının sayısızca, sayı ve rakamla ifade edilemeyen hamdlerle senâlar; vahdet divanının sahibî ve azamet sarayının süsleyicisi olan Allah'a mahzuzdur. Onun bîrlîğinin delilleri güneş kadar parlaktır. Safatlarının azameti kosun delillerle mâlûmdur. Onun yüce şanının kemalini ancak yine kendisi bilir, onun esalî zâtının hakikatine öncesiz bilgisinden başka giden yol yoktur. O her türlü eksiklikten mânezestir. Âlem onun hakikatini anlayamamanın acz ve çâksunluğu içerisinde. Akıl yoluyla onun kemâline ulaşılmaz. Akıl yıldızları, «Allah nurdur» mertebelerininin bağlangıcında batar. Hüner sahibleri, «Ben size can damarımızdan daha yakınam» merhalesinde Herlemekten yorgun ve bîtkin dîğşmiştir. Zâtini hakkiyle tanıyamamak, aczini ve kusurunu göstermek, velîlik mertebelerininin sonudur. Hamd ve senâsundan takîratını itiraf etmek, peygamberlerin ona yaklaşmalarının sonudur. Fakat ona tanımaktan tamamıyla umud kesmek de uzak bir sapıklıktır. Onu hakkiyle tanımak için benzetme yapmak ve emsâl getirmek de faydasızdır. Zira kulluk makamında ve hizmet dairesinde gerekli olan şben ancak insanları ve cinleri bana ibâdet etsinler diye yaratılmış ilâhî düstürün mânsısına uyup gereğini yapmak ve hakkı mâbudan, kayıtsız ve şartsız yaratıcının yapılacak işlerini ve azîmetli sıfatlarını düşünmekten bir an geri ve habersiz kalmamaktır. Böylece bütün âlemdeki nûrun onun nûrunun parlıtına okduğu, onun kudret denizinden seçilip yaratıldığı anlaşıp «esalî Allah'ındır» köprüsünden «Allah'tan başka birşey yoktur» manzarasına geçilir.

Milyonlarca salât ve selâm; insanların efendisi, peygamberlerin sonuncusu, seçkinlerin önderi, ilâhî sırların emni ve ilâhî huzurun perdesini açan Muhammed Mustafa'nın pök ve nûru türbesine ve İslâm milletinin divanına kuran, şeriat kanunlarını beyan eden ashâbına, ehli-beytine ve bîhikâsa yüce kadîr sahibleri, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye olsun.

Bundan sonra bil ki, bu dünya ticarethanesinde doluşan insanlığı bu boş yere yaratılmamıştır. Hatta gökteki ve yerdeki bütün serreler insan-ı haliyle: «Ben boşuna yaratılmadım» der. Madde ve rûh tılsımı;

değişik işlerin, zât şekillerin bulunduğu bir hikmet gemisi ve ibret aynasıdır. İnsanın dünyadaki varlığının bir başlangıcı var ise de, âhiret-teki varlığı devamlı ve sonsuzdur. Maddî yapısı safli ise de, mânevî ruhu müstâdır. Yaradılışın başlangıcında tıynetine, kötû ve hayvanî vasıflar karışıp eşîbhesiz nefis kötülüğü emredere tuzakına düşmüş ise de, kötûlûkle mücadele çömlüğünde ve iyiliği arama potasında bulanık, çirkin ve çeytani sıfatlardan arınıp pâk olur. Ve «Ey mutsâlin nefis, Rab-bine döne nidâıyla esfel-i safilâden (en aşağı dereceden) kurtulup a'la-yı ulyâyine (en yüksek dereceye) uçup ulûhiyet kapısında ve Rab-binin sarayının yakınında yuva yapar.

Bâkî, esfel-i safilân, nefsanî bir hâl olup şehvet ve kırgınlığa esir olmaktır. A'la-yı ulyâyin ise, rûhanî bir derece olup onun vasıtasıyla akıl, kasıplık ve şehvete hâkim olup «Haydi (iyi) kullarının arasına gir. Cenâetine gir» hitabına mazhar olan kulların zümresine girer. İnsan, meleklerle mahsus bu sıfatla Allahu Teâlâ'nın cemâline o derece ünsiyet payda eder ki, ondan bir an ayrıldığı takdirde, her türlü nimet ve râhatlığa sahip olan sekiz cennetle teselli bulmaz. Demek ki, nöksan ve aşağı yaratılan kötû nefisler, ancak mücadele ve gürçeği arama ilâhiyle aranabilirler.

Bakır ve pirinci kırmızı altın yapan maddî kimya zor ele geçtiği gibi, insanlık cevherlerini hayvanî bulanıklardan arıtarak melekler safiyetine erdiren, onu altın gibi paslanmaz ve devamlı yapan mücadele kimyası da zor elde edilir. Bu kitabın maksat, hakikat ilâcının ecza ve bîleşimini okuyucularına kolaylıkla açıklatmaktır. Bu sebeple bu kitaba «KİMYA-YI SAÂDET» adını verdik. Bağışlayan Allah'tan niyaz ederim ki, onun adına uygun ve kimya gibi hizmete lâyık eyesin. Bâhâssa bu kimya diğer kimyalardan üstündür. Hatta kimya adı bu-na hakikat, diğerlerine mecazdır. Çünkü diğer kimyaların değer ve itibarı, bakır ve pirinci paslanmaktan koruyup onlara geçici hayatta bir miktar safiyet vermektir. Bu kimya ise, bizzat büyük nimetlerin ve ebedî hayatın sebâtıdır. Zira hayvanî sıfatları insânî sıfatlara, nefsanî hâşerî rûhanîyete tebdil eden bu kimyadır ve yine ebedî mut-luluğun rabıtası, sonsuz saadetin vasıtası bu kimyadır.

B Ö L Ü M

Kitabın Muhtevası

Maddî kimya, hiçbir kocakarının ve kılhanbeyin hazinesinde bulunmayıp ancak padişahların hazinesinde bulunduğu gibi, ebedî sadet kimyası da ancak Allahü Teâlâ'nın hazinesinde ve onun perdesinin altında bulunur. O hazineler, gökte manen Allah'a yakın meleklerin cevheri ile yerde peygamberlerin kalbinden ibarettir. O halde hakikat kimyasını peygamberlerin dışında isteyenlerin akibeti dâkkettir ve onun sıfatı kalpazanlıktır. Sonucu kuruntu ve hayaldir. Kıyanet gününde kalpazanlık ve kuruntusu açığa çıkar ve mâflis olur. Kötülüğü yüzüne vurulur ve rezil rûsvay olur. O halde peygamberlerin gönderilmesi büyük bir maslahat ve hâkmete mebnâdir. Belki maksat, hakikat kimyasının ilminin insanlara öğretmektir. Böylece insanlar mücahede potasında kalb cevherini arıtma yolunu, kalbin bulanıklığına sebep olan çirkin ahlâkın iyi ahlâka dönüştürülmesini öğrenirler. Bu sebebledir ki, Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de önce kudret ve kemâliyle; celâl ve azametiyle övünür. Sonra da kullarına peygamberlerini gönderip doğru yolu göstermekle minnet buyurur. Bununla da en büyük nimet olan hakikat kimyasının ancak peygamberler tarafından öğretilbileceğini gösteriyor.

«Gökte ve yerde bulunan canlı ve cansız bütün varlıklar, Allah'ı tesbih ederler; o öyle bir hükümdardır ki, Kuddüsdür, bütün noksanlıklardan münezzehtir. Azîzdür. Herşeye güçü yetendir. Hâkimdir. Her işinde hikmet sahibidir (çoğu yazma bilmeyen) Araplar içinde, peygamber gönderen O'dur. (Bu peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.) onların üzerlerine (Allah'ın) âyetlerini okuyor, onları (çirk pasından) arındırıyor, kendilerine Kur'ân ve şeriat kanunlarına (dini hükümleri) öğretiyor. Oysa onlar, bundan önce (peygamber gelmeden önce) açık bir sapıklık içindeydiler.» (Cuma sûresi, âyet: 1-2)

Büyük âlimler der ki: Onları arındırıyor sözünden maksat, onların hayvanî sıfatlarından, kötü ahlâktan temizler demektir. Onlara kitap ve hikmet öğretir söz ise, onları temizledikten sonra marifet ehliyesiyle süsler; meleklerin ahlâkına onlara örtü yapar, demektir. Kimyadan maksat, nefis sarayına dünya başlarından kurtarıp yâsûnû dünyadan çevirip Allah'a dönmek ve Allah'tan başka kalpte hiçbir

şeye yer vermemektir. «Herşeyden ayrılmak yalnız ona (Allah'a) yöneldi» (Müzemmilâ sûresi, âyet: 8) âyeti-i kerimesi bu gerçeği ifade buyurur. Tebli, insanlardan kesilmek, uzak kalmak ve tamamıyla Hakk'a yönelmektir.

Bu kitap dört ünvân ve dört rûkûn üzere düzenlenmiştir. Bunlar marifet ünvânları ve muamele rûkûnleridir. Birinci ünvân, insanın kendi hakikatini bilmesi hakkındadır. İkinci ünvân, Allahü Teâlâ'yı tanımak hakkındadır. Üçüncü ünvân, dünyanın hakikatini bilmek hakkındadır. Dördüncü ünvân, âhiretin hakikatini bilmek hakkındadır. İslâm'ın hakikati, bu dört marifettir.

Dört rûkûn ise, İslâm'ın muamelesi hakkındadır. İkisi zahîrî hal-ler, ikisi de batınî halfer hakkındadır. Zahîrî halferin biri, Allah'ın emrine uymaktır. Buna ibadet denir. Diğeri de, geçim ile ilgili halferde edebe riyyet etmektir.

Batınî olan halferin biri, kalbî, beğenilmeyen ahlâktan arındır-maktır. Bunlar kurgunluk, hased, kibir ve gururdur. Bunlara geçitler ve tehlikeli sıfatlar denir. Diğeri, kalbî iyi sıfatlarla süslemektir. Bunlar da sabır, pûkür, muhabbet, umut ve tevekküldür. Bunlara da Kur-tarıcı sıfatlar denir.

İbadetü bhâdires birinci rûkûn on asıl üzere düzenlenmiştir. Bi-rinci asıl, Ehl-i Sünnetin itikadı hakkındadır. İkinci asıl, ilim öğren-mek hakkındadır. Üçüncü asıl, temizlik hakkındadır. Dördüncü asıl, namaz hakkındadır. Beşinci asıl, zekât hakkındadır. Altıncı asıl, oruç hakkındadır. Yedinci asıl, hac hakkındadır. Sekizinci asıl, Kur'an hak-kındadır. Dokuzuncu asıl, zikir hakkındadır. Onuncu asıl evrad (her gün okunan Kur'an ve dualar) hakkındadır.

Muameletü edeblerini bhâdires ikinci rûkûn da on asıl üzere dü-zenlenmiştir. Birinci asıl, yemek edebleri hakkındadır. İkinci asıl, ev-lenmenin edebleri hakkındadır. Üçüncü asıl, çahşma ve ticaret edeb-leri hakkındadır. Dördüncü asıl, helâl kazanmak hakkındadır. Beşin-ci asıl, sohbetin edebleri hakkındadır. Altıncı asıl, insanlardan uzak kalmamanın (uzletin) edebleri hakkındadır. Yedinci asıl, yolculuğun edebleri hakkındadır. Sekizinci asıl, dinlenmenin edebleri hakkındadır. Dokuzuncu asıl, işyüğü emretmenin ve kötülüğü nehyetmenin edeb-leri hakkındadır. Onuncu asıl, hükümdarların, insanları göstermeleri ve devlet idaresi hakkındadır.

Üçüncü rûkûn, dindeki dar geçitleri aşmak hakkındadır. Bu da on asıl üzere düzenlenmiştir. Birinci asıl, nefsin riyyetli hakkındadır. İkinci asıl, mide ve ferin şebwetleri hakkındadır. Üçüncü asıl, çirkin sözler ve dil âfetlerinin ilacı hakkındadır. Dördüncü asıl, kurgunluk, kin, hased hastahklarının ilacı hakkındadır. Beşinci asıl, dünya sevgi-sinin, çirnilik ve ağgönlülük hastahklarının ilacı hakkındadır. Altıncı asıl, dünya harsa ve mal toplamanın ilacı hakkındadır. Yedinci asıl, mevki, makam harsının ilacı hakkındadır. Sekizinci asıl, ibadetteki mînkâfukluk ve rıyânın ilacı hakkındadır. Dokuzuncu asıl, kibir ve gu-

rurun ilâci hakkındadır. Onuncu asıl, dalgalık ve gaffetin ilâci hakkındadır.

Kurtarıcı sıfatları bildiren dördüncü rûkûn da, on asıl üzerine düzenlenmiştir. Birinci asıl, tevbe etmek ve zulümleri bırakmak hakkındadır. İkinci asıl, şükür ve sabır hakkındadır. Üçüncü asıl, korku ve ümid hakkındadır. Dördüncü asıl, dünyadan yüz çevirmek ve fakirlik hakkındadır. Beşinci asıl, doğruluk ve îtikâs hakkındadır. Altıncı asıl, kendini hesaba çekmek ve murakabe etmek hakkındadır. Yedinci asıl, tefekkür hakkındadır. Sekizinci asıl, tevhid ve tevekkül hakkındadır. Dokuzuncu asıl Allâhü Teâlâ'nın gevik ve muhabbeti hakkındadır. Onuncu asıl, ölüm ve kıyâmetin halleri hakkındadır.

Elî ki, insanın ruhu dört unsura muhtaç olduğu gibi, İslâm'ın hakikati de dört şeye muhtaçtır: Kendini tanımak, Allâhü Teâlâ'yı tanımak, dünyayı tanımak ve âhireti tanımak. Bona biraen Müslümanlığın icabı bu dört üsvân üzere düzenlenmiştir.

Birinci Ünvan

Kendi Hakikatini Bilmek

Bil ki, Allahü Teâlâ'yı tanımanın anahtarı, insanın kendi kendini tanımasıdır. Bunun hakikat olduğuna «Kendini tanıyan, Rabbini tanıma hadisi ile «Gerçeği anlayınca kadar varlığımızın belgelerini onlara hem deş dünyada, hem de kendi içlerinde göstereceğiz.» (Fussûlet sûresi, âyet: 53) âyet-i kerimesi kuvvetli ve doğru delildir.

İnsana, kendi nefisinden daha yakın birşey yoktur. Kendini bilmeyen, Allah'ı nasıl bilir? Eğer kendimi tanıyorum diye iddia ediyorsan, delilize iclis maktul değıldir. Eğer delilin, zahir âzalarından yücelin, başına; bütün ahvalından ise, senktüğün, susadığına bilmek ve kusgnuk zamanlarında bir kimseden intikâm almak, şehvetin galebe çaldığı zaman evlenmek ise, bu türlü tasarruf bütün hayvanlarda da vardır. O halde bu çeşit kendini bilmek, Allahü Teâlâ'yı tanımaya anahtar olamaz. Öyle ise, önce kendi hakikatına, dünya yolculuğuna nereden gelip nereye gideceğini bilip ondan sonra niçin yaratıldığını, dünyaya ne yapmak için geldiğini, saadet ve bedbahtlığın hangi işlerde olduğunu düşüneceksin.

Ve yine bileceksin ki; senin bütünde dört sıfat vardır: Hayvanlar sıfats, yirtucular sıfats, şeytanlar sıfats ve melekler sıfats. Senin hakikatın hangisidir, sende bunların hangisi asil ve hangisi emanettir. Sen hilen bunları bilmedikçe, kendi saadetini bilmeye muktedir olmazsın. Çünkü her birinin ayrı gıdası ve ayrı saadeti vardır.

Mesele: Hayvanların gıdası ve saadeti, yem yemek, uyumak ve çiftleşmektir. Yirtucular için saadet, öldürmek, hâdet ve intikâmdır. Şeytanların gıda ve saadeti, hile, aldatmak ve bedbahtlıktır. Meleklerin saadeti ve gıdası, Allahü Teâlâ'nın cemâlini müşahade etmektir. Meleklerde hiçbir surette hayvanların, yirtucuların sıfatları mevcut değıldir.

O halde, eğer sen melekler sıfatında insan isen, uğraş, çalış. Tâ ki senden Allahü Teâlâ'yı bilmeğe yol gitsin ve o yolla Allah'ın cemâlini görmeye vâsil olasın. Hükmet gözüyle, ihret nazarıyla bak. Sendeki bu sıfatlar, sana hâkim olup seni kendilerine esir yaparak kendi hizmetinde çalıştırmak için mi yaratılmıştır? Yoksa vâki olan yetcu-

luğunda, sana angarya olmak, sana binek hayvanı ve silâh olmak için mi yaratılmıştır? Bu dünya konağında birkaç gün ihtiyacını tedarik edip bunlarla geçici saadetini temin et. Ancak asıl saadetin hâzıl olduğu anda, onları bırakıp asıl vatanına yüz çevir. O vatan, havas (seçilmiş kullar) için Allah'ın cemâli, avam için cennettir.

O halde bu mânakların hepsini bilmen lâzımdır. Böylece kendini biraz bilmiş olursun. Bunları bilmeyen dinin hakikatini bilmekten mahrumdur.

BİRİNCİ BÖLÜM İNSANIN YARATILIŞI

Ey aurların kimyasını öğrenip iyilerin yolunda gitmek isteyen! Eğer kendi nefsinden haberdar olmak istersen, bil ki, seni yaratan Allah Teâlâ sende iki şey yaratmıştır: Biri zahiri, diğeri batını. Zahiri olan gös ile görülebilen beden kalıptır: El, ayak gibi. Batını olana da bazan nefs, bazan ruh ve bazan da kalb derler. Senin hakikatın batını yönündür. Bedendeki zahir âzalar, batının askeri ve hizmetçisidir. Biz buna kalb (göndü) ismini vereceğiz. Kalb dediğimiz zaman, bilin ki, insanın hakikati demek istiyoruz. Kalb demekle, göğsün sol tarafına yerleştirilmiş ve yürek dediğimiz uzun yuvarlak olan et parçasını kast etmiyoruz. Çünkü basiret ehli yanında onun kıymeti yoktur. O, hayvanlarda hattâ öslerde de vardır ve zahir gözümlükle de görülebilir. Gözle görülen herşey bu şehadât âlemindeydir. Bizim göndü dediğimiz ise, bu âleme geçici olarak gelmiş gurip bir varlıktır. O belli uzuv ise, onun eti ve âletidir. Bedenin bütün uzuvları onun askeri ve ordusudur. Hakkın cemâlini görmek, onun sıfatıdır. Bütün teklif, hitap, kınama ve ceza onadır. Saadet ve şekavet onun içindedir. Bu hususları tahsil ederken, bütün kaza ve beden ona uyar ve emrine hazırdır. Onun hakikatini bilmek, tanımak, Allah Teâlâ'yı tanımamanın anahtarıdır.

O halde onu bilmeye uğraş. Zira o çok yüksek bir cevher olan meleklerin cevherindedir. Onun asıl madeni, Allah Teâlâ'dır. «Ben Allah'ın nurundanam; mü'menler de bendeme hadis-i şerifi de bu mâna-yı kâretilir.

Bil ki, gösül gayb âleminde gelmiş ve tekrar oraya dönecektir. Bu harap dünyaya ticaret ve ziraat için gelmiştir. Ticaret ve ziraatın ne olduğu —Allah'ın izniyle— ileride açıklanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM KALBİN VARLIĞI

Akıllı ve basiretli insanlar bilin ki, bir şeyin hakikatini bilmek, ancak onun varlığını anlaşıtımasından sonra mümkün olur. O halde önce kalbin varlığını, sonra hakikatini, ondan sonra da ordu ve

aşiretini, daha sonra da sıfatını bilmek lâzımdır, sıfatı bilince, bunun Allah Teâlâ'yı tanımaya nasıl vesile olduğu; saadet ve şakavete ne şekilde sarmaya olduğu anlaşılır. Bunlar, —Allah'ın izniyle— tafsîlîyle anlatılacaktır.

Bili ki, kalbin varlığı iki delil ile sabettir: Delillerden biri şudur: İnsanın kendi varlığında şüphesi yoktur. İnsan varlığının fizikî yapısıyla olmadığı da bir gerçektir. Çünkü dillerin de bir fizikî yapısı vardır. Ancak dillerde kalb yoktur. Kalben maksat ruhtur.

Diğer bir delil de şudur: Bir kimse gövünü yumup kendi bedeninden, yerden, gökten ve bütün duyulanlardan duyularını alıkoyduğu anda bile kendi varlığına kesinlikle bilir. Bu itibarla anlaşılıyor ki, kalb (ruh) bedensiz de mevcuttur. Bu açıklamadan, kıyâmet gününün hak olduğu anlaşılır. Çünkü bundan anlaşılıyor ki, vücut örtüsünün kalkmasıyla insanın hakikati yok olmaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUH VE MAHİYETİ

Eğer ruhun hakikatinin ne olduğu, ona mahsus sıfatlarını neler olduğu sorulursa, bilinki, şeriat külli bu hususun ruhsat kısmına bağlamıştır. Nûküm, Hâzret-i Peygamber'e hitaben buyrulur ki:

«Ey Muhammed! Sana ruh'un ne olduğunu soruyorlar, de ki: «Ruh, Rabbinin emrinden ibarettir.»» (İlâra sûresi, âyet: 85) Bu daireden çıkmaya düstür verilmemiştir. Ancak kendisine, ruhun Allah Teâlâ'nın emrinden, yani emir âleminde bir emir olduğu şeklinde cevap vermeye izin verilmiştir.

Bu mânâya, «Bilki ki, yaratma da, emir de onun hakkındır» (A'raf sûresi, âyet: 54) âyeti ile de işaret buyurulmuştur. Yaratma (halk) âlemi başkadır, emir âlemi başkadır. Yaratma (halk) âlemi, keyfiyet ve miktarı olan âlemdir.

Zaten halk kelimesi de, lügat anlamında takdir ve ölçmektir. Halbuki insan ruhunun miktar ve keyfiyeti yoktur. Ruh, bölünmeyi kabul etmeyen bir cevherdir. Eğer bölünebilseydi, birşeyin bir parçasını bilmek, diğer bir parçasını da bilmemek caiz olurdu. Böylece bir şeyin, bir anda hem bilinmesi, hem de bilinmemesi olurdu ki bu caiz değildir. Ruh, her ne kadar bölünmeyi kabul etmiyorsa ve kemiyet yeri değil ise de, mahlûktur (yaratıktır). Çünkü halk, iki mânâya gelir: Biri yaratmak, diğeri takdir etmek (ölçmek). Ruh takdir mânâsında mahlûk değil ise de, —Çünkü miktarı yoktur— yaratılmak mânâsında mahlûktur.

Bundan anlaşılıyor ki, ruh hakkında ihtilâfa düşen bütün grupların sözleri yanlıştır. Meselâ: Bazısı ruh kadîmdir demiştir. Bazısı ruh, arazdir demiştir.

Araz, kendi kendine var olmayıp, başka bir cisim ile varlığını gösteren safattır; renk gibi. Bazen de ruh cisimdir demişler. Ruh kadimdir diyenler yanılıyor. Çünkü ruh mahluklar ve hiçbir mahluk kadim değildir. Ruh arazdır, diyenler de yanılıyor. Zira ruh, bedensiz bulunur. Araz ise cisimsiz bulunması imkânsızdır. Ruh cisimdir diyenler de yanılıyor. Çünkü ruh bölünmeyi kabul etmez. Halbuki her cisim bölünebilir. Bölünebilen ruh (can) ise, insanların değil, belki hayvanların ruhudur. Kalb diye ta'bir ettikleri ruh ise, Allahu Teâlâ'yı tanımak yeridir ve hayvanlara verilmiştir. O, ne cisim, ne arazdır. Belki melekler cevherinden bir cevherdir. Onun hakikatini bilmek, gayet zordur. Şeriat ehil, onu uzun boylu açıklamaya cesaz vermemişler. Nitekim daha önce de buna işaret edildi. Şeriat ehlinin, ruhun hakikatini bilmeye işaretleri olmadığı için, din yolunun başlangıcında yine bu işe başlayanlar için onu bilmeye lüzum yoktur. O safhada lazım olan mücahededir. Bir kimse, şartlarına uyarak, rükünlerini yerine getirerek mücahede yaparsa, şüphesiz hiç kimseden işitmeden onun kalbi ruh marifetine sahip olur.

Zira ruh marifeti, mücahedenin sonra hâsıl olan Allahu Teâlâ hıdayetlerindedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «Ama bizim uğrumazda cihad edenleri cihette yollarımıza erdirtirceğiz.» (Ankebut sûresi: 89) âyetiyle işaret buyurulmuştur. Din yolunda mücahedesini henüz tamamlamayanlara ruhun hakikatini açıklamak caiz değildir. Nitekim bu hususa bu âyet-i kerime ile işaret buyurulmuştur. Ancak mücahedenin başlangıcında ruhun ordusunu bilmek lazımdır. Zira ordusundan habersiz olan kumandanın harbe gitmesi büyük bir hatadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BEDEN VE DUYULAR

Bil ki, beden ülkesinin sultanı insan ruhudur. Onun, sayısız asker ve ordusu vardır. Âyet-i kerimeye «Şabbibin ordularını kendisinden başkası bilmez.» (Müddessir sûresi: 31). O sultan âhiret yolculuğu için yaratılmıştır. Onun hazinesi, Allahu Teâlâ'yı tanımak, bilmektir. Bu hazine ise, ancak Allahu Teâlâ'nın yarattıklarını, İhsen gösüyle seyredip her birinden bir mânâ çıkarmakla temin edilebilir. Alemlerdeki acayip işleri bilmek, duyular yoluyla mümkün olur. Duyuların varlığı da beden iledir. O halde, Allahu Teâlâ'yı bilmek, kalbin avidir. Duyular, o avın bağ ve tuzaktır. Beden, onun bisek hayvanıdır. Onun için kalbin bedene ihtiyacı vardır. Beden de eczasına muhtaçtır. Onun eczası, birbirine zıt olan anaksır (unsurlar) (su, toprak, hava, ateş) dir.

Bu yüzden beden yapısı zayıf ve helâk olması yakındır. Helâk sebebi İki kısımdır: Biri dışarda, diğeri içeridedir. İçeride olan açlık ve

susuzluk; dışardakiler ise, ateş, su ve diğer düşmanlardır. İçeridekilerden korunması için yemeye, içmeye ihtiyacı var. Bu sebepten de iki sınıf askere ihtiyaç vardır: Biri zâhirdir. El, ayak, ağız, diş ve müde gibi. Dışardaki düşmanlardan korunması için de iki sınıf askere ihtiyacı vardır. Biri zâhirdedir. El, ayak, ok, yay ve diğer silâh ve âsa gibi. Diğerî batıdadır. Öfke ve kızgınlık gibi. Bu sikir olunan asker ve âlet, göze görülen düşman ve zâhirden müşahede edilen gıda içindir. Zâhiri olmayan ve göze görülmeyen düşmandan korunmak ve gıdayı temin etmek için, duyulara ihtiyaç vardır. Onlar da beş zâhiri ve beş bâtını olmak üzere ondur. Zâhiri olanlar, beş duyuramaz olan içtirmek, görmek, koklamak, tatmak ve dokunmaktır. Bâtında olanların yeri dimağdır: Hayâl kuvveti, düşünme kuvveti, esberleme kuvveti, hatırlama kuvveti ve vehâm kuvveti (zan) dir. Bunların herbirinin belli özellikleri ve hususî halleri vardır ki, birisi aksarsa, dünde de, dünyada da hususiyeti bozulur.

Bu dıştaki ve içteki askerler, kalbin emrine amâdedirler. Kalb ne emir ederse hüküm yerine gelir. Meselâ: Dile emir verince, hemen konur. El ve ayağa emir verince, harekete geçerler. Göze emir edince, nazar eder. Düşünme kuvvetine emir ederse düşünür. Kulâsa, bu askerin hepsi padişahın emrine râmdır. Böylece bedeni muhafaza ederler. Bu padişah azgını alıncaya kadar, avını tutuncaya kadar, âhret ticaretini bitirinceye kadar ve kendi saâdet tohumunu ekinceye kadar devam eder. Bu mecburî îstisat melekler arzında da câsirdir. Zira melekler zümresi, Allah Teâlâ'ya muhalefet etmek kudretine sahip değildir. Onlara verilen bütün işaretlere —insan âzası gibi— gayri ihtiyari îstisat ederler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KALBİN ASKERLERİ

Kalb askerlerinin haddi, hesabı yoktur ve düşmanları da sayısızdır. Bix maksadı bir misâl ile anlatmakta yetineceğiz: İnsanoğlunun bedeni muazzam bir şehre benzer. Onun âzaları, parmakları, O şehrin sanat erbâbidir. Şehvet, maliye müdürü, gazab subaşı (emniyet müdürü) dir. Şehrin padişahı kalb, veziri akıldır. Memleketin temir ve muhafazası için padişahın reyaya ihtiyacı olduğu gibi, gönül padişahın da bunlara ihtiyacı vardır. Ancak bunlarla beden memleketi mamur ve ordusu muzaffer olur.

Fakat şehvet, haraç düşkünü, fitneci, yalancı ve kötü mizacıdır. Vezir ne emir verirse, onun aksini yapar. Daima haraç bahanesiyle memlekette olan bütün malları alıp öfkeyi vıran ve boş bırakmak ister. Gazab olan subaş, hiddetli, azgın ve edepsizdir. Daima usmak, barmak, yakmak, yakmak ister. Padişah daima vezir ile müzavere edip tedbirler onunla görürse, yalancı ve tama'kâr maliye müdürünün, vezire muhalefet etmemesi için ona kıymet vermezse, onu köstahlık-

tan men'etmek için nazırı onun peşine takarsa, ve nazırın da —had-dine tecavüz etmemesi için— daima onun kalbini kırıp onu hırpalar-sa, memleketin nizama yerinde yürür. Bu metotla ülkesini idare eden padişahın memleketi mamur olur. Reaya (vatandaşlar) memnun olur ve böylece Allah'a giden sadakat yolu kapanmaz. Eğer bunum tersi olursa, yâni akıl ve ruh mağlûp olur; şehvet ve gazab galip olursa, memleket harap olur; şehir virân olur, reaya (vatandaş) açlar ve pa-dışah da bedbaht ve perişan olur.

ALTINCI BÖLÜM

ORGAN VE DUYULARI HAK ÜZERE KULLANMAK

Bundan önceki kimal, tafsil, teşbih ve temsilden anlaşıldı ki, ye-mek isteği, gazab, istikam, insan vücudunu beslemek düzenlemek ve korumak içindir. Bunlar, gece - gündüz bedene hizmetçidir. Yemek ve içmek, bedenın yemadır, gıdasıdır. Beden duyuların hammalıdır. De-mek ki, beden hislere (duyulara) hizmet ediyor. Duyular ise, aklın ca-sası ve tuzıdır. Onların vasıtasıyla acayıp işleri araştırıp muhafaza eder. Demek ki, duyular aklın hizmetçisidir. Akıl ise, kalbin ışık ve ziyasıdır. Bu nûr ile Cenâb-ı Hakk'ı görür ki, kalbin cenneti budur. Demek ki akıl da kalbin hizmetçisi olur. Kalb ise, Allah Teâlâ'nın cemâlini görmek içtendir. O bunlarla meşgul olunca, Cenâb-ı Hakk'ın kulu ve hizmetçisi olur. Allahü Teâlâ'nın: «Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yaratmışumdur» (Zariyât sûresi: 56) kelâmı-nun anlamı da budur.

Allahu Teâlâ kalbi yarattı ve bu memleket ve askeri onun emri-ne verdi ve asfel-i sâfilinden (dünya âlemi) a'lâ-yı ilâhiyine (mânâ âle-mi) yolculuk yapması için de, beden merkezini emrine verdi. Eğer bu nimetin hakkını ödemek ve kulluk şartlarını yerine getirmek isterse, padişah gibi memleketin ortasında oturur ve Allahu Teâlâ'yı kible; âhireti vatan; bedeni bencek hayvanı; dünyayı konak yeri yapar ve el, ayak ve diğer âzaları hizmetçi; aklın vezir; şehveti maliye müdürü ya-par ve herbirini bir sipariş elemans görevinde çalıştırır.

Onlar, o şehrin haberlerini toplar. Beynin ön tarafında bulunan hayâl kuvvetini, istihbarat şefi yapar. Casuslar, bütün haberleri onun yanına getirir. Beynin arka kısmında bulunan ezberleme kuvvetini sekreter yapar. O haberler defterini (istihbarat vesikaları) istihbarat şefinin elinden alır, saklar ve zamanında vezir aklı arzeder. Vezir de memlekettten gelen haberlere göre, memleketin tedbirini alır ve padişahın sefer hazırlığını görür. Şehvet, gazab ve başkaları padişaha hi-yanet edip itaatten dışarı çıkarsak, asilîğe ve düşmanlığa yüz tuttuk-ları ve padişahın yolunu kesmek istedikleri zaman, bunları tedbirini alır. Onları —seferde padişahın yolunu kesmemeleri ve ona dost e-dmaları için— itaata zorlar. Vezir, memleketi bu mîval üzere idare ederse, motlu olur, nimetin hakkını vermiş olur ve bu vazifesinin mü-

kâfatını zamanında bulur. Eğer bunun aksini yaparsa, kendisi yol ke-
sici olup o düşmanlar gibi izdim etmiş, başkaldırmış ve dost nâmetine
nankörlük etmiş olur. Bunun cezasını hem dünyada, hem de âhirette
görür.

YEDİNCİ BÖLÜM

İYİ VE KÖTÜ HUYLAR

İnsan kalbinin, kendisine hâzmetçi durumunda olan bu İki asker-
le ilgili ve ilişkili vardır. Bunların her birinden kalbe bir ahkâk hâsıl
olur. Bu ahkâkların bazıı kötü ahkâktır; onu helâk eder. Bazısı iyi ah-
lâktır; onu saadete eriştirir. O ahkâkın tamamı çok ise de, hepisi dört
çeşitte toplanır: Hayvanlar ahkâkı, yırtıcılar ahkâkı, şeytanlar ahkâkı
ve melekler ahkâkı. İnsanın durumu, kendisine verilen şevket yönün-
den, hayvanların durumuna benzer. Meselâ: Yemek ve cimaya (cins
münasebeti) çok istekli olması gibi. Kendisine verilen hayır sebebiyle
hareketi; köpek, kurt ve aslanın hareketine benzer: İnsanları yara-
lamak, dövmek, onlara eziyet etmek gibi. Kendisine yerleştilen
şeytanların ahkâkı sebebiyle işi hile, aldatma, yalan ve fitne olur. Ken-
disine verilen akıl nûru ve ibrâk cevheri sebebi ile meleklerin işini ya-
par: İlim, salâh (iyilik) ve pertâz gibi. Yararlı işler yapmakla halk
içinde şereflî ve aziz olur; kötü ahkâk ve çirkin hareketlerden temiz-
lenir; uzaklaşır; marifet ve kemâliyle şâd olur; cehâlet ve akılsızlık-
tan ar etmeye, utanmaya başlar.

Hakkıkatta insanın içinde dört haslet vardır: Köpeklik hasleti, do-
muzluk hasleti, şeytanlık hasleti ve meleklik hasleti. Köpeğin sevin-
siz ve çirkin oluğu; şekli el ve ayak yönüyle değildir. Belki, kendisinde
bulunan çirkin sıfatlar sebebiyledir ki, insanlara eziyet etmesidir.

Domuzun kötü ve çirkin oluğu da; şekli ve âzan cihetinden değıl-
dir. Belki, hurs, tama ve kötü geylelere meyil ve râğbet gösterdiği içindir.
Köpeklik ve domuzluğun gerçek mânâsı budur. İnsanda da yerilen
bunlardır. Şeytanlık ve meleklik hakikati de sözü geçen iyi mânâlar-
dır. İnsana, meleklerin nûrlarının eserlerinden olan akıl cevheri ile
şeytanın aldatmasına ve zulmetmesini anlaması emredildi. Böylece
hile ve aldatma sebebi olan şeytanlık sıfatının çirkin yönü meydana
çıkır, resil, rûsvey olur ve bir daha fitne yoluna imkân ve lâtıdar
(göç) bulamaz. Peygamber Etendimîs (S.A.V.) buyurmuştur ki «İn-
sanoğlundan her fert için bir şeytan vardır. Hastâ benim dâhil vardır.
Ancak Allahu Teâlâ beni ona muzaffer, onu da bana nağılûp eyledi.
Öyle ki, bende hiçbir surette kötülük yaptırma imkânı bulamaz ve yi-
ne insana, hurs ve şevket huzurunu ve garab köpeğini terbiye edip
stantli olarak akıl altına alması emredildi. Böylece hükim akıl,
ığretli ve fermanı olmayınca kötülük isteyen nefis kalkıp oturamaz.
Eğer böyle olursa, ona anılan güzel ahkâktan bazı haliler hâsıl olur.
Bu onun saadet tohumudur.

Eğer anlatılanın hâkîfını yapıp nefis-i emmareye kulluk kemeriyle sarmak bağlanır, ona hizmet mevâkinde olursa, onda kötü ahkâk meydana gelir ki, bu onun isyankârlık tohumu olur.

Eğer böyle bir kimserin perişan hâli, uyku âleminde yahut uyanıkken kendisine gösterilseydi, kendini bîr hınzırın yahut köpeğin önünde elpençe divan hizmetçi olarak durduğunu görürdü. Bir Müslümana bir kâfirin eline esir bırakanın hâli nice olursa, bîr meleği, bir hınzırın veya köpeğin eline esir bırakanın hâli ondan daha kötüdür.

İnsanların çoğu insaf nazarıyla bakıp kendi nefislerini muhasebe ve murakabe etseler, gece gündüz nefsin arzu ve isteklerine bağlı hizmetçi küle gibi olduklarını görürler.

Görünüşte insana benzeseiler de, hakikatta onların hâli köpeğin ve hınzırın hâlinden pek farklı değildir. Onların yarın mahşer gününde kalblerinde gizli olan mânâlar açıkâr olup zâhîr sûretleri de, bâtinlerindeki mânânın renk ve şeklini alacaktır. Böylece şehvetî galip olan kimse, hınzır şeklinde görülecektir.

Bunun içindir ki, rüya âleminde kurt, zalim insan, domuz da, pis insan demektir. Çünkü uyku âleminin numânesidir. Bu kadarıyla ki, uyku sebebiyle bu âlemden uzaklaşır. Sûret, mânâyâ tâbî olur. Böylece herkesi bâtin sûretî üzere görür. Bunun sırrı, çok büyüktür. Bu kitap bunu kaldırmaz.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MÜKELLEFIN KENDİSİNİ KONTROL ETMESİ

Bâtınında (içinde) dört buyruk kahramanı bulunduğunu öğrenmiş bulunuyorsan, o halde hareket ve duruşlarını murakabe et. Ancak, böylelikle bunların hangisinin emrine uyulduğu anlaşılır. Hakikatte bilmelisin ki, her ne işlersen, ondan senin kalbünde bir sıfat hâsıl olur. O sıfat bâkîdir, öbür dünyaya seninle beraber gider ve ebedî arkadaşın olur. Bu sıfata ahkâk derler. Bütün ahkâk bu dört kahramandan hâsıl olur.

Eğer şehvet hınzırına itaat edersen, sende çirkeçlik, hayazsızlık, hırsızlık, horluk, haset, gam, keder ve bunlar gibi nice türlü kötü sıfatlar hâsıl olur. Eğer onu yenip terbiye edersen, sende nazâfet, kanaat, terbiye, haya, sühû (dünyaya düşkün olmamak) zarâfet, tamedsîzlik, kısa emelli olma sıfatları hâsıl olur.

Eğer kavgınlık köpeğine itaat edersen; sende, şehvet, pislik, gevezelik, hınzırlık, kibîr, zorbalık, taşkalarını küçük ve hor görmek; onlara esiyet ve işkence yapmak gibi sıfatlar hâsıl olur. Eğer sikri geçen gazap köpeğini korkutup terbiye edersen, sende, sabır, tahammül, bağışlama, sâbet, cesâret, sessizlik, iyilik yapma ve cömertlik sıfatları meydana gelir.

Bu köpek ve hanzırı yerinden harekete geçirip onlara cesaret verip pervasız duruma getiren, onları aldatma, hile, iftne ve fesada teşvik eden şeytani sıfata ifaat edersen, sende çirkinlik, hüyanet, boğunculuk, yalan, aldatmak, karıştırmaya ve iftira sıfatları hâsıl olur. Eğer ona galebe çalıp kahredersen ve onun karıştırmaya ve yalanlarına aldanmayıp akıl askerinden yardım alırsan, sende anlayış, kavrama, marifet, ilim, hükmüt, yapıcı olmak, büyüklük ve reislik sıfatları hâsıl olur. Seninle baki kalan bu güzel ahîk, «Sâlih ameliler hâkidir» cümlesinden olup senin için saadet tohumu olur.

İşlenmesinden çirkin ahîk hâsıl olan fiillere günâh denir. İşlenmesinden güzel ahîk meydana gelen fiillere ise, ifaat denir. İnsanoğlunun bütün bütün hareket ve duruşları bu iki hâlden biridir.

İnsanın kalbi, parlak bir ayna gibidir. Kötü ahîk ise, duman (le) ve zulmet (karanlık) gibidir. O aynayı karartıp Allahu Teâlâ'yı görmekten alıkoymaz, arada perde olur. Güzel ahîk ise, kalbe erişip o aynayı günâh zulmetinden temizleyen bir nûrdur, ışıktır. Bunun içindir ki Resûlullah: «Her günâhtan sonra, bir sevab işle ki, onu yok et-sin.» buyurmuştur. Kıyâmet gününde Hak'ın huzuruna gelen kalbe-ye parlaktır, yahut karadır. Ayette: «Allah'a temiz bir kalbe gelen-den gayri kurtulamaz.» (Şûrah sûresi: 88-89) buyurulmuştur.

İnsanın kalbi, yaratılışın başlangıcında, ayna yapılan madene benzeyerek. Eğer gereği gibi onu muhafaza edip itina gösterirse, bütün âlemi görecektir bir ayna haline gelebilir. Eğer gereği gibi korunmazsa, pas tutar, harap olur ve ayna yapılabilecek yeteneği kalmaz. Bunun için Allahu Teâlâ buyurur ki: «İlayz, hayır; onların kazandıkları kalbe-rini paslandırıp kirlenmiştir.» (Mutaffifin sûresi: 14)

DOKUZUNCU BÖLÜM

İNSANIN ASLI

«İnsanda hayvan, canavar, şeytan ve melek sıfatları mevcut olma-ya, melek cevherinin asıl başkasının yahut başka olduğuna ne ile biliriz? Ve yine insanın melekler ahîkünü elde etmek için yaratıldığını, diğer sıfatlar için yaratılmadığını nereden biliriz?» diye sorulursa, cevabın-da deriz ki:

Bu, şununu anlarız: İnsanın hayvan ve canavarlardan daha ge-rekli ve kâmil olduğu açıktır. Çünkü diğer hayvanlarda mevcut olan haller, insanda da mevcuttur. Fakat, insandaki kemâl ve olgunluk hayvanlarda yoktur. Herşey yükselmenin sonunda kendisine verilecek kemâl için yaratılmıştır. Bu onun son derecesidir. Bunu bir mâsâl ile açıklayalım: At, eşekten üstündür. Çünkü eşek yük çekmek için yaratılmıştır. At ise herpe cihâdde ona binip her tarafa koşup dolanmak için yaratılmıştır. Bununla beraber ona da eşek gibi yük taşımaya gücü verilmiştir. Üstelik ona sür'atli yürüme ve koşma da verilmiştir ki, bu eşeğe verilmemiştir. Eğer at kendi kemâlinde âciz olursa, onun sür'i-

na palan vururlar ve eşek seviyesine indirirler. Bu onun için nöksanlık ve perişanlık olur.

Bunun gibi kimi insanlar, insanın; yemek, uyumak ve cinsel mü-nasebette bulunmak için yaratıldığını sanurlar ve bunun için de bütün ömürlerini bu işlerle geçirirler. Bazıları da, insanın, galebe, istila, kahr için yaratıldığını zannetmişler. Arap, Kürd ve Türkler gibi. Her iki grubun düşüncesi de apaçık yanlışdır. Zira yemek, çiftleşmek, şehvetin arzusudur. Bu ise hayvanlara da verilmiştir. Öküzün yemesi, serçenin çiftleşmesi, insanlarınkinden daha fazladır. O hâlde insan onlardan nasıl daha üstün olabilir? Galebe ve istilâ etmek gazab ile olur. Bu ise, yurtcu canlılara da verilmiştir.

O halde hayvanlara ve yurtçulara her ne verilmiş ise, insana da verilmiştir. İnsanlara fazla olarak bir de kemâl verilmiştir ki, o, akıldır. Allahü Teâlâ'yı onlarla tenur, bütün acayip işlerini onlarla anlar, onlarla kendini gazab ve şehvetin cilinden kurtarır. Bu ise, meleklerin sıfatıdır. Bu sıfat ile yurtcu hayvan ve diğer hayvanlara üstün gelip, galip olur. Aklî sebebi ile, yeryüzünde mevcut olan, herşey, onun emrine girer. Bunun için Allahü Teâlâ buyurur ki, «O, göklerde ve yerde olanların hepsini sizin emrinize vermiştir.» (Casiye sûresi, âyet: 13)

O halde insanın hakikati akıldır. Zira insanın kemâl ve şerefi akıldır. Diğer sıfatları ve başka halleri yabancısı ve emarettir. Hepsi hizmetçi olarak gönderilmiştir. Bu sebeptendir ki, öldüğü zaman ne gazab kalır, ne de şehvet. Belki ancak insanın kendisi kalır. O da ya Allah'ın mârifetiyle süslenmiş nûru bir cevherdir. Melekler şeklinde olup mele-i Âlâda (Ruhlar âleminde) meleklerin arkadaşı olur, daima Allahü Teâlâ'nın huzurunda olup «Güçlü hükümdarın katında yüksek bir derecede cennetlerde nâr içindedir.» (Kamer sûresi, âyet: 55) âyetin şamûlüne girenlerin derecesine erişir, yahut karanlıklarda kalarak baş aşağı düşer. Karanlık ve zulmetli olursa günâhkar ile karşılaşır içindir. Başaşağı oluşu dünya ile ünsiyet peyda edip rahatlık yolunu tutmasındandır. Bu dünyada şehvet, gazab ve nefis temetleri-ni bırakmayıp dünyaya sarılmasıdır. Böyle olan kimse de ruh âleminde başaşağı olur. «Şaçlıları Rablerinin huzurunda, başları öne eğilmiş olarak; Rabhimiz, gördük, dinledik, artık bizi dünyaya geri gönder de iyi işler işleyelim; doğrusu kesin olarak insanlık derlerken bir görün!» (Secde sûresi, âyet: 12) âyet-i kerimesinin mânâsı, zikir olunan haldir. Bu hâl üzere olanlar, siccin defterinde (şeytanların, kâfirlerin ve günâhkarların adlarının yazılı olduğu defterdedir) şeytanlarla beraber olur. Siccinin ne demek olduğunu herkes bilmez. Bu sebeple «Siccinin ne olduğunu sen mereden bilirsin.» buyurulmuştur.

ONUNCU BÖLÜM

KALBİN ACAİB HALLERİ

Özellik âleminin acayip hallerine nihayet yoktur. Kalbin şeref ve üstünlüğü de, herşeyden daha fazla acayip halleri olmasındadır. İn-

sarların çoğu kalbîn ahvalinden gafildir. Kalbîn üstünlüğü, iki yöndendir. Birincisi ilim yönünden, ikincisi kudret yönünden. İlim yönünden olan üstünlüğü de iki tabakadır: Birini herkes bilir. Diğerisi ise, kapalıdır, herkes tarafından bilinmez. Bu bütün ilimlerden üstündür. Zahirî olan ilim; bilmek, öğrenmek kuvvet ve kabiliyetidir. Bütün fen ve sanat onunla tahsil edilir. Kitaplardaki ilimler, onunla bilinir. Geometri, hesap (aritmetik) tıp, astronomi ve şeriat ilimleri gibi. Bununla beraber akıl cevheri, yazılması ve ifadesi kabül olmayan bir nesnedir ve bütün bu nihayetsiz ilimleri kapsamaktadır. Belki bütün âlemin ondaki yeri, büyük coğrafyadaki bir kum taneceğinin yeri kadardır. Bir anda, fikir hareketiyle, yerden göklere çıkar, doğrudan batıya gider, yer âlemine bağılı iken; bütün gökleri ölçer, her yıldızın miktarını, mesafesini beyan eder: Herbiri, kaç arzundur, aralarının uzaklığı ne kadardır? Karnazlıkta balığı denizin dîrininden çıkarır, kuşları havada avlar, deve, at, fil gibi kuvvetli hayvanları emrine alır. Dünya yüzünde ne gibi acayip ilimler varsa, hepsi onun eseridir. Diğer bir garip hâli de şudur: Bütün ilimler, ona, beş duyu organı yolundan hâsıl olur. Ondan daha yapılacak bir hâli de şudur: Kalbîn içinden melekût ve gök âlemine bir pencere açıldığı gibi, duyularımız ile bilinen âleme de beş pencere açılmıştır. Buna cismanî âlem denir. İnsanların çoğu, ancak cisim ve madde âleminde bilir. Bu, haddî sîtında basit, neticesiz ve önemsizdir. Zira hepsi duyular yoluyla bilinir. Duyular yoluyla bilinen ilimler de basittir.

Gündüden melekût âlemine açık pencere olmasının delili ikidir: Biri uyku âlemidir. Uyku âleminde duyular yolu kapanmış iken, kalbîn içinden bir pencere açık olup melekût âlemini ve Levh-i Mahfuzı seyr eder. Hattâ gelecek zamanda olacak işleri öğrenir, nasıl olacağına vâkıf olur. Ya gayet açık yoldan görür, yani gördüğü gibi çıkar, yahut temsil ve hayâl yolu ile görür ki tabire ihtiyac olur.

Zahir ilmi, duyu organlarımızla hâsıl olan ilim (bilgi) dir. Bunun için insanların çoğu zannederler ki, uyusuk olan kimsenin marifeti daha üstün, daha kuvvetlidir. Halbuki, uyanıklık hâlinde gaybı görmek mümkün olmaz, ancak uyku âleminde duyuların tavassut ve meddahalesi olmaksızın olur.

Hâ'ya âleminin hakikatını bu kitapta anlatmak mümkün değildir. Ancak burada şu kadarını bilmek lazımdır. Kalb ve Levh-i Mahfuz birer ayna gibidirler. Bunlarda bütün eşyanın görüntüsü meydana gelir. Nasıl ki ayna karşıya konulduğu zaman, birindeki görüntüler, diğerine aksediyorsa, kalb ve Levh-i Mahfuz da birbirine mukabil tutulduğu zaman, Levh-i Mahfuzdaki sûretler kalbe akseder. Ancak böyle olması için, kalbîn dünya bağlarından kurtularak saf olması, hissedilenlerden boşalması ve böylece Levh-i Mahfuz ile münasebet kurması gerekir. Mahsûsât (duyular) ile meşgûl ve onlara bağılı olduğu müddetçe ve melekût âleminde hissedilen varlıkların ilişkisinden kurtulunca, zâtının cevherinde gizli olan melekût mütâhase boş çıkar. Bu bağların kalkmasıyla uyku hâsiliyle sükûn bu-

kur. Ancak bu halde hayâl kurmayıp fikri hareketi devam eder. Bu sebepten uyku âleminde olan kimse, her ne görürse, hayalî temsiller şeklinde görür. Sarıh ve açık görmez. Gördükleri kapalılık perdesinden kurtulmaz. Ölüncü hayâl de, hisler de kalmaz. O zaman gördüğü işler örtülsüz ve perdesizdir.

O zaman ona derler ki: «Şiite senden gaflet perdesini kaldırdık, bugün artık görüştün keshkidir.» (Kâf sûresi, âyet: 22) Onlar da, cevap verip derler ki: «Tabîîmiz! Gördük, düşündük, artık hâli dünyaya gözler de iyi işler işliyelim.» (Secde sûresi, âyet: 12).

Delillerden ikinci de şudur: Kalbine ilham yolu ile doğru anlayışlar ve düşünceler doğmayan hiç kimse yoktur. O duyular yolu ile hâli olmaması, belki doğrudan doğruya kalbine doğmuştur ve merden geldiğini de bilmez.

Bu kadar açıklamalardan anlaşıldı ki, bütün ilimler duyular yolundan gelmez ve yine anlaşıldı ki, gönül bu âlemde değildir. Belki melekût âleminde dir. Bu âlem için yaratılan hisler melekût âlemini öğrenmeye engel olur. O halde gönül duyular bağından kurtulmadıkça, o âleme yol bulmaz.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

KALP FERDESİNİN AÇILIŞI

Gönül penceresinin, uyumadan ve ölmeden melekût âlemine açılmayacağı zanredilememelidir. İşin hakikati bu değildir; belki, uyanıklık halinde bile bir kimse, nefsinî riyazete (az yemek, içmek) alıştırmaz; kalbini gazab, şehvet ve kötü duygulardan temizler; isassız bir yerde oturur; gözlerini yumar, duyularını çalıştırmaz; kalbiyle melekût âlemi arasında münasebet kurar; daima Allah'ın amp dil çalkantısı ile deşil, kalbin içinden Allah, Allah der ve bu hâl, Allah'tan başka her şeyden ve hattâ kendinden bile habersiz olacak mertebeye varırsa, gönül penceresi açılır ve başkalarının uyku halinde gördüklerini o, uyanıklık halinde görür. Melekelerin ruhları güzel süretilerde, lâtif cemâllerde ona görünmeye başlar. Peygamberlerin ruhlarını da görüp onlardan istifade eder yardım görür. Yerdeki ve gökteki melekût ona açılmaya başlar.

Kendisine bu yol açılan kimse, her türlü tarif ve ifadeye sığmayan büyük haller görür.

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in buyurduğu: «Yeryüzü benim için toparlandı, doğusuna batısına gördüm.» Hadis-3 görül, Allahü Teâlâ'nın buyurduğu: «Yakinen bilensilerden olmasın için İbrahim'e göklerin ve yerin hükümdarlığına söyle gösteriyordun.» (En'âm sûresi, âyet: 75) âyet-4 kerâmeti bu hâli beyân ediyor. Belki bütün peygamberlerin ilmi, duyular ve öğretimi yoluyla deşil, bu yol ile idi. Hepsininin başlangıcı mücahededir. Bunun için Allahü Teâlâ buyurur: «Tabîînin adını an; her şeyi bırakıp yalnız O'na yönel!» (Müzem-

mil süresi, âyet: 8) yâni, bütün dünya meşgalesini bırak, her yönden kendini Allah'a havale et, dünya ile uğraşma. Allah, işine kâfidir ve yine Allahü Teâlâ buyurur: «O, doğuman ve hatımın Rabbidir; O'ndan başka ilâh yoktur.» (Müzemmil süresi, âyet: 9) yâni, O'na vekil et, kabini dünyadan temizle, insanlara karışma ve onlara gönül bağlama. «Putperestlerin söylediklerine sabret, yanlarından güzellikle ayrıl.» (Müzemmil süresi, âyet: 10) âyet-i kerimenin anlamı da budur.

Bunlar tamamen mücâbede yoluna ve riyâzet tarzına öğretmektedir. Böylelikle kalb, insanların düşmanlığından, duygusal varlıklarıyla uğraşmaktan insanı temizler. Tasavvufçuların yolu budur ve peygamberliğin başlangıcı da budur. Öğretim yolu ile ilim öğrenmek ise, ilimlerin yoludur. Bu da büyük bir yol ise de, peygamberlik yoluna nisbeten basittir. Peygamberlerin ve velilerin ilmine nazaran az birşeydir. Zira peygamberlerin ve velilerin ilmi, insanların öğretmesi vasıtasıyla değildir. Belki, Hazret-i Hak ve Peygamber-i mutlak tarafından onların kalbine taşar. Bu yolun doğruluğu bütün insanlara tecrübe ile mâlûm ve akıl deliller ile sabit olmuştur. Eğer sen bu mertebeye erişmişsen, hari bu yolun gerçekliğine inanıp bu üç derecenin birinden mahrum kalmamaya gayret et ki, bunun hakikattir inkâr edenlerden olmayasın. Zikr edilen ilimler, kalbin garib hallerindedir; ve ancak bu merteye ile insanın istinâfı anlaşıp.

ONİKİNCİ BÖLÜM

İNSANIN DOĞUŞUNDAKİ KABİLİYET

Bu anlatılan hallerin peygamberlere mahsus olduğu sanılmasın. Çünkü bütün insanların cevheri, fıtratan aslında bu mertebeye layıktır. O cevherden kâlemin görüntülerini gösterecek bir ayna yapılabilir. Meğer ki, o kimsenin cevherine pas işlemiş olsun ve onu tamamiyle mayı etsin. Bunun gibi, dünya hırsı, şehvet ve günahlar kalbe galib gelir, yerleşirse, bu kabiliyet ve liyakat tamamiyle bozulur. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur: «Her çocuk, İslâm fıtratı üzere doğar, sonra babalara ve annelere onları yahudî hristiyan ve putperest yaparlar.»

Bu liyakat ve kabiliyetin umûmi olduğundan Allahü Teâlâ haber vermiş ve buyurmuş ki: «Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Otlar da: "Evet şahidiz" demişlerdir.» (Âraf süresi, âyet: 172) Mîsal: Hangi akıllıya: «İki sayıya birden fazla değil mi?» deseler, «Evet fazladır» der. Her ne kadar bu sözü hiçbir akıllı onun yanında dile getirip söylememiş olsa da ve asla kimseden duymamış olsa da, onun kalbi bu sözün tasdikî ile doludur. Bu sözü doğrulamak, insanların fıtratı (yaratılışı) isbâ olduğu gibi, Allaha tamnak, bilmek de insanların fıtratı kadır.

Allahü Teâlâ buyurur: «And olsun ki, onlara (Müspiklere) "gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorsan, "Allah'tır" derler.» (Lokman süresi, âyet: 23) Diğer bir âyet-i kerimede: «Ey Muhammed Hakka

yönelerek kendini Allah'ın insanlara yaratılışta verdiği dine ve» (Rûm sûresi, Âyet: 30) buyurur. Akil deliller ile ve doğru tecrübe ile bilinmektedir ki, Allah'ı bilmek mertebesi, Peygamberlere mahsus değildir. Çünkü peygamberler de insandır. Âyet-i kerîmede: «De ki; ben de ancak sizin gibi bir insanım.» (Fussilet sûresi, Âyet: 6) buyurur.

Ancak kendisine keşif yolu açılan kimse, insanları hayra, iyiliğe irtâat edip hidayet yoluna davet ederse, bu davet ve irtâda şeriat, davet eden müridde de peygamber denir. Ondan sadır olan acayıp haller ve garip işlere de mübete denir. İnsanları davet etmekle uğraşmaz ise, ona velî denir ve ondan sadır olan haliere kerâmet denir. Kendisinde bu haller zahir olan herkesin insanların daveti ile meğgûl olması gerekmez. Belki, onu insanların daveti ile meğgûl etmemek de, Allah'ın kudretinde caizdir. Bu da mevcut şeriatın henüz taze olması ve ikinci bir davete ihtiyâç duyulmaması veya davetin şartlarından bazılarınin vâkide bulunmaması sebebiyledir.

Şu halde, velilerin selahiyetine ve kerâmetine, doğru ve samimi olarak inanmak gerekir. Mükâşafenin (mana perdesinin açılması) başlangıcı mücahededir. İradeinin bunda rolü vardır.

Ancak şu da bir gerçektir ki; Her eken biçmez, her biçen toplamaz ve her ot arayan bulmaz. Çünkü üstün faydaların şartları da çoktur, ona ulaşanlar az olur. Mükâşefe mertebesi, insanların en üstün ve en yüksek derecesidir. Bu itibarla, çalışıp çabalamadan pîşirici hizmetlerde bulunmadan ve bir yol göstericiye gitmeden bu iş başarılmaz. Bu şart yerine gelse bile, ilâhî tevfik uygun olmaz ve ezeller etelinde onun saadetine hüküm olunmaz ise, o kimsa, maradına ermez. Nitekim zahiri ilimlerde bile imamlık (başkanlık) derecesine ulaşmak da böyledir ve iradeye bağlı bütün işlerde de, hal bu şekildedir.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KALBİN TASARRUFU

İnsanların, rûh denilen cevherinin marifet yolundaki üstünlüğü-nü öğrendin. Kudret cihetinden de onun üstünlüğünün geniş izahı vardır. Bu yöndeki üstünlüğü de meleklerin hususiyetlerindedir. Diğer hayvanlara nasib olmamıştır. Onun izahı da şöyledir: Madde âlemi, meleklerin emrine verilmiştir. Yaratıkların ihtiyacı için gerektiği cihette, Allahü Teâlâ'nın izni ile bahar mevsiminde yağmur yağdırır, tar, canlıları ana rahmine, bütükleri toprağa sevkederler. Her biri yerinde şekil bağlayıp kemal-i zilyetle zahûr eder. Bu kabil işlerin her bir çeşidi için bir kısım melekler görevlendirilir.

İnsan kalbi de meleklerin cevherinin cinsindedir. Onun da kendisine verilmiş bir nevi kudret vardır. Madde âleminde bazı şeyler, onun emrindedir. Herkesin özel âlemi, kendi bedesidir. Beden ise, kalbin (ruhun) emrindedir. Kalbin (ruhun) parmaklarda olmadığı bilinir, bir husustur. Bilgi ve istek de onlarda değildir. Fakat kalb emre-

dince, parmak hareketi geçer. Kalpte kusurluk halı belirince, bedende de terleme olur.

Bu da meleklerin tasarrufu ile yağmurun yağmasına benzer. Kalpte şehvet belirince, bir yel hasıl olup şehvet aletine yönelir ve ona kuvvet verir. Yemek yeme düşüncesi meydana gelince, dilin altındaki, kuvvet hizmet için ayağa kalkar ve tükürük çıkarmaya başlar. yemeğin boğazdan kolay geçmesi için ıslatır. Çünkü kuru yemeğin boğazdan geçmesi zor olur.

Kalbin tasarrufunun bedende câri olduğu ve bedenin, kalbin emrinde olduğu gizli değildir. Ancak bazı insanların kalbinin çok üstün, kuvvetli ve meleklerin çevresine daha yakın olması sebebi ile, bedenini dışındaki bazı maddeleri, te'sir ve tasarrufu altına alıp onları kendine itaatil yapması da câizdir. Şöyleki: Heybetli bir arslan üzerine düşerse, arslan ona itaat eder; boynuz eğri bir hastaya hâmet ederse, bir anda şifa bulur; bir sağlam kimseye kızarsa, o hasta olur; bir kimsenin ona yakın olmasını dilerse, onun kalbinde bir hareket meydana gelir ve onun tarafına yönelir; yağmur yağdırmayı dilerse, hemen yağmağa başlar. Bütün bu anlatılanların mümkün olduğu, akli deliller ile bilinmektedir ve tecrübe ile sabittir.

Nazar (göz değmesi) ve büyü dedikleri şeyler de bu kısımdandır. Bu da insan nefsinin diğer cisimlere tesir etmesinden meydana gelir. Melek: Habis bir nefis, güzel bir hayvana haset nazarı ile bakar da onun helâk olmasını düşünürse, aynı anda o hayvan helâk olur. Nitekim hadis-i şerifte: «Yavuz nazar, insanı mezara, deveyi tencereye ko- yare buyurulmaktadır.

Bu haller, kalbin geçilecek kudretlerindedir. Bu husûsiyet, kendisinde bulunan kimse, eğer insanları hakka davet ederse, hallerine mücbze demir. Davet etmek ise, kerâmet denir. Elinden bu harika işler gelen kimse, hayırlı ve doğru yol üzere ise, ona velî yahut peygamber denir. Kötülük ve fesat (boşgunculuk) üzere ise, ona büyüci denir. Büyü, kerâmet ve mücbze insan kalbinin kudretine aid özelliklerdir. Bunlar arasında büyük farklar vardır. Ancak bu kitap izahını kapsamaz.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PEYGAMBERLİK VE VELİLİK

Buraya kadar anlatılan hallerden haberdar olmayan kimse, peygamberliğin hakikatini bilmez. O, ancak ıhtirak ve taklitle peygamberlik ve velîliğin kalbin yüksek derecelerinden biri olduğunu anlar. Bu haller üç hususta özellenir: Birincisi, insanların rüya âleminde gördüklerini peygamberler uyarık ikon görürler. İkincisi insanların nefsi kendi bedenleri dışındaki varlıklara te'sir etmez. Onların nefsi ise te'sir eder. Ancak yapılan işte insanların hayrı bulunacak, yahut fesadı gerektiren bir husus bulunmayacak. Üçüncüsü, insanla-

rın çalışma ve öğrenme ile elde ettikleri bilgileri, onlar çalışmaksızın ve hiç kimseden öğrenmeksizin elde ederler. Zira, bazı insanların üstün anlayış, çabuk kavrama ve kalb temizliği, vasıtasıyla bazı ilimleri hiç kimseden öğrenmeden bilmeleri caizdir. Daha temiz ve kuvvetli kalbi olan kimsenin, bütün veya ekseri ilimleri bilmesi veya evvelkinden daha ziyade ilim ve bilgi sahibi olması mümkündür.

Buna ilim-i ledunî denir. Nitekim Allahü Teâlâ buyurur: «Kendisine ilim öğrettik.» (Kahf sûresi, âyet: 65).

Bu üç husûsiyet bir kimsede toplanırsa, büyük peygamberlerden yahut üstün velilerden olur. Eğer bu üç husûsiyetten biri bulunursa, bu yolda bir derece hasıl olur. Bu husûsiyetlerin her birinde de farklı dereceler vardır. Çünkü bazı kimseler, bu husûsiyetlerden az bir şey almıştır. Bazıları ise, daha çok alır. Bizim peygamberimizin üstünlüğü, bu üç husûsiyetin bütün kemaliyle kendisinde bulunması iledir.

Allahü Teâlâ, insanların peygamberlere uyup onlardan tahdet yolunu öğrenmeleri için dilediği kimselere peygamberlik yolunu bilmeleri için basiret vermiştir.

Bunun için, insanlarda bu üç husûsiyetten birer örnek yaratmıştır: Bu örneklerden biri rüya âlemi, biri firaset, biri de ilim öğrenmede doğru anlayıştır. (Sağ dayudur).

İnsanın, kendinde benzeri olmayan bir şeye inanması mümkün değildir. Çünkü bir kimsede bir şeyin nümûnesi olmazsa, onun şekil ve süreti hafızasında bulunmaz. Bu sebeptendir ki, Allahü Teâlâ'nın hakikatini kendisinden başka hiç kimse, tam kemaliyle bilemez.

Bunu açıklamak uzun sürer. Meânî-i Esmkulliah (Allahın isimlerinin mânâları) adlı kitabımızda bu konu açık ve kesin deliller ile anlatılmıştır. İsteyen ona müracaat etsin.

Şunu da bilelim ki peygamberlerin ve velilerin bu anlatılan üç husûsiyetlerinden başka, daha bazı husûsiyetleri olabilir. Ancak bizde onların nümûnesi olmadığı için, bir onları anlayamayız. Bu itibar ile Allah Teâlâ'yı kendisinden başka hiç kimse hakkıyla bilemediği gibi, Allah'ın Resûlü'nü de hakla ile ancak Resûl veya onun fevkinde olan bilir. Şu halde peygamberin kadrini yine peygamber bilir.

Şurası da açık bir gerçektir ki, eğer hiç kimseye uykuya varmak mümkün olmazsa ve bir kimse uyku halini anlatıp: «Bir kimse, ansızın düşün kendinden geçer; hareket etmez, görmez, işitmez ve konuşmaz iken gaybe vakıf olup yarın ne olacağını bilir. Görüp işittiği zaman bunu bilmez» dese, hiç birimiz ona inanmazdık. Çünkü insan görmediğine inanmamayı İtiyât edinmiştir. Bu hikmete binaen Allah Teâlâ buyurur ki: «Ondar, bilgileriyle kavrayamadıkları ve henüz yorumunda kendilerine bildirilmemiş olan şeyi yalanladılar.» (Yûnus sûresi, âyet: 35) ve yine buyurur ki: «Oysa, bunlarla bile doğru yola giremezler de, "Bu, eski bir uydurmadır" derler.» (Ahkâf sûresi, âyet: 11).

Peygamberler ve velilerin, diğer insanların habersiz olduğu bir takım sıfatlara sahip olması, o sıfatlardan büyük zevkler yüce haller

gelmeleri şaşılacak şey değildir. Şu da bir gerçektir ki, şîr zevki olmayan kimse, şîr vezninden zevk duymaz: Bir kimse ona şîr veznini, manasını öğretmek istese, yapamayacaktır. Çünkü onun bu cins hallerden haberi yoktur. Bunun gibi şekilleri, renkleri ve güzellik lezzetini anlamı duygusu olmayan kimse, bunları (dille) söyleyip anlatmak ile anlayamaz. Bu itibar ile, peygamberlik hakikatinin anlaşılmasına için, Allahü Teâlâ'nın, bazı duyguları, bu dereceden aşağı olan kimselere vermemesi, kudretinden uzak değildir.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

İLMİN MARİFETE PERDE OLUŞU

Buraya kadar yazdıklarımızdan insan cevherinin üstünlüğünün ne olduğunu ve tasavvufun: «İlim, marifet yoluna engeldir» sözünün inkâr edilemeyecek bir gerçek olduğu anlaşılır.

Çünkü gerçek şudur ki, dış âlem ile ve bu yoldan elde edilen ilimler ile uğraşıp onlara tamama ile dalmak, marifet yolundan geri kalmayı gerektirir. Çünkü kalb, bir havuza benzer. Beş duyu da o havuza akan beş ırmak gibidir. Eğer havuzun içinde duru, berrak bir su meydana getirmek istersen, havuzdaki bütün suyu boşaltıp sularını getirdiklerinden dibinde meydana gelen siyah çamuru tamamiyle aktarmak gerekir.

Bunu yapabilmek için de önce ırmakların yoluna set çekip suyun havuza akmasına önlemek, ondan sonra havuza sızmasını önlemek, ondan sonra da dibini kazmak lâzımdır. Böylece havuzdan, çıkacak suyun da duru olmasını sağlamış oluruz. İrmaklar eski hal ile havuz aktığı ve havuz siyah çamur ile dolu olduğu müddetçe, içinden duru su çıkması imkânsızdır. Bunun gibi, kalbin içinden basıl olan ilim, ancak kalbin dışardan gelen şeylerden kurtulması ile kazanılır.

Ancak içini, öğrendiği ilimden boşaltan; kalbini onun ile meşgul etmeyen bir alimin, daha önce öğrendiği ilmi ona engel olmayıp kendisine marifet yolunun açılması mümkündür.

Nitekim hayal ve dış çevreden temsilenen bir insanın eski hayalleri kendisine engel olmaz.

İlimin engel olmasının sebebi şudur ki, bir kimse ehî-i sünnet ve cemaat'ın itikadını öğrenip cedel ve müzâzara ilimlerinin kurallarına göre kendini tamamiyle bu kabul ilme vermiş ve ondan başka ilim olmadığına inansa, Ehî-i sünnet itikadına muhalif olan bir şey anladığı anda «Bu onların itikadına aykırıdır» ve onların ilim ve itikadına aykırı olan da batıldır» derse, o kimsenin hallerin hakikatini anlaması mümkün değildir. Çünkü avama (umuma) öğretilen şey hakikatle aynı olmayıp belki kalıptır. Tam marifet ise, ancak kalıptan öze geçmekle ve hakikatın açılmasıyla mümkündür. Tıpkı badem kabuğunun açılıp içinin ortaya çıkması gibi.

Bilki, bir kimse cedel (münazara) ilmini hasmanı susbarmakta kullanmak için öğrenirse, ona hakikat açılmaz. Eğer zahiri ilmiye başka ilim yoktur diye inanırsa, bu yolda inancı kendisine perde olur. Bu kabul inanç eksikliğiyle bulunduğu için zahiri ilimlerin alımı gerçek marifet derecesinden geri kalır. İbu halde bir kimse bu kadeli inançtan sıyrılırsa, zahiri ilimler ona engel teşkil etmez. Bu kapı ona açıldığı zaman derecesi gayet mükemmel, yolu gayet sağlam ve inancı düğüştürür. Köklü bir ilme sahip olmayan kimse uzun zaman batıl hayallere bağılı kalır ve az bir şüphe ona perde olur. Büyük alimlerde ise bu gibi şeyler bulunmaz. O halde makalede derecesine ulaşmış bir kimseden ilmin engel olduğunu duyarsan bunun zahiri ilim olduğuna inanıp bu gerçeği inkâr etmeyeceksin.

Zamanımızda tasavvuf adı altında bir takım nasıbsız kimseler türemiş. Bunlar herşeyi mabeh görüyor, kendilerinde bu kabil hallerden bir şey yok iken, scillerden bir avuç ibare ve istihak öğrenip kendilerini bunlardan sayıyorlar. İşleri, daima yıkarıp temizlemek, süzül renkli sığma ve seccadelerle kendilerine özel bir şekil vermek ve daima ilmi ve alimleri kötülemektedir. Bunların katli vacibtir. Bunlar insanların şeytani, Allah ve Resûlünde düşmanlardır. Çünkü Allah Teâlâ ve Resûlü ilmi ve alimleri övmüşler, insanları ilim öğrenmeye davet etmişler. Hal sahibi olmayan ve ilim de öğrenmeyen bu bedbahtların bu çeşit sözleri nasıl doğru olur? Bunlar şu kimseye benzer ki, kimyadan altından iyi öğütünü, kimyadan sayısız altın elde edilebileceğini işliyor. Altın hazinelerini öndüne getirirler, onlara eli uzanmaz ve: «Altın ne işe yarar, onun ne kıymeti ve itibarı vardır; kimya ilmidir ve asıl odursu deyip altını almaz ve kimyayı da bulamaz. Böylece müflis ve muhtaç kalır. Ben derim ki: «Kimya altından daha hayirdir» şeklinde söylediği söz ile sevinip lâf atar.

Demek ki peygamberlerin ve velilerin keşif kimyaya benzer. Alimlerin ilmi de altına benzer. Genellikle kimya sahibleri altın sahiblerinden daha faziletli oldukları bir gerçektir.

Fakat bu makamda bir ince husus vardır: Eğer bir kimsede bulunan kimya yüz altından fazla yapmazsa, bu kimse, bir altına sahip kimseden faziletli olamaz. Kimyanın hikâyesi uzun ve onu arayanlar da pek çoktur. Onun hakikati uzun zamanda bile herkese mümkün olmaz. Onu bulmak için çabalarının çoğu sahte para elde eder. Tasavvufuların halî de böyledir. Onların gayeye ulaşması hayli zordur. Gayesine tamamı ile ulaşanlar pek azdır.

O halde, bilimselidir ki, tasavvufuların halinden kendisine birşey zahir olan herkes alimlerden faziletli değildir. Çünkü tasavvufçuların çoğu bu hal üzeredir. İçin başlangıcında onlara birşey zahir olur. Önden sonra az zaman içinde düşerler, yolu tamamlanamazlar. Bazı kimseleri de bir takım hal ve hayaller tutar. Fakat o hakikat olmaz; onlar, hakiki bir hal üzere olduklarını düşündürür, halbuki öyle değildir. Nitekim rüyalarda da hakikat olduğu gibi, maraz ve karışık olanları da vardır.

Âlimlerden üstünlüğü kabul edilen kimseler, şunlardır ki, umumî insanların ancak bir öğrenim görmek suretiyle elde ettikleri hakiki bilgileri, o hiç öğrenim görmeden elde eder. Bu mertaba de çok nadirdir.

O halde, tazavvuf ehlinin yoluna ve onların faziletine inanmak gerektir. Zamanın dinsizlerinin sözüyle onlar hakkındaki itikadını burmamalıyız. Onlardan ilme ve âlimlere ta'n edenlerin nasilsiz olduklarının kabul etmelisin.

ONALTINCI BÖLÜM

İNSANIN SAÂDETI ALLAH'I BİLMERTİR

İnsan saadetinin Allah Teâlâ'yı bilmeğe bağlı olduğu ne ile bilinir? diye sorulursa, cevabında deriz ki, bu şöyle bilinir: Her şeyin saadeti, onun lezzet ve rahatındadır. Her şeyin lezzeti ise, onun tabiatının gereğidir. Her şeyin tabiatının muktazası da onun için yaratıldığı şeylerdedir. Şehvetin lezzeti, arzusuna kavuşmak, gazabın lezzeti, düşmanından intikam almak; gülsün lezzeti, güzel şâretler görmek; kulâğın lezzeti, güzel sesler ve yumuşak nağmeler dinlemektir.

Bunun gibi kalbin lezzeti de, kendisi için yaratıldığı şeyi temin etmektedir. Bu da işlerin hakikatini kavramaktır. Bu yalnız kalbe mahsustur. Şehvet, gazab ve beğ duyu organı ile bilgi edinmek ise hayvanlarda da mevcuttur. Bu sebeptedir ki insan, yaratılışı kalbu bilmediği şeyi öğrenmek ister ve bildiği şeyler ile de zevinip övünür. Bu, adı işlerde de böyledir. Meseîâ satranç oyunu bilen kimseye, oyuna karşına diye ihtar etseler de buna sabretmesi zor olur. Ve tarafların bilmediği bir inceliği buldu mu zevinir ve üstünlüğünü göstermek için ister istemez ona haber verir.

Kalb lezzetinin, işlerin hakikatini bilmekte olduğunu anladıktan sonra şunu da bilmek gerekir ki, bilgi ne kadar çok ve önemli şeyler olursa, lezzeti de o kadar fazla olur. Meseîâ, vezirin sırlarını bilen çok zevinir. Padîşahın sırlarını bilen, onun memleket idaresindeki inceliklerini öğrenenden daha çok zevinir ve yine geometri ilmi ile astronomî ilimlerini bilen kimse, satranç bilenden daha çok zevinir.

Satranç az çok bilen bir kimse, ancak satranç taşlarını yerli yerine koymasını bilen kimseden daha çok zevinir.

Bu minval üzere bilgi ve bilginin ilgili olduğu ilim, ne kadar önemli olursa, onun lezzeti de o nisbette fazla olur. Hiç bir varlık, her şeyin şeref ve kıymet kaynağı olan, bütün âlemin hükümdarı olan; dünyanın acayip işleri onun emri olan yaratıcı Allah Teâlâ'dan daha büyük ve daha şerefli olamaz. Bu itibarla Allah Teâlâ'yı bilmekten daha üstün ve daha zevkli bir marifet olamaz. Allah Teâlâ'dan daha hiç bir nazaryâh (bakılan) olamaz. Allah Teâlâ'nın muktazası gereği budur. Çünkü her şeyin tabiatının muktazası, o şeyin kendisi için ya-

retideği hususiyettir. Marifet arzusu olmayan bir kalb ise, gıdalarından iştaha kesilmiş bir hasta gibidir: Hasta bazen toprak yemeği, ekmek yemeye tercih eder. O hasta eğer tedavi görmez, bu boduk arzusu gitmez ve tahıl arzusu yerine gelmezse, bu dünyada bedbaht ve helâk olur.

Bir kimsenin kalbinde, başka şeylerin arzusu, Allahû Teâlâ marifetinin arzusundan üstün gelirse, o kimse hastadır; tedavi görmezse öbür dünyada bedbaht ve helâk olur.

İnsanın bedenine bağlı olan bütün arzu ve lezzetler, şüphesiz ölümlle son bulur. Marifetin kendisi ise, yerinde baki kalır; belki daha da açılır. Bu konunun tam islah kitabın sonunda muhabbet bahsinde gelecektir.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

İNSAN VUCUDUNDA OLAN İLÂHİ HİKMETLER

Böyle bir kitapta, insanın kalbinin cevherinden bu kadar bahsetmek kifayyet eder. Acıbu'l-Kalb adlı kitabımızda bu konu daha etraflı anlatılmıştır. Fazla bilgi edinmek isteyenler, kitaba müracaat etsinler. Ancak her iki kitapta da insanın kalbi, sıfatlarının bazılarıdır; hepsi değildir. Kalb halleri, insanın bir rûkûdudur. Diğer bir rûkûn de beden halleridir. Bedenin yaratılışında da bir çok acayip haller vardır. Dıştaki ve içteki her bir organda acayip manalar ve garip hükmetler vardır.

İnsanın bedeninde çok sayıda damarlar, sinirler ve kemikler vardır. Her birinin sıfatsı ve şekli ayrıdır. Her birinin görev ve gayesi başkadır. Oysa sen bunların hepsinden habersizsin. Sen ancak elin tutmak için, ayağın yürümek için, gösün gürmek için ve dilin konuşmak için olduğunu anlarsın. Fakat gözün on tabakadan oluştuğunu ve her tabakanın oksik olmasıyla görmenin kusurlu olacağını, bilmersin, yine her tabakanın niçin yaratıldığını, görmek için ona niçin gerek duyduğunu anlamazsın. Gözün büyüklüğü ne kadar olduğu herkesce bilinmektedir. Onunla ilgili bilgiler ise, ancak ciltlerce kitaplarda anlatılabilir. Göz hallerini bilmersin, insanın içindeki ciğer, dalak, öd kesesi ve böbrek gibi şeyleri bilmemeye şaşmamak gerekir. Ciğerin vazifesi, mideye gelen çeşitli yemekleri, kana çevirip yedi usva gıda olarak sanmaktır. Ciğerde oluşan kandan bir tozta meydana gelir; buna sevda (lenf) denir. Dalagın vazifesi, o lenfi mideden çekip almaktır. Kanın üzerinde bir köpük meydana gelir. Bu, safra olur. Öd kesesinin vazifesi o safraı toplamaktır. Kan ciğerden çıktığında, ince ve kıvamaştır. Böbreğin vazifesi, kanın sıyrını almaktır. Böylece kan, safraz ve sevda olarak damarlara akar.

Öd kesesinde bir arıza olup kanda safra kalırsa, omdan bir kan hastalığı meydana gelir ve diğer safra ve sevdası (lenf) hastalık yapar.

Dalağa bir arıza peyda olup kanda sevdâ (lenf) kalırsa, sevdâvî hastalıklar meydana gelir. Böbreğe bir arıza olup kandan içinde su kalırsa, istikrar hastalığı (derinin altında su toplanması) meydana gelir.

Bu üslûp üzere insanın dışındaki ve içindeki parçalarının herbiri bir iş için yaratılmıştır. Bunlarısâ beden kusurlu olur.

Bu anlatılanlardan başka, insana âlemim küçük bir örneği demek doğru olur. Çünkü âlemde yaratılan herşeyin, bir nümûnesi insanda vardır. Kemikler dağlar gibi, ter yağmur gibi, kollar ağaçlar gibi, beyin gök gibi, diğer organları gökteki yıldızlar gibidir. Bu hususun izahı uzundur.

Bu anlatılanlardan başka, her cins hayvanın insan bedeninde bir örneği vardır. Domuz, köpek, kurt, davar, cin, melek gibi. Nitekim daha önce anlatıldı. Her sanat ehlinin de insan bedeninde bir nümûnesi vardır. Meselâ; midedeki kuvvet ağı gibidir; yemeği pişirir, hazım eder, saf gıdayı ciğere ve tortusunu barsaklara gönderen kuvvet, sıracı gibidir. Yani, yemeği süken kimse gibidir. Yemeği ciğerde kan rengine sokan kuvvet, boyacı gibidir. Kanı göğüste beyaz süt yapan ve mütfe (meni) yi de beyaz yapan kuvvet, çamaşgıcı gibidir.

Ciğerden gıdayı bedenim her parçasına çeken kuvvet, töcür gibidir. Ciğerde olan suyu çekip mesaneyeye döken böbreklerdeki kuvvet, zaka gibidir. Büyük abdesti dışarı atan kuvvet, çöçü gibidir. İçerde safrayı ve sevdâyı (lenf) artırıp bedeni bosan kuvvet, bozak ayarıcı gibidir. Safrayı ve diğer hastalıkları gideren kuvvet, adil bir başkan gibidir. Bu anlatılanların da izahı uzun sürer.

Bu anlatılanlardan maksat şunu bilmendir. Senin içinde çok değişik etkenler vardır. Hepsi senin hizmetine meğruldur. Sen uyku halinde, kendi âlemimde sen, onlar senin hizmetinden hiç rahatsız olmuyorlar. Sen ne onları biliyor, ne de bunları senin hizmetine veren Allah Teâlâ'ya şükrediyorsun.

Bir kimse hizmetçisini sana hizmet için gönderirse hayatın boyunca ona teşekkür edip medh ü senası ile meğgul olursun, ama bu kadar sanatkarları senin içinde, sana hizmet için tayin ve tahsis eden, bütün hayatın boyunca bir an bile ceları hizmetinden geri almayan Allah Teâlâ'yı anıyorsun.

Bedenin yapısını, azaların (orgân) fayda ve vazifesini anlatmak teğrîh (anatomi) ilminin işidir. Bu yüksek bir ilimdir. İnsanların çoğu omdan habersizdir onu öğrenme yoluna koyulmazlar.

Tıp ilminin öğrenimini yapanlar, bu sahada destat (otorite sahibi) olmak için yaparlar. Tıp ilmi kendisi de basit bir ilimdir. Bu ilim din yolunda lüzumlu değil ise de, insanlık hayatında lüzumludur. Ancak teğrîh (anatomi) ilmini, Allahü Teâlâ'nın hayret verici işlerini öğren-

mek için okuyunlar mutlaka ilâhî sıfatlardan üç sıfat kazanmış olurlar.

Birincisi, öğrenir ki, bu beden kalbuna yaratan, bu garib insana vücuda getiren Allah Teâlâ'nın kudreti tamdır; acizlik ve noksanlık onun kudretine ilâmes; neye iradesi ilâhîyse onu yaratmaya kadirdir. Çünkü dünyada, bir damla sudan böyle güzel bir şekil meydana getirmek kadar şaşılacak bir şey yoktur. Buna kadir olan bir kuvvet, ölümden sonra diriltmeyi daha kolay yapar.

İkincisi, Allah Teâlâ'nın ilim olduğunu, O'nun ilminin bütün şeyleri ve bütün işleri kuşattığını öğrenir. Çünkü böyle garib hikmetlere mebel böyle acayib işler, ancak tam bir ilim ile mümkün olur.

Üçüncüsü, Allah Teâlâ'nın, kullarına olan lütuf ve rahmetini, O'nun yardım ve inayetinin sonsuzluğunu öğrenir.

Çünkü Allah Teâlâ, mahlûkâtının hiç birinden gerekli hiç bir şey esirgememiştir. Belki lüzumu zorunlu olan kalb, eğer, beyin ve hayat unsurları olan diğer organları insana vermiştir. İnsan hayatı için lüzumun olup da fakat zorunlu olmayan el, ayak, göz ve kulak gibi organlar da vermiştir. İnsan hayatı için ne lüzumu, ne de sorunu olan belki süs ve güzellik unsuru olan saçın sıyahlığı, dudakın kırmızlığı, kaşın kavınlığı ve bunlardan başka ne var ise insana vermiştir.

Allah Teâlâ bu lütuf ve ihsanını yalnız insanoğluna tahsis etmemiştir. Belki bütün mahlûkata vermiştir. Meselâ sinek, sıvrisinek, arı gibi, bunların her birinin dış kısmını türü nakışlar ve çeşitli süsler ile süslemiştir.

Bu itibarla insanoğlunun bedeninin yaratılışına dikkat etmek, ilâhî sıfatların marifetinin anahtarıdır. Bundan dolayı anatomi ilmi, yüksek ve kıymetli bir ilimdir. Ancak onun kıymeti tabiblerin ona muhtaç olduğu ciheti ile değil, belki anlattığımız yönüyledir.

Ne kadar şair sanatına, yazı inceliklerini ve ebedî sanatları fazla bilsen, şairin, yazarın ve sanatkârın değeri kalbinde o kadar artar.

Allah Teâlâ'nın garib işleri de, onun azamet ve celâlini bilmenin anahtarıdır.

Bu da nefis marifetinin (kendini tanımanın) bir kısmıdır. Ancak kalb ilmine göre basittir. Çünkü beden ilimdir. Beden ise binek gibidir. Kalb, binek hayvanı üstündeki binici gibidir. Yaratılıştaki maksad binicidir, binek değildir. Çünkü binek binici içindir. Binici binek için değildir. Bu kadarını açıklamak ise, insanın kabaylıkla ve muhtasar bilgilerle kendini tamamıyla tanıyamayacağını belirtmiş olduk. Bununla beraber sana senden daha yakın bir şey de yoktur. Kendini bilmevisi başkasını bildiğini iddia eden, kendi yiyecek bulamadığı halde, bütün şehir fakirlerine yemek yedireceğini iddia eden bir müflis gibidir. Bu iddia ise, haddizatında hem çirkin, hem de imkânsızdır.

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

İNSANIN ACIZİYETİ

Buraya kadar anlattıklarımızdan, kalb cevherinin üstünlüğünü, kıymetini anladın. Bu cevherin sana verildiği, sende gıll ve örtülü olduğunu bildin. Onu arayıp ele geçirmek için çaba harcamaz, onu zayi eder ve ondan gafil kalırsan büyük bir aldanış ve ziyan içinde olursun. O halde onu bulmak için, çaba harcamak, onu dünya meğalelerinden temizleyip uzaklaştırmak ve kendi şerefine ulaştırmak gerekir. Bunun şeref ve kıymeti, öbür cihanda, tasasız ne'çe, fenasız bekkâ, acısız kudret, şüphesiz bağışlama (mağfiret) ve Allah Teâlâ'nın cemalini açık olarak görme ile anlaşılacaktır.

Bu dünyada insanın şerefi, hakiki kıymet ve şerefe erişmek için gerekli istidat ve kabiliyete sahip olmasıdır. Yoksa, ondan daha kusurlu, biçare ne varki, bugün açlık, susuzluk, sıcaklık, soğukluk, çeşitli hastalıklar, kaygı, tasa, acizyet öfke ve hırs ile mübtelâdır. Rahatının ve lezzetinin bulunduğu şeyler ona zarar getirir. Ona menfaat ve kâr getiren şeyleri de sıkıntı, tasa, acizyet ve acı görür.

Şerefli ve itibarlı olan kimse, ya ilmi ile, ya güç ve kuvvetli, ya azim ve iradesel, yahut da yüzünden güzelliği ve fiziki yapısının düğünlüğü ile bu mevkiyi edee tmiştir. Şeref ve itibar vesilesi bu anılanlardır.

İnsanın ilmine bakarsan, ondan daha canlı kim var ki, onun dışından bir dansar yerinden ayrılıp yok olsa, delilik tehlikesine veya helâk olmak uğurumuna düşer. Bu belanın kendisine nereden geldiğini, ilminin ne olduğunu bilmez. Bazen onun ilacı göğsünde olduğu halde onu görmez.

Güç ve kuvvetine bakarsan, ondan daha aciz kim var ki, bir sinek ile dahi başa çıkamaz. Bir sıvrisinek ona musallat olsa, onun eilinde helâk olur. Bir arı onu soksa, uykusuz ve kararsız kalır.

Himmetine, azmine bakarsan, ona bir dârik (10 arpa ağırlığı) şeyde zarar etirse, halli değişir. Açlık zamanında bir lokma için hayret ve dehşete düşer. O halde ondan daha neşâğı ne olur?

Yüzünün ve şeklinin güzelliğine bakarsan, hakikatta o çöptük üzerine çekilmiş bir deri gübâdir. İki gün kendini yıkayıp temizlemese, ondan böyle pislik ve rezillikler meydana gelir ki, kendi kendinden tikindir, bızar olur.

Deima hamalığını yaptığı günde birkaç defa yıkayıp temizlediği karnındaki pislikten daha kötü ve pis kokulu bir şey var mı?

Birgün Şeyh Ebû Said müridleriyle beraber gidiyordu. Yolda bir bela kuyusunu temizleyenlerin yanından geçerken, bütün müridler burunlarını tutup kaçtılar. Hazret-i Şeyh biraz durduktan sonra dedi ki: «Bâiyor musunuz, bu pislikler İhsan-ı Hallîyle hana ne diyor?.. De-

yorlar ki, dün pazarda idik. İnsanlar bizim için keselerimizi boşaltıp bizi ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bu kadar hürmetli ve kadirli iken, yalnız bir gece sizinkle kaldık. Bu kadar zaman içinde bu halde düşünüşüp bu çirkinliğe düştük.

Şu durumda bizim mi sizden, yoksa sizin mi bizden kaçmanız gerekir?

Gerçek şudur ki, insan tüm bir acı ve noksanlık içindedir. Onun pazarı yarın (gelecekte) olacaktır. Eğer kimya-yı saadet, bu kalb cevheri üzerine tina edilirse, hayvanlar derecesinden kurtulup melekler derecesine erişir. Eğer dünyaya yönelip onun arzularına tabi olursa yarın kıyamette köpek ve domuz ondan üstün olur. Çünkü onlar hepisi toprak olup azab ve cezadan kurtulacaklar. Fakat o kimse elem ve ict azabta kalacak. Bu itibarla insan kendi şerefini idrak ettiği gibi, noksanlığı, çaresizliği de bırak etmelidir. İnsanın kendini bu şekilde tanıması da Allah Teâlâ'nın marifet kapısının anahtarlarındanadır.

Bİ ki, kişinin kendi nefsini bilmesi hususunda böyle bir kitap bu kadarla kifayət eder. Bundan fazlasını bu kitap kaldırır.

İkinci Ünvan

Allah Teâlâ'yı Tanımak

(Bu Ünvanında On Bölüm Vardır)

BİRİNCİ BÖLÜM

KENDİNİ BİLMEK, ALLAH'I BİLMEYE YOLDUR

Bil ki, geçmiş peygamberlerin kitâhlarında meşhur bir söz vardır: «Kendini bil ki, Rabhini bil»ine Haberlerde ve eserlerde de: «Kendini bilen, Rabhini bilir» denilmektedir. Şu halde bu güzel kelimeler, şuna delalet eder: «İnsanın kendisi öyle bir aynadır ki, ona bakan, onu düşünün hakk'ı görür, hakk'ı bulur. Halbuki insanların çoğu kendilerine hakıp düşünmek ile hakk'ı görmezler, hakk'ı bulmazlar. O halde insanın Allah Teâlâ'nın marifetine nasıl ayına olabileceğini bildirmek lâzımdır. Bu da iki yoldan anlatılabilir: Birisi gayet zordur. Avanın çoğu anlayıp kavrayamaz.»

Bir şeyi halkın anlamadığı biçimde anlatmak doğru olmaz. Herkesin anlayabildiği şekilde ise, şöyledir: İnsanoğlu, kendi zatının varlığından Allah Teâlâ'nın zatının varlığına; kendi sıfatlarının varlığından Allah Teâlâ'nın sıfatlarının varlığına, kendi ülkesi olan bedeni ve amlarındaki tasarrufatından Allah Teâlâ'nın bütün âlemdeki tasarrufatına delil getirir. Bunun izahı şudur: İnsan, kendini mevcut (var) bilince anlar ki, bundan önce nice yıllar geçmişler ki, kendisi yoktu; namı şunu bilinmezdi. Nitekim Allah Teâlâ buyurur: «Gerçekten insan, varedilip bahse değer bir şey olana kadar uzun bir zaman geçmiştir. Gerçekten biz insanı (erkek ve dişi sularından) Karışık bir mutfeden (meniden) yaratmışızdır. Biz onu deneyeceğiz. Bu yüzden de onun ılıtmasını ve gümesini sağladık.» (Dehr sûresi. âyet: 1-2).

İnsanın fıtratının (yaratılışının) altında vukubülân olay şudur: İnsan, yaratılmadan önce bir mutfek idi; yani, kötü kokulu bir damda su idi. Onda akıl, kulak, göz, baş el-ayak, dil, damar, sinir, kemik, et ve deri yok idi. Belki belli bir sıfatı olan bir parça beyaz su idi. Bu

halinden sonra birçok garib sahnalardan geçmiştir. Acaba bu halter kendiliğinden mi oldu yoksa bir kuvvet mi onu meydana getirdi?.

İnsanın mükemmel halî üzere iken, bir kıl bile yaratmaktan aciz olduğu bilinen bir gerçektir. İnsan bir damla su iken, daha aciz ve noksan olduğunda şüphe yoktur. Netice itibarıyla insan, kendi varlığında, Allah Teâlâ'nın varlığını anlar.

İnsan şimdiki kadar bir kısma anlattığımız bedenindeki zahir (dış) ve batın (iç) yâsârındaki acalı hallerle bakıp düşündünce, kendini yaratan Allah Teâlâ'nın kudretinin tam olduğuna, dilediğini vücuda getirmeye kadir olduğuna kesinlik ile inanır. Bundan daha üstün hangi kudret olur ki, böyle hakir ve önemsiz bir damla sudan, insan gibi mükemmel birake güzellikte ve bunca garib hasletleri bulunan bir yaratık vücuda getirmiştir?

İnsanın, azalarının faydalarına ibret nazarıyla bakıp her azasının ne hikmet ve görev ile yaratıldığını anlayınca, meselâ, dış azalardan el, göz, dil, kulak, dış; iç azalardan ciğer, dalak ve bunlara benzer ne var ise, bütün bunları düşündüğü zaman, Allah Teâlâ ilminin sınırsız olup herşeyi kuşatmış ve böyle geniş bir ilimden hiçbir şeyin galib olamayacağına anlar.

İnsanın azaları öyle yerli yerince konulmuştur ki, bütün akıllılar bir araya gelse ve onlara uzun ömür verilse ve ömürleri boyunca, yaratıklardan birinin bir azasını mevcut şeklienden daha güzel ve faydalı bir şekle sokmak için düşünseler, daha güzelini bulamazlar. Meselâ; ön dişler, yemekleri kesmek için keskin, diğer diğer ise, değirmen gibi yemeği öğütme için yassı yapılmıştır. Dil bamlar arasında bir değirmen teknesi vazifesini görüp yemeği öğütme vazifesini gören dişlere döker. Dilin altına yerleştirilen salgı yapan kuvvet ise, bir hamurcu görevini görmektedir. Yemeğin yumuşayıp boğazdan geçmesi için lüzumu kadar yemeğe su döker. Bütün dünyanın akıllıları bir araya gelip bunlara yeni ve daha güzel bir şekil vermeye çalışsalar, bundan daha güzel ve mükemmel bir şekil bulup yapamazlar. Baş parmak üzere yaratılan el de böyledir. Dört parmak bir sıfıftan ve aynı hizmettedir. Baş parmak ise, bunlardan uzak, yüksek ve hepsinden kısırdır, her biriyle bir iş için birleşir, her birine yardım eder.

O parmakların her birinde üç boğum, baş parmakta ise iki boğum vardır. Onlar öyle yapılmıştır ki, dilerse onlar ile bir şeyi tutar; dilerse, onlardan kürek yapar; dilerse, toplayıp yumruk yapıp silâh olarak kullanır; dilerse, aşçı tabak yapar. Onları daha nice türlü işlerde kullanır. Eğer bütün dünyanın akıllıları bir araya gelip parmaklara daha güzel ve daha faydalı bir şekil vermeye çalışsalar, meselâ: Hepsinin bir çeşit olmasını; yahut üçü bir tarafta ikisi bir tarafta olmasını, yahut sayılarının altı dört olmasını; yahut üç boğumlu olanların iki, yahut dört boğumlu olmasını ve iki boğumlu olanın da üç boğumlu olmasını veya bunlardan başka bir şekli düşünseler, hepsinin düşündüğü noksan olur. En mükemmel yine Allah Teâlâ'nın

yarattığı şekildedir. Bununla anlaşılıyor ki, yaratmanın ilmi, bu şahıs kuşaktır; ve her şeye aşındır.

İnsanın hiçbir parçası yoktur ki, onda böyle hikmetler bulamasın. Bu hikmetleri ne kadar fazla bilesek, Allah Teâlâ'nın ilminin azametine olan hayranlığımız o derece artar.

İnsan kendi ihtiyaçlarına baktığı zaman, meselâ: Önce azaama, sonra yemeğine, giyimine, meskenine, yemeğinin ihtiyacı olan yağmur, bulut, soğuk, ısı gibi nesnelere bakınca, yemeği islah eden sanatları, o sanatların muhtaç olduğu demir, bakır ve pirinç maddesinden yapılan aletlere, aletlerin çalışmasına ve yemeği islah edilip gıda durumuna getirme şekline dikkat edilince, bütün yaratıkların en güzel şekilde yaratıldığını, her birinden sayısız çeşitler meydana geldiğini, Allah Teâlâ, onları yaratmasaydı, hiç kimse onları hatırlama gelmeyeceğini, hiç kimse onu düşünüp istemeyeceğini, bütün bunların bilmeden ve istenmeden Allah Teâlâ'nın geniş lütfu ve büyük rahmetinin eseri olduğunu anlar.

Bu makâmdan Allah Teâlâ'nın bir sıfatsı daha malûm oldu ki, o da şudur: Bütün velilerin ve peygamberlerin hayatı Allah Teâlâ ile dir ve onların hayatı Allah Teâlâ'nın mahlûkata lütfu, rahmeti ve inayettir.

Nâkîm Allah Teâlâ buyurur: «Rahmetim gazabımı geçmiştir». Peygamberimiz de buyurur ki: Allah Teâlâ'nın kullarına şefkati, anenisi, sît emen çoşuğuna olan şefkatinden daha fazladır.

O halde insan, kendi sâturun vücuda gelmesinden, Allah Teâlâ'nın ezeli varlığını anlar. Kendi azalarının ve çevresinin geniş teferuatından da Allah Teâlâ'nın kudretinin mükemmel olduğunu anlar. Azalarından ve çevresinin geçecek hallerinden ve faydalarının çokluğundan, Allah Teâlâ'nın ilminin mükemmel olduğuna kesinlikle bîğgi edilir. Kendi nefisinde toplanan zarurî şeylerden veya süs ve güzellik için olan şeylerden Allah Teâlâ'nın lütûf ve rahmetine vakıf olur. Bu sebepler ile kendini tanımayan, Allahı tanımayan anahtarı ve aynası olduğu bilinmiş olur.

İKİNCİ BÖLÜM

ALLAHI TENZİH ETMEK

Biz ki, insan kendi sıfatlarından Allah Teâlâ'nın sıfatlarını öğrendiği gibi, kendi tenzih ve takdisinden de Allah Teâlâ'nın tenzih ve takdisini anlar. Allah Teâlâ hakkında anlama şudur: Allah Teâlâ'yı vahme ve hayâlde gönen her türlü şekil ve biçimden münezze ve uzak bilmektir; hiç bir yer onun tasarrufu dışında olmadığı halde ona bir mekân izafe etmemekte. İnsan, bunun bir nümûnesini kendi zâtında müşahede eder. Onun kalb ve gönlü dediğimiz ruhanın hakikatı, vahme ve hayâlde gelen her türlü şekil ve biçimden münezze ve uzaktır. Zira onun miktarı ve kemiyeti (sayısı) olmadığını, bölünme kabul

etmediğini söylemiştik. Miktarı olmayan bir şey, hiçbir hâl ve hayâle gelmez. Zira gözün kendisini veya cismini gördüğü şeyler hayâle gelebilir. Göz ve hayâle renkler ve şekillerden başka birşey yoktur. Birşey bilmek kasdı ile «Nasıldır» diye sormanın anlamı, «ne şekil üzeredir, büyük müdür, küçük müdür» demektir. Bu itibar ile bu sıfatlarla ilgili olmayan birşey hakkında böyle bir soru irad etmek, bâtil olur. Keyfiyeti olmayan birşeyi bilmek istersen, kendi hakikatine bak. Söz konusu hakikat hülûsüneyi kabul etmek. Kemiyet(sayı) ve keyfiyet (nitelik) ile alakası yoktur.

Bir kimse: «Ruh nasıldır?» diye sorarsa, cevabı, «Keyfiyetin onunla alakası yoktur» şeklinde olur.

İnsanın kendi hâli böyle olunca, Allah Teâlâ bu şekilde tenzih ve takdis edilmeye daha layıktır. İnsanların bir kısmı buna şağır ve der ki: «Nasıl ve niçin sorularına cevap olmayan bir şey nasıl mümkün olur. Halbuki kendileri de nasıllık ve niçinlikten beri ve uzak oldukları halde, kendi kendilerinden gafilirdiler ve kendilerini olduğu gibi bilmezler. Belki insan istese, kendi zâtında enasıl ve niçinli olmayan binlerce hâlleri bulur. Zira kendi zâtında öfke, aşk, lezzet gibi hususları gördüğü halde, bunların keyfiyetini anlamaya kalkışsa, gücü yetmeyecektir. Çünkü bu zikir olunan şeylerin rengi, şekli yoktur. Bu sebepten de «bunların keyfiyeti nedir» diye sorulmaz. Bir kimse sevin, vefatın hakikatini öğrenmek istese, bunların hâl ve keyfiyetinin nasıl olduğunu bilmekten heliz kalır. Bunun sebebi de şudur: Nasıl ve niçinlik, cismin özelliğinden olan hayâl icatlarıdır. Hayâlin de ancak göz ile görülebilen şeylerde payı vardır. Renk, şekil gibi göz ile ilgili şeylerde kulağın payı olmadığı gibi, ses gibi, kulak ile ilgili şeylerde de gözün payı yoktur. Böylece kulağın ve akıl duygularını ile ilgili hususlarda da, diğer duyarların payı yoktur. Çünkü nasıllık ve keyfiyet ancak duyu organları ile his edilen şeyler için söz konusu olur. Bu zikir edilen hususların tahkik ve incelenmesi çok derindir. Tafsilâtı ma'kûlât kitaplarında (akıl ilimlerden bahseden kitaplarda) geçmektedir. Bu kitapta bu kadar kıfâyet eder. Bundan maksat; insanın kendi keyfiyetini bilmeyişini, Allah Teâlâ'nun keyfiyetini bilmeyeceğine delil yapmaktır. Şunu da bilselim ki, ruh vardır; beden ülkesinin padişahıdır, bedene bulunmaz her şey onun ülkesidir. Bununla beraber mahiyeti keyfiyetsizdir. Bunun gibi, bütün Alem'in padişaha, bütün kâinat ülkesinin sahibinin nasılığı ve keyfiyeti bilinmemektedir. Nasılığı, keyfiyeti olan herşey onun memleketidir (mülküdür).

Bil ki, Allah Teâlâ'yı tenzih etmenin diğer bir kısmı da, ona hiç bir mekân izafe etmemektir. Nitekim ruhu da herhangi bir usva izafe etmek doğru olmaz. Meselâ, ruh, ebedidir, ayaktadır, bağıttadır, yahut bedenin başka bir yerindedir demek doğru olmaz. Belki bedenin bütün organları bölünemir; fakat ruh bölünemez. Bölünmeyen bir şeyin bölünebilene girmesi mümkün değildir. Çünkü o takdirde onun da bölünebilmesi lâzım gelir. Ruhu hiç bir organa izafe etmek mümkün değil iken, hiç bir usuv (organ) onun tasarrufunun dışında değildir.

Belki bütün organlar onun tasarrufunda, emindedir. O bu maddenin padişahıdır. Nitekim bütün âlem Allah Teâlâ'nın tasarrufundadır, o ise, muayyen bir mekâna izafe edilmekten münezzehtir. Bu mevi takdis, temzih; ancak ruhu sarıh ve açık anlamakla, tamamiyle anlaşılabilir. Bu hususta ruhun sırrını izhar etmek için hiç kimseye izin verilmemiştir. Belki «Allah Teâlâ Âdemî kendi şüretinde yarat-
tı» hadîsinin mânâsı, ancak ruhun sırrını keşfetmek ile tamamiyle anlaşılabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALLAHIN HAKİMİYETİ

Allah Teâlâ'nın zâtı bilindi; nasil, niçinlik ve keyfiyetten münezzehtir, ancak olduğu anlaşılır ve hepsinin anahtarını, insanın kendi nefsinin idrâk etmesi olduğu açıklandı. Ancak bütün bunlardan başka Allah Teâlâ marifetinin (onu bilmenin) bir bölümü kaldı. O da, Allah Teâlâ'nın âlem-i mâlûkünde nasıl padişahlık yaptığı, hangi yoldan idare ettiği, meleklerle ne şekilde ferman buyurduğu, meleklerin fermanlarına nasıl uyduğu; melekler eliyle işleri nasıl bitirdiği; göklerden yere emir göndermesi; yıldızları, gökleri harekete geçirmesi; yerdekilerin işlerini göklere havale etmesi; risâkleri anahtarını göklere teslim etmesidir.

Bunlar, hangi yoldan, ne şekilde oluyor?

Bu, Allah Teâlâ'nın marifetinin (onu tanımanın) büyük bir bölümünü teşkil eder. Buna «marifet-i ef'ale» yani, fiilleri bilmek denir. Nitekim bundan öncekilere «marifet-i zât ve marifet-i sıfate» denilirdi. Bunun da anahtarı kendini bilmektir. Sen kendi ülkende padişahlığına nasıl yürüttüğünü bilmezsen, âlemin padişahının padişahlığını nasıl yürüttüğünü nasıl anlayabilirsin.

Önce kendi işlerinin nasıl meydana geldiğini düşün. Meselâ; yaz. Bir kâğıt üzerine «Bismillâhe» yazmak istediğin zaman, önce senden yazmak isteği meydana gelir. Ondan sonra kalbünde bir hareket, bir kıpırdanma hâsî olur. O kalb senin sol tarafında kuzalak şeklindeki et perçemi olan zâhir kalptir. Zâhir kalpten bâkî bir cisim (göze görülmeyen) hareket edip dimağa yükselir. Bu İstif cisme tabiiyeler «ruhu» diyorlar. İhs ve hareket hamâli budur. Bu ruh hayvanlarda bulunan ruhtan farklıdır. Hayvanlardaki ruh ölüdür. Bu ruh ise, asla ölmeyen. Allah Teâlâ'yı bilme mahallî olan budur. Bu ruh dimağa (beyin) ulaştınca, «Bismillâhe»nin sûreti, hâyal kuvvetinin yeri olan dimağın birinci odasında meydana gelmeğe başlar. Daha sonra bu hâl dimağdan bedenin her tarafına dağılır; hattâ parmakların uçlarında iplik gibi bağlacını sinirler vasıtası ile, bütün organlara iletilir. Bu anlatılan sinirleri, gayet zayıf olan kimselerin kolunda görmek mümkündür. Sinirler hareket edince, parmakların uçları harekete geçer. Parmak uçları da kalemî oynatır. Kalem de mürekkebi hareket ettirir. Böyle-

ce besmele süreti hayâl merkezinde (odasında) olduğu gibi, kâğıt üzerinde meydana gelir. Duyular yardımı ile meydana gelen yazı içinde en çok göze ihtiyaç duyuluyor.

«Yazının başlangıcında bir istek, bir arzu meydana gelirse demekten maksadımız, bunun gibi her işin başlangıcında, mutlaka Allah Teâlâ'nın bir sıfatı olduğuna bildirmektir; O sıfat «irade» diye lâhiz edilir.

Bahsi geçen irâdenin eseri, başlangıçta kalbte meydana gelip daha sonra kalb vasıtası ile diğer âzalara sirayet ettiği gibi, Allah Teâlâ'nın iradesi de başka Arşın meydana gelir. Oradan bütün kûrâta dağılır ve en son yerlere de ulaşır. Lâtif cisim dediğimiz o nesne, buhar gibi olup bahsi geçen eseri, bütün kalb damarları yoluyla dimağa gönderir. Bu lâtif (elle tutulmaz, gör ile görülmeyen) cisim «ruh» denir. Tıpkı bunun gibi, Allah Teâlâ'nın da lâtif bir cevheri vardır ki, o ince cevher Hakk'ın irâdesiyle varlıkların eserini Arştan Kürsiye ulaştırır. Bu tek cevhere «melek, ruh-ül Kudsîye» denir. Vuku bulacak şeyin, kalpten dimağa ulaşması, dimağın da kalbin hakimiyyet ve tasarrufu altında bulunması gibi, Allah Teâlâ'nın eseri de Arş'dan Kürsi'ye ulaşır. Kürsi Arş'ın altındadır. Senin için olan «Bismillâh»ın süreti vücûda gelme istendiğinde, önce onun süreti dimağın merkezinde meydana gelip sonra da iş, o sürete uygun bir şekilde meydana geldiği gibi, âlemdeki varlıkların süreti de, önce Levh-i Mahfûz'da nakşedilir. Dimağında olan lâtif kuvvet, aynı; parmaklar eli ve parmakları; parmaklar kalemi hareket ettirdiği gibi, melek denilen lâtif cevherler de, yıldızlar ve şukları vasıtası ile, aşağı âlemde (dünya) olan ana unsurları hareket ettirir. O ana unsurları «dört tabiate» denir. O dört şey, sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kurulukdur. Kalem, mürekkebi dağıtıp «Bismillâh»ın şeklini meydana getirdiği gibi, sıcaklık, soğukluk da suyu, toprağı ve diğer ana bileşikleri hareket ettirir. Kâğıt mürekkebin nakşına kabül edip dağılan mürekkebi topla tuttuğu gibi, bileşik şeylerde ancak nemlilikle şekillenir ve bu şekil de ancak kurulukla koruyup devam ettirebilir. Nemlilik olmasa, cisim şekli kabul etmez. Kuruluk olmasa, o şekil, devamlı olmaz.

Kalem işini bitirip hareketini sonuna ulaştırınca, hayâl merkezinde mevcut olan şekle uygun «Bismillâh» süreti ortaya çıkar. Bunun gibi, ana bileşikleri, tabiatini hareket ettirip meleklerin yardımına havvan, bitki ve diğer varlıkların süreti «Levh-i Mahfûz»da olduğu gibi ortaya çıkar. İşlerin eseri, bütün bedenden önce kalbte meydana gelip oradan sonra bütün âzalara dağıldığı gibi, madde âleminde de bütün olaylar, önce Arş'ta meydana gelir. Bu hususiyeti sebebiyle kalb başlangıç olarak kabul edilerek bütün âzaların eseri ona izafe edilip senin zâtın kalbin içinde sakin olduğu düşünülürüğü gibi, bütün âleme yapışan te'sir ve galebe, «Arş» vasıtasıyla olduğu için, halk Allah Teâlâ'nın Arş'ta sakin olduğunu sanır. Kalbe hâkim olup kalbin durumu (ahvâlî) düzenli olmakla, beden âlkesinin tedbiri kolay ve düzenli olduğu gibi, Allah Teâlâ, Arş'ı yaratıp ona galib ve hâkim ol-

makla, madde âlemi memleketinin tedbiri kolay ve düzenli olur. Bu sebeptendir ki, Kur'an'ın nazmı bu tarafa gelmiştir: «Arş üzerinde hükümlerân oldu. İşî yerli yerinde düzeldi.» (En'am sûresi, âyet: 79).

Bil ki, bu söylediklerimiz ancak üstün basiret sahiplerine bildirilmiş bir hakikattir.

«Allah Teâlâ Adem'i kendi sûretinde yarattı hadisinin hakikati de, ancak bununla açıklanır.

Şu da bir gerçektir ki, padişahlığı padişahlardan mada başka kimse bilmez. Kendi memleketin üzerinde padişahlık verilmesi ve Allah Teâlâ'nın bütün âleme olan padişahlığı örneğinden sana bir muhtasar örnek verilmeseydi, Allah Teâlâ'nın âlem memleketine olan padişahlığını asla anlamaya kadir olamazdın.

O halde seni yaratan Allah'a şükür et ki, sana kendi memleketine küçük bir örnek bir memleket verdi; bu memlekette padişahlık verdi, kalbini «Arş»; menba'î kalb olan hayvani ruhuna «sırfîle»; di-mağın kuralı; hayâller merkezini, Levh-i mahfûz; göz, kulak ve diğer duyu organlarını melekler yaptı. Azaların menba'î ve merkezi olan di-mağın kubbesini (beyincığı) günk ve yıldızlar yaptı. Parmakları, kalemi, mülrekketle «sarıne uyan tabiatlara» yaptı. Seni misâlsiz, keyfiyet-siz yarattı ve bunların hepsine padişah yaptı, sonra da sana: «Şekin! Kendinden ve padişahlığından gafil olma ki, seni yaratan Allah'tan da gafil olmayasan.» buyurdu. Çünkü «Allah Teâlâ Adem'i (insanı) kendi sûretinde yarattı.» O halde kendini bil ki, Rabbeni bilgin.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AZALARIN BİRBİRLERİYLE BAĞLANTISI

İnsanın kendi şahsına, varlığının mülküne padişah olması ile bütün mülklerin sahibi ve padişaha olan Allah Teâlâ'nın padişahlığı arasında yaptığımız kıyaslamalı açıklamalardan iki büyük ilme işaret edildi: Biri, insanın kendini bilmesi; azalarının değişik kuvvetler ve çeşitli sıfatlar ile bağlantısı; kuvvetler ve sıfatların kalb ile bağlantısının ilmidir. Bu ilim, bunun gibi kitaplarda incelenebilecek kadar uzundur. Diğer, âlemün padişahına ait memleketlerin, melekler ile iribâtinin kâfîli; meleklerin birbirleri ile iribâtinin, göklerin, Arş'ın, Kûra'nın, onlar ile iribâtinin kâfîlinin ilmidir. Bu da uzun bir ilmidir. Bunlardan maksat, bu ilimlere bir nevi işaretdir. Tâ ki, akıldi ve zekî olanlar, bunları hükmet edip Allah Teâlâ'nın âzamet ve celâlini kırık oylesin. Akilsiz ve câhîl olanlar ise, bunca cemâl ve kemâl ile süslenmiş padişahu düşünmekten mahrum olmakla, ne derece gâfil, ne kadar bedbaht ve aldanmış olduğunu anımsan, Hazret-i Allah'ın cemâlinin haberdar olmak nerde kaldı ki, bu kadar anlattıklarımız yalnız insanların kendi kendilerine bakıp nasıl bir şey olduklarını idrâk etmeleri içindir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TABİATÇILARIN DURUMU

Kâinata meydana gelen olayları, tabiiata ve yıldızlara bağlayan zavallı ve mahrum tabiatçı ile münecim'in durumu bir karıncaya benzer ki, kâğıt üzerinde yürürken, kâğıdın aynışlaşp nakışlandığını görürce, düşünmeye başlıyor ve kalemin ucunu görürce, sevinip diyor ki: «Bu işin hakikatini anladım. Bu nakışları kalem yapıyor» olayların safhalarını bilmeyip ancak son şekliyi gören tabiatçıların durumu böyledir. Daha sonra gelen ikinci karıncanın, görüşü daha kuvvetli, görüş mecazı daha fazladır. İlk karıncaya der ki: «Sen yanıldın. Ben bu kalemi müstaklil görmüyorum. Bu nakış yapıyor» ve bu derece bilgisine sevinip der ki: «Gerçek budur ki, bu şekilleri yapan kalem değil, kalemi tutan parmaklardır. Kalem, parmakların emrinde» Bu da münecim'in durumudur ki, biraz daha usûf görüp tabiatın, yıldızların emrinde olduğunu, yıldızların da meleklerin emrinde olduğunu sanıyor ve bundan sonraki mertebeleri bilmiyor.

Maddé âleminde, münecim ile tabiatçı arasında böyle görüş ayrılığı olduğu gibi, ruhlar âleminde terâkki eden kimseler arasında da bu görüş ayrılığı olur.

Zira birçok insanlar, maddé âleminde yükselip maddenin dışında bazı şeylere erişip muayyen bir dereceye kavuşurlar. Ancak daha sonra yükselme yolları kapanır. Nûriyat âlemi olan ruhlar âleminde bunun gibi sayısız geçitler vardır. Ruhlar âleminde yürüyenlerin dereceleri değişiktir. Bazısı yıldız, bazısı ay ve bazısı da güneş gibidir. Bu terâkki ve değişik mertebeleri, kendilerine göklerin melekutü (âlemi) gösterilen kimseler içindir. Allah Teâlâ, İbrahim Halîl (a.s.) hakkında buyurduğu, «Böylece İbrahim'e göklerin ve yerin hükümsahlığını gösterdik.» (En'âm sûresi, âyet: 75) âyetinden, İbrahim aley-hisselâm'dan hikâye ederek «Şühhesiz yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdim.» (En'âm sûresi, âyet: 79) buyurduğu yere kadar olan âyetler, gerçeği ifade eder.

Bu sebeble Resûlullah (s.a.v.) buyurur: «Şühhesiz Allah Teâlâ'nın yetmiş nâr ve zulmet perdesi vardır. Eğer onları açarsa, gücüllüğü bütün bakanağı yakar.» Bu hâdisin diğer tafsilâtı «Mîskâtü'l-Envar ve Mîsâli'l-İsra'» kitablarımızda geçmektedir. Arzu edenler oraya baksın.

Bundan maksadımız şudur: Tabiatçıların, maddeyi, sıcaklık ve soğukluğa havale etmeleri tamamen yanlış değildir. Zira eğer hararet ve bürüdet ilâhi sebebler arasında olmasaydı, tıp ilmi bâtil olurdu. Ancak tabiatçılar şu yönden yanılmışlardır: Kua görüşü olmaları sebebiyle, eşyanın ahvâlinden haberdar olmayıp birinci merhalede kaldıklarından, hararet ve bürüdeti bîrer müstaklil asıl sayıp başka kuvvetin emrinde olduklarını anlayamamışlar; onları, itibar sahîbi sanıp

hizmetçi olduklarını bilmemişlerdir. Halbuki onlar, ayakbaclarını sı-
razı yanında bekleyen en aşağı hizmetçilerdendir.

Yıldızları, ilâhî sebebler arasında müessir sayan münecimler de
bir dereceye kadar doğru söylüyorlar. Çünkü böyle olmasaydı, gece
gündüz aynı olurdu. Çünkü güneş dünyaya ısı ve ışık saçan bir yil-
dızdır. Kış ve yaz aynı olurdu. Yama sıcak olması, güneşin dünyaya
yakın olmasındandır. Kışın soğuk olması da güneşin uzak olmasındandır.
Bir kimse, «Güneş sıcak ve parlak yaratın Allah Teâlâ, Zühâl
yıldızını soğuk ve kuru; Zühre yıldızını sıcak ve nemli yaratma derse,
dinine bozukluk gelmez.

Münecimin yarandığı nokta, yıldızları asal ve merci olarak kabul
edip başka kuvvetin emrinde olduklarını bilmemek ve «Güneş, ay ve
yıldızlar onun emrinde musahharıdır.» (A'râf sûresi, âyet: 54) âyetin-
in ifade ettiği gerçeği görmemektir. Musahhar, bir işte kullanılan işe-
ye denir. O halde yıldızlar, işçi değildir. Belki işçiler meleklerdir. Yil-
dızlar ise, meleklerin emrindedir. Nitekim, bedeni cınatmak hususunda
sindir, dirmeğdaki kuvvetin emrinde çalışırlar. Böylece yıldızlar,
aşağı hizmetçilerdendir. Ancak bunların mevkii, dört tabiat gibi ayak-
kaba yerî değildir. Belki bunlar kapıcıdır. Dört tabiat ise, en aşağı hiz-
metçilerdendir. Yani içinde kalem en aşağı hizmetçi olduğu gibi.

ALTINCI BÖLÜM

EŞYAYI TANIMAK

Bil ki, insanlar arasında meydana gelen görüş ayrılıklarının her-
biri, bir yönden doğrudur. Çünkü varlıkları bir yönü ile tanıyan, hü-
tün yönleriyle tanıdığıni sanır. Değişik görüş sahipleri; aşkırlarına fil-
lin geldiğini duyup onun ne olduğunu öğrenmeye koğan kürler gibidir.
Bunlar ile elleriyle dokunurken, birinin eli, onun omuzuna; diğerkini
kulagina; bir başkasının ayağına; ötekinin diğine rast getirir. Bunlar,
kendileri gibi a'malarda buluşup bunlardan filin şekli sorduğunda,
elinin filin omuzuna koyan dedi ki, «fil çok yülsek, gayet çok etli ve
kocaman bir hayvandır.» Eli filin ayağına gelen dedi ki: «fil bütün
gibidir.» Eli diğine gelen dedi ki: «fil direk gibidir.» Eli kulagina ge-
len, «fil bir kâim gibidir.» dedi. Hepsinin sözü, bir yönden doğru, bir
yönden yanlıştır. Çünkü bunlar, filin bir kısmını tanımakla, tamamını
tanıdıklarını sandılar. Münecim ve tabib de böyledir. Herbirinin gö-
rü, Allah Teâlâ'nın hizmetinde çalışan hizmetçilerden birine takıldı,
onun saltanat ve hâkimiyetinden şaşırıp spadışah varsa budur; be-
nim rabbim budur dedi. Hicayet yolunda ilerleyenler, anlatılanların
noksanına görüp her neye bakasalar, onun ötesinde daha üstün bir şey
görmele aşağıdakinin ilâh olamayacağını kırak ederek oben hatup
sözenleri sevmeme demiştir.

YEDİNCİ BÖLÜM

GÖKLER ALEMİ

Yıldızların, tabiatların, on iki burcun ve hepsinden yüksek olan Arş'ın hâli, bir yöden bir padişahın durumuna benzer ki, onun özel bir odası vardır. Veziri o odada oturur. Odanın etrafını on iki pencere-si hüluman bir sofa çevirir. O pencerelerin herbirinde vezirin bir vekil-i vardır. Yedi tane süvari, vezirden vekillere gelen emirleri dinlemek üzere, pencerelerin etrafını dönerler. Dört piyade, bu yedi süvariden uzak bir yerde göçlerini yedi süvariye dikmiş, padişahın kapısından ne ferman gelecek diye bekliyorlar. Bu dört piyadenin elinde dört kement bulunur. Bu kementleri atarak, ferman mucibince, bir gurubu huzura çekerler; bir gurubu huzurdan uzaklaştırırlar; diğer bir gurubu da azablandırır meselâ: Arş, memleket vezirinin karargâhı olan hususi bir odadır. O vezir Allah Teâlâ'ya en yakın melektir. Yıldızların semâsı, odayı çeviren sofa gibidir. Oniki burc, oniki penceredir. Vezirin vekilleri, diğer meleklerdir. Bunların derecesi, en yakın melekğin derecesinden aşağıdır. Bu meleklerin herbirine ayrı ayrı vazifeler verilmiştir. Yedi gezegen yedi süvariye benzer ki, bekçiler gibi durmadan bu pencerelerin etrafını dolaşırlar. Onlara her pencereden başka bir ferman ulaşır. Dört unsur dedikleri ateş, su, hava ve toprak; dört piyade gibidir ki, bunlar vatanlarından ayrılmazlar. Dört tabiat dedikleri, sıcaklık, soğukluk, yağlık ve kuruluk; dört piyadenin elinde bulunan dört kement gibidir. Meselâ, bir kimsenin durumu hocubur; dünyadan yüz çevirir; gam, keder onu kaplar; dünya nimetlerini sevmes ve ikibetinden endişe ederse, heklâm, buna «hastadır; hayal kurma hastalığına yakalanmıştır. İlaç kaynatılmış kilyondur» der. Tabiatçı: «Bu hastalığın sebebi, dimağa hâkim olmuş kuruluklardır. Bu kuruluk kış havasından ileri gelir. Bahar gelip rutubet, havaya galib olmadan o kimsa iyileşmeye doğru gitmez» der. Müneccim de der ki: Bu ems Uтары yıldızından gelen bir sevdadır. Sevda, Uтары ile Merih arasında bir sürtüşme olduğu zaman, hâsıl olur. Uтары, iki uğurlu yıldızın (Zühre, Mükşeri) yanına gelmeden, yahut aralarında değışme olmadan bu hasta iyileşmeye yüz tutmaz.» Hepsini doğru söylüyorlar. Ancak şu onların ilminden erebildikleridir.» (Necm süresi, âyet: 20-31)

Allah Teâlâ tarafından saadetine hüküm edilen kimse için, iki lağûzâr nakib (çavuş) olan Uтары ve Merih'e ferman edilir ki, sür'atle kapı piyadelerinden olan havayı göndererek kuruluk kendini atıp beyninin ortasına indirsin; dünya lezzetlerinden yüzünü çevirsin. Tâki, korku ve keder kamçı, irâde ve istek dizginleriyle onu Allah'ın huzuruna davet etsinler. Bu anlatılan, ne Tıp ilminde, ne Tabiat ilminde, ne de Astronomi ilminde vardır. Bu ilim, memleketin her tarafına kuşatan, Hazret-i Allah'ın bütün işleri, çavuşu, hizmetçilerinin durumu ona gizli ve örtülü olmayan, herbirinin ne tarafa ne ferman-

la gittiğini, insanları hangi tarafa çağırdığını, hangi taraftan menettiğini bilen Peygamberlere mahsus ilim dereyesinden çıkmaktadır.

O halde, herbiri ne konuşsa ise ve ne söylesi ise hepsi doğru ve vâkıya uygundur. Ancak bunlar memleketin padişahının ve kumandanının sırrından haberdar olmamaşıdır. Allah Teâlâ, bu yol ile (yani, hastalık, sevdâ, mihnet, belâ ile) insanları kendi humuruna çağırır ve kudsi hadiste buyurur ki: «Kuslarına verdiğim hastalık değildir, o lutfî kemendâdır; dostlarını onunla humuruma davet ederim.» «Belâ önce peygamberler, sonra velîler ve sonra da herkesin faziletine göredir» onlara hakaret gözüyle bakmayın; çünkü: «Hasta oldum, ha tırım sermedim» kudsi hadîs onların hakkında gelmiştir: «Evliyanın hatasını görmek benim hatasını görmek gibidir.»

O halde bundan önceki misalle, insanın kendi bedenindeki padişahlığı, bu misalle de bedeni dışındaki memleketinin durumunu anlatılmaktadır. Bu da bilgide insanın kendini bilmemesinden îleri gelir. Bu sebeble kendini bilmek, diğerlerin şivâni oldu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DÖRT SÖZÜN MANASI

Şimdi şu dört sözün mânasını öğrenmek sırası geldi: «Sübhanelâhî, ve'l-hamdülillâhî ve lâîlâhe illâllâhü vallâhü ekber.»

Allah Teâlâ'nın padişahlığının, senin padişahlığından üstün olduğuna, kalem kâtibin elinde olduğu gibi, kâinatın bütün sebeb ve vasıtalarının, Allah Teâlâ'nın kudretinin elinde olduğunu bilince, «Sübhanelâhînin mânasını anlamış olursun. Allah Teâlâ'dan başka hamdül senkya lâyük ve müstahak olmadığı bilince, «İlhâmü İllâhînin mânasını anlamış olursun, yaratıklardan hiçbir ferdin ihtiyar dışıni elinde olmadığı anlaşıncı, «Lâ ilâhe illâllâhın mânasını bilmiş olursun.

Şimdi «Allahü Ekber»in mânasını anlamaya sıra geldi. Bil ki, bütün bu bildiklerin, Allah Teâlâ'nın âzamet dereyesinden bir damla bile değildir. Çünkü Allah Teâlâ, kendi nefesine kıyaslamak suretiyle beldiğin herşeyden büyüktür. «Allahü Ekber»in mânası, Allah Teâlâ, kendisinden başka herşeyden büyüktür, demek değildir. Çünkü Allah Teâlâ'dan başka hiç bir ferdin varlığı yoktur ki, Allah Teâlâ, ona nisbetle daha büyüktür, denilebilsin.

Çünkü, bütün varıklar, onu nûrundan bir parçadır. Meselâ, güneşin nûru, güneşten ayrı bir şey değildir ki, güneş nûrundan daha büyüktür denilebilsin. Belki «Allahü Ekber»in mânası, akıl ölçüsü ile bilenenlerden büyüktür demektir. Allah Teâlâ'nın takdis ve tenzihinin insanlarınkî gibi olduğunu söylemekten Allah'a sığınırız. Allah Teâlâ, insana varıncaya kadar bütün yaratıklara benzemekten uzaktır ve yine Allah Teâlâ'nın padişahlığının, insanın kendi bedenindeki padişahlığı gibi, yahut Allah'ın ilim, kudret sıfatlarının, insan sıfat-

ları gibi olduğunu söylemekten Allah'a sığınırız. Çünkü bütün bunlar, —insanın, beşeriyet acizliği gereği— Allah Teâlâ'dan bir şeyi anlamak için bürer numunedir. Bu şuna benzer: Eğer bir çocuk bize «Saltanat ve menâleket hükümdarlığının zevki nasıldır?» diye sorarsa, ona ders ki: «Top ve cirit oynamak zevki gibidir.» Çünkü çocuk, top ve cirit zevkından başka bir şeyi bilmiyor. Çünkü insan kendisinde bu-bunamlara kıyaslanmakla bilgi edinir. Saltanat zevkinin, top ve cirit zevki ile alakası olmadığı herkeşçe bilinir. Ancak hepsine zevk ve sevinç adı verilir. Bu yüzden isimde beraberlik vardır. Bu sebeble çocuklara göre, saltanat zevkini bilmek için, top ve cirit zevki bir numüne olur. Bu misâllerin hepsini bu üslûb üzere anlayıp kavradıktan sonra bil ki, Allah Teâlâ'yı hakkıyla ondan başkası bilmez.

DOKUZUNCU BÖLÜM

DİNE UYMANIN ZARURETİ

Bu ki, Allah Teâlâ'yı tanımamanın tafsilâtı uzundur. Bu gibi kitablara sığmaz; insanları —misafir iken— Allah Teâlâ'yı tanımaya teşvik yönünden, bu anlatılan miktar kifâyet eder. Kadriyi anlatmak yeter. Saadetin tamamı, Allah Teâlâ'yı tatip kulluk hakkına edâ etmekle olur. Allah Teâlâ'yı bilmenin, insanların mutluluk kaynağı olduğunu daha önce açıklamıştık. Allah'a kulluk etmenin, saadet sebebi olması da şöyledir: İnsan hayatının ölümlü sonuçlanacağı mukadderdir. İnsan ölüncü, Allah Teâlâ ile beraber olacaktır. (Dönüş varış emardır). Bir kimse, bir kimse ile devamlı kalırsa, onun saadeti, o kimseyi çok sevmesindedir.

Sevgisi arttığı nisbette, saadeti de artar. Çünkü, sevgi arttıkça, sevgiliyi görmenin zevki de artar.

Allah Teâlâ'nın dostluğu, ancak onu tanıyıp çok anmakla kalbe hâkim olur. Çünkü herkes gönül bağlayıp sevdiğini çok anar, çok söyler. Onu ne kadar çok anarsa, o kadar sevgisi artar. Zikir kalbe, ancak ihâdete devam etmekle hâkim olur. Kendini ihâdete vermesi de ancak şehvet bağlarının kalbinden kopmasıyla olur. Şehvet bağlarının kalbinden kopması da, ancak günâhtan el çekmekle olur. Günâhlardan el çekmek de, kalbin boşalmasına, dikkatli toplu bulunmasına sebep olur. Kulhak ve ihâdet etmek ile de, zikir (Allah'a arma) çok olur. Bunların ikisi de muhabbet sebebidir. Muhabbet de, saadet tohumudur. Allah Teâlâ, bu mânâyı şöyle ifade buyurur: «Şüphesiz temânenen, Rabbinin adını anıp namaz kılan kurtulmuş olacaktır.» (Alâ sûresi, âyet: 14 - 15).

Bütün işlere ihâdet demek, doğru değildir. Belki ancak bazısına ihâdet demek doğru olur. Bütün arzu ve isteklerden el çekmek elâz değildir. Belki mümkün de değildir. Çünkü insan yemek yemese,

Öür. Çiftleşmezse, nesil kesilir. O halde bazı arzulardan el çekmek doğru olur, bazısından el çekmek doğru olmaz. O halde câiz olanı, olmayandan ayırmak için, belli bir sınır lâzımdır. Bunun da izâhi şudur: İnsan şu iki haiden ayrılmaz: Ya kendi aklı, arzu ve iktihadına uyarak bir şeyi kendi fikriyle seçer, yahut başka yolla seçer. Kendi fikir ve iktihadıyla tercih yapmasının doğru olması lâzımsızdır. Çünkü, arzu ve isteği ona hâkim olunca, hak ona gülenmiş olur; arzusu-na uygun olan her şey, ona doğru sûretinde görünür. Şu halde, tercih dizgini onun elinde olmayıp başkasının elinde olması gerekir. Herkes, tercih dizginine sahip olamaz. Belki bu iş ancak çok bâsiretili insanlar yapar. Bunlar da Peygamberlerdir.

O halde, Şer-i Şerife uymak, dinin hükümlerine bağlı kalmak saadet yolunun kaçınılmaz vazifesindedir. Kulluk anlamı budur. Kendi tasarrufu ile şeriat sınırını aşan kimse, gûbhesiz belâk uğurumuna yuvarlanır. Bunun için Allah Teâlâ buyurdu ki: «KİM Allah Teâlâ'nın çizdiği sınırı aşarsa, kendine zulmetmiş olur.» (Talak sûresi, âyet: 1)

ONUNCU BÖLÜM

HER ŞEYİ MÜBAH GÖRENLER

Bil ki, herşeyi mübah gören İbahiyeçiler, Allah Teâlâ'nın hüdudundan yüz çevirip başka yöne yönelmişlerdir. Onların yanlışlıkları ve cehâletleri yedi şeyden ileri gelir.

Birincisi: Bunlardan bir grubun Allah'a imanı yoktur. Onlar Allah'ın tahmin ve hayâl yönünden bulmaya çalıştılar. Nasîb ve terede olduğunu düşündüler. Bu yoldaki düşüncelerinden bir netice alamayınca da, Allah'ın inkâr edip kâinatdaki işleri ve olayları, tabiata ve yulduzlara isnat etmişlerdir: İnsanların, hayvanların ve bu kadar değişik hikmetler, çeşitli düzenler ile kurulu bu acâib âlemin kendiliğinden meydana geldiğini, yahut bir tabiat kuvvetinde eseri olduğunu düşündüler. Halbuki tabiat, başka şeylerde tasarruf etmek, bir yana, kendinden bile habersizdir. Onlar, gördükleri güzel bir yapının, ilim, kudret ve irâde sahibi olan bir kâtib olmaksızın kendiliğinden meydana geldiğini veya başlangıcı olmayan bir zamandan beri böyle olduğunu düşünen kimseler gibidir. Kötüğü bu derece olan bir kimse, cehâletten geri dönmeye. Bundan önce tabiatçıların ve müneccimlerin yanlışlıkları hususları da açıklamıştık.

İkinci husus: Ahirete imanı olmayan grubun cehâllığıdır. Bunlar, insanın, bitki ve hayvanlar gibi, düşünce, tamamıyla yok olacağına ona mücahaza, ceza ve mükâfat verilmeyeceğini düşündüler. Bu düşünce cehâletten ileri gelir. Bunlar kendi nefislerinden, ancak eşek ve öküzün, ottan anladığı kadar anlarlar. Onlar, insan hakikati olan ruhun hiç bir zaman yok olmayacağına, düşünce ancak ebbâse mahiyetinin-

de olan bedenini geri almacağını bilmezler. Bu konunun esas, kitabın dördüncü bölümünde gelecektir.

Üçüncü husus: Allah'a ve Şihret güdüne saygı bir imanı olan, ancak şeriatın mânâsını anlamayan bir grubun câhiliğidir. Onlar, «Allah Teâlâ'nın bizim ibâdetimize ne ihtiyacı vardır, günâhımızdan ne endişesi olur? O ibâdetimize ihtiyacı olmayan bir padişahdır. Onun yanında ibâdet ve günâhın ikisi de birdir.» derler. Bu cahiller, Kur'an-ı Azîm'de buyurulan: «Temâzlenen kendisi için temâzlenir,» (Fâtur sûresi, âyet: 13). «Mücadebe eden kendisi için mücadele eder,» (Ankebût sûresi, âyet: 6). «İyilik yapan kendisi için yapar.» (Fussilet sûresi, âyet: 40) mealindeki âyetleri de bilirlir.

Gerçeklere yûs çevirmiş bu bedbahtlar, şeriatı bilmediklerinden sanırlar ki, insan iyi işleri kendisi için değil, Allah için yaptığını düşünmesi lâzımdır. Bu şuna benzer ki, hasta olan kimse, perhîz yapmaz ve der ki: «Benim perhîz yapıp yapmasamdan tabîbe ne fayda ve zarar var?» Bu söz haddizatında doğrudur. Ancak, perhîz yapması, kendisinin helâk olmaması içindir. Tabibin buna ihtiyacı olduğu için değildir. Perhîz yapmak onun kurtuluş yolu olduğu için Tabîb ona o yolu göstermiştir. O halde hastanın ölmesinden, ona kurtuluş yolu gösterene ne zarar vardır? Bu dünyada, hastalık, bedeninin helâk olmasının sebebi; perhîz ve ilâç da bedeninin selâmetinin sebebi olduğu gibi, emirlere bağlı kalmak ve günâhlardan sakınmak da kalbin selâmetinin sebebidir. «O gün mal ve evlâtların bir fayda sağlamayacağı, ancak Allah'ın huzuruna sağlam bir kalbe gelenlerin kurtulacağı gündür.» (Şuarâ sûresi, âyet: 88-89).

Dördüncü husus: Şeriatı başka bir yönden anlamayanların câhiliğidir. Bunlar, «Şeriat, insan kalbini şehvetten öfkeden ve kızgınlıktan temîs tutmayı emreder.» Oysa, buna imkân yoktur. Çünkü, insan bunlardan yaratılmıştır. Bu, «Siyah bir kılımi beyaz yapmako» içindir farkesdir. Bunu yapmak da imkânsızdır, derler. Bu ahmaklar, şeriatin, şehvet, kızgınlık ve öfkeden tamamıyla uzak kalmayı emrettiğini bilmezler. Şeriatin emrettiği, kızgınlık, öfke ve şehvetlerin; şeriata, akla galib gelmemesi için nikih ve terbiyesidir ve sarkeşlik edip şeriatın sınırları aşmamaları içindir. Ve küçük günâhların bağışlanabilmesi için büyük günâhlardan sakınmaktadırlar. Bu ise, mümkündür. Çok kimseler bu mertebeye ulaşmışlardır. Resûlullah, «İnsanlara kızgınlık ve şehvet ilâms değildir» buyurmada ve kendilerinin dokuz hanımı vardı ve buyurmuştur ki: «İnsanlar gibi ben de kızarım.» Allah Teâlâ da buyurur ki: «Öfkesini yemeler ve insanları affedender.» (Âl-İmrân sûresi, âyet: 134).

Beşinci husus: Allah Teâlâ'nın sıfatlarını idrâk etmeyen grubun câhiliğidir. Onlar, «Allah Teâlâ Kerim ve Rahimdir. Biz nasıl olsak olalım, bize merhamet eder.» derler. Bilmezler ki, kerim olduğu gibi azîm de şiddetlidir. Kerim ve Rahim olduğu halde, bu dünyada çok kimseleri aç ve sızsuz bıraktığını görmezler mi? Ziraat ve ticaret yapmadıkça, mal kazanmadıklarına, çalıp uğraşmadıkça, üm ve irtân

öğrenemediklerine bakmıyorlar mı? Dünyevi çalışmalarında ibnâkî ve kusur etmiyor. O zaman da Allah, «Kerim ve Rahimdir» demiyorlar. Halbuki, bunun için de Allah Kerim ve Rahimdir; bütün yaratıkların rızkını vermeyi tekeffül edip «Allah, yeryüzündeki bütün canlıların rızkını verir.» (Hûd sûresi, âyet: 6) buyurmuştur. Ahiret işlerini de iyi amelere bağlayıp, «İnsan için çalışıp kazandığından başka bir şey yoktur.» (Necm sûresi, âyet: 39) buyurur. Allah Teâlâ'nın kerem ve lütfuna imân edip rızık aramaktan el çekmezler. Ahiretle ilgili işler için ise, Allah Teâlâ «kerimdir» derler. Bunun tamama, asılsız dil taklidi ve şeytan teklifleridir.

Akımet husus: Mağrurların câhiliğidir. Onlar der ki: «Bîz şyle bir dereceye ulaştık ki, bundan sonra günah bize yarar vermez. Bizim dinâmî büyük havuz gibi olmuştuk, ona necaset tesir etmez.» Halbuki, bu ahmakların çoğunun kaibi vardır. Bir kimse onların haşmetine noksanlık getirse, gösteriş ve burunlarını kıracak bir söz sarf etse, ömürleri boyunca onun düşmanlığıyla uğraşır. Göz diktikleri lokma ellerinden kaçsa, göderine dünya dar olur. Bu akıbalılar, bu gibi insanlıklarda henüz büyük havuz olmamışken, böyle şeylere tahammül edemezken, bu iddiaları nasıl kabul edilebilir. Bir kimse, «büyümanlık, riyâ ve şehvet benim semtine uğramaz, ben onlardan temîzin, uzağına dese, bu iddia ile mağrurlar rümesinden olur. Çünkü onun derecesi, peygamberler derecesinden yüksek olamaz. Peygamberler bile hatâ ve kusur işlemek korkusuyla feryât ve figânla ağlayıp özur ve niyâzla meğal olurlardı. Sahâbelerin ileri gelenleri bile küçük günahlardan sakınırlardı. Belki şüpheden ötürü bazı helâllere bile yanaşmazlardı. O hâlde, bu ahmaklar, şeytanın hilelerine kapılmadıklarına göre, bu halleriyle derecelerinin peygamber ve siddikler derecesini geçtiğini iddia etmedikleri için ne delil ileri sürerler? «Eğer peygamberlerin halî de büyüktür. Onlar da büyük havuz mertebesine ulaşımlar; ancak yaptıkları pehîz, insanlara yol göstermek içindir.» derlerse, deriz ki: «Siz niye peygamberler ve velîler gibi insanlara örnek olmak için ihâdet etmiyorsunuz? İnsanlar sizin ihâdetinizle irfât eder. Zira, bu durumunuzu görüp taklit edenler ise dalâlete düşer, helâk eder.»

Eğer «insanların helâk olmasından bana zarar yoktur» derse, deriz ki: «peki peygamberlere niçin zararı olsun?» Eğer zararı olmasaydı, niçin mübârek sâtim takvâ esiyetine mübtelâ ederdi. Sadaka mahından bir harmayı, niçin mübârek ağzından çıkarırdı. Eğer onu yeşeydi, ondan insanlara ne zarar gelirdi. Belki herkese yemek mübâh olurdu. Eğer gerçekte zararı var ise, şarap kadehlerinin bu ahmağa niçin zararı olmasın. Son olarak şunu diyelim: Onların derecesiyle peygamberlerin derecesi arasındaki fark, yâni kadeh şarap ile bir hurma arasındaki farktan fazla değildir. Demek ki, bunlar, kendini bir derya yerine koyarlar ki, o deryayı yüz kûp şarap bozmasın. Peygamberleri de bir bardak su yerine koyarlar ki, bir hurma onu bozmasın. Demek ki şeytan onun sağ ve sakallıyla oynuyor. Dünyanın akalsızları onunla

alay ediyor. Akıllı insanların bu gibilerin sözlünü edip gülmesi bile yalık olur.

Kazırlı insanlar, «beva ve isteklerini kendine esir yapmayan, insan sınıfından değil, belki hayvanlardan sayılabilir» diyenlerdir. Ayet-i Kerime de şöyle buyrulur: «Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Belki daha da şakımdır» o halde, insan nefsinin hileci ve aldatıcı olduğunu bilmek lâzımdır.

Nefis daima yalan iddialarda bulunup boş laf ve lâkarda eder. Düşüncesinin, üstün zekâ ve büyük akıldan doğduğunu söyler. Nefis bu iddiada bulununca, ondan iddiasını doğrulayan delil istemek gerekir. Onun doğruluğunu isbat eden delil, ancak onun kendî hükmüne değil, şeriatin hükmüne bağlı kalmıştır. Eğer istiyerek şeriat hükmüne uyarırsa, sözünde doğrudur. Eğer şeriat ahkâmından ayrılmak için, ruhsat arayıp hile ve aldatma yönüne saparsa, vâlik iddiasında bulunan şeytanın külelerinden olur. Bu delil, son nefese kadar ondan istemek lâzımdır. Yoksa, mağrur ve aldanmış olup helâk olur ve helâk olduğundan da habersiz kalır. Nefis, şeriatin emirlerine uymasa, İslâm'ın ilk derecesidir.

Yedinci husus: Cehaletten değil, belki gaflet ve şehvetten öleri gelir. Bu diye bir grubun itâhâti (her şeyi mübâh görmesi) dir ki, bundan önce anlatılan şüphelerden bir şeyi dinlemiş değillerdir. Onlar; İbahat yolunda, fâsâhik ve boğunculuk çığırında yürüyenlerin yalduz ve boş lâflar söyleyip tasavvuf iddiasında bulduklarına, vâlik sözünü edip riyâsât ehlinin kisvelerini giydiklerini görünce, bu kötü durum ve çirkin şekil onların tabiatına hoş gelmiştir. Çünkü onların tabiatına şehvet ve tembellik galib olduğu için, tabiatları, bir kötülük işlediklerinde «bunun mutlaka cezası vardır» deyip o işi, üzerlerine acı vesilesi yapmaya râzi olmazlar.

Hâdis ile belirtilmiş bir kötülük için «bu kötü değildir. Delil olan hâdisle töhmet vardırı» derler. Halbuki ne hâdisi, ne de töhmeti bilirler. Bu çeşit kimseler, içleri nefis şehvetleriyle dolmuş, şeytanlara mağlûb olmuş gâfil insanlardır. Onlar söz ve nasihatla ıslâh olmazlar. Çünkü şüpheleri söz kısmında değildir.

Bu grubun çoğu, Allah Teâlâ'nın haklarında «bizi onların, Kur'an-ı anlamaları için kalblerine perdeler geldik ve kulaklarını sağır yaptık. Sen onları doğru yola çağırırsan da asla doğru yola gelmezler.» (Kahf sûresi, âyet: 57) buyurduğu topluluğundadır. Bu itibarla, onlarla hüccet ve delil ile muamele etmek yerine, keskin kılıkla muamele etmek daha evlâdır. İbahat ehlinin ayıp, kötülük ve yanlışları hakkında bu anlattıklarımız yeter. Bu ünvânda, onların ahvâlini anlatmamızın sebebi, bütün bunlar, cehâlet olduğu içindir. Bu da kendilerini bilmemektir. Tabiatı uygun olan cehâletle giderilmesi güçtür. Bu sebebledir ki, bir grubun şüphesi yok iken, İbahat yoluna giderler ve «biz bu hususta şaşkın ve kararsız kaldık» derler. Eğer onlara «ne yönden kararsızsanız?» diye sorulsa, cevap vermezler. Çünkü ne şüpheleri var, ne de şübheye çare arıyorlar.

Bunların halli Tabibin huzuruna gelip hasta olduğuna söyleyen, fakat hastalığının ne olduğunu anlatmayan kimsenin haline benzer. Bu gibi hastalar, hastalıklarını söylemedikçe tedavileri mümkün olmaz. Bu kimsenin cevabı, «Ne hususta mütehayyir olursan ol, seni yaratan Âlim, kadir ve her dilediğini yapan Rabbine şükür et.» deyip bu-gerçeği, anlattığımız gibi delil yoluyla onlara açıklamaktır.

Üçüncü Ünvan

Dünyayı Tanımak

(Bu Ünvanda Beş Bölüm Vardır)

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA VE AHİRET

Bil ki, dünya dîn yolunun konaklarından bir konak, Allah'a git-
den yolda bir uğrak ve yolcuların azıklarına sığınmak için çöşün baş-
langıcında kurulmuş bir pazardır.

Dünya ve ahiret iki halden ibarettir: Ölümden önce olana, sana
yakın olduğu için DÜNYA denir. Ölümden sonra olana da AHİRET
denir. Dünyaya gelmekten maksat ahirete azık hazırlamaktır. Çünkü
insan başta basit ve noksan yaratılmıştır. Ancak maddesindeki kabiliyet
ile kemal kazanıp meleklik süretini kalbinde naksetmeye muk-
tedir olur. Böylece Allah Teâlâ'nun huzuruna layık olur. Bu da onun
Allah'ın cemalini görüp cennet-i alaya ve en son saadete kavuşması
demektir.

O (insan) bunun için yaratılmıştır. Ancak basiret gözü açıp Al-
lah Teâlâ'nın cemalini idrak etmeye liyakat ve kabiliyet hâzıl olma-
dıça onun cemalini görmek mümkün değildir. Bu derece de, ancak
«marifete» ile elde edilebilir. Bu sebepten insan, su ve toprak âlemine
gönderildi ve Allah Teâlâ'nın asâib işlerini bilmek için, Allah Teâlâ'yı
bilmenin anahtarı yapıldı. İnsanın duyguları da, Allah Teâlâ'nın
işlerini bilmenin anahtarı yapıldı. Duygularda ancak su ve toprak âle-
mine gönderildi ki, yolculuk safıya tamamlansın; kendini ve kainata
bilmekle Allah Teâlâ'yı tanınsın; kainatı insan duygularıyla anlansın.
duyular daima casusluk görevini yapsın. Bu durum, bu şekilde devam
ettiği müddetçe, insana «dünyadadır» derler. Demek ki, insan duyul-
lara veda edip yalnız kendî zatı ve zatının sıfatları kalınca, «Ahirete
intikal etti» derler. Demek ki, insanın dünyadan çıkmasının sebebi bu
anlattıklarımızdır.

İKİNCİ BÖLÜM

İNSANIN DÜNYADAKİ İHTİYAÇLARI

Bil ki, insanın iki şeye ihtiyacı vardır. Biri, kalbini helak olma sebeplerinden koruyup gıdasını temin etmek, diğeri de, bedenini helâk edici sebeplerden koruyup gıdasını temin etmektir.

Kalbın gıdası: Allah Teâlâ'nın marifeti ve sevgisidir. Çünkü her şeyin gıdası, tabiatının arzualdığı şeydir. Bu onun özelliğidir. Bundan önce, Allah Teâlâ'nın marifeti ve sevgisinin, insanın özelliği olduğu ve kalbin helâk olman da, Allah Teâlâ'dan gayrisinin sevgisine dalmakta olduğu anlatılmıştı. Beden bağı burundığı kalbin arzularına kaptırmamak içindir. Çünkü beden fani, kalb ise, bâkidir. Beden ile kalb arasında ilişki, deve ile hacı arasındaki ilişki gibidir. Hac yolunda deve Hacı içindir. Hacı deve için değildir. Ancak Hacı ahireti için Kâbe'ye (Allah şerefini ertersen) varıncaya kadar, devenin yemini ve diğer ihtiyacını temin edip deve ile ilgilenmek zorundadır. Kâbeye varınca, onun sıkıntısından kurtulur. Ancak hacının yolda devenin ihtiyacı ile ilgilenmesi lüzumu kadar olmalıdır. Çünkü bütün vaktini, onun yem ve diğer ihtiyacının tedâriki için harcarsa, kafiliden geri kalıp helâk olur. Bunun gibi eğer insan bütün ömrünü bedeninin kuvvetlenmesi ve helâk olma sebeplerinden uzaklaştırmak için sarfederse, kendi saadetinden mahrum olur.

İNSANIN İHTİYAÇLARI

Dünyada insanın yalnız üç şeye ihtiyacı vardır: Biri yemek, biri elbise ve biri de meskenler; yemek gıda için, elbise gezmek için, mesken ise sıcaklık, soğukluk ve diğer helâk olma sebeplerinden korunmak içindir. Demek ki, insan bedeninin dünyadaki zaruri ihtiyacı bu üç şeye munhasırdır, bunlardan fazla yoktur. Belki, dünyanın asılları da bunlardır. Fakat kalbin gıdası olan Allahın marifeti ne kadar artarsa daha iyi olur. Bedenin gıdası olan yemek ise, haddinden fazla alınrsa, helâk sebebi olur. Ama bu kadar var ki, Allah Teâlâ, insanın emrine şehvet vermiştir. İnsana binak hayvanı durumunda olan bedeninin helâk olmasını için, yemek-içmek, elbise ve mesken ister. Şehvet yaratılışın icazet haddinde rahat durmayıp daima fazlalık ister. Akıl rehberi, şehveti haddi üzerinde istikrarla tutmak için yaratılmıştır. Şehvetin hududunu belirtmek için, peygamberler lisaniyle şeriat gönderilmiştir. Bu şehvet insana, yaratılışının başlangıcında musallat edilmiştir. Çünkü çocukluk çağında buna ihtiyaç vardır. Akıl ise, omdan sonra gönderilmiştir. Bu itibarla şehvet bedende akıldan önce yer tutmuştur. Onun için akla ve şeriata musallat ve hakim duruma geçmiş, serkeşlik yapıyor; insanı, tamamıyla gıda, mesken ve elbise arama işiyle meşgul ediyor. Bu sebeble insan, kendini unutup gıda, el-

bise ve mesken için hayalin gerekli olduğunu ve kendisi bu dünyaya için geldiğini idrak etmez olup ahiret aşığı olan kalb gıdasını unuttur. Buraya kadar anlatıklarımızdan, dünyanın hakikatini, afetlerini, dünyaya gelmekten gaye ne olduğunu öğrendik. Şimdi sıra dünyanın dallarını iç ve enişlerini öğrenmeye geldi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA VARLIKLARI

Bil ki, görünüşte dünyanın telaffuzı üç şeyden ibarettir: Bitkiler, madenler ve hayvanlar. Yeryüzü aslında mesken ve ziraat kaydası için yaratılmıştır. Bakar demir ve pirinç gibi madenler aletler yapma içindir. Hayvanlar binmek ve etlerini yemek içindir. İnsanlar, bu anlatıklarımızla kalben ve bedenen faydalanırlar, hem de onu idrak etmek, ondan sanat yapmakla meşgul olurlar. Kalbin onu sevmesinden meydana gelen kötü sıfatlar, tamamıyla beislik olma sebepleridir. O sıfatlar, hars hased, bahillik ve düşmanlık gibi sıfatlardır. Bir de kalb bununla uğraşmaktan boş zaman bulamayıp kendini unutturuyor ve böylece kendini tamamasıyla dünya işlerine vermiş oluyor. Dünyanın gayesi yemek, ebiase ve mesken olmak üzere üç şeyden ibaret olduğu gibi, insanların da zaruri iç ve sanatları üçtür. Ziraat, dokumacılık ve yapıcılık. Diğerleri, bu üç sanatın dallarıdır. Bazıları bu ana sanatları hazırlıyor. Bazıları da o sanatları tamamlar. Meselâ: İplikçilik, dokumacılık işine bir hazırlık olduğu gibi, terzi de bu için tamamlamıştır. Her sanatın kiltlere ihtiyacı vardır. Aletler de ağaç, demir ve deriden yapılır.

Böylece demirci, kayımcı ve araç meydana geldi. Bunlar meydana gelince de birbirlerinin yardımına muhtaç oldular. Çünkü bunların her biri kendi ihtiyaçlarını tamamıyla görmekten acizdir. Bunun için bunlar bir yere toplandı. Terzi, dokumacı ve demircinin ihtiyacını tedarik etti. Demirci de ikisinin aletlerini tedarik etti. Bu metotta birbirlerinin işiyle meşgul olmakla aralarında muamele meydana geldi. Bu muamelelerden çok anlaşmazlıklar doğdu. Her biri kendi hakkına razı olmayıp birbirlerininaleyhinde hareket ettiler. Bu sebeble üç çeşit sanata daha ihtiyaç hasıl oldu. Biri hükümdarlık sanata, biri kadılık ve hükümet sanata, biri de din konularını ve hükümdarlık kiltlerine tayin eden fakih ilmi sanatıdır.

Her ne kadar bu işlerin çoğu el ile yapılmıyorsa da, bunlar da birer müstakil sanatlar. Daha sonra bu işlerle uğraşanların sayısı çoğaldı ve stücelmeler meydana geldi. Bütün bunlar arasında insanlar kör ve sağır oldu. Bilmediler ki, bütün bunların ilk aslı üç şeydir, fazla değildir. Yemek, ebiase ve mesken. Demek ki, bütün bu anlatılanlar bu üç şey içindir. Bu üç şey de, beden içindir. Beden de kalb içindir. Kalb Allah Teâlâ içindir. O hâbde, kendini ve Allah Teâlâ'yı unutan

insanlar, kendini ve Kâbe'yi (Allah şerefini artırsın) unutup bîdân zamanını devanın tamarına sarfedem hacı gibidir.

Demek ki, dünya ve dünyanın hakikati bu ahlakîliklerimizdir. Her kim ki, dünyayı bu şekilde görüp ahiretî gözetmezse dünya mağalesini lüzumundan fazla tutarsa, dünyayı gereği ilare tanımamış olur. Bu cehillüğün sebebini Resûlullah şöyle buyurur: «Dünyanın sihri Harat, Marat sîhrinden daha fazladır; ondan sakınm.» Dünyanın sihri bu derece olunca, onun akistma ve hileceni bilmek, insanların dünyevi hallerini misâle açıklamak farz olur. Bunun için şimdi dünya sîhrinin misallerini tafsîlâtıyla dinlemek serasıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYANIN BÜYÜCÜLÜĞÜ

Bil ki, dünyanın bir sihri şudur ki, kendini sana öyle bir şekilde arz eder; sen onun hareketless olduğu ve devamî kendinle beraber bulunduğunu sanıyorsun. Halbuki o, daima senden kaçmaktadır. Ancak bu iş peyder pey olduğu için zarre kadar hareket ettiği bilinmez. O gölgeye benzer ki, baktığın zaman hareketless sanırsın. Halbuki o, daima gitmektedir. Bu da malumdur ki, senin ömrün daima peyder pey geçmektedir, her an eksilmektedir. Demek ki, dünya öyle bir dünyadır ki, daima sana veda etmek üzeredir, oysa sen bundan habersizsin.

Başka misal: Onun bir sihri de şudur ki, seni kendine aşık yapmak için, kendini, senden başkasına meyli olmayan vefakâr bir dost şeklinde arz eder. Fakat bir gün aniden senden kaçıp çıkmalarıyla dost olur. O öyle bir fahişe kadına benzer ki, hile ve aldatmaca hareketlerle erkekleri baştan çıkarıp kendine aşık yapar. Ondan sonra habesine davet edip öldürür.

Ha. İsk (r.a.) mukâşefe halinde dünyayı bir kadın şeklinde görüp «Kaç kocam vardır?» diye sordu. Dünya cevap verip kocalarım saymazdır, dedi. İsk «onların hepini seni boşadılar mı yoksa öldüler mi?» dedi. Dünya: «Ne boşadılar, ne de öldüler.» Hepini ben öldürdüm? dedi. İsk «Bu ahmaklara bak, hayret ki, senin başkalarına ne yaptığını gördükleri halde, sana rağbet edip senden ibret almazlar.»

Başka misal: Dünyanın bir sihri de budur ki, zahirini süsleyip belâ ve mihnet olan şeyleri gülsleyip örter. Ta ki, cahil olanlar onun dışına bakıp aldansınlar. O, şekli kötü, sureti çirkin bir kadına benzer ki, yüzüne perde örtülüp güzel elbiseiler giyer. Altın ve çeşidli mücevherat takar. Üskümler bakarslar, ona esir olur. Yüzünden örtüyü kaldırıp resillik ve çirkinliğini görünce de pişman olur.

Hadîste gelmiştir ki: «Kıyamet gününde dünyayı; güleleri yeşil, dişleri ağrıdan dışarı çıkmış çirkin suretli bir kocakam şeklinde ge-

tirirler; insanlar onu o hal üzere görünce, «Allah korusun! Bu kimdir? Bu kadar çirkine derler. Onlara denir ki, bu o dünyadır ki, onun için kışkıklık, düşmanlık yapardınız. Birbirinizin kanını döküp yakularınızdan sila-ı rahimi keserdiniz. Ona aldandınız ondan sonra onu ateşe atarlar. O anda dünya da feryat edip der ki: «Yarabbi nerde bana gönül bağlayıp sevgi besleyen destilerim?» ondan sonra: «Onları da cehennemine atınız diye ferman edilir.»

Başka bir misal: Dünyaya gelmediği zamanları ve daha sonra dünyadan ayrılıp geçeceği zamanları düşünüp EZEL ile EBED arasındaki bilir ki, dünya, evveli beşik, sonu mezar olan bîr yolculuk yoludur. Bu iki makam arasında belli ve sayılı bir çok konaklar kat edilir. Her yıl bir konak, her ay bir fersah (sekiz kilometre), bergüm bir mil, her nefes bir adım yerindedir. Kendisi, durmadan yer değiştirmekte ve geçmektedir. Bazılarının bu yoldan bîr fersahu kalmıştır. Bazılarının daha az, bazılarının da daha çok kalmıştır. Ama kendisi, dünyada devamlı ve istikrarlı kalacakmış gibi oturur. On yıla kadar bile muhtaç olmayacak işlerin pânyıyla uğraşır. Halbuki, kendisi ongün sağ kalmayıp kara toprağa girecektir.

Başka misal: Bil ki, dünya ehlinin (dünyayı sevenler) ahiret hususunda halleri o kimsenin haline benzer ki, lezzetli, nefis ve tatlı yemekleri bol bol yiyip midesini bozar; midesi yorulandan ve kaza-ı hacet (abdest bozma) hususundan herapız rezillikler ve çirkinlikler görür. Yediği yemek lezzetli olduğu ölçüde, eseri de o kadar çirkin, kokusu kötü olur. Dünyanın da lezzeti ne kadar fazla olsa, akibetinde rezilliği o kadar fazla olur. Bu anlattıklarımız can verirken belli olur. Nimeki fazla olan; bağı bahçesi, cariyesi ve köleleri, altın ve gümüş fazla olanın can verirken acısı ve azabı, malı ve şıyneti az olanlarınkinden daha fazla olur. Bu azap ve esiyet onun ülânî ile de gitmez, belki artar. Çünkü dünyanın sevgisi, kalbin sıfatıdır. Kalb de yerinde hâkidir ölmöz.

Başka misal: Bil ki, dünya işi, başlangıçta kısa göründü. İnsanlar zanneder ki, bu dünya işleri artık çoğalmaz. Fakat bazan olur ki, dünyanın bir işinden yüz türlü iş ortaya çıkar ve onun ömrü tamamıyla o işlerde son bulur. İsa (a.s.) buyurmuştur ki:

«Dünya isteklisi, deniz suyundan içene benzer. Ne kadar içerse, o kadar susar. Sonunda öür de susuzluğu gitmez.»

Resûlullah (s.a.s.) buyurmuştur ki: «Şuya giren kimsenin adanmaması mümkün olmadığı gibi, dünyaya gelip de dünya zevklerine bulanmamak da mümkün değildir.»

Başka misal: Yokluktan dünyaya gelen kimse bir misafirperverin katında misafir olan kimseye benzer. Misafirperverin adeti, daima sarayı misafirler için hazır bulundurup misafirleri bölük bölük davet etmektedir. Misafirin öndre bir altın tabak ile buhur açacağı ve gümüş mangal konur. Misafirperverin âdetini bilen akıllı insan buhur açacağı-

nı mangala salıp dimağına güzel kokular çeker. O tabak ve mangalâ hüsnü rızasıyla bırakıp şükür ve minnetle yoluna devam eder. Ahmak ve cahil olan da, önüne konan tabak ve mangalân mülkiyetini de kendisine verdiklerini zannedip alıp götürmesini düşünür. Gödeceği zaman onları kendinden aldıklarına üzülüp feryat etmeye başlar. İşte, dünya da yolcuların sağ salım yollarına devam edebilmeleri için erzaklarına alacakları, fakat alet ve sebeplerine tamâ' kalmıyacakları yol üzerinde kurulmuş bir misafirhanedir.

Başka misal: Dünya ehlinin, dünya ile uğraşıp ahiret tarafına umutlanmaları, bir geminin yolcularının durumuna benzer ki, gemi bir adaya ulaştıca, içindeki yolcular ihtiyaçlarını gidermek için dışarıya çıkarlar.

Kaptan feryat edip der ki, hiç kimse vaktini boşa geçirmesin, tuvaletinden başka şeylerle uğraşmayın. Çünkü gemi acele hareket edecektir. Sonra kafilâ adaya dağılır. Akıllı olanlar, çabucak tuvaletini yapıp gemiye geri dönerler, kaygısız olarak gemiyi tenha bulup geminin güzel ve müsait bir yerine yerleşirler. Diğer bir grup, adanın acayip haline bakmakla meşgul olurlar. Oradaki güzel çiçekler, güzel sesli kuşlar, renkli ve nakışlı taşlara bakacaklardır. Gemiye döndüklerinde, geniş, huzurlu ve müsait bir yer bulamayıp dar ve karanlık bir yere yerleşirler; bunun üzüntü ve sıkıntısını çekerler. Diğer bir grup güzel ve renkli çakılları toplayıp gemiye götürürler, gemide duracak müsait yer bulamayıp gayet dar bir yerde otururlar. Çakılları koyacak yer de bulamayınca boyunlarına asarlar. Aradan bir iki gün geçince, o çakılların rengi bozulup kararır. Onlardan kötü kokular gelmeye başlar. Onları atacak yer de bulamayınca aldıklarına pişman olup onların gam yükünü boyunlarında taşırlar. Bir başka grup da, o adanın acayip güzelliğinden hayrette kalarak gezinip seyrederken, gemiden uzak düşmekle geminin sesini işitmeyip adada kalırlar. Bazı açık ve susuzluktan ötür, bazısına da yurtta hayvanlar öldürür.

Birinci grup müttakî ve perhîzli mü'minlere benzer. En sonda anlatılan grup da, o kâfirlerin hâlidir ki, Allah Teâlâ'ya ve ahiret âlemi-ni unutup kendilerini tamânyile dünyaya vermişlerdir. «Dünya hayatını ahiretten daha çok sevdi!» (Nahl sûresi, âyet: 107) âyeti onların hakkındadır. Aralarında zikredilen ikinci grup da, asiler gibidir; imanlarını korumuşlar; fakat dünyadan da el çekmemişlerdir. Bir grup fakirlikleri sebebiyle dünyadan faydalanır. Diğer grup da dünyalık kazanmak için hesapsız nimetler toplayıp ağır yükler yüklenirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÜNYADAKİ İYİ VE KÖTÜ ŞEYLER

Dünya hakkında anlatılan kötülüklerden sakınmayın ki, dünyada olan her şey köstür. Çünkü dünyada bazı şeyler vardır ki, dünya-

dan değildir. Meselâ, ilim ve amel, dünyada kazanılır; fakat dünyadan değişir. Onlar insana arkadaş olup ahirete bile giderler. İlim, insanla aynen kalır.

Amel, her ne kadar aynen kalmıyorsa da, eseri baki kalır. Ounun eseri iki kısımdır: Biri, kalb cevherinin, günahların pasından temiz ve parlak kalmasıdır. Biri de, Allah Teâlâ'nın zikriyle ünsiyet peyda etmesidir ki, ibadete devamlı olmaktan kazanılır. O halde hep-si, devamlı iyi işlerdedir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Devamlı kalan iyi işler, Rabbinin yanında daha hayırlıdır» (Kahf sûresi, âyet: 46)

İmin, sefâretin ve Allah Teâlâ'yı zikrin zevki, bütün zevklerden üstündür. Belki kötü olan, geçici ve baki olmayan zevklerdir. Geçici olan zevk makbul değildir. Geçici zevklerin dahi tamamı kötü değildir. Çünkü bunlar üç kısımdır: Bir kısmı, her ne kadar dünyadan olup ölümden sonra baki kalmıyorsa da, ahiret işlerine, ilme, amele ve mü'minlerin çoğalmasına yardımcı olur. İhtiyaç miktarından fazla olmayacak evlenme, yemek, alışa ve mesken gibi. Bunlar ahiret yolunun şartıdır. Her kım ki, dünyadan bu kadarıyla kısıntı eder ve bunlardan maksadı din yolunda feragat üzere olursa, o dünya eh-linden olmaz. Demek ki, kötü olan dünya gayet din işleri olmayıp gaflet ve azgınlık sebebi olan dünyadır. Dünyaya meyildip muhabbet bağlamaya sebep olan şey, ahiretten nefret etmeyi amaç edinmektir. Bu nedenle Resûlullah (s.a.s.) buyurur ki: «Dünya ve içindekiler, lâ-neilemiştir. Ancak Allah Teâlâ'yı ananlar ve buna yardımcı olanlar lânetlenmemişler.»

Dünya ve dünyadan maksad ne olduğunu açıklamak hususunda bu kadarıyla yetinelim. Gerisini, «Din yolunun akabeleri (engelleri)» denilen muamelelerin üçüncü kısmında anlatacağız.

Dördüncü Ünvan

Ahireti Tanımak

(Bunda Onbeş Bölüm vardır)

BİRİNCİ BÖLÜM

RUHİ CENNET VE RUHİ CEHENNEM

Bu ki, hiç kimsenin ölümlük hakikatini bilmeden, ahiretin hakikatini bilemez ve onun aslını bilmeden, hayatın hakikatini bilemez ve insan kendi nefsinin bilmeden de ruhun hakikatini bilemez. İnsanın, kendi nefsinin bilmesi daha önce anlatıldı.

Bil ki, bundan önce anlatıldığı gibi, insan iki asıldan meydana gelir: Birisi ruh, diğeri de bedendir. Ruh bînkî gibidir. Beden de onun bineği durumundadır. Ruhun, beden vasıtasıyla bir hâli vardır ki, âhirette cennet ve cehennem ehli olmaktadır; bir de kendine mahsus bedenini ortaklığı ve müdahalesi olmayan bir hâli vardır ki, o da ruhun cennet ehli ve cehennem ehli olması; saâdet ve şekavet bulmasıdır. Biz ruhun, beden vasıtasıyla olmayan zevk ve saâdetine «Ruhânî cennete diye ad verelim. Yine beden vasıtasıyla olmayan sıkıntı ve şekavetine de «rahânî cehenneme» adını verelim.

Beden vasıtasıyla olan Cennet ve Cehennem açık ve bellidir. Nihayet cennette nehirler, ağaçlar, hürfler, köşkler, yiyecekler, içecekler ve bunlardan başka zevk ve nimet sebeplerinden ne var ise, hepsi mevcuttur. Cehennemde de ateş, yılan, akreb, zakkum bitkisi ve buna benzer azab sebepleri vardır. Her ikisinin de vasıfları ve hâlleri Kur'an-ı Azim ile Hadis-i Şerife ve sahabelerin sözleriyle bildirilmiştir. İnsanların aklı ve idrâki bunları anlamaktan âcis değildir. Bunun tâfsil, «İhya-u Ulum'd-Dine» kitabımızın «ÖLÜMÜ hatırlamak» bahsinde bildirilmiştir. Biz bu makamda ölümlük hakikatini anlatmakla yetinip ruhânî cennet ve cehenneme işaret edelim. Çünkü bunları herkes bilir.

İlmi kullar için, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hiç kimsenin kalbinden geçmeyen nimetler hazırladığı kudsî hadisi, ruhânî cennet hakkında gelmiştir.

Kalbin içinden melekût âlemine açılan pencereden, bu hadis-i şerîfe anlatılan şeyler aşikâr olarak görünüp hâsıl olmalarında kuşku ve şüphe kalmaz. Bu hâlin yolu kendilerine açılan kimselere, âhiretin sadet ve şekaveti yakinen malûm olur. Taklit ve işitmek yolundan değil, belki basiret ve müşahede yolundan. Nitekim tabib olan kimse bilir ki, bedenin bu dünyada sadet ve şekaveti vardır. Bunlara sağ-lık ve hastalık derler. Bunların sebepleri de vardır: İlaç kullanmak; perhiz tutmak ve çok yemek yeyip perhiz tutmamak gibi. Bunun gibi bahsi geçen müşahede ile malûm olur ki, kalbin, yani insan ruhunun sadet ve şekaveti vardır; itâdet ve marifet o sadetin ilâci, cehâlet ve gırah onun ötürücü zehirdir. Bu ilim gayet nadir ve kıymetlidir. Halkın ulema dedikleri kimselerin çoğu, bu ilimden gâfirdir. Belki ce-ler bu ilmi inkâr ediyorlar. Âhireti bilme hususunda işleme ve taklit-ten başka yol görmemişlerdir. Bu sarrın izahı ve tahkiki için, arapça olarak yaptığımız teliflere bakılsın. Bu kitapta ancak bu kadar an-latıldı. Çünkü içi taassub bulduğundan ve taklit şâibesinden temiz olan kimseler, ruhânî âleme yol bulup âhiretle ilgili şeyler kalbinin- de zabıt ve muhkem olur. Çünkü birçok kimselerin, âhiretin ahvâli hakkında imânı sayıf ve sallantıdadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖLÜM VE HAKİKATI

Eğer ölümün hakikatini biraz anlamak istersen, şöyle bil ki, in-sanın iki ruhu vardır: Biri hayvanların ruhunun cinsindedir ki, biz ona, «hayvani ruhu» deriz. Biri de melekelerin ruhunun cinsindedir ki, biz ona «insani ruhu» deriz ve şöyle malûm olsun ki, hayvani ru-hun menbası kalbidir. Kalb dediğimiz, sol tarafa konulmuş, kuzalak be-çimindeki et parçasıdır ki, yürek diye ta'bir edilir.

Ruh-u hayvani iç salgılardan (kan, belgarn, sevdâ, safra) doğup mutedil bir mizâç bulmuş lâtif bir behardır. O hayvani ruh, hareketli damarlar (atar damar) vasıtasıyla bütün âzaya ulaşır. O damarlar-ın nahis ve hareketiyle ruh dimağa ve bütün âzaya ulaşır. Bu hayva-nî ruh insan bedeninde olan his ve hareketin hamalıdır. Lâtif behar olan hayvani ruh dimağa erişince, hareketli azalar ve mutedil olur. Bu sebeble göz, oradan görme kuvveti, kulak, işitme kuvveti kazanır. Diğer duyuları da bu metod üzere düşün. Hayvani ruh bir kandile benzeyen. Bir yerde duran kandilin ışığı hangi tarafa vurursa, o tarafın duvarlarını aydınlatır. O halde kandilin ışığı Allah'ın kudretiyle da-varda meydana geldiği gibi, görme kuvveti, işitme kuvveti ve bütün duyuların kuvveti hayvani olan bu ruhtan dış organlarda meydana gelir. Eğer bazı damarlarda tikanıklık veya dögüm meydana gelirse, o damardan gelişip yetişen âza durup felç olur ve onda asla his, kuv-vet ve hareket olmaz. Tabibler o tikanıklığı gidermeye çalışırlar.

Hayvani ruh kandilin ateşi gibi; kılıb, fitil gibi; gıda, yağ gibidir. Kandilçen yağ kesildiğinde söndüğü gibi, bedenden de gıda kesilirse,

hayvanî ruhun mizacı (tabiatı) bozulup o ruh ile hayat bulan hayvan helâk olur. Kandilin yağı fazla olduğu zaman, fitil kararından fazla yağı emip bir daha yağ kabul etmez duruma geçerek kandil kabul edeceği gibi, kalb de ömürden uzun bir zaman geçmekle gıda kabul etmez duruma gelir. Kandilin yağı ve fitil yeri yerinde olsa bile, bir şeyin ona çıkmasıyla söndüğü gibi, hayvana da büyük bir sıkıntı ve zorluk gelince helâk olur.

Bu hayvanî ruh, itidâl şartları üzere olmakla mizacı (tabiatı) mütevvel olduğu müddetçe his ve hareket kuvveti gibi lâtif mânâları kabul eder. Allah Teâlâ'nın izin ve irâdesiyle gökteki meleklerin nûrundan ona feyiz olur. Hayvanî ruhun mizacı hararet (sıcak), burudat (soğuk) illeti yahut başka bir sebeble bozulursa, o lâtif mânâları, kabul etmeye kıyak olmaz. Tıpkı ayna gibi. Ayna pastan temiz olursa, karşısındaki şekilleri görmeye mürşak olur. Ama ayna pas sebebiyle bozulduğu zaman, o şekilleri kabul etmez olur. O şekiller yok olduğu veya kayıp olduğu için değil, belki onları kabul etmeye kıyakatı bozulduğu içindir. Bunun gibi, hayvanî ruh dediğimiz bu lâtif buhar, mütevvel bir mizac üzere kurulmuştur. O mütevvel mizac bozulunca, his ve hareket kuvveti kabul etmez. Kabul etmeyince de, insan bedeninin âzaları onun nûrunu kabul etmekten mahrum kalıp hissiz ve hareket-siz olduğu zaman ona didü derler.

Hayvanî mizacın mânâsı budur. Bu helâk sebeplerini toplayıp bir araya getiren, ve mizacı itidâlden çıkaran Allah Teâlâ'nın yaratıklarından bir yaratıktır. Ona «Melekü'l-Mevt» derler. İnsanlar her ne kadar bunun adını biliyorlarsa da hakikatini bilmezler. Onun hakikatini bilmek müşkülüdür, uzun açıklamalara ve çok tafsilâta muhtaçtır.

Hayvanların ölümlerinin mânâsı budur. İnsanın ölümlü ise, başka yöndedir. Çünkü insanda, hayvanların ruhu bulunduğu gibi, geçmiş fasılların bazısında insan ruhu veya kalb diye ad verdiğimiz başka bir ruhu daha vardır. O insanî ruh, hayvanî ruh cinsinden değildir. Çünkü hayvanî ruh etsem kabülinden olup lâtif hava ve inbâklemiş buhar gibi sadedir. İnsanî ruh ise, etsem değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın marifetinin yeri olduğu için bölünme kabul etmez. Çünkü Allah Teâlâ birdir, bölünme kabul etmez. Birin marifeti de, bölünme kabul etmezdir. Bölünme kabul eden cisme girmez. Belki bölünme kabul etmeyen şeye girer.

Kandilin fitilini, ateşini ve ışığını düşün; her birine hak! Fitil insanın bedeni gibi, kandilin ateşi hayvanî ruh gibi, kandilin ışığı insanî ruh gibidir. Kandilin ışığı, kandilden lâtif olduğu ve ona işaret etmek mümkün olmadığı gibi, insanî ruh da, hayvanî ruha nisbetle lâtifdir ve ona da işaret etmek mümkün değildir. Bu benzetme, ruha ve kandilin ışığına letafet yönünden bakılrsa, doğrudur. Fakat bir başka yönden doğru değildir. Çünkü kandilin ışığı, kandile bağlıdır. Kandil bozulursa, o da bozulur. Fakat insanî ruh hayvanî ruha tâbi değildir. Belki onun salihir ve onun bozulmasıyla bozulmaz. Eğer in-

sanî ruhu tam misâl olarak getirmek istersen, kandilden daha lâtif, ve onun kandile değil, belki, kandilin ona bağlı olduğu bir ışık farz et. O takdirde insanî ruh ile hayvanî ruh arasındaki benzetme doğru olur.

O halde, hayvanî ruh, insanî ruha, bir bakıma binek ve bir bakıma da âlet durumundadır. Hayvanî ruhun mîkacı (tabiatı) beşulur-sa, kalb (beden) halâk olur. İnsanı ruh bâki kalır. Fakat bineksiz ve âletsiz bâki kalır. Binek ve âletin kendileri zâyî olması, süvariye yok etmez. Fakat âletsiz bırakır.

İnsana verilen bu âlet, Allah Teâlâ'nın marifet ve sevgisini elde etmek içindir. Eğer buna elde etmiş ise, âletin yok olması, onun hakkında hayırlı olur. Çünkü onu taşımaktan kurtulur. Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifte:

«Ölüm, mü'minin arsağana ve hedyesidine buyurması, bu mânâ içindir. Çünkü tuzak av için muhafaza edilir, meşakkat yüküne katlanır. Av ele geçtikten sonra tuzakın yok olması gamimet olur. Fakat—Allah korusun— eğer av ele geçmeden önce tuzak yok olursa, onun haşret ve musibetine nihayet olmaz ve bu haşret ve musibetin başlangıcı kâhir azabdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖLÜMÜN MÂNASI

Bil ki, bir kimsenin eli ve ayağı felç olursa, ruhu yerinde kalır. Çünkü ruh, el ve ayak değildir. El ve ayak ruhun âletidir. Ruh o âleti kullanarak çalıştırır. Senin varlığının hakikati el ve ayak olmadığı gibi, airt, karın ve baş da değildir ve bütün bunları içine alan kalb de değildir. Bütün âzalar felç olsa bile, bedenın yerinde durması mümkündür. Ölümün mânası, bütün bedenın felç olmasıdır. Elin felç olmasının mânası, sana itaat etmemesidir. Çünkü elin vaki olan itaati, kudret denilen bir sıfatın vasıtasıyladır. Bu sıfat ona hayvanî ruhun ulaşan kandilin işğidir. Ruhun yolları olan damarlarda bir tıkanıklık meydana geldiği zaman, bundan geçen kudret yok olup itaat imkânı olur. Bu usul üzere sana itaat eden bütün beden, o hayvanî ruh vasıtasıyla iş yapar. Bu itibarla, bütün bedenden mizac (tabiat) zayı olursa, itaat kalkar. Buna ölüm derler. Ölüm, vaki olduğu zaman da, her ne kadar itaat gücün yok ise de, sen yerindedesin. O halde bedenın kalıbı, nasıl senin varlığının hakikati olur? Eğer dikkat edip düşünürsen, bilirsin ki, beden kalıbının parçaları (hücreleri) çocukluk çağındaki parçalar değildir. Çocukluk çağındaki parçalar dağıtılsa, onun yerine alınan gıdalardan teşekkül etmiştir. O halde beden kalıbı, hep aynı değil. Demek ki, senin varlığın bu beden kalıbı ile değildir. Beden kalıbı zayı olacaksa, bırak, olsun. Sen kendi zatınla yerinde kalırsın.

Sendeki vasıflar iki kısımdır: Bir kısım, beden kabının iştirakiyle olur: Açlık, susuzluk ve uyku gibi. Bunlar midede ve gözsüz olma. Bu anlatılan sıfatlar, ölüme ortadan kalkar. Diğer kısım da beden kabının iştiraki yoktur: Allah Teâlâ'nın marifeti, saltanatının cemâli ve o marifet ile meydana gelen sevinç ve neşe gibi. Bunlar zât sıfatlarıdır. Seninle baki kalır. «Baki kalan iyiliklere» (El-Kahf sûresi, âyet: 45) âyet-i kerimesinin mânâsı budur. Eğer bunların yerine Allah Teâlâ'yı bilmemek sıfatı vâki olursa, o da senin zâtın sıfatı olur. Bu görmemezlik sıfatı ruhanı olur. Şakîlğinin tohumu olur. Âyet-i kerime: «Bu dünyada kör olan, öbür dünyada da ködür. Belki âhirette daha da şaşkındır.» (El-İsra sûresi, âyet: 72) buyarılır.

Bu itibarla —ne surette olursa olsun— sen insani ve hayvani ruhun hakikatini idrâk etmeyen ve bunların birbirleri ile olan ilişkilerini düşünmeyen, ölüme hakikatini idrâk etmeye gücün yetmez.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUHLARIN AYRILIĞI

Bundan sonra bildiğimiz üzere ki, hayvani ruh süfli âlemden olup değişik salgıların (kan, balgam, sevdâ, safra) kâmil buharından mürekkeptir. Salgı dördtür: Kan, balgam, safra ve lenftir. Bu dört salgının ash da su, ateş, toprak ve havadır. Hayvani ruhun değişikken veya mütedil olmasındaki değişiklik; sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kurulukun değişik olmasıdır. Bu sebeple Tıp ilminden gaye dört tabiatın itidâlini hayvani ruhta muhafaza etmektir. Tâ ki bu hayvani ruha, bu itidalla insani ruha binak ve âlet olmaya layık olsun. İnsani ruh bu âlemden değildir. Belki, ulvi âlemden ve melekler cevherindedir. Onun bu âleme hamesi, tabiatına göre gurbettir. Ancak bu gurbete gönderilmesi, bu âlemden çalşıp kâret yapmak ve kendi zâtına hidâyet tahsil etmek içindir. Nitekim Allah Teâlâ buyurmuştur ki: «Hepimiz ondan aşağı isân dedik. Size hidâyetime ulaştıca, gösterdiğim yolda gidenlere korku ve üzüntü yoktur.» (El-Bakara sûresi, âyet: 38)

Allah Teâlâ'nın âyet-i kerime: «Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamladığıma ve kendi ruhumdan üflediğim zaman derhal secdeye kapandı.» (Sad sûresi, âyet: 71-72) buyurması, bu iki ruhun ayrılığına işarettir. «Çünkü birini, çamura misbet edip onun mizacının hidâletine tesliye ettim.» buyurur. Tesliye, bir şeyi doğru, hazır ve mütedil yapmaktır. Öbür ruh için «kendi ruhumdan üfledime buyurup kendine izafe ediyor. Bu, şu işe benzer. Bir kimse bir bez parçasını kolay tutuşması için önce lime lime yapıp yakar. Daha sonra çabuk yanması ve içine tesir etmesi için yanık beze diker.

Süfli olan hayvani ruhun bir ahengi olduğu gibi ve Tıp ilmi de onu her çeşit hastalıktan koruyup belâk olmaktan muhafaza etmek için, itidâl sebeplerini bildirdiği gibi, kalbin hakikatinden doğan ve ulvi olan insani ruhun da itidâli (aheng) vardır. Ahlak ve riyaset il-

mi onun itidalini bildirir. Bu şekildeki itidalî, onun sıhhatının sebebi; İslâm'ın şartları bahsinde anlatacağız.

Demek anlayıyor ki, insan ruhunun hakikatini bilmeyen kimse- nin, âhiretin ahvâlini basiret üzere bilmesi mümkün değildir. Nite- kim insan kendi nefsini bilmeden Allah Teâlâ'yı bilmesi mümkün de- ğildir. O halde nefis marifeti, Allah Teâlâ'yı ve âhireti bilmenin ana- larıdır. Dînin aslı da, «Allah Teâlâ'ya, peygamberlerine ve âhiret gö- nüne inanmaktır.» Bu sebeble nefis marifetini öne aldık.

Bununla beraber izin olmadığı için nefsin sırrı olan hallerini, va- sıflarını ve ahlâkı anlatmadık. Çünkü halkın anlayışı bunu kaldıra- maz. Allah Teâlâ'yı ve âhireti tamamıyla bilmek de buna bağlıdır. O halde çözü, oru talep ve mücahede ile bilmeye azmet. Çünkü onu bir kimseden dinlemeye kalkarsan, dinlemeye takat getiremessin. Çün- kü insanların çoğu, o sıfatları Allah Teâlâ hakkında dinlediler ve inanmadılar ve buna takat getiremeyip, «bu mümkün bir şey de ğil- dir.» diye inkâr ettiler. Bu Allah Teâlâ'yı tenzih değil, ta'til (inkâr) olur. O halde sen Allah Teâlâ hakkında inananadığın bir sifata, insa- lar hakkında nasıl inanırsın. Çünkü Allah'ın o sıfatı hakkında ne Kur'an'da, ne de hadiste açıklık vardır. Bu sebepten insanlar duyar- sa, inkâr ederler. Peygamberlere: «İnsanlara akıllarının alacağı şekil- de söyleyin.» buyurulmuştur. Peygamberin başına göyle vahy nazil olmuştur: «Bizim sıfatlarımızdan insanların anlayamayacakları şeyi söyleme. Çünkü onu anlamaya takat getiremezler. Bu defa inkâr edip helâk olurlar.»

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖLÜMÜN ÖTESİ

Bütün bunlardan anlayıldı ki, insanî ruh; cisimsiz ve kalıbsız, kendi zâtıyla kâimdir ve kendi zâtının kıyamında ve özel sıfatlarının varlığında beden kalıbına ihtiyacı yoktur. Ölümlü mânâsı da, ruhan hakikatinin yok olması değildir. Belki onun beden âlemindeki tasarrufunun kesilmesidir. Haşrin, neşrin ve ledenin mânâsı; ruhu yok et- tikten sonra vücuda getirmek değildir. Belki onun mânâsı ayrılan ruhu geri bedene çevirmektir. Yani, ervel olduğu gibi, bedeni ikinci defa ruhun tasarrufu için hazırlamaktır. Bu defa, birinci defadan da- ha kolaydır. Çünkü birinci defa hem beden kalıbını, hem de ruhu ya- ratmak lâzım iken, bu defa yalnız beden kalıbına yaratmak lâzımdır. Zira ruh olduğu gibi mevcuttur. Hattâ beden kalıbının çizelisi de her nekadar dağılmışlar ise de, yine mevcuttur. Bir şeyin dağılık parçaları- nı toplamak, onu yeniden meydana getirmekten daha kolaydır. Bu ancak bizim tasarrufumuzla güredir. Yoksa hakikatte kolaylığın lâhî li ile münasebeti yoktur. Zira zorluk düşünülmemiş yerde kolaylık da olmaz. İfadece ervelki bedeni kalıbının aynısını geri getirmek şart de- ğildir. Zira beden kalıbı bîhîsen âta benzer. At ne kadar doğışe de, at-

hi aynı kalır, değişmez. Çocukluk çağından şimdیه kadar beden parçaları (hücre) gödaları durmadan değişmektedir. Yok edilen birşeyin ladesinde, aynısını lade etmek şartını koşanlar, çok zor sorularla karşılaştılar ve bu sorular için tayif ve lüzumsuz cevaplara müracaat etmek zorunda kaldılar.

Meselâ, onlara dediler ki: Bir adam bir adamı yiyor. Onun parçaları, bunun parçaları oluyor; o adam bunların hangisine nisbet edilir? Ve yine bir adamdan bir âza kestildikten sonra, taat etse, mükâfata verilirken nasıl verilir? Eğer mükâfat verilirken o kesik âza onunla olmazsa, cennette eksik, gövde ve ayaksız olmak nice düşündürür. Eğer o âza onunla olmaz, anlatılan taata iştirâki olmadığına göre, mükâfata da iştirâk etmemesi gerekir. Bu kabul malayani sözler çıkarıp cevaplarında da çeşitli külfetler çekerler. Aslında bunların hiç birine ihtiyaç yoktur. Çünkü bunlar, senin varlığının hakikatının beden kaditudan olduğunu, onun aynısını lade etmek mümkün olmadığına göre, lade edilenin sen olmamak lazım bildiğini düşündüklerinden, bunun gibi müşkilâtlerle karşılanmışlar. O halde bu sözlerin aslı esası yoktur.

ALTINCI BÖLÜM

RUHUN BEKÂSİ

Eğer «Fıkıh âlimleriyle salih (iyi) lerin meşhur mezheplerine göre insan ruhu ölümlle yok olur; Öndan sonra vücuda gelir. Bu anlatılanlar ise bu mezhebe aykırıdır.» diye sorulursa, deriz ki: Şunu bil ki, başkalarının sözlerini dinleyip o sözlerle uyan kimse, muhakkak gerçekleri görmeyen körlerden olur.

«Ruh yok olur», gibi sözleri söyleyen kimse ise, ne basiret ehil, ne de taklît ehildir. Zira basiret ehil olsaydı, ölümlün, insan hakikatını yok etmediğini bilirdi. Taklît ehil olsaydı, Kur'an-ı Azim'de, hâdis ve eserlerden insan ruhunun ölümden sonra baki kaldığına onlarda. Zira ölümden sonra ruhlar iki kısma ayrılır: Bir kısmı şâkilerin (kötülerin) ruhudur; diğer kısmı da sâitlerin (iyilerin) ruhudur. Sâitlerin (iyilerin) ruhları hakkında Kur'an-ı Kerim'de: «Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın. Belki onlar dirâidiler, Rabharnın yanında ruhlarına alır ve Allah'ın onlara verdiği nimetlere seslenirler.» (Âl-İ İmran sûresi, âyet: 169) buyrulur ve yine Peygamberimizin Bedir savaşında şâki kâfirleri tepelenmiş durumda görünce, onlara teker teker seslenip dedi ki: «Ey İllân, ey İllân! Allah Teâlâ'nın, dostlarına yardımına hakkında buyurduğu vâitleri biz gerçek bulduk. Siz de düşmanlarımızın azabı hakkında buyurduğu vâitleri gerçek buldunuz mu?» Sahabeler dediler ki: «Ey Allah'ın Peygamberi, o cansız leşlere niçin hitap edersin? Onların senin hitabından ne haberi vardır?» Peygamber: «Muhamed'in cansız kadret efinde olan Allah hakka için, onlar

bu sözleri sızden daha çok iğdirler. Ancak cevap vermektan İciediler. » buyurdu.

Eğer ölümler hakkında varit olan kelimeler ve hadisler araştırılma ve onların hakkında söylenen nallardan haberdar olunsaydı, gerilatta, rahaların yok olmadığı, belki ölümla ancak sıfatların bosalup konanın değiştiği ve kişinin mezarının ya echernem mağaralarından bir mağara yahut cennet bahçelerinden bir bahçe olduğu şübhesiz bilinirdi:

O halde şöyle bil ki, ölümla senin iradenden ve zikrinin hususî sıfatlarından bir şey bosalmas. Belki hususî bereketler ve dimağ ve İlanların vasıtasıyla çaişan his ve haykilerin tamamı bosalur. Sen tek ve müccerret kalırsın. Dünyadan ne sıfat üzere gitti İsen, onanla kalırsın. Zira bu malümdür ki, at asla binici olmaz, dokumacı asla fakih (fıkıh alimi) olmaz; İmâ İse görmez; görüyor İse İmâ olmaz. Belki bu sıvart İken piyade olur. Bu itibarla beden at durumunda sen de binici durumdasın. Bu sebeptendir ki, kendi ziklerinden ve diğer duyulanlardan (mahsusat) habersiz kalan kimse, kendi İad İle međđöl olup Allah Teâlâ'nın zikrine dalar. Nitekim tasavvuf yolunun bağlangıcı budur. Ahiret halleri onlara mübahede İle malüm olur. Her ne kadar onların hayvamlı ruhları misalen İtidalinden çkmez İse, fakat anlamas olmuş gibi, kendilerinden geçip zikrının hakikati kendi öselerinden başka şeylerle međđöl olmakla onların hâli ölüml haline yakın olup, başkalarına ölüml halinde görünen nesnelor, onlara hayatta İken görürdür. Kendine gelli mahsusat (duyulanlar) İlemine dönlünce çoğunlukla onların hafızında o hâletten bir şey kalmas. Belki eğer onlara cennetin hakikatını arz etmişler İse, cennetin safası, rahata, sevinç bulur. Eğer echernemi arz etmişler İse, echernemin derdi, tasasa, sakıntı ve acısı kalıp kendili tasale ve üzgün olur. Eğer o hallerden hatırında bir şey kalmış İse, onu haber verir. Eğer hayâl hazinesi onu temelli olarak almış İse, hikkiye etmek misâl yoluyla olur ki, hayâl hazinesî misâli fazla kararlaşmama mübahede ettiği nesneden misâli yoluyla haber verir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) namaz kılarken mübarek elini kaldırdı ve: «İlana cennet meyvalarından bir salkım İstims arz ettiler. Onu bu dünyaya getirmek İstirdim. Fakat ruhaat verilmedi.» buyurdu. Zira cennetten bir salkım ürümün bu dünyaya getirilebileceği sanılmamas. Bu İmkânsuzdur. Eğer İmkân olsaydı Peygamberimiz (s.a.v.) getirirdi. Onun niçin İmkânsuz olduğunu bilmek için çok mukaddimelere İhtiyaç vardır. Öğrenmek İstemenin İluruma da yoktur.

Bu konuda İlimlerin görüşleri değişiktir. Bazı İlimler, «Ölüml salkımının nasî olduğunu peygamberden başka kimse bilmez ve ondan başka kimse görmedi.» derler. Bazı İlimler de: «Peygamberimizin namaz İçinde elini oynattığına görmek kimseye nasîp olmadı.» Demek ki «az hareket namaza bozmuyors» deyip bu meselelerin tafakküsünde genli bahisler açıp şöyle değiştirdiler ki: Evvelkilerin ve sonrakilerin bütün İlim budur. Bunu bilmeyip başka İlimle uğraşan kimse İyis olup gerilattan yüz çevirmiş olur. Maksat budur ki, Peygamberimiz (s.a.v.)

taklit ile yahut Cibrîl'i dinlemekle cennetten haber verdiğini sanmayın.

Cibrîl'den dinlemenin mânâsı; bildiğin gibi, sana başka nesnelere gibi malûm olur. Fakat hakikati üzere malûm olmamıştır. Zira Peygamberimiz (s.a.v.) cenneti gözüyle müşahade etmiştir. Ancak onu bu dünyada görmek mümkün olmamakla işğrak halinde bu âlemden kayıp olup o âlemde hakmakla müşahade etmiştir. Bu da peygamberin mîracından bir çeşit mîrâctır. Ancak kayıp olmak iki kısımdır. Biri hayvani ruhun belâk olmasıyledir. Bu âlemde cenneti görmek mümkün değildir. Yedi kat gök ve yedi kat yer, bir badem kabuğuna sığmadığı gibi, cennetin bir zerresi de bu cihâna sığmaz. İhtimâle dünyu göğün ve yerin suretini görmekten mahrum olduğu gibi, bu dünya gözü de cennetin bütün lezzetlerinden mahrumdur. Zira o dünyanın dayuları başkadır. Bu dünya dayuları onda işlemez.

YEDİNCİ BÖLÜM

KABİR AZABI

Şimdi kabir azabını öğrenmeğe sıra geldi. Kabir azabı iki kısımdır. Biri ruhani ve biri de cismanidir. Cismani olan kabir azabı, herkesçe bilinmektedir, ondan haberdar olmayan kimse yoktur. Ruhani olan kabir azabına ise, kendi özünü idrâk edip ruhun hakikatini anlamış kimseler bilir. Onlar ruhun zâtıyla kaim olduğunu, kıyamında beden yapısına muhtaç olmadığına, ölümden sonra da bâki olduğunu bilirler. Ölüm onu yok etmez. Belki ölüm ile ondan yok olan eli, ayağı, gözü, kulağı ve diğer hislerdir. Bu hisler ondan alınca, evlâd, mülkü, sarayı, hizmetçisi, atı, ebiyesi, belki gökte ve yerde bu dayularla anlaşılması mümkün olan her şey ondan alınır. Zira bu anlaşılabilir onun sevgilisi ve dostudur. Ölümü tamamiyle onlara vermiştir. Onlardan ayrılmakla, ayrılık azabına yakalanmış olur. Eğer onların hepsinden elini çekip dünyada onları sevgili edinmezse, belki arzusu ölüm olsaydı, ölüm halinde rahat ve refaha kavuşur, acı çekmezdi ve eğer Allah Teâlâ'nın şevk ve muhabbetini kazanıp onun zikrini, fikrini elde edip bütün varlığını bu şevk ve muhabbete vermiş olsaydı, dünya işleri ona sevinçsiz olup değersiz görünürdü. Ölüm anında sevgilisine kavuşup sıkıntı ve rahatsızlıktan kurtulup saadete kavuşurdu.

Şimdi düşün ki, kendini bilmeyen, ölümden sürekli kalacağına inancınmayan ve bütün arzularını ve sevdiklerini dünyada arayan bir kimse, dünyadan ayrılp sevgilisinin ayrılık acısına ve azabına yakalandığına memnun olur mu?

Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki: «Sevdiğini istediğin kadar sev, şüphesiz ondan ayrılacaksın.» Fakat mahbabu ve mevlubu Allah Teâlâ olan, dünya ve dünyadakiler zıddı ve düşmanı olan; dün-

yadan ancak yeteri kadar azığını alan kimse, dünyadan göç ettiğinde, dert, belâ, acı ve azabtan kurtulduğuna şüphesiz eder mi? Bu dereceyi idrak eden kimse, kabir azabının dünya ehline muhakkak olup takvâ ehline olmamasında zerre kadar şüphesi kalmaz. Bu anlatışlarımızdan bu hadisin mânâsı anlaşılır. «Dünya, mâ'mûnin zindanı, kâfirin cennetidir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KABİR AZABININ SEBEBİ

Kabir azabının gerçek sebebi, dünya sevgisi olduğu bilindiği gibi, bu azabın dereceleri de değişik olduğu bilinsün: Kabir azabı bazı kimselere daha fazla, bazılarına da az olur. Dünyaya olan sevgisinin derecesine göre... Bu itibarla bütün dünyada bağlılığı yalnız bir şeye olan bir kimsenin azabı, azamet, mevki ve makam sahibi olup dünyanın bütün imkânlarına sahip olmakla kalbî bir çok şeylere bağlı olan kimsenin azabı gibi değildir. Belki bu dünyada bir kimseye, bir atın sayı olduğunu haber verseler, onun elem ve keşeri, on atın sayı olduğunu haber verdikleri kimseninkinden az olur. Eğer bütün mal ve servetinin yağma edildiğini haber verseler, elem ve keşeri, malının yarısının yağma edildiğini haber verdikleri kimseninkinden fazla olur. Bununla de, bütün mal, ehli, evlâd yağma edilip mevki ve makamından alınıp hükümdarlığından ihrak edildiğini haber verdikleri kimseninkinden az olur. Ölüm; mal, servet, çocuk çocuk ve dünya malı olan herşeyi yağma edip insanı yalnız ve kimsesiz bırakır. İşte ölmün mânâsı budur.

O halde, herkesin azab ve rahatsı; dünyadan uzak kalmasının ve ona bağlı olmasının miktarına göredir. Dünyada geniş imkânlarla sahip olan ve kendini tamamiyle dünyaya vermiş olan kimsenin azabı gayet ağır olur. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Bu (azab) dünya hayatını âhiret hayatına tercih ettikleri içindir.» (Nahl sûresi, âyet: 107). Haberde gelmektedir ki: Resûlullah (s.a.v.) sahabelere; «'Şühhesiz onun için dar bir yaşam vardır' (Tâhâ sûresi, âyet: 124) âyetinin ne ile ilgili olduğunu bilir misiniz?» buyurdu. Sahabeler: «Allah ve Resûlü daha iyi bilir.» dediler. Resûlullah buyurdu ki: «Kâfirlerin kabir azabıyla ilgilidir. Onların üzerine dokuz dokuz ejderha musallat edilir.» ve devam ederek: «O ejderhaları bilir misiniz? Onlar büyük ve kocaman yılanlardır. Her birinin dokuz başı vardır. Kırkmete kadar kabirde kâfirî sırp sakatlar.»

Basiretli kimseler, bu ejderhaları basiret gözüyle görürler. Basiretsiz olanlar ise, derler ki, biz o kimselerin mezarına bakıyoruz, bu anlatılardan hiç bir şey göremiyoruz. Onların mezarında azab ile ilgili bir şey olsaydı, bizim gözümüz görürdü ve böylece onların haline vâkıf olurduk.

Bu ahmaklar bilmezlerki, anlatılan ejderhalar, onun ölmüş ru-hundadır. Dışarda değildir ki, başkasının onu görmesi mümkün olsun. Belki bu ejderhalar, ölümden önce ruhu içerisinde meydana gel-miştir. Fakat kendisi ondan habersizdir. O halde, şöyle bilinsin ki, bu ejderhalar, nefs-i emmarenin sıfatlarından meydana gelmiştir. Baş-larının sayısı kötü ahlâkların dallarının sayısındadır. Bu ejderhala-rın maddelerinin aslı, dünyadan olur. Sonra başları dünya sevgisinden doğan kötü ahlâklar sayısınca olur. O kötü ahlâklar; kin, çekememez-lik, kibir, gösteriş, hars, hile, aldatma, düşmanlık, mevki, makam sev-gisi ve şan, şöhret hayranlığı ve bunlardan başka da, ne miktar kötü ahlâk varsa onların miktarınca olur. Onların miktarı ancak peygam-berlik nûru ile bilinir. Bâze bu kötü ahlâkların sayısı malûm değildir.

Demek ki, bu ejderhalar, kâfirlerin ruhu içerisinde yerleşip yer edinmiştir. Bu da, Allah Teâlâ ve Resûlünü bilmedikleri için değil, bel-ki kendilerini tamâniyle dünyaya vermeleri sebebiyledir. Nitekim Al-lah Teâlâ buyurmuştur ki: «İhu (azab), dünya hayatına, âhiret üzeri-ne tercih ettikleri içindir.» (Nahl sûresi, âyet: 207) ve Kur'ân-ı Ke-rim'de başka bir yerde buyurmuştur ki:

«Siz âhiret iyiliklerini dünya iyiliklerine değiştiniz ve yalnız dün-ya nimetlerinden faydalandınız.» (Ahkâf sûresi, âyet: 20) Eğer bu ej-derhalar, ruhlarının dışında olsaydı, insanların düşündüğü gibi kolay olurdu. Çünkü o ejderhaların bir saat onlardan el çekmeleri ihtimall olurdu. Fakat onların ruhları içerisinde yerleşip karar kaldığı için ay-rılması sıfat olmuştur. Böylece onlardan kurtulmak nasıl mümkün olur?

Nitekim bir kimse bir cariye satın ve aniden bu cariyeye âşk ol-duğunun farkına varır. Onun canı içerisinde bulunan ejderler, aşk ve sevgidir. Bunlar gizli olmakla onlardan habersiz idi. Bunlar sokmaya başlayınca ortaya çıktılar ve sahipleri de o zaman neye uğradığını bil-di. Bunun gibi bu doksan dokuz ejderha, ölümden önce dâlilet ehli-nin ruhları içerisinde gizli idi. Sokmaları ve yaraları meydana çıkma-ca, o zaman neye uğradıklarını bilirler. Aşk, sevgili ile beraber ve bir arada olduğu zaman rahatın rahatin kendisi olduğu gibi, ayrılık zamanında da âzab ve sıkıntı sebebi olur. Çünkü aşk olmasaydı, ayrılık âzaba ve acısına düşmezdi. Dünyanın mevki ve makam sevgisi rahatlık sebebi olduğu gibi, ediyet ve âzab sebebidir de. Şimdi mevki sevgisi onun ru-huna ejderha gibi neşter varur. Mal, saray ve elbise sevgisi yılanlar ve akrepler gibi sokup yaralar. Diğer kötü sıfatlar ve çirkin ahlâkların hâlini de bu mînevât üzere kıyasla.

Cariye aşkına mübtelâ olan kimsenin ayrılık zamanında, ayrılı-ğın acı ve kederinden kurtulmak için, kendini suya, ateşe atmak istediği, yahut yılan ve akreplerin zehirlemesiyle ölmek istediği gibi, da-lilet ehli olanlar da, kâbir âzabı yerine, akreb ve yılanların sokması-na maruz kalmayı arzu ederler. Zira akreb ve yılanların yarasa be-dende olur. O âzabın yarasa ise, ruhta olur. Fakat sâhîr göz onu gör-mez.

O halde, gerçek budur ki, herkes kendi azabını bu dünyadan kendisi göderür ve bu azab onların ruhları içerisinde müessir olur. Bu sebepten Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Bu ceza, yaptıklarınızın size indesinden başka bir şey değildir.» yine bu sebepten Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer size İnn-î yakın olsaydı, elbette cehennemi görürdünüz.» (Tekvîr sûresi, âyet: 4-5) ve yine aynı sebeple, Allah Teâlâ «Cehennem ateşi kâfirleri kuşatır.» (Ankebût sûresi, âyet: 54) âyet-i kerimesinde, «Cehennem onları kuşatıcı ve onlarla beraberdir.» buyurur. «Onları kuşatacak ve onlarla beraber olacak.» buyurmuyor.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ÖLÜM AZABININ HİŞ EDİLiŞİ

Eğer sorulursa: «Şeriatın zahîrinden anlaşılınca, o ejderhalar ve akrepler zahîr göze görülebilir. Halbuki ruhun içerisinde olan ejderhalar zahîr göze görünmesi mümkün değildir.» Buna cevap şudur:

Bu anlatılan ejderhaları ölümler görür. Fakat bu âlemede insanlar onları görmeye kadir değildirler. Zira o dünyaya ait olan şeyleri zahîr göze görmek mümkün değildir. Anlatılan ejderhalar ölümlere hayat ve temsili yoldan görünmez. Belki onları bu dünyada gördükleri gibi görürler. Fakat başkası onu görmez. Nitekim uykuya varan kimseye göre mevcuttur ve onun eziyet ve azabı vardır. Fakat uykuda olmayan kimseye göre yoktur. Uykuda olmayanlara göre bu yılanlar mevcut olmamakla, onun derdi, tasası, azab ve acısı eksik olmaz. Rüyada yılan bir kimseyi sokarsa, o, bir düşmanın açacağı yaraya işaret olur ki, düşmanı ona safer bulacaktır. Demek ki, o ruhl bir eziyettir, onun kalbine sâhir olur. Fakat bu dünyada benzeri gösterilmek istense, o yılan ile temsîl edilir. Düşman ona galib geldiği zaman «Ben bu halde rüyasını görmüştüm. Ne olaydı beni bir yılan sokaydı da, düşmanın bu halini görmüseydim» der. Zira kalbteki bu azabın eziyet ve zahmeti bedene olan azabtan daha ağırdır. Eğer, «bu yılan haddi zâtında yoktur. Onun yararı ve eziyeti de hayaldir.» diye sual edilse, bu büyük bir hatâdır. Çünkü o yılan gerçekte mevcuttur. «Mevcuduna mânâsı bulunmuş, Ma'dumun mânâsı da bulunmamış demektir. Çünkü rûya âleminde gördüğün herşey senin için mevcuttur. Fakat başka insanlar onu görüp bilmezler. Senin görmediğin herşeyi de bütün insanlar görür onlar sence mevcut değildir. Azap ve azabın sebebi ölüme ve rûya âlemindeki ölüme göre mevcut olunca, başkaları onu bilmemekten ona ne nekasanlık gelir. Ama şu kadar var ki, rûyada olan kimse, çabuk uyanıp ondan kurtaldığı için ona hayâl derler. Fakat ölü o azabta devam ederek kalır. Çünkü ölümlün sonu yoktur. Ölümlün azabı bu âlemede his edilip görülen azab gibidir. Şeriatla anlatılan yılan, akrep ve ejderhalar kâbirdir yoktur ki, zahîr göze herkes tarafından görülmüş şâhidet âleminde olsun. Ama şâhidet âleminde olan kimse, uy-

kuya varmakla, dümün ahvâlî ona görünüp yılan ve akreblar arasın-
da onu azab içinde görür.

Ancak velîler ve peygamberler bu hâlî uyanık iken de görürler.
Çünkü başkalarına rû'ya âleminde vâkı olan hâller, onlara uyanık
iken vâkı olur. Çünkü mahsusat âlemi onları âlem-i gaybte bir nesne
görmekten alkoyamaz.

Bu kadar uzun açıklama, bir grup ahmâğün zâhir gösleleriyle kâbir
âzabını görmedikleri için inkâr etmeleri sebebiyle yapıldı. Onların inkâr
etmelerinin sebebi de, o dünya ile ilişkileri olmadığundan şüpheli-
dir.

ONUNCU BÖLÜM

KABİR AZABI KİMLER İÇİNDİR?

Eğer, ekâbir âzabı, kalbin bu dünyaya bağıntısından ileri geli-
yorsa, hiç kimse ondan kurtulamaz. Çünkü, çoluk çocuğu, mal ve
mevkîi edipta bunlara meyil ve sevgi bağlanmayan yoktur. O halde kâ-
bir âzabı herkese olmasa ve hiçbir feridin bundan kurtulmaması gere-
kine diye sorularsa, cevabında deriz ki: Durum anlatıldığı gibi değil-
dir. Çünkü bazı kimseler vardır ki, dünyadan geçmiş, dünyada lezzet
alacakları ve rahat edebilecekleri bir yer kalmamış. Daima dümü arzu
ediyorlar. Fakir müslümanların çoğu böyledir. Zenginler ise, iki ki-
sımdır: Bir kısım anlatıldığı gibi, her ne kadar evlât, mal, mülke sev-
gileri var ise de, Allah Teâlâ'ya da sevgileri vardır. Bu durumda bu
kâbir kimseler, eğer Allah Teâlâ'ya olan sevgileri fazla ise, onlar için
de kâbir âzabı olmaz. Onların halî şu adamın hâline benzer ki, sev-
diği bir şehir vardır. Ve o şehirde de sevdiği bir sarayı vardır.

Ancak reislik, saltanat, köç ve bahçeyi bunlardan da fazla sevi-
yor. Padişahın emir gelip bir şehrin reisliği ona verilince, o kimse
vatanından ayrı düşmekle asla gâm çekmez. Çünkü reislik sevgisi, da-
ha ağır hânce şehrinin ve sarayının sevgisi silinir, adı ve izi kalmaz.
Demek ki, peygamberler, velîler ve İslâm ehli olan diğer kimselerin
kalbî, kadına, evlâda, şehir ve vatanı ülfat etse de Allah Teâlâ'nın
sevgisi zuhur edip ondaki lezzet ile cinsiyet peyda olunca, onların
hepsi silinir. Bu lezzet düm ile hâsül olur. O halde, bu kâbir kimseler
kâbir âzabından emin olurlar. Ama, dünya arzularına sevgi bağlayıp
dünyaya tamamiyle bağlanan zenginler bu âzabtan kurtulamazlar. İn-
sanların çoğu bu sınıftandır. Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz-
den cehenneme uğramayacak insan katıyyen yoktur. Bu, Bahâ'nın
katında kesinleşmiş bir hükümdür. Senra biz Allah'a karşı gelmekten
sakınmış olanları kurtaracağız, zalimleri de tepden cehennemde bura-
kacağız.» (Meryem sûresi, âyet: 71-72). Bu kimseler, bir müddet
âzab çekerler. Fakat dünyadan ayrılmakla, dünya lezzetini unutup
kalbinde olan Allah sevgisi javaş javaş zuhur etmeye başlar. O, bir

senayı diğerinden, yahut bir zahri diğer bir zahirden veya bir kadını diğer bir kadından fazla sevip ancak öbürüne de sevgisi olan kimsese kenser. Onu çok sevdiğinden uzaklaştırıp öbürüne tahsis ederlerse, bir müddet ondan ayrıldığına üzülür. Sonra onu unutup bunun sevgisine alışıp kalbinde olan sevgi zamanla zühur etmeye başlar. Ama Allah Teâlâ'ya hiç sevgi beslememiş olan zenginler, o azaba mübtelâ olup ebedî kalırlar. Çünkü onların bütün sevgisi, ayrıldığıları nesneyedir. O halde onlar, ne zaman teselli bulup kurtulurlar. Kâfirlerin azabının ebedî olmasının bir sebebi de budur, demişler.

Bil ki, insanlardan bazı kimseler, sadece diliyle abiz yalnız Allah'ı severiz, yahut Allah Teâlâ'yı dünyadan daha çok severiz diye iddia ediyorlar. Belki dünyadaki bütün insanların görüşü de budur. Ancak bunun bir ölçüsü ve değerlendirilişi vardır ki, durum onarla anlaşılır. O ölçü de budur: Bir kimsese nefsanî arzusu bir şey emretse ve Allah'ın emri de onun aksini emretse, eğer onun kalbi Allah Teâlâ'nın fermanına daha çok meylederse, o kimsenin Allah'ı daha çok sevdiği anlaşılır. Nitekim bir kimsa, iki kimsesi seviyor, ancak birini daha fazla seviyorsa, ikisinin arasında bir ihtilâf çıktığı zaman, kendini daha çok sevdiği kimsenin tarafında görür ve böylece ona sevgisinin daha çok olduğunu anlar. Durum böyle olmayınca, yalnız dilile: «Ben Allah'ı severime diye kâf etmek faydasızdır. Çünkü o düpedüz yalan olur. Bu sebepten peygamber efendimiz (s.a.v.) buyururur ki: «Lâ ilâhe illallah» kelimesini tekrarlayan kimsa bunun sayesinde Allah'tan azabından korunmuş olur. Bu, dünyayı din üzerine tercih edene kadar devam eder. Dünyayı din üzerine tercih ettiği zaman «Lâ ilâhe illallah» demek düpedüz yalan olur, der.

Bu açıklama ile, basiret ehlinin batını müşahede ile kimlerin kâbir azabından kurtulacağını bilecekleri anlaşılır ve yine insanların çoğunun o azabtan kurtulacakları anlaşılır. Ancak kurtuluşun müddeti ile azabın şiddeti çok değişiktir. Çünkü dünyaya bağlılık ve sevgi dereceleri çok değişiktir.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

KABİR AZABINDAN EMİN OLMAMAK

Bazı ahmak ve mağrur kimseler der ki: «Eğer kâbir azabı bu ise, biz ondan eminiz. Çünkü bizim dünya ile asla alakamız yoktur. Bizim yanımızda dünyanın varlığı ve yokluğu bîdirdir.» Bu, boş bir hayâl ve gerçek dışı bir iddiadır. Zira bu husus denenmeden bilinmez. Eğer, huzursuz bütün malları çalıp da nüfuz ve itibarı arkadaşlarına intikâli etse ve kendine mahsus mürit ve sevenleri kendinden yüz çevirip onu kötülemeye başlamış olsalar; eğer bu haller asla kalbine tesir etmeyecek başkasının malı çalınsa ve başkasının nüfuz ve itibarı kayıp olmuş gibi olursa, bu iddiası doğrudur. Malları çalınsa dostları kendisinden yüz çevirmeyince, işin hakikati ne olduğuna bilinmez. O halde

Önce mal ve servetini kendinden ayırıp halkın ihtifatından kaçmaktaki kendini deneyip ondan sonra kendine güvenmesi gerekir. Çok kimseler var ki, karısına veya cariyesine bağlılığı olmadığını sanır. Fakat karısını boşayınca, veya cariyesini satınca, kalbinde gizli olan ağk açığa çıkar ve deli divaneye döner.

O halde, kâbir azabından kurtulmak isteyen, dünyadan hiç bir şey ile zarûret miktarından fazla ilgilenmemeli ve dünyalığı helâ gibi kabul etmelidir. Helâya ihtiyacı olan kimse, ihtiyacı kadar ona aransa olur, fazla olmaz. Midede yemek doldurmak, onu boşaltmak gibi olmaktır ve ikisi de zarûret miktarı olmalıdır. Diğer hususlar da bu minvâl üzere olup zarûret miktarını aşmamalıdır. Eğer kalbi dünya âlikasından kurtarmaya imkân olmazsa, ihâdete devam etmelidir. Allah'ın zikir ve fikrine ünsiyet peyda edip zikir alışkanlığını kalbine hakim etmelidir. Zikir sevgisi dünya sevgisini bastırmalıdır. Şeriata uymak ve Hakk'ın fermanını nefis havası üzerine takdim etmekle, bu mânânın hâsıl olmasına kendinden hüccet ve delil istemelidir. Eğer bu konuda nefsi kendine muti olursa, kâbir azabından kurtulduğuna güvenebilir. Eğer hâl, anlatıldığı gibi olmazsa, kâbir azabı kendi bedeniine muhakkak değer. Meğer ki, Allah'ın imapeti erişip azabını af etsin.

ONİKİNCİ BÖLÜM

RUH CEHENNEMİNDEKİ AZAPLAR

Şehidî ruhani cehennemini anlatmak sırasındır. Ruhani cehennemden maksad, azabın yalnız ruha mahsus olup bedenle ilgili olmamasıdır. «O, Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir ki, kalbi istilâ eders» (Hümeze sûresi, âyet: 7-8) mealindeki âyet-i kerimenin mânâsı, ateşin kalbi istilâ etmesidir. Bedene dokunan ateşe ise, «cismanî» derler, «ruhanî» demezler.

Bundan sonra bil ki, ruhani cehennemde üç çeşit ateş vardır: Birisi dünyanın arzularından ayrılmaz ateşidir. İkincisi; pâymanlık, mah-cûbiyet ve rezil olma ateşidir. Üçüncüsü; Allah'ın cemâlini görmekten mahrum ve ümitsiz olmak ateşidir. Bu anlatılan üç çeşit ateş, ruha ve gönüle tesir eder, bedene tesir etmez. Bu itibarla, bu üç çeşit ateş ve bunları beraber götürmenin sebeplerini bu dünyadan bazı misâller getirmekle açıklamak gerekir.

Birinci sınıf: Dünya ve dünyanın arzu ve isteklerinden ayrılık ateşidir. Bu çeşit kâbir azabının sebebi, daha önce açıklandığı gibi, aşk ve sevgidir. Çünkü bunlar, sevgi ile beraber olduğu müddetçe kalbin cenneti olduğu gibi, sevgiliden ayrı olduğu müddetçe de kalbin cehennemidir. Bu sebeble dünyaya aşık olan kimseler, dünyada olduğu müddetçe «Cenneti Ma'vada»dır. Nitekim «Dünya nef'minin ziddi, kâfirin cennetidir.» buyurulmuştur. Ahirette ise, sevgiliden

ızak ve ayrı düşmekle azabın çeşitleriyle mazzahtır. Demek ki bir şey. İki hale göre hem azab sebebi, hem de zevk sebebi olur.

Bu ateşin dünyada benzeri şudur ki, bir padişah olsa ve bütün yeryüzü onun emir ve fermanında olsa, daima güzel cariyeler ile emsalsiz hizmetçiler ile güzel ahenkli bahçelerde ve konforlu köşklerde yaşarken, aniden onun düşmanlarından biri ona galib gelip onu tutup esir etse ve kendi memleketinin adamları huzurunda ona köpek bakıcılığını emir buyursa, onun kadın ve cariyelerini bürer işte kullansa, hazinesinde olan kıymetli ve üstün şeyleri düşmanlarına verse, dikkat edip bakın, o kimse'nin bedeni ile ilgili azab var mıdır? Halbuki hükümdarlıktan ayrılmamanın ateşi; kadın, çocuk, cariyeler, hizmetçiler ve ağır nimetlerin hazinesinin ayrılık ateşi, onun ruhu içinde öyle tesir eder ki, o kimse «ne olaydı kendimi aniden didürerlerdi veya bedeni-ne büyük bir belâ musallat edelerdi. Tâ ki bu azabtan kurtulaydım diye temenni eder.

Bu anlatılan bir ateşin örneğidir. Nimetler ne kadar çok olursa, hükümdarlık geniş ve güçlü olursa, bu ateşin tesiri de o kadar çok olur.

Şu hâle, dünyadan faydalanması, dünyevi imkânları fazla olan kimse'nin, aklı da çetin ve rahatsızdaki ayrılık ateşi de daha yakını olur. O ateşin bir benzerinin bu dünyada bulunması düşünülemez.

Zira dünyadaki eziyet ve azab, ruha ve göndâle fazla yerleşmez. Zira dünyanın duyguları ve işleri kalbi meşgul eder ve o meşgulliyetten kalbe bir nevi perde hâsıl olup azab tam mânâsıyla etki yapmaz. Bu sebeptendir ki, bir kimse gösünü ve kulağını bir şeyle meşgul etse, o azabın acısı az olur. Bu meşgulliyetten boşalınca, acı fazla olur. Bu sebeptendir ki, dert sahibi olan kimse, uykudan uyanınca, kalbindeki musibet yarısına fazla bulur. Zira uyku halinde kalb mahsusata dönmeyen daha safi olmakla azabın eseri fazla olur. Şöyle ki, insan uykudan uyanırken güzel bir ses işitse, kalbinde fazla tesir bırakır. Bunun sebebi de kalbin mahsusattan safi olmasıdır. Bu dünyada tamamiyle hislerden kurtulmak ise asla mümkün değildir. Oluş hislerinden bağından kurtulduğu zaman, azab veya rahati fazla olur. O ateşin bu dünya ateşi göt otağını sanma. Belki dünya ateşini yetmiş su ile yıkadıktan sonra dünyaya göndermişlerdir.

İkinci emir: Utanma ve mahcûbiyet ateşidir. Onun örneği şudur. ki, bir padişah, aşağı ve hasas bir kimseyi seçip memleketi valî tayin eder; ve onun kendi haremine serbest girip çıkmasına izin verir, bütün hazinesini ona teslim eder, bütün hususlarda ona güvenir; sonra o kimse bu kadar kudret ve ruhsat bulunca azar, kıyın eder ve padişahın hazinesine hiyanet edip gereksiz tasarruflar yapar.

Padişahın karısıyla, kızlarıyla ve cariyesiyle kötülük yapar. Gözrüntüde ise, padişaha emînlik ve doğruluk taslamaktan geri kalmaz. Fakat bir gün padişahın haremîyle kötülük yapınca Özere iken, padişahın bir pencereden kendilerine baktığını görür ve padişahın hergün kendi durumlarını bildiğini, ancak kendisine büyük cezalar verip çe-

şuî işkencelerle öldürmek gayesiyle bu işi geciktirdiğini anlarsa, şimdî bu durumda, düşün ki, onun ruhuna nice mahcûbiyet ateşleri düşüp pişmanlıklar çeker. Her ne kadar bedeni sağıkta ise de, o durumda mahcûbiyet ve rezillik ateşinden kurtulmak için, yerin dibine geymeyi arsu eder.

Sen de, bunun gibi bu âlemde nice işler işlemişsin ki, onların ahiri her ne kadar güzel görünüyor ise de, içyüzü kötü ve çirkindir. Kıyamet gününde kötü ilâhlerin ruhu ve hakikati gösterilince, rezillığın açığa çıkar. Mahcûbiyet ateşinde çeşitli âzablarla âzablandırılacaksın. Metelik: Bugün bir kimsenin gıybetini ettiysem, yarın kıyamet gününde, kendini; bir yemeği, kıvartılmış kuş eti olduğunu sanarak yiyen, sonra yediğinin ölmüş kardeşinin eti olduğu meydana çıkan kimse gibi görürsün. Dikkat et ki, o anda nasi rezil olur, kalbi, ne kadar nedamet ateşiyle yanar. Gıybetin ruhu ve hakikati budur. Fakat bugün glâbedir. Yarın açığa çıkacaktır. Bunun için bir kimse rû'ya ölmüş adamın etini yediğini görürse tâbiri, gıybet etmek olur.

Sen, bu dünyada bir kimsenin davasına taş atsan da, sana; bu taşın duvardan senin evine geçip çocuğunun gösünü çıkardığını görsen, o anda içine ne kadar ateş düşer ve ne kadar üzülersün. Bir kimse bu dünyada bir müslûmana haset etse, kıyamet gününde kendini bu sûret üzere görür. Hasedin ruhu, hakikati budur. Zira sen hasetle düşmanına kastediyorsun; fakat, haberin yoktur ki, onun zararı senin neisane rakidir. senin dinini yok eden âhirette gös nûrun olan taatlerini amel defterinden alıp onları defterine geçirir ve taatsız ve îbâdet-siz kalırsın. Bilhassa yarın kıyamet gününde senin amelin, bu dünyadaki evlâkının gözünden daha mühimdir. Zira senin saadetinin vesilesi, evlâk değil âmelindir. Yarın kıyamet gününde şekiller, ruh ve hakikatlara tâbî olur. Her neye haklırsa, ilâk olduğu şekil ve muhtasaf olduğu ahâk üzere görünüp ayıplar ve pişmanlıklar ortaya çıkaracaktır.

Uyku âlemi, haşır âlemine yakın olduğu için, rû'ya âlemindeki işler, mârâyâ uygun olan sûret üzere olur. Nitekim bir adam İbnî Sîrîn'in yanına gelip dedi ki: «Rû'yada gördüm ki, elimde bir yüzük vardı. Onunla kadınların ferclerini ve erkeklerin ağzlarına mübürredim.» İbnî Sîrîn: «Sen müezzin misin?» dedi. O da: «Evet» dedi. İbnî Sîrîn: «Sen Ramazan ayında şafak vakitinden evvel ezan okuyorsun.» O adam: «Doğrudur» dedi. Düşüncün ki rû'ya âleminde ona ruh muamelesini ne şekilde arzettişer. Eten şeklen bir sestir. Ancak Ramazan ayında onun ruhu ve hakikati, insanları yemekten, içmekten alkoymaktadır. Ne kadar gariptir ki, rû'ya âleminde âhiret ahvâlinde sana bu kadar örnek beyân ettikleri halde senin hiç ondan haberin yoktur.

Bu mânâda bâdîste gelmiştir ki: «Kıyamet gününde dünyaya bir girkin kocağarı sûretinde gelirler. Ona bakan herkes: "Senden Allah'a şükürüm" der. Melekler onlara: "Bu uğruna birbirinizi öldürdüğünüz dünyadır" diyecekler. Mahşer ehli bu söz duyunca, o kadar

maheûb olup pâymanlık çekerler ki, bu hâlden kurtulmak için ateşe düşmeyi tercih ederler.»

Bu rezâlet yana benzer: Rivâyet ederler ki, padişahlardan biri oğlunu evlendirdiğinde, düğün gecesi oğlan, haddinden fazla şarap içip şarhoş ve anlamaz olup safaf için dışarı çıktı. Gerdek odasına giden yola şarap saraydan dışarı çıkıp bir miktar götürdükten sonra içinde onun yanan bir ev görüp, gelin odasına bulduğunu sanarak aniden kapıları içeri girince, bir topluluk insanın orada yatıp uykuya daldıklarını görür. Ne kadar bağırıp çağırır ise de, ses vermezler. Uykuya daldıklarını sanır. O topluluk içinde yeni bir örtülük olan birini görür ve, «İşte gelin budur» der. Bunun üzerine yanına yatıp üstündeki örtüyü kaldırınca, burmaya güzel bir kokusu gelir ve «muhakkak gelin budur, güzel kokular sürmüştür.» Sabaha kadar onunla oynamır, dilini ağzına alıyor. Onun dilinden ağzına yağlık gelince, gelinin ona yakınlık gösterip üstüne gülsuya saçtığını sanır. Sabah olup aklı başına geldiği zaman bakar ki, burası kâfirlerin mezarlığı imiş ve uyuyanlar ölmüştür. O yeni örtü örtünüp gelin sanılan, o günlerde ölmüş çirkin yüzü bir kocakarıymış. O güzel koku, dünün kefenine sürdükleri koku imiş. Ondan gelen yağlık öleden çıkan pisliklermiş. Kendine bakınca, bütün vücudunun pislikler içinde kaldığını görür. Damagında onun kötü yağlığından pis bir tat döver. Bu rezâletini görünce, peşeri ve askeri, onun bu halini bilmesinler diye kendini öldürmek ister. Bu endişede iken, padişah bütün askeriyle birlikte onu aramaya çıkarlar ve onu bu hâlde ve rezâlette görünce, bu rezillikten kurtulmak için yerin dibine geçmek ister.

Demek ki, yarın mahşer gününde dünya ehli, dünyanın zevk ve şehvetlerini bu safat üzere görecekler. Şehvetlerin ilgisinden kalbinde kalan eser ve iz, o kimsenin avarında ve damagında olan pislik ve acılık gibi görülür. Hatta ondan da kötü ve ağırdır. Çünkü öbür dünyadaki zahmet ve zorluğun tamamı bu dünyadaki örneklerle anlatılmaz. Buraya kadar anlattığımız, ruha ve göndüle düşüp de bedenini habersiz olduğu utanma ve rezil rüsvaylık ateşinin izidir.

Üçüncü semt: Allah Teâlâ'nın cemâlini görmekten mahrum kalmak ve bu sadâletten ümitsiz olmak ateşidir. Onun sebebi, bu dünyadan ötele dünyaya götürdüğü câhîllik ve körlüktür. Zira Allah'ın marifetini tahsil etmedi ve kalbini bilgi edinmek ve mücadele ile temizlemeyi ki, ölümden sonra Allah Teâlâ'nın cemâli, eyya aynada görüldüğü gibi, onda görülsün. Belki, günahların ve dünya şehvetlerinin pesi, onların kalbini bir şey göstermiyecek şekilde karartmıştır.

Bu ateşin bir misâli şudur: Bir grup insanla, çakıl taşlarının çok bulunduğu bir yere vardın. Vakit gece olduğu için, o taşların rengini ve şeklini görmek mümkün olmuyor. Yıldızların sana diyor ki: «Bu taşlardan ne kadar götürübilirsen götür, zira bunlarda çok faydalar vardır.» Onların her birisi gücü yettiği kadar o taşlardan aldı. Sen ise, eyarın bunların faydası olup olmadığını bilmediğin halde, muhtemelen bir fayda için bu kadar eziyet çekmene ne kadar ahmaklık olur...» de-

cin. Sonra yıldızların o yerdən bel bel taş aldılar. Sen de oradan elin boş ayrıldın. Yıldız onları alaya alıp diyorsun ki: «Kâşinin böyle imkânsız şeylere tansa' edip eşek gibi yük çekmesi, ne aptallıktır.» Dünya aşarınca, bakıp görürsün ki, o getirdikleri taşların her biri yüzbin altın değerinde inciler (cevher) yakutlar imiş. Bu durumda bu insanlar, daha fazla almadıklarına yamarken, sen kendin ise, bu aldanış ve hüsrândan ölmek derecesine gelirsün. Zira buna hayıflanmanın ateşi ruhuna işlenmiştir. Sonra onlar, o cevherleri satıp yeryüzüne sahip olurlar, arzu ettikleri nimetleri yiyorlar ve gönüllerinin istediği yerlerde çalıştırıyorlar. Onlara: «Bu nimetten bana da pay verine deyip yalvardıkça, şu âyetteki cevabı verirler: «Bize biraz su veya Allah'ın size verdiği rızkıtan gönderin.» diye bağırırlar. Onlar da: «Doğrusu Allah, bunları kâfirlere haram etti.» (A'râf sûresi, âyet: 50) derler ve hem de derler ki: «Madem ki, sen bizimle alay edip gülersün. Biz de bugün sana güleriz.»

Âyet-i kerimede: «Eğer bizimle alay ediyorsanız, meshakkak biz de siz alay ettiğiniz gibi, sizinle (kıyamette) alay edeceğiz.» (Hüd sûresi, âyet: 38) buyrulur. Bu anlattıklarımız, cennet nimetlerini kaçıranın ve Allah'ın cemâlini görmekten nasibiz kalmaya hayıflanmanın misâlidir. Bu cevherler, dünyada yapılan iyi amellerin misâlidir. O karamlık, dânyanın misâlidir. Ahiret ticareti için iyi ameliler götürmeyen kimseler, gelecekteki şüpheli nimetler için, bu dünyada neşin esiyet çekeyim» diyenlerdir. Şu âyet onların hakkında gelmiştir: «Bize biraz su veya Allah'ın size verdiği rızkıtan gönderin.» diye bağırırlar. Onlar da, «Doğrusu Allah bunları kâfirlere haram etti.» derler. Onlar, marifet ve taat ehil olan cennet ehlinin bu hâlini görünce, nasıl hasret ve nedamet çekmesler. Onların üzerine o kadar nimetler akar ki, dânyanın bütün nimetleri onların bir saatine karşılık gelmez. Belki en son cehennemden çıkana bile verdikleri nimet, on dünya nimeti kadardır. Bu aradaki fark, mesafe ve miktar ile değil, belki, nimetin ruhunda ve aslında olur ki, nimetin ruhu, zevk ve neş'edir. Nitekim «bir cevher yüz altın miktarda» denildiği zaman, gaye, değer de yüz altın gibidir demektir, ağırlık ve büyüklükte demek değildir.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUHANİ ATEŞİN ŞİDDETİ

Bil ki, bu üç türlü ruhanî ateşin tesiri bedene tesir eden ateşten daha şiddetlidir. Zira ateş, cana ulaşmadan, bedenin ateşin tesirinden haberi olmaz. O halde ruhun içinden hâsıl olan ateşin tesiri daha büyük olur. Bu anlatılan ateşler bizzat ruhun içinden hâsıl olur. Bütün dert ve acuların sebebi, yaratılış icâbe olan bir nesnenin vücudunun meydana gelmesidir. Bedenin yaratılış icâbe, terkib ve yapısının olduğu gibi durması ve vücud parçalarının toplu ve bir arada kalmasıdır. Ya-

ra ve ceruhatle, yapının parçaları birbirinden ayrılınca ve böylece, terk-
kip tabiatının zıddı meydana geldiği için acı duyar. Beden yarısı bir
yerin bir yerden ayrılmasıyla meydana gelir. Kalb yarısı ise, bütün
vücut parçalarının birbirlerinden ayrılmasıyla meydana gelir. Bu itibar-
la her parçadan bir çeşit acı hâsıl olduğu için, ateşi ve acısı daha çet-
tin olur. Demekki kalbin tabiatına uymayan bir şeyin ona yerleşme-
siyle vücutta daha büyük acı ve acılar meydana gelir.

Kalbin yaratılışının icbâ, Allah Teâlâ'yı bilmek ve onun cemâli-
ni görmektir. Onda bunun zıddı olan görmemeslik yerleşince sonsuz
acılar meydana gelir. Eğer insan kalbî, günah illetiyle hasta olmasay-
dı, dünden önce de bu görmemesliğin acısını çekirdi: Nitekim uyuz-
muş el ve ayak ateşin acısından haberdar olmas. Uyuşukluk zâhî ol-
duğu zaman kendini ateşin içinde bulur ve bu sebeble büyük azaba
düşer. Bunun gibi, insanîoğlu dünyada uyumsuz durumdadır. Bu
uyuşukluğu ancak dümle kalker. Ve bu sebeble bu haşret ve pişman-
lık başka yerden değil, onun ruhumun içinden hasıl olur. İnsan o ateşi
ruhunda bu dünyadan götürmüştür. Ancak hakikat-ı bâlî, dünyada
ilm-i yakîn ile bilmediği için, o ateş açığa çıkmazdı. «Aynel-yakîne
derecesi hâsıl olunca, gerçeği öğrendi. «Böyle değildir! Eğer ilmiyle
bilseydiniz, muhakkak cehennemi görürdünüz.» (Tekvîr sûresi,
âyet: 5-6) âyet-i kerîmesinin mânâsı budur.

Şeriatın cismanî cennet ve cehennemi viraflı anlatması, bütün
insanların onları anlamakta güçlük çekmedikleri içindir. Fakat ruha-
nî azâbe insanlardan kime anlatsan onu hasıl sanar; soruk ve ağırlı-
ğın kavrayamaz. Nitekim bir çocuğa, «Oku, tahsil yap! Yoksa, ba-
banın hükümdarlığı ve padişahlığı sana kalmaz. Hükümdarlık ve pa-
dişahlık saadetinden uzak kahrısın.» dersin, bu dereceyi anlayamaz.
Bu sözler, onun kalbini etkilemez. Ama ona, «okuyup öğrenmesen,
senin hocan kulağını çeker, seni döver.» dersin, bu mânâyı anlar. Ho-
cannın çocuğun kulağını çekmesi doğru olduğu gibi, babasının başkan-
lığından mahrum kalması da doğrudur. Bunun gibi, cismanî azâb da
doğrudur ve Allah'ın cemâlini görmekten mahrum kalmak da doğru-
dur. Eğer cismanî azâben, mahrumluk azâbına nisbeti, hocannın ço-
cuğun kulağını çekmesinin, babasının başkanlığından mahrum kal-
masına nisbeti gibidir.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUHANİ VE CİSMANİ HALLER

Eğer ezik anlatılanların hepsi, bütün âlimlerin muteber kitap-
lardan anlatıldıklarına muhalifse, Zîrâ âlimler buyurmuşlar ki: «İza-
bin hâllerî, taklit ve izlenmekten başka şekilde, anlamak imkânı yok-
tur. Zîrâ kârik ve basiretle ona ulaşan yol yoktur» demişler.» diye so-
rarsan, cevaben deriz ki; bu hususta mazaretleri daha önce açıkladık

ki «insanlarla, akıllarının alışıldığı biçimde konuşun.» Âlimlerin kitaplarında zikir edilen de bizim zikir ettiğimizde muhalif değildir. Zîrâ âlimler ve âhiretle ilgili ruhani olan hususları bilmemişler, ya da bilmemişler; fakat insanların çoğu anlayamadığı için açıklanamamışlardır.

Cismanî olan haller tizzat şeriatın sahibinden taklit ve izitmekten başka yolla bilirmes. Ama ruhanî olan kısm, ruhun hakikatini bilmeye bağlıdır. Ruhun hakikatini anlamak da tizzat basiret yolu ve bâtinu görmekle olur. Buna da ancak, asil vatanından ve doğum yeri olan yerden ayrılıp din yolunun yolculuğunu seçen kimseler ulaşabilir. Zikir edilen vatandan maksat şehir ve hane değildir. Zîrâ şehir ve hane beden kalıbının vatanıdır. Beden kalıbının yolculuğunun akıllı insanlarda önemi yoktur. Belki, insanın hakikati olan ruhanî bir karargâha ve konağı vardır. O, oradan sefer etmiştir. Ve onun o seferde, her biri bir başka âlem olan konakları vardır. Onun ilk karargâhı mahsusatır. Sonra hayaller sonra mevhumat ve sonra da makûlâtur.

Makûlât, onun döndürülmüş konağıdır. İnsan kendi hakikatından döndürülmüş konakta haberdar olur. Ancak insanların çoğu bu konaktan haberdar olmaz.

O halde zikir edilen âlemlerin misâlini getirmekle anlaşılmasını kolaylaştıralım. Misâl şudur: İnsan mahsusat âleminde bulunduğu müddetçe, fikir akıl, etmeden kendini mumma vurup helâk eden pervaneye benzer. Zîrâ pervanenin sahip olduğu yalnız görmek yeteneğidir. Onda hayâl ve hafıza yoktur. Zîrâ o karanlıktan kaçıyor ve çıkmak için bir pencere arıyor. Mumun ışığını görünce, onu pencere sanıp kendini ona vurur. Ateşin acısına bir defa tadınca, ona hafızasında kalmadığı için, söret hayâlinde devâmî kalmas. Hayâl ve hafıza olmadığı için de, ondan sakınmak yeteneğine sahip olmuyor. Bu nedenle ölüncüye kadar kendini tekrar tekrar mumma vurur. Eğer onda hayâl kuvveti ve hayâlleri koruyan hafıza olsaydı, o bir defa ateşin acısını tattıktan sonra bir daha mumun semtine uğramazdı. Zîrâ diğer hayvanları bir kerre dövseler, bir daha soçayı görünce, kaçar. Zîrâ onun hayâlî, ibtidalî derecede onun hafızasında kalmış olur.

Demek ki bu anlattıklarımızdan emahsusatına birinci konak olduğu anlaşılır.

İkinci konak muhayyefâtür. İnsan bu derecede olduğu müddetçe, diğer hayvanlarla aynı seviyede olur. Şöyle ki, bir şeyden canı yanmayınca, ondan gerektiğini anlamaz. Ancak bir defa acısını görse, bir daha sakınıp kaçmaya başlar.

Üçüncü konak, mevhumattır. İnsan bu dereceye erişince, hayvanlardan koyun ve at gibi olur. Zîrâ koyunun, bir şeyden, canı yanmadan önce korkmasa bilinen bir gerçektir. Meselâ koyun kurdu hiç görmemiş olsa ve at da arslana hiç rastlamamış olsa bile, bunları ilk gördüklerinde, onlardan sakınıp kaçarlar ve düşman olduklarına bilirler. Halbuki öküz ve deve cisim bakımından daha büyük şekil bakımından daha garib oldukları halde onlardan korkmazlar. Zîrâ

onların içinde yaratılan bir idrâk vasıtasıyla kurdu gördüğü zaman onun döşemem olduğunu ruhen anırlar; fakat bunların yarın olacak şeylerden sakınmaz. Çünkü yarın olacak şeylerden sakınmak imkânsızdır.

Dördüncü konak mükülât konağıdır. İnsan bu dereceye erişince, diğer hayvanların derecesinden kurtulur. Bu dereceye gelineceye kadar bütün hayvanlar âleminin ilk hakikatlerini görmeye başlar ve hissin, tahayyülün ve vehmin ulaşamadığı şeyleri görmeye başlar. Gelecekte olacak şeylerden sakınmaya başlar ve varlıkların şekillerinden hakikatlerine geçmeye başlar. Her şeyin değişik şekilleri altında gizli bulunan hakikatleri anlamaya başlar. Şunu da bîl ki, bu âlemde görülebilen herşey sonsuz değildir. Zirâ hissedilen herşey maddeden başka bir şey değildir. Maddeler de anırlıdır.

İnsanoğlunun maksûsat âleminde olan fikir ve hareketi, yeryüzünde yürümek gibidir. Herkes buna kâdirdir. Ama dördüncü âlemde olan seyr ve hareketi sadece ruhlar ve hakikatlerde olmasıyla su üzerinde yürümek gibidir. Mıvhumatta hareketi, su ile toprak arasında gemi içinde yürütmesi gibidir. Mükülât âleminde bir makam daha vardır ki, o peygamberlerin ve tasarruf ehli olan velilerin makamıdır. Bunun hâli de hava üzerinde yürümek gibidir. Bunun için peygamber efendimiz demişler ki: «İsa (a.s.) su üzerinde yürürdü» peygamber efendimiz: «Doğru söylediniz. Eğer yakîn derecesi, daha fazla olsaydı, havada yürürdü.» Bu sözle peygamber efendimiz, Mîrâc gecesinde vâkı olan kendî derecesinden haber verdi.

Demek ki insan yalıcılığının konakları idrâk âleminde olur. Son konağı melekler derecesine ulaşır. O halde insan hayvanların en aşağı derecesinden meleklerin en yüksek derecesine yükseltilir. Alçalmak ve yükselmek insanın hâlidir. İnsan, esfel-i safiline mi düşecek, yoksa «İlay-ı İlyâine mi çıkacak» korkusu içerisinde.

Bu endişe ve korku için Allah Teâlâ buyurur ki: «Biz emâneti, gökleri, yere ve dağlara teklîl ettik te onlar bunu yüklemekten çekindiler, ondan korktular da onu insan yüklendi. Çünkü o, çok zülümkârdır, çok cûhüldür.» (Ahzâb sûresi, âyet: 72)

Sonra canatılardan her ne var ise derecesi değişmez. Zira onlar habersiz ve korkusuzdur. Melekler ise İlyiyindedir; onlarla da derecesi imnez. Zira onların herbirinin derecesi sabît ve muayyendir. Nitekim âyet-i kerîmede: «(Melekler derler ki:) Bizim herbirimizin bilinen bir makamı vardır.» (Saffât sûresi, âyet: 164) buyrulur. Hayvanlar ise, esfel-i safilindedir. Onların yükselmeye liyakat ve kabûliyeti yoktur. İnsan bunların arasında olmakla korkulu ve tehlikeli yerdedir. Zira terâkî edip meleklerin derecesini bulması mümkün olduğu gibi, alçalıp hayvanların derecesine inmesi de mümkündür. Emâneti yüklenmenin mânâsı, emânet üstedini hüsrû kabûl ile kabûl etmektir. Bu da insanlardan başkasına mümkün değildir. Zira insanlardan başka kimse emânet yükünü taşıyamaz İlyik değildir.

Bu sözlerden maksadımız şudur: Daha önce «bu gibi sözleri yâni ruhanî âzab ve ruhanî cennetî birçokları anlayamaz» demiştik. Şimdi bu anlatıklarımızdan anlaşılır ki, misâfirlerin dalma mukimlere muhalif olması, şaşılacak bir şey değildir. İnsanların çoğu mukimdir. İçlerinde misâfir olanlar, gayet nâdir ve azdır. Birinci konak olan mahâsret ve muhayyalât vatanında yerleşen kimselere, hâllerin ve sırların hakikati ve ruhu gösterilmedi.

O kimseler için ruhanîyet tahsil etmek mümkün olmadı. Ruhani olan hususların adâb ve ertâdına anlamaya ruhsat bulmadı. Bunun için bu bahsin şerhi diğer kitaplarda azdır. Bu itibarla âhiretî bilginin şerh ve beyânında bu kadarla iktifâ edelim. Çünkü avamın aklı bundan fazlasını anlamaz. Hattâ birçok akıllar bunu dâhi alamaz.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

AHİRETİN İNKÂR EDİLEMEYİŞİ

Bir grup ahmak ve beytatsız insanlar, işlerin hakikatini ne basiretleriyle anlayabilirler, ne de şeriatin bildirdiğini kabul ederler. Âhiret işlerinde şaşır kalırlar. Şübhe onlara gâlib olmuştur. Bazan şehvetlerin havası onlara galebe çalmasıyla âhiretî inkâr etmek tabiatlarına uygun gelir.

Şeytan devamlı iğva vermeye kabîlelerinde bulunan inkâr kurvetini artırır. İnkârları o dereceye varır ki, cahennem hakkında anlatılanları, insanları, yalnız korkutmak için, cennet hakkında söylenenleri ise, aslına tevâkür sanarak arzu ve şehvetlerine uyarlar. Şeriate uyanlara ahmak ve hâkir gözüyle bakarlar ve bunlara aldatılmışlar, tuzakına düşmüş derler. O halde böyle ahmakların, bu gibi sırları ve gizlilikleri detaylarıyla anlamaları mümkün müdür?

O halde onları doğru yola dâvet etmek gerekir. Şu açık söze onlara hitâp edip demek gerekir: Eğer sizin zann-ı galibiniz bu yüzyılda dört bin peygamberin ve bütün hekimlerin, bu kadar âlimlerin ve bütün velilerin, yâni oldukları ve aldandıkları şekilde ise, ve siz bu kadar ahmaklığınızla hakikat-i hâli anlamıyorsanız, acaba insanın maharetüst âleminde ruhlar âleminin misâlini idrâk etmemekle aldandığınız mümkün değil midir? Eğer kendi yanılmalarını câz görmeyip derlerse ki, iki sayısının bir sayısından fazla olduğunu bildiğimiz gibi, bilirsiniz ki, ruhun asla hakikati ve onun bâki kalması yoktur. Ölümden sonra ne ruhanî, ne de cismani rahat ve acı yoktur. Eğer bunu diyorlarsa, onların mâlâci bozulmuştur. Onlardan ümit kesmek gerek. Zira o grup hakkında Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer sen onları hâdiyete dâvet edersen, asla onların hâdiyet bulur hâli yoktur.» (Kehf sûresi, âyet: 57).

Eğer esanın imkânsız olması, bizzat zarurî değildir. Belki haddi-sîmuda mümkündür. Fakat uzaktır. İşin gerçeği, yakın yahut zann-ı gâlib ile bilinmeyece, yalnız şaşıl bir zann ile niçin kendi nefsinizi

Zühde takvâ ile men edip dünya lezzetlerinden mahrum edeyime dersler ise, cevâbında deriz ki, zehîyat yolunu tutup istikâmeti eiden bırakmamak aklen size lâzım oldu.

Zîrâ akıllılar, tehlike büyük olunca, zân zayıf da olsa, ondan kaçınırlar. Meselâ sen bir yemeği yemeğe başlarken, birisi sana: «Bu yemeğe yalan dokunmuştur.» derse, şübbesiz ondan el çekip bırakırsın. Her ne kadar kendisi bu yemeği yemek için bu yalanı uydurmuş ihtimâli var ise de, fakat doğru olması da muhtemel olduğu için kendi nefisine hitâp edip dersin ki, bu yemeği yemezsem, açlık acısını çekmek kolaydır, fakat yersem belki doğru söylemiştir. O zaman ölürüm. Burun gibi, hasta olup ölmek korkusunda olsan, bir remâliçi sana «Hana bir akçe ver, sana bazı tılsım ve iğaretiler yazarım, sıhhat baharsana» derse, her ne kadar onun yapacağı iğaretiler ile senin sıhhatin arasında bir ilişki olduğunu kuvvelli zannında biliyorsan da, «doğru olabilir, sıhhat ihtimâli için bir akçe eiden çıkarmak kolaydır» dersin ve eğer bir müneccim sana: «Fîlân yıldız, fîlân yere gelince, fîlân ilâcı kullan, bu sıkıntıyı atlattırırım» derse, «olur ki, doğru söylüyor, iyileşirim. Eğer yalan söylüyorsa, bu ilâcı kullanmak zahmetine katlanmak kolaydır» dersin.

O halde, akıllı kimseler yanında, yüzyıllı dört bin peygamberin sözü, hekâm, âlim ve velîlerden bu kadar ukuların istifakı; bir müneccimin, bir remâliçinin ve kâfir ve bir tabibin sözünden daha aşağı değildir. Şu hâlde, büyük bir belâdan kurtulmak için önemsiz bir zahmeti seçmen kabetsizlik değildir.

Az olan esyâyet ve zahmete katlanmak nisbeten kolay olur. Dünya berrûnün ne kadar olduğunu bilen ve sonsuz ebede nisbette dünyanın ne kadar kısa olduğunu düşünen bir kimsa, dünyadan bu kadar zahmeti çekmek, bu gibi büyük tehlikelere maruz kalmaktan daha kolay olduğunu anlar. Bunu düşünen akıllı, şüphesiz şunu der: «Peygamberler ve velîler sûretisî, sözlerinde doğru oldukları takdirde, ben böyle ebedî azabta kalırsam, ne yaparım? Ve bu geçmiş birkaç günlük dünya rahatı bana ne kazandırır? Halbuki, onların sözlerinin doğru olması, haddi zâtında mümkündür.»

Ebedin mânâsı şudur ki, eğer bütün dünya darı ile dolu olsa, ve bir kuşa «Bîn yolda bir taneleni yiyeceksine diye emir verilse, o darı biter, fakat ebedden bir şey noksan olmaz. O halde, bu kadar uzun bir zamanda azab, gerek rûhani, gerek cismani, gerek hayalî olsun, katlanması nasıl kabûl olur?. Dünya tasasının böyle azab yanında ne önemli ve ilhârî olur?. Bu hasusu tam manasıyla düşünen hiçbir akıllı yoktur ki, bunun gibi büyük tehlikeden sakınmakta, her ne kadar zahmetli de olsa ve bu tehlike şübheli de olsa, ihtiyâtlı davranmak ihtizâmını idrak etmesin. Zira çok insanlar denizlerde uzak sefere çıkarlar ve sonsuz zahmetler çekerler. Hepsinin bu sıkıntılara katlanması, zannî faydalar içindir. Eğer âhirete hâsırılanan kimse de yakın yeksa, en azından zayıf zân vardır. Kendine acıyor ise, zayıf ihtimâli gözetip ihtiyârî eiden bırakmaz.

Bunun içindir ki, Hz. Ali (r.a.) bin dînsizle mücazaza ederken, buyurdu ki: «Eğer işin gerçeği benim dediğim gibi olursa, hem sen kurtulursun, hem de biz kurtuluruz. Fakat benim dediğim gibi olursa, biz kurtuluruz; ve sen de ebedî azapta kalırsan.»

Hız. Ali (r.a.) nin bu söz söylemesi, o dînsizlik kadının sayı olduğu içindir. Yoksa bu hususta kendisinin şüphesi olduğu için değildir. Zira feraset ve kıyasla, o dînsizin gerçeği anlayamayacağını anlamıştı.

Ö halde, bu açıklamalardan şöyle anlamak gerekir: Dünyada ahiret açısından başka şeylerle uğraşanlar, gayet ahmaktır. Bunun da sebebi, gaflet ve dalâlet olup işin akıbetini düşünmemektir. Zira dünya arzuları ve nefsi hususlar, onları düşünmeye engel olmuştur. Yoksa gerçeği yakinen, yahut zahir-i gâlible bilenseler, akletti, bu büyük tehlikeden sakınıp selâmet yolunu seçmeleri vâcibtir.

Müslümanlık ünvanıyla ilgili olan kendi nefisini tanımak, Allah Teâlâ'yı tanımak, dünyayı tanımak, ahireti tanımak bahisleri Allah'ın inayetiyle tamam oldu.

Bundan sonra müslümanlığın muamele rükünlerine başlayacağız. İnşallah'ü-Teâlâ..

Müslümanlığın Şartları

Müslümanlık ünvanının marifetini, kendi nefsimizi Allah Teâlâ'yı, dünya ve âhireti tanımak ile bilirdik. Bundan sonra müslümanlık muamelesinin rükünleriyle meşgul olmak gerekir. Zira insanın saâdeti, Allah Teâlâ'yı tanıyıp ona kulluk etmekle mümkündür. Marifetin esası, zikir edilen dört marifet ünvanıyla hasıl olur. Kulluk yolu da bundan sonra zikir edilecek dört rükün ile hasıl olur.

Birincisi: Zâhîrî İbadet ile şâklenmektir. Bu ibadet rükünüdür.

İkincisi: Maîşet yolundan, hareket ve sekenatını hüsnî âdebi ile yapmaktır. Bu muamele rükünüdür.

Üçüncüsü: Kalbîni yaratmas ahlâktan temizlemektir. Bu da kalbi pak ve temiz yapmaktır rükünüdür.

Dördüncüsü: Kalbîni yaratır sıfatlar ile süslemektir. Bu da kalbîni tamir ve tezyin etmek rükünüdür.

İbadet beyanında olan birinci rükün, on asıl üzere tertip edilmiştir.

Birinci asıl, ehli-sünnetin İtikadını doğru öğrenmek hakkındadır.

İkinci asıl, İlmî aramadan fazileti ve ahkâmı hakkındadır.

Üçüncü asıl, temizlik ve şartları hakkındadır.

Dördüncü asıl, namaz kılmanın âdabı hakkındadır.

Beşinci asıl, zekâtın ve sekâtın kime vacib olması ve kime verilmesi hakkındadır.

Altıncı asıl, orucun fazileti ve ahkâmı hakkındadır.

Yedinci asıl, hac etmek ve esbab-ı hacı tertip edip yol arzı hususları hakkında.

Sekizinci asıl, Kur'an okumak hakkındadır.

Dokuzuncu asıl, zikirlerin ve duaların fazileti ve ahkâmı hakkındadır.

Onuncu asıl, virdlere ve ibadetlere riayet etmek hakkındadır.

Birinci Rükûn

İbâdetler

BİRİNCİ ASIL

EHL-İ SÜNNET İTİKADINI DOĞRU ÖĞRENMEK

Bu ki, İslâm dairesine ayak basan kimsenin zimmetine ilk vacib olan «Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah» kelimesini diliyle söylemek ve kalbiyle mânâsına, serre kadar şüpheye yol kalmayacak biçimde inanmış olmaktır. İslâmın, neşri için, bu şekilde itikâat edip bu itikadında sarsıntı gelmiyecek şekilde kararlı olmak kâfidir. İslâm hakikatini delil ve hüccet ile isbat etmek, her müslümâna farz-ı ayın değildir. Zira Peygamber efendimiz (s.a.s.) Arap halkına delil öğrenmeyi, kelâm ilminin okunması ve sualler araştırıp delillerini bulmaya emir etmemiştir.

Belki yalnız tasdik ve itikâat ile iktifa buyurmuştur. Avâmın dereceyi bundan fazla olamaz.

Fakat bir kimse şüpheli sözler söyleyip cahilleri o şüpheli sözlerle itikadından caydırmak istediği zaman, onun şüphesini giderecek kelâm ilminin bilen ve delil getirebilen bazı kimselerinin bulunması lâzımdır. Bu ilme «Kelâm» denir. Bu itibarla kelâm ilminin öğrenmek farz-ı kifâyedir. Her vilâyette bir iki kimsenin kelâm ilmiyle meşgul olması kifâyet eder. Cahil itikâat sahibi olup kelâm ilminin âhmleri de onun itikadının muhafızı olur. İlmün bu anlatılan iki makamdan başka, ayrı bir yolu vardır. Onun başlangıcı riyâzet ve mücâhede'dir. Mücâhede yolunda yürüyüp sonuna varmayan kimse, hakikat ilminin derecesine erişemez. Onu hakikat ilmine davet etmek de ziyânetlik olur. Bu, perhiz etmeden önce ilâh kullanan kimseye benzer ki, o kimse ösebilir. Zira o ilâh mîdanın karşısına (ahliktına) dönüştür o kadar şifa hasil olmaz. Belki hastanın hastalığına daha da artırır.

Müslümanlık inşarında anlatılan marifet hakikatinden bir ne müesedir. Müslümanlık inşarında ehil olan, marifetin hakikatini ancak, kalbini haktan başka şeylerle meşgul etmeyen ve bütün ömründe hakk'ı (Allah'ı) aramaktan başka şeyle meşgul etmeyen kimseler ara-

yabilir. Bunun için hakk'ı aramak, gayet zor ve çok çetin bir iştir. O halde, herkesin güdüsü olan nesneye işaret edelim. Bu da ehli sünnet itikadidir. Bu itikad kimin kalbine yerleşirse, onun saâdetinin tohumu olur.

İ T İ K A T

Bil ki, sen yaratıksın. Elbette seni bir yaratıcı vardır. O bütün kâinatın yaratıcısıdır. O, birdir. Ortağı ve benzeri yoktur. Daima vardır. Varlığının başlangıcı yoktur; ve daima var olacaktır. Onun varlığının sonu yoktur. Onun varlığı ezelde ve ebedde vacibtir. Zira yokluğun ona nisbeti yoktur. Varlığı kendiliğindedir, asla sebep ihtiyacı yoktur. Bütün âlem ona muhtaçtır. Onun zatının kıyama kendi zatıdadır. Diğer varlıkların kıyama onun ilâdî.

T E N Z İ H

Allah Teâlâ, haddi zatında, cevher değildir. Arz değildir. Onun hiçbir cisme hulûl etmesi düşünülemez. Hiçbir nesneye benzemez. Ve hiçbir nesne ona benzemez. Şekli, keyfiyet ve kemiyeti yoktur. Allah Teâlâ, akla ve hayale gelen her türlü keyfiyet ve kemiyetten pâk ve münezzehtir. Zira bütün bunlar yaratıkların sıfatlarıdır. Allah Teâlâ ise yaratıkların vasfını taşımaz. Belki akla ve hayale gelen herşey onun yaratığıdır, küçüklük ve büyüklük ölçüleri onun için yoktur. Zira küçük de, büyük de âlemdeki cisimlerin sıfatıdır. O ise, cisim değildir, ve hiçbir cisimle alakası yoktur. Bir mekân üzerinde değildir. Ve bir mekâna hulûl etmemiştir. Belki asla o, yer edinmiş ve yer kabul etmiş değildir. Âlemden olan herşey onun allıdadır. Arş ise, onun kudretinin altındadır. O da arşın üstündedir. Fakat bu, bir cismin başka bir cisim üzerinde olduğu gibi değildir. Zira Allah Teâlâ cisim değildir. Arş, onu taşıyor demek değildir.

Belki, arş ve arş taşıyan melek ki, onlara arşın taşıyıcıları dendir. Hepsi onun lütfu ve kudretıyla duruyorlar. Bugün üzerinde bulunduğu sıfat ezelde üzerinde bulunduğu sıfatın ayrıdır. Büyük arş yaratmadan önce hangi sıfat üzere ise, ebedi olarak o sıfat üzere kalacaktır. Zira zâtı ve sıfatları için bocalma ve değişme yoktur. Zira bocalma ve değişme olsa ya noksan sıfatla olur, halbuki Allah Teâlâ kusur ve noksandan münezzehtir; ya da kemâl sıfatla değişir. Bu da daha önceki sıfatın noksan olup kemâl sıfatına muhtaç olduğunu itiraz eder. Halbuki ihtiyacı, yaratıcıya değil, yaratığa şâyaktır. Bütün yaratıkların sıfatlarından Vacib Teâlâ münezzehtir olmakla bu dünyada bilincelli ve öbür dünyada görünmelidir. Bu dünyada nasıl ve ne gibi olduğu anlaşılmadan bilindiği gibi, öbür dünyada da ne gibi ve nasıl olduğu anlaşılmadan görünecektir.

K U D R E T

Allah Teâlâ hiç bir varlığa benzemez. Her şeye kadirdir. Kudreti tamdır. Zira âcizlik ve noksanlık ona yaraşmaz. Her ne dilemiş ise olmuş ve her ne dilese olur; yedi kat gök ve yedi kat yer, arş, kürsî ve bütün varlık ve kâinat onun yedi-kudretinde zillî ve O'nun emrine bağlıdır. Ondan başka kimsenin elinde hiçbir şey yoktur. Onun yaratıkları, yaratmakta yardımcısı yoktur.

İ L İ M

Allah Teâlâ bilinmeyen her şeyi bilicidir. Onun bilgisi herşeyi kuşatmıştır. Yerden arşa varıncaya kadar hiçbir serve onun bilgisi ve haberi olmadan meydana gelmez. Zira bütün varlıklar ve mukadderat ondan meydana geliyor. Yedi kat gök, onun bilgisine dahil olduğu gibi saharalardaki kemalar, ağaçlardaki yapraklar, dünya insanlarını kalbindeki düşünceler, yerdeki ve gökteki serretler de onun bilgisine dahildir.

İ R A D E

Dünyadaki bütün varlıklar, hepsi Allah Teâlâ'nın istek ve iradesiyle olur. Az olsun çok olsun, küçük olsun büyük olsun, hayır olsun şer olsun, sevap - günah, küfür - iman, kâr - zarar, çok - az, zahmet - rahat, hastalık - şifâat, her ne var ise, hepsi, Allah Teâlâ'nın takdir ve dilemesiyle, ve hükmü ile meydana gelir. Bütün insanlar, cinler, şeytanlar, melekler bir araya gelip âlemdeki bir serreyi kumildatmak veya yerinden kaldırmak isteseler, hepsi aciz olup hiçbir suretle Allah'ın iradesi olmadan bunu yapamazlar.

Zira Allah'ın iradesi ve dileği olmadan hiçbir şey var olmaz. Allah'ın dilemediği herşey de mutlaka olur. Kimse ona mani ve engel olmaz. Var olmuş ve olacak her şey onun tedbir ve takdiri hindedir.

S E M İ V E B A S A R (İşitmek ve Görmek)

Allah bütün bilinenleri bildiği gibi, bütün görülenleri ve işitilenleri de görür ve işitir. Onun görmesi ve işitmesi için uzak - yakın, karanlık ve aydınlık bîrdir. Karanlık gecede yürüten karıncanın ayaklarının sesini bile işitir. Toprağın altında bulunan böceğin hâlî bile onun görmesinden gizli değildir. Onun görmesi göze, işitmesi kulağın değildir. Nitekim limi, tedbiri, icad ve yaratması da sebep ve âlet ile değildir.

K E L İ M (Söylemek)

Allah'ın fermancı, bütün insanlara vacibtir. Her neden haber ver-diyse, doğrudur. Vadi ve vadi (lehdi) hakur. Ferman, va'd, vadi (lehdi) hepsi onun sözüdür. O, dil, alim, kadir, görücü ve iğtici ol-duğu gibi; söyleyicidir de. Mûsa (a.s.) ile vaktasız konuşmuştur. Fa-kat konuşması, dudak, dil, diş ve ağız ile değildir. İnsanların kalbinde-ki konuşması harf ve ses olmadığı gibi, yani belli sesler ve harfler ol-madığı gibi Allah'ın sözü de bu sifattan pâk ve münemzendir. Kur'an, Tevrat, İncil, Zebur ve bütün peygamberlerin kitapları, Allah'ın kelâ-madır ve onun kelâm sıfatlarındandır. Allah'ın bütün sıfatları kadim, ezeli, hakî ve ebedidir.

Nitekim Allah'ın zâtı kalbimizde bilinir ve dilimizde zikir edilir. Bûğüniz mahluk, bilinen ise, kadimdir. Zikrimiz mahluk, sikredilen ise, kadimdir. Bunun gibi Allah'ın kelâmı, kalbimizde hüfzedir. Dû-mizde okunur. Kitaplarda yazıdır. Ancak hüfzedilen mahluk değil, hüfzetmek mahluktur. Okunan mahluk değil, okumak mahluktur, ya-zılı olan mahluk değil, yazı mahluktur.

E F ' Â L (Allah Teâlâ'nın Fikri)

Bütün dünyayı ve içindekileri Allah yaratmıştır. Her ne yaratmış ise öyle bir biçimde yaratmıştır ki, ondan daha güzel ve iyisi müm-kün değildir. Eğer bütün akıllıların akli bir araya gelse ve bütün kainata, yarattığı şekilden daha güzel bir şekil düşünseler; veya mevcut tedbirden daha iyisini düşünseler; veya bir şeyi çoğaltmak isteseler, yapamazlar. Bu hususlarda yaratılandan daha iyi ve güzel şekli dü-şünseler, hata ederler ve onun sırrından, hikmetinden ve gerçek fay-dasından gaflet etmiş olurlar. Onlar şu kör kimseye benzer ki, bir saraya girer. O sarayda her şey yerli yerince olur. Kendisi o sarayın yolundan çıkıp başka yöne pünelince, bir şeye çarpar ve bunun ni-çin üstüne koymuşlara der.

Halbuki kendisi yoldan çıktığı için, ona yol üstüne koyduklarına şandır.

Yarattığı herşeyi tam ve mükemmel yaratmıştır. Eğer bundan daha mükemmel bir şekil mümkün olsaydı ve o şekilde yaratmasay-da, ona acizlik, noksanlık veya bahillik ve tutkunluk raci olurdu. Bunların ikisi de nisbet edilmez. O halde sıkıntı, hastalık, sağlık, se-lâmet, acizlik ve cahillik gibi, ne yaratmış ise, hiçbirisi zülüm değil-dir. Bekki adalettir. Zira zülüm Allah hakkında mümkün değildir. Zira zülüm, başkasının mülküne müdahale ve tasarruf etmektir. Al-lah başkasının mülküne tasarruf etmez. Zira var edilen ve var edilmedi mümkün olan her şey onun mülküdür. Mülk sahibi odur. Ortığı ve benzeri yoktur.

ÂHİRET

Allah yarattığı âlemi iki cinsten yarattı: Biri, cisimler âlemi ve biri de ruhlar âlemidir.

Cisimler âlemini ruhlar âlemine konak yaptı. Taki bu âlemleri anıklarını alsınlar. Herkese bu âlemde bir müddet taktır etti, Âhîret, o müddetin bitimi ve sonu ile başlar. Zira onun artma ve eksilme irakârı yoktur. Ecel erişip vâde son bulunca, ruhu bedenden uzaklaştırır. Hesap ve mikâfat günü olan kıyamet gününde ruhu geri bedene gönderip bütün insanları diriltir ve herkese amelini «Kıyamet» kâibine meleklerinin yazdığı kitapta gösterir. Dünyada yaptığı bütün işleri ona hatırlatır. Sevapları ve günahları ne kadar olduğunu, bunları tartmaya mahsus teraziyle ölçdür. Bu terazî, dünyaya terazileri gözü değildir.

SİRAT

Sonra hepeline Sırat'ıtan geçmesini emir buyurur. Sırat dediğimiz, kıldan ince kilahtan kalın bir köprüdür. Bu dünyada sırat-ı müstakim üzere olanlar, sırat (doğru yol) dan kolaylıkla geçerler. Sırat-ı müstakim üzere olmayanlar, Sırat üzerinde yol bulamayıp cehennem vadisine düşerler. Böylece bütün insanları Sırat'a sevk eder. Hepsienden dünyada işledikleri amelileri sorular. Allah, sadıklardan doğrulağan hakikatini ister. Münafık ve mürafleri ise rezil, rüvay eder. Bir grubu da hesapsız ve azabı cennete gönderir. Bir grubun hesabında kolaylık gösterir ve bir grubun hesabında ise zorluk gösterir. Sonunda bütün kâfîleri cehenneme atar. Orada ebedî ve devamlı kalırlar asla kurtulamazlar. İtaatli müslümanları cennete gönderir. Asilerini cehenneme atar. Peygamberlerin ve vâllerin şefaat ettiğini af eder. Şefaat edilmeyenleri cehenneme atar, ona günahı kadar azab eder. Sonunda cennete gönderir.

PEYGAMBERLER

Allah Teâlâ bu anlattıklarımızı takdir etti, insanın bazı hallerini ve âmelilerini saadet sebebi, bazılarını da şekavet sebebi eyledi. İnsan, saadet sebebi olan âmelileri şekavetli mucib olandan temyiz edemez.

Bu sebeble Allah Teâlâ, kendi fazlından ve rahmetinden melekler yarattı. Meleklerle, evsilde saadetlerine hüküm verilen kimselere, İbâhî sarra aşına olmaları için vahiy ve haber getirmelerini emir buyurdu.

İnsanlara saadet ve şekavet yollarını göstermek için onları davete memur etti. Böylece Allah'ın huzurunda hiç kimsenin delili ve bahanesi kalmaz. Böylece bütün peygamberlerin sonunda insanlara, peygamberlerin efendisi, nebilerin sonuncusu Muhammed Mustafayı

gönderdi: Ona, peygamberlik ve nebiliğin en mükemmel ve en üstün derecesini verdi.

Bu sebeble ona «Peygamberlerin sonuncusu» denir. Ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Bütün mahfûkâtına (insanlara ve cinlere,) ona itaat etmelerini ona uymalarını emir buyurdu. Onu peygamberlerin dost ve eshabından hayırlı eyledi.

İKİNCİ ASIL

İLİM ÖĞRENMEK

Bil ki, peygamberimiz (s.a.s.) buyurur ki: «İlim öğrenmek her müslümana farzdır» (*) Alimler farz olan ilimlerin hangisi olduğunu hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Kelâmîler: Farz olan kelâm ilmidir. Zira Allah'ı tanımak bununla mümkündür, diyorlar.

Hadîşîler: Farz olan hadîs ilmidir. Zira şeriat ilminin kaynağı peygamberin hadîsleridir, diyorlar.

Fıkıhîler: Bu fıkıh ilmidir. Zira helâl ve haram bununla bilinir, diyorlar.

Tasavvufîler: Farz olan ilim, kalb hallerinin ilmidir. Zira Allah'a giden yol, kalbe bilinir, diyorlar.

Demek ki her grup kendi ilmini yüceltmıştır. Bizim göre tercih edilen şudur ki, farz olan yalnız bir ilim değildir. Bu ilimlerin her meslekini öğrenmek de farz değildir. Bu konuda şüpheleri giderecek bir izaha gerek vardır, şöyle ki: Bir kimse sabah vaktinde müslüman olursa, yahut bütüğe ererse, bütün bu ilimler ona farz olmaz. O anda farz olan, «Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah» kelimesinin mânâsına, bilmek ve daha önce anlatıldığı gibi onun mânâsına inanmaktır. Bunun delil ve hüccetle isbatını bilmek bizim değildir. Belki bizim olan onun mânâsını doğrulayıp ona inanmaktır.

Allah'ın sıfatlarına dahi; daha önce anlatılan ayrıntılarıyla inanmak farz değildir belki, farz olan; Allahın bütün sıfatlarına, peygamber efendimizin bütün sıfatlarına, ahirete, cennete, cehenneme, haşre ve neşre ve kemal sıfatları ile sıfatlanan bir Rabbi olduğuna doğru bir itikat ile inanmaktır. Ve yine Allah tarafından peygamberlerin insanıyla muhatap tutulduğuna ve bu çağrıya itaat ederse, ölümden sonra saadete kavuşacağına, günah işlerse, şakavete ereceğine inanması farzdır.

Bu derece bilgisi ve inancı olduktan sonra, ona iki çeşit ilim daha farz olur. Biri kalbe ilgili, diğeri de vücut azalarıyla ilgili. Vücut azalarıyla ilgili olan da iki kısımdır. Biri yapılacak emirler, diğeri yapılmayacak yasaklardır. Yapılacak olanların ilmi, meselâ:

(*) İhya-ı ulûmü'd-dîn cilt 1, sahife 3, Cema'iyeye - İbn-i...

Bir kimse sabahleyin müslüman olursa, ona farz olan öğle namaz vakti gelince, tahareti bilmesi, öğle namazının farzını bilmesidir. Zira sünnet olan nesnelere bilinmesi de sünnettir. Akşam namazı vakti, erişince akşam namazının farzını bilmesi farz olur. Akşam namazı üç rekattır. Bu üç rekattan farz olmasını bilmek akşam namazı vakti gelmeden önce farz değildir. Ramazan ayı gelince, ramazan orucunun farz olduğunu, bilmesi farzdır.

Ve yine oruca niyet farz olduğuna, niyet vaktinin şafii ise, gece olduğuna, hanefi ise kabakuşuk vaktine kadar olduğuna bilmesi, sabah vaktinden akşam vaktine kadar, yemek içmek ve cinsel münaasebette bulunmanın haram olduğuna bilmesi, farzdır. Eğer yirmi mîrkal altını var ise, aynı anda zekâta bilmesi farz değildir. Bekîd sene sonunda bunu bilmesi ve ne kadar verileceğini, kime verileceğini, verilmenin şartlarını bilmesi farzdır. Hacc mevsimi gelmeden haccı bilmek farz değildir. Haccın vakti ise bütün öcürdür. Bu şekilde, her amelin bilgisi, ancak o amelin işlenmesi farz olduğu zaman farz olur. Meselâ: nikâh akdi yaparken, nikâha bilmek farz olur. Şöyle ki: Kadının kocası üzerindeki hakları ne ise olduğunu, hayız halinde cinsel münaasebetin haram olduğunu hayızdan sonra gusül edinceye kadar, ya da gusül zamanı gelinceye kadar, cinsel münaasebetin haram olduğunu bilmesi farzdır. Böylece kusurda ilgili her şeyi bilmesi farzdır. Ve eğer bir sanat sahîbi ise, o sanatı bilmesi farz olur. Eğer tüccar ise, faizi bilmesi farz olur. Hatta batıl alış-verişten kaçınabilmek için, alış-verişin bütün şartlarını bilmesi farz olur. Bunun için Hz. Ömer pazarcuları kamçılıyıp ilim öğrenmeye gönderirdi ve derdi ki: Alış-veriş ilminin bilmeyenin, pazarda olması doğru değildir. Zira bilmeden harama ve faize düşer. Böylece her sanatın bir ilmi vardır. Şöyle ki: Eğer hacamatçı ise, kan almak için hangi azaya kesmek gerektiğini, hangi dişi sökmek gerektiğini ve cerrahi ilaçlara başvurmak için tehlikenin ne derece olması gerektiğini bilmesi farzdır. Böylece bu gibi ilimler herkesin durumuna göre değişir. Manfaturacının hacamat bilgisini öğrenmesi farz değildir. Hacamatçı olan kimsenin de, manfaturacılığa bilmesi farz değildir. Farz olan işlerin halinin tafsilâtı budur.

Terkedilmesi farz olan işleri bilmek de farzdır. Ancak herkesin durumuna göre değişir. Eğer bir erkek ipk elbise giyerse yahut içki içilen yerde yahut domuz eti yenen yerde, yahut gısb ile alınmış yerde olursa, yahut haram mal toplamış oturlarsa bunlarla ilgili bilgileri öğrenmek ve haramdan kaçınabilmek için, haram olan şeyleri öğretmek ilimlere farz olur. Eğer erkek ve kadınların karışık bir arada oldukları bir yerde olursa mahrem ve namahrem kimler olduğuna, kime bakmak caiz olduğuna, kime bakmak caiz olmadığını ayrıntılı olarak bilmek farzdır.

Baskalarının işlerini bilmek farz değildir. Meselâ, kadınlara, hayız halinde boğanmanın doğru olmadığını bilmek farz değildir; sakal boşamak hallerini bilmek, boşamak isteyen erkeğe farzdır.

Kalb ile ilgili ilim de İki kısımdır. Bir kısım kalb halleriyle ilgilidir. Bunların haram olduğunu bilmek herkese farz-ı ayındır. Hiç kimse bu gibi vasıflardan uzak değildir. O halde bunları ve hal çarelerini bilmek faradır. Zira bunlar umumî hastalıklardır. Diğer kısım ise, inançla ilgilidir. Kalb halleriyle ilgili olanların örnekleri şunlardır. Kıbir, çekememezlik, gösteriş, bencillik ve benzeri şeyler. Bunların hal çaresi ilimsiz mümkün değildir. Ancak alış-vertiş, selem satışı, içare, rehân ve benzerleri muameleleri bilmek farz-ı kifayedir. Fakat bu gibi muameleleri bilfiil yapanlara, farz-ı ayındır. Fakat anlaşılan kimse çekememezlik, bencillik ve gösteriş gibi hallerden insan kalbi ayrı olmaz. Buna binaen bunlara «farz-ı ayne denildi. İnanç ile ilgili ilim ise, bir kimsenin inancında şüphe meydana geldiği zaman, onu gidermek için, o ilmi öğrenmesi farz olur. Ancak bu şüphenin, kendi mezhebi üzere şüphe calz olmayan itikatta olması gerekir.

O halde, bütün bunlardan anlaşılır ki, ilim bütün müslümanlara faradır. Zira hiçbir müslüman yoktur ki, bilgi cinsine muhtaç olmasın.

Ancak kendisine ihtiyaç duyulan ilim bir çeşit değildir. Herkese göre aynı değildir. Belki haller ve zamanlar itibarıyla değişir. Fakat hiçbir kimsenin ilminden ihtiyacı kesilmez. Demek ki, bunun için peygamber efendimiz buyurdu ki: «Hiçbir müslüman yoktur ki, ilim öğrenmek ana farz olmasın.» (*) yani muhtaç olduğu ilim faradır.

CEHALETİN TEHLİKESİ

Herkese, kendi işleri için gerekli olan bilgileri öğrenmesinin farz olduğu anlaşılınca, demek ki, cahil karşılaştığı işlerde, geriatın hükmünü bilmediği için tehlikededir. Bu hususta, o ilme ihtiyacı nadir olmayan kimseler mâzûr da sayılmaz. Meselâ, bir kimse, hayız halinde belkiliyle temasta bulunsa yahut kadın hayızdan gusül etmeden önce cinsel temasta bulunsa ve «bu işin hata olduğunu bilmiyordum» dese, mâzûr sayılmaz. Ve eğer bir hanım sabah ezanından önce temizlense, ve yatacını namazını kaza etmese, ve «ben bu meseleden haberdar değildim» dese, yahut bir erkek hayız halinde olan karısını boğsa, bunlar hatasını bilmesee de mâzûr sayılmaz, mahşer günü «ilim öğrenmek, farz idi, niçin farzı terk ettin de, bu günaha düştün» diye muahaza edilir!..

Meğer ki; vuku bulan hâdisse, nadir olup vuku belması beklenmiyorsa, o takdirde mâzûr sayılmama umulur.

İLİM ÖĞRENMEDE GAYELER

Yapılan açıklamalardan, cahilin, hiçbir zaman tehlikeden uzak olmadığı anlaşılır. Şu halde, ilim öğrenmek, insanlığın yapacağı en iyi iştir. İnsanın meşgul olduğu bütün sanatlar, dünyada bile di-

(*) Bunu ilim tahakkükü bak.

şer sanatlardan hayırlıdır. Etrafım öğrenen şu dört halin dışında değildir:

Ya miras veya başka yoldan kendisine yetecek kadar dünyalığa sahip olur. İlim, onun malını korur. Hem dünyada, hem de ahirette ise, aziz ve mes'ûl olur.

Yahut dünyada kendisine yetecek kadar malı olmaz, fakat kanaatkâr olduğu için kanaat eder. Müslümanlıkta fakirliğin kadiri, ve faziletini bilir. Fakirlerin, zenginlerden beygûz yıl önce cennete gireceklerini yakinen bilir.

Bunun gibi kimseler için, ilim, dünyada asayiş ve huzur sebebi, ahirette ise, saadet vesilesi olur.

Yahut şöyle bir kimsedir ki, ilim tahsil yapınca, harama tevessül etmezsiniz ve salim bir padişaha mürecaat etmezsiniz ve muhtaç olmazsınız, beytülmaldan ona belâli bir görev verilir veya müslümanlardan ona bir şey tayin edilir. Bu üç sınıf için ilim öğrenmek, diğer sanatlardan daha hayırlı olduğunda şüphesiz yoktur.

Dördüncü sınıf şudur ki, kifayyet miktarı ile kanaat etmez. İlim öğrenmekten maksadı dünyalıktır.

Geçimini padişahan sulmü istibdadıyla tahsil edilen haraçtan aldığı maaşla, yahut insanlardan bünlerce rıya ve mescelele ile aldığı mallardan sağıyor. Bu kimselerin ilim öğrenmekten maksadı mal, mevki olan kimselerin, farzı ayrı olan ilim tahsilinden sonra okumayı bırakıp ticaret ve sanatla uğraşmaları daha iyi olur. Bunlar, insan şeytanlarından büyük şeytanlardır. Birçok insanlar onların yüzünden heder olur. Bunların harama tevessül ettiklerini, çeşitli hallerle dünyalık peşinde koştuklarını gören her cahil onlara uyar. Birçok insanlara zararları, faydasından çok olur. Bu itibarla bu alimler ne kadar az olursa, o kadar iyidir. O halde en iyisi ve doğrusu, dünyayı, dünya işleriyle kazanmak, dîni dünyaya alet etmemektir. Eğer bir kimse «mocas hakikatin köprüsüdür» sözü geçince, ilim kendisi dünyalık peşine düşmeye mani olur. O halde hangi yoldan olursa olsun, ilim öğrenmek daha güzeldir, derer, nitelikim bazı kimseler:» Biz İlahi Allah için tahsil etmedik; fakat ilim, bizle o yola sevk etti de miyledir. Bunun cevabında derer ki:

Onları Allah yoluna sevk eden ilim, tahsil ettikleri Kur'an, hâdis, şühret yolunun sırları ve şeriatin hakikatleri idi. Bundan başka onların kalbi Cenâb-ı Hak'ka yönelik olduğu için, dünya hürsanı ve düşkünlüğünü kötü görürlerdi. O zamandaki din uhularının, dünyadan uzak durduklarını gördükçe onlara uymak istiyorlardı. Onların öğrendiği ilim hakikat ve şeriat ilmi olur da, halleri ve zamanları anlatıldığı gibi mülâkât olursa, umular ki, zamanın din uhularına uyarlar, ilim mealeği üzere olurlar, ilim onlara değil, onlar ilme uyarlar.

Ama bu zamanda tahsil ettikleri istilâhlar, mezheplerin ihtilâfi, kelâm ilmi, kıyas ilmi ve cedillerin istilâhları gibi; ve ilmiyi tuzak ve menfaat aleti yapan muallimlerin içine kattığı onlardan ilim öğrenmek, insanı dünyadan alıkoymaz. «Duymak, görmek gibi değildir» deniştir. Gel gör ki, bu insanların vaziyeti, dünya alimlerinin vaziyeti

yeşil mi, yoksa ahiret alimlerinin vaziyeti mi? İnsanların bunları görmesinde fayda mı vardır, yoksa ziyan mı vardır?

Pakket takvâ libasıyla (ahlâkla) süslenmiş, geçmiş alimlerin yolunu tutmuş, insanları korkutan, uyaran ilimlerle uğraşan kimse, ondan değil ilim öğrenmek, onu görmek, sohbetinde bulunmak bile herkese fayda verir.

O halde, faydalı ilimle uğraşmak, bütün işlerden daha iyidir. Faydalı ilim; dünyanın kötülüğünü, ahiret hallerinin tehlike ve korkunçluğunu anlatan ilimdir.

Dünyaya yönelmiş, ahiretten yüz çevirmiş kimselerin cahillik ve ahmaklığına, onlardaki kibir, hased ve riya kendini beğenmenin, hürsan, dünya sevgisinin ilâcını bildiren o faydalı ilimdir. Dünya ihtirashılarının bu ilme ihtiyacı, susuzun duru suya, hastanın şifa verici ilâca ihtiyacı gibidir. Bu kimselerin keşâm ilmi ile, mezheplerin ihtilâf ilmi ve ilâçların ilmi ile uğraşmaları, hastanın hastalığını arttıran ilâçları kullanmasına benzer. Zira bu ilimler, çoğanelikle kalbe hased, riya, övünme, düşmanlık, kibir, gurur ve mevki hürsanı atar. Bunun ne kadar tahsül yapılsa, bu kötü sıfatlar o kadar çok kalbe yerleşir. Eğer mütefek gruplar ile arkadaşlık etsen, bu sıfatlar onun kalbinde o kadar kuvvet bulur ki, tevbe etmek istediği zaman, tevbe ona zor gelir ve edemez.

ÜÇÜNCÜ ASIL

TAHARET

Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz Allah, çok tevbe edenleri ve temiz olanları sever.» (Bakara süresi, âyet: 222) peygamber efendimiz de buyurur ki: «Temizlik imanın bir parçasıdır.» (Tirmizî) ve yine buyurur ki: «Müslümanlık temizlik üzerine kurulmuştur» o halde, bu kadar fazilet ve kemalin bedeni ve elbiseyi yıkamaktan ibaret olan temizlik olduğunu sanma. Belki temizlik dört derecedir.

Birinci derece, kalbin Allah'tan başka her şeyden temiz olmasıdır. Nitekim Allah buyurur ki: «Allah, de; ve onları bırak.» (El-Enam süresi, âyet: 91) Bu âyet-i kerime'den maksat, kalb Allah'ın gayrisinden hoşlanırsa, Allah ile meşgul olur, ona dalar «Lâ İlâhe illallah» kelimesinin hakikati de budur. Bu sadıkların iman derecesidir. O halde, kalbin Allah'ın gayrisinden temizlenmesi imanın bir parçası, imanın yarısı olmasının marası, kalb Allah'ın gayrisinden temiz ve boş olmadıkça, Allah'ın zikriyle süslenemez.

İkinci derece; kalbin zahirihi hased, riya, kibir, hürs, düşmanlık kendini beğenmek ve buna benzer kötü sıfatlardan arındırmaktır. Ancak bundan sonra tevazu, kanaat, tevbe, sabır, korku ve ümid gibi, güzel sıfatlarla süslenebilir.

Bu müttakilerin iman derecesidir. Bu itibarla kabî kötü ahlak-
tan temizlemek de imanın bir parçasıdır.

Üçüncü derece, beden azalarının; giybet, yalan, haram yemek,
hiyanet, namahreme bakmak ve bunun gibi günahlardan temizlen-
mesidir. Böylece, azalar bunlardan temiz olmak ile edeb ve feramanı
kabul ile süslenmiş olur. Bu ahbâdlerin iman derecesidir. Bu itibarla
azaları haramdan temiz tutmak da, imanın bir parçasıdır.

Dördüncü derece, beden ve elbisenin her çeşit necasetten temiz
olmasıdır.

Ancak böylece rükû, seccde, ve diğer namazın rükûnleriyle ziynet-
lenir. Bu da bütün müslümanların iman derecesidir.

Zira müslümanlar ile kâfirler arasında fark namazdadır. Bu te-
mizlikte imanın bir parçasıdır.

O halde, buradan her derecedeki temizliğin imanın bir parçası ol-
duğu anlaşılır. Temizlik imanın ilk parçası ve temeli olduğu için
emüslümanlık temizlik üzerine kurulmuştur. Bayraktır.

Herkesin yöneldiği, çaba harcadığı beden ve elbise temizliği, te-
mizlik derecelerinin en aşağısıdır.

Ancak beden ve elbise temizliği, nefes rahatlık verdiği ve herke-
sin görebildiği, salihlik ve salihlik işaretleri olarak telakki edildiği için
insanlardan fazla rağbet görmüştür.

Fakat kalbî riya, kendini beğenme, dünya sevgisinden temizlen-
me ve bedeni günahlardan arınmada nefsin payı olmadığı ve insanlar
bunu görmediği için, herkes buna rağbet etmez.

İHTİYATA RİAYET ŞARTLARI

Bil ki, dış temizlik her ne kadar temizlik derecelerinin en aşağı-
sı ise de, onun da faziletli ve şerefli büyüktür. Fakat adabına riayet
etmek, vevese etmemek ve israf yapmamak şartıyla. Zira vevese ve
israf haddine ulaşırsa, mekruh olur, makbul olmaz ve hatta bunu ya-
pan günahkâr olur.

Tasavvuf ehlinin; çorap giymek, başına örtü almak, temiz kimse
elini batırmamın diye, ibrığı iyi saklamak gibi ihtiyatları her ne kadar
pek makbul işler değil ise de, fıkıh alimlerinin bu hususta onlara it-
raz etmeleri doğru değildir. Zira ihtiyat lâzımdır, fakat altı şartla:

Birinci şart: DİN yolunda Eserlemesine sebep olan bir ilim öğre-
niyorsa, yahut insanlardan dâlenmek ve sual etmemek için kendisine
veya çoluk çocuğuna yeterli bir rızık temini peşinde koşuyorsa, ve
eğer bu ihtiyatlar onun zamanını zayi edip bunun gibi işlerden onu
alıkoymorsa bu gibi kimseler için, bu ihtiyatlarla meşgul olmak caiz
değildir. Zira bunlar temizlik ihtiyatından daha mühimdir. Bu sebeb-
tendir ki, Ashâb-ı Kirâm (r.a.). böyle ihtiyatlarla uğraşmazdı. Zira
onlar kâfirlerle savaşmakta, helâli kazançta, ilim öğrenmekle ve diğer
mühim işlerle uğraşırdı. Onun için yalnızca yürürlerdi. Toprak

Üzerinde namaz kılarılardı, yere otururlardı. Yemek yeyince, ellerini ayaklarıyla silerlerdi. Hayvanların terinden sakınmazlardı. Onlar, ekseriya kalbi temizlemeğe çalışırlardı. Bedenin temizliğine önem vermezlerdi, buna çalışmazlardı.

O halde, tasavvuf ehlinde bu sıfat üzere olanlara itiraz etmek enis değildir. Gevşeklik ve tembellek yüzünden bunun gibi ihtiyatları bırakmalarını ihtiyat sahiplerine müdabele ve itirazda bulunmaları enis değildir. Zira ihtiyat, ihtiyatsızlıktan daha iyidir.

İkinci şart: Kendini beğenmekten ve gösterişten korkmalıdır. Zira bunun gibi ihtiyatları yapan herkes, baştan ayağa kadar liian-ı haliyle: «Ben sahid ve müstekeki olduğum için, kendimi böyle temiz tutuyorum» diye çağırıyor. Bu durumda ona ister istemes bir nevi kibir hasıl olur ve eğer yalınayak yere basarsam, veya bir kimsenin ibrüğinden abdest alırsam insanların gözünden düşerim diye çekinir. O halde bu durumda kendini denemesi gerekir. Şöyle ki: İnsanlar arasında yalınayak yürüdüğü ve ruhsat yolunu tutup ihtiyattan el çektiği takdirde, nefisinden biraz olsun mahalefet ve kıraz görürse, rıya aletinın kendisine galebe çaldığına bilsin. Nefsini bu durumda görünce, bunun ihtiyattan el çekip bir zaman yalınayak yürümesi ve toprak üzerinde namaz kılması lâzımdır. Zira rıya haram, ihtiyat ise, sünnettir. Haramdan sakınmayınca, bunun gibi ihtiyatları bırakması farzdır.

Üçüncü şart: Arasına rahatsızları da yapmak, ihtiyatları kendisine farz olarak bilmemelidir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.s.) bir müsrikin ibrüğünden abdest almıştır. Hz. Ömer (r.a.) de bir haristiyun kadının teslisinden abdest almıştır. Ve onlar ekseriya toprak üzerinde namaz kılarılardı. Uyariken kendisiyle toprak arasında örtü koymayan kimseleri iyilerden sayarlardı. O halde onların hareketlerini bırakıp onlara uymaya nefsi müsaade etmese, bu ihtiyatlarda nefsi-ne kibir ve kendini beğenme hasıl olmuş demektir. Şu halde bu ihtiyattan feragat etmesi gereklidir.

Dördüncü şart: Müslümanların nefsini rencide eden her türlü ihtiyattan uzak durması gerekir. Zira hatır kırmak haramdır. İhtiyatı bırakmak haram değildir.

Meselâ bir kimse selâm verince, musafaha için eline sarılmak istese, yahut kolunu boynuna atıp kucaklaşmak istese, o kimsenin eli yüzü terli olduğu için ondan yüz çevirmek haramdır. Belki o anda o müslümana yakınlık gösterip güzel davranmak, binlerce ihtiyattan mübarek ve fazîletlidir.

Bir kimse onun namazlığına bastığı zaman, ibrüğünden abdest aldığı zaman veya hardağından su içtiği zaman, onu menedip tiksinti belirtmesi de üyledir. Çünkü Resûlullah (s.a.s.) herkesin alıp içtiği kapdan Zemzem suyunu istedi. Hz. Abbas (r.a.) aya Resûlullah, ona çok kimse el vurup karıştırmadılar. Bir kova getirilip taze su çekilince, Resûlullah buyurdu ki: «Mâzım değil, bana müslümanların ellerinin hareketi ondan sevgilidir.»

Câhiller, bu inceliği anlamazlar. Kendilerini, efbiselerini korumak için, ihtiyat yapmayan kimselerin hatırını rencide ederler. Bazan annelerinin, babalarının, kardeşlerinin ve yoldaşlarının ihtikâlerine veya efbiselerine dokundukları için hatırını rencide ederler. Bunların hepsi haramdır. Bu itibarla vâcip veya farz olmayan ihtiyattan ötürü müslümanların hatırını kırmak nasıl caiz olur? Ekseriya bunun gibi ihtiyatları yapan kimselerin kafasında kibirlik meydana gelir ve efbis böyle ihtiyat yaparız diye insanlara minnet ederler. Bir müslümanın hatırını kırmayı ganîmet bilirler. Kendileri temizlik yapmakla, iftihar ederler. Başkalarına da aşağılık gözüyle bakarlar. Sahabe-i kiraman bile yaptıkları şeyleri mühim işlerin en mühiminden sayarlar. Bir kimsenin istinada taşıya yetiemesini büyük günahlardan sayarlar. Bütün bunlar çirkin ahîkâktan ileri gelip işlerinin pisliğine delâlet eden şeylerdir. Habis ve kötü haylar, helâk sebebi olduğu için, kalbi onlardan temizlemek farzdır. Fakat ihtiyatı bırakmak ne farzdır, ne de helâk sebebidir.

Beşinci şart: Bu ihtiyatları, yemekte, giymekte ve söylemekte de yapmalıdır. Çünkü bunlarda ihtiyat yapmak daha mühimdir. Bir kimse, daha mühim olana ilgi göstermeyip mühim olmayan yapıyorsa, o ihtiyatı ya gurur için ve yahut âdet edindiği için yapıyor demektir. Nitekim bir kimse, açlıktan çaresiz kalmadan başkasının yemeğini yiyor. Elini, ağzını yıkamadan da namaza durmuyor. Eğer onun yediği pis ise, zaruretlessiz açlıktan çaresiz kalmadan niçin necisi yiyor? Eğer yediği temiz ise niçin elini ağzını yıkıyor? Câhilin efbisesini giyip namaz kalmayı câiz görmeseken, niçin onların evinde pişirilen yemeği yiyor? Halbuki, lokmanın temizliğinde ihtiyatlı hareket etmek daha mühimdir. Bu grup çoğunlukla esnafın evinde pişirilen yemeği yerler. Fakat örtülerinde de namaz kalmazlar. Bu onların ihtiyatlarında samîmi olmadıklarına işarettir.

Altıncı şart: Bu ihtiyatı kötü ve yasak ile yapmamalıdır. Abdestte (Aşları) dört defa yıkamak gibi. Zira dördüncüsü yasaaktır. Yahut yavaş yavaş abdest alıp namazın zâyi etmemelidir. Bir müslümanı da bekletmemelidir. Zira bunlar câiz değildir ve yahut soyu kirandan fazla dokmemelidir. Yahut namazı şaff'ye göre vaktin evvelinden tehir etmemelidir. Hanefilere göre kerâhet vaktine bırakmamalıdır. İmam ise cemaati bekletmemelidir. Kendinin, çocuk çocuğunun geçimini kazanma zamanını boşa geçirmemelidir. Zira bütün bunlar farz olmayan bu ihtiyat için mûbah değildir. Veyahut mesicetlerde ma'bedlerde kimse efbisesine dokunmasın diye namazlığını geniş yapmamalıdır. Zira bunda üç çeşit kötülük ve günah vardır: Biri, mescidin bir kısmını müslümanlardan gasbetmiş olur. Halbuki onun hakkı secede yerinden fazla değildir. İkinci cemaatin saffını bozmuş olur. Zira sünnet olan omuz omuza olmaktır. Üçüncüsü, pis köpekten sakındığı gibi, bir müslümandan sakınmış olur. Bu da câiz değildir. Bunun gibi günahlar, câhil âbidlerden çok vâki olur. İhtiyat yapmakla hayır yaptıklarını sanırlar. Halbuki, yaptıkları, işledikleri hayır değildir.

BATINI VE ZAHİRİ TAHARET

Zâhiri taharetin batını taharettten ayrı olduğunu ve batını taharetin üç kısım olup biri beden âzalarını gusullardan temizlemek; İkinci, kalbi kötü ahlâktan temizlemek; Üçüncüsü, kalbi Allah Teâlâ'dan başka herşeyden temizlemek olduğunu öğrendükten sonra, bil ki, zâhirî taharet de üç kısımdır:

- 1 — Necasetten taharet,
- 2 — Abdessizalilikten ve cenâbetlikten taharet,
- 3 — Kıl, tırnak, kir ve benzerleri gibi bedendeki fazlalıkları temizlemektir.

BİRİNCİ KISIM

NECASETİTEN TAHARET

Bilmiş ol ki, Allah Teâlâ'nın cemadattan (cansta, gelişmez) yarattığı her şey temizdir. Ancak sarhoşluk veren şaraben an da, çoğu da pisdir. Hayvanlardan yaratılan herşey temizdir. Yalnız köpek ve domuz pisdir. Boğazlanmadan ölen her hayvan pisdir. Yalnız insan, balık, çekirge ve vücutlarında kan dolmayan hayvanlar; sinek, arı ve yemeğe dilşen diğer böcekler gibi. Hayvanların içinde değışikliğe uğrayan herşey pis ve murdardır.

Ancak hayvanın aklı olan şey pis değildir; Memi gibi (Memi İmam-ı Şâfi'ye göre temizdir. İmam-ı Hanefi'ye göre pisdir) kuş yumurtası ve ipek böceği gibi. Ter ve gözyaş gibi beşulmeyen, değışmeyen herşey temizdir. Pis (necis) olan bir şeyle namaz kılmak câiz değildir. Ancak beş şeyi affetmişler:

1 — Üç taştan sonra kalan necasetin eseri. Bu da, necasetin, çuk yerinden etrafa dağılması şartıyladır.

2 — Ana yollardaki necis çamur içinde, necaset görünse dahi, necasetin az miktarı affedilmiştir. Ancak necasetin içine düşerse, veya bir hayvan ehlisine pislerse; bu nadir bir şey olduğu için affedilmiştir.

3 — Çizmenin üzerinde, sakılamayacak kadar az necasettir. Namaz kılariken, önce çizmeyi yere sürer, sonra namaza durur.

4 — Pire kandıdır. Bu da az olsun, çok olsun, kendi ehlisinde olsun, başkasını ehlisinde olsun ve terlemiş olsa bile affedilmiştir.

5 — Derideki sivilelerden çıkan necaset affedilmiştir. Zira insanın vücudu bundan boş kalmaz. Ancak yaşlığı fazla olan akar haldeki sivileler bundan müstesnadır. Bunlar çiban hükmünde olup nadir olduğu için, temizlenmesi farzdır. Temizlendikten sonra birşey kalırsa, affolunması umuttur. Bir kimsenin bir yeri kanasa, veya yaralıdan cerahat olsa, onu yıkamak gereklidir. Eğer yıkamakla bir zarar ihtimal olursa ve bu yara da yıkanması farz olan yerde ise, müddir bir ösür olduğu için (Şâfi'ye göre) beyermüm ile namazını kılar ve müdd-

hare kâma eder. (Hanefilere göre yaranın üzerine meshedip namazını kılar ve bilâhare kâma da etmez).

TEMİZ OLAN VE TEMİZ OLMAYAN SULAR

Sıvı necasetin bulaştığı yer üç defa yıkanmakla temiz olur. Katı necasetlerin bulaştığı yeri, necaset giderilinceye kadar yıkamak lâzımdır. Eğer yıkadıktan ve oğup tırnağıyla da gidermeye çalıştıktan sonra da necasetin rengi veya kokusu kalırsa, o, temiz olmuştur.

Allah Teâlâ'nın yarattığı her su temizleyicidir. Ancak dört su bundan müstesnadır:

1 — Bir defa abdest için kullanılan su, temizdir; fakat temizleyici değildir.

2 — Necaseti temizlemekte kullanılan su; eğer necaset sebebiyle kokusu, rengi ve tadı değişmemişse, temizdir. (Bu Şafii'ye göredir. Hanefi imamlarına göre; az olan su, necasetin değmesiyle necis olur. İster suyun vasıfları bozulmuş, ister bozulmasın).

3 — İki yüz ellî menden (batman) az olan su, içine necaset düşmesiyle necis olur. İki yüz ellî menden fazla olan su; içine necaset düşse de, vasıfları bozulmadıkça necis olmaz. (Bu Şafii'ye göredir. Hanefi imamlarına göre; içine pislik giden su; enî boyu on arşundan az ise, bozulmasa da pis olur. Enî boyu on arşun; ve su avuçlandığında dibî görünümüne derinlikte ise, suyun vasıfları bozulmadıkça necis olmaz).

4 — Suyun rengi, kokusu ve tadı; bir şeyle —sabun, sedir ağacının kabuğu, zâferan ve bunlar gibi şeylerle— bozulsa ve akıcılığını kaybetmese bu su; temizdir.

İKİNCİ KISIM

HADESTEN TAHARET

Bundan beş şey bilmek lâzımdır:

- 1 — Helkya girmenin adabı,
- 2 — İstinca (temizlenmek),
- 3 — Abdest,
- 4 — Gusül,
- 5 — Teyemmüm.

HELAYA GİRMENİN ADABI

Abdest bozmak isteyen kimse, açık arazide ise, insanların göcünden uzaklaşmak lâzımdır. Mümkün ise, bir duvarın arkasına geçmelidir. Çıtarıncadan avret yerini açmamalıdır. Yüzünü aya ve güneşe karşı dönmemelidir. Yüzünü ve arkasını Kible tarafına çevirmemelidir. Bir bina içinde ise câizdir. (Hanefi imamlarına göre bina içinde

yüzünü ve arkasını Kible tarafına çevirmek mekruhtur). Fakat en iyisi Kibleyi sağına veya soluna almaktır.

İnsanların toplandıkları yerde abdest bozmamalıdır. Durgun suya, meyve ağacının altına ve yerde barınan hayvanın deliklerinde abdest bozmamalıdır. Sert yere ve rüzgâra karşı işlememelidir. Zira üstüne sıçrar. Ayakta çadırsız olarak işlememelidir. Gusül yaptığı ve abdest aldığı yere işlememelidir. Abdest bozmaya oturunca sol ayağına dayanmalıdır. Helâya girerken sol ayakla, çıkarken de sağ ayakla başlamalıdır. Allah'ın ismi yazılı olan bir şeyi, o anda üzerinde bulunduramamalıdır. Başını açık helâyâ girmemelidir. Helâyâ girerken şu duayı okumalıdır:

«Pis, necis, habîs ve kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım» çıkarken de:

«Bana eziyet vereni kaldıran, fayda vereni geri bırakan Allah'a hamd olsun.»

İ S T İ N C A

Sahrada istinca ederken büyük abdestten önce üç taş veya üç kepçe parçası hazırlar. Kazayı hacet bitince, sol eliyle taşı alıp pislik bulaşmayan yere koyup çöker, sonra pislik bulunan yerde o taşı döndürür. Pisliği etrafa bulaştırmadan kaldırır. Böylece üç taş kullanır. Eğer temizlenmezse, iki taş daha kullanır. Taşların tek olmasına dikkat eder. Sonra sağ eliyle büyük bir taş tutar. Sol eliyle ön tarafına o taşa üç defa sürer. Sol elini oynatıp sağ elini oynatmayacak. Eğer bununla kanant hâsıl olursa yetiştir. Fakat en iyisi bu istinacadan sonra su ile yıkamaktır. Suyu kullanmak isterse, üzerine pis su sıçramasan diye o yerden kalkıp başka bir yere gitmelidir. Sağ eliyle su döküp sol eliyle yıkar. Pislik kalmadığını anlayınca kadar devam eder. Temizlendiğini anlayınca suyu taraf edip çok dökmemeli ve su içe ulaşan diye kendini zorlamamalı. Fakat istinca ederken kendini salıverip kendini sıkımayacak. Bu şekilde su ulaşmayan yer içten sayılır ve necaset hükümüne girmez. Vesveseye meydan vermeyecek. Bu şekilde istinca da ön tarafını eliyle sığır, üç adım hareket eder ve üç defa döktürür. Bundan fazla kendine zahmet vermez. Çünkü yaparsa vesveseye düşer. Eğer böyle yaptıktan sonra her zaman üzerinde yaşlık olduğunu zannederse, donuna su serpsin ve vesveseye düşünce yaşlık bes sudandırırsın. Peygamber Efendimiz, vesveseyi kaldırmak için böyle emretmiştir. İstincayı bitirince, elini taşa yahut yere sürer, sonra yıkar ki, koku kalmasın. İstinca zamanında:

«Allahuma, kalbimi nifaktan, ferahî fûhaştan koru.» der.

ABDEST ALMANIN EDEBLERİ

İstinca bitince, misvak kullanmaya başlar: Ağzının sağ tarafından başlayarak önce üst, sonra alt kısmını misvaklar. Sonra sol tarafı

da bu sıra ile yapar. Daha sonra dışlarının iç kısmını da aynı şekilde misvaklar ve oradan sonra da misvak ile dilini ve damağını misvaklar. Misvağı önemli işlerden bilecek. Zîrâ hadîste: «Misvakla kılman bir rekât namaz, misvaksız kılman yetmiş namaz gibidir» buyurulmuştur. Misvak kullanırken; Allah Teâlâ'nın âlcilerinin yoluna temizlemeğe, diye niyet etmelidir. Abdesti bozulunca, abdest almaya ihmal etmemelidir. Abdest almadığı zamanlarda da uyumakla, yahut sükkût kalmakla veyahut kokulu yemek yemekle ağzının tadının bozulduğunu anlarsa, misvak kullanmak şîkettir. Misvaklamayı bitirince, yüzücek bir yerde Kibleye karşı oturur ve der ki:

«Allahum, şeytanın vesvesesinden ve onların hazır olmasından sana sığınırım.» Elini üç defa yıkayıp:

«Allahum, senden uğur, bereket talep ederim ve uğursuzluk ve helâkattan sana sığınırım.» der, sonra namaz kılabilmek için abdest almaya yahut abdestsizliği gidermeye niyet eder. Yüzünü yıkayacağı kadar bu niyeti muhafaza etmelidir. (Hanefî İmamlarına göre niyet çart değildir.) Sonra üç defa ağzına su alıp damağına ulaştırır. Oruçta ise, bunu yapmaz ve bu duayı okur:

«Allahum, seni anmak için ve kitabını tâlîk etmek için bana yardım et.» Sonra burnuna üç defa su verir ve sağı dışarı verdikten sonra üç defa yüzünü yıkayıp bu duayı okur:

«Ey Allahum, dostlarının yüzü ak olduğunda günde yüzünü ak et. O ve düşmanlarının yüzü kara olduğunda benim yüzümü kara etme.» Yüzünde olan kolların dibine su ulaştırmalıdır. Ancak sakal kolları sak ve çok olduğu zaman, üstünden su akıtıp parmaklarını kolların arasına sokup hâllhâmlıdır. Çene altından alın kollarına kadar ve iki kulak arasında kalan her yer yüz sınırına dahildir. Parmasına göz kenarına götürüp ordaki çapak, sürme ve başka ne varsa gidermelidir. Sonra sağ kolunu dirsekleriyle birlikte üç defa yıkar ve bu duayı okur:

«Ey Allahum, amel defterimi sağından ver ve hesabımı kolaylaştır.» Sonra bunun gibi sol koluna da yıkar ve altına su girmesi için yüzüğünü oynatır. Sol koluna yıkarken bu duayı okur:

«Allahum, amel defterimin sol tarafından ve arkamdan verilmesinden sana sığınırım.» Sonra başını mesheder ve bu duayı okur:

«Ey Allahum, rahmet ve mağfiretinle beni ört ve üzerime bereketini indir ve senin bîttümün sayısında başka gölge olmayan günde beni arşın gölgesinde gölgelendir.» Sonra her iki kulağını üçer defa mesheder. (Ebu Hanîfe'ye göre bir defa mesheder). Şehadet parmağını kulak deliği üzerine koyar, baş parmağıyla kulağının arkasını meshedip bu duayı okur:

«Ey Allahum, beni, sözün iyisini dinleyip ona uyanlardan eyle.» Sonra boynunu meshedip bu duayı okur:

«Ey Allahum, boynumu ateş zincirlerinden ve bağlarından kurtar.» Sonra sağ ayağını, üç defa topuklarıyla birlikte yıkar. Ayak parmaklarını hilaller. Hilallama (parmak aralarını yıkama) içine sol elinin ser-

çe parmağıyla sağ ayağının küçük parmağının altından başlar; sol ayağının küçük parmağıyla bitirir ve bu duayı okur:

«Ey Allahım, kâfirlerin ve münâfıkların ayaklarının kaydığı gün, Sırat üzerinde benim ayağımı sabit eyle.» Sol ayağına yıkarken bu duayı okur:

«Ey Allahım, kâfirlerin, münâfıkların ayaklarının cehennem ateşine kaydığı günde, benim ayağımı kaydırma.»

Abdesti bitirince bu duayı okur:

«Allah Teâlâ'dan başka ilâh olmadığıma; Hz. Muhammed'in onun kulu ve Resûlü olduğuna şahidlik yaparım. Allahım, beni tevbe edicilerden, temiz ve salihlerden eyle.»

Arapça bilmeyenler, bu duaların mânâsına öğrenmelidir. Tâ ki ne dediğini anlansın. Hâdîste gelmiştir ki: «Bir kimse, abdest alırken Allah Teâlâ'yı ansa, onun bütün âzalarına işlediği günahlardan temizlenmiş olur. Eğer Allah Teâlâ'yı anmazsa, su değen yerlerden başkası temizlenmez.» Abdesti mükemmel duruyor ise, her namaz için yeni abdet almaktır. Zîrâ hâdîste gelmiştir ki: «Abdestini tazeleyen Allah Teâlâ'ya imanını tazeler.» Abdesti bitirince, temizlediği yerlerin insanların nazargâhu olduğunu, Hakk'ın nazargâhu olan kalbi temizlemenin gerekli olduğunu bilmelidir. Abdest alıp da kalbini kötü ahlaklardan temizlemeyen kimse, padişah ziyafete davet edip sarayın dışarısını temizleyen fakat padişahın oturacağı yeri kirli barakan kimseye benzer. Bunun gibi kimseler elbette cezaya lâyık olur.

ARDESTİN MEKRUHLARI

Bilimsiz ol ki, abdestte altı şey mekruhtur: Abdest alırken konuşmak, suyu yüze çarpmak, suyu israf etmek, abdest âzalarını üç defadan fazla yıkamak, yüze toz koymasın diye silinebilir ve ibâdetin eseri çabuk gitmesin diye de silinmeyebilir. Her iki şekil de rivâyet edilmiştir için, ikisine de ruhsat vardır. Hangisini niyet ederse fazileti vardır. Toprak ibrikten abdest almak, bakır ibrikten abdest almaktan tevaruya daha yakındır.

GUSÛL ABDESTİ

Cinâk olan, yahut gerek uykuda, gerekse uyanıkken kendisinden menî gelen kimse üzerine boy abdesti farz olur. Gusûlun farzı; bütün bedenini yıkamak, suyu vücudtaki kılların dibine de ulaştırmak, cenâbetlikten temizlenmeye niyet etmektir. (Ebû Hanîfe'ye göre niyet farz değildir.) Gusûlün sünnetleri; önce besele okumak, ellerini üç defa yıkamak, bedeninden pis olan yerleri yıkamak, anlatıldığı şekilde abdest almak, ayak yıkamayı gusûlün sonuna bırakmak, suyu israf etmemek, önce başına sonra sağ tarafına ve oradan sonra da sol tarafına üç defa (şu) dökmek; eli yetişen yerleri oğmak, suyu, toplanıp barışan yerlere ulaştırmaya çalışmak, zîrâ bu yerlere su ulaştırmak

şarittir. Elini kaba avret yerlerine değdirmemektir. (Hanefî inamlarına göre kaba avret yerine el vurmak abdesti bozmaz).

TEYEMMÜM

Bir kimse abdest almak için veya gusül yapmak için su bulamazsa, yahut bulduğu su kendisinin ve arkadaşının içmek ihtiyacından artmazsa, yahut su almaya, yarıcı hayvan veya düşman korkusundan gidemiyorsa, yahut su başkasının mülkiyetinde değer fiyatından fazla satılıyorsa, yahut bir yara sebebiyle su kullandığı takdirde helâk olmaktan veya hastalığı uzamaktan korkuyorsa, namaz vakti gelince vaktin sonuna bekler ve bir miktar temiz toprak bulur, iki elini o toprak üzerine toz kalkacak şekilde vurur ve parmaklarını o tozuya bürleştirir, tozla yüzünü iki eliyle mesheder. Tozu, yüzündeki kılları arasına ulaştırmaya uğraşmaz. Sonra parmağında yüslük varsa çıkarır ve bir defa daha parmaklarını açıp o toprak üzerine vurur, sağ elinin parmaklarının arkasına sol elin parmaklarının içine koyar, sol elinin parmaklarını sağ kolunun arkasına dirseğe kadar götürür, sonra sol elinin ayasını sağ kolunun içinden yürüterek sonuna kadar getirir, sonra sol baş parmağının içini sağ baş parmağının arkasına yarıttır. Sonra da el sol el üzerine koyup bu şekilde yürütür. Sonra el ayaklarını birbirine sürer. Sonra sağ parmağı sol baş parmağına sürer. Sonra parmaklarını birbirinin arasına geçirip ovar. Bu şekilde yaparsa, iki kolu için bir defa, yere vurmak yeter. Eğer böyle yapmazsa, toz anlatılan azaların her tarafına ulaşmaya kadar defalarca vurmak câzidir. Bu teyemmümla bir farz ve istediği kadar sünnet kılabilir. Fakat başka bir farz için ikinci bir teyemmümlen gereklidir.

(Bu anlattıklarımız Şafî'ye göredir. Hanefî inamlarına göre ise, bir teyemmümla istediği kadar farz ve sünnet kılabilir.)

DÜÇÜNCÜ KISIM

BEDENİ FAZLAHLIKLARDAN TEMİZLEMEK

Bu da iki kısımdır:

Birinci Kısım: Bedenden olmayan fazlalıkları temizlemektir: Saçları ve sakalları arasındaki kirleri temizlemek gibi. Bu temizlik tarak ile, kıl ile ve hamamla yapmakla yapılır. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz seferde ve hasarda yarından tarak eksik olmazdı. O halde, insanın kendini temiz tutması sünnettir. Biri de, göğüsünde kışesinde toplananları parmağıyla kaldırmaktır. Biri de kulakta toplananları hamamdan çıkınca temizlemektir. Biri de burnundaki pislikleri su çekmek ve sümkürmek ile, dışlarındaki kirleri de miavaklamakla temizlemektir. Biri de parmakların dibinde, ayakların arkasında ve öksesinde, tirnakların dibinde olan kirleri temizlemektir. Hulâsa, bütün azalar olan kirleri temizlemek sünnettir.

Bir yerde toplanan kir, abdestin sıhhatına engel teşkil etmez, abdest suyunun bedene ulaşmasına mâni olmaz. Ancak kir tırmaklar altında normalinden fazla toplanırsa, mâni olur. O halde bunun gibi kirleri hamamda sıcak su ile gidermek sünnettir.

HAMAMA AİT HÜKÜMLER

Hamama giden kimseye dört şey farz ve on şey de sünnet olur. Farz olanların ikisi kendi avret yeriyle ilgilidir: Göbeğinden dizine kadar olan yerleri, başkalarının görmesinden saklamalıdır ve tellâkin elinden de sakınmak gerek. Öğmek bakmaktan daha fazla günahtır. İkisi de başkalarının avret yeriyle ilgilidir. Görünü başkalarının avret yerine bakmaktan korunmalıdır. Bir kimse avret yerini açarsa, onu nehîy etmelidir. Zira bundan korkmayıp onu nehîy etmezse, günahkâr olur. Bunları gözetmeyen hamamdan günahkâr olarak çıkar. İbnü Ömer (r.a.) hamama girdiği zaman yüzünü duvara döner ve gözüne de bir şey bağlardı. Bunlar kadınlara da farzdır. Bihassa cenaları kuvvelli ölüleri olmadan hamama bırakmak yasaklanmıştır.

Sünnetleri: Önce temizlik sünnetini gözetmeye niyet etmelidir. Neseñi, namaz vaktinde temiz bulunmak için niyet etmelidir. Başkaları kendisini temiz görelenler diye değil. Hamamcının ücretini peşin vermelidir. Böylece hem hatırı hoş olur, hem de ona ne vereceğini bilir. İçeri girerken önce sol ayağını atmalı ve bu dünyı okunmalıdır:

«Fie, necis, habis ve kovulmuş şeytanım mekrinden Allah'a sığınırım.» Zira hamam şeytanların yeridir, o halde hamam tenha olduğu veya kalabalık olmadığı zamanlarda hamama girmeğe çalışmalıdır. Terlemeden sıcak odaya geçmemelidir. Hamama girer girmez kol-tuklarını yıkanmalıdır. Suyu laraf etmemelidir. Suyu, hamamese gördüğü takdirdede darılmayacak kadar kullanmalıdır. İçeri girince hamamdakilere selâm vermemelidir. Fakat tokalaşmak câizdir. Selâm veren kimseye: «Allah seni başışlasın.» diye cevap vermelidir. Hamamda çok konuşmamalıdır. Eğer Kur'an okuyorsa, yüksek sesle okumamalıdır. Fakat yüksek sesle şeytandan istilaze (Allah'a sığınma) câzidir. Güneş batarken ve yatsı namazıyla akşam namazı arasında hamama girmemelidir. Zira bu vakit şeytanların dağılma zamanıdır. Sıcak odaya girdiği zaman, cebennemin sıcaklığını hatırlamalıdır. Bir saatten fazla durmamalıdır. Cebennem ateşinin nasıl olacağına düşünmelidir. Belki akıllı olan, her neye baksa âhireti hatırlar: Bir karanlık görünce, kabir karanlığına, bir yılan görürse, cebennem yılanlarına, çekkin bir surat görürse, Münker ve Nekir'i hatırlar ve yine korkunç bir ses duyunca, (İsrâfil'in) sürü çalmasına hatırlar. Bir red veya kabul görürse, âhiretin red ve kabulünü hatırlar. Şer'i sünnetler bunlardır.

Tıbben ayda bir defa zarruk (sükürt - kalsiyum) kullanmak çok yararlı olur. Dışarı çıkınca, ayağına soğuk su döerse, nikris hastalığına yakalanmaz ve başı da ağrımaz. Başa soğuk su dökmekten sa-

kıymalıdır. Ve yine doktorlarca, yazın hamamdan çıkınca biraz uyumak şifâh şerbet kadar faydalıdır.

VÜCUTTA GELİŞEN FAZLALIKLARI TEMİZLEMEK

İkinci Kısım: Temizliğin bir kısmı da bedenden olan fazlalıkları temizlemektir. Bu yedi kısımdır:

1 — Eğraf olmayanlar için saçı traş etmek, uzatmaktan daha iyidir ve temizliği de daha uygundur. Fakat bir miktarını traş edip yer yer kâbil bırakmak mekrûhtur; hakkında nehiy gelmiştir.

2 — Bıyığı dudakla beraber kesmek sünnettir. Uzatmak yasaklanmıştır.

3 — Koltuk altındaki kılları temizlemektir. Eğer başlangıçtan beri yolmayı âdet edinmiş ise, yotmak kolay olur. Yoksa kendini incitmemek için traş etmek daha iyidir.

4 — Kaba avret yerinde biten kılları temizlemektir. Onu zırnakla yahut traşla temizlemek sünnettir. Bu temizliği kırk günden geciktirmemek lâzımdır.

5 — Tırnakları kesmek sünnettir. Böylece tırnakların altında kir toplanması önlenmiş olur. Eğer kir birikirse abdeste mani olmaz. Zîrâ Resûlullah bazı insanların tırnaklarının uzadığını görünce, tırnakları kesin diye buyurdu. Namazınizi de işe edip boyurmada. Hadîste: «Uzun tırnaklar şeytanın karargâhıdır» buyrulur. Tırnak kesmede, en faziletli parmandan başlamak gereklidir. El ayaktan, sağ soldan üstündür. Şehadet parmağı da bütün parmalardan üstündür. O halde oradan başlamak gerekir. Sonra sağ tarafından gidilir, geri şehadet parmağına gelinceye kadar. Hukûsa, iki elinin parmaklarını bir halka gibi düşüncük sağ elinden şehadet parmağından başlar, serçe parmağına gelinceye kadar. Sonra sol elin serçe parmağından başlar, sol elin baş parmağına gelinceye kadar. Sonra da sağ elin baş parmağıyla bitirir.

6 — Göbek kesmek sünnettir, bu da doğum zamanında olur.

7 — Erkek ve kadın için sünnet olmak sünnettir.

Uzun sakalının bir tutamını bırakıp gerisini kesmek lâzımdır. Böyle hiddîl sınırının haricine çıkmaması sağlanmış olur. İbnî Ömer ve Tabîlinden bir grup böyle yaparlardı.

Sakalda on şey mekrûhtur:

1 — Siyaha boyamak. Zîrâ hadîs-i şerifte: «Sakal siyaha boyamak cehennemliklerin işidir. Bunu en önce yapan Firavun idi.»

İbnî Abbas rivâyet eder ki:

Feygamber Efendimiz buyurdu ki: «Âhir zamanda kıllarını siyaha boyayacak bazı insanlar türeyecektir. Bilin ki, onlar cennet hakkından mahrumdur.» Ve yine hadîste gelmiştir: «İhtiyarlarda en kötüsü de kendinî gençlere, gençlerin en kötüsü (hürmet gördün diye) kendinî ihtiyarlara benzetendir.»

Bu, kötü niyetle yapılan benzetemektir.

2 — Kırmızı ve sarıya boyanmaktır. Buna muharipler, düşmanın yulması için genç, yiğit görünmek, düşman Müslümanları ihtiyar ve güçsüz anlayıp hücumu cesaret etmesin diye yapılar. Bazı âlimler, bu maksatla siyaha boyanmaya da ruhsat vermişler. Gaye bu olmazsa, sadece karışma, benzeme olur, işlenmesi câiz değildir.

3 — İnsanların kendisini ihtiyar sanıp fazla hürmet etmeleri için sakalını kükürtle beyaza boyanmaktır. Bu da ahenektir. Zira hürmet ilme ve akla yapar. İhtiyarlık ve gençliğe değil. Enes buyurur ki: «Resûlullah vefat ettiği zaman mübarek sakalında yirmi tane beyaz kıl yok idi.»

4 — İhtiyarlıktan utanarak sakalındaki beyaz kılıkları çekmektir. Bu Allahü Teâlâ'nın nûrundan utanmak anlamına geldiği için büyük bir ehlîliktir.

5 — Nefsin arzu ve isteğine uyarak, veya henüz sakalı bitmemiş gençlere benzemek için sakalını kazımaktır. Bu da büyük bir ehlîliktir. Zira Allah Teâlâ'nın şöyle tesbîh eden melekleri vardır: «Erkek-lere sakal, kadınlara saç bahş eden Allah Teâlâ ertaktan münezzehtir.»

6 — Kadınlara güzel görünüp beşenilmesi için sakalına maksada güvercin kuyruğu gibi biçim vermektir.

7 — Saçını sakalına karıştırıp kalakların üstünden zülüfler uzatmaktır. Bu salihlerin şeklinden fazla bir geydir.

8 — Sakalının çok siyah veya çok beyaz olduğuna garurlanmaktır.

9 — Şönet olduğu için değil de insanlar görsün diye sakalını taramaktır.

10 — İnsanlara şahid ve müttaki görünmek için, görenler taat ve ihâdetten sakalını taramaya bile fırsat bulamıyor,» desinler diye sakalını taramamaktır.

DÖRDÜNCÜ ASIL

N A M A Z

Namaz dinin direği ve İslâm'ın temelidir. Bütün ibâdetlerin efendisi ve rehberidir. Allah Teâlâ'nın beş vakit namazını kılan kimseyi merhametiyle koruyacağına ahdi vardır. Büyük günahlardan kaçındıktan sonra, beş vakit namaz küçük günahlarına keffâret olur.

Feyyazberîmîz (s.a.v.) buyurur ki: «Beş vakit namaz, bir kimsenin sarayının önünden geçen bir akar suya benzer. O kimsenin temizlenmemesi mümkün mü?» Ve devam ederek buyurdu ki: «Su kirlenmediği gibi, beş vakit namaz da günahları temizler.» Ve yine buyurdu ki: «Namaz, dinin direğidir. Onu bırakan dinini harab etmiş olur.» Feyyazberîmîz, (s.a.v.) kendilerine: «Dinin en faziletli ameli

hangisidir,» diye sorduklarında, cevabında: «Vaktinde kılınan namazdır,» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Cennetin anahtarı namazdır.» Ve yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ, kullarına gâhâdet kelimesinden sonra namazdan daha sevgili bir ihâdet farz etmemiştir. Eğer namazdan daha sevgili bir ihâdet olsaydı, onu meteklere yaptırardı. Halbuki onlar daima namazdadır. Bir kısmı rükû'da, bir kısma secde, bir kısmı ayakta ve bir kısmı da oturmaktadır.» Ve yine buyurdu: «Bir kimse bile bile bir vakit namazı terk ederse, kâfir olur.» Yani İmanın aslına hâlel gelmesi yaklaşmış olur. Nitekim çöle suyunu kaybeden kimseye sülüm derler. Yani ölümü yaklaşmış olur.

Yine Peygamberimiz buyurdu ki: «Kıyamet gününde, ilk önce namaza bakılır. Eğer partları, rükûnleri tamam ise, kabul ederler. Eğer noksan ise, diğer amelleriyle birlikte sahibinin yüzüne çarparlar.» (*)

Yine buyurdu ki: «Temizliğini güzel yapıp namazı vaktinde kılın, rükû ve secdeyi hakkıyla yerine getiren, kalbî, huşû ve hudû içerisinde bulunan kimse namazı, beyaz ve parlak olarak arşa çıkıp der ki: «Sen beni koruduğun gibi, Allah da seni korusun.» Namazı vaktinde kılınmayan, temizliğe tassa riâyet etmese rükû, secde ve huşûu yerine getirmezse, bu şekilde olan namaz sıyah ve karanlık olarak göğe çıkar ve der ki: «Sen beni zâyi ettiğin gibi, Allah Teâlâ da seni zâyi eylesin.» Sonra Allah'ın dilediği zamana kadar orada durur. Sonra eski kaftan gibi dörüp yüzüne çarparlar.» Yine Peygamber Efendimiz buyurdu: «Hırsızların en kötüsü, namazından çalışandır.» (Kutlî - Kulûb).

NAMAZIN ZAHİR KEYFİYETİ

Namazın zâhir fiilleri, bedenin dış yapısı mahiyetindedir. Onun bir de sırrı ve hakikati vardır ki, namazın ruhu mesabesindedir. Bina ilk önce namazın zâhirini beyan edeceğiz. O da şöyledir: Namaza azmeden kimse, beden ve zihnin temizliğini bitirip avret yerini örttükten sonra, temiz bir yerde Kibleye karşı durur. İki ayağı arasında dört parmak açıkık bırakır. Sırtını dik tutar, başını öndüne eğip gösünü secde yerinden ayırır. Bu şekilde doğru durduktan sonra şeytanı kendinden uzaklaştırmak niyetiyle «Nâs» sûresini okur. Eğer kendisine bir kimse ile ihtida etmek ihtimali var ise, sesli ezan okur, yoksa kumet getirmekle yetinir. Niyeti kalbinde hamular ve kalben meselâ, «Eğle namazının farzını kılmaya başlıyorum» der. Bu kelimelerin mânâsı, kalbde hazır olunca, ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırır. Şöyle ki, parmaklarının ucu kulaklarının hizasına gelecek ve baş parmağı kulakların yumuşağına değecek, elin arkası omuzları hizasına gelecek şekilde getirir. Böyle durduktan sonra «Allahü Ekber» deyip iki elini göğsünün üstünde bağlar. (Hanefî imamlarına

(*) Teyyârât zaif bir sened ile.

göze ellerini göbeğinin altında bağlar.) Sağ elini sol elinin üzerine koyup şahadet parmağıyla orta parmağını sol bileğinin üzerine koyar ve diğerlerini halke yapar. Elini aşağıya saldıktan sonra değil, belki tek bir aldığı gibi doğru göğsüne götürür. Ellerini bağlarken silkmez, ileri uzatmaz ve iki yanından dışarı çıkarmaz. Belki kendine çekerek bağlar.

Tekbir kelimesini mubalâğa ile söylemeyecek; göyle ki, Allah kelimesinden sonra bir «vâv», Ekber «be»sinden sonra bir «elif» çıkmayacak yani Ekber demeyecek. Bu, vesveseli ve câhil olanların işidir. Belki namazın dışında külfetsiz bu kelimeyi nasıl söylüyorsa namazda da böylece söylüyerek ellerini birbirinin üzerine koyunca «Allahü ekber» diyecek.

Bundan sonra «Sühbâneke» duasını okumaktır. Ondan sonra «Rûzû billâhî mineşşeytanirracim, Hâmillâhîrrahmanirrahîm» ile Fâtihayı okumağa başlar. «Dâde» ile «âzîmle» çıkışına birbirinden ayırır. Eğer yapamazsa, mümkün olan derece ealz olur. Fâtihayı bitirince «amîne» der. Bunu süreden ayrı söyler; süreye bitişik olarak okumaz. Ondan sonra başka bir süre yahut Kur'ân-ı Kerimden dileddiği âyetlerden okur. İmama uymuş ise, sabah namazının iki rekat farzıyla akşam ve yatsı namazlarının üç iki rekatında seali okur.

R Ü K Ü

Sonra rûkû için tekbîr alır. Tekbirini sürenin sonuyla birleştirmez. İki elinin ayasını dizlerine koyar. Parmaklarını kubeye yönlendir ve birbirinden ayırır. Dizlerini birbirleriyle birleştirmez. Belki doğru tutar. Başını da doğru tutar. Tahta gibi düz ve kenar şeklinde olur. İki kolunu yanlarından uzak tutar. Kadınlar uzak tutmaz. Bu şekli almıca, üç kere «Sühbâne rabbiyel azîme» der; yani o azamet sahibi olan Allah'ı tenzih eder ve ona hamd ederim. İmam değil ise, beş, yedi kere derse daha iyi olur. Sonra rûkûdan kalkıp doğrultur ve «esemiallahü lîmen hamidühe» der. Yani Allah Teâlâ hamd eden kullarına duyar. Bir miktar ayak üzerinde durduktan sonra «Rabbena lekel hamdü» der. Yani Allah Teâlâ'ya hamdü sana olsun.

S E C D E L E R

Sonra tekbîr alıp secdeye varır. Önce yere yakın âzalarını yere koyar: Önce dizlerini, sonra ellerini ve oradan sonra da alınını ve burnunu yere koyar. Kollarıyla yanlarının arasına, karnıyla uyluklarının arasına açık tutar. Kadınlar, âzalarını ayrı tutmayıp birbirleriyle bitişirir. Sonra üç kere «Sühbâne rabbiyel azîme» der. İmam değil ise, daha fazla söylemek daha iyidir. Sonra başını secdeden kaldırır ve sol ayağı üzerine oturur. İki elini uylukları üzerine koyar.

Sonra tekrar bir defa daha secdeye varır. Secdeden sonra tekbîr

alıp ayağa kalkar. Bir rek'at daha bu şekilde kılar. Fatihadan önce yalnız besmele çeker.

T E Ş E H H Ü D (Tehiyat)

İki rek'at bittince, teşehhüde oturur. İki secde arasında oturduğu gibi, sol ayağı üzerine oturur. Ellerini dizleri üzerine koyup parmaklarını tabii şekilde aralar. İkinci teşehhüdde de böyle yagar. Ancak, kadınlar, iki ayağını oturağı altından sağ tarafa uzatar ve sol oturduğuna yere koyar. Birinci teşehhüdde «Allahümme salli alâ Muhammedine» duasına okumadan ayağa kalkar.

İkinci teşehhüdde bu duayı sonuna kadar okur. Sonra selâm verir. Selâm «Esselâmu aleyküm ve rahmetullah» deyip yüzünü sağ tarafa dönderir. Şöyle ki arkasında olan kimse yüzünün yarısını görebilsin. Sonra öbür tarafa selâm verir. Bu selâmlar ile namazdan çıktığını niyet eder. Bu selâm ile hasır cemaat, meleklerle selâma da niyet eder.

NAMAZIN MEKRUHLARI

Namaza aç ve susuz, öfkeli, büyük ve küçük abdesti akışık iken durmak, kalbi huşûdan meneden işlerle meşgul olmak, ayaklarını birbirleştirmek, bir ayağını yerdan kaldırmak, secdede öksesi üzerine oturmak, dizlerini göğsüne çekmek yani kalçaları üstünde oturmak, ellerini kaftan içinde tutmak; secde ederken sıbsesini önünden ve arkasından toplamak, kaftanının üzerinden kuşak kuşanmak, kaba etlerinin üzerine oturmak, ellerini salıvermek, her tarafa bakmak, parmağını çitlatmak, vücudunu kapamak, esnemek, sakalının kılılarıyla oynamak, secde etmek için ufak taşları secde yerinden atmak, parmaklarını birbirine geçirip, arkasına bir yere dayamak, bütün bunlar mekrûhtur, yasaklanmıştır.

Halkın göze, el, ayak ve bütün âzalar edeb üzere olup namazın sıfatına uygun olmasıdır.

Ancak böylece namaz kabûle lâyık olur ve âhirette kurtuluş vesilesi olur.

Namazın farzları bu anlattıklarımız içinde yalnız oniki tanedir: Niyet, birinci tekbir, kıyam (ayakta durmak), Fatîha okumak, rûkû, rûkûda istikrar bulmak, rûkûdan doğrulup istikrar bulmak, secde, secdede istikrar bulmak, secdeler arasında oturup istikrar bulmak, son oturuşta Peygamber Efendimiz salât getirmek, tehiyyat okuyacak kadar oturmak ve selâm vermektir. Bu kadarı yapılırsa, namaz tamam olur. Fakat bu namazın kabul olmama korkusu da vardır. Bu, bir kimse için padişahın huzarına elsiz, ayaksız, burunsuz ve kulaksız bir köle getirmeye benzet. Elbette bu kimse kabul olmama korkusundadır.

NAMAZ NASIL EDÂ EDİLİR?

Bilmâş ol ki, bu anlattıklarımız namazın kalıbı ve süretidir. Bu sütün bir hakikati vardır ki, o da onun rûhudur. Namazın her hareketinin ve zikrinin bir rûhu vardır. Asıl rûh olmadıkça, namaz censez cesebe benzer. Namazın aslı olur da adaba ve hareketleri tamam olmazsa, namaz, gözünü çıkması, burnu ve kulağı kesilmiş adama döner. Eğer namazın hareketleri yerine getirilir de rûhu ve hakikati olmazsa gözü yerinde olup da görmeyen, kulağı yerinde olup da işitmeyen adam gibî olur.

Namazın aslı, huşû, hadû ve namazın bütün hareketlerinde kalbin hazır olmasıdır. Zira namazdan maksad, kalbi Allah Teâlâ'ya yönelmek, taslim ve haybatle zikrinin tazelenektir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Beni hatırlamak için namaz ki.» peygamberimiz (s.a.s.) de buyurur ki: «Nice insanlar vardır ki, namazdan nasibleri yoğunluk ve sıkıntıdan başka bir şey değildir.» Bu, namazı beden kalıbıyla edâ edip de kalbi gafil olan kimseler hakkındadır. Ve yine peygamberimiz buyurdu ki: «Şek namaz kâlanlar vardır ki, onlara namazdan hissesi, yarısı, yahut onda biri yansın.» yine peygamberimiz buyurdu ki: «Namaz bir kimseye vedâ eder gibi kula yani namazla kendî nefsinin, izleklerine vedâ et. Hevki Allah Teâlâ'dan başka ne var ise hepsine vedâ et, kendini tamamıyla, namaza ver. Bu sebeptendir ki Hz. Âişe (r.a.) buyurur ki: «Resûlullah bizimle konuşurdu. Biz de onunla konuşarduk. Namaz vakti gelince, bizi hiç görmemiş ve tanımayan gibi olurdu. Bu, Allah Teâlâ'nın azametıyla gayet fazla meşgul olmasından ileri gelledi ve yine peygamber efendimiz buyurur ki: «Kalbin hazır olmadığı namaza Allah Teâlâ bakmaz.» İbrahim (s.a.) namaz kılarken kalbinin hayrısı iki mil uzaktan duyulurdu. Hz. Âil (r.a.) namaza kalktığı zaman, azalarını bir türeme alırdı. Benzi değildi. Ve: «Yedi kat göklere ve yere arz ettiklerinde taşıyamadıkları emanetli edâ etmek zamanı geldii derdi.

Süfyan-ı Sevri der ki: «Namaz huşu ile kılınmayan namaz doğru olmaz.» Hasan-ı Basri (r.a.) der ki: «Namaz huşu içinde kılınmayan, namazda kalbi hazır olmayan hakkında namazın ceza sebebi olması daha yakındır.» Muaz (r.a.) der ki: «Namazda kasden sağında, solunda kimler var diye bakanın namazı olmaz.» Her ne kadar Şafii, Ebû Hanife ve âlimlerin çoğu: «Yalnız ilk tekbiri ahırken kalb hazır olursa, namaz doğrudur» demişlerse de, bu fetvayı zaruret sebebiyle buyurmuşlardır. Zira insanlarda gâfllet gâlib olduğu için bütün namazda kalbin hazır bulunması nadir olur. «Namaz doğru olur» demelerinin manası: Kılıçtan kurtulur demektir. Fakat ahirete azık almaya layık olan, yalnız ilk tekbörde kalbi hazır olan kimsenin hali, hiç namaz kılınmayan kimsenin halinden daha iyidir. Ancak daha kötü ol-

masından da korkular. Zira hizmetle gerçeklik ve tembellik gösteren kimse, bazan hiç hizmete gelmeyenden daha fazla muahaza ve ceza-ya maruz kalır. Bu sebepten Hasan-ı Basri:

«İbu namaz cezaya daha yakındır diyor. Belki hadiste gelmiştir ki: «Şahibini kötülükten ve günahıtan korumayan namaz Allah'tan uzaklaşmaktan başka faydası olmaz» o halde, bu anlattıklarımızdan anlaşılır ki, rûhu tamam olan namaz, kalbin hazır olduğu namazdır; yalnız ilk tekkimde kalbin hazır olduğu namazda rûhtan yalnız bir eser kalmıştır. O hayattan bir nefeslik cesed gibidir.

Bilmiş ol ki, namazla ilgili ilk şey esandır. O halde ezanı duyanca, sana ikaz olan şudur: Kalbini namaza bağlamak, her ne işte bulursan, ondan el çekip namazın hazırlığına girişmektir. Selef (geçmiş büyükler) böyle yapardı. Demirdi ezanı duyunca, çekit havaya kaldırırsa vurmazdı. Ayakkabacı iğneyi sokmaz ise çıkarmazdı. Bunlar hemen yerinden fırlayıp namazın hazırlığına başlardı. Zira esen sesinden kıyamet gününün çağrısını hatırlarlardı. Ve şuna bilişlerdi ki, bu çağrınının fermanına itaat için acele eden, kıyamet günündeki çağrısı ona ancak müjde olacaktır. Eğer bu çağrınının sesinden kalbinde neşe ve sevinç hasıl olmazsa, kıyamet günündeki mütadan da müjde ve sevinç bulamayacaktır.

TAHARETİN SIRRI

Beden ve elbisenin temizliği, sûreten ve çeklen temizlenmek içindir. Kalben temizlenmek ise, tevbe pişmanlık ve kötü huylardan uzaklaşmakla olur. Zira Allah Teâlâ'nın nazargâhu kalbidir ve namazın hakikatinin yeri kalbidir. Namazın sûretininin yeri ise beden kalbedir.

AVRET YERİNİ ÖRTMEK

Avret yerini örtmek, zahir bedeninden çirkin olan şeyleri insanların gösünden örtmektir. Bunun bir de rûhu ve sırrı vardır ki, içindeki çirkinlikleri Allah Teâlâ'nın nazarından örtmektir. Hiçbir şeyin Allah'a gizli olmadığı aşktır. O halde, kalbi çirkin vasıflardan temizlemek gerekir. Kalbin bunlardan temizlenmesi de tevbe edip yaptıklarına pişman olmak ve bir daha pişmanlık doğurucu işleri işlememeğe azm ve kasd etmek ile olur. Hadiste: «Günahıtan tevbe eden, günah işlemeyen gibidir» buyrulur. Eğer tevbe edemessen, bari utanma, korku ve hayadan bir perde yap onanı kendini örti; kalbi kırık, boynu belcük ve utangaç olarak Allah Teâlâ'nın huzuruna dur. Tıpkı efendısından kaçmış suçlu bir köle gibi ki, kalbi redametle dolu, bindlerce korku ve mahcupiyetle efendisinin huzuruna gelir. Gayet fazla utandığından başını yukarıya kaldıramıyor.

KIBLEYE DÖNMEK

Kibleye dönmeyen zahir manası, yüzünü bütün yönlerden döndürüp tek yöne dönmektir. Hakikati ve ruhu ise, iki âlemde olan şeylerden yüz çevirip Allah Teâlâ'ya yönelmektir. Böylece sende tek cihetlilik manası bulunur. Zahir kible bir olduğu gibi, batın ve hakiki kible de birdir. O da Allah Teâlâ'dır.

Düşünce vücudunda bağışboğ dolaşan kalb, yüzünü çeşitli yönlere döndüren kimse gibidir. Bu sebeptendir ki, peygamberimiz (s.a.s.) buyurur: Namaza durup o anda arzusu, kalbi ve yüzü Allah Teâlâ tarafında olan kimse, namazdan çıkmaz, anadan doğmuş gibi temizlenmiş dönmüş; namazı çekilen kılıp kalb yüzü Allah Teâlâ'dan dönmüş, yani çeşitli düşüncelere yönelince, namazın hakikati batıl olur. Namazın rahurunu batıl olmasının ziyarı fazla olur. Zira zahir, batın kılıfı ve postudur. Mühim olan kılıf değil, kılıfın içinde bulunanıdır. Zira kılıfın kıymetli ve kıbresi yoktur.

KIYAMIN SIRRI

Kıyamın açık manası, bir şahsın, Allah Teâlâ'nın huzurunda ayak üzere durup köle gibi başına önüne eğmektir. Onun sırrı ve gerçeği ise, kalbin bütün hareketlerden kesilip taslim ve inkısaar (kırıkkak) yoluyla hizmete bağlı kalmasıdır. O halde, bu durumda şâybi olması gerekir: Mahşer günü Allah Teâlâ'nın huzurunda durmasını hatırlamalıdır. O gün bütün sırrı açığa vurulacak ve kendisine arz edilecektir. Açık olduğu malumdur. Kalbinde olan ve olacak bütün işleri Allah Teâlâ görür ve bilir, ve onun zahîrini de, batını da bilmektedir.

Fakat ne acayiptir ki, bir kimse namaz kılarken ona bir selâh baksa, onun bütün azaları edep üzere olup hiçbir tarafa bakmaz. «Namazda acele ediyor veya sağa sola bakmaya derler, diye. Halbuki Allah Teâlâ'nın gözleri bildiğini ve o anda ona baktığını da bildiği halde, ondan utanmaz, haya etmez.

Elinden asla hiçbir şey gelmeyen zavallı bir koldan utanır, ve haya eder ve ona baktığı için güzel edep üzere olur da padişahların padişahu olan Allah Teâlâ'nın bakmasına aldurmuyor ve daha aşağı görüyor. Bundan daha büyük cahilliğe olur mu?

Bunun için Ebû Hüreyre (r.a.) peygamber efendimize: «Ya Resûlullah, "Allah'tan nasıl utanmak gerekir" diye sorunca, Peygamber Efendimiz: «Kendi aile efradının işinden utanmışım gibi Allah'tan da şâybe utama diye cevap verdi. Bu tazim ve haya sebebiyle sahabe-lerden bazıları, namazda o kadar sakin olurdu ki, kuşlar bile onları cansız zannedip onlardan kaçmazlardı. Allah Teâlâ'nın azameti kimin kalbine yerleşirse ve onu hazır ve nazır bilirse, her tarafı bütün azaları namaz içinde ona huşû ve hudû döşer.

Rasûlullah, s.a.s.) namazın içinde elini sakalına götürsen bir kimseyi görürsen: «Kalbinde hudû ve huşû olsaydı, eli edep üzere olur, âzâsı da kalbi gibi olurdu» buyurdu.

RÛKÛ VE SECDENİN SIRRI:

Rûkû ve secdenin mahirinden maksad, beden ile tevarûdur. Bâtinından maksad ise Kalb ile tevarûdur. Zira azâların en şerefli olan yüzü eyyanın en nâçizü olan toprağa koyunakla aslinin toprak olduğuna ve yine ona döneceğini hatırlar; gururu kırılır; kâhîliğini ve zavâhîliğini anlar.

Böylece her işte bir sır-ı hakikat vardır ki, ondan gâfil olan kimse'nin yaptığı ibadetten nasîbi, sûret ve şeklin kendisi olur, başka bir şey olamaz.

KIRAAT VE RÛKÛNLEİN HAKİKATI

Mâlûm olsun ki, namazda okunan her kelimenin bilânesi gerekli olan bir sıfatı vardır; o kelimeyi okuyan kimse'nin o hakikatî bilmesi çok önemlidir. Ancak böylece sözünde doğru olur.

Mecelâ: «Allahü Ekber»: «Allah Teâlâ herşeyden büyüktür», demektir. Eğer bu kelimeden bu mânâyı anlamazsa, câhil olur. Bilir de fakat yanında Allah'tan daha büyük birşey var ise, o kimse sözünde saduk olmadığı için ona: «Şüzüm doğrudur, fakat sen yalancısın.» derler. Zira bir şeye, Allah'a olan itaatinden fazla itaat ederse, o, onun yanında Allah'tan büyük olur. O şeye daha fazla itaat etmiş demek olur. Nitekim Allah buyurur ki: «Kendi arzularını Bâh edersen kimseyi gördüm mâî?» (Câsiye sûresi, âyet: 33) «vecehâ ve cheyye» demenin mânâsı, kalbin yüzünü bütün dünyadan çevirdim ve Allah'a döndüm, demektir. Eğer bu zamanda kalbi başka şeye yönelik ise, bu söz yalan olur. Allah Teâlâ ile yaptığı bu konuşma yalan olunca, tehlikesi ne derece olduğu anlaşılır. «Hamişem müslîmem» deyince müslîmanlığı iddia etmiş olur. Peygamber efendimiz buyurur ki: «Müslîman; müslîmanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir.» O halde, bu sözü söyleyen kimse, ya bîkfîl bu sıfat üzere olmalıdır, yahut böyle olmaya azmetmelidir.

«Elhamdülillahî Rabbülâlemin» dediği zaman; Allah'ın nimetlerini kalben hatırlayıp tazelemeli, şükür sıfatı üzere olmalıdır. Zira «Elhamdülillahî» şükür kelimesidir. Şükür de kalbe olur. «İyyake na'bûdü» deyince, ihlâs hakikatini kalbinde yenilemelidir ve ihlâs sıfatı üzere olmalıdır. «İbdi mazzatal müstakime» dediği zaman; tazarrü ve niyaz kalbinde tazeleyip kalbi bu sıfat üzere olmalıdır. Teşbîh ve tehlîlden okunan her kelimenin mânâsını bilip o sıfatı kalben yaşaması gerekir. Bunun açıklaması urundur. Halâsa, eğer namazdan ve

namazın hakikatinden pay almak istiyorsan, anlattığımız gibi olmalısın. Yoksa mânâsız sûrete kanaat etmiş olursun.

KALBI HAZIR BULUNDURMANIN ÇARESİ

Bilmiş ol ki, namazda kalbin gaffeti iki sebepten ileri gelir: Biri zâhîr ile, biri de bâtın ile ilgilidir. Zâhîr ile ilgili olan gaffet, şöyle olur: Namazın böyle yerlerde kılar ki, orada gördüğü veya işittiği şeyler onun kalbini meşgul eder. Zira kalb, göze ve kulağa tabiidir. Bunun çaresi namazın asla ses işlenmeyecek yerde kılmaktır. Loş bir yerde ibadet etmesi yahut ifadet ederken gözlerini hareketli tutması daha iyi olur. Abidlerin çoğu loş ve daracak yerde ibadet ederlerdi. Zira geniş yerde kalb dağılır olur. İbnü Ömer (r.a.) namaz kılacağı zaman gözü takılıp meşgul olmaması için, kitabı, kılıcı ve yanarda olan ütüleri önünden kaldırırdı.

İkinci gaffet bâtınla alakalıdır. Bu da, onun hatırına gelen düşüncelerdir. Bunları izale etmek zordur. Bu da iki kısımdır:

- Biri, bir iş yapmamaktan doğan meşgulliyettir. Bunun tedbiri, o iş bitirip ondan sonra namaz kılmaktır. Bunun için peygamber efendimiz buyurur ki: «Namaz ile yemek hazır olunca, önce yemeği ye!» (Bahari - Müstâh.) Ve eğer bir kimse ile sohbet etmek istiyorsan onu söyleyip kalbini ondan boşaltacaksın.

Diğer kısım; bir anda bitmeyen işlerin endişesi, yahut kalbi istikâ etmiş dağınık endişelerdir. Bundan kurtulmak zordur. Bunun ilacı, kalbi zikir, Kur'an okumak ve bunların mânâsını tefekkür etmek gibi başka şeylerle meşgul etmektir. Bunlar, o endişeleri, tam hakim olmaları ile giderir. Eğer o için arzusu kuvvetli olur da endişesi bu anlatıklarımıza giderilmezse, onun çaresi, müshil (ilâç) içmektir. Ancak bu şekilde maddesi içerden sökülüp atılır. O müshil (ilâç), bu endişeye sebep olan şeyi terkettirir. Eğer terk edemezse, o endişeden asla kurtulamaz ve onun namaz kalbini konaşmalarıyla karışık olmamak mümkün değildir. O, şu kimse gibidir ki, bir ağacın altında oturur, serçeler uçar. Fakat hemen sonra yine gelirler. Bu durumda o kimse, onlardan tamamıyla kurtulmak istiyorsa, çaresi o ağacın altından başka bir yere taşınmaktır. Zira o ağacın altında kalıncıkça onların görültüsünden kurtulmak imkânı yoktur. Bunun gibi bir şeyin kuvvetli arzusu kalbe hakim olursa, ister istemez endişe ondan ayrılmaz. Bu sebeptendir ki, Resûlullah'a güzel bir elbise getirdiler. Onun güzel bir kemeri ve yaldızı vardı. Namaz içinde gözleri ona takıldı. Hemen namazdan çıkıp o elbiseyi sahibine verdi ve eski elbisesini giydi. Bir defa da peygamberin maliklerine yeni kayış bağlamaşlardı. Namaz içinde gözünü ona takılıp ve hoşuna gitti. Bunun için onu çıkarıp eskisini takmalarına emretti.

Hz. Talha (r.a.) hurmahında namaza duruyor. Birden, hep hurmah içinde uçup hiç dışarı çıkmayan bir kuş gördü. Kalbi onunla meşgul olup kaç rek'at kıldığını hatırlıyamadı. Sonra Peygamber efendi-

dünyanın huzuruna geldi; kalbinden şikâyet etti. Ve huzuru keffareti olarak hırmalığı fakirlere sadaka verdi. Selef (geçmiş büyükleri) bunun gibi şeyleri çok yaparlardı ve kalbin ilâkı bu olduğuna anlansınlar-
dı.

Hükûm, namazdan önce Allah'ın zikri hakim olmazsa, namazın içinde de huzur olmaz. Kalb, namaz içinde, kendisine galib gelen düşünceden kurtulamaz. Namaz huzur-u kalb ile kalmak istiyorsa, namaza başlamadan önce kalbine ilâç yapıp onu boşaltması gerekir. Bu da dünya meşguliyetlerini üzerinden tamamiyle atıp dünyadan ihtiyaç kadariyle kâsâat etmek ile olur. İhtiyaç miktarından maksadı da, ibadet yapma imkânını sağlamak olmalıdır. Hâî böyle olmayınca, kalb hazır olmaz. Ancak namazın bir kısmında hazır olur. O zaman nafîle ekleyip kalbî hazır bulundurmaktır gerekir. Böylece, farzların notsânını tamamlamakla dört rek'at miktarında kalb huzuru sağlanmış olur.

CEMAATIN FAZİLETİ

Peygamber efendimiz buyurur ki: «Cemaatla kılan bir rek'at namaz, yalnız başına kılan yirmi yedi rek'at namaz gibidir.» (Sahih-beyn) yine buyurur ki: «Yatsı namazını cemaatla kılan, gecenin yarısına ihya etmiş gibi olur.» (Tirmizî) yine buyurur ki: «Kırk gün arkaya birinci tekbiri kaçırmadan cemaatla namaz kılan, iki herket yazsınlar: Biri nifâktan kurtulduğuma dair, diğeri de cehennemden kurtulduğuma dairdir.» (El-Beyhaki).

Bu sebeptendir ki, Seleften biri birinci tekbire yetişmeseydi, üç gün kendisine taziye ederlerdi. Eğer cemaati kaçırmış olsa, yedi gün taziye ederlerdi. Said Bin Müseyyeb diyor ki: «Kil Yüddür ki, emamın sesini işitmeden önce camiye gelmesine.» Birçok âlimler diyor ki: Bir kimsenin özrü olmadan yalnız başına namaz kılmayı doğru değildir. O halde, cemaati muhafaza etmek gerekir.

İMANLIK VE İKTİDA ADABINI GÖZETMEK FAKİRDİR

Evvelâ cemaatin rızası olmadan imamlık yapılmamalıdır. Cemaat, onu sevmiyorsa, istemiyorsa, imamlıktan sakınmalıdır.

İmamlık yapmasına istiyorsa, özür beyan edip reddetmemelidir. Zira imamlığın fazileti fazladır.

İmamlık yapan, beden ve edibe temizliğinde ihtiyatlı olmalıdır. Vaktin evvelinde namaz kılmalıdır. Cemaatin çoğalmasa için namazı geciktirmemelidir. Zira vaktin evvelinin fazileti, cemaatla çok olmasının faziletinden ziyadedir. Sahabe-i Kirâmdan ikisi hazır oluncu, üçüncüyü beklemeserdî. Bir gün Resûlullah cemaate geç kaldılar. Sahabe onu beklemeyip Abdurrahman bin Avf öne geçip namaz kaldırdı. Resûlullah yetiştiği zaman bir rek'at kalmışlardı. Namaz bittince, Ashab-ı Kirâm Peygamberin hatırasına bir şey gelir diye korktular. Re-

şüphesiz onları teselli etti: «Güzel yaptınız, her zaman böyle yapınız buyurdu.

İmamlığı ihlasla yapılmalıdır. Yani Allah rızası için yapılmalıdır, ücret almamalıdır. Zira imamlık için ücret almak haramdır. (Bu hususta imamlar arasında ihtilâf vardır.) Saflar düzelmeden tektir alınmamalıdır. Tektirlerde sesini yükseltmemelidir. İmamlığın sevabını almak için imamlığa niyet etmelidir. Fakat imamlığa niyet etmezse, cemaatin namazı doğru olur. Fakat kendisi imamlık sevabını almaz.

Sesli okunan namazlarda, sesli okunmalıdır. Rükû ve secdeyi hafif yapmalı, tesbîhleri imam üç defadan fazla okumamalıdır.

Enes diyor ki:

«Hiç kimsenin namazı peygamber efendimizinki kadar kısa ve mübtemmel olmazdı.» Namaza çabuk kılmaktaki gaye cemaatteki zayıf ve mühim işi olanları himaye içindir. Cemaat, imamın hareketini imandan sonra yapılmalıdır, beraber yapamazmalıdır. Meselâ imamın alını yere erişmeden cemaat secdeye varmazmalıdır. İmam rükû vaziyetine varmadan cemaat rükû'a eğilmemelidir. İmama uymak böyle olur. Eğer bile bile imandan önce rükû veya secde yaparsa mekrûh olur.

Selâm verince, «Allahümmene entes - Selâm ve Minkes - Selâm, Tebarekte ya Zülcelâl-ü vel-İkram.»

Manası: Ya Rab! Selâm sensin. Selâm sendendir. Ey Celâl ve İkrâm sahibi sen ortakları unaksın; diyecek miktardan fazla oturmamalıdır. Sonra kalkıp yüzünü cemaat tarafına çevirir ve dua eder. İmam dua etmeden cemaatin gitmesi mekrûhtur.

CUMA NAMAZININ FAZİLETİ

Cuma günü büyük bir gündür ve bütün imam ehlinin bayramıdır. Peygamber efendimiz buyurmuştur ki: «Ösürsüz olarak üç cuma namazını terkeden kimse, İslâm'ı terkemiştir ve kalbi günah pasıyla kararmıştır.» (Ahmed bin Hanbel ve sünen sahibleri) ve yine hadiste gelmiştir ki: «Allah Teâlâ her cuma günü altmış bin kulunu cehennem ateşinden azad eders ve yine peygamberimiz buyurur ki: «Her gün zevâl vaktinde cehennemi kuzdururlar. Zevâl vaktinde namaz kılmayın. Yalnız cuma gününde namaz kılın ki, o gün cehennemi kuzdururlar.» (Ebu Davud) ve yine buyurur ki: «Cuma gününde âhirete geçen kimseleri şehidler derecesine yazarlardı, kâbir âzabından muhafaza ederler.»

CUMANIN ŞARTLARI

Diğer namazlarda şart olanlar, cuma namazında da şarttır. Bunlardan başka cuma namazına mahsus altı şart daha vardır:

Birinci şart: Vaktır. Cuma namazının selâmı, ikinci namazın vakti girdikten sonra verilirse, cuma namazı geçmiş olur. Olan

üzerine öğle namazını tamamlaın. (Hanefilerce vakit çıktıktan sonra öğle namazını, cuma namazına bina etmek câiz değildir. Ona imlekâkil kaza kılmak gerekir.)

İkinci şart: Mekândır. Zîrâ cuma namazını sahrâda ve çadırlarda kılmak câiz değildir. Şehirde, yahut kırk âkil, bâlîğ ve müslüman bulunan bir köyde kılınması gerekir. Eğer, camide toplanmasalar bile câizdir. Yani cumanın şartı mevcuttur. (Bu Şafilere göredir.)

Dördüncü şart: Cemaattir. Zîrâ zikir okunan kimseler her biri ayrı ayrı kılarsa câizdir. Fakat cuma namazının son rek'atına yetişirse cuma namazı tamam olur. Eğer son rek'ata yetişip cuma namazına iktida etmezse, öğle namazına niyet etsin.

Beşinci şart: Bir şehirde ondan başka cuma namazı kılınmamalıdır. Zîrâ bir şehirde bir cuma namazı kılmak gerekir, birden fazla câiz değildir. Ancak bir camiye sığınıyorlarsa, yanıt sığınmaları zor ise kullanılabilir. Eğer bir yere sığınmaları mümkün olduğu halde iki yerde kılarsa, hangisi iftitah tekbirini önce getirirse onların cuması sahîh, olur, diğeri sahîh değildir. (Hanefilerce iki yerde kılmak câizdir. Bu da imam Muhammed'e göredir.)

Altıncı şart: Şafilere göre namazdan önce iki hutbe okumaktır. Her iki hutbe de farzdır. İki hutbe arasında oturmak da farzdır. Hutbede ayakta durmak farzdır. Birinci hutbede dört farz vardır: Biri, hamd'dür. «Elhamdülillâh» demek kâfidir. İkincisi, peygamber efendi-mize salâtü selâm getirmektir. «Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ Âli Muhammedin» (Ya Rab! Muhammedin ve Âlinin üzerine rahmet et.) demek kâfidir. Üçüncüsü, takva ile vasiyet etmektir. «Usûkümâ bîtek vallâhü» demek yetiştir. Dördüncüsü, Kur'an-ı Azîm'den bir âyet okumaktır. İkinci hutbede de bunlar farzdır. Ancak Kur'an okumak yerine dua edilmesi gerekir. (Hanefiye göre farz olan yalnız Allah Teâlâ'yı zikir etmektir.)

Bundan sonra bil ki, cuma namazı, kadınlara, köcelere, çocuklara ve müsafirlere farz değildir. Fazla çamur, yahut haddinden fazla yağmur olursa veyahut mükellef hasta olursa, yahut ağır bir hastayı beklese ve ondan başka bekliyecek kimse olmazsa, cuma namazını terk etmek câizdir. Ancak öğle namazını, cuma namazından çıkıldıktan sonra kılmak gerekir.

CUMANIN EDEBLERİ

On şey vardır ki, onlar edeb ve sünnettir. Onlara riayet etmek gerekir.

Birinci edeb: Perşembe gürûnden cuma namazına hazırlık yapıp ona lâzım olan işleri tedarrük etmektir. Elibeseni temizlemek, ve ercesi gün zamanında namaza geç-bilmek için işlerini bitirmek gibi. Perşembe günü ikindi namazından sonra boş oturup tesbîh ve te'tâfir ile meşgul olmak gibi. Zîrâ bu zamanın fazileti büyüktür ve cuma gö-

nâmün aziz (kıymetli) saatine muadildir. Cuma'ya gecesi hanımıyla sohbet etmek sünnet olduğu rivâyet edilmiştir. Tâ ki, cuma günü gusûl abdesti almaları lâzım etsin.

İkinci edeb: Eğer camiye erken giderekseniz sabah vaktinde erkek gusûlla meşgul olmalıdır. Eğer erken gitmiyetseniz geciktirmek daha evlâdır. Peygamber efendimiz cuma günü gusûl etmeyi defalarca emretmişler. Hatta bazı âlimler cuma günü gusûl etmeyi farz sanmışlardır. Medine-i münevvere halkı bir kimseye ağır konuşmak istediği zaman, «Cuma günü gusûl yapmayandan beterdir» derlerdi. Cuma günü cümûb bulunan kimse cümûbiuk için gusûl etikten sonra cum'a gusûl niyetiyle bir miktar üzerine su dökmek daha iyi olur. Ancak bir gusûlde ikisini de niyet etsen, kılıfet eder ve cuma gusûl de hâsıl olur.

Üçüncü edeb: Sâlihî temiz ve güzel kıyafetle camiye gelmektir. Temizlik; uzamış saçlarını, kollarına traş etmek, tırnağını kesmek ve bayağını almakla olur. Eğer daha önce hamama gitmiş, bunları yapmış ise, yetiştir. Süslenmek; beyaz elbise giymek; zîrâ Allah Teâlâ elbiseler içinde beyazı daha fazla sever. Güzel kokular sürünmekle olur. Buna camiye ve namaza hürmet için; yahut kötü koku nedeni ile kimseye ediyet vermiyeyim diye, ya da gıybet konusu olmasın diye yapmalıdır.

Dördüncü edeb: Camiye erken gitmektir. Zîrâ camiye erken gitmenin fazileti büyüktür. Eskiiden cuma namazına sabahleyin münâla giderlerdi. Yollarda insan kalabalığından meydana gelen tedühâmdan camiye gitmek zor olardı. Bir defa İbnü Mesûd camiye varlığında üç kişirin kendisinden önce geldiğini görünce, kendi nefsini kinâde ve: «Sen dördüncü sıradasın olursan, halim nice olara» dedi. Rivâyet ederler ki, kâhân'da meydana gelen ilk bî'fat bu sünnetin kalkmasıdır. Hristiyanlar ve yahûdiler, cumartesi ve pazar günleri zamanında kılıseye ve havraya giderlerken, müslümanlar, kendi günleri olan cuma gününde kusur ederlerse, hâllerini ne olacaktır?

Peygamber efendimiz buyurur ki: «Cuma günü ilk saatte camiye gelen bir deve kurban etmiş gibi olur. İkinci saatte gelen, bir ağır kurban etmiş olur. Üçüncü saatte gelen bir koyun kurban etmiş gibi olur. Dördüncü saatte gelen bir tavuk kesip sadaka vermiş gibi olur. Beşinci saatte gelen bir yumurta sadaka vermiş gibi olur. Hatîp minbere çıkınca, melekler bu faziletin sevabını yazdıkları sahâfeleri kapatıp hadise dinlemeğe koyulurlar. Bundan sonra gelen, namazına faziletinden başka bir şey bulamaz.»

Beşinci edeb: Geç geldiği takdirde cemaatin omuzları üstünden atlayıp öeri geçmemelidir. Zîrâ hâdisete gelmiştir ki: «Böyle yapan kimseyi, kıyamet gününde köprü yaparlar. İnsanlar onun üzerine basarak geçerler.» Peygamber efendimiz cemaatin üzerinden atlayan birini gördü. Namazdan çıktıktan sonra ona: «Sen niçin cuma namazına kılmadın.» dedi. O kimse: «Ya Resûlullah sâlimi beraber idim.» dedi. Peygamber efendimiz: «Cemaatin üstünden atladığını gördüm.» buyurdu. Yani böyle yapan kimseye asla sevap hâsıl olmaz, namaz

kılmaması gibi olur. Ancak birinci safta boşluk var ise, geçebilir. Çünkü safta boş yer bırakılmakla cezar hatâ yapmışlardır.

Altıncı edeb: Namaz kılan kimsenin önünden geçmemektir. Oturduğu zaman bir duvara yahut sütuna yakın oturmalıdır. Tâ ki bir kimse, önünden geçmeye imkân bulmasın. Zîrâ namaz kılanın önünden geçmek yasaklanmıştır. Hadîste gelmiştir ki: «Namaz kılmakta olanın önünden geçmektenense, insanın toz - kül olup ona rüğürlarını savurması kendisi için daha hayırlıdır.»

Yedinci edeb: Birinci safta yer almaya çalışmalıdır. Birinci safta yer olmazsa, ne kadar ona yakın olursa o kadar iyidir. Zîrâ onun fazileti büyüktür. Ancak birinci safta, ipek elbise giyen askerler olursa, yanık hatibin siyah elbisesi ipekten olursa, yahut kalın altın olursa ya da başka bir günah bulunursa, o zaman ne kadar uzak olursa o kadar iyidir. Zîrâ günah bulunan yerde oturmak çâiz değildir.

Sekizinci edeb: Hatip minbere çıkınca, konuşmamalıdır. Müezzinin okuduğu ezanı tekrar etmekle meşgûl olmalıdır. Müezzin ezanı bitirdikten sonra da hutbeyi dinlemekle meşgûl olmalıdır. Bir kimseye bir söz söylemek isterse, işaret etmelidir, «ses» dememelidir. Zîrâ Peygamber efendimiz buyurur ki:

«Hatbe okunurken, bir kimse, bir kimseye "ses", yahut "dine!" demesi yakışıksızdır ve cuması, cuma olmaz.»

Hatipten uzak olup hutbeyi duymasa bile yine susması gerekir. Konuşulan yerde oturmamalıdır. Hatib hutbede iken tahiyet-i mes-cid hariç hiçbir namaz kılmamalıdır. (Hanefîlerce ona bile kalmamalıdır.)

Dokuzuncu edeb: Namaz bitirdikten sonra yedi kerre Fatıha, yedi İhlâs ve yedi kerre «Eûzülere» okunmalıdır. Zîrâ hâdis gelmiştir ki: Bunları okuyan gelecek cumaya kadar şeytanın şerrinden korunmuş olur. Sonra bu duayı okunmalıdır. «Allahümme ya Ganiyyü, ya Hamidü; Ya Müddin, ya Müddin, Ya Rahîmu, Ya Vedûdu ignini bi helâlike an haramike!» Bu duayı okuyan ummadığı yerden rızık bulur. İnsanlara muhtaç olmaz. (Bu duanın mânâsı şudur: Ey dünyada ve âhîrette yaratacı, merhametli, sevgili ve garî Allahım, helâkînden bize rızık ihsan eyle, harama muhtaç eyleme, fakarla bizi senden gayriye muhtaç eyleme) sonra altı rek'at namaz kılmalıdır. Zira Resûlullah (s.a.v.) tan böyle rivâyet olunmuştur.

Onuncu edeb: İkinci namazına kadar camide durmaktır. Akşam namazına kadar durmama daha faziletlidir. Rivâyet etmişler ki, cuma günü camide bu kadar durmanın sevabı, hac ve umre sevabı kadar olur. Eğer camide bekliyemeyip evine giderse, bari Allah Teâlâ'nın âkrinden gâfil kalmasa ki, cuma günündeki şeref saati gâfilce geçip onun faziletinden mahrum kalmasa.

CUMA GÜNÜNÜN FAZİLETLERİ

Cuma gününde yedi fazilet aranmalıdır:

1 — Sabahleyin İlim meclisinde bulunmalıdır. Hikâye anlatanların meclisinden uzak olmalıdır. Sözcüleri, dünyaya meyli ve ruğbeti azaltıp âhirete çağırıcıların meclisinde bulunmalıdır. Böyle İlim meclisinde bulunmak, bin rek'at namazdan daha faziletli olduğu rivâyet edilmiştir.

2 — Cuma gününde bir eşref saat vardır ki, «O saatte kim ne isterse verilir» (Tirmizî, Namaz bahai hadis numarası 499) diye hükme vardır. O saatin, güneş doğarken mi, zevâl vakti mi, güneş batarken mi, hatib minberde iken mi, ezan vakti mi, namaza dururken mi, ikindi vakti mi, diye ihtilâf etmişler. Doğrusu budur ki: O vakit belli değildir, mübhemdir, Kâdir gecesî gibi. O halde, cuma günü sabahtan akşama kadar bu saati beklemek ve hiçbir vakti zikirsiz ibâdetle geçirmemelidir.

3 — Cuma gününde Peygamber efendimize çok salavat getirmektedir. Zira Peygamberimiz buyurur ki: «Cuma günü bana seksen kerre salavat getiren kimsenin, seksen yıllık günahı affedilir. «Ya Resûlullah, sana nasıl salavat getirelim.» dediler. Şöyle deyince buyurdu:

«Allahümme salî alâ Muhammedin ve âli âli Muhammedin Salâtan tekûnu laka rıdvan ve lî hakihî edcen va'tîhîl - Vesîle Vel - Makamel - Mahsud ehsel va'dettehî ve eselî anna mâ hüve ehlsüha verzihî ehselê Mâ Cezeyte mebiyyen ün ümmetihî ve Salî alâ Cemil ühvanihî Minennebiyyine ves - Salihîn. Yâ Erhamer - Rahimîn.» (Mâ-nâs; Allahum, rızan üzere ve Resûlün hakkını edâ üzere ona ve âline salatu selâm ver. Ona cennet-i A'lede vadettiğin makam-ı mahmud'ü var. Bizden Resûle layık olduğu bedelleri ver. Diğer peygamberlere, ümmetinden verilen bedellerden daha üstün bir bedel ver. Peygamber ve salihlerden olan arkadaşlarına salat et. Ey rahmet edenlerin rahmet edicisi!). Rivâyet edilir ki, yedi cuma bu duayı yedi defa okuyan kimse, mutlaka peygamberin şefaatına nâil olacaktır. Eğer yalnız «Allahümme salî alâ Muhammedin ve âli âli Muhammedine derce, yine yetmiş.

4 — Bugün çok Kur'an okunmalıdır. Özellikle, «Kehf» sûresini okunmalıdır. Zira ceza fazileti hakkında çok hadisler ve ahbar gelmiştir. Eski âbidler, cuma günü bin İhlâs okumak, bin Salâvat getirmek ve bin kerre de; «Sâbbhanellâhi vel-Hamdulillâhi ve lâillâhe illallah vel-lâhu ekber.» demeyi âdet edinmişlerdi.

5 — Bugün çok namaz kılmalıdır. Hâdiste gelmiştir ki, kim cuma günü camiye gidip ve hemen dört rek'at namaz kılar, her rek'atte eli İhlâs okursa, cennette yerini görmeden dünyadan ayrılmayacaktır.

Cuma günü dört rek'at namaz kılip her rek'atında şu dört sûreden birini okumak sünnettir: Kehf sûresi, Taha sûresi, Mûlik sûresi,

Yâsin süresidir. Bunları okuyamazsa, Secde süresini, Lokman süresini, Dâhan süresini okumalıdır.

İbni Abbâs (r.a.) her cum'a günü Tevhîh namaz kılardı. Tevhîh namazı, bilinen bir namazdır.

Dileyenler için cuma günü sevâli vaktine kadar nâfile namazlarla meşgul olmak ve cuma namazından sonra ikinci namazına kadar ilim meclisinde hazır bulunmak, sonra da akşama kadar istiğfar ve tevhîh meşgul olmak daha evlâdır.

6 — Cuma günü sadakasını geçirmemelidir. İsterse bir ekmek parçası olsun. Zira cuma günü verilen sadakaların sevâli fazlâdır. Hutbe zamanında bir şey istiyeni menetmek lâzımdır. Ona o anda bir şey vermek mekrûhtır.

7 — Haftada bir günü, yani cuma gününü âhirete tahsis etmelidir. Bugünün tamamında hayır işlerle meşgul olmak, dünya işlerini bir tarafa atmalıdır. Enes (r.a.) diyor ki: «Namaz kâimsem, yeryüzüne değdimiz ve Allah'ın fadlını arayınız.» (Cuma süresi, âyet: 10) âyet-i kerîmesinin mânâsı, dünyevi kazanç değildir. Belki ilim öğrenmek, kardeşleri ziyaret etmek, hastaların bâlini sormak, cenazeyi uğurlamak ve bunun gibi şeyler demektir.

MES'ELE

Namaz için gerekli önemli şeyler anlatıldı. Diğer hususlar ihtiyâç duyulunca, ehlinden sormak gerekir. Zira bu kitap bütün teferruatı anlatmaya müsâit değildir. Ancak namaz niyetinde vâki olan vesvese çok kerre vâki olduğundan ona biraz işaret edelim.

Bil ki, vesvese, aklında bir nevî noksanlık olan yahut sevda (leml) hastalığı olan veyahut şeriatî bilmeyip niyetin mânâsını bilmeyen kimselerde olur. Niyet, Allah Teâlâ'nın emrini yerine getirmek için seni Kibleye yöneltip ayak üzerinde tutan bir arvadur. Sana, «Fîlân ilim geliyor, ona hücrmeten ayağa kalk.» deseler, sen, «Niyet ettim fîlân ilimden ilminden ötürü ve fîlân kimsenin emriyle ötürü ayağa kalkmaya.» demersin. Belki hemen ayağa kalkıp ona saygı gösterirsin. O halde niyet, kalb dilile yahut zâhîr dilde söylemeksizin kalbine doğan istektir. Kalb lisan ile olan söylemeye «efsâ sözü» denir, niyet denmez. Niyet ayakta durmama sebep olan istektir. Ancak şu var ki, emir neye olmuştur? Onu bilmek lâzımdır. Öğle namazına mı, yahut ikinci namazına mı? Kalb, bu dereceden çıkmadan «Allâhü Ekber» demek niyete yetişir. Şöyle ki, «vedâ» mânâsı, farz mânâsı ve öğle namaz mânâsı def'aten kalbine gelir.

Belki zikir olunan mânâlar birbiri ardınca akla gelir. Fakat birbirlerine yakın olmakla hepî birden akla gelir gibi görünüyor. Bu kadar da kâfidir. Zira bir kimsa sana; «Öğle namazının farzını kıldın mı?» dursa, cevâbe diye cevap verirsin. «Evet» dediğin anda bu mânâlar hepî senin kalbinden hâsül olur. Nihayet ayrı ayrı olmaz. O hal-

de senin kendi nefsinde olan hatırlaman, o kimsenin sözü mesabesinde olur. «Allahü Ekber» kelimesi de «evete» demek mesabesinde olur.

Bu anlattıklarımızdan fazla dikkat ve kendini zorlama, namaz kelanun kalbini dağıtır ve namazı karıştırır. O halde, uygun olan istekle yapmak, sert dikkat göstermemektir. Bu derece niyet sağlandıktan sonra ne şekilde olursa olsun, namaz doğru olur. Zira namaz da diğer işler gibidir. Bunun için Peygamber efendimiz ve Sahabe-i Kiram zamanında hiç kimseye niyet vesvesesi olmazdı. Zira onlar niyet ışının koyu olduğunu anlamaşlardı. Bunu bu şekilde bilmemek koyu bir cahillikten ileri gelir.

BEŞİNCİ ASIL

Z E K Â T

Bu ki, zekât İslâm'ın şartlarından biridir. Peygamber efendimiz (s.a.s.) buyurur ki: «İslâm beş esas üzerine binâ edilmiştir: "Lâ ilâhe illallah" kelimesi, namaz, zekât, Ramazan orucu, hacc» (Buhari - Müslim, İbni Ömerden.) Hadiste gelmiştir ki: «Bir kimsenin altın ve gümüşü olup onlara zekâtını vermezse; kıyamet gününde bunlar birer kuzgun çığ olup göğsünden çıkacak. Dört ayaklı hayvanlara mâlik olup zekâtını vermezse, kıyamet günü onları ona musallat ederler. Kimi boynuzu ile vuracak, kimi ayaklarıyla çiğneyecek. Hepsini çiğneyip geçtikten sonra, ilk geçen geri dönecek ve tekrar çiğneyecekler. Bu iş halkın hesabı bitinceye kadar devam edecek.» Bu hadîs sahihtir. Sahih-i Buhari'de zikir edilir. O halde mal sahibî olanların zekâtı bilmeleri lâzımdır.

ZEKÂTIN ÇEŞİTLERİ VE ŞARTLARI

Altı çeşit şekilde zekât farzdır.

1 — Dört ayaklı hayvanların zekâtı

Bunlar da deve, sığır ve koyundur. At, eşek ve diğer hayvanlarda zekât yoktur. (Hanefilerce atın, bazı şartlarla zekâtı vardır). Bu zekât dört şartla farz olur:

Birinci şart: Masrafı çok olmamalı, otlakta otlamalıdır. Eğer yılı nekoeriyetinde yem verip masraf sayılacak durum olursa, zekâtı kalkar.

İkinci şart: Bir yıl boyunca mâlikinin mâlikiyetinde kalmalıdır. Eğer sene içinde mâlikiyetinden çıkarsa, zekât kalkar. Fakat malın nesli ve yavrusu sene sonunda meydana gelirse, ashına bağış olarak zekâta dahil olur.

Üçüncü şart: Mal sahibî o mal ile zengin sayılmalı ve mal onun tasarrufunda olmalıdır. Eğer malı kaybederse, yahut bir zâlim edin-

den gasp yoluyla alınmış olsa, onun üzerine zekât farz olmaz. Ancak bütün hâsıl olan faydasıyla tasarrufuna döerse, o zaman geçmiş zamanın zekâtı farz olur. Eğer bir kimsenin mevcut malı, boccu kadar dahi olsa, sahih olan ona zekât farz olmaz. Zira hakikatta zengin değil, fakirdir.

Diğdüşelî şart: Mal nisaba erişip onunla zengin sayılmalıdır. Zira az malla zenginlik hâsıl olmaz.

Deve beş âdet olmayınca onda zekât farz olmaz. Beş devede bir koyun farz olur. On devede iki koyun, onbeş devede üç koyun, yirmi devede dört koyun farz olur. Koyun bir yağından aşağı olmamalıdır. Yirmibeş devede bir yağında bir dişi deve vermek farz olur. Dişi yok ise, iki yağdaki erkek onun yerini tutar. Sonra otuz altına varıncaya kadar bir şey vermez. Otuz altı da iki yağında bir dişi deve farz olur. Kırk altıda üç yağında bir dişi deve farz olur. Yetmiş altı devede iki yağında iki dişi deve farz olur. Doksan birde dört yağında iki dişi deve farz olur. Yüzyirmi bände iki yağında üç dişi deve farz olur. Bu hesaptan sonra bir karar tutar, her Elli devede üç yağında bir dişi deve, kırk devede iki yağında bir dişi deve farz olur. (Hanefîlerce yüzyirmi deveden sonra yenilenir: Her beş devede bir koyun farz olur. Yüz-kırk beşe varıncaya kadar. Yüskük beşte iki yaşına girmiş bir dişi deve ile dört yaşına girmiş iki dişi deve farz olur. Ondan sonra yenilenir: Her beş devede bir koyun farz olur. Yirmi beşte iki yaşına girmiş bir dişi deve farz olur. Bu şekilde gider).

Sığırda zekâtın tafsilâtı şöyledir: Otuz varıncaya kadar, zekât farz olmaz. Otuz ulaşıncaya, bir yaşında bir dana farz olur. Kırk sığırda iki yağında bir dana ve her otuzda, bir yağında bir dana farz olur.

Koyunun zekâtı ise şöyledir: Kırk koyunda bir koyun, yüzyirmi birde iki koyun; iki yüz bir koyunda üç koyun; dört yüz koyunda dört koyun verilir. Bu şekilde karar tutar: Her yüz koyunda bir koyun farz olur. Koyun verilir ise bir yağından eksik olmamalıdır. Keçi veriliyor ise, iki yağından eksik olmamalıdır. Daha önce de geçtiği gibi, iki kimsenin koyunları karışık olsa ve herbiri zekât ehli olsa, yarı biri kafir voyahut mükateb (efendisine bir nakhtar para vermek şartıyla âzad edilecek köle) olmasa, eğer ikisinin kırk koyunu varsa, herbirine yarım koyun zekât farz olur. Eğer ikisinin yüz yirmi koyunu olsa, yine bir koyun yetiştir. Yüzyirmi bir olmadıkça. (Hanefîlerce karışık olan olmayınca beraherdir. Hatta iki kimsenin kırk koyunu olsa, hiç birine zekât farz olmaz.)

2 — Üçür zekâtı

Sekizyüz merra (*) buğdayı, yahut arpası, yahut hurması, yahut üzümü veya bunlardan başka bir insan topluluğuna şahire ve gıda olabilen maddelerden meselâ: Nohut, püring, bakla ve benzerleri

(*) Merra bir ağakk üçlektir ve yaklağı olarak 2 kg. dir.

gibi bu miktara sahib olan kimseye *üşür* farzdır. Zâhire olarak kullanılmayan ceviz, pamuk, keten ve diğer meyvalar gibi maddelerde *üşür* farz değildir. (Hanefilere göre odundan, otluktan ve kamuştan başka, yerden çıkan her şeyde *üşür* farzdır ve azı çoğu birdir). Bir kimisenin dörtüysü menâ buğdayı ve dörtüysü menâ arpaşı olsa, *üşür* farz olmaz. Zira her cins nisaba erişmemiştir. Zira nisab bir cinsten olmahdır. Eğer akar su ile suvarılmayıp çekilen su ile savağursa yirmide bir farz olur. Fakirlere, taze üzüm ve taze hurma zekâten taze üzüm ve taze hurmadan değil belki kuru üzüm ve kuru hurmadan vermeli. Ancak kurutulamayan üzüm ve hurmadan taze olarak verilebilir. Üzüm ve hurma sulanınca; buğday ve arpa taneleri sertleşince, tasarruf etmemelidir. Belki başta, ondan fakirlerin hissesi ne kadar olduğunu bilmek gerekir. Miktarı bilindikten sonra hepsinde tasarruf etmek câiz olur.

3 — Altın ve gümüş zekâtı

İkiyüz dirhem gümüşte yıl sonunda beş dirhem gümüş farz olur. Yirmi miskal altında yarım miskal altın farz olur. Hükûca herbirinde kırkta bir farz olur. Ne kadar artarsa, bu hesaba göre olur. Düküm ve külçe altın ve gümüşünde; kılıç ve dirhemi olan altın ve gümüşte; ve hükûca kullanılması haram olan her türlü altın ve gümüşte zekât farz olur. Erkek ve kadınlara kullanılması câiz olan ziynetlerde zekât farz değildir. (Hanefide farzdır). Başkasının zimmetinde olan, fakat istendiği zaman tahsil edilebilen altın ve gümüşte zekât farzdır. (Hanefiye göre istendiği zaman tahsil mümkün olsun, olmasın zekât farzdır.)

4 — Ticaret malının zekâtı

Yirmi miskal altınlık bir eşyayı ticaret niyetiyle satın alan bir tacir, ilaerinden yıl geçtikten sonra nakit zekâtı gibi zekât farz olur, sene içersinde kazandıkları sene sonunda hesaba katılır. Sene sonunda malının kıymetini bilmelidir. Eğer sermaye altın yahut gümüş ise, zekâtı da ondan vermelidir. Eğer bir metân ile ticaret niyetiyle bir şey satın almak istese, onu satın almadıkça senenin başlangıcını başlasın.

5 — Fıtre zekâtı

Ramazan Bayramı gecesini, bayram günü kendisinin ve aile efrâdının yiyeceğinden; ev, ezbise ve diğer zaruri ihtiyâçlardan başka bir şeye malik olan her müslümânı yediği şeyin cinsinden fakirlere bir sa' vermesi farz olur. (Hanefiye göre, zekât nisabına malik olmadıkça Fıtr sadakası vacib olmaz). Kendini arpa ekmeği yiyorsa, buğday vermek caizdir. Hangi cinsten yiyorsa, o cinsten iyisinden vermelidir. (Hanefiye göre, buğday ve üzümden yarım sa'; arpa ve hurmadan bir sa' vermek vacibdir. Vacib olan yediği şeyin orta kalitesini vermektir.)

Buğday bedel arpa vermek câiz değildir. Nafakası kendisine farz olan kimsenin fitresini de vermek farzdır. Karısı, çocukları, babası, annesi, kızı gibi. İki kimsenin ortak olduğu kölenin zekâtı, her iki ortağa farzdır. Kâfir kölenin fitresi farz değildir. (Hanefilerce kâfir kölenin bile fitresi vacıbtır. Nitekim kendi karısının fitresi farz değildir). Karısı kendi fitresini verirse câiz olur. Kocasından izin alınmaksızın fitresini verirse yine câizdir.

Zekâtın hükümlerini bu kadar bilmek gereklidir. Bunun dışında bir mesele vâki olursa, âlimlerden sormak lâzımdır.

ZEKÂT NASIL VERİLİR?

Zekât vermekte beş edebi göstermek lâzımdır:

1 — Farz olan zekâtı edaya niyet etmektir. Eğer birini vekil yaparsa, vekâletini verirken niyet etmelidir, yahut vekiline, niyet etmesini söylemelidir. Çocuğun vekili de, malının zekâtına verirken niyet etmelidir. (Hanefiye göre çocuk üzerine zekât farz değildir.)

2 — Yıl tamam olunca, acele etmelidir. Öcürsüz tehir etmek câiz değildir. Fitre zekâtını bayramdan sonraya bırakmak câiz değildir. (Sonraya kalırsa yine vermek gerekir.) Fakat acele edip Ramazan ayında vermek câizdir. Malın zekâtına da yıl tamam olmadan, acele edip vermek câizdir. Ancak (zekât) alan kimse yıl sonuna kadar fakir kalması şartıyla. Hattâ yıl tamam olmadan öürse, yahud zengin olursa, yahud da mürted olursa, zekâtı tekrar vermek farz olur.

3 — Her cinsin zekâtını, o cinsten vermelidir. Eğer akçe yerine altın, arpa yerine buğday, yahud başka bir mal yerine kıymetini verirse, câiz olmaz. (Hanefiye göre câizdir.)

4 — Zekâtı, malının bulunduğu şehirde vermelidir. Zirâ fakirler onu bekliyor. Eğer başka şehire götürüp orada verirse, sahîb olan zekât boyundan sakıt olmuş olur.

5 — Zekât miktarını sekiz saf kimseye taksim etmelidir. Her safıktan asgari üç kişi olmalıdır, ondan eksik olmamalıdır. Tamamı yirmi dört yapar. Eğer zekâtı bir dirhem bile olsa, bu yirmi dört kimseye vermelidir. O halde, önce zekâtı sekiz kısma ayırmak lâzım, sonra her kısmını üç veya daha fazla kimseye taksim etmelidir. Bu taksim eşit olmasa da olur. Bu zamanda üç safı eksik buluruz: Cazi, müellefe ve zekât toplayıcılar. Fakir, miskin, mükâteb, İbnü sebî (yolcu) ve medyun (borçlu) buluruz. O halde (Şafiiye göre) zekâtı onbeş kişiden az kimnelere taksim etmek câiz değildir. Fakat bu iki meselede Şafii mezhebi, gayet zor olduğu için, Şafiiilerin çoğu Hanefi mezhebiyle amel eder. Umulur ki, zarûret için bu hususta muahaze olmayalar.

ZEKÂTA MÜSTAHAK SEKİZ SINIF

1 — Fakir olanlardır. Fakir hiçbir şey yapamayan, hiçbir kazanca sahip olmayan kimse'dir. Eğer bir günlük yiyeceği ve giyeceği

varsa, daha fazla yoksa, veya gömleği var, tülbendi yoksa; yahud tülbendi var, gömleği yoksa, yahud âlet ile kazanç sağlayabilir; fakat âlet yoksa, yahud ilim talebesi olup çalıştığı takdirde okumaktan geri kalacaksa, fakir sayılır. Böyle fakir az bulunur. Ancak böyle çocuklar vardır. O halde çare, çuluk çocuk sahibi bir fakir bulunup fakirler için tayin ettiği hisseyi ona teslim etmektir.

2 — Miskîn olanlardır. Miskîn; masrafta, gelirinden fazla olan kimsedir. Bir kimsenin evi, edbessî de olsa, fakat kazancı bir yıllık ihtiyacını karşılamıyorsa, ona bir yıllık ihtiyacını vermek câzidir. Ev eşyasına sahip ise de nafakaya muhtaç olan kimse miskîndir. Ama ihtiyacından fazla eşyaya sahip ise miskîn sayılmaz.

3 — Zekâtı toplayıp fakirlere dağıtan kimselerdir. Bunlara ağır demir.

4 — Müellefe olanlardır. Bunlar, imana gelen fakat henüz insan kalblerinde kararlaşmayanlardır. Bunlara mal vermekte başkaları da İslâm'a râğbet eder.

5 — Mükâtebdür. Mükâteb; bir veya iki taksitte efendisine kıymetini vermek şartıyla nefsinî satın almış kimselerdir.

6 — Borçlu fakirlerdir. Ancak bir günah sebebiyle borçlanmış olmayacak, yahud zenginidir, fakat bir ihtiyacı önleyen bir iş için borçlanmış olacak.

7 — Divanda ülfesi olmayan gâillerdir. Bunlar zengin bile olsa, yol masrafları görmek için, onlara zekât verilir.

8 — Yol açığı olmayan yolculardır. Yahud kendi şehriden bir yere gitmek için yoksuluk malzemelerine sahip olmayan kimselerdir. Bunlara, yol açığı, ve kiralama yetecek kadar (zekât) verilir. Ben fakirim yahud miskinim diyen kimse, yalan söylediği bilinmedikçe, sözüne itibar etmek câzidir. Ancak yolcu ve gazi sefere ve gâzaya (harbe) gitmedirse, onlara verilen zekât geri alınmalıdır. Diğer amulları, güvenilir kimselere sorup öğrenmek lâzımdır. (Hanefîye göre bunlardan hangisine zekât verilirse, verilen miktar ona zengin yapmadıkça, câzidir.)

ZEKÂT VERMENİN SIRLARI

Mâlûm olsun ki, nasıl ki, namazın süreti ve hakikati vardır. Zekâtın da böyle süreti ve hakikati vardır. Zekâtın sır ve hakikatini bilmeyen kimsenin zekâtı ruhsuz bir sûret gibidir. Zekâtın sırrı üç şeydir:

Birinci sır: İnsanlar, Allah'ı sevmekle memurdurlar. Allah'ı sevdiğini iddia etmeyen hiçbir mü'min yoktur. Hatta insanlar, Allah'tan başka hiçbir şeyi sevmemekle de memurdur. Nitekim âyetle buyrulur ki: «De ki, eğer babalarınız, çocuklarınız, kardeşleriniz, karılarınız, akrebalarınız, uğruna kavga ettiğiniz mallarınız, kazançlı olmamasından korktuğunuz ticaretleriniz, beğendiğiniz ve rahat oturduğunuz

evlerini; Allah'tan, Resûlünden ve onun yolunda cihâd etmekten, sizin için daha kıymetli ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah, hasedî aşanları hidâyete kavuşturmaz.» (El- Terbe sûresi, âyet: 24) Allah'ı herşeyden daha çok sevdiğini iddia etmeyen ve gerçekte de böyle olduğuna inanmayan kimse yoktur. O halde, insanın sevdiği şeylerden biri de malıdır. Bunun için o, malını vermesiyle deneniyor ve ona deniyor ki: Eğer iddialarda doğru isen, Allah'ın sevgisinde derestemi anlayan için sevgilini (malını) fedâ et. Bu sırrı bölünler üç tabakadır:

1 — Sâddıklar tabakasıdır: Onlar, bütün mallarını fedâ ettiler ve «ikiyüz dirhemden beş dirhem vermek bahâllerin işidir. Bize vâcib olan Allah'ın yoluna tasarrufu fedâ etmektir.» deyip bütün mallarını fedâ ettiler. Nitekim Hz. Ebubekir-Es-Sâddik (r.a.) bütün malını sadaka olarak dağıtmak üzere peygambere getirdi. Peygamber efendimiz: «Evdakilere ne baraktın?» diye sorunca «Allah ve Resûlümü bıraktım.» diye cevap verdi.

Hz. Ömer ise, malının yarısını getirdi. «Evdakilere ne baraktın?» deyince, Hz. Ömer, «Bır bu kadar alı koydum.» diye cevap verdi. Peygamber buyurdu ki: «Aranızdaki fark, sözlüğünüz arasındaki fark gibidir.»

2 — Salihler ve dindarlar tabakasıdır: Bunlar mallarının tamamını harcamadılar ve buna cesaret edemediler. Belki mallarını saklayıp fakirlerin ihtiyacı zamanını ve hayırlı işleri beklediler. Kendilerini fakirlerle bir tuttular. Yalnız zekât miktarıyla yetinemediler. Kendilerine müracaat eden fakirleri, aile efrâdıyla bir tuttular.

3 — İyi insanlar tabakasıdır: Bunlar, İkiyüz dirhemde beş dirhem verirler, daha fazlasını yapamazlar, yalnız farzla iktifâ ederler. Fakat Allah'ın emrini vaktinde ve severek yerine getirirler. Zekâta vermekte fakirlere minnet etmezler. Bu zikir edilen derecelerin en aşağısıdır. Zira Allah'ın İkiyüz dirhem verdiği kimse, onun emriyle beş dirhem sadaka vermekte gevşeklik yaparsa, o kimseyle Allah'ın dostluğundan asla payı yoktur. Eğer farz olandan fazla vermezse, dostluğu gayet sayıf olur. Allah'ın bahil dostlarından olur.

İkinci sır: Kalb, kendisi için pislik gibi olan bahillik ve cimrilikten temizlenektir. Zira şahsi necaset, Hakk'ın huzuruna varmağa engel olduğu gibi, bahillik de Allah'ın huzuruna yaklaşmağa liyakat kazanmağa mânidir. Kalb, bahillik necasetinden ancak mal harcamakla temizlenir. Bu itibarla zekât; içerisinde pislik yûklenen bir su gibidir. Bunun için, peygamber ve ehli-i beytinin mevki ve makamlarının insanların mallarından kirinden korumak için, onlara zekât vermek ekîs değildir.

Üçüncü sır: Nîmetle şükür etmektir. Zira mal, mü'min için hem dünya hem de âhîret rahatsızca sebep olan bir nîmettir. Namağ, cezağ ve hac; beden nimetlerinin şükür olduğu gibi, zekât da, mal nimetinin şükürüdür. O halde, bu nîmetle kendini zengin ve kimseye muhtaç olmadığını görünce, fakir ve muhtaç bir müslümanı gördüğü zaman,

«Bu da benim gibi Allah'ın kulu'dur. Beni ona değil, ona buna muhtaç eden Allah'a şükürler olsun. Madem ki, maksad beni denemektir, ona şefkât ve merhamet etmeliyim. Bu hususta kusur yaparsam, Allah beni onun gibi, ona da benim gibi yapar.» demek suretiyle nefesine nasihat etmelidir.

O halde, herkes zekâtın bu sırlarını bilmelidir. Böylece insanın ihâdeti; mânâsız şekil ve hakikatsız sûret olmaktan kurtulur.

ZEKÂT VERMENİN EDEBLERİ

İhâdetin zinde olmasını, ruhsuz ve mânâsız olmamasını ve cevabının fazla olmasını arzu eden kimse, şu yedi hususa dikkat etmelidir:

Birinci husus: Zekât vermekte acele edip farz olmadan evvel zane içerisinde vermektir. Bunun üç faydası vardır:

1 — İhâdetta râğbet eseri sâhîr olur. Zira farz olduktan sonra vermek acıdır. Zira vermese, cezalandır. O halde, o şekilde verilen zekât korkudan olur, sevgiden olmaz. Yaptığı iş sevgi ve şefkât için değil korkudan yapan kullar bedbaht kullardır.

2 — Zekât vermekte acele etmele fakirlerin kalbine sevinç ve neşe attığı için bunların samimi dualarına mazhar olur. Zira beklenmedik yerden sevince kavuşurlar. Fakirlerin bu hayırlı duası ona bütün âfetlerden hâsar olur.

3 — Zamanın engellerinden emin olur. Zira geciktirmede çok âfetler vardır. Bazen bir engel çıkıp bunun gibi hayırlı işlerden men eder. Kalbe bir hayır işlemek arzusu doğunca onu ganimet bilmek gerekir. Zira Allah'ın rahmet nazardır. Şeytan ona meydan vermemek için onu menetmeye koşar. Hâdîste: «Şühbesiz mü'minin kalbi Rahmanın kudret elinin iki parmağı arasındadır.» (*) buyrulur.

Büyüklerden biri helâde iken kalbine gönleğini bir fakire vermek geldi. Müritlerinden birini çağırdı, gönleğini çıkarıp ona verdi. Mürid dedi ki: «Ey şeyhim, niçin dışarı çıkıncaya kadar sakletmedin?» Şeyh: «Korktum ki, dışarı çıkıncaya kadar, bir şey aklıma gelir, beni bu işten alıkoyar.» dedi.

İkinci husus: Eşer zekâtı defaten vermek dilerse, muharrem ayında vermelidir. Zira muharrem ayı senabağdır ve hüsnüetli bir aydır. Yahud da Ramazan ayında vermelidir. Zira vakit ne kadar eşref olursa sevabı da o derece fazla olur. Peygamber insanların en cömertli idi. Eline ne geçerse, İhsan eder verirdi. Ramazan ayında ise, hiçtâr şey saklamayıp hepsini verirdi.

Üçüncü husus: Riyâdan uzak ve ihlâsa yakın olması için zekâtı gizli vermek, şikâre vermemektir. Hâdîste gelmiştir ki: Gizli sadaka Allah'ın gözünü durdurur.» Ve yine hâdîste gelmiştir ki: «Yedi

(*) İhya-ı Ulumü'din, Zekât babı.

kimse Allah'ın arşunun gölgesinde dururlar: Biri, âdâletli padişahlar. Biri de sağ elinin verdiği sadakanın sol elinin haberi olmayan kimse-
 dir.» (Buhari - Müslim, Ebu - Hüreyreden). Dikkat et ki, gizli sadaka veren kimse, adaletli padişah ile aynı derecededir. Hâdisâ gelmiştir ki: «Gizli sadaka verene gizli sevaplar, ameller yazılır; aşkâre verirse, gizli ve aşkâre sevaplar defterinden silinir, rıya yazılır.» Bu sebeptendir ki, geçmiş büyükler, gizli sadaka vermekte o kadar titizlik gösteriyorlardı ki, kimisi âma fakirleri arayıp onların eline verirdi ve bir şey konuşmazlardı; tâ ki, sadaka veren kimseyi tanımasın. Kimisi, uykuya dalmış bir fakir arayıp harkasının bir yerine bağlardı. Kimisi fakire ulaştırmak üzere bir vekil tutardı. Bütün bunlar fakirin kimin verdiğini bilmesin diye yapılırdı. Fakat başkasından gizlemeyi daha önemli tutarlardı. Çünkü halk içinde sadaka vermek bahillik sıfatını kırıyor da, hâtinde (kalbinde) rıya meydana getirir. Bu sıfatlar hepsi, helâk edicidir. Fakat bahillik akrep gibi, rıya da yılan gibidir. Akrebî, yılan vasıtasıyla defetmek, yılanın kuvvetini artırır. Bir tehlikeden kurtulur, fakat daha şiddetlisine düşer. Bu helâk edici sıfatların yarası, onun kalbinde kâbre vardığı zaman yılan ve akrep yararı gibi tesir edecekler. Nitekim kıfâken başında müslümanlık ünvanı beyânında zikir edildi. O halde kalabalıkta sadaka vermenin zararı faydasından çoktur.

Dördüncü husus: Riyâdan erâm olmaktır. Kalbini ondan temizlemektir. Kalabalık içinde vermesi sadaka verme râğbetini artıracığına, teğvik olacağını biliyor ise, böyle olanlara insanlar arasında vermek daha hayırlıdır. Ancak bu da, insanların kendisini medhetmeleriyle kötülüklerini bir tutan, Allah'ın bilmesini yeterli sayan kimseler için geçerlidir.

Beşinci husus: Verdiği sadakaya, fakirlere minnet ve eniyet etmekle boşa götürmemelidir. Allah buyurur ki: «Sadakalarınızı, minnet ve eniyetle boşa götürmeyin.» (Bakara sûresi, âyet: 264). Eziyetin mânâsı, fakirin kalbini rencide etmektir. Meselâ, ekşi yüz göstermek, sert ve fakir olduğu için ona hor bakmakla kinamak gibi. Bu kabîl eniyet, iki çeşit ahmaklıktan ileri gelir: Birincisi, malının elinden çıkması, çok zor olduğu için kalbi daralır da fakirlere dokunaklı sözler sarfeder. Bir akçe ile bin akçe ete geçirmek kendisine zor gelmesi, câhiliğinden ve ahmaklığından ileri gelir. Zekât ile Allah'tan Firdevs-i A'la-yı kazanacak ve cehennem âsâbından kurtulacak. O halde, âhrete imarı varsa, zekât vermek ona niçin zor gelir. İkinci ahmaklık, kendî zenginliği ile fakirler üzerine büyüklük ve üstünlük taslamasıdır. Kendisinden beyyüz sene önce cennete giden kimsenin, kendisinden beyyüz derece üstün ve büyük olduğunu bilmiyor.

Allah'ın neslinde fazilet ve üstünlük zenginlikte değil, fakirliktedir. Fakirliğin bu dünya şerefının âlâmeti budur ki, zenginler, dünya acıları, büyük meşguliyetler çeşitli bağlar ve yükler altında yaşamaktadır. Bununla beraber dünyadan payları ihtiyaçları kadardır. Fazla değildir. Halbuki Allah fakirlere ihtiyaçları kadar vermeyi işe-

rine farz kılmaştır. O halde, hakikatte zenginleri, bu dünyada da beşyüz sene önce cennete girmeyi yine fakirlere tahsis etmiştir.

Altıncı husus: Fakirlere sekât vermekle minnet etmemelidir. Minnetin aslı cehâlet ve ahmaklığın en kötüsüdür. Minnet kalben aiftadır ve şâyedir: Zekât veren kimsa, fakirleri eli altında düşünmesidir. Bunun da işareti, fakirlerin kendine hizmet etmesini, her zaman işine koymalarını beklemektir. İşlerinde bir kusur ederlerse, sekât vermediği zamandan daha çok tahafına gider. Bazen de: «Ben ona bu kadar iyilikler ettim, o da bana şöyle yaptı.» der. Bunların hepî cehâletten ve ahmaklıktan ileri gelir. Hakikatte fakir sadakasını kabul etmekle ilk iyiliği o yapmıştır. Zîrâ onu cehennem ateşinden kurtarmıştır, kalbini bahillik pisliğinden temizlemiştir. Eğer hacamatçı be-dava ondan kan alsa, helâkine sebep olan kan aldığı için ona minnettar kalır. Bahillik onun içinde, sekât malı da elinde necasettir, helâk sebebidir.

Fakirler vantesıyla sorumluluktan kurtulup temizlendiği için onlara minnettar olmasa gerekir.

Diğeri de şudur: Peygamber buyurur ki: «Sadaka önce Allah'ın iktâf eline, ondan sonra fakirin eline düşer.» Mücedemki sadaka önce Allah'a verilir, fakir onu Allah tarafından vekil olarak alır. Kendisi fakirlere minnettar olmasa gerekir. Fakirlere minnet etmesi nerde kaldı. Zekâtın bu üç seviye mülahaza edince, fakirlere minnet etmenin, cehâletin tâ kendisi olduğunu anlar. Geçmiş büyükler, fakirlere sekât verirken çok mübalağa yaparlardı, tevazu ve niyaz ile karşılarında ayakta dururlar, sadaka ve sekât nazarlarına takdim edip «bunu bîden kabul edine diye yalvarırlardı. Bazıları sekât verirken ellerini ağaçdan uzatıp sadakayı onlara arz ederlerdi; tâ ki fakirin eli yukarıda, zengininki aşağıda kalsın. Zîrâ üst el alttaki edem hayırlı olduğuna göre, minnet etmeye lâyık olan el, üste gelmelidir.

Hz. Aişe ile Ümmü Selâm (r.a.) bir fakire bir şey göndereseler, gönderdikleri kimseye enasıl dua ettiğini hatırlada tutu derlerdi; tâ ki her duasına karşılık bir dua edip sadaka sevabı kendilerine sağlam ve bedelsiz kalsın. Fakirlere sekât verdiklerinde dua beklemezlerdi. Zîrâ dua beklemek senin iyilik yaptığını düşünmenden ileri gelir. Hakikatte bu borcu zımmetinden kaldırmakla fakirler sana iyilik yapmış oluyor.

Yedinci husus: Malınan güzelini, iyisini ve helâlini vermelidir. Zîrâ çübheî mal ibâdet ve sadakaya lâyık değildir. Çünkü Allah temizdir, temiz olmayan şeyi kabul etmez. Allah buyurur ki: «Kendüsün aldınarak alabileceğiniz hayâğı şeyleri sadaka olarak vermeyin.» (Bakara sûresi, âyet: 267) Bir kimse, evindeki şeylerin kötüsünü misafir önüne koyarsa, misafiri hafife almış olur. Kötüsünü vermek, isteksiz olduğuna delildir. Hüsnü rıvasıyla doğul de isteksiz olarak verilen sadaka kabul olmaz. Peygamber efendimiz buyurmuştur ki: «Bazen bir dirhem sadaka vermek, bin dirhem sadaka vermeyi geçer. Bu da seve seve verilen güzel sadakadır.»

ZEKÂT VERMEK İÇİN FAKİR ARA

Bil ki, hangi müslüman fakire zekât verirse, farz yerini bulmuş oluyorsa da, âhâret ticaretinin yönüne gidenlerin çok kazanç ve büyük faydalar sağlanacak yoldan ayrılmaları doğru değildir. Yerini bulan sadakasının sevabe kat kat olur. Bu itibarla beş sıfattan birine aranmalıdır:

Birinci sıfat: Zekât alan sâhid ve mottaki olmalıdır. Resûlüllah buyurur ki: «Zâhidlere yemek veriniz.» Bunun sebebi şudur: Zâhidler aldıkları sadakayı Allah'ın ibâdetinde yardımcı olacak hususlarda harcıyorlar. Bu itibarla sadaka veren kimse o ibâdetin sevabında ona ortak olur. Büyüklerden biri zengin idi, sadakasını Süflerden başkası kimseye vermezdi ve hikmetini açıklayıp derdi ki: «Bunların Allah'tan başka hiçbir şeye sevgileri yoktur. Eğer bunların bir şeye ihtiyaçları olursa, fakirleri dağıtır, Allah'a yönelmezler. Ben bir kalbi Allah'a iletmeyi, dünyaya bağlı yüreği sevindirmekten daha çok severim.» Bu sözleri Cüneyd'e (Bağdadi) anlattılar. Cüneyd: «Ebu sözler bir vefâna şübhüdür.» dedi. O adam bakkal idi. İllâ etti. Zirâ fakirlere sattığı şeyin kıymetini almazdı. Cüneyd, onun iflâs habesini alınca, ona bir miktar mal gönderdi ve «şununla ticaret yapma. Zirâ onun gibi bir kimseye ticaret zarar vermez.» dedi.

İkinci sıfat: Zekât alan kimse, fakihlerden olmalıdır. Zirâ zekât almakla zihni toplu durur. O kimse de ilim tahsil sevabına ortak olur.

Üçüncü sıfat: Fakir oldukları halde muhtaç olduklarını gizleyip onu kimseye bildirmeyen kimseyi aramalıdır. Zirâ âyette: «Hallerini bilmeyen, iffet ve istîğnâlarından dolayı olan zengin kimseler sanır.» (Bakara sûresi, âyet: 273) buyurmuştur.

Zekâtı bu kabîl insanlara vermenin sevabe, pervasızca dilencilik yapan kimselere vermek gibi değildir.

Dördüncü sıfat: Çocukları olmalı veya hasta olmalıdır. Zirâ sıkıntı ve ihtiyaç ne kadar çok olursa, ona rahata kavuşturmanın sevabı da o kadar çok olur.

Beşinci sıfat: Akrabadan olmalıdır. Zirâ akrabaya iyilik etmek hem sıla-ı rahm olur, hem de sadaka olur. Yahud kendisiyle Allah için dostluk kurup âhâret biraderliği verdiği kimse olmalıdır. Bu da akrabalar gibidir. Eğer bu sâkir edilen sıfatların hepsi veya akserisi bulunan bir kimse varsa, onu seçmek, gayet iyi olur. Zirâ zekât veren kimse bunları bulursa, hizmet ve hayırlı dualar ona (mubâreem) bir kale olur. Demek ki, bu fayda ona, bahillik sıfatını bırakıp nimetin şükürünü edâ ettiği için hâsıl olur. Zekâtı seyyidlere ve kâfirlere vermemelidir. Zirâ zekât, müslümanların mallarının kiridir. Yâni atılan çöpleridir. Kir olduğu için seyyidlere yakışmaz. Müslümanların mal olduğu için de kâfirlere lâyık değildir.

ZEKÂT VE SADAKA ALMANIN EDEBLERİ

Zekât ve sadaka alınırken beş türlü vasıfeye riayet edilir:

Birinci vasıfe: Şöyle bilinmelidir ki, Allah Teâlâ, kullarını mala muhtaç olarak yarattı. Bunun için onların eline çok mal verdi. Onlar arasından bir kısmına inayitle nazar eyleyip onları dünyanın mes-gale ve yükünden kurtardı, çalışma zıynetini, dünyalıkları toplayıp ko-ruma yükünü zenginlere yükledi. Onlara, en aziz ve kıymetli kulları olan fakirlerin ihtiyaçlarını tedarik etmelerini emretti. Buna, o aziz kullarını, Allah'ın taat ve ibâdetinde tek yünü ve tek himmetli olma-larını sağlamak için yaptı. Her ihtiyaçları sebebiyle fikirleri dağıtı-lığında, zenginlerin elinden onlara ihtiyaçları kadar nafaka ulaştır. Bu vesile ile yapacakları hayırlı dualar, güzel himmet ve bereketleri, zen-ginlerin günahına keffâret olur. Şu halde, fakir sadaka alınırken, rahat bir kalbe taat ve ibâdet yapmak için zarfî şeylere harcamak niye-tiyle alınmalıdır. Ve bu nimetin kadrini bilmelidir. Zira Allah rahat kalbe taat ve ibâdet yapması için zenginleri onun emrine vermiştir. Bu şuna benzer ki, dünya padişahları, kendi özel hizmetçilerini, dünya işleri ve geçim sebebiyle huzurundan kaybolmamaları için, köytüler-den, tüccarlardan ve hizmetine iliyak olmayan herkesten haraç ve ver-gi alıp özel kölelerinin ihtiyaçına sarf eder.

Bütün reylerden (vatandaş) haraç ve vergi almaktan maksad, padişahan özel hizmetçilerini çalıştırmak olduğu gibi, Allah, bütün mahîkâtı yaratmaktan isteği, kendisine ibâdet etmeleridir. Bunun için Allah buyurur ki: «Cinleri ve insanları, yalnız bana ibâdet etmiş-ler diye yarattım.» (Ez-Zariyat sûresi, âyet: 36). O halde, fakirlere yaraşan şudur: Ne alırlarsa, ibâdete gönül rahatlığı bulmak niyetiyle almalıdırlar. Bunun için Peygamber efendimiz buyurur ki: «Sada-ka alan ihtiyacından bîrûr alıyor ise, sadaka verenin sevabı alanın sevabından fazla değildir.» Ancak bu din (ibâdet) rahatlığı için alan kimse hakkındadır:

İkinci vasıfe: Sadaka (zekât) alan kimseye, sadakayı Allah'tan al-malıdır. Yani aldığı şey Allah'tan bilmeli, zenginleri Allah tarafın-dan yalnız memur ve tabî olarak kabul etmelidir. Zira zenginlere, ih-tiyaç zamanında fakirlere sadaka dağıtmak için Allah tarafından bir müvekkel muassilat kılınmıştır. Onlara müvekkel kılınan şey, sadaka vermenin, kurtuluş ve asadet vesilesi olduğuna iman getirmeleridir. Zira eğer bu müvekkel onlara verilmemiş olsa, onlar bir kimseye bir dane bile vermezlerdi. O halde minnet, zenginlerin elini fakirlere mü-sahhar (şunade) ve vasıta yapan Allah'adır. Zenginlerin eli vasıta olan-ca, onlara da şükür etmesi gerekir. Zira hadiste: «İnsanlara şükür et-meyen Allah'a da şükür etmez.» (Tirmizi Hasan olarak rivayet etti) buyurulmuştur. Kullarını âmedlerini yaratan Allah bile kullarını övü-yor. Nitekim Allah buyurur ki: «Ne güzel kul idî. Gerçekten o, rüçâ edici oldu.» (Sad sûresi, âyet: 44). Başka bir yerde de: «Şühbesâ o,

doğru söyleyen bir peygamber idi.» (Meryem sûresi, âyet: 41). Bunun benzerleri Kur'an'ın birçok yerinde buyurulmaktadır. Bunun için zenginlere de şükür etmek lâzımdır. Zira kimî hayra vasıta yapmışsa, onu aziz ve kıymetli yapmıştır. Nitekim buyurur ki: «İyilik için yarattığımız ve hayır elleriyle yaptırdığımız kimseye müjdeler olsun.» O halde, Allah'ın aziz ve kıymetli kıldığı kullarının da kadrini bilmek lâzımdır. Şükürün mânâsı, onlar için bu duayı okumaktır:

«Allah Teâlâ, kalbini iyilerin kalpleri gibi tenâiz cylestin, âmelini sa-
lih ve iyi kimselerin âmeliyle yazdın ve ruhuna çehâter ruhuyta sevab
versin.» Hâdisle gelmiştir ki: «Sizce iyilik yapana, siz de iyilik yapın.
Eğer yapamazsanız, o kadar dua edin ki tam bir mükâfat olsun
(tam karşılığı olsun). Tam bir şükür, sadakanın ayıbını örtmek, azı-
nı, az ve hor bilmemekle olur. Nasıl ki sadaka veren kimsenin de, çok
da verse, ona az ve aşağı bilmesi şarttır.»

Üçüncü vazife: Helâlden olmayan sadakayı almamalı, sözlülerin
(ihtiyat olarak) sadakasına asla almamalıdır. Malını faize veren, ih-
tiyâhâ davranmayan kimsenin de sadakasını almamalıdır.

Dördüncü vazife: İhtiyacından fazla almamalıdır. Meselâ ihtiyacı
yolculuk için ise, yiyecek ve kiradan fazla birşey almamalıdır. Borç
için ise, borcundan fazla almamalıdır. Yıllık geçimi için on akçe yeti-
yorken, onbir akçe alırsa, bir akçesi haram olur. Evinde ev malzemesi-
sinden, örtü ve elbiselerden fazla nisab miktarı birşey var ise, ona
zekât vermek câiz değildir.

Beşinci vazife: Zekât veren, zekât alıcısının miskin veya borçlu ha-
line göre zekâtını vermelidir. Alıcı da, zekâta bir hissesinden fazla verir-
lerse, almamalıdır. Zira Şafii mezhebinde zekâta birden çok bir şahsa
vermek câiz olmaz. (Hanefîde zengin edecek miktardan aşağı vermek
câizdir.) Nitekim daha önce geçti.

SADAKA VERMENİN FAZİLETİ

Peygamber efendimiz buyurur ki: «Bir hurma da olsa, sadaka
vermekten geri kalmayan, Zira sadaka fakiri ihyâ eder ve su ateşli
yok ettiği gibi, sadaka da günahı yok eder.» (İbnü-Mubârek, Zuhd'
da.) ve yine buyurdu ki: «Yarım hurma ile de olsa, cehennem ateşin-
den sakınız. Eğer sadaka veremezseniz, harî tath ve güzel sözler söy-
leyin.» (Buhari-Müslim, Adiyden.) ve yine buyurur: «İffetâl mal-
dan sadaka veren bir kimse yoktur ki, siz hayvanlarınız beslediğinizin
gibi, Allah Teâlâ da onun sadakasını, birkaç uhud dağı kadar oluven-
ya kadar beslemesin.» ve yine buyurur: «Kıyâmet gününde soru-ce-
vap işi bitinceye kadar herkes kendi sadakasının gölgesinde olacak.»
ve yine buyurdu ki: «Güzel bir sadaka vermek ile her kapılarından yet-
miş kapı kapanır.»

Peygamber efendimiz: «Sadakanın hangisi efzaldır» diye sordu-
lar. Buyurdu ki: «Sadakanın efzalı, sıhhat yerinde iken, hayattan

umadılı İken ve fakirlik korkusu var İken verilen sadakadır.» Ama bunun aksine, can boğaza gelinceye kadar sabredip ondan sonra: «Falan şeyi İbân adama vermiş diye vasiyet etmeleridir ki, zaten o anda mal, başkaların malı olacaktır. Vasiyet yapıp yapmaması bîrdir.

İsa (a.s.) buyurdu ki: «Bir dilenciyi kapsandan ümitsiz göndere- nin evine yetmiş gün melek girmez.» Peygamberimiz İki şeyi kimseye bırakmaz, kendi eliyle yapardı: Birincisi, sadakayı kendi eliyle verirdi. İkincisi, abdest İbrîğini akşamdan kendi hacırlardı ve ağurna örtardı ve buyurdu ki: «Bir fakire bir gömlek giydiren, o gömleğin parçası fakirin sırtında kaldığı müddetçe, Allah'ın himayesinde olur.» Hz. Akçe (r.a.) elli bin akçe sadaka verdi. Halbuki sırtında bir yamalı gömlek vardı, kendisine bir gömlek almach. İbrâ Mes'ûd (r.a.) buyurur ki: «Bir kimse yetmiş yıl İbâdet etti. Birden ondan bir günah sadır oldu ki, onun İmnelini sayı etti. Sonra bir fakirin yanından geçip ona bir ekmeç sadaka verdi. Allah o sadakasını hürmetine ona İmayetle nazar eyledi, bütün günahlarını affetti ve o yetmiş yıllık İbâdetini geri verdi.» Lokman Hakim, oğluna: «İler ne zaman senden bir günah sadır olursa, bir sadaka ver.»

Abdullah bin Ömer (r.a.) fakirlere ekseriya şeker verirdi ve dardı: «Allah buyurur ki: "Sevdiğinden sadaka vermedikçe İyiliğe kavuşamazsınız."» (Al-İ İmran sûresi, âyet: 92). Allah Teâlâ benim şekeri çok sevdiğini biliyor. Onun için ona sadaka veriyorum.» dardı. Şa'bî (r.a.) diyor ki: «Kendisini, verdiği sadakaya, fakirden daha muhtaç bilmeyen kimsenin sadakası kabul olmaz.» Hasan-ı Basri bir tehlâl ellide bir cariye güdü. «Bu cariyeyi İki dirheme vermes misin.» dedi. Tehlâl, «Vermem.» dedi. Hasan-ı Basri «Allah İki dirheme bundan çok güzel olan hürleri verir.» dedi. Bununla fakire sadaka vermek hususuna işaret etti.

ALTINCI ASIL

O R U Ç

Bü ki, Oruç İbân'ın şartlarından bîrdir. Peygamber efendimiz buyurmuştur: «Allah buyurur ki, her İyiliğe on mislinden yediyüz misline kadar mükkâat verilir. Fakat oruç bana mahsustur, onun mükkâatını ben vereceğim.» Allah buyurur: «Kendi arzularına sâbeden- lerini mükkâatı hesapsız verilir.» (Es-Zümer sûresi, âyet: 10). Peygam- ber buyurdu ki: «Sabır İmanın yarısıdır. Oruç da sabrın yarısıdır.» yine buyurdu ki: «Oruçluların ağızlarının kokusu Allah katında misk kokusundan daha güzeldir. Allah onların hakkında der ki: "kulum yemesini içmesini, şehvetini benim için bıraktı. Onun mükkâatını da ancak ben veririm."» (Buhari, Kitab 30. bab. 3).

Peygamberimiz buyurdu ki: «Oruçlunun uykusu İbâdetdir.» ve buyurdu ki: «Ramazan ayı gelince, cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır, şeytanlar zincirlere vurulur ve bîr münadî der ki:

«Ey hayır yapmak isteyen, beri gel ki, hayırların zamanıdır. Ey kötülük yapmak isteyen, yürü git ki, senin zamanın değildir.» (Tirmidî Garip olarak rivayet ettiler.) Orucun faziletine delil olarak şu yeter: Allah, bu ihâdeti kendi zatına nisbet edip: «Oruç bana mahsusdur. Onun mükkâfatını ben veririm.» (Buhari, kitap 30, bab, 2) buyurur. Her ne kadar bütün ihâdetler Allah'a mahsus ise de, orucun üstün fazileti için onun mükkâfatının kendi zatına mahsus olduğunu tasrih buyurmuştur. Nitekim bütün âlem onun mülkü olduğu halde Kabe-i muazzamayı kendi zatına nisbet etmiştir.

Orucun iki hususiyeti vardır. Onlar sebebiyle Allah'a nisbet edilmeye hak kazanmıştır; Biri, orucun hakikati; bozulanı yapmamaktır. Bu bâtına bir iş olduğu için insanların nazarından gizlidir, ona riya karışmaz. Diğeri, Allah'ın dâğına şeytandır. Onun ordusu isteklerdir. Oruç, onun ordusunu kırar. Zira orucun hakikati arzuları terkettir. Bunun için peygamber buyurdu ki: «Kan vücudta dolaştığı gibi, şeytan da insanın içinde dolaşır. Onun yoluna ancak oruçla daraltırız.» (Buhari - Müslim ittifakla.) ve yine buyurur ki: «Oruç (ateşten) kalkın (siper) dir.» (Buhari - Müslim ittifakla) ve Hz. Aişeye buyurdu ki: «Ey Aişe, cennet kapısını kalkmaktan geri durma.» «Ne ile?» diye sordu. Peygamber: «Kemakla.» buyurdu.

Peygamber buyurdu ki: «İhâdetlerin kâpesi oruçtur.» Bunu şunun için söylemiştir: Bütün ihâdetlerden alıkoyma arzu, isteklerdir. Açlık ise, bunları kırar.

ORUCUN FARZLARI

Bilmiş ol ki, orucun farzları altıdır:

1 — Ramazan ayının başına araştırıp yirmi dokuz mu, yahut otuz mu çektiğini anlamaktır. Oruç hakkında güvenilir bir şahsın sözüyle amel edilebilir. Fakat bayram hususunda haberci ikiden az olursa (sözyle amel etmek) câiz değildir.

Güvenilir bir kimseden Ramazanın başının haberini duyan kimse, hâkâk gördüğünü bildi eden kimse onun nazarında doğru sözü ise, onun üzerine oruç farz olur. Kâfi, onun sözüyle orucun (o gün) farzıyetine hüküm etmese de onaltı fersahlik (yaklaşık olarak 100 km.) mesafedeki bir şehirde ay görülmüşse, bu şehir halkına oruç farz olmaz. Eğer onaltı fersahattan az olursa, farz olur. (Hanefilerce, rivâyetin zahirine göre metâlin değişikliğine itibar edilmez).

2 — Niyettir. Her gece, tuttuğu orucun Ramazan orucu olduğunu, farz olduğunu ve bu farz edâ ettiğini niyet etmesidir. Bu mânâları hatırlama getiren, her müslümanın diliyle söylemese de kalbi niyetten boş değildir. (Hanefiye göre geceden niyet farz değildir. Gündüz zaval vaktine kadar da niyet sahihtir). Şüpheli gün (Şaban ayının otuzuncu günü, yahut ramazanın birinci günü gecesinde) «Niyet ettim yarın oruç tutmaya, eğer Ramazan ayında ise.» diye niyet et-

mek câiz olmaz. Bu şübbe güvenilir bir kimsenin sözüyle gösterilinceye kadar devam eder. (*)

Bir kimselyi bir kuyuda (veya karanlık bir yerde) hapis etmiş olsalar, fikri ve araştırmasıyla vakti bulup ona itimat ederse, sahîh olur. Eğer yarın bir şey yemeye niyet ederse, ve oradan sonra oruca niyet ederse, orucu bâtil olmaz. Hattâ hayzınan kasileceğini bilen kadın, oruca niyet ettikten sonra hayzı kesilirse sahîh olur.

3 — Bile bile vücud içine hiçbir şey sokmamaktır. Ama kan aldatmak, sürme kullanmak, kulağına tül sokmak ve zekerine pamuk koymanın oruca zararı yoktur. Zira bâtil, bir şeyin yerleştiği yerdir. Dişmağ, karın, mide ve mesane gibi. Unutarak bir şey yese, zarar etmez. Fakat imsâktan sonra ve akşamdan önce yediği anlaşılarsa, orucunu kaza eder.

4 — Ehlîyle cimsa etmemektir. Eğer hanımıyla gusûl icâb ettirecek kadar muamele ederse, orucu bozulur. Oruçlu olduğunu unutarak yaparsa, bozulmaz. Gece harâmıyla cimsa edip gündüz yıkanması câizdir.

5 — İfâhîr şekilde kendisinden menî gelmesini istemeyecek. Eğer hanımıyla cimsa'dan başka bir yolla, mukârenet ile (oynaşmak suretiyle) menî gelirse, orucu bozulur.

6 — Kasden kusmamaktır. Eğer istemeyerek kusarsa, orucu bozulmaz. Nöle veya başka bir sebeble boğazındaki balgamı dışarı çıkarırsa, orucu bozulmaz. Zira burun gibi şeylerden sakınmak güç olur. Ancak ağza geldikten sonra kasden geri yutarısa, o zaman bozulur.

ORUCUN SÜNNETİ ALTIDİR

Sahuru geçiktirmek, iftarı acele etmek ve su ile yahut hurma ile iftar açmak, öğleden sonra misvak kullanmamak, (Hanefîye göre öğleden sonra misvak kullanmak mekrâh değildir). Fakirlere sadaka vermek, yemek yedirmek ve Kur'an okumak, bilhassa kâdir gecesinin bulunduğu son on günde itikâfa girmektir.

Feryâmbur efendimiz, Ramazanın son on günü gelince, geceleri yatağını düzürdü, bir izâr bağlayıp ihâdetle meşgul olurdu. Kendi zât-ı şerifi ve Ehl-i beyti ihâdetten asla bir an istirahat etmezlerdi.

Kâdir gecesini Ramazanın yirmi birinci, yahut yirmi beşinci veya yirmi yedinci gecesidir. **YIRMI YEDİNCİ** gecesini olması ihtimali daha kuvvettir. En iyisi bu son on günde devamlı itikâfa bulunmaktır. Eğer devamlı itikâf etmeyi adarsa, devamlı itikâfa bulunması vacib olur. İtikâftaki şahıs, kaza-ı hacetten başka bir sebeble dışarı çıkamaz ve abdest alacak kadardan çok evinde öğlenemez. Eğer cenaze namazında bulunmak, yahut hastanın halini sormak veya şahidlik etmek, ya da abdestini tazellemek için dışarı çıkarsa, bu vacib itikâfı bozulur.

(*) Bu kaza Fâhî kitâblarının Oruç bahâlinde geçer.

Mescidde el yıkamak, yemek yemek ve uyumak İtikâfa zarar vermez. Kaza-ı hacet için dışarı çıkınca, İtikâf niyetini yenilemelidir.

ORUCUN HAKİKATİ VE SORRİ

Malûm olsun ki, oruç üç derecedir: Biri avamın orucudur. Biri havassın orucudur ve biri de havasların havassının orucudur. Avamın orucu, anlattığımız oruçtur ki, midedeyi ve şehvet yerlerini korumaktır. Bu orucun en aşağı derecesidir. Havasların havassının orucu, oruç derecelerinin en yükseğidir. Bu oruç, kalbî, Allah'tan başka herşeyin düşünülmesinden temizlemek, kendini tamamıyla Allah'a teslim ve havale etmek ve zâhırde ve bâtında Allah'tan başka herşeyden oruçlu olmaktır. Şöyle ki, Allah ve onunla ilgili şeylerden başka birşeyi düşünürse, bu oruç bozulur. Dünya için mâbuh bir şeyi daha düşünürse yine orucu bozulur. Ancak dine faydası ve yardımı olan dünyevi bir şeye bundan sayılmaz. Rivâyet olunanmıştır ki, bu dereceden oruçlu kimse, yarın orucunu ne ile iftar edeceğini düşünürse, ona bir hatâ yamır. Zîrâ bu, onun Allah'ın vadettiği rızka kavuşacağına güvenip inanmadığına delâlidir. Bu derece peygamberlerin ve velilerin derecesidir. Herkes buna erişemez. Havassın orucu, bütün cevarih ve âzâmı yakışsız işlerden koruyup, orucu yalnız karım ve ferce tahsis etmektir. Bu orucun tamamı altı şeyle olur:

1 — Gözü, Allah'ı unutturmuş şeylerden korunmalıdır. Buhassa şehveti tahrik eden şeylerden. Zîrâ peygamber buyurur ki: «Şehvetli bakış, zehirci ve vermiş şeytanın oklarından bir oktur, Allah korkusundan dolayı şehvetten sakınan, kalbinde iman lezzetini buhar.» Eriş (bin Mâlik) rivâyet ediyor: Peygamber buyurur ki: «İşer şey orucu bozar; (orucun faziletini giderir): yalan, giybet, söz güdümek, yalan yere yemin etmek ve şehvetle bakmak.»

2 — Beyhude konuşmaktan ve malayani sözler etmekten dilini korumalıdır. Ya susmalıdır, ya da zikir etmek ve Kur'an okumakla meşgul olmalıdır. Mübahase ve münazara edip muğalata ve inat etmek, beyhude sözlerden olup adı geçen oruca zarar veren şeylerdendir. Giybet ve yalan söylemek, bazı âlemlere göre avamın orucunu bile bozar. Hâdîste gelmiştir ki, iki oruçlu kadın susuzuktan ölmek derecesine gelmişler peygamber efendimizden oruçlarını bozmak için izin istemişler. Peygamber onlara bir bardak gönderdi ve «buna kas-sunular» dedi. Bunlar kusunca, herbirinin ağzından bir parça uyuşmuş kan düştü. Halk bunu görünce, hayret ettiler. Peygamber buyurdu ki, bu iki kimse Allah'ın helâl ettiği şeylerden oruç tuttular. Hıram ettiği şeylerle oruçlarına bozdular. Yani giybetle meşgul oldular. Onların ağzından düşen şey, yedikleri insan etleridir.

3 — Kulağını korumalıdır. Zîrâ söylenmesi yakışmayan şeyi dinlemek yakışmaz. Dinleyen; yalan, giybet ve benzeri günahlarda söyle-yene ortaktır.

4 — Elini, ayağını ve bütün azasını yakmaz ve yaraşmaz şeylerden korunmalıdır. Oruçta olup da bunun gibi filileri yapan; meyvalardan perhiz tutup şehir yiyeen hastaya benzer. Zira günah zehârdır. Yemek ise gıdadır. Gıdaya lüzumundan çok yemek zarar verir. Lüzumundan çok olmazsa, zarar vermez. Bunun için Peygamberimiz, buyurur ki: «Çok oruçlu vardır ki, onun oruçtan, açlık ve susuzluktan başka nasibi yoktur.»

5 — İftar zamanında haram ve şüpheli şeyleri yememelidir. Hâlis hâlden bile az yemelidir. Zira gündüz kaçırıldığı şeyi gece tedarik ettikten sonra göye nasıl hâsi olur? Zira oruçtan göye bütün şehvetleri zayıflatmaktadır. İki öğünü yemeği bir defada yemek şehvetleri artırır. Bilhassa çeşit çeşit yemek toplayıp yemek... Mide boğ olmazsa, kalb safiyet kazanmaz. Hattâ oruçtan hâsi olan takatsizliği hissetmek için gündüzleri çok uyumamak ve uykuya mağlûb olmayıp gece namazını kılabilmek için az yemek sünnettir. Bunun için peygamberimiz buyurur ki:

«Dolu kâğırdan dolu mide gibi, Allah'ın em sevmeyişi bir şey yoktur.»

6 — İftarda oruçlunun kalbi korku (havf) ve ümîdî (reca) arasında asâh olmalıdır. Orucunu kabul mu ettiler, yoksa red mi ettiler, diye.. Hasan-ı Basri (r.a.) bayram günü bir grup insanın yanlarından geçerken neş'e ve sevinç içinde oynayıp eğlendiklerini gördü. Buyurdu ki: «Allah oruçtan (manevî) bir meydan yaptı ve kullarına, bu meydana yarışmak için emir buyurdu. Bir kısım da geride kaldı ve makbul olmayanlardan oldu. Hâllerinin hakikatini bilmedikleri hâlde sevinçlere gâşır. Allah'a yemin ederim ki, eğer aradaki perde kalkıp hâlin hakikati açığa çıksaydı, makbul olanlar sevinçle meğûl olurdu, red edilene de keder ve üzüntü içerisinde olurlardı ve hiç kimse oyun ve eğlence ile meğûl olmazdı.»

O halde bu anlattıklarımızdan anlaşılır ki, Orucunda yalnız yemeği bırakmakla yetinen kimsenin orucu ruhsuz bir sâret olur. Zira orucun hakikatî ve ruhu, kendini meleklere benzettir. Zira meleklerde sâle şehvetlerin eseri yoktur. Hayvanlarda şehvet galib olduğu için meleklerden uzak olmuştur. Bunun için şehveti galib olan insanlar hayvanlar derecesine inmiş olur. Şehvetleri mağlûb olan insanlar ise, melekler zümresine benzemekle onlara yakın olur. Meleklerle yakınlık sıfatı cihetindedir, mekân cihetinden değildir. Melekler de Allah'a yakındır. O halde insanların da meleklerle yakın olamı Allah'a yakındır. Hâli böyle olunca, akşam namazını edâ ettikten sonra, nefesine, arzu ve isteklerini tamamıyla verirse, şehvetleri zayıf olmaz, tam kuvveti üzerinde olduğu için, orucu ruhsuz bir kalb mesabesinde olur.

Ramazan ayında orucunu bozanlara lâzım olan şeyler:

Ramazan ayında gündüzün vâki olan iftar için kaza, kefaret, fidye ve imsâk lâzımdır.

Kaza, cüdrüz olarak veya hayız, yulculuk, hastalık ve gebelik gibi bir sebeble orucunu bozanlara farz olur. Mürtede de farzdır. Delil ve çocuğa farz değildir.

Keffâret, cim'a etmekten başka şeyle farz olmaz. Nitekim menî le-temeyerek gebe keffâret farz olmaz. (Hanefide keffâret, cim'a de lâ-zım geldiği gibi, kasden yemek, içmekle de lâzım gelir) keffâret; bir köle âzad etmekle olur. Köle âzad edemiyorsa, iki ay arka arkaya oruç tutmakla olur. Hasta olmak veya zayıflık sebebiyle oruç tutamıyorsa, altmış fakire altmış litre miktarı buğday verir.

Günün geri kalanında imsâk etmek (kendini tutmak) öcürsüz orucunu bozanlara farz olur. Hayız olan kadın günün ortasında temâklenirse, misâfir evrim olursa, hasta sâhhat bulursa, bunlara im-sâk farz olmaz. (Hanefiye göre farzdır.) Şühbeî günde bir kâse Ra-mazan hâllâini gördüğüne şahidlik yaparsa, yemek yiyenler günün bakiyesini oruçlu olanlar gibi imsâk etmeleri farz olur. Günün ibtîdâ-sını (ilk saatlerini) oruçlu geçirdikten sonra sefere çıkanın orucunu bozması câiz değildir. Oroçsuz misâfir mukim olursa, kalan zamanı imsâk etmesi lâzımdır. Misâfir oruç tutabilirse tutması daha esâkîr.

Hamile yahut emzikli kadınlara, çocuklarına bir şey olur endî-şesiyle oruç tutmadılarsa, kaza lâzımdır. Hasta kendi nefsinin kor-kusundan oruç tutmaz; iyileşince tutamadığı günleri kaza eder. Onun için ona fidye farz olmaz. Fidyeye, gün için miskine bir litre ver-mektir. Çok zayıf olduğu için oruç tutamayan ihtiyara da kazaya be-del fidye farz olur. Ramazan kamsız İkinci Ramazana kadar gecik-tirene gün başında bir litre miktarı fidye vermek kâim olur. (Hanefî-ye göre lâzım değildir).

ORUÇ TUTMAK İÇİN SEÇİLMİŞ KIYMETLİ GÜNLER:

Arefe günü, Aşure günü, Zilhiccenin ilk dokuz günü, Muharrem-in ilk on günleri, Receb, Şaban ayları oruç tutmak sünnettir. Hâ-dîste gelmiştir ki, Ramazandan sonra edal olan oruç, Muharrem oru-cudur. Muharrem ayının tamamını oruç tutmak sünnettir. Fakat ilk on günü tutmak müstekkettir. Hâdîste gelmiştir ki, «Haram aylardan bir gün oruç tutmak diğer aylarda otuz gün oruç tutmaktan hayırlı-dır, Ramazan ayından bir gün oruçlu olmak, haram aylarında otuz gün oruçlu olmaktan hayırlıdır.» Peygamberimiz buyurur ki: «Haram aylarında perşembe, cuma ve cumartesi günlerinde oruç tutana yedi-yüz yıllık ihâdet sevâbı yazılır.» Haram ayları dörttür: Zilkade, Zilhic-ce, Muharrem ve Receb'tir. Hepsinin efdal hac mevsimi olan Zilhic-cedir.

Hâdîste gelmiştir ki: «Zilhiccenin ilk on günü en faziletli günler-dir ve Allah'a onlardan daha yakın bir zaman yoktur. Onlarda bir gün oruç tutmak bir yıl oruçlu olmak gibidir. Bir gecesini ihâdetle ge-çirmek kadîr gecesini ihâdetle geçirmek gibidir.» Dediler ki: «Ya Re-sûlullah! Bu (haram aylarda) Cihâd etmek de işte midir?» Peygamb-erimiz: «Hayır cihâd etmek işte değildir. Bu ayda cihâd edenin ge-leceği mahy olur ve kaza beder olur.» Bazı ashâb, Receb ayını tamâ-mıyla oruç tutmayı Ramazana benzetmesin diye, iyi bulmuyorlardı.

Bunun için Receb ayının ya bir, ya da iki gününü iftar etmeyi daha iyi görürlerdi. Hâkiste gelmiştir ki: «Şaban ayının yarısından sonra Ramazan orucundan başka oruç yoktur.» (Dört sünen sahibi Ebu Hüreyreden). Her bakımdan Şabanın sonunda oruç tutmamak daha evlâdır; Ramazan ayı ondan ayrılınca diye. O halde, Şabanın sonunu oruç tutarak Ramazanı karşılamakta kerahet vardır. Ancak karşılamaktan başka sebebi olursa, mekrûh değildir.

AY İÇİNDEKİ KIYMETLİ GÜNLER:

Ayın kıymetli günleri, Eyyam-ı İyâd, yani arâbi ayların onüçüncü, on dördüncü ve onbeşinci günleridir. Hafta içindeki kıymetli günler ise, pazartesi, Perşembe ve Cuma günleridir. Ama bütün yıl oruç tutarsa, bu kıymetli günleri içersine alır. Fakat beş gün oruç tutmaması gerekir: İki bayram günleri ve üç teşrik günleri. Teşrik günleri Kurban bayramından sonra gelen üç gündür. Oruç tutan iftar kapısını kapayamaz (iftar açmadan ertesi gün oruç tutmaması) gerekir ki, bu mekrûhtur. Bütün sene oruç tutulmaz; bir gün tutup bir gün tutulmaz. Buna, Davud (a.s.) âdeti öbeği için Davud orucu denir. Bunun fazileti büyüktür.

Abdullah bin Amr bin As, peygamberimize: «Oruçta efdâl olan yıl nedir?» diye sordu. Peygamberimiz Davud orucunu işaret etti. Abdullah: «Ya Resûlullah bundan faziletli yıl nedir?» Peygamberimiz: «Bundan faziletlisi yoktur. Bundan aşağı da pazartesi, perşembe ve cuma günleri oruç tutmaktır. Bunlara Ramazan ayı da eklenirse, senenin üçte birine yakın olur.» buyurdu.

Orucun hakikatinden maksad şehvetleri kırmak ve kalbî temizlemek olduğu bilinen kimse, kalbinin hâllerini kontrol etmesi gerekir. Orucun hakikatinde kalbî güzetilmesine göre, bazen oruç tutmak ve bazen tutmamak şehvetleri kırmak için daha uygundur. Bunun içindir ki, peygamberimiz, bazen o kadar oruç tutardı ki, artık bir daha oruçsuz kalmayacağı sandırdı ve bazen de o kadar oruca ara verirdi ki bir daha oruç tutmayacağı sandırdı. Böylece kararlaştırılmış bir tertibi yoktu. Eski âlimler, dört gün arka arkaya oruçsuz geçirmeyi sevmezlerdi. Bunu da bayram ve teşrik günlerinden çıkarıyorlardı. Zira bayram günü ile teşrik günleri dört gün eder. Bunun için devamla oruçsuz kalmak kalbe gaflet getirir, uyanıklığı sayıflandır.

YEDİNCİ ASIL

H A C

Bil ki, hac, İslâm'ın şartlarından biridir ve hayatta bir defa farzdır. Peygamberimiz buyurur ki: «Hac (kendisine farz olduğu halde) yapmadan ölene deyin ki: "İster yahudî ol, ister hıristiyan"» ve yine

buyurdu ki: «Günah işlemeyen ve dâimî yakıncı sözlerle bulamadan hac yapan kimse anadan doğmuş gibi bütün günahlardan temizdir.» (Müslim - Buhari). Ve yine buyurdu ki: «Çok günah vardır ki, ona Arâfatta Vakfeye durmaktan başka hiçbir şey keffaret olmaz.» Ve yine «İbâd kimse şeytânı Arefe günündeki kadar, hor, hakir ve yüzlü solgun görmesin, çünkü o gün Allah'ın rahmeti insanlara nazil olur ve çok kehalir (büyük) günahları affeder.» Ve yine buyurdu ki: «Hac niyetiyle evinden çıkıp da yolda ölene, kıyamete kadar her yıl hac sevâbe yazılır. Mekke veya Medine'de ölene kıyamet günü ne sual var, ne hesab.» Ve yine buyurdu ki: «Bir makbul hac, dünya ve dünyadaki her şeyden hayırlıdır ve emanetten başka karşılığı yoktur.» Ve yine buyurdu ki: «Arâfatta vakfeye durup da kendisini affedilmemiş düşünmek kadar büyük günah yoktur.»

Büyük şeyhlerden Ali bin El-Muvaffak diyor ki: «Bir yıl hac yaparken Arefe gecesini rüyamda gökten yeşil elbiseli iki meleğin indiğini gördüm. Biri diğere dedi ki: "Bu yıl hacılar ne kadar olduğuna biliyor musun?" Öbürü: "Bilmem" dedi. "Altıyüzbîn kişi" dedi. Sonra: "Kaç kişinin hacca kabul olduğunu da biliyor musun?" "Bilmem" dedi. Soran: "Altı kişinin hacca kabul oldu" dedi. Ali bin El-Muvaffak diyor ki: uykudan uyanınca, bu rüyanın korkusundan çok üzülürüm ve kendime: «Muhakkak ben bu altı kişiden biri değilim.» dedim. Ve bu düşünce ve üzüntü ile meşar-ul-Harama girdim ve orada uykuya daldım. Tekrar o iki meleği gördüm ki, aynı sözleri konuşuyorlar. Biri diğere dedi ki: «Allah bu gece ne hüküm ettiğini biliyor musun?» Öbürü: «Bilmem» dedi. Sonra dedi ki: «O altı kişinin her birinin hürmetine yüzbîn kişi bağışladı ve onların işini onlara havale etti. Uykudan uyanınca, sevindim, neşlendim ve Allah'a şükür ettim.»

Peygamberimiz buyurur ki: «Allah vadetmiyor ki, her yıl altıyüz bin kul Beytullahı ziyaret edecektir. Eğer bundan az olursa, bu sayıyı tamamlayacak kadar melek göndercektir. Kıyamet gününde Kâbe yerinden perdesine yapışacak. Kâbe cennete gidince onu tavaf edenler de beraber cennete girecektir.»

HACCIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ

Vaktinde hac yapan bir müslümanın hacca doğrudur. Haccın vakti, Şevval, Zilka'de aylarıyla Zilhicce ayının ilk dokuz günüdür. Bayram gününün sabaha güneş doğuncaya kadar devam eder. Bu vakitler içerisinde İhram giymek sahâhtir. Bundan önce İhram bağlarsa, hac olmaz, umre olur. İhram bu vakitlerden önce bağlamak mekrâh olur. Akılî çocuğun hacca doğrudur. Süt emen çocuğu velisi onun yerine İhrama bağlar, onu Arâfata götürüp sa'ye tavaf ettirirse, sahâh olur. (Bu hükümler Hanefîlere göre değildir.)

Nasîle haccın zihnatının şartı, yalnız İslâm ve vaktır. Fart olan hacca edâ etmenin şartları —bir farz edâ etmek hesabıyla— beşdir.

Müslüman olmak, hür olmak, balığ olmak, akıllı olmak ve İhrâmı zamanında bağlamak. İhrâm bağlayan çocuk Arafatta vakfeye durmadan evvel kölüğe ererse, yahut köle Arafatta vakfeye durmadan önce âzad edilirse, İslâm haccın (farz hac) sâkit olması için kifâyet eder. Umrede de anlatılan şartlar müteberdir. Ancak vakit yoktur. Senenin her vakti umreye vakit olabilir.

Başkasının yerine vekil olarak hac yapmanın şartı, önce kendi yerine farz olan haccı edâ etmiş olması gerekir. (Hanefîye göre farzı edâ etmesi, cevaz şartı değil; fazîlet şartıdır). Kendi farz haccını yapmadan başkası yerine hac yapmaya niyet ederse, edâ ettiği hac, niyet ettiği kimse yerine değil, kendi yerine olur.

Niyetli ne olursa olsun, yaptığı hac önce İslâm haccı (ilk farz hac) yerine, sonra ücretine kazası lâzım olan hac yerine, ondan sonra adak hac yerine daha sonra da vekillik yoluyla olan hac yerine geçer. (Zâhir budur ki bu dahi Şafîî kavlidir.)

HACCIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI:

Müslüman olmak, balığ olmak, akıllı olmak, hür olmak ve güç yetmektir. Gücü yetmek de iki kısımdır: Birinci kısım kendisi bizzat hac yapmaya gücü yetmektir. Bu da üç şeyle olur: Birincisi, vücudunun sâhatli olması, ikincisi yolun emniyetli olması, malına, canına dümandan zarar gelmemesi, deniz yoluyla gidecek olursa, deniz tehlikesinden emin olması, ikincisi, borcunu ödedikten sonra kendisine ve ailesine yetecek nafakaya sahip bulunması ve yayan yürümek zorunda kalmaması için vasata ücretine de sahip olmasıdır. Güç yetmenin ikinci kısmı, kendisi felç veya benzeri bir hastalığı olup da bundan kurtulma ümidi çok az olan kimse için bizzat gidemeyip yerine göndereceği vekilin nafakasını ve ücretini verebilmesidir.

Eğer oğlu kendiliğinden babasının yerine hacca gitmeyi dilerse, babası izin vermelidir. Zirâ babaya hizmet etmek şereftir. Eğer oğlu kendisine «para vereyim, yerine vekil tut» derse, nametli kabul etmek zorunda değildir.

Hacca gitmeye gücü yetince acile etmelidir. Ancak gelecek yıl daha uygun olacağını tahmin ederse, gökktirebilir. Fakat gökktirip de hac yapmadan ölürse, asi olur. Vasiyet etmese bile mirasından yerine vekil göndermek farz olur. (Hanefîye göre vasiyet ederse, farz olur. Etmese, olmaz). Zirâ hac onun zimmetine borç olur. O halde, diğer borçlar gibi edâsı gerekir. Diğer bir delil de Hz. Ömer buyurdu ki: «Gücü yetip de hacca gitmeyenler hakkında vâliyetlere, bir yazı yapıp onlardan haraç almak isterdim.»

HACCIN RÜKÜNLERİ

Haccın bazı rükünleri vardır ki, yerine getirilmeden hac olmaz. Bunlar beştir: İhram, tavaf, tavaftan sonra sa'y, Arafatta vakfeye durmak ve bir kavle göre saçları tıraş etmek. (Hanefiye göre haccın rükünü ikidir: Arafatta vakfeye durmak ve ziyaret tavafı yapmaktır. İhram giymek, sa'y etmek ve tıraş olmak farz değildir, vacibdir).

Haccın vâcibleri —ki onları terk etmekle hac bâtil olmaz; fakat bir koyun kurban etmek lâzım gelir— altıdır: 1 — Mikatta ihram giymek, eger mikat yerini geçerse, bir koyun kurban etmek lâzımdır. 2 — Cenreye taş atmak (şeytan taşlamak) 3 — Güneş batıncaya kadar Arafatta beklemek, 4 — Gece müdelifede ikame etmek, 5 — Teçrik geceleri Minada ikamet etmek, 6 — Vedâ tavafı yapmak. İkinci bir kavle göre vedâ tavafı yapmazsa, kurban lâzım gelmez. Fakat edâ etmesi sunnettir.

Haccı edâ etmenin çeşitleri üçtür: İfrâd, kıran ve temettüdur. İfrâd hepsinden faziletlidir. (Hanefiye göre Kıran temettüden ve temettü de İfrâdan şakletlidir.) İfrâd hac söytedir: Önce yalnız haccı edâ edip onu bitirdikten sonra Umre için ihram giyip umreyi edâ etmektedir. Umrenin ihramını c'ran'de giymek, Temim'de giymekten ve Temim'de giymek, Hudebiye'de giymekten faziletlidir. Bu üç yerin birinde Umre için İhram giymek sünnettir.

Kıran haccı «İlâhbe'ke bâhaccetin ve Umretine deyip hac ve Umre için bir defada ihram başlanır. Sonra hac amelleri yerine getirilir. Zira Umre amelleri hac amelleri içindedir. Abdest, gusül içinde ifa edildiği gibi ifa edilir. Kıran haccı yapanlara bir kurban vâcib olur. Aneak Mekke'liler için be kurban vâcib olmaz. Zira onun mikatı Mekke'dir. Kıran haccı yapanlar, Arafatta vakfeye durmadan önce tavaf ve sa'y ederse, sa'y hem farz hac, hem Umre sa'yı yerine geçer. Fakat Arafatta vakfeden sonra daha önce yaptığı tavafı inde etmesi gerekir. Zira rükün olan tavaftı şartı vakfeden sonra olmasıdır.

Temettü haccında mikata geldiği zaman, Umre için ihram giyip Mekke'de umre tavafını yaptıkları sonra, ihram icaplarıyla bağlı kalmamak için ihramını çıkarır. Sonra hac vaktinde Mekke'de hac için ihram giyer. Temettü haccı yapana bir kurban vâcib olur. Kurbanı gücü yetmezse, ayrı ayrı günlerde veya peşpeşe Kurban bayramından önce üç gün, memleketine döndükten sonra yedi gün oruç tutar. Kıran haccında da kurbanı gücü yetmezse, be şekilde on gün oruç tutar. Temettü kurbanı; Umrenin ihramını, Şevvâde, yahut Zilka'dede veya Zilhaccenin ilk on gününde giymiş olup hac ve ihramı bir araya getirmiş ve be yünden mikattan geri kalmış kimselere vâcib olur. O halde temettü eden kimse, Mekke'li olursa, yahut yabancı olup Mekkâ'de sâkin olmuş olursa ve hac vaktinde mikatına veya mikatı kadar mesafeye gelirse, ona kurban lâzım olmaz.

HACCIN YASAKLARI ALTIDIR:

1 — İhrâmî olana elbise giymek haramdır. Gerek gömlek, gerek don, gerek çama ve gerekse tülent olsun. Bunların birisi câiz değildir. Belki izar, (İhrâmın alt kısmı) rida (üst kısmı) ve nalın giymelidir. Eğer nalın bulunmazsa, açık ayakta da câizdir. Ve eğer izar bulunmazsa, don giymelidir. Bütün kızıllarını izar ile örtmesi câizdir. Ancak başını örtmesi câiz değildir. Kadınların âdet üzere kaftan giymeleri câizdir. Ancak yüzlerini örtmeleri câiz değildir. Mahûm içinde ve dar yerlerde olursa câizdir.

2 — Güzel kokular kullanmamalıdır. Zira eğer güzel kokular sürerse, veya elbise giyerse, bir kurban lâzım gelir.

3 — Kollarını traş etmemelidir ve tırnaklarını kesmemelidir. Zira bunlardan birini yaparsa, bir kurban lâzım gelir. Hamama girmek kan akırmak, hacamat yapmak ve saçın çözmek dahâ câiz değildir.

4 — Cima etmemelidir. Cima yaparsa, ya bir deve, yahut bir siğir veya yedi koyun kurban etmek vâcib olduğundan artık haccı fasit olur, kazası lâzım olur.

5 — Cimdadan önceki hâllerdir. Meselâ kadınları çımdıkları ve öpmek câiz değildir. Kadına dokunma ile ahdesti bonas şeyler için bir kurban vâcib olur. Kadınlara ile istinma etmek için de bir kurban lâzım olur. İhrâmî kimse için nikâh câiz olmaz. (Hanefiye göre câizdir). Nikâh ettiği takdirde kurban veya sadaka lâzım gelmez.

6 — İhrâmî için deniz hayvanları haric bir şey avlamak câiz değildir. Avladığı takdirde deveден, sığırdan ve koyundan ona benzerini sadaka vermek vâcib olur.

HAC NASIL YAPILIR?

Mâkûm olsun ki, haccı yapılıcak işleri evvelinden sonuna kadar, farzları, sünnetleri ve edebleri birlikte göstermekle tertip üzere bilmek gerekir. Zira ihâdeti, âdet olduğu için değil de, ihâdet olduğu için yapanlar yanında farz, sünnet ve edebler bir olur.

Zira muhabbet makamına ulaşmak, ancak nafile ve sünnetler ile mümkün olur. Nitekim peygamberimiz buyurur ki: «Her ne kadar kullarım en çok farz edâlarıyla bana yaklaşıyorlarsa da, nafile ve sünnet ile yaklaşımlarını geri kalmayan, kullarım da, öyle bir mertebeye erişirler ki, ben onların kulağı, gözü, eli ve dili olurum.» (Kudsî hadis). Söyle ki, benimle iştir, benimle görür, benimle söyler ve benimle tutar. O hâlde, ihâdetin edeblerini ve sünnetlerini edâ etmek mühîmdir. Edeblerin de derecelerini göstermek lâzımdır. Önce hac yolunun edeblerine riayet etmek gerekir.

Önce hacca azmetmeli, halis bir niyetle niyet etmelidir. Sonra beybe etmelidir. Zimmetinde bulunan kul haklarını, borçlarını ödeme-

lidir. Hanımın, çocuklarının ve kendisine nafakası lâzım olan kimselerin nafakalarını vermelidir. Vasiyetnamesini yazmalıdır. Yol harcı için hekiminden hazırlamalı, şüpheli olan maldan kaçınmalıdır. Zira şüpheli malı hac yapanın kabal olmama tehlikesi olur. Yol hazırlığına, yolda fakirlere yardım edebilecek şekilde yapılmalıdır. Yola çıkmadan önce bir miktar acıka vermelidir. Kuvvetli bir hayvan kiralamak, hayvan sahibinin isteksiz götürmemesi için, daha önce taşınacak eşyaların hepsini ona göstermelidir. Din yolunda ve yol işlerinde kendisine haldiş olacak bir safih yoldaş edinmelidir. Destlarına vedâ edip onlardan hayırlı dualar talep etmelidir. Her birine: «Dihâl, emanetini ve akibetini Allah'a emanlıyorum.» demelidir. Onlar da: «Allah seni korusun, sana takvayı zâd eyleyip seni yaramaz işlerden korusun, günahlarını affetsin. Uğurum hayırlı olsun.» demelidirler.

Hacca azmeden kimse, evinden çıkacağı zaman iki rek'at namaz kılmalıdır. Birinci rek'atta «Kul ya eyyühe'l Kâfirüne» süresini, ikinci rek'atta «Kul hüvellahu hüde» süresini okumalıdır. Namazdan çıkınca, namazdan sonra okunan dualardan sonra bu duayı okumalıdır: «Allahum, sen seferimin sahibisin, aile, evladım ve mallarımın koruyucususun. Beni ve ailemi bütün şerlerden koru. Allahum, bu seferimde senden hayır, takva, beğenilen âmetler dilerim.» Evinin kapısına gelince şu duayı okumalıdır: «Allahum, sana tevekkül edip sefer ettim. Nereye gidersen, uğraşım senin. Allahum, beni takva ile namlandı. Nereye dilersem uğurumu hayır eyle.» Hayvana binince, şu duayı okumalıdır: «Hu hayvanı bize bağli kılın Allah'a hamdü senâir olsun. Eğer Allah'ın imayeti olmasaydı, biz onu mâsahhar edemerdik. Bir Allah'a şâneccâh!» Hayvan yürümeye başlayınca, bu âyet-i kerîmeyi okumalıdır: «Hareket ve sükûn Allah'ın ismiyledir. Allah başlıyacak ve merhametlidir.» Bütün hac yolu boyunca zikir ve Kur'an'dan boş kalmamalıdır. Yükseklere çıkarken: «Senin şerefün bütün şereflerden üstündür. Her halde hamd-ü senâ sana mahsustur.» Bir korku hâli olunca «Âyet-i Kürsî ve «Şehidellahu» âyetini ve «Kul hüvellahu hüde» ve iki muavvizeyi okumalıdır.

İBRAMIN KEDBİLERİ VE MEKKE'YE GİRİŞ

Haccı, mikat yerine gelince, gusül etmeli, kollarına ve tarıklarına Cuma bahsinde geçtiği gibi kosmeli, dikili alibeleri çıkartıp izar ve rida ile örtünmek sûretıyla İbrahim bağlamalıdır. Örtüldüğü İbrahim her iki parçası da beyaz olmalıdır. İbrahimden önce güzel kokular sürünmelidir. O mekândan gitmeğe azmedince, deveyi kaldırıp yola yönelerek hacca niyet etmeli, kalbi ve diliyle bu duayı okumalıdır: «Allahum, ben hizmetindeyim, fermanına uydum, dîvanına geldim. Senin âmetin devâmlidir. Mülk sana mahsustur. Ortağın yoktur.» Yüksek bir yere çıkarken, yukarıdan aşağıya inerken, korkulu bir yere inerken ve kâfile birbirine karışıp İdihâm olunca, yüksek sesle bu duayı tekrar etmelidir. Mekke'ye ulaşıncı gusül etmelidir.

Hacıta dokuz yerde gusül yapmak sünnettir: İhram için, Mekke'ye girmek için, ziyaret tavafı için, Arabe'tta durmak için, Müsellefe'de ikamet için, üç gusül de üç cemre (şeytan taşlama) için ve vedâ tavafı için. Akabe cemresinde gusül yoktur. Gusül edip Mekke'ye girince gözü «Beytullahas» ilâçince, henüz şehir içinde ilerlerken bu duayı okunmalıdır: «Allahum, senden gayri mahud yoktur. Adım selâmdir, selâmet sendendir, yardım selâmet yurduudur. Ey celâl ve kerem sahibî! Allahım, şereflendirdiğin ve kıymetlendirdiğin "Beytin" budur. Allahım, Beytinin kıymet ve âzametini ve hac yapmanın sevap ve şerefini artır. Allahım, bize rahmet kapılarını aç, ve bizi kovulmuş şeytandan sakla.» Sonra "Benî Şeybe" kapısından mesiteye girip «Hacer-i Esvede» yönelmeli ve onu izzet ve ikram ile öpmelidir. Eğer öpmeyince, ona el uzatıp ziyarete işaret etmelidir ve bu duayı okunmalıdır: «Allahum, bu emneti edî ettim ve ahde vefâ ettim. Sen benim vefâ ettiğime şahid ol.»

TAVAFIN EDEBLERİ:

Tavaf namaz gibidir. Yani, cema da beden temizliği, «İbise» temizliği ve avret yerlerini örtmek şarttır. Fakat tavafta konuşmak câizdir. Önce «İdâbas» sünnetini yerine getirmelidir. «İdâbas», izam ortasına sağ kolunu altına alıp iki ucunu sol omuzuna atmaktır. Sonra «Beyt-i Şerife» sol tarafına alıp başta «Hacer-i Esvede» hizasından tavafa başlamalıdır. «Beyt-i Şerife» ile arasındaki mesafe üç adımdan eksik olmamalıdır. Tâ ki, şadırvan üzerine basmak zorunda kalmazın. Şadırvan; «Beyt-i Şerife» hududuna dahil olan bir mekândır. Tavafa bağlanınca, bu duayı okunmalıdır: «Allahum sana iman getirdim. Kitâbın tasdik ettim. Resûlün Muhammed Mustafa sünnetine tabi oldum.» Beyt-i Şerifin kapısının hizasına gelince «Allahum, bu Beyt senin beytidir ve harem, haremindedir ve bu makam cehennem ateşinden sağmanların makamıdır.» demelidir.

«Rûkn-i İmkiye» ulaşıncı, bu duayı okunmalıdır: «Allahum, kötü nifak, kötü ahkik, kötü aile, kötü evlat, kötü mal ve kötü bakılmak sana sığınırım.» Altın ötek altına gelince: «Allahum, Arşın gölgesinde gölgelemdir ve bana Muhammed Mustafa'nın şeretinden bîr ki, ceddin sonra ebedî olarak susuzluk yoktur.» demelidir. «Rûkn-i Şamiye» gelince: «Allahum, hacımı makbul, sa'yimî meşkur, günahımı mağfûr eyle. Ticaretimi zararlı eyleme. Ey Aziz, ey Gâfûr, benim bütün günahlarım sana gıllî degildir. Sen bana mağfuret eyle.» diyecektir. «Rûkn-i Yemeniye» ulaşıncı şunu okunmalıdır: «Allahum, beni küfür, nifak, fakirlik acısı, kabîr üzücü, hayat, memur fâsâfelerinden, dünya ve âhiret belâlarından sakla.»

Bu rûkn ile «Hacer-i Esvet» arasında şu duayı okunmalıdır: «Allahum, bana dünya ve âhirette iyilik ver, beni kabîr âzabından ve ateş âzabından sakla.» Yedi defa bu şekilde dönmeli ve her defasında da bu duaları okunmalıdır. Bir defa dönmeye bir «şavt» denir. Üç «veleki»

şavtlarda acele ve koşarcasına dönmelidir. Eğer «Beyt-i şerifine» yakınında izidihâm var ise, acele yürüyebilmek için, bir miktar uzaktan dönmelidir. Son dört şavtlarda ise, yavaş yavaş yürümelidir. Her defasında mümkün ise Hacer-i Esvedî öpmeli ve Rûkân-ı Yemaniye elini uzatmalıdır. Eğer izidihâmdan yapamazsa, eliyle işaret etmelidir. Bu minval üzere yedi şavtı tamamlayınca, Mekke-i Müşerrefenin kapısı ile Hacer-i Esvedî arasında durup karnına, göğsünü, yürünün sağ tarafına ve iki elini dirseklerine varıncaya kadar «Beyt-i şerifine» duvarına yapıştırmalıdır ve elini «Beyt-i şerifine» örtüsüne dokundurmalıdır. Bu makama «Mâleziye» denir. Duaların kabul olacağı maktandır. O halde bu duayı okumalıdır: «Ey İki Beytin sahibi, beni cehennem ateşinden koru. Bütün kötü şeylerden menafataca eyle. Bana nasib ettiğin rızıkla kanaat ver, İhsan ettiğin nimete hareket ver.» Sonra Peygamberimizin pâk ruhuna sâlavât getirip tesbe ve istiğfar etmeli ve ne ihtiyacı var ise dilemelidir. Sonra makamın arkasında durup İki rek'at namaz kılmalıdır ki, bu namaza «Tavaful İki rek'at» denir. Tavaf, bu İki rek'at namazla tamamlanır. Birinci rek'atta, Fatîha ile Kulînevillâhâ sûrelerini okumalıdır. Namazdan sonra dua etmelidir. Bu yedi şavtı dönmekten bir tavaf tamam olmaz. Her yedi defa döndükten sonra İki rek'at namaz kılmalıdır. Sonra Hacer-i Esvedin yanına gidip öpüp tavaful onunda bitirmelidir. Sonra da sa'yî ile meşgûl olmalıdır.

SA'YİN ADABI

Tavaftan sonra Safa kapısından dışarı çıkıp yürüyerek Ka'be görüncüye kadar Safa'da yukarıya doğru çıkmalıdır. Yüzünü Ka'be tarafına çevirip «Allah'tan başka mâbud yoktur. Mülk ona mahsusdur. Ortağı yoktur. Dirilten, öldüren odur. Hayır ve İhsan onun elindedir. Herşey kadirdir. Vaadinde sabık olup kuluna yardım eden, askerine yardım ve zafer İhsan eden; hütân düşmanlarını hizmete uğratan odur. Kâfilîler hoşuna gitmese de biz dinde ihlâsıyla» duasını okumalıdır. Sonra aşağı inip sa'ye başlamalıdır. Yavaş yavaş Merve tarafına yürüyüp «Râb işfâk verhem ve teavuz amma...» duasını okumalıdır. Sonra yavaşça hareket eder, mescidin köşesindeki «Mûllî Abdara - (Yeşil işaret)» gelinceye kadar. Kendisiyle işaret arasında altı arşın mesafe kaldığı yerden hızla yürümeye başlar; ikinci işarete gelinceye kadar... Sonra Merveye gelinceye kadar yavaşça yürür. Merveye çıkınca Safaya döner ve anlatılan duayı okur. Bu anlatığımızıza bir sa'yî denir. Safaya dönmünce İki defa olur. Yedi defa bu şekilde sa'yî eder. Sa'yî bitince, Kudum tavafulıyla sa'yî edâ etmiş olur. Bu tavaful sünnettir. Rûkân olan tavaful, vukuftan (Arafatta durmak) sonra olur. Sa'yda taharet üzere olmak sünnettir. Tavafula taharet vâcibdir. Sa'yda kudum tavafulı kifâyet eder. Zîrâ sa'yin vukuftan sonra olması şart değildir. Fakat tavaftan sonra olması şarttır. Bu tavaful İster sünnet tavaful olsun...

ARAFATTA VAKFENİN ADABI

Eğer kâfile Arefe günü Arafata ulaşırsa tavafla meşgul olmamalıdır. Eğer Arefe gününden önce varırsa, Kudum tavafına edâ ederler. Sonra Terviye (Zilhiccenin 8'i) günü Mekkâ'den çıkıp o gece Mina'da kalırlar. Ertesi gün Arafata giderler. Arafatta durmanın vakti, Arefe günü zevâlden sonra bayramın sabahına kadardır. Bayram sabahından sonra ulaştan kimse, haccı kaçırmış olur. Arefe günü gusül edip ikindi namazını öğle namazıyla beraber kılmalıdır. Tâ ki devamlı dua ile meşgul olsun. O gün, çok dua edebilmek için oruç tutmamalıdır. Zira haccın binası, kalblerin cemiyeti ve azizlerin hürmetidir. Bu şerefli vakitte zikirlerin en faziletlisi «â ilâhe illallah»tur. Hâlâza zevâl vaktinden akşama kadar yalvarıp, ağlayıp, aızlamalıdır. Tevbe edip geçmiş tekebbâretinden öâlr dîlemelidir. Bu şerefli vakite istîğfar duaları çoktur. Bu kitapta zikir etmek zordur. Tahsîlâtı «İhya»da geçmiştir. Arzu eden ona müracaat etsin. Bellediği duaları okusun. Zira bu vakitte büyüklerden nakledilen duaları okumak güzeldir. Eğer esber okuyamıyorsa, kâğıda yazıp okumalıdır. Yahut birisi okusun, o da «âmin» desin. Güneş batmadan Arafat hududundan çıkmazın.

HACCIN DİĞER İBADETLERİ

Arafattan sonra Müzdelifeye gider. Orda gusül eder. Zira Müzdelife haremindedir. Akşam namazını geciktirip yata namazıyla beraber bir esen îkâ kâmetle kılmalıdır. Yapılırsa o gece Müzdelife'de kalmalıdır. Zira çok şerefli ve aziz bir gecedir. Gece Müzdelife'de bulunmak ibâdetlerin cümlesindedir. Bir kimse gece Müzdelife'de bulunmazsa, bir kurban kesmesi gerekir. Müzdelife'den yeminî taş götürüp Mina'da Cemârlere atmamalıdır. Zira Müzdelife Mina'ya nisbetle taştır, orda kolaylıkla taş bulunur. Gece yarısına yakın Mina'ya hareket edip sabah namazını karanlıkta kılmalıdır. «Meş'arâ't-Harâm» denilen Müzdelife'nin hududuna gelince tayyeri aşarıncaya kadar, orda durup dua etmelidir. Sonra oradan «Muhassir Vadiisi» denilen yere gelmelidir. Bu vadiye gelince, hayvanı hızlı sürmeli ve ağır piyade ise süratle vadiyi karşıdan karşıya geçmelidir. Zira sünnet böyledir. Sonra bayram günü sabahleyin bazen tekbir bazen telbiye («Lebbeyke...» söylemeli ve «Cemâret» denilen üç yüksek yere gelinceye kadar buna devam etmelidir. Onları geçip yolun sağ tarafında «Cemâretü'l-Akabe» denilen yüksek yere gelmelidir. Burada yüzünü kibleye dönmelidir. Güneş bir mızrak boyu yükselince bu cemreye yeşil taş atmalıdır. Kibleye karşı durup atmak daha hayıftır.

Burada tekbir yerine telbiye getirmelidir. Bu cemrede her bir taş atıldığında, «Allahümme! Tuzdiken bikâtabike ve ittibâenil sünneti nebiyyike» demelidir. Cemre işi bitince telbiye ve tekbire son verir. Ancak farz namazlardan sonra bayram günü öğleden son teğrik günü-

nün sabahına kadar —ki bayramın dördüncü günü oluyor— İza namazından sonra tekbir getirir. Sonra kemağna varur, dua ile meşgûl olur. Kurban kesmek dilerse kurban keser. Kurbanın çarptlarını gözetir. Sonra saçını traş eder. Bugünde taşlama ve traşı edâ etti ise, ibradından bir çözüme hâsıl olur, ihramın bütün mahazurları helâl olur. Ancak kadına dokunmak ve avlanmak helâl olmaz. Sonra Mekke'ye gelir, rükûn olan tavaf edâ eder. Bayram gecesinin yarısını geçtikten sonra rükûn tavafının vakti girmiş olur. Fakat bayram günü yapmak daha iyidir. Gerçi son vakti yoktur. Zirâ ne kadar geçtikürinse, vakti geçmez. Ancak edâ edilmeden son çözüme hâsıl olmaz ve mübaşeret olduğu gibi haram kalır. Bu tavaf, kudam tavafında anlattığımız gibi edâ edilirse, hac tamam olur, mübaşeret ve avlanma da helâl olur. Daha önce sa'y yaptıysa, sa'yı yapmamalıdır. Zirâ bu tavafıdan önce sa'y yapmak çâiz olur. Taşlamayı, traş ve tavafı yapınca hac tamam olur, durucusu çıkar. Teşrik günlerindeki taşlama ve Mina'da geclemek ihram kalktıktan sonra yapılır. Tavaf ve sa'y'dan boşalınca, bayram günü Mina'ya gelip o gece orda durmalıdır. Zirâ bu kadar vâcibtir. Ertesi gün zevâlden sonra taşlama için gusûl etmelidir ve Arâfat tarafından olan birinci cemreye yedi taş atmalıdır. Sonra yüzünü kibleye dönüp «Bakara» sûresi kadar dua etmelidir. Sonra ikinci cemrede de yedi taş atıp yine dua etmelidir. Ondun sonra yedi taş da Akabe cemresinde atmalıdır ve o gece Mina'da kalmalıdır. Sonra bayramın üçüncü günü de bu şekilde bu üç cemrede yirmibir taş atmalıdır. Eğer bu kadarıyla yatıp Mekke'ye gelirse kifâyet eder. Eğer güneş batıncaya kadar orada kalırsa, o geceyi de orda geçirip ertesi gün yine yirmibir taş atmak lâzım olur. Haccın tamamı bu anlattığımızdır.

UMRE NASIL YAPILIR?

Umre yapmak isteyen kimse, gusûl edip haçta olduğu gibi ihram ve sübesini (kadın için) giymelidir. Sonra Mekke'den çıkıp Umre mikatına gelmelidir. Mikat, Ci'ranâ, Ten'im ve Hudeybiye'dir. Umreye niyet edip «Lebbeyke bi umretina» demelidir. Mescid-i Akbe'ye gidip orda iki rek'at namaz kılmalıdır. Geri Mekke'ye yönlenerek yolda «Lebbeyke» demelidir. Mescid kapısına gelince, tebbeyeyi kesip haçta olduğu gibi tavaf ve sa'y yapılmalıdır. Sonra saçına traş edip Umreyi emulla bitirmelidir.

Umre, yılın her vaktinde yapılabilir. Mekke'de oturan kimse mümkün olduğu kadar Umre yapılmalıdır. Umre etmese, tavaf etmelidir. Bunu da yapamazsa, Ka'be'ye bakmalıdır. Ka'be'nin içine girince iki direk arasında namaz kılmalıdır. Ka'be'ye yalın ayak ve basim ve hürmetle girmelidir. İçebildiği kadar Zemzem suyundan içmelidir, midesi doluncaya kadar. Zirâ ne niyetle içerse şifâ bulur. Zemzem suyundan içerken şu duayı okunmalıdır: «Allahum! Bunu bana her belâdan şifâ kılıp bana ihlas, yakin, dînya ve âhirette âfiyet ünsan eyle.»

VEDA TAVAFI

Memleketine dönmeye azmedince, yüzünü ve eşyasını bağlayıp bütün işlerinin sonunda Ka'be'ye vedâ etmelidir. Vedâ, yedi defa tavaf edip iki rek'at namaz kılmakla olur. Tavaful şekli daha önce anlatıldığı gibidir. Ancak burada «şebib» ve hızlı yürümek yoktur. Sonra: «Mütezemm» tarafına gidip dua eder, geri döner ve meccitten çıkarken ya kadar Ka'be'ye bakar.

MEDİNE ZİYARETİ

Sonra Medine'ye hareket etmelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Ölümünden sonra beni ziyaret eden, beni hayatında ziyaret etmiş gibi olur.» Ve yine buyurur ki: «Beni ziyaret etmekten başka niyet taşınmadan Medine'ye gelen kimseye şefaat etmem için, Allah izninde hakkı sabit olur.» Medine'ye girince skâvat getirir. Gözü Medine'nin duvarlarına düşince, şu duayı okur: «Allahum! Bu Peygamber harimini, bana cehennem ateşinden ve acıklı ızaptan sığınak eyle.» Önce gusül edip oruçtan sonra Medine'ye girmelidir. Güzel kokular sürüp beyaz elbise giymelidir. Tevazu ve vekarla şu duayı okumalıdır: «Allahum, beni doğru mekâma vâsıl eyle, kendi tarafından hidâyet nâsib eyle.» Sonra mesceide girip minberin altında sağ direk omuzu ile beraber olacak şekilde iki rek'at namaz kılmalıdır. Zira Peygamberin makamı bu idi.

Sonra ziyarete arzıtmeli, yüzünü «Ravza-i şerife» duvarına ve arkasına da kible tarafına çevirmeli. Elini duvara sürmek ve duvarı öpmek sünnet değildir. Belki biraz usak durmak hürmete daha yakın ve uygundur. Sonra şu duayı okur: «Ey Allahın Resûlü, Allahın Nebisi, Habibi, Saffiyi, ey Adem evlâdının en şerefli, Peygamberlerin efendisi, sonuncusu, Rabbil Âlemîn'in Resûlü Ekremi! Allah'ın Salât ve Selâmı sana, âline, sahâbuna ve ehli beytine olsun. Allah, diğer Peygamberlerin ümmetinden onlara verdiği karşılıktan fazla benden sana karşılık versin. Allah senin kâdrini ve şerefini, zâkirler seni zikir ettiği ve gâfiller gaflet ettiği müddetçe artırsa.» Eğer Peygamberin ravzasına selâm vasiyeti yapan var ise, «İfândan sana selâmı demelidir. Sonra bir iki ayak geri çekilip Ebubekir ve Ömer hazretlerine (r.a.) selâm verip şöyle demelidir: «Allah'ın selâmı sizin üzerine olsun, ey Allah'ın Resûlü'nün vezirleri ve hayatta kaldıkça dini İslâm için yardımcıları! Oman yoluna tabii olup sünneti ihyâ edenler sizsiniz. O halde Allah size, diğer peygamberlerin vezirlerine verdiği karşılıklardan (mükâfat) daha fazla karşılıklar versin.» Sonra o makamda durabildiği kadar durup dua etmelidir. Sonra dışarı çıkıp Bakî mezarlığındaki Sahabe-i Kirâmın mezarlarına ziyaret etmelidir. Dönmek isteği zaman bir defa daha Peygamberimizin Ravza-i Mutahheresini ziyaret edip vedâ etmelidir.

HACCIN İNCELİKLERİNİN SÖZLERİ

Bu anlatılan hac âmellerinin şekli idi. Bu âmellerin her birinde bir maksad, bir ibret ve âhret işlerinde bir işi hatırlatmak ve bir uyarıma vardır. Onun da aslı ve hakikati şudur: İnsan kemal-ı saadete erişmek için yaratılmıştır. İnsan, müslümanlık devründe anlatıldığı gibi kendi ihtiyarını bırakmadıkça tam bir saadete eremez. Arzu ve isteklere uymak insanın belâk sebebidir. İnsanın şeriat ileyle değil de kendi ihtiyarıyla yaptığı herşey, arzularına uymak olur, kul muamelesi olmaz. Halbuki onun saadeti kulluktur. Bunun içindedir ki, eski milletlerde rûhbanîyet ve seyahatla emir olunmuştu. Hatta her ümmetin kâdîleri insanlar arasından çekilip azletli seçmişlerdir. Dağların tepesinde meskenler edinip ömürleri boyunca riyaset ve mücahede etmişlerdir. Bunun için Peygamber efendimize: «Dinde seyahat ve rûhbanîyet yok mudur?» diye sorulunca, buyurdu ki: «Bîade ihlâd ve hac onun yerine buyurulmuştur.» Demek ki, Allah Muhammed ümmetine rûhbanîyete bedel hac yapmayı ferman etmiştir. Zira hac yolunda hem mücahade gayesi hâsıl olur, hem de başka ibretler de zâhir olur. Zira Allah, Mekke'yi şereflendirip kendi sâkına kâife etti ve onu padişahların huzuruna benzetip her tarafını harem yaptı. Onun ağaçlarını tanzim edip kâşîmesini harâm eyledi. Arifatu padişahın haremî ösündeki meydan masabesinde yaptı. Böylece her tarafını Ka'be'ye kâsedip tevbe ederler. Gerçi Allah'ın mekândan mânezeh olduğunu bilirler. Fakat Cenâb-ı Hakk'a büyük arzu ve teveccüh olduğu için, ona nisbet edilen herşey sevilir, istenir.

İşte müslümanlar bu şevk ile çoluk çocuğuna, malını ve vatanını bırakıp çölün tehlikesine katlanırlar ve kula yaraşır şekilde Allah'ın huzuruna varırlar. Bu hac ibâdetinde aklın anlayamayacağı bazı şeyler de emredilmiştir. Cenrelere taş atmak, tofa ile merve arasında sa'y etmek gibi. Zira akla uygun olan herşey, nefsin onunla ünsiyeti vardır, ne ettiğini, neyin ettiğini bilir. Meselâ zakkata, fakirlere merhamet, namazla Allah'a karşı tevâzu ve oruçta da şeytanın askerini kırmak olduğuna bilir. Bu durumda tabiatının, aklına uygun hareket etmesi ihtimali vardır. Halbuki tam bir kulluk yalnız Allah'ın emriyle hareket edip kendi içinden aslâ bir hüküm koymamaktır. Taşlama ve sa'y bundandır. Zira bunlar yalnız kulluktan başka bir şeyle olmaz. Bunun için Peygamberimiz hususen hac duasında: «Lebheyke bilhaccetin hakken idâbeduden ve Rikkane derdî. [Hacca kulluk ve kölelik] diye ad vermişti. O hâlide, hac işlerinden taaccüb ederek «bundan maksat nedir?» deyip tahaffurlarına gitmesinin sebebi; bu işlerden gaye, gayesizlik ve maksatsızlık olduğunu bilmemeleridir. Bu sebebsizlikten gaye de kul, kulluğunda gayesiz olup yalnız Allah'ın fermanına bakmalıdır. Aklin bütün gayeleri bertaraf etmekten başka nasibi yoktur. Zira onun saadeti fânî, yok olup nasibsiz olmaktır. Öyle ki, onda Allah'tan başka ve onun emrinden başka bir şey kalmamalıdır.

HACCIN İBRETLERİ

Hac yolculuğu ahiret yolculuğuna benzer. Zira hac yolculuğundan maksat hanedir, (Kâ'be'dir). Ahiret yolculuğundan maksat ise, hane sahibidir; (Allah). O halde, bu yolculuğun hazırlık ve hallerinden öbür yolculuğun hallerini hatırlamalıdır. Hac yolculuğunda çocuklarına ve bütün dostlarına vedâ etmem; ümmi sekaratında olacak vedâya benzer.

Bu yolculukta önce kalbi bütün bağlardan kurtardıktan sonra yola çıkmak gerektiği gibi, ahiret yolculuğunda da ömrün sonunda dünyevi bağlardan kurtulmak gerekir. Aksi takdirde yolculuk ona acı geleceği muhtemeldir. Hac yolculuğunda çöle azaklar, levanımsız kalmamak için çeşitli yolculuk levanımsız hazırlayıp her türlü ihtiyata gözetmek gerektiği gibi, kıyâmet çölünde de her türlü hazırlık gereklidir. Zira kıyâmet çölü ondan daha uzak, daha korkunç ve amğa daha muhtaçtır. Devamlı kalmayıp bozulan her şey, çöl yolculuğuna azık olmaya yarışmadığı gibi, riyâ ve kusur ile karışık olan ibâdet de ahiret yolculuğuna azık olmaya lâyık değildir. Devanın sarısına oturmak tabuta hatırlanmalıdır. Zira ahiret yolculuğunda bîneği tabut olacaktır. Belki de deveğin immeden tabuta binme vakti erişecektir.

O halde, onun bu yolculuğu ahirete azık olmağa lâyık olmalıdır. Müstâd elbisesini çıkarıp ihram giydiği zaman ahiret kefenini hatırlamalıdır. Zira ihram da, kefen gibi, iki beyaz gömlek olup öbür dünyanın yolculuk elbisesi gibi bu dünyanın elbisesine uymamaktadır. Yolculuğun zorluk ve tehlikelerini görünce, münâker ve nekîri ve skrep ve yılanları hatırlamalıdır.

Zira kâbirden mahşer gününe varıncaya kadar olan çöl, büyük ve zorlukları sarsıcıdır. Yanında uygun arkadaş olmadan çöl âfetine selâwet bulamadığı gibi, salih âmeliler olmadan da kâbir kehanından emin olamaz. Bu yolculukta eşinden, evlâdından, arkadaş ve dostlarından ayrılıp yalnız kaldığı gibi, kâbirde de onlardan ayrılıp yalnız kalacağını hatırlamalıdır. «Lebbeyke» demeye başlayınca, kıyâmet günü Allahın çağrısına cevap verirken o zamanki korku ve hali hatırlayıp o âleme daimalıdır.

Ali bin Hüseyin bin Ali (r.a.) ihram giyince, rengi bozuldu, vücuduna üreme düştü ve «Lebbeyke» diye çağıramadı. Ona: «Niçin Lebbeyke demiyorsun?» diye sordular. Dedi ki: «Lebbeyke ve sa'deyke'nin cevabını almaktan korktum ve deveden düşüp bayıldım. Ahmet bin Ebi-El-Cevâri Ebi Süleyman-ı Daran'ın müridlerinden idi. Şöyle hikâyeye eder: Ebu Süleyman bir defa Lebbeyke dedi ve kendinden geçip bayıldı ve bir mil yol alıncaya kadar böyle baygın kaldı. Ayılınca suttun sordular. Dedi ki: «Allah Müsa'ya (s.a.v.) vahiy gönderip buyurdu ki: "Ümmetinim zâlimlerine tebib et ki, beni anmasınlar. Zira benî ananı, ben de anarım. Benî aman zâlim ise, ben de onu lânetle anarım"».

Yine Ebu Süleyman dedi ki: «Duydum ki, hac safakasına şühretli şeylerden hazırlayan kimse, "Lehbeyk" deyince, ona: "Kilindeki malı tadı etmeden Lehbeyk'im ve sa'deyk'im kabul etmez" diye cevap verir.»

Tavafta: Başaroların padişahı dergâhına geldiklerinde, padişahın sarayı etrafında dönmeleri ve padişaha ihtiyâçları arz etmek için fırsat kollamaları ve kendilerine şefaât edecek bir kimse aramak için, yuhut padişaha, görünmek ümidiyle gidip gelmelerine benzer; Safa ile Merve arasında bu şekilde gidip gelmek de buna benzer.

Arafatta durmak, dünyanın her tarafından çeşitli insanların oraya toplanması ve değişik dillilerle dua etmeleri, kıyâmet arasetine benzer. Orda bütün insanlar toplanır, herkes kendi haliyle meğrûb olup red ve kabul arasında tereddüt eder.

Gençlere taş atmak, yalnız kulluk yoluyla kulluğu izhâr etmek ve bundan başka da Hazret-i İbrahim'e bensemek vardır. Zira taş atılan yerler, şeytanın Hazret-i Halil'e gelip ona bazı vesveseler vermek isteyince, onu taşıdığı yerlerdir. Eğer aklına: «Şeytan İbrahim'e göründü, onun için ona taş attı. Bu zamanda ise, görünmez. O halde niye taş atalım» dersin, bunun şeytan vesvesesinden İleri geçtiğini bil. O halde taş atıp onun gösünü kör etmelisin. Zira sen emirleri yerine getirmekle, sana her ne buyurulursa öyle yapmakla, kendi tasarruf ve tedbirini bırakmakla onun gözü kör olur. Bilhâssa Hazret-i İbrahim'i taklit etmekle, ona uymakla sevap hâsıl olur. Şeytanın görünmemesinin zararı olmaz. O halde hacıların taş atmasıyla şeytanın muhakkak kör olduğunu bil.

Açık anlayışla, sağlam tabiatlı, kuvvetli bir gevş ve tam bir cidiyete sahip olan kimseler için, hacın ibadetlerine bu kadar işaret etmek yeterlidir. Büyükelerin hareketlerinde, anlatılan mâânilerin, ince-lik ve temsilleri zâhır olur. Her birinden bir pay almaya başlar. Zira ibâdetin hayatı bunun gibi mââniları mülâhaza etmekle olur. Bu mülâhaza ile ibâdet, suretten çıkıp ruh ve hakikât makamına ulaşır.

SEKİZİNCİ ASIL

KUR'AN-I KERİM OKUMAK

Bil ki, Kur'ân-ı Kerim okumak, ibadetlerin en faziletlisidir. Bilhâssa namazda ayakta okunan... Peygamberimiz buyurur ki: «Ümmetimin en faziletli ibâdeti, Kur'ân okumaktır.» (Ebu Naim). Ve yine buyurdu ki: «Kendisine Kur'ân okumak nimetli verilen kimse, dünyada bundan daha üstün bir nimet olduğunu tasavvur ederse, Allah'ın büyük gördüğü şeyi aşığı görmüş olur.» (Taberani). Yine buyuruldu ki: «Kıyâmet günü Allah'ın katında gerek peygamberlerden, gerek meleklerden ve gerekse bunlardan başka Kur'ân kadar şefaati kabul

edilen hiçbir şey yoktur.» (Taberanî). Ve yine buyurdu ki: «Kur'an okumak bir kimseyi duadan alıkoyarsa, Allah Teâlâ ona şükredene-re verdiği sevabın daha üstününe verir.» (Abdül-Melîk). Ve yine buyurdu ki: «Kalbler demir pası tutar.» Sahabe-i Kirâm buyurdular ki: «Ya Resûlallah! Pası ne ile silinir?»

Peygamber buyurdu ki: «Kur'an okumak ve ölümlü hatırlamakla silinir.» (Tirmizî). Ve yine buyurdu ki: «Ben dünyadan geçtim. Fakat size daima vaaz ve nasihat edecek iki vâiz bırakıyorum: O vâizlerden biri konuşan, biri de susandır. Konuşan vâiz Kur'an, susan vâiz de ölümdür.» (Beyhâkî).

İbnü Mes'ûd (r.a.) buyurur ki: «Kur'an okumayı ihmal etmeyin ki, her harfine bir sevab vardır. "Elif lam mim" bir harftir demiyorsun. Belki elif bir harf, lam bir harf ve mim bir harftir.»

Ahmed bîn Hanbeli buyurur ki: «Allah'ı rüyamda gördüm ve: "Allah'ım! Sena ne ile yaklaşmak daha faziletlidir" sordum. Cenâb-ı Allah'tan cevap geldi ve buyuruldu ki: "Kur'an okumakla." Dedim ki: "Mânasını anlayarak mı, anlamayarak mı?" Cevabında buyuruldu ki: "İster anlayarak, ister anlamayarak."»

GÂFİLLERİN KUR'AN OKUMASI

Kur'an-ı Kerim'i öğrenenin derecesi büyüktür. O halde Kur'an-ı Kerim'in hürmetini gözetmelidir, kendisini yakışsız durumlardan koruyup her halinde edebli olmalıdır. Yoksa Kur'an'ın ona düşman olma ihtimali vardır. Peygamber buyurur ki: «Ümmetimin münâfiklerinin çoğu, Kur'an okumakla meşgul olurlar.» Ebu Süleyman-ı Derazi buyurur ki: «Zebanîler, Kur'an okuyup da boğunculuk yapmanın pasperestlerden önce ezalandırlar.» Allah Tevrat'ta buyurur ki: «Kulum! Şundan haya edip utanmaz mısın ki, çözer yürütken bir kardeşinden mektup gelirse, durur, yahut oturursun, onu harf harf okuyup düşünürsün ve tereddütsüz kâblarını yaparsın. İşle gönderdiğim kitap, düşünülüp onunla amel etmen için, sana yazdığım mektuptur. Halbuki sen ondan yüz çevirip onunla amel etmemektesin. Okusan da mânâsını düşünmüyorsun.»

Hasan-ı Basri buyurur ki: «Bizden öncekiler, Kur'an-ı Allah'tan gelmiş mektup olarak bilirlerdi. Gece düşünür, gündüz onunla amel ederlerdi. Siz ise, onun f'rah ve harflerini tashih etmekle uğraşıyorsunuz. emirleriyle amel etmeyi basit buluyorsunuz.»

Nihayet Kur'an'dan maksad mücerred okumak değildir. Belki onunla amel etmektir. Zira onu okumak hatırdaki tutup ezberlemek içindir. Ezberlemek de mücibıyla amel etmek içindir. Kur'an-ı okuyup onunla amel etmeyen kimse, âlemden içinde birçok emirler buyurulan bir mektup alıp, emirleriyle ilgilenmeyip mektubu güzel sesle okuyup harflerin mahrecini gözetem kimse gibidir. Bu kimseler, şühhasız kâzaba müstahak olurlar.

KUR'AN OKUMANIN EDEBLERİ

Kur'an okuyan kimse zâhırde âlta şeye riayet etmelidir:

Birinci edeb: Hürmetle okunmalıdır. Önce abdest alınmalı, tevazu ve huşu ile kibleye karşı oturmalıdır. Tıka namazda olan kimserin tevazu ve huşu'ü gibi. Hz. Ali (kerrem...) buyurur ki: «Namaz içinde ayakta Kur'an okuyana her hadisine karşılık yüz sevab, oturarak okuyana eli sevab, namazın dışında abdestli olarak okursa, yirmibeş sevab, abdestsiz olarak ezbere okursa, on sevab yazılır, fazla yazılmaz.» Gecelerin bilhassa namaz içinde okuması daha ziyade faziletli olur. Zirâ gecelerin kalb boş olup daha etkilidir.

İkinci edeb: Kur'an-ı yavaş okunmalı, mânâsını düşünmeli ve çabuk hatim etmeye çalışılmamalıdır. Bazı hafızlar her gün bir hatim «öğüyorlar» Fakat Peygamberimiz buyurur ki: «Kur'an-ı üç gündem az hatim eden, Kur'an'ın kâffetine erişemez.» İbn-i Abbas (r.a.) buyurur ki: «İza sülûlele ile «El Karîa» sûrelerini yavaş ve tefekkürle okumak, «Bakara» ile «Ali İmran» sûrelerini acele okumaktan daha makbûldür. Hz. Aişe acele Kur'an okuyan birini görünce, «Bu kimse ne susuyor, ne de Kur'an okuyor.» dedi. Acemi olur ve Kur'an'ın mânâsını bilmiyorsa da yine Kur'an'a hürmetli göstermek için yavaş okuması daha faziletlidir.

Üçüncü edeb: Kur'an okurken ağlamaktır. Peygamberimiz buyurur ki: «Kur'an'ı okurken ağlayınız. Eğer ağlamıyorsanız, kendinizi ağlar gibi olmaya zorlayınız.» (İbn-i Mâce) İbn-i Abbas, «Secde âyetini okuyunca secdeye gitmeye acele ediniz ki, ağlayasınız. Gözleriniz ağlamıyorsa, hari kalbiniz ağlasın.»

Peygamberimiz buyurur ki: «Kur'an-ı Kerim hüküm için nazil olmuştur. Kur'an okurken her defasında mahzûn olun.» (Ebu Yâsâ). Kur'an'daki vâd (vâde) ve vâid (tehdit) âyetlerini okuyup da onlardaki emirleri tefekkür eden ve kendi acıldığını düşünen kimse, eğer ona gaflet gâlib olmamış ise, muhakkak kederlenir.

Dördüncü edeb: Her âyetin hakkını göstermelidir. Peygamberimiz âzab âyetine gelince istiâze ederdi. (Allah'a sığınardı) rahmet âyetine gelince rahmet dilerdi. Tezâil âyetinde tezzil ederdi. Başlarken «Euzü billâhi» derdi. Kur'an okumaktan boşalınca, şu duaya okurdu: «Allâhum, Kur'an-ı bana imâm, hidâyetçi eyle, unuttuğum şeyleri onanla hatırlama getir, onun tâlîvetini gece gündüz bana nasîb eyle, ona bana hâcet ve delîl eyle.» Tâlîvet anısında secde âyetine gelince, evvelâ tekkir alıp oradan sonra secde etmelidir. Secde, namazın şartlarından— abdest, avret yerini örtmek gibi— göstermelidir. Secde tekkiri kâfidir, Tebiyyat ve selâm lâzım değildir.

Beşinci edeb: Eğer riya olmak ihtimall olursa, Kur'an-ı Kerim'i gizil okunmalıdır. Zirâ hadîste gelmiştir ki: «Gizli Kur'an okumamanın

sesli okumaya fazileti, gizli sadakanın açık sadakaya olan fazileti gibidir.» (Ebu Davud, Nesai ve Tirmizi). Eğer bu anlatılan mahzurdan emin olursa, yüksek sesle okumanı evlâdır. Zira başkaları da dinleyip sevap bulurlar. Kendisi de daha çok uyanık kalır, uyku galebesi var ise, dağdır ve uyuklayanları da uyandırmış olur. Eğer bâtûn bu niyetler bir araya gelirse, herbiri için bir sevap bulur. Mushaf-ı Şerifin yüzünden okunması daha faziletli olur. Zira gözü de ibâdet etmiş olur ve denilmiştir ki, Mushaf-ı Şeriften bir defa hatim etmek, yedi hatim mesabesinde dir. Rivâyet edilir ki, Musr fakihlerinden biri seher vaktinde namazı Şalif'in yanına gelince, yanına Mushafı gördü. Bunun üzerine Hz. Şalif dedi ki, fakih sırlı Kur'an ilâvetinden alıkoymuştur. Ben yatıp namazına kılduktan sonra Mushaf-ı açıp elde tutarım ve sabaha kadar onu kapamam. Bir defa Peygamberimiz, Ebubekir'in yanından geçti. Namaz kılıyordu ve Kur'an'ı hafif sesle okuyordu. Peygamberimiz: «Ey Ebûbekir niçin yavaş okuyorsun?» Ebûbekir: «Öyle bir zât için okuyorum ki, ne kadar hafif okusam, o duyar. Sesli okumağa ihtiyâç yoktur.» buyurdu. Ve Peygamberimiz bir defa da Hz. Ömer'i sesli Kur'an okurken görünce, «Ey Ömer! Niçin sesli Kur'an okursun?» buyurdu. Hz. Ömer: «Uyanıklar vardır, onların uyandırmak için ve şeytana uzaklaştırmak için sesli okuyorum.» dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz buyurdu ki, «İkiniz de güzel yapıyorsunuz.» O halde bu âmeliler niyete bağlıdır. Bâstürân de niyeti hayır olursa, ikisine de sevâb hâsıl olur.

Altıncı edeb: Güzel sesle okumağa çalışmalıdır. Zira Peygamberimiz Ebû Hüseyfe'nin kölesini, güzel sesle Kur'an okurken görünce buyurdu ki: «Benim ümmetimdens böyle güzel sesli yaratan Allah'a hamd olsun.» Bu sebeble Kur'an'ı güzel sesle okumalıdır. Zira ses ne kadar güzel olursa, Kur'an-ı Kerim'in tesiri de o kadar fazla olur. Sünnet olan mibrabiye'yi (tecvidle) okumaktır. Nağmeciilerin halli olan kelime ve harfler arasında ölçütlüz «lahne (teğarni) yapmak mekruhtur.

BÂTİNİ EDEBLER

Kur'an okurken bâtinî edebler de âttır:

Birinci edeb: Okuduğu kelimeni kâmetini düşünmesi, Allah'ın kelime olduğunu, ezeli olduğunu, Allah'ın sıfatı olduğunu ve zât-ı şerîfiyle kalın olduğunu hatırlamalıdır; dilimizle söylediklerimiz sözcüklerin harfler olduğunu bilmelidir.

Bu, şuna, benzey: Ateş kelimesini dile getirmek kolaydır, herkes yapabilir. Ama hiç kimse ateşin kendisini dile dokunduramaz. Bunun gibi bu harflerin mânâsı, açığa çıkarsa, yedi kat gök ve yer onun tecellisine gıç getiremez. Bunun için Allah buyurur ki: «Eğer bu Kur'an-ı dağlar üzerine indirseydik dağlar hudu ve huşû'undan parçalanırdı.» (Haşr sûresi: âyet: 21) Fakat Kur'an, kalb lisaniye söylenebilmesi

İçin harf kisvesiyle örtülmüştür. Harf kisvesinden başka bir şeyle onu insanlara ulaştırmak mümasip olmazdı. Ancak bu, harflerin arkasından büyük bir hakikat olmaduğuna delillett etmez. Nitekim hayvanları sürüp çalıştırmak insanların sözcükleriyle mümkün olmayınca— sırk hayvanlar insanların sözcüklerini anlayamaz— çaresiz hayvanların sesine yakın bazı sesler buldular ve bu sesleri işitip hizmet etmeleri için bu seslerle onlara seslendiler. Gerçi hayvanlar bu hizmetlerin hikmetinin ne olduğunu bilmezler. Meselâ öküzü, ona mahsus sesle çalıştırıp yeri sürerler. Ama öküz o yeri sürmenin hikmetini bilmez; yeri sürmekten maksat, havanın toprağa geçmesi ve suyun da birleşmesi ve oğuntun bir araya gelmesiyle tohumu göde olup onu yetiştirmeye yararlı bir hale gelmesi olduğunu bilmez.

Birçok insanların da Kur'an'dan masûbi, yalnız harf veya harflerde görülen mânâdır, fazla değildir. Hattâ bazıları, Kur'an'ın yalnız harfler ve seslerden ibâret olduğunu sandılar. Bu ise, gayet ahmaklıktan ve kalb ziyâflığından îleri gelir. Ve bir kimse'nin, ateşin hakikatının eîlf, ta, şin olduğunu sanmasına benzer. Şunu bilmez ki, ateş harfleri kâğıt üzerinde oldukları halde ona asla tesir etmiyor. Her kalben (beden) bir ruhu ve o kalben o ruh ile ayakta olmasın gibi. Bu harflerin de mânâsı, ruhlarıdır, harf kalıbı mesabesindedir. Kalben değeri ruh ile olduğu gibi, bu harflerin de değeri mânâları iledir. Bu hususun tamamen incelenmesi bu kısa kitapta mümkün değildir.

Bâinci edeb: Kur'an okumadan evvel kalbinde bu kelâmın sahibi olan Allah'ın azametini hatırlamaktır. Okuduğu kelâmın kimin kelâmı olduğunu, kendisi ne tehîfcellî bir mahalde olduğunu tasavvur etmelidir. Allah buyurur ki: «Abdestlilerden başka kimse ona dokunmasın.» (Vakıa sûresi: âyet 79). Temiz olmayan eller, Mushafın zâhîrini tutmaya yakışmadığı gibi, kötü şâkkân plâğığinden temiz olup ta-zim ve saygıyla süslü olmayan kalb de, Allah'ın kelâmının hakikatini tasavvur etmeye lkyık değildir. Bu sebebledir ki, Derime, ne zaman Mushaf-ı Şerifi açsa, bayılır, kendinden geçerdî ve: «Bu Rabbimin sözüdür. Bu Rabbimin sözüdür.» derdi.

Hiç kimse Allah'ın azametini bilmeden Kur'an'ın azametini idrâk edemez. Allah'ın sıfat ve hallerini anmadıkça da, onun azameti kalbe hazır olmaz. Arş, Kürsî, yedi kat gök ve yedi kat yer ve bunların arasında olan eşyayı —melek, cin, insan, hâşerât, emedat, nebat, hayvanlar ve yaratıkların bütün sınıflarından ne varsa hepsini— kalbinde hazır bulundurup, Kur'an'ın bütün bunları kudret kabzasında bulunduran Allah'ın kelâmı olduğunu, cümlesinin yok olmasını dilerse, kuşkusuz olacağına, bundan onun kemâline zerre kadar noksanlık gelmiyeceğini ve hepsinin yaratıcısı ve rizik vericisi o (Allah) olduğunu tasavvur etmelidir. Böylece onun azametinden bir kıvılcık hazır olur. **Üçüncü edeb:** Okurken kalbini hazır bulundurmalıdır, gâfilte olmamalıdır. Gâfilte okuduklarını öğrenmemiş olarak kabul edip tekrâr etmelidir. Bu, bir kimse'nin seyr etmek için bahçeye girip onun acıf ve garîb hallerinden gâfil bulunarak faydasız dışarı çıkmasına ben-

ser. O halde, mü'minin temâzâtına olan Kur'an'daki acâib hikmetleri düşünmeli, başka şeylerle asla ilgilenmemelidir. Şu halde Kur'an'ın mânasını bilmeyenin nasibi sıt olur. Fakat o da, kalbi dağıtmaması için, Kur'an'ın azametini hazır bulundurmalıdır.

Dördüncü edeb: Kur'an'ın her kelimesinin mânasını tafakkür etmelidir. Şöyle ki, anlayıncaya kadar tekrar etmelidir. Zîrâ bu çok okumaktan faziletlidir. Ha. Ali buyurur ki: «Peygamberimiz bir gece sa-baha kadar bu âyet-i kerîmeyi tekrar etti: "Eğer onlara âzab edersen, onlar senin kullarıdır; eğer onları affedersen, sen âzîz ve hakîmsin.» (İbrâ-i Mâce) ve Basmâleyi yirmi defa tekrar etti. Said bin Ceter bir gece hep bu âyet-i kerîmeyi tekrar etti: «Ey kâfirler, bugün ayrılmaz.» (Yâsin sûresi, âyet: 59) Eğer bir âyet okurken başkasına düşünürse, bu âyetin hakkını edâ etmemiş olur.

Amir bin Abdallah bin Kays vesveseden şâhâyet ederdi. Ona dediler ki: «Vesvese, dünya fikri cihetinden mâldir?» Dedi ki: «Benim sö-neme yalın beşak keymaları, bana namazın içerisinde dünya işlerini düşünmekten iyidir. Belki kalbimdaki vesvese kıyamet gününde nasıl Allah'ın huzuruna duracağım ve ne hâl ile geri dönceceğim hususundadır.» Bu dereceyi bile vesveseden sayardı. Zîrâ namaz içinde okuduğu kelimelerin mânasından başka şeyleri düşünmeyi vesvese sayardı ve bu hususta dîn işlerinden bile olsa, vâkı oları, vesvese olmasına hüküm ederdi. O halde her bir âyetin mânasından başka bir şeyi düşünmemelidir.

Allah'ın sıfatlarıyla ilgili âyetleri okuyunca, sıfatların sırlarını düşünmeli, Kudûs, Azîz, Cebbâr, Hakîm ve buna benzer sıfatların mânasını tafakkür etmelidir. Allah'ın fiilleriyle ilgili âyetleri okuyunca, «Gökleri ve yeri yarattı.» gibi, yaratıkların acâipliklerini ve yaratıcının azametini düşünmeli, onun ilim ve kudretinin kemâllini anlamalıdır. Şöyle ki, her neye bakarsa, Allah'a mahsus olduğunu, ondan var olduğunu ve Allah sebebiyle olduğunu görmelidir. Şu âyet-i kerîmeyi okuyunca: «Şühbesiz bir insanı bir nefesden yarattık.» (El-İnsan sûresi, âyet: 3) mutfenin acâib hallerini düşünmeli, bir renk ve safatta olan bir damla sudan böyle değişik parçaların nasıl meydana geldiğini düşünmeli, sonra deri, damar ve kemiğin nasıl yaratıldığını; sonra baş, el, dil, göz ve bunlardan başka ne var ise, hepsini hatırlamalı; daha sonra da içirmek, görmek, hayat ve benzeri acâib hallerin nasıl meydana geldiğini düşünmelidir. Kur'an'ın bütün mânalarını açtıkmak zordur. Bundan maksat, Kur'an'ın mânâsı nasıl tafakkür edilir ona temâzât ile işaret etmektir.

Üç kimsa Kur'an'ın mânâklarını anlamaz:

Birincisi; şâhîri tefsirleri tahsil etmeyip arâbi ilimler öğrenmiş olan kimse. İkincisi; kendi günahında ısrar edip kalbî bir bed'ata itikat etmenin zulmetiyle kararlaşmış olan kimsedir. Üçüncüsü; nikâat ilminden bir şey okuyup onun şâhîrinde karar kalmış kimsedir. Şöyle

ki, onun itikâat ettiğinin hükmüne kalbine ne gelirse, ondan nefret eder. Bu kimseler için böyle sâhîri itikâttan ayrılmak mümkün olmaz.

Beşinci edeb: Kur'an okuyan kimsenin kalbi, âyetlerin mânâlarına göre değışmelidir:

Korku âyetlerine gelince, kalbi tamamen korku dolmalı; ağlar, inler gibi olmalıdır. Rahmet âyetine gelince, hatırı hoş olmalı ve sevinmelidir. Allah'ın sıfatlarına duyunca, tevazu ve esliik göstermelidir. Kâfir Allah hakkında söyledikleri muhal şeyleri duyunca, —meselâ Allah'a çocuk ve ortak isnat ettikleri gibi— sesini yumuşatıp utanç ve mahcubiyetle okunmalıdır. Bu şekilde her âyetin bir mânâsı vardır ve o mânânın gerektirdiği bir sıfat vardır. Okuyan kimsenin kalbi o sıfat üzere olmalıdır. Ancak böylece âyetin hakkına vermiş olur.

Altıncı edeb: Kur'an okurken bizzat Allah'tan diliyorum gibi okunmalıdır. Büyük sâtlardan biri diyor ki: «Ben Kur'an okurken zevk almazdım. Nihayet Kur'an'ı Peygamberimizden dinlediğimi düşünerek okuyunca, hâlavetini (zevkini) hüddüm. Cebrâîlden dinlediğimi farzederek okuyunca bu zevk daha da arttı. Bundan da daha yüksek bir dereceye terakki ederek şimdî vasıtasız olarak Allah'tan diliyorum gibi okuyorum ve şimdîye kadar bulmediğim bir zevk buluyorum.»

DOKUZUNCU ASIL

ALLAH TEÂLÂ'YI ZİKİR

(Allah'ı Anmak, Hatırlamak)

Mâlûm olsun ki, bütün ibâdetlerin çekirdağı ve maksadı Allah'ın zikridir (onu anmaktır). Nitekim Allah buyurur ki: «Şühûdsiz namaz, çirkîn ve kötü şeylerden nihos ve mahakkak Allah'ın zikri çok büyüktür.» (Ankebût sûresi, âyet: 45) Kur'an okumak, Allah'ın kelâmı olmasın hasebiyle Allah'ı hatırlattığı için ibâdetlerin en faziletlisidir. Kur'an içerisindekilerin hepsi, Allah'ın zikrini tazeler. Oraftan da maksat, şehvetleri kırıp ondan kurtulmak ve böylece Allah'ın zikrine yer olmağa lâyık olmaktır. Zira kalb nefsi arzular ve şehvetlerle dolu oldukça Allah'ın zikri ona yerleşemez, tesir edemez. Haçtan maksat, Allah'ın evini ziyaret edip hane sahîbini hatırlayıp ona kavuşmayı şevk ve heyecanla istemektir.

Demek ki, bütün ibâdetlerin sırrı ve hikmeti Allah'ı anmak, hatırlamaktır. Hatîâ müslümanlığın aslı olan «Lâ İlaha İllallah» kelimesi de zikrin ta kendisidir ve diğer ibâdetler bu zikrin takviyecisidir. Allah'ı anmanın semeresi, onun seni anmasıdır. Allah'ın seni anmasından faziletli ve yüksek derece yoktur. Bunun için Allah buyurur ki: «Beni anan ki, ben de seni anayım.» (Bakara sûresi, âyet: 152). O halde Allah'ı devamlı anmak lâzımdır. Devamlı anmak mümkün olmazsa, ekserî hallerde anmalıdır. Zira kurtuluş ona bağlıdır. Bunun içindir ki, Allah buyurur: «Felâh bulmak istiyorsanız, (ekserî hallerde) Allah'ı

amınla» (Enfâl sûresi, âyet: 45) Ve yine bunun içindir ki, Allah buyurur: «Ayakta iken, otururken ve yanları üzerinde yatarken Allah'ı anınlar.» (Al-i İmran sûresi, âyet: 191). Bu âyet-i kerime, dururken, otururken, yatarken ve hiç bir halde Allah'ın zikrinden geri kalmayan kimseleri övmektedir. Yine buyurur ki: «Rabbini tezarru ve korku ile gıllı ve aşıkâr, sabah ve akşam zikir et (an), hiç bir zaman ondan gâfil kalma.» (A'raf sûresi, âyet: 205).

Peygamber Efendimize «İşlerin faziletlisi hangisidir?» diye sordular. Buyurdu ki, işlerin faziletlisi, öldüğün zaman dilimin Allah'ın zikriyle yaş olmasadır. (İbn-i Hibbân ve Taberi). Ve yine buyurdu ki: «Sizse en faziletli: Allah katında en çok mahbûl olan; en çok derecenizi yükselten; gülmüş ve alın sadaka vermekten daha faziletli olan; küfürlerle ehlîd edip o sizin boynunuzu, siz onların boynuna vurmaktan daha faziletli olan, âmeleden haber vereyim mi?» Onlar: «Ya Resûlallah! O amel nedir?» Peygamber: «Allah'ın zikridir.» (Tirmizî) buyurdu. Yâni Allah'ı anmaktır. Ve yine buyurdu ki: «Allah buyurur: Her kim ki, benimsi zikrim onu duadan alıyorsa, ona vereceğim, dua edenlere (isteyenlere) verdiğinden daha üstündür.» (Buhari tarihinde) ve yine buyurdu: «Gâfililer arasında Allah'ı zikir eden kimse, ölümler arasında diri, kuru ağaçlar arasında yeşil ağaç, düşmandan korkup kaçanlar arasında gâzi gibidir.» Muaz b. Cebel buyurur ki: «Cennet ehli, dünyada Allah'ı zikir etmeden geçirdikleri zamandan başka hiçbir şeye hayıflanmazlar.»

ZİKRİN HAKİKATI

Zikir dört derecedir:

1 — Zikrin yalnız dilde olup kalbin ondan gâfil kalmasıdır. Bu zikrin tesiri sayıf olur. Fakat tamamen tesirsiz de değildir. Zira hizmetle meşgûl olan dil, beyhûde şeylerle meşgûl olan, yahut boş duran dil üzerine üstünlüğü vardır.

2 — Kalbe olan fakat sabit ve istikrarlı olmayıp kalbi zorlamakla olan zikirdir. Şöyle ki, eğer uğraşmak ve zorlamak olmazsa, kalb kendi tabiatı üzere olur, gâfillet ve kalb konuşmalarından kurtulmaz.

3 — Zikrin kalbe yerleşmesi ve ona kaplanmasıdır. Kalb ancak uğraşmak ve zorlamakla başka şeyle meşgûl olabilir.

4 — Kalbi, kaplayan zikir değil, zikir edilen varlık, yani Allah olmasıdır. Zira zikir edileni seven ile zikri seven arasında büyük fark vardır. Belki kemâl (üstünlük) zikirden haberdar olmanın kalpten alınması ve kalbe yalnız zikir edilene kalmasıdır. Zira zikir gerek Arapça olsun, gerekse Farsça olsun netis konuşmasından ayrı değildir. Belki kalb konuşmasızın ta kendisidir. Aşıl olan kalb, konuşmasızın kurtulmaktadır. Kalb konuşması gerek Farsça olsun, gerek Arapça olsun ve gerek başka olsun kalb hepsinden kurtulup tamamen zikir edilene dönmeli, ve onda başka şeye yer kalmamalıdır ki, bu hâl aşırı bir sevginin

neticesidir ki, ona aşk denir. Gerçek aşk kendini aşk sûretinden kurtarıp sevgiliye öyle verir ki, bazen ofur ki meâkûnun dahi adını unuttur, bilmes olur.

Allah'ı zikir eden kimse, bu hâle gürk olup Allah'tan başka her ne var ise, unuttuğu, tasavvufun başlangıcına ayak basmış olur ki, Tasavvuf ehli bu hâle fenâ (yokluk) derler. Zîrâ mânen Allah'ın zikri yok olmuştur. Hattâ kendî nefsini unuttuğu için kendisi de yok olmuştur. Nitekim Allah'ın nice âlemleri vardır ki biz onlardan haberdar olduğumuz için o âlemler bizim için yok sayılır. Bizim için yok olmayan haberdar olduğumuz varlıklardır. Bu var olan yaratık âlemini unutan kimse için bunlar yok olur. Hattâ bir kimse kendi varlığını unuttuğunda, o kimse kendi nazarında yok olur. O halde fena ehli için, Allah'tan başka hiçbir şey kalmaz, yalnız Allah var olur.

Nitekim güklere ve yere bakıp onlardan başka bir şeyi görmeyen, «âleme yalnız esadır, bundan başka yoktur.» dersin. Fena ehli olanlar da Allah'tan başka bir şeyi görmediği için, «bütün varlık odur, onun başka birşey yoktur.» der. Bu makamda kendisiyle Allah arasındaki ayrılık tamamen kalkar, tam bir birlik hâsîl olur ki, bu tevhit âleminin başlangıcıdır. Yani Allah'tan başka kalbimde hiçbir şey kalmaz. Böylece ayrılıktan ve uzaktan haberdar olmaz. Zîrâ ayrılığı ancak iki şeyi düşünmeden kimse idrâk eder. O iki şeyden biri kendisi, biri de Allah'tır. Halbuki o bu hâlde kendî nefsinden habersizdir, birliği idrâk edemez, ayrılığı idrâk etmek nerde kaldı. Talebe (talib) bu dereceye ulaşınca, Melekût sûreti ona gösterilmeye başlar. Meleklerin ve Peygamberlerin ruhları ona güzel şekillerde görünmeye başlar. Allah'ın dilediği herşey görülmeye başlar ve öyle haller zahur etmeye başlar ki, onları anlatmak mümkün değildir. Ayıldığı zaman kendinde râkî olan işlerden haberdar olup onlardan bazı eserler kalır. O halin aşkı onu kaplar, Dünya ve içindekiler ve insanların meşgul olduğu işler ona çirkin görünür. Bedeniyte halk arasında hazır, kalbîyle gâlib olur. İnsanların dünya işleriyle meşgul ve ona bağıt olduklarına şaşır, onlara rahmet (acımak) nazarıyla bakar. Zîrâ ne büyük saadetten mahrum kaldıklarını bilir. İnsanlar da ona, neçin dünya işleriyle uğraşmadığına hayret ederler ve delillik veya sevdaliğe yakalandığını söylerler.

Bir kimse fena derecesine ve yokluk âlemine ulaşmazsa ve kaşif halleri ona mâhir olmazsa ve yalnız onu zikir kaplarsa, bu da kimyâ-ı saadet olur. Zîrâ zikir gâlib olunca, muhabbet onu kaplar ve öyle bir dereceye gelir ki, Allah'ı dünyadan ve dünyadaki herşeyden fazla sever. Saadetin aslı da budur. Çünkü ümmile Allah'a dörecektir, ona varacaktır. Allah'ı müşahade etmek zevki, muhabbeti ölçüsünde olur. Sevgili dünya olan, dünyadan ayrılığında, onun acısı ve azabı, dünyaya muhabbeti ölçüsünde olur. Nitekim müslîmanlık devrında anlatıldı.

O halde, bir kimse devamlı zikir ettiği halde saf kırsalere hâsîl olan haller ona hâsîl olmazsa, onun kalbinde fütür (gerçeklik) hâsîl olmazsa. Zîrâ saadet yalnız mûkaşşefeye bağılı değildir. Çünkü zikir mâ-

ruyla süsü olan kalb, kemâl-i saadet istideh bulmuş olur. O halde, bu dünyada ona görünmeyen ölümden sonra muhakkak görünecektir. Şu halde devamlı zikre bağlı kalıp aslâ gafil kalmamalı ve kalb gözüyle Allah'ı gözetip onu beklemelidir. Zîrâ zikir devamlı Melekût âleminin acalı hallerinin ve ilâhî sırlarına kiliddir. Peygamberimiz «Cennet hab-şesini seyr etmek isteyen, devamlı zikir eylesin.» (İbnü Ebi Şeybe) hâ-disi bu anlatılan dereceye işaretir.

Bu anlatılan tafsilâttan anlaşılır ki, bütün ibâdetin aslı ve özü zikirdir. Zikrin hakiketi, bir emir ve yasakla karşılandığı zaman Allah'ı hatırlamak, günah vaktinde günahtan uzaklaşmak, ibâdet vaktinde emir ne ise yapmaktır. Eğer zikir onu bu hususlara sevketmezse, onun zikrinin hakiki zikir olmadığına, sadece nefis konuşması olduğuna işarettir.

TEHLİL, TAHMİD, SÂLÂVAT VE İSTİĞFARIN FAZİLETİ

Peygamberimiz buyurur ki: «Kalun işlediği her iyiliği kayıbet gü-nü teraziyeye koyarlar. Ancak "Lailâhe illallah" kelimesini koymazlar. Zîrâ onu teraziyeye koyarlar, yedi kat gök, yer ve onunla mevcut olan-lardan ağır gelir.»

(Mustağferi, dualarda) yine buyurdu: «Bu kelimeyi (lailâhe il-lallah) söyleyen, sökünde samimi ise, yeryüzünde toprak sayısınca da günahı var ise, affedilir.» (Tirmizi).

Ve yine buyurdu: «Bir kimse, namazdan sonra otuzüç defa Süb-hânellâh, otuzüç defa Elhamdülillâh, otuzüç defa Allah-u Ekber derse ve yüz sayısına lailâhe illallah vâhdehu lâşerike leh lehil-Mülkü ve-lahul-Hamdu ve hüve alâ Külli şeyin Kadir, kelimesiyle tamamlarsa, sa-hralardaki kumlar kadar da günah olsa, yine affedilir ve her kim ki, günde yüz defa «lailâhe illallahu vâhdehu lâşerike leh lehil-Mülkü ve-lahul-Hamdu ve hüve alâ Külli şeyin Kadir» derse, on köle azat etmiş gibi olur, âmel defterine yüz sevap yazılır, yüz günahı silinir ve bu gü-zel kelime onu akşama kadar şeytandan korur.» (Müslim - Buhari).

Ve yine buyurur ki: «İhlâs ile lailâhe illallah, diyen kimse cenne-te girer.» (Tabarani). Sahih hâdîste gelmiştir ki: «Kim bu güzel keli-me ile zikir ederse, İsmâilî Peygamber evlâdından dört köle azat etmiş gibi olur.» (Müslim - Buhari).

YESBİR VE TAHMİDİN FAZİLETİ

Peygamberimiz buyurur ki: «Günde yüz defa "Sübhânellâhu ve-bi-hamdihi, Sübhânellâhul-azim ve bihamdihi. Estağfirullah" ve Etubu Beyh." diyenin bütün günahları aff olunur, isterse deniz köpüğü kadar çok olsun.» (Müslim). Bunun mânâsı; Allahı tenzih ve tahmid eder; ondan mağfiret talep ederim ve ona rûcâ ederim.

Rivâyet edilir ki, bir kimsa, Peygamberin huzuruna geldi ve: «Ya Resûlullah Dünya benden yüz çevirdi. Elin çok darılda, fakir ve muhtaç duruma düştim. Bana ne tedbir buyurursun.» dedi. Peygamberimiz buyurdu ki: «Meleklerin sâlavâtından ve insanların tesbîhlerinden gâfil olma ki, dünya rızık arında elde edilir.» «O nedir ya Resûlullah?» dedi. Peygamber: «Sübhane'llahu ve bihamdihî, sübhane'llahu azim ve bihamdihî. Estâğfirullahu ve etaba İeyh.» kelimesidir. Buna sabah namazından evvel ve sabah namazından sonra yüz defa «Sübhane'llahu ve bihamdihî» diye okunursa, dünya istesen de istemesen de yüzünü sana döner ve Allah bu kelimelerin her birinden bir melek yaratır, kıyamete kadar tesbîh eder ve sevabını sana bağışlar.»

(Müstâğferî, dualarda.) ve yine buyurdu: «Ben bu kelimeleri söylemeleri söylemeyi güneşin doğuşu ve batış arasında kalan her şeyden daha çok severim.» Ve yine buyurdu: «Allah'ın katında bütün kelimelerin en değerlisi bu dört kelimedir.» Ve yine buyurdu: «İki kelime vardır ki, dilde hafif, terzide ağırdır ve Allah'ın katında makbûl ve sevgilidir: "Sübhane'llahu ve bihamdihî. Sübhane'llahu azim ve bihamdihî" kelimeleridir.» (Müslim - Buhari).

Bir gün fakirler toplanıp Peygambere dediler ki: «Zenginler bütün âhiret sevabını aldılar. Bizim yaptığımız her ibâdeti onlar da yapıyor ve onlar sadaka veriyor, biz veremiyoruz.» Peygamber buyurdu ki: «Sizin fakir halinizde her tehlîl ve tesbihiniz sadakadır. Yaptığınız her em-i maruf ve nehy-i münekker de sadakadır. Sinden birisi ailesine ve çocuklarına bir lokma sunarsa, sadakadır.» (İbn-i Mace). Fakirlerin tesbih ve tehlîlinin faziletinin çok olmasının sebebi şudur: Onların kalbi dünya zulmetiyle kararınmıştır, parlaktır. Fakirin söylediği kelime, temiz ve iyi yerden atılan tohum gibi büyük eserler, bereketli ürünler getirir. Dünya arzularıyla dolu olan kalbe yapılan zikir ise, çorak toprağa atılmış tohum gibi. Ürünü az olur.

SÂLÂVATIN FAZİLETİ

Bir gün Peygamberimiz dışarı çıktı, mübarek yüzünde sevinç eseri parlıyordu. Sebebini sordular. Buyurdu ki: «Cebrâil Allah'tan vahiy getirip dedi ki: Allah buyurdu: Resûlüm! Ümmetinden sana bir defa Salât getirene ben on defa Salât getireceğime razı değil misin?» Yine buyurdu ki: «Bana bir defa salâvat getirene, bütün melekler salâvat getirirler. O halde ister çok salâvat getirsin, ister az getirsin.» (İbn-i Mace).

Ve yine buyurdu ki: «Bana en çok yakın olan, bana daha çok salâvat okuyan kimselerdir.»

İSTİĞFARIN FAZİLETİ

İbn-i Mes'ûd buyurdu ki: «Kur'an'da iki âyet vardır, hiç kimse yoktur ki, bu âyetleri okusun ve istiğfar etsin de günahı alınsın.»

Onlar: «Çirkînlük işleyip nefisine zulmedenler, Allah'ı hatırlar da tevbe ederlerse günahları afveder. Allah'tan başka afveden kimdir?» diğeri de: «Kötü ameliler işleyip nefislerine zulüm edenler tevbe ederlerse, Allah'ı afvedici bağışlayıcı, Gâfur ve Rahim bulurlar.» âyet-i kerîmeleridir. Allah Peygamberine: «Rabbini tesbih ve senâ eyle ve mağfîret iste.» buyurur. Bunun için Peygamberimiz çok istiğfar edip: «Sübhanekeilâhümme ve bihamdik. Allahummeğfirli inneke entet-Tevvâb-rahîm» duasını çok okurdu.

Peygamberimiz buyurur ki: «Çok istiğfar eden, hangi derde mübtel olsa kurtulur ve ummadığı yerden ona rızık gelir.» (Ebu Davud-Nesâî). Ve yine buyurur: «Ben hergün yetmiş defa istiğfar edip tevbe ediyorum.» Peygamber bir günde bu kadar istiğfar ederse, başkalarının hiçbir vakit istiğfarsız kalmaması gerekliliği anlaşıyor. Peygamber buyurdu: «Estafirullahellez-zilâle ilâhüv-İstıyyul-Kayyumu.» diyenin bütün günahları afveder. Ve yine buyurur: «Hiçbir kul yoktur ki, bir günah işleyince, güzel abdest alıp iki rek'at namaz kılıp istiğfar etsin de onun günaha af olmasın.» (Sünen Sahîbîri.)

DUANIN EDEBLERİ

Yalvararak ve azalayıp dua etmek ibâdetlerin cümlesindedir. Peygamberimiz buyurur ki: «Dua, ibâdetin esâdîdir.» Buna şunun için buyurmuyuşar: İbâdetten maksat kulluktur. Kulluk da, kulun kendisi acizlik ve zavıflığına, Allah'ın âzametini düşünmekle olur. Duada bunların ikisi de vardır. Dua ne kadar tezarruya yakın ise o kadar evlâ olur. Öyle ise duada sekiz edebe riâyât edilmelidir:

1 — Kıymetli vakitlerde dua etmeye çalışmalıdır. Arefe günü, Ramazan ayı, cuma günü, seher vakti ve gece yarısı gibi.

2 — Kıymetli halleri gözetmelidir. Muharripler saf bağlayıp savaşları, yağmur yağdığı, farz namazların kılınacağı haller gibi. Zîrâ hâdîste gelmiştir ki: «Bu hallerde rahmet kapıları açık olur.» Ve yine ezan ve kamet arasında; oruçta olup iftar açarken; ve kalbinde incelik hissettiği hallerde. Zîrâ kalpte hissedilen incelik, rahmet kapısının açık olduğuna delildir.

3 — Dua ederken eli elini açmalı ve dua sonunda yüzüne sürmelidir. Zîrâ hâdîste gelmiştir ki: «Allah, kaldırılan eli boğ çevirmekten kerîmdir (yani boğ çevirmez)». (Ebu Davud-Nesâî) Peygamberimiz buyurur ki: «Dua eden üç şeyden boğ kalmasın; ya günahı afveder, ya o anda ona bir şey (hayır) verilir, ya da gelecekte ona bir şey verir.»

4 — Duada tereddüt etmemelidir. Belki yapılan duanın muhakkak kabul olacağı kanaatinde olmalıdır. Zîrâ Peygamberimiz buyurur ki: «Yaptığınız duanın mutlaka kabul olacağına inanın.» (Müslim-Buhârî).

5 — Duayı ushıyarak tazarru ve kalb huzuru ile yapmalıdır. Zîrâ hâdîste gelmiştir ki: «Gâfil kalbin duası asla dinlenmez.»

6 — Duada ısrar edip tekrar tekrar etmelidir, devam etmeli, terk etmemeli ve öne kadar dua etdim, kabul olmadı dememelidir. Zîrâ duanın kabul zamanını ve hayrısını Allah bilir. Dusa kabul olunca, bu duayı okunmalıdır: «İyi nimetlerini tamamlayan Allah'a hamd olsun.» kabul geç olmazsa, «İfter hal-â kârda Allah'a hamd olsun.» demelidir.

7 — Önce tesbîh edip ve sonra da salâvat getirmelidir. Peygamber efendimiz duadan önce bu duayı okurdu: «Sübhaner-Rabbiyel Aleylâ ilâ-velahabâ.» (Ahmed, Hâkim). Peygamberimiz buyurur ki: «Dua etmek isteyen, önce bana salâvat götersin. Zîrâ bu takdirde, salâvat sayesinde duası muhakkak kabul olur. Allah duanın bir miktarını kabul edip diğerini reddetmekten keremlidir.» (Hâkim).

8 — Tevbe edip her türlü zulümden zimmetini kurtarmalıdır ve kalbini tamamen Allah'a bağlamalıdır. Zîrâ redolunan duaların çoğu kalblerin gâffetinden ve günahların zulmetindedir.

Ka'bû'l-Abhar diyor ki: Beni İsrâil zamanında çetin bir kıtlık oldu. Mûsa Cemmetiyle üç defa yağmur duasına çıktı. Kabul edilmedi. Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Ey Mûsa sizin içinizde bir kağucu (söz taşıyan) vardır. O, sizin aranızda olduğu müddetçe duanız kabul olmaz.» Mûsa: «Allahım! O söz taşıyan kimdir? Onu aramızdan çıkaralım.» Allah buyurdu ki: «İften kağuculuğu yasakladığım halde kendim nasıl yaparım.» Bunun üzerine Mûsa o cemmete, «İlepiniz kağuculuktan tevbe edin.» dedi. Hepsi tevbe edince, Allah'ın emriyle yağmur yağmaya başladı.

Malik bin Dinar diyor ki: Beni İsrâil'de bir yıl şiddetli kıtlık oldu. Çok defa yağmur duasına çıkıp hacet dilediler. Kabul olmadı. Sonra o zamanın peygamberine vahiy geldi de, onlara bildirildi: «İlla pis bedeninizle, harâmдан delmiş kurula, hakara kanlara buluşmuş ellerle dışarı çıkınız. Böyle dışarı çıkınca size gıza bîm arttı, benden uzaklaşma, duanın kabul olması merde kaldı!..»

ÇEŞİTLİ DUALAR

Peygamberimizin, sabah, akşam okunmasını emir buyurduğu çok me'sur (eskiden beri okunan) dualar vardır ve yine her namaz arkasında çeşitli vakitlerde okunması sünnet olan dualar vardır. Onların çoğunu «İhyâ ulumüddin» adlı kitabımızda yazdık. Bazı güzel duaları Bîdayetü'l-Hidâye adlı kitabımızda yazdık. Arzu eden oradan arasın. Zîrâ onları bu kitapta yazmak uzun sürecektir. O duaların çoğu bütün dualar olduğu için herkesin hatırında onların bir kısmı vardır. Ama biz burada ise, vâki hâdiseler arasında okunması sünnet olan duaları, herkes okuyup ezberlesin, mânâsını öğrensin ve vaktinde okusun diye yazacağız. Zîrâ bu duaları ezber bilenler sadır; ve kulun, hiçbir zaman Allah'tan gâfil olması, dus ve tasarrudan boş kalması câiz değildir.

Eyden dışarı çıkınca, bu duayı okunmalıdır: «Rahman ve Rahimin adıyla. Allahım, şeytan vesvesesinden, yoldan çıkmaktan, ve başkalarını yoldan çıkarmaktan; zulüm etmekten, zulme uğramaktan; cahillik yapmaktan ve bana karşı cahillik yapılmaktan sana sığınırım. Kuvvet ve kudret senindir, sana dayandım.» Camiye girmek isteyince, bu duayı okunmalıdır: «Allahım, sâlih ve sellâm Resûlüm Muhammed'in üzerine olsun. Allahım, günahlarımı affeyle, bana rahmet kapılarını aç.» Sonra sağ ayağını ileri atar.

Boş ve malayani sözler konuşulan bir mecliste bulunursa, onun keffâretî bu duayı okumaktır: «Allahım, tenzih, takdis hamd ve senâ sana mahsusdur. Ben şehadet ederim ki, senden başka, hakiki mâbud yoktur. Affolmamı isterim. Tevbe ederim. Kötü şeyler yapmam. Kendime zûlm ettim. Günahlarımı affet. Senden başka affedici yoktur.»

Çarşıya, pazara çıktığı zaman bu duayı okunmalıdır: «Senden başka ilâh yoktur. Biriciksîn, Allah'ın ortağı yoktur. Mülk onundur. Hamd onun. Diridir, dâîrür. Diridir, ölmöz. Hayır onun elindedir. O herşeye kadîrdir.»

Yeni elbise giydiği zaman bu duayı okunmalıdır: «Allahım bu libas bana giydiren senin lûtfundur. Onun için sana hamdederim. Senden bu elbisenin ve bu elbise için yaratılan şeylerin hayırısına istiyorum. Ve bu elbisenin ve bu elbise için olan şeylerin şerrinden sana sığınırım.»

Ay başında hilâl görünce bu duayı okunmalıdır: «Allahım, bu hilâl bize mübarek eyle, bu ayın emniyet, iman selâmet ve ilâhî ile geçmeyi bize ihsan eyle. Ey hilâl, mabudunuz, kendisinden başka hakiki mâbud olmayan Allah'tır.»

Rüzgâr estiği zaman bu duayı okunmalıdır: «Allahım, bu rüzgârın hayırısını ve bu rüzgârda olan şeylerin ve bu rüzgârla gönderilen şeylerin hayırısına istiyorum, şerrinden sana sığınıyorum.»

Bir kimsenin öfûm habertini alınca bu duayı okunmalıdır: «Allah Teâlâ münezzehtir, dâima diridir, ona ümûm yoktur ve hiç ona dönergeçiz.»

Sadaka verdiği zaman bu duayı okunmalıdır: «Allahım, sen bu sadakamızı kabul eyle, sen iştîm ve bilensîn.»

Bir zarar uğrayınca bu duayı okunmalıdır: «Beiki de Allah hayırısını verecek. Biz Hakkâmimize râğbet edenlerdeniz.»

Bir işe başlayınca, bu duayı okunmalıdır: «Allahım, bize rahmet nasarıyla nazar eyle, bize rûst ve hâdîyet nâsib eyle.»

Gök yüzüne baktığı zaman bu duayı okunmalıdır: «Allahım, sen kâinatı boş yere yaratmadın. O habde âhiret hesabı haktır, bizi kıymet gününde ateş âzabından sakla.»

Gök gürültüsü duyunca bu duayı okunmalıdır: «Gök gürültüsünün ve ondan korkan meleklerin kendisine hamdettiği Allah Teâlâ herşeyden münezzehtir.»

Yıldırım sesini duyunca şu duayı okunmalıdır: «Allahım bizi gâzabınla üfürme ve azabınla helâk etleme; bundan önce bize ahiyet ver.»

Yağmur yağdığı zaman bu duayı okunmalıdır: «Allahım, onu bel, doyurucu ve bereket indirici, onu rûhmete vesile eyle, azab sebebi etleme.»

Kızdığı zaman bu duayı okunmalıdır: «Allahım, günahımı affeyle, kalbimin gâzabını defeyle, beni kovulmuş şeytandan sakla.»

Korkulu bir yere gelince bu duayı okunmalıdır: «Allahım, senin yardımınla onları göğsümden defeder şerhlerinden sana sığınırım.»

Kederli ve ürgün zamanlarında bu duayı okunmalıdır: «Allah Teâlâ'dan başka hakiki mabud yoktur. Yüce arşın, göğün ve yerin sahibi odur.»

Bir işte acele kalınca şunu okunmalıdır: «Allahım, ben senin kulumum. Benim iradem senin elindedir. Bende hükümün esastir. Kazan müfuztudur. Kur'an'ı, kalbimin baharı, göğsümün mûra, kaderimin cilası, hüsnümün güdericisi eyle. O ismin hakkı için ki, onu kendine tahsis ettin, yahut kitabında inzâl ettin, yahut mahlûkâtından birinin kalbine onu ilham ettin, ya da gayb ilminde onu ihtiyar ettin.»

Aynaya baktığı zaman bu duayı okunmalıdır: «Allah Teâlâ'ya hamdolsun ki, beni güzel yarattı ve bana güzel şekil verdi.»

Köle satın aldığı zaman alınının saçını tutup bu duayı okunmalıdır: «Allahım, bu kölenin hayırlı olmasını ve ahlakının hayırlı olmasını dilerim. Şerrinden sana sığınırım.»

Tatariken bu duayı okunmalıdır: «Allahım, beni-i geriflile yaptır ism-i şerifinde kalkarım. Allahım, nefsim yedi kudretindedir. Onu alan sensin. Hayatım ve ölümüm sendir. Eğer nefsimi alırsan onu bağışla, eğer alırsan, salih kullarına muhafaza ettiğin gibi onu muhafaza eyle.»

Uykudan uyanınca bu duayı okunmalıdır: «Öldükten sonra bize tekrar hayat veren ve döndürmüzdü ona olacak olan Allah'a hamd olsun. Mülk, azamet, saltanat güç ve kuvvet Allah'ın olduğu halde şahıtladık. İslâm ücratı, ihlâs kelimesi, Peygamberimiz Muhammed Mustafa'nın yüce dini, İbrahim peygamberin milletini üzere şirkten pak olduğumuz halde sabaha kavuştuk.»

ONUNCU ASIL

VİRDLERİN SIRASI

Malûm olsun ki, müsülmanlık devründe, anlatıldığı gibi insan, su ve topraktan meydana gelip bu gurbet âlemine ticaret için gönderilmiştir. Zira onun ruhunun hakikati ulvîdir, yüce (Allah) tarafından gelmiştir ve yine yüce (Allah'a) gidecektir. Bu ticaretle onun sermayesi ömürdür. Bu sermaye devamla eksilmektedir. Faydasız bir ne-

fas zıyı olursa, sermayeden zarar etmiş olur. Bunun için Allah buyurur ki: «Asar hakkı için, insan daima hüsrân ve ziyândadır. Ancak vakitleri zıyı etmeyip yararlı işler yapanlar müstesnadır.» (Asar sûresi, âyet: 1-3).

Bu hususta insan yarın gıddetli sığığında kar ve buz satıp «Ey müslümanlar sermayesi eriyip yok olana neyine» diye çağıran kimseye benzer. Bu şekilde ömür de daima erimektedir. Zira bütün nefesler Allah'ın ilminde sayılır. Bunun için bazı kimseler, bu hususun ehemmiyetini düşünülüp kendi nefeslerini muhataza ve murakabe ettiler. Zira her nefes, kıymetli bir cevherdir. Onunla ebedî saadeti temin etmesini bildiler. Bunun için bunlar, bu sermayeye sermayesi aittin ve gülmüş kimseden daha fazla acıdılar. Sermayeye acımak, gece ve gündüz vakitlerini hayırlara tahsis etmekle olur. Onun için eskî büyükler her hayra bir vakit tâyin ettiler. Ve birçok virdler koydular. Demek ki virdün esas sebebi vakitleri beyhude geçirmemektir. Zira onlar, ebedî saadete ancak bu dünyadan Allah'ın üniyet ve sevgisi gönlü olduğu hâle ayrılan kimselerin kavuşabileceğini bildiler. Üniyet ise ancak devamlı zikre hâsıl olur. Sevgi de, ancak marifete hâsıl olur.

O hâlde zikre ve fikre devam etmek saadetin teminidir. Dünya arzularının ve günahları bırakmak, zikre ve fikre imkân bulmak içindir. Zikre devam etmek için iki yol vardır: Biri, daima dil ile değil kalb ile «Allah, Allâhe» demek. Hattâ kalb ile de söylememelidir. Zira kalb sözü de nefis kurtuluşudur. Belki daima gâfil olmayacak şekilde muhabbede ve tefekkürde olmalıdır. Fakat bu derece çok güç ve zordur, herkes buna güç getiremez. Zira kalb daima tek sıfat ve tek bir hâl üzere olmalıdır. Bu da birçok insanlara usanç verir. O hâlde bunun için değişik virdler konulmuştur. O virdlerin bir kısmı bedenle yapılır, meselâ namaz gibi. Bazıları dil ile yapılır, meselâ Kur'an okumak ve teshih gibi. Bazısı kalb ile yapılır, meselâ tefekkür gibi. Böylece usanç hâsıl olmaz. Zira her vakitte bir iş yapmak ve bir hâlden diğerine geçmek, kalbe teselli verir.

Diğer bir yol da, dünya ihtiyaçları için sarfedilecek vakitleri âhirete sarfedilenden ayırmaktır. Bundan esas maksat, bütün vakitlerini âhiret işlerine sarfedemiyorsa, hiç olmasa hari vakitlerinin ekseriyetini bunun için sarfetmelidir ki, iyilikler kefesî ağır basın. Diğer vakitlerinin yarısını dünya ihtiyaçlarına ve mübahlardan faydalanmaya, yarısını da din işlerine sarfederse, (terazinin) dünya kefesinin ağır geleceğinden korkulur. Zira tabiat (insan huyu) dünya kefesinin şeyler de yardımı olur. Âhirete alt işler ise, tabiata muhalif olduğu için bunlarda ihlâs sağlamak zordur. İhlâsus olan şeyde de fayda olmaz. Oyleyse, âhiret işleri çok olmalıdır ki, hiç olmasa başında ihlâs bulunsun. O hâlde, vakitlerin çoğu din işlerine sarfedilmeli, dünya işleri ona tabî olmalıdır.

Bu sebeble Allah buyurur ki: «Gecenin bir kısmını nefle kalmakla geçir.» Ve yine buyurur ki: «Gece vaktinde ve günün iki tarafında

(sabah, akşam) tesbîhle meğgûl ol ki, rızâ bulasın.» Yine buyuruyor ki: «Sabah akşam Rabbinin ismini zikret. Gece vakti ona serde eyle. Uzun gecelerde tesbîh eyle.» (El-İnsan sûresi, âyet: 26). Ve yine buyurur ki: «Gecenin az bir kısmına uyurlarılı.» (Zariyat sûresi, âyet: 17). Hâlikta bu âyetlerin hepsinde, vakitlerin çoğunda Allah'ın şükriyle meğgûl olmanın lüzumuna işaret vardır. Bu şekilde meğgûl olmaktan, gece ve gündüzün vakitlerini taksim etmekten başka doğru bir yol yoktur. Bu sebepten virdlerin nazıl yapıldığını açıklamak lüzumu hâki oldu.

GÜNDÜZ YAPILAN VİRDLER (TESBİH VE DUALAR)

Matûm olan ki, gündüz için beş vird vardır:

Birinci vird: Şafak vaktinden güneş doğuncaya kadardır. Bu vakit çok kıymetlidir. Zira Allah buna yemin edip buyurur ki: «Ağas sabaha yemin ederim.» (Tekvir sûresi, âyet: 18). Ve yine buyurur ki: «De ki, sabaha açan Rabbinne sığınırım.» (Felak sûresi, âyet: 1). Ve yine buyurdu ki: «Gecenin karanlığında sabahları yarıp açandır.» (En'âm sûresi, âyet: 96). Bütün bu âyetlerde sabah hakkıyla yemin edilmiştir. O halde Hak yolun yolcuları, bu vakitli bütün nefeslerini göstermelidirler. Şöyle ki, uykudan uyanınca: «Bizi öldürdükten sonra drittten Allaha hamd olsun. Sen toplansın onun huzurunda.» duasını okumalıdır. Elibesini giyip vird ve zikirle meğgûl olmalıdır. Elibese giyerken avret yerlerini örtmekle emline uymaya niyet olmalıdır. Rıyâ ve bağışlanmekten kaçınmalıdır. Sonra helâyâ gidip önce sol ayağına helâyâ atmalıdır. Abdest ve mısvek (içki) taharet bahsine mülâtiği gih dualarıyla yerine getirmelidir. Sonra önce sabah namazının sünnetini evde kılıp ondan sonra camiye gitmelidir. Peygamberinde böyle yapardı.

İbn-i Abbas'ın rivâyet ettiği duaya, sünnetten sonra okunmalıdır. Biz o duayı Nihyâ'ül-Hakkıya adlı kitabımızda yazdık. Sonra ağır ağır camiye yürümeli, camiye girerken sağ ayağını almak ve camiye girme duasını okumalıdır. Camide birinci safta yer bulmaya çalışmalıdır. Sabah namazı sünnetini kılmadıysa, kâmalı, tesbîh ve istiğfar çökerek em'ânâ beklemelidir. Farz edâ edince, güneş doğuncaya kadar canâde beklemelidir.

Peygamberimiz buyurur ki: «Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar camide beklemek dört küle fîzâ etmekten daha sevindir.» (Ebu Davud). Güneş doğuncaya kadar dört şeyle meğgûl olmalıdır: Dua, tesbîh, Kur'an okumak ve tefekkürdür. Sabah namazının selâmını verince duaya başlayıp şu duayı okunmalıdır: «Allahum, Muhammed ve Âline salât ve selâm ihcân eyle. Selâm sendendir ve samadır. Biz ebedî hayat mîsâl eyle, selâmet yurduna dahil eyle.» Sonra bu vakitte şâyeklerden nakledilen duaları okumakla meğgûl olmalıdır. O dualar, dua kitaplarında bildirilmiştir.

Duayı bitirince, 30 on tesbîh ve tehlî ile meşgûl olmalıdır. Onların her birini yüz defa, veya yetmiş defa, veya on defa okunmalıdır. Zikr esasında her birini on defa okursa, tamamı yüz olur. Bundan daha az da yapılmamalıdır. Bu on zikir hakikinde çok hâdiseler vardır. O hâdiseleri yazmak uzun sürer diye nakil etmedik.

BİRİNCİSİ: Allah'dan başka mâbud yok. Biriciktir, ortağı yok. Mâlik O'nundur. Hamd O'nundur. O herşeye kâdirdir.»

İKİNCİSİ: «Allah'dan başka mâbud yok. O padişahlığı apaçık ve hak bir padişahdır.»

ÜÇÜNCÜSÜ: «Allah ortaktan münezzehtir. Hamd O'na mahsusdur. O'ndan başka mâbud yok. Allah herşeyden yücedir. Gömhâdan dönüş ve îbâdeti yündüğü ancak yüce ve büyük Allah'ın kuvvetiyetidir.»

DÖRDÜNCÜSÜ: «Allah ortaktan münezzehtir. O'nun hamdiyle bu ikrarda bulunuyorum. Yüce Allah ortaktan münezzehtir. Bana O'nun hamdiyle söyletil.»

BEŞİNCİSİ: «Çok tesbîhi edilen, çokça tasdik edikendir Allah... Meleklerin ve ruhnu Rabbidir, Allah...»

ALTİNCİSİ: «Diri ve her şeyi idare eden ve kendisinden başka mâbud bulunmayan Allah'dan af ister, ondan tesbeyi dilerim.»

YEDİNCİSİ: «Ey diri ve herşeyi tedbir ve tedvir eden Allah! Senin rahmetinle senden yardım isterim; beni nefsimde bir göz kırpması kadar havale etme. Bütün durumuma bana işlâh etle.»

SEKİZİNCİSİ: «Ey Allahum! Verdiğini kimse memedemez. Men ettiğini kimse veremez. Senin katında zenginlik sahibine fayde veremez.»

DOKUZUNCUSU: «Allahum! Muhammedin ve O'nun âlinin üzerine rahmetini dök. O'nları emîn kıl.»

ONUNCUSU: «O Allah'ın ismiyle dilerim ki, onun ismiyle beraber yerde ve gökte bir şey zarar vermez, O işiten ve bilendir.»

Bu on kelimenin her birini on defa veya okuyabildiği kadar okunmalıdır. Zîrâ her birinin büyük sevabı vardır ve her birinin ayrı bir lezzeti ve ünsiyeti vardır. Sonra Kur'an'ı okumağa başlar. Kur'an'ı ezber bilmiyorsa, bilinen âyetleri okunmalıdır. Âyet-i kürsî, Amecerre-edlî, Şehidellahu, Kulillahümme Mâliketümülki, Hadid sûresinin baş tarafı ve Haşr sûresinin son kısmı gibi. Eğer ham Kur'an'ı, hem zikri ve hem duayı içine alan bir vird okumak istiyorsa, Hzir (a.s.)'ın İbrahim-i Teymîye, Mââşefe halinde öğrettiği virdi okunmalıdır. Zîrâ onda çok faziletler vardır. Bu on parçadır. Her biri yedi defa okunur. Bunların altısı Kur'an'dandır: Fâtiha, Kuleûnüler, İhâka, Kuliyazyü-hakkafirin sûreleriyle Âyet-i Kürsî'dir.

Düğer dördü de zikirdir:

Biri de: «Allah ortaktan münezzehtir. Hamd ona mahsusdur. Allah'dan başka mâbud yoktur. Allah her şeyden daha yücedir.»

Biri de: «Ya Rabbî Muhammedin ve âlinin üzerine rahmetini dök. Ey Allahum! Mü'min erkeklerle mü'min kadınları affet...»

Biri de: «Allahım, beni, anamı, babamı affet. Bana ve onlara, sana o lâyük olanı yap; bize lâyük olanı yapma.» Bu virdin faziletleriyle ilgili uzun hikâyeler vardır, İhya kitabında yazılır. Bu anlatılanları bitirince, tefekkürü dalmalıdır. Tefekkürün sahası sınırsız ve imkânları sayısızdır; kitabın sonunda anlatılacaktır. Ama en mühim tefekkür, dilim halini, eselin yekûnluğuna düşüncemek; kendi kendine hitap ederek: «Etkelî ömründen yalnız bir gün kalmıştır, fazla kalmamıştır, O hâlde niçin uzun emeller peşine düşüyorsun?» demektir. Bu tefekkürün faydası çok büyüktür.

Zîrâ insanların birçoku uzun emellere kopalmak yüzünden dünyaya bağlanmışlar. Eğer yakinen ömürlerinin bir ay veya bir yıl kaldığını bilselerdi, meğûl oldukları her türlü dünya işinden uzaklaşırlardı. Bazen ömürlerinden bir gün kaldığı hâlde, onlar on yılda bitmeyecek kâşarç, ücuret veya başka bir dünya işine bakarlardı. Bunun için Allah buyurur ki: «Onlar göklerin ve yerin melekûtuna; Allah'ın eymadan yaratıklarına hakip ocaklarının belli olduğuna düşünmezler mi?» (Kum sûresi, âyet: 3).

Kalbî temizleyip bu tefekkürü lâyıkıyla yaparsa, kalbünde âhiret anğını hazırlamak hareketi başlar. O hâlde bu tefekkürden gâfil kalmamalıdır. Tâ ki, birkaç gün içinde günah batağından kaçınmak mümkün olsun. Zîrâ âhiret anğını hazırlamak, günah batağından temizlenmek, sırtınak için tefekkürü ihtiyâç vardır. O hâlde, bir kimseye mâşûhede yolu açılınca, göklerdeki ve yerdeki Melekûta bakar, onlarda olan acâib işleri görmek mümkün olur. Hatta Allah'ın Cemâl ve Celâline bakmak bile mümkün olur. Bu tefekkür bütün nefîle ibâdetlerden üstündür. Zîrâ Allah'ı yüceltmek ancak bununla kalbe gâlib olur.

Kalbe tasim gâlib olmadan muhabbet gâlib olmaz. Saadetin kemâlî de muhabbetin kemâliyle olur. Fakat böyle tefekkür ve bu şekilde muhabbet herkese nasîb olmaz. O hâlde bunun yerine Allah'ın kerâmetine verdiği nispetlere bakıp fakrîlik, felâket, derî, üsüntü, âzabın çeşitleri ve işkence gibi dünyadaki belâları ve bu belâlardan nasîb kurtulduğuna düşünüp kendisine şükür etmek vâcib olduğuna bilmelidir. Şükür, emîrleri yerine getirip günahlardan uzak kalmakla olur. Hülâsa bir saat zarfında bu anlatılanları tefekkür etmelidir. Zîrâ sabah okuduktan sonra farz ve sünnetten başka namaz yoktur. O hâlde namâz yerine bu zikir ve fikrî yapmalıdır.

İkinci vird: Güneş doğduktan sonra kuşluk vaktine kadardır. O hâlde yapabilirse, cemâde bekleyip güneş bir mîtrak boya yükselinceye kadar tesbîhle meğûl olmalıdır. Böylece kerahet vakti geçmiş olur. Sonra iki rek'at namâz kılip büyük kuşluk (kaba kuşluk) vaktine kadar beklemelidir. Böylece günün dörtte biri geçmiş olur. Bu vakti küçük kuşluk vaktinden daha faziletli olduğuna göre bu vaktte dört, altı veya sekiz rek'at namâz kılmalıdır. Güneş yükselince iki rek'at namâz kılip insanlarla hüzlü havâris işlerle uğraşır. Hastaları ziyaret etmek, cenâze uğurlamak ve müsâlimanların ihtiyâcına gitmek veya ilim meclisinde hâzir bulunmak gibi..

Üçüncü virâ: Kuvvet vaktinden öğlene kadardır. Bu virâ, insanların meşgûliyetleri hesabıyla çeşit çeşittir. Zira insanlar dört halde boğ olmaz:

Bilinci hâl: İlim öğrenmeğe kudreti olmalıdır ki, bundan faziletli bir şey yoktur. Hatta ilim tahsiline gücü yeten sabah namazında çıktığı gibi, ilim öğrenmekle meşgul olmasa evlâdır. Eğer o ilim tahsilî ahârete faydası varsa o ilim, dünya râğbetini zayıflatan, âhîret sevgisini artıran, âmelelerin kusurlarını ve âfetlerini gösterip ihlâsa çağıran ilimlerdir. Ama müceddele, ihtikâf, kassa (hükûye), secl (vezâli) ve güzel inşa ilimleriyle karışık olan bütün ilimler dünya hırslarını artırıp kalbe hâsed ve övünme tohumunu meydana getirir. Faydalı ilimlerin bir kısmı, İhya ve Cevahirü'l-Kur'an kitabımızda toplanmıştır.

Bunlar diğer ilimlerden önce tahsil edilmelidir.

İkinci hâl: İlim tahsiline gücü yetmediği için zikir ve tesbîhle meşgûl olmalıdır. Bu çok ibâdetle meşgûl olanların işidir. Yüksek bir derecedir. Özellikle bunların kalbe gâlib gelmesi, kalbe yerleşmesi çok önemlidir.

Üçüncü hâl: İnsanların rahatsız temin eden bir işle meşgûl olmalıdır. Tasavvuf ekâmîne, fıkûh âlimlerine ve fakirlere hizmet etmek gibi. Bu nâfile ibâdetten daha evlâdır. Zira bu hem ibâdettir, hem müslümanın rahatsız temin eder ve hem de içinde yardım etmek de vardır ki, duaları bereketiyle büyük eserler hâsül olur.

Dördüncü hâl: Bu anlattıklarımız yapamıyorsa, hiç olmazsa, kendisinin ve aile efradının nafakasını ziyadeleştirmek için çalışmakla meşgûl olmalıdır. Emânet ve diyânetini muhafaza edip onun elâden ve dîlâden müslümanlara zarar gelmese, dünya hırsı fazla olmayıp kifâyet kadariyle kanaat ederse, âbâdler zümresinden sayılır ve «Ashâbül-Yemin» derecesinde olur. Gerçi «Salekîlar» mukarrebler derecesinde olmaz. O hâlde selâmet derecesinde olmak derecesinin aşağısıdır. Ama zamanını bu anlattığımız dört şeyin hiçbirisiyle geçirmeyen kimse helâk olanlardan ve şeytanın bağlarından olur.

Dördüncü virâ: Öğleden ikinci vaktine kadardır. Bunun yola da söylerdir. Öğleden önce Kayıle yapar (*) . Zira sahur oruçluğa yardımcı olduğu gibi, Kayıle de teheccüd namazını kâmilâna yardımcı eder. Eğer teheccüd namazını kılmazsa, Kayıle mekrûh olur. Zira çok uyumak mekrûhtur. Kayıleden uyanınca, vakit gelmeden abdest alıp ezan camide dinlemeye çalışmalıdır. Tehayyüt-i mesci'de kılıp ezan okunurken müezzine cevap vermedikçe tokuzduklarına tekrar etmelidir. Faradan önce dört rek'at sünnet namaz kılınır. Çünkü Hz. Peygamber dört rek'at namaz kılardı ve: «Bu vakitte çok'rinin sayısı açlıca dördü. Elâbte gelmiştir ki: «Bu dört rek'at namazı bilâs kılına için, yetmiş bin mürek berrâber namaz kılıp okunma kadar

(*) Kayıle Öğle-ten önce yapılan oruçtır.

onun için mağfiret diler.» Sonra İmam ile öğle namazının farkını ve iki rek'at sünneti kıldıktan sonra İkinci namazına kadar ilim öğrenmekten veya zikirten ve Kur'an okumaktan veyahut da ihtiyacı kadar helâli kazançtan başka şeyle meşgul olmamalıdır.

Beşinci vird: İkinci namazından sonra güneş batıncaya kadardır. İkinci namazından önce camiye gidip dört rek'at sünnet kılmalıdır. Peygamberimiz buyurur ki: «İkinci namazından önce dört rek'at namaz kılana Allah merhamet eder.» Namaz bitince daha önce anlattıklarımızdan başka şeyle meşgul olmamalıdır. Sonra akşam namazından önce camiye gelip tesbîh ve istiğfar ile meşgul olmalıdır. Bu vakitün fazileti, sabah vaktinin fazileti gibidir. Nitekim âyet-i kerîmede: «Güneş doğmadan ve batmadan önce Habbini tesbîh eyle ve esa hamed eyle.» (Taha sûresi, âyet: 130). Sonra en uygun olan bu vakitte avşşemâ ve duhâhâ ve avşşeyli lâ yağış ve «Kul cüzûlâta okuman ve güneş batıncaya kadar istiğfar etmelidir. Hâlıkâ Hak yolcularının vakitleri taksimî, programlı olmalıdır ve her vakitte bir özel ibâdeti olmalıdır. Böylece vakit o ibadete tahsis eder. Ömrü bereket bulur. Vakitleri meayyen olmayıp gelişigüzel olan kimseñin ömrü birçok vakitlerde zâyî olur.

GECE VİRLERİ ÜÇ SINIFTIR:

Birinci vird: Akşam namazından yatsı namazına kadardır. Bu iki namaz arasını ihyâ etmenin fazileti büyüktür. Hâdisete gelmişiz ki: «Vücûtları yataklarından ayrıp...» âyeti bu virdin hâkindesidir. Sonra akşam namazını kıldıktan sonra yatsı namazının farzına kılınmaya kadar nâfileleri meşgul olmalıdır. Büyüklük, böyle ibâdet etmeyi, gündüz oruç tutup bu kıymetli vakitte yemek yemekle meşgul olmaktan daha faziletli görmüşlerdir. Vitr namazından çıkınca, hoş konuşmaları meşgul olmamalıdır. Zîrâ son işleri bu olacaktır. İşlerin sonu hayırlı olmalıdır, başka şey olmamalıdır.

İkinci vird: Uykudur. Her ne kadar uyku ibâdetten değil ise de, edeb ve sünnet ile süslenmiş uyku da ibâdetten sayılır. Uykuda sünnet şudur: Yüzünü kibleye çevirmeli ve sağ yarı üzerinde mezarındaki gibi yatmalıdır. Uyku öcümün kardeşidir. Uykudan uyanmak da haşre benzer. Uyku halinde alınan ruhun geri verilmesine ihtimali de vardır. O hâlde, âhirete yünereke taharet ve tevbe üzere ve bir daha günah işlememek niyetiyle yatmalıdır. Vasiyetnamesini yazıp yazığının altına koymalıdır. Kendini uyumaya zorlamamalıdır. Fazla uyumamak için yumuşak örtüler sermemelidir. Zîrâ uyku ömrü boşa geçirmek ve vakitleri zâyî etmektir. Bir gece ve gündüzde sekiz saatten fazla uyumamalıdır ki, sekiz saat, yirmidört saatin üçte biridir. Altmış yıl yaşarsa yirmi yıl uykuda geçmiş olur. O hâlde bundan daha fazla ömrün zâyî olması doğru değildir. Yatarken, teheccüd (gece namazı) namanna kalkmak için, abdest ibriğini ve misvakını kendi eliyle hazırlamalıdır. Böyle niyet ederse, uykusu gâlib olup kalkmаса bile sevab

kazancı. Yanına yere koyunca, bu duayı okunmalıdır: «Allahım, senin isimle yanımı yere koydum ve senin isimle kaldırım.» Sonra Aye-
t-i Kırsî, Amenerresûlî, Ezzil'lar ve Tebareke şîrelerini okunmalıdır.
Böyle Kur'an tilâvetleriyle ve abdestli olarak uykuya dalınca, onun
ruhanı Arşa götürürler ve uyanıncaya kadar namaz kılanlar zümre-
sinden sayılır.

Üçüncü vird Teheccüddür, (gece namazıdır): Teheccüd; uyuduktan, ve gece yarısı geçtikten sonra kılınan İki rek'at namazdır. Bu namaz diğer rûfîle namazlardan fâziletlidir. Zîrâ bu vakitte kalb Safî olup dünya meğâlesinden uzaktır. Cöâlerde rahmet kapısı açıktır. Teheccüd namaz hakkında çok hadisler gelmiştir. «İHYA» kitabında sikrettik, arzu eden ona müracaat etsin, Hülâsa gece ve gündüz her bir vakit bir muayyen İbâdete tayin edilmeli, hiçbir vakti boşa geçirmemelidir. Bir gün bir gece böyle yapınca, ömrünün sonuna kadar husula sebat etmelidir. Eğer bu husus kendisine ağır gelirse, uzun emelleri kalbinden atıp kendine «bu gece belki ölüme» deyip gündüzün böyle İbâdet etmeli ve gece de «belki yarın ölüme» deyip o şekilde İbâdet etmelidir. Her gün bu şekilde kendisine tecelli vermelidir. Eğer bu şekilde İbâdete devam etmek ona zor gelirse, bir yolculukta öcünü ve vatanı âhiret olduğunu düşünmelidir. Gerçi seferde gurbet acısı çekilir. Ama yolcular vatanına tez kavuşup rahat etmek umuduy-la teselli olurlar.

Ömrün, âhiretteki ebedî ömre nisbetle ne kadar olduğu meydandadır. Bir kimsenin on yıl rahat etmesi için bir yıl zahmet çekmesine şaşılmaz. O halde bir kimsenin bin yıl (hattâ sonsuz) rahat etmek için yüz yıl zahmet çekmesine niçin şaşılın.

Kınya-ı Saadetin birinci rûknü tamam oldu bundan sonra musame-lâta lügîl olan ikinci rûknün gelecektir.

İkinci Rükün

Muamelât

Bu rükün, muamelâtın edebleri hakkındadır. Bu da, birinci rükün gibi, on asıdan ibarettir: Birinci asıl, yemek yemenin edebleri hakkındadır. İkinci asıl, nâkâh ve nâkâhın edebleri hakkındadır. Üçüncü asıl, kazanç ve ticaretin edebleri hakkındadır. Dördüncü asıl, helâl kazanç hakkındadır. Beşinci asıl, insanlarla sohbet etmenin edebleri hakkındadır. Altıncı asıl, uzletin (insiva) edebleri hakkındadır. Yedinci asıl, yolculuk edebleri hakkındadır. Sekizinci asıl, dinlemek edebleri hakkındadır. Dokuzuncu asıl, emr-i marufun (iyiliği emretmek) edebleri hakkındadır. Onuncu asıl, hâkîmdarlığı korumanın edebleri hakkındadır.

BİRİNCİ ASIL

YEMEK YEMENİN EDEBLERİ

Bil ki, ibâdete vesîle olan şeyler de ibâdet sayılır. İbâdetlerin yemek yardımıyla yapıldığına şübhe yoktur. Zira din yolunda gidenlerin gayesi, Allah'ı bulmaktır. Bu da ilim ve amelsiz olmaz. Bedenin sıhhat ve selâmeti de yeme ve içme olmadan sağlanamaz. O hâlde yemek din yolunda kârumîa şeylerden olduğu için din yolundan (ibâdet) sayılır. Bunun için Allah buyurur: «İftihâl iyîniniz ve salih amel işleyiniz. Şübhesiz Allah haliniz bilmektedir.» (Mû'minin sûresi, âyet: 51). Bu âyetle yemek yemek ve salih amel işlemek bir arada zikredilmiştir. Demek ki, âhîret için yemek yiyen, yani ilim tahsiline ve salih amele vesîle olup, âhîret için yemek yiyen, yani ilim tahsiline ve salih amele vesîle olup, âhîret yolunda ilerlemek için, kuvvet ve kudret sağlamak için yemek yiyenin, yemek yemesi ibâdet olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Mû'minin her işi için sevab vardır. Hatâ kendî ağzına ve alle efrâdının ağzına kaydağı lokma için bile.» (Buhârî). Böyle buyurmasının sebebi, mû'minin yemek yemesinden ve bütün işlerinden güyesi âhîret yolunda ilerlemek olduğu içindir. O hâlde her işinde sevab vardır.

Yemek yemenin din yolundan sayılmasının alameti, ihtirasla ve obarca yemek; helâlden yemek; ihtiyâç miktarından fazla yemek ve estifle yemekdir.

YEMEK YEMENİN EDEBLERİ

Bil ki, yemekte birçok sünnetler vardır. Bazısı yemekten önce, bazı yemekten sonra bazı da yemek arasındadır.

YEMEKTE ÖNCEKİ EDEBLER

1 — Elini ve ağzına yıkamaktır. Zira ahiret anığı olan ibadet için yemek yemekten önce el ve ağzına yıkamak; ibadetten önce abdest almak gibi olur. Aynı zamanda elin ve ağızın temizliğine sebep olur. İbâdette gelmiştir ki, yemekten önce elini ve ağzını yıkayan kimse fakirlikten emniyet olur.»

2 — Yemeği sofraya (yemek örtüsü) üzerine koymak, masa ve yemek tahtası üzerine koymamalıdır. Zira Peygamberimiz böyle yapmıştır. Çünkü sofraya seferi hatırlatır. Sefer de ahireti hatırlatır. Bir de sofraya, masa ve tahta sofradan daha tevazuya uygun (yakın) dur. Yemeği tahta sofraya (veya masaya) koymak caizdir. Zira böyle yemek yemek hakkında nehiy yoktur. Fakat geçmiş büyükler, Peygamberimiz sofraya üzerinde yemek yediği için, bunu âdet edinmişlerdir.

3 — Güzel oturmaktır, sağ dizini kaldırıp sol ayağı üzerine oturarak yemek yemeli, yere dayanarak yememelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Ben bir şeye dayanarak yemek yemem, Zira ben kalana, yemeği diğer kullar gibi yerim.» (Buhari, Ebû Câfer'den).

4 — Yemeği ibadete kuvvet bulmak niyetiyle yemeli, şehvetler için yememelidir. İbrahim bin Şeyban (r.a.) buyurur ki: «Şeksen yıldır şehvet için bir şey yemiş değilim.» Bu niyetin doğru olmasının alameti az yemek, çok yememektir. Zira çok yemek insanı ibadetten alıkor. Peygamberimiz buyurur ki: «İnsana belini doğrultacak birkaç lokma yeter.» (Tirmizi). Bu kadarıyla kanaat etmezse, midasının üçte birini yemeğe, üçte birini suya ve üçte birini de nefese ayırmalıdır.

5 — Fazla acıkmadan yememelidir. yemekten önceki en güzel sünnet acıkmadıkça yememektir. Zira acıkmadan yemek memnuna ve mekrûhtur. Yemeğe aç oturan ve henüz doymadan yemekten el çeken kimse doktora muhtaç olmaz.

6 — Hazır olan yemekle kanaat edip nefis yemekler için zahmet çekmemelidir. Zira mâ'mûninin gayesi ibadete kuvvet bulmaktır, lezzet değildir. Yemeğe kıymet vermek, hürmet göstermek sünnettir. Zira insanı ayakta durduran odur. Yemeğe hürmet etmek demek, yemek için beklememek demektir. Hatâ namaz vaktinde bile yemek hazır ise, önce yemek yemeli, ondan sonra namaz kılmalıdır.

7 — Kendisiyle beraber yiyecek bir kimse olmadan yememelidir. Zira yalnız yemek iyi değildir. Yemeğe ne kadar çok el uzarsa o kadar bereketli olur. Enes (bin Malik) buyurur ki: «Peygamberimiz hiç bir zaman yalnız yemek yemezdi.»

YEMEK ESNASINDA OLAN EDEBLER

Başta «Bismillâh», sonunda «Elhamdülîlilâh» demelidir. En güzel birinci lokmada «Bismillâh», ikinci lokmada «Bismillâhitrâhman-ürrahîm». Başkasına hatırlatmak için Besmele'yi yüksek sesle okunmalıdır. Yemeğe tuzla başlayıp tuzla son vermelidir. Hadiste gelmiştir. Zira böyle yapmakla başlangıçta yemek hurma defedip arzusuna aykırı bir lokma alınmış olur. Yemek yerken lokmayı iyi çiğnemenin yutmalıdır. Bir lokmayı yutmadan diğerini almamalıdır. Hiçbir yemeğe kusura bakılmamalıdır. Zira Peygamberimiz iyi olsun, olmasın hiçbir yemeği beğenmemesizlik etmezdi. Hoşuna giderse yer, gitmese bırakırdı. Yemeği önden yemelidir. Ancak meyva olunca tabağın her tarafından yemek olmalıdır. Zira meyva değişik olur.

Çorba kâsesinin ortasından değil, kenarından başlayıp ortaya doğru gitmelidir. Ekmeği ve eti bıçakla kesmemelidir. Tabak ve diğer yemeyen şeyleri ekmeğe üzerine koymamalıdır. Elini ekmeğe alıp temizlememelidir. Elinden yere bir lokma düşünce yerden alıp temizlemeli ve yemelidir. Zira hadiste gelmiştir ki, onu hâline bırakırsa, şeytana bırakmış olur. Önce elini yalayıp ondan sonra silmelidir. Böylece yemeğin kalıntısını da yemiş olur. Zira bereket o kalandır olabılır.

Soğuk yemeğe üflememeli, balki soğuyuncaya kadar beklemelidir. Hurma, zerdali gibi sayılabilen şeyleri tek tek yemeli, çift yememelidir. Meselâ ya yedi, ya ondır, ya da yirmiştir tane yemelidir. Tâ ki bütün işleri Allah için uygun olsun. Zira Allah tektir, çifti yoktur. Bir işte hiçbir bakımdan Allah'ın zîri olmazsa, o boş ve faydasız olur. O hâlde tek Allah ile nişkası olduğu için daha iyidir. Hurmayı çekirdeğiyle bir tabakta toplamalıdır. Hurma çekirdeğini elinde tutmamalıdır. Meyvanın çöp, sap, kabuk gibi yemeyen kısımları atılmalıdır. Yemek arasında çok soğuk su içmemelidir.

SU İÇMENİN EDEBLERİ

Su kabını sağ eliyle tutup «Bismillâh» deyip bir defada çekmelidir. Ayakta su içmemelidir. Su kabında çöp, toz ve küçük hayvanlardan bir şey olmaması için önce bakmalıdır. Geçirmek kabedereye ağzını kapatan uzaklaştırmalıdır. Eğer birden fazla çıkacaksa, üç defa çekmelidir ve her defasında «Bismillâh» demeli, sonunda da «Elhamdülîlilâh» demelidir. Su damlamaması için su kabının dibini göstermelidir. Bitirince bu duayı okunmalıdır: «Bisilere suyun tatlısını nâsîb eden, acısını vermeyen Allah'a hamd olsun.»

YEMEKTEN SONRAKİ EDEBLER

Doymadan yemeği bırakmalıdır. Önce parmaklarını ağzıyla temizleyip ondan sonra peçeteye silmelidir. Ekmeğin ufağını toplama-

lıdır. Zira hadîste gelmiştir ki: «Böyle yapmanın geçimi geniş olur, çocukları sağ salım ve kusursuz, topladığı ömür kırılmaları Cennette Hurûl-İn'ın meşhûri olur.» (Ebu Şeyh, Kitâb'ı's-Savâb'da). Sonra dişlerini kürdanla temizler; kürdanla çıkanları yutmayıp dışarı atmalıdır. Tabâğı yıkayıp onunla su içen kimse, bir küle âzâd etmiş gibi olur.

Yemektan sonra: «Bizi yediren igiren, doyuran, kandıran Allah'a hamd olsun. O, Efendimizdir, Mevlâmızdır.» duasıyla «Kulhüvâllahu ve «Lâilâhî Kur'ânına sûrelerini okumalıdır.

Helâl yemek bulunca şükür etmeli, şüpheli yemek için ağlayıp üzülmemelidir. Onu gâfiletle iyiyip sevinenler gibi olmamalıdır. Elini yıkarken sedîri (sabun) sol eline alıp sağ elinin üç parmağını önce sedir (sabun) sız yıkamak, sonra yıkadığı parmakları sedire (sabun) vurup dişlerine, dudaklarına ve damağına sürüp iyice oğmalıdır. Sonra önce parmaklarını, sonra ağrını yıkayıp sabununu gidermelidir.

BAŞKALARIYLA YEMEK YEMENİN EDEBİLERİ

Buraya kadar yazdıklarımız yalnız başına veya aile etrafıyla yemek yemenin edebîleridir. Eğer başkalarıyla yemec banlarla birlikte altı edebî daha gözetmelidir:

1 — Kendisinden yaşta, hürde veya takvada (zühitte) İleri olanlardan önce yemeğe başlamamalıdır. Eğer kendisi İleri ise, başkalarını bekletmemelidir.

2 — Susunmamalıdır. Zira bu acemlerin âdetidir. Ancak boş ve kusursuz konuşmayıp vellerin halinden söz etmelidir.

3 — Aynı sofrada yemek yediği kimsenin önüne dikkat etmeli, onun önündeki lokmaları alıp yememelidir. Zira eğer yemek ortak ise bu haramdır. Hatta ona kendine tercih edip kendi önündeki iyi lokmayı onun önüne koymalıdır. Arkadaşı yavaş yiyorsa, çekinmeden ve nezâli yemesini teklif etmelidir. Teklifi üç defadan fazla yapmamalıdır. Zira üçten fazla ısrar olur. And vermemelidir. Zira yemek, and vermeye İhyik değildir.

4 — Arkadaşını, kendisi için teklifte bulunmağa muhtaç etmemeli, onun teklifine meydan vermiyecek şekilde yemelidir. Eski âdetinden az yememelidir. Zira bu riyâ olur. Yalnız başına yemek yerken de, halk içinde yediği gibi edebî yemelidir. Ama arkadaşın kaçıncı olarak az yemesi güzel birşeydir. Fakat arkadaşına iştah vermek için çok yemesi de câzidir. İbni Mübârek hurma ziyâfeti verir ve: «Kim fazla yerse, o fazlalık kadar ona dirhem veririm» derdi. Sonra yemen hürmelerini çekirdüklerini sayardı ve ne kadar fazla çıkarsa her tanesice bir dirhem verirdi.

5 — Kendi önüne bakmalı, başkalarının lokmasına dikkat etmemelidir. Başkalarının da ona bakarak yemekten çekinmemeleri için önce yemekten el çekmemeli, eğer âdeti az yemekse, önce yavaş yeyip

sonunda iştahla yemeli, böyle yapamazsa, yarındakilerin mahcup olmalarını içle örtünül açıklmalıdır.

6 — İnsanların tabiatları icabı sevmedikleri ve nefret ettikleri işleri yapmamalıdır. Meselâ elini tabak tarafına salınmameli, ağzından düşen şey tabağa düşecek kadar üstüne eğilmemelidir. Ağzından bir şeyi çıkaracak olursa, yüzünü başka tarafa çevirmelidir. Yağlı lokmayı sarkeye baturmamalıdır. Dişyle kestiği lokmayı tabak içine koymamalıdır. Zîrâ (insan) tabiat bunlardan nefret eder. Pis şeylerle ilgili sözler konuşmamalıdır.

7 — Elini leğende yıkarken ağzındaki suyu insanlara karşı leğenin içine dökmemelidir. Mühterem kimselere buyur edip sıra vermemelidir. Kendisine önce yıkaması için hürmet gösterilirse kabul etmelidir. Her birinin sayısına ayrı ayrı dökmemelidir ki bu acemlerin âdetidir. Hepinin aynı leğende el yıkamaları tavazuya daha yakındır. Ağzını yıkarken, başkasına ve yaygıya sıçramaması için ağızının suyunu yavaş dökmelidir.

El yıkarken su döken kimsenin ayakta durması, oturmasından iyidir.

Bütün bu anlatılan edebler hâdislerde ve eserlerde bildirilmiştir. İnsanlar ile hayvanlar arasındaki fark, bu edeblere riayet etmek ile-
dir. Zîrâ hayvanlar tabiatlarının lâhika ettiği şekilde yerler, onlara akıl ve ayırım yeteneği verilmediği için, güzel ile çirkini birbirinden ayıramazlar. İnsanlar akıl ve temyiz (ayırım) nimetini yerinde kullanmazlarsa, akıl ve seçim nimetlerinin hakkını vermemiş ve nâmetli inkâr etmiş olurlar.

DOST VE ÂHRET KARDEŞLERİYLE YEMEK YEMENİN ÜSTÜNLÜĞÜ

Bili ki, âhret dostlarına ziyâfet çekmek birçok sadakadan daha fazîletlidir. Zîrâ hâdisîte: «Kıyamet günü üç şeyden hesab yoktur: Biri, sahurda yenen yemekten, ikincisi iftarda yenen yemekten, üçüncüsü dostlarla yenen yemekten.» (El-Ezdi, Züa'f'da) buyurulmaktadır. Cafer bin Muhammed Sâdik der ki: «Âhret kardeşleriyle yemek sofrasına oturunca, acele etme, saatlerce geçiktir. Çünkü orda geçen zaman ömürden sayılmaz.» Hasan-ı Basri der ki: «Kıyamet günü ana-ya babaya verilen şeylerin hesabı vardır, ama âhret dostlarına verilen yemeğin hesabı yoktur.» Bazı Tanrı dostlarının âdeti şöyle idi: Âhret kardeşlerine ziyâfet çekerken sofraya fazla yemek çekerlerdi ve derlerdi ki: «Hâdisîte: "Kıyamet günü fakirlerin artığından hesab yoktur" denilmektedir. Oana için fakirlerin artığını yemek isterim.»

Hz. Ali (r.a.) buyurur ki: Âhret (din) kardeşlerimin önüne bir sa" (firse miktarı) yemek koymayı, bir köle âzad etmekten çok severim.» Hâdisîte gelmiştir: «Allah kıyamet gününde buyurur ki: «Ey insanlar! Ben yemeğe muhtaç oldum, bana niçin yemek vermediniz?» Bu sözün dayancılar derler ki: «Allahımız, sen bütün âlemin mâbudu-

sun, nasıl muhtaç olursan.» Allah buyurur ki: «Senin falan kardeşin yemeğe muhtaç idi, ona yemek verseydin, bana vermiş gibi olurdu.»

Peygamberimiz buyurur ki: «Müstüman kardeşine yediren, içiren kimseyi, Allah, yedi bendek boyu cehennemden uzaklaştıracaktır. Her bendegin genişliği beşyüz yıllık mesafedir.» Ve yine buyurur ki: «Sina en hayırlıdır; yemek yedirenlerindir.»

BİRBİRİNİ ZİYARET EDEN DOSTLARIN YEMEK YEMELERİNİN EDEBİLERİ

Bu hususta dört edebî gözetmelidir:

Birinci edeb: Yemeğe çağırılmadan gitmemelidir. Zira Peygamberimiz buyurur ki: «Yemeğe çağırılmadan gidem kimse, kendisi günah işlemiş olur, yediği de haramdır.» Ama tesadüfen ve izinsiz bir ziyafete rast gelirse, teklifsiz yememelidir. Yapılan teklifin içten olmadığını bilirse yine yememelidir. Belki bir sebep ileri sürerek güzelliğe el çekmelidir. Ama güvendiği bir dostunun evinde (ziyafete) rast gelirse, ve kalbinin incinmeyeceğini bilirse, teklifsiz de yemesi olıdır. Hatta dostlar arasında sünnet olan da budur. Peygamberimiz, Hz. Ebûbekir ve Ömer acıktıkları zaman Ebû Eyyüb-i Ensari ve Ebû'l-Şiyem'in evine gidip yemek istemişlerdir. Ziyafet veren kimse'nin böyle istekli olduğunu bilirse, bu şekilde davranmak, aynı zamanda onu hayra sevkedip sevab işlemesine yardım etmek olur.

Bazı büyükler, çyüls almış dost edinmişlerdi. Semen'in her bir gecesinde birinin evinde kahrlardı. Bazılarının yedi dostu vardı, haftanın her gecesini birinin evinde geçirirlerdi. O dostları bunların duası sebebiyle kazançlarında, ticaretle ve sıraatta bereket bulurlardı. Bunlar da onların sayesinde taat ve ihâdete geniş zaman bulurlardı. Hatta aralarında din kardeşliği aikkası ve âhiret sevgisinin bağları teessüs eden kimseler, hane sahibi evde olmasa bile onun yemeğini yemeleri câz olur. Peygamberimiz, Berire'nin evine gider, o evde olmasa bile yemeğinden yerdi. Zira bu durumdan haberi olursa sevineceğini bilirdi. Takva ehlinin büyüklerinden olan Muhammed bin Vael (r.a.) arkadaşlarıyla birlikte Hasan-ı Basri'nin (r.a.) evine gidip ne bulurlarsa, yerlerdi. Süfyan-ı Sevri gelip onları bu halde görünce: «Geçmiş büyüklerin (selef) âdetini bana hatırlattınız» derdi.

İkinci edeb: Dostlarından biri kendini ziyarete gelince, hazır nece varsa önüne koyup fazla bir şeye zahmet etmemelidir. (Birşeye) gücü yetmezse, herç etmemelidir. Aile efrâdına yetercek miktardan fazla yok ise, onlara bırakmalıdır. Birsiz Hz. Ali'yi ziyaret etmek isteyince, buyurdu ki: «Davetini üç şartla kabul ederim: Pazardan hiçbir şeyi satın almayacaksın, evinde olan şeyi de esirgemeyeceksin, bütün çoluk çocuğunun nafakasını bırakıp sarfetmeyeceksin.» Fudeyl bin İyad der ki: «İnsanlar zahmetlik sebebiyle birbirlerinden uzaklaşırlar. Aralarındaki tekelüf (zahmetlik) kalkmış olsa, çekinmeden birbirlerini ziyaret ederlerdi.»

Büyükvellilerden birine, bir dostu ziyafet verip bım külfetler ekti. Veli dedi ki: «Sen yalnız olsan bu zahmeti çekmezdin, ben de yalnız olsam bu zahmeti çekmezdim. Öyle ise ikimiz bir araya gelmekle bu zahmeti çekmek neden ileri geldi. Ya zahmeti bırak, ya da bir daha yanına gelmeği bırakırım.» Selman-ı Farisi buyurur ki: «Peygamberimiz, zahmet etmememizi ve hazır olma da esirgemememizi buyurdu.»

Ashab-ı kirâm birbirlerinin önüne bir ekmeğ parçasıyla bir pençe hurma koyup: «Allah bulunana aşağı görüp getirmeyen mi, yoksa önüne gelen yemeği beğenmiyen mi suçludur? Bilmiyoruz?» derlerdi. Yûnus (a.s.) dostlarının önüne ekmeğ kıruntalarıyla kendi ektiği tere otunu getirir ve: «Allah, (yemek) için zahmet çekene lanet etmemiş olsaydı, ben de zahmet çekerdim.» derdi. Bir gurup insan birbirleriyle ihtilâfa düştüler ve aralarını bulmak için Zekeriyya (a.s.) peygamberi aradılar, evine gittiler, balmadılar. Evde çok güzel bir kadın gördüler. Hayret ettiler ve: «Peygamber olsun da böyle güzel kadınla yaşasın. Bu neden ileri gelir?» dediler. Nerde olduğunu sordular. Hanımı ücretle bir yere çalışmaya gittiğini söyledi. O yere gittiler, orada yemek yerken buldular. Onlar konuşular. Zekeriyya yemek yemekle meşgul oldu ve hiç «buyurun, yemek için de demedi.» Yemeğini yiyince ayağa kalktı ve oradan yalnız ayak dışarı çıktı. Onlar bu halinden hayret ettiler ve hükmetini sordular. Buyurdu ki: «O gördüğünüz güzel kadını görümü ve kalbini harımdan korumak için sakladım. Sizi yemeğe çağırmadım, zira o yemek, bu iş yapmak karşılığında bana verilen ücretti. Daha az yesen, onların işinde kusur etmiş olurum. Oysa o iş lâııyla yapmak bana farz olmuştu. Yalnız ayak yürümemin sebebi de şudur: Bu yerin sahibi iki şahıs arasında düşmanlık vardır. Bu yerin toprağundan ayakkaşama girer de onu başka yere götürmüş olurum, diye korktum.» Bundan anlaşılır ki, bütün işlerde doğruluk göstermek hayırlıdır.

Üçüncü edeb: Ziyafet sahibinden, temini zor olmasınan ihtimali olan bir şey istememelidir. Ziyafet sahibi onu iki şey arasında muhayyer bırakarsa, kolayını seçmelidir. Zira Peygamberimiz bütün işlerde böyle yapmıştır. Bir şahıs Selman-ı Fârisî'nin yanına geldi, Selman önüne ekmeğ ile hırıs tuz getirdi. O adam: «Kekik otu olsaydı, bu tuzla iyi giderdi.» dedi. Selman başka bir şeye sahib değildi. Abdest kabını rehin koyup kekik aldı. Yemekten sonra: «Bâse verdiği rıskı, bizi kanaat edenlerden esiryen Allah'a hamd olsun.» dedi. Selman: «Sen kanaat etseydin benim abdest kabını rehin almazdın.» dedi. Ama zevinceceklerini bildiği yerde istemek câizdir.

İmam-ı Şâfiî (r.a.) Bağdat'ta Za'ferânî'nin evinde mäsâfir idi. Her gün Za'ferânî bir yemek listesi yapar, açığı verirdi. Yemekler bu listeye göre çıkarılı. Birgün İmam-ı Şâfiî kendi yazısıyla bir çeşit yemek ilâve etti. Za'ferânî o yazıyı cariyesinin elinde görünce, sevindi ve buna şükür olarak cariyeyi âzad etti.

Döğütmedü edeb: Hansa sahâbi, misafirlerin istedikleri yemekleri söylemelerine razı ise, onlara: «Ne buyurursunuz, gününüz ne istiyor.» diye danışmalıdır. Zira arzu ettiklerini hazırlamak daha çok sevâptir. Peygamberimiz buyurur ki: «Bir müslîmanın arzusunu yerine getirenin amel defterine, milyonlarca sevâb yazılır, milyonlarca günahtar silinir, milyonlarca derece alır ve üç cennetten pay alır. Onlar Cenneti Adn, Cenneti Firdevs ve Huâd Cennetidir.» Ama bir şeyi istiyor musunuz, getireyim mi? diye sormak mezzam ve mekrûhtur. Belki hasarda ne varsa önelerine getirmelidir. Yemeklerse geri götürülür.

ZİYAFETİN FAZİLETİ

Bil ki, buraya kadar anlattığımız davetsiz ziyarete gitmekle lâzım gelen ziyafetin edebleridir. Ama ziyafete çağırmanın başka hükümlü ve başka edebleri vardır. Misafir kendi gelirse, hiç zahmet çekmeyin, hazırda ki ile ağalayın. Sen onu çağırırsan, bir şeyi esirgeme, gücün yettiğini sarfet. Ziyafetin fazîleti hakkında gayet çok hadîsler ve eserler vardır.

Arablarca ziyafet gayet önemli bir âdettir. Zira seferlerde birbirlerinin evine kozmaları çok vukû bulur. Bu sebebe onlar arasında, misafir hakkına dikkat etmek en mühim işlerdendir. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Misafirperver olmayanda hayır yoktur.» (Ahmet, Akebe b. Amirden). Ve yine buyurur ki: «Misafir için zahmet etmeyiniz. Zira yaparsanız, ona düşman olursunuz. Misafire düşman olan Allah'a düşman olur.» (Ebu Bekr b. Lâi, Mekârimü Ahlâkıta). Garîb bir misafir gelirse, onun için zahmet çekmek ve borç hâle etmek câiz olur. Ama birbirini ziyarete gelen dostlar için tekellûf (zahmet) cidden câiz değildir. Zira bu ayrılmalarına sebep olur. (Peygamberimizin küles) Ebu Rafi diyor ki: Peygamberimiz bana buyurdu ki: «Falan yahûdiden Receb ayına kadar va'le ile henim için un iste, bazı misafirlerden geleni.» Yahûdî'den isteyince vermedi, rehlin istedi. Haberi Peygamberimize anlattınca, buyurdu ki: «Beni gökte ve yerde emîn katan Allah'a yemin ederim ki, eğer vârsaydı, geri öderdim.» Sonra, «Zihâmı götür, ona rehlin ver.» (İshak İbni Bahevîye'den) dedi. Ben de, o ırtı götürüp o yahûdî'nün yanında rehlin koydum ve bir miktar un aldım.

İbrahim (a.s.) Eki mîl yer gidip misafir ararda ve misafir bulmadan yemek yemezdi. Onun bu husustaki sadakatından dolayı günü-müze kadar meşhedinde (mesarının olduğu yer) ziyafet vermek, âdet olarak kalmıştır. Bu zamana kadar hiçbir gece misafirsiz kalmamıştır. Bazen yüz ikiyüz misafir olur. Bunun için ona nice köyler vakfedilmiştir.

DAVETİN EDEBLERİ VE İCABETİN SÜNNET OLUŞU

Davet eden kimsenin salih (iyi) insanları çağırması sünnettir. Zira bir kimseye yemek vermek, ona kuvvet vermek ve yardım etmek-

tir. O halde Fakıra kuvvet vermek Fakıra (günaha) yardım etmek olur. Yemeğe sevginleri değil, fakirleri çağırmalıdır. Peygamberimiz buyurur ki: «Ziyafetlerin en fenası, sevginlerin çağırıldığı, fakirlerin mahrum bırakıldığı ziyafettir.» Yani düşün yemeğidir. Ziyafette, dost ve akrabaların unutmamalıdır ki, aralarına soğukluk girmesin. Daveti, övünme ve adının söylenmesi, niyetiyle yapmamalı, belki yalnız Peygamberin sünnetini edâ edip fakirleri rahat ettirmek amacıyla yapılmalıdır.

Gelmesi zor olan kimseyi davet etmemelidir. Zîrâ zahmet çekmesine sebep olur. Davetine istekli olarak icabet etmeyecek kimseleri de çağtırmamalıdır. Zîrâ icabet etse bile onun yemeğini isteksiz yiyeceği için bir nevi vebale sebep olur.

DAVETE GİTMENİN EDEBLERİ

Bunda beş edeb vardır:

Birinci edeb: Zenginlerle fakirler arasında ayırım yapmamalı, fakirlerin davetine tenessül etmemeslik yapmamalıdır. Zîrâ Peygamberimiz fakirlerin davetine giderdi. Hasan bin Ali (r.a.) bir grup fakirin yanından geçerken, ortaya bir parça ekmek koyup onu yemekle meşgul olduklarını gördü ona: «Ey Allah'ın Resûlü'nün eğni! Buyurun sohbetimize şerefleendirin.» dediler. Hasan hemen standan inip onlara muvafakat gösterdi ve: «Allah kibirlileri sevmez.» dedi ve onlarla o etmek parçasından bile yedi ve, ayarın siz de bana muvafakat edip davetime gelin.» dedi. Ertesi gün nefis yemekler hazırladı ve onları çağırda ve onlarla beraber oturup yemek yedi.

İkinci edeb: Ziyafet sahibinin başına kakma ihtimali varsa, veya ziyafeti âdet için yapıyorsa, bir sebep beyan edip gitmemelidir. Hatta ziyafet sahibi icabeti bir iyilik ve mînnet olarak bilmelidir. Yine eğer birinin malının haram olma ihtimali varsa, ya da o mecliste bir günah bulunuyorsa, ipek yaygı, gümüş buhurdan, duvarında veya tavanından hayvanların resmi var ise, veya saz çalınıyorsa, yahut da birisiyle alay ediliyorsa, veya kötü sözler söyleniyorsa, ya da kadınların erkeklere bakmak için araya gelme ihtimali var ise, bütün bunlar mezumundur ve bu yerde hazır bulunmak câiz değildir ve yine eğer ziyafet sahibi fasık zâlim, bédâtçı ise, veya maksadı övünüp, kibirlemek ise davetine gitmemelidir. Eğer davete gider de bu anlatılan günahlardan bazısına görüp de menetmezse, orada durmamalıdır.

Üçüncü edeb: Ziyafet yeri uzak olduğu için gitmemeslik etmemelidir, katlanılacak derecede ise katlanmalıdır. Teyratia: «Bir mil uzaktaki hastayı ziyaret et, iki mil uzağa kadar cenazeyi teğı et, üç mil uzaklığa kadar davete git ve dört mil uzaklığa kadar da din kardeşlerini ziyaret et.» denilmektedir.

Dördüncü edeb: Craçlı olduğu için gitmemeslik yapmamalıdır. Belki ziyafet yerine gidip ziyafet sahibinin hatırı kalmazsa, güzel kokular, tatlı sohbetle kanaat etmelidir. Zîrâ craçlıların ziyafeti böyle-

dir. Eğer ziyafet sahibinin hatırı kalma ihtimali var ise, nafîle arucuna bozmalıdır. Zîrâ bir müslûmanın hatırını boş etmenin fazileti nafîle arucun fâziletinden daha çoktur. Peygamberimiz böyle yerde oruçlu kalmayı buna tercih eden kimseyi red ederek (inkâr): «Senin kardeşin senin için zahmet çekip ziyafet verince, sen niçin oruçluymun diye ihtarına ediyorsun?» buyurdular.

Beşinci edeb: Davete karnını doyumak niyetiyle gitmemeli. Zîrâ bu hayvanların içidir. Bekli Peygamberin sünnetine uymak niyetiyle gitmeli, Peygamberimizin: «Davete icabet etmeyen Allah'a ve Resûlüne asî olmuş olur.» buyurduğu kimselerden olmamak niyetiyle gitmelidir. Bunun için bazı âlimler: «Davete icabet vacibtir.» demiştir. Ve yine bir müslûman kardeşinin davetine icabet etmeği niyet etmelidir. Zîrâ hadîste: «Bir mü'mîni sevindiren Allah'ı sevindirmiş olur.» denilmektedir. Ve yine ziyafet sahibi olan kimseyi ziyarete niyet etmelidir. Zîrâ dîn kardeşlerini ziyaret etmek büyük bir ibâdettir ve kendisini, «kibîri ve kötü huylu oluğu için gelmede deyim gıybet etmelerinden korumak niyeti ile ikâbet etmelidir.

Bu altı niyetin her birinin bir sevabı vardır. Bu niyetleri taşımak ibâdetlerin cümlesindedir. Dîn büyükleri, kıymetli nefeslerinden bir dakika bile sâyî olmaması için bütün hareket ve duruşlarında dîne münasib bir niyet taşımışlardır.

DAVETTE HAZIR BULUNMANIN EDEBLERİ

Ziyafet sahibini bekletmemeli, acele de etmemelidir. Ziyafet meclisinde iyi yerlere oturmamalı, ziyafet sahibinin gösterdiği yere oturmalıdır. Mîsafirler baş tarafı ona verirlerse, tevazu göstermelidir. Kadınların bulunduğu oda karşısında oturmamalıdır. Yemek gelecek tarafa çok bakmamalıdır. Ziyafet meclisinde kime yakın oturursa, ona selâm verip hatırına sozmalıdır. Bir günah zuhûr ederse, onu menetmeli, meredememe, dışarı çıkmalıdır. Ahmed bin Hanbel buyurur ki: «Bir mecliste mîsafir gümüş bir sürmeden daha görürse, orda durma sı edis değildir.» mîsafir o gece orda yatacaksa, ziyafet sahibi mîsafire kibleyi ve halâyı göstermelidir.

YEMEK KOYMANIN EDEBLERİ

1 — Yemeği acele getirmelidir. Zîrâ mîsafirlerin beklemede kalmamaları için acele etmek onlara ikram olur. Ziyafetliler hepî gelmiş, yalnız birisi gelmediyse, hasır olanların hakkını göstermek daha evlâ olur. Ancak gelmeyen gayet fakir kalbi karık biri ise, bu niyetle geciktirmek evlâ olur. İsmâil-i Esem der ki: «Acetecilik şeytandandır. Yalnız baş yerde değıl; Mîsadır yemeğinde, illâ teçâzinde (kaldırmak içinde), kızların nikâhında, borçları ödemekte ve günâhlardan tevbe etmede. Bunlarda acele etmek sünnettir.»

2 — Önce meyvaları getirip sofrayı yeşillikle bırakmamalıdır. Zira yeşillik bulunan sofrada melekler de hazır bulunur. En nefis yemekleri önce getirmelidir ki, onunla doyup ağır yemekleri almasınlar. Fazla yemek yemek için önce ağırlarını koymak oburların âdetidir ve mekrühtür. Bazı kimselerin âdeti de bütün yemekleri birden sofraya getirmektir. Bunu, herkes istediğinden yemin diye yapıyorlarsa, çabuk kaldırmamalıdır. Zira bazılarında daha iyice yememiş olabılırler.

3 — Yemeği az koymamalıdır. Zira bu mürlüvetsizlik olur. Haddinden fazla da koymamalıdır. Zira bu da kibirlilik olur. Ancak «Kıyamet günü ziyafet yemeğinin fazlasından hesab olmaz» niyetiyle fazla koyabilir.

İbrahim Edhem (r.a.) bir defa sofraya fazla yemek koydu. Sâ-yân: «İnsan kaçınmıyor musun?» dedi. İbrahim Edhem buyurdu ki: «Bu yemekle besaf olmaz» Başta aile fertlerinin göbeleri içinde kal-maması için paylarını ayırmalıdır. Zira onlara bir şey kalmazsa, mi-safirine dil uzatır, kötü söylerler. Bu da misafir hakkında hıyanet olur. Bazı Sofilerin âdeti olduğu gibi, artan yemekleri alıp götürmek câz değildir. Ancak ziyafet sahibinin utancından değil de açık ve samimi izin alıyorsa, yahut hatırı hoş olacağına bilirse, götürmek câzdir. An-cak aynı kâhta yemek yediği kimseye hakazlık yapmamak şartıyla câzdir. Zira kendi hakkından çok götürürse haram olur. Ziyafet sa-hibi hoşnut olmadıği zaman yine haram olur, hürsahlıktan farkı olmaz. Aynı tabakta yemek yediği kimseye, yemek götürmesine utancından razı olursa yine haramdır.

ZİYAFETTEN DÖNMENİN EDEBLERİ

İzin alıp öyle çıkıp gitmelidir. Ziyafet sahibi de kâhya kadar onu uğurlamalıdır. Zira Peygamberimiz böyle buyurmuştur. Ziyafet sa-hibi tahi sâlü, güler yüzlü olmalıdır. Misafir, ziyafet sahibinin bazı kusurlarını görürse, güzel ahîlk ile örtmelidir ki, böyle ahîlk birçok ibâdetlerden faziletlidir. Anlatırlar ki, Cüneyd-i Bağdadî'yi bir çocuk babasının emriyle davet etti. Aziz misafirhanenin kapısına gelince çocuğun babası ona içeri girmeye izin vermedi, o da geri döndü. Ço-cuk tekrar davet etti. Cüneyd icâbet etti. Babası yine izin vermedi. Bu şekilde ziyafet evinin kapısına dört defa gelip geri döndü. Mak-sad çocuğu kırmamak ve babasının hatırı hoş olsun diye içeri girme-mekti. Kendisi red ve kabulde bir ibret göçürdü. Bu red ve kabulü başka yönden değerlendirdi.

İKİNCİ ASIL

EVLİENMENİN EDEBLERİ

Yemek yemek, din yolundan sayıldığı gibi evlenmek de din yo-lundan sayılır. Zira din yolunun insanın hayatına, bekâsına muhtaç

olduğu ve hayat ve hayatın devamı da yemeksiz, içmeksiz mümkün olmadığı gibi, dinin bekâ ve devamı da insan cinsine muhtaçtır. İnsanların bekâsı da evlenmek ve cinsel müraasebet olmaksızın mümkün olmaz. O halde evlenme, var olmanın aslına sebebi; yemek ise, devamının sebebidir. Evlenmenin mübâh olmasıyla sebebi budur, yalnız geliver için değildir. Hatta şehvetin yaratılmasının sebebi de, onu ıktiza etmesi, insanları evlenmeye sevk etmesi ve böylece din yolcularının vücuda gelmesi içindir. Zira insanlar, din yolunda yürümek için yaratılmıştır. Bu sebeple Allah buyurur ki: «Cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım.» (Ez-Zariyat sûresi, Ayet: 58). İnsanlar çoğaldıkça, Allah'ın kullarının ve Peygamberimizin ümmetinin sayısı da artmış olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Evleniniz, çoğalınız. Kıyamet gününde ben sizin çokluğunuzla diğer Peygamberlerin ümmetlerine karşı övünürüm. Hatta ana karımdan düşen (küçük) çocukla bile övünürüm.» (Beyhakî). O halde, kulluk yapmaları niyetiyle kulların sayısını çoğaltmaya çalışmanın sevaba büyük olur. Bunun için baba ve hoca hakları büyüktür. Zira baba vücud sebebi, hoca da din yolunu bilmesinin sebebiştir. Bunun için sevlenmek, birçok nâfileden daha faziletlidir.» demişler.

Evlenmek din yolunun cümlesinden olduğu anlaşılınca, onun edebîleri bildirmek de dîni bir görev olur. Bu da ilgili üç kısma, ta'âlâtiyle öğrenmekle olur:

Birinci kısım, nikâhın fayda ve âfetlerini bildirir. İkinci kısım, nikâh âkedinin âfetlerini bildirir. Üçüncü kısım, nikâhtan sonra geçim yolunu ve hayatın en güzel şeklini bildirir.

BİRİNCİ KISIM

EVLENMENİN FAYDALARI VE ÂFETLERİ

Nikâhın (Evlenmenin) faydaları beştir:

Birinci fayda çocuk yetiştirmektir. Çocuğun dört çeşit sevabı vardır:

Birinci sevab: Allah'ın sevdiği bir şeye çalışmış olur. Yarattığından hikmetinden haberdar olan kimse, Allah'ın, insanların yaratılmasının sevdiğini şübhehisz bilir.

Meselâ arazisinde ziraat yapmak isteyen bir arazi sahibî, o araziyi bir kölesine verir ve bu iş için tohum, bir çift öküz, ziraat âletleri ve vasıtaları da temin edip bütün ziraat malzemelerini ona teslim eder ve bir haberi gönderip ona ziraata sevkedir. Kölede akıl ve idrâk olursa, efendisi ona ağızdan bir haber göndermese bile, bu kadar hazırlıktan maksad ne olduğuna bilir. O halde kadınlarda rahmi ve cima kletini yaratıp çocuk tohumunu erkeklerin sırtına, kadınların da göğsüne koyan erkek ve kadına şehvet veren Allah'ın, bundan maksad ne olduğu, hiç bir akıllıya gizli olmaz. Tohumu hilâli bir

vesile ile zâyi edip defeden kimse şühhası yaratılış yolundan sapmış olur. Bunun için sahabe ve eskî büyükler bekâr olarak ölmeyi sevmemişlerdi. Müaz'ın iki karın taun hastalığından ödü, Kendisi de taundu idi. Buyurdu ki: «Ben bekâr olarak ölmek istemiyorum. Bana bir kadından bulup evlendirin.»

İkinci sebep: Peygamberimizin emrine uyup ümmetini çoğaltmış olur ki, Peygamberimiz ümmetinin çokluğuyla övülmüştür, iftihar etmiştir. Bunun için çocuğu olmayan kadını nüfûh etmeyi nehîy etmiştir ve buyurmuştur ki: «Çocuk doğuran çirkin bir kadın, çocuk doğurmayan güzel kadından iyidir.» (İbnü Hibban). Bundan nikâhan şehvet için olmadıği anlaşılır. Zîrâ şehvet için güzel kadın çirkin kadından daha uygun olduğu aşktır.

Üçüncü sebep: Yetiştirdiği çocuk kendisine dua eder. Hâdîste: «Kesilmeyen sevaplardan biri de salih çocuğun hayırlı duasıdır. Ana babanın ölümlerinden sonra da bu dua onlara ruhuna ulaşır.» (Müslim) denilmektedir. Ve yine hâdîste: «Sâlih dualar, nürdan tabakalar üzerinde sülere arz edilir ve e dua ile ruhlara rahathk hâsıl olur.» (İrâkî. Ebu Hâfmeden) buyurulmaktadır.

Dördüncü sebep: Bazı çocuklar anasından babaından önce ölür: Ana-baba onun acısını çekerek, çocuk da kıyamette onlara şefaathçi olur. Peygamberimiz buyurur ki: «Kıyamet günü çocuğa "cennete gir" diye emredilir. Çocuk bunu duyunca, keder ve üzüntüye düşüp "Anasız, babasız kat'iyen cennete girmem" der.» (İbnü Hibban). Peygamberimiz bunu temell etmek için berisinin affvesine yapıp çekti ve: «Ben seni masî çekersen, çocuk da ana ve babasını cennete böyle çeker» buyurdu. Hâdîste: «Çocuklar cennet kapısında toplanırlar, hepî birden feryad ve şigan ederler, ana ve babalarını isterler. Ana ve babalarına izin verilip onlar da cennet kapısında toplanıncaya kadar devam eder. Her birisi kendi ana ve babasının eline yapıp cennete girer.» (*) buyurulmaktadır.

Büyük zâtlardan biri, evlenmekten kaçınırdı. Bir gece rûyasında gördü ki, kıyamet kopmuş, bütün insanlar susamış, bir grup çocuklar altın ve gümüş bardaklarla bazı insanlara su veriyorlar. O da onlardan su istedi, ona o sudan vermediler, senin aramada çocuğun yoktur, dediler. Sonra bu zât uykudan uyanınca, hemen evlenmeye teşebbüs etti ve bir kadını evlendi.

İkinci fayda: Evlenmekle kendini korumuş olur, şeytanın âleti olan şehveti kendinden uzaklaştırmış olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Evlenem dinin yarısını korumuş olur.» Evlenmeyen ferici korusa bile eksereyya gösünü haram nazardan, kalbini vesveseden koruyamaz. Şehvetin tatmini için değil, çocuk yetiştirmek için evlenmelidir. Zîrâ Allah'ın sevdiği, kulun emrine uymasındır, buna vesile olanı (şehveti) defetmek değildir. Çünkü şehvet zâhîrde bunu (senre uymayı) iktiza için yaratılmıştır.

(*) İrâkî, şeyvâ ilimât bir esker rastlamadığına kayd ediyor.

Gerçi başka hikmeti de vardır, O da şudur: Şehvet lezzeti, âhîret lezzetinin bir örneğidir. Tıpkı dünya ateşinin acısı, âhîret ateşinin acısının örneği olduğu gibi. Her ne kadar mübaheret (dokunma) lezzeti ile ateş acısı kısa ise de aralarında bir benzerlik vardır. Allah'ın yarattığı her şeyin hikmeti vardır. Hattâ bir şeyin çok çeşitli hikmetleri vardır. Fakat büyük âlimlerden başka kimse o hikmetleri bilmez. Peygamberimiz buyurur ki: «Gesen her kadınsa beraber bir şeytan vardır. Güzel bir kadına ilişkin bir kimsse, hemen gidip helâli ile münasebetle bulunsun. Zîrâ cinsî münasebet hususunda kadınlar birbirlerinden farklı değildir.»

Üçüncü fayda: Kadınlarla sohbet etmesiyle kalb rahatlar. Onlarla oturup lâtifeler yapmak, ibâdet zevkinin taselenmesine vesile olur. Zîrâ devamlı ibâdet kalbe ağırlık getirir, kalbi zayıf ve perçan eder. Kadınlarla sohbet ve lâtifeler yapmak kalbi kuvvetlendirir. Hz. Ali buyurur ki: «Kalbin rahat ve huzuruna tasammiyle kaçırmayınız ki, huzursuz kalb görmez olur.»

Peygamberimiz mükaşşefe zamanında bazen çok büyük şeyler görürdü ve buna dayanamayıp Hz. Aişe'ye yapıp: «Ey Aişe, benimle konuş» derdi. Bunu açılan diye yapardı. Hz. Aişe'nin sözleriyle kalbi kuvvet bulurdu, ona ferahlık getirirdi. Tam kuvvet hâsıl olup o için arzusunda susayınca, Hz. Bilâl'e seslenir ve: «Bilâl ferahlandır ya Bilâl» derdi. Yani ezan oku. Ve namaza giderdi. Bazan güzel kokularla dimağını (beynini) dinlendirirdi (kuvvetlendirirdi). Bunun için (Peygamberimiz) buyurur ki: «Bu dünyada bana üç şey sevdirdi: Güzel koku, kadınlar ve namaz. (Namaz) göçümün nûrudur.» (Nesai, Hâkim). Demek ki, kadınları da namaz için zikretmeye tahsis etti. Zîrâ asıl maksad namazdır. Bunun için namaz göçümün nûrudur buyurdu. Dimağa (beyin) güçlendirmek için olan güzel kokudan da esas maksad göçüm nûra olan namaza güç kazanmaktır. Bunun için Peygamberimiz, ashabına servet biriktirmekten ve dünyalık aramaktan menedince, Hz. Ömer buyurdu ki: «Ya Resûlallah dünyadan ne alalım?» Peygamberimiz: «Zikir eden dil, şükür eden kalb ve salih kadın.» buyurdu. Salih kadın, zikir ve şükre vesile olduğu için onlarla bir arada anıldı.

Dördüncü fayda: Kadınlar gerekli ev hizmetini yapar: Yemek pişirir; evi siler, süpürür, çamaşır yıkar, temizler. Erkekler bunlarla uğraşarsa, ilim ve âmeiden ve diğer ibâdetten mahrum kalır. Bunun için, «kadın din yolunda yardımcıdır» demişler. Ebû Selman-ı Darenî: «Güzel kadın dünyadan değil, âhîrettendir» demesinin sebebi budur. Zîrâ güzel kadın kalbindeki sıkıntıları dağıtar, yalnız âhîret işlerine bakmanı sağlar. Hz. Ömer buyurur ki: «İmandan sonra uygun bir kadından daha büyük nimet yoktur.»

Beşinci fayda: Kadınların ahlâkına caber etmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve onları şeriata uygun muhafaza etmek ancak tam bir mücahede ile mümkün olur. Bu mücahede de en faziletli ibâdetlerden dir.

Hadîste: «Çoluk çocuğum nafakasını vermek sadaka vermekten daha fazîletlidir.» (Taberânî) buyurulmaktadır. Din büyükleri şöyle buyurmuşlar: «Helâl kazanıp çocuklarına ve aile fertlerine harcamak velîlerin işidir.» İbnü Mûbarek bazı büyük âkllarla harpte idi. İçlerinden biri: «Sizim meşgûl olduğumuz bu işten efdal bir iş var mıdır?» dedi. İbnü Mûbarek buyurdu ki: «Ben bazı kimseleri bilirim ki, çoluk çocuğuna doğru yolda muhafaza edip gece uyanınca küçük çocuklarının üstünün açıldığını görünce üstlerini öter. Onların bu işi, bu cihaddan üstündür.» Bîrî Hâfî buyurdu ki: «Ahmed bin Hanbelin üç fazîleti vardır ki, onlar bendi yoktur: Biri, o hem kendi için, hem de çoluk çocuğu için helâl taleb ederdi, ben ise yalnız kendim için taleb ederim.» Hadîste de: «Günahlardan bazı günahlar var ki, çoluk çocukların sıkıntısını çekmekten başka onun kaffâreti yoktur.»

Büyük velîlerden birinin helâl ahirete intikali etti. Ona ne kadar nikâh teklif edlirse, kabul etmedi ve: «Yalnızlıkta daha çok kalb huzurunu ve ilik rahatlığını bulurum.» dedi. Bir gece rüyasında gördü ki, gök kapıları açılmış, bir grup insan birbirleri ardınca inip havada yürüyorlar. Onun yanına ulaştınca, ilk ulaşan: «Bu o uğursuz adam mıdır?» dedi. İkinci «evete» dedi. Üçüncüsü: «Bu o uğursuz adam mıdır?» dedi. Dördüncüsü «evete» dedi.

Bu adam diyor ki: «Onlardan kalbime gayet korku düştü. En son gelen bir çocuktı. Ona sordum: Bu adamlar kimse uğursuz diyorlar. Çocuk: «Sana diyorlar. Zira bundan önce senin âmellerin gökte mücahidlerin âmellerinin zümresiyle çıkardı. Bir hafta oldu, mücahidlerin âmellerinin içinden çıkarmışlar. Bilsen, senden ne iş çıkarılırdı.» dedi. O nâit uykudan uyanınca derhal evlendi ve böylece mücahidler zümresine girmiş oldu. Evlenmenin faydaları bunlardır. Bu faydalar için evlenmeye râğbet etmek câzîdir.

EVLENMENİN ZARARLARI

Evlenmenin zararları üçtür:

Birinci zarar: Helâlden kazanmaktan âciz olabilir, bilhassa bu zamanda ve bu sebeble çoluk çocuğu yüzünden harama ve şüpheli şeylere düşebilir. Bu ise, kendisinin ve onların din yönünden helâkine sebep olur ve hiçbir fazilet bu noksanlığı karşılayamaz. Hadîste: «Kuba teraziye getirdiklerinde, her biri dağlar büyüklüğünde âmelleri olur. Sonra çoluk çocuğunun nafakasını nereden kazandı?» diye sorulur. Bu hususta o kimse hesaba çekilince bütün iyi işleri yok olur. Münâdiler çağırıp derler ki: «Bu öyle bir kimsedir ki, çoluk çocuğu, bütün iyiliklerini yediler, kendisi böylece bu yüden muahaze edildi.» (Firdavî).

Eserde: «Riyâmet gününde kişiye ilk önce çoluk çocukları dâvâcı olacaklardır. Bunlar Allah'ın huzurunda dâvâ edip derler ki: «Ya Rabbi, bizim hakkımız ondan al. Biz haram yedirdik. Oysa biz haram olduğunu bilmiyorduk. Biz öğretilmesi lâzım olan şeyleri öğretmedik.

Önem için biz böyle cihâl kaldık.» O halde mirâstan helâl bir serveti olmayan, yahut helâl kazancı olmayan kimsenin evlenmesi câiz olmaz. Ancak sını yâgenesi ihtimali olursa evlenebilir.

İkinci zarar: Çoluk çocuğun hakkını ödemek, ancak güzel ahlakla, onların cefâ ve sıkıntılarına dayanmakla ve geçimlerini sağlamakla mümkündür. Buna da herkes dayanamaz. O halde, onları incitip hürterâmı kirabilir ve bu yüzden günaha girebilir; yahut onları nafakesiz bırakıp sıyı edebilir. Hâdîste: «Çoluk çocuğundan kaçıp kaybolan kimse, efendısından kaçan köle gibidir. Onların yanına dönmeye kadar onun namaz ve orucu aslâ kabul olmaz.» (*) Hâfîza herkesin bir nefes vardır. Kendi nefesinin uhdesinden gelemeyen, en iyisi bir başkasına uhdesine almamalıdır. Bîşîr-i Hâfî'ye: «Niçin evlenmiyorsun» diye sorular, Bîşîr: «Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır.» (Bakara sûresi, âyet: 228) âyetinden korkuyorum, İbîdî. İbrahim Edhem: «Ben niçin evleneyim?... Benim kadına ihtiyacım yoktur, o halde kadını kendim ile neden rahatsız edeyim.» derdi.

Çünkü zarar: Kalb çoluk çocuğun nafaka işiyle meşgûl olur, kendini buna verir ve Allah'ın zikrinden, âhreti hatırlamaktan ve âhret azığına hamriyatmaktan mahrum kalır. Seni Allah'ın zikir ve fikrinden alıkoyan herşey, senin belâkine sebep olur. Bu sebepten Allah buyurur ki: «Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın.» (Munafıklık sûresi, âyet: 9).

O halde, Peygamberimiz gibi çoluk -çocuk meşgûlesi kendisini Allah'ın zikrinden alıkoymayacak kadar güçlü, kuvvetli olan kimseye evlenme zarar etmez. Evlendiği takdirde zikir ve fikir üzere olamayacağına bilen kimse için evlenmemesi daha iyidir. Demek ki, zinâdan korkan kimsenin evlenmesi, korkmayan kimsenin de evlenmemesi câzîdir. Ancak helâl kazanabilen, insanlara acıyıp merhamet etmek konusunda nefisinden emîn olan ve evlenmek, kendisini Allah'ın zikrinden ve fikrinden alıkoymayacağına, yahut evlenmediği takdirde de devamla Allah'ın zikri ile meşgûl olmayacağına bilen kimsenin evlenmesi daha iyi olur.

İKİNCİ KISIM

NIKÂH AKDI, ŞEŞLERİ, ŞARTLARI VE EVLENEBİLECEK KIZLAR VE KADINLAR

Evlenme şartları beşdir:

1 — Vellîdir. Vellîsiz nikâh sahîb olmaz. Vellî olmayanın vellîsi Sultanıdır. (Hanefî'ye göre akıllı ve bulûğa ermiş her hatunun vellîsiz

(*) İhya cilt 2, sahife 31. Muar - Osmanîye.

nikâhı sahihtir. Fakat dengine girmedeği takdirde velî nikâh akdini bosturabilir).

2 — Nikâh edilecek kadının rızasıdır. Bekâr kızları, babaları ve dedeleri izinsiz de verebilirler. Ancak onların muvafakatını almak daha iyidir. İzin isterken susmaları bile kâfidir. (Hanefî'ye göre balığa kuzdan velînin izin alması lâzımdır. Ancak kızlarda izin, dul gibi değildir; kızların susması bile izin sayılır, kâfidir).

3 — İki âdil şahidin hazır bulunmasıdır. Fakat en iyisi iki kişi değil, bir grup salih insanların bulunmasıdır. Durumları bilinmeyen, yani evlenen zava ve zevce, onların hakını bilmezse, nikâh sahih olur. (Hanefîlerce şahidler ister âdil olsun, ister olmasın nikâh sahih olur.)

4 — Her iki taraftan icap (teklif) ve kabûl olmalıdır. Ya velî ile koca, yahut onların vekilleri tarafından söylenmelidir. Akidde Nikâh, veya tevcih lâfızları açıkça söylenmeli, yahut başka dilde bunları ifade eden kelimeler söylenmelidir.

Sönnet olan nikâh hutbesi okunduktan sonra (kadın) vekilinin kocaya: «Bismillah velhamdü lillâhi, ilâhî, ilâhî, şu miktar mehirle, nikâhla sana verdim.» demeli. Koca da: «Bismillah velhamdü lillâhi ilâhî bu miktar mehirle nikâh ile kabûl ettim.» demelidir.

Evlenecek kimsenin nikâhtan önce alacağı kadını görüp beğendikten sonra nikâh akdini yapmama, güzel geçinme umidini artıracığı için daha iyidir. Nikâhtan maksad çocuk yetiştirmek; gösünü ve kalbini yakışmayan şeylerden korumak olmalı, şehvetini tatmın ve cinsî isteğine uymak olmalıdır.

5 — Kadın evlenilmesi haram olan bir sıfatı olmamalıdır.

Başkasının nikâhında veya idâretinde olan; mürted, putperest, yahut zındık olup kıyamete Allah'a ve Peygamberlerine inanmayan, İbâhiyeci (her şeyi mübah gören), müsülmanların cemiyetinde hazır olup namaz kılmayan ve: «Bism namazsız başlanmıştır. Namaz kılmadığınız için bize âzab olmasın.» diyen; yahut Peygamberimizin teqrifinden sonra yahûdî ve hıristiyan olan kişiler nikâh edilemez. (Hanefî'ye göre bütün kitab ehli nikâh edilir). Hür kadın alâbâdenler için cariye nikâhlanmak (Hanefî'ye göre: Hür kadını evlenmekle evlenmenin cariye ile evlenektir) yahut musahere (evlenmek akrabalığı) yoluyla haram olanı nikâhlanmak; caiz değil. Meselâ: Daha önce çocuklarıyla yahut torunlarıyla evlenmiş iken, banların annelerini almak, yahut anneleri ile evli iken, sonra başka kocadan olma çocuklarını nikâhlanmak gibi... Yahut alacağı kadın babasının veya ağlunun nikâhında olmamak veya evlenmek isteyen kimsenin dört hanım olup alacağı beşinci olmamak veya alacağı kadın zevcesinin kız kardeşi, yahut teyzesi, veya halası olmamak, bunlardan ikisinin bir adamın nikâhı altında toplanmaları caiz değildir. Hâlık aralarında¹ akrabalık, biri erkek, birisi de kadın olarak doğunulduğu takdirde, birbirlerine nikâhı düşmeyen iki kadını bir adamın nikâhı altında toplamak caiz değildir. Yahut daha önce nikâhlı olup üç talakla boza-

dağı, yahut hul yapılmış (yani kadını boşamak için bir şeyin verilmesi) şartı koşmuş) ve üç defa hul tekrarlanmış olan ki bunları başka bir kocan alıp onların cima etmedikçe eski kocasına helâl olmaz, yahut aralarında lânetleme (lan.) vâki olan; kimselerin nikâhu bâtidir.

KADINLARDA KORUNMASI GEREKLİ SIFATLAR

Kadınlar için gerekli sıfatlar şekildedir:

Birinci sıfat: Kadın salih olmalıdır. Bütün sıfatların aslı da budur. Zira salih olmayan kadının malına hiyanet etmeyeceğinden insanın kalbi emin olmaz. Namusunda hiyanet yapar da kocası da susarsa, dînine noksanlık gelir, insanlar içinde rezil rûsvay olur. Susmazsa, hayatları devamlı kederli olur. Boşarsa, kaibet ona bağlanmış olabilir. Birisi Peygamberimize karısının salih olmadığını şikâyet etti. Peygamberimiz ona: «Boşas dedi. O kimsa: «Kaibetle ona bağlayın, onu seviyorum.» dedi. Peygamberimiz: «Öyleyse yanında tut. Zira boşarsan, ondan ayrıldıktan sonra sana bir zarar gelebilir.» (Ebu Davud, Nesâi). Hâdisî: «Bir kadın güzelliği için, yahut serveti için alırsa, âkisinden de mahrum kalır. Dîniyi korumak için alırsa, güçlük ve servet maksadı da hâsıl olur.» (Müslim - Buhârî).

İkinci sıfat: Güzel ahlâktır. Zira kâfî hayırlı kadın, nazlı, dil uzun olduğu için ve ağır tekliflerde bulduğuna için onunla yaşama özünütlü olur ve dinin fesadına sebep olur.

Üçüncü sıfat: Güzeldir. Zira güzellik üflet sebebidir. Bunun için kadına nikâhtan önce görmek sünnettir.

Peygamberimiz buyurur ki: «Ensar (Medinelî) kadınlarının gözlerinde öyle bir hâl var ki, kalb ondan nefret eder. Onları nikâh etmek isteyen önce görsün, ondan sonra nikâh etsin.» Ve yine buyurur ki: «Görmeden yapılan nikâhın sonu özünütlü ve pişmanlıktır.» Peygamberimizin: «Kadın dîndarlığı için alınmalı, güzelliği için değil.» buyurduğu hâdisîn mândsâ, kadın dîndar olmazsa yalnız güzelliği için istememelidir. Yoksa güzelliğin hiç tesiri yoktur demek değildir. Ama bir kimsenin evlenmekten maksadı yalnız çocuk yetiştirmek olur, güzellik olmazsa, onun bu hâli bir zühed meselesi olur. Ahmed bin Hanbel tek gözü bir kadına, daha akıllı olduğunu söyledikleri için güzel kız kardeşine tercih etmiştir.

Dördüncü sıfat: Mehri az olmalıdır. Zira Peygamberimiz kendi çocuklarının (kızlarının) mehrini dört yüz dirhemden çok yapmamıştır.

Beşinci sıfat: Kısır olmamalıdır. Peygamberimiz buyurur ki: «Evin bir köşesinde duran eski bir hasır, çocuk doğarmayan kadından hayırlıdır.»

Ahmedî sıfat: Bâkire olmalıdır. Zira bâkire daha çok sevilir. Hz. Cabir (r.a.) dul bir kadın istedi. Peygamberimiz ona buyurdu ki: «Niçin bâkire istemiyorsan ki, birârininle ayrıyasın?»

Yedinci sıfat: Soyfu bir aileden olup Nesebi temiz olmalıdır. Nesebten maksad din ve salihliktir. Zîrâ akılsız olan edebîye olur, kötü huyları olur. Bazen o kötü sıfatlar çocuklarına da geçer.

Sekizinci sıfat: Yakın akrabalarından olmamalıdır. Hâdise: «Yakın akrabaları yapılan evlenmeden doğan çocuk zayıf olur.» Bunun sebebi, akrabalar için şereftir zayıf olur, onun için çocuk da zayıf olur demişler. Kadınların sıfatları bu arıttıklarımızdır. Veliler çocuklarını evlendirirken, çocuğunun menfaatini seçmelidir, ona çirkin, kötü ahkâk, nafakasını temin etmekten âciz olan bîr kocaya vermemelidir. Verdiği erkek dengi olmazsa, nûkûhu câiz olmaz; fâsık vermek câiz olmadığı gibi...

Peygamberimiz buyurur ki: «Evlâdını fâsık vermek, kendi eliyle salâ-i rahmî kesmektir.» Ve buyurur ki: «Nikâh köstelikdir. O halde evlâdını kime köle verdiğinizi düşünün.»

ÜÇÜNCÜ KISIM

NIKÂHIN BAŞINDAN SONUNA KADAR KADINLARLA YAŞAMANIN EDEBİLERİ

Bî ki, nikâh din emsâlinin biri olunca, onda da dinin edebilerini göstermelidir. Yoksa insanların evlenmesiyle hayvanların çiftleşmesi arasındaki fark kalmaz. Bu sebeble evlenen kimse oniki şeyde edebe riâyet etmelidir.

Birinci edeb: Velîmedir; yarı düğün ziyafetidir ki, sünnet-i mücâhededir. Peygamberimiz Abdurrahman bin Avf evlendiği zaman: «Bir koyuna bile olsa düğün için ziyafet ver.» buyurmuştur. Koyuna göcü yetmezse, dostlar önüne gelecek miktar ziyafet yapsın. Peygamberimiz Hz. Safiyye'yi (Hüsnü'yi) nikâh ettiği zaman arpa ekmeğiyle hurmadan düğün ziyafeti verdi. O halde nikâhın şerefi için elinden geleni göstermelidir.

Bu iş ik üç gün zarfında yapılmalıdır. Geçikme olursa, bîr hatadan fazla geciktirilmemelidir.

Düğünde tef çalıp şenlik ve sevinçle nikâhu duyurmak sünnettir. Zîrâ yeryüzünde yaratıkların en kıymetli ve şerefli insanlardır. Onların da yaratılmalarının açış kapasî nikâhtır. O halde nikâh zamanında şenlik ve sevinç gıyâet yerinde olur ve bu yerde semâ ve tef çalmak sünnettir.

Habibü Bînti Muavved bin Cafer'den rivâyet edilir. Diyor ki: «Düğünümün yapıldığı gece, Peygamberimiz gelip cariyelerin tef çalıp şarkı söylediklerini gördü. Cariyeler Peygamberimizi görünce, şarkı söylemeyi bıraktılar, Peygamberimizi Medih için şîr okumağa başladılar, Peygamberimiz: «İk işiniz devam ediniz» (Buhari) buyurdu.

Yani tef çalıp kendini övmelerine razı olmadı. Zîrâ oyun ve eğlence ile ibâdetin bir araya gelmesini güzel görmedi. Çünkü Peygamberi medh etmek ibâdetin tâ kendisidir.

İkinci edeb: Kadınlara karşı güzel ahlâk olmaktadır. Güzel ahlâk kadınları incitmemek demek değildir. Belki güzel ahlâk, onların sıkıntı ve ağır tekliflerine katlanmaktır. Hâdise: «Kadınlar mayif ve başları ayağa kadar avret yaratılmışlardır. Zayıflıklarının ilâcı sasmaktır. Avretliklerinin ilâcı onları koruyup sturdukları evi üzerlerine zindan etmemektir.» Zîrâ Peygamberimiz buyurur ki: «İnanımsızın İena huylarına sâbredene, Eyyüp (a.s.) (belâlara sabr etme) sevâbı verilir. Kocasının kötü huylarına sâbreden kadına Fir'avun'un kızı olan Asîye'nin sevâbı verilir.» Peygamberimiz vefat ederlerken kendisinden istilen son sözü, sessiz olarak söylediği şu sözlerdir: «Namaz kılın, külelerinize iyi muamele ediniz ve sizin «İnşâde esir (gibi) bulunan kadınlara için, siz Allah'a emanet ediyormu. Onlarla güzel geçininiz.»

Peygamberimiz kendi hanımlarının kıymasına katlanırdı. Bir gün Hz. Ömer'in hanımı kırgınlık halinde kendisine karşıtlık verdi. Hz. Ömer: «Aklınız, karşılık mı veriyorsunuz?» dedi. O da: «Peygamber senden üstündür. Ounun hanımları bile ona karşılık veriyorlar.» dedi. Ömer: «Eğer öyle ise, vay Hafsa'nın haline.» buyurdu. Hafsa Ömer'in Peygamber ile evlendiği kazıydı. Sonra Hafsa'yı görünce, ona sıkı sıkı tembih edip buyurdu ki: «Sakın Peygambere karşılık vermeyisin, Hz. Ebû Bekir'in kızı Aişe ile aldanma. Zîrâ Peygamberimiz onu fazla sever, her türlü celâsına katlanır.» Bir gün Peygamberimizin hanımlarından biri öfke ile elini Peygamberin göğsüne vurdu. O hanımın annesi kızına kızarak: «Niçin böyle ettin?» dedi. Peygamberimiz: «Böyle, onlar bundan önce de kaç defa böyle yaptılar. Ben onların bu haline sâbrede geldim.» buyurdu. Peygamberimiz buyurdu: «Sizin en hayırlınız, hanım için hayırlı olanlardır. Ben kendi hanımlarım için hepimizden hayırlıyım.»

Üçüncü edeb: Hanımlarla oynayıp şakalaşmalı, asık suratlı olmamalıdır ve akıllarına göre istifeler yapmalıdır. Zîrâ hiçbir kimse Peygamberimiz kadar hanımlarıyla istifeler yapmamıştır. Hattâ Hz. Aişe ile tartışmalarına geçmek için köşü yaparlardı. Bir defa Hz. Aişe ile köşüde yarışırken, Peygamberimiz Hz. Aişe'yi geçti ve bir defa da Aişe Peygamberimizle geçti. Peygamberimiz: «Beraber kaldık, böyle kaldım» buyurdu. Bir defa da Aişe ile, zencilerin ayaklarını yere vurup oynarken seslerini duydular. Peygamberimiz: «Ey Aişe, bunları seyretmek ister misin?» buyurdu. Aişe sevet isterime buyurdu. Peygamberimiz onu alıp onlara yakın bir yere geldiler. Mübarek elini Aişe'nin ösüne tuttu. Aişe çenesini Peygamberin koluna koyup onları hayli seyretti. Peygamberimiz: «Ey Aişe! Yetmez mi?» buyurdukça, «Ya Resûlullah, biraz daha bakayım.» dedi. Üç defa söyledikten sonra, yerler deyip seyretmekten vazgeçti. Hz. Ömer bütün işlerde bu kadar hiddetli ve sert olduğuna halde: «Kişi kendi hanımıyla çocuk gibi olmalı, sertlik gerektiği zamanda erkeğe hareket etmelidir.» dirdi. Demişler ki: «Erkek içerli girerken gülmeli, dışarı çıkarken susmalı, bulduğunu yemeli, bulmadığını sorumalıdır.»

Dördüncü edeb: Şaka ve lâfife haddinden fazla yapışıp erkeklik heybetini tamamıyla kaldırarak dereceye getirmemelidir ve onların kötü isteklerinde yardımını görmemelidir. Hatta şeriate aykırı bir hâl görürse, düzeltilmelidir. Zira sesarsa, onlara mağlûp olur ve emirlerine girmiş olur. Halbuki: «Erkekler kadınlara hakimdirler.» buyurulmuştur. Peygamberimiz: «Hanımın kölesi mahv oldu.» buyurdu. Yani karısına tamamıyla uyan kimse belâk oldu. Zira kadın kocasının mutlak tabii olmasıdır. Demişler ki: «Kadınlara danışma, fakat aksini yapma.» Hakikatte kadınlar senin nefsin gibidir. Eğer biraz müsamaha gösterip kendi hallerine bırakırsan, haddinden tecavüz eder. Onları yöse getirmek zor olur. Hülâsa kadınlar zayıf olduğu için bazen nazlarına katlanmakta tedavi edülürler. Bazan da, fazla aşırılıkları, onları doğrultmakta tedavi edilir.

O halde erkekler üstad bir tabib gibi, vaktinde tedavi etmesini bilmelidirler. Ancak sabır ve katlanma tarafı daha galib olmalıdır. Zira hâdisle: «Kadın kaburga kemliği gibidir. Doğrultmak istersen kırılır.»

Beşinci edeb: Gayret (kısakançlık) hususunda icmal haddini korumalıdır. Kadına bir fitne hâsıl olabilen her şeyden korunmalıdır. Mümkün olduğu kadar kadınların dışarıya çıkmalarına izin vermemelidir. Na mahremlerin kendisini görmeleri ve kendisinin de onları görmemesi için dama çıkmasına izin vermemelidir. Kapıda ve pencerede durmasına da mani olmalıdır. Bu hususları basit görmemeli ve sebetsiz yere su-i zan edip zarara girmemeli, haddinden fazla gayret ve hamiyet (kısakançlık) yapmamalıdır. İçişlerinde fazla kusur aramamalıdır.

Bir defa Peygamberimiz gece seferden geldi ve ashabına: «Bu gece hiç kimse evime gitmesin, sabaha kadar (orada) sabır ediniz.» buyurdu. İki kişi dinlemediler, evlerine gittiler, ikisi de çirkin şeyler gördüler. Hz. Ali buyurur ki: «Kadınların kısakançmaları hususunda haddi aşmayı ki, insanlar bu kadar üstüne düşüşünüze bilip onlara dil uzatmasınlar.» Bu gayretin ölçüsü de kadınların görsünü mahremenden korumalıdır.

Peygamberimiz Hz. Fatıma'ya (r.a.) «Kadınlar için hayırlı olan nedir?» buyurdu: Fatıma: «Hayırlı olan, kadınların erkekleri, erkeklerle de kadınları görmemesidir.» buyurdu.

Fatıma'nın bu sözü Peygamberimizin gayet hoşuna gitti. Onu kucaklayıp başına bastı ve: «Bazılarınıza sürsüyeti bazılarınıdandır.» buyurdu. Yani sürriyeti aslına tabiidir; sen de babana çektin. Muaz hanımın pencereden baktığı için dövdü ve yine, bir elmasın bir miktarını yiyip bir miktarını da hizmetçi köleye verdiğini görünce dövdü. Hz. Ömer buyurdu ki: «Kadınlara güzel elbiseler giydirmeyin. Zira güzel elbise giyince dışarı çıkmak isterler.» Peygamberimiz devrinde, kadınların üzerlerini bezle örterek cemasta hazır olup arın safta namaz kılmaları âdeti vardı. Sahnâbe devrinde yasaklandı. Hz. Ali: «Peygamber (s.a.v.) bu zamanda kadınların hallerini görseydi, cami-

ye gelmelerini yasaklandı.» buyurdu. Bu zamanda da onları menetmek farzdır. Ancak ihtiyar kadınlara eski elbiseler giyerek dışarı çıkıp cemana gelmelerinde mahzur yoktur.

Kadınlar için zararların çoğu, meclislerde bulunmak ve bakmaktan doğar. Fitne ihtimali korkusu olan her yerde kadınların gölelerini korumaları lâzımdır. Bir gün Peygamberin huzuruna bir a'ma geldi. Hz. Aişe ile diğer bir hanımı yanında oturuyorlardı ve a'madır diye aldırış etmediler. Peygamberimiz: «O a'ma ise, siz a'ma değilsiniz» buyurdu.

Altıncı edep: Çoluk çocuğunun nafakasını kismamalı ve ıraf da etmemelidir. Çoluk çocuğuna verdiği nafaka sevabının sadaka zevabından üstün olduğuna bilmelidir. Zîrâ Peygamber buyurur ki: «Cihâd için, çoluk çocuk için, köle âmad etmek için, fakire sadaka vermek için harcanan altınların en kıymetlisi, (en fasiletlisi) çoluk çocuğa harcanan altındır.»

Nefis yemekleri yalnız yememeli, yemek isterse, güzel yemelidir. Çoluk çocuğuna getirmeyeceği yemeklerden onlara bahsetmemelidir. İbn Sirin der ki: «Kişi haftada bir defa çoluk çocuğuna helva yahut başka bir tatlı yedirmelidir. Zîrâ tatlıdan tamamıyla el çekmek müsrüvet değildir.» Misafiri yoksa çoluk çocuğuyla toplanıp beraber yemek yemelidir. Zîrâ eserde: «Kendi ev halkıyla toplanıp beraber yemek yiyecekler meleklere salât getirir. Yani Allah'tan mağfiret isterler.» denilmektedir. Asıl mühim olan ise çoluk çocuğunun nafakasını helâlden kazanıp vermektir. Zîrâ onları haram ile beslemek kadar büyük hıyanet ve kötülük yoktur.

Yedinci edeb: Hanımlara gerekli dini bilgileri öğretmelidir: Namaz, taharet, hayız ve benzerleri gibi. Eğer öğretmezse, dışarı çıkıp başkasından öğrenmesi gerekir. Koca, karısına bunları öğretirse, kadın öğrenmek için dışarı çıkmamalıdır. Koca bu hususta kasurcu davranırsa ad olur. Allah buyurur ki: «Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, cehennem ateşinden koruyunuz.» En azından şu kadarını bilmelidir ki, güneş batmadan önce hayız kesilirse, ikinci namazına, sabah olmadan önce kesilirse, yatış namazına kaza etmelidir. Kadınların birçoğu bu meseleden habersizdir.

Sekizinci edep: İki hanımı varsa, ikisine de eşit muamele yapmalıdır. Hâdise: «İki hanıma edep da birine daha çok meyleden, kıyâmete bir tarafı eğri olarak gelir.» buyurulmaktadır. Eşitlik onlara verilen şeylerde ve gece yarılarında kalmakta gereklidir. Sevgi ve münasebetle bulunmak buna dahil değildir. Zîrâ bunlar eiden gelen şeyler değildir.

Peygamberimiz her gece bir hanımın yanında kalırdı. Ama Aişe'yi hepsinden çok sevdi ve derdi ki: «Ya Rabbi, elimde olanı yapmağa çalışıyorum, kalbimde elâsta beni mes'ul etme, o benim elimde değildir.»

Bir kimsenin hanımlarının birinden döyüp yanına gitmek istemese ona boşamak, nikâhında tutmamalıdır. Peygamberimiz Seved'e ihtiyar olduğu için boşamak isteyince, Seved: «Ya Resûlallah, ben nevecimni Aişe'ye veriyerim, kıyamette senin hanımların arasında olmam için beni boşama» dedi. Bunun üzerine Peygamber Aişe'nin yanında iki gece, diğer hanımların yanında da birer gece kaldı.

Dokuzuncu edeb: Kadın baysuzluk edip kocasının itaatından dışarı çıkarsa, yumuşaklık ve güzellikle itaata çağırmalıdır. Yine itaat etmese, yatığında ona arkasına dönmelidir. Yine itaat etmese, üç gece ondan ayrı yatsmalıdır. Bununla da itaat etmese, dönmelidir. Fakat yüzüne vurmamalı ve bir yerini kırarak kadar kuvvetli vurmalıdır. Namazda gevşeklik yaparsa veya din işlerinde birinde ihmâlik yaparsa, ona bir ay kadar darılıp konuşmamalıdır. Hattâ ihmâliğini tırakmadıkça, onunla dargın durmalıdır. Peygamber bir ay kadar bütün hanımlarıyla dargın durmuştur.

Onuncu edeb: Cimsa ederken yüzü kibleye yönelik olmamalıdır. Önce kâşşup oynanmalı, öpmeli, kucaklamalı, gönlünü hoş etmelidir.

Peygamberimiz buyurur ki: «Erkek hayvan gibi aniden kadının üzerine atılmamalı, önce oynayıp öpmeli.» Başlayacağı zaman: «Bismillâhül-Astıyyü'l-Asım. Allâhü Ekber, Allâhü Ekber.» (Yüce Allah'ın ismiyle başlarız. Allah her şeyden yücedir.) «Kul hüvellâhâ» süresini okursa, daha iyi olur ve yine: «Ya Rabbi, bizi şeytandan uzak et ve şeytani rızıkımızdan uzak et.» duasına okunmalıdır. Hâdisle: «Ella duayı okuyandan olacak çocuk şeytanın göriniden emin olur.» İnzâli vakitinde bu duayı düşünmelidir: «Sodan insan yaratan, onları birbirine hasm ve akraba yapan Allah'a hamd olsun.» İnzâli ettikten sonra kadını da inzâlini beklemelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Üç şey, kâşşinin aptallığından, ve zayıflığından herî gelir: Birincisi; bir kimsenin dost arkadaş olup adını sormamak; ikincisi, bir müslüman kardeşinin ikramına ve iyiliğine reddetmek; üçüncüsü öpüşüp kucaklaşmadan cimsa edip işi bittikten sonra helâlinin de işinin bitmesini beklemektir.»

Hâ. Ali, Muaviye ve Ebû Hüreyre bildiriyorlar: «Ayta üç gecesi, son gecesi ve onbeşinci gecesinde hanımıyla cimsa etmemelidir. Bu gecelerde cimsa zamana şeytan hazır olur.» Hayız zamanlarında kendini korumalıdır. Hayızdan yıkılmadan cimsa etmek câiz değildir. Bir defa cimsa ederse, aletini yıkamadan bir daha etmemelidir. Cünüb isken yemek yemek isterse, önce abdest alıp ondan sonra yemelidir. Yıkılmadan ervel turacağını ve saçına kesmemelidir ki, cünüb olarak ayrılmış olmasınlar. Evk olan menâsini kadının rahmine ulaştırmaktır. Dışarı akıtırsa da sahih kavle göre haram değildir. Zîrâ birisi Peygambere: «Benim bir cariye var, hızzetlenden geri kahr diye hamile kalmasını istemiyorum» dedi. Peygamber: «Dışarı akıt; ama, Allah çocuk olmasını takdir ettiyse, olur.» buyurdu. Sonra o cariye den bir çocuk oldu. Hâ. Câbir (r.a.) diyor ki: «Biz az ederdik. Halbuki

nasıl olan Kur'an bizi bundan menetmedi.» (Hanefîye göre kadın bir ise, onun izni olmadan azı câz değildir.)

Onüçüncü edeb: Çocuğun dünyaya gelmesiyle ilgili edeblerdir. Çocuk doğduğu zaman sağ kulağına ezan, sol kulağına ikâmet okunmalıdır. Hâdîste: «Byle yapmanın çocuğu, çocuk hastahâkimlerinden emân olur.» buyrulmaktadır. Çocuğa güzel isim koymalıdır. Hâdîste: «İsmlerini en makbûlü Abdullâh'lar; sonra Abdurrahman, Abdurrahîm ve benzerleridir.» buyruldu. Çocuk küçük de olsa ismini koymak sünnettir. Akıka kurbana ise, müekkebe sünnettir. Oğlan için üç koyun, kız için bir koyun ile akıka yapılır. Oğlan çocuğuna da yalnız bir koyun yapmaya da ruhsat verilmiştir. Ha. Aşç buyurdu: «Akıka koyunun kemiklerini kurtmamalıdır.» Çocuk dünyaya gelince, sünnet olan bir miktar şerbet tattırmak, yedinci günü traş edip saçını aşırıya kadar altın veya gümüş sadaka vermektir. Çocuk kız oldu diye azılamameli, oğlan oldu diye de çok sevilmemelidir. Zîrâ hangisi hayırlı olduğunu kimse bilmez. Kız daha bereketli ve sevabe daha çoktur. Peygamberimiz buyurdu ki: «Üç kızı, yahut kızkardeşi olup onların zahmetini ve masraflarını çekip ihtiyaçlarını karşılayan kimseye, Allah çektiği zahmet karşılığında rahmet eder.» Birisi: «Ya Resûlullah! İki kız olursa, nasıldır?» dedi. Peygamber: «İki de olursa, böyledir» buyurdu. Diğer birisi: «Bir olursa nasıl olur?» dedi. Peygamber: «Bir kız olanın kalbi hastadır. İki kız olanın yükü ağırdır. Üç kız olursa, ey müslümanlar! Ona yardımcı olunuz, çünkü o benimle cennette bu üç parmak gibidir.» Yani bana çok yakın olur demeye işaret etti. Ve yine buyurdu ki: «Bir kimse'nin çocuklarına pazardan turlandı meyve getirmesi sadaka vermek yerime geçer. Fakat önce kızı, sonra oğlana vermelidir, Zîrâ kızları sevindiren, Allah korkusundan ağlayan gibidir. Allah korkusundan ağlayanın vücudu cehennem ateşine haram olur.»

Onbeşinci edeb: Müniketin olduğu kadar boğamamaya gayret etmelidir. Zîrâ Allah bütün mübah işlerden en fazla boğamayı sevmes. Umumiyyette zarûret olmadıkça hiç kimse'nin hatırım kurtmamalıdır. Zarûret hâcî olup boğamaya ihtiyâç duyulduğu zaman bir talakından fazlasıyla boğamamalıdır. Zîrâ bir defada üç talakla boğamak mekruhtur. Hayır hâlinde ve temizlik hâlinde cıma yaptıktan sonra da boğamak mekruhtur. Boğarken nezâket gösterip öfür dîlemeli, hakaret ve küçümseme nazarıyla boğamamalıdır. Boğarken bazı hediyeler verip gövdesini hoş etmelidir. Karısının sırrını ifşa etmemeli, niçin boğadığını açıklamamalıdır. Büyük zâtlardan birine: «Niçin hanımın boğamak istiyorsun?» dediler. «Kızi hanımın sırrını açıklamaz.» dedi. Boğayınca, «Niçin boğadın.» dediler. «Benim üşüğim olmayan kadını ne için var ki, ondan bahsedeyim.» dedi.

KOCANIN KARISI ÜZERİNDEKİ HAKLARI

Buraya kadar anlatılanlar, karının kocası üzerindeki haklarıdır. Ama kocanın karı üzerindeki hakları gayet büyüktür. Zîrâ karı, haki-

kattı kocasının cariyesidir. Hâdîste: «Eğer Allah'tan başkasına secde etmek câz olsaydı, kadınlar kocalarına secde etmek ile emredilirdi.» buyurulmaktadır.

Kocanın karı üzerindeki hakları şunlardır:

«Evinde oturup lâinsiz dışarı çıkmamalı; kapı ve pencerede oturmamalı; komşularla toplanıp haber ve dedikodulara katılmamalı; zaruretsiz komşulara gitmemeli; kendi kocasını hayırla anıp hakkında iyilikten başka bir şey konuşmamalıdır. Aralarındaki sohbet ve cinsel münasebetteki mahrem işleri anlatmamalı; kocasının hâlini bütün ta'midıklarından saklamalı; kocasının hâline kızıyıp fazla bir şeyi istememeli; kocasının hakkına akrabalırınkinden önce tutunmalıdır. Ellenden gelen hâzretî bizzat yapmalı, kocasına kendi güçlüğüyle övünüp üstünlük taslamamalıdır. Kocasından gördüğü iyiliklere nankörlük etmemeli, ben senin ne iyiliğini gördüm dememelidir. Sebepsiz hoşlanmaya ve huş, (bır şey vermek karşılığında hoşlanmak) istememelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Cehennemde hakta, içindekilerin çoğunu kadim olduğunu gördüm.» «Niçin böyledir» diye sorulunca, «Kadınlar çok lânet ederler, kocalarına nankör olurlar» diye cevap verdiler.»

ÜÇÜNCÜ ASIL

KZANÇ VE TİCARETİN EDEBLERİ

Dünya, âhîret kazağının yolu mesabesinde. İnsan bu yolda azık ve geçime ihtiyacı vardır. Azık ve geçim ise, çalışmamız ve ticaretiz mümkün olmaz. O halde, çalışma ve ticaret edeblerini öğrenip tatbik etmek insanlara gereklidir. Ama ilim ve amel ile ilgilenmeyip kendini tamamıyla dünya işine veren kimsa, bedbakt olur. O halde, mutlu ve talihli olan, hem geçim işleriyle, hem de âhîret işleriyle uğraşan ve esas maksadı âhîret olup geçim işlerini, kalb huzuru ile âhîret sebeblerini kazanmak için yapan kimsedir.

Bu âhîretle biz burada çalışma ve ticaretin edeblerini ve hükümlerini beş kısımda anlatacağız. Birinci kısım, çalışmanın fazileti ve sevabı hakkındadır. İkinci kısım, muamelelerin (alış-verişin) doğru olmasının şartları hakkındadır. Üçüncü kısım, insanın ötesinde olan lutûf ve kerem hakkındadır. Beşinci kısım, dünya muamelesinde din ehline şefikât ve merhamet etmek beyanındadır.

1 — ÇALIŞMAK - TİCARETİN FAZİLETİ VE SEVABİ

Bil ki, kişi kendini ve çocuk çocuğunu kimseye muhtaç etmek için kıfâyet miktarı belâî mal kazanmak, din yolunda yapılan cihadın sayılır ve ihâdetlerin çoğundan faziletlidir. Bir gün Peygamberimiz Ashab ile oturuyorlardı. Pazar ehline (esnafın) bir baba-

yiğit sabah erkenden Peygamberin yanından geçerek dükkânına gitti. Ashab: «Yazık, bu genç keşke böyle sabahteyim Allah yoluna gitsaydı!» deyince, Peygamber: «Böyle demeyiz. Eğer kendini, anasını, babasını ve çocuk çoğunu kimseye muhtaç etmemek için gidiyorsa, Allah yolundadır. Eğer zenginlik kazanmak, şan şöhrete kavuşmak için gidiyorsa, şeytan yolundadır.» Ve yine buyurdu: «İnsanlara muhtaç olmamak için, yahud komşularına ve akrabalarına iyilik etmek için dünyada helâlden kazanmaya çalışsan, kıyamet günü yüzü ayın ondördü gibi parlar.» Ve yine Peygamberimiz buyurur ki: «Ahiş - verişinde doğru konuşan tüccarlar sadıklar ve şehidler ile beraber hazır olur.» Ve yine buyurur ki: «Allah çalışan mü'mini sever.» Ve yine buyurdu ki: «Şeriat nasihatlerini yerine getirirlerse, şartları ve hükümleri gözetirlerse helâl olan şeylerin en ikizlisi meslek sahiplerinin kazancıdır.» Ve yine buyurur ki: «Ticaret yapın. Zira insanların rizkının onda dokuzu ticarettedir.» Ve yine buyurdu: «Dükkânı kapıyı kendine açana, Allah yetmiş ihlyaç kapısına açar.»

Hız İsa (a.s.), bir kimseyi ihâdet ederken gördü. «Yemek ve ihtiyaçlarını nerede bulursun?» dedi. O kimse: «Benim bir kardeşim var, yemeğimi o verir» dedi. İsa: «Öyleyse, kardeşim senden daha çok ihâdet ediyor» buyurdu. Hz. Ömer: «Hiçbirimiz, çalışmaya bırakıp "Allahım rizkımı ver"» demesin. Zira bilirsiniz ki, Allah gökten oltan ve gümüş indirmez.

Lokman-ı Hakim oğluna vasiyet edip buyurdu ki: «Oğlum! İşten, çalışmaktan el çekme! Zira insanlara muhtaç olmanın kalbi dar olur, aklı zayıf olur ve mürlüvetsiz olur. İnsanlar, ona hakaret gözü ile bakar.» Büyük âhıldardan birine sordular: «İhâdet eden mi, yoksa doğru tüccar mı daha iyidir?» «Doğrusu tüccar daha iyidir. Zira o her zaman çalışır. Çünkü şeytan üçüde tartıda ve alış - verişte daima ona kast etmektedir. o ise, şeytana mahalefet etmektedir.»

Hız Ömer: «Pazarda çocuk çoğunun nafakası için helâl kazanmak isterken, bana hüsnümün gelmesini istediğim kadar başka bir zaman yoktur.» dedi.

Ahmed bin Hanbale: «Mescidin bir köşesinde durup ihâdet eden ve "Allahım! Bana rizkımı ulaştır" diyen kimse hakkında ne dersin?» dediler. Buyurdu ki: «O kimse herhalde ekhil olup Allah'ın şeriatini bilmiyor.» Zira Peygamber buyurur ki: «Allah benim rizkımı kâheman göğresine vermiştir.» Yani, harbetmeğe bağlanmıştır.

Evsal, İbrahim-î Edhemî, bir bağ odanunu bir ipe alıp götürdüğünü gördü. «Ya İbrahim! Senin bu çalışman ne zamana kadar devam edecek? Senin arkadaşların geçimini sağlamak zahmetine katlanırlar.» dedi. İbrahim buyurdu ki: «Sual Hadiste: Helâl kazanmak için aşağı işlere tenezzül eden kimseye cennet vacib olur.» buyurulmuştur.

Sual: Eğer bir kimse sual edip derse ki: «Peygamber! Allah bana mal biriktirip tüccarlardan al diye vahy etmedi. Belki, tesbih et ve secde edenlerden al ve ömrümün sonuna kadar Allah'a ihâdet et diye vahyedildi.» buyurdu. O halde bu ihâdetin çalışmaktan üstün olduğuna delildir.

Cevabında dedi ki: Çoluk çocuğuna kıfilyet eden miktar mah olan kimse hakkında ihtilâsız ibâdet daha faziletlidir. Zira ihtiyaçtan fazla olan çalışmakta faaliyet yoktur. Hattâ noksanlık bile getirir. Malı olmayıp ve evkafın veya başka belâli bir yerden meşş alan kimsenin de çalışmaması daha iyidir. Bu da dört kimse için câiz olur: Biri, insanların dinen faydalandığı ilimlerle meşşul olan kimsedir; Şeriat ilmini öğretmek gibi. İkincisi, dünyevî menfaatleri olan ilimlerle uğraşan kimsedir. Tıp ilmini öğrenen veya öğreten gibi. Üçüncüsü, kadılık, şebâriyin idare ve evkaf işleriyle meşşul olanlar gibi. Dördüncüsü, hâtinî işlerle uğraşandır. Sofilerin mükaşşefe, virdler, zikirler ve zâhiri ibâdetlerle meşşul olmaları gibi.

Bunlar bir evde otururlar ve o ev de belâli bir ev olursa onlar hakkında çalışmamak daha iyidir. Eğer bu kimselerin ihtiyaçları halkın elinden hâsıl olursa ve halk da hayır işlemeğe istekli ve râğbetli olursa, fakirler de istemeden verirlerse, yardımlarını kabul etdikleri için, minnettar kalıp kabul edenlere minnet nazarıyla bakmasakca bu kimseler için de çalışmamak daha iyidir. Zira büyük şeylerden bazılarının üç yüz altmış dostu var idi, dalma ibâdetle meşşul olup her gece birinin misafiri olurdu. Dostlarının ibâdetli de, onun kalbini rahat ve hoş bırakmaları idi. Bu da o insanlara hayır kapılarının açılmasına sebep olurdu. Benî kimselerin de otuz sebebi var idi. Böylece ayda her gece birinin evine misafir olurdu. Ama bu zamanda bunu yapacak için dilencilik, açığılık ve revâliğe katlanmak lâzım gelir. Çünkü kimsenin sadaka vermeğe râğbeti kalmamıştır. Böyle bir zamanda çalışmak daha iyidir. Zira dilenmek ayıp işlerdendir, zaruret olmadan helâli olmaz. Ancak derecesi yüksek olup meşşul olduğu ilimde çok faydalar bulunan ve ihtiyaçları için çektiği sefalet, sağladığı menfaata nisbeten az olan kimseler için çalışmamak daha iyidir. Ama zâhir ibâdetten başka bir şeyle uğraşmayan kimsenin çalışması daha iyidir. Zira bütün ibâdetlerin başı Allah'ın zikridir ve çalışırken de kalbi Allah ile meşşul etmek mümkündür.

3 — KESBİN ŞER'İ YOLLARI

Bil ki, bu bahsin tafsilâtı uzundur. Bununla ilgili meseleler birçok kitâblarında belirtilmiştir. Biz bu kitâpta çok ihtiyâç duyulan hususları anlatmıyoruz. Bunları bilen bir kimse, bir mümküül olunca ehlin-den sorabilir. Ama bunları bilmeyen kimse vâki olan meseleyi sormasının vâcib olduğunu bilmediği için haram ve ribaya düşer.

Kesb umumiyetle altı muameleden ayrı olamaz, onlar: Bay', riba, selem, icar, mudarebe ve şirkettir. O halde bu âkîdelerin şartları belirtilmelidir.

Birinci Akid — Bey, (Alış-veriş)

Alış-veriş bilgilerini öğrenmek farıdır. Hiç kimse bundan müstağni değildir. Hz. Ömer, her defa pazara (çarşıya) çıktığında halkı karnular ve: «Pikhanusa bilmeyen bizim pazarlarda alış - veriş yapmasın. Zira farkında olmadan harama ve ribaya (falce) düşer.» dedi. Bey'in üç rûknü vardır. Birincisi, satıcı ve alıcıdır. Bunlara akid edici demir. İkincisi, maldır. Buna da üzerindeki akid yapılan eyya anlamına «ma'kudefin aleyhe» denir. Üçüncüsü, bey' sözüdür (verdim, aldım sözleri).

Birinci Rûkn — Akidler (Satıcı - Alıcı)

Çarşı ve pazar ehli, çocuklarla, delillerle, köle ve a'ma olanlarla, haram yiyen kimselerle alış-veriş yapmamalıdır. Çocuğun alış veriş, velisinin izniyle de olsa bätıldir. Delinin de alış - veriş bätıldir. (Hanefilerce bunların bey'i sahihtir. Hakiki bir akid yapılacaksa, veliler izin vermelidir.) O halde, bunlardan, alan kimse, aldığı şeyi helâk olursa, öder. Onlara verilen şey borç olmak. Zira ona veren kimse malı zayi etmiş oluyor. Kölenin alış - veriş efendisinin izni olmadan bätıldir. O halde, kasab, fırancı, bakkal ve benzeri satıcılar, köle ile alış - veriş yapmamalıdır. Ancak efendisinin kendisine izin verdiğini bizzat duyarsa veya güvenciler bir kimse onun efendisinden izni olduğunu haber verirse, veya şâhinde izni olduğunu bilirse, câsüdır. O halde, böyle alış - verişe izin verilmemiş bir köleden mal alırlarsa, kayıplarını ödemek gerekir. Ona bir şey verirlerse, bir şeyi iddia etmezler; köle azad edilinceye kadar...

A'ma'nun muamelesi de bätıldir. Ancak birini vekil tayin ederse, câsüdır. Fakat satın aldığı bir şey zimmetine geçer. Zira her ne kadar a'ma ise de mükelleftir, hârdür. Haram yiyen kimseler; yağmacılar, zâlimler, hürsular, faiz yiyenler, içki satanlar, haram çalgı çalanlar, çarkı ve Türkü edilyenler, yalnız şahıslık yapanlar rûşvet alırlar gibi. Bunların hepıyla muamele yapmak câiz değildir. Eğer alış - veriş ederse ve aldığı şeyin de mal olmadığını bilirse, yaptığı muamele bätil olur. Şühâil ise, dikkat eder. Eğer malın çoğu helâl, azı haram ise, muamele yapılır, ancak şühâil olur. Ama çoğu haram, azı helâl ise, o muameleyi bätil saymayız. Fakat harama yakın olur ve tehlikesi büyüktür.

Tahüdi ve huristiyanlarla muamele yapmak sahihtir. Fakat onlara Mushaf-ı Şerifi (Kur'an) ve müslüman köleleri satmamalı, ehl-i harb iseler, sâlik da satmamalıdır. Bu muameleler mezhebin zâhürüne göre bätıldir, bunları yapanlar da asi olur. İlahiyeci (her şeyi mübah gören) olan medfaklarla da yapılan muamele bätil, muamele yapan da asi olur. Zira onlar mürted hükümlüdedirler.

Kitaben başında müslümanlık ünvânında geçen yedi şübbeden biriyle, içki içip kadımlarla sohbet etmeği câiz görenler, zındık olurlar, onlarla alış - veriş yapmak, evlenmek câiz değildir.

İkinci Râkûn — Satılan - Alınan Mal

Alış - verişi yapılan malda alış şartı gözetilmelidir:

Birinci şart: Alış - verişi yapılan mal necis, murdar olmamalıdır. Köpeğin, domuzun, tezeğin, fil kemiğinin, şarabın, murdar hayvan etinin ve yağının alış - verişi bâtıldır. (Hanefî'ye göre, faydalanılan berzeyin alış - verişi sahîhtir. O halde amansızlıktan içki ve domuzdan başka bepsinin alış - verişi sahîhtir). İçine necaset düşen yağın (temizlenmesi için) alış - verişi haram değildir. Pis elbise de böyledir. Mlak ve ipek bığının da bey'i sahîhtir. Zîrâ bunlar pis değildir.

İkinci şart: Satılan malın faydası olmalıdır. O halde, farenin, yılanın akrebin ve diğer yer hayvanının satışı bâtıldır. Yılancaya hâşî olın yılanın faydasının aslı yoktur. Bir tane buğday veya bir fayda temin etmeyecek bir şeyin satışı bâtıldır. Ama bel arısının, kedinin, parsanın, aralının, kurdun ve kendisinden veya derisinden faydalanılan her hayvanın satışı câizdir. Papağanın, tavusan ve seyredilmelerinde terahük bulunan diğer kuşların satışı sahîhtir. Ud, kemence ve sazın satışı bâtal, parası haramdır, onları kırmak vâcibtir. Ağaçların, bitkilerin resmini ve üzerinde resim bulunan tabak ve elbiseleri satmak câizdir. Bu elbiseleri yere yaymak, yastak yapmak câizdir, giymek câiz değildir.

Üçüncü şart: Satılan mal, satıcının mülkî olmalıdır. Zîrâ başkasının malını satmak bâtıldır. Kocasının, babasının, oğlanın malı câhî olsa böyledir. Sattıktan sonra izin verse de, yine sahîh olmaz. Satıştan önce izin gereklidir. (Hanefî'ye göre, satış bekletilir. Mal sahîh izin verirse, sahîh olur.)

Dördüncü şart: Satılan şeyin teslim edilmesi mümkün olmalıdır. Kaçmuş külenin, havadaki balığın, havadaki kuşun, kuzudaki yavrunun, aygırın sırtındaki tohumun satışı bâtıldır. Zîrâ bunların teslimi satış anında satıcının elinde değildir. Hayvanın sırtındaki yörüm, memesindeki sütün satışı da bâtıldır. Zîrâ teslim edinceye kadar yeni olacak süt ve yün önceden satılanlara karışmış olarak. Rehin bırakılan eşyayı, izinsiz satmak bâtıldır. Efendisinden çocuğu olmuş cariyeyi satmak da sahîh değildir. Zîrâ onu teslim etmek câiz değildir. Küçük çocuğu olan cariyeyle yalnız satmak veya yalnız çocuğunu satmak da câiz değildir. Zîrâ onları birbirlerinden ayırmak haramdır.

Beşinci şart: Satılan malın aynî, miktarı ve vasfı bilinmelidir. Aynanın bilinmesinin misâli şöyledir: Bir sürü koyundan belirsiz bir koyuna, yahut bir bûdük kumaştan bir kumaşa veya bunlardan istediğini sana sattım dersen, bu satış bâtıldır. Belki iharet edip birini ta-

ya ettikten sonra satmalıdır. Eğer bu araziden on zira' yer sana sattım, hangi tarafından istersen al derse, satış bätül olur.

Miktarda bilinmesi ise görmekte olmalıdır. Bu cibseyi sana, falan kimsenin elbisesini sattığı fiyala sattım; yahut falan şey ağırlığı kadar altın veya gümüş ile sattım, derse ve o şeyin miktarı belli değilse, bätül olur. Eğer bu buğdayı sana bu avucunmaki altın yahut gümüşle sattım derse ve elindeki altın ve gümüş ne kadar olduğu bilmiyorsa çâiz olur.

Satılanın sıfatını bilmek gözönünde olmayan şeyi görmekte olur. Yahut daha önce görmesiyle olur. Ancak gördüğü zamandan o ana kadar bozulabilen bir şey olmamalıdır. Eğer tozursa satış bätül olur. O halde bir şeyin içine sarılmış bezle top halindeki kumaşı ve başaktaki buğdayı satmak çâiz olmaz. Cariye satın almak isterse, saçını, elini, ayağını ve görülmesi âdet olan kasasına görmelidir. Eğer bazılarını görmeden alırsa, satış bätül olur. (Hanefilerce görülmeyen şeyin satış sahîh olur, nihayet görünceye kadar muhâyyerdir).

Arma cevizi, bademi, taze baklayı, narı ve yumurtayı satmak sahîh olur. Zira bunlar kabağayla satılır. Ev satın alırsa ve o evden bir oda görmemiş olsa satış bätül olur. Köpüklü megrubat satmak bätüldür. Zira durumu bilmemektedir. Ancak sahâbinin izniyle içmek çâizdir.

Altıncı şart: Satın aldığı mal teslim almadan satmaz sahîh olmaz. O halde önce kabzedip oradan sonra satmalıdır. (Hanefî'ye göre arazileri kab zettikten önce de satmak sahîhtir).

Üçüncü Bâkım — Akid

Satış akdinde, satış ifade eden sözlere ve tabirleri kullanmalıdır. O halde, satıcı bu malı sana sattım, demeli, müşteri de satın aldım; demelidir; yahut «bu malı sana verdim,» demeli, o da «aldım» demelidir; yahut her ne kadar serahatle söylemeseler de satmak ve almak anlamlarını ifade eden sözcük söylenmelidir. Ama satış sırasında konuşma ve ifade olmazsa, sadece almak ve vermek içinden başka bir şey olmazsa, önemsiz mallarda buna satış diye fetva vermek daha iyidir. Zira insanlar arasında bir şeyi söylemeklekin satış yapmak çekil çöktür. Bu İmam-ı Hanîfe'nin mezhebî, ve Şafilî mezhebînden de bir gurubun kavlidir. Şafilî mezhebînde de üç sebepten dolayı bununda fetva vermek kabettten uzak olmaz. Birincisi, bu şekildeki satış hâle içinde yaygındır. İkinci, sahabeler devrinde de bu satışın âdet olduğu sanılmaktadır. Yoksa bu satışın hükmünâ belirtirlerdi, böyle kapalı kalmazdı. Üçüncüsü, fillî, söz yerinde kabul etmek imkânız değildir. Nitekim hediyeelerde böyle olduğu bilinmektedir. Peygamberimiz huzuruna hediye sunulurda, ehâbe satın ve hibe'yi kabul ettirme şeklinde söz söylenmezdi.

Karşılıksız mülkiyet hâsıl olduktan sonra, karşılığı olunca mülkiyetin hâsıl olması daha yerindedir. Ancak hediye âdet olarak az ile çok arasında fark yoktur. Ama kıymetli mallarda sözlü satış yapılmaması âdettir. Meselâ saray, arazi, hayvan, köle, kıymetli eşyalar gibi. Bu mallarda sözlü satış yapılmazsa, eskilerin âdetinden çıkılmış olur, mülkiyet hâsıl olmaz. Ama ekmek, et, meyve ve perakende alınan diğer değeri az şeylerde telâffuzsuz satış yapmağa; âdet hükümünde olduğu için ve buna şâfette ihtiyâç duyulduğu için ruhsat vermek tabii olur. Değeri az ve çok mallar arasında dereceler vardır. Bunun ehli yanında hangisinin değeri az, hangisinin çok olduğu bilinmektedir. Bu hususta tayin ve tahdire ihtiyâç yoktur. Bir soruk çıktığı takdirde ihtiyat tarafını tutup telâffuzla yapılmıştır. Meselâ birisi bir yük buğday satın alıp değeriksiz mallardan sayılır kanaatıyla telâffuzla yapmazsa, satış sahih olmaz, fakat o buğdayı yemek, sarfetmek câiz olur. Zîrâ mülkiyet hâsıl olmasa da, sahihînin teslim olmasıyla mübahlik hâsıl olur.

Eğer bir kimseye ziyafet verip o yemekten misafire yedirirse, yâne helâldir. Zîrâ mal sahibinin malı teslim etmesi, onu helâk etmesi de câizdir. Fakat «benim buğdayımı misafire yedir, bana kıymetini öde.» dersi câiz olur. Buna bir fülle de ifade etse, aynı hüküm hâsıl olur. Demek ki sahih satıştan farkı, mülkiyetin hâsıl olmamasıdır. Öyle ki birine satmak isterse, satmasın. Yenmeden önce sahihî teterebilir. Ziyafet halinde sofraya konan yemek gibi.

Bil ki, bey'in (satışın) sahih olabilmesi için başka bir şartta bağlanmaması gerekir. Meselâ bu odunu, evime götürmem şartıyla satın aldım, dese, yahut bu buğdayı um yapmam şartıyla aldım dese, yahut bana borç vermem şartıyla dese, ya da buna benzer bir şart koşsa câiz olmaz. Ancak altı şart olabilir: Ö şartlar şunlardır: Falan şeyi rehin bırakmak şartıyla, yahut şahit tutmak şartıyla, yahut filânı kefil vermek şartıyla, yahut veresiye olup vakti geldiğinde verilmek şartıyla, yahut iki maldan birini seçmek şartıyla, yahut üç gün veya daha az bir vakte kadar muhayyer olmak şartıyla.

Üç günden fazla şart koşmak câiz olmaz. Yahut satılan kölenin okur yazar, yahut başka bir sanat bilmesi şartıyla. Bu şartlarla bey' bâtil olmaz.

İkinci Akid — Riba (Folz)

Riba (folz) iki gayde olur: Altın ile gümüş ve yemeklerde. Altın ve gümüş bey'inde iki şey haramdır. Birincisi, altını altına, gümüşü gümüşe satarken, o mecliste alınan ve satılan hazır olmazsa ve ayrılmasından önce mal kabze-i yapılmazsa haram olur. O mecliste kabze-i mal yapılmazsa satış da bâtildir. İkincisi, altın ve gümüşü kendi cinsiyyle satarken, fazlalık haram olur. Meselâ, bir iyî altın, iyî bir altın ile ona ilâveten düşük bir altına satarsa haram olur. İyî bir altın, kötü bir altın ile biras fazlaya satarsa satış bâtil olur. Zîrâ altın ve gümüş

müşün (para) tyisi kötüsi, kırığı ve sağlama satışta bôrdür. O hâlde eğer bir sağlam altına bir ebbise satın alırsa ve o ebbiseyi de bir altın ve bir karışık altına satarsa sahîh olur, maksadı da hâsıl olur. Gömüştü ile karışık olan altına, hâlis altına yahut sade gümüşe satmak câiz değildir. Belki ebbise gibi bir şey arada vasıta yapmak gerekir. Altın hâlis olmayan altın sırmalı ebbiselerin durumu da böyledir. İçinde altın bulunan inci dizisini, altına satmak câiz değildir. Altın sırmalı ebbiseyi, altına satmak câiz değildir. Ancak ebbisedeki altın ateşle yakılınca bir fayda temin edemeyecek kadar az ise, o takdirde câiz olur.

Yiyecek maddelerde riba: Yenecek maddeyi veresiye olarak cinsî ile satmak câiz değildir. İki ayrı cinsten olsa yine böyledir. Belki yemek satışında aynı mecliste hem mal hem de fiyat kabza gereklidir. Eğer ikisi bir cinsten olursa, meselâ buğdayı buğdaya satmak gibi. Hem veresiye câiz değildir, hem de fazlılık. Belki eşit olmalıdır. Eğer tartıyla eşit olsalar, yine olmaz. Zîrâ her şeyde eşitlik müted olan şekilde gösterilmelidir. O hâlde koyuna kasaba verip karıştırmada et almak ve buğdayı ekmeğe verip ekmeğe ve susam ve cevizi yağ çıkaranaya verip yağ almak bunların hepisi câiz değildir, bey' yerini bulmaz. Eğer satın yemek almak istese o, yemeği harcayabilir, fakat satış sahîh olmaz. Müşterinin buğdayı, ekmeğe zimmetine, ekmeğinin ekmeğe de müşteri zimmetine geçmiştir olur. İstedikleri zaman birbirlerinden isteyebilirler. Eğer birbirlerine helâl etmek isteseler ve birisi bey'in sahhatinde ben sana helâl ettim, sen de yemeği bana helâl etmek şartıyla dese, bu riba bôtlü olur. Eğer şart koşmadan helâl etse, fakat karşı taraf böyle düşündüğünü bilse bu şekilde de onunla Allah arasında helâlik olmaz. Zira bu kalbîyle değil, dilîyle yapılan bir rızâ olur. Kalbî ile olmayan rızâ da öbür dünyada bir şeye yaramaz. Eğer şu yemeği sana helâl ettim. İster sen de helâl et, ister olmasa dese ve kalbinde de bu şekilde helâl etse hüküm sahîh olur. Eğer birbirlerine helâl etse ve her ikisinin de mallarının miktarı eşit olsa, bu dünyada husumet, o dünyada da kısas bertaraf olur. Ama eğer fark var ise bu dünyada husumet ve o dünyada da zulüm olmak korkusu vardır.

Bir yemekten yapılan bir şeyi, o cins yemeğe satmak eşit olsalar câiz değildir. O hâlde buğdaydan yapılan her şey, un, ekmeğe, hamur gibi. Onu buğdaya satmak câiz değildir. Yağ üzümü, strâyeye ve pekmeze satmak câiz değildir. Sütü peynire, yağa satmak câiz değildir. Hatta yağ üzümü yağ üzümüne, yağ hurmaya yağ hurmaya satmak da câiz değildir.

Bu hususta geniş tafsilât vardır. Fakat bu anlattıklarımız, bilinmesi gerekli ve kaçınılmazdır. Böylece bu hususta bilmedikleriyle karşılaşarlarsa, bunu sorup öğrenmesi gerekli olduğunu ve ondan kaçınması gerektiğini kırak eder. Yoksa harama düşer, özü de kabûl olmaz. Çünkü ilimle amel etmek gübâ, ilim öğrenmek de farz-ı ayndır.

Üçüncü Akid — Selem Satışı

Selem satışında on şart gösterilmelidir:

Birinci şart: Akid anında şu aittim, yahut ehibeyi, yahut bu mal, şu evsafaiki bür yük buğday karşılığında, selem olarak sana verdim demelidir. Buğdayın evsafını belirtirken, bütün önemli sıfatlarına belirtmeli ve âdet olarak müsamaha edilmeden bütün özelliklerini hiçbir imkân yer kalmayacak şekilde belirtmelidir. Öbürü de «ka-hul etilme» demelidir. Eğer selem sözü yerine «bu evsafaiki buğdayı senden satın aldım» derse, câiz olur.

İkinci şart: Verdiği şeyi ölçsüz tartısız vermemeli, ağırca ve miktarını bilmelidir ki, verdiğiği geri almak hükmü hâki olursa, alıncağı bilsin.

Üçüncü şart: Akid meclisinde fiyatı tesbit etmelidir.

Dördüncü şart: Evsafını belirtmekle durumu anlaşılan şeyleri selem yapmalıdır. Hububat, pamuk, yün, ipek, süt, et ve hayvanlar gibi. Ama miktarı belli olmayan şeylerden yapılan macun veya çeşitli maddelerden mürekkep olanlar, meselâ: Türk sürmesi gibi. Yahut ayakta, çizme, nalın ve el ile yapılan ok gibi. Bunlarda selem bâtildir. Zira bunların belli bir sıfatı yoktur. Ekmeğe, tuz ve su ile yapılıyorsa da sahîh olan onda selem câizdir. Zira bunlar ölçülmemişler, ve belirsizliği müelâf değildir.

Beşinci şart: Mal, sonradan müştariye teslim edilmek üzere olmak ve teslim zamanını belirtmelidir. «Mahsul meydana gelince» dememelidir. Zira mahsulün meydana gelmesi farklı olur. Eğer Nevruz kadar derse ve Nevruz biliniyorsa, yahut Cemâzilâ'ya kadar derse sahîh olur ve ayın başı kabûl edilir.

Altıncı şart: Selem yaptığı mal, tayin ettikleri zamanda bulunmalıdır. Meselâ eğer meyva üzertinde, yetişmediği bir zamanda selem yaparsa, bâtil olur. Eğer o vakitte ekseriyetle yetişiyorsa sahîh olur. Sonra eğer o süreden bir hafta geçerse, isterse mühllet verir, isterse akid bozar, malına geri alır.

Yedinci şart: Teslim edeceği yer belirtmelidir. Şehirde mi, teslim edilecek köyde mi teslim edilecek? Hülâsa ihtilâf mevzu câbül-keek yerleri belirtmelidir.

Sekizinci şart: Hiçbir muayyene işaret etmemelidir. Meselâ bu bahçenin gülmeli ve bu tarlanın buğdayı dememelidir. Zira böyle akid bâtil olur.

Dokuzuncu şart: Kıymetli ve nâdir olan şeye selem yapmamalıdır. Meselâ gayet büyük bir inci tanesi, yahut yanında çocuğu da bulunan güzel bir cariye gibi ve bunlara benzer ne var ise.

Onuncu şart: Buğday ve Arpa gibi ribevî olan maddeleri yine aynı cinsten buğday ve Arpa karşılığı olarak selem, veresiye sureti ile satmak olmaz.

Üçüncü Akid — İcare

İcarenin iki rüknu vardır: Ücret ve menfaat. Akid sahîbleri ve akid, bey bahsinde anlatıldığı gibidir.

Ücret: Eğer evi tamir etmek üzere verseler, icare bâtil olur. Zîrâ tamir meçhûdudur. Eğer evi on akçe ile tamir et dese, yine bâtil olur. Zîrâ yapılacak tamirat işi meçhûdudur. Kasabı, koyun derisi ile kiralamak, değirmençiyi meydana gelecek kepek ile, yahut bir miktar un ile kiralamak tâstîhdir. Hülâsa kiralanana kimse'nin çalışmasıyla meydana gelen bir şeyin ona ücret olması câiz değildir. Eğer «Bu dükkânı sana ayda bir altınla icare verdim» derse, bâtil olur. Zîrâ icare süresi belli olmalıdır. O halde bütün sürenin bilinmesi için bir veya iki yıl demelidir.

Menfaat: Menfaat mübah bir şey olmalı, belli olmalı ve biraz em-yet ve zahmetli olmalıdır ve icarenin sahibî olabilmemesi için vekillik câ-ri olabilecek şey olmalıdır.

Menfaatla beş şart göstermelidir:

Birinci şart: İşin biraz değer ve kıymeti olmalıdır ve onda biraz zahmet ve meşekât bulunmalıdır.

Eğer dükkânın bazemek için vitrine koymak üzere yiyecek mad-deyi kiralamak yahut elbise kurutmak için ağaç kiralamak yahud koklamak için elma ağacı kiralamak bâtil olur. Zîrâ bu anlatılmaları değer ve kıymeti yoktur. Bir buğday tarasının değeri olmadığı gibî. Eğer bir sâh ile satış yapılabilen şerhli ve hasmetli bir aracı olursa, ona, satış sırasında bir söz söylemesi için bir miktar ücret şart koşarsa icare bâtil ve ücret de haram olur. Zîrâ bu hususta hiç zahmet yoktur. Delâla da konuşmak ve bağırmasında bir nevi zahmet olursa ücret helâl olur. Bu dereceden sonra yine benzeri ücretlerden (ecri misilden) fazla bir şey vâcib olmaz. Ama, meselâ on akçede yarım akçe almak âdet şeylerde, yani ücreti zahmete göre değil de, mala göre tayin etmek haramdır. O halde bu yolla kazanılan delâl ve ar-cının malî haramdır. Delâl bu sâhîmden iki yolla kurtulur: Birincisi, em-yet ve zahmet miktarına göre ücret istemeli, satışı malın değerine göre ücret almamalıdır. İkincisi, «bu mal satarsam bu kadar ücret alırsam deyip satıcı da rıza göstermemelidir. Zîrâ bu meçhûdudur, kı-ymet ne kadar olacağı belli değildir.

Eğer böyle derse, icare bâtil olur, ecri misilden fazla bir şey lazım gelmez.

İkinci şart: İcare muayyen bir menfaatin sağlanması için olma-lıdır. Meselâ eğer meyva ve sebze'nin almak için bostanı veya bağı kiralanırsa, yahut sütünü sağmak için, yahut masrafını taahhüd etmek üzere ineği yarıya verirse bunların hepsi bâtildir. Eğer ineğin yemini karşulamak üzere sütünü yarıya verse yine bâtildir. Zîrâ hem yem hem de sütünü ikisi de meçhûdudur. Ama çocuğuna dadılık yapmak için

bir kadın kiralanırsa, sahilidir. Zira esas maksad çocuğu korumaktır, süt ona tabi olur, câiz olur.

Üçüncü şart: Teslimi mümkün ve haddi altında mübah olan bir iş için kiralama yapılmalıdır. Zayıf bir kimseyi yapamayacağı, bir iş için kiralamak bätidir. Hayızlı bir kadını camiyi süpürmek için kiralamak da bätidir. Sağlam dişleri sökmek, el kesmek, oğlunun kulağına (halke için) delmek için cerrah kiralamak bätidir. Zira bunların hepsi haramdır. Bunun gibi sevk ehlinin el (ve benzeri) üzerinde iğne ile yapılan dövme ve takkacillerin erkekler için ipekten takke dikme işlerini de kiralama bätidir, ücretli de haramdır. Hakkabazlık öğretmek için yapılan kiralama bätidir. Hakkabaza bakmak da haramdır. Zira canbazlık ve hakkabazlık yapular hayatını tehlikeye atmış olur. Ona bakanlar da bu cinayete ortak olurlar. Zira insanlar onu seyretmeye, o bu bataklığa giremezdi.

Hakkabaza, canbaza ve faydasız ve tehlikeli işler yapanlara bir şey veren sai olur ve yine maskaralıkla yapıp güldürenlere, çalgıcılara, şarkıcılara ve şir okuyarak hiciv yapanlara bir şey vermek haramdır. Kadının hüküm vermek için, şahidin şahitlik yapmak için ücret almaları haramdır. Ama kadının sicil yazması için ücret almaz câizdir. Zira sicil yazmak kadıya farz değildir. Ama başkasını sicil yazmaktan menetmemek şartıyla. Eğer başkalarına meneder ve kendisi bizzat yazmayı lüzumlu görürse ve bir saatte yazılan sicil için on altın veya on akçe alırsa, haram olur. Ama başkasını menetmeyip ekendi elimle yazacağım sicili, on altından aşağı yazmamı derse, câiz olur. Ama sicili başkası yazsın da, kendisi imzalayorsa ve imza etmek buna farz değildir, deyin imza karşılığına bir şey talebederse, haram olur. Zira sahil olan hakuku te'yid eden herşey ona farzdır. Farz olmadığuna düşündürsek, kıymeti olmayan bir buğday parçası gibi olur. Kıymeti, hâkimin yazısı olması sebebiyledir. Hükümle ilgili olan bir iş için ücret almak câiz olmaz.

Kadı vekillerinin ücreti helldir. Ancak şu şartla ki, bätül ile değıl hak ile hüküm verecek; o halde kadı vekilinin hakla ma, bätül ile mi iş gördüğünü bilmek gerekir ve yine yalan ve hile ile hakkı örtbas etmeye taraflar olmamak, belki hak arılagöngü zaman bätül defetmeye çalışmak şartıyla. Ama bir şeyi ikrar etmek ile bir hak bätül olacağına, onu inkâr etmek câizdir. Ama aracılık yapan kimse için her iki taraftan da ücret alması câiz değildir. Zira bir davada kimse için yararını görmek mümkün değildir. Ama bir taraf için çalışıp çabalayıp bir kıymet teşkil edecek miktarda zahmet çekerse, ücreti helldir olur. Ama şu şartla ki, yalan söylemeyecek. Zira yalan söylerse, ücret haram olur. Hakkı örtbas etmeyecek, her iki tarafın da hakkını gözlemeyecek ve herbirine gizli den korku verip sulha zorlamayacak. Öyle ki, bunlar için hakikatını bilseler sulha razı olmayacaklar. Bu kabul aracılıkla ekseriyetle sulh hâsıl olmaz.

Araçların çoğunun işi tarafsızlık, zulüm yalan ve gerçekleri örtmektir. Bu işlerle alınan ücret de haram olur. Aracı hakkın hangi tarafta olduğunu bilirse, hak sahibini, hakkından taviz vererek sulha çekmesi câiz olmaz. Ama eğer bir hile ile zulüm etmek istiyorsa, zulmünden vazgeçirtmek için korku verirse câizdir, bu hususta ruhsat vardır. Her dile gelen kelimenin niçin ve neden ötürü söylenebileceğini düşünen, doğru söyleyen, hakka taraftar olan, bütala taraftarlık ettiği takdirde muabeze edileceğini, hesaba çekileceğini bilen kimselerin aracılık yapmaları mümkün değildir. Büyüklük nezdinde şefaat edip birinin işini ilerleten şafaatçıların ücreti helâldir. Ancak şefaatinde zahmet çekmesi, şeref ve itibar için karşılık almaması ve mülbak olan işler için şefaati yapmaması şarttır. Eğer bir zâlime yardım etmek hususunda şefaati ederse, yahut bir müstümâna estiyet etmek yönünde şefaati ederse, yahut hak bîr şahıslığı gizlemek hususunda şefaati ederse, veyahut haram olan bir şey için şefaati ederse, asî olur, akhîşî ücret haram olur.

Bu anlatılanlar, icare bahsinde bilinmesi lâzım olan şeylerdir. Zîrâ bunları gibi yerlerde ücreti veren de, alan da asî olur. Bu konuda uzun icâhlar vardır. Ancak bu kadarla yetinildi ki, halk müşkülleri anlayıp sorulacak yerleri bilsinler.

Dördüncü şart: Kiralaması yapılan iş, işveren üzerine farz olmamalı ve hem de vekâleten yapılabilen işler olmalıdır. Meselâ bir muharribi, harbe gitmek için ücret karşılığında tutarsalar, birini oruç tutmak ve namaz kılmak için ücretle tutarsalar câiz olmaz. Zîrâ bunlarda vekâlet olmaz. Ama hac için, eğer ücret veren kimse sakat olup iyileşme ihtimali yok ise, ücret ile vekil tutması câizdir. Kur'an ve muayyen âyetleri öğretmek için icar câizdir. Mezar kazıp cenaze yıkamak ve cenazeyi mezarlığa götürmek her ne kadar farz-ı kifâye iseler de, ücretle adam tutmak câiz olur. Teravih namazının imamlık ve mücenzinliği için icarlama yapmak ihtilâfî olmakla beraber en sahih kavle göre haram değildir. Zîrâ verilen ücret namaz ve esan karşılığında değil, belki vakti güzetip casriye devamla olmak zahmeti karşılığındadır. Bununda beraber kerahet ve güpheden uzak değildir.

Beşinci şart: İcar işi bilinmelidir. Meselâ bir hayvanı kiralayacaksa, hayvanı görmelidir. Sahibi de nasıl bir yük varulacağına, kimin bineceğine bilmelidir. Günde ne kadar yol gideceği de bilinmelidir. Ancak o memlekette bölünen bir âdet varsa kifâyet eder. Bir araziyi kiralarsa, ne ekileceğini konuşmak lâzımdır. Zîrâ darı ekmenin zararı, buğday ekmekten fazladır. Ancak âdet olarak ekilecek şey biliniyorsa, kifâyet eder. Bu şekilde bütün icarlama işlerinin bilinmesi gerekir. Böylece orada meydana gelmesi muhtemel ihtilâflar giderilmiş olur. Zîrâ bilinmeyen ve ihtilâfa meydan veren bir akid bâtıldır.

Beşinci Akid — Mudarebe (*)

Mudarebenin üç rûkûnı vardır:

Birinci rûkûn: Sermayedir. Sermaye altın veya gümüş olmalıdır. Madeni paralar ve oibise gibi şeylerde mudarebe sahîh olmaz. Ağırığı da bilinmeli ve işçiyeye teslim edilmelidir. Eğer mal sahibî cînde kalmasını şart koşarsa, mudarebe sahîh olmaz.

İkinci rûkûn: Mal sahibî işçiyeye hisse tayin etmelidir. Meselâ kârın yarısı, veya üçte biri gibi. Eğer on dirhemi bana, yahut sana mahsus olduktan sonra kalanı aramızda bölüşelim diye şart koşarsa, bâtil olur.

Üçüncü rûkûn: İşçidir. İşin ticaretle alakalı olması, alış-veriş kışından olması ve sanat ve meslek kısmından olmaması şarttır. Meselâ, buğdayı tarımcıya yarı yarıya pişirmek için vermesi bâtildir. Ke-ten tohumunu bu şekilde tohumcuya vermesi de bâtildir. Eğer ticaretle falan kimse-den başka kimseye satmamak veya falan kimse-den başka kimse-den almamak şartıyla diye şart koşarsa batıl olur. Müddetle muamele imkânlarını kısıtlayan her şey böyledir.

Akid şöyle yapılır: Mal sahibî: «Kâr aramızda yarı yarıya olmak şartıyla bu malı ticaret yapmak üzere sana verdim» der, işçi de: «Kabûl ettim» der. Akid bu şekilde yapılmaz, iş, alış-verişte mal sahibinin vekil olur. Mal sahibî istediğinde bu akidi bozabilir. Mal sahibî mudarebeyi bozarsa, eğer mal hepâl para ise ve kâr var ise bölüşürler. Eğer mal emtia olup kâr ihtimali yok ise, hepâl mal sahibine teslim edilir. İşçi onu satıp paraya çevirmek zorunda değildir. Eğer «işçi satmaya dersen, mal sahibî mani olabilir. Ancak kârta satmak için müzteri bulursa, mal sahibî mani olmaz. Mal emtia olup da kâr ihtimali var ise, işçi onu sermaye cinsinden olan paraya satmak zorundadır. Başka paraya satmak câiz değildir. Sermaye miktarı para olursa, kalanı bölüşürler. İşçi bunu da satmak zorunda değildir. Bir yıl geçince, mal sahibî malın zekâtını kendisi çıkarır. İşçi, mal sahibinin izni olmadan sefere çıkamaz. Çıkacağı takdirde malın mes'ûlû kendisi olur. İzniyle sefere çıkarsa, yolculuk masrafı mudarebe malından çıkarılır ve yine diğerin, tartarın hammalın ücretiyle dükkânın kirası da mudarebe malından çıkarılır. Seferden dönünce, sofrâ, ibrek ve bütün yolculuk eysarını satıp tekrar mudarebe malına eklemelidir.

Altıncı Akid — Şirket Akidi

Şirket akidinde iki kimse bir malda ortak olup birbirlerine tasarruf izni verirler. Hisseleri eşit ise, kâr, aralarında yarı yarıya olur.

(*) Mudarebe: Bir işin başkasına para verip kârın bir nispeti ile paylaşılmasıdır.

Hisseler farklı ise, kâr da ona göre olur. Eğer kârını şartla farklı yaparlarsa, câiz olmaz. Ancak birinin emeği fazla olmakla kârda da hissesinin fazla olmasının şartı konulmamıştır. Bu nevî şirket müdarebe mahîndeki ortaklık gibi olur. Ama üç nevî şirket daha vardır ki, bâtil oldukları halde halk içinde âdet olmuşlardır.

Biri, iş ortaklığıdır. Bunda herbirinin kazancını kendisinin malı olmayıp aralarında müşterektir. Bu bâtildir.

Biri de, müdaveze ortaklığıdır. Bunda mallar ayrı olur. Bütün tasarruflarda ortak olurlar ve hem kâr, hem de zarar müşterek olur. Bu da bâtildir.

Birisi de, mal birinin olur. Diğerinin de mevki ve şerefi olur. Mal sahibi, itibarlı ortağının sözüyle malını satar. Kârı aralarında müşterek olur. Bu da bâtildir. (Bu anlatılanlar İmam-ı Şâfiî kavîdir. Ama İmam-ı Ebu Hanîfe katında bu şirketler câizdir, bâtil değildir).

Muameleler âmininden bu miktar anlatıldı. Bunların bilirmesi çok gereklidir. Zîrâ umumiyetle her çalışan bunlara muhtaçtır. Bu anlatılanların dışında olan meseleler az vaki olur, bunları bilimler bunu da ehline sorabilirler. Ama bunları bilmeyen farkında olmaksızın harama döşer ve bilmediği için mazur da sayılmaz.

3 — MUAMELEDE ADALETLİ VE İNSAPLI OLMAK

EĞER ki, bu anlatılanlar, yapılan muamelelerin şeriatın zâhirine göre sıhhatli olmasının şartlarıdır. Fakat çok muameleler var ki, zâhire göre onun sıhhatine fetvâ verilir. Fakat onu yapan Allah'ın lânetinde olur. Onlar, müslümanlara zarar ve zahmet veren muamelelerdir. Bu da iki kısımdır: Biri umumî, diğeri de hususîdir. Müslümanlara zahmeti umumî olan şey de iki kısımdır:

Birincisi ihtikârdır: Şeriatta; «İhtikâr yapan müslümana denilmektedir. İhtikârın: yiyecek maddelerini biriktirip pahalılaştırması için saklayandır. Peygamberimiz buyurdu ki: «Yiyecek maddelerini, pahalılaştırması için kırk gün saklayan, hepsini sadaka verse, bunun günahından kurtulmaz.» Ve yine buyurur ki: «Allah, yiyecek maddelerini saklayanı beridir ve o da Allah'tan beridir.» Ve yine buyurur ki: «Yiyecek maddelerini satın alıp bir şehre götürüp günlük narah ile satan kimse, onu sadaka vermiş gibi sevab bulur.» Bir rivâyette de: «Bir köle âzadetsizdir.» Hz. Ali buyurur ki: «Yiyecek maddelerini kırk gün saklayanın kalbi kararır.» Kendisine bir ihtikârcunun biriktirdiği yiyecek maddelerinden haber verdiler: «O yiyecek maddelerini yakan.» buyurdu.

Şeytan birisi, vekiline bir miktar yiyecek maddelerini verip Vauat şehrinde Basra'ya gönderdi. Vekili oraya vardığında piyasayı uygun bulmadı. Onun için biraz bekledi ve oradan sonra satdı. Daha sonra durumu mal sahibine bildirdi. Mal sahibi gönderdiği cevabta: «Düniyenin selâmeti için az kârı kanaat ederdik. Fazla kâr karşılık düniyenizi vermek yaksınmaz. Büyük bir hata işledin. Buna keffaret ola-

rak elindeki paranın tamamını sadaka ver. Bununla da bu hatanın cezasından kurtulamayacağız.» dedi.

İhtikârın haram olmasının hikmeti, bunun insanların zararına olduğu içindir. Zîrâ insanların ayakta tutan yiyecek maddeleridir. Birine satar ve o da onu saklarsa, diğerleri alamazlar. Bu, suyu saklayıp insanlar susayınca yüksek fiyatla satmak gibidir. Yiyecek maddelerine bu niyetle satın alırsa büyük günah işlenmiş olur. Ama köylünün yanındaki yiyecek maddeleri kendisine aittir, istediği zaman satar, arzu satmasın lüzum değildir. Ancak geciktirmeden satması iyi olur. Eğer fiyat artacak diye düşünürse, iyi değildir.

İhtikâr, ilâç ve yiyecek maddesi olmayan şeylerde ve harkese lâzım olmayan şeylerde haram değildir. Gıda maddelerinde ihtikâr haramdır. Et, yağ ve buna benzer şeylerde de haram değildir. Ancak mekrûhtur. Zîrâ bunlar yiyecek maddesi gibi değildir. Yiyecek maddelerinin saklanmasıyla haram olmasın da ancak az olduğu ve sakıntı çekildiği zamanlarda olur. Her zaman kolaylıkla bulunan maddeleri saklamak haram değildir. Çünkü zararı yoktur. Bazıları her zaman haramdır demişlerdir. Sahih olan mekrûh olmasıdır. Zîrâ bunda da insanları bekletmek vardır. İnsanların sıkıntısını beklemek çirkin ve mekrûhtur.

Selif (eski)er) iki çeşit ticareti çirkin görmüşlerdir: Biri, yiyecek maddelerini satmak, diğeri de kafes satmaktır. Zîrâ bunlarda insanların sıkıntı çekmelerini ve ölmelerini beklemek vardır. Biri de kuyumculuk ve kasaplıktır. Zîrâ kuyumcu dünya süsterini işlemeğe meşguldür. Kasaplıkta da kalb katılaştır.

İkinci çeşit: Alış - veriş arasında piyasaya sahte para sürmektir. Alan kimse sahte (kalp) ödöğünü bilmezse, ona zulüm etmiş olur. Eğer bilirse, onun da başkasına verip ona zulüm etmesi muhtemeldir. Böylece nice zamanla süken ele dolabilir ve onu ilk harcayanın günahı artmış olur. Bunun içindir ki, büyüklerden biri buyurur ki: «Bir dirhem sahte akçe piyasaya sürmek, yüz dirhem harsızlık yapmaktan daha fenadır. Zîrâ harsızlığın günahı aynı anda nihayet bulur. Sahte paranın günahı ise öldükten sonra da devam eder ve bedbaht olur ki kendisi öldüğü hâlde günahı kesilmez ve kendisinden sonra nice yüz yıllar devam eder ve kabirde azabın çeker. Zîrâ ilkin onun elinden harcamıştır, o sebeb olmuştur.» O hâlde alım ve akçe ile ilgili hükümleri öğrenmek gerekir.

KALP PARADA BEŞ ŞEYİN BİLİNMESİ GEREKİR

1 — Eline geçen kalp parayı kuyuya atmamaktır. Birisine kalp ödöğünü bildirip vermesi câiz değildir. Zîrâ onun da başkasının parasına karıştırması muhtemeldir.

2 — Paranın iyisini kötüsünden ayırd etmek için esnaf ve paracıların paranın hususiyetlerini bilmeleri gerekir. Bu, iyisini almasını için değil, yanlışlıkla kötüsünü vermeme içindir. Para huzu-

niyetlerini bilmezse, yanlışlıkla elinden kötü akçe çıkarsa asi olur. Zira herkes yaptığı işi bilmesi farzdır.

3 — Kalp parayı kabul ederse, Peygamberimizin şu hâdisi için kabul etmezdir. «Allah vermesi ve almaya kolay olana rahmet eylesin» (Baharî, Cabürden).

Fakat kuyuya atmak niyetiyle alınmalıdır. Eğer harcamak niyetiyle almışsa câiz olmaz. Kalp olduğunu bildirerek harcaması da böyledir.

4 — Kalp, içinde altın ve gümüş olmayan paraya denir. İçinde az miktarda altın ve gümüş bulunan parayı kuyuya atmak farz değildir. Belki harcadığı zaman iki şey yapmak mecburiyetindedir: Birincisi, nekâs olduğunu bildirmeli, gizlenmemelidir. İkincisi, başkasına verirken dethas etmeyen güvenilir bir şahıs vermelidir. Eğer aybanı bildirmeden harcamacak birine verirse, şarap yapana üsüm satmak ve yol kesiciye sikk satmak gibi olur. Ticaret hayatında emîn olmak gayet zor olduğu için selef buyurmuşlar ki: «Güvenilir tüccar ahiddem (devamlı itâdetle meşgûl) daha üstündür.»

İkinci kısım: Muamele yapılan kimseye mâhus olan ve başkasına geçmeyen zulümdür. Zira bir zarar doğuran her türlü muamele zulümdür, haramdır. Hülâsa kendi nefesine reva görmediği bir şeyi, hiçbir müstâmana revâ görmemelidir.

Zira kendü nefesine revâ görmediğini bir müstâmana reva görenin imanı tam değildir. Bu özel zulüm de dört şeyle açıklanır:

Birinci vacibe: Malını olduğundan fazla övmemelidir. Zira böyle yapmak yalan, gerçeği gizlemek ve zulüm olur. Hatta eğer alan kimse için erbabı olup biliyorsa, olduğu kadar bile övmemelidir. Zira sözü beyhude ve faydasız kalır. «İler ne konuşursa, yanında Rakib ve Atid adlı melekler bulunur» ne konuşursa, ondan sorulacaktır. Boyuna yapılan konuşmalar için mazar sayılmayacaktır.

Yemin etmek ise, eğer yalan yere ediyorsa, büyük günahlardan birini işlemiş olur. Yerinde yemin ediyorsa, önemsiz bir şey için Allah'ın ismini anmakla ona saygısızlık etmiş olur. Hâdise: «Vallâhi diye değildir ve vallâhi böyledir, deyip yemin eden tüccarlara ve bugün git yarım gel deyip sözünde durmayan sanat sahiblerine yarıklar olsun.» buyuruldu. Ve yine hâdise: «Kendü malını yemine beğendiren kimseye, kıyâmet gününde Allah bakmayacaktır.» Yûnus bin Ubeyd'den anlatılır ki: «Keten satardım. Bir gün müşteriye keten vermek için sepeti açtı. Talebesi "Ya Rabbi bize cennet elbiselerimi ihşan eyle" dedi. Yûnus bunu duyunca keteni satmaktan vaz geçti. "Niçin satmadım" diye sorulunca "talebenim bu sözü male övmeye gelif. Onun için satmadım" dedi.»

İkinci vacibe: Satarken malın aybanı, kusurunu müşteriden gizlememel, ne aybılar varsa açıklamalıdır. Eğer gizlerse, gerçeği gizlediği için, emri dinlemediği için sâlim ve asi olmuş olur. Malını iyi tarafına gösteren sâlim, asi ve gerçeği gizleyenlerden olur. Bir gün Peygamberimiz birini buğday satarken görüp mübarek elini buğdayın

İçine sekti.. İçini ıslak buldu. «Bu nedir?» dedi. O kimse «Yağmur-dure» dedi. Peygamberimiz: «Niçin ıslanan kısmına üstte koymadın? Bâri aıdattan hissen değildir.» buyurdu. Bir gün bir adam Öçyüz güneşli dirheme ayığında kusur bulunan bir deve satın aldı. Sahabeden Vasil'e bir Akca' o mecliste hazır. Baktı ki, o adam aybunu öğrenmeden alıp gidiyor. Ona aybunu söyleyince, o adam caydı ve satıcıdan yüz dirhemini iadesini istedi. Satıcı: «Ey Vasil! Niçin satıpınan be-dün?» dedi. Vasil: Peygamberimizden duyduca: «Bir kimsenin malını satarken aybunu gizlemesi helâl değildir. Ve yine orada bulunanların da aybı söylememeleri helâl değildir.» Vasil yine buyurdu ki: «Pey-gamberimiz, müslümanlara nasihat ve şefkat yapmaktan geri kal-mamaları buyurdu. Bu hususta aybı gizlemek iyilik olmazdı.»

BİL Kİ BÖYLE TİCARET YAPMAK GAYET ZORDUR ANCAK İKİ ŞEYLE KOLAY OLUR

Bîri şudur: Kusurlu malı satın almamak, satın aldığı takdirde müşteriye söylemeyi niyet etmelidir. Eğer kendisinden gerçeği gizle-yip aldatmışlarsa, bunu kalbine atıp kendi düşüştüğü zarara başkası-na düşürmemelidir. Kendisi bu aldatana lanet ederken başkasının da kendisine lanet etmesini reva görmemelidir. Hükka hile ve aldatma ile rızık artmaz. Hatta malın bereketi kaçır, iş rastgelmez. Dolandır-cılık ve yankesicilikle azar azar biriktirilen mal, ananın gelen bir felâketle hepsi birden gider, geride zimmetindeki zulümden başka bir şey kalmaz. Ve şu kimseye döner ki, ineğin sütüne su katardı. Bir gün gelen bir sei hem ineği, hem de sahibini götürdü.

Peygamberimiz buyurur ki: «Ticarette hiyanet olursa, mutlaka bereket kaçar.» Bereketin maddesi; bir kimsenin malı az iken rahat yapması, ondan çok kimselerin fayda ve rahatlık görmeleri ve çok hayır meydana gelmesidir. Bazı kimseler var ki, çok servet sahibi iken o servet hem dünyada, hem de âhirette helâkine sebep olur, hiç on-dan fayda ve rahatlık bulmaz. O hâlde akıllı olan fazla mal değil, bereket ister. Bereket güven ve doğrulukla olur. Hatta mal çokluğu da güvenle olur. Zira hiyanet yapmakla bilinen kimseden herkes ka-çınmağa başlar.

Diğeri de şudur: Ömrünün yâs yıldan çok olmadığını bilen, âhi-retin de sonsuzluğuna inanan kimse, birkaç akçe faalası için ve birkaç günlük ömür için ebedî hayatının ziyan olmasına nasıl revâ görür?.. O hâlde ticaret ehline hiyanet ve aldatmanın tatlı görünmesini için kalblerinde bu gerçeği düşünmelidirler.

Peygamberimiz buyurur ki: «İnsanlar âhireti dünyadan üstün tuttukları müddetçe, Allah'ın gazabından "LÂİLÂHE İLLÂH" kelimesi-nin himayesindeyler. Dünyayı âhiretten üstün tuttukları zaman, bu kelimeyi söylediklerinde Allah, onları reddedip "yalan söylüyorsunuz, sözcüklerde sadık değilsiniz" der.» (İbu Yâsi, Beyhaki, Şuâbda). Ve bil ki, alışverişte gerçeği gizlemek farz olduğu gibi, sanat ve meslek-

lerde de gerçeği gizlememek farzdır. Sahte ve aldatmacı işler haramdır. Ancak gizlimeden olabilir. Ahmed bin Hanbel'e gitti yamadan yani görülmeyecek yamadan sordular: «Çiiz değildir, ancak satmak için değil de giymek için çâizdir. Aldatmak için yamayan kimse asi olur, ücreti de haram olur.» buyurdu.

Üçüncü vacibe: Miktarında ve tartıda asla hile yapmayıp doğru tartmalıdır. Allah buyurur ki: «Verirken az, alırken çok tartanların way halîne.» (Mutaffirin sûresi, âyet: 1-3). Selefın âdeti şa idi: Bir şey alırken biraz eksik alırlardı ve bir şey verirken de biraz fazla verirdiler ki: «İlla fazlalık bizimle cehennem arasında perdedir.» Yani muameleyi doğru yapmaktan korkuyorlardı ve: «Biraz fazlalık için tubayı, veyle yani cenneti, azaba değişenler aptabdır.» derlerdi.

Peygamberimiz, ne zaman bir şey satın alsa, satıcıya «şeyr tartı» derdi.

Fudayle bin İyad, bir gün oğlunun, bürine altın vermek için tartarken altının nakışları arasında kalan kırı silmeye çalıştığını gördü: Oğluna: «Oğlum, bu yaptığın iş, bir haçtan ve iki usreden üstündür» buyurdu.

Eskiler demişler ki: «İki terazî kullanma, biriyle verip diğeriyle almayı âdet edince bütün fasıklardan aşığıdır.» Kumah alırken gevşek ölçen, satarken gere gere ölçen manifaturacı da buna dahildir. Eri kemiyiyle satmak âdet değil iken, böyle yapan kasap da aynı hükme dahildir. Bunların hepsi haramdır. Belki bütün işlerde insafın olmak herkese farzdır. Söylediği sözün mislini duymak istemeyen kimse vermek ile almak arasında ayırdeder. Bu işten, kendini hiçbir hususta müşüman kardeşlerinden ileri tutmamakla kurtuluş bulur. Bu da gayet zordur. Bunun için Allah buyurur ki: «Hepialâla yolu ordan (cehennemden) geçer.» (Meryem sûresi, âyet: 71). Ancak takvâ yoluna yakın olanlar çabuk kurtulur.

Dördüncü vacibe: Malın satış fiyatında asla yalan ve hile yapap gerçeği gizlememelidir. Peygamber kervanı karşılayıp şehrin pıyasasına gizleyip ucuz fiyatla almayı yasaklamıştır. Böyle yaparlarsa, mal sahibine satış bozması câizdir.

Ve yine Peygamberimiz, açık arttırmalarda, başkalarının doğru sanıp fazla fiyat ile almaları için, alıcı olmayanların fazla fiyatla alıcı görünmelerini yasaklamıştır. Böyle yapıp da malın gerçek fiyatını öğrenir ve aldatıldığına bölen kimse satış akdini feshedebilir. Zamanımızda bu âdettir. Pazarlarda açık arttırma ile mal satılışın alıcı olmayan kimseler arttırıyorlar. Bu arttırma haramdır. Ve yine malın fiyatını bilmeyen saf bir adama fazla fiyatla mal satmak, yahut ucuz fiyatla oradan mal almak çâiz değildir. Her ne kadar bu alış-verişin ahvatine fetvâ vacibe dâhil böyledir. Çünkü burada için hakikati gizlenmiştir. Bunu yapan da şüphesiz günahkâr olur.

Ticaretlerden biri Basra'da idi. Oran hizmetçisi Süs (Süster) şehrinde ona mektup gönderdi ki, bu yıl şekerde afet geldi, şeker kıtlığı

olma ihtimali vardır. Halk bunu öğrenmeden şeker al, stok yap. Bu nun üzerine o adam çok şeker aldı ve zamanında satıp otuz bin akçe kazandı. Sonra düştü ve kendi vicdanına müraaat ederek dedi ki, müslümanlara, şekerin durumunu gizlemekle niçin gadr ettiniz. Bu müslümana yakışacak iş değildir. Sonra o otuz bin akçeyi alıp şeker aldığı kimsenin yanına vararak dedi ki: «Ey talan! Bu otuz bin akçe senin malındır, sana götürelim.» O kimse aniçine dedi. O da olup bitenleri anlattı. O kimse: «Benim ise de, sana helâl ettim» dedi. Evine döndü. Gecce yatarken akına şu geldi: «Belki o adam utanmadan helâl ettim dedi. Ve ona gadr etmiş oldum.» Ertesi gün seher vaktinde otuz bin akçe götürüp o adama: «Mütlaka kabul edeceksin diye» ısrar etti. O da aldı, kabul etti. Satıcı alıcıya malın durumunu olduğu gibi bildirmeli, hile ve beğendirmekten kaçınmalıdır.

Eğer malda bazı kusurlar meydana gelmişse, onları alıcıya bildirmelidir. Eğer satıcı dostu ve akrabası olduğu için ona hürmet ederek pahalı almış ise, onu alıcıya bildirmelidir. Eğer önce ucuz fiyatla alıp sonra fiyata değişip fazılaşmışsa, alıcıya bildirmelidir. Bu konunun tafsülâtı uzundur. Bu hususta pazarcılar ve esnafılar çok hiyanet yapılar ve farkında bile olmazlar. Başkasının kendisine yapmalarına hoş görmediği bir şeyt yapamazlardır. O halde bunu kendine alıştırmalıdır. Zira alıcıların çoğu, satıcının sözüne timat ederler ve satıcının malı ucuz aldığını ve kendisi de alırken tam gayret gösterip değer fiyatıyla aldığını sanar. Bunun arkasında alıcının bilmediği ve bildiği takdirde almama ihtimali olan şeyler gadr ve hiyanet olur.

4 — İNSAF ÖTESİNDEKİ İHSAN VE İYİLİK

Bil ki, Allah İhsana emredip buyurur ki: «Şühbesiz Allah adalet ve İhsanı emrediyor.» (Nahl sûresi, âyet: 90). Bundan önceki kısım, adalet bahsi idi. Zulümden kaçınmak için adalet anlatıldı. Bu kısım İhsan bahsindedir. Allah buyurur: «Şühbesiz İhsan edenlere Allah'ın rahmeti yakındır.» (A'raf sûresi, âyet: 36). Yalnız adaletle yetinilenler, din yolunda ancak sermayelerini korumuş olurlar. Kâr ise İhsandır. İhsancılar ahiret ticaretinin kârını hiçbir muamelede ihmal etmeyendirler. İhsan, iyilik yapmağa denir. Seninle muamele yapan birisinin, kendi üzerine farz olmadığı halde iyilik yapmasıdır. İhsan dereceleri altıdır.

1 — Alıcının ihtiyacı olduğu için razı olsa bile, fazla kâr almamalıdır. Sarri Sekâti ticaret ederdi. On akçeden yarım akçeden fazla kâr almazdı. Bir defa almış altınlık badem aldı. Badem kıymetlendince, fiyatı yükseldi. Bir delilî bu bademi isteyince, almış üç altına sat dedi. Delilî: «Şimdi fiyatı doksan altındır» dedi. Sarri: «Ben em paradeden yarımdan fazla kâr almamayı kalbimde karar verdim, bu altını bozmayı efil görmem.» dedi. Delilî de; «Ben de senin malını neksan fiyatla satmayı efil görmem.» dedi. Ne delilî sattı, ne de Sarri fazlaya razı oldu.

Muhammed bin El-Münkedir büyük şeyhlerden idi ve dükkânı vardı; kaftan satardı. Bazısının fiyatı beş, bazısının fiyatı da on altındı. Onun bir çuраğı vardı. Bir bedeviye on altına bir kaftan sattı. Muhammed bin El Münkedir, dükkânı döndü köylünün bu fiyatla kaftan aldığını öğrendince bütün gün köylüyü aramakla meşgul oldu. Onu bulunca, «Ey köylü arab! Senin o aldığın kaftanın değeri beş altındır, fazla değildir. Beş altına geri als» dedi. Bedevi arab: «Ben razı oldum.» dedi. Muhammed: «Kendim için reva görmediğim bir şeyi, hiçbir müslümana reva görmem. Ya satışa hoz, ya da beş altına geri al, yahutda on altınla kaftanlardan birini als» dedi. Köylü arab beş altını geri aldı. O arada birisine sorup bu kimdir? dedi. Muhammed bin El-Münkedir'dir, dediler. Köylü: «Subhaneallah! Bu öyle bir kimsedir ki, çölde yağmur yağmadığı zaman yağmur duasına çıktığımızda onun adını andığımız zaman Allah'ın ismiyle yağmur yağar.» dedi. Selef (eski büyükler) az kâr ile çok sürüm yapmayı âdet edinmişlerdi.

Biz. Ali Küfe parşonda dolaşp dardı ki: «Ey müslümanlar! Az kârı reddetmeyin, çok kârdan mahrum olursunuz.» Abdurrahman bin Avfe, «O büyük servetimin sebebi nedir?» diye sordular. Buyurdu ki: «Az kârı reddetmedim. Benden birşey isteyen menetmedim, sermayesine sattım. Bir gün bin deve sattım. Diz bağlarından başka bir şey kazanmadım. Bu diz bağlarının her birinin değeri bir akçe idi. Her devenin bir günlük yemi olan birer akçe masrafından da kurtuldum. Böylece iki bin akçe kazandım.»

2 — Fakirlerin malını fazlaya alıp onların gönlünü şadetsmelidir. Meselâ ihtiyar kadınların ipliğini, çocukların sattığı meyvaları, pazar yerine sonra gelen fakirlerin malını fazla fiyat ile almaktır. Çünkü bu müsamaha sadaka vermekten daha faziletlidir. Ticaretinde böyle yapan Peygamberin duasına mazhar olur. Çünkü Peygamber, «Alış-verişte kolaylık gösterenlere Allah merhametylesin.» diye dua buyurmuştur.

Ama zenginlerden malı pahalı almak, ne sevap, ne de iyiliktir. Belki malı kıyl etmek olur. Zenginlerden pazarlık edip ucuz almak daha iyidir. Biz. Hasan ve Hüseyin ne alsalar pazarlık edip ucuz almaya uğraşarlardı. Birisi: «Günde binlerce dirhem sadaka verirsiniz. Bu kadar şey için, niçin uğraşıyorsunuz?» dedi. Dediler ki: «Verdiklerimizi Allah için veririz. Allah için verilen ne kadar çok da olsa azdır. Ama alış-verişte aldanmayı kabul etmek akıl meksanlığı ve mal meksanlığıdır.»

3 — Müştəriye mühlet vermektir. Peygamberimiz buyurur ki: «Alış-verişte kolaylık gösterenlere Allah merhametylesin.» Ve buyurdu: «Alış-verişte kolaylık gösterenlerin bütün işlerinde Allah kolaylık gösterir.» Fakirlere mühlet vermek kadar büyük iyilik olmaz. Fakir borcunu veremiyorsa, ona mühlet vermek farzdır; olur ki, bu hâlede mühlet vermek adalet olur. Eğer vermeğe gücü yetiyorsa; fakat sermayeden bir şey zararına satmak isbediyyorsa, yahut muhtaç ol-

madığı bir şeyi satmak icabediyorsa, bu takdirde mühlet vermek ih-
san etmek olur, en büyük sadaka olur.

Peygamberimiz buyurur ki: «Kıyamet gününde din hususunda
kendine zalim etmiş birini getirirler. Defterlerinde hiç iyilik bulun-
maz. Ona "Hâç hayır işlemedin mi?" diye soracaklar o da "Asla hayır
işlemedim. Ancak kendi hizmetçime tahbîh ederdim ki, bana borcu
olup da fakir olanlara mühlet verin, mûsamaha yapın" Allah: "Bugün
de sen fakir, muhtaç ve çaresizsin. Biz de sana mûsamaha edeceğiz"
buyuracak ve o kimseye mağfîret edecektir.» (Müslim)

Hadîs: «Bir kimsenin bir kimse zimmetinde belli bir müddeti
olan bir borcu olur da her gün ona mühlet verirse, o günde malın ta-
mamına sadaka vermiş gibi sevab alır.» (İbn-i Mace). Seleften (sekti
büyüklerden) bazıları her gün sattıkları maldan sadaka vermek zeva-
berü almak için, borçlarının ödenmesini arzu etmezlerdi. Peygamberi-
miz buyurur ki: «Cennet kapısı üzerinde şunu yazılı gördüm: Sadaka-
nın her dîrhemini on dîrhem, borcun her dîrhemini onsekti dîrhem he-
sabedilir. Bunun sebebi, borç ancak ihtiyaç vaktinde alınır. Sadaka
ise muhtaç olmayana da düşüldür.»

4 — Borcu ödemekte ihсан, istemeye ihtiyaç bırakmadan ödeme-
de acele etmek ve paranın iyisiyle ödeyip kendi eliyle ödemek ve mal
sahibinden kimse gelmeden evine göndermektir. Hadîs: «Bir kimse
borç ettiği zaman, güzel bir şekilde ödemeyi niyet ederse Allah ona
yardım için birçok melekleri görevlendirir. Onu hâlden korurlar ve
borçtan kurtulması için dua ederler.» (Ahmed, Aliş'den). Ama ödeye-
bilmediği hâlde mal sahibinin izni olmadan bir saat geciktirirse asi ve
zâlim olur.

Namaz kılarken de, oruç tutarken de, uyurken de yâni bütün hâl-
lerde Allahın lâneti altında bulunur. Bu öyle bir günah olur ki, uyku-
ya daldığı zaman bile kendisinden ayrılmaz. Zenginliğin çarşı paraya
sahip olmasıdır. Eğer birşey satabildiği hâlde satmazsa, yine asi olur.
Eğer geçmes akça ile öderse, ya da mal sahibinin isteksiz olacağı şey-
lerle öderse asi olur ve mal sahibi razı oluncaya kadar onun günahın-
dan kurtulmaz. Bunları halk basit bilir, fakat haddi satanda büyük
günahlardır.

5 — Birisiyle alış-veriş ettikten sonra pişman olduğunu görür-
se, onunla ikale etmek, yâni satış geri çevirmektir. Peygamberimiz
buyurur ki: «Yapılan satıştan pişmanlık duyduğunu anlayıp satış
ikale edenin, günahlarını Allah imha eder.» İkale farz değil ise ,de
çok sevaptır.

6 — Fakire az bir şey de olsa vevâsiye vermek ve verebilinceye ka-
dar geciktirmek niyetiyle vermelidir. Ödürerse, helâl etmelidir. Se-
lefte (eskide) bazı kimselerin iki defteri vardır. Birincisinde meçhul
kimler yazıyordu ki, bunlar fakirlerin izni idi. Eunu, öldüğü takdirde
onlardan kimse miras istemesin diye gizli tutardı. Bu grubu havas-
tan saymazlardı. Havaslar, fakirler için defter tutmazlardı. Verilirse
alırlardı. Getirmesse ümitlerini keserlerdi. Din ehlinin ticareti böyle

İdi. Din ertabının derdleri dünyevi muamelelerinde belli olur. Dünyevi koruyup bir dirhem için şübheye adam atmayan kimse ehlibitahıtan olur. Doğrusunu Allah bilir.

5 — DÜNYA MUAMELELERİNDE DİNİ KORUMAK

Bil ki, dünya ticaretinin ahiret ticaretinden alıkoymadığı kimse bedbahttır. Zira düşün, bir altın kaba, toprak kaba (çömleğe) değişiminin durumu ne olur?.. Dünya toprak kaba gibidir, hem çirkin, hem de çabuk kırılır. Ahiret ise, altın kab gibidir. Hem güzel, hem de ebedî ve bakidir. Dünya ticareti, ahirete aşk olamaz. Cehenemün çukurlarını fazla dolaşmamak için uğraşmalıdır. İnsanlara gerekli olan sermaye din ve ahirettir.

Öyle ise, kendine acımayıp ondan gafil kalmak ve kendini tamamıyla ticaret ve ziraat işlerine vermek doğru değildir. Din hususunda kendine acımak şu yedi ihtiyatı göstermekle olur.

Birinci İhtiyat: Her gün kalbinde iyi niyetleri ve hayırlı azimleri tezahürmelidir. İnsanlara muhtaç olmamak, onlardan umut edip bir şey beklememek için kendinin ve çoluk çocuğunun rizkını belâhiden kazanmaya, ahiret yolunda çalışıp meşgul olmak imkânını bulmak için aşk ve boş zaman teminine niyet etmelidir. Ve yine iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya; bir günah ile karşılaştığı takdirde rıza göstermeyiip menetmeğe; o gün insanlardan çekinip, nasihat ve güveni esirgetmeye niyet etmelidir.

Bu anıhatırlar, ahiret amelîleridir, peşin kâr olur. Eğer bundan başka dine dünyevi bir şey gürerse, o fazladan bir kâr olur.

İkinci İhtiyat: Bilmelidir ki, insanlardan en az bin kişi onun için çalışmadan, bir gün bile yaşayamaz. Meselâ tarımcı, çiftçi, kilimci, demirci, dokumacı ve diğer sanat erbabe gibi. Bunların hepsini onun işiyle meşgul durdurur. Zira bunların hepsine ihtiyacı vardır. Öyle ise, onlar onun işleriyle meşgul olan, hiç kimse için kendisinden fayda görmemesi doğru olmaz. Dünya insanları hepî yolculuktadır; yolculara yaraşan birbirlerine arkadaş, yardımcı olmaları ve birbirlerine acımalarıdır. Öyle ise, kendisi de sabahleyin erken bir iş yolunda olmak, ve ben müstâmanlardan fayda görüp onlardan razı olduğum gibi, onlar da benden fayda görsün benden razı olsunlar, diye niyetlenip her işle meşgul olmalıdır. Çünkü bütün sanatlar farz-ı kifayedir, kendisi de bu farzlardan birini yapmağa niyetlenmelidir. Bu niyetin doğru olmasının alameti; insanların muhtaç olduğu ve yokluğundan sıkıntı çektiği bir sanatta uğraşmasıdır. Meselâ: Kuyumculuk, nakışçılık ve kalaycılık gibi sanatlar, dünyanın süsüdür. Bunlar zarurî ihtiyac olmadığı için yapılmamaları daha iyidir. Gerçek bunlar mübahdır. Ama eklemler için altın sırmak elbise dikmek, kullanacakları altın eşya yapmak, haramdır. Selefin sevmediği meslekler, gıda maddeleri satmak, kafen satmak, kasap ve sarraf olmak —sıra bunda (sarraflıkta) fazla ücretlerinden korunmak hayli güçtür— ve kan almaktır. Zira

iyileşmek umudu ile çok bere başkasını yaralar, halbuki bazen faydası da olmaz ve temâlikçilik ve tabakeliktir (debağlıktır). Zira, bunlarda elbiseleri temiz tutmak zordur. Ayrıca bunlarda aşağılık ahlâkı vardır. Ve çobanlık ve delâlliktir. Zira delâllikte fazla konuşmaktan kaçınmak zordur.

Hadîste: «Ticaretin hayırlısı, manifaturculuk; sanatların hayırlısı da terziliktir.» (Firdavsî sahibî; Hz. Ali'den) buyurulmaktadır. Ve yine hadîste: «Eğer cennette ticaret olsaydı bezazlık olurdu ve eğer cehennemde de ticaret olsaydı sarraflık olurdu.» (Ebu Mansur Deylemi) buyurulmaktadır. Dört mesleği de aşağı görmüşler: Kılıncılık, pamakçuluk, ipkçilik ve muallimlik. Çünkü bu meslek sahiplerinin işi, kadın ve çocuklarıdır. Aklı az kimselerle uğraşmanın da akli az olur.

Üçüncü İhtiyat: Dünya pazarı ona ahiret pazarından ahkoyamazdır. Ahiret pazarı camilerdir. Zira Allah buyurur ki: «Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ın zikrinden ahkoymasına, yoksa ziyan edersiniz.

Halife Hz. Ömer pazarda, çarşıda: «Ey tüccarlar! Günümdün başını ahiret için geri kalana da dünya için harcamaya dendi. Selefün iketî, sabah ve akşam vakitlerinde ahiret için çalışmak idi. Ya camilerde zikir ve virâhlerde meşgul olurlardı, ya da ilim meclisinde toplanarlardı. Sabah çorbası ve kelle yemeğini çocuklar ve zimmiler (başım uyrukta başka din mensupları) satarlardı. Çünkü o vakitte erkekler camilerde bulunuyorlardı. Hadîste: «Melekler kulan amel defterini göğe çıkarırlardı zaman (bakarlardı); günün başında ve sonunda hayır amel işlemiş ise, aralarındakini onun yüzüne yazmaya başlardılar.» buyurulmaktadır. Ve yine hadîste buyurular ki: «Sabah ve akşam melekleri, sabah ve akşam bir araya gelirler, Allah onlara hitap ederek buyurur ki: "Ey meleklerim kullarımı ne halde bıraktınız" melekler der ki: "Namaz ile meşgul oldukları halde bıraktık", Allah: "Siz şahid olan onları bağışladım"» buyurur. Selef günün ortasında ezan sesini duyunca hiç beklemeden hangi işte iseler, bırakıp camiye gelirlerdi. Allah'ın, «İhtihâr ticaret ve satış onları Allah'ın zikrinden ahkoyamaz» kelâmının tefsirinde: «Yâni onlar öyle bir kavimdir ki, demirleri esası duyunca, kaldırdığı çekici öre vurmada, terzileri soktuğu iğneyi geri çekmeden namaza giderler.» denilmiştir.

Dördüncü İhtiyat: Çarşıda, pazarda Allahın zikrinden gafil olmamalıdır. Mümkün oldukça kalbini ve dilini ondan uzak tutmamalıdır. Zira kalb ve dilin Allahın zikrinden uzak kalmasıyla, bütün dünya ile karşılaşmayacak faydalar elden gider. Gafiller arasında yapılan zikrin cevabı daha fazladır. Peygamber buyurur: «Gafiller arasında Allah'ı zikreden kimse, kuru ağaçlar arasında canlı gibi ve namertler arasında bulunan kahraman gaziler gibidir.» Ve yine buyurur ki: «Çarşıya, pazara gelince bu duayı okuyanın amel defterine Allah iki milyon sevab yazdırır: "Bir olan Allah'dan başka mâbud yoktur. Onun ortağı yoktur. Mülk onundur. Hamd onundur. Dîlittir,

İddürcür. Dirdir. Gümüşdür. Hayır onun dıgıdır. O, her şeye kadirdir." Cüneyd-i Bağdadî buyurur: «Pazarda çok kimse vardır ki, soñler halkasında oturanlardan daha kıymetlidir. Ve bazı kimse bilirim ki, günlük virdü üçyüz rek'at namaz ve almış bin tesbihtir.» Derler ki, Cüneyd, bu kâlmından kendini kasdetmişti. Hülâsa pazara, kalb rahathıgıyla ibâdet yapmak için rızkını kazanmaya gidenler, Cüneyd-i Bağdadî'nim dediği gibi olur; esas gayeyi terketmiş olmas, Pazara gitmekten maksadı dünyalık kazanmak olan kimse bu sevaba nail olmaz. Hatta dünyalık taleb eden kimse camiye namaz kılma da kalbi, fikri ve düğünceci dükkân hesabında olur.

Beşinci İhtiyat: Pazara dıgküm olmamalıdır. Şöyle ki, herkesten önce pazara gidip herkesten sonra dönmemelidir. Uzak seferlere, tehlikeli yollara ve deniz yolculuğuna gitmemelidir. Çünkü bunlar çok dünya ihtirasından ileri gelir.

Muaz bin Cebel diyor ki: «İblis Zelenbur adında bir eğla vardır. Pazarlarda İblis'in vekili olur. İblis ona pazara gönderip ona "yürü, git pazarların kalbine yalan, yemin, hile ve hiyanet at, herkesten önce pazara gidip ve herkesten sonra dönen kimseye yoldaş ol" der. Hadîste: «Dünyanın en kötü yerleri pazarlardır. Pazarların en kötüsü de evvel gidip sonra dönenlerdir o halde ilim meclisinden, sabah virdinden ve kuşluk namazından çıkılmadan pazara gitmemelidir. O güne yetecek miktar kazanınca da dönüp camiye gitmeli ve ahiret hayatına gerekli olanları kazanmalıdır. Çünkü ahiret hayatı çok uzundur, ona ihtiyâç fazladır ve onun azığından insanlar çok yoksundur.

Khü Hanîfînin hocası olan Hamed bin Seleme haş örtüsü tartardı. İki habbe kazananın sepeti bağlayıp ibadete dönerdi.

İbrahim-i Havas (r.a.) diyor ki: «Bir gün İbrahim Edhem bana rastgeldi; nereye gidiyorsun, dedi. «Kil halıgı yapmağa gidiyorum», dedim. Bana: «Ey İnsanoğlu! Sen arıyorsun ve aranıyorsun. Senin nasîbin olan şey, mutlaka seni bulacaktır. O halde senâne ayırtmayan şeyi niçin arıyorsun? Hiç, mahrum kalan haris ve rızıklanan ihtiyarları görmedin mi?» dedi. Dedim ki: «Ey İbrahim Edhem! Benim müskiyetinde bir bakkalın zımmetinde bulunan bir damkından (bir üçü) başka hiçbir şey yoktu.» Dedi ki: «Senin müskünanlığına yazık ki, bir damka sahip olduğun halde, yine dünya işine gidiyorsun.»

Seleften bir grup vardı ki, haftada iki gündün fazla pazara gitmezdi. Diğer bir grup da her gün gider ve eğla namaz vaktinde dönerlerdi. Diğer bir grup da ikindi namazı vaktinde dönerlerdi. Hülâsa günlük nafakasını kazanan camiye giderdi.

Altıncı İhtiyat: Şüphelilerden kaçınmalıdır. Ama insan kaçınmas da haramın strafında dolayınca faisk ve aslı olur. Şüphelendiği her-

şeyden Müftülerden değil, kalbinden fetvâ alınmalıdır. Eğer bunun ehli ise... Gerçi kalb ehli olmak gayet nadirdir.

Demek ki, kendi kalbinde bir şeyde kötülük görürse, onu almasın. Zalimler ve onlara alakadar olan kimseleri ticaret yapmasın, hiçbir zimme vermesi satış yapmamalıdır, ki zailimin ölümüne üzülmesin. Zenginleşince, bona sevinmemelidir. Zalimlere sattığı şeyden yardım görürlerse, onların zulmüne ortak olur. Meselâ İslâm düşmanlarına kâğıt satarsa, kıyamet gününde onlarla müdahaze edilecektir.

Velhasıl herkeste muamele etmemeli, belki muamele yapmaya yarar kimseler aramalıdır. Şöyle rivayet edilir ki, bir zamanlar pazara gidenler: «Kiminle muamele yapalım?» diye sorunca, «kiminle arzu edersen onunla yap; çünkü bütün pazarcular ihtiyat ehlidir», derlerdi. Sonra bir zaman geldi. «Bütün pazar ehliyle yapın, yalnız İslâm, falan hariç» derlerdi.

Ondan sonra da bir zaman gelecek ki, «hiç kimse ile muamele yapmayın» denilecektir. Bu söz bizim zamanımızdan evvel söylenmiştir. Bizim zamanımızda böyle olduğundan korkulur. Çünkü muamelelerde helâl haram arasında ayırım yapılmamakta, halk haramlara daimaktadır. Bunun sebebi, akalları ve dinleri noksan olan dâruşşamanların verdiği fetvalardır. Onlar: «Dünyanın her tarafı bir olmuştur, yani hepsi haramdır» diyorlar. Bu söz, hadîslerinde büyük bir hatadır. İslâm gerçeği bunun ötesindedir. Bunun kâulu bundan sonra «helâl ve haram» kitabında gelecektir, İnşâallah.

Yedinci ihtiyat: Muamele yaptığın kimse ile hesabını doğru yapmalısın. Gerek konuşmada, gerek duymada; gerek vermeye ve gerek almaya olsun... Kıyamet gününde zalim ve masûmun yüzleştirileceklerini, masûmun, zalimden hakkını alacağına düşünmelidir. Büyükeldebi bir rûyasında bir tüccar görüyor ve ona «Allah sana ne yaptı» diye soruyor. Tüccar diyor ki, «ünâme elîbin sahife getirdiler.» ya Rabî! Bunlar hepî benim günahımın sahifeleri mi? dedim. Hitab geldi ki, sey İslâm! Elîbin kimse ile alış-veriş yapmışsın. Herbiri onun sahifesidir.» Tüccar diyor ki: «Sahifelerde yapılan bütün muamelelerin başından sonuna kadar tafsilâtını buldum.» Velhasıl eğer aldırdığı kimseden zimmetinde bir kuruş bile kalmış ise, mutlaka çıkacaktır ve o kuruşü ödeyip uhdesinden kurtuluncaya kadar hiçbir şeyin ona faydası olmayacaktır.

Muamelelerde salih selefin halleri ve şeriatın yolu bu anlattıklarıdır. Bu zamanda bu sünnet kalkmıştır. Muamele İlmî unutulmuştur. Bu zamanda bir sünneti İhya eden büyük avâbir kazanır. Peygamberimiz bir hadîste buyurur ki: «Bir zaman gelecek ki, bir kimse bu yaptığımız ihtiyatın onda birini yaparsa ona yeter.» Niçin ya Resûlellah! dediler. «Çünkü siz insanınlar arasındasınız. Hayırlara inanıyorsunuz. Onun için ihtiyat yapmak size kolay gelir. Ama onlar hayırlara inanmayanlar arasındadır. Bu sebeble bu gibi ihtiyatları yapamazlar gafiller arasında garib kalırsa, buyurdu.

Bunu anlatmaktan maksat, o kadar ihtiyatlar masıl yapılsa diyerek limitsizliğe düşülmesin. Zira bu zamanda yapılan az riayet kifayet eder. Hatta ahiretin dünyadan hayırlı olduğuna inanarak, bu ihtiyatların hepsini yapabilir. Çünkü bu ihtiyatlar fakirlik meydana getirir. Bu fakirin ebedî padişah olacağına muhakkak gözüyle bakın şüphesiz bu zahmetle katlanır. Çünkü insanlar dünyada biraz servet kazanmak, ya da bir mevki elde etmek için mahrumiyetler içinde uzun yolculukların zahmetini çekmeğe sabrederler. Halbuki ölüm yetince ne mal ne de mevki kalır. Hepsini zayıf olur. Bu iş de boş geçer. Ahiret padişahlığı için çalışan, kendi nefesine reva görmediğini başkasına da reva görmemelidir.

DÖRDÜNCÜ ASIL

HELÂL, HARAM VE ŞÜBHELİ ŞEYLER

Peygamberimiz buyurur ki: «Helâl aramak, her müslümана farzdır» (*) Helâlin ne olduğunu öğrenmeden onu kazanmak mefûlün değildir. Peygamberimiz buyurur ki: «Helâl de belli ve açıktır. Haram da belli ve açıktır. Bunların arasında ne olduğu bilinmeyen şüpheli şeyler vardır. Bunların etrafında dolaşmanın harama düşme ihtimali vardır.» Bu konu, uzun kışılara muhtaçtır. İhya kitabımızda, hiçbir kitaba olmayan bilgiler anlatıldı. Bu kitapta ise, avamın anlayabileceği kadar anlatılacaktır. Bu kadarını da dört bölümde anlatalım. (İnşallah, Tebareke ve Teâlâ). Birinci bölüm, helâl kazanmanın sebep ve fazileti bahsindedir. İkinci bölüm, helâl ve haramdan takva ve verâ, dereceleri bahsindedir. Üçüncü bölüm, helâl ve haramı birbirinden ayırmanın bahsindedir. Dördüncü bölüm, Padişahların tayin ettiği vazife ve onlara muhalefet etmenin hükmü bahsindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HELÂLİN SEVAH VE FAZİLETİ; HARAMIN CEZASI

Bil ki, Allah buyurur: «Ey peygamberlerim! Helâl yeyiniz ve layıkıyla ibadetler yapınız.» (Mü'minün sûresi, âyet: 51). Ve bu sebepten peygamberimiz de buyurur ki: «Helâl aramak bütün müslümanlara Farzdır» ve yine buyurur ki: «Bir kimse için haram karıştırmadan kırk gün aralıksız helâl yerse, Allah onun kalbine nur doldurur, kalbinden hikmet pınarlarını akıtır.» Bir rivayette de: «Kalbinden dünya sevgisini keser.» (Ebu Naim, Hilyede) buyururur. Ashabın şularından olan Sa'd bin Ebi Vakkas peygamberimize: «Ya Resûlellah! Dua buyurun ki, sizin duanız hareketiyle bizim de duamız reddolunmasın, kabul olsun» dedi. Peygamberimiz: «Ey Sa'd! Duanın kabul

(*) Zebîrî bahsinde geçti. Tebarekî de rivayet etti.

olması için helâl yemektir.» (Taberanî, Avestida) buyurdu. Ve yine buyurur: «Çok kimseler vardır ki, yediği giydiği haramdır. Halbuki el kaldırıp dua ediyor. Böyle dua nasıl kabul olur? Allah senden ne farz, ne ne de sünnet kabul eders ve yine: «Aldığı elbise parasının bir akçası haram olursa, o elbise üstünde kaldığı müddetçe namazı kabul olmaz» buyurur. Ve yine buyurdu ki: «Harasından meydana gelen etten atış daha iyidir, yine buyurdu: «Allah nereden olursa pervasızca toplayana, Allah da nereden olursa pervasızca çebeuneme atars; ve yine buyurdu: «Helâl kazanmak peşinde yorularak evine dönüp yatan, haşşlanmış olarak yatar. Ve Allahın hoşnutluğu ile sabahlars; yine buyurur: «Harasından kaçanlara hesap sormaya utanırumsa, ve yine buyurur ki: «Bir akça faiz almak, din nazarında otuz defa sinâ yapmaktan ağırdır» ve yine buyurur ki: «Harasından kazandığını sadaka verirse, kabul olmaz; saklırsa, çebeunem yolunda ona azık olur.»

Ebû Bekir bir hizmetçinin elinden şerbet içti. Haram yoldan kazandığını anlayınca hemen parmağını boğazına götürdü ve istifra etti. O kadar zorlandı ki, döşüğünden korktular. Ve buyurdu ki: «Allahım! Bu şerbetten damarlarımda kalanından sana sığınırım.» Hz. Ömer de kendisine beytülmâl (hazine) devletlerinin sülûnden bir miktar verdikleri zaman böyle yapmıştı. Abdullah bin Ömer buyurur ki: «Kambur oluncaya kadar namaz kılın ve kul gibi incedinceye kadar oruç tutsun, harasından sakınmadıkça faydası olmaz.»

Sâliyan-ı Sevri buyurur ki: «Hayır etmek kasdiyle haram maldan sadaka veren kimse, pis elbiseyi idrar ile yıkayan kimse gibidir ki, elbise daha çok pislenir.» Yahya bin Muaz buyurdu ki: «İtaat Allah'ın hazinesidir. Önem anahtarı duadır. O anahtarın dışları de helâl lokmadır. Sehl-i Tusteri: «Hiç kimse dört şey olmadan hakikate ulaşamaz: Birincisi, bütün farzları sünnetleriyle eda etmek, ikincisi, şüphelilerden de kaçınmak üçüncüsü helâl yemek; dördüncüsü, içte ve dışta ne kadar yakışıkuz üfâtlar varsa, hepsinden el çekmek; dördüncüsü, bunlara ölüncüye kadar sabretmek.»

Büyükler demişler ki: «Kırk gün şüpheli yemek yiyecek kalbi kararır, paslanır.» İbni Mûbarek buyurur ki: «Bir şüpheli şeyi sahibine vermek, benim yanımda onbin akça sadaka vermekten hayırlıdır.» Sehl-i Tusteri buyurur ki: «Haram yiyecek ister istemez yedi anas günah işlemiş olur. Ve helâl yiyecek de yedi anas itaat etmiş olur ve devamlı hayırlara muvaffak olur. Velhasıl bu konuda hadis ve eserler çoktur. Selefin takvâ sahibleri, tam ihtiyat üzere idler. Onlardan biri de Vüheyb bin El Verd idi. Bunun hadi şöyle idi: Nerden geldiğini bilmediği hiçbir şeyi yemezdi.

Bir gün annesi ona bir bardak süt getirdi. Validesine: «Bu süt nereden ve nasıl satın alınmıştır» diye sordu. Hepsini öğrendikten sonra: «Hayvan nerede otlamıştır, o yerde müslümanların hakkı var mıdır?» dedi. Annesi «evete» deyince, içmedi. Annesi: «Ey Vüheybi bu sütü iç! Allah sana merhamet eder» dedi. Vüheyb: «Günah sebebiyle Allahın merhametine erişmek istememe dedi. Bigr-i Hafıye: «Ne

reden yiyorsan?» diye sordular. Çünkü Bısr'ın Muscama ihtiyacı vardı. Dedi ki: «Başkalarının yediği yerden yerim. Fakat istemeden yiyip de ağlayanla, pervasızca yiyip de gülen arasında fark vardırı ve dedi ki: «Netice, el kısa, lokma küçük olmalıdır.»

İKİNCİ BÖLÜM

HELÂL VE HARAMIN DERECELERİ

Helâlin çeşitli dereceleri vardır, hepsi bir değildir. Çünkü bazıları, bazılarından daha temizdir. Bunun gibi haramlar da bazıları bazılarından daha ağır ve daha pisir. Tipki bir hastaya hararetili geuyer zararlı olınca, hararetili fazla olanın zararı fazla olur. Hararetin dereceleri çeşitlidir. Çünkü bal ile çekerin hararetili bir değildir. Haram da böyledir. Müslümanların haram ve şüphelilerden kaçınmaları beş derecedir:

Birinci derece: Bütün müslümanların vera'dır. Şöyle ki, zahir fetvaya göre, haram olan şeylerden uzak durmalıdır. Bu vera'nın en aşağı derecesidir. Bu derecedeki vera'dan el çekenin (harama düşenin) adaleti bâttir. Ona fasak ve asi derir. Bu makamın da çeşitli dereceleri vardır. Çünkü bazı kimseler, bazı kimselerin malına fasak akid; fakat gönül nızasıyla alır. Gerçi bu haramdır. Fakat gasb ile alınan malın haramlığı bundan daha şiddetlidir. Ve eğer bir ökleden veya bir fakirden gasbederse, haramlığı daha da şiddetli olur. Fasak akid de eğer riba sebebiyle olursa, riba sebebiyle olmayandan şiddetli olur. Gerçi her ikisine de haram denir. Haramlığı fazla olan akıbetinin tehlikesi de fazla olur, af ümidü daha az olur.

Nitekim çekir hastası bal yese, onun tehlikesi çoğalır. Kıvama gelmiş çekerden fazla yiyenin tehlikesi, az çekirli yiyenden daha çok olur. Veilnasıl hangi şey helâli ve hangi şey haram olduğunu etraflı olarak ancak fıkıh ilmini kavrayan bilir. Herkese de fıkıh ilmini kavramak farz değildir. Çünkü geçimi, ganimet ve elnye malından olmayan onların bahislerini okuması lâzım olmaz. Belki herkese muhtaç olduğu ilim lâzımdır. Meselâ eğer geçimi alış-verişten sağlanıyorsa, alış-veriş bilgilerini bilmest farz olur. Eğer kiralama (icar) ile olursa icarlama ilmini bilmesi farz olur. Her mesleğin bir ilmi vardır. Geçimi hangisinden ise, onun ilmini bilmesi farz olur.

İkinci derece: İyilerin vera'dır ki, onlara salih denir. Bunlar: Müftünün «haram değildir, fakat şüphelidir» dediği şeylerden de sakınan kimselerdir. Şüphede üç kısımdır: Bazısından kaçınmak farzır. Bazısından farz değil, müstahaptır. Kaçınması farz olan birinci derece, müstahap olan da ikinci derecedir. Üçüncüsünden kaçınmak da verve ve faydasızdır. Meselâ, av etini yerken belki başkasının mülküdür diye kaçınmak, veyahut arıye (ödünç) evinde otururken, belki sahibi öldü, varislerin eline geçti diye evden çıkmak.

Bunun gibi kaçınmalıdır, bir delil olmadıkça vesvesedir, amel etmeye yaramaz.

Üçüncü derece: Perhizlerin verra'dır ki, bunlara müttaki denir. Bunun haram ve şüpheli olmayıp fakat onlara yol açabilen şeylerden sakınan kimselerdir.

Nitekim Peygamberimiz buyurur ki: «Kul, tehlikeli şeylerden, tehlike olmak ihtimali ile sakınmadıkça müttakiler derecesine ulaşamaz. Hz. Ömer buyurdu ki: «İhs bir haram korkusundan dokuz helâlden kaçırsa, dokuzan dokuz akça alırsa, Tamam alırsa beki fazla almış olurum diye. Ali İbn Said buyurur ki: «Kira ile bir evde oturuyordum. Bir gün bir kâğıt yazdım ve kâğıdan mürekkebinin duvarın toprağıyla kurutmak istedim. Kendi kendime dedim ki, duvar benim mülküm değildir, devara el uzatmıyayım. Sonra dedim ki, bu kadar toprağın ne kıymeti olur. Ve sonra o topraktan yazdığım kâğıdın üzerine saçtım. Râyârada bir adam gördüm. Bana dedi ki, bazı kimseler duvar toprağının ne kıymeti vardır diyor. Yarın kıyamet gününde ne kıymeti olduğunu göreceksin. Bu derecede olanlar ruhsatlı şeylerden kaçınmaktan da uzak kalmazlar. Çünkü ruhsat yolu tamamıyla açık tutulursa, fazlaya müncer olabilir, hem de ahrette takva ölçüsün derecesinden düşebilirler, diye düşünüyörlar. Bu sebepten Hasan İbni Ali küçük İben sadaka malından bir hurma ağzına almış, Peygamberimiz «kul, kula dedi, yarı «Ey Hasan bırak yaramaz» buyurdu.

Halife Ömer bin Abdülaziz'in övüne ganimet malından misk getirdiler. Hemen burnunu tuttu ve: «Miskim faydası kokusundur» dedi. Bunlar İslâmın murundan İleri gelen şeylerdir. Büyük velâlerden biri, bir gece bir hastanın başında bekledi. Hasta ölünce, hemen kandili söndürdü. Ve: "Bu da varislerinin hakkı oldu" dedi. Halife Ömer, müslümanların hanımlarına dağıtmak maksadıyla ganimet miskini evinde saklıyordu. Bir gün Hz. Ömer, hanımının baş örtüsünde Misk kokusu duydu ve bunu sordu. Hanım, «Misk turtmamışım, elimi başörtüme silmişim dedi. Ömer, hanımının başından örtüyü alıp koku eseri kalmayıncaya kadar onu su ve toprakla yıkadı ve ondan sonra hanımına verdi. Bu kadarına ruhsat vardı. Fakat Ömer başka bir şeye yol açmazmış diye bu ruhsat kapısını bile kapadı. Velâdan takva sevabını kazanmak için, haram korkusundan helâlden kaçındı.

İmam Ahmed bin Hanbeli sadıklar ki, Cümde İben Sultanın malından buhur yakmalar, ne yapmalıdır? Buyurdu ki, koku almamak lein dışarı çıkmalıdır. Çünkü haram buhurun kokusu, harama yakındır. Çünkü buhur kokusunun etibeye sinmesi düşünülüyor. Ruhsat yeri değildir. Ve yine Ahmed bin Hanbeli sadıklar ki, bir kimse bulduğu hâdis kâğıdının sahibinin izni alınmadan kopyasını alabilir mi? «evet olmaz» dedi.

Halife Ömer'in çok sevdiği bir hanımı vardı. Halife olunca onu boşadı. Bir hususta vasıta olursa, mutlaka onu dinler diye böyle yaptı.

Bil ki, dünya zinetine ve süsüne raci olup onunla meşgul olmak, zararı başka şeylere yol açar. Hatta helâlden doya doya yiyenler bile takva derecesinden mahrum olur. Zira helâller zinciri şehveti tahrik edip kalbe boşuk fikirler verebilir. Dünya ahlinin malına, bağına ve evlerine bakıp imrenmekte de, dünya hırsının harekete gelip dünyalık toplama ve haramlara yol açmak korkusu olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur: «Dünya sevgilî bütün günahların başıdır».

Bil ki, dünya malı mübahtır. Ona sergi bağlamak kalbi mağlub eder ve çok mal toplamaya sevkeder. Günah işlemeden çok mal toplama da mümkün olmaz. Hatta kalbünde Allah'ın zikri unutulur. Bütün felâketlerin başı da Allah'ın zikrinden gâfil kalmaktır. Bunun için Süfyan-ı Sevrî dostların birisiyle beraber muhteşem bir zâtin sarayının önünden geçerken yanındaki dostu taraya bakınca, Süfyan yasakladı ve: «Eğer bunun gibi şeylere bakmazsanız; O zât bu israfı görmesdi. Bu itibarla siz bunun günahına ortak olarsunuz» dedi. Ahmed bin Hanbel'e: «Camileri ve evleri kireç ile yapmak hususunu sordular. Buyurdu ki, toz toprak olmaması için camilerin ve evlerin zeminini kireçle sıhâh etmek câizdir. Fakat ziynet kasdıyla duvarları kireçle yapmak câiz olmaz» Rivâyet edilir ki, selefîn büyüklüğü buyururlardı: «Elbisesi ince ve yufka olanın, dini de ince ve yufka olur.» Velhâsıl bu babta anlatılmak istenen şudur; harama düşmek korkusu olursa, helâlden bile kaçınmak lâzımdır.

Dördüncü derece: Sadıkların vera'sıdır. Onlar, helâli olan şeylerden sadece harama mâncer olduğu için değil, belki onu meydana getiren sebeplerden birinin de içendiği için saklanan kimselerdir. Meselâ: Bîç-i Hafî (r.a.) Sultanların yaptırdığı çeşmelerden su içmedi. Bazıları da, hac yolunda Sultanların yaptırdığı havuzlardan su içmezlerdi. Bazıları da, Sultanların açtığı kanallardan akanan bağların ürününi yemezlerdi. Ahmed (r.a.) bin Hanbel Camî yanında terâlik yapmayı çirkin görürdü. O hâle vera ehli yanında, camî etrafında yapılan terâlikle sağlanan kazanç çirkindir. Ona, mezarların kümbetlerinde yapılan çıkırcılıktan sordular. «Kümbetbaneler ahiret için yapılmıştır. Onun için onların kazancı çirkindir.» Hizmetçilerden biri Sultan Sarayından gelen bir kandilî yakınca, kandilî sahibi onu söndürdü. Büyüklerden birinin nabının kayıp kırıldı. Padîşahın ıçkı geçiyordu. O ıçkıtan kayıpmı düzeltmekten sakındı.

Bir kadın ıplık eğirirdi. Padîşahın ıçkı geçerken, o ıçkıta eğirmemek için geçmesini bekledi. Zinnûn-ı Masri'yi (r.a.) hapis etmişlerdi. Günlerce aç kaldı. Müridlerinden bir kadın helâli ıplık ile yemek satın aldı ve ona gönderdi. O yemeği yemedi. Kadın ona gücenip dedi ki, gönderdiğim şey helâli idi ve bu kadar günden beri açsın. Niçin yemedin? Zinnûn: «Bir zâlimin tabağında geldi. O da zindancının elidir» dedi. Zinnûn bu ihtiyatı şunun için yaptı ki, ona yemeğin gelmesi bir zâlimin kuvveti ile idi. O kuvvet de haramdan hasil olmuştu.

Bu anlatılan, vera'nun yüksek derecesidir. Bunun hakikatini bilmeyen vasıvasıya düşüp hiçbir faşkın elinden yemek yemez. Hakikat bu değildir. Çünkü bu, haram yemeği itiyed edinmiş, haramdan kuvvet alan kimseye mahsustur. Ama zinâcı olan kimsenin kuvveti zinâdan olmaz. Demek ki zinâcı elinden gelen yemek haram kuvveti vasıtasıyla değildir.

Surr-ı Sekatî (r.a.) diyor ki, bir sahrada bir akar suya ve yeşillığe rastgeldim. Kendi kendime «bunlardan yiyeyim. Eğer hayatımdan beklî yemiş olsam, bu olur» dedim. Gaybten bir ses geldi ki, seni buraya getiren kuvvet nereden geldi. Surrî diyor ki, bunu duyunca, pişman oldum ve tevbe, istiğfar ettim.

Siddıkların derecesi bu anlatıklarımızdır. Onların işi, bunun gibi ihtiyatlarda ince düşünmektir. Bu zamanda ise, efbise yıkarken temiz su bulmak için ihtiyat ederler. Siddıklar bunları basit şeyarlarda. Yalnız ayak yürüyüp buldukları sadan taharet ederlerdi. Taharet bir nevi sahiri süsleyip, halkın nazarına hazırlanmaktadır. Bununla neyse büyük kübir hasil olur. Ama nazargâh-ı Hak için olan temizlik gayet çetin ve zordur.

Beşinci derece: Mukarrebler ve Muvahhidler vera'dır ki, onlar Allah için olmayan yemeği, içmeği, uykuya ve herşeyi kendilerine haram etmişlerdir. Bunlar, öyle insanlardır ki, niyetleri ve sıfatları bir olmuştur; muvahhidler, bu grubun kemale ermiş olanlarıdır.

Yahya bîn Muaz'dan anlatılır ki, o bir gün şerbet içmişti. Hanım «Ev içinde biraz dolaş, şerbetin faydası görülsün.» dedi. Yahya: «Bu hareket ne sebepten dolayıdır. Sebep açık değildir. Otuz yıldır ki, ben nefsimin muhasebesindeyim, onu din için olmayan hususlar için hareket etmekten koruyorum» dedi.

O halde bu insanların, din işlerinden başka bir şeye niyetleri, ve hareketleri olmaz. Şöyle ki, yemek yerken akıl ve hayatları yerinde duracak kadar, ibadet yapmak için kuvvet hasil olacak kadar yerir. Konuşurken din için lâzım olan miktarı konuşurlar. Bu anlatılandan başka herşey kendi nefislerine haram bilirler.

Vera, dereceleri bu anlatılanlardır. O halde, bunları dinleyip kendi çalışmalarının aşğını ve zavalılığını bilmelisin. Eğer adaletli müslümanların vera'ı olan birinci dereceyi gözetmek istersen, kendinde, faşlık adını kaldırmak miktarında aciz ve çaresiz kalırsan, riayet edemeyişin. Ama söz gelince ağız açıp bütün melekottan dem vurursun. Şeriat ilmindeki zâhiri meselelerden utanırsın. Fakat Sofilerin kütâhını söyleyip yüksekte konuşmaya çalışırsın. Hadiste Peygamberimiz: «Ümmetin en kötüsü, nispetlere dahip çeşitli yemekler yiyen çeşitli efbiseler zıvan ve söz gelince ağız açın çeşit çeşit konuşmalar yapanlardır.» Allah Teâlâ kullarını bunun gibi afetlerden saklasın.

Korunmak (amet) ve muvaffakiyet Allah'tandır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HELAL VE HARAMI BİRBİRİNDEN AYIRMAK

Bil ki, bazı insanlar, dünya malının hepsini veyahut çoğunu haram sanmışlar. Bu insanlar üç kısımdır: Bir kısmı ihtiyatta çok aşırı gitmişlerdir. Onlar, bitki, av hayvanları ve benzeri şeylerden başka hiçbir şeyi yemeye cevaz vermezler. Diğer kısım da, şehvet ve tembelliğe esir olmuşlar. Onlar da helâl ve haram ayırımı yapamadın herşeyden yemeği caiz görmekteydiler. Üçüncü kısım ise, hâdîl derecesine daha yakındır. Onların, herbirinden ancak lüzuma kadar yendir. Bu üç grubun görüşü de kesinlikle hatalıdır. Doğru olan şudur: Bütün helâller ve haramlar açık ve bellidir. Gerçi aralarında bazen benzerlik de olur. Peygamberimiz buyurur ki: «Dünya malının çoğunu haram sananlar yanlıştır. Zira haramlar çok ise de, helâller onlardan daha çoktur.» O hâlde, dünya malının çoğunu haram ilâkât edenler, yanlıştır. Çünkü haram çok ise de, daha çok değildir. Çok ile daha çok arasında da fark vardır. Nitekim meselâ hasta, misafir, asker çoktur, daha çok değildir. Zalimler çoktur, ama masûmlar onlardan daha çoktur. Bunun hatalı olmasının sebebini «İhya» kitabında delilleriyle beyan ettik. Arzu eden orda bulsun.

Şunu bilmelidir ki, insanlara, Allahın helâl kıldığı şeyleri yemeleri emir olunmamıştır. Bunu kimse yapamaz. Belki, insanların, kendilerinin helâl zannettikleri, haram olduğunu bilmedikleri şeyleri yemeleri emrolunmuştur. Bu da kolaylıkla yapılır. Bunun böyle olduğuna delil şudur ki: Peygamberimiz, bir müçrikin ibrahîminden abdest aldı. Halife Ömer de, bir kâfirin testâinden abdest almıştır. Suadıkları zaman bunların testâinden su içerdiler. Halbuki, aksariyetle bunların elleri pis olur. Çünkü şarap içerler, murdar yerler. Fakat pis olduğunu bilmeyince, onu temâ sayarlardı. Sahabeler, hangi şehire varsalar, onun yemeğini yerlerdi, sakinleriyle muamele ederlerdi. Halbuki, onların zannında da faiz (riba) yiyenler, içki satanlar ve içenler çoktu. Ve kendileri dünya malından tamamıyla el çekip zarûret miktarıyla kanaat etmişlerdi. O hâlde, senin bâliğine göre insanların altı kısım olduğuna bilmelisin:

Birinci kısım: Ne iyiliğini, ne de kötülüğünü bilmediğin kimsedir. Meselâ bir şehirde yabancı olan, herkesten yemek almak ve onlarla muamele yapmak caiz olur. Çünkü elinde bulunan herşey güvâhî onun mülküdür. Elindeki şeyin haram olduğuna bir delil bulunmadıkça bu kadar kifayettir. Ama bu yerlerde bekleyip helâl ve haram olduğunu bilen birisini ele geçirmek vera' cümlesinden olur. Gerçi böyle birisini bulmak lâzımdır.

İkinci kısım: Salih bildiğin kimsedir. Bunun malını yemek caizdir, yememek vera' olmaz. Belki vesvese olur. O kimse senin tared-

dütünden huzursuz olur, kalben incinirse günahtır. Çünkü salih bir kimseye su-î zanda bulunmak günahtır.

Üçüncü kısım: Zalim bildiğin kimselerdir. Padişahın yakınları ve devlet adamları gibi. Yakut malının çoğunun haram olduğunu bildiğin kimsedir. Bunların malından kaçınmak farzdır. Ancak o malın helâl olduğunu delille bilirse caizdir. Çünkü helâl olduğuna delili bulunmadıkça onun eli gazib eli olarak kabul edilir.

Dördüncü kısım: Malının çoğunun helâl olup biraz da haram karıştığını bildiğin kimsedir.

Meselâ rızatla uğrap fakat elinde padişahın işi de bulunan kimseler. Ve tüccar olup padişahın adamlarıyla muamele eden kimselerdir. Bunların malının temeli helâl olduğu takdirde, hepsini helâl kabul etmek caizdir. Ancak vera' ehli yanında sakınmak mühimdir.

Abdullah bin Mübarek'in vekili Basra'dan mektupla sordu ki, padişah adamlarıyla muamele edenlerle muamele etmek doğru olurmu? Abdullah yazdığı cevabta: «Padişah adamlarından başka kimse ile muamele etmeyenlere muamele etmeyin. Hem onlarla, hem de başkasıyla muamele edenlerle muamele edin» diye izin verdi.

Beşinci kısım: Zulmüne vakıf olmadığın, malının durumunu bilmediğin, fakat onda zulüm alâmeti gördüğün kimsedir. Kaba konuşmak, hava ehlinin kıyâfetine bürünmek gibi şeyler bunun zahîr alâmetleridir. Bu kimselerle sana vereceği malın helâlden kazanıldığını bilmedikçe muamele etmekten kaçınmalıdır.

Altıncı kısım: Zulüm alâmetini görmediğin, fakat İhtikâfına delâlet eden işlerini gördüğün kimselerdir. İpek elbise giyenler, içki içenler ve namahrem kadınlara bakaraklar gibi. Salih olan şudur ki, bunların malından kaçınmak farz değildir. Çünkü bu hususlar malı haram yapmaz. Nihayet şu denilebilir ki, bu kadar harumlardan sakınmayan, haram maldan da sakınmaz. Bu derece ile de onun malının haramlığına hüküm olunmaz. Çünkü hiçbir kimse günahtan masum değildir. Çok kimseler vardır ki, gerçi günahtan kaçınmaz; fakat insanların hakkından kaçınırlar.

Bu anlatılan kurallar, helâl ve haramı birbirinden ayırmak için mevhalaka gösterilmelidir. Çünkü bu kurallara riayet edildikten sonra bilmeden bazı haramlar yenilse, onda hesap sorulmaz. Nasil ki necasetle namaz kılmak câiz değildir. Ama kendisinde necaset olduğu hâlde bilmezse, mes'ul olmaz. Hattâ bir karle göre sonra öğrense de namaz kaza etmek lâzım gelmez. Çünkü Peygamberimiz namaz içinde nalinlerini çıkarırdı ve namaza yeni baştan başlamadı; ve «Cebekü nalinlerde necaset olduğunu haber verdi.» buyurdu.

Bil ki, malından kaçınmak farz değil de, mühimdir dediğimiz kimselere «bu malı nereden aldın?» diye sormak caizdir. Fakat güceneceğini bilmek şartıyla. Eğer güceneceğini bilirse, sormak haram olur. Çünkü vera', ihtiyattır. Kaldı kırmak ise haramdır. Belki güzellikle bir geys bahane ederek yememelidir. Eğer yemediği takdirde gü-

cevapçısını biliriz, yemelidir. Ve yine, eğer sorduğu takdirde duyup incineceği ihtimali varsa, yine böyledir. Çünkü böyle sual, tecessüs, gıybet ve sa-i zandır ki, bunların hepsi haramdır. Sadece ihtiyat için mübah olmaz. Peygamberimiz ziyafetlerde bulunurdu ve sormazdı. Kendisine hediyeler getirirlerdi. Medine'ye ilk hicret ettiklerinde, kendilerine ne sunulursa, şüpheli olup da kimse sualden incinmeyeceği vakit «hediyeler midir, sadakanadır?» diye sorardı.

Bir pazarda Padîşahın malına zorla satmalar, yahut yağma edilmiş koyunlar getirtiler, eğer o pazarda satılan malların çoğu haram ise, nerden geldiğini sormadan satın almamalıdır. Eğer çoğu haram değilse sormadan satın almak câiz olur. Fakat takvâ için sormak önemlidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SULTANLARIN VERDİĞİ VAZİFE, ONLARA SELÂMA DURMAK, MALLARINDAN ALMAK

Bil ki, zamanın Sultanlarının elinde bulunan mal, Müslümanlardan ya rüçvet, veya müsadere yoluyla alınmışsa, hepsi haramdır. Sultanların elinde bulunan mallardan üç kısmı helâldir:

- 1 — Kâfirlerden alınan ganimet malları,
- 2 — Şeriatla uygun bir şekilde zimmlerden toplanan cizye,
- 3 — Varisi olmayan birisinin ölmesiyle intikâl eden varaset mallarıdır. Bu zamanda böyle helâl mal az olup da çoğu rüçvet ve müsadere ile alınan mal olunca, ele geçecek şeyin ganimet, cizye yahut miras malı olduğunu bilmedikçe, padîşahlar tarafından birşey almak câiz olmaz.

Sultan da bir araziyi ihya eder, çalıştırırsa, mahsulü helâl olur. Fakat o mülkâ ücret ile ihya eder de, işçilerin ücretini helâl maldan vermesee, şüpheli olur; gerçi haram olmaz. Padîşah bir mülkâ bora karpı satın alırsa, bu da padîşahın mülkâ olur. Ancak parasını haram maldan öderse, ona da şüphe karışır. Bu itibarla padîşahın maaş alan kimse, eğer öcel malından alıyorsa, ne kadar tayin edilmişse câizdir. Eğer miras ve devlet yararına ayrılmış maldan alırsa, helâl olmaz. Ancak Müslümanların yararına olan bir iş görürse, müftâ, kadî, vakıf mütevellisi ve tabib gibi, helâl olur. Velhâsıl ammenin yararına olan bir işle uğraşan kimseye helâl olur. Şu hâlde talebenin ve fakirinin de bu maldan hakkı vardır.

Ancak alimlere ve diğerlerine bu mal şu şartla helâl olur; padîşah ve devlet adamlarına yaşıllık yapıp haksız işlerde onlara muvafakat etmeyecekler. Onların huzuruna varmayacaklar. İşleri kabu varlırsa, şeriatla uygun şekilde varacaklar. Bunun şartlarını inşaallah şimdî anlatacağız.

SULTAN VE DEVLET HİCALİ İLE GÖRÜŞMEK

Bil ki, alim olan ve olmayanların padişahların huzuruna varmalarının üç derecesi vardır:

1 -- Onlara hiç yaklaşmamaktır ki, dinin selâmeti hususindedir.

2 -- Padişahların yanına gidip selâma durmaktır. Bu derece, şeriatta kötüdür. Ancak zaruret olursa, caizdir. Çünkü Peygamberinâs zalim hükümdarları anlatırken buyurur ki: «Onlardan uzak olan kurtulur. Onlarla beraber dünyaya bağlı olan da onlardır.» Ve yine buyurdu ki: «Benden sonra zalim padişahlar gelecektir. Onların yanına ve zulmine karşı gevşek davranıp rıza gösteren kimse bizden değildir. Kıyamet gününde onların, bizden (Kevser) havuzumuz tarafına yolu geçmez»; ve yine buyurdu: «Allah katında en kötü ve çirkin alim, hükümdarların yanına gidenlerdir. Hükümdarların en iyisi, en güzeli de, alimlerin yanına gidenlerdir (*). Yine buyurdu: «Alimler hükümdarlarla oturup kalkmadıkça, peygamberlerin emânidirler. Oturup kalktıkları zaman, emanete hıyanet etmiş olurlar. Onlardan uzak durun.»

Ebu Zeri Gıfari (R.A.) Selâme'ye buyurdu ki: «Padişahların kapısından uzak ol. Çünkü onların dünyasından sana bir fayda ulaşırsa, dininde ondan büyük noksanlık olur. Ve yine buyurdu ki: «Cehen-nemde bir vadi vardır ki, ona Sultanları ziyarete gelen alimlerden başkası girmez.» Abhad bin Sabit (r.a.) dedi ki: «Alimlerin ve salihlerin hükümdarları sevmeleri mefâhîkîk delîlidir. Zenginleri sevmeleri ri-yâ delîlidir.» İbn Mâ'ud (r.a.) dedi ki: «Bun kimseler dini kümlâ olarak hükümdarların yanına gider, dinisiz dîners; ne sebepten? dediler. «Allahın kızıdığı bir şeyle onların rızasına ararlarsa cevabını verdi.

Fudeyl bin İyad diyor ki: «Allaha yemin ederim ki, alim, hükümdara yaklaştığı kadar, Allahtan uzaklaşır.» Vehab İbn Münebbih diyor ki: «Hükümdarların hizmetine giren çok alimler vardır ki, müâlimanlara, kumarbazlardan daha fazla zararı dokunur». Muhammed bin Selâme diyor ki: «İnsanın pâlisîği üzerine toplanan sinekler, hükümdar kapasında toplanan alimlerden hayırdır.»

HÜKÜMDARLARLA YAKIN OLMANIN MAHZURLARI

Bil ki, bu sıkı yasakların sebebi, şudur: Hükümdarların hizmetinde çalışan alimler, ya sözleri sebebiyle, ya fiilleri sebebiyle, ya da sükûtları sebebiyle veya da itikatlari sebebiyle günaha düşerler.

(*). İbn İsa'de geçti. İyaya bak.

Fil sebebiyle günah: Hükümdarların sarayları ökseriyle gash mah olur. Bunun için oraya gitmek caiz değildir. Eğer farz-ı muhal salıradaki, çöde olup çadırlarda sakın ökseler, onların çadırları, sergileri haramdır. Bunun için onlara yaklaşıp ö sergilere ayak basmak caiz olmaz. Eğer helâl bir yerde çadırsız ve yaygınsız olsalar, eğer yanlarına varan adam hizmet edip başına eğerse bir zalime tevazu etmiş olur. Bu da caiz değildir. Hadiste: «Zalim olmasa bile, bir zengine zenginliğinden dolayı tevazâ edemin dininin bir kısmı gider.» O halde onlara selâm vermekten başka bir şey mübah değildir. Demek ki, el öpmek, baş eğmek caiz olmaz. Hükümdar âdil, yahut ilmiyle amil olan bir âlim, yahut din cihetinden tevazuya layık bir kimse ise yapılabilir. Seleften bazıları bu hususta çok aşırı gidip zalimlerin selâmına cevap da vermemişler. Böylece zulümleri sebebiyle onları hakır görmüşler.

Sözleri sebebiyle günah: Onlara dua edip: «Allah ömürler versin, görevin kurtlu olsun» gibi dualarda bulunmak caiz değildir. Çünkü peygamberimiz buyurur ki: «Bir zalime, uzun ömürlü olması için dua etmek, devamlı günah işleyecek birinin dünyada kalmasını arzu etmek olur.» O halde bu gibilere dua etmek caiz değildir. Ancak: «Allah seni ılah etsin, yahut seni hayırlı işlere muvaffak eylesin, yahut Allah ömrünü itaatına uzatsın», denilebilir. Duayı bitirince, ekseriyette onların yarurini hizmetine taraftar olduğunu arzeder ve «gelmekten maksadımız hizmetimizdir» der.

Eğer gerçek kalbinde bu arzu yoksa, zarûretsiz yalancılık ve menafıklık etmiş olur. Eğer kalbinde var ise, zulmi görmek isteyen, İslâm nurundan uzaklaşmış olur. Hatta Allaha muhalefet eden, kendine muhalefet eden kimse gibi görmek istemeli. Bunu da bitirince, onu övmeye başlar; onu adalet, insaf ve cömertlikle vasıflandırır. Bu da yalandan halî değildir. Bununla da en azından zalimi sevindirmiş olur. Bunu da bitirince, o zalim bir günah söyleyecek, o da kabul edip başını sallayarak doğrulamaması gerekir. İşte bütün bunlar günah-tır.

Sökütleri sebebiyle günah: Sarayında ipek sergiler, duvarlarında resimler, sırtında ipek elbiseler, parmağında altın yüzükler ve yanında gümbüş sürahiler gürecekler. Ve dilinden nice kötü ve yalan sözler duyması muhalefettir ve bütün bunlardan nehyetmesi farz İken söyleyecektir. Eğer nehyetmekten korkarsa, mazur sayılır. Fakat günah işleyeceği ve bu günahın önüne geçemeyeceği bir yere zarûretsiz gitmek mazur sayılmaz.

Kalb ve itikant sebebiyle günah: Zalime meyledip onu sever, ona tevazu gösterip iyiliğini bekler ve kendisinde dünya sevgisi ve arzusu harekete geçer. Peygamber buyurur ki: «Ey hâret edenler! Allahın verdiği rızık için dünyayı sevenlerin yanına gitmeyin, sonra Allah size gazab eder.» İsa (a.s.) buyurur ki: «Dünya ehlinin malına bakmayın. Çünkü onların dünyasının ziyetini, imâm lezzetini kalbinizden siler.»

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, hiçbir zalimin huzuruna gitmeye ruhsat yoktur. Ancak iki sebeble gđlilebilir: Birisi, bir hükümdarı ziyaret etmesi emredilmiştir ki, ziyaret etmediği takdirde, haysmet, saltanat bosalur, reyaları söz dinlememeye alır; bu durumda onu incitme ihtimali olur. Diğeri de, kendisine yapılan zulmü açıklamak, yahut bir müstüman hakkı için gitmeğe ruhsat vardır. Ama yapılan söylememek, medhi senâ etmemek ve gđdetsiz uyarımları esirgememek şartıyla.

Nasihati gđdetsiz yapmaktan korkuyorsa, gđcelikle etmesini esirgemeselidir. Eğer nasihatın kabul olmayacağına biliyorsa, hiç olmazsa yalıandan ve özmekten kaçınmalıdır. Bazıları kendine sız vererek hükümdar huzuruna birinin hakkına yardım için giderim der. Ama o hususun başkasının yardımı ile yapıldığı, yahut başkasının daha rufuzla olduğu anlaşılırsa, kalbi incinir. Bu da, zaruret karşısında gitmeğine, belki nam ve şöhret bulmak için gitmeğine delildir.

3 — Sultanların yanına gitmemeli, belki sultanlar onun yanına gelmelidir. Bunun adabı da budur ki, selâm verirlerse, selâmlarına alınmalıdır. Onlara saygı gösterip ayağa kalkması caizdir. Çünkü onların gelmesi ilme hürmet içindir. Bu iyiliğe onlar da karşılık görmeye muhtak olurlar. Ama dünyevi mevkiilerin önemsizliğini göstermek için ayağa kalkmamak daha iyidir. Ancak kendisini inciteceklerinden, veya Sultanın, halkı üzerindeki otoritesinin bosalacağından korkarak kalkması daha iyi olur.

Sultan oturunca, ona üç çeşit nasihat yapması farzdır: Birincisi: Sultan bir şeyin haram olduğunu bilmiyorsa, ona anlatmalıdır. İkincisi, haram olduğunu bildiği halde yapıyorsa, onu azabla korkutmak ve «dünya lezzeti sebebiyle ahiret hayatına zarar ettirmeğe değmez», gibi sözlerle nasihat etmelidir. Üçüncüsü; Müstümanların yararına olan bazı şeyler olup Sultan onlardan habersiz ise ve bildirdiği takdirde kabul edeceğini umuyorsa uyarmalıdır.

Eğer kabul ümidli varsa, bu üç şey için sultanların yanına gitmek farzdır.

Eğer alim gibi, ilmin şartlarına riayet ediyor, ilme hürmeti varsa, alimin sözlerini kabul etmekten uzak olmaz. Ama eğer dünyaya düşkün olursa, susmak daha iyidir. Çünkü nasihat etmenin, kendisini istihza ve alay mevzuu yapmaktan başka faydan olmaz.

Mukatil bin Salih der ki: «Ebu Hanifenin üstadı olan Hammad bin Seleman yanına gittim. edasında bir Kur'an, bir hasır, bir post ve bir fırıktan başka bir şeyi görmüdüm.» O anda kağıt çalındı. Dediler, ki zamanın halifesi Muhammed bin Süleyman geldi. İçeri girip Hammadın huzurunda: «Ey Hammad! Her defa seni görünce kalbime korku doluyor. Bunun sebebi nedir?» dedi. Hammad dedi ki: Bunun sebebi şudur: Peygamberimiz buyurur ki: «Bir alimin ilminden maksadı Allah ise, herkes ondan korkar. Maksadı dünya olan alim ise, herkesten korkar.» Sonra halife önüne kırkbin akçe koydu ve «bir içe harcay

dedi. Hammad: «Bunu al, sahiblerine ver» dedi. Halife yemin etti ki, bu mal veraset yoluyla bana kalmıştır, kimsenin hakkı yok içinde. Hammad: «Benim ihtiyacım yoktur, muhtaç olanlara ver» dedi. Halife: «Sen müstahaklarına taksim et» dedi. Hammad: «Belki hakkıyla taksim edemem. Bazı kimseler benim için, insafsızlık yaptı, derler.» Böyle cömurasını da caiz görmem deyip o parayı kabul etmedi. Eskî alimlerin eskî Sultanlarla halleri böyle idi.

Allimler Sultanlarla karşılaştınca, Tavus'un Halife Hışam bin Abdülmelek ile karşılaştığı gibi, karşılaşmalıdır. Hışam halife idi. Medine'ye gidince, «Bana Peygamberimizin sahabelerinden hilal getirin» dedi. «Sahabeden kimse kalmadı, hepsi ödü, dediler. Hışam: «Tabinden kimse varsa getirin» dedi. Tavus'u huzuruna getirdiler. Ayağundaki ayakkabısını çıkartıp «Esselâmü aleyke ya Hışam! Nasılsın ya Hışam!» dedi. Hışam, garaba gelip onu ödürmek istedi. Dediler ki:

«Ey Halife bu geldiğin yer Peygamberin haremidir. Bu adam da büyük alimlerdenidir. Burada böyle iş (ödürmek) olmazsa sonra Hışam dedi ki: «Ey Tavus! Bu yaptığın işe nasıl cesaret ettin?» Tavus: «Ben ne yaptım ki?» dedi. Hışam daha fazla kızarak «dört saygısızlık yaptın: Birisi, bizim serginin kenarında ayakkabını çıkardı, Halbuki, onların yanında bu saygısızlıktı. Çünkü onlara ya çizme, yahut ayakkabı ile oturmalıydı. Nitekim zamanımızda da Halifelerin Sarayında edat böyledir. «İkincisi, "Emirü'l-Mü'minin" demedi. Üçüncüsü, bana künyesiyle değil isimle çağırın.» Bu da Araplarla çirkin idi.

«Dördüncüsü, merasimsiz geldin, huzuruma oturdun: Elimi öpmene, dedi. Tavus dedi ki, ayakkabımı çıkarmak şundan: Günde beş defa Allahın zahurunda ayakkabımı çıkarırım, kızıyor. Emirü'l-Mü'minin dememenin sebebi şudur ki, Müslümanlar toptumanın hepisi senin emriğinden râa değildir. Öyle demiş olsam, yalan söylemiş olurum. Künyesiyle değil de adında çağırmanın sebebi ise şudur ki, Allah kendi dostlarına, isimleriyle çağırır: «Ya Yahya, ya İsa» buyurur, Düşmanlarını da künyesiyle çağırır: «Tebbet, yeda Ebûlehebia» buyurur. Elimi öpmemenin sebebi ise şudur: Emirü'l-Mü'minin Hz. Ali'den duyduğum ki, cehennem ehliyi görmek isteyen, kendisi oturup huzurunda birkaç kişi ayakta bekleyen kimseye bakın. Tavus'un bu sözleri Hışamın hoşuna gitti, ve: «Bana nasihat et» dedi. Tavus buyurdu ki: «Hz. Ali'den duyduğum, buyurdu ki: " Cehennemde dağlar büyüklüğünde ejderhalar ve develer büyüklüğünde akrepler vardır. Bunlar halkına adaletle iş görmeyen Hükümdarları bekliyorlar."» Tavus bu sözleri söyledi ve kalkıp gitti.

Halife Süleyman bin Abdülmelek Medine'ye gelince, büyük alimlerden olan Ebû Hazım'ı çağırdu. Ona: «Ey Ebu Hazım! Ölümlü sevmiyorum, sebebi nedir?» dedi. Ebu Hazım: «Dünya evini manur ettin, âhiret evini de harab ettin. Manur eden harab eve götürülen elbette üzüldür, dedi. Süleyman: «Bu şekilde olan insanlar Hakım huzuruna nasıl varacaklar?» diye sordu. Ebu Hazım: «İyi amel sahâbeleri, Safeden dünüp sevgülüne kavuşan gibi; kötü amel sahâbeleri de, efen-

disinden kaçıp ve zorla efendisinin huzuruna getirilen köle gibi olacaktı», dedi. Süleyman: «Keşke ben o zaman halim nasıl olacağını bilseydim» dedi. Ebu Hazım: «Kendini Kur'an'a arz et halim ne olacağını bilersen gerekir. Kur'an'da: "İyi amel yapanlar Cennette, kötü amel yapanlar da cehennemdedir"» buyurulmaktadır. Ebû Hazım'a, «Allah'ın rahmeti nerededir?» diye sordu. Ebû Hazım: «Şüphesiz Allah'ın rahmeti, iyi amel yapanlara yakındır» âyeti kerîmesini okudu.

Din alimlerinin eski sultanlarla konuşmaları böyle idi. Dünya alimlerinin arkadaşlığı ise, şöyle idi: Onlara dua ederler, överler, hoşuna giden sözler söylerlerdi.

Bir kurnasılıkta fırsatını bulup arzularına almağa çalıştırlardı. Nasihat yaptıkları zaman da, maksadları Hakkın rızası değil, halkın rızası olur. Bunun alameti şudur ki, başkası o nasihatı yapsa, kıskanırlar. Velhasıl sıfatları ne olursa olsun, zalimleri görmemek ve onların huzuruna gitmemek daha iyidir. Eğer birisi bütün insanlardan ilişkisini kesip zaviye hayatına çekilmeden, Sultanlardan ilişkisini kesmiyorsa, herkesten ilişkisini kesip zaviye hayatına seçmelidir. Çünkü Peygamber buyurur ki: «Ümmetin alimleri hükümdarlarına muvafakat etmedikçe, Ümmet, Allahın himayesinde değildir. Velhasıl hükümdar ve sultanların bozulmasıyla halk da bozular, Hükümdar ve sultanlar da, alimlerin bozulmasıyla bozular. Alimler, onları istah etmedikleri için, kötü Fılllerini, beğenilmeyen işlerini reddetmedikleri için kendileri de bozular.

SULTANDAN MAL ALMANIN ŞARTLARI

Eğer Sultan bir alime, hayırlı işlere harcamak üzere bir miktar mal gönderir de o malın belli bir sahibi var ise, almak caiz değildir. Sahibi yoksa, bazı alimler o malı alıp harcamaya cevaz vermemişler. Bence evlâ olan, o malı alıp hayırlı işlere harcamaktır. Çünkü böylece onların tasarrufundan çıkar, zulme âlet olmaz, ve fakirlerin rahatsızına da sebep olur. Demek ki bu mal fakirlere harcanır. Ancak üç şartla dikkat etmelidir: Birinci şart: O malı Sultandan alınca, Sultan onun helâl olduğunu düşünüp: «Eğer helâl olmasaydı, hayra harcamak için olmazdı» demelidir. Çünkü bu takdirde, Sultan haram kazanca daha fazla cesaret eder ve böylece miras, hayırlara harcamasından bâsil olan tyıldikten fazla olur.

İkinci şart: Aldığı malı dağıtacağını başkası da bilmelidir. Ve o malı hayırlı işlere harcadığı da bilinmelidir. Nitekim bazıları İmam-ı Şafii'nin, Halifelerden böyle mal aldığını delil olarak göstermektedirler. Halbuki onlar, imamanın aldığı malı tamamıyla hayırlı işlere harcadığını bilmiyorlardı. Vehab bin Münsibîh ve Tavus; Haccac'ın kardeşi Muhammed'e gittiler. Tavus ona nasihat etmeğe başladı. Sabah soğuğu vardı. Haccac emretti de onun sırtına bir huska koydular. Ta-

vus konuşurken sırtını oynattı ve ehliseyi sırtından düğürdü. Muhammed bunu görünce kızdı. Dışarı çıkınca, Vehab Tavus'a: «O ehliseyi alıp bir fakire verseydin onu öyle kırdırmasaydın daha iyi idi» dedi. Tavus: «Şundan emin olmadım: Birisi görür de fakire verdiği malı bilmez ve onların malını almayı mübah sanar» dedi.

Üçüncü Şart: Sana hayıra harcamak üzere gönderdiği maldan dolayı kalbünde onun sevgisi hasıl olmamalıdır. Çünkü zalimi sevmek pek günahlara yol açar. Çünkü yağcılık yapmasına sebep olur. Onun ölümlü ve azıylı üzülmü, yetki ve derecesinin artmasıyla da sevinir. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Ya Rabbi, hiçbir zalime bana iyilik ettirme ki, kalbim ona meyketmesine, Peygamberimizin böyle söylemesinin sebebi şudur: Kalb, zaruri olarak kendisine iyilik eden kimseye meyli eder. Halbuki Allah: «Zulüm edenlere meyketmeyinize» buyurur. Halbîlerden biri, Malik bin Denar'a bin dirhem gönderdi. Malik onu hayırlı işlere dağıttı, bir dirhem bırakmadı. Muhammed bin Vasi: «Ey Malik! Doğru söyle, malın takdim için sana bıraktığı için, kalbim o zalime meyketti mi?» dedi. Malik sevete dedi. Muhammed: «Benim korktuğum bu idi, nihayet mal sende kötülüğünü gösterdi», dedi.

Basra büyüklerinden biri, Sultanın malını alıp müstahaklara dağıttırdı. Ona: «Kalbimin, sana mal veren sultana meyketceğinden korkmuyor musun?» dediler. Dedi ki: «Eğer birisi elimi tutup beni cennete koysa ve dönüp günah işlese, mutlaka ona düşmanlık ederim. Ona, o Allah için düşmanlık ederim ki, beni cennete götürmesi için, onu (kalbini) bana müshahhar etilsin. Bu derece kuvvetli olan kimesse, Hükümdarların malını alıp dağıtmasından korkusu olmaz. Muvafakiyet Allah'tandır.

BEŞİNCİ ASIL

DOSTLAR, TANIDIKLAR VE DİN KARDEŞLERİYLE YAPILAN ARKADAŞLIĞIN HAKLARINI GÖZETMEK

Bilki, dünya, Allah'a göden yolun bir konağıdır. Bütün insanlar bu konakta misafirdir. Maksadı bir olan bir yolcu kabilest, bir şahıs gibidir. Aralarında, sevgi, birlik ve yardımlaşma olmak, birbirlerinin haklarını gözetmelidirler. Biz insanlarla muşaferet etmenin haklarına üç bölümde anlatacağız.

Birinci bölüm, ahîret dostluğunun ve din kardeşliğinin faslleti ve şartları hakkındadır. İkinci bölüm, dostların birbirleri üzerindeki hakları hakkındadır. Üçüncü bölüm, Müslümanların birbirleri üzerindeki hakları; akrabaya (iyilik) sıla-i rahîm, komşuya şefkât, hizmetçilere merhamet etmek hakkındadır.

BİRİNCİ BAK

ALLAH İÇİN OLAN DOSTLUK VE KARDEŞLİK

Bil ki, bir kimse ile Allah için dostluk ve kardeşlik yapmak din yolunda üstün ibadetlerden ve büyük işlerindedir. Peygamber buyurur ki: «Allah Teâlâ bir kimseye hayır irade buyurursa, din yolunda ona hayırlı bir dost ihsan eder. Allah Teâlâ'yı unutursa, dostu, ona hatırlatır, hatırlarsa, dostu ona yardım edere; ve yine buyurur ki: «İki mü'min bir araya gelirse, mutlaka birbirlerinden dini faydalar görürler», yine buyurdu ki: «Bir kimse bir kimseyi Allah yolunda kardeş ederse, Cennette ona hiçbir amelle verilmeyecek yüksek bir derece verilir. İdris-i Hâşimî Muaz bin Cebel'e: «Ey Muaz! Ben seni Allah için severim.» dedi. Muaz: «Ey İdris! Sama müjdeser olsun. Çünkü Peygamberimizden duydum, buyurdu ki: "Kıyamet gününde Arşın etrafında kürsüler kurulur. Üzerlerinde bazı insanlar oturur ki, yüzleri ayın esedüddü gibi parlar. Bütün insanlar korku ve endişe içinde iken, onların ne korkusu, ne de endişesi yoktur." "Onlar kimlerdir, ya Resûlallah" dediler. "Allah için birbirlerini sevip dost edinenlerdir,"» buyurdu.

Yine buyurdu: «Allah için sevişenlerden hangisi diğerini çok severse, Allah da onu daha çok sever. Allah Teâlâ buyurur ki: «Benim için birbirlerini ziyaret edenlere, benim için sevişenlere, benim için yardımlaşanlara sevgim vâcip olur.» «Allah Teâlâ kıyamet gününde buyurur ki: "Dünyada benim için sevişip dost olanlar nerededir? İnsanların sığınacağı hiçbir gölge olmayan bu günde, onları arşımın altında gölgelendirdim."» ve yine buyurdu ki: «Hiç kimsenin sığınacağı gölge bulamadığı kıyamet gününde, yedi kimse Arşın gölgesinde bulunacak:

- 1 — Adabelli devlet reisleri,
- 2 — İbadette gelişen gençler,
- 3 — Camiden çıkınca, tekrar camiye gelinceye kadar, kalbi camiye bağlı olanlar,
- 4 — Allah için sevişenler, Allah için bir araya gelip ve yine Allah için ayrılanlar,
- 5 — Tenhada Allah'ı zikredip gözünden yaş akanlar,
- 6 — Güzel bir kadın kendisini cıma'a (cinsel münaşebete) çağırduğu zaman; «Ben Allah'tan korkarım» diyenler.
- 7 — Sağ eliyle verdiği sadakayı sol eli bilmeyenler.»

Peygamberimiz yine buyurur ki: «Bir kimseyi Allah için ziyaret edenin arkasından bir melek: Allah'ın cenneti sana mübarek olsun der.» Yine buyurur ki: «Bir kimse bir dostuna ziyarete giderken, Allah Teâlâ onun yoluna bir melek gönderdi. Melek ona: Ey falan! Nereye gidersin?» dedi. O kimse: «Falan kardeşimi ziyarete giderim»,

dedi. Melek: «Ona bir ihtiyacın var mı» dedi. «Hayır» dedi. Melek: «O, sana bazı şeyler ihvan etmiş midir?» dedi. «Hayır» dedi. Melek: «O halde neye gidiyorsun?» dedi. «Allah için Seviyorum» dedi. Melek: «Sen onu Allah için sevdiğin için, Allah Teâlâ seni dostlarının cimmesine ihlak ettiğini sana müjdelemek için beni gönderdi ve seni cennete koymayı kendine vâcip kıldı ve yine buyurdu: «İmandan sonra en büyük yardımcı, Allah için sevmek, onun için düşmanlık yapmaktır.»

Allah Teâlâ Peygamberlerin başına vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey İsa! Zahitlik ve yalnazlığı seçtin.» Bununla dünyalık kazanmak ve onun sıkıntısından uzak kalmakla rahatını mı düşündün, yoksa ibadetle meşgul olup hana izzet ve hürmet mi göstermek istiyorsun? Dostlarına dost, düşmanlarına düşman olan kimseleri görüyor musun?

İsa'ya (a.s.) vahiy geldi ki, ey İsa! Eğer bütün yerküküklerin ve göktekilerin ibadetini yaparsan ve içinde benim için dostluk ve benim için düşmanlık olmazsa, bütün bu ibadetlerin sana hiçbir faydası olmaz. İsa buyurdu ki: «Asilere düşmanlık yapmak suretiyle Allah'a dost olan, asilerden uzak olmakla Allah'a yakın olan ve onlara buğz bağlamakla Allah'ın rızasına alın.» Dediler ki: «Ya Resûlallah kimselerle oturup kalkalım?» Buyurdu ki: «Sorduğunuz zaman size Allah'ı hatırlatan, sözleri amelîni artırarak işleri size şöhrete teşvik eden kimselerle kalkıp oturun.» Allah Teâlâ Davud'a (a.s.) Vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey Davud! Niçin insanlardan ayrı durup yalnız oturuyorsun?» Davud: «Allahım, senin sevginin düşüncesi, insanların kalbimden sildi. Onun için bütün insanlardan nefret ettim.» buyurdu. Allah Teâlâ: «Ey Davud! Dikkat et, kendin için ahiret dostları edin. Din yolunda sana dost olmamaktan uzak dur. Çünkü onların kalbi karnuştu, seni benden uzaklaştırırlar.» buyurdu.

Peygamber buyurur ki: «Allah Teâlâ'nın bir meleği vardır. Yarısı ateşten ve yarısı da kardandır. Daima şu teşbîhi yapar: Allah'ım, karla ateşi bir araya getirip aralarına üflettiğin gibi, senin kullarının kalblerinin arasına da üflet vere, yine buyurur ki: «Allah Teâlâ için sevişenlere cennette kırmızı yakuttan bir sütn dikilir. Onun başında yetmiş bin köşk bulunur. O köşklere nura, ay ve güneşin ışığı gibi cennet ehline parlatacaktır. Sonra cennet ehli birbirine: Gelin bunları seyredelim diyecekler. Oular bakınca, onları yeşil sündüs elbiseler içinde ve ahlarında "Allah için sevişenler" yazısına görecekler.»

İbni Semmak (r.a.) Ölüm hâlinde dedi ki: «Allahım, sen bilirsin ki, günah işlediğim zaman da, senin itaatli kullarını sevdim. O halde bu sevgiyi o günaha keffaret eyles. Mücahid buyurur ki: «Allah'ın dostları birbirini görüp sevdiğikleri zaman, günahları ağaç yaprakları gibi dökülür.»

ALLAH TEÂLÂ İÇİN OLAN SEVGİNİN HAKİKATI NEDİR?

Bil ki, bir mektep veya mahalleda olmakla yahut beraber yolculuk yapmaktaki meydana gelen sevgi ve âfak, bizim bahis konusu sevgiden değildir. Bir kimseyi, kendisine mal, mevki verdiği için veya başka türlü dünyevi bir gaye için sevmesi de, konumuz olan sevgiden olmaz. Bu sevgi iki derecedir:

Birinci derece: Bir kimseyi dini bir iş için sevmektir. Sana ilim öğreten âstadını sevdiğin yahut talebani, ilim öğrendiği için sevdiğin gibi... Bir kimseyi güzel yemek pişirdiği için sevmek, buna girmez. Bir kimseyi, ibâdete fazla zaman ayırabilmesi için kendisine yiyecek ve giyecek verdiği için sevmek, Allah için olan sevgiden olur. Hanımına, kendisini köhülden koruduğu için, yahut çocuk yetiştirdiği için sevmek de bâhis konumuz sevgiden olur.

İkinci derece: Bir kimseyi ilim öğretmek, ilim öğrenmek, ibadet imkânına vermek gibi bir garez için değil, belki taatli bir kul olduğu için sevmektir. Bir açık sevgilisinin köyünü, mahallesini ve hatta o mahallenin itlerini dahi sevdiği gibi Allah'ı seven de, onun yaratıklarını da sever. Çünkü vücûda gelen herşey onun eseridir. Şüphesiz açık sevgilisinden başka onun eser ve sanatını da sever.

Peygamberânize bir turlanda meyva getirdikleri zaman onu sever, mübarek gözlerine sürer ve: «Bunun Allah'a kurbet-i ahâli vardır» buyururdu.

Allah sevgisi iki kısımdır: Birincisi; onu, dünyaya ve ahiret nimetleri için sevmektir. İkincisi; Allah Teâlâ'yı sadece kendi zâtı için, hiçbir vasıta araya girmeksizin sevmektir ki, Kâmil muhabbet budur. Bunun ikah, bu kitabın dördüncü rûkûnünde muhabbet aslı bahsinde gelecektir. İnşâallah Teâlâ. Velhasıl Allah'a olan sevginin kuvvet ve miktarı, imanın kuvvet ve miktarına göre, bir iman ne kadar kuvvetli olursa, Allah sevgisi de o kadar kuvvetli olur ve Allah'ın dost ve velilerine sırayet eder. Eğer Allah için olan sevgi bir fayda muhâzazasıyla olmaydı vefat eden Peygamberler, veliler ve âlimlerin sevilmesi imkânsız olurdu. Halbuki hepsinin sevgisi mü'minlerin kalbünde mevcuttur. O halde âlimleri, seyyidleri, soğleri, şahidleri ve onların hâmetçi ve dostlarını sevenlerin sevgisi, Allah içindir.

Sevginin miktarı da, mevki ve mal feda etmek derecesiyle anlaşılır. Bazı kimseler olur ki, bir defada bütün malını verebilecek kadar kuvvetli imanı vardır. Hz. Ebu Bekir Sıddık gibi. Bazı kimseler de az birşeyi sadaka verir, fazlasını veremez. Velhasıl hiçbir mü'minin kalbi Allah sevgisinden boş değildir. Gerçi o sevgi değişikdir. Bazılarında kuvvetli ve bazılarında zayıftır. Doğrusuna Allah bilir.

ALLAH İÇİN DÜŞMANLIK NASIL OLMALIDIR?

Bil ki, Allah'a itaat edenleri seven kimse, kâfilere de, zalimlere de buğuz bağlar, düşmanlık eder. Çünkü bir kimse bir kimseyi sever-

se elbette onun dostuna dost, düşmanına düşman olur. Allah Teâlâ kendisi de, zalimlere ve kafirlere düşmandır. Eğer bir müslüman fasık olursa, müslümanlığı için sevilir, fasıklığı için de ona düşmanlık yapılır. Böylece sevgi ve düşmanlığı bir yerde toplanmış olur.

Nitekim bir kimse bir oğluna hıf'at (hediyelik elbise) giydirir ve diğer oğluna da sert söyleyip azarlarsa, onu bir yönden sever, bir yönden sevmeyiz. Bu ise, imkânsız değildir. Ne cihetten imkânsız olur ki, bir kimsenin üç oğlu olsa, biri akıllı ve itaatli, biri aptal ve asi, biri de aptal fakat itaatli olsa, o kimse zeki ve itaatliyi sever. Aptal ve asiyi sevmeyiz. Aptal ve itaatli olan da bir yönden sever ve diğer bir yönden de sevmeyiz. Bu hâller, onlara karşı olan muamelesinden belli olur. Çünkü birine iyilik eder. Velhâsâ günah işlemekle Allah Teâlâ'ya muhalefet eden kimseyi, kendi nefisine muhalefet etmiş gibi görüp ona muhalefeti nisbetinde düşmanlık etmeli, muvafakata nisbetinde de sevmelidir. Bunun eseri muamelede belli olur. Şöyle ki, asilere sert yüz göstermelidir. Eğer haddini aşarsa, sert konuşmalıdır. Fâsiklık eden kimseye de memnuniyetsizlik belirtmelidir. Eğer bu hususta haddini aşarsa, daha fazla memnuniyetsizlik belirtip ordan yüz çevirmelidir. Ama zulme karşı gösterilen tepki, fıska karşı gösterilen tepkiden de sert olmalıdır. Ancak bu zulmü kendi nefisine yapmış ise, af ve tahammül etmek daha iyidir.

Bu hususta eski büyüklerin davranışları değişik olmuştur. Bazıları dinî salâhette ve şariata bağlılıkta çok ıleri gidip, mübalağa edip fazla hakursuzluk belirtmişlerdir. Ahmed bin Hanbel, Haris-i muhasibi'ye, Kellâm ülmünde yazdığı bir kitap için kızdı. Ona; «Sen müteazilenin görüşlerini reddederken önce onların şüphelerini yazıyorsun, sonra cevap veriyorsun. Belki bazı kimseler onlara bâtil şüphelerini okurken kalbine yerleşire dedi. Bir gün Yahya bin Muin dedi ki, ben kimseden sadaka almam. Ama sultan verirse alırım. Ahmed bin Hanbel bunu duyunca kızdı. Yahya derdi, şaka ve latife yaptım deyince, Ahmed; «Yemek meselesi dine ilişilirdir. Dine oynamak olmaz» dedi.

Bazıları da, bütün insanlara merhamet nazarıyla bakarlardı. Ve «bunlar niyet ve düşünceye raci olan şeylerdir» derlerdi.

Gerçi bu da yüksek bir mertebedir. Fakat ahmâkların aldanabileceği bir noktadır. Çünkü bazı kimseler içindeki yağcılığa tevhit sanar. Tevhidin alâmeti şudur: Eğer kendisini dövseleler, malını alsalar, kendisiyle alay ve istihza edip dil uzatsalar, kızmaz, kendine bu cefaya yapılanlara şefkat nazarıyla bakar ve tevhid sebebiyle insanları mecbur ve ihtiyarız görür. Nitekim Peygamberimiz'in mübarek dişlerini kırıldığında; «Ya Habbâ! Kavminî hidayet etyle, onlar arkasayacaklar» buyurdu. Ama kendine raci olan haklara bakar da, Allah raci olan haklarda susarsa, yağcılık, münâfiklik ve ahmâklık olur, tevhid olmaz! O hâlde tevhid bu derece hâkim olmazsa ve fıskın fıska kötü görünüş tepki göstermese, bu onun imanının zayıflığına alâmet olur.

Dostuna ediyet eden kimseye kızmazsan, bu, o dostluğunun asilsiz ve temelsiz olduğuna delil olur.

ALLAH'A MUHALEFET EDENLERE KIZMANIN DERECELERİ

Bü ki, Allah'a muhalefet edenlerin dereceleri çeşitlidir. Bu itibarla onlara kızmak, düşmanlık etmek de çeşitli olmalıdır.

Birinci derece kâfililerdir: Eğer bunlar harb ehil ise, onlara düşmanlık yapmak farz olur. Onlara yapılacak muamele öldürmek ve esir etmektir.

İkinci derece zimanelerdir: Bunlara da düşmanlık yapmak farzdır. Onlara karşı yapılacak muamelelerin yolu şudur: Onları aşığı görüp kıymet vermese ve hürmet etmese, Yolda onlara rastgelinece yollarını daraltmalıdır. Saygı göstermemelidir. Onlarla dostluk kurmak çok çirkindir. Hatta haram devresine kadar gider. Çünkü Allah buyurur ki: «Allah'a ve ahîret gününe iman olanlar Allah'a ve Resûlüne düşmanlık yapanlardan dost edinmez». Ama onlara itimat edip, onları amir yapıp Müslümanların başına musallat etmek, İslâm dinini hafife almak olur ki, bu büyük günahlardandır.

Üçüncü derece: İnsanları bid'at ve dalâlete çağıran bid'atçilerdir. Onlara düşmanlık göstermek de mühim işlerdendir. Ta ki, insanlar onlardan nefret etsin. Evlâ olan onlara selâm vermeyerek, onlarla konuşmamak ve onların selâmını da almamaktır. Çünkü bu kimseler, insanlar dalâlete itmeleriyle şer ve fesad yaymış olurlar. Ama bid'at ehil avımdan olur da kimseyi davet etmezlerse, onların işi kolay olur.

Dördüncü derece: İnsanlara zulüm, düşmanlık yapmak; insanların hukukuna tecavüz etmek; yalancâ şahitlik yapmak; hüküm verirken bir tarafı kayırmak; şirle hiciv yapmak; gybet etmek; insanlar arasına fitne barakmak gibi günahları işleyenlerdir. Bu kimselere yüz vermeme, onlarla sert konuşmalıdır. Onlarla dostluk yapmak, zahiri fetvaya göre harama kadar gidebilen son derece mekruhtur. Çünkü bunlar teklif kurallarına uymayanlardır.

Beşinci derece: Şarap içen, günah işleyen fakat kimseye zararı dokunmayan kimselerdir. Bunların işi (nisbeten) kolaydır. Eğer kabul etmek umidi varsa, ona güzellikle nasihat etmek daha iyidir. Yoksa onunla ilgilenmemelidir. Ama selâmına cevap vermek câzidir. Çünkü peygamberimiz devrinde birisi beş defa şarap içmişti. Bunun için ona şarap içme cezası verilmişti. Ashabtan biri ona lanet etti ve «bu kötü iş bir daha nasıl eder?» dedi. Peygamberimiz onu yasakladı ve «ona, şeytanın düşmanlığı yeter, sen de şeytana yardımcı olmas buyurdu».

İKİNCİ BAB

SOHBET VE ARKADAŞLIK ŞARTLARI

Bil ki, herkesi dost edinmek çâiz değildir. Çünkü üç huy bulunan kimseler sevilir ve onlarla arkadaşlık yapılır.

1 — Akıllı olmamalıdır. Çünkü ahmak olan kimse ile arkadaşlık yapmaktan asla fayda gelmez, nefret ve soğuklukla sonuçlanır. Çünkü sana iyilik yapmak isterken bazan öyle yapar ki, ondan sana büyük zarar gelir. Oysa o zarardan habersizdir. Nitekim sahanaktan uzak olmak ibadettir, ona bakmak da günahıdır demişler. Ahmak; işlerin hakikatini bilmeyen, anlatıldığı zaman da anlamayan kimsedir.

2 — Güzel ahlaklı olmalıdır. Çünkü kötü ahlaktan selâmetle kalmak mümkün olmaz. Onun buyu harekete geçince, aradaki hakları unuttur ve senin hatırım kırmaktan perva çekmez.

3 — Salih olmalıdır. Çünkü günahlarda ısrar eden Allah'tan korkmaz. Allah'tan korkmaysana güvenmek de çâiz değildir. Allah buyurur ki: «Kalbini, bizi anmaktan gelmiş berakâtlanmaz ve arzusuna uyanlara itaat etme.» (Kahf sûresi, âyet: 28).

Eğer bîd'atçı ise, ondan çok uzak olmalıdır. Çünkü onun bîd'atı sırayot eder, kötülüğü kendini gösterir. Bu zamanda meydana gelen bîd'atten daha büyük bîd'at olmaz; çünkü «hiçbir kimseyi bîsaklıktan ve günahıtan menetmek çâiz değil, düşmanlık yapmak bizim işimiz değildir ve onlarda tasarruf etmeğe kudretimiz yoktur!» diyorlar. Bu sözün kaynağı günahları helâl görmek ilmi ve başlıca zandıklıktır. O hâlde, böyle kimselerle görüşüp arkadaşlık etmemektir. Çünkü onların bu sözleri nefis-i emmarenin tabiatına tamamen uygundur. Onun için lânetli şeytan da ona yardım eder, onların sözlerini güzel ve geçerli göstermeğe çalışır. Ve az zamanda (ibâhe) günahları helâl görmeğe sebep olur.

Cafer-i Sadık buyurur ki: «Beş kimse ile arkadaşlığından kaçınmalıdır:»

1 — Yalancısıdır ki, yalan söyler, seni aldatır.

2 — Ahmak olan kimsedir ki, sana iyilik etmek isterken bilmeden kötülük eder.

3 — Bahil olan kimsedir ki, en mühim akitte senden ayrılır.

4 — Korkaktır ki, ona ihtiyacın düştüğü zaman kaçar.

5 — Fâsik olan kimsedir ki, seni bir lokmaya, hatta bir lokmadan aşağı olan çeye de atar. «Bir lokmadan aşağı olan nedir?» dediler. «Üzen emel, hurs ve ham tamsâ'dır» dedi. Cümeyd-i Bağdadî dedi ki, güzel huyla bîsakla arkadaşlık yapmayı, kötü huyla ile arkadaşlık yapmaktan çok severim.

Bil ki, bu anlatılan güzel huyların bir insanda toplanması nadir olur. Oyle ise arkadaşlıktan maksad ne ise, ona bakmalıdır. Eğer maksad din ise, güzel ahlâk aranmalıdır. Eğer maksad dünya ise, cömertlik aranmalıdır. Böylece her birinin bir şartı vardır.

Bil ki, insanlar üç kısımdır: Bir kısmı gıda gibidir ki, ona muhtaç olmamak mümkün değildir. Bir kısma da ilaç gibidir ki, bazı hallerde ona ihtiyaç olur. Bir kısma da hastalık gibidir ki, hiç ona ihtiyaç olmaz. Fakat insanlara böyle kimselere yakalanınca kurtarmak için müdahale etmelidir.

Velhasıl öyle insanlarla arkadaşlık yapmaktı ki, ya ondan sınıya, yahut da senden ona dinî faydalar dokunmalıdır. Müvaffakiyet Allah'tandır.

ÂHİRET DOSTLARININ ARKADAŞLIK HAKLARI

Bil ki, arkadaşlık ve kardeşlik akdi yapılmış nikâh akdi gibi ona bân haklar terettüp eder. Peygamberimiz buyurur ki: «İki kardeş birbirini yakıyan iki el gibidir.» Bu haklar sekiz çeşittir:

Birtacî hak:

Malda olan haktır ki, en yüksek derecesi, mal olduğu zaman arkadaşına kendisi üzerine takdim edip ona öncelik tanımaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerimde Ensar hakkında: «Kendileri muhtaç oldukları halde muharebeden alınan ganimetler taksim edilirken muhacirlere kendilerinden daha fazla verilece» buyurulmaktadır. İkinci derece, onu kendisiyle bir tutup mal aralarında müşterek saymaktır. En aşağı derece ise, onu kendi hizmetçisi ve kölesi yerinde görüp kendi ihtiyacından artıran kendisi istemekle birlikte kardeşinin ihtiyacını karıştırmaktır.

Eğer taleb edip halini arzemesi ihtiyacı gösterirse, dostluk ve sevgi dairesinden çıkmış olur. Çünkü onun derdine derman olmak akıldan çıkmış olur. Bu mertebeye olan sevgiye muhabbet adı derir. Banun kıymetî ve tâbarî olmaz.

Utbe Elgulam'ın (r.a.) bir dostu vardı. Ona ihtiyacını arz edip benim dörtbin akçaya ihtiyacım oldu, dedi. Dostu: «Gel, kibin akça al, dedi. Utbe Elgulam, ondan vazgeçti ve: "Allah için dostluk ve sevgi iddiasında bulunup da dünyayı ihtiyar etmekten utanmıyor musun," dedi.

Halifelerden birine bazı sofiller getirdiler. Halife kızdı ve hepsinin boynunu vurmak için celiât getirtti. Ebû Hasan Nûri de onların arasındaydı. Önce kendisini öldürmeleri için ileri atıldı. Halife: «Ey Ebu Hasan! Niçin böyle ettin?» dedi. Ebu Hasan: «Onlar benim din kardeşlerimdir. Onların bir saatlik hayatlarını kendi hayatım üzerine takdim etmek istedim», dedi. Halife: «Böyle olan bir topluluğu öldürmek caiz değildir» dedi. Sonra hepsini salıverdi.

Feth-i Müslî, bir dostunun evine gitti. Dostunu evde bulamadı. Cariyesinden sandığını istedi ve dilediğini aldı. Dostu eve gelip bunu

duyunca, bu müjde ile cariyeyi azat etti. Büyük zâtlardan biri, Ebû Hüreyre'ye: «Ey Ebû Hüreyre! Seninle kardeşlik akdi yapmak isterim» dedi. Ebû Hüreyre: «Önce kardeşlik hakkını ne demek olduğunu bilir misin? Kardeşlik hakkı şudur: Kendi altın ve gümüşünü benden çok sevmeyeceksine» dedi. O kimse: «Ben henüz bu dereceye ulaşmadım», dedi. Ebû Hüreyre: «Öyle ise yürü bu benim için değildir», dedi.

İbnü Ömer buyurur: «Şahabeden birine bir kelle kebabi getirdiler. O da, falan kardeşim benden daha müstahaktır. Çünkü onun ihtiyacı daha çoktur, diyerek ona gönderdi. O da kardeşlerinden birine gönderdi. Bu şekilde o kelle kebabi birçok elden geçip yine ilk vertilen kimseye geldi.»

Mesruk ile Hayvame arasında kardeşlik vardı. İkisinin de borcu vardı. Onun borcunu haberi yokken bu öder. Bunun borcunu da haberi yokken o öderdi.

Emiru'l-Mü'minin Ali buyurur ki: «Din kardeşlerim için yirmi akça vermeyi, fakirlere yüz akça vermekten çok severim. Peygamberimiz bir başa gitti ve iki misvak kestti. O misvakların biri eğri, diğeri doğru idi. Yanında şahabeden biri vardı. O doğru misvakti ona verdi, eğrisini kendine bıraktı. O sahabe: «Ya Resûlallah! Bu misvak güzeldir, size lîyaktır» dedi. Peygamber: «Bir kimse bir kimse ile arkadaşlık yaparsa, mutlaka ona arkadaşlık hakkını gözetip gözetmediği sorulur. Bu mübarek sözleriyle arkadaşlık hakkına öncelik vermeğe işaret buyurdu. Ve buyurdu ki: «Birbirleriyle arkadaşlık eden iki kimse-den, Allah'a en yakını, arkadaşına daha çok şefkat ve merhamet ederlerdir.»

İkinci hak:

Her ihtiyaç zamanında istemeden kardeşe yardım etmektir. Bunun işlerini kalben incinmeden yapmaktır. Geçmiş zatlar böyle yaparlardı. Her gün dostlarının kapağına gider, ev halkına ne halde olduklarına, ne yaptıklarına, edulları, unları olup olmadığının sorarlardı. Kardeşlerinin işini kendi işi gibi kabul ederlerdi ve bir iş gördükleri zaman da bunu kendilerine mânet bilirdi.

Hasan-ı Basrî (r.h.a.) buyurur ki: «Bizim din kardeşlerimiz çocuklarımızdan daha kıymetlidir. Çünkü onlar dinimizi hatırlatırlar. Çocuk çocuğumuz ise, dünyaya hatırlatırlar.»

Ala buyurur ki: «Üç gün göremediğiniz din kardeşlerinizi diğer kardeşlerinizden sorun. Eğer hasta iseler ziyaret edin. Eğer bir işle meşgul iseler yardım edin. Eğer unutmışlarsa, hatırlatın.»

Cafer-i Sadık (r.a.) buyurur ki: «Düşmanlarımızın bile bensiz işleri görülmesin diye, ihtiyaçlarını acile görürüm. Dostlarıma nasıl olmalıymı?» Bazı geçmiş zatlar var ki, din kardeşleri ödükten sonra otuz kırk yıl arkadaşlık hakkını unutmazlardı. Çocuk çocuklarına baharlardı.

Üçüncü hak:

Dil hakkıdır, yani din kardeşleri hakkında iyi söylemek, kusurlarını örtmektir. Bir kimse onları gıybet edip kötülüklerini söylerse, onlar duvarın arkasında bulunup dinliyoruzmuş gibi cevap vermemelidir. Kendisi gıybet edilirken nasıl istiyorsa, o da öyle olmalıdır. Yağrılık yapmamalıdır. Ne söylerse, sözüne muhalefet edip münazara münaakaşa yapmamalıdır. Aralarına soğukluk, nefret girse bile sırrını ifşa etmemelidir. Çünkü bu kötü huydan ileri gelir. Onun çoluk çocuğusunun, akrabasının gıybetini yapmamalıdır. Çünkü bu üzüntü verir. Onun hakkında iyilik söylerse ondan gıstememelidir. Çünkü bu hasetten ileri gelir. Kendisi hakkında bazı takasrat olmuş ise, şikâyet etmeyip mazar görmelidir. Kendisinin Allah'ın hakkında yaptığı takasrat düşünüp kendisi hakkında yapılan takasrata şaşmamalıdır. Bilmelidir ki, eğer kusursuz ve ayıpsız birini arıyorsa, bu asla bulunmaz. O zaman insanlarla arkadaşlık yapmaktan mahrum olmak lâzımdır.

Hadîste: «Mü'min mazeret kabul eder. Münafik da Kussar görürse buyurulmaktadır. Her iyiliğe karşı on çeşit kusur örtmelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Kötülik gördüğü zaman ifşa eden, iyilik gördüğü zaman gizleyen kötü arkadaşın Allah'a sığınırımı. Din kardeşlerini, mazeret götüren kusurlarında bağışlamak, iyiyi yorumlayıp kötü zanda bulunmamalıdır. Çünkü kötü zan haramdır.

Peygamberimiz buyurur: «Allah mü'minlerin dört şeyini haram etmiştir: Mal, kan, ırz ve kötü zan.»

İsa (r.a.) buyurdu ki: «Kardeş uyurken elbisesini alıp avret yerini açıkta bırakın kimse hakkında ne dersiniz? Buna kim revâ görürse dödlük. İsa: «Siz bunu revâ görüyorsanız ki, din kardeşlerinizin aybını göüp de başkalarına ayırsanız, buyurdu.

Bekî zatlar demişlerdir ki, bir kimse ile dostluk ve ahtabâk kurmak istiyorsan, önce onu kızdır, sonra ona gıyaliden birini gönder, seni ondan sorsun. Bak, sırrını ifşa eder mi? Eğer ifşa ederse, hil ki, o dost edinmeye lâyık değildir. Dost olmaya yaramaz. Ve yine demişler ki, Allah Teâlâ gibi ayıplarını bîlip de gizleyen hirsizle dost ol. Yine demişler ki, dört vakitle durumunu değiştiren kimse dost edinmeye lâyık değildir: Rıza vaktinde, kasınlık vaktinde. Tama' ve istek vaktinde, şehvet vaktinde. Belki bu sebeblerle senin olan kardeşlik hakkını terketsenizcek...

Hz. Abbas (r.a.) oğlu Abdullah'a dedi ki: «Halife Ömer seni kendine yakın ve kıymetli yaşlılardan ileri tutuyor. Sakın, beş şeyi bırakma, Asla onun sırrına ifşa etme, huzurunda kimseyi gıybet etme, ona asla yalan söyleme, ne buyurursa, muhalefet etme ve senden asla hiyanet görmesin.»

Bil ki, hiçbir şey, dostluğa, konuşma sırasında münazara ve muhalefet yapmak kadar bozamaz. Çünkü münazara edip sözlerini reddetmenin manası, onu ahmak ve cahil; kendini de akıllı ve faziletli saymaktır; ona karşı tekebbür edip hakaret gözüyle bakmaktır. Bu da

dostluktan çok düşmanlığa daha yakındır. Peygamberimiz ümmetine hitaben buyurur ki: «Din kardeşlerinizin sırtlarına itiraz etmeyin, onunla alay etmeyin ve verdiğiniz söze durun». Hakimler demişler ki, din kardeşine «Kalk, gidelim» dediğin zaman, «nereye gidelim?» derse, o dost alınmaya layık değildir. Belki, onu dinleyip hemen ayağa kalkmalı ve "nereye gidelim" diye sormamalıdır. Ebû Bâkîyman-ı Daranî (r.a.) diyor ki, bir dostum vardı, ne istersen, verirdi. Bir defa bir geye ihtiyacım var, dedim. «Ne kadar lâzımdır», dedi. Bu söz kalbimden kardeşlik sevgisini kaldırdı. Şu halde bil ki, arkadaşlığın devamı, imkân dahilinde muvafakat göstermekle olur.

Dördüncü hak:

Diliyle şefkat ve sevgi ihtar etmektir. Peygamberimiz buyurur ki: «Siziniz din kardeşini sevince, ona sevdiğini bildürsün.» (Ebu Davud, Tirmizî). Bunun sebebi şudur ki, kendisini sevdiğini bilirse, o da sevecek ve böylece dostluk kuvvetlenecektir. Bu halde, bütün hallerinde onu sormak, sevinç ve üzüntüsüne ortak olmalıdır. Onun sevinç ve üzüntüsünün kendi sevinç ve üzüntüsü gibi olduğunu bildirmelidir. Çağırıldığı zaman güzel adıyla çağırılmalıdır. Önce selâm vermek için çabuk davranmalıdır. Bir yere otururken ona yer vermelidir. Bundan başka kendisi olmadığı yerde onu övmeli, daydığı takdirde metanet olacak konuşmalar yapmalıdır. Bu şekilde çocuğunu, malını ve kendisiyle ilgili şeyleri övmelidir. Çünkü bunun sevgide büyük tesiri vardır. Her iyiliğe şükür etmelidir. Emirü'l-Mü'minin Hz. Ali buyurdu: «Din kardeşine iyi niyetine şükür etmeyem, onun iyiliğine de şükür etmez.»

Çocuklarda ona yardım edip kötülüklerinizi sözlü reddetmeli, onu kendi nefsi gibi bilmelidir. Bundan daha büyük kötülük olmaz ki, yanında dostu kötülükten kendisi sussun. Çünkü söz yarasına tesiri büyüktür. Büyük anlardan biri diyor ki: «Hiç kimse benim dostum hakkında bir söz söylemiş değildir ki, ben dostumu hazır farzedip, vereceğim cevaba duyacağına düşünmüş olmayayım ve onun duyması halinde beğenecek konuşma yapmayayım.»

Ebû Derda bir yere başı iki öküz gördü. Biri ayağa kalkarsa öbürü de kalkardı. Bunu görünce ağladı ve dedi ki, Allah için olan dostların ve din kardeşlerinin hali de böyledir. Dururken, otururken, gelirken birbirlerine uyarlar.

Beşinci hak:

Muhtaç olduğu dini bilgileri öğretmektir. Çünkü din kardeşini cehennem ateşinden korumak, dünya sıkıntısından kurtarmaktan daha önemlidir. Öğrendikten sonra amel etmezse, ona nasihat etmeli ve Allah Teâlâ'nın azabıyla korkutulmalıdır. Fakat bu nasihati yalnız oğulları zaman yapmalıdır ki, azmak için olsun. Yoksa kalabalık içinde yapılan nasihat ağrına gider. Ne nasihat edersen sert değil tatlılıkla söylemelisin.

Çünkü peygamberimiz buyurur ki: «Mü'min, mü'minin aynasıdır yani, kendi ayıb ve noksanını ondan öğrenir. Din kardeşin sana söyleyecek kimse olmadığı yerde, sana ayıbını bildirince, ona minnettar olmalısın, kızmamalısın.

Çünkü bu, şuna benzer ki, birisi «elibisen içinde yılan yahut akrep vardır!», diye haber verse, bu sözüne kızmazsın; belki teşekkür edersin. İnsanlardaki kötü sıfatlar da yılan ve akrep gibidir. Hatta onların yararı mesarda mahir olur. Acısa ruha olduğu için, dünya yılanının ve akrebinin acısından daha çoktur. Çünkü bunların yararı ruha değil bedenedir. Hz. Ömer buyurur ki: «Allah'ın rahmeti, bana ayıbını hediye getiren kimseye olsun.» Selmanı Farisi Hz. Ömer'in huzuruna geldi. Ömer: «Ey Selman! Benim hakkımda beğenmediğin ne duydun ve ne gördün?» dedi. Selman: «Ya Emire'l-Mü'minin beni bu hususta affıyla», dedi. Ömer ısrar edip mutlaka söylemen gerektir diyince, Selman dedi ki: «Duydum ki, senin sofranda iki türlü yemek hazırlanmış ve iki de gönülden varmış; birini gündüz, diğersini de gece giyermişsin.» Hz. Ömer de: «Bundan sonra bu ikisini de yapamazsın, ya bunlardan başka bir kusuruma iğittin mi?» diye sordu. Selman, iğitmedim, diye cevap verdi.

Huseyfe-i Maraşî, Yusuf bin Ebbata bir mektup yazıp dedi:

«Duydum ki, dinini iki habbeye satmışsın. Pazarda bir şeye müşteri olmazsın. Safacı bir mangır fiyat biçince, sen üçte bir vermişsin. O kimse, senin kim olduğuna bilmemiş ve şahıhtığından dolayı sana hürmet ve müsamaha göstermiş. Sen dindarlığını illet ederek dünya menfaati kazanıyorsun. Sen bunu yapmakla, Allah'ın kyetleriyle alay etmiş olduğuna emin değilsin.»

Demek ki, diyanet ve takvayı istemenin alameti, böyle şeylerde yapılan nasihat için minnettar olmaktır. Allah buyurur ki: «Fakat nasihat edenleri sevmeyiz!» (A'raf sûresi, âyet: 78). Şu yalancılar hakkındadır ki, kendilerine nasihat yapanları dost saymazlar. Onların da alameti şudur ki, kibir ve gururları, din ve akıllarına hakim olduğu için yapılan nasihati iyiliğe yorumlamazlar.»

Bu anlatılanlar, kişi kendi ayıbını bilmediği zaman olur. Ayıb ve kusurlarını bilen birisine nasihat ederken, açık değil kapalı olarak nasihat yapılmalıdır. Eğer onun ayıbı, senin hakkında tekebrat yapmak sebebiyle olursa, bilmemezlikten gelip onu örtmek daha iyidir. Kapalı bir şekilde nasihatla aralarındaki dostluk bozulmayacaksa, yapılır. Eğer bununla bozulacaksa, kinamamak ayrılmaktan daha iyidir. Ayrılmak da mücadele ve müzaceden daha iyidir. Bu din kardeşliği meydana getirmekten maksad, onlarla arkadaşlık yapmakla edretlerine dayanmak ve bu şekilde ahilkinin düzeltilmesidir. Yoksa onlardan iyilik ve insanlık beklememelidir. Ebû Bekr-i Kotâni (r.a.) diyor ki: «Birisini benimle arkadaş oldu. Fakat arkadaşlığı kalbine çok ağır geldi. Sonra elinden tutup evime götürdüm ve latîf et ayığına yüzüme bas dedim. «Allah korusun bu ne sözüdür», dedi. «Mutlaka olacak» de-

dim, o da ağzına yulduzların üzerine basınca, o anda kalbimdeki ağırlık kalktı.

Ebû Ali Rîzâhî diyor ki: «Abdullah-ı Fâzî ile bir çölede yoldaş oldum. Bana: «Bu yolculukta ben mi reis olayım. Sen mi?» dedi. Ben de: «Sen ol, dedim. Bana: «Ne yaparsam, bana Haat eder misine dedi. Baş üstüne yaparım dedim. Bir torba getirdi. İkimizin de cibise ve eyyazını içine koydu ve omuzuna aldı, ve yürümeye başladı. «Sen yorulduğun. Bırak da ben taşıyayım» dediğiçe: «Bana sen reis ol, demedin mi? Emirini dinle», dardi. Bir gece yağmur yağdı. İlanmamam için sabaha kadar üstüne kilim tutup muhafaza yaptı. Bir şey söylemek istesem. «Eis benim, beni dinle» dardı. Artık öyle oldu ki, onu reis yaptığıma pişman oldum.

Akıncı hak:

Din kardeşlerinin hatâ ve kusurlarını affetmektir. Büyük sâtiler demişler ki: «Eğer senin hakkında takasat yapılsa ise, kendisine yetmiş çeşit mazeret bul. Eğer nefsin bu mazeretleri kabul etmezse, nefsinde de ki.» Eğer dünyada kötü huylu ve kötü niyetli varsa serain. Çünkü din kardeşin senden yetmiş türü ötür dâiyor sen kabal etmiyorsun. Eğer takasatı, bir günah işlemek ise o günaha bırakması için talihlikle nasihat et. Eğer vazgeçip ısrar etmiyorsa, bîmemesizlikten gelmelidir. Eğer ıtiraz ederse, nasihat etmelidir. Eğer nasihat fayda vermezse, ne yapılması gerektiği hususunda sahâbeler ihtilâf etmişler. Ebû Zer-î Gıfariye göre ondan ayrılmalıdır. Çünkü madem onu Allah için dost edindin. Allah için de düşman edilmelidir. Ebû'd-Darda ve bazı sahâbeler diyor ki: «Ondan ayrılmalıdır. Çünkü o iştin Şimame ihtimâli vardır. Başlangıçta böyle kimselerle dost olmamalıydı. Olunca da ayrılmalıdır.» İbrahim-î Nahaf diyor ki: «Din kardeşimi günah işlediği için terk etmemelidir. Çünkü bugün eder, yarın vazgeçer.» Hadîste: «Alimden, günah işlediği için kaçıp ayrılmayın. Çünkü o yakında o günahtan döners» buyurulmaktadır.

İKİ BÜYÜK ZAT BİREİRLERİNE DİN KARDEŞLİĞİ SÖZÜ VERMİŞLERDİ:

Birdânin kalbî bir insanın aşkına yakalandı. Öbür kardeşine dedi ki, benim kalbim aşk hastası oldu. Kardeşliği bozarsan, boz; öbürü Allah korusun ben bir günah için senden kardeşlik bağım kesmemi, de-yip bundan sonra bu iştin vazgeçinceye kadar, yememeye ve içmemeye azmetti. Bu şekilde kırk gün devam etti. Her zamanda o kardeşinin hâlini soruyor, «evvelki hâlindeyim dardı. O da sabrederdi. Nihayet bir gün kardeş gelip «Allah beni o dertten kurtardı. Aşk ateşini kalbimden söndürdü» dedi. Böylece o da Allah'a hamd ve şükürler edip yemeğe ve içmeğe başladı.

Evliyadan birine: «Senin din kardeşin din yolunda günaha girmişti. Niçin ondan ayrılmıyorsun?» dediler. Dedi ki: «O düğünmüş,

yardımcıya ve elinden tutacak birine ihtiyacı vardır. Ben ondan nasıl ayrılalım? Belki Mızm olan tathilikle elinden tutup cehennem azabından kurtarmaktır.»

Beni İsrail'de üç zahid vardı. Birtüriyle dost olmuş, bir dağda durup ibadet ederlerdi. Biri de bir şey almak için şehre geldi.

Aniden gözü bir fahişeye ilişti ve ona aşık oldu ve onunla kalıp oturdu. Aradan birkaç gün geçince öbürü onu aramaya çıktı. Durumunu öğrendi ve araştırıp onu bulunca, utancından: «Sen kimsin? Ben seni tanııyorum» dedi. «Ey kardeşim! Utulma: Sana olan şefkat ve merhametim henüz gitmemiştir, eskisi gibi duruyorsun deyip boynuna sarıldı, ve birkaç yerinden öptü. Bunun bu şekilde kendisine acıdığına gören arkadaş, henüz gözünden düşmediğini yakinen anladı. Kalktı, tevbe istiğfar etti ve onunla beraber eski yerlerine gitti.

Geçti Ebû Zer-i Gıfari'nin yolu selâmete daha yakındır. Ama değerlerinin yolu da lutfle iyiliğe daha yakındır ve dini ölçüye de daha uygundur. Lutfle yakın olması; çünkü bu şekilde onun tevbe ve istiğfar etmesine sebep olur. Halbuki, düşkünlük ve çaresizlik zamanlarında din ve ahiret kardeşlerine daha çok ihtiyaç vardır. O halde bunun gibi musibet zamanında terkedilmek nasıl câiz olur?. Dini ölçüye uygunluğu ise, çünkü kardeşlik akdi yapıldıca, sünnet akrabalığı teşekkül eder. Günah sebebiyle de sıla-ı rahim kesmek câiz değildir. Bunun için Allah buyurur ki:

«Eğer akrabaların sana kıyan ederlerse, sizin yaptıklarınızdan ben uzayım, de.» (Şuara sûresi, âyet: 216).

Ebû'd-Derda (r.a.) ya dediler ki: «Din kardeşin günah işledi, Niçin ona düşmanlık etmiyorsun?» Dedi ki: «Onun işlediği günaha düşmanlık ederim. Fakat kendisi benim kardeşimdir.» Ama gerçekçi hareket başta bu kimselerle dostluk kurmamaktır. Çünkü dostluk kurmamak suç değildir. Fakat ilişki kesmek suçtur ve eski hakları zayıf etmektedir. Ama kendi hakkında takasrat yapmış ise mutlaka affetmek en iyisidir. Eğer bu takasrattan dolayı üzür dilerse, her ne kadar yalan da söylesen, ömrünü kabul etmelidir. Peygamber buyurur ki: «Bir kimse den kardeşi özer diler de, onun ömrünü kabul etmezse, onun günaha, müslümanların gıda maddelerinde yaptıkları günah gibi olur.» Ve yine buyurur: «Mü'min çabuk kızar ve çabuk sakinleşir.»

Ebû Süleyman-ı Darani müridine dedi ki: «Dostundan ziyet görürsen, kınama. Çünkü kınarken, acı daha büyük bir söz duyabilirsin.» Mürid diyor ki: «Tezûbe ettim, gerçek olduğuna gördüm.»

Yedinci hak:

Dostlarını ve din kardeşlerini gerek hayatlarında gerekse ölükten sonra hayırlı dualarla anmalıdır. Bunun gibi çoluk çocuğunu da hayırlı dualarla anmalıdır. Kendine nasıl hayırlı dua yapıyorsan, dostlarına da öylece yapmalısın ki, o dua hakikatta kendine dönsün. Çünkü Peygamberimiz buyurur: «Bir kimse kardeşinin gıyabında ona dua ederse, Allah'ın emriyle bir melek ona cevap verip "sen de onun

gibi ol' dars (Müslim). Bir rivayette de: «Allah yaptığın duayı sana azık yaparız», der. Peygamberimiz buyurur: «Dostların, birbirleri arasında yaptıkları dualar reddolunmaz.» (Dare Kutnî).

Ebrâ'd-Derda (r.a.) diyor ki: «Sevede yetmiş iki dostuma hatırlar, her birine teker teker dua ederdim.» Demişlerdir ki: «Dostun o kimsedir ki, ölümünden sonra varisler mirasla meşgul iken, o dua ile meşgul olup Allah seni ne yapacak diye dardını çekendir.» Peygamberimiz buyurur ki: «Suya hoşnûluk üzere olan kimse herşeye el uzatıp suedi unuduğu gibi, ölü, tıpkı onun gibi ehli'den, evlâdından, dostlarından ve din kardeşlerinden dua bekler, Çünkü hayatta olanların duası ile ölülerin kabrinde nurdan dağlar meydana gelir.» (Deylemî). Rivayet edilir ki, bizim ölüler için olan dualarımız nurdan tabaklar üzerinde onlara takdim edilir ve bu, «falansa hediyeşâfir» denir. Onlar da, hayatta olanlar gibi, hediyelere sevinir.

Sekizinci Hak:

Dostlara ve din kardeşlerine vefak olmalıdır. Vefak olmanın mânası, ölümünden sonra da onun ehlini, evlâdını ve dostlarını unutmamaktır. Bir ihtiyar kadın Peygamberimizin yanına geldi. Peygamberimiz ona hürmet gösterdi. Hazır bulunanlar hayret ettiler. Peygamberimiz buyurdu ki: «Bu kadın Hadice zamanında bize gelir giderdi. Ahde vefa imandandır.»

Diğer bir vefaklılık da, dostunun kardeşlerine, dostlarına, ehline, evlâdına, kütelerine hizmetçilerine ve ilişkisi bulunan herkese şefkat ve merhametli olmaktır. Çünkü yakınlarına iyi davranmanın tesiri, kendisine yapılandan daha büyüktür. Diğer bir kısım da, eğer mevki, rütbe vâsilik, emirlik ehde etse, gene orvelki tevâzua değişmemeli, dosta karşı kibricilik iftihar etmemelidir. Diğer biri de, devamlı sevgi ve kardeşlikte kararlı olmalı, hiçbir sebeble ayrılmamalıdır. Çünkü şeytan için iki dost arasına soğukluk ve nefret koymak kadar mühim bir şey yoktur. Nitekim, Allah buyuruyor: «Şüphesiz şeytan aralarına fesâh sokar.»

Kur'an'da Yûsuf (a.s.): «Şeytan benimle kardeşlerim arasına fesâh soktıktan sonra.» buyurur. Bir kısım da, kimsenin bozgunculuk ve aldatmasına kulak vermeyip kötü söz taşıyıcıları yalancı kabul etmemektir. Bir kısım da, dostunun düşmanı ile dostluk kurmamaktır. Belki, onun düşmanını kendi düşmanı bilmelidir. Çünkü bir kimse, dostunun düşmanı ile de dost olursa, o dostluk zayıf olur.

Dokuzuncu hak:

Aradan tekelüfü (zahmetli) kaldırıp yalnız İken nasılsa, dostuyla arkadaşlık yaparken de öyle olmalıdır. Çünkü arkadaşlık halinde birbirlerinden utanırlarsa sevgi noksan olur. Hz. Ali buyurdu ki: «Dostların en kötüsü odur ki, seni teklife zorlar ve seni özür dileme zorunda bırakır.»

Cüneyd-i Bağdadi (r.a.) diyor ki: «Çok kardeşler gördüm, aralarında tekliif ve rezaîyet görmedim. Rezaîyet ve tekliif olunca, bu dostluğun zail olduğunu gördüm.» Büyük zatlar demişlerdir ki: «Dünya ehliyle edeb üzere, âhîret ehliyle ilim üzere, marifet ehliyle de dileğin gibi arkadaşlık et.» Bazı tasavvuf ehli birbirleriyle şu şartta arkadaş olmuşlar; Eğer devamlı olarak oruç tutsalar, yahut hiç tutmasalar, yahut bütün gece ibâdet etseler, birbirilerine niçin böyle yapıyorsun? demeyecekler. Velhâsıl Allah için olan dostlukta birlik beraberlik vardır. Birlikte ise, tekliif olmaz.

Onuncu hak:

Kendini bütün dostlarından aşağı bilmeli, onlardan bir şey beklememeli, bütün haklarını hakkıyla gözetmelidir. Cüneyd-i Bağdadi'nin huzurunda bir şahıs: «Âhîret dostu çok az bulunur.» dedi. Cüneyd ona kulak vermedi. O şahıs bu sözü tekrar etti. Üçüncü defasında Cüneyd: «Eğer âhîret dostundan kasdın, senin celâna sabredip esyeyine dayanacağım kimse ise, o kimseler benim yanında istediğin kadar çektur.» dedi.

Büyük zatlar buyurur ki: Kendini dostlarından üstün gören günahkâr olur. Onun öyle görenler de günahkâr olur. Kendini onlarla bir gören, hem kendisi üzülür, hem de onlar üzülür. Ebû Müaviye-i Esvedî diyor ki: «Benim dostlarım hepsi benden üstündür. Çünkü onların hepsi beni üstün bilir.»

ÜÇÜNCÜ BAŞ

BÜTÜN MÜSLÜMANLARIN, AKRABALARIN, HİZMETÇİLERİN VE KOMŞULARIN HAKLARI

Bil ki, herkesin hakkı yakınlık derecesine göredir; yakınlığın da dereceleri vardır. Haklar o derecelere göre değişir. En kuvvetlisi Allah için olan kardeşliktir. Onun hakları anıtsızdır. Bu rabûta olmayıp da yalnız lâîm yakınlığı bağı olursa, bunun da birçok hakları vardır:

Birinci hak: Kendine reva görmediği bir şeyi, hiçtir müslümana reva görmemelidir. Peygamberimiz buyurur: «Müslümanlar bir beden gibidir. Bir urvu acırsa, bütün azalar buna dayar ve onlar da acır.» Vâ yine buyurur ki: «Kollama-i şehadet üzere ölmek isteyen, kendine reva görmediğini hiç bir müslümana reva görmemelidir.» Mûsa (a.s.) münacatında: «Ya Rabbi! Kullarımdan hangisi âdildir,» diye sordu. Allah: «Kullarımdan en âdil, insaf ehlidir.» buyurdu.

İkinci hak: Hiçbir müslüman onu neflinden ve dilinden zarar görmeyecek. Peygamberimiz Ashaba: «Müslüman kimdir biliyor musunuz?» buyurdu. «Allah ve Resûlü daha iyi bilir.» dediler. «Müslümanların, dilinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir.» buyurdu. «Pe ki mü'min kimdir?» dediler. «Müslümanlarım, beden ve mal yönünden kendisinden emîn oldukları kimsedir.» Sonra «Muhacir kimdir,

biliyor musunuz?"e «Kötü işlerden kesilen kimsedir.» buyurdu. Ve yine buyurdu ki: «Bakışlarıyla bir müslümana rencide etmek helâl değildir ve müslümanları korkutacak işler yapmak da helâl değildir.»

Mücahid (r.a.) diyor ki: «Allah cehennem ehline uyuz hastalığını verir ki, kaşınmadan kemikleri meydana çıkar.» Sonra tür münadi, «Ey cehennem ehli! Bu hastalığın acısı nasıldır?» der. Onlar da: «Gayet zor ve şiddetlidir.» derler. Bir nida gelir ki, bu dünyada müslümanlara yaptığınız esiyetin karşılığıdır. Peygamber buyurur ki: «Cen-nette istediği gibi dolaşan birini gördüm. Bu, müslümanlara celîyet vermesin diye, yollarındaki dal ve engelleri kesip kaldırmıştır.»

Üçüncü hak: Hiç kimseye kibirlenmemelidir. Çünkü Allah kibir-lileri sever.

Peygamberimiz buyurur ki: «Allah'tan bana vahiy geldi ki, "Ey Muhammed! Kimseye üstünlük taslamayın, kibirlenmeyin, tevazü gösterin."» Bunun içindir ki, Peygamberimiz İhtiyar kadınların, yok-sulların yanına gider, hatırlarını sorar ve ihtiyaçlarına karşılıkta. Hiç kimseye hakaret (küçüklük) gözye bakmamalıdır. Çünkü o kimsa, Allah'ın velisi olabılır ve adam bunu bilmaz. Çünkü Allah ve-li kullarını insanlardan gözlemmiştir.

Dördüncü hak: Koşucuların, fitneçilerin müslümanlar hakkında söylediklerini dinlememeli, adaletili, doğru insanların sözünü dinle-melidir. Fitneci şakıktır. Hadiste gelmiştir ki: «Hiçbir fitneci cennete girmez.» Bilmelidir ki, senin yanında laşkasının kötülüklerini anla-tan, başkasının yanında da senin kötülüklerini anlatır. Bu sebeple bu kimselere güvenmemeli, onlardan uzak durmalıdır.

Beşinci hak: Hiçbir tanedikten üç günden fazla konuşmayı kes-memelidir. Peygamberimiz buyurdu: «Bir kimse ile üç günden fazla Müslüman kardeşinden konuşmasını kesmesi helâl değildir. Onların en hayırlısı da önce selâm verendir.»

Derime (r.a.) diyor ki: «Allah Teâlâ Hz. Yûsuf'a: "Ey Yûsuf! Se-nin derreceni ve namazını, kardeşlerini affettiğim için yücelttim."» Ha-diste: «Müslüman kardeşleri affetmek izet ve şerefi artırmaktan baş-ka bir şey getirmez.» buyuruldu.

Altıncı hak: İyi - kötü ayurunu yapmadan, kim olursa olsun, göçü yettiği kadar iyilik yapmalıdır. Hadiste: «İmandan sonra en güzel amel, ihâdet edenlere ve cimreyenlere şefkat etmek ve iyilik yapmaktır.» buyurulmaktadır ve yine hadiste: «Göçün yettiği kadar, kime olursa olsun iyilik et. Eğer o iyiliğe layık değilse, sen layıksın.» Ebû Hüreyre diyor ki: «Peygamberimiz bir şey söylemek için elinden tu-tan kimsa, elini çekmeden, Peygamberimiz elini çekmedi. Kim onun-la konuşsa, sözünü hitirmeden ondan yüzünü çevirmedi.»

Yedinci hak: Yaşlılara hürmet etmeli, küçükleri merhamet et-melidir. Peygamber buyurur ki: «Yaşlılara hürmet etmeyen, küçükle-

re şefkat ve merhamet göstermeyeu bîmeden değildir.» Yine buyurdu ki: «Ak sağ ve ak sakala hürmet etmek, Allah'ın hürmet etmesidir.» (Ebû Davud). Ve yine buyurdu ki: «Gençliğinde yaşlılara hürmet eden bir genç yoktur ki, Cenûb-ı Allah, İhtiyarlığında ona gençlere hürmet ettirmesin.» Peygamberin bu güzel sözü yaşlılara hürmet edenlerin uzun ömürlü olacıklarına işaret eder. Çünkü zikri geçen mükkâfata yaşlanmadan ulaşmak mümkün değildir. Peygamberimiz seferden dönerken çocuklar önüne çıkarlardı. Peygamberimiz bazısını önüne ve bazısını da arkasına alırdı. Önüne bînen çocuklar, bizi öne bindirdi diye arkaya bînenlere övünürlerdi. Adına koymak ve dua etmek için huzurlarına çocuk getirirlerdi. Çocukları kucasına alırdı. Bazen onun kucasına çışını yapardı. Bulunanlar birbirlerine sesleşip almak isterlerdi. «Bırakın, kalsın, işini kesmeyin.» buyururlardı. Çocuk sahibi orada kakkıka üzülmeyin diye beklerdi. Dugarı çıktıktan sonra eibâesini yıkarı. Çocuk çok küçük olsa yıkamandı, üzerine su serperdi. (Bu Şafii kavlidir. Hanefîye göre yıkanmalıdır).

Sekizinci hak: Müslümanlara güler yüzü ve tatlı sözü olmak, onları öyle karşılamalıdır. Peygamberimiz buyurdular ki: «Allah güler yüzü ve güzel şhâkâh olanları sever.» (Beyhâki). Yine buyurdular ki: «Günahların affına sebep olan, güzel ahlâk gayet kofaydır: Güler yüz ve tatlı sözdür.» Hz. Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz giderken, yaşlı bir kadın ona yetişli ve "Ya Resûlullah, sizinde önmü bir işim vardır," dedi. Peygamberimiz: "İstedğim yerde oturdum, işini dîniyeyim" buyurdu. Kadın hemen oracıkta otardı. Peygamberimiz de, kadıncığına işini tamamıyla arzölmeye kadar bekledi.»

Dokuzuncu hak: Hiçbir müslümana verdiği sözden caymamalıdır. Hadîste: «Üç şey vardır, onlar kâimde buluncursa, o mümkûfâtı: Yalan söylemek, sözlünde darmamak, emânetde hiyanet etmek.» buyurdu.

Onuncu hak: Herkese derecesine göre hürmet edilir. Aziz ve muhterem kimselere daha çok hürmet etmelidir. Eibâesi kıymetli, güzel, üstü baş temiz kimselerin halk içlâde şereflî ve muhterem oldukları bilinir. Hz. Aîşe, bir seferde sofraya açıp yemek yiyorken, bir fakir geçti. «Öna bir ekmecek veriniz dedi. Bir de aldı geçti. «Onu çağırınız dedi. Orda bulunanlar, «Ey Aîşe! Niçin fakiri çağırmadınız, zenginini çağırdu?» dediler. Dedi ki: «Allah herkese bir derece nâsib etmiştir. Biz de o dereceleri gözetmeliyiz. Fakir bir ekmecek kânsat eder, sevinir. Ama zengine bir ekmecek vermek hakaret olur, çirkin olur. Onu da sevindirecek bir şekilde ağırlamalıdır.»

Hadîste: «Bir kavmin azizi yânuzza gelirse, onu azis tutun.» buyurulmaktadır. Peygamberimiz, huzurlarına gelen bân kimselere mübârek rîdâsına verip üzerine oturtmuştu. Bir gün huzuru şeriflerine kredisini emânen bir kadın geldi. Ona rîdâsı üzerinde yer gösterip: «Ey şefkatli ana merhaha! İlacını dîle vereyim.» buyurdu. Socra

günahmetten kendi hissesini ona bağışladı. O da onu Hz. Cemal'a yüz-
bün akıyeye sattı.

Onbirinci hak: Birbirlerine dargın olan müslümanların arasını bulmağa çalışmalıdır. Peygamber: «Şişe (nafile) marmaz ve oruçtan daha ikiletili ibadetten haber vereyim mi?» buyurdu. «O nedir? Ya Resûlullah», dediler. «Müslümanların arasını bulmaktır.» buyurdu.

Ene (r.a.) rivâyet eder ki, bir gün Peygamberimiz bazı ashabıyla otururken güldüler. Hz. Ömer (r.a.): «Ya Resûlullah! Anam, baba-
ham sana fedâ olsun, niçin güldünüz?» dedi. Peygamberimiz: «Vahiy nazil oldu ki, kıyamet gününde benim ümmetimseden iki kimse Allah'ın huzurunda dik çıkıp biri diğeri için: "Allah'ım, bu bana zulüm etti. Benim hakkımı bundan al" diyecektir. Allah da: "Hakkını ver" diye ferman edecektir. O kimse: "Allahım, benim bütün iyiliklerimi davacılar abdi, bir şeyim kalmadı", diyecektir. Allah Teâlâ mazlum: "Ne yapmalıdır? İyiliği kalmamıştır" diyecek. Mazlum: «Allahım, benim günahlarımı ona yükle», diyecek. Bunun üzerine mazlumun günahları ona yükleneyecek» buyurdu ve ağıladı. Sonra buyurdu ki: «Kıyamet günü o kadar şehetli bir gündür ki, herkes kendi yüzünden âcis olur, başkasına yüklenmesini arzular. Sonra Allah mazlum: "Bak ne görürsün?" diyecek. Mazlum bakınca, evher ve incilerle süslenmiş olarak günahından yapılan şehitler, altından yapılan köçler çıkacak ve "Allahım, acaba bu hangi Peygamberin, yahut hangi siddikin veya hangi şehidindir" diyecek. Allah: "Kim pahasını verirse onun olur" buyurdu. Mazlum: "Allahım, kim bunların pahasını ödeyebilir?", der. Allah: "Üzerine haklı bulunan din kardeşini affedemler öder", der. O da: "Allahım, ne kadar hakkım varsa affettim" der. Sonra Allah: "Kalkın, birbirinizin elini tutarak iknâs de cennete girin" buyurur. Sonra buyurdu ki: «Derun böyle olursa, Allah'tan korkun, insanların arasını bulun.»

Onikinci hak: Bütün müslümanların ayıplarını örtmelidir. Hadîs: «Bu dünyada müslümanların kusurlarını örtmelerin günahlarına yarım kıyamet gününde Allah öter.» Hz. Ebû Bekir (r.a.) buyurur: «Her kim hürsüzlük yaparken, içki içerken yakalarsam, Allah'tan o günahım örtmesini dilerim.» Peygamber buyurdular: «Ey iman edip henüz kalbinde iman lezzetini tatmayanlar, insanların ayıplamamasın, kusurlarını araştırıp açığa vurmaysın. Her kim bir müslümanın ayıbını açığa vurursa, kendi evinde girelenmiş de olsa, Allah onun ayıplarını meydana çıkarır, onu zehir rûsvay eder.»

İbnî Mes'ûd (r.a.) diyor ki: «İlk önce hürsüzlük yaparken yakalanan kimse için elini kesmek için Peygamberin huzuruna getirdiler. Peygamberin rengi değişti. Ashab: "Ya Resûlullah. Bu iş boşuna gitmedi mi?" dediler. "Niçin gitmesin? Niçin kardeşime düşmanlık yapmak için şeytana tâbi olayım? Eğer Allah'ın sâli affetmesini, günahlarının örtmesini dilerseniz, siz de insanların günahlarını örtünüz. Zira Sultanların huzuruna geldikten sonra hadî cezazı vermemek için çare yoktur", buyurdu. Halife Ömer (r.a.) bir gece, gece bekçileri ile

şehri geçerken bir evden ses işitti. Hemen o evin damına çıkıp baktı. Bir adamla bir kadının içki meclisini kurup oturduklarına gördü. «Ey Allah'ın düşmanları! Bu günah Allah'ın irticeğini üslendiniz.» dedi. O kimse: «Ey Halife! Acele etme. Eğer ben bir günah işledimse, sen üç günah işledin: Birincisi Allah buyurur ki: "Ayıbları araştırmayın" (*) Sen araştırdın. İkincisi, "Evlere kapılarından girin" buyurur, Sen damdan geldin. Üçüncüsü, "Başkasının evine izin alıp, selâm vermeden girmeyin" buyurur. Sen ne izin aldın, ne de selâm verdin.» Ömer: «Eğer affedersen, tevbe eder misiniz?» dedi. «Evet, eğer affedersen, bir daha bu işi yapmayacağım.» dedi. Halife Ömer onu affetti. O da tevbe istiğfar etti. Peygamber buyurdu: «İnsanlar istemediği halde sırtlarına kulak veren kimsenin kulağına kıyamet gününde kurşun atılır.»

Onbeşinci hak: Müslümanların kalbini sözlü zandan, dilini de gıybetten korumak için töhmetli kişilerden kaçınmalıdır. Çünkü bir kimsenin günah işlemesine sebep olan kimse, o günahla ona ortak olur. Peygamber buyurdu: «Anasına-babasına sövenin hâli ne olur?» Ashab: «Bunu kim yapar? Ya Resûlallah!» dediler. Peygamber, «Başkasının anasına, babasına sövüp de onlar da onunkine söverlerse, şüh-behr kendisi anasına babasına sövmüş olur.» buyurdu. Hz. Ömer (r. a.): «Töhmetli işte bulunan kimsenin, kendisi hakkında sö-i zamanda bulunana kinamasi ekleşir değildir. Peygamber (s.a.s.) Ramazan ayında mesceûde itikaf halinde Hz. Sa'fye ile oturup konuşurken iki adam oradan geçti. Peygamber (s.a.s.) onları çağırdı ve: «Bu konuştuğum kadın benim hanımım Safiyedir.» buyurdu. Dediler ki: «Ya Resûlallah! İnsanlara sö-i zan (kötül zan) olur; fakat size olmaz.» Buyurdu ki: «Şeytan insanın vücudunda kan gibi dolaşmaktadır.» Hz. Ömer (r.a.) birisinin bir kadını konuştuğuna görünce, kazaçı ile vurdu. «Ey Halife bu benim hetâlidir.» dedi. Ömer: «Niçin kimse görmeyecek yerde konuşuyorsun?» dedi.

Onyedinci hak: Eğer bir mevki-makam sahibi ise, hiçbir müslümandan yardımını esirgememelidir. Peygamber (s.a.v.) ashabına buyurdu: «Bazı şeyler olur ki, yemek isterim. Fakat sizden birisinin şefaati olup ona da şefaati sebebi hâsıl olsun diye geçiktiririm.» Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: «Dil sadakasından daha faziletli bir sadaka yoktur.» «Dil sadakası nedir? Ya Resûlallah!» dediler. «Bir masumun kanını kurtaran, birisine bir fayda sağlayan, yahut birinin vaktisine gâliyen şefaattir.» buyurdu.

Onbeşinci hak: Bir müslümanın gıyabında nefisine veya malına kastedilir veya dil uzatılınca, onun yerine cevap vermeli, o zülme mâni olmalıdır. Peygamber (s.a.s.) buyurdu: «Müslümanların ayıptan sayılıp ızları, şerefleri yıklan yerde onlara yardım eden kimseye, Allah Teâlâ da muflaka çok muhtaç ve çaresiz olduğu yerde yardım eder. Müslümanlara yardım etmeyen, yahut onlara düşmanlık eden

(*) İncil Uluğkök, cilt 3, sahife 117, Ouzariye - Mus.

kimseyi de, çok yardım ve desteğe ihtiyacı olduğu yerde Allah yar-dımıyla bırakılır.»

Onaltıncı hak: Kötü huylu bir insana arkadaş olmağa, kurtu-luncaya kadar onunla iktisat etmeli, onunla ağır münakaşaları yapma-malıdır. İbnî Abbas (r.a.) «Kötülüğe iyilikle müdara ederler.» (Nur sûresi, âyet: 22) âyeti kerimesinin mânâsında: «Kötü sözlere selâm ve müdara ile karşılık veriniz.» diyor.

Hz. Aişe (r.a.) buyurur ki: «Bir kimse Peygamber ile görüşmek için izin istedi. Peygamber: "Ona izin verin, o çok yararlı bir kimsedir" buyurdu. Peygamberin yanına gelince, ona o kadar hürmet ve in-sanlık gösterdi ki, onun Peygamberin yanında bir derecesi vardır san-dım. Değeri çıkınca, "Ya Resûlallah! Buna yararlı diyordum. Niçin bu kadar hürmet ve iyilik yaptın?" dedim. Buyurdu ki: "Allah katın-da insanların yararlısı, seyrinden korkulduğu için hürmet ve itina gören kimsedir."» Hâdisât «Kötü sözâlerin dilinden iram, namusunu korumak için verdiği herşey sadaka yerine geçer.» Ebû'd-Derdâ dedi ki: «Çok kimse vardır ki, onun yüzüne güleriz, halbuki kalbiniz ona lânet eder.»

Onyedinci hak: Fakirlerle oturup kalkmak, arkadaşlık etmeli, konuşmalı ve zenginlerin arkadaşlığından kaçınmalıdır. Peygamber (s.a.v.) «Özellikle arkadaşlık etmeyin.» buyurdu. Süleyman (a.s.s.) kendi ülkesinde nerede bir fakir ve miskin görsen onunla oturur ve «Miskin, miskinle oturursu derdi. İsa (a.s.r.) yalnız miskin sözü ile ça-ğırılmak isterdi. Peygamber (s.a.s.) «Ya Rabbî, beni yaşatarsan, miskin olarak yaşa. Öddürürsen, miskin olarak öddür. Kıyamet gününde de miskinlerle hayırcı.» buyurdu. Musa (s.a.v.) «Ya Rabbî! Seni merde arıyayım?» dedi. Allah; «Beni güdümleri kırık olanların yanında ara.» buyurdu.

Onsekizinci hak: Bir müslümanın gününü sevindirirtmeye, ihtiya-cını görmeye çalışmalıdır. Peygamber (s.a.v.) buyurur: «Bir müslü-manın ihtiyacını gören bütün ömründe Allah'a hizmet etmiş gibi olur.» Yine buyurdu: «Gece veya gündüzün bir saatini bir müslümanın ih-tiyacını görmek için geçiren kimse, o müslümanın işi görülün veya görülmesin. Bel ay camide itikâf etmekten faziletlidir.» Yine buyurur: «Bir müslümanın görünüşü aydınlatan (sevindiren) im görünüşü de Allah kıyamet gününde aydınlatır.» Yine buyurur: «Bir üğümü sevindiren, yahut bir mazluma kurtarana Allah yetmişşer mağfîret ve iyilik hâsan eder.» Ve yine buyurur: «Gerek zâlim olsun, gerek mazlum olsun, din kardeşinize yardım edin.» Ashab: «Zâlime nasıl yardım edilir ya Re-sûlallah?» dediler. Buyurdu ki: «Onu zâlimden alıkoymandır.» Yâni yardım etmek, onu zâlimden menetmekle olur. Yine buyurur: «Allah katında bir müslümanın kalbinin sevindirmekten daha mahkûl taat ol-maz.» Ve yine buyurur: «İki haslet vardır ki, onların ötesinde daha hayırlı haslet yoktur. Biri iman, diğeri de insanların rahatını diler-mektir. İki haslet de vardır ki, onlardan kötü haslet yoktur: Biri Al-lah'a şerik koymak, diğeri insanları incitmektir.»

Fadeyl bin İyad'ı (r.h.a.) bir gün ağlarken gördüler ve: «Niçin ağlıyorsun?» dediler. Dedi ki: «Bana zulüm eden zavallı müslümanlar için ağlıyorum. Yarın kıyamet gününde onlara sorulunca, değil balamayacaklar, vesil rüsvay olacaklar.» dedi. Ma'ruf-i Kerîm dedi ki: «Günde üç kerre Yarabbi! Ümmet-i Muhammed'i usab eyle. Yarabbi! Muhammed ümmetine rahmet et. Allahım! Muhammed ümmetine genişlik ver, üzüntüsünü gider, duasını okuyanın ismi vesîler defterine yazılır.»

Ondokuzuncu hak: Kime rastlarsa, önce selâm vermeli ve kurtuzmadan önce elini sıkmalıdır. Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Selâmdan önce konuşmaya başlanana cevap vermeyin, önce selâm vermeli-dir.» Peygamber huzuruna birisi geldi ve selâm vermedi. Peygamber: «Dışarı çık, selâmla gel.» buyurdu. Enes bin Malik (r.a.) buyurdu ki: «Peygamber'e sekiz yıl hizmet ettim. Bana buyurdu ki: "Ya Enes! Taharetini tam yap ki, senin uzun olsun. Kime rastlarsan, selâm ver ki, sevâbların çok olsun."» Biri Peygamberin huzuruna geldi ve: «Esselâmü aleyküm» dedi. Peygamberimiz: «Bana on sevâb yazıldı.» buyurdu. Bir başkası geldi ve: «Esselâmü aleyküm ve rahmetullah» dedi. Peygamberimiz: «Buna yirmi sevâb yazıldı.» buyurdu. Bir başkası daha geldi ve: «Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtühâ» dedi. Peygamberimiz: «Buna da otuz sevâb yazıldı.» buyurdu.

Peygamberimiz buyurdu: «Her evinize girişte selâm verin. Dışarı çıkıp geri gelirsiniz, yine selâm verin. Çünkü ilk gelmenizi, son gelmenizden hayırlı değildir.» Ve yine buyurur: «Bir mü'min bir mü'minin elini sıkınca, aralarında yetmiş rahmet taksim edilir. Altmış dokuzu daha çok sevinç ve güler yüz gösterene verilir. İki müslüman kucaklaşıp birbirlerine selâm verince aralarında yüz rahmet taksim edilir. Doksan dokuzu önce selâm verene, biri de selâm alana verilir.»

Dira büyüklüğünün elini öpmek sünnettir. Ebû Ubeyde (r.a.) Hz. Ömer'in elini öpmüştür. Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz: "Karşılaştığımız zaman birbirimize eğilelim mi?" dedim.» «Hayır» dedi. «Öpüşelim mi?» dedim. «Hayır» dedi. «Birbirimizin elini sıkalım mı?» dedim. «Evet» dedi. (Tirmizî).

Amâ sefere gidip gelirken öpüşmek, birbirlerinin boynuna sarılmak sünnettir. Fakat birisi geldiği zaman ayağa kalkmak iyi değildir.

Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimizden daha çok sevdiğimiz hiç kimse yoktu. Ona hile ayağa kalkmazdık. Çünkü bildik ki, ayağa kalkmayı sevmezdi.» Ama bir kimsenin hürmet için, ayağa kalkmak âdet olan bir yerde, ayağa kalkmasının zararı yoktur. Fakat bir kimsenin önünde ayakta durmayı Peygamberimiz yasaklamıştır. Çünkü buyurur ki: «Her kim ki, kendisi oturup da başkalarının önünde ayakta durmasından zevk duyarsa, ona deyin, sehennende yerini hazır bildim.»

Yirminci hak: Akıttınca «Elhamdülillah» demelidir. İbni Mâs'ûd (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz akıttığında "Elhamdülillah" dememizi öğretti.» Onu duyan da, «Yerhamükullah» demelidir. Duyan

öyle deyince, o da, «Yağdır Allah! İ ve lekürü» demelidir. Eğer bir kimse «Elhamdülillah» demezse, «Yerhamükollahe» demeye layık olmaz. Peygamberimiz akırması gelince sesini kısar, elini yüzüne tutardı. Bir kimse belâda iken akırırsa, kalbinden «Elhamdülillah» demelidir. İbrahim-i Nahal diyor ki: «Mûsa (a.s.) münacatında: "Allah'ım, yakınımsan ki, gıaflı çağırılım. Yoksa uzak mısın ki, sesli çağırılım." Allah: "Ey Mûsa! Ben, beni hatırlayanın yanında ve onunla beraberim." dedi. Mûsa: "Allahım, bilmem bazı hâllerimle vardır ki, o hâllerde seni hatırlamayı layık görmüyorum: Cünüb hâli ve belâda bulunma hâli gibi." dedi. Allah: "Ey Mûsa, beni istediğin hâllerde hatırla, korkma."» buyurdu.

Yirmibirinci hak: Anıbaklarından olmasa da tenaşuî kimse için hastalığını sormalıdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) buyurur: «Bir hastanın hatırını soran kendini emnetle bilir. Hastanın hatırını sorup evine dönmüce yolmuşün melek görevlendirilir, akşama kadar affını talep ederler.» Sünnet şekli şöyledir. Hastanın elini elinin içine almış, yahut elini alınına koymalı ve, «Nasabın?» diye hatırını sorup bu duayı okumalıdır: «Sahman ve Rahim olan Allah adıyla başlarız. Kendisine hiç bir şey denk olmayan, doğurmayan, doğmayan ve samed olan Allah'ın adıyla, tutulduğün şeyin (hastalığın) şerrinden seni kurtalmamı dilerim.» Hz. Osman buyurur ki: «Ben hasta oldum. Peygamber hatırını sormaya gelince, bu duayı birkaç kere okudum.» Hastanın da şu duayı okuması sünnettir: «Allah'ım kuzet ve kudretine, bulbaklarımız şerrinden şikârim.» Hastanın hatırını sorarken, hasta hastalığından şikâyet etmemelidir. Çünkü hadiste: «Kul hasta olduğu zaman, Allah iki melek gönderir, "hastaya nezaret edin, ziyaretine gelenlere şükür mü eder, yoksa şikâyet mi eder?" der. Eğer kul şükür edip "Elhamdülillah, bunda hayır vardır" derse, Allah: "Benim üzerime vâcib olsun ki, eğer onu âhirete gönderirsem, rahmetimi ona arkadas yaparım. Eğer ona sahat ve âfiyet verirsem, buna günahlarına keffiret yaparım, ona eskî etmeden ve kasından daha hayırlısına ihşân ederim" der.» buyuruldu.

Hz. Ali buyurur: «Yüreğinde rahatsızlığı olan kimse, hastasının mehir parasından biraz para alsın, onunla bal alıp yağmur suyu ile şerbet yapsın ve "Bismillâh" ile içsin. Allah'ın izniyle şifâ bulur. Çünkü Allah yağmura bereket, bala şifâ ve mehir parasına âfiyet buyurmuştur. Bu itibarla bu üç mübarek şey bir araya gelince Allah'ın izniyle mühârek olur.»

Velhâsül hasta ile ilgili edebler şunlardır: Hastalığından şikâyet etmemeli, feryad etmemeli, hastalığın günahlarına keffareti edacağı umudunu sağlam tutmalı, ilaç içince, ilâca değil, ilâki yaratıcı Allah'a güvenmelidir. Hastayı ziyaret etmenin edebleri ise şunlardır: Hastayı ziyarete gelen çok oturmamalı, hatırını çok sormamalı, sahat ve âfiyeti için dua etmeli, hastalığından dolayı kendini üzgün göstermemelidir. Hastanın bulunduğu evin kapısına ve pencerelerine bakmamalı. İçeri girmek isteyince kapının karşısında durmayıp bir kenarda dur-

malı, kapıyı yavaş çalıp «hizmetçi!» diye seslenmeli, «kim o?» diye sorulunca, hemen demeli, belki bunun yerine «Sühbanellah, velhamedü İllâh» demelidir. Bir kimsenin kapısına gidip kapıyı çalmak isnâ edince böyle yapılmalıdır.

Yirmikiinci hak: Din kardeşlerinin cenazesinin ardından gitmelidir. Peygamber (s.a.v.) buyurur: «Cenazenin ardından gidene bir kırat, defnedilinceye kadar bekleyene iki kırat sevap yazılır ki, her kırat defalarca Uhud dağından büyüktür.» Cenazeyi teğri etmenin edebleri şunlardır: Sızmalı, konuşmamalı, gülmemeli, tâziye vermeli ve kendi ölümlünü düşünmemelidir. A'meş (r.h.a.) diyor ki: Cenazenin ardından gittiğiniz zaman, öyle üzüldük ki, dışardan gelen kimse kime tâziye vereceğini bilmezdi. Çünkü hepimiz birbirimizden üzgündük. Bir defa bir topluluk bir dü için üzüldülerdi. Büyüklere bir zat da orada hazırdı. Dedi ki, ey topluluk! Siz kendinize üzüldün. O üç tehlikeden de geçip kurtuldu: Cam abet meleğin korkunç süratini gördü, ölümlü sesarı tattı ve son nefes akibetinin korkusundan kurtuldu. Peygamberimiz buyurdu ki: «Ölümlü arkasından üç şey gider: Ehlî, malı ve ümelleri. Ehlî ve malı geri döner, ümelleri ise onunla beraber kalır.»

Süfyan-ı Sevri (r.h.a.) diyor ki: «Kabirleri çok hatırlayan mezarını cennet bahçelerinden bir bahçe bulacaktır. Kabirleri unutan da, onu cehennem çukurlarından bir çukur bulacaktır.» Rabi' bin Haysem (r.a.) ki, tabutun büyüklerinden olup türbesi Tûs şehrindedir. Evinde bir mezar kazmıştı. Kalbinde biraz gevşeklik hissettiği zaman, o mezarı girip bir saat yatardı ve derdi ki: «Allahım, beni bu dünyaya bir defa daha gönder ki, yaptığım takasrâtı telâfi edeyim.» Sonra kalkar ve kendine: «Ey Rabi' İbni Haysem! İşte seni dünyaya gönderdiler. Bir daha gönderilmeyeceğin bir ölümlü için hazırlan.» derdi.

Hz. Ömer (r.a.) buyurur ki: «Bir gün Peygamber mezarlık tarafına gitti ve bir mezarın başucunda oturup çok ağladı. Kendisine yaklaştım ve: «Niçin ağlıyorsun ya Resûlallah?» dedim. «Bu benim amman mezarıdır. Allah'tan ziyaret etmek ve mağfiret dilemek için izin istedim. Ziyarete izin verdi, duaya izin vermedi. Bunun için evlâklık hissi galebe çaldı ve gayri ihtiyarı ağladım.» buyurdu.»

Dikkat edilmediği müddetçe olan müslümanlık hakları bu anlattıklarımızdır.

KOMŞU HAKLARI

Peygamber buyurur ki: «Kâfir olan komşunun bir hakkı, müslüman olan komşunun iki hakkı, müslüman ve akraba olan komşunun üç hakkı vardır.» Yine buyurdu ki: «Cebrail (a.s.) bana o kadar komşular hakkında vasiyet etti ki, o da diğer akrabalar gibi miras alacağına sandım.» Yine buyurur ki: «Allah'a ve âhiret gününe iman getiren komşusuna iyilik yapın.» Yine buyurdu: «Komşusu şerhinden emin olmayan kimse bedbahttır. Kıyâmet gününde ilk önce sorguya

çekişecek olanlar, birbirleriyle husumeti olan komşulardır.» Yine buyurdu: «Komşusunun köpeğine taş atan, komşuluk hakkını gözetmemiş olur.»

Peygamberimiz: «Filan kadın gündüzleri oruç tutar, geceleri ibâdet eder, fakat komşuları ondan incinir.» Buyurdu ki: «Onun yeri cehennemdir.» Yine buyurdu ki: «Kürk eve kadar komşudur.» Züherî (r.a.) diyor ki: «Bu hâdisin mânâsı; Sağdan kırk ev, soldan kırk ev, önden kırk ev ve arkadan kırk ev demektir.»

Biliniz ki, komşu hakkı, yalnız onu inciltmemek değildir, belki ona iyilik de yapılmalıdır. Hâdisî: «Kıyamet gününde fakir olan komşu, zengin olan komşuya asılacaktır ve: "Ya Rabbi! Bu adama niçin evinin kapısını bana bağladığını sor." diyecektir.»

Büyük zatlardan biri fârelerin çokluğundan usanmıştı. Kendisine: «Niçin kedi beslemiyorsun ki, bunlar dağılıp eviyetlerinden kurtulasın.» denildi. Dedi ki: «Kedimin sesini duyup fârelerin, komşuların evine kaçmalarından korkarım. O zaman kendime hoş görünmediğim bir şeyi komşulara hoş görmüş olurum.» Peygamberimiz buyurdu: «Komşu haklarını biliyor musunuz? Yardım isteyince, yardım edeceksin; borç isteyince vereceksin, fakir beler, ellerinden tutacaksın; hasta olunca ziyaret edeceksin, ölürse, cenazesinin ardından gideceksin, sevimsizse, kuthlayacaksın, üzülürse, teskiye edeceksin. Komşunun rûzgârına mânel olmamak için, davarını yükseltmiyeceksin. Taze meyva alınca ona göndereceksin. Göndermezsen, gizleyip onlara göstermiyeceksin. Komşu çocuklarının görmemesi için, kendi çocuklarının meyva alıp dışarda yememelerini terbiye edeceksin. Mutfağının kokusuyla onları üzmeceksin. Ancak onlara bir miktar gönderirsen olur.» Yine buyurdu: «Komşuların hakkına bilir misiniz? Neşâm yed-i kâfirînde olan Allah'a yemin ederim ki, komşu hakkına riayet eden kimseye müstâk Allah da merhamet eder.»

Biliniz ki şu hususlar da komşunun hakları arasındadır: Dam üzerinde onun evine bakmamalı, davarına direk koyarsa, mâni olmamalı, kendi tarafına oluğu varsa, oluğunu bağlamamalı, kapının önüne toprak dökerse, kavgâ etmemeli, bildiği kusurlarına örtmeli, ifşa etmemelidir. Onun harâmına, câziyesine bakmamalıdır. Bu hususların bütün müslümanlar riayet etmelidir.

Ebü Zer-i Gıfârî (r.a.) buyurur ki: «Bana dostum ve habbîm Muhammed Mustafa vasiyet etti ki, yemek pişirirken, suyunu bir miktar fazla koy, o yemekten komşularına da gönder.» Bir kimse, Abdullah İbnü Mübarek'e sordu: «Benim komşum hizmetçimden şikâyet ediyor. Hizmetçiyi döversen, belki itira ediyor. O zaman günah işlemiş olurum. Dövmesem, komşunun hatırımın kınlanmasından korkarım.» Abdullah dedi ki: «Hizmetçin suç işlemeyen dövmeye müstâhak olmaz. Suç işleyince dövmek, hekle: komşu şikâyet edinceye kadar şikâyet ettikten sonra döv ki, hepinizin hakkına riayet edilmiş olsun.»

AKRABA HAKLARI

Peygamber buyurdu: «Allah buyurur ki: Ben Rahmanın, Sıla-ı rahasıa ismini kendi isminden çıkardım. Akrabalarıyla beraber olanlarla beraber olurum. Akrabalarından ilgisini kesenden ben de ilgi keserim.» Yine buyurdu: «Ömrünün uzun, rıskının geniş olmasını dileyen akrabasının gönlünü hoş tutsun.» Yine buyurdu: «Hiçbir ibâdetin sevâh, Sıla-ı rahâmın sevâhından fazla değildir. Hatta bazı ev ehli tsk ve fâcîr ile meşgûl iken, Sıla-ı rahâm etmekle onların mah ve evlâh artar.» Yine buyurdu: «Sana ârgin olan akrabana verdiğim sadaka gibi üsûn sadaka yoktur.»

Biliniz ki, Sıla-ı rahâm; onlar senden ilgilerini kesince, senin ilgi kurmandır. Peygamber buyurdu: «İbâdetlerin en faziletlisi, senden ilgi kesen kimsle ile ilgi kurmak, seni mahrum eden kimseye vermek ve sana râûm edenî affetmektir.»

ANA VE BABA HAKLARI

Biliniz ki, ana-baba hakkı çok büyüktür. Çünkü onların yakınlığı daha çoktur. Peygamber (s.a.v.) buyurdu: «İbâsı köle iken onu satın alıp âzâd eden kimseden başka, hiç kimse babasının hakkını ödeyemez.» Yine buyurdu: «Anaya - babaya iyilik yapmak; namaz kılmaktan, oruç tutmaktan, hac ve umire yapmaktan ve gaza yapmaktan hayırlıdır.» Yine buyurdu: «Cennet kokusu beyüz iyilik meşafeden duyulur. Anesk anaya babaya asî olan; sîla-ı rahâmî kesen kimseler cennet kokusunu asîa duymazlar.»

Allah Mûsa'ya vahiy gönderdi. Buyurdu ki: «Anasının babasının emrini tutanları, emir tutanların defterine yazarız.» Peygamber buyurdu: «Anasının babasının ruhu için sadaka veren ne zarar eder. Hem onlara sevâh hâsîl olur, hem de onun sevâhından bir şey eksik olmaz.» Bir adam Peygamberin huzuruna gelip sordu: «Ya Resûlallah! Anam ve babam öldü. Onların benim üzerimde ne hakkı kaldı; onu yapmak isterim.» Peygamber buyurdu: «Eda edilecek hakları şunlardır: Cenaze namazlarını kıl, onlara dua et, vasiyetlerini yerine getir ve dost ve akrabalarına iyilik et, gövüllerini hoş tut.» Yine buyurdu: «Ananın hakkı babanın hakkının iki katıdır.»

ÇOCUKLARIN HAKKI

Bir kimse Peygamberimize: «Ya Resûlallah! Kimse iyilik edeyim?» diye sordu. Peygamber «anama ve babama», buyurdular. O kimse: «Anam ve babam ölmüştür» dedi. Peygamber: «Çocuklarına iyilik et. Çünkü ana ve babanın hakkı öldüğü gibi, çocukların da hakkı vardır. Haklarından biri de onu kötü huylu yetiştirip isyana sevkettin.»

dir.» Yine buyurdu: «Çocuklarını kıyan ve mühafetle zorlamayana Allah merhamet eylesin.» Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz buyurdu ki: Çocuk yedi günlük olunca, ona akika kurkum kesiniz ve adını koyunuz. Alın yaşına gelince terbiye eğretiniz .dokuz yaşına gelince yatağını ayırınız, onbeş yaşında namaz kalmak için dövin, onaltı yaşında babası onu evlendirmeli ve ona: "Oğlum, sana edip öğrettim, seni evlendirdim. Bundan sonra dünyada semin olmandan, ahrette de azabından Allah'a sığınırım." demelidir.

Çocukların haklarından biri de; bir şey vermekte, iyilik yapmakta, öpmekte, okumakta hepsini bir tutmalıdır. Küçük çocukları okuyup öpmek sünnettir. Peygamber Hüseyin'i öpüp okarken, Akra'tın Habis ayağı kalkıp: «Ya Resûlallah! Benim on oğlum vardır, hiç birini öpmedim.» deyince, Peygamber buyurdu ki: «Merhamet etmeye merhamet olmaz.» Peygamber minberde İken Hasan küçük-tü, mübârek yüzü üstüne düştü. Peygamber hemen minberden indi, çocuğu kaldırdı ve: «Şüphesiz mallarınız ve çocuklarınız sümedir.» (Teğabun sûresi, âyet: 15) âyetini okudu. Bir defa da Peygamber (s.a.v.) namaz kılariken secdeye vardı. Hüseyin (r.a.) boynuna bändi. Peygamber o kadar bekledi ki, Sahabeler (r.a.) secdeyi uzun yapacak için vahiy geldiğini sandılar. Selâm verince: «Ya Resûlallah! Yoksa secde hakkında vahiy mi geldi?» dediler. Peygamber: «Vahiy gelmedi, fakat Hüseyin beni kendine deve yaptı .Ben de düşürmüseyim dedim.» buyurdu.

Velhâstî ana ve babanın hakkı, evlâd hakkından fazladır. Onlara saygı göstermek evlâd üzerinde vacibtir. Allah onlara tazim ve saygı göstermeyi, kendine ibâdet yapmak ile bir arada ikredip buyurur ki: «İlahım kendisinden başkasına tapmamızın, amaya babaya iyilik yapmamız vacib kıldı.» Ana - baba hakkı büyük olduğundan iki şey vacib oldu: Birincisi; ekseri âlimlerin görüşü şudur ki; kat'i haram olmayan, şübheli olan bir yemeği, ana baba çocuğuna ayes diye emir verseler, yemelidir. Çünkü onların rızasını almak, şübheden kaçındıktan daha önemlidir. İkincisi; onların izni olmadan, hiçbir sefere çıkmaz. Ancak namaz ve oruca ait bilgileri bulunduğu yerde öğrenen olmazsa, bunları öğrenmek için olan seferler gibi farz olan seferlere çıkabilir. Sahih olan budur ki, onların izni olmadan farz olan hacca bile hemen gitmemelidir. Çünkü bu hac farz ise de, tehîri mübâttır.

Bir kimse, gazaya gitmek için Peygambere izin istedi. Peygamber: «Anam ve babam var medîre buyurdu. «Vardır, ya Resûlallah!» dedi. Peygamber: «Onlardan izin iste. Eğer vermezlerse, emirlerini tut. Çünkü Allah'ı tevhitden sonra Allah katında ana babanın hakkında önce gelecek hak yoktur.» buyurdu. Hâdiste: «Büyük kardeşin küçük kardeş üzerindeki hakkı, babanın çocuğu üzerindeki hakka gibidir.» buyuruldu:

KÖLELERİN HAKKI

Peygamber buyurur ki: «Köleleriniz ve efendinin altında bulunanlar hakkında Allah'tan korkunuz. Onlara yediğiniz yemekten yediniz, giydiğiniz elbiseden giydiriniz. Yapamayacakları işleri teklif etmeyiniz. Size yararsa, saklayınız; yaramazsa, satınız. Allah'ın mahlûkalarına eziyet etmeyiniz. Çünkü Allah onları olmanız altına vermiştir. Eğer dileseydi, sizi onların eli altına verirdi.» Bir kâime: «Ya Resûlallah! Kölelerin hatâlarını günde kaç defa affödelim.» dedi. Peygamber: «Yetmiş defa affedin.» buyurdu.

Ahmed bin Kays'a (r.h.a.) sordular ki, satır ve tahammülü kimden öğrendin. «Kays bin Asım'dan; câriyesi, demir şış ile kazartılmış bir kazıyı götürürken birden şisteki kazartma bir çocuk üzerine düştü. Çocuk öldü. Cariye korkusundan bayıldı. Kays: "Ey câriye! Korkma. Çünkü bu hususta senin günahın yoktur, Seni Allah rızası için âzad ettim" dedi.»

Avn bin Abdullah (r.a.) in bir kölesi vardı. Serkeşlik yaptığı zaman, «Ne acı efendinin huyunu almışım. Efendim mevîsüne (Allah'a) âsi oluncu, sen de bana âsi oluyorsun.» derdi.

Ebû Mes'ûd-ı Ensari kölesini döverken bir ses duydu. Ey Eba Mes'ûd! Bu tarafa bak diyordu. Ebû Mes'ûd bakınca, Peygamber (s.a.v.) in olduğunu gördü. Buyurdu ki: «Ey Eba Mes'ûd! Bil ki, semin bundan kuvvetli olduğundan daha çok, Allah senden kuvvetlidir.»

O halde, köleleri yediği ekmekten, yemekten mahrum etmemek onların haklarındandır. Ve yine onlara tekebbür nazarıyla bakmamalıdır. Onların da kendisi gibi insan olduklarını düşünmeli, bir hatâ işledikleri zaman, kendisinin Allah'a karşı olan hatâlarını düşünmelidir. Kazdığı saman, Allah'ın kudreti karşısında âcizliğini düşünmelidir. Peygamber (s.a.v.) buyurdu: «Bir kimsenin kölesi yemeği pişirip zahmetini ve dumanının acısını çekip şevine koyunca, ona: "Heri gel, ye" diye teklif etmelidir. Eğer gelmezse, bir lokmasını yağa batırıp ağzına koymak ve dilyle de, "bu lokmayı ye" demelidir.»

ALTINCI ASIL

BİR KÖŞEYE ÇEKİLİP İNSANLARDAN UZAKLAŞMANIN
EDEBLERİ HAKKINDA

Bil ki, âlimler, zavîye ve uzlete çekilmek mi, yoksa insanlara karışmak mı daha faziletlidir, diye ihtilâfa düşmüşlerdir. Süfyan-ı Sevrî, İbrahim-i Edhem, Davud-ı Tâi, Fudayl bin İyad, İbrahim-i Hâvas Yusûf b. Eshab, Huzeyfe-ı Mer'âsi, Bîsri-ı Hafî ve daha birçok müttakilere göre uzlet edip zavîye ihtiyar etmek, insanlara karışmaktan faziletlidir. Bazı büyüklerle zâhîr âlimlere göre de, insanlara karışmak daha faziletlidir. Hz. Ömer diyor ki: «Üzletten nasîhâlisî kaçırma-

yanı» İbni Sirin (r.a.) «Uzlet İbâdettir.» diyor. Bir kimse, Davud-ı Telî'ye «Bana nâsîhat ete dedi. Dedi ki: «Ölümceye kadar oruç tut ve insanlardan, arslardan kaçır gibi kaç.» Hasan-ı Basri diyor ki: «Tevrat'ta yazılıdır ki, kanat eden insanlar muhtaç olmaz. İnsanlardan uzlet eden selâmet bulur. Şehvetini mâşûp edip ayak altına alan kâzâ olur. Hüseyin'ten uzak olan mübüvvet kazanır. Birkaç gün sabreden ebedî saadet bulur.» Vehab bin Verd diyor ki: «Hikmet odur. Dokuzun susmakta, onuncusu da uzlettedir.» Rabi bin Haysem ve İbrahim-i Nahal diyorlar ki: «İlim öğren ve insanlardan uzlet et.» Malik bin Enes (r.a.) din kardeşlerini ziyaret ederdi. Hastaların hâlini sorardı ve cenazeleri teğyi ederdi. Sonra bunlardan teker teker el çekip sırtı-ya çekildi. Fudayl b. İyad diyor ki: «Benimle karşılaştığı zaman selâm vermeyen, hasta olduğum zaman beni ziyarete gelmeyen kimseye çek misnet ederim.» Büyük sahabelerden olan Sa'd bin Ebî Vakkas ve Said bin Zeyd Medine-i mânevvereye yakın Akik denilen yerde otururlardı. Cumaya gelmezlerdi ve başka bir işle de çehre gelmezlerdi. Ölümceye kadar öyle kalırlar. Hükümdarlardan biri Hatem-i Asamî'e dedi ki: «Hâç bendem isteğin var mı?» evardır dedi. Hükümdâr emirdir dedi. «Ne sen beni gör, ne de ben seni göreyim.» dedi. Birisi Sehl-i Tâsterî'ye «Senle arkadaş olmak isterim.» dedi. Sehl: «Birmiz dânce, öbürü kiminle arkadaş olacak.» dedi. «Hak ile» dedi. Sehl: «Şimdi- den arkadaşımız Hak olsun.» dedi.

Bil ki, uzletin üstünlüğündeki ihtilâf, evlenmekteki ihtilâf gibidir ki, bazıları evlenmek ve bazıları da evlenmemek daha fâziletlidir. demişlerdir. Hakikat şudur ki, adamına göre değişir. Bazılarına uzlet bazılarına da karışmak daha üstündür. Bu hususun hakikati, uzletin faydalarını açıklamadan anlaşılmaz.

UZLETİN FAYDALARI

BİL Kİ, UZLETTE ALTI FAYDA VARDIR:

Birinci fayda: Zikir ve fikirdir ki, bütün İbâdetlerin en fâziletli- si, melekûtta, gökte ve yerdeki Allah'ın seyyip yaratıklarına tefekkür etmektir; dünya ve ahiretteki Hak'ın ırlarını düşünmektir.

Belki hepsinden üstün olan kendini bütün varlığıyla Allah'ın zik- rine verip Allah'tan başka herşeyden, hattâ kendinden bile habersiz olmaktır ve Allah'tan başka herşeyi bırakmaktır. Bu da yalnızlık ve uzletten başka bir şeyle mümkün olmaz. Çünkü Allah'tan gayri olan herşey Allah'ın fikrine mânidir; yalnız Peygamberler gibi, insanlar arasında Hak ile olup insanları hiç yokmuş gibi düşünen kimseler bundan müstecnadır. Bunun içindir ki, Peygamberimiz (s.a.v.) önce- leri yalnızlık ve uzlet'i severdi; Hira dağında yer edinip Mübüvvet nu- ru kuvvet bulup cismiyte halkla, kalbiyle Hakk'a olmaya kâdir olan- caya kadar insanlardan ayrı durdu. Eğer bir kimseyi dost edinseydi. Ebû Bekir'î (r.a.) dost edinirdi. Fakat Allah'ın dostluğu, başkasıyla dost olmağa yer bırakmamıştı. İnsanlar onun bazı kimselerle

dest olduğunu sanıyorlardı. Halbuki onun kimse ile dest olmağa yeri kalmamıştı. Evliyanın da bu dereceye kavuşmaları kaçınılmaz bir şey değildir. Sehi-î Tüsterî diyor ki: «Otuz yıldır ki, hem Allah ile konuşuyorum. İnsanlar kendileriyle konuştuğumu sanırlar.»

Bu mertebe imkânsız değildir. Çünkü bazı kimseler vardır ki, yaratıkların aklı onlara o kadar gelibe eder ki, insanlar arasında oldukları halde kalpleri meğûl olduğu için kimsenin sözlerini duymıyorlar. Fakat herkes bu mertebeye ulaşmamalıdır. Çünkü umumiyetle insanlar arasında bulunmaktaki fikir uyanıklığı olmaz. Bir kimse bir Rûhbana dedi ki: «Yalnızlığa nasıl sabrediyorsun?» Rûhbân dedi ki: «Ben yalnız değilim. Hakla beraberim. Onunla gırtl konuşmak istediğim zaman namaz kalarım; o bana sırrını açmak dilesse, onun kitabına okurum.» Bir kimseye dediler ki: «Bu grup yalnızlıkta ne fayda görürler?» «Onların faydası Allah ile ünsiyet peyda etmektir.» dedi.

Hasan-ı Basri'ye dediler ki: «Burada birisi vardır; dalına bir sütunun övününde yalnız oturuyor.» Hasan-ı Basri: «Geldiği zaman bana haber verin.» Haber verince, Hasan onun yanına gidip dedi ki: «Ey şahas! Niçin dalına yalnız oturuyorsun, insanlara katılmıyorsun?» O kimse: «Bana bir hâl olmuş, beni bütün insanlardan ahkoyuyor.» dedi. Hasan: «Niçin Hasan-ı Basri'nin meclisine gidip onun vâz ve nasihatını dinlemiyorsun?» dedi. «O hâl beni hem Hasan'dan hem başkasından ahkoyuştur.» dedi. Hasan: «O nasıl bir hâldir?» dedi. Dedi ki: «Hiçbir vakit geçmez ki, Allah'tan bana bir nimet gelmesin ve benden de bir günah sadır olmasın. O nimete şükür ve o günahıtan istiğfar ederim. Ne Hasan'a giderim, ne de başkalarıyla ünsiyet ederim.» Hasan: «Sen burada hekle. Sen Hasan'dan daha akıllısan.» dedi.

Harâm İbnî Hibban, Üveys El-Karani'nin huzuruna vardı, «Ey Üveys! Sana arkadaş olmak için yanına geldim.» dedi. Üveys: «Allah'tan tanıdıktan sonra başkasına arkadaş olan bilmiyorum.» dedi.

Fudayl bin İyad diyor ki: «Gece olunca, sabaha kadar Allah ile halvette olurum diye kalbim sevinir. Sabah olunca, insanlar bu halvette olsani diye üzüldüğüm.» Malik bin Dînar (r.h.a.) diyor ki: «Allah ile konuşmayı, insanlarla konuşmaktan daha çok sevdiğim işim az, kalbi hasta ve ömrü bedeldir.» Hükemâden biri diyor ki: «Bir kimseyi görüp onunla sohbet etmek isteyen kimse, kalbi arzu ettiği kimseden boştur, haricîten yardım talep ediyor.» Bâbükkler demüş ki: «İnsanlarla ünsiyet eden müflisler zümresindedir.»

O halde bundan anlaşıldığı ki, Allah'ın zikriyle devâmî ünsiyet tabii, devâmî tafektir edebilen, cihâli ve cemâzini anlayabölenler bîmevâldir ki, bunlar insanların mükellef olduğu ibâdetlerin en üstünü, en yâcesidir. Çünkü bütün zaadelerin temeli, insanın üfür dünyaya yâcesmesi, Allah'ın ünsiyet ve sevgisinin ona hâkim olmasıdır. Ünsiyet, tam zikirle olur. Mühâbbet de marifetin semeresidir, marifet de fikrin semeresidir, fikirsiz olmaz. Bunların hepsi talvetsiz ve uzletsiz olur.

Zira düşünülüşünde görür ki, üç çeşit günah vardır. Bunlar,

insanlar arasında bulunmaktan peyda olur. İnsanlarla bulunduğu müddetçe onlardan kurtulmak mümkün olmaz.

• Birinci günah: Gıybet etmek, yahut gıybet dilemektir.

İkinci günah: Enri maruf ve nehy-i mülberrin terkidir ki, eğer rıza gösterip emri maruf ve nehy-i mülberrin susarsa, hâk ve akl olur. Eğer rızâ göstermeyip reddederse husumet ve dargınlık olur.

Üçüncü günah: Riya ve nifaktır ki, bunlar da insanların arasında karışmakta olur. Çünkü eğer insanlarla itare etmezse, ona saygı ederler. Eğer müdara ederse, riyâ ve nifâka düşer. Çünkü müdara ile nifâk ve riyâyı birbirinden ayırmak hayli zordur. Eğer iki hâsımın arkadaşlık yaparsa, her ikisine de muvafakat ederse, ikilyüzdüklük zararı hâsıl olur. Her ikisine muvafakat etmezse, onların düşmanlığından kurtulmaz. Bunun en aşağı derecesi şudur ki, kimi görünce seni deledim, demesidir. Oysa ki, bu çok defa yalan olur. Eğer bu sözleri söylemezse, araya soğukluk ve nefret girer. Eğer söylerse, nifâk ve ikilyüzdüklük olur. Ve yine en aşağı mertebesi şudur ki, kimse rastgele, nasılsa, hal-kının ve akrabanın hâli nasıldır, demesidir. Oysa ki, içinde onların hâlini sormak düşüncesi yoktur. Şu hâlde bu apaçık ikilyüzdüklük olur.

İbn-i Mes'ûd (r.a.) diyor ki: «Bazı kimseler vardır ki, bir iş için dışarı çıkar, ihtiyacı olan adama gider, o kadar övgüler yapar ki, nifâk ile dinini dünyaya satar ve işini görür. Fakat Allah'ı küstürmüş olarak evine döner.» Sırr-ı Sekatî (r.h.a.) diyor ki: «Bir din kardeşini yanına gelip elini öpmek isteyince, sakalını düzeltmek bahanesiyle elini sakalına götürürsen, İsmâilin müminâkâlar defterine yazılmasından korkarın.»

Füdeyl yalnız başına bir köşede oturuyordu. Birisi ziyareti için yanına geldi. Füdeyl: «Niçin geldin?» diye sordu: «Yüzümü görüp ferahlamak için geldim.» dedi. Füdeyl: «Allah hakkı için bu sözler nefrete daha yakındır. Benim yanına ancak müminâkâça medhâ senâ yapmağa, seni beni yalan övmeye, ben seni yakından övmeye, çeşit çeşit yalan yanlış söylemeğe geldim. Ya sen buradan geri dön, ya ben giderim.» dedi. Bu gibi sözlerden sakınabilenler için insanlara arasına karışmasında zarar yoktur.

Eski büyükler birbirleriyle karışınca, dünyadan değil, dinden sorarlardı. Hatem-i Asım Hamîd-i Leifâ'î (r.h.a.): «Nasılsın» dedi. Hamîd: «Elhamdülillah, selâmet ve âfiyetleyim» dedi. Hatem: «Selâmet, Strâ köprüsünden geçince olur. Âfiyet de cennete girince olur.» dedi. İsa (a.s.) ya: «Nasılsın?» diye sorduklarında: «Bana faydalı olm ehlinde değildir, zararlı olanı defetmeye gücüm yetmiyor. Ben kendî içinden mes'ûlüm, iş de ehlimde değil. Öyle ise ben den daha fakir kimse yoktur.» dedi. Rabi bin Heysem'e: «Nasılsın?» dediklerinde: «Zayıf ve gınahkârım, rızıkım yivip acilimi bekliyesem.» dedi. Ebû Derdâ'ya: «Nasılsın» dedikleri zaman: «Eğer cehennemden emîn olursam, iyidir.» dedi. Üveys El Karesîye: «Nasılsın?» dedikleri zaman: «Olmama ömrü eksilip günahı çoğalan kimsenin hâli nasî olur.» dedi. Biri

Hakim'e: «Nasılın?» dediler. «Allah'ın rızıkını yerim düşmanı olan şeytana uyarım.» dedi. Muhammed bin Vasi'ye: «Nasılın?» diye sorduklarında: «Her gün bir konak daha yaklaştım hâli nasıl olur?» dedi. Hamid-i Laffa'ya: «Nasılın?» diye sorduklarında: «Muhakkak olacak ve dirliğ hususa çekilecek kimsenin hâli nasıl olur?» dedi. Birisi İbnî Sirin'e: «Nasılın?» dedi. «Bir gün âfiyette olmak istiyorsam dedi. «Yoksa âfiyette değil misin?» dediler. «Günah işlemediğim gün âfiyette olurum.» dedi. Birisine döürken: «Nasılın?» dediler. «Ankara olarak uzun sefere giden, arkadaşız olarak kabre giren, delilsiz olarak da adaletli padişahın huzuruna varanın hâli nasıl olur?» dedi. İbnî Sirin, birine: «Nasılın?» dedi. «Beşyüz dirhem borcu olan, çocuk çocuk sahibi olup da fakir olan, bir hahbeye bile sahip olmayan kimsenin hâli nasıl olur?» dedi. İbnî Sirin evine gitti, bin dirhem getirdi: «Al, beşyüzünü borcuna ver, beşyüzünü de çocuk çocuğuna nakaka yap.» dedi. ve bundan sonra kimsenin hâlini sormamağa söz verdi. İbnî Sirin'in böyle söz vermesi, eğer hâlini sorup da derdine çare bulmazsa, münâfik olur korkusundandır.

Büyüklerden rivâyet edilir ki, eski zamanlarda bazı insanlar vardı, birbirlerine (hayatlarında) selâm bile vermemiş iken, birbirlerinden bir şey istarlere, sahip oldukları hiçbir şeyi esirgemezlerdi. Bu zamanda olan insanlar ise, birbirlerine açına olup karşılaştıkları zaman birbirlerinin ahvâlini, evlerindeki kuşlara varmaya kadar sorarlar. Ama birbirlerine bir dirhem muhtaç oldukları zaman esirgerler, vermezler. Bu da ikiyüzlülüğün ta kendisinden başka bir şey değildir. O hâlde böyle olan insanların arasına karışan kimse, mutbaka nakka, yalana mübtela olur, onlara ortak olur. Eğer muhalefet ederse, onlarla düşmanlık yapması gerekir. Onu kendilerine bir ağırık ve yuk-sayarlar, kusurlarını sayıp gıybetiyle meşgûl olurlar, onların dini ve imanı bir tarafa itilmiş olur.

Dördüncü günah: Kiminle oturup kalkarsan, onun sıfatı sana sıriyet eder ve senin bundan asla haberin olmaz. Gâfil kimselerle oturup arkadaşlık eden kimselerin tabiatı, farkında olmadan onların tabiatından birçok günahların tohumunu alır. Dünyayı sevenleri ve onların dünyaya olan ibtiraklarını görenler, her ne kadar o ibtirak günah sayıp reddediyor ise de, çok gördüğü için ona bâsîr görünmeğe başlar ve zamanla kalbe köklü görünmez olur. Bunun için bir âlimin ipek elbise giydiğini görenler, kalbleriyle ona nefret edip bütün gün onun gıybetini yaparlar. Oysa ki, gıybet, ipek elbise giymekten daha kötüdür. Hatta zinâdan da daha ağırdır. Fakat gıybet halk arasında müted olduğu için bâsîr görünür. Hatta gıflet ehliyle değil oturup kalkmak, hâl ve hareketlerini dinlemek bile zarar getirir. Nitekim Sahabenin ve din büyüklerinin hâl ve hareketlerini dinlemek faydalı olur. Hâliheri anıldığı zaman rahmet nazil olur. Hadîste: «Sâlihler anıldığı zaman rahmet iner.» buyurulmaktadır. Rahmetin sebebi, onların hâl ve hareketlerini dinlemekle iyilik arzusu hareketine geçmesi ve dünya arzusunun azalmasıdır. Bunun gibi gıflet ehli anıldığı za-

man lânet râkîl olur. Çünkü lânet sebebi, dünya arzusudur. Onları uzaklamak da dünya arzusuna harekete geçirir.

Demek ki, gâflîet ehlini görmek, onların hâl ve hareketlerini dinlemek daha ağırdır. Bunun içindir ki, Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Kötü arkadaş demirci gibidir. Demircinin yanına gidersen, elbise çaynassa da, demirini sana gelir. İyi arkadaş ise, güzel kokular satan gibidir. Sana mîsk, anber vermese de, onların kokusuna alırsın.» O halde, yalnız oturmak, kötü arkadaşla oturmaktan daha iyidir. İyi arkadaşla oturmak ise, yalnız oturmaktan hayırlıdır.

Nitekim hâdisîse: Beraber oturduğın kimse dünya arzusunun keşifmesine sebep olur ve seni Allah'a davet ediyorsa, onunla bulunmak büyük bir ganimettir. Onun sohbetine devam etmelidir. Bunun aksine olan kimseden de uzak ol. Bilhassa, dünyaya hâris olan, hareketleri sözlerine uymayan âlimin sohbeti, öldürücü zehirdir. İslâm'ın saygısına kalbinden alir. Çünkü onun gibi âlimlerle arkadaş olan kendî kendine hitâp edip der ki: "Eğer İslâm'ın ash olsaydı, bu kimse benden önce onun ahkâmını yerine getirirdi. Çünkü bir kimse bir tabak hademî helvayı önüne koyup hars ve içtâh ile yese ve çağırıp: "Ey mâlûmanlar! Bu helvadan uzak olun. Bu tamamen öldürücü zehirdir" dese, kimse onun sözüne itibar etmese, inanmaz, çünkü onun o helvayı yemeye cesaret etmesi, onda zehir olmadığına delildir. Çok kimseler vardır ki, haram yiyip günah işlemeğe cesaret edemezken, başkası onun yaptığını dinleyince, o fiili işlemeye cesaret bulur. Bu sebeptendir ki, âlimlerin hatâlarını anlatmak iki sebepten dolayı haramdır.: Biri, gıybet olur. Diğerî insanlara, onlar gibi günah işlemeğe cesaret verir. Çünkü bu hususta âlimi örnek edinip ona uymağa başlar. Bir taraftan da şeytan da onların yardımına kalkar ve :Sâ, nihayet fîlân kimseden büyük ve falan kimseden müttakî değışimîse demeye başlar. O halde câhiller, âlimlerin haklarını görünce iki gyy düşünmelidir: «Biri, âlim hatâ yaptı ise de, ilmi ona şefaatçi olabilir. Çünkü ilmin şefaatî büyüktür. İlmî olmayan câhil hatâ yaparsa, neye güvenir.» demelidir. Diğerî, ilmî bilmektir. Câhil insanların hepeli içki ve fîzâin haram olduğunu bilir. Bir günahkârın içki içmesi, başkasının bu günaha yapmasına delil olmayınca, âlimin haram yemesi, niçin cesaret verir? Umumiyetle harama cesaret edenler, isimleri âlim olup ilminden haberi olmayan, yahut haram yapmaları bazı mazeret ve tevfiller ki, câhiller onun hakikatini anlayamazlar. O halde, günah işleyen âlimlere böyle bakmalıdır ki, belâk olmazsınlar. Kur'an'da geçen Mûsa ile Hızır'ın hikâyesi —ki, Hızır gemiyi delince Mûsa ona itiraz etti— bu hususların beyanı içindir. Bu makamda asıl maksad şudur: Zaman öyle bir hâle gelmiştir ki, insanların uzlet ve yalnızlığı seçmeleri daha hayırlıdır.

Çünkü fayda: Allah'ın dilediği harîç, hiçbir şehir düşmanlık, fitne, inat ve hileden boş değildir. Yalnız yaşayan tehlikeden kurtulur.

Abdullah bin Amr bin As rivâyet ediyor ki, Peygamber buyurdu ki: «İnsanların birbirlerine girdiklerini gördüğünde zaman,» bunu söylerken mübârek parmaklarına birbirine geçirdi. «Yalnızlık kâşesini bırakmayın; dilinizi koruyunuz; hâdiklerinizi yapıp, bilmediklerinizi bırakın. Kendi hallerinizle meşgûl olun; ümmet işlerinden elinizi çekiniz.» Abdullah bin Mês'ûd rivâyet ediyor ki, Peygamber buyurdu: «İnsanlar bir zaman gelecek ki, kişi dinini korumak için tâki gibi bir yerden bir yere, bir dağdan bir dağa ve bir mağaradan bir mağaraya kaçaçaktırlar.» «Ya Resûlallah! Bu ne zaman olacaktır.» dediler. Buyurdu ki: «Maîyet, günah işlemeksizin kazandılamadığı zaman. O zaman bekâr kalmak helâldir.» «Ya Resûlallah! Bize evlenmeyi emrettiniz. Bu nasıl olur?» dediler. Buyurdu ki: «O zaman kişilerin bekâki, ehli ve evlâdı elinde olacaktır. Ehli evlâdı olmazsa, akraba ve yâkınları elinde olacaktır.» «Ne sebeble ya Resûlallah!» dediler. Buyurdu ki: «Onun eli dar ve fakir olduğu için kanyacaklar, takat getiremediği şeyleri teklif edecekler.» Gerçi bu hâdis-i şerif, bekârlık hakkında gelmiştir. Fakat bekârlık hâlinde yalnızlık da anlaşılır. Peygamberin buyurduğu zaman çoktan gelip geçmiştir.

Eski Şeyhlerden Süfyan-ı Sevrî kendi zamanında diyor ki: «Allah hakkı için bu zamanda bekârlık helâl olmuştur.»

Üçüncü fayda: İnsanların şerrinden kurtulur, rahat olur. Çünkü insanın arasında bulunduğu maddetçe gybet sükutiusından, su-i zandan uzak olmasın. Çünkü hakikatini bilmedikleri, akli ve idrâkiyle anlayamadıkları bir şeyini görseler, ona dil uzatırlar; ayıplarlar. Eğer tazyî, kutlama ve ziyâfet gibi hususlarda müsbûmânların baklarını edâ etmeğe girişirse, bütün zamanını bu işlere harcamış olur. Bazılarını tahsis ederse, diğerleri darılır, onu üzerler bir köşede uzlette çekildiği zaman bu dağınılıktan tamamıyla kurtulur, hepisi ondan memnun ve müteşekkik olurlar. Büyüklere bîri, dafma mezarlıkları dolaşır, kitap okur ve yalnız otururdu. Ona: «Niçin böyle yapıyorsun?» dediler. «İlâh yalnızlık gibi selâmetli yer, mezarlık gibi vâle ve kitap gibi arkadaş bulamıyorum.» dedi.

Evliya zümresinden olan Sabî-i Ensabî, Hasan-ı Basrî'ye bir mektup yazdı: «Bu senin Haccâ gidereğini duydum. Hac yolunda senle arkadaş olmak isterim.» dedi. Hasan: «Allah'ın irtüsü altında bulunmamız bu fikrinizden hayırlıdır. Birbirimizden, aramızda dağınılığın, düşmanlığın girmesine sebep olacak şeyler görebiliriz dedi. O halde uzletin faydalarından biri de, bunlarla müdürvetini ve gizli şeylerini korumuş olur; iç sırları açığa çıkmaz.

Beşinci fayda: İnsanların ondan tamamı kesilir; onun insanlardan tamamı kesilir ki, bu iki tamadan çok köhürlük olur. Çünkü dünyayı sevenlere bakımlara hurs hâkim olur. Hürsan tabiatında tammâ, tammân tabiatında da açışlık ve setâlik vardır. Bu sebeble Allah Teâlâ buyurur: «Onların bir sınıfına verdiğimiz dünyevi zincilere bakma! Çünkü o zinet onlara hîme ve helâder.» (Hicr sûresi, âyet: 62) Peygamberimiz de buyurur: «Dünya bakımsızdan sizden yüksek olan, sen-

günlere bakmayınca; çünkü onlara bakmak, Allah'ın size nasib ettiği nimetleri küçük gösterir, nimete mankürlük etmenize sebep olur.» Zenginlerin nimetine bakan, ona elise etmeye kalkarsa, elise edemez; ahireti ziyana müncer olur. Elise etmeye kalkmazsa, cihâd ve sahra katılmak zorunda kalır. Bu da hayli zordur.

Altıncı fayda: Ahmak, kalı ve ağır canlı insanları görmekten kurtulur. A'meş'o: «Niçin gözlerin böyle sakat oldu?» diye sormuşlar. «Ağır canlı insanlara bakmaktan.» demiş. Calico's'a: «Vücudun sıtması olduğu gibi, ruhun da sıtması var mıdır?» diye sormuşlar. «Vardır. Ruhun sıtması ağır canlılara bakmaktır.» demiş. İmam-ı Şafii (r.a.) der ki, ağır canlıların yanında oturduğum zaman ona gelen tarafımı, öbür taraftan ağır bulurum. Gerçi bunlar dünyevi faydalardır, fakat dinle de ilgili vardır; çünkü ağır canlı olanlar kalbe ağır gelir, onu dilliyte, yahut kalbiyle gaybet etmeye başlar.

UZLETİN ZARARLARI

Bil ki, bazı dini ve dünyevi üstün maksatlar vardır ki, başkasıyla ünsiyet ve arkadaşlık olmadan mümkün olmaz. Uzlette bunlar yoktur. Bunların olmaması uzletin zararlarındandır. Bu zararlar da şunlardır:

Birinci zarar: İlim öğrenmekten ve öğretmekten mahrum olmaktır. Bilinmelidir ki, kendine farz olan ilimleri tahsil etmeyen kimsenin uzlet haramdır. Eğer farz olan ilmi tahsil etmiş ve diğer ilimleri de tahsil etmeye veya anlamaya muktedir değilse, ibâdet için uzlete çekilmesi câiz olur. Eğer dini ilimleri ikmâl etmeye muktedir İben uzlet seçerse, uzlet ona büyük hüsrân olur. Çünkü ilim tahsilinden önce uzlet seçenin vakitlerinin çoğu gaflet uykusuyla, gevşeklikle ve boş geçer. Eğer bütün gün ibâdet ile meşgul de olursa, ilim ile yapılan ibâdet gibi sağlam olmaz; gurur ve dağâletten kurtulmaz. Gurur ve dağâletten kurtulsa da, itikâdi konularında kalbi bâlâ düşüncelerden kurtulmaz ve Allah Teâlâ hakkında düşündükleri ya küfür veya bid'at olur, oysa kendisi bunun farkında bile olmaz. Velhâsıl uzlet câhiller için değil âlimlere âyiptir. Câhiller uzlette çabuk helâk olur. Doğrusunu Allah bilir.

İlim öğretme derecesi ise, çok yüksektir. İsa (a.s.) buyurur ki: «İlim öğrenip onunla amel eden ve başkalarına öğreten kimse, gökte melekler onu "büyük" adıyla anarlar.» İlim öğretmek de uzletle bağdaştırılmaz. O hâlde ilim öğretmek uzletten üstündür. Ancak ilim öğrenmekten maksad, Allah rızası olması, mal ve makam alınması şarttır. Bir de öğreten ilim dinde faydalı olmalıdır ve mühim olana önce öğretmelidir. Meselâ tahareti öğretmeye başlayınca, elbise ve beden temizlemek basittir. Tahareten maksad başkadır. O da gözün, kulüğün, dilin, elin ve diğer âzanın günahlarından temizlenmesidir. Bu şekilde olan tahareti etraflı anlatmalı ve onunla amel etmesini teklif etmelidir. Eğer o kimse bununla amel etmeyip başka ilim isterse,

onun maksadı mevki ve makamdır, din için ilim tahsil değildir. Bu taharet de bitirince, ona demelidir ki, bu taharettin de maksad bunun ötesinde bir temizliktir ki o da kalbin, dünya sevgisinden ve Allah Teâlâ'dan başka herşeyden temizlenmesidir. «LÂİLÂHE İLLÂLÂHE» in hakikati de Allah'tan başka aslâ mâbud yoktur, demektir. Çünkü kendi nefsi arzularına uyan kimse, «Kendi arzusuna ilâh edinene kimselerin zümresinden olur. Yâni arzusunu mâbud edinen kimselerden olup «Lâilâhe İllâllâhe» kelimesinin hizmetinden mahrum olur. Mühlîkât ve müncliyat rûknünde anlatılanları öğrenmeden arzularından kesiilmeyin şekli bilinmez. Taharet ilmini bu şekilde tahsil edip Allah Teâlâ'ya tevhid etmek, bütün insanlara farz-ı ayndır. Eğer talebe anlatılan ilmi tahsil etmeden önce hayız, talak, haraç, husumetler ve fetva ilimlerini öğrenmek isterse, yahut mezhepler arasındaki ittifâk ve ayrılıkları; yahut kelâm, cedel, münâzara ilimleriyle mü'tasile ve diğer mezheplerin görüşlerini öğrenmek isterse, onun gövdesi din olmadığının, rütbe ve makam olduğunu bîl. O halde bu gibi kimselerden uzak olmalıdır. Çünkü onun şerri büyüktür. O kimse, daima kendisinin helâki için çalışan ös düşmanı şeytanla münâzara etmeyip İmam Ebû Hanîfe, İmam-ı Şâfiî ve mü'tasile cemaatıyla husûmet yapması, şeytanın onu elinde oynattığına, esaretle alay ettiğine delildir. Hased, kibir, riyk, kendini beğenme, dünya sevgisi, mevki ve mal hursu gibi kazandığı safaların hepsi, her biri helâk sebebi olan bâni plâk ve nekâsttir.

Talebe, kalbini bunlardan temizlemeden fetvâlarla ilgili nîkâh, talak, ziara ve icare meselelerinde, hangisinin sahîh olduğunu öğrenmeye çalışması yanlış bir yoldur. Oysa bir kimse bunlarda hatâ da ederse bir sevâb alır. Peygamber buyurur: «İctihâdında isâbet bulan iki sevâb, yandan bir sevâb alır.» O halde Ebû Hanîfe veya İmam-ı Şâfiî mezhebini bu şekilde tahsil edenin sevâbu bir veya ikiden fazla değildir. Ama nefisini bu safalardan temizlemese delâlet hatâğında dini helâk olur, selâmet sahiline yöl bulamaz.

Zaman öyle bir dereceye geldi ki, büyük bir şehirde, eski metotla öğrenen yapan bir veya iki kişi bulunur, fazla bulunmaz. O halde müderris olanlara da uzlet daha iyidir. Çünkü ilmi dünyayı sevenlere öğreten kimse, bir gün tevbe edip gazaya gitmek ihtimaliyle yöl kesiciye kılıç satan gibidir. Eğer kılıç onu tevbeye çağırmasa, ama ilim onu tevbeye ve Cenâb-ı Hak'ka dâvet eder derirse, bu da yanlıştır. Çünkü fetvâlar, husûmetler, muâmeleler, Kelâm, Nahiv ve Lügât ilimlerinin hiçbirisi insanı Allah Teâlâ'ya dâvet etmez. Çünkü bunlarda korkutma vet evik yoktur. Belki her biri hased, övünme, kibir ve taassup tohumlarını kalbe atar. Duymak, görmek gibi değildir. Dikkat edin! Böyle ilimlerle uğraşanlar nasıl yaşadılar ve nasıl öldüler.

İnsanı dünyadan alıyıp âhirete dâvet eden İlim, Hâdis ve Tefsir ilimler! Se bu kitabın mühlîkât ve müncliyat rûknünde anlatılan ilimlerdir. Bunlar katı kalbil az kimseler hariç herkese tesir eder. Bu

anlattığımız şartlarla İlim öğrenen kimsenin uzlete çekilmesi büyük günahkardır olur.

Eğer bir kimse bu söylediğimiz Hâdis, Tefsir ve diğer mühim olan İlimleri okuyup büyük gayesi merki ve rütbe olursa, o kimsenin de öğretiminden kaçınmalıdır. Gerçi onun öğretmesinde başkalarına büyük faydalar hâsıl olur. Ve kendisi helâk olur, başkalarına tedâ olmuş olur. Peygamberin: «Allah Teâlâ İslâm dinine, İslâm'dan hiç nasib almamış kimselerle yardım eder.» buyurması da bunun ifâdesidir. O, sarayı aydınlatan, fakat kendisi daima yanıp eksilen mumu benzer. Bu sebeptendir ki, Bigr-i Hafî (r.h.a.) üstadından dinlediği yedi cilt hâdis kitabını toprağa gömüp kendisi hâdis rivayet etmedi ve: «Kendimde bu hâdis-i şerifleri rivâyet etmek arzusu gördüğüm için etmedim. Eğer kendimde sükût arzusunu görsem rivâyet ederdim.» dedi.

Büyükler diyor ki: «Hâdîsesenâ (bize hâdis anlattı) diyen beni meclisin başına takdim edin demiş olur.»

Emirü'l-Mü'minin Ali (r.a.) bir kimsenin, etrafına insan topla-
yıp nâsihat yaptığı görünce: «Bu kimse beni tanıyan diyor.» dedi. Birisi sabah namazından sonra vâaz yapmak için Hz. Ömer'den izin istedi. İzin vermedi. «Ey Emirü'l-Mü'minin insanlara vâaz yapmayı yasaklar mısın?» dedi. «Evet, korkarım ki, çok garurlanır, tamamen berhat olur gidersin.» dedi. Rabia-i Adeviye, Süfyan-ı Sevri'ye: «Eğer dünyaya sevgin olmasaydı, yâni hâdis rivâyetini sevmeseydin, iyi insan idin.» dedi. Ebû Süleyman-ı Hattabi der ki: «Bu zamanda sizinle sohbet edip sizden İlim öğrenmek isteyen kimselerden kaçınınız, uzak durunuz. Çünkü onların ne malı ne de cemâli vardır. Zâhîrde seninle dost olup bâhusus da düşman olurlar. Yürüne karşı seni medhâ senâ ederler, arkandan seni kötülerler. Hepsinin işi gımmaslık, (şörs taçına) aldatma ve hiledir. Onların öğrenmek ve öğretmekten gayeleri senden bir merdiven edinip kendi bozuk emellerine ulaşmak ve seni kendi yüklerini taşımak için hamal yapıp arzularına tâbi olarak her gün bir diyarı gezustür. Senin meclisine gelmeği sana mînânet bilirler. Mal ve mülkünden kendilerine bir karşılık vermeni ve bütün işlerinde ve akraba ve yakınlarına yardım etmeni; onların esiri olup düşmanlarıyla mücadele etmeni ve kütü olmanı isterler. Eğer bunların birinde onlara muhalefet edersem; senin ve İlimin hakkında ne söylediklerini görürsün ve düşmanlıklarını nasıl açığa vuracaklarını anlarsın.»

İçin gerçeği Süleyman'ın dediği gibidir. Çünkü bu zamanda hiç bir talebe, önce vazifesini tâyin etmeyen üstadı kabul etmiyor. Fakir müderris ise arada hocalayıp duruyor. Ne talebeyi terkedebiliyor, halkın gövündeki ihtîşâmının girmesinden korkuyor; ne de vazifelerini yapmağa muktedir oluyor. Zâlimlerin huzuruna varıp onlara yağcılık ve müdâra ediyor. Bu şekilde onların hâtin için dinini yıkıyor ve onlardan zerre kadar fayda da bulmuyor. O hâlide bu anlatılan üslûp üzere öğretime muktedir olup bu âfetlerden emin olabillerler için İlim öğretmek uzletten iyidir.

Bundan başka câhîl olanlar için bir şart daha vardır; Bir âlimi ilim meclisinde gördükleri zaman ona sù-i zan edip bu toplantıyı makam ve mal için yapıyor dememeli, iyi zan besleyip ilim öğretmek onun üzerine farz olduğu için Allah Teâlâ'nın rızasını talep etmek için yapıyor diye düşünmelidir. Ama bâtinî pis olanlarda, iyi zanına yer kalmaz. Çünkü herkesi kendinde olan sıfatta görür.

Bu sözleri söylememizin sebebi, âlimlerin hadîslerini aşınmaları, öğretme ve öğrenme şartlarına dikkat etmeleri ve câhîl olanların da alınacağı ve bahaneyi bırakıp âlimlere hürmet etmekte kusur yapmalarını içindir. Çünkü kendileri de bu sù-i zan ile helâk olma başına düşerler.

İkinci zarar: Almak ve vermek faydasından mahrum olur. Almak faydası dediğimiz çalışmaktır ki, insanlara karışmadan mümkün olmaz. Çoluk - çocuğu olan kimsenin çalışmıyıp usule çekilmesi günahdır. Çünkü çoluk - çocuğu zayı etmek büyük günahlardandır. Ama eğer kıfâyet miktarı malı olursa, veya çoluk çocuğu olmazsa, uslet daha iyidir. Vermek faydası dediğimiz sadaka verip müslümanların haklarını göstermektir. Eğer uslette sâhîrî ihâdetlerden başka birşey yapamazsa, belkiden kazanıp sadaka vermek onun için usletten daha iyidir. Eğer onun kalbünde feyts yolu açık olup Allah'a marifeti hâsıl olmuş, müdâriciyle ünsiyet peyda olmuş ise, bu bütün sadakalardan faziletlidir. Çünkü bütün ihâdetlerden asıl maksad budur.

Üçüncü zarar: İnsanların kötü ahkâmına sabır ve tahammül ile yapışın mücadele ve riyazattan mahrum kalır. Bu mücadele, sabır ve tahammül hemis riyazatına tamamlanmaz olanlar için faydalıdır. Çünkü insanlara karışmakin güzel ahîlîk hâsıl olur.

Güzel ahîlîk bütün ihâdetlerin temelidir. O hâlde güzel ahîlîk insanların eriyetine sabretmek ile olunca, insanlardan rasûl usak durulabilir. Tasavvuf ehli hâdimlerin (hizmetçilerinin) insanlara karışmalarının sebebi, câhîl insanlardan nafaka dilenmekle kibir ve gururların kırmak; tasavvuf ehlinin ihtiyacını gidermek; onların eriyetlerine katlanıp kötü huyları kendilerinden uzaklaştırmak ve onlara hizmet etmekle bereket ve hizmetlerini kazanmaktır. İkinci zamanda hâl böyle idi. Ama bu zamanda bu niyet bomdemiş, maksad makam ve mal olmuştur. O hâlde riyazatı tahallî etmiş kimse için uslet daha faziletlidir. Çünkü riyazattan maksad eriyet ve acı çekmek değildir. Nitekim İbâçtan maksad acı tatmak değil, hastalık unsurunu gidermektir. Hastalık gidince, daima lâhâm acısını tatmak şart değildir. Belki riyazattan maksad Allah'ın zikri ve fikriyle ünsiyet tutmaktır. Riyazatla zikir ve fikre mâni olan herşey zâil olur.

Bil ki, başkalarına da riyazata sevk etmek dinin rükûnlerindenendir. Bu da usletle mümkün olmaz. O hâlde şeyhlerin müridleriyle bulunmaları imkânsızdır. Onlardan uslet etmeleri şart değildir. Ancak âlimlerin riyâ âfetinden, makam ve rütbe talep etmekten kaçınmaları lâzım olduğu gibi, şeyhlerin de bu gibi işlerden kaçınmaları lâzım-

dır. Onların müridleriyle çarılara uygun bir şekilde bulunmaları uzletten daha iyidir.

Dördüncü zarar: Bazı uzlette vesvese galebe çalar. Zükr ve fikirden nefret hâsıl olur. Fazla usanmak olur. İnsanlarla konuşup ünsiyet etmeden bu nefret zâil olmaz. İbnü Abbas (r.a.) diyor ki: «Eğer vesveseden çekilmeseydim, insanlarla arkadaş olmazdım.» Emirü'l-mü'minin Ali (r.a.) diyor ki: «Kalbin rahatına kaçırmayınız. Çünkü bîdden soylarsanız, kalb gönmek olur.» O hâlde her gün bir saat kadar bir kimse ile ünsiyet etmeli, onunla dinî konuları ve dinî takrirâtın konuşmalı ve din işlerinin nasıl yapılacağına o konuda müşavere etmelidir. Ama gâfil insanlarla bir saat dâhil oturmak zararlı olur, bütün gün meydana gelen arılık ve duruluğu bulandırır. Peygamber buyurdu: «Herkes kendi arkadaşının sıfatında olur.» O hâlde kiminle arkadaşlık edeceğine dikkat etmelidir.

Beşinci zarar: Cenaze teyyül, dâvete kabûl, kutlama, taziye ve diğer hakları gözetmenin sevâbundan mahrum olur. Ancak bu hususlarda da nice türü âfetler vardır. Çünkü umumiyetle nîfâk ve riyânın olması muhtemeldir. Bazı kimseler, kendini bu zararlardan koruyamaz, bu hakların çarılmasına dikkat edemez. Bunun için bu kimselere uzlet daha iyidir.

Geçmiş büyüklerin birçoğu uzlet seçmişler, bu hakların hepsini gözetmekten vazgeçmişler. Çünkü umumiyetle dinin selâmetini uzlette görmüşler.

Altıncı zarar: İnsanlar arasına karışıp onların haklarına yerine gelirmekte bir nevi tevâzû vardır. Uzlet ve insanlardan kasılmakta da bir nevi tekebbür vardır. Çünkü uzletin sebebi kendini mükemmel görme ve tekebbür olabilir. Çünkü insanların kendisini ziyaret etmelerini istemeyen kimseler zavıye seçerler. Benî İsrâîl zamanında çok büyük bir ilim vardı. Hilknetli ilimlerde üçyüz altmış kitap yazmıştı. Allah'ın yanında bir makâm olduğuna düşünürdü. O zamanın peygamberlerinden birine vahiy nâzil oldu ki: «Yeryüzüde nâm ve şöhretine deşârdun. Ben senin nâm ve şöhretine hakmam.» Bunun üzerine o kimse korktu. Tâsîf ve te'lîften vazgeçip tenha bir köşede oturup ibâdetle meşgûl oldu ve: «Acaba Allah Teâlâ benden râzı oldu mu?» dedi. Vahiy geldi ki: «Şimdi yine râzı değşim. İnsanlar arasına karışmadan râzı olmam. Sonra dışarı çıkıp çarılarda, pazarlarda insanlar arasına karıştı, câhillerle oturup kalktı, beraber yemek yedi ve pazarlarda kimseden kaçınmadı. Bu defa: «Ey ilâhî! Şimdi senden râzı oldum.» diye vahiy nâzil oldu.

Bil ki, bazı insanlar, sadece tekebbür için uzlet eder; insanlar arasında bulununca hürmet görmeyeceğinden korkar yahut ilim ve ameldeki kusurlarına insanlar vakkil olur diye, zavıyeyi kusurlarını örtmek için perde yapar ve her zaman herkesin bereketlenmek için kendisini ziyarete gelip sâîl öpmelerini bekler. Bu gibi uzlet nîfâkın tâ kendisi olur.

Uzletin Allah için olmasının İki sıkmeti vardır: Biri, zâviyede boş oturmayıp zikir ve fikirle, yahut ilim ve ibâdetle meşgul olmasıdır. Diğeri de; kendisinden dinî faydalar gördüğü kimseler hariç başkasının kendisini ziyaret etmelerini sevmemesidir. Ebû'l-Hasan Hatem Tûs şehrinin büyüklerinden. Büyük evliyadan olan Ebû'l-Kasım Gergân'ın yanına gitti ve ziyaretine gelmediği için özürlü diledi. Ebû'l-Kasım «Ey Hacı! Buraki! Başkası ziyaretten ne kadar minnettar olmayorsa, his ziyareti bırakmaktan o kadar minnettarız. Biz o büyük zatla karşılaşmaktan başka bir şey düşünmüyoruz. Yâni Melekû'l-Mevt'in endişesi başka kimseye yer bırakmamıştır.» dedi.

Bir hâkımdar Hatem-i Asamm'ın yanına geldi ve: «Ey Hatem! Ne arsan varsa buyurun ki, vereyim.» dedi. Hatem: «Arsam budur ki, ne sen beni gör, ne de ben seni göreyim.» dedi. İnsanlardan hürmet görmek için zâviye seçmek büyük bir cehâlettir. Çünkü din yolunda ilk önce hiçbir hususun kendi elinde olmadığını bilmelidir. Eğer uzlet ve riyazet için kullar dağlara çekilseler, ayıb olanlar gizlenmek için melânet yolunu seçmişler, derler. Velhâsıl her ne hususta olursa, insanlar İki kısım olur, bazı över, bazı da kötüler. O hâlide sen doğrusu insan kendi dinini düşünmeli, insanların dedikodusuna kulak vermemelidir. Behi-i Tâsteri müridlerinden birine bir iç buyurdu. Mürîd: «Ben ova yapmamam, halâm dilinden korkarım.» dedi. Behi arkadaşlarına döndü ve dedi ki: «Bir kimsede İki sıfattan bir hâsıl olmadan o tasavvufun hakikatine ulaşamaz. O sıfatlardan biri halkı göründen atıp Hak'tan başka bir şey görmemelidir. Diğeri de; kendi nefsinin gözünden düşürmeli, insanlar onu ne sıfatla görürse korkmamalıdır.» Hasan-ı Basri'ye: «Bazı insanlar, senin meclisine bizi söylemini haberleyip onlarla sana iliraz etmek ve seni kötülemek için gelirler.» dediler. Hasan: «Ben nefsimin firdes-i A'laya ve Cenâb-ı Allah'ın münaçatına tama ettiğimi gördüm, insanların dilinden selâmet kalmaya tama' ettiğimi görmem; insanları yaratan Hak bile onların dilinden kurtulmamıştı. Ben nasıl kurtulacağım.» dedi.

Şu hâlide bu anlatılanlardan uzletin fayda ve zararları anlaşılır. Herkes kendi muhasebesini yapmak, bu hususları nefesine arz etmek ve kendi hakkında hangisi faydalı olduğuna bilmelidir.

UZLETİN EDEBLERİ

Bil ki, uzlet (yalnızlık) köşesini seçen kimse insanları kendi şerrinden ve kendini de insanların şerrinden korumaya; Allah Teâlâ'nın ibâdetine boş ve rahat bir kalb bulmaya niyet etmelidir. Hiç boş durmamalı, zikir, fikir, ilim ve amelile meşgul olmalıdır. İnsanların görüşmesine izin vermemeli, şehrin haber ve havadisini sormamalı, insanların ahvâlini soruşturmamalıdır. Çünkü onların haberini dinleyince, o haberler hâlvette onun kalbine boşak fikirlerin tohumunu eker ve daha sonra eseri meydana çıkmaya başlar. Oysa hâlvette çok mühim olan şey kalbi konuşmaları kesmektir.

Üzlet eden kimsse, en az yiyecek ve giyeceğe kanaat etmelidir. Yoksa insanlarla görüşmek zorunda kalır. Komşularının emiyetine tahammül etmeli, kendisi hakkında söyledikleri medhu senâlara kulak verip gönül bağlamamalıdır. Eğer üzlette ona münâfik, yahut ihlâsî yahut mütevâzî, yahut mütekebbir derlerse, kulak vermemelidir. Çünkü banların hepsi zamana sâyi eder. Üzletten maksad ise, dedikodudan usak olup âhiret ahvâline dalmak ve sadece onu düşünmektir. Tevâfik Allah'tandır.

YEDİNCİ ASIL

SEFERİN EDEBLERİ

Bu ki, sefer iki çeşittir: Biri bâtinî sefer, diğeri de zâhiri seferdir. Bâtinî sefer; yer ve gök âlemine, Allah'ın acayib sun'una ve takvâ kokaklarına sefer yapmaktır. Allah adamlarının seferi, budur. Bedenleriyle evlerinde oturlurlar ve yedi kat gök ve yedi kat yerden daha geniş olan cenneti doladırlar. Ariflerin âlemi, sınırsız, sonu olmayan cennettir. Allah, insanları bu sefere dâvet eder. Bu hakikate şu âyeti kerime ile işaret buyurur: «Göklerin ve yerin mülküne ve Allah'ın yarattıklarına hakmıyoslar mı?»

Bu seferi yapamayanlar, Zâhiri sefere çıkmalı, bedenleriyle her yere intikâl etmelidir. Çünkü her gittiği yerden bir ihret alır, bir türkü laydâ kazanır. Bu kendi ayağıyla yürüyerek kâ'benin zâhirini tavafl edene benzer.

Diğeri ise, şu adama benzer ki, kendi yerinde dururken kâbe onun ayağına gelir, onun etrafında döner, onu ziyaret eder ve bütün sırlarını ona açar. O halde bu iki kimsse arasında büyük farklar vardır. Bu sebepten Ebû Said-i (Ebû'l-Hayır) diyor ki, insanlar dünyayı gezmekten ayakları yara olur. Allah'ın adamları ise, fikir ve zikirle kalblerini yara yaparlar. Biz zâhiri seferin edeblerini iki babta zikredeceğiz. Bâtinî sefer ise çok incedir. Bu kitapta anlatılması mümkün değildir.

Birinci bölüm seferin çeşitleri ve edebleri hakkındadır. İkinci bölüm ise, seferdeki ruhsatlar hakkındadır:

BİRİNCİ BÖLÜM

SEFERİN ÇEŞİTLERİ VE EDEBLERİ

ZAHİRİ SEFER BEŞ KISIMDIR:

1 — İlim öğrenmek için yapılan seferdir. Öğrenilmesi farz olan ilim için sefere gitmek farz ve sünnet olan ilim için de sünnettir.

Hadîse: «İlim öğrenmek için evinden çıkan, geri evine döndüncye kadar Allah yolundadır» buyurulmaktadır. Ve yine hadîse: «Mekteler, ilim öğrenmek için yürüyen talebelerin yollarına kanaatların

yayırlara. Seleften bazıları bir hadisi öğrenmek için uzak seferler yapmışlardır. Süfyan-ı Sevrî (r.h.a.) diyor ki, eğer bir kimse din yolunda az bir faydası olan bir kelimeyi öğrenmek için Şam'dan Yemen'e sefer etse, onun seferi boşuna olmaz. Fakat ahirete azık olan ilimler için sefere çıkmalıdır. İnsanı dünyadan ahirete, hurstanı kâinata, ri-yadan ihlâsa ve insanların korkusundan Hakkın korkusuna davet etmeyen ilim, onun noksanlığına sebep olur.

2 — Kendi nefsinde bulunan kötü sıfatların tedavisiyle meşgul olmak için, nefsini ve ahlâkına bilmek gayesiyle sefere gitmektir. Bu da önemlidir. Çünkü kişi kendi hâvesinde oturup işleri yolunda gittiği müddetçe, kendi hakkında hüsnü zanda olur, güzel ahlâka sahip olduğunu sanır. Sefer esnasında ise, gizli ahlâklarının perdesi açılır ve kötü sıfat ve ahlâkına ve acizliğini gösteren haller zahîr olur. Bu hastalıkları anlayınca tedavisiyle meşgul olmalıdır. Bunun için sefer etmeyeceyi muradına ermezse denilmiştir.

Bîrî Hafî (r.h.a.) der ki: «Ey zahîdler! Sefere gâlin kâ, (günahlardan) temizlemesiniz. Bir yerde kalan su mutlaka kokar.»

3 — Karada, denizde Allah'ın acayip işlerini görmeli; dağda, bağ-larda ovalarda, çeşitli iklimlerde, dünyanın çeşitli yerlerinde değişik-hayvan, bitki ve diğer yaratıkları görmeli, her birinin kendi yaratılma-sını tesbîh, tenzih ettiğine ve san'ın birliğine delâlet ve şahitlik etti-ğine hakmalıdır. Böyle ihret nazarıyla bakan kimse, harfî ve sesî ol-mayan cansuzların sözünü anlayabilir ve harfîsiz ve rukamsız olarak bütün varlıkların çehresinde yazılan ilâhî yazıyı okuyabilir. Kâinatın bütün sırlarını ondan anlayabilir. Bâhusus gökler âlemine baktığı za-man, onlar ki, her gece ve gündüz, kendi etrafında dönen acayip sırlarına Lisân-ı hal ile açıklar ve bu âyet-i kerimenin mânasına tefahş eder: «Göklerde ve yerde nice âlâmetler vardır; üzerinden geçerler, fakat onları anlamazlar.» (Yusuf sûresi, âyet: 105). Bundan başka bir kimse kendi yaratılışına, azalarına ve aflatlarına bakarsa, ömrü boyunca bu manzara kendisine yeter. Belki kendindeki çeşitli hâlleri olduğu gibi görmek için zahîrî gözünü kapayıp batînî gözünü açmalıdır.

Ulu zatlardan biri diyor ki: «Başkaları, gözünü aç kâ acayip iş-leri göresin, diyor. Ben ise gözümlü yuz ki, acayip işleri göresin, diyo-rum. Bu sözlerin ikisi de doğrudur. Çünkü birinci konak zahîrî gözünü açıp görülen âlemi görmektedir. Sonra ikinci konak da batînî gözünü açıp gayb âlemini görmektedir. Zahîrî acayibîliklerin soru var-dır. Çünkü o cisimlerle ilgilidir. Cisimler âleminin de soru vardır. Batînî acayibîliklerin ise soru yoktur. Çünkü her şeklin ruhu ve hakikâ-ti vardır. Şekil zahîrî gözün nasibi, hakikât da batînî gözün nasibidir. Asıl hakikattir, şekil ise basît bir şeydir. Bunun örneği şudur ki, bir kimse dili görese, onu bir et parçası sanır. Kalbî görese, bir parça uyuy-muş sıyah kan sanır. O halde dikkat et ki, dilde ve kalbde zahîrî gözün nasibi ile batînî gözün nasibi arasında ne kadar fark vardır .De-mek ki, bütün aza, ecza ve zerreye varıncaya kadar her şeyde durum

böyledir. Zâhiri göden başka nasibi alamayan kimselerin derecesi hayvanların derecesine yakındır. Ama bazı şeylerde zâhiri göz batını göden amaçlarıdır. Bu sebeptendir ki, yaratıkların acayibüklerini görmek için sefer faydadan uzak değildir.

İkinci sefer: İbadet için olan seferdir. Hacca gitmek, harbe gitmek, Peygamberlerin ve velilerin mezarlarını ziyaret etmek gibi. Hatâ alimleri ziyaret etmek ve büyük mütefiklerin yanına gitmek gibi. Çünkü onların cemalini görmek ibadetin kendisidir. Dualarının bereketinin büyük faydası vardır. Onları ziyaret etmenin bereketlerinden biri, onları görünce, onlara uymak arzusunu gösterir. O halde, onları görmek ibadetin aynası olduğu için, başka türlü çok ibadete tohum ve mayı da olur. Onların üstün nefesleri ve güzel kâlimeleri de eklenince, faydalar daha da artar. Onların mezarlarının ziyaretine gitmek de caizdir. Peygamberin: «Üç mesolden başkası için yük bağlanmaz. (Sefere çıkılmaz) Mekke mescidi, Medine mescidi ve Beytül-Makaddes.» (*). Bu hadis, şuna işaret ediyor ki, bu üç yerden başka yerler ve camilerle teberrük olmayın. Çünkü bütün yerler ve camiler kıymette birdir. Ancak bu üç yerin diğerleri üzerinde üstünlüğü sabittir. Din âlimlerinin hayatlarında ziyaret etmek câiz olduğu gibi, vefatlarından sonra da ziyaretleri câizdir. O halde peygamberlerin ve âlimlerin mezarlarını ziyaret etmek kâzıyla sefere çıkmak caizdir.

Üçüncü sefer: Dine zararı dokunan makama, mal, hüküm vermek, ve dünya malıyla uğraşmak gibi şeylerden kaçınmaktır. Bunlarla dine hizmet etmesi mümkün olmayan kimselerin bundan kaçınması farıdır. Çünkü dine hizmet etmek, kalbin rahat olmasıyla olur. Gerçi zaruri ihtiyaçlardan ayrı durmak mümkün olmasa da, fakat daha hafif yük alınabilir. Nitekim: «Yüku hafif tetanlar kurtulmuştu buyurulmaktadır. Gerçi bunlar da ağırdan asade değildir. İnsanlar arasında tanınan, haşmetli bir makama olan ekseriya Allah'ın iğinden geri kalır. Süfyan-ı Sevri der ki: «Bu zaman gayet kötü bir zamandır. Bu zamanda insiyaya çekilenlerden bîle korkular. Namı şöhretli insanlar nerde kaldı! Bu zamanda seni bir yerde gördüler mi, hemen tanınmayacak başka bir yere geçmelisin.» Süfyan-ı Sevriyi, omuzuna bir torba simş gittiğini gördüler. Nereye gidersin ey Süfyan? dediler. Filan köyde yiyecek daha neuzmuş, oraya giderim, dedi. Bu söz söylemek sana yakışır mı? dediler. «Nerde geçim neuz ise oraya gidin. Çünkü dinin selâmeti ve kalbin rahatlığı için daha uygun olur. İbrahim-ı Havâs, hiçbir şehirde kark günden fazla oturmazdı.»

Dördüncü Sefer: Dünya malını kazanmak için olan ticaret yolculuğudur. Bu yolculuk mübahtır. Eger kendini ve çocuk çocuğunu insanlara muhtaç etmek niyetiyle olursa ibadet yolculuğu olur. Eger dünya malını toplanmak, malını, servetini artırmak ve öğünüp, şâh olmak niyetiyle olursa, şeytan yoluna gitmek olur ve bu yolculuk gûnah olur. Bu kimseler ekseriyetle ömürleri boyunca yolculuk sıkıntı-

(*) Hac bahsinde geçti.

sundan kurtulmazlar. Çünkü kifayetten fazla olan dünyanın sonu yoktur. Bazan yol kesikler, malına, servetini elinden alırlar. Garibetle garib ve kimsesiz olarak dđür. Bazan da malını sultanlar gasbeder. Kendisi de garib olarak dđür. En hafif malına varisteleri alıp kendi arzu ve isteklerine harcayıp onu da asla anmamaları ve güçleri yettiği halde vaziyetlerini yerine getirmemeleri ve borcunu ödemeyip ahiret vebalini zimmetinde bırakmalarıdır. Hiç bundan daha büyük hüsrana olmaz ki, bir kimse bütün sıkıntı, dert ve bela ve yorgunluğu çeksin de, rahat ve refahına da başkaları görsün.

Beşinci Sefer; Seyretmek ve ferahlamak için olan seferdir. Bu da eğer az ve seyrek olursa, mübah bir seferdir. Ama şehirlere dolaymaya adet edinen ve şehirlere ve yabancı adamları görmekten başka doğru dürtü bir gayesi olmayan kimselerin seferi ise alimler arasında ihtilâf konusu olmuştur. Bazıları, bu seferde kişi kendi nefsinin faydasız yere incinmektedir. Ve bu da caiz değildir, demişlerdir. Bize göre ise, en doğrusu bu seferin haram olmamasıdır. Çünkü seyretmek, önemsiz de olsa bir gayedir. Herkesin gayesi de kendine güredir. Bu gibi seferleri adet edinenler umumiyetle basit insanlardır. Ama hurka giyenlerden bazıları kıymetli bir zata bağlanıp hizmetlerine girmiyorlar. Hatta ibadete devam da etmiyorlar. Tasavvuf makamlarında birtürlü yolları da ağılmama, gevşeklik ve tembellik sebebiyle bir pirin emri altına giremiyorlar. Ve içleri bir mürşidin emrine uymaya da izin vermiyor. Bu kimseler, şehirlere doluyorlar. İyi sofraya, rahat yer buldukları yerlerde fazla dururlar. Fakir sofraya, az yemek buldukları zaman da hizmetçilere dil uzatıp kalblerini kırarlar. Bir yerde mamur sofraya oturduğuna doyunca, oraya giderler. Bazan kıymetli bir zatın mezarına bahane edip, maksadımız ziyarettir derler. Oysa maksadları ziyaret değil nimet celbetmektir.

Bu sefer, gerçi haram değil, ama mekruhtur. Bu adamlar, gerçi zai ve fâsik değil ama mezmumdur. Ama eğer kendilerini tasavvuf ehlinin gösterip sofilerin nafakasının bir şey alırlarsa, kendileri fâsik ve zai olur, aldıkları nafaka haram olur. Çünkü her hurka giyip beş vakit namaz kılan sofi olmaz. Sofi; bir matlubun talibi olup matlubuna kavuşmuş, yahut henüz talep safhasında olup talebünde kusur etmeyen, veya onları doğruyalayıp hizmetlerinde bulunan kimselerdir. Sofilerin nafakası bu üç kimseye helâl olur, başkalarına olmaz. Sofi olmayan kimse hurka giymekle sofi olmaz. Belki eğer soygunculara vakfedilen bir şey varsa, ona helâl olur. Çünkü kişinin tasavvuf ehli olmadığı halde, kendini sofi göstermesi sadece soygunculuk olur, başka türlü olmaz. Bu insanların en kötöleri, tasavvuf ehlinin istihlaklarından birkaç ibare ederleyip onlar gibi konuşup ve bu konuşmalarıyla öncekilerin ve sonrakilerin ilmini yuttuğu ve bu sayede bu kelimeleri kullanabildiğini düşündürenlerdir. Bazan o kelimelerin uğursuzluğu onları öyle dereceye getirir ki, âlimlerin ilmine hakaret gözüke, Şer-i Şerife basit nazarıyla bakarlar ve Şeriat sayıflar içindir, din yolunda kavrettili olanlara hiçbir şey zarar etmez. Çünkü onların di-

ni büyük havuz gibi ölmüş, asla necaset kabul etmez, demeye başlıyorlar.

O bedtahtların dalâleti bu dereceye ulaştıca, onların birini öldürmek Rumda ve Hindde bin kafir öldürmekten daha faziletlidir. Çünkü Müslümanlar kendilerini kâfirlerden korurlar, ama bu melunlar İslâm dînini, İslâm adıyla yökıyor. Bu zamanda lânetli şeytanın bundar gibi bir tuzakı daha yoktur. Çok kimseler bu tuzaka düşüp belâk olmuşlardır.

ZAHİRİ SEFERİN EDEBLERİ

ZAHİRİ SEFERİN BAŞINDAN SONUNA KADAR SEKİZ EDEBİ YARDIR:

Birinci edeb: Başta zimmetinde olan kulların haklarını edâ etmeli, yanında bulunan emanetleri sahibine teslim etmeli, üzerinde nafakası lâzım olanların nafakasını vermeli, sefer anğını belâkiden hazırlamalı, anğı, arkadaşlarına da yardım edebilecek şekilde bol yapmalıdır. Çünkü yemeği sadaka vermek, tatlı konuşmak, seferdeki kiracısına güzel davranmak seferin güzel ahkâkları cümlesindedir.

İkinci edeb: Dindar ve zahit birisiyle arkadaş olmalıdır ki, din işlerinde kendisine yardımcı olsun. Peygamber (s.a.s.) yalnız yolculuk yapmayı yasaklamıştır ve: «Dç kişi bir cemaattire buyarmıştır. O halde sefere çıkanlar, birini reis seçmelidirler. Çünkü seferde çok değişiklik götüşler olur. Bir işte bir görüğe uyulmazsa, o iş zayı olur, elden çıkar. Din işleri bir değil, iki kuvvetin elinde olsaydı hiçbir şey var olmaz; hepsi zayı olurdu. Fakat işlerinden güzel ahkâk sahibini reis seçmelidirler.

Üçüncü edeb: Evinde kalan arkadaşlarına vedâ etmeli, herbirine Peygamberimizden nakledilen şu duayı okunmalıdır: «Dünel, emanetini ve âmellerinin sonunu Allah'a ısmarladım.» Bir kimse Peygamberimizin yanında yolculuğa çıkarken Peygamberimiz bu duayı okurdu:

«Allah sana takva nasîb eylesin, günahını affeyletsin ve nereye yönelersen hayırlar İhsan eylesin.» Sefere çıkanlarla vedalaşan mükimlerin bu duayı okuması sünnettir. Veda ederken bütün yakınlarını Allah'a ısmarlamalıdır. Bir gün Hz. Ömer İhsanda bulunurken, yanında bir çocuk bulunan birisi geldi. Ömer: «Sübbhamellah! Bu çocuğun sana benzediği kadar birbirlerine benatyeneleri görmedim», dedi. Dedi ki, ya Ömer! Ben bir yolculuğa çıkarken, bu çocuğun annesi hamile idi. Bana «Bu halde beni bırakıp giders misin?» dedi. «Karnındaki Allah'a ısmarladım», dedim. Seferden dönüşte annesinin öldüğünü gördüm. Bir gece bazı kimselerle konuşurken ızakta bir ateş gördüm. «Bu ateş nedir?» dedim. «O ateşin yandığı yer senin hanımının mezarıdır. Her gece böyle yanar», dediler. O iyi amelde idi, namaz kılar, oruç tutardı. Bu neden oluyor dedim ve mezarın başına gittim, açtım. Baktım ki, içinde bir mum yanıyor ve bu çocuk o mezarın içinde oy-

nuyor. Birden gayibten bir ses geldi ki: «Ey falan! Bunu bize ismarlaşın. Eğer amnesini de ismarlasaydın onu da sağ bulurdun.»

Dördüncü edeb: İki namaz kılmaaktır: Biri sefere azmetmeden öncedir ki, istihare namazdır. İstihare namazı ve duası herkeşçe bilinmektedir. Diğerini de, evlâdın dışarı çıktığı zaman kılar. Enes (r.a.) diyor ki, birisi Peygamberin huzuruna geldi ve: «Ya Resûlallah! Sefere çıkmaya aam ettim. Vasiyetnamemi yazdım. Valideme mi, çocuğuma mı, yahut kardeşime mi teslim edeyim?» dedi. Peygamber buyurdu ki: «Sefere gitmek üzere olan kimselerin geri bırakacağı en hayırlı şey, sefer için yükünü bağladığı zaman evinde kalacağı dört rekât namazdır. O namazda Fatıha ve İhlâk sûreleri okunur. Sonra bu dua okunur:

Allahım! Bu namazla sana iltica ediyerim. Bunu ehline, malına, hakmak için yerinde bıraktım.» O namaz onun ehline malına kendi yerinde bakar. Seferden dönmünceye kadar evinin etrafında muhafaza edici olur.

Beşinci edeb: Evin kapısına çıkınca bu duayı okumalıdır:

«Allah'ın ismiyle ve O'nun yardımıyla işe başlarım. Ona tevekkül ettim. kuvvet, kudret Allah'a mahsustur. Yoldan çıkarmaktan, çıkarılmaktan, zulüm etmekten, zulüm olunmaktan, cühillik yapmaktan, bana karşı cühillik yapılmaktan sana sığınırım.» Hayvana binince, bu duayı okumalıdır:

«Bu hayvana (bineği) bize müsavhar söyleyen Allah münezzehdir. Eğer onun lütfu olmasa biz bana güç getiremezdik.» Sefere perşembe günü sabahleyin erken çıkmaya çalışmalıdır. Çünkü Peygamberimiz sefere Perşembe günü bağlardı. İbni Abbas (r.a.) der ki: Bir sefere gitmek isteyen, yahut birisinden bir ihtiyâç isteyen sabahleyin etmelidir. Çünkü Peygamberimiz buyurur ki: «Allahım! Perşembe ve Cumartesi sabahlarını ümmetimize bereketli eyle.» (İbn-i Mâce) O halde Cumartesi sabahı da mübarektir.

Altıncı edeb: Hayvana hafif yük vurmalı, hayvanın sırtına ağırlığı bırakıp oturmamalı, hayvan üzerinde uyumamalı, yürümeye vurmamalı, sabahleyin ve akşamleyin birer saat yaya yürümelidir. Böylece hem ayağı açılmış olur, hem de hayvanın yükü hafifler, sahibi de sevinmiş olur. Seleften bazıları, hiç inmemek şartıyla hayvan kiracıları ve kendi insanlıklarından hayvana sadaka olsun diye arasına merledir. Hayvana sebatsız yere döşülür ve gücünden fazla yük verulursa, kuyumet gününde davacı olur. Ebu'd-Derda'nın bir devesi ölüerken, «sakin, beni Allah'a şikâyet etmeysin. Sana gücünden fazla yük vermedim», dedi.

Hayvana ne yükletecekse, kiracıya göstermelidir ki, ruhsa olsun. Yükü artırmamalıdır. Çünkü şart yapıldıktan sonra artırmak câiz değildir İbni Mübarek bir hayvana binmişti. Birisi ona bir mektup verdi. «İnan kimseye ver diye. İbn-i Mübarek, hayvan sahibi ile bu mektubu konuşmadık deyip mektubu almadı ve Fıkıh Âlimlerinin «bu şey-

lerin ağırlık ve miktarı yoktur, Müsâhaha câzidedir, sözlerine ihtiyat etmeli ve çok verâ sahibî olduğu için bu kapıyı kapamak istedi.

Yedinci edeb: Hz. Aîşe (r.a.) diyor ki: «Peygamber ne zaman sefere azmetse, kendi elyle tarak, ayna, misvak, sürmeden yanına alardı. Bir rivayette makas ve koku şişesini de alırdı. Tasarruf ehli ip ve kemani de ilâve etmişler. Eski müslümanların bunları beraber götürmek adeti yoktu. Şu bulmadıkları zaman şu yerine beyennüm ile yetinirdilerdi ve istinada taş ile temâkenlerdi. Kesân olarak necis olduğuna bilmedikleri sudan abdest alırlardı. Ama sefelin böyle adeti yok ise de, bu insanlar için evlâk, bunları âdet edinip ihtiyatı edden bırakmamaktır. Çünkü Selefin seferleri ekseriya gaza, cihad ve büyük işler içindi, böyle şeylerle üglenmezlerdi.»

Sekizinci edeb: Peygamber seferden gelirken, şûbarek Medine-i Münevvere gâtükünce: «Allah'ım, bize burada istikrar ve güzel rızık nâsib eyle» buyururdu. Şehre girerken önden birini gönderirdi. Seferden gelen kimse'nin aniden evine girmesini yasaklamıştı. Önce camiye gidip iki rekât namaz kılardı. Evinin kapısına geldiği zaman şu duayı okurdu:

«Rabbime tesbe ediyorum, ona şükrediyorum. Bizde günah bırakmamasına niyaz ediyorum.» Çoluk çocuktan bir şey hediye getirmek, sunneti müekkededir. Bir hediye getirmese, haybesine birer taş bırakmalıdır. Bundan gaye bunun sunneti müekkede olduğunu bildirmektir.

Zahiri seferde zahiri edebler bu anlattıklarımızdır.

Seferde batini edebler: Yapacağı seferde dinen terakki edeceğini zannetmedikçe, sefere çıkmamalıdır. Yolda dininde bir noksanlık hissederse, dönmelidir. Hangi şehre gidersa, büyük velilerin mezarını ziyaret etmeli, o şehirdeki şeyhleri ziyaret edip her birinden bir fayda almalıdır. Fakat niyetli sadece bu şeyhleri ziyaret ettim diye övünmek olmamalıdır. Belki, ziyareti, sohbetlerinin bereketinden istifade etmek niyetiyle olmalıdır. Hiçbir şehirde on günden çok durmamalıdır. Bir din kardeşinin ziyaretine gidersa, üç günden çok durmamalıdır.

Çünkü misafirliğin haddi bu kadardır. Ancak durmadığı takdirde üşülüp hastalanma ihtimali varsa, fazla durabilir. Bir gün ziyaretine gidersa bir günden çok durmamalıdır. Piri huzuruna varmak isteyince, kapıyı çalmalıdır. Belki kendisinin dışarı çıkmasını beklemelidir. Onu ziyaret etmeden bir şey yapmaya başlamamalıdır. Oun huzurunda kendisi bir şey sormadan konuşmamalı, sorunca da kûrumu kadar konuşmalıdır. Fazla konuşmamalıdır. Kendisi bir şey sormak isterse önce izin istemelidir. O şehirde gece sohbetleriyle meşgul olmamalıdır. Çünkü ziyaretin illâkî gider. Yolda zikir, tesbit ve Kur'anın tilâvetiyle meşgul olmak, fakat bunları gizli yapop kimseye iştirakmemelidir. Bir kimse kendisine bir şey derse, ona cevap vermediği takdirde önemli görmelidir. Eğer hazerde bazı salihlerin hizmetli-

le meşgul ise, mümkün mertebe onların şerefli hizmetlerinden ayrılmamalıdır. Çünkü onların hizmetini bırakıp sefere çıkmak sadece nişan-
te nanakörtük olur.

İKİNCİ BÖLÜM

MİSAFİR SEFERE ÇIKILADAN ÖNCE ÖĞRENMESİ VACİB OLAN BİLGİLER:

Misafir olan kimsenin ruhsatlardan faydalanmaya niyeti yok ise de, Sefer ruhsatlarına öğrenmesi vacibdir. Çünkü sarüret ruhsat köp ettirebilir. Taharetle iki ruhsat vardır:

Mesit üzerine meshetmek ve teyemmüüm etmektir. Farz namazlar-
da da iki ruhsat vardır: Biri dört rekattli namazları iki rekât olarak kılmak, diğeri de, öğle ile ikindi namazlarını; akşam ile yatın namaz-
larını birleştirilerek kılmaktır. (Hanefî imamlarına göre namazları bir-
leştirmek caiz değildir. Ancak haccda iki yerde câzdir ve namazı ka-
sır da ruhsat değil vacibdir). İki ruhsat da sünnet olan namazlardadır.
Biri, hayvanın sırtında sünnet kılmak, diğeri de yürürken kılmaktır.
Bir ruhsat da oruçtur ki, oruç tutmamaktır. Bunların hepsi yedi
ruhsat eder:

Birinci ruhsat: Mesit üzerine meshetmektir. Tam bir abdest üze-
re giyilmiş olan mesit abdest bozulduktan üçgün üç gece geçinceye
kadar üzerine meshetmek caizdir. Eğer mukim (evinde) ise bir gün
bir gece geçinceye kadardır. Ancak bu mesit beş şartla mümkün olur:

1 — Mesiti, abdesti tamamıyla aldıktan sonra giymiş olmalıdır.
Eğer bir ayağını yıkar da öbür ayağını yıkamadan mesit giyerse, İmam-ı
Şafilîye göre caiz değildir. Öbür ayağını da yıkayıp mesit giyince diğ-
er ayağınkini de çıkarıp yeniden giymelidir. (Hanefî imamlarına gö-
re, abdestli bulunmak kafidir).

2 — Mesit, derli olmasa da üzerinde bir miktar yürünebilecek da-
yanıklıkta olmalıdır.

3 — Mesit, topuğa kadar farz yerlerde asla delik olmamalıdır.
İmam-ı Malîke göre, vacib olan üzerinde yürünebildikten sonra par-
çalanmış da olsa olur. Bu Şafilî'nin ilk kavidir. Bizce İmam-ı Malîkin
kavli daha evlâdır. Çünkü mesit yolculukta sağlam kalmasa, (Hanefî
imamlarına göre, mesit üç parmak kadar yırtılmadıkça üzerine mesit
caizdir).

4 — Eğer meshetmiş ise, mesiti ayağından çıkarmamalıdır. Eğer
çıkarmışsa, yeniden abdest alması daha iyidir. Yalnız ayağını yıka-
sa da kifâyet eder.

5 — Baldırı üzerine meshetmemeli, yalnız ayağı üzerine meshet-
melidir. Ayağının üstünü meshetmek daha evlâdır. Bir parmağıyla
da meshetmek câzdir. Evlâ olan üç parmağıyla meshetmektir. (Ha-

nefi imamlarına göre üç parmakla mesnetmek vacibtir). Ancak bir parmakla yaparken her defasında suyu yenilirse câizdir.

Bir defadan fazla mesnetmemelidir. Seferde çıkmadan önce mesh ettiyse bir gün ve bir gece ile yetinmelidir. (Hanefî imamlarına göre, eğer bir gün bir gece geçmeden sefere çıktıysa, üç gün üç gece mes-heder). Mast giymek isteyen kimse önce mastı başaşağı edip sükmesi sünnettir. Bir gün peygamberimiz mastların bir tekini göydi. Diğerini karga alıp götürdü ve birden içinden bir yılan düştü. Bunun üzerine peygamber buyurdu: «Allah'a ve ahiret gününe inanana deyin ki, mastları başaşağı edip sükmeden giymesin.» (Taberani).

İkinci ruhsat: Teyemmümdür. Taharet bahsinde etraflıca anılatıldığından sözü uzatmamak için burada tekrarlanmayacaktır.

Üçüncü ruhsat: Dört rekatlı olan farzları iki rekatlı kalmaktır. Ancak burada Şaîfiye göre beş şart vardır:

1 — Vaktinde eda etmelidir. Seferde geçirdiği namazları kaza ederken tam kılması daha iyidir.

2 — Kaire (dört rekatlı farz namazları iki rekatlı kılmağa) niyet etmelidir. Eğer tam kılmağa niyet ederse, yahut tam kılmağa niyet edip etmediğine şüphelenirse tam kılması lâzımdır.

3 — Tam kılan bir imama uyarırsa, kendisi de tam kılmalıdır. Hatta imamın mukim sanıp tam kılacağına ihtimal verirse kendisinin de tam kılması lâzım gelir. Çünkü misafiri mukimden ayırmak zordur.

Ama misafir olduğunu bilse, fakat kasredip etmeyeceğini bilmes-e, imam kasretmeye de kasretmesi câizdir. Çünkü niyet gâlidir, onu bilmek zordur ve bilmek de şart değildir.

4 — Sefer uzak ve mübah olmalıdır. Ama efendisinden kaçan kölenin, yol kesicinin, haram kazanma peşinde olanın, yahut annesin-den babasından izinsiz olanın, borcunu ödeyemediği halde borcundan kaçan seferleri mübah olmadığı için bunlar ruhsattan faydalanamaz. (Hanefî imamlarına göre her yolcu için ruhsat vardır.) Velhasıl sefer göyedir olmaz. Eğer o göye harama sebep oluyorsa o seferde ruhsat yoktur.

Uzak sefer olabilmek için oruçlu fersah (her fersah 6 km. kadardır) olmalıdır ki, her fersah onkübün adıdır. (Hanefîlere göre, deve yürüyüşü ile üç günlük olmalıdır.) Seferin başlangıcı, harabe ve bahçelerin bitiminden değil, şehir evlerinin bitiminden sayılır. Seferin sonu ise memleketindeki mamur yerlere dönmekle veya şehirde üçgün veya daha fazla kalmaya niyet etmekle gelir.

Şehre geldiği gün ile çıktığı gün hartıttır. (Hanefî imamlarına göre onbeş gün durmaktır). Ama (Şaîfiye göre) üçgün (Hanefîye göre onbeş gün) kalmaya niyet etmese, fakat işleriyle meşgul olarken o kadar zaman geçse, ve her gün çıkmak umidini taşıyorsa, kıyas budur ki, kasretmek câiz olur. Çünkü misafirlikten kurtulmamış olur, kalmak için kalbi karar etmemiştir.

Dördüncü ruhsat: Namazları cem'dir ki, mübah olan uzun seferlerde öğle namazını tehir edip ikindi namazıyla beraber kılmak, yahut ikindi namazını önce alıp öğle namazıyla beraber kılmak, yahut akşam namazını öğle namazıyla beraber kılarken, önce öğle namazını, sonra ikindi namazını kılmaktır. Evlâ olan sünnetlerin faziletinden mahrum kalmamak için onları da kılmaktır. Çünkü seferin faydaları onların yerini tutamaz. Ama dilerse, sünnetleri hayvanın sırtında veya yürürken kılabılır. Eda etmek sırası şöyledir. Önce öğlen namazının dört rekât sünnetini, sonra ikindi namazının dört rekât sünnetini, kılmalıdır. Sonra ezan okuyup kâmet getirmeli ve öğle namazının farzını kılmalı, sonra kâmet getirip ikindi namazının farzını kılmalıdır.

Eğer teyemmüm ile kılıyorsa, teyemmümü işde etmeli, bu iki farz arasında teyemmüm ile kâmetten başka zaman geçirmemelidir. Ondan sonra öğle namazının son iki rekât sünnetini de bu ikindi namazının farzından sonra kılmalıdır. Öğle namazını tehir edip ikindi namazıyla beraber kılarken böyle kılmalıdır. Eğer ikindi kıldıktan sonra güneş batmadan memleketine ulaşırsa, ikindiyi işde edip tam olarak kılmalıdır. Akşam namazıyla yatsı namazının hükmü de böyledir. Bir rivayete göre, iki namaz cem' etmek uzak olmayan seferlerde de caizdir. (Hanefî imamlarına göre, seferde cem' etmeye ruhsat yoktur. Yalnız hacılar Arafatta ve Müdedlife'de yaparlar). Bir teyemmümla iki farz ve diğer sünnetleri de kılmak câzidir.

Beşinci ruhsat: Sünnetleri hayvanın sırtında kılabılır. Yüzünü kibleye çevirmek farz değildir. Yol istikâmeti kible yerine geçer. Fakat bile bile yolunu değiştirir ve kibleye dönmezse namazı bozulur. Yanlışlıkla olursa yahut hayvanı sağın olursa, ziyân olmaz. Rükû ve secdeleri işaretlerle yapılmalıdır. Sırtını eğmemelidir. Secde için biraz daha eğilmelidir. Fakat tehlikeli olacak şekilde şart değildir. Taht-revanda ise, rükû ve secdeleri tam yapılmalıdır.

Altıncı ruhsat: Yaya yürürken sünnetleri kılmaktır. İlk tekâbiri alırken yüzünü kibleye dönmelidir. Çünkü burada kibleye dönmek kolaydır. Hayvan üzerinde olana zor olur. Onun için hayvan üzerinde olan için bu şart yoktur. Rükû ve secdeleri ath gibi işaretlerle yapılmalıdır. Teşehhüt vaktinde oturup tehliyyat okunmalıdır. Necasete basmamaya dikkat etmelidir. Yoldaki necasetlere basmamak korkusundan yoldan sapması farz değildir. (Bunlar Şafîî mezhebine göredir.) Düşmandan kaçan, düşmanla döğüşen, yahut selden veya kurttan kaçana, farz hayvanın üzerinde kalmak câiz olur. Sünnet için anlatılmızmış şekildedir. Bu şekilde kılınan farz kaza etmek farz olmaz.

Yedinci ruhsat: Oruç tutmamaya niyet eden yolunun orucu açmasıdır. Eğer şehirden sabah vaktünden sonra çıkarsa, orucu açması câiz olmaz. Orucuna ağıttan sonra gehrine dönerse gündüzün yemek yemek câzidir. (Hanefî imamlarına göre günün kâbarını tutmak farzdır). Eğer orucu açmadan şehrine dönerse orucu açması câiz olmaz. Misafir için namazı kassen kılmak daha üstündür. Ancak böylece göğbe ve ihlâktan kurtulur. Çünkü Ebû Hanîfeye göre kasar etme-

den tam kılması câiz değildir. Ama oruç tutmak daha üstündür. Çünkü kaza tehdiklerinden kurtulur. Ancak yolu kendisinden korkup oruca güç getirmeye ihtimal olursa, bu durumda oruç tutmamak daha iyi olur. Bu anlattığımız yedi rubsattan üçü uzak seferdedir ki, dört rekâtlı namazların kaarı, orucu açmak ve üç gün mesketmektir. Üçü de uzak olmayan seferlerdeki ki, hayvan üstünde ve yürürken sünnet kılmak cumayı kılmamak ve kaza etmeksizin teyemmüm etmek- tir. Ama iki namaz Cem' etmekte ise, ihtilâf vardır. Zâhir olan uzak olmayan seferde câiz olmamasıdır. Bu anlatılan bilgileri, eğer ihtiyacı zamanında soracak kimse yoksa, seferden önce öğrenmesi vâcip olur. Kibleyi bulma bilgisini, namaz vaktini bilme bilgisini bilmesi de lâzımdır. Eğer gittiği yolda köy ve şehirler yoksa, kible tarafı belli değilse, şu kadar bilmek lâzımdır ki, güneş öğle namaz vaktinde, kibleye karşı durunca nasıl olur? Güneş doğarken ve batarken nasıl olur? Kutup hangi tarafa düşer. Eğer yol üzerinde dağ var ise, kible sağa mı sola mı düşer. Bu kadarını bilmek gereklidir. Daha doğrusunu Allah bilir.

SEKİZİNCİ ASIL

VECD VE SEMA'İN EDEBLERİ VE HÜKMÜ SEMA' İKİ BAPDA ANLATACAĞIZ İNŞALLAH

BİRİNCİ BAP

SEMA'İN HELÂL VE HARAM KISIMLARI

Bil ki, ateş, taş ile demirde gizli olduğu gibi, insanlarda da gizli lâhî bir sır vardır. Taş ile demiri birbirine vurmaktan ateş peydâ olup zâhire düştüğü gibi, güzel ve abengli sesleri dinlemekle insanın kalbi harekete geçer ve elinde olmadan bir hal hasıl olur. Bunun sebebi, insanın yüce âlemle olan ilişkisidir. Bu âleme rubîlar âlemi demir. Yüce âlemin ash, cemâl ve güzelliğidir. Güzelliğiyle aslı da uygundur. Gâzei uygunluk bulunan her şey o âlemin bir numunesidir. Bu âlemde görülen her güzellik ve uygunluk tüm olarak o âlemdeki cemâlin zameresidir ve ona racidir. Onun için vesinîl ve abengli sesle o âlemin acayibliklerine benzemesiyle insanın kalbi ona karşı uyanır ve elinde olmadan ona karşı bir şevk ve hareket hasıl olur. Oysa kendisi o şevkin nereden meydana geldiğini bilmez. Bu hal, saf olan ve aşkın bağlarından azade olan kalbîlere hasıl olur. Ama aşkuz olmayan ve benümle meşgul olan kalb, vesinîl ve abengli sesleri dinlemesi ile kövükle- lenip alevlendirilen ateş gibi harekete geçer. Allah sevgisi kalbine hâkim olan kimsenin bunu dinlemesi önemlidir, ateşi alevlendir.

Akilsiz ve betel aşkı olanlar hakkında ise, siddürcü zehir gibidir, haramdır. Din âlimleri, bunu dinlemenin belâli olup olmadığı hakkında gördük ayrılığına düğmüşlerdir. Dinlemek haramdır diyenler, zâhir

ehlidir. Allah sevgisinin hakikatının insanın kalbinde şekil yapması onların tabiatına uygun, görüşüne muvafık gelmemiştir. Onlara göre insan kendî cinsine meyî gösterir, sevgi bağlar. İnsan cinsinden olmayan, hatta hiçbir benzeri de olmayan bir şeyi sevmek nasî düğünüdür. Şu hâlide, onlara göre, aşk yaratıklardan başka bir şeye karşı mümkün olmaz. Eğer yaratıcıya karşı aşk mümkün olursa, hayal ve benzetmeye binaen olur ki, bu da batıldır. Bunun için bu âlimler der ki, 'vecd ve sema', ya oyun ve eğlencedir, yahut da insanların aşkına raicidir. Bunların ikisi de çirkindir. Onlara «Halika muhabbet mümkün olmadığına göre, Allah sevgisinin insanlar üzerinde furu olmasının manası nedir?» diye sorulunca, «Allah'ı sevmenin manası, emrine mütlî ve fermanına bağlı kalmaktır», diye cevap verirler. Oysa içlerine düşen bu söz büyük bir hatadır. Bu sebeble biz onların hatasını münciyat rûkânında olan muhabbet kısmında, muhabbetin hakikatini beyan etmekle anlatacağız. İnşallah (İmam-ı Gazalî meşhûr Şafîî olduğu için böyle buyurmuşlar. Hak budur ki, Hanefî İnanları Allah'ın sevgisini inkâr etmiyorlar. Mutlak olarak saz haramdır, demeleri, fusk âletli olup arzuğu tahrik ettiğine binaendir).

Ama burada bu kadarına açıklıyalım ki, sema'm hükmü kalbe müracaatla anlaşılır. Sema' kalbe olan hâli tahrik eder. Kalbe olmayan tahrik etmez. Kalbinde şer'an makbul ve sevgili şeyler bulunan kimse için sema, bunları tahrik edip artırmakla sebebi de arar. Kalbinde şer'an çirkin ve batıl birşey olan kimse, Sema, dinlemekle cezası artmış olur. Kalbinde her birisi de bulunmayan, fakat Sema'ı oyun ve eğlence için dinlenmesi sayıp hilkaten oradan zevk alan kimseye de Sema', mubah olur. O hâlide Sema' üç kısımdır.

Birinci kısım: Gaflet, oyun ve eğlence için dinlemektir. Bu gaflet ehlinin işidir. Dünyanın kendisi de tamamen oyun ve eğlencedir. Bu da diğer oyun ve eğlenceler gibi olur. Dinlemesi hoş gittiği için haram olmaz. Çünkü hoş giden her şey haram değildir. Hoş giden şeyin haram olması hoş gittiği için değildir. Belki onun bir çeşit zarar ve fesâd olduğu için haram olmuştur. Mescid, kuşların sesi hoş gider, oysa haram değildir. O hâlide kulak için güzel ses, göz için yeşillik ve akar su gibidir. Burun için güzel koku gibi, ağız için tatlı yemek gibi ve akıl için garib hükmetler gibidir. Bu duyuların her birinde bir çeşit lezzet vardır. O hâlide dinlemek hoş gittiği için niçin haram olsun. Dinlemekle zevklenmenin haram olmadığına delil şudur ki: Hz. Ali (r.a.) bildiriyor ki: «Bayram gününde zenciler mescidim kapısı önünde oynuyorlardı. Peygamberimiz (s.a.s.) "Ey Ali! Bunları seyretmek ister misin?" dedi. Evet, isterim, dedim. Peygamber kapının önüne durup kabunu önüne uzattı. Ben çenemî holurum üzerine koydum ve o kadar seyrettim ki, Peygamber "yetmez mi ey Ali?" dediğince biraz daha seyrediyim dedim.»

Bu hâdis sahihtir. Bundan beş çeşit ruhsat anlaşılır:

1 — Oyun ve eğlenceyi seyretmek, arsızca olursa haram olmaz.

Çünkü seneler oynamakta, eğlenmekte ve şarkı söylemekte kâiler.

2 — Onlar bunları meseid kapısında yapıyorlardı.

3 — Peygamberimiz Aişe'yi eve götürürken: «Ey Erfide Oğulları! Oyununuza bakın.» buyurdu. Erfide oğulları, oyunlarıyla meşhur bir Habeş kabilesidir. Bu sözü, onların oyununa izin vermektir. Haram birşey olsaydı, nasıl izin verirdi.

4 — Önce Peygamber «Seyretmek ister misin?» buyurdu. Bu Aişe'yi seyrederken görüp seslenmemesi gibi değildir. Çünkü hatırı kırılmaması diye seslenmemiş olabilir, denilebilir.

5 — Peygamberimiz kendisi de bir hayli zaman Aişe ile beraber durup baktı. Oysa oyun Peygambere yakışan bir iş değildir. Bundan anlaşılıyor ki, kadın ve çocukların hatırı için böyle işlere gitmek, güzel ahkâktandır. Bu gibi işleri yapmak, âbid ve zâhid olup zararını asmaktan hayırlıdır.

Yine ashâh hâdisinde vardır. Hz. Aişe diyor ki: «Ben çocuk iken diğer kız çocukları gibi oynardım. Çok kızar da yanına gelip benimle oynarlardı. Peygamberi görüp kaçtıkları zaman Peygamber onları tekrar yanına çağırırdı. Bir gün Hz. Aişe'ye o oyuncakların içinden bir şey sorup "bu nedir?" dedi. Aişe; atır dedi. "Bu atın iki tarafındakiler nedir?" dedi. Aişe; "Atın kanatlarıdır" dedi. Peygamber; "Atın kanatları olur mu?" dedi. Aişe; "Süleyman Peygamberin atının kanatlı olduğuna bilmez misin?" dedi. Peygamber bütün dişleri görününceye kadar güldü.» Bu hâdisi şunun için anlattık ki, asak sorulmuş zâhidler, bu işlerden kaçınmayı din işlerinden saymamaları ve bîhâssa çocuklardan ve o için ehil olup o işten uzak olmayan kimselerden kaçınmalarını içindir. Bu hâdis-i şerif resim yapmanın çıkış olduğuna işaret etmez. Çünkü kız oyuncakları çar-çöpten olduğu için tam çekilmiyor, andırıyor. Hâdisinde atın kanadının bez parçası olduğu yazılıdır.

Yine Hz. Aişe rivâyet eder ki: «Bayram günü iki câriye benim yanımdaydı tef çalıp oynarken Peygamber içeri girdi ve yüzünü başka tarafa çevirip yattı. Sonra Hz. Ebû Bekir içeri girdi. Onları o hâlde görünce, menettli "Peygamberin evinde şeytanın çalgısının ne işi var" dedi. Peygamberimiz: "Ey Ebû Bekir! Vazgeç onlardan, bugün bayramdır." buyurdu.» O hâlde bundan anlaşılıyor ki, tef çalıp şarkı söylemek mübahdir. Şüphesiz onların şarkı söylemesi Peygamberin kulağına giderdi. O hâlde onu dinlemesi ve Ebû Bekir'i nehiy etmesinden menetmesi, bunun mübah olduğuna delildir. (Bu husustaki Hanefî görüşüne daha önce işaret edildi).

İkinci kısım: Dinliyenin kalbinde kötü bir sıfat olursa, onunla ilgili güzel sesleri dinlemekle o sıfat artar. Meselâ bir kadını seviyorsa, yahut parlak bir yüze meftun ise, aşk lezzetinin artması için onların huzurunda dinlemesi, yahut onlara karşı olan şevk ve sevgilerinin artması için gıyablarında kavuşmak umuduyla dinlemesi, yahut zülfüyle, benleri, güzelliği, cemâli anlatan beyit ve şîrileri dinleyip sev-

gilsinin züâtlerini, benlerini, güzelliği ve cemâlini dinlemesi gibi, bütün bunları dinlemek haramdır. Gençlerin çoğunun dinlemesi bu kabûlündür ki, dinlemekle batal aşkın ateşini alevlendirir. O halde bu ateşi söndürmek gerekirken alevlendirmek nasıl câiz olur? Ama eğer bu aşk ve sevgi kâmilî helâli ve câriyesi ile ilgili olursa, dünya nimetlerinden olup mübâh olur. Bu da helâliyi boğayıp câriyesini de satmaya kadardır. Boşadıktan ve sattıktan sonra bu da haram olur.

Üçüncü kısım: Kalbinde güzel bir safat olur. Güzel sesleri dinlemek bu safatı kuvvetlendirir. Bu da dürt çeşittir:

1 — Hacıların Kâbe'yi medheden, hac yolunu anlatan şarka, beyit ve şüriat okuması ve dinlemesidir. Bunlar, Allah'ın beytine olan şevk ve ateşini kudirdiği için mevrû şekilde hacca gidenlerin bunları dinlemesinden sevâb hâsıl olur. Ama ana ve babasından istisna hacca giden, yahut başka türlü mevrû olmayan şekilde hacca gidenlerin hac yolunda bunları dinleyip kalblerindeki hac aşkını kuvvetlendirmek câiz değildir. Ancak bunlardan hac aşkı artsa bile kendine hükim olabilseler, dinleyebilir. Allah yolunda Allah'ın düşmanlarıyla çarpışmak için Gazilerin şarki söyleyip insanları harbe davet etmeleri de sevâbtir. Bunun gibi kâfirlerle çarpışırken savacıların cesaretini artırmak için kahramanlık türkülerini söylemek de sevâbtir. Ama savaş, şeh-i hakın yapıyorsa, bunun gibi şeyler haram olur.

2 — Özen, kederlendiren, ağlatan ve inleten İlahî ve kâsidederi dinlemektir. Eğer bu iş, din yolunda kendisinden vâkî olan takvîrât ve ondan çıkan hatâlar ve Allah rızasından kaçındığı derceder için yapıyorsa, sevâbtir. Edvud (a.s.) yüksek sesle ağlar inlerdi. Onun sedâ ve ağlamasının tesirinden meclisinde çok kimseler ölürdü. Cesazelerini alıp götürürlerdi. Ama eğer gâm ve üzüntü haram olan şeyler için olursa, dinlemek haram olur. Ölen kimse için ağlamak gibi. Nitekim Allah buyurur: «Elinizden çıkana, üzülmesiniz ve size verdiklerine sevinmesiniz.» Geçmiş şeylere gâma yemek, Allah'ın kâza ve kaderini boğuşmamak olur. Onun için ağlayıp feryad etmek harâm olur. Bunun için saz çalıp ağıt yapanların aldığı ücret hafâm olur. Buna yapan âsi dinleyen de günâhkâr olur.

3 — Kalbindeki sevinci artırmak gâyesiyle güzel sesleri dinlemektir. Eğer o sevinç, hayırlı işlerden doğuyorsa bu dinleyiş mübâhtır. Meselâ düğün, sünnet, doğum, ve yolcuları karşılamak için tertiplenen şenlikler gibi. Nitekim Peygamberimiz Medine-i Münvereye geldiği zaman tef çalıp şenlikler yaptılar ve bu şiri okudular:

Çünkün ol mah seferden gelip oldu sad
Allah'a şükür dua ile ettikçe dal

Böyle bayram günlerinde de sevinip sema' etmek mübâh olduğu gibi, dostların bir yere toplanıp birbirlerine ziyafet çekerek birbirlerinin bâdurun hoş etmek için sema' edip şenlik yapmak câiz olur.

4 — Kalbine Allah'ın sevgisi hükim olup aşk mertebesine giden kimse için sema' çok önemlidir. Bazen onun tesiri İstidat yoluyla ya-

pulan hayırlardan daha büyüktür. Çünkü Allah'ın sevgisini artıran herşeyin sevdiği de çok olur. Başlangıçta beyan edildiği gibi, tasavvuf ehlinin sema'ı bunun içindir. Gerçi bu zamanda görünüşte sofil olup da gerçekte tasavvuftan payı olmayanlar tarafından bunlar âdet ve usûl hâline getirildi. Sema'ın Allah'ın sevgisinin ateşini alevlendirmekte büyük tesiri vardır. Bâzı kimseler vardır ki, Sema' sırasında ona sema' haricinde olmayan keşifler hâsıl olur. Sema' haricinde bu butûflara mazhar olmasa. Gayb âleminde, onlara, sema' sebebiyle devamla olarak feyiz halinde gelen âlîf hâllere vecd denir. Bâzen olur ki, onların kalbi sema'la bir safiyet kazanır ki, onunla pâk ve tertemiz olur. Ateşte kızdırılan altın ve gümüşün temizlenmesi gibi. Çünkü sema' sebebiyle kalbe ateş düşer ve bütün kirleri temizlenir. Bâzen sema' ile hâsıl olan hâl, usan riyasetle hâsıl olmaz. Çünkü sema' insan ruhunun, ruhlar âlemi ile olan âlâkasını harekete geçirir. Hattâ tâzen öyle olur ki, bu âlemden tamamıyla alınır, her ne vâkı olursa haberi olmaz. Bâzen olur ki, onun âsaları kurvetten düşer, bayılır. Kendisinde bu hâller bulunup şeriat üzerinde bulunan kimsenin dezası büyüktür. Bu vecde ve feyiz hâline inanıp sema' meclisinde bulunan kimseler, şühesiz onun bereketinden mahrum kalmaz. Ancak bu hususta çok yanlışlar olur, sayısız yalan iddia ve hatâlar vâkı olur. Bu hususta hak ile bötülen âlâmetini yalnız kâmil zâttar ve bu yolu geçener bilir... Müridlere yalnız kendilerinde sema' isteği bulduklarında sema' yapmaları doğru değildir.

Ebu'l-Kasım Gürcanî'nin müridlerinden Ali Hallaç Sema' için Şeyhinden izin istedi. Şeyh ona: «Üç gün bir şey yeme. Soğuk meşli bir yemek hazırla, Eğer kalbin sema'ı bu yemeğe tercih edip sema'ya meyil ediyorsa sema' arzusu haktır, yapabilirsin.» dedi. Ama kendisine henüz kalb hâlleri açılmayan, şâhiri muamelelerden başka bir şeyden haberi olmayan, yahut haberi olsa da henüz nefsi şehvetlerini kırmamaş olan kimseleri, müridlerin sema'dan menetmeleri farisdir. Çünkü onun zararı faydasından çok olur.

Bu ki, Sema'ı, vecd ve tasavvufçuların hâllerini inkâr etmek, basitlikten ileri gelir. Ancak bu hususta onları mazur görmek lâzımdır. Çünkü bir kimsede bir şeyin eseri olmazsa ona inananın hayli güç olur. Bu, erkaklığı bulunmayan kimseye cinsel münasebet lezzetini anlatıp da inanamamasına benzer. Çünkü cinsel münasebettteki lezzet, şehvet kuvvediyile olur. Kendisinde şehvet yaratılmamış olan bunu nasıl kavrar. Yine gözleri görmeyen kimselerin, yeşillik ve akar suya bakmanın lezzetini inkâr etmeleri gayisacak bir şey değildir. Çünkü onlara görme kabiliyeti verilmemiştir. O lezzet de görmekten başka bir şey olmaz. Yine eğer bir çocuk retâlik, saltanat, hüküm ve hükümet ve memleket idare etmenin lezzetini inkâr ederse, buna da şaşmamak lâzım. Çünkü onun ancak oyun ve eğlence ile ilgili vardır, memleketlerin idaresinden haberi yoktur.

Tasavvufçuların hâllerini inkâr eden insanların snufları değişiktir. Ancak bunu inkâr eden âlim de, câhil de çocuk durumundadır.

ulaşamadıkları bir mertebeyi inkâr ediyorlar. Bâzıca akıl olan onların vecd ve hâllerine inanır ve: «Gerçi bilâde bu vecd ve hâl yoktur ama, bu insanların vecd ve hâli gerçektir. Bâri bu hâllerine inanıp mümkün göredim.» derler. Ama böyle şeylerle ciddi ilgisi olmadığı için başkaları için de inkârı görenler çok alımsak ve aptaldırlar. Onlar Allah Teâlâ'nın haklarında: «Onunla (Kur'anla) hidâyet bulmayanlar bu eski bir yalandır, derler.» buyurduğu kimselerdir.

HARAM OLAN SEMA'

Bil ki, gerçi sema' mülbâhtir, ama beş sebeble haram olur; onlardan kaçınmak gerektir:

Birinci sebep: Şehveti tahrik eden kadın, kız ve oğlandan sema' dinlemek haramdır. Nasil haram olmaz ki, bir kimsenin kalbi ne kadar Allah'ın işlerine dalmış ise de, fıtratında şehvet yaratmış olan ve gözlünün önünde güzel sûret bulunan insanın tabiatında mevcut olan şehvete şeytan da yardımcıdır ve böylece sema' şehvet hükmüne tabi olur. Ama şehveti tahrik etmeyen çirkin olan oğlandan, sema' dinlemek mülbâhtir. Fakat çirkin kadını görerek dinlemek mülbâh olmaz. Çünkü bütün kadınlara bakmak haramdır. Ama perde arkasından sesini işitirse eğer fitne ihtimâli varsa haramdır. Yoksa helâldir. Delili şudur ki, İki câriye Hz. Aişe'nin evinde teğanni ederlerdi ve Peygamber onların sesini işitiyordu. O hâle kadınların sesi, çocukların yürü gibi avret değildir, çocukların yüzüne şehvetle bakmak fitne ihtimâli olduğu için haram olduğu gibi, kadınların sesini dinlemekte de fitne ihtimâli olursa, haram olur. Bunun sabit bir hâli yoktur. Bâzı kimseler kendi nefsinden emin olur. Bâzı kimseler de nefsinden korkar. Bu, Ramazan ayında nefsinden emin olanların hanunlarını öpmelerinin helâl olması, emin olmayanların da cıma veya inekle müneer olur diye haram olması halîne benzer.

İkinci sebep: Sema' ve teğanni ile saz, ud, keman ve nota ile çalınan diğer çalgılarla zurna çalmak yasaktır. Bunların haram olması, seslerinin ince olup fazla hoş gittiği için değildir. Çünkü bunlar, çalgı olmaları hassehiyle değil, belki, içkicilere meyhaneciye mahsus olup dâima onların meclisinde çalınmaları âdet olduğu için içkiye bağli olarak ve onu hatırlatıp içki isteğini harekete geçirdiği için haram olmuşturlar. Ama tef, kaval ve dâvul haram değildir. Tefin pulları da olursa yine haram değildir. Bunların haram olması hakkında hâdisete birşey gelmemiştir. Bunlar nota ile çalınan çalgılar gibi değildir. Nota ile çalınan çalgılar içkicilerin âlmetidir, Onun için bunlar onlara kıyaslanamaz. Hatta Peygamberin husurunda tef çalınmıştır ve düğün cemâyetinde çalınır diye emir vermiştir. Tefe sadece pulları eklendiği için haram olmaz. Ama hacların, mûcshâdelerin dâvul çalmaları câizdir. Çingeneilerin dâvula haramdır. Çünkü o onların âdetidir. Çingeneilerin dâvula uzun, ortası ince, iki başı yassıdır. (Darbuka)

Ama kaval dedikleri düdüğ ne şekilde olursa olsun helâldir. Çünkü âdet olarak çobanlar onu çalıyorlarmıştı. İmam-ı Şafiî der ki: «Kavala helâl olduğuna delil şudur ki, Peygamber kavala sesini işitince parmağını kulağına tükedi ve Hz. Ömer'e: "Bu kaval çalman tarafa kulak ver. İtince bana haber ver." buyurdu.» Şu hâlde Hz. Ömer'e «kulak ver» diye izin vermesi mübâh olduğuna delildir. Ama kendisinin parmağını kulağına tükemesinin sebebi şudur ki, kendisi yüksek bir hâle dalmıştı. Onu dinlemek kendisini o hâlden alıkoyacağına bildirdi. Çünkü sema', Allah sevgisini harekete geçirip vecd hâline yaklaştırmakta çok tesiri vardır. Ama vecdin içinde bulunan kimse için mâni olur ve ona zararlı olur. Şu hâlde, dinlemekten kaçınması haram olduğuna delil olmaz. Çünkü çok helâl vardır ki, cendan sakınılır, kaçınılır. Ama Hz. Ömer'e izin vermesi mübâh olduğuna delildir. Zira bu izin mübâhlığından başka hiçbir şeye delâlet etmez.

Üçüncü sebep: Bazen teganni ile günah işlenir. Din ehli hakkında yapılan hiciv ve dil uzatma ve rafaillerin ashab hakkında söyledikleri kötü sözler gibi, yuhud güzelliği ve cemâliyle tanınan bir kadının sıfatlarını anlatmak gibi. Çünkü kadınların sıfatlarını erkeklerin meclisinde anlatmak câiz değildir. Bu evsafî hâlis olan şirleri okumak ve dinlemek de şirkindir. Ama içinde zülûf, ben, güzelliğ, ayrılık ve kavuşmak hususları ile aşkla ilgili hâlleri anlatan şirleri söylemek ve dinlemek haram değildir. Ancak sevdiği kadın ve oğlan düşüncesiyle söylerse, kesin olarak haram olur.

Ama tasavvuf ehli ve Allah Teâlâ'nın sevgisine dalmış kişiler sema'ı Allah sevgisi mülahazasıyla yapmayı âdet edinmişler. Böyle beyitler ve şirler onlara zarar vermez. Çünkü onlar, o kelimelerin herbirinden kendi hâllerine uygun bir mâna çıkarırlar. Bazen zülüften küfrün karanlığına, yüceden imân nurunu anırlar. Bazen de zülüften lâhî müşküllerin silsilesini anırlar. Nitekim şair de şu şirinde buna işaret etmiştir:

Dedim zülfünüm bir halkasını sayayım,
Tâ ki başındaki bütün saçları bileyim,
Misk gibi iki zülfüm bana gütünce,
Halkalar birbirine girdi sayımı şaşardım.

Bu şirdeki zülüften kasıt, lâhî müşküllerin silsilesidir. Çünkü bazı kişiler akıl tasarrufu ile lâhî sıralardan bazı şeyler öğrenmek isteyince, önüne bir duğün çıkar ki, akıl bütün hesabını onda şaşırır, dehşet ve hayrete düşer. Şirde şarap ve sarhoşluk sözleri geçince, bunların gerçek manası ve sarhoşluk hâlini anlamazlar. Nitekim bu şirde de o mânaya işaret edilmiştir:

İki batman şarap tartarsan,
Kendin içmeden sarhoş olmazsın.

Bundan şunu anlarlar ki, din hâllerini bizzât tatmadan öğrenmek, öğretmek ve incelemekle onları anlamak mümkün olmaz. Yani ne kadar aşk, muhabbet, zâhidlik, tevekkül ve diğer hususları beyan edersen, bu hususta kitaplar tasnif edip sayısız kâğıtlar kararsan, kendin bizzât o hâllerle muâzaf olmadan aslâ fayda vermez. Meyhane anlatan şîrilerden de başka şey anlarlar. Nitekim bu şîrde geçer:

Meyhaneye gitmeyen herkes dânsizdir.

Zîrâ ki meyhane usul-i dîndir.

Yâni mamur olan bu beşerî sıfatlar harab olmadan, insanın çevresinde gıdı ve saklı olan şey zâhir olmaz, Bunları etraflı anlatmak uzun sürer. Herkesin mertebesine göre bir çeşit anlayış vardır. Bunu anlatmaktan maksad, bân ahmak ve bid'atçılar tasavvuf ehlini kötürleyip: «Bunlar şîr okuyup put, zühûf, ben ve meyhaneden bahsediyor ve dînlerler. Bunların hepsi haramdır.» derler ve yaptıkları ta'n yerinde oldukunu, delillerinin dâvalarını kanıtladığını sanırlar. Oysa onlar, bunların durumundan habersizdir. Çünkü önce onlar şîrlerin mânasını değil, belki, yalnız sema' sarasında meydana gelen teğannî ve sesleri dinliyorlar. Bâzen de arapça şîrler dinlerler ve arapça bilmedikleri hâlde vedde ve sema'â gelirler. Ahmaklar onları ta'n edip: «Bunlar arapça hâlâ bilmezler, nasıl vedde gelirler.» derler.

Hâlbuki bu ahmaklar bilmes mi ki, bâzen deve bile arapça teğannîler dinleyip ağır yük altında çeska gelir ve koşar. Menziline ulaştınca da derhal düşer, sür. O hâlde o ahmakların deve ile münâkaşa ve münâkaza edip ona: «Sen arapça bilmiyorsun. Sona bu hâl nerden gelir.» demeleri lâzım. Bâzen arapça şîrilerden de lâğit mânasıyla ilgili olmayan bân geylet anlarlar. Belki, onlar bân yollarla, şîrin mânasından harîç hâller anlarlar. Biri: «Beş rüyamda hayâlden başka şey ziharet etmiyor.» dedi. Sofilerden biri: bunu işitip vedde geldi. Dedi: «Sen arapça bilmiyosun. Bu veddin sebebi nedir?» Niçin bilmiyosun. Biz anlıyoruz. Değradur. Hepimiz anlıyoruz, tehlikedeyiz diyor.» dedi. Onların sema'â böyledir. Bir kimsenin kalbine bir şey hâkâm olursa, ne işitirse onu işitir, ne görürse onu görür. Hakiki veya mevkîî aşk aştığına giriftar olmayan bu hâlî anlamaz.

Dördüncü sebep: Dinleyen kimse, genç olursa, ekseriya zülûf, ben ve güzel yüz âselerini dinleyince, şeytan boynuna biter, şehvetini harekete geçirir ve güzellerin aşkını ona tatlı göstermeye başlar. Dinlediği aşk ehlinin hâl ve hareketlerini hoşuna gittiği için kendisi de kadın veya erkeğe aşk olmaya çalışır. Çok erkek ve kadınlık vardır ki, tasavvuf ehlinin elâzesini giyip böyle işlerle uğraşır ve Sofilerin istihlâkleriyle mazaret arayıp «Hâlâ da aşk olmuştu, onun da yoluna çağ. İken olmuştu» der. Bâzen de: «Aşk Allah'ın tuzaktır. Onu aşk yapmakla tuzaka düşürmüştür» derler. Bâzen de: «Maşukla bekleyip onu görmeğe çalışmak büyük sevâbtır» derler. Pâsik ve günahkâra, iyî huylu ve tabâat sahibî; zinâ ve livataya da iyî hâl ve aşk adamı ve

rişler. Bâzen: «Fulan üstadın filân öğrencisiymişim. Bunun gibi hâller din büyüklerine çok vâki olur.» derler. Buna öğrencilik cezazetler de göndül okşamak derler.

Bunun gibi tarannümlerle ayıp ve kabahatlerini örtmeye çalışırlar. Bu filâhların haram olduğuna şak ve günaah olduğuna insanmayan kimse ilahî olup kana, katli hâkidir. Üstadlarının öğrencilere meyledip aşklarına tutulmaları hususunda nakil ettikleri haberler apaçık yalandır. Kendilerine mazaret bulmak için iftira ederler. Eğer olmuşsa da şehvet nezariyle olmamıştır. Yeşillğe, kırmızı güle ve diğer çiçeklere bakar gibi bakmışlardır. Onların da bu şekildeki bakmaları olur ve bazı üstadların da böyle hatâları işlemiş oldukları muhtemeldir. Çünkü üstadların hepsi günahlardan masum ve uzak değildir. Bir üstadın bazı hatâlar sadır olmakta, o günaha düşmeleriyle ne o hatâ sebep olur, ne de günah mübâh olur. Dâvûd (a.s.) hakkıyla şunun için anlatıldı ki, din büyüklerinden de olsa hiç kimsenin küçük günahlardan masum olduğuna, mekirden emân olduğuna sanmuyasın.

Nâkil ve hikâye edilen feryat, figan terbe ve istiğfar, onları hürret ediniş kendi nefsinin mazur görmemesi içindir.

Bu anlatılardan başka çok mâdî bulunan bir sebep daha vardır ki, tasavvuf ehline bazı şeyler gösterilir. Bâzen meleklerin cevheri, Peygamberlerin ruhları onlara güzel şekiller, bati suretlerde görünür. Bazen de çok güzel insanlar şeklinde görünür. Çünkü hakiki mânaya misal ikimdir. O mâna ruhlar arasında çok güzel oluncu, onun misâlî de şekiller âleminde çok güzel olmalıdır. Araplar arasında Dîh-yecû'l-Kelbî kadar güzel yüzü kimse yoktu. Peygamberimiz Cebrâil onun şeklinde görürdü. Bazen de o güzel manadan güzel bir insan suretinde mülkâfele olur. Ondan çok zevk alır. Mülkâfele hâlinde dönp o mâna kendisine gizlince muhakkak şeret misâlîyle gösterilen mânanın peşine düşer, onu bulmaya çalışır. Bâzen o mânayı mülkâfelede bir daha bulamaz, zâhirde o mânaya benzer bir güzel yüz görünce, o hâlî tazelenir, kaybettiği mânayı yenide bulup vâcd hâline gelir. Güzel yüz meyledip sevmesi, onu gördükçe o hâl tazelenen diye de olabilir. Bu mânalardan habersiz olan kimse üstadın o güzelliğe ve emâle meylini görünce, onun da kendisi gibi şehvet nezariyle baktığını sanır. Velhâsıl tasavvuf ehlinin işi büyük, hayli tehlikeli ve zorur. Çünkü tasavvuf yolunda olduğu kadar hiçbir şeyde yanılma olmaz. Bu kadarına iğret etmekle yetindik ki, din büyüklerinin mazlûm oldukları, haklarında zannedilen şeylerden uzak oldukları anlaşılan. Ama hakikatte onlar hakkında böyle zanlarda bulunanlar kendi nefislerine zulmediyorlar. Çünkü onlar hakkında hakıs davranıp hakalarına kıyaslıyorlar.

Beşinci sebep: Gerçi avam halkın keyif, neşe, oyun, eğlence şeklinde âdet edindikleri sema' mûbâhtır. Fakat onu devnâmî yapmakla mûbâhtık çerçevesinden çıkar. Bazı günahlar küçük iken, âdet edinmekle büyük günah olur. Bazı şeyler de vardır ki, ararsa ve az olursa, mûbâhtır. Çok olunca haram olur. Çünkü zevceler meskûl-i şerifin

şofinde oynayıp eğlenince Peygamber onları menfetmedi. Eğer onu âdet ediniz o şerefli yeri oyun yeri yaparsanız, nehyederdi. O hâlide bir kimse onların beraber dolaşıp oyun ve eğlenmelerini meslek edince şüphesiz câiz olmaz.

Bir kimsenin arasına lâtife yapman da mübâhtır. Ama âdet edinmesi maskaralık olur ve haramdır.

İKİNCİ BÂB

SEMA'İN TESİR VE EDEBLERİ

Bu ki, sema'da üç makam vardır: Birincisi anlamak, ikincisi ved, üçüncüsü de harekettir.

Birinci makam: Sema'ı gaflet ile yahut bir mahluk düşüncesizlikle yapmak aşağılıktır. Sema' sırasında onun hayalile söylenen sözler arzusuna tahrik eder. Ama kendisine dâni düşünce hâkim olan kimse için Allah sevgisine raci olur. Bu da iki derecedir:

Birinci derece: Müridlerin derecesidir. Müridlerde, taleb yolunda, sülûk cihetinde kâbus ve bast (açılma) yönünden; zorluk ve kolaylık bakımından; red ve kabûl hususunda değişik hâller olur. Bu hâllerden müridin kalbi ürürür, usanır. Kabul, red, uşama, göçmek, yakınlık, uzaklık, razı olmak, kızma, ümit, ümitsizlik ayrılık kavuşma, korku, emniyet, vefakârlık, eziyet, kavuşma zevinci ayrılık acısı ve bunlara benzer sözleri dinledikçe, içindeki muhabbet ateşi alevlenmeye başlar, akvâli değişir. Eğer onun ilim ve itikadınan temelli sağlam değilse, Sema', sırasında onun kalbine bazı düşünceler gelir ki, onlar Allah Teâlâ hakkında imkânsız ve küfürdür. Nitekim bu beytî duyurur:

Meylederdin bana ünceleri günâller dolusu;
Fakat bugün ümitsizlik vermen nedendir?

Onlar ki başlangıçta kendisine olan meyil sayılamış ve Allah Teâlâ hakkında bir nevi değişmiştir. Bu durumları küfürdür. Belki göyle inanmalıdır: Allah Teâlâ hakkında asla değişme ve tebeddül yoktur. Bunlar yalnız zahir olan, sonra perde arkasına gizlenen kendi sıfatıdır. Çünkü Cenâb-ı Hakta asla usanmak ve gizlenmek olmaz. Çünkü ilâhî feyiz güneş ışığı gibi herkese açıktır. Ancak duvar arkasına gizlenenler bunu görmes ki, değişme güneşin ışığında değil kendilerindedir. Nitekim şair bu şîrinde buna işaret etmiştir:

Güneş yükseldi karanlık kalmadı,
Küne parlamazsa bahtı kara kaldı.

Yani güneş doğunca kula ışık saçmazsa kulun talihsizliğindedir. Demek ki kul araya giren perdeyi kendi talihsizliğinden ve Allah yolunda yaptığı takiratından bilmelidir. Bu miseden maksad şudur ki, noksan sıfatlardan kendisinde ne değişiklik görürse kendi nefsinde, cecik ve cemal sıfatlarından da her ne görürse Allah'tan bilmelidir.

Çünkü ilim sermayesi olmayan kimse bu hususta fikrinde yanılır, az zaman içinde küfre düşer ve bundan haberi de olmaz. Bu sebeptendir ki, Allah'ın muhabbetiyle olan Sema'nın tehlikesi çok büyüktür.

İkinci derece: Müridlerin derecesini geçip tasavvuf yolundaki mebadî ve mükaddimeleri aşarak Tevhîd ve Vahdet derecesine ulaşmaktır. O halde Sema'nı anlamak yolunda olmayan kimseye, Sema' hali hasul olunca, kalbinde fena ve vahdet hali tazelenir, tamamıyla kendini kaybeder, bu âlemden habersiz olur. Bazen olur ki, ateşe düşse haberi olmaz. Nitekim Şeyh Ebû'l-Hasan Nûri yeni keşilen bir kamışlıkta Sema' yaptı. Sema', halinde ayaklarının her tarafı yaralandı. Halbuki kendisi farkında bile olmadı. Bu mertebedeki Sema' tam sema'dır. Ama müridlerin Sema'nı beşerî sıfatlarla karıştırdı. Bunda insan tamamıyla kendi varlığından alındığı zaman olur. Nitekim Hz. Yusuf'a bakarsa kadınlar kendilerini unutup ellerini kestiler. O halde, bu gerçeği inkâr etmemek lâzım. Çünkü haddi zatında görülen o şahıs değildir. O ölüncü o şahıs mevcut olur. Halbuki, kendisi şahısta mevcut değildir. Belki onun hakikati marifet yeri olan İktif bir cevherdir. Diğer şeylerin marifeti ondan kaybolunca bütün eşya ondan kaybolur, Allah'ın zikrinde başka şey kalmamış olur, hepsi fena bulur, bakli olan kahr. Vahdetin manası, eşyada Allah'tan başka bir şey görmeyip her nereye bakarsa hepsi odur, benim varlığım bile yoktur, ondan başka hiçbir şey yoktur demek, yahut ben de oyum demektir.

Bunlar kimseler, bu konuda yanlışlar ve bana hıfız (içine girme) demişlerdir. Bu şuna benzer ki, hiç ayna görmemiş bir kimse aynada kendini gördüğü zaman aynaya bulul ettiğini, girdiğini, yahut aynayı kendi süreti olduğunu sanar (!). Bu iki görüş de yanlıştır. Zira öyle sanılıyorsa da hiçbir zaman ayna süret olmaz. Vaki olan hallerin hakikatini anlamayanlar da böyledir. Bunun izahı bu kitapta zordur. Çünkü bu uzun bir ilimdir.

İkinci makam: Sema' eden kimse anlamaktan uzak olunca, ona vecd denilen bir hal peyda olur. Vecdin lugât anlamı bulmaktır. Yani daha önce kendisinde olmayan bir hal bulunmuş olur. Bu halin hakikatte ne olduğu hususunda çok sözler vardır. Doğrusu vecd bir çeşit olmayıp belki çok çeşitli olmalıdır. Fakat iki cinsten toplanır ki biri hal cinsinden, diğeri de mükâşefe cinsindedir.

Haller cinsinden olan vecd: Bir sıfat ona galip olur, ona sarhoş gibi yapar. O sıfat, bazen şevk, bazen korku, bazen aşk ateşi, bazen takh, bazen sabır olur. Bunun kusurları sonsuzdur. Ama kalbe galib olan ateş, görmez ve işitmez olur. Uykuya varmış kimse gibi olur. Yahut görür ve işitir. Fakat görüp işittiği şeylerden gafil olur. Sarhoş kimseler gibi mükâşefe cinsinden olan vecd:

Bu halde, tasavvuf ehline zahir olan şeyler ona zahir olur. Bunlar şeyler ona kisvet şeklinde, yani şekil ve süret yoluyla zahir olur. Bazısı da aşkıtan zahir olur. Sema'nın tesiriyle kalb ayna gibi saf olup üstünde bulunan pas ve tozdan temizlenir. Böylece onda suret görü-

nâr. Bu manayı ibare yoluyla tahkik eden kimsenin ilmi kıyasî ve misalî olur. İçin hakikatini yalnız bu mertebeye ulanan kimseler bilir. Herkes kendi ayağının yerini bilir. Başkasının ayağının yerini kendi ayağının yerine kıyaslayarak bilmek isteyen kimse, kendi ayağının yerini bilmiş olur. Ancak kıyasla bilinen şey ilim kâğıdından olur, zevk kağıdından olmaz. Fakat bu miktarı anlatmamızın sebebi, tasavvuf ehlinin vedd ve hallerini tatmayanlar, onun hakikatine inanmaları, inkâr etmemeleri içindir. Çünkü inkâr onlara küllî zarar getirir. Kendi sandığına olmayan bir şeyin padişahların hazinesinde de olmadığını sanmaları çok aklaîr kimselerdir. Bundan da daha aklaîr şu kimsedir ki, aşağı haliyle kendini İslâm padişahı zannedip herşeyin elinde olduğunu, sahip bütün kainatı tasarrufu altında bilen ve tasarrufu altında olmayanı da üstünde yok anlayan kimsedir. Vaki olan inkârlar hepî bu iki çeşit olmaktan doğar. Şunu da bil ki, tekelülîf (zorlama) ile olan vedd münafıklığın tâ kendisidir. Ancak hakiki veddin hasıl olması için veddin sebeplerini toplamakta tekelülîf çöken bunun dışındadır. Hadis-i Şerifte: «Kur'an-ı Azîm okunurken ağlayın. Ağlamazsanız, kendinizi buna zorlayın» buyurulmaktadır. Bunun manası tekelülîfle örülme sebeplerini toplamaktır. Çünkü tekelülîf olan halim tesiri bîyûktür, hakikate götürür.

Sual: Eğer bir kimse sual edip derse ki, modernî tasavvuf ehlinin Sema'ı hakîr. Ve Hak içindir. Lâyük olan Kur'an okuyanların, zikir ehlinin ve dine davet edenlerin meclisine hazır olup onların davet ve zikirlerini dinleyip Sema' ve vedd girmeleri, ve çalgıcıların sesini teğannisini dinlememelidir. Çünkü zikir ve Kur'an okumak hakîr, onların Sema'ında fazilet muhakkaktır.

Cevab: Kur'anın âyetleriyle de Sema' çok olur. Çok kimseler, Kur'anın Sema'ında can vermiştir. Onların hikâyelerini anlatmak uzan sürer. Bazıları «Ehya» kitabında anlatılmıştır. Ama Kur'an okuyan yerine neyzenî, Kur'an yerine teğanni ve güzel sesi almalarının beş sebebi vardır:

Birinci sebep: Kur'an-ı Kerim baştan başa aşıklara uygun değildir. Çünkü Kur'anda kâfirlerin kıssası, dünya ehlinin muamelesi ve bunun benzeri şeyler de zikir edilmiştir. Çünkü Kur'an bütün insanlara şifa ve her sınıfın ilâhi olarak gönderilmiştir. Meselâ okuyucu miras âyetini okuyup «Anneye altıda bir, kız kardeşe ikide bir vardır, yahut iddet âyetini okuyup» kocası ölen kadının iddeti dört ay on gündür, veya bunun benzeri âyetler okursa, bunlar aşk ateşini artırır.

Ancak aşıkların maksudından uzak bile olsa herşeyden Sema'a gelen hararetlî kimselerin ateşini artırır. Böyle aşklar da azdır.

İkinci sebep: Kur'an-ı Kerim çok okunur, çok dinlenir. Çok dinlenen bir şeyin fazla tesiri olmaz. Meselâ bir kimse bir şîri üç dinlediğinde vaki olan vedd ve hal ikinci dinlemesinde olmaz. Diğer Sema'larda taze nağmeler, yeni teğanniler mümkündür olur. Ama yeni Kur'an okumak mümkün değildir. Peygamberimiz devrinde çöden gelen

araplar Kur'an-ı Kerim'i dinledikleri zaman ağlar, sızılarlar ve büyük haller zahir olurdu. Ebû Bekir (r.a.) dedi ki: «İhs de sizin gibi idik, sonra kalbimiz katılaştı ya da Kur'an-ı Kerim'e alışık.

Bu itibarla yeni olan şeyin tesiri ziyade olur. Bu sebepten ki ki, Hz. Ömer hacıların memleketlerine gelmek dönmelerini emrederdi ve «korkarım ki, kalpleri Kâbe'ye alışır. Kâbe'ye karşı olan saygıları azalır» derdi.

Üçüncü sebep: Kalblerin çoğu, ancak vezinli şiirler, nağmeler ve elhan ile harekete geçer. Bunun içindir ki, mücerred konuşma ile Sema' az vaki olur, eksertiyetle güzel vezinde ve üstün elhan ile olur. Bundan Kur'anı ise elhan ile okumak, bestelere uydurmak ve arapça veya acemce değişiklikler yapmak caiz değildir. Kur'anda elhan olmayınca mücerred söz olur. Mücerred sözle de ancak çok hararetili kimselerin ateşi sövünür.

Dördüncü sebep: Elhan güzel sesler eşliğinde söylemek daha tesirli olur. Kamaç, tef, davul, kaval ve benzeri şeyler gibi ki, bu ciddiyetsiz ve oyun ifade eder. Kur'an ise ciddidir, onu, oyun olan şeylerle anlamaktan korumak lâzımdır ki, cahiller nazarında o da oyun şekline girmesin. Nitekim Peygamber (s.a.s.) Rabi bin Musvve's'in evine gittiğinde tef çalıp tegannî yapıyorlardı. Peygamberi görünce, onu şiirle medhete başladılar. Peygamber: «Beni medhetmeyin bırakın. İla işiniz bakana buyurdu. Çünkü Peygamberi övmek, ibadet ve ciddi bir iştir. Oyun şeklinde olan tefle bir araya getirmek caiz değildir.

Beşinci sebep: Herkesin bir hali vardır. Kendi haline uygun beyitleri dinlemeye düşkün olur. Okunan beyitler haline uygun değilse, beğenmez hoşuna gitmez. Bazen bu şeyitleri okuma başkasına okudur. Kur'an-ı Azimî ise, beğenilmeyecek yerde okumak caiz olmaz. Kur'an-ı Kerimdeki kyetin herkesin haline uygun, durumuna muvafık olmadığı aşiktir. Hale uygun olmayan beyitleri başka şekillere sokarak uygun hale getirmek caizdir. Çünkü şürde yalnız şairin kast ettiği anlamak lâzım değildir. Ama Kur'an-ı Azimde fikri başka yöne çevirip Kur'anın manasından başka bir şey almak caiz değildir.

Demek ki büyük zatların tegannîyi tercih etmeleri bu anlattığımız sebepler içindir. Bu sebepler hülâsası iki şekilde toplanır: Biri kullanılan sıfatlarda halleri gözetmek, diğeri de Kur'anın hürmetini korumaktır.

Üçüncü maksat: Sema'da hareket edip raksa gelmek ve yurumaktır. Bu hususta gayri ihtiyari hareket edenler me'âl olmaz. Ama kendi isteğiyle hareket edip insanlara hal sabûbi olduğunu göstermek maksadıyla yapmak haram ve nifakin ta kendisidir. Bu sebeptendir ki, Ebu'l-Kasım Nasr-ı Abadî (r.h.a.) der ki, «ben bu topluluk için gıybet etmek Sema' ile meşgul olmaktan hayırlıdır derim.» Ebû Ömer bin Ubeyd (r.h.a.) der ki: «Eğer bir kimsede otuz yıl gıybet etse, bir kere yalandan Sema' yapmaktan hayırlıdır.» Şunu da bilmelidir ki, tasavvuf yolunda en iknâl o kimsedir ki, Sema'da sakin, sükût olur,

zahîrde bir şey belirtmez. Ve kendini raks ve hareketten koruyabilecek güçte olur. Çünkü bağırıp feryat etmek dinin zayıflığındandır. Böyle kuvvet az bulunur.

Hız Ebû Bekir'i Sâdük'un: «İhsân da sâim gibi kök. Sema kalbinin kabaîlesi dediği sizin manası, Hak yolunda kuvvet ve kudretiniz o mertebeye geldi ki, bu üstün hallerde kendinizi tutabiliyoruz demektir. Kendini tutabilen, koruyabilen durumda olan kimse zaruret olmadıkça kendini tutman lâzımdır.

Bir genç Cüneyd-i Bağdadî'nin sohbetinde bulunurdu. Her Sema' olduğunda feryat edip bağırırdı. Şeyh tenbih edip dedi ki, eğer bir daha böyle yaparsan benim sohbetime gelme. Bundan sonra o genç çok gayret sarfedip kendini tutardı. Bir gün o kadar sabretti ki, sonunda üsreyip bir feryat etti ki, sinesi yarılıp canına hakka teslim etti. Ama bir kimse kendinden haller göstermek kast etmezsiniz raks etse, yahut kendini ağlamaya zorlasa, caizdir. Raks hadîsi zatında mübahdır. Çünkü zenetler, Peygamberin camisi kapısı önünde raks ettiler. Hız Aîşe de onları seyretti. Peygamber Hız Ali'ye: «Ey Ali, sen bendensin, ben sendesime buyurunca, Hız Ali sevincinden raks etmişti. Zeyd bin Haris'e: «Sen benim kardeşim ve kölemisin» buyurunca Zeyd sevincinden raks etti. Cafer'e: «Sen yaradılış ve ahlak bakımından bana benzersine buyurunca, Cafer raks etmişti. O halde raks haramdır diyen kimse yanılır. Nihayet oyundur. Oyun da haram değildir. (Bu anlatılanlar gerek Sema'n, gerek rakas ve gerekse oyunun helâl olması Şafilî mezhebi üzeredir. Ebû Hanîfe katında bunların hepî yasaktır, haramdır) o halde kalbindeki halli kuvvetlendirmek Sema' yapmak iyi bir harekettir. Ama hallere mağlûb olduğu zaman raks ve hareket etmek caizdir. Bu durumda bile bile eîbâsını yırtmaz da caizdir. Fakat istekli harekete mazhar olmalıdır. Şöyle ki, yapmamak istese de, yapamayacaktır. Çünkü insan, her kast ve irade ile olan işten vazgeçebilir demek değildir. Bu şekilde hallere mağlûb olunca ahîret gününde mes'ul olmaz. Ama iradeleriyle hareket edip eîbâselerini parçalayıp parçalarını fakirlere taksim eden tasavvuf ehli hakkında bazı kimseler itiraz edip bu durum oaks değildir denmişlerdir. Fakat bu söz batıldır. Çünkü kumaş da parçalayıp eîbâse yaparlar. O halde eğer eîbâseyi zayıf tutmayıp bir maksad için parçalıyor ise mahzuru olmaz.

Eğer eîbâsını parçalarını her tarafa dağıtıp isteyen ihtiyacına kullansın dersen yani isteyen seccadesini, isteyen harkasını yansalsın, yahut bir top kumaş yüz parça edip yüz fakire taksim etse, eğer her parçası bir şeye yarar ise mübahdır.

SEMA'IN EDEBİLERİ

Bil ki, Sema' halinde üç şeyi gözetmelidir: Zaman, mekân, ihvan.

Zamandan maksad: Kalb meğgul olduğu zaman, meselâ taharet zamanı, yahut namaz zamanı, yahut yemek zamanı, veya kalb dağılık olduğu zaman Sema' faydasız olur.

Mekân ise, güzergâh olan yerde, hoş ve iyi olmayan yerde, karanlık yerde yahut bir zalimin evinde Sema' caiz değildir.

İhrardan maksad ise, Sema'da hazır bulunmaları, Sema' ehil olmaktır. Dünya ehlinin bir mütekebbir, yahut zahidlerden bir mütekebbir, yahut tevellül ile raks eden, yahut Sema'da hürmete riayet etmeyip etrafa bakan gaflet ehli, Sema'da bulunursa, veya baş kadınları seyretmeye gürse, yahut Sema' ehli arasında kendisine gaflet ve şehvet galib olan gençler bulunursa —ki bu takdirde Sema' haram olur—, Çünkü böyle olunca, Sema' her taraftan şehvet ateşini tahrik eder. Herkes şehvetle bir tarafa bakar. Böyle Sema' birçok fık ve fesada meyyl olduğu için haram olur, bütün bu haller de zarardan başka bir şey sağlamaz.

Bu halde, Sema' ehline Sema'a başlarken riayet edilecek şudur: Hepsini başına önüne eğmeli, birbirlerine bakmamalı, herkes kendini tamamıyla Sema'a vermeli, aralarında konuşmamalı, su içmemeli, sağa sola bakmamalı, ellerini oynatmamalı, başlarını sallamamalı, tevellül ile hareket etmemelidir. Belki namaz içinde teşehhüde oturur gibi edeble oturmalı, kalbini tamamıyla Allah'a bağlayıp istiyerek ayağa kalkıp hareket etmemeli, birbirinin galeyan ve şevki had safhaya varıp ayağa kalkınca onlar da ona uymalıdır. Tülbendi düşerse onlar da tülbendlerini çıkarmalıdır. Gerçi bunlar tamamen bid'attır. Fakat sahabe ve tabünden nakledilir ki, bidat olan şey onu yapmak caiz olmaz demek değildir. Çünkü çok bid'at vardır ki, bid'at-i hasenedir. Çünkü İmam-ı Şâfiî (r.a.) der ki: Teravih namazını cemaatle kılmak, Hz. Ömer'in koyduğu bîr adettir. Bu ise bid'at-i hasenedir. Bid'at-i Seyyie, (Kötü bid'at) Peygamberin sünnetine muhalif olan şeydir.

Ama güzel ahik ve insanların kalbini sevindirmek iyi bir şeydir ve bunda da her mülletin bir âdeti vardır. O âdete muhalefet etmek ahlikarlık olur. Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Herkesle hayı ve adetine göre geçince mademki tasavvuf ehli Sema' ile sevinirler onları Sema'dan menetmekle de iltif ederler. Onlara muvafakat etmek sünnettir. Sahabe, Peygamberimiz için ayağa kalkmazlardı. Çünkü Peygamber bunu sevmedi.

Ama tazim için ayağa kalkmamayı hoş görmeyip acayıp karşıla-dıkları bir mualakette olursa hatır için ayağa kalkmak daha iyidir. Çünkü Arapların adeti başka, acemlerin adeti başkadır. İsmet ve tevfik Allah'tandır.

DOKUZUNCU ASIL

İYİLİĞİ EMRETMEK VE KÖTÜLÜKTEN ALIKOYMAK

Bil ki, iyiliği emir ve kötülüğü yasaklama, dinin rükünlerinden bir rükündür. Bütün Peygamberler bu husus için gönderilmişlerdir. Bu görev insanlar arasından kalkar, bertaraf olursa şeriatın bütün çairi borular. Biz bunu üç babta anlatacağız İnşallah.

Birinci bölüm iyiliği emretmekle kötülükten ahkoymanın farz olması hakkında; ikinci bölüm bunların şartları hakkında; üçüncü bölüm, adet olan münkerler hakkındadır.

BİRİNCİ BAK

EMR-İ BİL-MARUF VE NEHY-İ ANİL-MÜNKERİN FARZ OLMASI:

Bu ki, bunlar, Farzdır. Cümrüsü onu bırakan asil olur. Allah Teâlâ buyurur:

«Sizden, insanları iyiliğe davet eden, kötülüklerden nehiyeden bir topluluk bulunsun.» Bu âyeti kerime, marufu emrin ve münkeri nehyin farz olduğuna delildir. Fakat farz-ı kifayettir. Bazı kimselerin yapması, kifayyet eder. Eğer hiç kimse yapmazsa, hepâl günahkâr olur. Ve yine Allah Teâlâ buyurur ki: «Yurtlarından hakaz yere çıkarılanlara his yer yüzünde yer verince, namaz kılarlar, zekat verirler, iyiliği emir eder, kötülükten nehiy ederler.»

Allah Teâlâ marufu emretmeyi, namaz kalmayı ve zekat vermeyi bir araya getirip din ehlini bununda vasıflandırıyor. Peygamber (s. a. s.) buyurur: «İyiliği emredin; yoksa Allah Teâlâ sizden aşağı olan kavmi, insanları size musallat eder. O zaman sizin iyilerinizin duası da kabul olmaz.» İbne Bekirî'nin-Siddik (r. a.) rivayet eder ki: Peygamber (s. a. s.) buyurur: «Aralarında günah işlediği halde menetmeyen insanlara, Allah Teâlâ en kısa zamanda, hepsini kapsayın bir azap gönderir ve yine buyurur: «Bütün iyi ameller Allah için harp etme yanında, denizde bir danda gibidir.» Ve yine buyurur: «İnsanların konuştuğu bütün sözler onun aleyhinedir. Ancak iyiliği emredip kötülükten ahkoyması ve Allah Teâlâ'ya zikretmesi müstesnadır.» Ve yine buyurur: «Allah Teâlâ avam sebebiyle günahsız olan havasa azab etmez. Ancak bir münker gördüklerinde menetmeye muktedir iken, menetmeyip sesarlarsa hepsine azab eder.» Yine buyurdu: «Haksız öldürme ve dövmeye olan yerde durmayın. Çünkü onu görüp de menetmeyene orada gökten kinet yağars» ve yine buyurur ki: «Şeriate uygun olmayan bir işin yapıldığı ve orada bulunamayan kimselerin onu menetmediği bir yerde bulunmak cais değildir. Çünkü nehiy etince ne ömrü eksildir, ne de naki azaltır.»

Bu, zâlim hükümdarların sarayına ve günah işlenen yeriye, zaruretols gitmenin cais olmadığına delildir. Bunun için selefin çoğu uzlet seçmişlerdir. Çünkü çarşuları, pazarları ve yolları günahlardan boş bulmuşlardır.

Peygamber (s. a. s.) buyurur ki: «Bir günah işlenirken hazır bulunup da, onu beğenmez ve menetirse orada bulunmamış gibidir. Onunla bulunmadığı yerde bir günah işlenir de ona rıza gösterirse, orada bulunmuş gibidir ve yine buyurur ki: «Havariî olmayan hiçbir Peygamber gelmemiştir. —Yani, Peygamberden sonra Allah Teâlâ'nın kitabe ve Peygamberin sünnetiyle amel eden ashabe— Bu o zamana

kadar devam eder ki, onlardan sonra bir kavim çıkar ki, mübarek çıkıp güzel sözler bildirirler ve kötü şeyler işlerler. Her mü'minin bunları eli ile, yapamazsa, diliyle, onunla da yapamazsa, kalbiyle kaldırmak için cihad etmesi farzdır. Bunun ötesinde müslümanlık yoktur yine buyurdu: «Allah Teâlâ bir meleğe vahiy gönderip ilân şehri aldı-üst et dedi. Melek: Ya Rabbi! Aralarında bir göz kırpması miktarı günah işlemeyen kimse vardır. Onu ne yapayım deyince, Allah Teâlâ: "Öyledir, fakat başkalarının günah işlemelerinden bir an yüzünü ekşitmedi" buyurdu».

Hz. Aşya (r.a.) rivayet eder ki, Peygamber buyurdu: «Allah Teâlâ, içinde amelleri Peygamberlerin amelleri gibi olan ameklik bir kişinin de bulunduğu bir şehrin bütün insanlarına azab gönderdi eya-Resûlallah! Amelleri böyle olan bir şehrin insanlarına niçin azab gönderilince dediler. Buyurdu ki: «Allah rızası için kimse kump kütüğüne nehiy etmezlerdi.» Ebû Ubeyde bin Cerrah (r.a.) diyor ki: «Peygambere şehidlerden daha üstün var mıdır? diye sordum. Buyurdu ki: «Zalim bir sultana emr-i maruf ve nehy-i münker ettiği için öldürülen kimse şehidlerden üstündür. Eğer öldürülmezse, ondan sonra ne kadar uzun yaşasa da onun defterine günah yazılmaz.» Hadiste gelmiştir ki: «Allah Teâlâ Yuşa' bin Nun'e vahiy gönderip semin kavaninden yüzün kişi helâk edeceğim. Kork bini iyi amel sahiblerinden, atımsak bini de kötü amel sahiblerinden olacaktır buyurdu. Yuşa' dedi ki: «Allahım, iyi amel sahiblerini niçin helâk edersin?» Buyurdu ki: «Onları asillerle düşmanlık etmeyip onlarla oturup kalkmaktan ve hiç müna-sebet kurmaktan kaçınmadıkları için helâk ederim» buyurdu.»

İKİNCİ BAK

KÖTÜLÜKTEN ALIKOYMANIN ŞARTLARI

Bil ki, marufa emretmek münkerden alikoymak, bütün müslümanlar üzerине farzdır. O halde nehiy ve reddetmenin yolunu ve şartlarını bilmek de farzdır. Zira şartları bilinmeyen farzı eda etmek müslüman için olmaz. Kötülüğten alikoymanın dört rükünü vardır: Neyheden kimse, nehiy edilen kimse, nehiy yapılan husus, nehiy yapmak keyfiyeti.

BİRİNCİ RÜKÜN

KÖTÜLÜKTEN ALIKOYAN KİMİSE

Kötülüğten alikoymanın müslüman ve mükellef (akal-balîğ) olmaktan başka şartı yoktur. Çünkü nehiy etmek ve reddetmek dinin hakkını gözetmektir. Din ehli olan herkes nehiy münkeri yapmakla yükümlüdür. Zehid, adil olması ve Sultanın izni olması şart mıdır, yahut değil midir? diye ihtilaf vardır. Bize göre en doğrusu, bunlar şart değildir.

Zühd ve adalet nasıl şart olur ki, eğer nehy-i münkeri yapmak için adalet ve günahlardan masum olmak şart olursa, bunu yapacak kimse dünyada bulunmaz. Said bin Cebir (r.a.) der ki: «Eğer bir nehy-i münkeri günahlardan temiz olmak şartıyla yaparsak, bunu yaparsanız hiç düşünülmez.» Hasan-ı Basri'ye: «Bir kimse nasihat edip der ki, sizin kendinizi günahlardan temizlemeyen, insanları iyiliğe davet etmeyin diyorsunuz dediler. Hasan-ı Basri: «Lânetli Şeytan bu sözü arzular, nehy-i münkerin kapısını kapatmak için bunu kalbimize hoş ve güzel gösterir dedi. Şu halde bu meselede ınsaflı yol şudur: Nehy-i münker iki kısımdır:

Biri vasıf ve nasihat yoluyla yapılır: Bir kimse bir şeyi yaptığı halde insanlara yapmayın diye nehyedip öğüt ve nasihat verirse, istihza ve alay etmekten başka faydası olmaz. Onunla alay edip vasıflarına dâilemedikleri zaman geriatun hürmetine noksanlık gelir. İnsanların nazarında başneti boculur. Bunun içindir ki, fasıkçı, kötülükü aşkar olan alimlerin nasihatının insanlara büyük zararı vardır: Onlar böyle vasıflarla sevap kazanmazlar, bilakis günahkâr olurlar. Bu sebeble Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Beni miraca götürdükle-ri gece, dudaklarım ateşten makaslarla kestikleri bir topluluk gördüm. "Siz kimsiniz" diye sordum. "Biz o kimseleriz ki, insanlara hayırlı işleri emir ederdik ve kendimiz yapmazdık. Onları günah ve kö-tülüğten nehy ederdik ve kendimiz ondan el çekmezdik" dediler.»

İsa (a.s.) ya Vahiy geldi ki: «Ey Meryem oğlu! Önce kendine nasihat et. Eğer nasihat kabul edersen, senden sonra başkasına nasihat et. Eğer nasihat kabul etmezsen, benden haya et, kimseye nasihat etmek elatine gitme.»

Nehy-i münkerin diğer kısmı da, kuvvet ve zor eliyle olur. Şarap görünce dövmek, çalgı aleti görünce kırmak, kötülük yapmak işlerini zorla menetmek gibi. Böyle nehy-i münkeri fasık olanların dahil yapması caizdir. Zira herkese iki şey farzdır: Biri, kendini haramlardan korumak, diğeri de başkalarını menetmek. Bu farzlardan birini yapmazsa, diğeri niçin bıraksın. Eğer bir kimse derse ki, birinin ipek elbise giyip başkalarını ipek giymekten menetmesi; kendisi şarap içip başkasını içmekten menetmesi çok çirkin bir şeydir. Cevabında deriz ki, çirkin ve batıl ayrı ayrı şeylerdir. Bunun çirkin olmasının sebebi, mühim olan şeyi bırakmasıdır. Haddi zatında caiz olmadığı için değildir. Meselâ bir kimse oruç tutsa ve namaz kılmassa, en mühim bıraktığı için bunu çirkin sayarlar. Oruç tutmak, oruç tutturılmaktan daha mühim olduğu gibi, yapmak da emir vermekten daha mühimdir. Gerçi kitâb da farzdır. Fakat biri diğertinde şart değildir. Çünkü birinin diğertinde şart olması, şu demek olur ki, içkiden menetmek ancak kendisi içmezse farz olur. Eğer içerse, bu farz onun boynundan kalkar. Bu da imkânsızdır.

İkinci şart: Zalim Sultanların izin verip nehy-i münker yapacak için ferman yazmalarıdır. Bu da şart olacak bir şey değildir. Zira geç-

miş zatlar eski Sultanlara ve geçmiş Halifelere nehy-i münker yapmışlardır. Onların hikâyeleri etraflı yazılırsa söz çok uzar. Bu mesele-
nin hakikati nehy-i münkerin derecelerini etraflı öğrenmekte anla-
şılır. Nehy-i münkerin dört derecesi vardır:

Birinci derece: Vaaz ve nasihat verip Allah Teâlâ ile korkutmak-
tır. Bu bütün müslümanlara farzdır. Sultanın fermanına ne hâcet
vardır? Hatta ihâdetlerin en detünü Sultana da nasihat edip ona Al-
lah Teâlâ ile korkutmaktır.

İkinci derece: Kaba sözlerle hıtaş etmektir. Meselâ fasık, zalim,
atamak, cahil; Allah'tan kork! Niçin böyle yapıyorsun? demek. Bun-
lar haddi zatında doğru sözlüdür. Asla Sultanın lanetine lüzum yoktur.

Üçüncü derece: Zor kuvvetiyle menedip şaraba dökmek, saz kır-
mak, ipek başlığı başından çıkarmak gibi. Bunların her biri farz ihâ-
detler gibi farzdır. Birinci kabta anlatılanlar: Şeriatın, Sultan izni ol-
maksızın her mü'mine bu saltanatı verdiğiine şebâhet eder.

Dördüncü derece: Dövmek ve azarlamakla korkutmaktır. Basen
korkutulan gurup inad tarafına tutar ve bunları defetmek için bazı in-
sanların yardım toplamasına lüzum hâsıl olur. Böyle davranış Sulta-
nın izni olmazsa olur ki, fitneye sebep olabilir. Bu itibarla bu yoldan
yapılan yasaklamaların iznalsiz olmaması daha iyidir.

Kötülükten alıkoyma derecelerinin değişik olması yapılacak bir
şey değildir. Çünkü evlad babasına bunu yaparsa, nasihat, iyilik ve
sefkatten başta yolla yapması doğru olmaz. Hâcan-ı Basri (r.a.) der
ki: «Eğer evlad babasına vaaz ve nasihat etmekten babasının kırmak
ihtimali olursa susması gerekir. Ama babaya kaba sözlerle konuşup
ahmak, cahil gibi sözler söylemek hiç caiz değildir; onu dövmek mer-
de kâbil ki, baba kafir olsa, evladına onu öldürmek caiz değildir. Ba-
baya had cezası uygulanırken evlad cellad dahi olsa ona had vurması
caiz değildir. Şu halde iyiliği emredip kötülükten alıkoymak için in-
citemek daha iyidir. Ama babanın kişisi var ise, dökmek; ipek elbi-
sesini sökme; haramdan kazandığı malı sahibine vermek; gülmüş ih-
riğini karmak; duvarda yaptığı resimleri silmek ve bunların hemzerle-
rini yapmak her ne kadar babası bundan husursuz olup kessa bile za-
hır olan caiz olmasadır. Zira kendisinin fihri hak, babasının karması da
hatâdır.» Her ne de bunlar dövmek ve sövmek gibi babanın şahsiyle il-
gill şeyler değildir. Ama baba bu hususlarda üstüdür, izzet. Bunları da
yapmasınlar denilirse, bu da caizdir. Zira Hâsan-ı Basri: «Babanın
kızına ihtimalî olursa, evlad susmalı, vaaz ve nasihatten vazgeçmeli-
dir» der.

Kölenin efendisine, kadının kocasına, reaynen sultana nehy-i
münker yapması da, evladın babaya nehy-i münker yapması gibidir.
Zira bunlar arasındaki haklar daha büyük ve kuvvetlidir. Ama tale-
benin üstadına hürmeti din içindir. O halde oradan öğrendiği ilimle
amel yapması yapılacak bir şey olmaz. Belki ilim ilmiyle amel etme-
se hürmetini zayi etmiş olur.

İKİNCİ RUKÜN

YAPILMASI ENGELLENEN İŞLER

Bil ki, kötülükten alıkoynacak kimsenin tecessüslüğü kötü olduğuna kesin olarak bildiği fena bir işi yasaklaması caizdir. Şu hakke bu anlatılardan dört şart anlaşılır:

Birinci şart: Münker olan iş (çirkın iş) haram olmasa bile, yahut küçük günah bile olmasa, meselâ; bir delil veya çocuğun bir hayvan ile cimsa yaptığı görürse onu men'etmelidir. Çerçi buna günah denmez. Zira bunlar mükellef değildir. Fakat bu iş haddizatında zulm-ker (çirkın) dir, kötü işlerdendir. Bir delilin çarap içtiğini, yahut bir çocuğun bir kimsenin malına telef ettiğini görürse yine men etmelidir. Küçük günah olan şeyleri de men etmelidir. Hamamlarda avret yerini açmak, kadınların arkasından bakmak, onlarla, tenhada yalnız kal-
mak, altın yüzük takmak, ipek elbise giymek, gümbüş ibretken su içmek ve bunların benzeri küçük günahlarda nehy-i münker yapmamak lazımdır.

İkinci şart: Günah büfih mevcut olmalıdır. İçkiyi berakan kimseyi, daha önce içtiği için ona nasihat etmekten başka bir şeyle incitmek caiz olmaz. Eğer daha önce içtiği için had cezası lâzım gelirse, had cezasını vermek Sultandan başkasına caiz değildir. Yine bu gece içki içmeye azmetmişin diye incitmek caiz değildir. Zira belki içmez. Eğer açktan içki içmem diyorsa, su-i şan etmek caiz değildir. Ama bir kimseyi bir namahremiyle bir yerde yalnız görürse zina etmeden önce de engellemek caizdir. Zira namahremle yalnız halvette kalmak da haramdır. Hatta çıkan kadınlara bakmak için bir hamamın önünde oturana da nehyetmek lâzımdır. Zira orada bu sebeble durmak da haramdır.

Üçüncü şart: Nehy-i münker yapana tecessüs etmeksizdir haram açık olmalıdır. Evine girip kapısına kapatan kimsenin izni olmadan evine girip onun durumunu tecessüs etmek caiz değildir. Nehy yapmak için dardan veya kapadan kulak vertip dinlemek de caiz olmaz. Allah'ın dettûğu bir şeyi örtmelidir.

Ancak çalgı ve sarbos olanların sesi dışardan duyulursa, izinsiz içeri girip nehyi yapmak caizdir. Bir insan eteği altına aldığı bir şeyin içki olması ihtimal olsa bile, onu göster, bakalım demek caiz değildir. Zira bu tecessüs olur. Onun içki olmaması ihtimali olunca, görünmezlikten gelmelidir. Eğer içkinin kokusunu duyarsa onu doküüp zayi etmek caizdir. Eğer ince elbise altında götüldüğü sızın şekli belli oluyorsa, onu karması caiz olur. Eğer başka bir şey olma ihtimali de var ise, gözünü yumup bilmemeslikten gelmelidir.

Hz. Ömer'in, dama çıkıp bir kimseyi bir kadınla içki içerken görmesi hikâyesi, arkadaşlık hakları bölümünde anlatılmıştı. Hem meş-
hurdur ki, bir gün Hz. Ömer minberde; Halifenin bizzat bir münker şeyi görmesi halinde, had cezası vermek câiz olur mu, olmaz mı? me-

selestinî aşhab ile müdâverâ etti. Bir kısmı câiz olur dediler. Hz. Ali dedi ki: «Allah Teâlâ bir şeyde had varmazsa farz olmasına iki adaletli şahidin haber vermesine bağlamıştır. Bir şahsın bilmesi yetmez.» Hâlifelerin kendi bilgisiyle amel edip had varmasını câiz görmedi, had hususunda ısrâhas etmeyi farz gördü.

Dördüncü şart: Nehy edilecek şeyin çirkin ve kötü olması, tahmîn ve ihtihad ile değil, kesin olarak bilinemelidir. Şu halde, şâfillerin, hanefilerin; velâis nikâhı ve komşuluk şuf'asını câiz gördükleri için ısrâhas etmeleri câiz değildir. Ama velâis nikâhı akleden, veya hurma aşresini için bir şâfiye ısrâhas etmek câiz olur. Zira bir kimsenin kendi mezhebine muhalefet etmesi hiç kimseye göre câiz olmaz.

Bazıları, nehy-i münkerin, ancak içki, fâh gibi kesin ve ittîfakla haram olan şeylerde câiz görürler, ihtihadî olan şeylerde câiz görmezler. Bu söz doğru değildir. Zira kendi ihtihadına veya bağı bulunduğu mezheb sahibinin ihtihadına aykırı amel eden asi olur, yaptığı iş haram olur. Zira bir kimsenin ihtihadı, kâibinin bir tarafta olduğuna karar verdiği hâlde arkasını o tarafa çevirip namaz kılarırsa, başkaları kasbedilî hareket ettiğine inansa bile asi olur.

Hangi mezheple olursa amel etmek câizdir diyen kimselerin bu sözü beyhudedir, ona itimat etmek câiz değildir. Herkes kendi kuvvetli zannıyla amel etmekle mükelleftir. Eğer İmam-ı Şâfi'nin daha bilgüli bir müctehid olduğuna zannediyorsa, ona muhalefet etmekte şehvet ve arzularına uymaktan başka mazereti olmaz.

Allah Teâlâ'ya cisim, Kur'an'a mahlikk, Allah Teâlâ'yı dünya ve âhirette görmek mümkün değildir diyen ve benzeri bâtil ilâkallarda bulunan bid'atçileri nehy etmek lâzamdır. Gerçi Şâfillerin, Hanefî ve Malîkîleri nehy etmeleri câiz değildir. Hanefî ve Malîkî mezheplerinde hatâ olduğu kesinlikle belli değildir. Fakat bid'atçilerin hatâsı kesinlikle bellidir. Bir şahsın çoğu şer'î sünnet ve cemaat olur da, bid'atçiler analıkta olursa onları nehyetmek gerekir. Ama şehrin sakinleri iki taraf olsalar, bid'atçileri nehyedince, onlara hak tarafı nehyedip araya fitne fesad çıkma ihtimali olursa, Saltanın izni olmadan onun kurvet ve yetkisiyle fitnedan emîn olmadan nehy-i münker yapmak câiz olmaz.

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN

KÖTÜLÜKTEN ALIKONAN KİMSE

Kötülükten alikonan kimse mükellef olmaz, yaptığı iş günah olmaz, günahı işleyen kimsenin nehy-i münker yapmaya mâni hümmetli olmamasıdır. Messîâ, baba gibi ki babaya hürmet, evlâdan eliyle veya diliyle nehy-i münker yapmaya mânidir. Fakat delil ve çocuklar mükellef olmasa bile onları kötü ve çirkin şeylerden menetmek gerekir.

Nitekim daha önce anlatıldı. Fakat bu kötblü menetmeye nehy-i münker denmez. Zira bir hayvan bir müslümanın tarlasına girer müslümanın malını korumak için onu menetmek lâzım olur. Gerçi bu menetme farz bir iş değildir. Ancak meneden kimseye zarar gelmezse farz olur. Ama zarar gelmek ihtimali olursa, müslümanların hakkını korumak için kendisine zarar gelmeyecek kadar yapması faradır. Akıllı ve bîhüya ermiş bir kimsenin, birinin malına telef etmesi zulüm ve günah olur. Onun meninde eziyet ve zahmet olsa bile vazgeçmemek gerekir. Zaten günahları menetmek, eziyetli ve zahmetli olmaz. Ancak güç getiremeyecek bir zahmet olursa yapılmazdır. Zira nehy-i münker yapmaktan maksad, İslâm şiarını göstermektir. Onun için bunda eziyet ve helâya tahammül etmek farz olur. Eğer bir sürü koyun bir müslümanın tarlasına girip ziyân yaparlarsa, eğer onları çıkarmak için yorulup zahmet çekmek zorunda kalacaksa, onları çıkarmak lâzım olmaz. Zira kendisinin hakkı da başkalarının hakkı gibidir ve zarar da kendi hakkıdır. Bu itibarla başkasının hakkını korumak için, kendi hakkını sıyı etmesi üzerine farz değildir. Ama din için kendi hakkından taviz vermesi, günahları menetmek için hakkını sıyı etmesinin yolu vardır.

Günahları menetmede de zahmete katlanmak mutlak olarak farz değildir. Belki bu hususta imah vardır.

1 — Eğer âciz olursa mutlak olarak mazeret sayılır. Ona, kalben reddetmekten başka bir şey farz olmaz. Ama helz değil, fakat kendisini döveceklerini tahmin ediyorsa ve günahıtan vazgeçmeyeceklerini de biliyorsa yine farz olmaz. Belki mübâh olur. Eğer eliyle veya diliyle nehyedip yaralara tahammül edemezse büyük sevâb alır. Zira hâdise: «Zâlim sultana em-i maruf ve nehy-i münker yaptığı için öldürülen kimseden daha üstün bir şehid yoktur.» buyurulmaktadır.

2 — Günahı men'etmeye gücü yettiği ve kendisine zarar geleceğinden korkmadığı zaman mutlaka nehy-i münker yapmalıdır, yapmazsa âsl olur.

3 — Günahıtan vazgeçmezler, fakat dövmeyizler de, bu durumda şeriatın tezimi için dili ile nehyi yapması faradır. Bu kimse kalbiyle reddetmekten helz olmadığı gibi diliyle de yapmaktan âciz değildir.

4 — Günahı ortadan kaldırılabılır, fakat kendisini de dövmeyiz. Meselâ içki şerhini, veya çalgı âletini kırmak. Bunlarda da nehyi yapmak farz olmaz. Ancak nehyedip eziyetlere katlanmak daha faziletli olur. Eğer: «Allah Teâlâ: "Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın" buyurur. O hâlde zarar gelecek yerde nehyi yapmak masd daha faziletli olur?» diye sorulursa, cevabında deriz ki, İbnü Abdus (r.a.) der ki: «Bu âyeti kerîmânın mânası, Hak yolunda malınızı teflik ediniz ki, helâk olmayasınız.» Berra bin Azîb (r.a.) der ki: «Bu âyetin mânası, günah işlerim. Sonra yapacağımı tertibe kabul olur demektir.» Uyeyne (r.a.) der ki: «Bu âyetin mânası, günah işliyorsanız ve ondan sonra hayır yapıyorsanız demektir.» Velhâsıl bir müslümanın, düşman safilerine seldirip ölünceye kadar savaşması câzidir. Haddiâkin-

da bu kendini tehlikeye atmaktır. Fakat burada büyük cesaret göstermekle bütün müslümanlar böyle cesaretlidir diye kâfirlerin kalbine korku düşüreceği için bazı kâfirleri de öldürme faydası da bulunduğu için, bu husus ne kadar tehlikeli ise de, büyük sevabı vardır. Ama, amaç ve âletsiz kimselerin düşman saflarına sızdırması çâiz değildir. Zira bu, kişinin faydasız yere kendini helâk etmesi olur.

Bunun gibi, nehy-i münkeri yaptığı takdirde öldürüleceği yahut incitileceği bir yer olursa, halbuki ifskâlar günahı bırakmayacaklar, kalbleri kırılmayacak, kalblerinde dine karşı katıuk meydana gelecektense ve bakanların da hayırlı işlere arzuları artmayacaksa nehy-i münker yapmak çâiz olmasa, Zira faydasız olur.

Bu hususta iki çık vardır: Birisi, onun korkusu evhamdan ve kötü düşünmesinden ileri gelir. Diğeri ise, kendisini dövceklerinden korkmuyor. Fakat malına, mevkiine ve akrabasına zarar gelmekten korkuyor. Birinci çıkta eğer kuvvetli zannı, dövülecekleri yünden de olup fakat dövmeleri de ihtimal dahilinde ise, masar sayılmaz. Zira bu usak bir ihtimaldir. Eğer şüphe ediyor da, dövüp dövmemeleri hususunda çit anılara sahip ise, nehyi yapmanın vacib olması ihtimal dahilindedir. Zira yakın zan ile kâifmaz ve farz olmaması ihtimali de vardır. Zira nehyi yapmanın farz olması selâmetin galib olduğu yerdedir.

Diğer kısmı, nehyi yapmakla mahna, yahut mevkiine yahut da akrabasına zarar gelir diye, yahut da kendine dil uzatacaklarından, yahut dini veya dünyevi faydalarına mânis olur diye korkmaktır. Bu anlatılan şeyillerin her birinin bir hükmü vardır. Kendi hakkında olan korkması iki kısımdır:

Birinci kısım: Gelecek zamanda bir işinin olmayacağından korkar; meselâ üstadına nehy-i münker yaparsa, ileride öğretiminde kusurlu davranır, diye korkar, fakir patrona nehyi yaparsa masarını vermez diye, yahut bağına bir hâl gelirse kendisini koruması diye korkar. Bunların hepsi gelecek zamanda ilerlemesi mümkün olmaz diye endişe etmesinden ileri gelir şeylerdir, yahut muhtaç olduğu zaman korkar. Meselâ kendisi hasta olup tabibin elhisası ipketen olursa, tabibi nehyi yaparsam yanına gelmez, diye korkar; yahut fakir ve aciz olur, geçiminde tevekkül olmaz ve nafakasını veren kimseye nehyi yaparsam nafakamı keser diye korkar; yahut bir gerrin elinde esir olup kendisini koruyan kimseye nehy-i münkeri yapması lâzım gelir. Bütün bunlar o anda tahakkuk eden ihtiyaçlardır. Eğer bu ihtiyaçlardan dolayı nehy-i münkeri bırakmaya izin verilirse isabetten usak olmaz. Zira bu zararlar o anda meydana gelir. Fakat bu zararların miktarı da, nehyi yapan kimsenin fikrine ve itihadına göre ahvalin değişmesiyle değişir. O halde, dini yöne bakıp ihtiyacı elden bırakmamalıdır ki, zaruretsiz üzerine farz olan nehy-i münkeri bırakmış olmasın.

İkinci kısım: Halihazır mevcut olan nimetle gitmesinden korkuyor. Meselâ malını alırlar diye, yahut evini yıkarlar diye, yahut di-

verler, bedenini selâmetini kaybeder diye, yahut mevki ve kıymeti elinden gider diye korkarsa, yahut dövecüklerinden korkmuyor da, kendisini çıplak pasara çıkaracaklarından korkuyorsa, bütün bunlarda mazur sayılır. Ama eğer ırz ve mürüvvetine zarar verecek şeyden korkmuyor, fakat vekâr durumuna zarar veren hususlardan korkuyorsa, meselâ kendisini yaya olarak cemiyet içine çarşı ve pasara sürüp hakaret ederler, veya güzel elbisesini giymeye mâni olurlar diye, yahut yüzüne karşı sert konuşurlar diye korkarsa, bunların hepâl kıymetini yükseltmek sebebidir. Bu sebebler için nehy-i münkeri bırakmaya mazeret sayılmaz. Zîrâ böyle işlere devam etmek gerilatta makbûl değildir. Ama mürüvvet ve ırzını korumak şeriatta gücektir. Ama gıybet ederler, yahut dil uzatırlar, yahut düşmanlık edip vâki olacak işlerde kendisine uymazlar diye korkarsa, zâhîr olan gerçek şudur ki, bu anlatılan füzûrler makbûl değildir. Zîrâ hiçbir nehy-i münker bu şeylerden uzak değildir. Ancak nehyi edeceği günah gıybet olursa ve nehyi yapmakla gıybetten vazgeçmeyip kendisinin de gıybet etmekle bu günahları daha da artar diye korkarsa, bu mazeretle nehyi bırakmak câiz olur.

Ama eğer husum, akraba ve yakınları için korkarsa, meselâ kendisini dövmeyeceklerini bilen ve alınacak malı da olmadığı için bundan da korkmayacak, fakat husum ve akrabalarına inciteceklerinden korkarsa, nehy-i münker yapmak câiz olmaz. Çünkü kendi hakkında şâir etmesi câiz olur. Bağlıları hakkında câiz olmaz. Hatta akraba ve yakınlarını koruması da dîni vacibedir ve mühîm işlerdendir.

DÖRDÜNCÜ RÜKÜN

NEHY-İ MÜNKER NASIL YAPILIR?

Bil ki, nehy-i münker sözsü derecedir: Birinci derece, hakikat-i hâli bilmek, ondan sonra nehy-i münker yapılacak kimseye o işi lârif edip bildirmek, sonra iyilikle nâsihat etmek, sonra sert söz söylemek, sonra eliyle dürtmek, sonra döverim diye korkutmak, sonra dövmek, sonra silâh çekip yardımcı ve destek çağırıp bunları toglamaktır. Bu hususlarda sırayı göstermek farâdır.

Birinci derece, Hakikat-i hâli bilmek: Bil ki, nehyi yapılacak şeyin varlığı kesin olarak bilinmelidir. Kapı ve pencerelerden kulak verip dinlememeli, komşulardan sormamalı, eteği altında bir şey saklıyorsa açıp bu nedir dememelidir. Çalgı sesini tecrübesiz yapmadan duyarsa içki kokusunu duyarsa, yahut içkiyi bizzat görür ise, nehyi yapmak lâzımdır. İki âdil şahid haber verirse, kimsesiz evine girip nehyi yapmak câiz olur. Ama bir âdil haber verirse, en iyisi kulak sarmamaktır. Zîrâ ev onun mülküdür. Bir kimsenin sözleriyle mülk hakkı kalkmaz. Rivâyet edilir ki, Lokmana Hekimîn yürüdüğünde şu yarıb idi: «Güle güledüğünü görmek, san ile resal etmekten iyidir.»

İkinci derece: Tarif etmek, yâni kusuruna bildirmektir. Çünkü yaptığı işin câiz olmadığını bilmeyebilir. Camilerde namaz kılan köy-

İdler gibi. Bunlar rükû ve secdeleri tam yapmazlar. Ayakkabalarında plastik balunur ve bunların namaza mâni hâller olduğunu bilmeyorlar. Bilseler muhakkak bunlardan kaçınırlar. Bu hâlde, ona bu hususları öğretmek gerekir. Bu kimselere öğretirken de güzellik ve iyilikle söylemeli, kalbini kırmanmalıdır. Çünkü zarûretsiz bir müslümanın kalbini rencide etmek çâs olmas. Bir kimseye birşey öğretirken, hakikatte ona cahâlet ve ahmaklık lanad etmek ve aybını yüzüne vurmaktır. Bu yarıya mertemsiz tahammül etmek hayli güçtür. Merhemi, mazur olduğunu beyan edip: «Hilç kimse amasandan ilim ve öğün olarak doğmaz. Belki bilgi öğrenmekle olur. Öğrenmeyenin kusuru amasanda, habasında ve hocasındadır. Yoksa sizin aranızda bunun gibi işleri öğreten kimse yok mudur?» deyip bu tesellilerle kalbini hoş etmelidir. Böyle teselli etmeyip bir müslümanın kalbini rencide eden elbisedeki kanı sidikle yıkayan kimseye benzer. Vâni hayır yapmak için şer işliyor.

Üçüncü derece: Münkeri (çirkin) bulunan kimseye vas ve nasihattir. Yapılan işin haram olduğunu biliyor ve ona tarif etmek ve öğretmekle bir fayda sağlanmazsa, onu (âyet ve hâdislerle) korkutup uymalı ve iyilikle nâsihat etmelidir. Meselâ bir kimsenin gıybet ettiğini görürse: «İfşim hangimiz kusursuzdur. Herkesin kendî ahvâliyle uğraşması daha iyidir.» demeli, yahut gıybet hakkında gelen korkutucu şeylerden bir şey okunmalıdır. Fakat burada büyük bir âfet vardır ki, ancak Allah'tan muvaffak eylediği kimse ondan kurtulabilir. O âfet şudur: Nâsihat yapmakta nefse iki türlü üstünlük hâsıl olur: Birincisi; nâsihat eden kimse kendî verasının (salihlığı) üstünlüğünü göstermek. İkincisi; hükümünün ve yüksekliğinin üstünlüğünü göstermek. Bunun ikisi de mevki ve kıymet sevgisinden ileri gelen şeylerdir ki, bunlar, insanların yaratılış icâblarıdır. Eksersiya bu kimseler yanlış şeriate muall olduklarını sanamelerler. Halbuki bunlar Kadr-u kıymet arzusuyla ifaat ederler, şeriate ifaat değildir.

Belki kendinden meydana gelen günah, nâsihat ettiği kimsenin günahından beter olur. O halde, kendî nefesine müracaat etmelidir. Eğer o kimsenin nâsihatı tevbe etmezse, yahut başkasının nâsihatıyla olmazsa, kendî nâsihatiyle olmasından daha çok istiyorsa, o kimsenin nâsihatinde kararlı olduğu anlaşılır ve nâsihat yapması doğrudur. Eğer kendî nâsihatinden başka bir şeyle yola gelmesini sevmezse, Allah'tan korksun. Çünkü bu nâsihatle kendine çağırması oluyor, Allah'a çağırması olmaz.

Dâvud-ı Taiyye: «Sultanın huzuruna vurup nehy-i münkeri yapana ne dersin?» dediler. «Onu kamçı ile dövceklerinden korkarım.» dedi. Ona dayanır dediler. «Ödöreceklelerinden korkarım.» dedi. «Ona da dayanır.» dediler. «Bunlardan daha büyük, gizli bir hastalık da vardır. Ondan korkarım ki, o kendini beğenmektedir.» dedi.

Ebû Süleyman-ı Darani (r.a.) der ki: «Fihân Halîfeye nehy-i münker yapmak istedim. Muhakkak beni ödöreceklelerini bildim. Bundan korkmadım. Ancak, orada çok insanlar ve büyük katabalık olur. Be-

nâm o metanetini gördükleri için onlara bana bakmasın hoşuma gider ve ihlâsını ödürürüm diye korktum.»

Dördüncü derece: Kötülük işleyen kimseye karşı sert konuşmaktır. Bunun iki edebî vardır: Birî, konuşmak kâfi olduğu müddetçe, sert söylememelidir. Dâherî de sert söylerse, sövmemelidir. Meselâ mâlim, fâsik, câhîl ve ahmak demeli, bundan îleri geçmemelidir. Zîrâ günah işleyen ahmaktır. Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Akıllı olan ölümden sonra hâli ne olacağını düşünmelidir, Ahmak ise, kendi arzularına uyup aldanan ve kurtulacağını umandır.» Sert söylemekte tesir ihtimali olduğu zaman câzîdir. Eğer tesir ihtimali olmazsa, ona yüzünü asıp hakaret nazariyle bakıp geçmelidir.

Beşinci derece: Münkerleri elliye kaldırmaktır. Bundan da iki edeb vardır:

Birinci edeb: Mümkün oldukça kendisine bunu yapmasını emretmektir. Meselâ İpek elbiseyi sökmesini, gasbedilmiş aramiden çıkmasına, içkiyi dökmesini, İpek sergileri kullanmamasına ve cûnûb ise camiden çıkmasına emretmelidir.

İkinci edeb: Bu mertebe mümkün olmazsa, onu dışarı çıkarmalıdır. Bunda da edeb vardır ki, en az mertebe ile yetinmelidir. Elinden tutmalı, sökalına, yakasına ve ayağından tutup çağırılmamalıdır. Çalgı kiletini kurarken utalamamalı, İpek elbiseleri sökerken, dikikleri yavaş yavaş söküp parçalamamalı, içkiyi dökebiliyorsa, kabını kırmamalı, içki sahibî elinde olduğu için dökebiliyorsa, taş atıp kırmalıdır. Çünkü o malın hakkı, içkiyle bir arada olmakla bîttir. Eğer şişenin ağzı dar olduğu için döktünceye kadar kendini yakalayıp döveceklerinden korkuyorsa kırıp kaçması câzîdir. İçki ilk harâm olduğundan içkinin kabını kırmak emredilmişti. Fakat o hüküm neshedilmiştir ve demişlerdir ki, kırılması emredilen, içki koymaktan başka bir şeye yaramayan kâbiirdir. Ama bu zamanda mazetsiz kırmak câiz olmaz. kırana ödemek lâzım gelir.

Altıncı derece: Münker bulunan yerde tehdid, korku savunmaktır. Meselâ bu içkiyi yere dök, yoksa kafanı kırarım, yahut şöyle yaparım, demek. Bu da, iyilikle dökmeyle bu derece sert söze ihtiyaç olduğu zaman olur. Tehdid hususunda da iki edeb vardır:

Birincisi: Câiz olmayan bir şeyle tehdid etmemelidir. Meselâ; et-tiseni parçalarım, evini harab ederim, çoluk çocuğuna eziyet ederim, dememelidir.

İkincisi: Yapamayacağı bir şeyle tehdid etmemelidir ki, yalan olmaz. Meselâ boynunu vururum seni azarım dememelidir. Çünkü bunlar yalandır. Ama yapacağı için daha fazlasıyla tehdid etmekle korkacağına inanıyorsa, bu fayda için mübâhâge câiz olur. Nitekim İki müsülmanın arzusunu balmak için fazla ve noksan söylemek câiz olur.

Yedinci derece: Münkerde bulunan kimseyi el ve sopa ile dövmektir. Bu da ancak ihtiyaç duyulduğu zaman, ve ihtiyaç olduğu kadar câzîdir. İhtiyaç, dövmeden paralamadan günaha bırakılmayacağı zamandır. Ama bıraktıktan sonra dövmek câiz olmaz. Zira günahıtan

soura cema tazir (azarlatma) ve had, (belli sayıda sopa ile dövmek) şeklinde olur. Bunlar da süstane aittir. Bunda da edeb, elle vurmak kifiyet ederse, sopa ile dövmemektir. Sopa ile dövmek de kifiyet etmezse, kılıç çekmek bile câiz olur. Meselâ bir kimse, bir kadına yapışsa ve kılıç çekmeden onu bırakmasa, ona kılıç çekmek câiz olur. Eğer nehiy yaptığı kimse ile aralarında nehir olursa ökü yaya koyup; «İlerak, yoksa vururam.» demeli. Bununla bırakmazsa, vurmak câiz olur. Fakat ökü uyluk ve baldırına atmalı ve bütün tehlikeli yerlerine atmaktan kaçınmalıdır.

Şeklinde derece: Nehy-i münker yapan kimse; yardımcı ve destek toplayıp düşüşmektir. Ama fâküs de yardımcıları olup iki taraf arasında büyük kavga da olabilir. Bu durumda bâm âlimler, sultan-
dan izin alınmadan yapmamalıdır diyor. Diğer bazıları da: «Saltanadan izinsiz kâfirlerle harbe gitmek câiz olduğu gibi, izinsiz fâsıklarla düşüşmeye gitmek de câizdir.» diyorlar. Nehy-i münker yapanlar öldürülürse, şehid olurlar.

NEHY-İ MÜNKERİ YAPANIN SIFATLARI

Nehy-i münker yapan kimsede üç haslet bulunmalıdır: İlim, vera' güzel ahlak. Ervelâ ilim olmazsa münker olana, maruf olandan ayıramaz. Vera' olmazsa ayırsa da maksiattan kurtulamaz. Güzel ahlak olmazsa, kendisini küshrediklerinde, Allah'ı unutup şeriat dairesinden çıkar ve ne yaparsa nefsin hazzı için yapar, Allah için yapmaz. Bu itibarla nehyi günaha döndürür.

Emirü'l-Mü'minin Ali (r.a.) savaşta bir kâfirî öldürmek için yere vurdu. Kâfir onun yüzüne tükürdü. Hz. Ali onu öldürmekten vazgeçti ve: «Onu Allah için öldürecektim. Şimdi kasdığım için onu öldürmüştü. Olacağından korkuyorum.» dedi.

Hız. Ömer de birisine bir kamçı vurdu. İkinci vurmasında Ömer'e sövdü. Hz. Ömer bir daha vurmadı ve: «Şimdiye kadar Allah için dövüyordum. Bundan sonra kasdığım için dövmüş olurum.» dedi.

Bu sebepten Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Fıkâh imlâl bilen, emir ettiğini bilen, nehiy etmeyi iyilik ve hikmet sayan, nasihatlerinde şeffâkîl davranan, yaptığı işte de şeffâkîl bırakmayan kimseden başkası nehy-i münker yapmasın.» Hasan-ı Basri der ki: «Ne emir etmek istersem, önce kendime emir etmeliyim —yani önce sen amel etmelisin— enden sonra başkasına buyurmalsın.» Hasan-ı Basri'nin bu sözü edebettendir. Şartlardan değildir. Zira Peygamber'e: «Önce biz amel etmeden emri maruf ve nehy-i münkeri yapmayalım mı?» dediler. Peygamber: «Bunların yapmasanız da emri maruf ve nehy-i münkeri terksetmeyiniz.» buyurdu.

Nehy-i münker yapmanın edeblerinden biri de sabırlı olmalı, acılara katlanmalıdır. Zira Allah Teâlâ buyurur: «Marufa emret, münkeri nehyet ve söylediklerine sabret.» ukuntuyla tahammül etmeyen nehy-i münkeri yapmayı başaramaz.

Mühim edebîlerden biri de dünya ile ilgili az ve emelî kısa olmalıdır. Zîrâ araya tasma' girense nehy-i münker yürümez. Büyük zatlardan biri her gün bir kasaptan kedisi için et almayı âdet edinmişti. Bir gün kasapta bir münker gördü. Önce eve geldi, kediyi kavdu ondan sonra kasaba nehy-i münker yaptı. Kasab: «Yine kedi için et istersin.» dedi. O zat da: «Önce kediyi kavdum, ondan sonra nehiy yapmaya geldim.» dedim.

İnsanların, meâhabetmesini, ilîfat etmesini, sevmesini râz olmalarına ve teşekkür etmelerini bekleyen kimse nehy-i münker yapamaz. Kâ'bû'l-Kıhbar Ebû Müslim'dî-Hülânîye: «İnsanlar arasında hâlim nasıldır?» diye sordu. Ebû Müslim: «Yıldır.» dedi. Kâ'b: «Tevratta: Nehy-i münker yapan halk içinde hâli kökü olur denilmektedir.» dedi. Ebû Müslim: «Tevrat doğru söylüyor, Ebû Müslim de yalan söylüyor.» dedi.

Bil ki, nehy-i münkerin esas, nehiy yapan kimsenin, günah işleyen asî kimse için üşlûp ona şefkât ve acıma nazarıyla bakmak ve onu gûnahtan kendî evlâdına meneder gibi menedip şefkât ve merhameti esirgememektir. Bir kimse Halîfe Mervâne nehiy yapıp sert sözler söyledi. Me'mûn: «Ey genç (civan mert)! Allah Teâlâ senden iyisini ve benden fenasını göndermiştir. Yine de: "yumuşak söyle." diye emretmiştir. Yani Musa ve Harun'u Firavuna gönderirken: «Ona yumuşak söyleyin. Belki kabul eder.» (Taha sûresi, âyet: 35) buyurmuştur. Nehy-i münker yolunda Peygamberimize uymak lâzımdır ki, onun huzuruna bir genç gelip: «Ya Resûlallah! Bana zinâ yapmağa izin ver.» dedi. Sahâbeler, her taraftan bağırıp ona esiyet etmek için galeyana geldiler. Peygamber: Onu bırakın buyurdu. Sonra onu yanına çağırdı. Öyle ki, onun dışı, Peygamberin dışına dokunuyordu. Ona: «Ey genç! Bir kimsenin sende anında bu işi yapmasına revâ görür müsün?» «Hayır, görmem.» dedi. Peygamber: «İnsanlar da revâ görmeyeler.» dedi. Yine buyurdu: «Kız kardeşinde, yahut halısında, yahut beyazda böyle yapmalarını doğru bulur musun?» «Hayır.» dedi. Peygamber: «Diğer insanlar da doğru bulmaz.» buyurdu. Sonra Peygamberimiz, mübârek elini o gençin kalbi üzerine koyup: «Allahum, bunun kalbini ve ferisini muhafaza et, günahını mağfîret et.» dedi. O genç oradan ayrılırken zinâyâ düşman olduğu kadar hiçbir şey o kadar düşman değildi.

Fudeyl İbnî İyad'a (r.h.a.) dediler ki: Süfyan bin Uyeyne Sultanın verdiği hıfâz (kaftan) kabul etti. Fudeyl: «Beytû'l-Maldâ ondan fazla hakkı vardır.» dedi. Sonra Süfyanı yalnız bulup kinada. Süfyanı: «Ey Eba Âl! Biz salihlerden değiliz. Fakat salihleri seviyoruz.» dedi. Sîle bin Eyyen (r.h.a.) talebeleriyle otururken, mütekebbîrlerin âdeti gibi kaftanı yerde sürünen birisi geçti. Bu yasaklanmış olduğu için, talebeleri onunla müradelâ etmek istediler. Sîle siz sabr edin, ben ona kîfâyet ederim. Onu çağırıp: «Kardeş! Seninle bir işim var.» dedi. O kimse: «İşin nedir?» dedi. «Kaftanını yerden kaldır, yukarı çek.» dedi. O kimse: «Peki baş üstüne.» dedi. Sonra Sîle talebelerine: «Eğer

sert söyleseydik, hem yapmam der, hem de biraz da sövçüldü de.» dedi.

Bir kimse bîr kadına asılmıştı ve elinde yalnız bıçak vardı. Kimse cesaret edip yanına varamıyordu. Kadın da feryad edip imdat istiyordu. Bîr-ı İhsâî onun yanından geçti, omuzu omuzuna dokunduğu gibi, o kimse düşüp bayıldı, vücudu ter içinde kaldı. O kadın da kurtuldu. Ona: «Sana ne oldu ki, böyle kendinden geçtine dediler. «Bilmem birisi yanından geçti vücudu bana dokundu ve gizlice bana: «Allah nerde olduğunu ve ne yaptığını görür.» dedi. Onun korkusundan düşüp bayıldım.» dedi. Dediler ki, O Bîr-ı Hafî idi: «Ah! Bu utançmıla onun yüzüne nasıl bakarsın?» dedi ve hemen vücuduna titreme düştü. Bîr hafta sonra canını Hakk'a teslim etti. Allah rahmet eylesin.

MÜNKERLERİN ÇOKLUĞU

Bil ki, bu zamanda dünya baştan başa münkerlerle dolmuştur. İnsanlar dünyanın düzelmesinden ümid kesmişlerdir. Bütün münkerleri defedemediklerinden defedebildiklerini de bırakmışlar. Bu anlatılan dîn ehli olmaları içindir. Gâfiller ise zamandaki münkerlere rândırlar. O hâlde, dîn ehlinin defedebildiği münker karşısında sözsüz câiz değildir. Hâî böyle olunca bu münkerlerin her cinsine işaret edelim. Çünkü onları tamamen saymak mümkün olmaz. Bil ki, münkerin bâzısı camide, bâzısı çarşı ve pazarlarda, bâzısı da han ve hanamlardadır.

CAMİLERDEKİ MÜNKERLER (Çirtân İşler)

Namaz kılan kimsenin rükû ve secdeleri tam yapmamak, Kur'an-ı tegavül ile okumak, müezzînlerin emri tegavül ile okumaları, «Hayye alas salâh ve hayye alet-felâh dedikleri zaman, bütün vücutlarını kibleye çevirmeleri. Diğer biri de, hatibin ayah ipek etâse giymesi ve altın kılıç bağlamasıdır ki, bu haramdır. Yine camilerde gürlük yapmak, hikâye ve şifirler anlatmak muska veya başka şeyler satmak câiz değildir.

Çocuk, sarhoş ve deliler; gürlükleriyle cami cemaatını rahatsız ediyorsa, camiye gelmeleri münkerdir. Ama sessiz duran çocuğun ve sesizle cami cemaatını rahatsız etmeyen ve camiyi kirliletmeyen delinin camiye girmeleri câizdir. Arasıra oynayan çocuğu menetmek lâzım değildir. (Vacib değil). Zîrâ zemeller Medine camisinde kılıç ve kalkan oynadılar. Hz. Aişe de onları seyretti. Eğer orayı oyun yarı yapıp bir zaman orda oynayıp eğlenselerdi, bundan menedülirlerdi. Ama bîr kimse camide diklik dikerse, yahut yaz yazarsa ve cami cemaatı onlardan rahatsız olmazsa, câiz olur. Ancaz dikkân gibi kullanıp her zaman içinde çalğasalar mekrûh olur. Ama camide kalabalığın toplanmasına sebep olan işler için orda oturup hüküm vermek, belgeleri,

zabedileri yazmak da mekrûhtur. Ancak zaman zaman olursa olur. Zira Peygamber bânı zamanlarda camide hüküm vermiştir. Ama elbise beyazlatanların camide elbise kurutmaları, boyacıların elbise boyamaları, yahut kurutmaları münkerdir. Hatta içinde fazlalık ve noksanlık bulunan yahut hâdis kitaplarına dayanmayan hikâyeleri anlatanları camiden çıkarmak câzımdır. Geçmişlerimiz böyle yapmışlar.

Ama kendilerini süsleyip düzelten, arzu ve isteklerine uyarak seccile ve nazım beyitler okumaları ve genç kadınların onların meclislerinde bulunmaları büyük günahlardan olup caminin dışında da câz olacak şey değildir. Vâkizler şekil selâh (salihlik) hareketleri takvâ ve feâh üzere olmalıdır. Ancak genç kadınlar, tüysüz delikanlıların, camilerde oturup perdesiz vaaz meclisinde bulunmak câz değildir. Hz. Aişe kendi zamanında kadınları camilerden menetti ve: «Eğer Peygamber, bu zamandaki kadınların halini görsedydi, kadınları camilerden menederdi» dedi. Camide divân kurup mal taksim etmek, işçilerin hesabına görmek, yahut camileri seyir yeri yapmak, yahut da orda toplanıp gıybet ve abes şeylerle uğraşmak münkerlerdendir ve camilere saygısızlıktır.

ÇARŞI VE PAZARDAKİ MÜNKERLER (Çirkin İşler)

Satıcının, yalan söyleyip malın aybunu alıcıdan gizlemek, teraziyi, kileyi ve arşını doğru tutmamak, mala hile katmak, çalgı âletleri satmak, çocuklar için hayvanların resmini yapıp satmak, Nevruz için tahtadan kübç ve kalkan satmak, yılbaşı geceleri için muzika satmak, erkekler için ipek küllâh ve elbise satmak, yıkanmış, yansalanmış elbiseyi yeni diye satmak münkerdir. Maida başka hile ve aldatma yapmak da böyledir. Altın ve gümüşten olan fibrık, kalem ve kablari satmak da kerihdir. Bunların benzerlerinden de ne var ise hepöl münkerdir.

Ancak bu işlerin bazıları mekrûh ve bazıları da haramdır. Paskalya geceleri ve Nevruz için satılan kübç, kalkan ve muzika satmak haddi-sâtında haram değildir. Fakat küfür ehlinin âdetini göstermek olduğu için, şeriate aykırıdır. O halde onlar bu günlerde ne yaparsa, onu yapmak câz değildir. Hatta çarşı ve pazarları Nevruz münasabe-tiyle aşırı süslemek; fazla tatlı ve nefis yemekler yapmak; yeni yeni zahmetler çıkarmak enis olmaz. Belki paskalya gecesini ve Nevruz'u mümkün olduğu kadar sönük ve sessiz geçirmelidir. Öyle ki, kimse adlarını bile anmamalıdır. Hatta seleften bazıları Nevruz için plâşir-ler, yemeklerden yemek için oruç tutmayı güzel görmüşler ve saye (Mecusî bayramı) gecesinde de ateşe bakmamak için ateş yakmazlar-dı. Hakikat ehlinin bazıları Nevruz günü oruç tutmayı mekrûh görmüşlerdir. Zira bu gün oruç tutmak, onu anmak olur. Halbuki en iyi-âl olan adını bile anmayıp diğer günlere epit görmektir. Saye (me-cusî bayramı) gecelerinde de böyle hareket etmemelidir.

CADDELERİN MÜNKERLERİ

Bil ki, caddelerdeki münkerler; caddelerde geçmeye mâni şeyler meydana getirmek, meselâ yolu daraltacak biçimde direk dikip dükkan yapmak, yahut direkler dikip atıların başı değecek biçimde niçak çata uzatmak, gelip geçenlerin yoluna daraltacak biçimde yola yükler yığmak, eşya bağlamak. Bunların hepsi câiz değildir. Ancak ihtiyâç miktarı olursa olur. Yükleri indirip yerine nakil etmek gibi. Çalı çırpa ve diken yüklü hayvana başka yol var iken yolda bulunanların elbisesini yurtacak (kalabalık) yerden sirmemelidir. Ondan başka yol olmazsa, zaruret miktarı câiz olur.

Hayvana taşıyabilse bile fazla yük vermek münkerdir. Kasabın, yoldan geçen müslümanların elbisesinin kirlenme ihtimali karşısında yola koyun kesmesi câiz değildir. Belki bu iş için bir yerde dükkân yapmalıdır. Bunun gibi, kavun ve karpuz kabuklarını yola atmamak lâzım. Su dökerken gelip geçenleri göstermelidir. Bunun gibi yola kar atmak, dandan akan suların yolda biriktirmesine meydan vermek lâzımdır, yolu bunlardan temiz tutmak gerekir. Ama umumîye ait olan şeyleri kaldırmak hepsinin üzerine faradır.

Yetkili kimseler anıme hizmetleri için bütün insanları çalıştırabilirler. Bir kimse kapısında gelip geçenlerin korkup çökündüğü iserici köpek beslerse, kerih olur; izalesi vacibtir. Ancak yolları pisletmekten başka zararı olmazsa yalnız bunun için menetmek câiz olmaz. Zira bundan sakınmak mümkündür. Eğer o köpeğin yol üzerinde yatmasıyla, yol daralırsa, câiz olmaz. Hatta köpeğin sahibi bile oturup yatmasıyla yol daralırsa câiz değildir.

HAMAMLARDAKİ MÜNKERLER

Düden göbeğe kadar olan avret yerini açmak, bamağın açıp telâka kesektirmek, hattâ peştamalı altında kesetmek de câiz değildir. Zira eliyle dokunmak da bakmak gibidir. Hamam duvarına canlı resmini yapmak da münkerdir. Kaldırmak, yahut o resme bakmayıp baklenseden dışarı çıkmak vacibtir. Temiz olmayan elini ve teni suya batırmak câiz değildir. Bu Hanefî ve Şafilî mezheplerine göredir. Mülikî mezhebine göre câizdir. Zira o mezhepte az su içine necaset düşerse, bozulmadıkça pis olmaz. Suyu çok döküp israf etmek de münkerlerdendir. Bundardan başka münkerler vardır ki onları taharet bahsinde anlattık.

MISAFİRLİKTEKİ MÜNKERLER

İpek yaygı, gümüş buhurdan, gümüş güleceye kaba, üzerinde hayvan resmi yapılmış perde ve örtüleri kullanmaktır. Ama yaygı ve yatak üzerinde yapılan resimler mekrûh değildir. Canlı şeklide yapı-

lan buhurdarı kullanmak mekrûhtur. Ama genç kadınlara tüyüsiz parlak oğlanlara bakmak, onların sema'ında bulunmak, fesad tohumu ve kötülük ve fâşlık mayesidir. Bunların hepsini men etmek vâcibdir. Eğer menedemese kendisinin orayı terk etmesi vâcib olur. Ahmed bin Hanbel, bir gümüş sürmedanı güdüğü için ziyaret meclisinde durmadı, gitti. Bunun gibi, ziyafet meclisinde ipek elbise giyen, altın yüzük takan kimse olursa orada durmak câiz olmaz.

Mümeyyiz çocuğun da ipek elbise giymesi câiz değildir. Çünkü bu ümmetin erkeklerine içki içmek haram olduğu gibi, ipek elbise giymek de haramdır. Zira çocukluk çağında ipek giymeyi âdet edinen, büyüğe erdikten sonra da bu âdet orada kalır. Ama çocuk mümeyyiz olmayıp ipek giymek zevkinden haberi olmazsa, mekrûh olur, fakat haram derecesine ulaşmaz. Eğer ziyafet meclisinde hokkabaz ve şakacı olur, meclistekileri, çirkin, herze sööler ve gevezelikle güldürüyorsa, o mecliste bulunmak da câiz değildir. Münkerlerin tafsilâtının bahsi uzundur. Bu kadar öğrenilince, okullardaki hanegâhlardaki, mahkeme meclisindeki, sultanın divanındaki ve başka yerlerdeki münkerleri de bunlara kıyas edebilirsiniz.

ONUNCU ASIL

HÜKÜM VE İDARE

Bil ki, idareye hâkim olmak büyük bir iştir; adalet ve insafla yapılırsa, Allah'ın yeryüzünde halifeliğidir. Adalet ve insafla uzak olursa lânetli şeytanın halifeliği olur. Zira fesada vesile olan idarecinin mahlûsünden büyük birşey yoktur. İdarenin aslı, ilim ve amel ile olur. İdareciliğin ilminin izni çok uzundur. Ancak onun hülsası ve başı şudur ki, idareci olan kimse, bu âleme niçin geldiğini, sonunda nerece karar kılacağına, dünyanın kendisinin bir konak yeri olduğunu, ebedî karargâha olmadığını, kendisinin bir yolculukta olduğunu, bu yolculuğun ilk konağı ana rahmi olduğuna, son konağı da mezar olduğuna, gerçek vatanı ise bunun ötesinde olduğunu, onun ömründen geçen yıllar, aylar ve günler, ona hakiki konağına yaklaşırken birer merhale olduğunu bilmelidir. Bir köprüden altundan geçmekte olan ve onun tamiriyle uğraşıp hakiki vatanını unutan kimse, akılsız ve ahmaktır. Akıllı olan, dünya konağında âhret azığından başka birşeyi istemeyen, dünyadan ihtiyâç miktarıyla yetinen kimsedir. Zira ihtiyâç miktarından fazla olan dünyalık öldürücü zehir olur. Sahibi ölümlü hâlinde: «Keşke bütün hazinelerim toprak delu olaydı, içersinde altın ve gümüşten eser bulunmıyaydı.» diye temenni eder. Zira ne kadar dünyalık toplarsa, nâsibinden fazla yiyemez, mûtebakisi ölümlü hâlinde hasret ve nedamet vesilesi olur. Çünkü can vermesi ve sebeti câiz olur. Bu da, bütün mal helâl kazanç olduğuna zamandır. Eğer haram kazanç olursa, malî âhret azabının sebebi olur, sonusulara kadar hasret ve nedamet çeker.

Dünyevi arzulara karşı sabretmek, gerçek ancak eziyet ve sıkıntılara katlanmakla olur. Fakat, ikâfeti keder ve üzüntü olmaksızın kaç günlük huzet sebebiyle âhiret lezzetinin kaçırılacağını göçekten inanıyorsa ve her türlü üzüntüden uzak olan ebedî bir padişahlığına vâfi olmasına kuvvetle inanıyorsa bir kaç günlük sıkıntıya sabretmek ona kolaydır. Bu şuna benzer ki, bir kimsenin bir sevgilisi olsa ve onunla bir gece sabretmessen, bundan sonra ona kavuşamazsın ve eğer bu gece sabredersen, onu takibetsiz, kaygısız bir gece sana teslim edilecektir. Eğer onunla aynı hakiki işe, bir gece sabretmek, bir gece benzer kahkâh ümitsiz ile kolay olur.

Dünya, âhiretin basice biri bile değildir. Belki aralarında asla münasebet yoktur. Zira dünyanın sonu vardır. Âhiretin müddeti ilâhîdir. Kâh olsa, insanın aklına sığmaz. Zira eğer yedi kat yer taranmayla da o ile doldurulacak olsa ve o darının bir tanesini bir yıla yiyen bir kaç tayın edilece, o darı biter ve sonsuzluktan bir şey ekilemez. Zâten ekilmemesi mümkündür de değildir.

O hâlde insanlığın onuru meselâ yüz yıl olsa ve yeryüzü doğudan batıya kadar nizam ve ihlâkta ona verilse, âhirete nispetle kaybet ve ihbar yoktur. O hâlde bir kimseye az dünyalık verilse, o da bereket ve üzüntüsü olsa, kendisine sağlanan hususlarda da birçok şüpheli kimseler üstün olsa, o ebedî saltanata, bu önemsiz üzüntüsü çeye ne sebebiye değildir?

İdareci olan, olmayan, herkes bu mânâyı kalbinde düşünüp kendisi neisine takdir ve tasvir etmeli, böylece bu birkaç gün içinde dünya arzularına sabretmek, emrinde olanlara (reaya) şefkat etmeli, Allah'ın kullarına acımalı ve Allah'ın hâkîmetine hakkıyla riâyet etmelidir. Bu mertebeyi öğrenince idareci emredildiği gibi ve insanlara yararlı olduğu şekilde yürütmekle meşgul olmalıdır. Zira Allah katında adaletle hüküm etmekten daha faziletli ve büyük bir şey yoktur. Peygamber buyurur ki: «Her gün adaletle hüküm etmek, devamlı olmağı yüz yıl ikâfet yapmaktan üstündür.» Adaletle hüküm eden kimse kâinat görünümünde Allah arzusunun gölgesinde olan yedi kimseden olur. Nitekim hâkîmle onların birincisi Âdil Sultan olduğu buyurulmaktadır. Peygamber buyurur: «Âdil Sultan için hergün altmış sadık mütrâhîm namâz yapıp göğe iletile.» yine buyurur ki: «Allah'a en çok yakın ve sevgili olan kimse Âdil padişahdır.» Ve yine buyurur ki: «Muhame-med'in nefsi, Fernamunda olan Allah'a yemin ederim ki, hergün Âdil hükümedar için, göklere yükelen kumel, bütün emelîkâhîleri (reayenin) kumeline müstakil olur. Onun her rekât namâzı yetmiş rekât namâza müstakil olur.» O hâlde durum böyle olunca Allah'ın bir kâhîme hüküm etme mevkinde verip bir şüpheli başkalarının ilâhî huzet yapmasından daha büyük günahet ne olur? Bu büyük nâmetin hakkını ilâhîyle zulüm eden kimse şüphesiz kâhîme müstakil olur. Anâhîtan adalet de, on kâhîme ile mümkündür de:

Birinci kâhîme: Her işle kendisini memur, başkasını âhîr huzetmelidir. Kendi nefline revâ görmedikleri bir şeyi başkalar müstakil revâ

görmemelidir. Eğer revâ görürse din ve hüküm işlerinde aldatma ve hıyanet yapmış olur.

Bedir savaşında Peygamber bir gölgede oturuyordu. Cibrîl gelip: «Ya Resûlallah! Sen gölgede rahat ediyorsun, ashâbım da güneşin sıcaklığında ızdırab çekiyor.» dedi. Bu kadarına bile ruhsat verilmeyi ve böyle tab (kınama) yapıldı. Yine Peygamber buyurur: «Cehennem ateşinden kurtulup cennete girmek isteyen, ilim kendisini "Lâ ilâhe illâllâh Muhammedu'r-resûlullâh" ile bulsun ve kendi nefsi için revâ görmediği şeyi hiçbir müslümana revâ görmesin.» Yine buyurdu ki: «Sabahleyin yerinden kalkınca Allah'ın rızasından başka gayesi olan kimse Allah'ın adanını değildir; müslümanların için görmek-ten, hâlini düzeltmekten uzak olursa müslümanlar rûnesinden değildir.»

İkinci kaide: İş sahiblerinin kapağında beklemelerine aldırmanlık etmemeli, bunun tehlikesinden sakınmalıdır. Bir müslümanın işi var iken hiçbir nafîle ibâdetle uğraşmamalıdır. Çünkü iş görmek bütün nafîlelerden üstündür. Bir gün Ömer bin Abdülazîz öğleye kadar müslümanların işini gördü. Sonra biraz dinlenmek üzere eve gitti. Oğlu: «Baba! Kapağında iş sahibleri beklerken ve böylece onların hakkınıda tahsirat yaparken ölmekten korkarım.» dedi. Ömer bu söz duyunca: «Değre söyledin oğlum.» dedi ve hemen kalkıp dışarı çıktı.

Üçüncü kaide: Nefsi arzulara uyup süslü elbiseler giymemeli, nefis yemekler yemekle meşgul olmamalıdır. Belki herçeyde kanaatkâr olmalıdır. Zîrâ kanaatsiz adalet mümkün olmaz.

Emirü'm-mü'minin Hzretü Ömer, Selman'a: «Benim hâllerimden beğenemediğinden ne duyarsın.» diye sordu. Selman: «Duydum ki, iki efbise sakladırımın; Birini gece ve birini gündüz giyiyormuşsun ve sofrana iki çeşit yemek koyuyormuşsun.» dedi. Ömer: «Bunlardan başka birşey duydu mu?» dedi. «Hayır.» dedi. Ömer: «Bundan sonra bunlar da olmasın.» dedi.

Dördüncü kaide: Bütün işleri efinden geldiği kadar yumuşaklık-ka görmeli, sert davranmamalıdır. Peygamber buyurdu: «Emri altındakilere rıfk (güzellikle) ile davranan âmirlere, kıyâmet gününde rıfk ile muamele edilir.» Peygamber duasında: «Allahım, eli altındakilere yumuşak ve şefkâtlî davranan kimseye sen de rıfk ile muamele eyle. Şiddet ve kaba davrananlara da şiddet göster.» buyurmuş. Yine buyurdu: «İdaracılık, emir vermek, yasak koymak, hakkını gösterenler için ne güzel şeydir. Hakkını göstermeyenler için de çok kötü şeydir.»

Halifelerden Hışam bin Abdulmelik, büyük âlimlerden olan Ebû Hazime: «Halifelikle kurtuluş çaresi nedir?» diye sordu. Ebû Hazim: «Her ne alırsan helâl yoldan al ve her nereye harcarsan yerine ve müstahakına harc.» dedi. Hışam: «Buna kim maktûdîr olur?» dedi. Ebû Hazim: «Cehennemden kaçıp cennete girmeyi çok seven yapabilir.» dedi.

Beşinci kaide: Dinin emrine ve şerîhata uygun bir şekilde bütün emrindekileri râm etmeye çalışmalıdır. Peygamber buyurdu ki:

«Amirlerin en iyisi siz seven ve sizin de sevdiğinizizdir, en kötüsü de, size düşman olan ve sizin de düşman olup lânet okuduğunuzdur.» Amirler hazretlerinde kendilerini övmelerine ahdarap hepini kendisinden râzı ve memnun sanmamalıdır. Zîrâ o hayırlı duaları korkularından olabilir. Belki ancak yer yer tâyin ettiği casusların araştırmalarına güvenebilir. Ancak bu yoldan kusurunu öğrenmek mümkündür, başka türlü mârûkân değildir.

Altıncı kaide: Şeriate muhalif olan kimsenin rızasına arınmamalıdır. Çünkü şeriate muhalif olanın inclimesi ona zarar etmez. Hz. Ömer der ki: «Her gün yerimden kalktığıım zaman insanların yarısını benden hoşnut, yarısını da hoşnutsuz görüyorum. Hak kendisinden ahnan kimse efbette hoşnut olmaz.» Her iki tarafı razı etmek mümkün olmaz. En çok câhil olan insan, insanların rızası için Allah'ın rızasından vazgeçen kimsedir.

Muaviye, Aişe-i Suddika'ya mektup yazdı: «Ey Aişe! Bana nâsihat et.» dedi. Aişe dedi ki: Peygamberden duyduğum, buyurdu ki: «İnsanların rızasını bırakıp Allah'ın rızasını arıyandan hem Allah râzı olur, hem de insanları ondan râzı eder. Allah'ın rızasına bırakıp insanların rızasını arıyandan ne Allah râzı olur, ne de insanları ondan râzı eder.»

Yedinci kaide: Memlekete hâkim olabilmenin tehlikesi büyüktür. Allah'ın kullarına adalet ve insafia idare etmek hayli güçtür. Bunun hakkını verebilen, ötesinde saadet bulunmayan bir saadete kavuşur. Eğer bunda kusurlu hareket ederse, küfürden sonra daha büyüğü olmayan bir bedbahağa düşer. İbn Abbas der ki: «Bir gün Peygamber Harem-i Şerife gelip Kâbe-i Muazzamanın kapısındaki halkadan tuttu ve orada bulunan Kureyş cemaatına: "Kureyş üç şeye dikkat ettiği müddetçe, Sultan onlardan olur: Birincisi, kendilerinden merhamet diledikleri zaman, merhamet ederler. İkincisi: adaletle hüküm ederler. Üçüncüsü; verdikleri vâ'de vefa ederler. Bu üç şeyden birini terk edene, Allah'ın meleklarına ve bütün insanların lâneti olur. Allah onun ne farzını, ne de sünnetini kabul eder.»

Ö hâlde dikkat et ki, saltanat ve hüküm etmek ne kadar büyük iştir ki, onun sebebiyle ne farz, ne de sünnet hiçbir ihâdet kabul olmaz. Peygamber buyurdu ki: «iki kişi arasında zulfüm ile hüküm eden zulfüm Allah'ın lâneti olsun.» Yine buyurdu ki: «Kiyâmet gününde Allah üç kişiye bakmaz: Yalancı Sultan, zîrâ ihtiyar ve kibretli fakir.» Ve yine Peygamber ashaba buyurdu ki: «Yakında değu ve hatı tarafları fethedilecektir. Bilin ki, o tarafların âmirleri, Allah'tan korkup takvâ yolunu tercih eden ve emânetli edâ eden kimseden başka hepsi âsteğdirdir.» Yine buyurdu ki: «Allah kullarını emrine verince, onları ihmal edip şefkat ve nâsihat etmeyen hiç bir kul yoktur ki, Allah cenneti ona haram etmesin.»

Yine buyurdu ki: «Müslümanların idaresi kendisine verilen kimse, onları kendî çocuk gibi koruması cehennemde yerini hazırlasın.» Yine buyurur ki: «İhtimâm ümmetinden iki sınıf şefaatim-

den mahrumdur: Biri, zâlim Sultan, diğeri de dinde aşırı gidip haddi aşan bid'atçidir. Yine buyurdu ki: «Kıyamet gününde en şiddetli azab, zâlim Sultana olacaktır.»

Yine buyurdu ki: «Allah beş kimseye gızaş eder. Dilerse bu dünyada gızaşını ıtra eder; dilerse, kıyamet gününde onların yerini cehennem yapar: Birincisi, bir kavmin reisidir ki, kendi hakkını onlardan alır ve onların hakkını vermeyip zulmedendir. İkincisi, bir kavmin reisidir ki, onlar ona itaat ederler. Bir ihtilâf için kendine müraعات ettikleri zaman, kuvvetli ile zayıfı eşit görmeyip bir tarafa kayarak konuşur. Üçüncüsü, karısını ve çocuklarını Allah'ın itaatına düvet etmeyip dâni işleri onlara öğretmeyen ve nafakalarını helâlden mi, harâmdan mı kazandığını umursamayan. Dördüncüsü, istinâfı işi için tam yaptığı hâble, şcretini tam vermeyen. Beşlenci, karısına melhi hususunda zulmedendir.»

Bir gün Emirü'l-mü'minin Ömer bir cenaze namazını kıldırarak istedi. Birisi ileri geçip namaz o kıldırdı. Mevta'yı göndükleri zaman elini mezarının üzerine koydu ve: «Allahım, eğer azab edersen, doğru yaparsın. Çünkü senin aslı kulumdur. Eğer rahmet edersen, fâdi ve ih-san sendir. Bana muhtaçtar.» diye o mevtaya hitab etti. Sonra: «Ey mevta! Ne müllu sana ki, hiçbir vakit Halîfe, emniyet âmîri, kâtib, yardımcı ve maliye memuru olmadın.» deyip hemen ortadan kaybol-du. Hz. Ömer emir verdi. Çok aradılar, bulamadılar.

Dedi ki, o Hzir idi. Peygamber buyurur ki: «Vay emirlerin hâline, vay reislerin hâline, vay çehir emirlerinin hâline, onlar kıyamet gününde, dünyada saçlarımızdan göklere asılacak da idare işine karıştıyacak diye temenni edeceğiz. On kişiye reislik yapmış bir kimse yoktur ki, kıyamet gününde mahşer yerine eli kolepçeli gelmesin. Eğer iyi âmeli sahibi olursa bırakılır. Yoksa ikinci bir kolepçe vurur-lar.»

Hz. Ömer: «Göklar hâkimî olan Allah'tan, vay yeryüzünün hâkimlerinin hâline! Ancak insanlara adalet ve ınsaf ile hüküm edip kimse'nin hakkını ziyî etmeyen, nefsi arzularıyla hüküm etmeyen, ak-rebalarını kayırmayan, kâşka ve rich ile doğru yoldan dönmeyenler, belki Allah'ın kitabına ayına yapıp ona bakanlar, onunla hüküm edenler bundan müstesnadır.»

Peygamber buyurdu: «Allah, kıyamet gününde hüküm verenleri kinama mahalline çağırıp der ki: "Siz benim koyularımın çobanları, yeryüzünün hazine müdürleri idiniz. Niçin benim emrimden fazla had vurdunuz, ceza verdiniz?" onlar derlerki: "Allahım! Senin emrine mu-hâfâzet ettikleri için." Allah buyuracak ki: "Niçin siz benden fazla kazandınız?" Bâhususna da: "Niçin benim emrimden az had cezası vurdunuz?" buyuracak. Onlar da: "Allahım, ona acıdık" derler. Allah: "Ne sebeble siz benden merhametli oluyorsunuz?" buyuracak. Sonra o fazla ve noksan varanları tutup onlarla cehennem'in bir küşesini delbarmalarını emir buyuracaktır.»

Huzeyle (r.a.) der ki: «Ben gerek iyi olsun, gerekse kötü olsun hiçbir işimi asla övmedim.» Niçin dediler? Çünkü Peygamberden duydum ki: «Kıyamet gününde zâlim, kölü, ne kadar işir varsa hepsini toplayıp Sırat köprüsünden geçirirler. Allah Sırata vahy eder; "Onları sâkkip sars ki, hükmünde zulmedenler, kararlarında rüşvet alanlar, ihtilâflarda bir tarafı kayıranlardan kimse kalmamasın, cehennem ateşine düşsün. Bunlar yerine ulaşmak için cehennemim içinde yetmiş mil aşağıya inerler.»

Hâdîste: «Davud (a.s.) kıyafet şeklini değiştirip gezerdi. Kimi görse, Davud'un hal-hareketlerini sual ederdi. Bir gün Cebrâil (a.s.) insan süratinde Davud'un karşısına çıktı. Ondan da Davud'un hal-hareketlerini sorunca, Cebrâil: "Eğer Davud mihrabına çekilip: "Allahım! Bana geçimimi sağlayacak bir sanat öğret." deyip ağlayıp, sızladı. Bunun üzerine Allah ona sırh yapma sanatını öğretti.» buyurulmaktadır.

Hz. Ömer, belçıklar yerine kendisi gezerdi. Hangi makamı boş görse, kendisi o görevi üzerine alırdı ve: «Fırat kenarında yağı sürülmemiş hâlide gezen ayaz koyunu da, kıyamet gününde benden soracaklarından korkarım.» derdi. Onun ihtiyatı bu derece idi. Adalet ve ınsafla ise kendisinden sonra hiç bir yarığın ulaşamayacağı bir seviyede idi.

Abdullah bin Amr bin As (r.a.) der ki: «Ben, her zaman, Allah'a Hz. Ömer'i rü'yaında bana göstermesini dua ederdim. Ounki yıl sonra onu rü'yaında yeni yıkamış, peştemalına önlüne almış bir kimse şeklinde gördüm. Ona: "Ey Emire'l-mü'minin! Allah seni nasıl karşıladı?" dedim, "Ey Abdullah! Sıdan ayrıldı, kaç yıldır?" dedi. "Oniki yıl etti." dedim. "O zamandan beri hesabta idim. Sonuç kendimden ümit kestim. Eğer Allah'ın rahmeti olmasaydı, nerde ise helâk olacaktım" dedi.» Bak ki, Ömer'in bu kadar yüksek kıymeti, yüce şanı varken hâlî böyle oldu. Halbuki hüküm imkânlarından bir kısmından başka bir şeyi yoktu.

Bizans kralı, Hz. Ömer'in hâllerini, tavır ve hareketlerini öğrenmek için bir elçi gönderdi. Medineye gelince Hz. Ömer'i şehirden bulamadı. Kralınız nerededir? diye sordu. «Bizim kralımız yoktur, Hâlfemle vardır. Şehir kapısından dışarı çıktı; nereye gittiğini bilmezdi.» dediler. Elçi dızarı çıktı onu, güneşin sıcağında buldu. Kamçısını başına altına koymuş yerde yatıyor idi ve alından akan terler yeri ıslatmıştı. Elçi bu hâlî görünce, kalbi bundan çok etkilendi. Kendi kendine: «Kırafsındaki kralın korkusundan titrediziği kimse için böyle sıx yerde uyumastı, mahakkak İslâm olup emniyet içinde olduğu içindir. Bizim kralın zâlim olduğu için korku içindediler. İslâm dininin hak olduğuna şahâdlik ederim. Eğer elçi olarak gelmemiş olsam, hemen müslüman olurdum. Fakat üzerine lâzım olan hizmeti edâ edip yanında dönereyim.» dedi.

Demek ki Amirlik teâhhesi bu derecedir. Bunun ilmi uzundur. Hükümet ehli ancak dindar âlimlerle beraber oturlarsa selâmeti bulurlar. Çünkü bu âlimler onlara adalet yolunu öğretirler, yolun tehlikesini hatırlatmaktan geri kalmazlar.

Sekizinci kaideler: Dindar âlimlerin vaa, nâsihat ve Gafûn sohbetlerine susmalıdır. İhtirâş âlimlerden kaçınmalıdır. Çünkü onlar dâima onu medhû senâ ederler, eînde olan haram maldan, murdar sarfîyetinden kendilerine de bir şey vermek için, onun rızasını ararlar. Dindar âlimler, kendisinden bir şey beklemeden onu adalet yoluna sevkedenlerdir.

Nitekim Süfyan-ı Sevri (r.h.a.) Harun Reşid'in huzuruna gelince, Harun: «Zâhid Süfyan dedikleri sen misin?» dedi. Süfyan: «Evet Süfyan benim fakat zâhid ben değilim.» dedi. Harun: «Bana bir nâsihat yap.» dedi. Süfyan: «Allah Sâdık makamına verdi; onun gibi senden de sâik (doğruluk) ister. Faruk makamına verdi, onun gibi senden de hakla bâtıl birbirinden ayırmama ister. Zinnareynin makamına verdi, onun gibi senden de haya ve kerem ister. Ali bin Ebi Tâlib'in makamına verdi; onun gibi senden de ilim ve adalet ister.» dedi. Harun: «Biraz daha nâsihat et.» dedi. Süfyan: «Allah'ın bir binası vardır ona cehennem denir. Seni o cehennemden kapotma yapıp sana üç şey verdi: Beytül-mâlâ ait mal, adalet kalıcı ve hükümet kamçı. Sen bu üç şeyle Allah'ın kullarını cehennemden uzaklaştırmama emir buyurdu. Muhtaç duruma düşüp huzuruna arz-ı hacet eden kimseden Beytül-mâlâ istegememi, Allah'ın emrine muhalefet edenleri bu kamçı ile terbiye etmeni, haksız yere bir nefsi öldürmeni, öldürülenin ve hislinin isniyte (öldürmeni) emretti. Eğer bu anlatılanları yerine getirmezsen, cehenneme gidenlerin öncüsü sen olursun. Başkaları senin arkandan gelirler.» dedi. Harun: «Biraz daha nâsihat et.» dedi. Süfyan: «Suyun başı sensin. Diğer memurlar ırmaklardır. Suyun başı berrak duru olursa, ırmakların bulanık olmasını zararı yoktur. Eğer suyun başı bulanık olursa, ırmakların duru kalmasını inkâr yoktur.»

Harun Reşid, vezirlerinden olan Abbas ve Fudeyl-i İyad'ın ziyaretine gitti. Fudeyl'in kapısı önüne gelince, şu âyeti okuduğuna duyular: «Kâidü işi işleyenler kendilerini, iman edip iyi işler yapanlarla bir tutacağımı ne sandılar? Verdikleri hüküm ne çikindedir.» Harun: «Eğer nâsihat istersek, bu âyet-i kerîme bize yeter.» dedi. Sonra Abbas'a kapıyı çalmasını emretti. Abbas kapıyı çalınca: «Kim o?» diye cevap verildi. «Kapıyı aç. Mü'minlerin emri geldii.» dedi. Fudeyl: «Mü'minlerin emrinin bizim kapımızda ne işi var?» dedi. Abbas: «Mü'minlerin emrine itaat et.» dedi. Fudeyl kapıyı açtı. Fakat gece vakti idi. Muma söndürmüştü. Harun karanlıkta elyle etrafına yoklarken, eli Fudeyl'e rastgeldi. Fudeyl, elini tuttu ve: «Ah! Eğer bu yumuşak ve rahât el, Allah'ın azabından kurtulmazsa.» dedi. Sonra: «Ey mü'minlerin emri Allah'a cevap vermeye hazır ol; çünkü mahşer günü seni her müslümanın sorguya çekip senden hak talep edecektir.» de-

di. Harun ağlamağa başladı. Abbas: «Ey Fudeyl! Sus! Mü'minlerin emirini mahvettin.» dedi. Fudeyl: «Ey Haman! Sen ve senin kavmin onu mahvettmişsiniz. Bana mı mahvettin diyorsun.» dedi. Harun: «Beni Fir'avun yerine koyduğa için, sana Haman diyor.» dedi. Sonra Harun, Fudeyl'in önüne yüz altın koyup: «Bu benim annemin mehri-
dir, helâl maldır. Kabul et.» dedi. Fudeyl: «Ben sana malik olduğum şeyleri sahibine ver, diyorum. Sen bana veriyorsun.» dedi ve kahta, gitti. O ihşam kabul etmedi.

Ömer bin Abdülaziz Muhammed bin Kûreyzî'ye: «Ey Muhammed! Adaletin vasfını bana açıkla.» dedi. Muhammed: «Senden hükûk olan müslümanlara baba, büyük olanlara eğul, senin gibi olanlarla kardeş ol. Herkesin cezasını suçuna göre ver. Sakın kızarak kimseye bir kama-
ç vurmayasın ki, yerin cehennem olur.» dedi.

Zâhidlerden biri zamanın Halifesinin huzuruna geldi. Halife: «Ey zahid! Bize nâsihat et.» dedi. Zâhid: «Ben Çin seferine gittim. O memleketin kralı sağır olmuş çok ağlıyordu, ve: "Sağır olduğum için ağlamam; kapıma gelen mazlumların feryadını dinleyemediğim için ağlarım. Ama gözlerim sağlamdır. Bân edin ki, zulme uğrayan herkes karmız elbise giysin. Böylece elbisesinden mazlum olduğu bilinsin," dedi. Ve hergün file binip dışarı çıkardı. Karmız elbessli kimi görsen mazlum olduğumu bilir ve hakkını alırdı. Ey mü'minlerin emiri anlat-
duğum kral kâfir idi, kâfir olduğu hâlde, Allah'ın kullarına şefkât ve merhametli böyle Mi. Sen ise, mü'minsin, Peygamberin ehliinden, evlâdındanısın. İnsanlara şefkâtin nasî olmalısın? Sen deşün.»

Ebû Kullâbe, Ömer bin Abdülaziz'in huzuruna geldi. Ömer: «Ey Ebû Kullâbe! Bize nâsihat et.» dedi. «Adem devrinden beri senden baş-
ka Halife kalmadı.» dedi. Ö mer: «Biraz daha yap.» dedi. Ebû Kullâbe: «İlk İlecek Halife sensin.» dedi. Ömer: «Biraz daha et.» dedi. Ebû Ku-
llâbe: «Eğer Allah seninle olursa, kimden korkarsın? Eğer seninle ol-
mazsa kime sığınarsın?» dedi. Ömer: «Bu nasihat kifâyet eder.» dedi.

Süleyman bin Abdülmelik Halife idi. Bir gün: «Dünyada bu ka-
dar nimetlerden faydalandım. Acaba kıyamette hâlim ne olacaktır?» diye düşündü. O zamanın âlim ve zâhidi bulunan Ebû Hazime bir kimse gönderip arucunu ne ile açıyorsun, ondan bir miktar bana gön-
der, dedi. Ebû Hazim ona bir miktar kavrulmuş kepek gönderip gece gündüz budur, dedi. Süleyman onu görünce gayri ihtiyarı ağladı. Ebû Hazime'nin bu hâli, onun kalbinde fazla etki etti. Üç gün hiçbir şey ye-
meden oruç tuttu. Üç gün sonra Ebû Hazim'in gönderdiği kepek ile if-
tar açtı ve o gece hanımıyla yattı. Ve zamanın yegâne âdil Halifesi olan, adalette Hz. Ömer'in benzeti olan Ömer'in tabası Abdülaziz o gece ana rahmine düştü (*). Rivâyet edilir ki, bu, o yemeği yemenin sandımı niyetinin bereketiyle olmuştur. Ömer bin Abdülaziz'e: «Tevte etmenizin ve rüü' etmenizin sebebi nedir?» diye sormuşlar. Demiş ki,

(*) Kitabın hâzîne notalarında durum şöyledir. Fakat yanlış olsa gerek, öze Abdülaziz, Süleyman'ın eşi değil, Nervan'ın eşi'dir. Tarih kitaplarına bakılın.

bir gün bir köşeyi dövdüm. Kâde: «Sabah kıyâmet olacak göceyi hatırlaması nası?» dedi. Bu söz kalbime çok te'sir etti.

Harun Reşid'i Arafatta gördüler ki, şiddetli güneş sıcaklığından kızmış çakıl taşlar üzerinde, yalın ayak başı açık ayakta elini kaldırmış dua edip: «Allahum Sen sensin. Ben benim. Daima günah işemek benim âdetimdir. Senin de âdetin daima bağışlamaktır. O hâlde sen ben günahkâra rahmet ve mağfiret eyle.» diyor. Orada bulunan büyükler dediler ki, bakın, yerin padişahı, göğün padişahına nasıl yalvıyor.

Ömer bin Abdülaziz, Ebû Hazime: «Ey Ebû Hazım! Bana nâsihat et.» dedi. Ebû Hazım: «Ölümden önce, öldüğünü farzet ve ölümden sonra kendine revâ görmediğin şeyden kaçın. Zira ölüm yakın olubilir.» dedi.

O hâlde hükümet sahiblerinin, bu hikâyeleri göbünde buhandurmaları, kulaklarına küpe yapmaları ve her gördükleri âlimden nâsihat talep etmeleri gerekir. Onları gören âlimler de bu gibi şeylerle nâsihat etmeleri gerekir. Velhâsıl hak kelimesini esirgememeli, onlara gurur vermemelidir. Yoksa zulümde onlara ortak olur.

Dokuzuncu halde: Yalnız kendisi zulüm yapmama ile kalmamak, eli altında bulunan hizmetçileri, vekilleri ve valileri de zulüm yapmaktan menetmelidir. Zira âhiret günü onların zulmünü kendisinden sual ederler.

Mü'minlerin emri Hz. Ömer (r.a.), valisi Ebû Müse'l-Eş'ariye mektup yazdı. Mektup şöyle idi: «İmdi bahsiyar o kimsedir ki, emrindeki insanlar onunla bahsiyar olur. Bedbaht da o kimsedir ki, emrindeki insanlar onunla bedbaht olur. Sakın, müsamahakâr olma, yoksa emrindeki memur ve işçiler de disipliniz olur, haddini aşarlar. Sen de, taze ekini görüp gayri ihiyarı ondan yeyip et ve yağ bağlayan ve onun et ve yağ bağlaması helâkine sebep olan hayvan gibi olursan.» Tavratta yazılıdır ki: «Sultan, memurunun yaptığı zulme ses çıkarmazsa çuhbesiz onunla muamele edilir.» Hükümdar olan şöyle bilmelidir ki, dinini ve âhiretini başkasının dünyasına satan kimse kadar alacağını ve akasını kimse yoktur. Bütün memur ve hizmetçilerin niyeti, valiyi batılı, suret-i hakta gösterip dünyasından paylarını almaktır. Yani valinin cehennemini esfel-i safilline gitmesi ve kendilerinin de dünyevî arzularına kavuşmasıdır. Bundan büyük düşman olur mu ki, bir kaç akçe elde etmek için senin helâkine çalışmaktadır.

Velhâsıl memur ve hizmetçilerine adaleti tatbik ettirmeyen kimse, halkına tatbik edemez. Kendi çocuklarına ve akrabalarına adaleti tatbik ettirmeden de memur ve hizmetçilerine ettiremez. Kendi beden ülkesinde bunu tatbik etmeden de çocuklarına ve akrabalarına tatbik ettiremez. Beden ülkesinde adalet, zalmâ, şehvet ve gazabı skıldan çıkarıp onları akla ve dine esir etmektir, akıl ve dinî onlara esir etmek değildir. İnsanların çoğu hizmet kemerini akmak beline bağlar. Bir hâlesini bulup şehvet ve gazab arzularına kavuşmak için akıl, şehvet ve gazabın hizmetine verir. Akıl melekler cevherinden ve Allah'ın askerim-

dendir. Şehvet ve gıyab şeytandır, Allah'ın askerini, şeytanın eline esir veren kimse, başkasına nazil adalet edebilir, O hâlide önce adalet güneş kalbten doğar, nûru ve ziyası çoluk çocuğa sırayet eder. Ondarı sonra şualarınan ışığı halkına ulaştır. Güneşsiz şaa beklemek imkânsızdır.

Bili ki, adalet aklın kemâlinde ileri gelir. Aklın kemâli, işlerin hakikatini ve iç yüzünü bilip dış tarafla aklanmamaktır. Meselâ adaleti bırakıp dünyaya bağlanınca düşünelimdir ki, dünyadan maksad nedir? Eğer maksadı nefis yemekleri yemek ise, hakikatte insan suretinde yaratılmış bir hayvan olur. Çünkü yemeğe çok düşkün olmak hayvanlara yakıştır. Eğer maksadı güzel elbiseler giymek ise, erkek suretinde yaratılmış bir kadın olur. Zira süslenmek kadınlara yakıştır. Eğer maksadı düşmanlarına kızmak ise, insan suretinde yaratılmış bir köpek olur. Zira kuzup yapışmak ve parçalamak yirtici hayvanlara yakıştır. Eğer maksadı insanları kendine bağlayıp çalıştırmak ise hakikatte aklın suretinde yaratılmış bir câhildir. Zira eğer akıllı olsa, onların hepsinin kendi karın ve fercilerinin hizmetçileri olduklarını, kendisini buna vasıta ve âlet yaptıklarını, yaptıkları hizmeti kendi nefisleri için yaptıklarını anlardı. Bunun delilli şudur ki, eğer halkın ağzından başkılık ve hükümetin başka bir kimseye verileceğini duyular, hepsi ondan yüz çevirir, o kimseye yaklaşmamağa başlar. Hangi tarafta aklın ve gümüş görünürse, o tarafa hizmet ve secde ederler. O hâlide hakikatte bu hizmet değil, alay etmek ve maskaraya almaktır. Akıllı olan, işlerin hakikat ve ruhuna bakar, dış suretine bakmaz. İşlerin hakikatini anlatırdan tafsildâtan kıyas edilib anlaşılır. İşlerin hakikatini anlatılan minval üzere anlamayan akıllı olmaz. Akıllı olmayan adaletli olmaz. Adaletli olmayanın yeri cehennem ateşidir.

Öçüncü kaide: Kendine kibretlik sıfatı hâkim olmamalıdır. Zira kibirden öfke ve kırgınlık galib olur, onu intikama dâvet eder. Öfke ve kırgınlık aklın gülyabanıdır yâni âfettir. Tebekkürün âfet ve ilâcı, mühlükât rûknünde gıyab kısmında anlatılacağız, İnşâallah. Ama tekeb-bür sıfatı galib olduğu zaman, bütün hâllerde af ve kerem tarafına meyilmez. Sabır ve tahammülü meslek edinmelidir ve şöyle bilmelidir ki, sabır ve tahammülü meslek edinirse, Peygamber ve veliler gibi olur. Öfke, kırgınlık ve intikama meslek edinen insanlar barbarlaşır ve hayvan gibi olur. Hükâye: Ebû Cafer Halife idi. Cınamet işleyen bir kimse-nin öldürülmesini emretti. Mübarek bin Fudâle (r.h.a.) de o mecliste hazır bulunuyordu. «Ey mü'minlerin emiri Hasan-ı Basri rivâyet eder ki, Peygamberimiz bayurda: "Kıyamet günü bütün insanları bir meydanda topladıkları zaman, münadiler çağırır ki, Allah üzerinde hak-kı olan avâğa kalkın. İnsanları affedenlerden başkası avâğa kalkmaz.» Halife: «Vazgeçin; ben onun suçunu affettim.» dedi. Hükümet ehli olanların çağunun öfke ve kırgınlığı, kendilerine dil usatırlardır. Bunu yapanın kanına akıtmağa çalışırlar.

Bunun için böyle hâllerde şunu hatırlamalıdır: olsa (n.a.) Yahya Peygambere dedi ki: «Bir kimse senin hakkında gerçeği söyleyip doğ-

ru konuşursa şükür et. Eğer yalan söyleyip gerçeğin hâkâmını konuşarsa daha çok şükür et. Çünkü senin defterine cayıyla ve zahmetle amel ilâve edilir. Yâni o kimsenin amelini senin defterine aktarurlar.»

Peygamberin huzurunda bir kimseyi medhedip, «Çok kuvvetli ve zorlu bir kimsedir.» dediler. Peygamber: «Ne bakımdan?» dedi. Dediler ki: «Kimâle güçleşirse yener, kimâle husumet ederse onunla başa çıkar.» Peygamber: «Kuvvetli ve zorlu; kendi öfke ve kızgınlığıyla başa çıkandır, bir kimseyi yere vurup yıkan değildir.» buyurdu. Yine Peygamber buyurdu: «Üç şey vardır ki, onlara kavuşanın imanı tam ve kuvvetli olur: Kızdığı zaman kâtil bir şeye yönelmeyen, hoşnut olduğu zaman haktan ayrılmayan, muktedir olduğu zaman haklından çekilmiyen.» Hz. Ömer der ki: «Kızgınlık zamanında halini görmediğin hiç kimseye kılmad etme. Tama zamanında dememediğin hiç kimsenin dinine kılmad etme.» Ali bin Hüseyin bir defa camiye giderken bir kimse ona sövdü. Hizmetçiler onu dövmek istediler. Ali ondan uzaklaşın dedi ve döndü, o kimseye dedi ki, bizim içimizde gizli olan şey, senin dediğinden fazladır. Peki, bizim göreceğimiz bir işin var mı? O kimse mahcub oldu, yaptığı işe pişman oldu. Sonra Ali bin Hüseyin sırtındaki elbiseyi ve bin akşayı o kimseye verdi. O hem yürür, hem de: «Şahâdlik ederim ki, bu kimse Server-i Kâinat Peygamberin evlâdındandır, başkası değildir.» Yine ondan rivâyet edilir ki, iki defa hizmetçisini çağırdı. Cevab vermedi. Sonra: «Duyuyor musun?» dedi. Hizmetçi duyuyorum dedi. Peki, niçin cevap vermiyorsun? dedi. Hizmetçi: «Senle güzel ahlakından eminim, bilirim ki, beni cezalandırmazsan.» dedi. «Allah'a şükür ki, benim kölem bendem emindir.» dedi.

Ebû Zer'in bir hizmetçisi vardı. Bir gün bir koyunun ayağını kırıldı. Ebû Zer: «Niçin kırıldı?» dedi. «Seni kırarmak için, bile bile kırıldı.» dedi. Ebû Zer: «Ben de şimdî, sana bunu öğreten şeytanı kıracağım.» dedi ve o köleyi azad etti. Birisi Ebû Zer'e sordunsa, Ebû Zer: «Ey civanmerd! Benimle cehennem arasında bir geçit vardır. Eğer o geçidi aşabilirsem, senin bu sözlerinden güm yemem. Eğer geçemezsem, senin zannettiğinden daha fenayım.» dedi.

Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki: «Bazı kimseler vardır ki, bilim ve af ile, gündüzleri oruç tutan, geceleri namaz kılanın derecesine ulaşır. Bazı kimseler vardır ki, hükmi altında kendi ev halkından başkası olmadığı hâlde adı Cebbarlar defterine yazılır.» Yine Peygamber buyurur ki: «Cehennemün bir kapısı vardır. O kapıdan yalnız şeriate aykırı olarak kızanlar girer.» Rivâyet edilir ki, şeytan Müsâ'ın huzuruna gelip dedi ki, Ey Musa! Bana Allah'tan bir şey dilemek karşılığında sana üç şey öğreteceğim. Müsâ: «O üç şey nedir?» dedi. Şeytan: «Öfke ve hiddetten kaçın; hem hiddetlenen kimse ile, çocuklar topaç ile oynadığı gibi oynam. Kadınlardan sakın; çünkü insanlara kadınlara gibi güvenilir bir tazak kurmadım. Bahâlikten kaçın; çünkü habîlün din ve dünyasını ziyân ederim.»

Peygamber buyurur: «İhrasına alınması mümkün iken, onu yenen kimsenin Allah kalbini güven ve mutlulukla doldurur, Allah'a tevazu için süslü elbiseler giymeyene, Allah kerâmât elbiselerini giydirir.» Yi-ne buyurur ki: «Kıyâğı zaman Allah'ın kendisine kıymasını unutan kimsenin vey hâline!»

Bir kimse Peygambere: «Ya Resûlallah! Bana bir amel öğret ki, onunla rahmete lâyık olup cennete gireyim.» dedi. Buyurdu ki: «Kıy-ma ki cennet sana nasib olsun.» Daha ne buyurursunuz, ya Resûlallah? dedi. «İliç kimseden bir şey talep etme ki, cennet senin olsun.» buyurdu. Daha ne buyurursun, ya Resûlallah? dedi. «İki defa namazdan sonra yetmiş defa istiğfar et ki, yetmiş yıllık günahın af olsun.» buyurdu: «Benim yetmiş yıllık günahım yoktur ki.» dedi. Peygamber: «Bahana günaha af olur.» buyurdu. «Bahamın da yetmiş yıllık günaha yoktur.» dedi. Peygamber: «Kardeşinin günaha af olur.»

Abdullah bîn Mes'ud (r.a.) der ki: «Bir defa Peygamber bân ganimet mallarını taksim ediyordu. Birisi bu taksim Allah için değıldir yünü adaletli değıldir dedi.» İbn-i Mes'ud rivâyet eder ki, Peygamber bu sözünden hiddetlenmiş ve mübarek yanağı kırmıştı. Öksesini yenip ancak şunu söylemiş: «Allah, kardeşim Müsâ'ya rahmet etsin ki, onu benden fazla sevdi.» O da onların ezasına sabrederekli.

Bu anlatılan hadîseler ve hâkâyeler, hükümet ehlinin nasihatı içindir. Eğer imanın aklı yerinde duruyor ise, bu nasihatler te'sir eder. Eğer te'siri olmazsa, kalbi imandan boşaldığı için sadece dili laklakası ve konuşması olur, başka bir şey olmaz. Kalble olan iman konuşması ise başka şeydir. Bir yılda haram yoldan bu kadar bin altına toplayıp geri haram yerlere sarf eden bir memurun imanın hakikatinde çok acayiblik vardır. Bunların tamamı onun uhdesinde kalır. Kıymet günü kendisi onun her bir altınıyla muahaza edilecektir. Mânfaatı da başkalarına olmuştur. Bu, aldanma ve hasaretin temelî kâfir ve de'iletin de mayası olduğunda şübhe yoktur.

En doğruyu Allah bilir. Dönüş ve gidış onadır.

Kımya-yı saadetin ikinci rûkrü bitti. Bundan sonra Allah'ın inayeti ve tevfiğiyle üçüncü rûkrü gelecektir.

Üçüncü Rükün Muhlikât

Kimya-yı Saadet kitabının din yolundaki meselelerinin üçüncü rükû, din yolunun akabelerini (geçitlerini) beyân eder. O akabelere muhlikât denir. Yani o akabeler, ne çeşit şeylerdir? Kaç akubedir? Onun ilâcı kaç çeşittir? Onu beyân eder. Bu da on asıl üzeredir:

Birinci asıl: Nefsin riyazeti, kötü ahlâkın tedavisi ve güzel ahlâkı elde etmenin tedbirleri hakkındadır.

İkinci asıl: Mide ve fere arzularının ilâcı ve onların zararları hangi yolla önlenebileceği hakkındadır.

Üçüncü asıl: Çok konuşmanın zararlarının ilâcı ve yalnız söylemek, gıybet etmek ve banlara benzer dil âfetleri hakkındadır.

Dördüncü asıl: Öfke ve hasedün ilâcı ve onların âfetleri hakkındadır.

Beşinci asıl: Dünya sevgisi ve dünya sevgisinin bütün günahların başı olduğu hakkındadır.

Altıncı asıl: Mal sevgisinin ilâcı ve bahâllığın âfetleri ve cömertliğin medhi hakkındadır.

Yedinci asıl: Dûâ, makam sevgisi ve onun âfetleri hakkındadır.

Sekizinci asıl: Riyâ ile ibâdet edip kendini ahid ve zâhid göstermeyi seven kişinin bundan kurtulma ilâcı hakkındadır.

Dokuzuncu asıl: Kibir ve gururun ilâcı ve güzel ahlâk ile tevazuyu elde etmenin çareleri hakkındadır.

Onuncu asıl: Gururun ve kendi hakkında gerçeğe uygun olmayan hösn-ü zanın ilâcı hakkındadır.

Kötü sıfatların asılları bunlardır. Bunların diğer dalları bu on asılda anlatılacaktır, İnşallah. Bu on asıl bırakın iç âleminizi bu kötü ahlâk peşliğinden temizlemiş olur, kalbi iman hakikatleriyle süslenmeye layık kızarır. İmanın hakikatleri, Allah'ı bilmek, tevhid ve bunlara benzer şeylerdir.

BİRİNCİ ASIL

NEFSİN RİYAZETİ VE KÖTÜ AHLAKTAN TEMİZLENMESİ

Biz bu asılda güzel ahlâkın faziletini anlatacağız. Sonra güzel ahlâkın hakikatinin ne olduğunu beyan edeceğiz. Ondan sonra da kötü ahlâkın alametlerini anlatacağız, ondan sonra bir kimsenin kendi aytını görmesinin çarelerini beyan edeceğiz. Sonra güzel ahlâkın alametlerini beyan edeceğiz. Ondan sonra evlâd yetiştirilmenin, onları terbiye ve te'dip etmenin yolunu anlatacağız. Daha sonra da müridlerin başlangıçta mücahede yolunu beyan edeceğiz. Önce güzel ahlâkın faziletini ve sevabını beyan edelim.

GÜZEL AHLAKIN FAZİLETİ VE SEVABİ

Bil ki, Hak Teâlâ Muhammed Mustafa'yı güzel ahlâk ile medhedip: «Şüphesiz sen, en büyük ahlâk üzeresin.» (Kalem sûresi, âyet: 4) buyuruyor. Peygamber: «Ben güzel ahlâkı tamamlamak için dünyaya gönderildim.» buyuruyor. Bir kimse Peygamberin huzuruna gelip: «Ya Resûlallah! Din nedir? Bana öğret.» dedi. Peygamber: «Din güzel ahlâktır.» buyurdu. O kimse bir defa Peygamberin sağundan ve bir defa da solundan geçerek aynı suali sordu. Her defasında Peygamber: «Din güzel ahlâktır.» diye cevap verdi. Nihayet Peygamber: «Anlamıyor musun? Kumuyacaksın, üfketenmiyeceksin.» buyurdu.

Yine Peygamber: «Amellerin en faziletlisi nedir ya Resûlallah?» diye sorana: «Amellerin en faziletlisi iyilik yapmaktır.» buyurdu. Bir kimse Peygambere: «Bize bir vâsiyet et; onunla amel edelim.» deyince, «Nerde olursan, Allah'tan kork. Her kötülüğün seara bir iyilik yap ki, o kötülüğü silsin ve insanlarla güzel ahlâkla müâzeret et.» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Allah kimse güzel ahlâk ve güzel yüz ve güzel hâl ve hareket nâsib ederse, onu cehennem ateşine yedirmez.»

Peygambere: «Fikrin kadın gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kalar, fakat kötü huyludur, diliyle konuşmasını inceltir.» dediler. Peygamber: «Onun yeri cehennemdir.» buyurdu. Yine buyurdu: «Sırke, halb bozduğu gibi, kötü huy da taatı bozar.» Yine dua ederken buyurdu: «Ya Rabbi! Bana güzellik nâsib ettiler; âfiyet ve güzel ahlâk nâsib ettle.» Peygambere: «Allah'ın kullarına nâsib ettiği en hayırlı şey nedir?» diye sorduklarında: «Güzel ahlâktır.» buyurdu. Ve yine Peygamber buyurdu ki: «Güneşin harareti huzu mahvettiği gibi, güzel ahlâk da günahları mahveder.»

Abdurrahman bin Semürre der ki; Peygamberin yanındaydım. Buyurdu ki: «Dün acayib şey gördüm: Bir kimseyi gördüm ki, dizî üzerine düşmüş idi ve onunla Hak Teâlâ arasında büyük bir perde var idi. Güzel ahlâka gelip o perdesi kaldırır ve o kimseyi Hak Teâlâ'ya ulaştırır.» Yine buyurdu ki: «Kul güzel ahlâkı ile gündüzleri oruç tu-

tan ve geceleri namaz kılan kimsenin derecesine ulaşır. İbâdeti zayıf da olsa ihârette yüksek derecelere ulaşır.» Güzel ahlâkın en güzeli Peygamberin ahlâkı idi. Bir gün kadınlar Peygamberin huzurunda gürültü ve şamata edip bağırıyordular. Hz. Ömer içeri girince, kadınların hepsi kaçtı. Ömer: «Ey Allah'ın düşmanları! Benden utanmıyorsunuz da, niçin Allah'ın Resûlünden utanmıyorsunuz?» dedi. «Ey Ömer! Senin huyun Peygamberin huyundan serttir.» dediler. Peygamberimiz Hz. Ömer'e: «Ey Hattabeğüm! Nefsüm kudretinde bulunan Allah hakkı için, şeytan ne zaman seni yolda görürse, seni heybetinden yoluna değiştirir.» buyardı.

Fudeyl bin İyad (r.h.a.): «Güzel ahlâk sahibi fâsıkla arkadaşlık yapmayı, kötü huylu zâhîle arkadaşlık yapmaktan daha iyi görürüm.» dedi. Abdullah bin Mühârek (r.h.a.) kötü huylu birisiyle bir yola gitti. O kötü huyludan ayrılmaya ağıladı: «Niçin ağlıyorsun?» dediler. «O bîşâre yanımdan gitti; o kötü huy da onunla beraber gitti, ondan ayrılmadım.» dedi. Kettânî (r.h.a.) der ki: «Sofîlik, güzel ahlâk olmaktadır. Güzel ahlâk ziyâde olan, Sofîliği de ziyâdedir.» Yahya bin Müzâ-ı Hâzî der ki: «Kötü huy öyle bir günahdır ki, onunla hiçbir taatın faydası olmaz. Güzel ahlâk öyle bir taattir ki, onunla hiçbir günahın zararı olmaz.»

GÜZEL AHLÂKIN HAKİKATI

Bil ki, güzel ahlâkın hakikatının ne olduğu ve hangi sıfat olduğu hususunda çok sözler söylenmiştir. Herkesin kalbine doğan mertebeyi beyan etmiştir, fakat onun tam hakikatını beyân etmemişlerdir. Bâni kimseler: «Güzel ahlâk, güler yüzlü olmaktır.» demişler. Bânu da: «İnsanların ezâna tahammülü etmektir.» demiş. Dâğır bir kısım da: «İnkâsın almaya muktedir ikem, sıffetmektir.» demişler. Bunun gibi nice sözler söylemişler. Fakat bu anlatılan güzel ahlâkın dallarıdır; hakikatının tamamı değildir. Biz onun hakikatının tamamını beyân edeceğiz.

Bil ki, insan iki şeyden yaratılmıştır: Biri vücuttur ki, onu zâhîr göze görmek mümkün olur. Biri de ruhtur ki, onu zâhîr göze görmek mümkün olmaz. Belki, kalb gözüyle görmek mümkün olur. Biri vücut ve biri de ruh olan bu iki şeyin herbirinin bir iyilik, bir de kötülük tarafları vardır. İyilik taraflarına güzel ahlâk ve güzel yaratılış denir. Güzel ahlâk, bâtin yüzünden güzelliğine denir. Nitelik güzel yaratılış da zâhîr yüzünden güzelliğine denir. Zâhîr yüz, yalnız göde, yahut burun, yahut ağız güzel olması değil, belki ancak bütün insanın güzel olup birbirlerine mütenasib olmasıdır. Bâtin yüzü de ancak dört çeşit kuvvetin bulunmasıyla güzel olur. Bunlar, ilim kuvveti, öfke kuvveti, şehvet kuvveti ve adalet kuvvetidir ki, bu adalet kuvveti anlatılan üç kuvvetin arasındadır.

İlim kuvveti: Bil ki, ilim kuvvetinden gayemiz zekîliktir. İlimin güzelliği, sözlerin doğrularını yalanandan, işlerin iyisini kötüsünden

ve itikâdî meselelerde hakdan hâkîdan ayırdetmektir. İnsana bu kemâlî hâsıl olunca, onun kalbinde, bütün saadetlerin bağı olan hikmet nûru meydana gelir. Nitekim Allah buyurur ki: «Hikmet verilen kimseye, şâhîsâ çok hayır verilmiştir.» (Bakara sûresi, âyet: 269).

Gazab kuvvetinin güzelliği: Şeriate mutî olup şeriatın emriyle kalkıp oturmaktır.

Şehvet kuvvetinin güzelliği: Serkeş olmayıp akıl ve şeriatın hükümüne girmektir. Şöyle ki, akla ve şeriate kolaylıkla uymaktır.

Adalet kuvvetinin güzelliği: Gazab ve şehvetini, din ve aklın emri altında zabtetmek, ona hâkim olmaktır.

Gazab, av köpeği gibidir. Şehvet avcunun bindiği ata benzer. Akıl da atın üzerindeki avcıya benzer. Bâzan at serkeşlik yapar. Bâzan da uslu olur, emir dinler. Köpek de bâzan eğitilmiş ve terbiyeli olur. Bâzan da kendi tabiatında olur. Köpek eğitilmiş olmazsa, at da uslu olmazsa, avcunun avı yakalaması mümkün olmaz. Hattâ atın kendisini yere vurup öldürmesinden, yabut köpeğin kendisini parçalayıp öldürmesinden korkar. Adaletin mânası, bunların ikisini dine ve akla itaat ettirmek, bâzan gasabın serkeşliğini gidermek için, ona akli muazalat etmek, bâzan da şehvetin fesâdını kabâhirmek için, ona gazaba muazalat etmektir.

Eğer bu dört kuvvet anlatılan sıfatlar üzere olursa, tam bir güzel ahlâk hâsıl olur. Eğer bâzısı o sıfatlar üzere olursa güzel ahlâk tam olmaz. Bu şuna benzer ki, bazı kimselerin ağzı güzel olur, fakat gözü güzel olmaz. Bazılarının da gözü güzel olur, burnu güzel olmaz. Buna tam güzelliğe denmez.

Bil ki, bu kuvvetlerden herbiri çirkin olursa, ondan nice çirkin hâsletler ve nice çirkin hareketler meydana gelir. Bu kuvvetlerin çirkinliği iki yoldan olur: Biri haddi aşmakla, diğeri de, noksan olmakla. Meselâ ilim haddi aşarsa, yaramaz işlerle uğraşır ve faydasız tevâzileri düşünmeye başlar ki, ona cerbeze denir. Eğer haddinden az olursa ondan şehvâk ve aptallık meydana gelir. Eğer itidâl derecesinde olursa, ondan güzel tedbirler, doğru görüşler, sağlam fikirler ve hayırlı düşünceler meydana gelir.

Gazab kuvveti de eğer haddinden fazla olursa, ona tehevür denir. Eğer noksan olursa ona yüreksizlik ve cesaretsizlik denir. Eğer orta hâle olursa, ona cesaret denir. Cesaretle tutûl, kerem, yüce hîmnet, hilm, tahammül, temkin, haysala genişliği ve benzeri sıfatlar doğar. Tehevürde, gurur, kibîr, tahammülsüzlük, tehakküm ve tehikâdî işlere girmek ve benzeri şeyler meydana gelir. Yüreksizlik ve cesaretsizlikten, kendini aşağı görme, çaresizlik gösterme, çarpınma, ferhad etme, yağcılık etme meydana gelir.

Şehvet kuvveti ifrat derecesinde olursa, ona hırs denir ve ondan hayasızlık, pislik, kötülük, zenginler karşısında aşağılık duyuma, fakirleri hor görmek ve bunlar gibi şeyler vücuda gelir. Eğer noksan olursa ondan gevşeklik, merteksizlik meydana gelir. Eğer mütedil olursa

ona iffet denir ve ondan haya, kanaat, cömertlik, sabur, zarafet ve uygunluk meydana gelir.

Bu sıfatların da iki yönü vardır. Her ikisi de çirkin ve kötüdür. Onların ortası makbûl ve güzeldir. Bunların ortası dediğimiz, bu iki kötü yönün ortasıdır ki, kıldan incedir. Sırat-ı müstakim de budur. Bunun incediği Ahiret Sıratı gibidir. Dünyada bu sırat üzerinde doğru durup ayağı kaymayan, kıyamet gününde o sırat üzerinde emîn olur. Bunun içindir ki Cenâb-ı Hak bütün sıfatlarda ortasına emir edip buyurdu ki: «İstikâk ettikleri zaman İsrâf etmeyen ve kıymayı ikisâlin ortasında bulunanlar.» Ve Peygambere: «İstikâh şey vermeyecek şekilde elini tamamiyle bağlama ve hepsini telef ve İsrâf edecek kadar da hüşûdün açma.»

O hâlde tam ve güzel ahîlîk, bütün bu sıfatlarda orta hâlde bulunan kimsedir. Nitekim güzel yüz de, her yerin tam güzel, itidalî ve âzaların birbirleriyle mütevasıf olmasıdır. Bütün insanlar bu sıfatlarda dört kısma ayrılır:

Birinci kısım: Bütün bu sıfatların en mükemmel hâli kendisinde mevcut olan ve bütün insanların kendisine uymalarına liyakati bulandır. Bu sıfatla sıfatlanan kimse yalnız Muhammed Mustafa'dır. Nitekim tam güzelliğe ve cemâl ile mehtasîf olan Yûsuf (a.s.) dir.

İkinci kısım: Bu sıfatların en kötüsünün bulunduğu kimsedir. Bu kimse tam bir bedbahtır. Onu insanlar arasından ayıklamak lâzımdır. Çünkü o sureten şeytana yakın olur. Zîrâ şeytan çok çirkindir. Şeytanın çirkinliği bâni yücüdür. Yâni ahîlîk çirkindir.

Üçüncü kısım: İkisâlin ortasında olup fakat güzelle daha yakın olandır.

Dördüncü kısım: Orta olup fakat çirkinle daha yakın olandır. Zâhiri güzelliğe gayet güzel ve gayet çirkin yüzü kimseler çok az ve azdır bulunduğu ve insanların çoğu orta hâle olduğu gibi, bâni ahîlîkte de hâl böyledir. O hâlde herkes uğrup didinmeli, kemâl derecesine erişemese de bâri ona yaklaşımağa çalışmalıdır. Ve eğer bütün ahîlîk güzel olmazsa da, bâri çoğu güzel olmalıdır.

Güzel yüzle çirkin yüz arasındaki farkın nispeti olmadığı gibi, güzel ahîlîk ile çirkin ahîlîk arasındaki farkın nispeti de yoktur. Güzel ahîlîkin tam mânasî budur. Güzel ahîlîk ne bir, ne on, ne de yüz çeşit değildir. Belki sonsuzdur. Fakat onun aşî gazab kuvveti, ilim kuvveti, adalet kuvveti ve şehvet kuvvetidir. Mîtebakîsinin hepsi bu dört asî tabîdir ve bunların dalları ve şubeleridir.

GÜZEL AHLÂK NASIL KAZANILABİLİR?

Bil ki, bân kimseler derler ki, dış âzaların yaratıldığı değışmediği ve yaratıldığı şekilde kaldığı, kısa boylu, uzun boylu olamaz; uzun boylu da kısa boylu olamaz ve yine güzel çirkin olamaz, çirkin de gü-

zol olmaz, esasa bağlandığı gibi, bütünü ahlak da değişmez, tebeddül olmaz. Bu görüŖ yanıŖtır: Zira eŖer yanılı olmasaydı, terbiye etmenin, riyazat çektirmenin ve nâsihat etmenin faydası olmazdı. Belki bunlar tamamen apaçık bâtil olurdu ve Peygamber: «Ahlâkıma güzelleştirin.» buyurmazdı. Ahlâkı deęiŖtirmek niçin imkânsuz olsun ki, serkeş ve harçın hayvanları aŖırtmakla üstüli ve uslu hâle getirirler, vahŖi hayvanları ahilleŖtirirler. Bunu da yaratılıŖa kıyaslamak bâtildir. Çünkü hareketler iki kısımdır. Bazıları irâdesinin dıŖındadır. Yâni insan irâdesinin ona yolu yoktur. Nitekim hurma çekirdeğinden elma ağacı bitirmek mümkün olmaz.

Fakat hurma çekirdeğini ekip bakmakta ve diğer şartları gözetmekle hurma ağacını bitirip meydana getirmek mümkün olur. Bunun gibi, şehvetin ve gazabın asalarına insanın irâdesiyle var ve yok etmek mümkün değildir. Ama te'dib ve terbiye etmekle ve riyazat yoluyla mütedil hâle getirmek mümkündür. Mümkün olduğu tecrübe ile bilinmektedir. Gerçi bazı insanlar için zordur. Zor olmasının da iki sebebi vardır: Biri, yaratılıŖının aslında bu sıfatlar onun bütününde kuvvetli yaratılmıştır. Diğeri de, uzun zaman o sıfatlara uyduğu için kuvvet bulmuşlar. İnsanlar te'dib ve terbiye olmak hususunda dört derece üzeredir.

Birinci derece: Saf kalbil olup hiçbir şekilde kötü ahlâkı âdet edinmemişler. Bu kimseler çabuk ıslâh olar. Yalnız onları talim, terbiye edecek, onlara kötü ahlâkın âfetlerini anlatacak ve doğru yola irşad edecek kimseye ihtiyaçı vardır. Çocuklar küçük yaŖlarında böyledir. Onların doğrubak anlayıŖı anne ve babalarının nâsihatine ve terbiye şekline bağlıdır. O halde onları dünyaya itirâsı yapmamalı, istedikleri gibi yaşamalarına müsaade etmemelidir. Yoksa onların kanına, ve günahına girmiş olurlar. (Mânevî hayatlarını yitmiş olurlar.) Bu sebepten Hak Teâlâ buyurur ki: «Ey mü'minler! Kendinizi ve çocuklarınızı cehennem ateşinden koruyunuz.»

İkinci derece: Bâtil bir insanı yoktur. Ancak kötü huyu uymaktadır. Bir müddet şehvet ve gazab peşinde gümüşür. Fakat onlara uymanın doğru olmadığını bilir. Bu kimselerin ıslâhı, birincisinden daha zordur. Zira bunun iki Ŗeye ihtiyaçı vardır: Biri, tabiatına yerleşen kötü âdeti çıkarmak, diğeri de, onun yerine tohumunu ekmektir. Fakat onda istek ve çaba olursa, çabuk ıslâh olur, kötü ahlâktan temizlenir.

Üçüncü derece: Uymakta olduğu huyu kötü bilmez. Âdet edindiği çirkin hareket onun gözünde iyi görünür. Böyle kimselerin ıslâh olması çok nadirdir.

Dördüncü derece: Kötü ahlâkıyla övünür, sevindir. Onu iyi bir Ŗ olarak düşünür. Meselâ: «Ben bu kadar adam öldürdüm, Ŗa kadar bezgunculuk yaptım ve zina ve livata yaptım» diye haf atıp övünen kimse gibi. Böylelerine gükten saadet ve hidayet eritemedikçe, ilâç kabul etmezler. Zira insanlar onu tedavi edemez.

KÖTÜ AHLÂKIN TEDAVİSİ

Kötü bir ahlâkı kendinden geçirmek isteyen için yalnız bir yol vardır. O da nefsi neyi emir ederse onun aksini yapmaktır. Zira şehvet ve arzu, kendisine mahalefet etmekten başka hiçbir şeyle kırılmaz. Her şey zıddı ile kırılır. Nitekim bedende olan hastalık, eğer soğuktan ileri geliyorsa onun tedavisi soğuklukla yapılır. Eğer soğuktan ise, sıcaklıkla tedavi edilir.

Öfkeden meydana gelen her türlü çirkin ahlâkın ilacı sabırlı olup yüke tahammül etmektir. Tekebbürden ileri gelen çirkin ahlâkın ilacı da tevazu göstermektir. Bahâllikten ille gelen çirkin ahlâkın ilacı da öcmerlikdir. Hepsini böyledir.

O halde kendini zorlayarak iyi işleri adet edinende, güzel ahlâk meydana gelir. Şeriatın iyi işleri emretmesinin hikmeti de budur. Zira işleri yapmaktan gaye kalbi çirkin şekilden güzel şekle çevirmektir. İnsanın tekebbüf ile adet edindiği herşey, onun tabiatı ve huyu olur.

Nitekim başlangıçta okuldan kaçan ve zorla okula gönderilen çocuk zamanla bu tabiatı ve huyu alır. Bu tabiat üzere büyüdünce, yalnız ilim öğrenmek, Kur'an okumaktan ve tekmil edeblerden zevk alır, bunlarısız edemez. Hatta güvercin uçurmayı, satranç ve kumar oynamayı adet edinen kimse, bunlar ona o derece huy olur ki, bütün malını onların uğrunda feda eder de onları bırakmaz.

De ki insanın tabiatına aykırı olan şeyi de adet edinmekle, tabiat (huy) olur. Hatta bazı kimseler, fırsatlığı ile övünür ve bu yüzden dayak yemeye ve elinin kesilmesine sabreder. Muhannesler de kötü işleriyle birbirlerine övünürler. Hatta hacamatçılara, çöpeçilere bakarsanız, kendi işlerinde alimler ve krallar gibi birbirlerine övünürler. Bütün bunlar adet edinmek sonucudur. Hatta kil yemeyi adet edinen kimse, öyle bir dereceye varır ki, hasta olmaya ve ölmeye sabreder, kil yememeye sabir edemez.

O halde tabiatı uygun olmayan şeyler, adet edinmekle tabiat oluyorsa, tabiatı uygun olup insanın kalbine yemek ve içmek mesabesinde olan şeyler, adet edinilmekle tabiat olmaları daha kolaydır. Cenab-ı Hakki taramak, ona itaat ve ibadet etmek, gazab ve şehveti yenmek; insan kalbinin gereğidir. Zira o insan kalbi, melekler çevresindedir. Onun gıdası Allahın marifeti, taat ve ibadettir. Böyle olmayan insanların kalpleri hastadır. Öyle ki, onun gıdası hoşuna gitmiyor. Tıpkı bazı hastaların (yararlı) yemeğine düşman kesilmesi ve kendii zararlı olan şeylere meyyledip onu yemeğe düşkün olması gibi.

O halde Cenab-ı Hakki bilmekten ve ona itaat etmekten başka şeye râğbet edenim göçlü hastadır. Nitekim Allah Teâlâ: «Kalblerinde hastalık vardır.» buyuruyor.

Ve yine: «Ancak Allah'a selim kalb ile gelenler kurtulur.» (Şuara sûresi, âyet: 89) buyurduğu. Hasta vücut bu dünyada helâk olmak tehlikesinde olduğu gibi, hasta kalb de öbür cihanda helâk olmak tehlikesindedir ve yine hasta olan kimse için ancak kendi nefsi arzularına muhalefet edip acı ilaçları kullandığı ve doktorun emrini dinlediği zaman sıhhat bulması ümit edildiği gibi, hasta kalb de, şeriat ertabasının emriyle nefsi isteklerine muhalefet edip onu kahrretmekten başka hiçbir çare ve ilaç ile iyileşmez. Çünkü insanların kalbinin doktora, şeriat ertabalarıdır. Hulasa beden doktoru ile kalb doktorunun yolu birdir. Şuakiş soğuklukla, soğukluk da sıcaklıkla tedavi edilir. Bunun gibi, tekebbür sıfatı bür kimseye galib olursa o tevazu ile şifa bulur. Ve eğer tevazu ve zeillik; hasıslık ve denlilik haddine ulaşacak kadar galib olursa, ona biraz tekebbür, üstünlük taslama şifa verir.

Demek ki güzel ahlâkın üç sebebi olduğu bilinmelidir. Birincisi, Fitratın (yaratılışın) aslıdır. Bu Allahın katıksız ihsanı ile olur, çünkü Allah bir kulunu güzel ahlâk üzere yaratır.

Meselâ ömürü, mütevazı ve haya ehli olarak yaratır. Böyle kişiler çoktur.

İkincisi, tekebbütle, (kendini zorlamakla) ve güzel hareketlerle uğraşmakla, o güzel hareketler ona adet ve tabiat olur. Üçüncüsü, güzel ahlâka sahip olan kimselere arkadaşlık etmek, beraber kalmak ile ister istemez o sıfatlar onun tabiatına yerleşir. Gerçi kendisi bunun farkında olmaz. Bu üç saadete sahip olan, yani hem fitratında güzel ahlâk üzere yaratılmış, hem iyi ve salih insanlarla arkadaş olmuş, hem de hayırlı işleri ve beğenilen ahlâkı kendine adet edinmiş olan kemal derecesinde olur. Bu üç halden mahrum olan, şöyle ki, fitratının aslında noksan olan, Fakir ve fesad ehliyle arkadaşlık yapan ve şer işler ve kötülikleri adet edinen şakiliğin en son derecesinde olur. Bu iki derece arasında çok derece vardır. Bazısına erişilir, bazısına erişilmez. Herkesin saadet veya şakiliği ulaştığı derece ölçüsünde olur. «Zerre kadar hayır işleyen onu görür ve zerre kadar şer işleyen onu görür.» (Zilzal sûresi, âyet: 7).

İŞLERİN ALETİ AZALARDIR

Bil ki, ameller, azalarla yapılır. Fakat amelden maksad kalbin halini değiştirmektir. Zira gönlü o alemde sefer yapacaktır. O halde Cemal ve Kemal ile Sefer çıkmalıdır ki, Allahın huzuruna layık olabilin. Ve yine ayna gibi parlak ve passız olmalıdır ki, Melekât Süreti onda görünebilsin ve vastını duyduğu cennetin önemsiz kalacağı yüce Cemalî seyredilebilsin. Gerçi bedenim de o alemden nasıblı vardır. Fakat o alemden esas pay sahibi kalırsın. Beden ona tabidir.

Şunu da bil ki, kalb ayrı bir şey, beden ayrı bir şeydir. Kalb, melekût âleminden, beden ise fizik âlemindedir. Bu hususu kitabın unvanında (başında) etraflı olarak izah ettik. Ama beden kalpten ayrı ise

de, kalb ile ilgili vardır. Şöyle ki, bedenle yapılan her güzel amelden kalbe bir nur hasil olur. Bedende yapılan her kötü mamelemeden de kalbe bir zulmet meydana gelir. Bu itibarla hayır işten doğan nur saadet tohumu, kötü amelden mütevakkül olan zulmet, şakilik tohumudur. Bu alaka dolayısıyla insan bu aleme getirildi ki bedeni sırat ve vacibe edînip nefsinde kemal sıfatları ede etsin.

Measla yazı yazmak, kalb sıfatlarından bir sanattır. Fakat onu vücûda getirmek parmakları oynatmakla olur. Güzel yazı yazmak isteyen kimse, kalbî güzel yazıyı kavrayana kadar kendini zorlayarak ve çabıyarak güzel yazmaya devam etmelidir. Kalbî güzel yazıyı kavrayınca, parmaklar, o yazının şeklini kalpten alıp yazmaya başlar. Bunun gibi insan kalbî güzel işten güzel ahlak alır. Güzel ahlak kalbe yerleşip kalbin sıfata olunca, hareketleri de o güzel ahlağın sıfatına göre olur.

Demek ki, bütün saadetlerin ve salih amellerin başlangıcı uğraşarak iyi işler yapmaktır. Bunun sonu da kalbedeki sıfatları iyileştirmektir. Bundan sonra kalbin nuru dışarı vurur ve hayırlı işler istekte yapar. Bunun sırrı, kalb ile beden arasında konuşmuş ilişkidir ki, kalb bedene, beden de kalbe tesir eder. Bunun içindir ki, gâfiletle meydana gelen hareket, kalbe göre yazı olmuştur. Kalbe sıfat kazandırmaz. Zira kalb ondan habersizdir.

İŞLERDE ÖLÇÜLÜ OLMAK

Bil ki, hastanenin hastalığı soğuktan olursa, sıcak şeyleri bulup yemesi de bir hastalık yapabilir. Belki tedavinin ölçüsü vardır. O ölçüyü köşüp geçirmek gerekir. Çünkü asıl maksat ne ısığa, ne de soğuğa malî olmayan mu'tedil mizettir. İtidal haddine ulaşıncaya kadar tedaviyi bırakıp mizacı itidâle tutmaya gayret etmeli, daima mu'tedil gövdeler yemelidir. Bunun gibi, mezzum (kötü) olan her ahlak ile kalb hastalanır. Sıhhati itidâl haddi ile olur.

Demek ki, kalbin bir itidâl haddi vardır. Measla, bahil olan kimseye, kolaylıkla malına verebilecek duruma gelinceye kadar malını vermesi emredilir. Ancak kerah haddine ulaşacak kadar olmamalıdır. Çünkü kerah da mezzum (kötü) dür. Beden tedavisinin ölçüsü, tabîi ilmi olduğu gibi, bunun da ölçüsü Şeriat'tır. O halde bunun itidâl haddi; Şeriatın, vermesini emrettiği şeyleri vermek kendisine kolay gelmek, onu verememek düşüncesini tasammamalıdır; Şeriatın vermemeyi emrettiği her şeyi korumak, kalbine onu vermek fikri olmamalıdır. İtikâl haddi üzere bulunmak için böyle olmak gerekir. Eğer kalbine vermemek, yahut vermek fikri olup vermemek, veya vâtinmeye kendini zorlayarak (tekeffül ile) yapıyorsa, o kimse henüz hastadır.

Fakat bu da takdire gayan bir mertebedir. Çünkü hiç olmazsa tekeffül ve zahmetle tedavi olur. Zira tekeffül tabiat olmasına vacibe olur.

Bunun için Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Allahın emrine gönül boş-
lağın ve şakir kalbe uyum. Eğer böyle yapamazsanız, hari zor ve tekel-
lifle uyum ki, zoraki uymaya sabretmekte de çok hayır vardır.» Şunu
da bil ki, malın tekellüf ile veren cömert sayılmaz. Belki, bu iş kendi-
sine kolay ve basit gelen zimse cömerttir. Yine mal tekellüf ve zahmet-
le koruyan bahil değildir. Belki mal saklamak, tutkunluk yapmak ta-
bil olmalıdır. O halde bütün güzel ahkâklar tabiat (huy) olup aksi ancak
tekellüfle mümkün olmalıdır. Hatta kâmil ahik, iradesinin yularını şer-
riyatın eline verip kolaylıkla uyabilmek ve kalbinin muhakkemesinde zer-
re kadar iltaz ve mahalefet eseri bulunmamaktır. Nitekim Allah Te-
âlâ buyurur: «Rabbimin hakkı için onlar, aralarında itilafa düştük-
leri şeyde seni hakem yapmadıkça, sonra verdiğin hükümden nefile-
rinde memnuniyetsizlik bulmaz hale gelmedikçe (hakkıyla) iman
etmiş olmazlar.»

Ahlakın kemali, itaatın kemali olmasının sırrı vardır. Gerçı bu
kıtap onun tafsilâtını kaldırmaz. Fakat ona biraz işaret edelim.

O halde bil ki, insanın ebedi sadeti, meleklerin kodsi sıfatında
ve insanların mücerred ahkâkında bulunmaktadırlar. Zira insan melek-
lerin cevherinden yaratılmıştır. Meleklerin tabiatına uygun olmayan
her sıfat ona yabancıdır. İnsanın, bu sıfatı kendine arkadaş ediniş
onunla beraber ahiret yoluna gitmesi onu melekler adinesine katal-
maktan uzaklaştırır. O halde ahirete meleklerin sıfatıyla gitmesi ve
kötü sıfatları arkadaş edinmemesi gerekir. Malı saklamaya düşkün
olan, mal ile meşguldür. Malı dağıtmaya hevesli olan da, vermek yo-
lunda ilerler ve cömertliğe düşkün olur. Haris (düşkün) olan insan-
larla meşgul ve ilişki bağlarıyla bağlıdır. Tervazuya düşkün olan da bir
nevi harisdir. Melekler ne ne mal ile meşgul, ne de insanlarla; çünkü
onlar Cenab-ı Hakın aşk ve muhabbetinden başka hiçbir şeye itilaf
etmezler.

O halde insan kalbinin ilişkisi dünya malından, hatta bütün ma-
sivadan (Allahın başka şeylerden) kesilmeli, bütün bağlardan temiz-
lenmelidir. İnsanın uzak olması mümkün olmayan sıfatlarda da orta
olmalıdır. Böylece bir cihetten ondan boş değil ise de, diğer yönden
boş olmuşa benzer. Toprak su gibi. Haddizatında su, sıcaklıktan ve so-
ğukluktan ayrılmaz. Ama ılık ve mütedil olsa, sıcaklıktan ve so-
ğukluktan ayrılmaya benzer. Demek ki, her sıfatta itidal üzere olmakla
emredilmesinin hikmetli budur. Şu halde önce kalbe dikkat etmek ge-
rekir. Kalb, her şeyden kesilip Cenab-ı Hakka yönelmelidir. Nitekim
Allah Teâlâ buyurur: «Allah de sonra onları bırak» Belki: «La ilâhe
illallah» kelimesinin hakikati de budur. İnsanın bütün ilişkilerden
uzak durması mümkün olmadığı için Allah Teâlâ buyurur: «Sâden
onu (cehennem) görmeyen yoktur.»

O halde, bütün insanların riyazetten maksadları, Hakkın tevhi-
dine ulaşmak olduğu anlaşıldı. Şöyle ki, yalnız Allah'a bakar, yalnız
ondan taleb eder, yalnız ona itaat eder, ve onun kalbinde başka bir
şeyin arzusu kalmaz. Bir kimsenin hali böyle olurca, ona güzel ahik

hasıl olmuş olur. Hatta beğeniyet âleminde geçip Hakkın hakikatine ulaşmış olur.

RIYAZET YOLU

Bil ki, riyazet hayli zor ve çetin bir iştir. Zira riyazet, kişinin, kendi ihtiyarıyla mihnet köşesinde kalması ve kendi eliyle azız canını almandır. Fakat eğer tabib mütehasss olur ve güzel tedavi yolunu bilirse, gayet kolay olur. Tabibin güzel tedavi şekli şöyledir: Birinci safhada, müridi hakikate davet etmez. Çünkü işin başlangıcında ona takat getiremez. Zira çocuğa «okula git, oku ki, hakim ve reis olasına deseler, bu söz onun kalbinde tesir etmez. Zira o reislik nedir, bilmez. Belki çocuğa «okula git, akşam sana topaç, veririm, oynarısına deseler, çocuk top, topaç hevesiyle bu sözü cum gündülden kabul edip okula koşar. Çocuk biraz büyüdünce, oyunu bırakması için, güzel, süslü elbiseler vaad edilir. Biraz daha büyüdünce, ona reislik makamı sahlâti olmak va'dedilir. «Güzel, süslü elbiseler kadınlara yakışır yiğitlere yakışmaz. Yiğitlere devlet (makam) ve saadet, peşinde koşmak yaraşara denir. Biraz daha büyüdünce, Ona: «Bu dünyanın devleti, bu âlemin reisliği, ebedî değildir; ölümlüye yok olur» denir.

Sonra tedricen onu ebedî padişahlığa davet edersin. Bu üslup üzere işin başlangıcında tam ihlas kudreti olmayan müride, insanların kendisine hüsnü zarda bulunmalarına çalışmasına izin vermeli, onu bu yönden tamamlanmalıdır. Eyya toplama hususına isale etmelidir. Bunlardan kurtulunca, onda biraz kibir ve vakar sıfatı hasıl olur. O sıfatı da, çarşıda, pazarda dilencilik yaptırma ile isale etmelidir. Bu hal kabul edince, bu hal, Onu dilencilikten menedip ona kötü ve aşağı hizmetler vermeli. Hele hürmeti ve benzeri hizmetler gibi. Bu üslup üzere müridte meydana gelen her kötü sıfata göre ona tedricel ilâç vermelidir. Bütün ilâçları birden teklif etmemelidir. Çünkü ona güç getiremez. Fakat riya için bütün meşakkatlere tahammül eder. Bu itibarla kötü sıfatlar yılan gibidir, riya ise ejderha gibidir, bütün kötü sıfatlara galib olur, onların izalesine sebep olur. Tıpkı ejderhanın diğer ediyet verenlere galib olması gibi. Demek ki, siddiklerden zail olan en son kötü sıfat riya'dır. Allah daha iyisini bilir.

NEFSİN AYIBLARINI ÖĞRENİP HASTALIGINI TEŞHİS ETMEK

Bil ki, vücûdün, elin, ayağın ve gözün sağlığı gibi şeyler ne için yaratıldı iseler, ona tamacısıyla muktedir olmaları, yani gözün güzel görmesi, ayağın güzel yürmesi ve elin güzel tutmasıyla mümkün olması gibi, kalbin sağlığı da, özelliği ne ise, ve niçin yaratıldıysa, ona kolay gelmesi ve fıratın aşında tabiat olan şeyi layıkıyla sevmesiyle mümkündür. Bu da iki şeyde belli olur: Biri irade, diğeri de kudrettir.

İradele belli olan: Hiçbir şeyi, Allah'tan çok sevmemektir. Zira yemek bedenin gıdası olduğu gibi marifet de kalbin gıdasıdır. Yemek arzusu olmayan, yahut şayf olan beden muhakkak hastadır. Bunun için Hak Teâlâ buyurur: «De ki, eğer babalarınızı, çocuklarınızı, mallarınızı, ücaratlerinizi, kabilesizi, akrabalarınızı ve malik olduğunuz her şeyi Allah'tan, Resûlünden ve onun yolunda gaza etmekteyken daha çok severseniz, Allah'ın (azab) emri gelinceye kadar sabır ediniz.»

Kudretle belli olan: Allah'ın emrine itaat etmek kalbe kolay gelir. Ona tekeülûf ve zahmetle emre itaat ettirmeye gerek olmaz. Belki Allah'ın emrini dinlemek kalbin lezzeti ve rahası olur. Nitekim Peygamber (s.a.v.): «Gözümün nuru kalbimdir ne'cesi namazdır» buyurur.

O halde, kalbinde bu iki mana, yani, irade ve kudretin Hakk'a bağlılığının bulunmaması, hasta olduğuna doğru bir işarettir. O halde tedavisiyle uğraşmalıdır. Bazen kişi kendinde iyilik halini zanmeder; halbuki, iyilik akazetinden uzaktır. Bu halden çok kaçınmak gerekir. Zira kişi kendi aybına bilemez. Aybını bilmesi dört yolla olur:

1 — Hakikat ve tarikat ehil peşkin bür pirin yanına gidip gelmekle olur. O bilgün pir ahvalinin aynasına bakıp ayıplarını ve kötü ahlakına ona gösterir. Bu zamanda böyle pirler az bulurur.

2 — Bir çirkatlı dostunu yoldaş ve sırdaş ediniz. Bu dostu, mizacına uyarak aybına örtmes ve kiskanarak da aybına abartmaz. Gerçi böyle arkadaş da az bulurur. Davud-i Tayy'e: «Niçin insanlarla arkadaşlık etmezsin?» dediler. «Benim aybımı benden saklayan insanların arkadaşlığını ne yapacağımı», dedi.

3 — Düşmanlarından sözüne kulak verip onları ta'n ve kötülmesini dinlemelidir. Zira düşman yalnız ayıb görür. Gerçi düşman, düşmanlığı sebebiyle ta'n ve ayıblamada aşırı gider, fakat sözünde doğruluk payı vardır.

4 — İnsanların haline bakıp onlarda gördüğü ayıplardan kaçınmalı ve aybın kendisinde mevcut olduğunu düşünmelidir.

İsa (s.a.) ya: «Edebi kimseden öğrendin?» dediler. «Hiç kimseden öğrenmedim, fakat başkasında güldüğüm çirkin ve yakışıkolsu şeylerden kaçardım» buyurdu.

Bil ki, ahmaklığı fazla olan kimsenin kendine hüsnü zanına da fazla olur. Akli ve zekası fazla olanın kendine su-i zanını fazla olur. Mû'minlerin emîri Hz. Ömer (r.a.) Hz. Huzeyfe'ye (r.a.): «Resûlullah mü'afıkların ahlâmetinden sana anlatmıştır. Bende mü'afıklık âlametlerinden ne görürsün?» diye sordu.

Demek ki, herkes kendi aybını öğrenmek istemelidir. Zira hastalık bilinmeden, tedavi imkân olmaz. Bütün ilâçlar nefsi arzuların muhalefet etmekte olur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: «Kim ki Allah'ın makamından korkup nefsini havadan menederse, şüphesiz onun ebedî yeri cennettir.» Peygamberimiz gazadan gelince ashabına: «Küçük cihadın ardından büyük cihada başlayalım» buyurdu. Ashabı: «Bü-

yük cihad hangisidir ya Resûlallah?» dediklerinde: «Büyük cihad, nefis cihadıdır» buyurdu.

Yine buyurdu ki: «Arabın azısını nefsinizden uzaklaştırın. Nefsiniz havaya yeltendirip günaha düşürmeyin. Çünkü yarın size hasım olup lânet edecektir. Hatta bütün azlarınız birbirine hasumet edip lânet edereklendir.» Hazan-ı Basri der ki: «İlişbir serkeş at, nefis gibi sıkı düğine layık değildir.»

Şırr-ı Sekati der ki: «Kırk yıldır, nefsim halla cevizi birbirine karıştırıp yemek ister, hâli arzusuna vermedim.» İbrahim-i Havas (r. h.a.) der ki: «Lübnan dağında çok nar gördüm. Birini koparıp yemek istedim. Baktım ki, ekşimis, vazoğretim, yoluma devam ettim. Birden bir kimse gördüm ki, düşmüş yatıyordu ve onun başına çok arılar üşüşmüş, kimi iğnesiyle, kimi de dişiyle onu sekuyolaradı. Selâm verdim.» Aleykümü'l-Selâm, ya İbrahim dedi. «İbrahim olduğuna nereden bildin?» dedim. «Allah'la olan kimseden hiçbir şey gâibi kalmaz» dedi. «Öyle anlatıyor ki, Allah ile bir ilişkin vardır. Öyleyse niçin Hakken dergâhından bu sıviyet verenlerden kurtulmayı istemiyorsun?» dedim. «Ya İbrahim senin de Allah ile ilişğin vardır. Öyleyse niçin Hakken dergâhından nar arzusundan kurtulmayı istemiyorsun? Öyle nefis, azabı, o dünyada (ahirette), anı azabı ise bu dünyada olur» dedi.

Gerçi nar mübahdir ama, takva ehli helâl ve haram arzusuna bir gütrürler. Çünkü nefis mübah kapısını kapamayıp zaruret miktarından fazla verirse, cür'et bulur, haram şeyleri de istemeye başlar, derler. Bu sebepten mübah olan şeylerde de nefis, arzusundan men ederler ki, mutlak olarak arzudan kurtulsunlar. Nitekim mü'minlerin emiri Hz. Ömer (r.a.): «Bir harama düşmek korkusundan dolayı yenmiş çeşit helâlden vazoğretim» demıştır. Diğer bir sebep de, nimetlere düşkün ve dünyanın mübah olan şeylerini seven nefis, dünyaya göneli başlar, Dünya onun cenneti olur. Ötüm ona çok zor gelir, ondan (dünyadan) şaşkınlık ve gâflet doğar. Öyle ki, zikir ve mânâsalan lezzetini; tesbîh ve duaların tadını bulamaz. Mübah arzuları menettiği zaman, karılır, rencide olur, göneli yaralarır, üzülr, dünyadan nefret eder ve ahiret nimetlerinin hovesine düşer. Üzüntü ve kırık halinde bir tesbîh getirmek, nimetler içinde yüz misal tesbîh getirmenin yapamayacağı bestrî yapar.

Nefis, doğan kuşu gibidir. Onu eğitip yetiştirmek istedikleri zaman göçünü kapayıp nazır bir yere koyarlar, ki tabiatında olan vahşet (yabancılık) zaif olsun. Ondan sonra sahibine alışıp itaat etmesi için ona azar et verirlir.

Nefsin durumunu da böyledir. Onu bütün adet ve hay etindiği şeylerden kesmedikçe, kulak, göz ve dilin yollarını kapamadıkça ve açlık, uslet ve uykusuzlukla ona riyazet çekirmedikçe Cenab-ı Hak'ın üniyet ve yakınlık peyda etmez. Bu husus başlangıçta nefse çok zor gelir. Çünkü ana sütünden kesilen çocuk gibi, önce zor gelir, fakat kesildikten sonra hiç istemez, hatta zorlasalar da yine içmez.

Bil ki, herkesin riyazeti, sevdiği şeyi bırakmaktır, çok arzu ettiği şeyin aksini yapmaktır. O halde makam ve dâbdebeyle seven onları bırakmalı, mal ile sevenin malını harcamalıdır. Böylece Allah'tan başka bir tesellisi olan, onu sonra kendinden uzaklaştırıp hiç kendisinden ayrılmayacak şeye çalışmalıdır. Vedalaşacağı zaruri olan şeye etkenden vedalaşma, nefsin ebedi beraber kalacağı Hakk'ın dergahıdır. Nitekim Hak Teâlâ vahiy gönderip buyurdu ki: «Ya Davud! Sana nimet olan benim. Benimle kal» Peygamber buyurdu: «Cebrail (a. s.) Kalbime şunu söyledi: «Dünyadan kimî istersen sev, mebhakk oodan ayrılacaksın.»

GÜZEL AHLAKIN ALÂMETLERİ

Bil ki, güzel ahlâkın alâmetlerini, Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerimde mü'minlerin vasfında beyan buyurmuştur: «Namaslarını boşla ile kılın, lüzumsuz şeylerden uzak durun Mü'minler elbette kurtuldular.» Yine: «Tevbe, ibadet ve hamdedenlere bayırur ve yine «Allah'ın iyi kulları, yeryüzünde yumuşak ve yavaş yürürler.»

Münafıkların alâmetleri bahsinde anlatılan herşey, kötü ahlâk alâmetleridir. Nitekim Peygamberimiz buyurur: «Mü'minlerin hımmeti namaz, oruç, hac ve ibadettir. Münafıkların hımmeti hayvan gibi yemek ve içmektir.» Hatem-i Asam der ki: «Mü'min fikir ve ibretle megal olur; münafık ise, hars, haram şeyler, mal toplamak ve uzun yaşamak emeliyle megal olur. Mü'min, Allah'tan başka herkesten emindir. Münafık ise, Allah'tan başka herkesten korkar. Mü'min, malını, servetini iman din yoluna feda eder; münafık dinini, insanını mal yoluna feda eder. Mü'min taat ve ibadet edip ağlar; münafık kötülük ve günah işleyip güler. Mü'min ıssız ve yalnızlığı sever, münafık ladiham ve kalabalığı sever. Mü'min ekar ve biçmem diye korkar, münafık ekmez ve biçirim diye ümit bağlar.»

Büyük zatlar buyurmuşlardır ki: «Güzel ahlâk sahibi; haf etkil, eteği kısa, sılahçı, doğru sözlü, az konuşan, çok taat eden, burumsuz iş ve hatıra az olan, işi güzel, şakıatlı, vakarlı, dayanıklı, sabırlı, kanaatkar şükür edici, güzel tıbnahı ince kalbli, eli kısa, tamam az olup kimseye sövmeyen, gübet etmeyen, kötü konuşmayan, nennmamak etmeyen, acılect, kindar, kıskanç olmayan, işi güzel, güler yüzlü, şirin sözlü; sevgisi, kızgınlığı öksesi ve rızası Allah için olan kimsedir.»

Güzel ahlâk en çok sabırlı ve cefakâr insanlarda olur. Nitekim Peygambere çok eziyet ettiler, üzdüler, müharak dışlarını kıldılar. Yine de: «Ya Rabbi! Onlara rahmet ve hidayet nasib eyle. Onlar cahildir hakikati bilmeyenler» buyurdu. İbrahim-i Edhem (r.h.a.) bir çöle giderken, bir askere rastgödi. Askere ona: «Küle misine dedi. «Evet, köleyime dedi. «Şehir hangi taraftadır?» dedi. İbrahim memarlığı gösterdi. Askere: «Ben memare şehri arıyorum» dedi. İbrahim: «Memareyi arıyorsan burdadır» dedi ve yine memarlığı gösterdi. Askere İbrahim'in başına sert bir sopa vurup kanattı ve yanına alıp şehre getirdi.

İbrahim'in müridleri onu bu halde görünce, askere, salmak! bu İbrahime Edhem'dire dediler. Asker hemen kendini atılan aşığıya aldı ve İbrahim'in ayağına düştü ve: «Siz köleyim demıştınız» dedi. Sonra İbrahim: «Asker kafama kırınca sen dua ettim» dedi. Hükmeti nedir dediler. «Zira ködim ki, bana ondan sevap hasıl olacaktır. Onun için benim sevap gördüğüm kimsenin benim yüzümden ceza görmesini uygun görmeyince, dedi.

Bir kimse Ebû Osman Hayri'nin sabır ve tahammülümlü denemek için onu ziyafete çağardı. Ebû Osman, onun kapısının önüne gelince, içeri girmesine izin vermedi hiç yemek kalmadı, dedi. Ebû Osman geri döndü. Biraz gittikten sonra ev sahibi arkasından yetişip tekrar davet etti. Ebû Osman yine icabet etti. Yine kapının önüne gelince, eskisi gibi, «birşey kalmadı» dedi. Bir kaç defa böyle tekrarlandı. Her defasında çağırınca gelir ve «bir şey kalmadı» deyince de dönerdi. Sonunda ev sahibi: «Ey Eba Osman! İyî, sabırlı, zahid ve sakin kalbli imişsin» dedi. Ebû Osman: «Ey genç! Bende gördüğüm bu hal, bir köpekte bile vardır. Ne zaman köpeği çağırırsalar gelir ve kovalar gider onun için bunun ne kıymeti var», dedi.

Bir gün de Ebû Osman'ın üzerine bir damdan bir leğen kül dökülür. Ehbâsını temizleyip şükür etti. Ona: «Bu şükür edilecek şey mi?» dediler. Dedî ki, atıpe müstahak olup da kül ile idare edilen kimse şükretmeye müstahak değil mi?

Allî bin Mûsa'r-Rıza'nın rengi siyah idi. Nişabur şehrindeki Sarayın önünde bir hamam vardı. Ne zaman hamama gitse, hamama boşaltırlardı. Bir gün yine hamama boşalttılar ve hamama girdi. Hamama farkına varmadan bir köylü hamama girdi. Hamamda Allî bin Mûsa'yı yalnız görünce, hamamın hindî hizmetçilerinden zanneder ve: «Hindî! kalk, su getire der, Allî bin Mûsa da kalkar su getirir. Kılı getir der getirir. Böylece köylü ne emir ettiyse Allî bin Mûsa yapar. Hamama içeri girdi, köylünün Allî bin Mûsa ile konuştuğunu görünce korkusundan dışarı kaçtı. Allî bin Mûsa hamamdan çıkınca: «Hamama bu vak'ının korkusundan kaçtı» dediler. O da şu cevaba verdi: «Ona söyleyin, kaçmasın. Suç, tohumunu siyah çarçıya ekendir», dedi.

Abdullah-ı Derzi büyük velilerden idi. Bir putperest ona dalma iş verirdi ve işini yapınca kalp akça verirdi. Abdullah da akçasını alırdı. Bir defa Abdullah hazır bulunmadı. Çırak o putperestin kalp akçasını almadı. Abdullah geri geldiği zaman çırak ona kalp akçayı almadığına söyleyince, «niçin almadın? Bir yıldan beri bana bunu yapıyor, ben yüzüne varmıyorum ve akçasını alıyorum ki, başka bir müslüman o kalp akça ile aldatmasın», dedi.

Uveys-i Karani giderken çocuklar onu taşla tuttular. Uveys: «Çocuklar, küçük taşlar atın ki, ayağımı yaralayıp ayakta namaz kılmama mani olmasın» dedi. Birisi Ahnef bin Kays'e sövüp arkasından gitti. Ahnef kabilesi yanına gelince, durup: «Ey İlan! Eğer daha sövecek bir şey kalmışsa burada söv. Çünkü benim akrabalarım duyarsalarsa seni incitirler.» dedi. Bir yaşlı kadın Malîk bin Dınara: «Ey ri-

yakars dedi. Malik: «Ey hatun! Sen nerden adımı hatırladın? Basralılar onu unuttmuşlardı.» dedi.

En güzel ahlâkın alametleri, bu insanlar hakkında anlattığımız şeylerdir. En güzel ahlâk, riyasetle kendini beşeriyet sıfatından temizleyip Allah'tan başka hiçbir şeye bakmayan, herşeyi Allah'tan gören kâmilâletin sıfatıdır. Bu veya buna benzer bir hâl kendinde bulmayan kimse kendinde güzel ahlâk tasavvur edip mağrur olmasın.

ÇOCUKLARIN TERBİYE YOLU

Bil ki, çocuklar ana-babanın elinde emanettir. Çocuğun kabî, mum gibi her şekilden uzak, fakat her şekle koyulabilen kıymetli bir cevherdir. Temiz bir toprak gibidir ki, her ne ekersen, biter. Eğer hayır tohumunu ekersen, hem dîn, hem dünya saadetine kavuşur ve ana-babası ve üstadı da onun sevabına ortak olurlar. Eğer böyle olmazsa, çocuk bedbaht olur, annesi ve babası suçunda ortak olurlar.

Zira Hak Teâlâ buyurur ki: «Kendinizi ve çocuklarınızı ateşten koruyun» çocuğu cehennem ateşinden korumak, dünya ateşinden korumaktan daha mühimdir. Onu cehennem ateşinden korumak, terbiye etmek, güzel ahlâkları öğretmek ve kötü arkadaşlardan korumakla olur. Çünkü bütün fesadın başı kötü arkadaşlar. Yine onu zevk, nimet ve güzel elbiselere alıştırmamalıdır. Zira alıştıktan sonra onlara sakredemez, bütün ömrünü zevk, safa ve güzel elbiseler için zayi eder. Hatta ilk önce çocuğu emzirerek salih, güzel ahlâklı ve haram yemeyen bir dede bulmalıdır; zira dedenin kötü ahlâkı çocuğa da sırayet eder. Haramdan meydana gelen süt pistir. Çocuğun eti, derisi haramdan meydana gelince huya, tabiatı da harama yatkın olur. Bulûğa erdikten sonra etkili meydana çıkar. Çocuğun dili açılınca, ilk sözü Allah olmalıdır. Onun için ona ilkin Allah demeyi telkin etmelidir. Çocuk bazı şeylerden utanırsa bu, akıl nurunun ışığının ona düştüğüne müjde olur ve çıkkin şeylerin kötülüğünden korkup havayı si-per yapmağa başlar.

Çocukta ilk meydana gelen şey yeme arzusudur. O halde ona yemek yemenin edeblerini öğretmelidir. Meselâ sağ eliyle yemesini, başlangıçta «Bismillâh» demesini, acele etmemesini, lokmaları iyi çiğ-nemesini, başkasının lokmasına bakmamasını, bir lokmayı yutmadan diğerine el uzatmamasını elini ve elbiselerini kirlletmemesini, öğretmelidir. Arasına yalnız ekmek verip hep güzel yemeklere alıştırmamalıdır. Çocuğun yanında çok yemeyi ayıblamalıdır. Çok yiyecekleri ayıblayıp az yiyenleri övmelidir, böylece iyilik damarının harekete geçmesini ve terbiyeli olmasını sağlamalıdır.

Yarında beyaz elbiseleri övüp ipek ve renkli elbiseleri kötülemeli, bunları giymek kadınların işi olduğunu, kendini süslemek kadın huy-lu erkeklerin işi olduğunu, yiğitlere yakışmadığını söylemelidir. Çocuğu, ipek elbise giyip zevk ve nimet içinde olan çocuklarla arkadaşlık yapmaktan korumalıdır. Onlarla arkadaşlık yapması, onu mahve-

der. Zira o da onları arzu eder... Kötü yoldan da korunmalıdır. Korunmayan küstah, hayasız, inat, yalancı, korkusuz ve bezak olur. Üzun zaman o kötü alışıklar ondan gitmez. Okula verince, Kur'anı Kerim öğretmel, kiraat ilminden sonra sallahlerin aliyerini (hal hareketlerini), Sahabe-i kiraman hayatıyla meşgul etmelidir. Onu şirte uğramaktan menetmelidir. Çünkü şirde aşk bahsi ve güzellerin m-fası vardır. Tabiatı böyle şirlerle meşgul olmaktan incelik kazanır, diyen üstadın da korunmalıdır, çocuğun kalbine fesad tohumuna eker. Bir güzel iş yaptığı zaman ona medhedip ona bir şey vermekle sevin-dirmelidir. Başkaları yanında ona takdir edip övmelidir. Bir hata iş-lediği zaman bazen görmezlikten gelmelidir ki, azarlanmağa alışma-sın. Bilhassa işlediği hatayı örtmek istiyorsa, mutlaka görmemezlik-ten gelmelidir. Zira bir şey derse, belki tepki gösterip açıktan da ya-par.

Eğer döndü o hatayı tekrar yaparsa bir defa da utandırılmalı ve: «Sakın bu işi yaptığın kimse duymasın; eğer duyulursa adın kötüye çıkar, halk içinde rezil rüsvay olursun, herkes seni hiçe sayarsa derne-lidir. Çocuğun babası, yanında haysiyet ve vakarını korumalıdır. Ana-sı, çocuğu babasıyla korkutmalıdır. Gündüz yatırmamalıdır; zira ab-mak olur. Yumuşak yataklarda yatırmamalı, basen bir saat kadar oy-namasına müsaade etmelidir ki, kalbi daralıp kör anlayış olmasın. Herkese tevazu göstermeye alıştırmalı, çocuklara laf atıp övürme-sini tenbih etmeli, onlardan bir şey istememesini, belki kendisinin on-lara vermesini öğretmeli, dilencilığın fakir ve acıkların işi olduğunu söylemelidir. Kimsenin altın, para ve kumayına tama etmemesini söy-lemelidir. Çünkü bu sevda ile yakışmaz işlere düşer, helâk olur. İn-sanların önünde ağızı açmamasını, arkasını dönmemesini, terbiyelî oturmasını öğretmeli, elini çenesine dayamamasını öğretmelidir; çün-kü bu ihtiyarlığa delâlet eder. Çok konuşmaktan menetmeli, herşeye yegnin etmemesini, kendisine sormadıkları bir şeye cevap vermemesi-ni öğretmelidir. Kendisinden büyük olanlara hürmet edip önderinde yürünemeli, dilini kötü sözler söylemekten ve lânet etmekten koru-masını öğretmelidir. Öğretmeni dövünce feryat ve figan etmemesini, kimseyi aracı yapmamasını, celaya sabretmesini tenbih etmelidir. Ona sabretmek yigitlerin, feryat ve bağırarak da kadınların işi oldu-ğuna söylemelidir.

Yedi yaşına gelince güzellik ve yumuşak sözlerle namaz kalmayı ve taharet yapmayı emretmelidir. Ta ki, inat ve muhalefet etmesin. On yaşına gelince, eğer taharet ve namazda kusur yaparsa, terbiye edip onu dövmelidir. Hırsızlık yapmanın, haram yemenin yalan söy-lemenin çirkinalığını ona açıklamalıdır. Kötü işleri yapmaları dâima onun yanında kötülmemelidir. Çocuğu halîğ oluncaya kadar bu şekilde besleyip yetiştirince, bu terbiyelerin sırrını teker teker anlatmalıdır ki, hatırasında ki yapıp unutulmasın. Meselâ, yemekten maksat kulan, Al-lah'a taat etmek için güç ve kuvvet bulmasıdır. Dünyadan gaye ahire-

ti kazanılmaktadır. Dünya kimseye baki kalmaz. Ölümlü surlarla gelip an-
suzun yetiştir. Şu halde akıllı olan dünyadan ahiret anıgını hazırlayıp
cennete girmek ve Hakkın rızasına kavuşmak mülahazasında olan
kimsefer. Sonra cennet ve ceheennem evsafını ona beyan etmelidir.
İnsandan meydana gelen fillerin seyah ve günahını anlatmalıdır. Baş-
tan onu terbiyeli bestediler mi, bu sözler onun kalbinde taşaklı resim
gibi olur, sabit ve köktü olur. Eğer boğ burakıp tembellik ve gaflet ile
büyütürse, bu sözler onun kalbinden, duvardan toprak döktüldüğü gi-
bi döktülür.

Sehl-i Tusteri (r.h.a.) der ki: «Üç yağında idim. Dayım Muham-
med bin Suvar gece namazı kılarken ona bakardım.» Ey oğul, seni ya-
ratan Allah Teâlâ'yı anmak istemes misin? dedi. «Nasıl anayım?» de-
dim. Dedi ki, her akşam yatağına girip bir yandan bir yana döndü-
ğün zaman kalbinde üç defa: «Allah benimledir. Bana bakıyor, beni
görüyor», söyle.

Sehl der ki, birkaç gün buna devam ettim. Ondan sonra dayım
bana: «Her gece yedi defa söyle» dedi. Ben de yedi defa söyledim.
Sonra her gece onbeş et dedi. Ben de her gece onbeş defa söylemeye
başladım. Bundan sonra kalbimde bunca zevkini tadmaya başladım.
Bunun üzerine bir yıl geçince, bana dedi ki, sana tavsiye ettiğim şey
hatırladın mı, sakın unutmayasın. Ötünceye kadar bana devam et.
O, hem bu dünyada, hem öbür dünyada senin etinden tutar. Nice yıl-
lar bunu kendime vird edindim. Nihayet onun berrak kalbimde açığa
çıkta. Sonra bir gün dayım bana dedi ki, Allah'ı kendisiyle beraber gö-
ren, daima kendisine baktığını düşünen kimse hiç günah işler mi?
Sakın günah işlemeyesin. Çünkü o, seni görmektedir. Beni okula ve-
rince, kalbim değişti. O toplu ilkim gitti. Dedim ki, beni bir saatten
çok okulda tutmayın. Sonra bu şekilde Kur'an tahsil ettim. Yedi ya-
şında mükemmel oruç tutardım, arpa ekmeği yerdim.

Oniki yaşına kadar böyle geçti. On üç yaşında İken kalbime müş-
kil bir mesele geldi. Beni Basra'ya gönderin, bu meselemin halini Bas-
ra alimlerinden sorayım, dedim. Basra'ya gittim, bütün alimlerden bu
meselemin halini sorul ettim. Kimse cevap veremedi. Abadan şehrinde
kıymetli bir zat iltittim. Onun yanına gittim, o meseleyi ondan sorul
ettim. Müşkilimi çözdü ve soruma cevap verdi. Bir müddet o kıymet-
li zatın yanında bulundum. Geri Tüster tarafına geldim. Bir akçalık
arpa aldım, orucumu arpa ekmeğiyle açardım. Arpa ekmeği yanında
başka bir şey yemedim. Bir yıl bir akça ile kanaat ettim. Sonra üç
gün üç gece bir şey yemeden oruç tutayım dedim. Bunu yapınca beş
gün beş gece yememeğe başladım. Buna da muktedir olunca, yedi gün
yedı gece yapmaya başladım. Ta ki, yirmibeş gün, yirmibeş gece bir
şey yemeden oruç tutabilecek mertebeye ulaştım. Yirmi yıl bu hal üze-
re sabrettim, geceleri de tamamıyla İhya ederdim.

Bu hikâyeyi anlatmamızın sebebi, bütün zor işlerin tohumunun
çocuklukta atılması gerektiğini bildirmektir.

MÜCADELENİN BAŞLANGICINDA MÜRİD OLMAK İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR VE RİYAZET YOLUNDA SÜLÜK ETMEK NASIL OLUR?

Bil ki, Hak'ka kavuşmayan kimse, riyazet yoluna sülûk etmediği için kavuşamamıştır. Riyazet yolunda gitmeyen de buna talib olmaya için gitmemiştir. Talib olmayan da, hakikati anlayamadığı için olmamıştır. Hakikati bilmeyenin imanı tam değildir. Zira bir kaç günlük bulanak dünya hayatından sonra, duru ve ebedi bir hayat olduğunu yakinen bilen, kalbinde, ahiret azığı hazırlamak merakı meydana gelir ve ona zor gelmez. Çünkü kıymetli bir şeyi, kıymetli bir şeye değiştirmek, meselâ yarım altın kupaya kavuşmak için bağlin toprak sakseyi vermek zor değildir.

O halde riyazet yoluna sülûk etmemenin sebebi, imanın zafiyetidir. İmanın zafiyetinin sebebi de, din yolundan habersiz olup çok hata ve günaha düşmektir. Din yolunun rehberi zahid alimlerdir. Bu zamanda ise zahid alimleri bulmak mümkün değildir. O halde rehberi olmayan yol boğtur, insanlar kendi saadetlerine ulaşmakla mahrum kalırlar. Alimler sümresinden din yolunda kalanlar, dünyaya sevgisiyle buluşmuş ve dünya sevgisi onlara galib olmuştur. Alimler dünyaya talib ve istekli olunca, halkı dünyadan rasîl memedip ahirete çağırabilirler. Dünya yolu, ahiret yolunun tamamıyla zıddıdır. Zira dünya ile ahiret; doğu ile batı gibidir. Hangisine yaklaşırsan muhakkak öbüründen uzaklaşırsın.

Bu itibarla, Hak'ka ulaşmak, hakiki mabuda yaklaşmak düşüncesini tayyan ve Allah'ın, haklarında: «Ahireti dileyen, onun için Salih ameller yapması çalışması mahbûdür» buyurduğu sümreden olan kimselerin, o çalışmalarını bilmeleri farzdır. O da, hıta bir yolda yürümektedir ki, bu yolda yürütenlerin maksadına ulaşması için, başlangıçta birçok şartları yerine getirmeleri lâzım. Ondan sonra sadece hümad edilecek bir yardımcıya ihtiyacı vardır. Sonra sağınacak sağlam bir kaleye ihtiyacı olur.

Birinci şart: Allah ile arasındaki perdeyi kaldırmalıdır ki, Hak Teâlâ'nın Kur'anda haklarında «ölelerine ve arkalarına perde koyduk.» buyurduğu kimselerden olmasın. Perde dördtür: Mal, şöhret, taklit ve günahlar.

Mal, kalbi meşgul eden bir perdedir. Halbuki Hak yoluna ancak rahat ve boş kalbe yürümek mümkündür. O halde Salik olan (Hak yoluna giden) kimse, yalnız miktarı olan malı bırakmalıdır. Zira bunu da bırakınca yine kalbi meşgul olur. Ama hiç bir şeyi olmayıp da, İhtiyaçları başkaları tarafından karşılanan kimse daha çabuk maksadına erişir.

Mevki ve şöhretin perdesi ise, insanlardan ayrı yaşamakla ve kimse halini bilmeyecek usuz bir yerde bulunmakla kalkar. Zira bir yer-

de meşhur olan daime insanların teveccüh ve iltifatıyla meşgul olur, onun zevkiyle bağlı bulunur. İnsanların teveccühünden haz duyan kimse de Hak Teâlâ'ya ulaşamaz.

Taklidin perde olması da şöyledir: Bir kimsenin mezhebine itikat etmişken, münazara yoluyla başkasından bazı kelimeler duyarsa da, başka türlü bir ihlâlele iktidân bırakmamaktadır. O halde taklid batabandan kurtulmak, «Lâilâhe illallah» kelimesinin manasına iman gelmek ve bu güzel kelimenin hakikatini aramak gerekir. Onun hakikati Hak Teâlâ'dan başka ibadet ve taat edecek mabudu olmamalıdır. Kendisine nefsi istekleri galebe çalan kimsenin mabudu, nefsi istekleridir. Gerçek hâl böyle olunca, gizli işlerin müşkâfesiini de mücadele yoluyla değil, mücahede yoluyla aramalıdır.

Günahın büyük bir perde olması ise şöyledir: Günaha ısrar ve devam eden kimsenin kalbi muhakkak kararır. O halde ona Hakkun cemali nasıl görünür. Bilhassa haram gıda daha büyük manidir. Zira hiçbir şey haram gıdanın tesirini yapmaz.

Bu itibarla asıl mühim olan, haram lokmadan kaçınıp helâlden başka bir şeyi yenemeliştir.

Şeriatın zahiriyle amel etmeden, şeriatın ahkâmını layıkıyla icra etmeden, kendisine dinin ve şeriatın sırlarının görünmesini isteyen kimse, arapça öğrenmeden Kur'anı tefsir etmek isteyen kimseye benzemez.

Bu perdeleri kaldırıncaya, onun hâlî, tam abdest alıp namaza kalkkan kimsenin hâlî gibi olur. Şimdi yalnız uyacak bir imama ihtiyacı vardır. Buradaki imamdan kasıt kamîl bir müridtir. Müridsiz sülûk etmek mümkün değildir. Çünkü hak yol şeytanın yolları içinde gizlidir. Zira hak yol bir, batıl yol ise bindir. O halde müridsiz ve delilsiz yola gitmek nasıl mümkün olur. Müridi ele geçirince, bütün halini ona ısmarlamalı, kendi tedbir ve tasarrufunu tamamen bir tarafa bırakmalıdır. Ve şöyle bilmelidir ki, üstadın halasındaki menfaati, kendi doğrusunun içindeki menfaatten çoktur. Mürid üstadından duyduğu şeyin sırrına vakıf olmasa da onu seve seve kabul etmeli. Hzir ve Ha. Müsa'nın kisasından hisse almıştır. Kur'an-ı Kerimde Hz. Hzir ile Ha. Musa hakkında vaki olan kassa, üstad ve müridin durumuna işaretidir. Zira büyük zatlar, akılla sırrına erişilmeyecek bazı şeyler bilirler.

Calinas zamanında bir kimsenin sağ elinin parmağında bir yara oldu. Cahil tabibler ilâci o parmağın üzerine koydular. Fayda vermedi. Calinos ilâci sol omuruna koydu. Bunu acayib karşıladılar ve: «Bu ne ahmaklıktır, yara burada, ilâç orda, ne fayda vereceksin dediler. Aynı anda o kimsenin parmağının yarası iyileşti, şifa buldu. Sebete su dol ki: Calinos tabiblik ilminde çok mütehasıs idi. Sindirlerin altında bozukluk meydana geldiğini, bütün sindirlerin (beyinden) dimağdan geldiğini, sağdan gelen sindirin sol tarafa gittiğini, soldan gelen sindirin

de sağ tarafa gittiğini bilirdi. Bu hikâyeyi anlatmaktan maksad, şudur ki, müridin kalbinde bir irade ve tasarruf asla olmamalıdır.

Hoca Ebû Ali Farmedî'den daydım, dedi ki: Şeyh Ebû'l-Kasım-ı Gurganiye gördüğüm bir rüyamı anlatırken kıza, bir ay kadar benimle konuşmada. Ben niçin kızığına anlayamadım. Nihayet Şeyh bana dedi ki: «Ey Eba Ali! O rüyayı bana anlatırken, rüyada benimle konuştuğuna ve bana niçine dediğini söylüyor. Eğer senin kalbinde niçinlik eseri olmasaydı, rüyada bu kelime dile gelmezdi» dedi. Mürid bütün işlerini üstada ısmarlayınca, üstad ilkin onu hiçbir aletin uğramayacağı bir kalede mahfaza eder. O kalenin dört duvarı vardır:

Biri halvet (yalnızlık), biri sükut, biri az yemek, biri de az uyumaktır. Az yemek şeytanın yolunu kapatır. Az uyumak kalbi aydınlatır. Sükût, kalpten konuşma dağıtmasını (Zahmetini, tereddütünü) kaldırır. Halvet (yalnızlık) insanların zulmetini izale eder, göz ve kulak yollarını bağlar.

Sehl-i Tüsteri der ki, Ebdallar, uzlet, sasmak, az yemek ve az uyumak ile o makama eriştiler. Ebdal, gayb aleminde tasarrufla yetkisi olan kimseye demir. Mürid meşgalelerden kurtulunca yolunda ilerlemeye başlar. Yolun başlangıcında evvela yolun geçitlerini geçer. Yolun geçitleri kalbe bulunan kötü sıfatlardır. Kötü sıfatlar, kaçılması zorurl olan kötü fiillerin asbıdır. Mal, mevki, refah, kibir, riya ve hurs gibi. Böylece, meşgalelerin karışırma işi kalpten kesilir, kalb, rahat ve temiz kalır. Bazan bazı kimseler Allah'tan, kendi zata hesabıyla bazı kötü sıfatlara mühtela olur. Bu halde onları tedricen kendinden atmaya çalışmalı, gayreti harcamalıdır. Bunu, müreşit bir üstadın tavsiye edeceği ve müridin haline uygun bulacağı bir usul ile yapmalıdır. Zira kötü sıfatları izale etmek herkesin haline göre değişir.

Tohum dikenden, çalından temizlenince, tohumu ekmeye başlanırdır. Tohum, Hak Teâlâ'nın zikri ve fikridir. Kalb Hak Teâlâ'dan başka herşeyden boşalınca bir zaviyede oturup kalbi ve diliyle devamlı «Allah Allaha» demelidir. Deli ustağı zaman kalbi zikirle meşgul olacak mertebeye gelinceye kadar bunu yapmalıdır. Ondan sonra şöyle bir mertebeye gelir ki, kalbi de susar, kelimelerin manasının zikri kalbine galib olur. Kelimelerin manasının zikrinden şu kast edilir ki, onda harf, söz yoktur. Arapça, Farsça değildir. Zira kalbin zikri de konuşma nevindendir. Allah zikrinin sözlü, zikrin manasının kabak ve derisidir, kendisi değildir. O halde Allah zikrinin manası kalbe yerleşmeli, kalbi ona yönelmekte zorluk olmayacek şekilde kalbe galib olmalıdır. Belki kalb, zor ve uğraşmakta da sevgilisinden ayrılamayan aşık gibi olmalıdır.

Şikî (r.h.a.) bir müridine: «Ey İnan, eğer bu Cuma'dan Öbür Cumaya kadar Hak Teâlâ'nın fikrinden başka bir şey kalbine gelirse, benim yanına gelmek sana haram olursa dedi. Bundan sonra müridin kalbi, dünyanın diken ve vesvesesinden temizlenip irade ile ilgili bir şey kalmaz. Belki iradenin müdahalesi bu makama ulaşmaya kadardır. Bundan sonra Cenab-ı Hakla muntazir olur ve kendisinden sadır

olana ve gayb tarafından zahîr olşu görür. Umumiyyetle Allah zikrinin tohumu kalbe ekildikten sonra zeyi olma. Nibekim Hak Teâlâ buyurur: «Âhret ziraatını isteyen, ziraatını arttırsın.» (Şûrâ sûresi, Âyet: 20).

Bu makâmda müridlerin halleri değişik olur. Bazı kimseler olur ki bu zikir kelimesinin manasında onun kalbine serular gelir, hatırına batıl hayaller gelmeye başlar. Bazısı bu bataklıktan kurtulmuş olur. Hatta Meleklerin çeyhâti ve Peygamberlerin ruhları güzel şekillerde ve latif suretlerde rüya âleminde görüldüğü gibi, ona görünmeğe başlar. Bu mertebeye erişip bu cevharları ve ruhları müşâbede eden kimse mükâfefe ehilinden olur. Bundan ötede de nice haller vardır ki, onları anlatmak uzun sürer ve yazılmasında az fayda vardır. Zira o, kul yolu değil, hâl yoludur ve herkese başka türlü şeyler ağır, başka türlü haller insan edilir. Yola azmetmek isteyen kimse için evla olan bu anlatıkların hiçbirisini duymaması olmaktadır. Çünkü bunları beklemek kalbini meşgul eder, ilerlemesine engel olur.

İlimin tasarruf etkisi bu makama kadardır. Bunu anlatmaktan maksat, duyanların bu mertebenin hakikatine inanmaları içindir; zira âlimler, ilimde âdetin dışında olan hiçbir şeyi tasdik edip inandırmazlar.

İKİNCİ ASIL

DİN YOLUNUN GEÇİTLERİNDEN MİDE VE FERİC İLE İLGİLİ OLAN İSTEKLER

Bil ki, mide bedenin havuzu gibidir. Mideden insanın yedi acalarına giden damarlar da havuzdan boşalan ırmaklar gibidir. Demek ki, bütün isteklerin menbaı midedir. Mide isteği bütün isteklerin en kuvvetlisi ve aslıdır. Çünkü insanın karnı tok olunca, evlenmek istediğini duymaya başlar. Mide ve tercih isteklerini yerine getirmek de ancak mal ile mümkün olur. Bundan sonra mal tamat meydana gelir. Mal da ancak mevki ve şöhretle kazanılır. Bundan sonra mevki ve şöhret hurs meydana gelir. Mal ve mevkiyi muhafaza etmek de ancak insanlarla düşüşüp husumet yapmakla mümkün olur. Bu itibarla bundan sonra, gazab, hiddet, düşmanlık, kibir ve kin sıfatları meydana gelir. Şu halde mideyi kendi haline bırakmak bütün günahlara temelidir. Onu arzularından menedip az yemeyi adet edinmek de bütün sevabların başıdır. Biz bu asılda az yemeyin faydalarını, sonra ri-yazet yolunun az yemekle olduğunu, sonra az yemekteki insanların değişik hallerini, sonra da bazı büyük zatların yemeklerinin az olmasının hakikatini daha sonra da ferîc isteklerinin afedilerini ve en sonunda da kendini ferîc isteklerinden koruyan kimsenin sevabını anlatacağız.

AZ YEMENİN FAZİLET VE SEVABİ

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: «Az yemek ve az içmekle, nefsinde cihad ediniz. Zira az yemenin ve az içmenin sevabı, kâfirlerle cihad etmenin sevabı gibidir. Allah katında az yemenin ve içmenin sevabından daha makbul sevab yoktur.» Yine buyurdu ki: «Midesini yemekle doldurmanın, gök melekâtına çıkmasına yol vermezler.» Peygambere: «Efsal (en üstün) kimselere diye sorduklarında: «Az yiyen, az içen, az gülen ve avret yerini örtecek kadar elbise ile kanaat edendire» buyurdu. Yine buyurdu: «Bütün hallerin efendisi ve büyüğü az yemektir.» yine buyurdu: «Avret yerimizi örtünüz, midesizin yarısını dolduracak kadar yiyiniz. Zira bu Peygamberlik hususiyetinden bir cüzdüre yine buyurdu: Düşünmek, yani Hak Teâlâ'nın zatına ve sıfatlarına düşünmek bütün ibadetlerin yarısıdır. Az yemek ise, ibadetin tamamıdır. Yine buyurdu: «Hak Teâlâ katında en faziletliniz devamlı tefekkür edip az yemek yiyendir. Hak Teâlâ katında en sevimsiz de çok yemek yiyip çok uyuyanlar ve çok gülenlerinedire» yine buyurdu: «Hak Teâlâ az yemek yiyen kulları ile meleklerine övünür ve: «Ey meleklerim! Şu kuluma bakın, ben onu yemek isteğiyle mübtele kıldığım halde, o benim için istediğini bırakıyor. Şahid olum ki, benim için bıraktığı her lokmaya karşılık bir büyük derece ihسان edeceğim.» ve buyurdu ki: «Çok yemek ve içmekle kalbinizi öldürmeyiniz. Çünkü kalb ekin gibidir. Ekine fazla su vermekle bozular.» Yine buyurdu: «İnsanın dolduğu en kötü ve en aşağı kap karnadır.» yine buyurdu: «İnsana, belini doğrultacak birkaç lokma yetiştir. Eğer bu derece yapamazsa, karnusun üçte birini yemeğe, üçte birini içmeğe, ve üçte birini de teneffüs etmeye ayırsın.» Diğer bir rivayete: «Bir kısmını da Allah'ın zikri için ayırsın» diye buyurulmuştur.

İsa (a.s.) buyurur ki: «Kalbinizin Allah'ı görmesini istiyorsanız kendinizi aç ve susuz tutun.» Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Şeytan, insanın vücudunda, kanın damarlarında dolaşması gibi dolayır. O halde siz az yemekle Şeytanın geçiş yolunu daraltınız.» Yine buyurdu: «Mü'min bir barsak ile, Münafık yedi barsak ile yiyor.» Hadisin manası şudur: Münafığın yemesi; Mü'mininkinden yedi kat fazladır.

Hı. Aişe (r.a.) buyurur ki, Peygamber buyurdu: «Daima Cennetin kapısına gâlim; hâfki açarlar.» «Ne ile Cennet kapısını çalalım», dedim. «Aç ve susuz kalmağınla» buyurdu.

Ebu Hüceyne (r.a.) bir gün Peygamberin yanında geçirdi. Peygamber: «Bu fiilî berakim. Zira bu dünyada çok fazla yiyen, öbür dünyada çok fazla aç olur.»

Hı. Aişe buyurur ki: «Peygamber hiçbir zaman doyuncaya kadar yemezdi. Bazen çok aç kalgığına acırdım birgün elimi mübarek karnı üzerine koyup» sana canım feda olsun, ya Resûlallah! Dünyadan aç kalmayacak kadar faydalansan ne olur? dedim. «Ey Aişe! Benim Peygamber kardeşlerinden Utulazım olanlar benden daha İleri git-

mişler ve herbiri Hak Teâlâ katında çeşitli ihسانlara kavuşmuşlar. Korkarım ki, eğer dünya nimetlerinden faydalanırsam, benim derecem onların derecesinden aşağı olur. Birkaç gün sabır etmeyi koyamam gününde az nasîb almaya tercih ederim. Hem de kardeşlerime ulaşmak kadar sevdiğim bir şey yoktur» buyurdu.

Hz. Aşî (r.a.) der ki: «Allah'a yemin olsun ki, Peygamber bunu söyledikten sonra bir haftadan çok yaşamadı.»

Fatıma'nın-Zehra eline bir parça ekmeğ alıp Peygamberin yanına geldi. Resûlullah: «Ey Fatıma! Bu nedir?» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlallah! Bir ekmeğ pişirdim, sessiz yiyemedim» dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Ey Fatıma üç gündem beri babamın ağzına girecek yemek bu getirdiğin ekmeğdir.» Ebû Hüreyre der ki: «Hiçbir zaman Peygamber etinde üç gün üstüste buğday ekmeğini deya deya yememişlerdir.» Ebu Süleyman: Duranî der ki: «Akşam yemeğinden bir lokma az yemeği, gece sabaha kadar namaz kılmaktan evla görürüm.» Fudayl bin İyad kendi nefisine hitaben: «Neden korkuyorsun, aç kalmaktan mı? O nerede?.. Cenab-ı Allah açlığı Muhammed Mustafa ve esbabına nasîb etmiştir. Sana ve senin gibilere onu nasîb etmez» dedi.

Kehmeş (Rahmetullahı Aleyh) dedi ki: «Allahım, hemî aç ve çıplak tutuyorsun, geceleri beni kendinde başkaşa bırakıyorsun. Bu dereceyi hangi ihadette buldum. Bana yaptığın ihسانı ancak velilerine yaparsın.» Malik bin Dinar der ki: «Saadetli, yalnız kıfayeti kadar zahîre-i reâ olup kimseye muhtağ olmayan kimsedir» dedi. Muhammed bin Yâzî: «Saadetli, sabah, akşam aç olan ve bununda Hak Teâlâ'ya şükür edip halinden razı olan kimsedir.» Sehl-i Tusteri der ki: «Akallı ve basiretli olan büyük zatlar düşündüler, din ve dünyaya aç kalmak kadar faydalı bir şey bulamadılar. Ahiret içinde deya deya yemek yemek kadar zararlı bir şey bulamadılar.» Abdülvahîd (r.h.a.) der ki: «Hak Teâlâ aç kalmayan hiçbir kimseyi dost edinmedi; Su üzerinde yürümeyi de yalnız aç kalmalara ihسان etti ve tayy-ı mekân edip bir gecede nice fersah yol yürümeyi de ancak aç kalmalara verdi.» Hadîste: «Musa (a.s.), Allah ile konuştuğu kırk gün hiçbir şey yemedi» buyurulmaktadır.

AZ YEMENİN FAYDALARI VE ÇOK YEMENİN AFTİLERİ

Bil ki, az yemenin fazileti yalnız zahmet ve meşakkatî olduğu için değildir. Nasîl ki ilâcın fazileti acı olduğu için değildir. Belki, az yemekte on fayda vardır:

Birinci fayda: Az yemek, kalbi parlattır ve aydınlatır. Çok yemek ise, insanın nekâsını köreltir, fikrini karıştırır. Zira çok yemekten meydana gelen bahar beyine yükselir ve insana ahmak yapar, fikir ve düşüncesini dağıtır. Bunun için Peygamber buyurur: «Kalbinizi az gülmek ile ihya ediniz ve ay yemekle temizleyiniz. Zira kalb az

yemekle saf ve ince obare yine buyurdu: «Az yemeye devam eden zeki ve akıllı olur, fikri kuvvetli olur.»

Şibli (r.h.a.) der ki: «İlğbir gün azlet kâşesine ve riyazet vazifesine kanaatkâr ve aç oturmamam ki, kalbimde yeni bir hikmet, yeni bir ibret bulmaıuyum.»

Peygamber buyurur: «Yemeği doyasya yemeyiniz ki, kalbınızda marifet ateği sömeseñ ve hikmet nura gizenemesin. Çünkü marifet cennet yoludur. Az yemek de marifetin kapesidir.» Bu itibarla, az yemek cennetin kapesini çalmak olur. Nitekim kainattan efendisi buyurur ki: «Cennet kapesini açlık ile çalmağa devam ediniz.»

İkinci fayda: Az yemekten fikir ve kalb inceliği meydana gelir. Böylece zikir ve münacatın lezzetini; viridlerin, duaların tadını bulur. Çok yemekten ise, kırgınlık, şer, zulmet ve keder meydana gelir. Yaptığı zikir de kalbin içinden değil, dilin ucundan olur. Cüneyd-i Bağdadî der ki: «Yemek sofrasına kendisiyle Allah arasında perde yapan kimsa, münacatın lezzetine ve duaların hakikatine kavuşması aklen imkânsızdır.»

Üçüncü fayda: Serkeşlik ve gaflet cehennemnin yoludur. Kirâklık ve eslilik ise cennetin kapesidir. Çok yemekten, serkeşlik ve gaflet hasıl olur. Az yemekten ise, acıllık ve kirâklık meydana gelir. Kul bir lokma yemek kaçırmakla dünyanın gösüne dar ve karanlık göründüğünü düşünüp kendine acıllık ve hakaret nazarıyla bakmadıkça, Allah Teâlâ'nın azametini, güç ve kudretini idrak edemez. Bunun için yeryüzünün hazineleri Peygambere arz edilince, sistemem. Bir gün oruçlu, bir gün iftarlı olmayı bundan fazla severim. Zira oruçlu iken sahir ederim ve iftarlı iken de şâkrederim» buyurdu.

Dördüncü fayda: Doyasya yemek yerse, aç olanları unuttur. Hak Teâlâ'nın yaratıklarına şefkat ve merhamet etmez ve ahiret azabını unuttur. Aç kalırsa cehennem ehlinin açlığından, susuz kalırsa, mahşer yerindekilerin susuzluğundan haberdâr olur, gafil olmaz. Ahiret korkusu ve Allahın yaratıklarına acımak da cennet kapesinin anahtarıdır. Bu sebepten Yunus (a.s.)'a: «Yeryüzünde hazinelerinc maliksin; niçin aç duıuyosun?» dediklerinde: «Tek olursam, açların sıkıntısını unuttuğımından korkarım», buyurdu.

Beşinci fayda: Bütün saadetlerin başı kişinin nefsini emri altına almasıdır. Bütün şekavetlerin başı da nefsinin emrine girmesidir. Serkeş ve inat hayvan açlık ve az yemeden başka bir şeyle uslanmadığı gibi, insan nefsi de ancak açlık, oruç ve riyazetle ibaat eder. Bu, bütün faydaların kimyası ve bütün menfaatlerin temeli olan bir faydadır. Zira bütün günahlar istekten, bütün istekler de çok yemekten meydana gelir.

Zinnun-ı Misri der ki: «İlğbir zaman doyasya yemek yeyip de arkasından günah işlemediğim yahut günaha kast ve niyet etmediğim vaki değildir.» Aise (r.a.) buyurur: «Peygamberden sonra ilk vuku bulan bed'at doyasya yemek yemektir. Doyasya yemek yemeye başladığımdan nefsi de serkeşlik yapmaya başladı. Eğer az yemesin,

sevinmek ve konuşmak isteğini zayıflatılmaktan başka faydası olmasa da bu yetiştir.» Zira doyuruya yemek yiyen çok konuşmağa ve gıbet etmeğe başlar ve sevinme arzusu ona galib olur. Fericini zabtetse, nazarını zabtelemesiz. Nazarını da zabtetse, kalbinde olan boşuk hüleri ve baki karıştırmaları zabtelemesiz. Ama az yemek ve riyazet hepisine kifayet eder. Bu sebepten Ökürü büyük velilerden naklen denilmiştir ki, az yemek ve riyazet Hakkın hazinesinde kıymetli bir inci ve az bulunan bir cevherdir. Bunu ancak dostlarına verir. Hükemadan bazı kimseler der ki: «Bir yıl tamamıyla kuru olmak ve adeti olan miktarın yarısıyla geçiren kimsenin kalbinden Allah kadınların düşüncesini ve elma işini uzak eyler.»

Altıncı Fayda: Az yemek yiyen az uyur. Az uyumakta da çok faydalar vardır. Zira bütün ibadetlerin aslı münacat, zikir ve fikirdir. Bilhassa gece. Doyuruya yemek yiyen kimseye uyku galebe çalar ve kokmuş leş gibi yatağına düşer, ve kıymetli ömrü boş yere zayi olur. Alim bir üstad her gece yemek sofrasında söz açıp çağırır ki: «Ey müridler, çok yemekten kaçınınız. Zira çok yemekle çok uykuya mübtelâ olursunuz. Çok uyumakla kıyamet gününde çok pişmanlık duyarsınız, sansız hasret çekersiniz. Sâdiklerden yetmiş kimses ittifak etmişlerdir ki, çok uyku çok yemekten ileri gelir. İnsanın sermayesi ömürdür. Zira her nefes ahiret saadetini temin eden kıymetli bir cevherdir. Uyku ise, ömür sermayesine zarar ve ahiret ticaretinde sıldanma ve hüsrandır. Bu itibarla gündem uykuya, gündülden gâffeti götürsen şeyden daha üstün ne var? Bununla beraber çok yemek yediği halde tehcürd namazını kılan, Hakka niyaz etmeye ihtilam etse, uyku galebesinden ne o namazın lezzetini, ne de zikir ve münacatın tadını bulur. Nefsî istek ve şehvet hayallerinin hücum etmesiyle ihtilâm olması ve gece yakanmadığı için de cürüblük pisliğeyle kaplı Allahın ibadetinden mahrum olması ve ykama meşakkatiyle özülmesi de muhtemeldir. Hamaama gitmek işi ise hamaam ücretli olmayabilir, yahut hamaamda gözü hirisinin namahrem uzvuna ilişip oradan çok afetler doğabilir.

Ebu Süleyman-ı Darani der ki: İhtilam, günah neticesi ve bir mevi cezadır.» Bu sözün manası şudur: İhtilam çok yemekten ileri gelir. Çok yemek de ihtilam cezasının terettüp ettiği bir günahtır.

Yedinci Fayda: Aç ve kanaatkâr olan kimsenin zamana geniş olur, ilim ve amelini tahsiline uğraşabilir. Çok yerse, satın almak, taşınmak, pişirmek, yemek ve hazırlamak için hayli zaman zayi olur. Sonra sık sık hastıya gitmek ve temizlenmek lâzım gelir. Bunların herbiri de zaman ister. Oysa her nefes kıymetli bir cevher ve ahiret ticaretinin sermayesidir. O halde bu kıymetli cevheri zaruretsiz zayi etmek çok akılsızlıktır.

Sarr-i Sekati der ki: «Ali Cuscani'yi gördüm, bir miktar arpa ununu ağzına atıyordu ve çiğnemedi, uğraşmadan yutuyordu.» «Ey Ali, niçin çiğnemek yemiyorsan?» dedim. Dedi ki, arpa ununu yutmak ile ekmeği çiğneyip hazırlamak arasında yetmiş tesbîh etmek mümkün

olur. O halde niçin boş yere zamanımı zayi edeyim, dedi. Bu sebeptendir ki, tam kırk yıldır yemek yemedim ki, şişmemek zorunda kalmayıp bu faydayı kaçırmıyayım. Şüpheli yoktur ki, az yemeyi adet edinen kimse için oruç tutmak kolay olur. Böylece daima camide itikaf edip abdestli bulunabilir. Bu faydalar, ahiret ticaretini arayanlar için hasîl ve önemsiz bir şey değildir.

Ebu Süleyman-ı Darani der ki: «Doyasıya yemek yiyen kimsede altı şey meydana gelirse: İbadet ve mülkatinin lezzetinden uzak kalır; ilim ve hükmetin şuurunda, anlayış ve ibraki kasa olur; Allahın yaratıklarına acımaktan mahrum kalır; zira kalbi donar, sertleşir ve zanneder ki, herkes kendisi gibi tok ve derisidir. Allahın ibadeti ona zor olur, sayısız arzu ve istekleri olur, başka camilere ve dini meclislere giderken kendisi çöplüğe ve halkya gider.

Sekizinci fayda: Az yiyen, hastalık tabiatından, ilaç masraflarından, tabiblerin münnetinden, kan aldırma ve hacamat zahmetinden ve acı şerbetlerden kurtulmuş olur. Bütün hekim ve tabibler şu hususta ittifak etmişlerdir ki, tamamen fayda olup hiç zararı olmayan şey yalnız az yemektir. Hükemadan birisi der ki, bütün taamların en faydalısı naradır. En zararlısı da, pasturma ettir. Bununla beraber az pasturma yemek çok nar yemekten daha iyidir. Hadiste: «Oruç tutmuş ki, sağlam ve sahhatli olmasın» buyurulmaktadır.

Dokuzuncu fayda: Az yiyen kimsenin masrafı da az olur, çok mala ihtiyacı olmaz. Bütün aletler, gırahlar, kalb karışıklığı çok mala ihtiyacı doğur. Her gün iyi bir şey yemek sevdasında olur ve her an onu nasıl kazanacağını düşünür. Bu sebeble şüpheli yemeğe ve harâmın peşine düşmemek lâzım gelir. Hükemadan biri der ki, ben ihtiyaçlarının çoğunu, onu terketmekle karşılarım. Zira onu terk etmek, o ihtiyacı kazanmaktan daha kolay gelir bana. Bir kimseden borç almak istesem, o arzuyu terketmek ile karnandan borç ederim.

İbrahim-i Edhem bir şeyin fiyatını sordu. Çok pahalıdır, dediler. Siz de onu almamakla ucuzlatınız, dedi.

Onuncu fayda: Az yemekle kendi nefesine sahip olabılırsa, malını tasadduk edip fakirlere dağıtmaya ve sabır ve karnat etmeye de muktedir olur. Yenilen herşeyin yeri helâldir. Sadaka verilen herşeyin yeri de Hak Teâlâ'nın lûfudur. Peygamber çok fazla gişman birini gördü. Ona: «Buraya koyduğun şeyi başka yere koyaydın, senin hakkında daha iyi olurdu.» yani yemeğe harcadığını, sadakaya harcasaydın, Eri cihan faziletini ve rûhani güzelliğini kazanmış olurdun.

AZ YEMEKTE MÜRİDİN EDEBLERİ VE YEMEK VARITLARI

Bil ki, helâl yemekte müride üç ihtiyacı gözetmek farzdır:

BİRİNCİ İHTİYAT AZ YEMEKTE

Sür'atle çok yemekten az yemeğe geçmek câiz değildir; zira buna güç yetirilmez. Belki, yavaş yavaş ve tedricî bir şekilde yapılmalıdır.

Mesele, mürid yemeğinden bir ekmeğe azaltılmak istiyorsa, birinci günde bir lokma, ikinci günde iki lokma, üçüncü günde üç lokma az yemelidir. Böylece bir ayda bir ekmeği bırakır. Böyle yaparsa bu yemeği bırakması ona kolay gelip vücut da gıdanın eksikliğini duymaz. Ondan sonra vücutta buna alışır, menziline bu şekilde ulaşır. İnsanlar için az yemekte dört derece vardır.

Birinci derece: Bütün derecelerin en büyüğüdür ve siddiklerin derecesidir. Bu zaruret miktarından fazla yememektir. Sehl-i Tasteri seçtiği yolu şöyle açıklıyor: Allah'a ibadet akıl ve oruçlardır. Akılma noksanlık geleceğinden korkmadıkça yemek yeme. Zira az yemekle zayıflayıp oturarak namaz kılanın namazı, çok yemekle kuvvetli olup ayakta namaz kılanın namazından daha iyidir. Amma eğer sağlığa yahut akla zarar geleceğinden korkuyorsa, o zaman yemek yemelidir. Zira akıl olmadan kulluk yapmağa imkân yoktur. Hayat ise, akıl temelidir. Sehle: «Ne kadar gıda ile kanaat edersin?» diye sordular. Dedi ki her yıl üç akçe ile kanaat ederim. Bir akçe ile piring unu, bir akçe ile bal ve bir akçe ile de yağ alıp hepsini birbirine karıştırırım ve üçyüz almış topaç yaparım. Her gece bir tanesiyle orucuma açarım. «Ya şimdi ne ile iktila ediyorsun?» dediler. «Nasıl rast gelirse.» dedi.

Zâhidler arasında bazı kimseler vardır ki, günde bir dirhem miktarı yemek yerler, fazla yemezler. Kendilerini tedricen bu dereceye erdirmişlerdir.

İkinci derece: Yarım müd (yaklaşık 600 gr.) yemekle yetinmektedir. Bu da tahminen midenin üçte biri kadardır ki, Peygamber buyurur: «Midenin üçte biri yemek için, üçte biri içmek için ve üçte biri de akıldır içindir.» Diğer bir rivayette de «Üçte biri nefes almak içindir.» diye gelmiştir. Bu, Peygamberin: «İnsana beş on lokma yetere» buyurmasının anlamıdır. Anlatılan miktar on lokmadan az olur. Mü'minlerin emri Hz. Ömer o kadar vücutta ve babaylığı olduğu hâlide, yedi ya da dokuz lokmadan çok yemezdi.

Üçüncü derece: Bir müd (600 gr.) ile kanaat etmektir. Bu üç küçük pideye yakındır ve midenin üçte birini geçiyor, yarısına yaklaşır.

Dördüncü derece: Yemeğin bir müdden (600 gr. dan) fazla olmasıdır. Gençli bu iraf haddine varıp ısraf etmeyiniz. Allah müscifleri severiz.» âyeti kerimesinin nehyinin altına giriyor ise de, fakat bu miktarın iraf olması, bazı vakitlere göre, bazı vücutlara göre ve bazı hareketlere göre olur. Zira böyle şeyler hâllerin değişmesiyle değişir. Velhâsıl riyazet yolunda giden kimse daha doymadan yemekten el çekmeli ve kanaatkâr olmalıdır. Bazıları az yemek için bir ölçü kullanmamışlar, fakat mümkün olduğu kadar yememeye çalışmışlardır. Ancak çok aç olsalar yerlerdi ve iştahları var iken yemekten çekilirdi. Kişinin aç olmasının alameti, kuru yemeği çok istemesi, arpa ve dar ekmeğini hırs (istek) ve iştah ile yemesidir. Eğer katık isterse, riyazetle ona aç demezler.

Sahabe-i kiram yarım müdden fazla yemezlerdi. Bazı kimseler var idi ki, bir haftalık yiyecekleri bir sa' idi. (Yaklaşık olarak 2,5 kgr.) Bir sa' dört müddür. Hurma yiyecek olmalar, çekirdeği yenmediği için bir buçuk sa' hesaplarındı. Ebu Zer (r.a.) der ki: «Resûlullah zamanında cumadan cumaya benim gıdam bir sa' arpa idi. Allah'a yemin ederim ki, Allah'a kavuşuncaya kadar, yani fâni dünyadan ebedî dünyaya geçinceye kadar bu hâlden dönmeme.»

Ebu Zer (r.a.) bazı kimseleri ayıplayıp derdi ki, siz alışmış âdetinizden döndünüz. Halbuki Resûlallah (s.a.s.) buyurur ki: «Bana en yakın ve sevdiğim olan, zamanımdaki hayatım değiştirmeyenlerinizdir.» Sonra Ebu Zer dedi ki, halbuki sizler o âdetinizi terk ettiniz, o yolun aksine gidiyorsunuz. Unu ekleme yapıyorsunuz. İnce ve güzel undan ekmeğe yapıyorsunuz. Ekmeği katıkla yapıyorsunuz. Gece ayrı, gündüz ayrı gömlekle yapıyorsunuz. Oysa Peygamber zamanında durum böyle değildi. Soffa ehlinin iki kişinin yiyeceği bir müdd hurma idi.

Sehl-i Tüsteri der ki: «Eğer bütün dünyayı kan kaplarsa, zarûret miktarını geçmemek şartıyla o kandan yemek helâl olur.» sözünden maksad, bana ulaşan haram helâl olur demek değildir.

İKİNCİ İHTİYAT YEMEK VAKTİ HAKKINDA

Bu da üç derecedir:

Birinci derece: En yüksek derece, üç günden çok aralıksız hiçbir şey yememektir. Bazı kimseler yedi gün ve yedi günden çok hiçbir şey yemezlerdi. Bazı tabâbler, yemek yememeyi öyle bir dereceye vurdular ki, kırk gün aralıksız hiçbir şey yemezlerdi. Ebû Bekir'i-Siddik'in altı gün hiçbir şey yememesi çok vâki idi. İbrahim-i Edhem ve Sevri, üç günde bir yerlerdi.

Rivâyet edilir ki, kırk gün bir şey yemeyen kimse muhakkak melekût acayibliklerinden ona bir şey görürdü. Bir Sofî bir Rahip ile münaza etti. Sofî Rahibe: «Niçin Muhammed, Mustafa'ya iman-yoşunuz?» dedi. Rahip: «İsa (a.s.) kırk gün yemek yemezdi. Bunu doğru Peygamberden başkası yapamaz. Sizin Peygamberinizden bu hâl nedir çıkmamış?» Sofî: «Ben onun ümmetinden bir ferdim. Eğer kırk gün hiçbir şey yemeyişim, iman eder misin?» Rahip: «Bakalım.» dedi. Sofî kırk gün hiçbir şey yemedi. Sofî, daha da durayım mı? Rahip cevabı dedi. Sofî elli gün hiçbir şey yemedi. Rahip bu hâli görünce; derhâl müslüman oldu. Bu çok yüksek bir derecedir. Bunu, ancak bu âlemin dışında bazı şeyleri gören kimseler yapabilir. Gördüğü şey, onun kuvvetini korur ve fikir deryasına onu kaplayıp onu bu âlemden habersiz yapar.

İkinci derece: İki - üç gün bir şey yememektir. Bu nisfinkündür ve çok vâki olur.

Üçüncü derece: Günde bir defa yemektir. Bu, anıtlardan derecelerin en aşağısıdır. İki defa yerse, israf olur, hiçbir vakit acıkmaması olur. Peygamber sabahleyin yerse akşam yemezdi. Akşam yerse sabah

yemeydi: Peygamber (s.a.s.) mü'minlerin anası Hz. Aişe'ye; «Sakın israf etme, günde iki defa yemek israfıdır.» Bir defa yerse, sahurda yemesi daha iyidir. Çünkü tehecüd (gece) namazına kalkması kolay olur ve kalbi saf olur. Eğer kalbi yemek düşünmesine bağlı kalırsa, bir defa iftar vaktinde, bir defa da sahur vaktinde yemelidir.

ÜÇÜNCÜ İHTİYAT, YEMEK CİNSLERİNİN DERECELERİ HAKKINDADIR

Ekmeleklerin en üstünü pişmiş buğday ekmeğidir. En aşağısı çiğ arpa ekmeğidir ve ortası da pişmiş arpa ekmeğidir. Katıkların en üstünü et ve tatlılardır. En aşağısı acı ve ekşilerdir. Ortası yağlı çorbadır. Allah yolunda olanların şdeti, katıktan kaçınmaktır. Ve nefsin arzularına muhalefet etmektir. Büyükler demişler ki, bu dünyaya enâ dar olmalı, «Dünya mü'minin sinedindedir.» sözüne manhar olup ölüm, onun için bu sinedandan kurtuluş olmalıdır.

Hâdîrte: «Ümmetin en kötüsü, buğdayın özünü yiyenlerdir.» buyurulmaktadır. Ama bu haram değildir. Zira arasına yemek iyidir. Ama şdet edinilse tabiata rahatsızlık gâlib olur ve serkeşlik ve gâflot münecer olacağından korkulur.

Peygamber buyurdu ki: «Ümmetin en fenası, Allah katında en kötüsü, dalma rahat ve nîmetler içinde yaşamaya, renk renk efbiseler giymeye ve nefis yemekler yemeye uğraşıp diline her geleni söyleyenlerdir.»

Müsa Aleyhisselâm'a vahiy geldi ki: «Ey Müsa! Bül ki, senin yerin taş toprak içinde dar bir mezardır. Bedenini arzularından ve istihbat lezzetinden uzak tutmalısın. Zira geniş imkânlara sahip bulunmak ve bütün isteklerini ede edebilme imkânına malik bulunmak hayran âlâmeti değildir.»

Vehab bin Mûnebbih der ki: «Dördüncü kat gökte iki melek birbiriyle karşılaştı. Birisi: "Fulan yahudi hasta imiş, gönlü balık istemiş. Hak Teâlâ'nın izniyle balığı balığınan ağına sokmaya gidiyorum." Diğeri de: "Fulan âbidin çoktan gönlü yağ istiyordu. Onun yanına bir bardak yağ getirmişler. Onu diğereye gidiyorum." dedi.»

Hz. Ömer'e bir bardak bal getirdiler, içmedi, ve: «Bunun hesabını benden uzak tutunuz.» dedi. İbn Ömer hasta idi. Kızartılmış balık arzu etti. Nafi der ki, Medîne'de bulunmuyordu. Bir hayli aradım, araştırdım, bir dirhem gümüşe bir tane aldım, kızarttım ve hemen İbn Ömer'in yanına getirdim. Tesadüfen bir fakir kapıya geldi. İbn Ömer dedi ki: «Ey Nafi, bu balığı o fakire verin.» Dedim ki, «Bunu sen istedin. Çok zor bulabildim. Fakire parasını verdim.» «Yok, balığı ver.» dedi. Ben de emrini yerine getirdim, balığı verdim ve fakirin arkasından gittim, parasını verdim, balığı alıp geri İbn Ömer'e getirdim ve: «Balığın parasını verdim, balığı geri sana getirdim.» dedim.

«Yürü, güt bahçı yine fakire ver ve parasını da alma.» dedi. Zira ben Peygamberden duydum, buyardı ki: «Bir kimsenin bir arzusu olsa ve onu elde ettikten sonra Allah rızası için sadan el çekerse, Hak Teâlâ onun günahlarını affeder.»

Utbetü'l-Gulam (r.h.a.) hamuzu güneşi pişirip yedi. Ateşte pişip lezzetli olmasına ve nefsin haz duymasına razı olmazdı. Malik bin Dinar, süt arzuladı. Kırk yıl sabretti, içmedi. Birisi ona hurma verdi. Hurmayı evirdi, çevirdi, yine sahibine verdi ve: «Buyuran, sü yün, kırk yıldan beri hurma yemedim.» dedi. Ebu Süleyman-ı Duranî'nin müridi olan Muhammed bin El-Cevari der ki: «Ebu Süleyman sıcak ekmele tuz yemek istedi. Yanına götürdüm. Bir lokma aldı ve yerine koyup ağlamağa başladı ve «Ya Rabbi, benim isteğimi verdin, yoksa bana azab ve ceza na vereceksin, tevbe ve istiğfar ettim, sen affeyle Allahum.» dedi.»

Malik bin Daygam (r.h.a.) der ki: «Basra çarşısında gücüm terey-i hilâi, iştahımı çekti. Tere yemeyeceğime yemin ettim. Kırk yıl böyle sabrettim.» Malik bin Dinar (r.h.a.) der ki: «Elli yıldır ki, dünyayı boşadım. O zamandan beri bir yudum süt içmek arzusunundayım. Şu ana kadar içmedim ve bundan sonra da fânî dünyadan geçüp Cenâb-ı Hak'a kavuşuncaya kadar içmeyeceğim.» Hammad (r.h.a.) der ki: Davud-ı Talain kaçasına geldim. Bîrden kulağıma bir ses geldi, diyor da ki: «Bir defa benden havuç istedin, sana vermedim. Şimdi de benden hurma istiyorsun. İsteğine hiç kavuşamazsın.» Hammad der ki, içeri girdim, Davud-ı Talain yanında hiç kimse görmedim. Meğer ki, kendi nefesine hitap ediyormuş. Utbetü'l - Gulam Abdulvahid bin Zeyd'e dedi ki: «Filan kimse kalbindeki hâzı hâllerden bahsediyor. O hâller bende yoktur.» Abdulvahid dedi ki: «O adam kuru ekmele yiyor. Sen ise ekmele ile hurma yiyorsun. Onun için o hâl onda var, sende yoktur.» Utbe dedi ki: «Eğer ben de kuru ekmele yersem, o dereceye erişir miyim?» «Evet» dedi. Bundan sonra hurma yemeği bıraktı ve ağladı. «Niçin ağlıyorsun?» dediler. «Benim nefsim hurmayı seviyor. Benim doğruluk ve irademî hâli ki, bundan sonra hurma yemeyeceğim. Onun için nefsim ağlıyor.» dedi.

Ebu Bekir-i Leflaf diyor ki: «Ben öyle bir kimse bilirim ki, onun nefsi birşey arzulayıp ona; "on gün birşey verme sonra isteğimi ver" deyince: "Ben on gün birşey yemememî değil, bu arzudan vazgeçmemi istiyorum." derdi.

Şeriat ve tarikat ehlinin riyazet şekli, çalışma ve mücâbedesi bu naklettiğimiz gibi idi. Bir kimse bu dereceye ulaşamazsa, hiç olmazsa, arzularının bazısından vazgeçmeli ve fakirleri kendi nefsinde tercih etmelidir, devamlı et yemeğini yememelidir. Zira Hz. Ali bin Ebu Tâlib buyuruyor ki: «Kırk gün devamlı et yiyenin kalbi sertleşir ve kırk gün et yemeyenin de ahluka bozulur.» O hâlde normal Hz. Ömer'in yaptığı gibidir. Buyurur ki: «Ben kendi oğluma bir gün et, bir gün yağ, bir gün süt, bir gün sirke ve bir günde yalnız ekmele verdim.» Müstahab olan müridin yemekten hemen sonra uyumamasıdır. Zira

böyle yaparsa iki gâfletli bir araya toplamış olur. Hâdiste: «Yediğinin yemeği, namaz ve zikirle hasmedip erthin ve yemeği hasmetmeden yatmayın; zira kalbiniz kararır ve vaktiniz heder olur.» Demişlerdir ki, yemekten sonra dört rekât namaz kılmak, yüz tesbîh çekmek, sonra Kur'an okumalıdır.

Süfyan-ı Sevrî (r.h.a.) çok yemek yediği geceyi İhyâ ederdi ve derdi ki: «Hayvana fazla yem verince onu aşır işlerde kullanmak gerekir.» Büyük velîlerden biri, müridlerine: «Arzuladığımız şeyleri yemeyin, yerseniz onu dört edinip aramayın, ararsanız sevip de mâhîm göye edinmeyin.» derdi.

Çalışma ve Mücahedenin sırrı ve mücahede de pîr ile mürid arasındaki fark:

Bil ki, az yemekten maksat, nefsin kırılması, eğilmesi, itaat etmesi ve terbiyelenmesidir. Nefis bu hâl üzere istikrar bulunca, çok yemek ağırlığından ve giddetli isteklerden kurtulur. Bu sebehtendir ki, pîr müridine riyazette olan zor işleri teklif eder ve kendisi de yapmaz. Zira maksat yalnız ağırlık zahmetini çekmek değildir. Belki maksat, yemeği mideye aşır gelmeyecek kadar yemeğe alışmak ve az yemek zahmetini de hissetmemektir. Zira midenin ağırlığı ve az yemenin sıkıntısı kalbi meşgul eder. Ve ibâdetlerden alıko. Nefsin kemâl ve cemâlî, meleklerin sıfatında olmasıdır. Meleklerin ne az yemek sıkıntısı ne de çok yemek ağırlığı vardır. Nefis başlangıçta alıştırılmadan bu ıttala ulaşmaz.

Bunun için bazı büyük zatlar kendilerine su-i zanda bulunmuşlar, nefislerinin başını burakmayıp tedbir ve ihtiyat elcetline gitmişler ve daima riyazet yapmağı tercih etmişlerdir. Dereceleri daha yüksek olanlar ıttal haddi üzere istikrar bulmuşlar. Bu hususun sıhhatine delil şudur ki, Peygamber bazen öyle oruç tutardı ki, bundan sonra hiç iftar etmez sanırlardı. Bazan de o kadar iftar ederdi ki, bundan sonra oruç tutmaz sanırlardı. Evinden yemek isteyince, bulunur bes yerdî, bulunmazsa bugün oruç tutayım derdi. Bah ve eti severdi. Maruf-ı Kerhîye güzel yemekler getirirlerdi, o da yerdî. Ama Bîşr-ı Hafî yemezdi. Maruf-ı Kerhî'den bu hususu sordular. Dedi ki: «Kardeşim Bîşr-ı Hafî riyazet yoluna gitmiştir. Hana marifet kapısı açılmıştır. Ben mevânın sarayında misafirim. Eğer ihşam edip bir şey verilse yerim. Eğer vermezse sabrederim. Benim ara yerde tasarrufum kalmamıştır.» Bu makam alınakların yanaklığı yerdî. Zira nefsinin muhalefet etmemek üzere ben de Maruf-ı Kerhî gibi arifim deyip çalışma ve mücahedeyle bırakır. Riyazet ve mücahedeyle ancak iki kimse buraır: Biri, siddik makamına yerleşen siddiktir. Diğeri de kendi ayaklarını sağlam ve kaymaz sanır. Maruf-ı Kerhî'ye her türlü tasarruf hâni olmuştur ki, eğer onu el veya dil ile rencide etarsa, öfkelenmez, kırılmaz. Her ne gelirse Hak'tan bilir. Bu mertebeye, nice zamanlar riyazetle ulaşmakla gelebilirdi. O hâlde bu söz ondan ve onun emsalinden doğru olur, herkesten doğru olmaz. Surr-ı Sekatî, Malîk bin Dinar ve Bîşr-ı Hafî, kendi nefislerinden emin olmıyıp riyazet yolunu

elden bırakmazlardı. O hâldde başkalarının kendilerinde böyle bir şey hayal etmeleri mümkündür.

ARZULARDAN VAZGEÇMEK ESNASINDA MEYDANA GELEN ZARARLAR

Bu ki, arzuları terk etmekten iki zarar doğar: Biri, bazı kimseler bazı arzularına yapar. Fakat başkalarının bunu bilmesini istemez. Bu menâfıklığın tâ kendisidir. Elâsen şeytan onu aldatıp der ki, bu hususu insanlardan gizlemekte sevâb vardır. Zira insanlar bunu bilirse sana uyarlar. Bu, yalnız şeytanın aldatması ve nefsin isteğidir. Bazıları da arzulanığı şeyi satan alıp evine götürür. Sonra onu gizliden sadaka verir. Bu en yüksek sadakadır ve Sâddîlârin en güzide âmelidir. Bu, nefse gayet zor gelir. İhlâsın âlâmeti, bunun nefse, kolay gelmesidir. Eğer zor geliyorsa henüz kalbinde riyayı saklı bulunduruyor ki, Hakk'a değil, riyaya itaat etmiş oluyor. Yemek arzusunun kaçıp riyaya düşen kimsa, yağmurdan kaçıp da oluğun altında duran kimseye benzer.

FERCİN (TENASUL UZVU) ARZUSU

Bu ki, cimsa arzusu, kadınlarla sohbet isteği, insana, «Kadınların tartışmalarındır.» anlamınca, mesul tutulmasını çekmeye sebep olmasına için verilmiştir. Böylece Allah'ın izniyle o tutum nevâi nema toplan doğum ve çoğalma silsilesi kesilmez. Bir de, cimsa lüzeti, cennet lezzetinin numûnesidir. Fercin arzusunun zararı çok büyüktür. İbâs, Müsa (a.s.) ya dedi ki, hiçbir kadınla yalnız oturmasın. Zira hiçbir erkek namahrem bir kadınla yalnız bulunmaz ki, ben bir fitne çıkarmak için onlarla beraber olmayayım. Sâid bin Müseyyeb der ki: Hak Teâlâ, Şeytanın kadınlar vasıtasıyla insanları aldatmaktan ümitsiz kıldığı bir Peygamber göndermemiştir. Ben kendim için kadınlara şerriyeden korktuğum gibi, hiçbir şeyden korkmana. Bunun için kendin evlen ve kızın evlenden başka bir yere gitmem.»

Fercin arzusunda da ifrat, tefrit ve orta haller vardır. İfrat, fahişlikten ve yakmaz şeylerden utanmayıp kendini tamamıyla bunlara vermektir. Bu durumda, bu arzuyu kırmak onun üzerine farz olur. Bunu kırmak da ya cruç tutmakla ya da evlenmekle olur. Tefrit, cimsa arzusunun hiç olmamasıdır. Bu da noksanlık olur. Orta, arzusu olmasın ve tasarrufu altında bulunmasıdır. Bazı kimseler, ilâç ve tedavi ile şehvet ve cimsa arzularını kuvvetlendirmek istiyorlar. Bu, büyük bir cahîletten ileri gelir. Bu, arı kovanına karıştırıp arıları kuzudran ve arılar başına veyunca da kaçıp kurtulmak için çare arayan kimseye benzer. Ancak evli kimsenin helâliyi korumak gayesiyle yapması câizdir. Zira erkekler, kadınların muhafazasıdır. Garib hâdîsler de gelmiştir ki, Peygamber buyurur ki: «Kendinde şehvet müskîliğine hissedince Cibrîl bana herise yememi emretti.» Bunun sebebi de Pey-

gamberin dokuz tane harımının olması ve onlar bütün insanlara haram oldukları için başka kimseye helâl olmaktan umitlerinin kesik olması idi.

Ferac arzusunun âfetlerinden biri de, aşktır. Aşk sensüz günahlara sebep olur. Başlangıçta aşkıta ihtiyatlı davranmazsa Fırahle dâğınını elden kaçırp serkeş nefsin eînde esir olur. Bunun ihtiyatı, kişinin gözünü zabtetmesiyle olur. Gözü bir defa teradüfen ilâhîrse, onu zabtetmek mümkün olur. Ama haline bırakırsa zabta zor olur. Medis bu hususta bir hayvana benzer ki, bir yere gitmek isteyince, onu çevirmek kolay olur. Ama içeri gördükten sonra kuyruğundan tutup dışarı çıkarmak çok zordur. Demek ki esas mühim olan gözü korumaktır. Said bin Cübeyr (r.a.) diyor ki, Davud (a.s.) ın gitmesi gözden idi. Davud (a.s.) oğluna: «Arslan ve ejderhanın arkasından gitmek, kadınların arkasından gitmekten daha iyidir.» buyurdu. Yahya bin Zekeriyya (a.s.) a: «Zinânın başlangıcı mereden başlar.» diye sordular. Buyurdu ki: «Göz ve şehvetten başlar.» Peygamber: «Nazar, zehir ilâsu verilmiş şeytanın oklarından bir oktur. Allah'tan korkup gözünü haramdan koruyan kimseye, kalbinde tadını duyacak kuvvetli bir iman ilâsan edilir.» Yine buyurdu ki: «Benden sonra ümmetime kadınlar gibi (zor) bir fiite bırakmadım.» Yine buyurdu: «Göz de ferec gibi, zinâ yapar. Gözün zinâsı bakmaktır.»

O halde gözünü tutamayın kimseye arzusunu tedavi etmesi farâdır. Arzunun tedavisi oruç tutmaktır. Oruç tutamazsa evlenmektir. Gözünü güzel oğlanlardan ayıramaması ise, büyük bir âfettir. Zira bunun helâl şekli yoktur. Bir kimse bir sevgiliye baktığı zaman şehveti harekete geçerse ve bundan haz duyuyorsa, ona bakmak haramdır. Ancak çiçek ve yeşillîğe baktığı zaman duyduğu haz kabilinden ise, bu takdirde bakmak zarar etmez. Bunun âlâmeti, kalbinde o güzel kimseye yakın olmak arzusunu duymamaktır. Eğer bu istek olursa şehvet âlâmeti olur. Zirâ gül ne kadar güzel olursa olsun, onu görmek ve ona sarılmak arzusu olmaz. Bakınca, sevgiliye olan istek meydana gelirse üvatanın ilk basamağı olur. Büyük zâtlardan birisi der ki: «Müridlerimin arasına bir lâhsüz oğlanın girmesinden, bir arslanın girmesinden daha çok korkarım.»

Büyük âhlardan biri der ki: «Cinâ arzusu o kadar bana gâlib oldu ki, ona kendimden alamıyorum ve sabr da edemiyorum. Çok dua ettim, yalvardım. Gece rü'yamda bir şahıs gördüm. Bana dedi ki: "Ey fihâm, sana ne oldu, bu kadar ağhyersun, yalvarıyorsun." Durumu ona anlattım. Elimi 'göğsümün üzerine koydu. Uyanınca, baktım ki şehvet arzusu benden gitmiştir. Üzerinden bir yıl geçince tekrar o şehvet galebesi meydana geldi; yine sonsuz dualar yakarışlar yaptım. Yine o şahıs rü'yamda gördüm. Bana dedi ki, bu şehveti senden izale etmemi ister misin? Evet dedim. Beynunu uzat dedi. Beynunun uzatılması, bir kılıç vurdu. Uykudan uyandıım baktım ki, yine o şehvet benden uzaklaşmış. Bunun üzerine bir yıl geçince tekrar o galebe geldi. Yine dua, yakarış yaptım. Tekrar o şahıs rü'yamda gördüm. Dedi ki,

Allah'tan bir şeyin senden gütmesini istiyorsan, Allah onun gütmesini istemiyor. Uykudan uyanınca düşündüm ve bundan kurtulmak için evlendim.*

FERCİN ARZUSUNA TERS GITMENİN SEVABİ

Bü ki, istek ne kadar çok olursa, ona muhalefet etmenin sevabı da o kadar çoktur. Cüma arzusu, bütün arzuların kuvvetlidir. Ancak bu arzunun matlubu (isteği) çirkinidir. Kişinin şehvetin bu arzusunu vermemesi, ya helal olduğundan, ya utandığından, ya korktuğundan, ya da açığa çıkıp rezil olmak korkusundandır. Bu sebeplerden oturu kaçınan kimsenin sevâbı olmaz. Zîrâ bu şeriatın emrine değil, dünyevi gönye itaat olur. Fakat günah işlemek imkânından mahrum olmak da saadettendir. Zira hangi sebeble olursa olsun, hiç olmazsa âzabtan kurtulur. Ama bir kimse bu şehvetin arzusunu vermeğe muktedir iken ve hiç bir mâni yok iken sırf Allah korkusundan ondan kaçırur- sa, büyük sevap kazanmış olur ve kıyamet gününde Arş-ı Alâ'nın gölgesinde olacak yedi sınıfın şümresinden olur. Onun derecesi Yûsuf Peygamberin derecesi olur. Zîrâ bu tehlikeyi atlattırmakta İmam, öc- rü Yûsuf (a.s.) dir.

Süleyman bin Vesar (r.h.a.) çok güzel ve yakışıklı idi. Bir kadın kendini ona teklif etti. Süleyman ondan sakındı ve kaçtı. Yûsuf (a.s.) rûyasında gördü. Ona: «Yûsuf-ı Sâddik sen misin?» dedi. Yûsuf: «Evet, ben O Yûsuf'um ki, niyetlendim. Sen de o Süleymansın ki, niyetlenmedin.» dedi. Bununla «Züleyha Yûsuf'a bir arada bulunmak istedi. Yûsuf'da bu iş niyetlendi.» âyet-i kerimesinin anlamına işaret etti (*). Yine zikri geçen Süleyman'dan rivâyet edilir. Der ki: «İlac- ca gittiklerinde, Medine-i Münevvere'den çıktık, Ehva denilen yere geldik. Yoldaşım bir şey almaya gitti. Ay yüzlü bir arap kadın yunama geldi ve "ver" dedi. Ben etmek istediğimi sandım. Ölüme koydum. "Ben senden etmek istemiyorum, kadınların erkeklerden istediği şey istiyorum" dedi. Başımı önüme eğdim ve ağlamağa başladım. O kadar ağlamışım ki, o kadın dönmüş gitmiş. Yoldaşım pazardan geldi. Bende ağlamak cesurunu gördü. Ne oldu dedi. Ben çoluk çocuğum hatırıma gel- di, onun için ağladım dedim. İşin gerçeği bu değildir, dedi. "Demân ha- tırında böyle bir şey yoktu. Bana gerçeği söyle." diye haddimden faz- la ısrar etti. Ben de ona hâdiseyi anlattım. O da ağladı. Sen niçin ağ- lıyorsun? dedim. Senin yerinde ben olsam, senin gibi sabredemecdim diye nefsimden çekiniyorum. Mekke'ye geldik, tavaf ve sa' yaptım. Ölüme geldim, uyudum. Rûyamda güzel, yakışıklı, beyaz postu yerin- de bir şahıs gördüm. Sîr kimselir? dedim. Yûsuf-ı Sâddikim dedi. "Me-

(*) Bu âyetten, velâhin peygamberden istediği arzuların, Fakat dikkat edilirse bu hükmü Yûsuf (a.s.) verdiği için o velâye bir îhtifâ etmiş olur. Onun âzabından ama teyâb etmek olur.

sur Azizinin hanımıyla garib bir macerasını var.” dedim. “Senin köylü arap kadınlı olan maceranız ondan daha garibtir.” dedi.

Abdullah bîn Ömer rivâyet ediyor, Peygamber buyurdu: «Eski zamanlarda üç kimse yolculuğa çıktılar. Akşam oldu. Bir mağaraya girip orda kaldılar. Birden dağdan bir kaya yuvarlanıp mağaranın kapısını kapadı. Dışarı çıkma imkânı kalmadı. O kayayı oynatmak imkânı da yoktu. Dediler ki, bundan ancak dua ile kurtulmak mümkündür. Onun için herbirimize ilâhî amelinden birşey arzetsin. Belki onun sebebi ile Cenâb-ı Allah bir kapı açar.»

Onlardan birisi dedi ki: «Allahum, sen bilirsin: Benim anam, babam var idi. Onlardan önce asla ne kendim yemek yedim, ne de çocuk çocuşuma yedirirdim. Bir gün bir işle uğrayım. Geç kaldım. Anam ve babamın yanına dönünce, bunların ayudaklarını gördüm. Bir bardak süt getirmiştim. Elimde tuttum ve ayakta onların uyumasını bekledim. Çocuklarını çok aç idiler. Feryat ediyorlardı. Ben onlara: “Önce anama, babama içirmeden size hisse yoktur” diyordum. Anam ve babam ancak saher vaktinde uyandılar. Ben süt bardağını elimde tutuyor uyumalarını bekliyordum. Çocuklarını aç kalmışlardı. Allahum, eğer o yaptığım şeyi senin rızan için yaptıysam, bizi bundan kurtar.» Bunu söyleyince, kaya yerinden oynadı ve biraz ışık görüldü.

İkincisi dedi ki: «Allahum, sen bilirsin ki, benim bir amcam kırık var idi. Ben ona işik olmuş idim. O bana uymazdı, yüz vermezdi. Bir süre büyük bir hastalık oldu. Krizkten çok perişan olduğu için benimle mizah ve küffe edip yakınlık göstermeye başladı. İsteğimi vermek şartıyla ona yüzürmi altın verdim: ona yaklaşmak isteyince, bana: “Allah’ın izni olmadan mühlirimi bozmaktan korkmaz mısın?” dedi. Bu söz benim için çok tesir ettiği için, korku kalbimi kapladı. Ondaki çekims ve o yüzürmi altından da vazgeçtim. Ondaki sonra da hiç peşine düşmedim. Halbuki dünyada onu istediğim gibi hiçbir şeyi istemiyordum. Allahum, eğer bunun senin rızan için yaptıysam, bunun sebebiyle bizi bu tehlikeden kurtar.» Kaya biraz daha açıldı ve ışık da çoğaldı.

Üçüncüsü dedi ki: «Allahum, sen daha iyi bilirsin: Ben bazı işler tutmuşum. Birisi ortadan kayboldu. Ücreti yanımda kaldı. O ücretle koyun satın aldım, ücret yaptım. O mal çoğaldı. O kimse ücretini almaya geldiği zaman, koyun ve sığırlar bir sahrayı dolduruyordu. Ona bunların hepsi senin ücretinden meydana geldi. Hepsi sebindir, deyince, benimle alay mı ediyorsan diye inanmadı. Sonunda olanı ona anlattım. O kadar çok malden bir tane alıyordu. Allahum, eğer bunu senin rızan için yaptıysam, bunun sebebiyle sen bizi kurtar.» Kaya yerinden oynadı ve yol açıldı. Hepsi kurtuldu.

Ebü Bekir bîn Abdullah (r.h.a.) der ki: «Bir kasap bir komşusunun câriyesine işik olmuş idi. Bir gün câriyeyi bir küve birinin evine gönderdiler. Kasap câriyenin arkasından yetişip ondan ona sarıdı.

Câriye dedi ki: "Ey delikanlı, sen bana âşık olduğundan çok ben sana âşıkım; fakat Allah'tan korkuyorum. Kasap: Sen korkuyorsan, ben niçin korkmuyum, dedi ve tevbe, istiğfar etti. Yolda kasaba çok hararet galib geldi ve susuzluktan ölmek korkusuna düştü. O zamanın peygamberinin elçilerinden biriyle karşılaştı. Sana ne oldu diye sordu. Kasap: "Susuzluk galebe etti. Çok perişan oldum" dedi. O kimse gel dua edelim. Belki bir parça bulut gelir, şehre varıncaya kadar başımız üzerinde gölge olur. Kasap benim hiç taatım yok. Sen dua et. Ben de âmin diyeyim, dedi. Öyle yaptılar. Bir parça bulut geldi onların başı üzerinde durdu. Onlar yürüdükçe, bulut da beraber giderdi. Bir-birlerinden ayrıldıkları zaman, bulut kasap ile gitti. O kimse güneşin ortasında kaldı. Kasaba dedi ki: "Ey delikanlı, benim taatım yok diyordum. Şimdi, anlaşıldı ki, senin taatım varmış. Bulut seninle beraber gidiyor" kasap dedi ki: "Ben kendimden hiç hayır ve taat bilmiyordum. Ama şu kadarını biliyorum ki, o câriyenin sözü ile tevbe ve istiğfar ettim" o kimse dedi ki, evet, böyledir. Zira Allah katında kabul edilen tevbenin, tesiri büyüktür."

KADINLARA BAKMANIN AFETİ

Bil ki, cinsel arzuya sahip her insanın kendini koruması zordur. O halde en iyisi bu için bağında ihtiyath davranıp gözünü korumaktır. Alâ bin Ziyad der ki: «Kadının örtüsüne bile bakmak çehiz değildir. Çünkü muhakkak ondan kalbe arzu ve şehvet düşer. Esasen kadınların elbâsesine bakmaktan, güzel kokularını koklamaktan, seslerini dinlemekten kaçınmak farıdır. Hatta seni görecekları yerden veya senin onları göreceğin yerden geçmekten de kaçınmak lâzımdır. Çünkü güzel bulunan yerden geçmek, şehvet tohumuna nefes ve bozuk fikirleri kalbe gönderir.

Kadınların da güzel erkeklere bakmaktan kaçınmaları lâzımdır. Şehvet kasdıyle olan bakmalar haramdır. İster erkeğin kadına, isterse kadının erkeğe bakması olsun. İkisi de birdir. Şehvet kasdıyle elbâseye bile bakmak haramdır. Ama tesadüfen gözü ilişirse, günahkâr olmaz. Fakat gözüne hâkim olup fazla bakmamalıdır. Eğer ilk defa gözü ilişince, gözüne ondan ayırmassa, yahut ikinci defa bakarsa, haram olur, günahkâr olmuş olur. Peygamber buyurdu ki: «Kasatsız olan ilk bakış senindir. (Yâni ondan sana mes'ûliyet yoktur). İkinci kasıtlı bakış ise senin aleyhindedir.» (Yâni mes'ûliyeti vardır). Yine buyurur ki: «Bir kimse âşık olur da âşkını kalbinde gizleyip açığa vurmassa ve âşkına uyup günah işlemesse ve bu belâdan müreşse, şehâdler zümresinden yazılır.»

KENDİNİ KORUMAK

Harama, birinci bakış kasatsız olunca, kendini ikincisinden korumak, bakmak lâzımdır ve âşkı kalbinde gizlenmelidir.

Bil ki, erkek ve kadınların meclislerde ve ziyafetlerde arada perde ve örtü olmaksızın bir arada toplanmaları kadar büyük bir fesâd kaynağı yoktur. Yaşamak ve peçe bağlamak da kifâyet etmez. Zîrâ yaşamak ve peçe beyaz ve câsib olup bunları bağlamak kâfiyetine katılmazlar şehveti tahrik ederler. Bazan peçeli iken daha güzel görünür. O hâlde kadınların, beyaz peçe ve yaşamak bağlayarak ve süslenip püstenerek dışarı çıkmaları haramdır. Bunu yapan kadın asi olur. Kadının bu hâline rızâ gösteren kocası, babası ve kardeşi de bu günaha ortak olur. O kadınlara bakmaktan kalbte meydana gelen şehvetin ve bu şehvetten meydana gelen fesâdın vebali onların dışarıya çıkmalarına müsaade edenlerin boynusudur.

Hîçbir erkeğe, şehvet kasdıyla kadın elbisesini giymek, yahut ellemek câiz değildir. Yine kadına reyhan, elma, yahut âdet olan bir şey vermek ve bunları kadınlardan almak, yahut kadınlarla mâzîk ve yuvşak konuşmak da câiz değildir. Kadınlara da erkeklerle sert ve hâşın konuşulmazlar. Nitekim Hâk Teâlâ buyurur ki: «Kadınlarla konuşurken, tath ve câsib konuşmayın; kalbinde hastalık olan tansa eder. Konuşurken şeriatla göre konuşun.» Namahrem kadınların su içtikleri bastıdan, onların ağızlarının değdiği yerdən su içmek, dişlerinin değdiği meyvanı yemek câiz değildir. Hakem der ki: «Ebbâ Eyyub-i Ensârî'nin ailesi, Peygamberin önünden kaldırdıkları yemek-kaplarının, Peygamberin elinin ve ağzının değdiği yerlerini teberrükken yatarlarak ve gözlerine sürerlerdi.» Buna savâb miyetiyle yapıyorlardı. Şehvet ve nefsanî arzu ile böyle yapmak şühhet haram olur.

Demek ki, kadımlar ile ilgili olan şeylerden kaçınmak kadar mühim bir şey yoktur. Yolda bir kadın veya bir oğlanla karşılaştığın zaman, «Bir hak, nasıldır?» diye vesvese verir. Sen bu durumda şeytan ile münakaşaya edip, «Niçin bakıyorum? Çirkin ise bakmakla huzursuz olurum. Hem de günahkâr olurum. Zîrâ ben onun güzel olmasını düşünerek bakmış olurum. Güzel ise, benim olmadığım için bir günahkâr olurum. Beyhûde yere hasretli, üzlemi kalbimde kalır. Onun arkasından gidersen, belki bütün ömrümü ve dinimi onun aşkına heder etmiş olurum ve muradama erememiş olurum.» demelisin.

Peygamberin gözü bir güzel kadına ilişti. Hemen eve gelip ehliyle buluştu ve sonra dışarı çıkıp buyurdu ki: «Bîrânkizin önünden şeytan gibi bir kadın geçerken, ona bir vesvese gelirse, hemen kendi hanımına gitsin. Zîrâ namahremdeki şey, hanımdaki şey gibidir, başka değildir.»

ÜÇÜNCÜ ASIL

KONUŞMANIN FAİDELERİ VE DİLİN AFETLERİ

Bil ki, dil, Hâk Teâlâ'nın acayip yaratıklarından biridir. Görünüşte bir et parçasıdır. Fakat hakikatte varlık çerçevesi içinde olan her şey, onun tasarrufu altındadır. Hattâ mevcut olmayan şeyler dahil

onun tasarrufundadır. Zîrâ dil hem yok olanları, hem de var olanları anlatır. Belki o akla vekîlidir. Hiçbir şey de akla kuşattığı dairenin dışında değildir. Akla ve hayale gelen herşeyi dil ile ifade etmek mümkündür. Diğer uzuvlar böyle değildir. Zira gösün tasarrufunda, renkler ve şekillerden başka bir şey yoktur. Kulağın da tasarrufunda, ses ve sedadan başka bir şey yoktur.

Diğer uzuvlar da böyledir. Herbir uzvun hüküm ve iradesi bedeninin bir köşesindedir. Ama dil hükmü, bütün bedende geçerlidir. Dil kalbin karşısında durur. Kalbin hazinesinde bulunan garib sûretleri, değişik şekilleri ifade etmekten başka, kalbin dışından nice sûretleri kalbe ulaştırır. Dilin konuştuğu herşeyden kalb ayrı bir safâ, ayrı bir hâl alır.

Meselâ, dil yalvarıp yakarmaya başlayınca ve bunları ifade eden kelimeleri söyleyip feryad ve figân etmeğe başlayınca, kalb şefkât, acıma, dâlime ve kasvet sıfatları almaya başlar. Kalb ateşinin baharı beyne yönelir ve gözlerden yaşlar damlamaya başlar. Dil sevinçlidir, sepelelendireti sözleri, kalbi okuyanın güzel vasıfları ifade etmeye başlayınca, kalbe neşe ve sevinç meydana gelir; meyî ve şehvet damarları, şevk ve muhabbet telleri hareket etmeye başlar. Bunun gibi dil ile söylenen her sözden kalbe yeni bir sıfat meydana gelir.

Böyle ki, eğer çirkin sözler söylenirse, kalb kararmaya başlar; eğer güzel söz söylenirse, kalb aydınlanmaya başlar ve eğer dil eğri sözleri söylemeye alıştırsa, kalb de eğri olur, doğru şeyleri idrâk etmekten uzaklaşmaya başlar. Tıpkı eğri aynanın eşya sûretini eğri gösterdiği gibi. Bunun içindir ki, yalnız çârlilerin ru'yası da umuriyetle gerçeğe uygun olmaz. Bu dünyadan geçünce, bütün lezzetlerin en üstünü ve isteklerin sonu olan Allah'ın cemâli de kalbinde doğru görünmez ve o büyük lezzetin saadetinden mahrum kalır. Tıpkı güzel bir yüzün, eğri bir aynada çirkin görünmesi gibi. Meselâ, kalbe enine veya boyuna bakılınca, bakan ne kadar güzelliğe şahîbî olursa, yine onda lezzet ve güzelliğe bulamaz. Demek ki öbür dünyanın hâleri, durumu ve Allah'ın işlerinin hakikat ve sırları da böyledir. O hâlde kalbin eğri ve doğru olması, dilin eğri ve doğru olmasına bağlıdır. Bu sebeple kâinatın Peygamberi buyurur ki: «Kalb müstakim olmadan, iman müstakim olmaz. Ve dil müstakim olmadan kalb müstakim olmaz.»

Bu itibarla dilin âfetlerinden kaçınarak dilin mühim işlerinden bir. Biz bu usûlde sükûtun fâziletini beyan edeceğiz. Öncün sonra dilin âfetlerini ve çok konuşmanın zararını ve fuzûl konuşmanın, münaazaa, mücadele ve münâkaşa yapmanın âfetlerini; sövmenin, çirkin söylemenin ve dil usatmanın fesâdını anlatacağız. Sonra da lânet etmenin, lâtife ve alay etmenin zararını; yalan söylemenin, giybet yapmanın, söz taşınmanın ve ikyâzîlîğün âfetlerini; övmenin, yermenin zararını ve bunlarla ilgili olan şeyleri tamamiyle beyan edeceğiz ve herbirinin ilâhının ne olduğunu açıklayacağız İnşallah.

SUSMANIN FAZİLET VE SEVAPLARI

Bil ki, dilin âfetleri çoktur ve onlardan korunmak hayli zordur. Mümkün ölçüye kadar susmak en güzel sıfattır. O hâlde insan zarûret miktarından çok konuşmamalıdır. Şöyle demişler: Ebûlâ'lar, konuşması, yemesi ve uyuması zarûret miktarınca olan kişilerdir. Hak Teâlâ buyurur ki: «Sadaka işlemek ve hayır yapmak konularından ve insanların arasını düzeltmekten başka konuşmalarda hayır yoktur.» Peygamber buyurur ki: «Susan kurtulur.» Yine buyurur ki: «Karı, fere ve dilini koruyan kişi, tamamıyla korunmuştur.» Muaz bin Cebel Peygamberden «Hangi amel en faziletlidir.» diye sordu. Peygamber mübarek dilini ağzından çıkarıp parmağını üzerine koydu. Yani âmel-lerin en faziletlisi susmaktır, demek istedi.

Hz. Ömer buyurdu ki: «Hz. Ebû Bekir'i gördüm; Eylele dilini sıkı tutmuş kraviyordu. Dedim ki, ey Resûlallah'ın halifesi ne yapıyorsun?» dedi ki: «Bu beni zor ve tehlikeli işlere sokmuş.»

Peygamber buyurdu ki: «İnsanların hatâlarını çoğu dilinden- dir.» Yine buyurdu: «Şiye ibâdetlerin en kolayını haber vereyim mi? Döviz susmak.» İsa'ya dediler ki, bizi cennete götürecek bir amel öğret. «Hiç konuşmayın.» dedi. Yapamazız dediler. «Öyleyse hayırdan başka konuşmayın.» dedi. Peygamber buyurdu: «Sükût ve ve-kâhî bir mâ'menî görürseniz, ona yakın olun. Çünkü o hükümsüz de-ğildir.» İsa buyurdu ki: «İbadet ona kısımdır. Dokunu susmak ve bir kısıma da insanlardan kaçıp uzlet etmektir.»

Peygamber buyurur ki: «Çok konuşan çok hatâ eder, çok hatâ eden çok günah işler, çok günah işleyen de cehennem ateşine layık olur.» Bu sebepten İdrî ki, Ebu Bekir'i's-Seddîk konuşmamak için mü-bârek ağzının bir taş olurdu. İbnî Mes'ûd (r.a.): «Dil gibi ebedî hapse layık bir şey daha yoktur.» demiştir.

Yûnus bin Ubeyd (r.h.a.) der ki: «Dilini ve kulağını koruyup da bütün işlerinde bu özelliklerin faydasını bulmayan bir insan görme-dim.» Muaviye'nin Meclisinde bazı kişiler konuşuyordu. Ahmed bin Kays da susuyordu. «Niçin konuşmuyorsun? Ahmed» dediler. «Hilâfi hakikat konuşursam, Allah'tan korkarım; doğru konuşursam, sözden korkuyorum.» dedi. Selî bin Heysem, (r.h.a.) yirmi yıl dünya kelâmı konuşmadı. Her sabah yatığından kalkınca, eline kâğıt kalem alırdı ve her ne konuşursa yazardı. Akşam olunca, bu sözlerden kendini hesaba çekerdî.

Bil ki, susun kimse'nin bütün bu fazileti şu sebebledir ki, dilin âfe-ti çoktur. Daima boş yere hareket edip konuşması ona kolay gelir. Fakat hakkı bütülden ve iyiyi kötünden ayırtamaz. Susmasıyla bu mes'ûliyetten kurtulur. Kalbin huzureti, niyeti ve azmi dağılmaz. Zikir ve fikirle meşgûl olur.

Bil ki, sözler dört kısımdır: Birincisi, sadece zarar getirir. İkinci-si hem zarar, hem de faydası olan sözlerdir. Üçüncüsü, ne zarar, ne

de faydası olmayan sözlerdir. Buna fuzûlî sözler denir. Bunun vakti zâyi etme zararı yeter. Dördüncüsü, sadece fayda getiren sözlerdir. O hâlde sözün dörtte üçü bırakılmalı, dörtte biri konuşulmalıdır. Nitekim Cenâb-ı Allah buyurur: «Sadaka ve hayır buyurmak ve insanlar arasına hulmak harîş, konuşmada hayır yoktur.» Peygamber de buyurur ki: «Susan kurtulur.» Dilin âfetlerini bilmeyen dilisiz kalmayan hakikatini bilemezsin. Biz —inşallah— orbeş tarafa olan bu âfetleri etraflı olarak anlatacağız.

DİLİN AFETLERİ

1 — Lüzumlu olmayan, yani terk edilmesinde dinî ve dünyevî zarar olmayan sözleri konuşan, ilâh'ın güzelliğinden çıkmış olur. Zira Peygamber buyurur ki: «Lüzumsuz şeyi terk etmek, kişinin müstümanlığının güzelliğindedir.»

Bu sözlerin misali şudur ki, arkadaşlık yaptığın insanlara, yaptığın yolculuklara, gezdiğin şehirleri, o şehirlerde gördüğün çeşitli yemekleri, muhtelif dağları, bahçeleri ve geçmişe ait hâlleri olduğu gibi anlatmaktır. Bunların hepâl fuzûlî olur. Zira bunlar terk edilebilir. Terk edilmesinden de hiç zarar gelmez.

Bunun gibi sana lüzumlu olmayan bir şeyi sormak da fuzûlî söz olur. Bu da, ancak sorulmasından zarar gelmezse fuzûlî söz olur. Ama «Oruçlu musun?» diye sorarsan, «Oruçtayım» dersin, ihâdetini ihtar etmiş olursun. «Değillim» dersin, yalnız söyleyip günah işlemiş olursun. Bu günaha da sen sebep olursun. Bu ise zaten zararın tâ kendisidir. Bunun gibi, «Nereden geliyorsun, ne yapıyorsun? Ve ne yaptın?» diye sorarsan, belki açıklayamazsın, yalnız söylersin. Bu sözün bâtıldır. Fuzûlî söz bâtil olmayan sözdür.

Lokman Hakim bir yıl Davud'un yanında kaldı. Davud (a.s.) sırt yapıyordu. Ne yaptığını öğrenmek istedi. Fakat sordurup sormadı. Nihayet Davud, tamamlayıp sırtına onu giyip: «Harp için güzel eldisedir. Fakat insanların çoğunun yanında râğbeti yoktur.» dedi. Bunun gibi sualleri, insanların ahvâlini öğrenmek isteyen veya söz açıp dostluğunu ihtar etmek isteyen kimseler sorar. Bunun ilâc, üdemü yakın mülâhaza edip şöyle düşünmektir ki, her zikir ve tesbîh kıymetli bir hazinedir. Eğer zâyi ederse, zarar etmiş olur. İlmî ilâc budur. Amelî ilâc ise, ya insanlardan uslet etmek, ayrı yaşamaktır yahut ağızına bir taş parçası almaktır.

Rivâyet edilir ki: Peygamber ile birlikte savaşan bir yiğit şehid oldu. Onu, çok ağlığundan karnına taş bağlamış olduğu hâlde buldular. Annesi, yurdündeki tozu temizledi ve: «Cennet sana ahiyet olsun.» dedi. Peygamber buyurdu ki: «Ne biliyorsun? Belki hayatında kendisine lüzum olmayan bir şey ile bahâllik etmiştir, yahut kendisine lüzum olmayan bazı kelimeler söylemiştir.» Peygamberin bu sözünün mânâsı şudur ki, belli kıymet gününde ondan hesap isterler. Halbuki, âhiyet meçâkkatsız ve hesapsız olan şeydir.

Bir gün Peygamber buyurdu ki, bu saatte bir cennet ehli kapıdan içeri girecek. Sonra Abdullah bin Selâm içeri girdi. Bu hususu ona haber verip dediler ki, «Ey Abdullah! Senin amelîm nedir ki, bu saadete eriştin?» Dedi ki, «Benim amelîm az bir şeydir. Fakat bana lüzum olmayan sözün çevresinde dolaşmadım ve insanlar hakkında su-i zanda bulunmadım.»

Bil ki, bir kelime ile ifade edilmesi mümkün olan bir şey iki kelime ile ifade etmek, fuzûl olup vebâli olur. Sahâbeden birisi der ki, bazı kimseler benimle bazı sözler konuşurlar ki, onun cevabı bana, soğuk ve tatlı suyun, susuzca tatlı geldiğinden daha çok tatlı gelirken, fuzûlî olur korkusuyla ona cevap vermeye kalkışmıyorum. Mübârrif bin Abdullah der ki, «İsk Toâ'ın celâli, kalbînlefe yüksek olmalıdır. Şöyle ki, önemsiz sözler arasında onu (Allah'ı) anmamaktır. Mecelâ hayvanlara könye, "Allah seni şöyle böyle etsin" dememelidir.» Peygamber buyurdu ki: «Saadetli insanlar sözünün fazlasını geriye bırakın, mahûm fazlasını ise, veren, yâni kesesinin mübârinî çözüp diline varan kimselerdir.» Peygamber buyurdu ki: «İnsanlara dülden daha kötü bir şey verilmemiştir. Bil ki, hangi kelimeyi konuşursan, onu senin üzerine yazarlar. "Bir söz söylemez ki, Rakib ve Atid melekler yanında bulunmasın." Eğer melekler sizin sözlerinizi bedava yazmayıp karşılığında ücret talep etselerdi, ücret korkusundan on sözün değerine tekeder, birini söylerdiniz. Halbuki, çok konuşmakta vakit akıy etmenin zararı, ücret vermek zararından fazladır.»

2 — Bâtil ve günah olanları konuşmaktır. Bâtil' bô'ât çeşitleriyle sahâbeler arasında yapılan harpler ile ilgili şeyler konuşmaktır. Günah ise, yaptığı fık ve fesâh başkasına anlatmaktır. Mecelâ, içki sohbetini, fesâd toplantılarını anlatmak; yahut bir mecliste iki kişinin birbirlerine sövmelerini, birbirlerini incitmelerini, yahut şuhâyata ait güldürücü hikâyeye ve mekâralıkları anlatmak. Bunların hepsi bundan önce anlatıldığı sebepten müslümanın derecesini düşürdüğü gibi, ayrıca günahdır. Peygamber buyurur ki: «Bazı kimseler söylediği sözün ehemmiyetini kavrayamadığı için umursamaz. Halbuki o söz onu cehennemine götürür. Bazen de bazı sözler söyler ki, onların kıymet ve mertebesini bilmez. Halbuki o sözler onu cennete götürür.»

3 — Konuşma esnasında muhalefet münazara ve münakaşa yapmaktır. Buna şeriat ilaânında «miras» (Mîraz) denir. Bazı kimseler vardır ki, bir kimse birşey söyledi mi, onu red edip öyle değil, belki şöyle dedire demeyi adet edinmiştir. Bunun mânası, sen ahmaksan, câhil-sin, yalancısın; ben ise akılyım, akıllıyım ve doğruyım demektir. Bu şeriatla bu bir kelime ile helâk edici sıfatı korvetlendirmiş olur. O sıfatlar, biri tekebûr ve biri de canavarlıktır. Tekebûr açıktır. Canavarlık olmasa ise, bir kimsenin hatırını kirdığı içindir. Bu sebeple Peygamber buyurdu ki: «Konuşmada muhalefet ve münakaşayı bırakıp bâtil sözler söylemeyen kimse için cennette bir köşk vardır. Eğer hakkı cevabı veremeye sabrederse, bu köşk cennetin en yüksek ye-

riinde yapılır.» Zîrâ hakkı söylememeye sabretmek yalan ve asılsız şey söylememeye sabretmekten daha zordur. Peygamber buyurdu ki: «Kişi, vefevki hakkı da olsa, muhalefet ve nizamdan el çekmedikçe imanı tamam olmaz.» muhalefet dediğimiz yalnız mezhepler arasında olan ihtilâf değildir. Belki bir kimse bu nâr tatlıdır dese, sen de ekşidir dese, yahut filân yerden filân yere kadar bir fersahdır, dese sen de; bir fersah yaktır dese bütün bunlar iyi haller değildir.

Resûlullah buyurdu ki: «Her münakaşa ve imanın kefilâretü iki rek'at namazdır.» Münakaşa çeşitlerinden biri şudur ki, bir kimse hatâsı konuşunca, onun eksiğini bulup kusurunu göstermektir. Bunlar hepsi haramdır. Zîrâ bundan kalbi karılır, incinir ve zarûret olmadan hiçbir müslümana incitmek câiz değildir. Bu hatâları tân etmek farsı değildir. Belki susmak imanın kemâlindeğildir. Bu münakaşa mezhep ayrılıklarında olursa yine iyi değildir. Ancak kabul ümidü olursa, yalnız yerde nâsihat yoluyla hakikati aşmak bundan müstesnadır. Eğer kabul etmek ümidü yok ise susmak daha hayırlıdır. Peygamber buyurdu ki: «Birbirleriyle mücadele ve münakaşa eden kavimlerin hepsi, dalâlet vadisinde helâk oldular.» Lokman Hakim oğluna dedi ki: «Yağrum, âlimler ile mücadele etme; seninle düşman aşarlar.»

Bil ki, asılsız ve bâtil sözler karşısında sabredip susmak kadar zor hiçbir şey yoktur. Bu, en üstün mücahededir. Davud-ı Tal uzlet ediyordu Ebû Harife (r.a.): «Ya Davud, niçin uzlet edip meskeninden dışarı çıkmıyorsun?» dedi. Davud: «Ben kendimle cihâd etmekte meygulüm. Cihâd beni münazaradan alıyordu.» dedi. Ebû Harife: «İfâri münazara meclisinde bulun, söylenen sözleri dinle, kendin bir şey söyleme.» dedi. Davud: «Münazara meclisine geldim, öyle kâdim, onun gibi hiç zor mücadele görmedim. Bundan daha büyük âfet olur mu ki, bir şehirde mezhep taassubu olsun; bastı kimseler, makam ve şöhret peşinde olup münakaşa ve münazara yapsınlar ve câhillere cedel dindendir diye öğretsinler.»

Zâten cedel (münazara) hayvani tabiat ve tekebbürün arzusudur. Câhil insanlar, bunun dinden olduğunu sandılar mı, cedel olanın kalbinde o kadar porçınlaştı ki, onsu hiç sabredemezler. Zîrâ bu hususta nefis çeşitli kâzetler hâsıl olur.

Malik bin Dînar (r.h.a.) der ki, «Cedel (münazara) ihudem değildir. Bütün sefeli cedelden kaçınmışlardır. Fakat eğer hâsum bid'atçı olursa, inat etmeden ve uzatmadan Kur'an ve hâdis ile onunla konuşmayı câiz görmüşler. Fayda vermediğini görünce de vazgeçmişler.»

4 — Mal için ya kadı huzurunda, yahut başka bir yerde husumet yapmaktır. Bunun da âfeti büyüktür. Peygamber buyurur ki: «Bilgisiz olmadan birisiyle husumet yapma kimse, husumeti kesinceye kadar Hak Teâlâ'nın gazabında olur.» Mal için husumet yapmak gibi, kalbi dağıtan, hayatın zevkini gideren ve dinin mürlüvvetini zâyî eden bir şey yoktur, demişler. Yine demişlerdir ki, takvâ ehlinde hiçbir kimse mal hususunda husumet ve niza, yapmamıştır. Zîrâ fazla söy-

İmreksinin husumet başlaması. Takvâh olan da fazla söylemekten kaçınır. mücazele eden en azından hasımayla tatlı ve yumuşak konuşmaz. Hafızki tatlı ve yumuşak konuşmanın fâziletî çoktur. O hâlide husumeti olan kimse elinden gelirse, ondan el çekip vazgeçsin. Zîrâ o, öta âhret anığı olur. Eğer vazgeçmezse, bâri doğrudan başka bir şey konuşmamalı, haksız yere kimseyi incitmemeli, hâsmına sert sözler söylememeli, sövmemeli behdâs etmemeli ve ilâve etmemelidir. Çünkü bunların hepsi dinin helâk sebepleridir.

5 — Sövip fuhşiyat söylemektir. Peygamber buyurmuştur ki: «Kötü söz söyleyenlere cezaet haramdır.» Yine buyurmuş ki: «Cehennem ehlinin öyle kimseler vardır ki, onların ağzından çıkan pislik kokusundan bütün cehennem ehli feryad edip bunlar kindir? diye sorarlar. Bunlar, nerde bir pis ve fahiş söz işiteler, onu sevip söyleyen kimselerdir diye cevap verirler.»

İbrahim bin Meysere (k.s.) der ki: «Kötü söz söyleyen kiyâmet gününde köpek sürülünde olur.» Fahîş sözlerin çoğu, çirkin ifâdelerle cimayı ifâde etmektedir. Nitekim fuk ve fesâd ehlinin âdeti budur. Sövmek ise, cimayı birisi hakkında söylemektir. Peygamber buyurdu ki: «Anasına babasına sövme lânet olsun.» Dediler ki, «Ya Resûlallah, buna kim yapar?» Buyurdu ki: «Bir kimse, bir kimsenin amasına - babasına söver, o da onunkine söver. Hakikatta kendisi anasına babasına sövmez olur.»

Cimayı, sarîh değil, kinaye ile ifâde etmelidir ki, fuhşa girmesin. Cima gibi çirkin olan herşeyi sarîh değil işaretle ifâde etmelidir. Hanımların isimini de açık değil belki kinaye yoluyla söylemelidir. Bir kimsede basur, alaca hastalığı veya başka çirkin bir hastalık olursa, söyleyecek olduğu zaman adı yerine «hastalık demelidir. Vefhâsî kelimeleri kullanırken güzel ve edebi göstermelidir. Çünkü bunları çirkin bir kelime ile ifâde etmek, bir nevi fahiş söz olur.

6 — Lânet etmektir. Gerek hayvanlara, gerek âhlîyeye ve gerek insanlara olsun lânet etmek mezmumdur. Peygamber buyurmuştur ki: «Mü'min olan lânet etmez.» Seferde bir hanım bir deveye lânet edince, Peygamber buyurdu ki, «Devenin sırtındaki herşeyi alın ve kâfil-leden sürün, gitsin. Zîrâ o mel'un oldu.» O deve bir müddet öyle yürüdü. Kimse yanına yaklaşmadı. Ebû Derda (r.a.) der ki: «Biri, insana, toprağa, yahut bir şeye lânet ederse, o da der ki, hanginiz Allah'a asi ise, lânet ona olsun.» Bir gün Ebû Bekir'i-Siddîk bir şeye lânet etti. Peygamber Oç defa, «Sâik ve lânet bir yerde nasıl olur?» dediikten sonra: «Kâbe sahibinin hakkı için olmaz.» buyurdu. Ebû Bekir'i-Siddîk: «Tevbe olsun, ya Resûlallah!» deyip keffâret için bir köle âzad etti.

Bil ki, belli bir kimseye lânet etmek çiriz değildir. Ancak kötü hal üzere olan topluluğa çirizdir. Nitekim zâlimlere, kâfilere ve fâsklara lânet olsun denir. Ama mü'besille ve keramiye cemaatlarına lânet olsun âfûnde tehlike vardır. Zîrâ bundan fesâd doğar. Fakat şeriatte haklarında lânet bulunan kimselere lânet edilir. Yine küfür üzere ol-

düğü şeriat tarafından bildirilen müayyen kimselere lânet okunmak câizdir. Meselâ İbrâvun ve Ebe Cehâl gibi. Peygamber kâfirlerden bir kavme lânet etmiştir. Zîrâ vahiyle onların müslüman olmayacaklarını bilmiştir. Ama yahudilerden bir şahsa lânet etmekte tehlike vardır. Zîrâ ölmeden müslüman olup cennet ehli olabilir ve lânet edenden de hayırlı olabilir. Eğer bir kimse: «Öffüsümüne rahmet olsun,» derse; Halbuki imanı gitmesi bilinmemektedir. Fakat hâlî hazırdaki durum mübar edilmir. Buna göre kâfîre de küfür hâlinde lânet edilse ne lâzım gelir?..» derse, bu yanlıştır. Zîrâ rahmetin mânası, Allah seni rahmet sebebi olan müslümanlıkta devamlı eylesin, demektir. Oysa Allah seni küfürde devamlı eylesin demek câiz değildir.

O hâlde hâdiste lânet edilen kimseye lânet etmemeldir. Eğer bir kimse: «Yezid lânet etmek câiz olur mu?» diye sorarsa, deriz ki, «Öffüeyni öldürene, eğer tevbesiz öldü ise lânet olsun» şeklinde lânet etmek câizdir. Zira Hüseyin'i öldürmek küfürden ağır değildir. Ha, Hamza'yı şehid eden Vahşi'ye müslüman olduğu için lânet etmek câiz değildir. Yezid'in hâlî ise, bilinmemektedir. Bâzi kimseler Yezid, Hüseyin'in öldürülmesini emretmişti, diyorlar. Bâzıları da emretmemiştir, fakat buna râz kıl, diyorlar. O hâlde sadece üçüncü bir kimseyi suçlu göstermek doğru değildir, belki cinayettir. Bu zamanda ne kadar büyükler öldürüldü ki, kimse hakikatte kimin öldürülmesini emrettiğini bilmez. O hâlde bu kadar yüzyıl önceki Ha. Hüseyin'le Yezid olayının hakikatini kim bilir. Hak Teâlâ insanları bu tehlike ve fuzûl şeylerden müstağni kılmıştır.

Eğer bir kimse bütün ömründe şeytana lânet etmezse, kıyamette ona, «Niçin şeytana lânet etmedin.» diye sormazlar. Ama bir kimseye lânet ederse, «Niçin ve neye binden lânet ettin.» diye muahaze edilme ihtimali vardır. Büyük âkılardan biri diyor ki, «Kıyamet gününde âmet defterinde «Lâlelele İllâlele» kelimesinin bulunmasını, lânet kelimesinin bulunmasından çok severim.» Bir kimse Peygambere, «Bana bir vâsiyet buyur ya Resûlallah!» dedi. Resûlallah: «Kimseye lânet etme.» buyurdu. Demişlerdir ki, «Mâ'müne lânet etmek, ona öfkelenmek gibidir.» Bâzıları demişler ki, Peygamberden rivayet edilir ki: «Tezâh ile meşgul olmak, şeytana lânet okumaktan evlâdır.» Ya başkasına lânet okumaktan ne kadar iyidir. Bir şeye lânet okumak, dinin za'fetlerinden ileri gür diyen kimsenin hâlî, şeytani bir aldandır. Bu gibi şeyler akseriya taassup ve nefis arzudan doğar.

7 — Şiir okumak ve tegannî (şarkı, türkü) etmektir. Sema' bahsinde bunun tafsilâtı geçti. Bu, harâm değildir. Zîrâ Peygamberin hazurunda şiir okumuşlar. (Şâir) Hasan'a kâfirlerin hicvine cevap vermesini emir buyurmuştu.

Ama içinde yalan, yuhut bir müslümanın hicvi veya bir kimsenin yalanı medhi bulunan şüerti okumak câiz değildir. Fakat teşbih yoluyla olup şiir sanatı bulunan şiirler, görünüşte yalan da olsa, (onları okumak) harâm değildir. Zîrâ şiirin imanı o değildir. Bu çeşit şiirlerin arapçası, Peygamberin hazurunda okunmuşlar.

8 — Lâtime (şaka) dir. Peygamber lâtime yapmayı yasaklamıştır. Fakat az olmak şartıyla arsızca yağmak helâldir. Lâtimecin şarta, lâtime yaptığı kimsenin güzel ahlak sahibi olması, âdet edinmemesi, lâtime yaparken haktan başka bir şey söylememesi ve kimsenin aytam ve gıybetini zikir etmemesidir. Fakat lâtime namam çok şayi ediyor ve çok gülmeye sebep oluyor. Çok gülmekte de kalbi kararıyor, insanın vekâr ve heybeti yok olur. Lâtimeci nefret ve soğukluk da hâsi olabilir. Peygamber buyurur ki: «Ben lâtime ederim, fakat haktan başka bir şey söylemem.» Yine buyurdu: «Ben kimseler, insanları güldürmek için âdâter söylerler ki, onunla yerde gök arası kadar uzak düşer.» (Güldürücü her şey meczumdur. Gülmeyin tebestümden fazla olması câiz değildir. Peygamber buyurur ki: «Benim hâldiğim şeyi siz bilseydiniz az güler, çok ağlardınız.» Birisi seviniş gülerken, büyük zatlardan biri ona: «Kiyâmet gününde sana cehennemini arz edeceklerini biliyor musun?»

Hak Teâlâ «feriştinin cehenneme uğrayacaktır.» (Meryem sûresi, âyet: 71) buyurur. «Evet, bilirim mahakkak arz edecekler.» dedi. O hâlde arz ettikleri zaman cehennemden kurtulacağına biliyor musun? dedi. Yok, bilmem, dedi. O hâlde gülmüş neşelenmenin sebebi nedir? Ata-ı Selemî (r.h.a.) kırk yıl gülmüdü. Şehab bin Verd (r.h.a.) bayram günü gülmüş bir kavim gördü. Dedii ki, eğer bunların orucu kabûl olmuş ise, bu, şükür edenlerin filli değildir. Eğer kabûl olmamış ise, bu (Allah'tan) korkularının filli değildir.

Abdullah bin Abbas (r.a.) der ki: «Günâhu güle güle içleyen kimseyi cehenneme ağlaya ağlaya götürürler.» Mühommed bin Vazî: «Bir kimsenin kalabalık içinde ağlaması acayip midir?» dedi. «Evet», dediler. «Cennet ehli olduğuna bilinceye kimsenin bu dünyada gülmesi daha acayıptır.» dedi. Hadîste: «Bir arabi (göçebe arab) deveye binmişti. Peygamberin yanına gelmeğe çalıştı. Devesi gitmeyip geri çekildi. Onun böyle yaptığına Sahabeler güldülerdi. Sonra deve o kimseyi yere vurup öldürdü. Sahabeler: "Ya Resûlallah! O adam düşüp öldü." Peygamber de "Sizin ağzınız onun kanyla doldu."» Yâni siz ona güldükdünüz buyurdu.

Ömer bin Abdülâziz derdi ki: «Allah'tan korkunuz ve lâtime etmeyiniz. Zira lâtimeci kalble kinler meydana gelir ve kötü işler doğar. Bir yerde toplanıp sohbet ederseniz, Kur'an-ı Azim'den, hadîs-i şeriften ve salihlerin sıyer (hâl ve hareket) inden bahs ediniz. Banu yapmasanız, boş yere konuşup zamanımıza, şayi etmeyiniz.» dedi. Hz. Ömer (r.a.): «Birisile lâtime eden kimse, onun yanında köçür, heybet ve saygı kalmasın.» dedi.

Peygamber ömrü boyunca şaka olarak iki-üç söz yapmıştır. Bir defa bir acuzeye (İhtiyar kadın): «Acuzeler cennete gitmeye» buyurdu. Acuzeye kadın banu işitince, ağladı. Peygamber: «Kalbini boş tut; önce gençleştirilirdi, omdan sonra cennete girerler.» buyurdu. Bir defasında da, bir gün bir kadın Peygambere gâlip: «Ya Resûlallah, kocam seni dâvet ediyor.» dedi. Resûlallah: «Senin kocan, o gününde beyaz olan

kimse değil midir?» buyurdu. O hanım: «Benim kocamın gövünde beyaz yoktur.» dedi. Resûlullah: «Gövünde beyaz olmayan kimse yoktur.» buyurdu.

Diğer bir defasında da, bir hanım: «Ya Resûlallah, beni deveye bindir.» dedi. Resûlallah: «Seni deve yavrusuna bindireyim.» buyurdu. O hanım «Yok, deve yavrusuna istemem. Zira o beni düşürür.» dedi. Resûlallah: «Deve yavrusu olmayan bir deve yoktur.» buyurdu. Ebû Talha'nın Ebû Ümeyr adlı bir oğnu vardı. Oynadığı serçe ölüncé, Ebû Ümeyr ağladı. Resûlallah: «Ey Eba Ümeyr! Serçe ne etti.» buyurdu.

Peygamber bu lâtifelerini ekseriya kadınlar ve çocuklarla yapardı. Bununla gönüllerini hoş eder, kalblerindeki heybetini dağıtmış olurdular. Resûlullah kendi hanımlarının gönülünü hoş etmek için böyle lâtıfeleri onlarla da yapardı. Hz. Aişe der ki, Hz. Sevede benim yanına geldi. Ben biraz süt kaynatmıştım. «Sevede, yemek yes, dedim. Yemem, dedi. Yemessen üzerine sürerim, dedim. Hz. Aişe der ki, elimi uzatıp yüzüne sürdüm. Resûlullah aramızda oturuyordu. Sevede'nin elinin bana ulaşması için dizini aşağıya indirdi. Sevede'nin eli bana ulaştı, o da yüzüme sardı. Resûlullah bizi seyredip gülerdi.

Dahhâk bin Süfyan çirkin yüzlü bir kimse idi. Bir gün Resûlullah ile otururken: «Ya Resûlallah, benim Aişe'den güzel iki hanımın vardır. İstersen, bîrini bogyayım, sen «E.» dedi. Bunu lâtife olarak söyledim. Aişe bu sözün işitince: «Onlar mı güzeldir, sen mi güzelsin?» dedi. Dahhâk, ben güzüm, dedi. Bunun üzerine Resûlullah Aişe'nin bu sözüne tebessüm edip güldü. Zira Dahhâk çok çirkin yüzlü bir kimse idi. Bu olay, kadınlar hakkında örtünene emri gelmeden önce idi. Resûlullah gözü ağrıyan Saheyb'in hurma yediğini görünce: «Ey Saheyb, beni görün ağrıyor, hem hurma yiyorsun.» buyurdu. Saheyb: «Ya Resûlallah, bu gözüm ağrıyor. Ben Şûr tarafı hurma yiyorum.» dedi. Resûlullah bunu işitince güldü.

Havvat bin Cübeyr, kadınlara düşkündü. Bir gün Mekke yolunda bazı kadınlarla dururken Peygamber onun yanından geçti. Peygamberi görünce mahcup oldu. Peygamber ona: «Ey İbân, burada ne yapıyorsun?» buyurdu. «Ya Resûlallah bir serkeş devam vardır. Onu bağlamak için bu kadınlardan bir ip istedim.» dedi. Resûlullah geçip gitti. Havvat der ki, bundan sonra beni nerde görse, «Ey İbân, o serkeş devamı ne yaptın? Daha serkeşliği devam ediyor mu?» buyururdu.

Bir gün Resûlullah bir merkebân sırtında her iki mübârek ayağını da bir tarafa salladırmuş gidiyordu. Beni görünce, «Ey İbân, o serkeş deve ne yapıyor.» buyurdu. Dedim ki, seni sağtım dîn ve doğru yol üzerinde insanlara gönderen Allah hakkı için, İslâm dâiresine girdikten sonra serkeşlik etmemiştir. Resûlullah: «Allahü Ekber. Allahım, bizi hıdayete kavuştur.» buyurdu.

Nuayman el-Kenzî çok şakacı idi ve çok içkiye mübteâ idi. Her zaman ona yaklaşıp Resûlullah'ın yanına getiriyorlardı ve nahn ile öövertirdi. Bir defa sahâbeden biri «Allah lânet etsin. Daha ne kadar

İçecek.» dedi. Resûlullah: «Ona kinet etmeyiniz. Zîk Allah'ın ve Resûlullah'ın seviyesine» buyurdu. Onun bir âdeti vardı: Medine'ye taze meyva getirdiler mi, alır Peygamberin huzuruna getirir ve bu hediyedir, derdi. Meyva sahibi parasını isteyince de ona alır, Resûlullah'ın huzuruna getirir ve meyvayı bunlar yedi. Parasını onlardan iste, derdi. Resûlullah da güler ve çıkarır parasını verdikten sonra «Ey Numan, niçin böyle yapıyorsun?» buyurunca, «Ya Resûlallah, meyvaları sendem önce başkasının yemesini istemedim. Akşam da yoktu.» derdi.

Hadîslerde, Peygamberin ömrü boyunca yaptığı lâtifeler bu anıktırlardır. Bunlarda da ne bâtil, ne yalan, ne kimseyi üzecek ve ne de haybetini göstürecek şeyler vardır. O hâlde böyle lâtifeleri arasına yapacak sünnettir. Ama âdet edinmek câiz değildir.

9 — Alay etmektir. Bir kimse ile alay etmek, ona gülmek, onun sözcünü ve fiilini alaylı olarak anlatmak, yahut dinleyenleri güldürecek biçimde onun sesini, nağmesini taklit etmek, eğer o kimseyi te-dirgin ediyorsa haramdır. Hak Teâlâ buyurur ki: «Bir kavim, diğeriy-le alay etmesin, maskaraya almasın, alay ettikleri kimseler onlardan daha iyi olabilirler.» Resûlullah buyurmuştur ki: «Bir kimseyi tevbe etmiş olduğu bir günah sebebiyle gıybet eden kimse, o günaha müh-telâ olmayınca ölmez.»

Peygamber, karnından sesli bir yel meydana gelen kimseye gül-meyi nehîy etmiştir ve buyurmuştur ki: «İnsan, benzerini yaptığı şe-ye niçin güler.» Yine buyurur ki: «İnsanlarla alay edip gülen kimse-lere, kıyâmet gününde cennet kapısına açarlar ve onları cennete gir-meye davet ederler. Cennete girmek isteyince, kapıyı kapayıp içeri koymazlar. Geri dönmeye bir başka kapı açıp tekrar çağırırlar. O üzün-tâ ve keder içinde yine girmek ister. Yaklaşınca yine kapıyı yüzüne kapatırlar. Öyle olur ki, ne kadar çağırılsalar, gitmez. Zîkâ kendisiyle alay ettiklerini bilir.»

Bö ki, maskaralık yapana gülmek, kimsenin kalbinj rencide et-miyorsa haram olmaz, belki, lâtife kabûlinden olur. Ancak bir kimse-nin kalbini rencide ederse haram olur.

10 — Sözcünü yerine getirmemektir, Peygamber buyurmuştur ki: «Üç şey vardır ki, bunların üçü kimde bulunursa, namaz kılma da, oruç tutsa da, müâfkîr. Konuşunca yalan söylemek, verdiği vâdî yerine getirmemek ve kendisine emanet edilen şeye hıyanet etmek.» Yine buyurdu ki: «Söz berç gibidir.» Yani vâ'dinde hulf etmemek (çay-ımamak) farzdır. Hak Teâlâ İsmail Peygamberi, vâ'dine hulf etmeyip sadık kalmasıyla övüp: «Şühhesiz o, vâ'dine sadık idi.» buyurur. Rivâ-yet edile ki, İsmail (a.s.) bir husus için bir kimseye bir yerde buluş-mak için söz vermişti. O kimse belirtilen zamanda gelmedi. İsmail ora-da yirmi gün bekledi ve sözcünü yerine getirdi. Biri der ki, Peygamber ile filân yerde buluşmak üzere sözcümüzü. Ben o sözcümdü unuttu-mum. Üçüncü gün araya gitti. Peygamberi orada gördüm. Buyurdu ki, üç günden beri zahmetlerle burada seni bekliyorum.

Peygamber birisine ne istersen vereceğim diye söz vermişti. Hüseyin gılaşının günahı taksim edilirken o kimse gelip: «Ya Resûlallah! Va'dini yerine getir.» dedi. Resûlullah: «İsteddiğini iste.» buyurdu. Seksen koyun istedi. Resûlullah ona seksen koyun verdi ve: «Yûsul (a.s.) m, kemiklerinin alümetini Mûsâ'ya haber verip Mûsâ da, kemikleri halunca, "Ne istersen vereceğim." dediği kadın, senden daha akıllı idi. O kadın: "Bana gençliğimin geri verilmesini ve cennette seninle beraber olmaya isterim" demişti.» Ondan sonra halk arasında bu darb-ı mesel oldu: Filtân adam, seksen koyun sahibinden daha tavıkkârdır, derlerdi.

Bil ki, münkûn mertebe söz vermemek gerekir. Peygamber sözünde: «Öbabılır», yâni belki yaparım dardı. Söz verdikten sonra zaruret olmadan sözünde durmalıdır. Bir kimseye, burada seni haklerim diye söz verdi ise, âlimler der ki, namaz vakti girinceye kadar beklemelidir.

Bil ki, bir kimseye bir şey verdikten sonra geri almak va'dine hulf etmekten daha çirkündür. Peygamber, onu kustugunu yiyen köpeğe benzetmiştir.

11 — Yalan söylemektir. Bu, büyük günahlardandır. Peygamber buyurmuştur ki: «Yalan söylemek, münâfikhâ kapılarından bir kapıdır.» Yine buyurur ki: «Kul yalan söyleye söyleye öyle bir mertebeye gelir ki, Hak Teâlâ katında adı "yalancı" yazılır.» Yine buyurdu: «Yalan söylemek rızâ eksiktir.» Yine buyurdu: «Tüccarlar facidirler.» Yâni tüccarlar kötü iş yaparlar. «Niçin ya Resûlallah? Halbuki alış-veriş helâldir.» dediler. «Çünkü eşyalarını satmak için yalan yere yemin ediyorlar, gerçeğin hâkîkâta kanuşuyorlar. Vay onların hâline, vay onların hâline, vay onların hâline» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Rû'yada gördüm ki, birisi bana ayağa kalk, dedi. Kalktım. İki kişi gördüm. Biri ayakta ve biri de oturuyordu. Ayakta duran ucu eğri bir demiri oturanın ağzına sokmuş, bir tarafını boynuna kadar yarıyordu. Sonra öbür tarafı da öyle yapıyordu.» Peygamber buyurur: «Dedim ki, bu kimdir?» «Yalan söyleyen kimsedir. Kıyâmete kadar böyle âmblianderecektir, dediler.»

Abdullah bin Cerad Peygambere: «Mü'min olan kimse, zînâ eder mi?» dedi. Peygamber: «Belki eder.» buyurdu. «Yalan söyler mi?» dedi. «Hayr, söylemez.» buyurdu. Ve: «Ancak iman etmeyenler yalan söyler.» âyet-i kerîmesini okudu. Abdullah bin Amr der ki, küçük çocuktum. Oynamaya gittim. Annem bana: «Gel bakayım, ne vereceğim.» dedi. Resûlullah da hîde idi. «Ne vereceksin?» buyurdu. Annem, «Hurma vereceğim, ya Resûlallah.» dedi. Resûlullah: «Eğer vermezsen, seni yalancı yazarlar.» buyurdu. Resûlullah buyurur ki: «Sâze en büyük günahınâ hiddireyim mi? Allah'a ortak koşmak ve ana-babaya asî olmaktadır.» Resûlullah bunu söylerken, oturup dayanamıta. Sonra doğruldu ve: «Bakan, bir de yalan söylemektir.» Yâni büyük günahlardan biri de yalan söylemektir, buyurdu. Ve: «İhtekler yalan söyleyen mü'minin kötü kokusundan bir mil uzak kaçarlar.» buyurdu.

Bunun için derler ki, konuşurken aksırmak, sözlün doğruluğuna işa-rettir. Zîrâ hadîste: «Aksırmak melekten, esemek de şeytandandır.» buyurulmaktadır. Eğer söz yalan olursa melek hazır olmaz ve aksırma da olmaz. Peygamber buyurur ki: «Yalan sözü nakil edip anlatan da yalancı olur.» Yine buyurur: «Yalan yere yemin etmekle bir kimse- nin malına afan, kıyâmet gününde Allah'ı, kendisine kırgın olarak göder.» Yine buyurur ki: «Hıyanet ve yalandan başka bütün hasletler mü'minde bulunabilir.»

Meymun bin Ebi Müseyyeb (r.h.a.) der ki, bir mektup yazarken bir kelime hatırıma geldi. Onu yazarsam, mektup onunla söleceir. Fakat o kelime yalandı. Yazmaya karar verdim. Bîrden bir müceddi işittim; «Hak Teâlâ mü'minleri doğru sözleriyle, dünya ve âhîret hayatında sâhib tutar.» âyetini okuyordu. İbnî Semmâk (r.h.a.) diyor ki, ben yalan söylemediğim için sevâb kazanmıyorum. Zîrâ yalan söylemekten utandığım için söylemiyorum.

YALANIN CAİZ OLDUĞU YERLER

Bil ki, yalan söylemek haramdır. Çünkü kalbe tesir eder ve onu karartır. Fakat bir meselede, yahut şerri defetmek ve zulmü kaldırmak için yalan söylemek lüzuma hâsıl olursa, bu durumda istemeden yalan söylemek haram olmaz. Çünkü istemeden söylenen yalan kalbe tesir etmez, hayır niyetiyle olan yalan kalbi karartmaz. Şüphesiz bir sâilinden kaçan kimse- nin yerini söylemek caiz değildir. Hattâ burada zulmü defetmek için yalan söylemek farzdır. Peygamber üç yerde yalan söylemeye ruhsat vermiştir: Biri harpe insanın kendi kasıt ve niyetini düşmanca söylememesidir. İkincisi de, iki kişinin arasında sulh yapma- k isterken her iki taraftan, söylememiş olsalar bile iyi cevaplar getirmek ve hayırlı haberler nakil etmektir. Üçüncüsü, iki haruma olan kimse- nin, herbirine görülünü hoş etmek için, seni daha fazla se- verim demesi câizdir.

Bil ki, eğer bir sâilm, bir kimse- nin malına almaya kasbetsen, onun malının nerde olduğunu söylemek caiz değildir. Belki bilse bile bil- memi demelidir. Yine birisinin günahını sorsalar, bilse de söylemek caiz değildir. Zîrâ böyle şeyler örtüğü açmış olur. Halbuki şeriat çirkin işlerin örtülmesini emir buyurmuştur. Eğer hanuma, bir şey va'detme- den kendisine hâk etmiyorsa, yapmayacağı va'dlerde bulunması da câizdir. Bunların benzerleri için yalan söylemek câizdir. Bunun üçü- sü şudur ki, yalan söylemek caiz değildir. Ancak doğru söylemekten yalan gibi mahzurlu olan bir fesâd doğarsa, o zaman yalan söylemek müteah olur.

O hâlde inşaf terâsini elden bırakmamalıdır. Eğer şeriatın o şe- yin olmaması, yalancının olmamasından daha önemli ise, mesele insan- lar arasında kavga ve düşmanlığın meydana gelmesi, kart-koca ara-

sana sevgi ve nefret girmesi, müslümanların malının zıyı olması, serin açığa vurulması ve günahın meydana çıkmasıyla rezil rüsvay olmak gibi şeylerde yalan mübâh olur. Bu durumda yalan söylemek mübâh olur. Zira bunların kötülüğü yalan söylemek kötülüğünden fazladır. Bu şuna benzer ki, ölmek tehlikesi olursa, murdarın etini yemek mübâh olur. Zira yaşamak murdarın etini yememekten daha önemlidir. Böyle olmazsa yalan söylemek mübâh olmaz. O hâlide farla mal ve mevki kapmak için, kendini övmek, haşmet ve üstünlüğünü anlatmak için yalan söylemek haramdır.

Esma (r.a.) der ki, bir kadın Resûlullah'a, eğer ben bîm kimseleri kırdırmak için kocamın ahalinde bana yapmadığı bazı iyilikleri anlatsam bir şey kıyas gelir mi? diye sordu. Resûlullah buyurdu ki: «Bir yalan anlatıp kendine mal eden kimsede, bu yalan cübesini üstüne giymiş gibi olur.» buyurdu. Yani kendisi hem yalan söylemiş olur, hem de başkasını uydurma ve cebâlete teşvik etmiş olur. Zira o da yalan uydurabilir.

Bil ki, çocukları okula göndermek için bazı yalan va'dlerde bulunmak câizdir. Hâdîste: «Bu yalan yazarlar fakat mübâh olmasın da yazarlar. Ona "Niçin yaptın?" diye sorarlar. O da, yalan söylemeyi mübâh kılan bir sebep açıklar.» buyrulur.

Bil ki, bir kimsenin, hakikatte bilmediği bir şeyi rivâyet etmesi, yahut bir meseleye cevap vermesi haramdır. Bunu, şöhret ve üstünlüğüne zarar gelmesin diye yapıyor. Bazı kimseler, hayr ve sevâb kazanmak bâhında Resûlullah'ın söylemediği bîm hâdisleri rivâyet etmeyi câiz görmüşler. Hakikatte bu kâbil rivâyetler de haramdır. Resûlullah buyurur ki: «Söylemediğim sözün bana isnat eden, cehennem ateşinde yerini hazır bilsin.» O hâdisleri nâkil ve rivâyet etmenin sevâb olduğu, kesin olarak değil, zân ve tahmin ile bilinir. O hâlide, sevâb olduğu açık olmayınca ve zarâret olmayınca yalan söylememelidir.

ZARURETTEN YALAN SÖYLEMEMEK İÇİN KAÇAMAKLI KONUŞMAK CAİZDİR

Bil ki, büyük zatlar ve kıymetli vâailer; bîm vakitlerde yalan söylememek için hile yapmaya muhtaç olmuşlardır. Şöyle ki, başkası söylenen sözden kastedilebilecek bîm anlaşılar anlar. Buna arapça «Târîk» denir. Nitekim rivâyet ederler ki, Mutarrif (r.h.a.) emirin yanına gitti. Emir: «Niçin bizim yanımızdan seyrekle geliyorsun?» dedi. Mutarrif: «Emrin yanından gittiğinden beri, Allah'ın izni olmadan yanına yerden kaldırımadım.» dedi. Emir o zamandan beri hasta olduğunu zannetti. Mutarrif de sözünde doğru idi. Zira Allah'ın izni olmadan hiçbir kimse yerinden kalkmaya muktodir değildir. Şa'bi (r.h.a.) câriyesine şöyle tavsiye etmişti ki, birisi kendisini ararsa, bir daire çizip

parmağını dairesinin ortasına tut ve Şa'hi burda yoktur de. Yahut Şa'bi'yi camide arayın de. Muaz (r.a.) Hz. Ömer'in iğni bitirip eve gelince, hanımı ona dedi ki, bu kadar zamandanberi memarlık yaptın zekât topladın; bize ne getirdin? Muaz dedi ki, benimle bir gözetici vardı, onun korkusundan bir şey alıp getiremedim. Yani Allah Teâlâ her yerde bana hazır ve nâzar idi. Hanımı ise, Hz. Ömer'in kendisiyle bir gözetici gönderdiğini zannetti. Hemen Hz. Ömer'in yanına gitti ve: «Ey mü'minlerin emiri, Muaz, Resûlullah ve Hz. Ebû Bekir zamanlarında emîn idi, onunla gözetici göndermezlerdi. Sen niçin onunla gözetici gönderdin?» Hz. Ömer bu söze ürüldü. Muaz'ı çağırda ve bu sözün aslını ondan sordu. Muaz hadiseyi anlatınca, Hz. Ömer gülmeye başladı ve hanımına virmesi için, ona bir şey verdi.

Bü ki, bu te'vil ve hile, ancak zarûret ve ihtiyâç olduğu vakit câiz olur. Ama ihtiyâç olmazsa câiz değildir. Zîrâ konuşma doğru ise de, insanları yanlış anlamalara sevketine olur.

Abdullah bin Ubeyye der ki, babam ile beraber Ömer bin Abdulsiz'in huzuruna çıktım. Dışarı çıkınca sırtında güzel elbise vardı. Halk bu Emirü'l-mü'minin hadiyesidir dediler. Allah Teâlâ buna karşılık Emirü'l-mü'minin mülkâfatını versin, dedim. Babam: «Öğlum, sakın, yalan söyleme ve yalana benzeyen şeyler de söyleme.» dedi. Ama az bir fayda için bu şeyler mübâh olur. Meselâ bir kimsenin gönlünü hoş etmek gibi. Nitekim Resûlullah bir yaşlı kadına: «Yaşlılar cennete girmez.» İhrisine: «Seni devemin yavrusuna bindireyim.» Bir diğerine de: «Senin kocan gözünde beyazlık vardır.» buyurmuştur. Ama bu şeyler zarar ve fesâd getirirse câiz olmaz.

Meselâ bir kadını bir adamı aldatıp filân kadının sana sevgisi meylil vardır deyip onu da o kadına bağlamak, onu şüphâ etmek ve bunun benzeri şeyler câiz değildir. Ama zararı olmazsa sakn ve lâtife için böyle yalanları söylemek günah derecesine varmaz. Fakat kömil iman derecesinden düşer. Zira Resûlullah buyurur ki: «Kişî, kendisi için arzu ettiklerini diğer müslümanlara da arzu etmedikçe ve yalan ile şakadan el çekmedikçe, imanı tam olmaz.» Buna örnek: Bir kimsenin gönlünü hoş etmek için, «Yüz kere seni aradım, evine geldim, bulamadım.» derler. Bu haram derecesine varmaz. Zîrâ bundan mâkûlât, sayı takdir etmek değildir. Belki çokluk ifade etmektir. Ama çokluk kast edilmezse yalan olur.

Halk arasında bir kimseye: «Yemek ye, dediklerinde, istemez.» dememektir; zira kaftinde o yemeğin iştahı varsa câiz değildir. Çünkü Resûlullah Hz. Aişe-i Sadike ile evlendiği gece hanımlarına bir bardak süt verdi. «İstemez.» dediler. Resûlullah buyurdu ki: «Açık ile yalam bir araya getirmeyiniz.» «Ya Resûlallah, bu kadar şey yalam olur mu?» dediler. «Evet, bu kadar dahi yalam olur ve defterinizde yazar.» buyurdu.

Said bin Müseyyeb'in gözü ağrıyordu. Gözünün kenarında biraz çapak toplanmıştı. Temizlesen ne lazım gelir dediler. Dedi ki, Tabîbe

elini gövdesine değdirmem dedim. Değdirsem yalan söylemiş olurum. Yalan söylemek de câiz değildir. İsa (a.s.) buyurur ki: «Bir kimse için, Hak Teâlâ'ya yalan yere şahid tutup gerçek öyle olmadıkça hâlde "Hak Teâlâ bîlir ki, hâl böyledir." demek büyük günahlardanandır.» Resûlullah buyurur ki: «Yalan söyleyip rû'yanında şunu gördüm diyen kimseye iki arpayı birleştirmesi taklif edilir ki, bunu zâten yapamaz.»

12 — Gıybettir. Bîl ki, gıybet yapmak, insanların diline gâlib olmuştur. Allah'ın dileceğinden başka hiçbir kimse gıybet yapmaktan kurtulmamıştır. Gıybetin günahı büyüktür. Allah Teâlâ gıybet eden kimseyi, ölmüş kardeşinin etini yiyen kimseye benzetmiştir. Resûlullah buyurmuştur ki: «Gıybet etmekten uzak olun. Zira gıybet etmek zîndanın kütüdüdür. Zira zîndanın sarımsı tevbesi kabul edilir. Gıybet tevbesi, hasmı hoşnut olup helâl etmeyeince kabûl olmaz.» Yine buyurur ki: «Miras gecesini bir kavim gördüm, yüzlerini tınaklarıyla kaşıyıp kazınlardı. Danlar kimdir? dedim. Dünyada insanları gıybet edenlerdir, dediler.»

Süleyman bin Cabir (r.a.) der ki: «Ya Resûlallah, bana beni kurtaracak bir şey öğret.» dedim. «Kendi kovandan başkasının kovasına bir damla su koymak da olsa, hayır işini küçümseme. Müstüman kardeşlerine güler yüzlü ol. Sana yakın olurlarsa, onlara hizmet et, uzak olurlarsa onları gıybet etme.» Hak Teâlâ Mûsa'ya (a.s.) vahiy edip buyurdu ki: «Gıybetten tevbe edip de İben, cennete girenlerin sonuncusu olur. Tevbe etmeden ölürse, cehenneme girenlerin ilki olur.» Cabir (r.a.) diyor ki: «Resûlullah ile seferde idik. İki mezarın yanından geçerken buyurdu ki: «Bu mezarların ikisi de âzablıdır. Biri gıybet sebebiyle, biri de çamaşırını sidikten korumadığı için.» sonra bir yaş ağaç ikiye bölüdü ve o mezarların başları ve ayakları üzerine dikti ve buyurdu ki: "Bu ağaçlar kuruyuncaya kadar onların âzabı hafif olur."»

Bir kimse zînk yaptığını ikrar edince, Resûlullah onun tecm edilmesini buyurdu. Sahâbeden iki kişi birbirlerine: «Onu köpeği taşlar gibi taşladılar.» dediler. Resûlullah bir leşin yanından geçerken: «İbna-yı yiyiniz.» buyurdu. «Ya Resûlallah, leşi nasıl yiyelim?» dediler. Resûlullah: «O taşlanan kardeşinizin eti bundan daha tenadır.» buyurdu. O hâlde bu hâdis-i şeriften anlaşılıyor ki, gıybet eden ve gıybet dinleyen günahta ortaklardır. Sahâbeler birbirleriyle zamimî görüşürlerdi, birbirlerini gıybet etmeselerdi ve bunu en üstün ibâdet bilip aksini yapmayı münâfıklık sayarlardı.

Katade (r.a.) der ki: «Kâbir âzabı üç kısımdır: Biri gıybet sebebi ile, biri taşınmak sebebiyle ve biri de çamaşırını sidikten korumamak sebebiyledir.» İsa (a.s.) Havarileri ile bir köpek leşinin yanından geçerken, «Ba, ne pis kokuyor.» dediler. İsa: «Ne güzel beyaz dişleri vardır.» buyurdu. Yani onlara şunu öğretmek istiyordu ki, her neye bakarsanız, iyilik tarafına bakın. Bir domuz İsa'nın yanından geçti. «Selâmette yürü.» dedi. «Ya Resûlullah, domuzla böyle demir mi?» dediler. «Düniâ hayırdan başka bir şeye alıştırmıyordum.» dedi.

Alli bin Hüseyin, (r.a.) birisini gıybet edenı gördü. «Sus! Bu, ce-
hennem köpeklerinin malsıdır.» dedi.

GIYBETİN ŞEKLİ

Gıybet bir kimsenin arkasından doğru olsa bile duyduğu zaman
gelecek şekilde konuşmaktır. Eğer yalan söylüyorsa, iftira ve bah-
tan olur. Bir kimsenin kusuru olarak söylediğin her şey gıybettir. Ge-
rek bedeninde, gerek soyunda, gerek elbisesinde, gerek hayvanında,
gerek yerinde ve gerek diğer işlerinde olsun. Bedeni ile ilgili olan; uzur-
dur, sıyaktır, sarıdır, kedi göçlüdür, kırmızıdır, paşadır, gibi. Soyunda
olan gıybet; Hindu çocuğudur, hacamatçı çocuğudur ve dokumacı ço-
cuğudur gibi. Ahlakı ile ilgili olan; kibirli, kötü huylu, uzur, dilli, kö-
tü kaabili, âciledir ve benzerleri gibi. Fülbertyle ilgili olan; harıstır, hu-
ludur, namazsızdır, rükü ve secdesini tam yapmaz, Kur'anı yarış oku-
yor, elbiselerini temizlemeyen, zekât vermez, haram yer, dilini korumaz,
çok yer, çok yatar ve kendi yerinde oturmaz gibi. Elbiseleriyle ilgili olan;
yeni boldur, eteği bol ve kirliğir gibi. Hülâsa Resûlullah buyurur ki:
«Bir kimse hakkında söylediklerini, duyduğu takdirde rencide olucak-
ca, doğru da olsa yine gıybettir.»

Hı. Aişe (r.a.) buyurur ki: «Bir kadına boynu kısadır, dedim. Re-
sûlullah: "Ey Aişe gıybet ettin; yere tükür" buyurdu. Yere tükürdüm.
Bir parça sıyah kan döküldü.» Bâsları der ki, bir kimsenin günah işle-
diğini anlatmak gıybet olmaz. Zira bu kötüleme dini işlerdendir. Bel-
ki hân adam fâsaktır, lâkirdir, namazsızdır demek gıybettir. Ancak
heride anlatılacak bir mazeretle olursa gıybet olmaz. Zira Resûlullah
buyurur ki: «Gıybet; arkasından konuşulan kimsenin duymasa hâlinde
üslübeği şeylerdir.» Bunlar da üzer. Bu şeyleri söylemenin faydası
ve lüzumu olmayınca, onları söylemek câiz değildir.

GIYBETİN ÇEŞİTLERİ

Bu ki, gıybet yalnız dile değil, belki el ile, göz ile ve işaret ile de
olur. Bunların hepsi haramdır. Hı. Aişe der ki: «Bir kadının boynunun
kısahına elimle işaret ettim. Resûlullah: "Gıybet ettin." buyurdu.»
Yine bir kimsenin hâlini bıldirmek için topal yürümek, eğri bakıp gö-
zü bir tarafa eğmek gibi bütün şeyler de gıybettir. Ancak kimin tak-
lidini yaptığını söylemese gıybet olmaz. Fakat orada hazır bulunma-
lar kimi kastettiğini bilirse, bu da haramdır. Zira maksat ne şekil-
de olursa olsun, andamalarına sağlamaktır. Bâni câhil söhiedler gıybet
eder ve gıybet ettiğini de bilmez.

Mezelâ bazı kimselerin bahsi geçti mi «Allah'a şükür ki, biri di-
lin hastettim keşedü.» der. Buylace duyanlar anlar ki, bu hâslet o
adında vardır. Yahut: «Fikim kimse rencidelemez, çok güzel hâli var,

çok âbid ve sâhiddir. Fakat o da bizim gibi halka mübtele olmuş hak-
kın fitnesinden kurtulamamıştır. Zâten onların fitnesinden kim kur-
tular.» der.

Bâzan başkasının köçülüğünü baskırmak için kendini kötüler ya-
hut yanında birisinin giybetini yaptıkları zaman giybet eden kimse-
nin istek ve şevkini artırmak için, yahut dinlemeyenlerin dikkatini çe-
kip onları da dinlemeye sevk etmek için: «Sübhanellah! Bu ne acayib
içerir?» Yahut «Fulan adamın böyle olmasına çok üzülüm. Allah yar-
dım etsin.» der. Bundan maksadı, bu günahı işlediğinden başkalarına
da haberdar etmektir. Bunların hepsi giybet olur. Böyle olan giybet-
e münâfiklik de karışmış olur. Zira kendini âbid, şahid gösterip giybet-
ten uzak olan kimselerin süretinde görünüşü olur.

Bu itibarla günahı iki olur: Hem giybet etmiş olur, hem de mü-
nâfiklik yapmış olur. Oysa, aptallığından ve ahmaklığından giybet
yapmadığını zanneder. Bazen olur ki, biri giybet eder. Diğer birisi
de «Sus, giybet etme!» der. Fakat kalben bu işi kerih görmez. Bu da
münâfiklik olur. O hâlde giybet eden ve dinleyen ikisi de günahta ec-
taktır. Ancak dinleyen kalben bunu kerih görürse orıak olmaz. Bu-
nan âlâmeti de, elinden geliyorsa, onu giybetten men etmek; gelmi-
yorsa orıan gitmek, yahut kerih görüp yüzünü ekşitmektir.

Bir gün Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer beraber giderlerken, onların
biri «Fulan kimse çok uyuyor.» dedi. Sonra Resûlullah'tan yiyecek ist-
tediler. Resûlullah: «Siz yemek yediniz.» buyurdu. Dediler ki, biz ne
yeddiğimiz bilmiyoruz. Buyurdu ki, «Kardeşliğim etini yediniz.» Bir-
niz söyledi, biriniz de dinledi.

Eğer kalbinde giybeti kerih gördüğünü eliyle işaret etse, yine ku-
sur yapmış olur. Zira çaba ve gayret harcıyıp serabaten söylemelidir.
Ancak böylece kusuru davranmamış olur. Zira hâdîste: «Vasında
müşüman kardeşinin giybeti yapıırken gözü yettiği hâlde, müşü-
man kardeşine yardım edip giybet edene mâni olmayıp onu hâline terk
eden kimseyi, Cenâb-ı Allah da onu çok muhtaç ve çaresiz olduğu za-
manda terkeder.» buyurulmaktadır.

KALB İLE GIYBET

Bü ki, dil ile giybet etmek haram olduğu gibi, kalb ile de giybet
etmek haramdır. Zira bir kimsenin aybını başkasına söylemek câiz
olmadığı gibi, kendi kendine söylemek de câiz değildir. Kalb ile giybet
etmek; gözü ile köşü bir şey görmeden, kulağı ile duymadan bir kimse-
ye su-i zanda bulunmaktır. Resûlullah buyurur ki: «Hak Teâlâ müs-
lümanın üç şeyini haram kılmuştur: Malına, kanına ve ona su-i zanda
bulunmayı.» Yakinen bilmediğin veya adâletli kimselerden duymadı-
ğın her şey, şeytanın kalbine attığı bir vesvesedir. Hak Teâlâ buyu-
rur ki: «Ey iman edenler, eğer bir fâsik size bir haber getirirse, onu
araştırın.» (Hücurat sûresi, Âyet: 6).

Yâni hiçbir zaman flâkıın sözüne inanmayınız, güvenmeyiniz. Şeytan gibi ona itiraz yoktur. Hâram, keendi kalbinde o vesveseye karar vermezdir. Ama eğer kasıt olmadıysa, gayr-i ihtiyarı kalbine gelirse, halbuki sen onu kerih görüyorsun, onun zararı olmaz. Resûlullah buyurur ki: «Mâ'mûn su-i zandan boş olmaz. Fakat, ancak kalbinde onu gerçek görmeyip iyiye yorumladığı zaman kurtulabilir.»

Hakikat olarak kabul etmenin alâmeti, o kimsenin, kalbine ağır gelmesi ve ona karşı olan hüsnîyet ve edebîyet kusurlu davranmaya başlamasıdır. Ama eğer kalbinde, dilinde ve bütün işlerinde eski âdetin üzere olursan, o vesveseyi hakikat olarak görmediğine alâmettir. Fakat âdil bir kimseden ihtarısa, durmalı; âdili de yalnızca bilmemelidir. Zira âlemler, su-i zanda bulunmak câiz olmadığı gibi, adaletli kimseye su-i zanda bulunmak hiç câiz değildir. O kimsenin hâlini daha önce de biliyordum, şimdi de biliyorum demelidir. Eğer aralarında çökmezlik ve düşmanlık olduğuna bilirse (arada) durmak daha iyidir. Eğer o kimseyi âdil bilersen, ona daha çok meyletmelidir. Kalbinde bir kimse hakkında su-i zan hâsıl olan kimsenin, ona yakınlık göstermesi, ondan nefret etmesinden daha iyidir. Zira benunda şeytana daha çok kızdırmış olur, hem de su-i zannı da azalır. Yakînen bildiğin zaman da, onu gıybet etmemelisin, yalnız yerde ona nâsihat etmelisin. Ve nâsihati sert yapmamalısın. Belki nâsihat yaparken özününü lâhîr etmelisin. Zira böylece hem bir müslüman için üzülmeğe olursun, hem de nâsihati yerine getirip her ikisini de sevâbı kazanmış olursun.

GİYBET KALBİ BİR HASTALIKTIR

Bil ki, gıybet düşkünlüğü insanın kalbinde bir hastalıktır ve onu tedavi etmek farzdır. Onu ilaç iki çeşittir.

Birincisi: İlmî ilâçtır. İlmî ilâç da iki kısımdır: Biri; gıybet hakkında söylenen hâdiseleri, sözleri düşünüp her yaptığı gıybet karşılığında amel defterinden bir sevâb alıp gıybet ettiği kimsenin defterine geçirdiklerini bilmektir. Bu kıyamet günü müfils kalıncaya kadar devam eder. Resûlullah buyurur ki: «Gıybet, insanın hasenatını (iyi amellerini), ateş, kuru oduna yakıldığı gibi yakar.» Belki günahından fazla bir sevâbın var, o da gıybetle yok olur ve kötülüklerin kefiyi ağır gelip bu yüzden cehenneme girebilir.

İkinci İlaç: İkincisi; Kendi aybını düşünmek ve o kimsenin de kendisi gibi mesur olduğunu kabul etmektir. Eğer kendi nefsinde hiç ayıb görmüyorsa, kişinin kendi aybını bilmemesinin en büyük ayıb olduğunu bilmelidir. Bilhassa murdar etini yemekten büyük ayıb olmaz. O hâlde kendini ayıbsız bilen ayıplı olmamalı ve Hak Teâlâ'nın şükür ile meşgûl olmalıdır. Eğer gıybet ettiği kimseye kusur isnat ediyorsan, hiçbir kalın hareketi kusursuz değildir. Küçük günahlar işlemek se-

behiyle de olsa, kendini çeriata uyduramıyorsa, başkasına niçin çarsın? Eğer onun âzasına, endâmına karışıyorsa, o aybı onda Cenâb-ı Allâh yaratmıştır. Ounun, o işte ne tesiri vardır ki, onu suçluyorsun.

İkinci: Gaybetten kurtulmanın lâcâdır. Bu da kendisini gaybete sevmeden sebeblere dikkat etmektir. Onlar da yalnız sekiz sebeptir:

Birinci sebep: Ondan husursus olmak, kızmak ve öfkelenmektir. Bu hal karşısında, bir kimseye kızarak cehennem ateşine girmenin çok ahmaklık olduğuna bilmelidir. Zira hakikatta bunu kendi nefsinle yapmış olursun. Peygamber buyurur ki: «Öfkesini yenip kızgınlık halinde sabreden kimseyi Hak Teâlâ kıyamet gününde büyük kâhâhâk içinden çıkarır ve buyurur ki, cennetten ve harilerden istediğini seç.»

İkinci sebep: Başkalarının kabal ve rızasını kazanmak ister. Bunun lâcâ da, şöyle düşünmektir: Halkın rızasını kazanmak için Hak-kun gazabını kazanmak çok büyük ahmaklıktır. Belki Allâh'ın rızasını kazanmak için insanları kışdırmamalıdır. O halde bunun gibi işlerde onlara uymamalı, belki onların bu işini red etmelidir.

Üçüncü sebep: Kendisine bir suç isnat ettiklerinde, kendini kurtarmak için, o suçu başkasına atar. Şöyle bilmelidir ki, Allâhın gazabı yakinen hasil olur. Bununla beraber o suçtan kurtulması da gübbeldir. O halde suçu kendinden uzaklaştırıp başkasına atmamalıdır. Bazı kimseler, «Şeyr ben harâm yiyorsam, filân adam da harâm yiyor.» der. Bu ahmaklıktır. Zira bir kimse cehennem ateşine girerse, sen de onun arkasından girer misin? Birisi kendisini cehenneme götürececek bir iş yaparsa seni de yapar mısın?

Dördüncü sebep: Bazı kimseler, kendini övmek ister. Bunu da başkasının kötülümeden yaparsa. Böylece başkasına kötölemekte kendi üstünlüğünü ortaya koymuş olur. Mâsûlî filân kimse anlama ve filân adam rızadan kaçınmaz, der.

Yani ben bunları yaparım demek olur. Bunun için de şöyle bilmelidir ki, akıllı kimseler bu sözlerle onun fasıklık ve cahilliğine inanırlar. Üstünlüğüne ve zahidliğine inanmak nerde kaldı. Akıllı olmanın inanmasıyla ne fayda vardır. Belki kendini, elinden hiçbir şey gelmeyesâ hâşşâ bir kulun yanında saygılı yapmak için, Allâhın yanında düşürür.

Beşinci sebep: Bir kimse ile kıymetli, yahut malî, veyahut ilmi olur. İnsanlar onu sever, sayar. O da buna muktedir olmadığı için, onun ayıplarına araştırmaya ve onunla îmal etmeye başlar. Hakikatte bu insân, kendi nefsiyle yapmış olur. Zira bu dünyada çekemeyecek arzuları çeker, şâdî dünyada da cehennem azabına müptelâ olup iki cihan nimetinden de mahrum kalır. Bilmez ki, ezelden takdir edilmiş mal, mevki, nimet ve hüsnâ eîbet sahibini bulacaktır. Hasetçinin hâşşâyle bunlar zelî olmak, belki artar.

Altıncı sebep: Bir kimse ile olay etmek, onu gülünç ve maskaraya alıp rezil etmektir. Bilmiyor ki, kendini Hak Teâlâ katında rezil etmek, onu insanların yanında rezil etmekten ne derece ağırdır. Onun günahlarını eşek gibi boynuna yükleyip seni ochenneme süreçlerini düşündüğün zaman, serin gülünç ve maskara konusu olmaya ondan daha büyük olduğunu anlarsın. Hattâ bu olacak kimse eğer akıllı ise, gülüp oynamaya eğlenip oyalanmaya koşmaz.

Yedinci sebep: Giybet edilen kimsenin bir günah işlediğine Allah için üzülür. Niçinkim din ehlinin adedi de budur. Gerçi üzülmede samimîdir. Fakat adet edildiği için adını da söyler ve bunun giybet olduğunu farkına varmaz. Ve düşünmez ki, şeytan ona basad etmiştir. Zira şeytan, gayret-i dinîye ile üzüldüğü için, sevab kazanacağına bilmiştir ve giybetin günahıyla onun sevabına yok etmeye kastetmiştir.

Sekizinci sebep: O kimsenin günah işlediğine kızar, yahut ona hayret eder. O hayret ve kızgınlığı anlatırken de halk bilsin diye adını söyler. Böylece onun adını söylemek, o kızgınlığın sevabını zayi eder. Belki kızgınlık ve hayretini anlatıp onun adını dile getirmemelidir.

BAZI ÖZÜRLER KAPISINDA GIYBETİN CAİZ OLMASI

Bü ki, yalan haram olduğu gibi, giybet de haramdır. O halde giybet ihtiyac olmadıkça helâl olmaz. Giybetli mübah kalan özürler altıdır:

Birinci Özur: Sultan, yahut kadının huzurunda kendisine yapılan zulmü şikâyet etmek; yahut yardım umduğu kimsenin huzurunda şikâyet etmektir. Ama mazlûmun, kendisine yapılan zulmu, fayda ummadığı kimseye anlatması caiz değildir. Birisi İbnî Sîrin'in huzurunda Haecac'ın zulmünü anlattı. İbnî Sîrin: «Hak Teâlâ insanların hakkını Haecac'tan aldığı gibi, Haecac'ın hakkını da kendisini giybet eden-den almış dedi.

İkinci Özur: Bir yerde gördüğü kötülüğü, ona kalılabilecek kimseye haber vermektir. Hz. Ömer, Numân'ın yanından geçerken selâm verdi. Numân cevap vermedi. Ömer bunu Hazret-i Ebû Bekir'e anlattı ki, ona bu hususta birşeyler söylesin. Buna giybet demediler.

Üçüncü Özur: Fetva sual etmektir. Mesela kocam, yahut babam, yahut İlan kimse şöyle yapıyor diye sual etmek. Gerçi bu mertebeye ruhsat vardır. Ama en iyisi adına söylemeye ruhsat var ise de adına söylemeyip böyle yapan bir kimse hakkında ne derain? diye sual etmektir. Zira adını açıklamakla müftinin kalbine bir şey gelebilir. Ebû Süfyan'ın karısı Hint, «Ebe Süfyan bahâl bir adamdır, evladının ru-fakasına tam vermiyor. Ona bildirmeden malından her şey alsam, caiz midir?» dedi. Resûlullah: «Kıfayet miktarı almak caizdir» buyardı.

Gerçi bahillik sıfatını ve evlada zulüm etmek sıfatını anlatmak giybet olur, fakat fetva özü ile Resûlullah caiz gördü.

Dördüncü üfür: İnsanlar şerrinden korusun diye birini tanıtmak (ona tanıtmak). Meselâ bid'atçı ve hırsızlara güvenmek isteyenlere onları tanıtmak, yahut bir kadınla evlenmek isteyenlere, bir köseyi satın almak isteyenlere onların kusurunu söylemek. Öyle ki gıybet etmese, o kimse ondan zarar görecektir. Onun için bu gıybeti yapmak daha iyidir. Zira gizlemek müslümanlara hiyanet olur. Nitekim tezkîye taleb olunanlara ve şahidlere ta'n etmek caizdir. Bunun gibi, bir kimse hakkında müğavere yapılırsa, ona ta'n etmek caizdir. Peygamber buyurur ki: «Fasıkta bulunan kötü sıfatları açıklayın ki, insanlar ondan sakınsınlar bu da açıklama yapılmadığı takdirde bir zarar ihtimali olan yerde caizdir. Ama böyle olmazsa, caiz olmaz. Demişler ki, üç kimsenin gıybetini yapmak caizdir: Zalim Sultanın, bid'atçının ve aşkıktan fasıklık yapanın. Bunların gıybetinin caiz olmasının sebebi şudur ki, bu üç sınıf kendi ayıplarını örtmez. Onun için başkasının söylemesinden de acı çekmezler.

Beşinci üfür: Bir kimsenin bilinen lakabı, aybını bildiriyorsa, ve bilinen bu lakabı ile rencide olmuyorsa, o adıyla ondan bahsetmek ve gıybet caizdir. Meselâ kör, akıak ve benzerleri gibi. Ama en iyisi, meselâ, köre, görmiyem yahut gözâ kapalı ve buna benzer mümkün takbirleri söylemektir.

Altıncı üfür: Aybını ihtar edip pervasızca yapanlar, hayasızlar, meyhanecilik yapıp inandığı aşkıtan yapanlar, gasıb zalimler, çalgıcılar ve bütün haktan korkmayan ve haktan utanmayan kimseler gibi şahısların gıybetinde mahmur yoktur.

GİYBETİN KEFFARETİ

Bil ki, gıybetin keffareti, tevbe etmek, pişman olmak ve hasmıyla helâllaşmaktır. Böylece gıybetin sulmünden temizlenir. Allahın hakkından ve kul hakkından kurtulur. Peygamber buyurur ki: «Bir kimseye arzunda, yahut mealında zulmeden, akça ve altının bedel olarak verilemeyeceği, belki bedel olarak sevablarının verileceği ve sevabları yok ise zulmettiği kimsenin günahının ona yükleneyeceği gün gelmeden evvel ondan helallik alsın.» Aişe (r.a.) bir kadına dili uzandı, dedi. Resûlullah: «Ey Aişe, gıybet ettin, ondan helallik iste», buyurdu. Hadiste: «Bir kimse, bir kimsenin gıybetini yaparsa, onun için Allah'tan mağfiret dilemelidir» buyurulmaktadır. Bazıları bu hadisin manasından tevbe edip ona da istiğfar etmenin kifayet ettiğini, helallik istemeye lüzum olmadığını anlamışlardır. Bunun, diğer hadislerin detifi ile yanlış olduğu anlaşıyor. Zira mağfiret dilemek, ancak gıybet edilen kimsenin hayatta olmadığı zaman olur. O zaman onun için istiğfar etmelidir. Helallik ise, tevazu mekenet, tevbe ve pişmanlıkla onun huzuruna varıp şaha ettim, yalan söyledim; beni affetler demektir.

Eğer affetmense, ona dua edip övmele, hatırlama almali ve böylece gününü hoş edip helâl ettirmeye çalışmalıdır. Yine helal etmense, onun hakkıdır. Kıyamet gününde alır. Gerçi yapılan hürmeti de gıybet edene sevab olarak yazarlar. Fakat helâl kıyamet gününde bu sevabları gıybet edilen kimseye karşılık olarak verirler. Gıybet edilen kimse için hakkını helâl etmesi daha iyidir. Sektiden bazıları gıybet hakkını helal etmediler, bizim defterimizde ondan büyük sevab yoktur dediler. Fakat doğrusu affetmek ondan daha büyük bir sevaptır.

Hasan-ı Basri'yi bir kimse gıybet etti. Hasan-ı Basri ona bir tabak taze hurma gönderip: «Duydum ki sen ibadetini bana hediye göndermişsin. Ben de ona bir karşılık vermek istedim. Kusura bakma, tam karşılığını veremedim», dedi.

Bil ki, helâl etmesini istemek de ancak önce her ne söyledi ise beyan edip ondan sonra helal etmesini dilemekle tam olur. Zira bazılarının göre bilinmeyen bir şeyi ihra etmek doğru olmaz.

13 — Nemmamalık etmek (söz taşınak):

Allah Teâlâ buyurur ki: «Arkadan çekistiren, nemmamalık yapana, yine buyurur ki: «Arkadan çekistiren yüzü karşı ayıplayanın way halince ve yine buyurur ki: «Karıya odun hamaldırsa. Bu âyet-i kerimelerin hepisi nemmamaların ahvalini beyan eder. Resûlullah buyurur ki: «Nemmam Cennete girmez. Yine buyurdu ki: «Sine, em fennarın kimler olduğunu haber vereyim mi? Aranızda nemmamalık yapan, insanlar arasını açıp onları birbirine düşürenlerdir.» Yine buyurur ki: «Allah cenneti yaratınca ona konuş buyurdu. Cennet dedi ki bana girenler ne saadeti kimselerdir, Allah Teâlâ buyurdu ki, izet ve celâlin hakkı için sekiz sınıf insan hallerine devam ettikleri müddetçe, sana yol bulamaz. İçki içenler, zina edenler, söz taşıyanlar, deyyûs olanlar, (nazusunu korumayanlar) bozguncu muhannes (kadınların hemoseksüel erkekler), sâ-i rahmi yapmayanlar. Şu işi yapacağım diye Allah'a söz verip de yapmayanlar.»

Hadiste: «İsraileğulları içine büyük bir kışkık düştü. Mûsa (a.s.) kavmiyle bir çok ıstifa yağmur duasına çıktı. Yağmur yağmadı. Bunun üzerine bir nida geldi ki, sizin duanız kabul olmaz. Zira sizin aranızda nemmam vardır. Musa: «Ya Rabbi, o kimdir? Onu aramızdan çıkaralım» dedi. Allah'tan bir nida geldi ki, biz nemmamlığı sevmeyen, biz de mi yapalım. Mûsa, herkesin nemmamlıktan tevbe etmesini emretti. Herkes tevbe etti, ondan sonra yağmur yağdı: buyurulmaktadır.

Rivâyet edilir ki, bir kimse yedi yüz fersah yol giderek bir hekimin yanına gitti ve ona, gökten genâş nedir? Taştan katı nedir? Ateşten sıcak nedir? Zemheriden soğuk nedir? Yer küreden ağır nedir? Denizden zengin nedir? Yetimden hor nedir? diye sordu. Hekim: «Bütan yer küreden ağırdır. Hak söz gökten genâştir. Kamaat ehlinin gönlü denizden zengindir. Haset ateşten sıcaktır. Arkabandan bir şey istemek zemherirden soğuktur. Kâfirin kalbi taştan katıdır. Nemmam nemmamlığı, duyulup da hor olması yetiminkinden daha fazladır.»

NEMMAMLIĞIN ÇEŞİTLERİ

Bil ki, nemmamlık yalnız bir kimseden söz alıp başka bir kimseye ulaştırmak değildir. Belki bir kimsenin rencide olacağı herhangi bir işi açığa vurmak da nemmamlık olur. Bunu ister söz ile, ister hareket ile, ister yazı ile ve isterse başka bir şekilde yaparsın. Hülâsa nemmamlık, bir kimseyi huzursuz edecek şekilde perdeesini açmaktır. O halde nemmamlık yalnız gay değildir. Bir kimse, filan kimse senin hakkında şöyle dedi, diye bir söz nakl edildiği, yahut senin hakkında şunu hazırlıyor dendiği zaman altı şeyi yapmalıdır:

1 — Her şeyden önce onun sözüne inanmamalı, güvenmemelidir. Zira nemmam fasıktır. Allah Teâlâ fasıkın sözüne inanmayın, güvenmeyin buyurur.

2 — Nemmamı nasihat edip onu bu günahıtan nehiyetmelidir. Zira münkeri nehiyetmek farzdır.

3 — Ona düşman olmalıdır. Zira nemmamı düşman olmak farzdır.

4 — Nemmamın sözünü nakl ettiği kimseye Su-î zan etmemelidir.

5 — Doğruluğunu anlamak için onu araştırmamalı, tecessüs etmemelidir.

6 — Başkası için beğenmediğini kendisi için de beğenmemelidir. Başkasının nemmamlık yaptığını anlatmamalıdır. Bu altı şeyi yapmak farzdır.

Ömer bin Abdülaziz meclisinde bir kimse nemmamlık yaptı. Ömer «Bakalım, eğer doğru söylemiyorsan, "Bir fasık size bir haber getirince, araştırın"» âyetindeki kimselerden olursun, Eğer doğru söylüyorsan, «arkadan çıkıştırlıp söz taşıyan» âyetindeki kimselerden olursun.

Eğer kurtulmak istiyorsan, tevbe et; seni af edelim dedi. O da: «Ey Emire'l-mü'minin, tevbe olsun.» dedi. Bir kimse bir hakime: «Fitan kimse senin için şöyle böyle dedi diyorsa, dedi. Hakim: «Ziyaretimize geç geldin ve üç hiyanet yaptın: Birincisi, kardeşimi kalbimde kötü ettin. İkincisi, hoş ve rahat kalbimizi meşgul ettin. Üçüncüsü, bizim yanımızda kendini fasık ve tühümsüz ettin.» dedi.

Süleyman bin Abdülmelik bir kimseye: «Sen bana birşey dedin edî» dedi. O kimse «demedim» dedi. Süleyman: «Adil ve itimat edî bir birisi söyledî.» dedi. Züheri de o mecliste oturuyordu. «Ey Emire'l-mü'minin nemmam edî olamaz» dedi. «Evet doğru söyledim» dedi. Hasan-ı Basri der ki: «Başkalarının sözünü sana öten getiren, zühakkak sonlu sözünü de başkalarına iletir. Onun için o kimseden sakınmak, onu hakikatta düşman edilmelidir. Zira onun yaptığı hem gıybet, hem zulüm ve hiyanet, hem de aldatma ve haset, hem nifak, fitne ve hilâfdir. Bunların hepsi de kötü ve çirklin «fatılardır.»

Demişlerdir ki, nemmam ve gümmax; doğru sözün kendisinden başka herşeyden hoşlanan kimsedir. Mus'ab bin Zübeyr der ki, bizim

yanımızda görünmez sözüne inanmak, o işi yapmaktan da ağırdır. Zira bu, ona yol göstermek ve izin vermektedir. Resûlüllah buyurur ki: «Gammaz helâkâde degîldir. Gammazlık ve fitneçiliğin şerri büyüktür. Bazen bu yüzden nice kanlar döküldü. Bir kimse bir köle astarken bu kölenin gammaz ve fitneçilikten başka hiç aybu yoktur, dedi. Müşteri, gammazlık ve fitneçiliğinden korkmam dedi. Köleyi satın alınca, bir gün köle, efendisinin hanımına: «Senin kocan seni sevmiyor, bir çarşya almak istiyor. Seni sevmesini istiyorsan, uykuya varınca, bir ustura al, onun boynunun altından birkaç kal kes. Onunla sana aşık olur. Kocasına da: "Senin hanıma bir kimseseye aşık olmaş, seni öldürmek istiyors" dedi. Kocası kendini uyurluğa verince, hanıma elinde ustura geldi. Birkaç kal almak için sakalını kaldırıncı, kocasını, hanımın kendini öldürmek niyetinde olduğundan şüphesi kalmadı. Sonra hemen yerinden sıçrayıp hanımını öldürdü. Hanımın akrabaları bunu duyanca, oraya toplanıp kocasını öldürdüler. Kocasının kabilesi de oraya toplandılar aralarında büyük bir kavga oldu. Birçok insanların kanı döküldü.

14 — İki düşman arasında İkiyüzlülük yapmak, herbirine, hoşuna gidecek sözler söylemek. Bazen bunun sözünü ona, onun sözünü de buna nakledip her ikisine de dostluk gösterir. Bu sıfat gammazlıktan da beterdir. Resûlüllah buyurur ki: «Allahın kullarının en kötüsü İkiyüzlülerdir» o halde iki düşman ile görüşen, ya susmak yahut duyduğu şeyi yüzüne karşı söyleyip arkasından söylememelidir ki, münafik olmasın.

Birinin sözünü diğerinin yanında söylememeli, herbirine ben senin dostunum dememelidir. İbn-i Ömer (r.a.) e dediler ki, biz beylerin yanına gittiğimiz zaman, bazı sözler söyleriz, dışarı çıkınca, o sözleri söylemeyiz. İbn-i Ömer dedi ki, vali ve devlet başkanlarının yanına gitmesi zarurî olmayan kimselerin, huzurlarına varıp giyablarında söylemediği sözleri söylemeleri, münafiklik ve İkiyüzlülük olur. Ama eğer zaruret olursa ruhsat vardır.

15 — İnsanları medhî sana etmek. Bunda dört afet var:

1 — Övmekte hadde tecavüz edip yalan söylemiş olur. Hadiste: «İnsanları övmekte ifrat edenin kıyamet gününde dili yerde sürünür, yağıyla dilinin üzerine basar, onu parçalar.»

2 — Onda münafiklik olur. Zira dostu olduğunu söyler, halbuki dostu olmayabilir.

3 — Övmek esnasında hakikatini bilmediği bazı şeyler söyler. Mesela abiddir, zahittir, çok alimdir ve benzerleri gibi. Bir kimse peygamberin huzurunda birisini medhetti. Peygamber: «Vah sana! O kim senin beynana vurdu.» buyurdu. O halde birisini övmek istediğin zaman, «İlah Teâlâ İni karşısında bir kimseyi teniz göstermek olmaz ya, senin söylediğine, demelidir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz kendinizi teskiye etmeyiniz, Allah müttakileri daha iyi bilir». Sonra medh için söylediği sözlerin Allah katında gerçek olduğuna bilmelidir ki, medhettiği kimsenin halini bilip doğru söylemiş olsun.

4 — Övdüğü kimse zalim olabilir. Zalimi sevindirmek celsi değildir. Resûlullah buyurur ki: «Her kim bir faskı medhederse Hak Teâlâ ona gazab eder.»

Ayrıca medheden, medbedilene de iki dereceden alâkır:

1 — Onda kibir ve kendini beğenme sıfatı hasıl olur. Hz. Ömer bir gün oturuyordu. Kamçı da yanında idi. Haris adında bir kimse geldi. Birisi: «Bu gelme Rabîa kabilesinin reisidir» dedi. Haris oturunca, Ömer ona bir kamçı vardı. Haris: «Ya Ömer bu nedir?» dedi. Ömer: «Bu adamın seni hakkında ne dediğini işittin mi?» dedi. «Evet, işittim, ama şimdi ne oldu ki, beni kamçı ile dövüyorsun», dedi. Ömer: «Senin kabînde kibir sıfatının meydana gelmesinden korktum; o gurura kırmak istedim.» dedi.

2 — Onu, salîhin, âlimin diye medhederse, ileride «ben zaten kemale erdim» deyip tembelliğe, ibadetten el çeker. Bu sebepten peygamberin huzurunda bir kimseyi meddettiler. Peygamber: «Onun boyununu vurdunuz. Eğer duyarsa İlah olmaz.» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Bir kimsenin keskin bir bıçakla bir kimseye saldırması, yüzüne karşı onu medhetmekten iyidir.»

Ziyad bin Eslem (r.h.a.) diyor ki, kendi medhini dinâliyenin yanına şeytan gelir, onu yerinden kaldırır. Fakat mü'min kendi nefsinin aldığı için tevazu câiresinden bir ayak dışarı çıkamaz.

Ama eğer bu sıfatların yeri olmazsa medbetmek iyidir. Resûlullah sahabeyi meddetti ve Hz. Ömer'e: «Ya Ömer, eğer beni insanlara Peygamber olarak gönderen, göndermemiş olsaydı, seni gönderirdi.» Ve: «Eğer Ebu Bekir'in imanı bütün insanların imanıyla tartılsa, Ebu Bekir'in imanı ağır gelirdi.» Ve bunlara benzer sözler buyurmuştur. Zira Resûlullah onlara bu sözlerin zarar olmayacağını bilirdi. Ama bir kimsenin kendini övmesi mezmum ve çirkindir. Allah Teâlâ kişinin kendini övmesini nehyedip: «Kendinizi övmeyince» buyurmuştur. Ama bir kimse insanların övdüğü olup insanların kendisine uymalarını sağlamak için kendi halini şikretmesi caizdir. Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Ben insan oğlunun efendisiyim. Övünmek yoktur.» Yani bu üstünlükle övünmüyorum, bu üstünlüğe verene övündüyüm, buyurur. Bu söz bütün insanların kendisine tabi olmaları için buyurmuştur. Yunus (a.s.) da: «Yerdeki hayvanları emrine ver. Onları koymasını bilirimsen, dedi.

ÖVMENİN ZARARLARI

Bil ki, bir kimseyi övdükleri zaman kibirden ve kendini beğenmekten kaçınmalı, akıbetin tehlikesini düşünmelidir. Zira hiç kimse akıbetini bilmez. Cehennem ateşinden kurtulmıyandı da köpek ve hunzar daha iyidir. Hiç kimse de kurtulduğunu bilmez. Şunu düşünmelidir ki, eğer onu medheden kimse, bütün sıfatını bilseydi onu med-

hatmettiler. O halde Allah Teâlâ'nın, ona medheden kimseyi sürüne vakıf etmemesi nimetine şükür etmelidir. Kaedini övdükleri zaman memnuniyetsizliğini ihtar etmeli, kalbiyle de kerih görmelidir.

Büyük zatlardan birini medhettiler. «Ey Allahım, onlar bilmezler. Yalnız sen bilirsin.» dedi. Başka birini de medhettiler. «Allahım, bu kimse, senin düşmanın olan bir şeyle bana yaklaşmak istiyor. Sen şahid ol ki, ben de ona düşman olmakla sana yaklaşmak istiyordum» dedi.

Emirü'l-mü'minin Hz. Ali'yi medhettiler. «Allahım, benim hakkımda bilmeden söyledikleri şeyle beni mülahaza etleme. Sen beni onların zannettiklerinden hayırlı eylesin» dedi. Bir kimse Hz. Ali'yi sevmeydi. Münafıklık ederek ona medhû sena etti. Hz. Ali: «Ben dâimle söylediklerinden aşçıyım, kalbinde tuttuğundan ise fazlayım» dedi.

DÖRDÜNCÜ ASIL

ÖFKE VE HASED

Bil ki, insana hakim olan öfke kötü bir sıfattır. Öfkenin aslı ateştir. Fakat bu, yararı kalbe olan bir ateştir. Onun kaynağı şeytana dayanır. Nitekim Kur'an-ı Azîmde: «Beni ateşten yarattım, ona. (Adem) ise topraktan yaratılma buyurulmaktadır. Ateşin hâli, durmayıp hareket etmektir. Toprağın hâli ise, sakin olup hareket etmemektir. Öfke galip olan kimsenin Adem'den daha çok şeytana lig'isi olur. Bunun için İbn-i Ömer (r.a.) Resûlullah'a: «Bana çok kısa ve faydalı bir amel buyurana, dediğinde, «Kıssa; cennete gidersine», buyurdu.

İbn-i Ömer ne kadar soruya böyle cevap aldı. Yine Resûlullah buyurur ki: «Sizke belâ benîkağ gibi, kızmak da fylesine imanı bozarsa, İsa, (a.s.) Yahya (a.s.) ya: «Kızmama» dedi. Yahya: «Bunu yapamam. Zira insanıma», dedi İsa: «Hiç olmazsa mal toplama», dedi Bunu yapabilirim, dedi.

Bil ki, insanoglunun, kızmaktan öfkelenmekten tamamen uzak kalması mümkün değil ise, biraz ona hâzmetmek mümkündür. Hak Teâlâ buyurur: «Öfkesini yenip insanları affedenler.»

Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ, öfkesini hazmedenlerin azabına kâfidir. Hak Teâlâ, öfke dilyenlerin ürünü kabul eder. Dilyeni koruyanların Allah Teâlâ kusurlarını örter.» yine buyurur ki: «Öfkesini yürütmeye muktedir iken, hazmedenin kalbini Hak Teâlâ kendi rızasıyla doldurur.» Yine buyurdu ki: «Cehennem'in bir kapağı vardır. O kapaktan yalnız çeriata aykırı olarak kızanlar gler.» yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ katında yutulan öfke kadar makbul bir yudum yoktur. Öfke yudumunu yutana kalbini Allah Teâlâ imana doldurur.»

Fudayî bin İyad, Süfyan-ı Sevri ve büyük velilerden bir gurup ittifak etmişlerdir ki, gazab vaktinde hilm göstermek ve tana vaktinde

zahretmek kadar üstün bir amel yoktur. Bir kimse Ömer bin Abdül-aziz'e sert sözler söyledi. Ömer: «Sen, şeytanın bana tesir edip beni saltanat mekânından kaldırılabilmesi için beni kızdırmak istiyorsun. Bugün ben sana kızayım, yarın da mükâfatımdan olayım. Senin bu istediğin olacak iş değildir. Bundan ümidini kes,» dedi ve sustu.

Peygamberlerden birisi: «Sizden şu ahdi kabul eden ve ona kefil olan kim var? Hiçbir şeye kızmayacak. Eğer bu ahdi yerine getirilirse, benim vefatımdan sonra bana halife (halef) olup cennette de bana arkadaş olur.» dedi. Birisi ben kefil olup kabul ederim, dedi. O Peygamber bu sözü tekrar söyledi. Yine o kimse ben kabul ettim, deyip ahdine sadık çıktı. Vefatından sonra o Peygamberin halifesi oldu. Bunun için bu kefaleti kabul ettiğinden ona «Zikîlî» dediler.

ÖFKENİN NETİCELERİ

Bil ki, insanöğütünde gazabın yaratılmasınca sebebi, onu kendine silah edip kendisine zarar veren şeylerden korunmak içindir. Nitekim şehvet de, faydalı şeyleri edbetmek için vasıta olarak yaratılmıştır. O halde insanın bu iki şeyden kurtulması mümkündür. Fakat bunlar ifrat derecesinde olursa zararlı olur. Zira şehvet ateş gibi olur, harareti kalbe tesir eder; buharı, beyne çıkar; akıl ve fikrin istikâmetini karartır. Tıpkı bir mağaraya dolan dumanın her tarafı karartıp bir yeri görmeye imkân bırakmayışı gibi. Bunun için öfke «sügnük, ahlu galyabaniyedir», denmişler. İfrat derecesinde olması çok kötüdür. Bazı kimselerin öfkesi de çok zayıf olur. Bu da mezzamıdır. Zira kişinin namus gayreti, kafirlerle savaşmak gayreti öfkeden hasil olur. Hak Teâlâ, Resûlüne buyurur ki: «Kâfir ve münafıklarla cihad et.» ve «habe-i kirama övüp «kâfilere karşı şiddetlilerdir», buyurur.

Bunların hepsi öfkenin neticesidir. Bu itibarla öfke ifrat derecesinde ve zayıf da olmayıp mütevil olmak, akıl ve dinin iğaretiyle hareket etmelidir. Bazı kimseler riyazattan maksat, öfkoyu kökünden söküp atmak tamamıyla yok etmek olduğunu sanırlar; bu yanlıştır. Zira öfke silahtır. Silahtan müstağni olmak mümkündür. İnan hayatı oldukça, öfkenin tamamıyla yok olması mümkün değildir. Nasıl ki şehvetin de tamamıyla yok olması mümkün değildir. Ama en yararlı şekli, öfkenin birçok vakitlerde ve hallerde, hiç gazab kuvveti yok diye zannedilecek kadar saklı olmasıdır. Bunun taksilli şyledir: Öfke ve gazab ihtiyacıdan doğar. Meselâ bir kimsenin bir şeye ihtiyacı olursa, ve bir kimse onu cendan almaya kalksa, o kimse öfkelenir. Ama, sahibinin muhtaç olmadığı şeyleri alsalar, yok etseler, sahibi buna öfkelenmez. Fakat yiyecek, mesken, elbise ve vücut sağlığından hiçbir zaman ihtiyacı kesilmez. Bu itibarla bir kimse tarafından yaralanıp sağlık ve selameti giderse, yahut yiyecek ve elbisesini alsalar, muhakkak bundan öfkelenir, kızgınlık hasil olur.

O halde bir kimsenin bir şeye ihtiyacı fazla olursa, onun elden gitmesine de fazla kızar, fazla çaresiz ve aciz olur. Zira hürriyet, ihtiyaç-

zıktadır. İhtiyacı ne kadar fazla olursa, o kadar kulluğa yakın olur. Bir kimsenin riyasetle, ihtiyacı yalnız zaruret miktarı olan bir dereceye gelmesi mümkündür. Şöyle ki, makam, mal fazla dünyalık arzusunun kabından bertaraf ederse, elbette bu kimsenin öfkesi de ihtiyacına bağlı olarak bertaraf olur. Şöyleki, makam peşinde olmayan bir kimse, ölüme birisinin yürümesiyle, meclislerde onun üst tarafına oturmakla öfkelenmez. Onun yanında bu şeyler değişmez. İnsanlar arasında öfkenin derecesi çok değişiktir. Zira öfkenin çoğu mal ve mülk fazlalığından ileri gelir. Bazan olur ki, bazı kimseler çirkin haller, kötü hareketlerle iftihar eder, Mesailâ satranç, güvercin oynatması ve çok şarap içmek ile övünür. Hatta filan adam güzel satranç ve tavla oynamaz, yahut fazla şarap içmez, deseler kısar. Şüphesiz riyasetle bu kötü şeylerden kurtulmak mümkündür.

Ama bizim için zarûri şeylerden olan öfke tamamıyla yok olmaz ve hem de yok olmamalıdır. Zira yok olması makbûl değildir. Fakat gazab kuvveti onun elinden ihtiyar, irade dışını almamalı, akla ve şer'a mahalefet ona galebe çalmamalıdır. Riyaset yoluyla, çalmak ve cihad ile gazab kuvvetini bu dereceye getirmek mümkün olur.

Öfkenin tamamıyla insandan zail olmamasının ve olmasının caiz olduğuna delil, Peygamberimizin öfkeden boş olmaması idi. «Ben de insanım. İnsanlar gibi kızsam. Eğer kuzgunculuk halinde birine lanet edersem, yahut sert söz söylersem, yahut döversem, Allahım, benim bu azarımı ona rahmet vesilesi eyle.» buyurdu.

Abdullah bin Amr bin As (r.a.) diyor ki, Resûlullah'a: «Her söylediğimi yazayım mı?» diye sordum. «Yaz» buyurdu. «Öfke arasında söylediğin sözleri de yazalım mı?» dedi. «Yazınız. Beni insanlara Peygamber olarak gönderen Allah hakkı için öfke halinde yine dilimden hakdan başka bir şey çıkmaz», buyurdu.

Ben kızsam demedi. Belki benim kızsamı beni hak dairesinden çıkarmaz, buyurdu. Bir gün Hz. Aişe kızdı. Resûlullah: «Ey Aişe! Şeytanın geldi» buyurdu. Aişe: «Senin de şeytanın yok müdür?» dedi. Resûlullah: «Var idi. Fakat Hak Teâlâ bana yardım etti. Onu esir edip emrimin altına aldım. Öyle ki, bana hayırdan başka bir şey emretmiyorsa, buyurdu. Benim gazabım yoktur, demedi.

ÖFKE VE KÖTÜ SÖZ

Bil ki, her ne kadar öfkenin aslı tamamıyla kalpten kesilmeyorsa da fakat hiyk olan bazı hallerde, yahut aksere hallerde tevhidin insana galib olmasıdır. Her ne görürse Hak Teâlâ'dan bilip öfkeyi bu tevhid sebebiyle örtmüştür ve kendisinden hiç öfke eseri meydana gelmemelidir. Nitekim bir kimsesi taş ile dövseler, dövülen ne kadar ahmak ve akılsız da olsa hiçbir zaman taşa kızsar. Her ne kadar öf-

kenin aslı içerisinde sabit ve yerleşmiş de olsa, o cinayeti o taştan bilmez, belki o taşı atan kimseiden bilir. Ve eğer Sultan bir kimsenin öldürülmesi için imza olsa, o kimse imzayı kalem çekti diye kaleme kızmaz.

Zira kalemin başkasının emrinde olduğunu bilir, kendiliğinden hareket etmediğini, belki onu hareket ettiren birisi olduğunu bilir. Bunun gibi tevhidin galib olduğu kimse ağıktan bilir ki, bütün cereyan eden işler Allah'dandır. Gergil hepisi kulların kudretiyle oluyor, fakat kudret iradeye bağlıdır. İrade de ihtiyaca bağlıdır. İhtiyac da insanın ihtiyacıyla değil, belki ihtiyac insana musafakat kahrıdır. İster dilesin, ister dilemesin, ihtiyacı insana gönderip ona kudret verilince, zaruri olarak onun hareketi vücuda geldi. Bu bir kimseye varulan taş gibi olur ki, o taştan ona acı hasıl olur, fakat o taşta kızmaz.

Eğer o kimse azgünü, gıdasını koyundan temin etse, koyun otan-ça usulür, kızmaz. Koyunu birisi öldürse, tevhid nuru galib olsa yine kızmamalıdır. Fakat tevhidin galebesi bu derece her zaman bir kavruda kalmaz, belki çimşek gibi bazen çakıp dünyayı aydınlatır ve aydınlık devamını ve sabit kalmaz.

Belki arada vasıta olan sebeblere bakmak için beşeri tabiat zahur eder. Çok kimseler vardır ki, bazı hallerde tevhid nuru ile beraber olup gazabtan uzak olur. Fakat onların gazabtan uzak olması beşeri tabiatın bertaraf olduğu için değildir. Belki vaki olan işi haiktan değil, haktan bildükleri içindir. Anlamış olur ki, insanın kalbinde tevhid galebesi yok iken de, kalb çok mühlüm olan bir şeyle meşgul olmakla gazab kuvveti örtülü olup açığa çıkmaz.

Bir kimse Selman-ı Farisi'ye sövdü. Selman: «Eğer ahiret gününde benim günahlarımsın kafesi ağır gelirse senin dediğinden de kötüyüm. Eğer geçebilirdim, senin sövmenden korkum yoktur. Eğer geçmezsem, senin söyledğin daha azdır.» dedi. Bunların ikisi de o kadar ahiretin derdine dalmışlardı ki o halde onların öksesi zahir olmazdı.

Bir kimse Hz. Ebû Bekir'i's-Seddik'a kötü söyledi. Ebû Bekir: «Bizin içimide gıllı olan senin dediğinden de fazladır.» dedi. Onun kendisiyle olan meşguliyetinden dolayı öfkesi meydana gelmezdi. Bir kadan Malik bin Dinar'a: «Mürate dedi. Malik: «Benim halimi senden başka kimse anlamadı.» dedi. Bir kimse Şa'biye kötü bir söz söyledi. Şa'bi: «Eğer sözün doğru ise, Hak Teâlâ beni affetsin. Eğer sözün yalan ise seni affetsin.» dedi.

Demek ki, bunlar, ancak tevhid denizine dalmak vasıtasıyla denizlehteceğine delildir.

Bir kimse Allah'a şük olduğı için de öksesi tarakabilir. Kırgınlık sebeplerinden biri meydana geldiği zaman, Allahın sevgili o öksesi örtülebilir. Nitekim bir kimsenin bir sevgilisi olsa ve onun çocuğı ona eziyet etse ve şük, sevgilisinin buna sabredip affetmesini dilemediğini bilse, aşk galebesi onu öyle yapar ki, o eziyet hiç onun içerisinde tesir etmez, onu hissetmez ve onun için gazaba gelmez.

O halde insanlığının bu sebeplerden biriyle öfkesini kırmass gerekir. Eğer defaten kırmassa, hiç olmasa serkeşlik yapmaması için, perhiz ve akla muhalif olarak hareket etmemesi için onun kuvvet ve şiddetini kırmass gerekir.

GAZABI TESKİN ETMEK

Bil ki, gazabın tedavisi ve ıslahı faradır. Zira gazab insanların çoğuna cehennemine götürür. Ondan enval çeşit fesadlar doğar. Tedavi şekli ikidir: Birincisi, müshil gibidir. Gazabın maddesini içlerinden izale eder ikincisi de, şurup gibidir. Maddesini teşkil eder, fakat kökünden izale etmez. Müshil dediğimiz tedavi şekli, içine bakıp gazab sebebini öğrenmek ve o sebebi tamamıyla yok etmeye almaktır. Bu sebebler beşir:

Birinci sebep: Kibriştir. Zira kibrişli olan kimse kendisine karşı saygusluk sayılsak az bir söz ve hareketten etkilenir, kızar.

O halde kibri tevazu ile karmalıdır. Kendisinin de değer kullar gibi olduğunu düşünmelidir. İnsanın üstünlüğü güzel ahlak üedir. Kibir ise kötü ahlakıandır. Şunu da bilmelidir ki, kibir, tevazudan başka bir şeyle yok edilemez.

İkinci sebep: Ucub (kendini beğenme)'dir. Ucub, kişinin kendini beğenmesidir. Şöyle ki, kendini anlayışta, zekâda, sözde ve harekette başkasından üstün görür, başkasını kendinden aşağı görür. Bunun ilâkı, haddini bilmesi, haddine tecavüz etmemesidir. Kibir ve ucubun ilâkını, strafa olarak yerde anlatacağız.

Üçüncü sebep: Şakadır. Zira şaka ekseri hallerde insanı kızmaya sevkeder. Şaka arzusu, keyfine, zevkine uymaktan ve dünyaya sevgisinden ileri gelir. O halde taat, ibâdet ve şhret işlerini yapmak ile meşgul olmalı, güzel ahlakı elde etmeye çalışmalıdır. Yine çok gülmek, maskaralık ve latife yapmak da kızmaya sebep olur.

O halde bunlardan korunmalıdır. Zira kim başkasına maskaraya alırsa, onu da maskaraya alırlar. Kim başkasına hor ve hakir görürse, onu hor ve hakir görürler.

Dördüncü sebep: Bir kimseyi kinamak ve ayıblamaktır. Bu da her iki tarafın kızmasına meydan veren bir iştir. Bunun ilâkı şöyledir: Hiç kimsenin kusursuz, ayıbsız olamayacağına düşünmelidir. O halde kendisi de kusursuz olmayınca, başkasını ayıblaması nasıl yapar?..

Beşinci sebep: Mal ve makam hırâesidir. Bu sebeble kendisinde iki kötü haslet meydana gelir: Hırsı hassıdır. Öyleki, bir kuruş malı zıyan olsa, kızar. Diğeri de, tama'dır. Bu da bir lokmayı kaçırırsa kızar. Bütün bunlar, kötü ahlak, çirkın haslet ve aşağı sıfatlardır.

Öfkenin aslı, bu anlatıklarımızdır. Hepsinin ilacı iki türdür. Biri ilmi, diğeri ameldir. İlmî ilacı, kalben öfkeden, kızmaktan nefret etmek için, bunların zararını, dünde ve dünyadaki mahzarlarının ne-ler olduğuna düşünmelidir.

Bundan sonra amelî ilâçla meşgul olmalıdır. Amelî ilâç, kızmaya sebep olan ahlâka muhalefet etmektir. Şunu bilmelidir ki, kızmanın ve diğer kötü ahlâkların büyük bir sebebi de kötü huyla ve öfkeli insanlarla arkadaşlık etmektir. Bazen öfkeye ve kötü ahlâka şecaat ve salâbet (metanet) diye ad verirler. Bununla övünürler. Birbirlerine anlatırlar, afflan zat, afflan kimsenin bir sözüne sinirlenip evini barkını başına yükü. Onun mizacına dekinacak söz söylemek kimsenin haddine mi düşmüş. O mertlerin merdidir, arslandır. Erkek dediğin böyle olur, derler. Bunun gibi hususlara kulak vermemek ise gayretsizlikten ibret gelir, derler.

Böylece köpeklerin, cahillerin, ahmakların ve kötü huyluların amelî olan öfkeye mertlik, erkeklik adına verirler. Peygamberlerin, velîlerin ve salihlerin ahlâkı olan hâlim ve hoşgörültye de hamiyetsizlik ve gayretsizlik adını verirler.

Saptırıcı şeytanın iğva ve vesvese vermesi şudur ki, aldatma ve hile yapar, kötü isim ve tabirlerle iyi sıfatları kötü taratır, insanı o sıfatlardan alıkoyar; güzel tabir ve kalbu okşayan eda ile kötü hasletlere çağırır. Akıllı olan kimse bilir ki, eğer öfke mertlikten ve iyi hasletlerden olsaydı, kadınlara, çocuklara, deliller nefsi zayıf olan yaşlılara ve hastalara daha çabuk kızmazlardı. Halbuki bunların, yiğit ve kahramanlardan daha çabuk kızdıkları bilinmektedir. Kişinin kendi öfkesini yenmesi kadar büyük mertlik, erkeklik yoktur. Bu Peygamberlerin, velîlerin ahlâkıdır. Öbürü de, cahil insanların ve yirtici canavar ve hayvanlara yakan olan kimselerin öfke sıfatıdır. O halde insafia dikkat et: Büyüklük, velîler ve peygamberlerin sıfatı üzere olmak mı, yoksa ahmak, akalsız ve hayvanların sıfatı üzere olmak mıdır?..

ÖFKEYİ KESMENİN İLACI

Bu anlatılan, öfkenin maddesini kesmek için kullanılan müshil bir ilâçtır. Eğer öfke ve tama' maddesini kesmek mümkün değilse, hiç olmazsa öfke ateşi alevlenince onu teskin etmelidir. Onun teskini de ilim hakareti ve sabır acısından mürekkebe şurup ile olur. Bütün ahlâkların ilâçlarının mucunu ilim ve amelden yapar, ilim, gazaben kötülüğü hakkında ve gazabu hazmedip öfkesini yenen kimselerin sevaba hususunda gelen Ayet-i kerime ve hadis-i şerifleri tefekür etmektir. Nitekim daha önce anlatıldı.

Bir de düşünüp kendi kendine: «Hak Teâlâ'nın sana kudretli, senin başkasına karşı olan kudretinden daha üstündür. Senin Hak Teâlâ'nın emrine olan muhalefetin, kazdığı kimsenin sana olan muhalefetin-

den fazladır. O halde eğer sen bu dünyada öfkeli yürütürsen, belki Cenab-ı Allah da öbür dünyada öfkesini icra eyler. Nitekim Resûlullah bir iş için bir hizmetçi gönderdi. Hizmetçi geç gelince, Ey filan, eğer ahiret gününde kusas olmasaydı, bu husus için seni döverdüm, buyurdu.

Yine kendi kendine hitab ederek demelidir ki, senin bu kızman, senin dilediğin değil, Allah'ın dileği olduğu içindir. Bu da apaçık Hak Teâlâ ile tanrılığı çekişmektir. Eğer öfken bu ahiret ile ilgili sebepleri yatırmazsa, dünya ile ilgili sebepleri aklına getirip kenet kendine, eğer sen öfkeli yürütürsen, karşı taraf her ne kadar küçük ve hakir ise de, belki o da mukabelede bulurur. Zira küçük hasmın da hor görmemelidir. Meselâ: Hizmetinde kusur eden bir köleye kızmamak, kendi kendine belki bu köle isyan eder, yahut bir zarar meydana gelir. Yine kızdığı zaman suretinin masul çirkin olacağına, bonufup kötüleceğine düşünmelidir. O anda sâretli, sabıran bir karda benzeyecek. İçi ise, öfke ateşleyle dolup ağı köpeğe benzeyecektir. Ekseriya kızan kimse, kızmaktan vazgeçmek isterse, şeytan işva verip der ki, vazgeçmek senin acizlik ve berluğuna raci olur. Hağmetine ve sala-betine noksanlık gelir, seni halkın nazarında hor ve hakir gösterir. O halde şeytanın bu işvasına cevap verip demelidir ki, peygamberlerin ahidüne kavuşup hak Teâlâ'nın rızasına talep etmek kadar büyük bir şeref hiç var mıdır? Halbuki senin dünyada rezil olmas ahirette rezil olmaktan daha hayırlıdır. Bu ilâçlar ümidir.

Amelî ilâç ise, dilyle «Ezûrî billâhi mine'sşeytanî'r-racime demek-tir. Kızan kimsenin ayakta ise oturması, oturuporsa uzanması, banun-la da sakin olmazsa soğuk su ile abdest alması sünnettir. Zira Resûlullah buyurur ki: «Öfke ateştir. Ateşi su teskin eder.» Bir riva-yette de «kızan kimse, sedeye varıp yüzünü toprağa koymalıdır ki, bunarla topraktan yaratıldığına, aciz bir kul olduğuna ve kula kızmak yararımadığını anlansın.»

Bir gün Hz. Ömer kızı. Hemen su istedi. Barmann su çekti ve: «Öfke şeytandandır ve böyle zail olur.» dedi. Bir gün Ebu Zer (r.a.) bir kimse ile kavga ederken ona «Ey kızıl oğul!» dedi. O kimseyi anası sebebiyle ayıbladı. Yani kızıl cariyenin oğlu demek istedi. Bunun üzerine Resûlullah, Ebu Zer'e: «Ey Ebu Zer duyduğun ki, bugün bir kimseyi anası sebebiyle ayıblamaşın. Bil ki, sen siyah ve kırmızı kimseden, ancak Allah'a takva yapmaktâ ileri olursun üstün olabilirsin.» buyurdu. Ebu Zer Resûlullah'tan bu sözleri duyunca, o kimseden özür dilemeye gitti. Ebu Zer ona varmadan evvel, o Ebu Zer'e gelip ona selâm verdi, ve hoşgörüldük gösterdi.

Hz. Aişe kızdığı zaman Resûlullah onun burnunu tutar: «Ey Aişe, bu dünyâ oku: «Ey Muhammedin Rabbi olan Allahım, günahımı affet, kalbinden öfkeli izale etyle, beni hinstere atan şeylerden sakla.» Bu dünyâ okumak sünnettir.

KÖTÜLÜĞE KARŞILIK DERECEŞİ

Bil ki, bir kimse bir kimseye zulüm etse, yahut fuhşiyat söylesse cevap vermeyip susmak daha iyidir. Gerçi susmak farz değildir, fakat sövmeye sövmek, giybet etmeye giybet etmekle mukabelede bulunmak da caiz değildir. Zira bunlar sebebiyle ta'zir (ceza) lüzum gelir. Belki bir şey söyleyecek olursa, yalan olmayan sert bir söz söylemelidir. Zira bu derece ruhsat vardır. Bu kısas almak gibi olur. Gerçi Resûlullah: «Bir kimse sende bulunan bir şeyle seni ayıplarsa, sen onda bulunan bir şeyle ona ayıplama», buyuruyorsa da, Resûlullahın bu sözün farz derecesi değil, müstehap derecesini beyan eder. O halde vereceğin cevap, sövmek ve zinaya nisbet etmek olmamak şartıyla farz değildir. Bu anlatılanlara delil güdür ki Resûlullah buyurur: «Sövmüşlerin günahı mazlumun haddi aşmadıkça başlıyandır.»

Aişe (r.a.) der ki, Resûlullahın hanımları Fatıma (r.a.) ile Hazret-i Peygambere haber gönderip dediler ki, bizimle Aişe aramızda adaleti yapın. Zira Aişe'yi bizi den fazla seviyor. Resûlullah: «Ey Fatıma, benim sevdiğimi sen de sevmes misin?», buyurdu. «Evet severim dedim. «Sonra Fatıma bu haberi Peygamberin hanımlarına belirtti.» Bu şâfi bir cevap getirmedii. Zeynep, sen git; cevap getir dediler. «Zeynep Resûlullahın hanımlarından idi ve Resûlullahın sevgisinde Aişe ile beraber olduğuna iddia ederdi. Resûlullahın yanına geldi ve Ebu Bekir'in kim şöyle söyler diye çok incitici sözler söyledi.» Ben susuyor ve cevabını vermek için Resûlullah'tan izin bekliyordum. Resûlullah izin verince, onun cevabını verdim ve aşşam kuruyuncaya kadar incitici sözler söyledim. Zeynep de konuşmaktan utanırdı. Bunun üzerine Resûlullah buyurdu ki: «O Ebû Bekir'in kızıdır.» Yani sen konuşmada onunla başa çıkamazsın.

Bu hâdis-i şerifte hasma cevap vermenin câiz olduğuna delildir. Eğer doğru olup içinde yalan yoksa, meselâ hasmuna «Ahmak, eştîl, Allah'tan kork, hasanlardan utan.» gibi sözler söylemek câizdir. Zira ahmaklıktan, cahillikten uzak bir insan yoktur. İnsan, dilini kaba, çirkin olmayan kırgınlığında söylesse de fuhşiyat sözlerinden sayılmayan sözlere alıştırmalıdır. Meselâ müerif, talihisiz, alçak, çelimsiz, uç ve bunların benzeri. Velhâsıl insan hasmanın karşısında cevap vermeye başlayınca, haddinde durup tecavüz etmemek zordur. O hâlde en iyisi susmaktır. Bir kimse Resûlullah'ın huzurunda Hz. Ebû Bekir'e, incitici sözler söylüyordu. Ebû Bekir de cevap vermeye başlayınca, Resûlullah gitmek için ayağa kalktı. Ebû Bekir «Ya Resûlallah, şimdiiye kadar oturuyordun. Ben cevap vermeye başlayınca ayağa kalktın. Bununu hâkemetli nedir?» dedi. Resûlullah: «Sen susarken melekler senin yerine cevap veriyorlardı. Sen cevap vermeye başlayınca şeytan geldi. Ben şeytanla aynı mediate oturmuş, diye ayağa kalktım.» buyurdu.

Resûlullah buyurur ki: «İnsanlar derece derece yaratılmıştır. Bâzı insanlar geç kızar ve geç barışır. Bâzıları da çabuk kızar ve çabuk barışır. Bu şübhelinin karşısındır. Sizin en iyiniz, geç kızıp çabuk barışandır. En kötünüz de çabuk kızıp geç barışandır.»

KINDEN DOĞAN KÖTÜLÜKLER

Bü hi, öfkesini samimi arzusuyla yenen husur içindedir. Ama acıllık ve çaresizlik karşısında kızgınlığına yenenin, içerisinde o öfke toplanıp düğüm yapar. Buna kin denir. Resûlullah buyurur ki: «Mü'min kindar olmaz.» Demek ki, kin öfkeden doğar. Kinden sekiz kötülük meydana gelir:

- 1 — Haseddir. Kin beslediği kimsenin sevilmesine üzülür, üzülmesine sevinir.
- 2 — Yargıya çıkarmaktır. Hasebi, ziyet ve belaya uğrayınca sevinir, ona söz ve hareketleriyle izhar eder.
- 3 — Hasmana selâm vermez ve onun selâmını almaz.
- 4 — Ona hakaret gözüyle bakar, onu gözüne hor göstermeye başlar.
- 6 — Onunla sıay ve istihza etmeye başlar.
- 7 — Fırsat bulunca onu dövmeye, incitmeye, yahut başkasını onu dövmeye teşvik etmeye başlar.
- 8 — Hakkını vermekte kusur etmeye başlar. Akreba ise sula-i rahmî ondan keser. Borçlu ise borcunu vermez. Onun zulmünü kabul edip ondan helâlik istemez. Eğer kin besleyen kimsenin diyaneti gâlib gelip bu günahları icâbettiren işlere girilmezse de en azından ondan iyiliğini esirger, ona şefkatli ve yumuşak-davranmaz, ona yardım etmez, onunla «Allah'ın zikrine meclisine oturmaz ve onun hakkında medhüsenâ etmez. Bütün bu anlatılanlar onun derecesine noksanlık getirir. Bundan başka da zararlarının sayısı yoktur.

Mestah, Hz. Ebu Bekir'in akrabalarından idi. Hz. Aişe'ye yapılan iftira hususunda bazı sözler söylemişti. Halbuki Hz. Ebû Bekir onun nafakasını verirdi. Nafakasını kesti ve bundan böyle nafakasını vermeyeceğine yemin etti. Bunun üzerine, bu âyet-i kerime nâzil oldu. «Senedi hâzîni ve mal sahibi olanlar, akrabasına, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere ihsan etmekle kusur etmesin. Allah'ın sizi yarğınmasını sevmesiniz? Allah çok yarlıgandır, çok esirgeyicidir.» Hz. Ebû Bekir bu âyet-i kerimeyi duyunca «Vallahi Hak Teâlâ'nın bizi mağfirat etmesini isterim» deyip tekrar Mestah'ın nafakasını vermeye başladı. O hâle kalbinde bir kimseye karşı kin besleyen kimse üç hâlden boş olmaz.

1 — Kendi nefsiyle mücadebe edip kin beslediği kimseye iyilik eder, ona karşı olan saygı ve hürmetini artırır. Bu siddiklar, yâni gerçek eremlerin derecesidir.

2 — İyilik yapmazsa da kötülük yapmayı da câiz görmeyiz ve yapmaz. Bu da şehidlerin ve skâhilerin derecesidir.

3 — İyilik etmez, kötülük eder. Bu da fâsıkların ve salimlerin derecesidir. Hak Teâlâ katında sana kötülük eden kimseye iyilik etmek kadar büyük bir ihâdet yoktur. Şair mekîm der ki, «Kötülük yapmak kolaydır. Eğer mert isen, kötülük yapana iyilik yap.» Eğer iyilik yapmazsan, hâri onun yaptığı kötülüğü affet. Zîrâ affetmenin fazilesi büyüktür.

Resûlullah buyurur: «Üç şey vardır ki, onlar için yemin etsem, yeri vardır; Sadaka vermekle mal eksilmez. Bir kimsenin suçunu affedenin şerefli muhakkak kıyamette arttırır. Dibençilik kapısını açp dânenin muhakkak Hak Teâlâ ona fakirlik kapısını açar.»

Hâ. Aîşe der ki: «Resûlullah'ın kendi hakkı için bir kimseye emza verdiğini görmedim. Ama eğer Hak Teâlâ'nın hakkında taksiirü etdikleri zaman öfkesinin sınırı olmazdı ve Resûlullah'ı iki şey arasında muhayyer bıraktıkları zaman, insanlara kolay olanı seçerdi. Ancak o üç günah olursa, onu seçerdi.»

Ukbe bin Amir der ki: «Resûlullah benim elimi tuttu ve: "Dünya ve ahiretin ehlinin en fâziletli hâsletini sana söyleyeyim mi?" buyurdu. "O hangi hâslettir? Ya Resûlallah," dedim. Buyurdu ki: "Senden âlâkasını kesenden sen âlâkanı kesme. Seni ihşamından mahrum edene sen ihşam et. Sana zulüm edenini affet." Yine buyurdu ki: "Mûsa (a. s.) "Ey Allahım, senin en azız kulun kimdir?" diye sordu. Allah Teâlâ "Kudretli İken affedendir." buyurdu.» Yine buyurdu ki: «Kendine zulüm edene haddün eden hakkın almış olur.»

Resûlullah Mekke'yi fethedip Kureyşlilere karşı zafer kazanınca, daha önce kendisine çok eziyet ettikleri için çok korktuılar, caddarından umutlarını kestiler. Resûlullah mübârek söyle Kâbe'nin kapısını tutup: «Allah bîrdir. Ortağı yoktur. Hak Teâlâ va'dini yerine getirdi, kuluna yardım etti ve düşmanlarını hizmete uğrattı.» buyurdu. Sonra Kureyşlilere: «Ne düşünmüyorsunuz, ne diyorsunuz?» buyurdu. Kureyş: «Ne söylüyorsunuz? Senin emrini bekliyoruz. Bugün fırsat ve kudret eli sendir.» dediler. Resûlullah buyurdu ki: «Benim cevâbım, kardeşim Yûsuf (a. s.)'ın kardeşlerine karşı muzaffer olduğu zaman: "Bugün hiç başa kakma ve ayıblama yoktur." diye verdiği cevaptır.» Sonra Resûlullah bütün Kureyşlileri affetti ve: «Hiç kimsenin sâzinde harbi ve mücadelesi yoktur.» buyurdu. Resûlullah buyurdu: «Mahser günü müadiller, Hak Teâlâ üzerinde hakkı olanlar ayağa kalksınlar. diye çağırılır. Bunum üzerine binlerce insan ayağa kalkıp hesapsız cennete girerler. Bunlar dünyada affedenlerdir.»

Muaviye (a. s.) diyor ki: «Öfkeli zamanlarınızda fırsat buluncaya kadar sabrediniz. Fırsat bulduğunuz zaman da affediniz.» Boç işleyen İsmâil Hişam'ın hazuruna getirdiler. Hişam'ın yanunda kendini savun-

maya başladı. Hışam: «Benim yanında kendini mi savunuyorsun?» dedi. O kinse: «O gün herkes kendisi için delil getirip özer dilemeye başlar.» İyetini okudu ve: «O hâdde Hak Teâlâ huzurunda özer beyan etmek için konuşma olur da, senin yanında özer dilemek için câiz olmasın. Ey Hışam.» dedi. Hışam da öfkeyi bırakıp: «İleri gel, bakalım, ne söylersin.» dedi.

İbn-i Mes'ud'un bir şeyini çaldılar. Halk hurma lûnet etmeye başladı. İbn-i Mes'ud: «Allahım, eğer ihtiyacı için aldıysa mübarek olsun. Eğer günah işlemeye cesareti sebebiyle aldıysa, bu günahı, onun günahlarından sonuncusu yap.» dedi.

Fudayl diyor ki: «Bîrini gördüm. Kâbeyi tavaf ederken bir miktar altın almışlar, ağlıyordu. Ona: "Niçin ağlıyorsun, altınlar için mi?" dedim. "Hayır, altın için ağlamıyorum. Şunun için ağlıyorum ki, kıyâmet günü bunu yaptığı için karşımda duracağı zaman, hiç özer bulamayacaktır. Ona sordum, onun için ağladım." dedi.» Bir grup esirleri Abdülmelik bin Mervan'ın yanına getirdiler. Büyük zâtlardan biri de orada hazır idi. Abdülmelik'e: «Hak Teâlâ, sana en sevdiğin şey olan düşmana karşı zafer kazanmayı sana verdi. Sen de Allah'ın en çok sevdiği şey olan affetmeyi yapmana.» dedi. Bunun üzerine Abdülmelik o esirlerin hepsini affetti. İncil'de: «Kendisine zulmeden kinse için mağfiyet isteyen şeytan umudunu kesip kaçar.»

Resûlullah buyurur ki: «Ya Aişe, yumuşaklık ve şefkât hâsleti kinse verilmiştir. O hâsletten mahrum bırakılan, din ve dünya hayrından mahrum bırakılmıştır.» Yine buyurdu: «Hak Teâlâ refiktir, refik olana sever, refik ile kazanılan şey, şiddetle kazanılmaz.» Aişe (r.a.) diyor ki: «Bütün işlerde refik ile hareket ediniz. Zira refik ile yapılan her iş muhakkak başanlı ve şiddetle yapılan her iş de muhakkak fenaçar.»

ÖFKE VE HASEDİN AFETLERİ

Bu ki, öfkeden kin, kineden de hâsed doğar. Hâsed insanı helâk eden şeyterdendir. Resûlullah buyurur: «Ateş odunu yok ettiği gibi, hâsed de iyi amelleri yok eder.» Yine buyurur ki: «Üç şey vardır ki, hiç kinse onlardan kurtulamaz. Su-i zan, kötü tal ve hâseditir. Bunların lâcünü ne öldüğüne size öğreteyim mi? Su-i zanna düşerseniz, onu araştırıp üzerinde durmayınız. Kötü tal vâki olursa, ona hitâmet etmeyiniz. Hâsedlenseniz, dilinizi ve elinizi hâsedin gerektirdiği muameleden usak tutunuz.»

Yine buyurdu: «Sizden önceki ümmetler de meydana geldiği için helâk olmalarına sebep olan şey, sizde de meydana gelmeye başladı. O hâsed ve düşmanlıktır. Muhammed'in ruhu kabza-ı kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, iman sahibi olmadan cennete giremezsiniz. Birtiriniz sevmeyen de iman sahibi olamazsınız. Aramızda sevgi nasıl meydana geldiğini haber vereyim mi? Selâmı yaymakla olur. O hâde aramızda selâmı yaymaz.» buyurdu. Yâni kim görürseniz, selâm

verinâ. Mûsa Arş'ın gölgesinde aziz ve kıymetli bir kimse görüp dedi ki, bu kimse Hak Teâlâ yanında çok makbul bir kimsedir. Bunun anne-li nedir, adı nedir? diye sordu. Melekler cevap verip dediler ki, bu kimsenin adı Filândır. Onun hâllerini sana haber vereyim. Hiç kimseye hâsed etmezdi, ana-babaya asî olmazdı ve gıymazlık etmezdi. Zekeriyâ (a.s.) diyor ki, Hak Teâlâ buyurdu ki: «Hâsedçi kimse benim düşmanımdır. Zira benim kaza ve kaderime incinir, gızağa gelir ve benim taksimatıma beğenmez.»

Resûlullah buyurur ki: «Alta sınıf insan alta çeşit günahlı hesap-suz cehenneme girer: Hükümdarlar zulümle, güçbeler taassupla, za-günler kibirle, tüccarlar hiyanetle, köylüler cehâletle ve âlimler hâ-sede.» Enes (r.a.) diyor ki, «Bir gün Resûlullah'ın huzurlarında otu-ruyordum. Resûlullah: «Şimdi cennetlik bir kimse gelir.» buyurdu. Er-tardan birisi çıktı, geldi. Ayakkabılarını sol eline almıştı. Sakalından su damlıyordu. Yeni abdest almıştı. Ertesi gün yine Resûlullah'ın hu-zurlarında idim. Yine o sözü tekrar ettiler. Yine o kimse çıka geldi. Üçüncü gün Resûlullah yine o sözü söyledi. Yine aynı adam çıka gel-di. Abdullah bin Amr bin As onun amelinin ne olduğunu öğrenmek istedi. Ona dedi ki, babama sınırlendim (mümkünse birkaç gece senin-le beraber kalmak istiyorum, o da: «Ne lazım gelir, olur.» dedi. Abdul-lah, üç gece o kimse ile beraber kaldı. Orda, uykudan uyanınca Al-lah'ı anmaktan başka bir şey görmedi.

Sonra Abdullah ona: «Ben kimseye sınırlanmedim. Ancak Re-sûlullah senin hakkında hayırlı sözler söyledi. Ben de senin amelini öğrenmek istedim. Onun için sana birkaç gece misafir oldum.» dedi. O kimse: «İşte, amelim bu gördüğündür.» dedi. Abdullah diyor ki, ben giderken arkandan çağırıp dedi ki: «Bir şey daha vardır: Hiç kim-seye sahip olduğu nimetten dolayı hâsedlik yapmama.» Abdullah: «De-mek ki, senin derdest bu amelinden dolayıdır.» dedi. Avf bin Abdullah meliklerden birine nâsihat edip: «Kibir sıfatından uzak ol. Zira Hak Teâlâ'ya karşı işlenen ilk günah kibirdir. Hirs sıfatından uzak ol, Zi-ra Adem cennetten hirs sebebiyle uzak düşmüştür. Hâsed sıfatından uzak ol. Zira haksız yere dökülen ilk kan, hâsed sebebiyle olmuştur. Ademe Peygamberin oğlu, pardeğini bu sebeble üldürmüştür. Sahabe-nin sözleri, «Allah'ın sıfatları ve hak söder konuşulduğu zaman, sus-dilme sahip ol.» tavsiyesidir.

Bekir bin Abdullah diyor ki: «Bir padişahın yanında bir kimse vardı. Her gün kalkıp çağırır, derdi ki, "İyiliğe iyilik yap. Kötülük ya-pantara kendi kötülükleri yetişir."» Padişah o kimseyi bu sözünden dolayı sevdi. Bir kimse buna hâsed etti. Padişaha dedi ki, o sözün senin hakkında yakışksız sözler söylüyor. Padişahan ağzı kokuyor, diyor. Padişah, bu sözün doğruluğu ne ile bilinir, O kimse dedi ki, şa-munda bilinir ki, senin yanına geldiği zaman koku almamak için ağ-zını burnuna tutuyor. Bunu söyledikten sonra hemen o kimseyi evi-ne götürüp hel sarımsaklı yemek yedirdi. Sonra padişahan yanına ge-

İnce kötü kokudan teeddüp ederek «İyle ağrım tuttu. Padîşaha, o gammazın doğru söylediği zannı hâsıl oldu. Padîşah, bir kâğıt yazıp mühürlendi ve memuruna bu kâğıdı filân kuluma götür diye eline verdi. Padîşahan âdeti imiş. Bir kimseye hil'at (mâkâfat) verecek olursa, böyle kâğıt yazarmış. O mazlûm kâğıdı alıp yola koyulunca, gammaz ona rast geldi. Bu nedir? dedi. Padîşah filân kuluna gönderiyor, dedi. Gammaz, bunun hil'at kâğıdı olduğunu zannetti. Ona yalvardı, bana ver, ben götürüyüm, dedi. Kâğıdı mazlûmun elinden alıp bahâş geçen padîşahın memuruna götürdü. Kâğıdı açtılar, okudular. Meğer kâğıtta bunu getirenin başını kesin, derisini saman doldurup bana gönderin, diye farman olunmuş. Gammaz, o kimse ben değilim, beni geri padîşaha gönderin, diye çağırıp bağardıysa da fayda vermedi. Padîşahların fermanı geri dönmez, dediler. Derhal öldürdüler. Ertesi gün o mazlûm padîşahın humuruna varıp yine âdeti üzere: «İyilik yap. Kötülük yaparlara kötülüğü yetiştir.» diye çağırda. Padîşah hayret edip: «O sana verilen kâğıdı ne yaptın?» diye sorunca; cevabında «Filân kimse benden istedi. Ona verdim.» dedi. Padîşah: «O diyor ki, sen benim hakkında ağzı kokuyor, demişsin.» dedi. Mazlûm: «Hâşâ, ben bu sözü söylemedim.» dedi. Padîşah: «Peki, niçin elinde ağzını tutuyordun?» dedi.

Mazlûm: «O kimse bana sarmısak yedirmişti. Onun için ağzına tutuyordum.» dedi. Padîşah: «Her gün söylediğin söz doğrudur. Kötülük yapana kötülüğü yetiştir. Ona da kötülüğü yetti.» dedi. İbn-i Sirin diyor ki: «Dünya nimeti için hiç kimseye hâsed etmedim. Zira eğer o kimse cennet ehli ise, cennet nimetleri yanında onun sahip olduğu nimetin ne ehemmi vardır. Eğer cehennem ehli ise, ona dünyada sahip olduğu nimetin ne faydası vardır; kendisi ateşe girdikten sonra.»

Bir kimse Hasan-ı Basri'ye: «Ölü'nün hâsed eder mi?» diye sordu. «Yakub Peygamberin oğullarının Yusuf'a ne yaptıklarını unuttun mu? Fakat mâ'minin kalbinde meydana gelen hâsed hastalığın, güzel muamele ile çıkartıp atsa, zarar etmez.» dedi. Ebn'ü-Derda (r.a.) diyor ki: «Ölü'nün hatırlamaktan geri kalmayan kimsede ne neşe olur, ne de hâsed.»

HASEDİN HAKİKATI

Bil ki, hâsed; bir kimseden bir nimete sahip olmasına istememen, o nimetin o kimseden zâil olmasına istemendir. Bu itibarla hâsed haramdır. Haram olması, doğru hadisler ve sağlam eserlerle sabittir, Zira bahâş geçen nimetin hâsıl olmasına beğenmemek, gerçekte Hak Teâlâ'nın hükmünü beğenmemektir. Ve bu sadece kalbin hâbîsliğidir. Zira sana hâsıl olmayacak bir nimetin zâil olmasını istemek, sadece kötü kalbinden beri gelen bîrseydir, başka bir şey değildir. Ama o kimsenin sahip olduğu nimetin bir benzerini isteyip onun nimetinin zâil olmasını istememek ve onu kerih görmemek gıhta ve mânâfessedir. Dini işlerde gıhta yapmak iyidir ve hattâ farsa da câzibdir.

Zira Allah Teâlâ: «Bundan (cennet şerbetinde) rekabet edenler, rekabet etsinler.» buyurur. Yine buyurur ki: «Allah'tan bir mağfaret için yarışınız.» Resûlullah buyurur ki: «Hâsed ancak iki çeyde çâzirdir: Biri, Allah'ın ilim ve mal verdiği ve malını ve ilmini hak yolda kullandığı kimsedir. Diğeri, İlimi olan, malı olmayan fakat eğer benim malım olsaydı, hayra harcarsam diye tahassüs çökendir. Bu iki kimse sevâbta beraber olurlar. Eğer bir kimse malını günaha harcarsa, bunu gören başka birisi de, benim malım olsa böyle günaha harcarsam dese, ikisi de aynı günahlıta beraber olurlar.» O hâlde münafeseye de «Hasede» denir.

Fakat münafesede başkalarının nimetinin zâil olmasını istemek yoktur. Hiçbir yerde başkasına verilen nimeti kerih görmek câiz değildir. Ancak o nimetin verildiği kimse zâlim ve fâsik olursa ve o nimet fusk ve zulüm âleti olursa, o takdirde o nimetin oradan zâil olmasını talebetmek câiz olur. Zira hakikatta nimetin zevallî değil, zulüm ve fâkin zevallî istenmiş olur. Bu nimetin fâsklıktan dolayı zevallî istendiğine âlâmet, zulüm ve fâsklıktan tevbe edince o nimetin ona verilmesini kötü karşılamamaktır. Burada bir incelik vardır: Eğer bir kimse, başkasına verilen bir miktar dinî nimetlerin benzerlerinin kendisine de verilmesini arzu etse, onun benceri ona müyesser olmayınca da behemhâl arularındaki farkın hoş görünse ve bunun üzerine arada-ki farkın kalkması için, kalbî o nimetin görünmesini kalmasına tercih ederse ve tabâatı itibariyle bundan kurtulmayıp kendisinde bulunan bu huyu beğenmezse ve elinden gelice bile, o nimeti o kimseden alma-ına ihtisâli olursa, umulur ki, bu husustan dolayı muahaza edilmez.

HASEDİN İLACI

Bil ki, hâsed kalb için büyük bir hastalıktır. Onun ilacı ilim ve amel macunesidir.

İlim macunu; hâsedin, dünya ve âhirette kendisine zarar, hâsed ettiği kimseye de fayda getirdiğine inanmaktır. Dünüyada zararlı olmasının sebebi, daima kederde, özüründe ve acıklı âzabta insanı bırakmış olmasıdır. Zira hiçbir vakit geçmez ki, bir kimseye bir nimet hâsıl olmasın. O hâlde düşmanına arzu ettiği ediyet ve sikıntıya kendisi düşer. Zira hâseden büyük belâ, büyük özürte ve keder olmaz. Kişinin kendi hasmandan dolayı kendini ediyet, belâ, sıkıntı ve inada düşürmesi kadar büyük akılsızlık ve divanesizlik olmaz. Halbuki, bunun hâsedinden aslâ ona zarar yoktur. Zira o nimetin takdir-i ilâhîde bir müddeti vardır. O müddet ne artar, ne de eksilir. O takdirin sebebi ezeldir. Bânkaları buna «taâlî saide» derler. Bunun adına ne derlerse desinler, bütün gruplar bunda ittifak etmişlerdir ki, onda aslâ değişiklik olmaz.

Bunun için Peygamberlerden biri bir kadının tasallutundan bek-
miş usarınıştı. Bundan kurtulmak için Cenâb-ı Hak'a çok yalvardı,
niyâz eyledi. Vahiy nazil oldu ki: «Önsenden kaç, müddeti bitinceye

kadar.» Zirâ o müddet ezilde taksir edilmmiştir. Takdirde bozulma yoktur. Peygamberlerden biri bir belâyâ uğramıştı. O belânın üzerinden defolması için çok dua etti, yalvardı. Vahiy nazil oldu ki: «Gökleri ve yeri yarattığım gün senin kısmetinin böyle oldu. O hâlde ne diyorsun, senin için yeni baştan mı taksimat yapalım?»

Eğer bir kimse kendi hâsediyle bir kimserin nimetinin zâil olmasını istese, onun zararı yine kendisine olur. Zirâ kendisine hâsed edenlerin hâsediyle de kendi nimetinin zâil olması lâzım gelir. Mesele kâfirin hâsedi sebebiyle kendisinde olan iman nimetinin zâil olması lâzım gelir.

Nitekim Kur'anda: «Kitâb ehlinde bazıları sırlı dalâlete götürmek isterler.» Demek ki, hâsedçinin dünyadaki peşin âzabı bu anlatılmıştır. Ahiretteki âzabı ise, şu sebeptendir ki, Hak Teâlâ'nın kaza ve kaderine kıymağ olur; kemalî hükmetiyle olanı ve sırrını anlamaya kimseye yol vermediği ezeli taksimatını inkâr etmiş olur. Onun tevridine bundan daha büyük zarar nasıl olur? Ondan sonra bir müslümana şefkat ve merhamet etmekten el çeker, onun fenalığını istemekle şeytana yoldaş olmuş olur. Bundan daha büyük talihsizlik ve uğursuzluk nasıl olur? Hâsed olunanın dünyadaki faydasına gelince, hâsed olunan kimse, kendisine hâsed edenin, sıkıntı, belâ, eziyet ve inatta olmasından başka ne diler? Hâsedöçen büyük ne belâ olur ki, hâsed edenden başka mazlûma benzeyen bir zâlim yoktur.

Hâsed olunan kimse, eğer hâsed edenin öldüğünü, yahut hâsed-den vazgeçip hâsed âzabından kurtulduğunu duyarsa, üzülür. Zirâ dalma kendisinin nimette olup hâsed olunmasını ve hâsedçinin de hâsed âzabında olmasını arzu eder. Dini faydası ise, ona hâsed etüğün için mazlûm durumuna düşmekten başka, diline, eline ve başka bir hareketine ona saldırıda bulunabilirsin. Bu sebeble senin sevâbının onun defterine geçer. Onun günahları da senin boynuna yüklenmiş olur. O hâlde sen, dünya nimetinin cadan zâil olmasını dilerken dünya nimeti zâil olmadığı gibi, âhiret nimeti de hâkî oldu. Sen dünyada âzab çektikten başka âhiret âzabının da temsîlî atmış olursun. Demek ki sen kendinin dostu, onun düşmanı olduğunu sanırsın. Dikkat edince gördün ki, onun dostu ve kendinin düşmanı imişsin. Zirâ kendini sıkıntı ve belâyâ düşürmüşsün ve en büyük düşmanın olan şeytanı sevindirmiş, güldürmüşsün. Zirâ şeytan baktı ki, senin nimetin, imanı ve mevkin yoktur; korktu ki, eğer bu hâline şükür edip kaza ve kadere rızâ gösterirsen âhiret sevâbını alırsın. Bunun için âhiret sevâbını da almak istedi. Zirâ âlim ve dindarları dost edinip onların mevki ve kadrine hâsed etmeyip rızâ gösteren kimse, kıyamet gününde onlarla haşır olma ihtimali vardır.

Çünkü Resûlullah buyurur ki: «Bugün kimin dost edinişen yarın onunla haşır olursun.» Bu sebepten derler ki, insan, ya âlim, ya talebe, ya da onları seven olmalıdır. Hâsed eden ise bu üç sınıftan biri olmayıp bunların sevâbından mahrumdur. Hâsed eden şu kimseye

benzer ki, düşmanına vurmak için taş atar. Taş düşmanına değmeyip geri döner, kendisinin sağ gözüne gelip gözünü kör eder, Bunun üzerine daha fazla kızar bu defa daha kuvvetle atar. Tekrar taş geri dönüp sol gözüne kör eder. Bir daha atar. Taş yine döner, başını kırar. O, bunu yaparken, düşmanı, selâmetli bir köçede onun bu hâlini seyredip güler, keyif sürer.

Bu, hâsed eden ile şeytanın arasında geçen maceranın, maskaralık örneğidir. Bunlar, tamamen hâsed âfetinden doğan şeylerdir. Eğer hâsed, hâsedçinin, hâsed ettiği kimseye, eliyle, diliyle saldırıp gıybetler yapmasına, yalan söylemesine ve hakını inkâr etmesine müncer olursa, süten bunların günahlarına nihayet olmaz. O hâlde hâsedin öldürücü sehir olduğunu bilen kimse eğer akıllı ise, hâsedi kendisinden defetmeye çalışır, çabalar.

Amelî ilâç, hâsed sebeplerini kalbinden atmak için uğraşmaktır. Zîrâ hâsedin sebepleri kibir, ucub, düşmanlık, şan-şöhret sevgisi ve benzerleridir. Nitekim gazab bahsinde anlatıldı. O hâlde bunların kökünü mücahede ile kalpten sökülüp atmak gerekir. Hâsed maddesinin izalesi için müşâhî şarup, bunları kalpten sökülüp atmaktır. Eğer bu madde hareket edip belirecek olursa, onu teskin etmeğe uğraşmalıdır. Hâsedin buyurduğu işlerin aksini yapmalıdır. Meselâ hâsed ta'n etmeyi emretse, onu ta'n (ayıplama) etmeyip övmelidir, kibirlenmeyi emretse, tevâzu göstermelidir. Nîmetin sâil olmasını emretse, ona yardım edip nîmetinin kalmasına uğraşmalıdır. Gıyabında onu övüp ona önem ve itibar vermek gibi tesirli ilâç olmaz. Zîrâ o kimse bunu duyunca, kalbi boş olur, aralarından düşmanlık kalkar. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Kötülüğe iyilikle karşılık ver; seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, şefkatli bir dost olur.»

Bazen şeytan bu hâlde ifva verip sana der ki, eğer tevâzu gösterip onu översen, senin kibirliğini, sefilliğin, hâkîrliğin ve aşağılığın ortaya çıkar. O hâlde sen mahâyyersin. İster, Hak Teâlâ'nın fermanı tat, istersen şeytanın buyruğuna tut. Şöyle bil ki, gerçî hâsedin izalesi için bu, önemli ve çok faydalı bir ilâçtır, fakat çok acıdır. Bu itibarla buna ancak ilimle sabretmek mümkün olur. Meselâ dinî ve dünyevî kurtuluşunun bu ilâçta olduğuna, dinî ve dünyevî helâkân da hâsed hastalığına yakalanmaktaki olduğuna inanmalıdır. Acılığın ve zahmetine hastalardan hiçbir ilâcı kullanmak mümkün olmaz. O hâlde zahmetsiz fayda bulma umudunu kesmelidir. Hastalık meydana gelince şifâ bulmak umudu ile ilâcın zahmetine katlanmalıdır. Yoksa o hastalık gün beğün artmakla onu ölüme çeker.

HASED KALBİN AMELİDİR

Bil ki, ne kadar çok mücahede yapsan da umumiyetle kalbinden iki kimsenin, yani dostunla düşmanının arasında, nîmet ve mîhrrette olmaları hususunda fark bulursun. Bunlar senin yanında eşit olmaz-

lar. Belki düşmanın nimete kavuşmasına kendi tabiatında hoş görmezsin. Sen kendi tabiatını değiştirmekle mükellef de değilsin. Zira kendi tabiatını değiştirmek senin kudretinde ve imkânında değildir. Ama iki şeyle mükellefsin: Biri, bu hâli sözünde ve fiilinde asâ izhar etmeyeceksin. Diğeri de, kendinde mevcut olan bu kötü sıfatı beğenmemelisin, onu kendinden izâle etmeyi arzu etmelisin.

Eğer bunları yaparsan hâseden meydana gelen gürnâhtan kurtulursun. Ama bu anlatılan hâleri izâr etmezsen, fakat kalbinde bu kötü sıfatı yani hâsedi kötü görmeyen, bân âlimlere göre bu derece ile kıyakat gününde mes'ul olmazsın. Ama en doğrusu budur ki, mes'ul olursun. Zira hâsed haramdır ve hâsed beşerîn ameli değil, belki kalbîn amelidir. Bir müslümanın akımtı ve musibete uğramasını isteyen, onun sevilmemesiyle üzülen, şühhesâ mes'ul olur. Meğer ki, kendisinde bulunan bu sıfattan hoşlanmazsa. Şu hâle o sıfattan doğan gürnâhtan, ancak kendisine eşitlik sıfatı galib olan, yanında dostu ile düşmanı bir olup insanların hepsine Hak Teâlâ'nın kulları nazariyle bakarak, bütûn vuku bulan işlerin bir kaynaktan çıktığını gören kimseler kurtulur. Fakat bu öyle bir hâldir ki, nâdir vuku bulur. Şemşek gibi çakıp geçer, sâbit ve istikrarlı durmaz.

BEŞİNCİ ASIL

Mühlikat bölümünden dünya sevgisi

BAHİLLİK VE TAMA' HASTALIĞI

Bel ki, dünya bütün fesâdların sermayesi; ve onun sevgisi de, bütün gürnâhların asıdır. Bundan daha uğursuz ve kötü ne olur ki, dünya, Hak Teâlâ ve dostlarının düşmanı ve Hak Teâlâ'nın düşmanlarının dostudur. Hak Teâlâ'ya kavuşmaları için, onları Allah'ın doğru yolundan alıkoyar, yollarını keser. Hak Teâlâ'nın dostlarına düşmanlığı da şununla biliniz ki, onları aldatma, hile, çarptırma ve yalanla kendi sevgisine çeker. Onları kendine âşk yapınca, onlardan uzaklaşır, düşmanlarının eline girer. Tıpkı bütün ele dotayp her gün bir namahremle beraber olup arkadaşlık yapan alçak bir kadın gibi.

Dünyayı sevenler bu dünyada öldükleri müddetçe bazen dünyalık kazanmak için sıkıntı çekerler. Bazan da onu korumak için zahmet ve yorgunluk çekerler. Bânen de onun ayrılık dardını ve acısını görürler. Öldükleri zaman binlerce pâymanlık ve hasretle kabire doğru yönelirler. Öbür dünyada da Hak Teâlâ'nın gazab ve azabını görürler. Alçak dünyanın hile tuzağından ancak dünyayı ve âfetlerini bilen; cadı, büyüci, aldatıcı kadından korunup sakındığı gibi dünyadan korunup sakınan kimseler kurtulur. Zira dünyanın aldatması, hilesi, zulmü, fitnesi ve vurgurculuğu cadı ve büyüci kadınlarinkinden daha kuvvetlidir.

Dünyanın, Hak Teâlâ'nın dostlarına diğer bir düşmanlığı da şudur ki, kendini onların nazarında süsler, düşettir, cilveler yapar ki, onun talebinde çok acılara dayanırlar, sayısız günahlar işlerler; onu elde etmek için amı şerbeti içmeye sabretsinler. Dünyanın âfetlerini, onun şaşırma ve uyuşturmalarını kitabın başında üçüncü ârvkında beyân etmişik. Bu ilharis şimdi biz dünyanın kötülüğü hakkında gelen hâdis-i şerifleri ve âyet-i kerîmeleri anlatacağız. Zirâ geçmiş Peygamberlere gönderilmelerinden gâye ve maksat; insanları dünyadan menedip âhirete dâvet etmektir; dünyanın âfetlerini, belâ ve sıkıntılarını insanlara beyân etmektir. Tâ ki, ondan sakınsınlar, korunsınlar.

DÜNYANIN AFETLERİ, ONU TERCİH ETMENİN KÖTÜLÜĞÜ

Bî ki, Resûlullah bir ölmüş koyun leşi yanından geçerken buyurdu ki: «Görüyor musunuz: "Bu murdar insanlar nazarında ne kadar pis ve aşağıdır ki, hiç kimse ona bakmıyor. Muhammed'in rahu hâkiminde olan Allah'a yemin ederim ki, dünya Hak Teâlâ katında bu murdardan da hâkir ve aşağıdır. Eğer Hak Teâlâ katında dünyanın bir sıvrisinek kamadı kadar kıymeti olsaydı, ondan hiçbir kâfire bir yudum su vermezdi.» Yine buyurdu ki: «Dünya ve içindekiler mel'umdur. Ancak Allah için olan ihâdet ve onu zikr müstesna.» Yine buyurdu ki: «Dünya sevgisi bütün günahların başıdır.» Yine buyurur ki: «Dünyayı sevip dost edinen kimse âhiretinde ziyân etmiş olur, âhiretini sevip dost edinen ise dünyasında ziyân etmiş olur. Siz devamlı olana tercih ediniz.»

Zeyd bin Erkam (r.a.) der ki: Ebû Bekr (r.a.) ile beraber bir yerde idim. Ona bal şerbetini getirdiler. Ağzına koyunca içmedi, yere koydu ve çok ağladı. O kadar ki, yanındakiler de beraber ağladı. Sakinleşti. Tekrar ağladı. O kadar ki, ağlamaktan boğulacak dereceye yaklaştı. Kimse de ağlamasınan hikmetini sormadı. Ağlaması bitip gözlerini silince, «Ey Resûlullah'ın halifesi sana ne vâki oldu ki, böyle ağladın?» diye sordular. Buyurdu ki, «Bîrgün Resûlullah oturuyordu. Baktık ki, bir şey mübarek eliyle kendinden uzaklaştırıyor. Halbuki o şey de görünmezdi.» «Ya Resûlullah, kendinden uzaklaştırdığın şey nedir?» diye sorduk. Buyurdu ki: «O dünya idi. Kendini bana arz etti, ben onu reddettim. Geri geldi ve dedi ki, sen benden kaçtın, ama senden sonra benim arkamda koşacak kimseler gelecek. Onun için korktum ki, Peygamberin buyurduğu kimselerden biri de ben olurum.»

Yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ yeryüzünde kendine dünyadan daha büyük düşünün yaratmadı. Dünyayı yarattığından beri ona bakmada.» Yine buyurdu ki: «Dünya evsâklerin evi ve malzûmaların malıdır. Akı olmayanlar dünyâkî tepkiler, câhiller onun yüzünden insanlara

diğınan olur, İdrâk ve ir'ânı olmayanlar onun için hâsed eder, İtkâdı olmayanlar onu ister.»

Yine buyurdu ki: «Bir kimse sahabîlerin kalkınca, niyyetinin çoğu, Allah için olmayan bir dünyalık için ise, o kimse Allah'ın (sevgili) kullarından olmaz ve onun kalbinden dört hâslet ayrılmaz. Biri, arka arkası kesilmeyen bir üzüntü, ikincisi, hiç bitmeyen bir meşgûliyet, üçüncüsü, hiç sevginliğe ulaşmayan bir fakirlik, dördüncüsü, hiç sına gelmeyen bir emeldir.»

Ebû Hüreyre (r.a.) diyor ki, Resûlullah bana: «Dünyayı kısaca sana göstermemi ister misin?» buyurdu. «İsterim ya Resûlullah.» dedim. Benim elimi tuttu, bir mezbeleğe götürdü. Orada insanın başının kemikleri, koyun kemikleri, at ve deve kemikleri, eski insan elbiseleri ve insanın pisliği vardı. Resûlullah: «Ey Ebu Hüreyre, bu baş kemikleri sizin başınız gibi hars ve arzularla dolu idi. Şimdi bir derisiz kemik kalmıştır. Yakında o da toprak olacaktır. Bu 'netaseler, yoruca bir çalıpma ile efs geçirden ve içtâh ve zevkle yenen yemeklerdi. Şimdi hor ve kökür olarak onları buraya hırakmışlar, Herkes ondan nefret edip kaçıyor. Eskiler, insanların süslandıkları elbiselerdi. Şimdi rüzgâr onları bir taraftan bir tarafa sürükliyor. Bu kemikler onların hınek hayvanları idi. Onların sırtında dünyayı geselelerdi. Dünyanın tamamı bunlardır.»

Ebû Hüreyre der ki, orada bulunanların hepsi ağılada. Resûlullah yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ dünyayı yarattı. Onu yerde gök arasında asılı bıraktı ve ona bakmadı. Kıyâmet gününde dünya: «Allahım, beni, kullarından birine ver.» diyecek Hak Teâlâ: «Ey neçiz sus! Dünyada senin kimseye nâsib olmayan mekbul görmedim, burada görür müyüm?» Yine buyurdu ki: «Kıyâmet günü bazı kâineler gelir ki, amelleri dağlar kadardır. Heptenî cehennemde koyacaklar.» Orada bulunanlar: «Ya Resûlullah, onlar ehli-i imandan mıdır?» dediler. «Evet, ehli-i imandandırlar. Namâz kılarlar, oruç tutarlar, geceleri uyanık kalırlar. Fakat ortaya bir dünyalık çıkınca tehaşük edip üzerine çok düşerler.»

Bir gün Resûlullah dışarı çıktı ve ashabına: «Sizlerden, Allah onu görür şekille yarattığı hâldir, amâ olmak isteyenî bilir misiniz?» buyurdu. «O kimdir, Ya Resûlullah?» dediler. Buyurdu ki: «Hak Teâlâ, dünyaya râğbet eden, ona gönül bağlayan kimseyi kıır etmiştir. Dünyadan ümidini kesen, uzun emelden el çekene de kimseden öğrenmeksizim ilim nâsib etmiştir. Kimse ona dekil olmazsım, ona hidyât yolunu göstermiştir.» Birgün Resûlullah dışarı çıktı. O anda da Ebû Ubeyde bin Cerrâh'ın Bahreyn tarafından gönderdiği mal gelmişti. Ensar bunu duyunca sabâh namazında toplandılar. Resûlullah namâzı bitirip selâm verince hepten Peygamberin busurunda ayağa kalktılar. Resûlullah: «Yoksa malın geldiğini mi duyduunuz.» buyurdu. «Evet ya Resûlallah.» dediler. Resûlullah: «Size mübâdele olsun ki, siz sevindececek çok işler olacaktır. Ben size fakirlikten korkmuyorum. Benim korktuğım, dünyayı sizden ünokiler üzerine seçtikler gibi, si-

sizin üzerinize de saçarlar. Sonra siz de, sizden öncekiler gibi hâsed ve mücadeleye düşersiniz. Sonra siz de onlar gibi helâk olursunuz.» Yine buyurdu ki: «Hiçbir şekilde kalbinizi dünyaya zikriyle meşgul etmeyiniz. Tâ ki dünya sevgisine sebeb olmasın.»

Enes (r.a.) diyor ki, Resûlullah'ın bir deveyi vardı, adı Adba idi. Bütün develerden çabuk ve hızlı yürürdü. Bir gün bir köylü bir deve getirdi. Peygamberin bu deveyle yarıştırdılar. Onun deveyi geçti. Bunu gören müallimânlar usûldüler. Resûlullah buyurdu ki: «Hak Teâlâ'nın âdeti şudur ki, dünyada bir şey üstün kılınmıştır ki, onu bir cihetten hor ve hâkir etmesin.» Resûlullah yine buyurdu ki: «Dünya size yürünâk dânedir ve ateşin odunu mahvettiği gibi, sizin dininizi mahvedecektir.»

İsa (a.s.) buyurur ki: «Dünyaya tapmayınız ki, sizi kendine kul etmesin. Malın kaçınılmaz miktarını toplayınız. Mal, ziyi olmayan bir kimsenin yanına emânet koyunuz. Zîrâ dünya malı âfetlerden emîn olmaz. Taat malı ise, Hak Teâlâ katında muhâfaza edilir. Bütün âfetlerden emîn olur.» Ve buyurdu ki: «Dünya ve âhiret; iki kuma gibidir. Birini memnun ederseniz, diğerini gücendirmiş olursunuz.» Yine buyurdu ki: «Ey havariler; dünyaya sizin gözünüzün önünde yere atın. Onu yerden kaldırmayınız. Zîrâ dünyanın pâdîğinden bir budur ki, güneş dünyadan başka yerde işlenmez. Dünya öyle bir şeydir ki, hiç kimse onu terk etmeden âhirete kavuşamaz. Dünyadan kaçınız. Dünyayı mamur etmekle uğraşmayınız. Şuna inanınız ki, bu hatâların başı dünya sevgisidir. Arkuların çoğalmasa, üzüntünün çoğalmasıdır. Ateş ile su bir arada durmadığı gibi, dünya sevgisi ile Allah sevgisi de bir kalbte biraraya gelmez.»

İsa (a.s.) ya: «Kendine ev yapın, ne lâzım gelir.» dedi. Buyurdu ki: «Başkalarının virânesi bize kâfi gelir.» Bir gün İsa (a.s.) çöle idi. Yağmur yağdı. Yıldırım çaktı. İsa bir yere sığınmak için sür'atle bir çadıra girdi. Baktı ki bir kadın oturuyor. Oradan kaçıp bir mağaraya geldi. Gördü ki bir arslan yatıyor. Oradan da kaçtı ve: «Ya Rabbe! Benden başka her yarattığın şeye bir mesken verdin.» dedi. Hak Teâlâ buyurdu ki: «Yâ İsa! Senin yerin, meskenin benim rahmet makamıdır. Yâni cennettir. Cennette sana nice huşiler vereceğim. Her birini kendi kudret ilimle yarattım, Cennette sana dört bin yıl düğün yaptıracağım. Onun her günü birçok dünya ömrü kadar uzun olacaktır. Cennette birçok münadilere nidâ ettirip dünyada sühd ve takvâ üzere olanları senin düğününe dâvet edeceğim.»

Bir gün İsa Havarileriyle (kendisine bağlı kâlanlarla) bir şehrin yarısından geçti. Gördüler ki, o şehrin bütün halkı yollar üzerinde düğüp helâk olmuşlar. İsa: «Ey cemaat! Bunların hepsi Hak Teâlâ'nın gazabıyla helâk olmuşlardır. Eğer öyle olmasaydı, yerde defnedilirdiler.» Havariler: «Bunların ne yüzden helâk olduklarını bilmek isteriz.» dediler. İsa bir yüksek yere çıktı ve nidâ edip: «Ey şehir ehâlisi» dedi. Bunlardan birisi: «Buyurun, ya Rahallah!» dedi. İsa: «Sizin vak'ânuz nasıl oldu?» diye sordu. «Gece sağ-sağlığımız idi. Sabah vaktin-

de böyle azâba uğradık» dedi. İsa: «Sebebi ne idi?» dedi ki, dünyayı sevdik, buğunculara tabi olduk. Onun için bu belâyı düçar olduk. İsa: «Dünyayı nasıl sevdim?» buyurdu. «Çocuk amasını sevdiği gibi. Düze geldiği zaman sevindim. Bize yüz çevirdiği zaman üzülürdük.» dedi. İsa: «Niçin başkaları cevap vermediler?» buyurdu. dedi ki, onların ağzında ateşten pemler vardır. Onun için cevap veremezler. İsa: «Sen niçin cevap verebildin.» «Ben onlardan değilim, fakat onların arasında bulunuyordum. Azâb gelince ben de düçar oldum. Şimdi cehennemde kenarındayım. Bilincim, kurtulacak mıyım, yoksa cehennemde gireceğim?» dedi. İsa: «Ey havariler! Arpa ekmeğini sert tozla yemek, eski cübise giymek ve morbelede yatmak, dünyada âliyet, âhrette de selâmet isteyenler şaktır.» buyurdu.

İsa yine buyurdu ki: «Dünya selâmeti için dünyadan az şey alınır. Nitekim başkaları dünyanın selâmeti için dünden az şey aldılar.» Yine buyurdu: «Ey cevap kazanmak için dünyalık isteyen, eğer dünyadan el çökerse, daha çok sevap kazanması olursun.»

Süleyman (a.s.) bir gün büyük bir ordu ve ihtşamlı (havada) gidiyordu. Kuşlar, cinler, periler hepsi onun hâmetinde idiler. Beni İsrail âbidlerinden birine rast geldi. Âbid: «Ey Davud oğlu Süleyman! Hak Teâlâ sana ne büyük saltanat vermiştir.» dedi. Süleyman: «Büminin amel defterindeki bir tesbih, Davud oğluna verilen bu büyük saltanattan hayırlıdır. Zîrâ tesbih böki kalır. Saltanat ise böki kalmaz.» Haberde gelmiştir ki: «Âdem (a.s.) cennette bahâyı yiyince, kaza-yı hacet icabetti. Bunun üzerine kaza-yı hacet yapacak bir yer aradı.» Hak Teâlâ Âdem'e bir melek gönderip: «Ey Âdem! Arzun nedir?» buyurdu. Âdem: «İçindeki şeyi bir yere bırakmak istiyorum.» dedi. Halbuki cennet meyvalarından hiçbir kaza-yı hacet icabettirmezdi. Hak Teâlâ buyurdu ki: «Ey Melek'im! Ona da ki, nereye bırakacaksın. Arç'a mı, kürsiye mi, yahut cennet umaklarına mı, yahut cennetin içindeki ağaçların altına mı? Ona da ki, dünyaya gitsin, oraya bırakın. Zîrâ bütün merdarların yeri dünyadır.»

Hâdisîe geldi ki: «Cebrâîl Nuh'a gelip "dünyayı nasıl buldun" dedi. Nuh: «İki kapak bir han gibi. buldum. Bir kapımdan girilir, öteki kapımdan çıkarılır.» İsa'ya: «Ey İsa! Bize bir şey öğret ki, onun sebebiyle Hak Teâlâ bizî sevsin.» İsa: «Dünyayı düşman ediniz ki, Hak Teâlâ sizi sevsin.» dedi. Dünyanın âfâkleri ve dünya isteklisinin kö-tülüğü hususunda bu anlatılan haber ve hikâyeler yetiştir.

DÜNYANIN KÖTÜLÜĞÜ HAKKINDA GELEN HABERLER

Hz. Ali (k.v.) buyurur ki: «Her kim altı şeyi yerine getirirse, cenneti kazanır ve cehennemden kaçınır hususunda ona yetiştir.»

- 1 — Hak Teâlâ'yı tanıyıp ona itaat etmek,
- 2 — Şeytânı tanıyıp ona muahalefet etmek,

- 3 — Hak yolu tanıyıp ona sımsıkı yapışmak,
- 4 — Bâtal yolu tanıyıp ondan el çekmek,
- 5 — Dünyayı tanıyıp kendini ondan dışarı atmak,
- 6 — Ahireti tanıyıp onun talebinde olmak.

Hükemâdan biri der ki: «Dünyada sana her şey, senden önce çok kimselere verilmiştir ve senden sonra da çok kimselere verilecektir.» O hâlde dünyaya gönüllü bağlama. Zîrâ senin ondan nâsibin bir hurka ve bir lokmadan başka değildir. Bu miktar şey için kendini belâk uçurumuna atma. Kısacası, dünyada oruçlu ol ki, âhirette iftar edesin, bayram yapasın. Dünyanın sermayesi nefsi arzulardır. O sermayenin neticesi de azâb ve cezâdır. Bir kimsa Ebû Hazim'e: «Nâsi yapayım ki, dünyayı çok seviyorum,» dedi. Ebû Hazim: «Helâkünden kazanıp yerine harcarsan, dünya sevgisinin sana zararı olmaz,» dedi. Ebû Hazim bunu şunun için söylüyor ki, gerçekten bilirdi ki, eğer kimsa böyle yaparsa, dünya ona mükedder olur, kalbine hoş gelmez. Yahya bin Muaz Er-Râzi diyor ki: «Dünya şeytanın dükkânıdır. Öyleyse onun dükkânından bir şey alma ki, dükkân sahibi senin yakana yapışmasın.»

Fudeyl (r.h.a.) diyor ki: «Dünya evi altından olup geçici olsa, âhiret evi de topraktan olup devamlı olsa, her akıllının altından olan geçici evi değil, topraktan olan devamlı evi tercih etmesi lâzımdır.» Ebû Hazim dedi ki: «Dünyadan kaçınız. Zîrâ duyduğum ki, her kim ki dünyaya kıymet verse, kıymet günü o kimseyi tutup mahşer ehli arasında midâ edip derler ki, bu, Hak Teâlâ'nın aşağı gördüğü şeye kıymet veren kimsedir.» İbn-i Mes'ud (r.a.) diyor ki: «Dünyadaki herkes misâlidir. Malik olduğu herşey de ariyettir. Misâfîre, görmekten ve ariyeti sahibine teslim etmekten başka yol yoktur.» Lokman Hakim oğluna: «Ey oğul, dünyayı âhirete sat ki, ikisinden de fayda göresin. Ahireti dünyaya satma ki, ikisinden de zarar görmeysin.»

Ebû Umametü'l-Bahâî (r.a.) der ki: «Resûlullah dünyaya gönderilince, şeytanın askerleri kendi etrafında toplanıp dediler ki, dünyaya böyle bir Peygamber gönderildi. Bundan sonra biz ne yapalım?» şeytan: «O Peygamberin devrinde olan kimseler dünyayı severler mi?» dedi. «Evet, severler,» dediler. Şeytan: «Öyle ise gani yemeyin. Gerçek onlar para tapmaz. Fakat ben onları dünya sevgisiyle öyle yaparım ki, aldıkları, verdikleri ve sakladıkları her şeyde haksızlık yaparlar.» Zaten bütün kötülükler de bunların üçünden doğar. Fudeyl (r.h.a.) diyor ki: «Eğer bütün dünyayı bana helâl ve hesabsız olarak verseler, siz murdar, leşten utandığınız gibi, ben de ondan utanırım.»

Ebû Ubeyde bin Cerrâh Şam emîri idi. Ömer (r.a.) Onun evine geldi. Ev eşyasından bir kılıç, bir deve ve bir de palanandan başka bir şey görmedi. Bunun üzerine Ömer: «Ey Eba Ubeyde! Niçin ev eşyası edilemedi?» dedi. Ebû Ubeyde: «Bizim gideceğimiz yer için bu da yetisiz,» dedi. Yâni mezar işaret etti. Hasan-ı Basrî (r.h.a.) Ömer bin Abdulazîz'e mektup yazıp dedi ki: «Ölüm, takdir edilen insanlarn en son ferdimin ölüm gününe geldiğini farzet,» Ömer bin Abdül-

anz de yatdığı cevapta dedi ki: «Dünyanın hiç olmaması gibi olacağı ve hep ahiretin devam edeceği günün geldiğini farzet.»

Eserde (kelâm-ı kibarda) gelmiştir ki: «Ölümün hak olduğuna biddiği hâlde sevilen kimseye, cebennemün hak olduğunu biddiği hâlde gülen kimseye, dünyanın varlık olduğunu gördüğü hâlde ona gönül bağlayan kimseye, kaza ve kaderin hak olduğunu biddiği hâlde dünya ile uğraşan kimseye şaşılır.» Davud-ı Talî (r.h.a.) der ki: «İn-anoğlu her gün tevbe ve ihâdeti terkeder. Sanki onun faydasını başkasına unar.» Ebû Hazim: «Dünyada sevinecek bir şey yoktur ki, onun altında keder ve üzüntü olmasın. Zîrâ dünyanın sevinişi saf yaratılmamıştır.» diyor. Hasan-ı Basri der ki: «Bu dünyadan giden hiç kimse yoktur ki, can çekilirken üç hasret onun boğazına tutmasın: Birî topladığı malı dünya dünya yememiş olmak; ikincisi, unduğu şeyi tamamiyle kavuşmamak; üçüncüsü, ahiret azığını gereği gibi tedarik etmemiş olmak.» Muhammed bin-El-Mürkedir (r.a.) der ki: «Eğer bir kimse bütün ömründe güdüleri eruç tutsa, geceleri namaz kılsa, hac farızasını edâ edip daima gaza etse ve kıyamet gününde ona: "Bu o kimsedir ki, Hak Teâlâ'nın hakkı yaptığı dünyaya yüksek tutuyor." deseler, onun hâlî nice olur? Kim mala meyledip yüksek tutmuyor. Bundan başka bu kadar günahlı olmaz ve farzların edâsında bunca takirâtın vardır.» Demişler ki, dünya bir virân evdir. Ondan daha virân, ona gönül bağlayan kimsenin kalbidir. Cennet de mamur bir evdir. Ondan daha mamur, onu kazanmaya uğraşan kimsenin kalbidir.

İbrahim-î Edhem (r.h.a.) bir kimseye: «Rüya âleminde altın bulmak mı, yoksa uyanık hâlinde gümüş bulmak mı iyidir?» dedi. O kimse: «Uyanıklıkta gümüş bulmak daha iyidir.» dedi. İbrahim: «Yalan söylüyorsun. Zîrâ dünya rüyadır, ahiret ise uyanıklıktır, hakikatte sen dünyayı ahiretten çok seviyorsun.» dedi. Yahya bin Muaz (r.h.a.) der ki: «Akıllı olan üç şeyden evvel üç şey yapar: Dünya sudan el çekmeden evvel, o, dünyadan el çeker; mezara girmeden mezarını mazar eder; Hakk'ın huzuruna varmadan onu râzı eder.» Tine dedi ki: «Dünya o kadar uğursuzdur ki, onun arzusu, Hak Teâlâ'nın azarına sebep olur.» Bekir bin Abdullah (r.h.a.) der ki: «Dünya ihtiyacını dünya ile gidermeye çalışan, ateği çalı-çurpıyla söndürmek isteyen kimseye benzer.»

Hâ. Ali (r.a.) buyurur ki: «Dünya altı şeydir: Yemek, içmek, giymek, koklamak, duracak yer ve helâl terle cıma etmektir. Yemeklerin a'lısı baldır. Bal ise, bir sineğin ağzının süsüdür, içilenlerin en üstünü sudur. Su içmekte bütün âlem bürdirdir. En kıymetli elbise ipektir. İpek ise, bir böceğin ağız salgısıdır. Duracak yerlerin en iyisi atın sırtıdır. Bütün kahramanlar at sırtında süzler. Cıma için en büyük şehvet kadımlar içindir. Onun neticesi de, iki hevl (sıdk) yerini birleştirilmektir. Kadımlar güzel yerlerini süzlerler. Siz ise, onlardan çok çirkin olan yerlerini istersiniz.» Omer bin Abdülâzîz (r.h.a.) der ki: «Ey insanlar, siz öyle bir şey için yarabildiniz ki, eğer ona iman getirmezseniz, kâfir olursunuz. Eğer iman getirip îmâl ederseniz, ah-

mak olursunuz. Sizin, bu yurttan sonra kavuşacağınız çehdi bir yurt-
tura.

DÜNYADA MEZMUM (KÖTÜ) OLAN ŞEYLER

Bil ki, «dünyayı tanımak» başlığı altında, dünyanın kötülüğün-
den bir müstak bahsedildi. Burada şu kadarını bilmek gerekir. Re-
sûlullah buyurdu ki: «Dünya ve dünyada olan herşey mef'undur. An-
cak Allah için olan şey ve ona zikir müstesna...» Yine bilmek gerekir
ki, Allah için olan, Allah sevgisidir. Allah sevgisi mezmum değildir.
Dünya sevgisi bütün günahların başıdır. Bundan sonra bil ki, dün-
yada olan herşey üç kısımdır:

Birinci kısım: Hem zâhiri hem de bâtinî dünyadan olan şeylerdir.
Dünyanın bu kısmının Allah için olması mümkün değildir. Bu kısım
işlenen günahlardır ki, günah ile Hak Teâlâ'yı bulmak mümkün de-
ğildir. Mübâh nimetlere daimak da bu cümledendir. Zira mübâh ni-
metlere daimak, gâfillet tohumu ve bütün günahların mayasıdır.

İkinci kısım: Süreten dünyadan olup fakat manen dünyadan ol-
mayan şeylerdir. Bunlar, fikir, fikir, ve çehvete uymaktır. Eğer bu üç
şey Hak Teâlâ'nın rızası için ve âhireti kazanmak için olursa, her
ne kadar dünya işleriyle ilgili de olsa dünya kâbilinden olmayıp Al-
lah Teâlâ için olur. Eğer, fikirden maksat, halk içinde itibarının ve
rutbesinin yükselmesi olursa; amel ve taattan gıyesi, insanların kar-
disine âbid ve zâhid nazarıyla bakıp ona uymaları ve onu önder ka-
bul etmeleri olursa; dünyadan yula çevirip nefsanî arzulara muhta-
leşmekten de mâncat, insanların, onu zâhid ve dünyayı terk et-
miş olarak bilmeleri ve zâhidlik ve salihlikle meşhur olmak olursa;
bütün bunlar dünyanın mezmum ve mef'us işlerindedir. Bunlar sü-
reten Rahmani görünüyor ise de hakikatta şeytandır. İşlerde de sü-
rete değil mânaya itibar edilir.

Üçüncü kısım: Süreten dünya için olup dünya ile alakalı olsa da,
kast ve niyetle dünya için olmayıp Hak Teâlâ için olması mümkündür.
İbâdet yapmak için kuvvet kazanmak niyetiyle yemek yemek gi-
bi. Kendini günahattan korumak, çaresiz bir kadının ihtiyaçlarını kar-
şılama, yani karısının geçimini sağlamak, bundan başka Hak Te-
âlâ'yı bülüp onun zikrini, şükürünü yerine getirecek, taat ve ibâdet üze-
re olacak ölümünden sonra kendisine de hayırlı dualarda bulunup ona
hayırlı bir halef olacak salih bir çocuğun dünyaya gelmesi niyet ve
kaabile evlenmek ve yine kendisinin, çoluk çocuğunun dilenmemesi
için, insanlara muhtaç olmadan huzuru kalibe taat ve ibâdet yapmak
için zaruret miktarı helâl kazançtan az bir mal edinmek gibi. Re-
sûlullah buyurur ki: «Övünüp üstünlük taslamak için dünyalık iste-
yen, kıyamet günü mahşer yerine gelince, Allah'ı kendine kızmış bu-
lacaktır. Eğer insanlara muhtaç olmamak için dünyalık kazanmışsa

hayâmet günü mahşer yerine geldiği zaman yüzü ayın ondördü gibi parlacaktır.»

Dünya, nefsanî bir arzudur. Ahiretin onda payı yoktur. Ahiretin kazanılması için yapınca, dünyadan sayılmaz. Nitekim hac yolunda hayvanın yemi de, haccın lâzım olanlarından sayılır. Hak Teâlâ dünyadan olan her şeye «beve» buyurur. Nitekim Kur'an-ı Azim de buyurur ki: «Ne'sini bevasından (arzularından) nehyedenin devamı kalacağı yer cennettir.» (Nasât süresi, âyet: 40). Diğer bir yerde de baş şöyle toplayıp buyurur ki: «Sühbesiz dünya hayata, oyun, eğlenme, süs, aramada övünmek ve mal ve evlâdın çokluğundan ibarettir.» (Hadid süresi, âyet: 20). Diğer bir âyette de, şu yedi şey insanlara sevdirilmiştir: «Kadın, çocuk, alan, gümdüş, at, sığır, koyun ve deve. İnsanların dünyada metalleri bunlardır.» (Al-i İmran süresi, âyet: 14).

O halde bir kimse bunlardan birini, ahiret için huzuru kalbî yapmak maksadıyla temin ederse, ahiretin işini temin etmiş olur. Zira dünya üç derecedir: Zarfret miktarı yiyecek, giyecek ve meskenidir. Bu miktardan fazlası ihtiyaçtır. İhtiyaçtan fazlası da süstür. Süsün sınırı yoktur. Birinci derece ile yetinip kanaat eden, her çeşit günahlardan kurtuldu. Üçüncü dereceyi sezenler, helâk uğrunama yuvarlanıp kızgın cehenneme düşer oldu. İkinci dereceyi sezenler ise, tehlikeden kurtulmadı. Zira ihtiyacın iki yönü vardır: Biri zarûrete yakındır. Diğeri de lûkâe yakındır. Bu iki yönün birbirinden farkı, şüpheli ve zandan arî değildir. Zira o, icthada, dikkat ve dışlanmaya bağlıdır. Bazen olur ki, ihtiyac miktarından fazlasına ihtiyac yokken, ihtiyac olduğunu sanır, onun teminine çalışır, hesap ve usûba düşer. Bunun için büyük zâtlar ve ihtiyatsız olanlar zarûret miktarını seçmişlerdir. Bu hususta insanların önder ve rehberi Üveys-i Karanî'dir.

Üveys-i Karanî, dünya işlerini kendine o kadar dar tutmuştu ki, insanlar onu delil sanırlardı. Bir-iki yıl geçer, onu görmezlerdi. Sabah namazı vaktinde gider, yatsı namazından sonra gelirdi. Ömür gödası bir tane hurma kılı. Bir taneden fazla eline geçerse, zarûret miktarınca yer, gerisini sadaka verirdi. Elibesli, yollardan ve mezbelelerden topladığı eskilerdi. Bunları yıkar, temizler, kendine «hise» yapardı. Bir yerdan geçerken çocuklar onu alaya alıp, taşlarırdı. O da: «Küçük taşlar alın ki, beni yaralayıp abdest ve namazdan alıkoymasın.» derdi. Bu sebepten Resûlullah onu görmeden ona dua eder, onu överdi ve onu Hz. Ömer'e de vasiyyet edip tenbihat verdi.

Ömer (r.a.) minberde ikon bir gurup Iraklıya göndü. «Iraklılar ayağa kalkın.» dedi. Hepsel ayağa kalkınlar. «Küfe şehriden olmayanlar otursunlar.» dedi. Küfe'den olmayanlar oturdular. «Karendem olmayanlar da otursunlar.» dedi. Hepsel oturdu. Yalnız bir kişi ayakta kaldı. Ömer: «Ey kişi! Sen Karenden misin?» dedi. «Evet» dedi. Ömer «Üveys-i Karanîyi bilir misin?» dedi. «Bilirim, o degersiz bir kimsedir, sizin buyurduğunuz mertebede değildir. Bizim aramızda ondan divâne, ahmak, fakir ve aşağı kimse yoktur.» dedi. Ömer bu sözleri duyanca ağladı ve dedi ki: «Resûlullah'tan duyduğum ki, o sizin hükme gördü-

günüz kimse, öyle bir insandır ki, kıyâmet gününde Rabia ve Mudir kabûlelerinin insanları ve koyunları sayısınca insanlar onun şefaatıyla cennete girecekler.»

Rabia ve Mudir, iki Arap kabilesidir ki, çok kalabalık olduklarından sayıları bilinmemektedir. Harem bin Hayyan der ki: «Ömer'den bu sözü duyunca, Üveys'in hâlini öğrenmek için; Kûfe tarafına gittim. Onu aradım, Fırat kenarında buldum. Temizlik yapıyordu, çamaşırını yıkıyordu. Ferasetimle Üveys olduğunu anladım. Zira banyo vasıfı ile de işitmiştim. Selâm verdim. Selâmuma alıp baka baktı. Elini öpmek istedim, elini vermedi, «Allah sana rahmet, mağîret eylesin.» deyip hâlini sordum ve ona olan sevgîden ve bu kadar zayıflığına; görüncé kendisine acıdığından elimde olmadan ağladım. Benim ağladığıma görüncé o da ağladı ve: «Allah sana uzun ömürler versin, ey Harem bin Hayyan! Nasılsın, halin nedir? Ey benim kardeşim!.. Beni kim sana tavsiye etti? yet gösterdi?» dedi. Harem: «Benim adamı, babamın adamı kim sana söyledi?» dedim. «Herşeyi bilen, herşeyden haberdar olan Allah bana bildirdi. Benim ruhum senin ruhumu tanır. Zira mü'minlerin ruhları, birbirlerini görmese de birbirlerini tanır.» dedi. Harem: «Ya Üveys! Bana Resûlullah'tan hâdis rivâyet et de, benim yâdigârın kabân, dedim.» dedi. Üveys: «Benim başım, canım Resûlullah'ta tedâ olsun. Ben onu görmedim. Onun hâdislerini başkalarından işittim. Kendime hâdisler rivâyet etmek kapımı açmak istemem. Ben mühaddis, müftî ve vâiz olmak istemem. Benim başka işim vardır, ondan boş zaman bulamayacağım.» dedi. Harem: «Bâri Kur'an-ı Azîm'den bir âyet oku, onu senden dinliyeyim ve bana dua et; bir vâsiyyet et, onunla amel edeyim. Zira ben seni Allah için severim.» dedim. Bunun üzerine benim elimi tuttu. Fırat kenarına götürdü ve: «Ehü bilâhî mine's-şeytan'r-racim.» dedi ve ağladı. Sonra: «Hak Teâlâ buyurur: Bütün sözlerin en üstünü en doğrusu Allah'ın kelâmudur. «Bis gükleri, yeri ve aralarındakileri oyun olsun diye yaratmadık.» âyetini «Ö, duyan ve bilendir» sözüne kadar okudu. Ondan sonra bir feryat etti ki, hayıld, zannettim. Sonra: «Ey evlâdım, baban öldüğü gibi, sende yakında öleceksin. Ya cennete, yahut cehenneme gideceksin.» dedi. Sonra: «Deden Adem Peygamber, annem Havva, Nuh, İbrahim-i Halîl, Musa, Allah'ın halîfesi Davud ve Allah'ın Peygamberi Muhammed bütün bunlar öldüler. Resûlullah'ın halîfesi Ebu Bekâr öldü. Benim kardeşim Ömer de öldü, vah Ömer, vah Ömer.» dedi. «Allah sana merhamet etsin, ya Üveys! Ömer henüz ölmedi, dedim. Üveys «Hak Teâlâ Ömer'in ölümlünü bana haber verdi.» dedi ve: «Ey Harem! Bil ki, ben ve sen ölmüşleriniz.» diye lâve etti. Sonra zâikvat getirip bir kısa dua okudu ve: «Sana vâsiyyetim olsun ki, Allah için hülliği eden bırakma ve bir an ölümü annaktan güflil olma. Kavmince dönüncé onlara da nasîhat et. Nasîhati, Hak Teâlâ kullarından esirgeme, ehli-sünnet ve cemaata muvafakat et, onlara muvafakattan bir ayak geri kalma. Zira amiden dünden olur, cehennem ateşine müstahak olursun.» dedi. Sonra bir kısa dua okuyup: «Ey Harem! Bundan sonra ne ben seni görürüm, ne de sen beni. Beni daadım unuttu. Ben de

seni unutmam. Sen bu tarafa git, ben de bu tarafa giderim.» dedi. Haram diyor ki, bir saat beraber gümek istedim, râzi olmadı. O ağladı beni de ağlamak tuttu. Sonra arkasından baktım. Gitti, bir köye girdi. Bundan sonra haberini alamadım.

O hâlde bil ki dünya âfetlerini anlayan kimselerin çoğunun hâli budur. Peygamberin ve velilerin yolu da budur. Azim sahibi insanlar bunlardır. Eğer bu dereceye ulaşmazsan, hani dünya yükünü ihtiyaç miktarı çok, fazla çekme, zühd ve takva yolunu seç ki, tehlikeye düşmüylesin. Dünyanın fitnelerini ve âfetlerini kötülerem hususunda bu kadar yetilirdir. Değeri kitabın bağında zikredildi.

ALTINCI ASIL

Mühikât bölümünden

CİMRİLİK, HİRS VE MAL TOPLAMAK

Bil ki, dünyanın dalları çoktur. Onun dallarından biri mal ve nimet, biri de makam ve hürmettir. Bunlar gibi daha bir çok dalları vardır. Fakat malın fitnesi büyüktür. Onun en büyük fitne olması, ondan kurtuluş çaresi olmadığındandır. Allah Teâlâ ona eskabes (dâr geçit) buyurmuşdur. Nitekim: «Fakat o dar geçidi aşmaya çalışmedi.» buyurur. Hazin de dünyadan daha sor geçit yoktur. Zira dünyanın, ihtiyaçları, şehvetleri gibi askeri vardır. Aniretin anığı da dünya ile hâsil olur. Zira yiyecek, giyecek ve meskenden kurtulma çaresi yoktur. Bunlar da malın tâ kendisidir ve mal ile ekile edilen geylerdir. Bu itibarla bunlardan vazgeçmenin çaresi yoktur, onları elde etmeden selâmet bulmak da mümkündür. Eğer dünyalık olmazsa, fakir düşüp —Allah korusun— küfre düşme korkusu olur, dünyalık olmazsa, sengin olup azgunluk ve dalâlet ihtimali olur. Fakirin iki hâli vardır: Biri dünya hırsı, biri de kanaattir. Hırsın da iki hâli vardır: Biri insanlardan dileyip tama' etmek diğeri de, çalıp kazanmaktır. İnsanlardan dilemek meşrûm, çalıp da mekûbdür. Zengin de iki hâli vardır: Biri israf, diğeri de iktisattır. Bunlardan ilki kötü, ikincisi de iyidir. Bunlar birbirine benzeyen ve karıştırlar. O hâlde bunları bilmek âzım ve mühimdir. Hakkâs malın âfeti de var, fayden da vardır. Bunun ucusini de bilmek faradır. Zira ancak böylece faydayı temin edip âfetten sakınabılırsın.

MAL SEVGİSİNİN AFETLERİ

Bil ki, Hak Teâlâ buyurur ki: «Ey iman edenler, mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ın zikrinde anıkoymasın. Böyle yapanlar zıyan etmiştir.» (Munâfıkûn sûresi, âyet: 9) Resûlullah buyurur ki: «Mal ve makam sevgisi, kalbte mîlâka, suyan toprakta tere otunu kökündeki gibi bitirir.» Yine buyurdu ki: «Mal ve makam sevgisi: müslümanın gönlünü dağıttığı gibi, İki siyah kurt, koyun sürüsünü dağıtamaz.»

Resûlullah'a, senin ümmetin en fenâsı kimdir? diye sordular. «Zengîlerdir.» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Benden sonra bir kavim gelecektir ki, çeşitli nefis yemekler yiyecekler, çeşitli elbiseler giyecekler, güzel kadınlar alacaklar, kıymetli adara binecekler. Onların içi az şeyle doymayacak, çok şeye de kanaat etmeyecekler. Onların bütün gayreti dünya için olacaktır, dünyaya tapacaklar, herşeyi dünya için yapacaklardır. Bu sebeble benden vâsiyet olsun ki, sizden, sizin çocuklarınızdan onları kim görürse, sizlere selâm vermesin, hastalarını sormasın, cenazelerini arkasından gitmesin. Onların bütününe hümet etmesin. Bunları yerine getirmeyen kimse İslâm Dini'nü yıkmakta onlara ortak olur.» Yine buyurdu ki: «Dünyayı, dünyaya ehline bırakınız. Zîrâ kıfâyet miktarından fazla dünyalık peşinde koşan, bilmeyen kendi helâkine çalışmış olur.» Yine buyurdu ki: «İnsanoğlunu benim malum, benim malum der. Senin malından yiyip harcadığın, giyip eskittiğin ve sadaka verip ahiret için hâki kaydından başka nâsîbin yoktur.»

Bir kimse Resûlullah'a sual edip: «Bana ne olmuştur ki, bende hiç şüm tedariki yoktur.» dedi. Resûlullah: «Senin malın var mıdır?» buyurdu: O kimse: «Vardır.» dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Malın kendinden önce gönder, yâni sadaka ver ki şüm tedariki olsun, Zîrâ mal sevgisiyle dolu olan kalb, mal dünyada bırakıp gitmeğe râim olmaz. Malın önce gönderdin mi, kalb de arkasından gitmeğe yönelir.» Yine buyurdu ki: «İnsanoğlunun üç çeşit arkadaşı vardır: Birî, ölüme kadar beraber kalır ki, o, mahdır. İkincisi, kabîr kemarına kadar beraber gider ki o, çoluk çocuğu, akraba ve yakınlarıdır. Üçüncüsü, kıyamete kadar beraber kalır ki bu da, iyi veya kötü amel ve ahliktir.» Yine buyurdu ki: «İnsanoğlunu ölünen, insanlar, dünyada nesi kaldı, diye sorarlar, Melekler ise, Heriye ne gönderdi diye sorarlar.» Yine buyurdu ki: «Dünyada arazi edilmeyiniz ki, dünyayı seveniyestiniz.»

Havârilere: «Ey İsa, niçin sen su üstünde yürüyebiliyorsun ve biz yürüemiyoruz?» İsa buyurdu ki, sizin yanınızda altın ve gümüşün önemi var mıdır? Evet vardır, dediler. Benim yanınızda topraktan farkı yoktur, buyurdu.

MALIN KÖTÜLÜĞÜ HAKKINDA GELEN HABERLER

Bir kimse Ebu'd-Derda'ya incitti. Ebu'd-Derda: «Allahım, sen ona sahat, şifayet, uzun ömür ve çok mal ver.» dedi. Bu, bedduaların en ağındır. Zîrâ bunlar kimse nâsîb olursa, ahiret ahvalinden gâfil olup helâk olması muhakkaktır. Hz. Ali bir gün eline bir akçe alıp dedi ki, sen öyle bir geysin ki, elimden çıkmadan bana faydan dokunmaz. Hasan-ı Basri der ki, altın ve gümüşe kıymet veren kimseyi Cerâb-ı Hak hor ve zail eder. Hâdîste: «Altın ve gümüşün sikkelerini çıkardıkları zaman şeytan onu yüzüne, gözüne sürdü ve dedi ki, seni seven, benim satın alınmış kulumdur.» denilmektedir.

Yahya bin Muaz diyor ki: «Altın ve gümüş; yılan ve akrebtir. Afsusuna öğrenmeden ona el uzatma. Yoksa onun zehiri seni öldürür.» «Onun afsunu nedir, ya Muaz?» dediler. «İhtilâlden kazanmak ve doğru yolda harcamaktır.» dedi. Müslim bin Abdumelik, Ömer bin Abdülaziz ölürken yanına gitti ve: «Mü'minlerin emri, öyle bir iş etmektir ki, dünyada hiç kimse onu etmemiştir. Onu öğün kaldı. Onlara bir altın, bir akçe bırakmadın.» Ömer, «Beni kaldırım oturayım.» dedi. Kaldırdılar, oturdu. Dedi ki, onların malını alıp başkasına vermedim. Başkasının malını da onlara vermedim. Benim oğullarım ya salih olurlar, ya da olmazlar. Eğer salih olurlarsa, Hak Teâlâ onlara kıfâyet eder. Eğer salih olmazlarsa, ne hâlde olurlarsa olsunlar, gam yemem. Muhammed bin Kâ'ib-Razî büyük bir servete sahib idi. Ona dediler ki, bu oğulların için mal bırak: «Yok, kendim için Hak Teâlâ yanına bırakırım, oğullarım için Allah'ı bırakırım ki, onları iyi eylesin.» dedi. Yahya bin Muaz der ki, mal olanların iki musibeti vardır: Biri, bütün vaktinde bütün malını elinden alırlar. Diğeri, bütün malı ondan sorarlar ve onu müşahade ederler.

MALIN İYİ YÖNLERİ

Bü ki, mal gerçi birçok yönlerden meşhurdur. Fakat bir yönünden değerlidir. Zira malda hem hayır, hem de şer vardır. Bunun için Hak Teâlâ ondan hayır diye bahsetmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «Eğer ölü, hayır (mal) bırakırsa, miras ana-baba ve akrabalara içindir.» buyurmaktadır. Resûlullah buyurur ki: «Fakirlik küfre götürür.» Bunun sebebi şudur ki, fakir kendini çaresiz, ihtiyaç görebir ve dünyada çeşitli nimetleri görünce, şeytan işva verip der ki: «Allah Teâlâ'nın bu yaptığı ne biçim adalet, ne biçim insaf ve ne biçim haksız tahsîmatlar. Bir fâsık ve bir zalime bu kadar mal ve nimet verir. Öyle ki, malının haddini, hesabını bilmez; kayacak yer bulamaz. Sen ise, çoluk çengünle, aç, çıplak kalmaktan perişan oluyorsun. Sonra ihtiyaç miktarını bile vermez. Eğer vermeye gücü yetmiyorsa, onun kudretine kusur olur. Eğer veremediği hâlde vermiyorsa, onun rahmetine kusur olur. Eğer ahiret sevâbını vermek için dünya malı vermiyorsa, açlık ve çıplaklık zahmetini çektiirmeden verilecek niela vermiyor? Eğer muktedir değilsen, kudreti mükellem değildir.»

Allah Teâlâ kerimdir, rahimdir, yegâne cömerttir, kudreti tamdır, bütün âlemi belâ ve mihnette tutar, halbûki onun kudret hazineleri rahmet ve nimetle doludur, diye ifkâr etmesi zordur, şeytanın vesvesesi için yol bulacağı bir yerdir. Bu defa bütün kâime sarı güllü olan kaza ve kaderi hatarına getirmeye başlar. Bu yoldan kırıp toket ve zamana sövmeye başlar ve: «Felek bunamış, aktım kaybetmiş, zaman aksine dönmüştür. Mal ve nimet, bütün ehli olmayanlara ve ahmaklara verilmiştir.» Eğer ona derslerse ki, azaman da emre mü'lî'dir,

emre bağıdır.» Eğer öyle değildir, derse kâfir olur. Eğer evet öyledir, derse, eskâ ve cefâyı Hak Teâlâ'dan bilmiş olur. Bu da küfürdür.

Bu sebepten Resûlullah buyurur ki: «Zamana sövseyiniz, zaman Allah'tır.» Yani sizin olan işleri havale ettiğiniz ve ona zaman diye ad verdiğiniz şey o, Allah'tır. Fakirlik ve ihtiyacın insanı küfre sevk-etmesinin ekseri yolları bu anlattıklarımızdır. Eğer fakir olan kimse bilgisi, inançsız sabırsız olursa çabuk küfre düşer. Ancak imanı ve tevhibi şu derecede olsa ki, Hak Teâlâ'dan rızâ olur fakirliği ganimet bilip mal ve nimet fazla olmasından sakınır ve fakirliğin kendisine hayırlı olduğuna inanırsa bu tehlikeden kurtulur. Eğer ekseriya bu sınıfta üzere olursa, yâni fakirliği ganimet bilip malın çoğalmasından sakınırsa, yeteri kadar mal edinmesi daha iyidir. Bunun için mal medhe şâyandır, dedik.

Malın medhe değer olmasının bir sebebi de şudur ki, büyük zât-ların maksadı âhîret saadetidir. Ona ulaşmak ancak şu üç şeyle mümkün olur: Birî, kalbedir. İlim ve güzel ahlak gibî. İkincisi, bedendir. Sıhhat ve selâmet gibî. Üçüncüsü de bedenin dışındadır. Kifâyet miktarı mal gibî. Bütün nimetlerin en aşağısı kalbin ve bedenin dışında bulunması bu nimettir. Bu nimetin de en aşağısı altın ve gümüş-tür ki, bunların faydası yoktur. Ancak yiyecek, giyecek, masken ve diğer ihtiyaçlara vesile olduğu için faydası olur. Yiyecek ve giyecek beden içindir. Beden de duyuları ayakta tutması içindir. Duyular da akıl içindir. Akıl da, Cenâb-ı Allah'ı görmek ve marifetullahı kavuş-mak için kalbin nuru ve lâmbası durumundadır. Marifetullah ise, saadet tohumudur. O hâlde üstün göye evvel ve âhîr olan Allah'tır. Bu anlattıklarımız Hak Teâlâ'ya ulaşma yoludur. Bunu bilen, dünya malından kifâyet miktarı azık tutan, bundan fazlasını öldürücü zehir bilen kimse'nin malı ve kendisi medhe şâyandır.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Ya Rabbi, âl-i Muhammed'in mahabı kifâyet miktarı eyle.» Zira kifâyet miktarından fazla olan mal-dan helâk kokusu gelir. Kifâyet miktarından azık olandan da küfür kokusu gelir. Demek ki, bu da helâk sebebi olur. Bu anlattıklarımız bilip güzel âhlâda sahib olan hiçbir zaman malı sevmeyen, dünyaya muhabbet etmeyen. Bir kimse, bir göye için bir şey talep ederse, hakikatte o göye edindiği şeyi talep etmiş olur. başka bir şeyi talep etmiş olmaz. Şu hâlde malı, yalnız mal olması hesabıyla seven kimse başaşağı ol-muş, malın hakikatini, malın niçin olduğunu bilmemiş olur.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Altın ve gümüşe tapın baş-şağı olmuşsunuz.» Resûlullah yine buyurur ki: «Bir şeye bağlı olan esanın kölesidir. Bir şeye itaat eden, onu mâbud edinmiş olur.» Bunun için İbrahim (a.s.) «Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan koro, Al-lahım!» buyurdu. Büyük zâtlar derler ki, İbrahim'in puttan maksadı altın ve gümüşdür, Zira insanların bir çoğunun putu ve mâbudu al-tınla gümüşdür. Yoksa Peygamberlerin mertebesi puta tapmaktan korkmaktan yücedir.

MALIN FAİDE VE ZARARLARI

Bil ki, mal hem zehirli, hem de panzehiri olan bir yulana benzer. O hâlide malın zehirli ilâcından ayrılmayınca hâli bilinmez. Bunun için önce malın fayda ve kâfiyetini bir bir beyân edelim.

Malın faydaları iki kısımdır: Biri dünya ile ilgilidir. Bu kısım İza-ha ihtiyacı yoktur. Zîrâ herkes onu bilir. Değeri de, din ile ilgilidir. Din ile ilgili faydaları da üç çeşittir:

Birinci çeşit: Mal, ibâdet, ya da ibâdetle ilgili hususlar için nafa-ka yapmaktır. İbâdet için harcanan mal, hac gaza ve benzeri hususlar için harcanan maldır. Bu yerlerde mal harcamak bizzat ibâdettir. İbâdetle ilgili olan şeyler, yiyecek ve giyecektir. Zîrâ ancak bunlarla insan bütün ibadetleri yapmak gücüne ve imkânına sahip olur. Kendileri yapılmadan ibadetlerin yapılması mümkün olmayan herşey ibâdettir. Kifâyet miktarı mal olmayan bütün zamanında bedeniyte ve kalbiyde onu istemekle meğûl olup ibâdetten mahrum kalır. O hâlide huzura kalbe ibâdet yapabilmek için gerekli miktarı kazanmak ibâdetin kendisi olur, dünya kabilinden değil, dini faydalardan olur. Bu, kalbin niyet ve kasdıyle değişir. Bakmak gerekir, eğer kalbin kibkâsi (sıma) âhret yoluğu için mal kazanmak olursa, ihtiyaç miktarı olan yol anğı olup, âhretin dışında olmaz. Şeyh Ebu'l-Kasım Gurgâ-nî'nin bir hadîs tarlası vardı. Onun mahsulü ile geçinirdi. Bir gün onun mahsulünden biraz getirmişlerdi. Hoca Ebu Ali'den işittim ki, o mahsulden bir avuç getirip dedi ki, «Bunu bütün mütevekkillerin te-vekkülüne değişsem.» Bu sözün hakikatini ancak kalb murakabe-siyle meğûl olan kimseler anlar. Zîrâ âhret yoluna gidebilmek için kifâyet miktarı malın kalbin huzuruna ne kadar yardım ettiğini o bilir.

İkinci çeşit: İnsanlara infâk olunandır. Bu dört kısımdır:

1 — Sadakadır. Sadakanın sevâbe; fakirlerin bu yûzden yaptıkları duanın bereketi, onların himmetinin, rızasının dini ve dünyevi tesirleri çok büyüktür. Mal olmayan bunlardan mahrumdur.

2 — Mürüvettir, misafirperverliktir, din kardeşlerine her ne kadar zengin de olsalar ihsan etmek, hediye vermek ve onlarla iyi iliş-kilerde bulunmak, insanların işlerine el atıp âdetlerini, an'anelerini yerine getirmektir. Bunlar zengin de olsalar, bu işler iyidir, cömertlik, şahîlik sıfata banında mümkündür. Cömertlik ise güzel ahîkâların seçkindir. Nitekim bunun medhi gelecektir.

3 — İnsan mal ile, ırzını ve şerefini şârilerden, çingenelerden, dilencilere korur. Meselâ bunlara mal vermekle dillerinden kurtulur. Eğer vermezse, ona dil uzatıp kötülüklerini söylerler, gıybetini yaparlar ve ona söverler. Resûlullah buyurur ki: «Kötü sözâhlerin dilinden korunmak için onlara verilen şey sadaka olur.» Zîrâ kendine olacak sövme ve gıybet kapısını kapamış olur; onların gıybetiyle hâli

olacak kalb fikir meşgûliyetini bertaraf etmiş olur. Eğer bu şekilde bertaraf etmese, karşılık vermesi ve bu yüzden aralarında daha çok düşmanlık olması muhtemeldir. Bu da bu yüzden başka bir şeyle olmaz.

4 — Malını, kendi hizmetini gören kimselere vermektir. Zira her-kes, gidip gelmek, yıkamak, pişirmek satın almak, ıslah etmek gibi bütün işleri kendi eliyle yaparsa, bütün vakitleri bunlarla zayi olur. Bir kimseye farz-ı ayrı olan bir işi, başkasının yapması câiz olmaz. Me-seleâ zikir, fikir gibi. Fakat kendi yerine başkasına yaptırmak mümkün olan işlerle zamanı zayi etmek yanlıştır. Zira ömrü az ve kısadır. Ecel yakındır. Ahiret yolculuğu uzundur. Ona çok azık ve sahîre lâzımdır. İnsanın her bir nefesi büyük ganimettir. Onu boğuna zayi etmemek gerektir. Zarûri olmayan işlerle meşgûl olmamak gerekir. Bu da mal-dan başka bir şeyle olmaz. Zira o işi yapan hizmetçilerin nafakasını karşılamak lâzımdır ki, onlar da zorluk ve zahmetini karşılayabilsin-ler. Çerçi işleri bizzat yapmanın sevki büyükür. Fakat bu, bedeniyile taat edenlerin, kalbiyle taat etmeyenlerin derecesinde bulunanların işidir. Ama ilim ve marifet yolunda kalbiyle çalışan kimselerin, beden yapılan işlerinin başkası tarafından yapılması lâzımdır ki, taat hizmetinden ayrılmayıp bedenîen yapılan işlerden daha önemli olan işler için kalb rahatlığı hâsil olsun.

Üçüncü çeşit: Kendisine yardım edenlere değil, hayırlı işlere har-camaktır. Me-seleâ köprü, cami, hastane, fakirlere vakıflar yapmak ve benzerleri gibi. Bunlar hayrat-ı ammedir; uzun zaman kalan şeyler-dir. Öddükten sonra da duanın hayr ve bereketi rahuna ulaşır. Bu da maldan başka bir şeyle olmaz.

Malın dini faydaları bunlardır. Dünyevî faydaları ise, güzel ebi-şeler giyer, onunla azık ve kıymetli olur. Kendisi başkasına değil, baş-kası ona muhtaç olur. Dostları çok olur. Bütün insanların gözünde kıymetli göründü, herkes tarafından sevildi. Herkes ona azık ve kıy-metli nazarıyla bakar.

MALIN ZARARLARI

Bu âfetlerin bir kısmı dünya ile, bir kısım da din ile ilgilidir. Din ile ilgili olan âfetler üç kısımdır:

Birinci kısım: Fesık ve günah yoluna kolaylaştırır. İnsanın işle-deki şehvetlerin arzusu daima günah işlemektir. Fakat âcizlik, kud-retsizlik o gınahtan ayrı kalmasını sebeplerinden birisidir. Şeyle ki: Eğer gücü yeterse, ya günah işler, yahut sabreder. Günah işerse, he-lik olur. Sabrederse mahnet ve belkya mübtelâ olur. Zira gücü yeter-ken sabretmek hayli zordur.

İkinci kısım: Mal olan kimsenin din yolunda kuvvetli olup kendini günahlardan koruyamazsa bile, nimetlerden faydalanmaktan ve çeşitli mu-bâhâlardan kendini koruyamaz. Kim kudretli var üken arpa ekmediğini yapıp sert ebişeler giyebilir? Nûtkim Süleyman Peygamber bu kadar

büyük saltanata sahip iken böyle yapardı. Kendini nimetlerden faydalanmaktan satedip koruyamayınca bu rahatlıklara alışır, bunlar-
sız sabredemez olur. Dünya onun cenneti olup öümü sevmemeye baş-
lar. Her zaman da rahatlık imkânlarını helâlden temin etmek müm-
kûn olmaz. O zaman şübbeli yollara girmeye başlar. Zaten sultanla-
rın yardımı olmadan mal kazanmak mümkün olmaz. Onun için sul-
tanlara hâmet etmek zorunda kalır. Onlara yaranma, nifâk, rıya ve
yalan söylemek vadiğine düşüp onlara yakılaşmaya çalışır. Biraz ya-
nıklık olunca, kendisini beşenmemeleri endişesine düşer. Tam yanık-
lık hâsîl olunca sultanın yakınlarından olur. Etrafında düşmanlar
peyda olur. Onu kuskunp onu incitmeye çalışırlar. O da düşmanlara
karşıtlık verir. Aralarında çeşitli düşmanlıklar meydana gelir. Bu ah-
lâk, bütün günahların tohumudur. Zîrâ bunlardan yalan söylemek,
gıybet etmek, insanlara kötülük istemek hâsîl olur. Kalbinde ve di-
linde her çeşit günah meydana gelir. «Dünya sevgisi bütün günahla-
rın başıdır.» hâdisin anlamı da budur. Bütün bu günahlar dünya sev-
gisinin dallarıdır. Dünya sevgisinden doğan günahlar bir değil, on de-
ğil ve yüz de değildir. Belki onların haddi, hesabı yoktur. Öyle bir
çukurdur ki, dibî, nihayeti yoktur. Günahlara düşen insanlar için ha-
zırlanan cehennem çukurunun dibî ve sonu olmadığı gibi.

Üçüncü kısım: Allah'ın koruduğundan başka hiç kimse bundan
kurtulamaz. Eger mal olan kimse hiç günah işlemese, o kadar bol bol
faydalanırsa, şübbeli şeylerden uzak kalsa, rûhd ve vera' yoluna
hakkıyla gözetse, göyle ki, helâlden kâzınıp Hak yoluna sarf etse bile,
o mal muhafaza etmek mutlaka kalbini meğgâl eder. Kalb meğgâli-
yeti de onu Hak Teklâ'dan uzak düşürür, Allah'ın celâli ve azâmîtinü
düşünmeye mâni olur. Bütün ibâdetlerin özü ve sırrı, Hak Teklâ zikri-
nin galib olması. Cenab-ı Allah ile tam ünsiyet peydâ etmesi ve ken-
disinden ayrı olan herşeyden müstağni olmasıdır. Bu da ancak başka
elbetten fikir ve endişeli olmayan rahat bir kalb ile mümkün olur. Mal
sahibinin farası, arzalı olursa, vakitlerinin çoğu bakımıyla, ortak-
larıyla husumet yapmakla, haracına, usurunu vermek ve hizmetçilerin
hesabıyla geçer. Ticaret yapıyorsa, vakitleri, ortaklarıyla husumet yap-
mak, onların takasirâtıyla, yokuluk tedbirleriyle, kazancı fazla işleri
seçmekle geçer. Koyunları olursa, yine bunun gibi çeşitli meğgâlesi
olur. Hâşâ, bir nevi meğgâlesi olmayan hiçbir mal yoktur. Meselâ, yer-
de gömülü bir malı olup hergün ihtiyacı kadar çıkarıp harcıyorsa, yi-
ne kimse almasın ona göz dikmesin ve yerini bülmesin diye onu glâbe-
mekle meğgâl olur. Zîrâ dünya ehlinin endişe vadişinin sonu yoktur.
Dünya ile beraber olup da kalb rahatlığı bekleyen kimse, denizin ortasına
düşüp de eblâsînin salınmamasını isteyen kimseye benzer.

Malın fayda ve zararları bu anlattıklarımızdır. Akıllı ve bilgili
olanlar dünyaya dikkat edince, bilirler ki, dünyadan kifâyet miktarı
mal, tiryaktır (ülâçtır), Kifâyetten fazlası ölüdürücü zehirdir. Resûlül-
lah kendi ehil beyti için kifâyet miktarı istedi ve kısaca işaret ba-
yardı ki: «Kifâyet miktarından fazla mal, farkında olmadan helâk

«eder.» Ama dünyaya tamamiyle terk edip dünyadan hiçbir şey bırakmamak ve kalbi ihtiyaç sebebiyle meşgûl ve kayıtlı bulundurmamak mer-tebest de şer'ın makbul değildir. Nitekim Hak Teâlâ Resûlullah'a şer-man edip buyurur ki: «Elimi boynuma bağlama, onu büsbütün de açıp saçma. Sonra kınanmış, pişman olmuş bir hâle eli boş aşkta kalır-MS.»

TAMA' ve HİRSİN ZARARLARI ve KANAATIN FAİDELERİ

Bil ki, tama' kökü ahlâktandır. Tama' öyle bir şeydir ki, için ba-şında zelliliğe, sonunda da mahcupiyete sebep olduktan başka tama' kârim muradı hâsıl olmaz. Bundan başka ondan birçok kötü ahlâklar da doğar. Zîrâ bir kimse, bir kimseden bir şeyi tama' edip beklerse, kuşkusuz ona yaranmaya, nifâk etmeye, onun hafife alma ve istih-zama sabredip bunlar gibi daha birçok mânâsız işlerine müsaade et-meye ve taat ve ihâdeti riyâ ile yapmaya başlar. İnsanoğlu zaten hâ-ris yaratılmıştır. Sahib olduğu mala kanaat etmez. O hâle insan ka-naatın başka bir şeyle hirsân ve tama'dan kurtulmaz.

Resûlullah buyurur ki: «İnsanoğlunun iki vadi dolusu altını ol-sa, doyurmayıp bir vadi dolusu daha ister. İnsanoğlunun güzünü toprak-tan başka bir şey doyurmaz. Tama' ve hirsân vazgeçip tevbe eden kimsenin tevbesini Hak Teâlâ kabul eder.» Resûlullah yine buyurdu ki: «İnsanoğlunun iki şeyden başka herşeyi ihtiyarlar: Bu ikisinden biri, uzun yaşama ümidi, diğeri dünya sevgisidir.» Yine buyurdu ki: «Saadetli insan, kendisine selâmet yolu gösterilip kıfâyet miktarı mal verilince, onunla kanaat eden kimsedir.» Yine buyurdu ki: «Ruh'u-kudus (Cehri'l) benim kalbime üham edip dedi ki, hiçbir kul ruku-tamam olmadan ölmez. O hâle Allah'tan korkunuz ve dünyayı iste-mekte yavaş davranınız.» Yâni onu istemekte fazla çabalamayın, had-dinden fazla muhteris olmayınız.

Yine buyurdu ki: «Şübheli şeylerden sakınınız ki, insanlara en çok ihâdet edeni siz olunuz. Sahib olduğunuz şeye kanaat ediniz ki, insanların en çok şükür edeni siz olunuz. Kendi nefsinize istediğiniz, diğer insanlara da isteyiniz ki, mü'min olunuz.»

Avf bin Malik El-Eşâri diyor ki, «Resûlullah'ın huzurunda idim. Benim ile beraber yedi, yahut sekiz kişi daha vardı. Buyurdu ki: «Al-lah'ın Resûlüne biat etmez misiniz?» «Ya Resûlallah! Biz biat etme-dik mi ki...» dedik.» Tekrar: «Biat ediniz» buyurdu. Biz de elimizi uzatıp «Neye biat edelim? Ya Resûlallah!» dedik. Buyurdu ki: «Allah'a inamp ona ortak koşmayacağımıza, beş vakit namaz kılacağımıza, Hak Teâlâ'nın her buyruğunu seve seve yerine getireceğimize.» Yavaşça bir söz daha söyledi: «Hiç kimsenin bir şeyini almayacağımıza...» Avf bin Malik diyor ki, bundan sonra bu insanlar Resûlullah'ın bu sözünü duyunca öyle oldular ki, birinin elinden karnısını düşerse, başka birisi buna geri şahâdine vermek için de eline almazdı.

Müsa (a.s.) dedi ki: «Ya Rabbi! Senin kullarının en zenginini hangisidir?» Allah: «Verdiğim şeye kanaat eden kimsedir.» buyurdu. Sonra: «Ya Rabbi! Kullarının en âdili kimdir?» dedi. Allah: «Kendü-ğünden inaslı davranandır.» buyurdu. Muhammed bin Vasi, kuru ekmeği suya batırıp yedi ve: «Buna kanaat eden herkesten müstağni oldum.» dedi.

İbn-i Mes'ud der ki: «İlergün bir melek çağırıp der ki: Ey insan-oğlu! Sana kılâyet eden az şey, seni gâfilet düşüren çok şeyden hayırlıdır.» Şamit bin Aclan der ki, «Senin karnın ancak bir karpuz eni ve bir karpuz boyu vardır. Bu kadar az bir şey, nasıl seni cebenneme götürür?»

Hâdiste: «Allah buyurur ki, ey insan-oğlu, eğer bütün dünyayı sana versen, senin ondan nâsibin yiyeceğinden fazla olamaz. O hâlede yiyeceğinden fazla vermeyip fazlasının hesabını başkasına yüklersen, sana yaptığım bu iyilik ve ibsamdan daha büyük iyilik ve ibsam olur mu?» buyurulmaktadır.

Hükemadan biri der ki: «Hâris ve tama'kârdan daha çok eziyet ve akıntıya sabreden kimse yoktur. Kanaat ehlinin daha rahat yaşayan kimse yoktur. Hâsed edici kimseler kadar arzum üzüntü çekem kimse yoktur. Dünyaya terkeden kadar hafif yüklü kimse yoktur. Kö-tü amellî âlim kadar pişman olan kimse yoktur.»

Şa'bi der ki: «Bir kimse bir serçe yakaladı.» Serçe, «Beni ne yapacak-sın?» dedi. «Seni yiyeceğim.» dedi. Serçe: «Beni yemekten sana ne fayda olur? Sana üç şeyi öğreteyim, onlar beni yemekten daha faydalı olur. Birini elinde iken söylerim, İkincisini beni bırakınca uçup bir ağaca konunca söylerim. Üçüncü sözünü de ağacın bağından uçup dağıtım başına konunca söylerim.» dedi. O kimse, «Peki, birinci sözünü söyle.» dedi. Serçe: «Elinden kaçan bir şeye üzülm.» dedi. Serçe-yi salıverdi. Serçe uçup ağaca kondu. O kimse, «İkinci sözünü söyle.» dedi. Serçe: «İmkânsız şeye inanma.» dedi. Bundan sonra serçe uçup dağıtım başına kondu. O kimse, «Üçüncü sözünü söyle.» dedi.

Serçe dedi ki: «Ey talihsiz! Eğer beni öldürmüş olsaydım, benim içimde iki tane kıymetli inci vardır ki, her biri on mîskal gelir, onlar sana nâsib olurdu. Bundan sonra fakirlik yüzü görmeydin.» O kimse parmağını ısırp salıverdiğine pişman oldu ve biri o üçüncü sözünü bir daha söyle, dedi. Serçe, sen, söylediğin iki sözü unuttun, üçüncüyü ne yapacaksın? dedi. Evvel sana dedim ki, giden şeye üzülm. Sen üzüldün. Sonra imkânsız şeye inanma dedim. Sen inandı. Sen bilirsin ki, benim ağırlığım iki mîskaldan fazla değildir. Bende yirmi mîskal nasıl olur? Buna söyledim ve uçtu. Buna susun için söyledik ki, tama' olunca, insan bütün imkânsız şeylere de güvenip inanır. İbn-i-Sem-mak der ki: «Tama' öyle bir iptir ki, ortası insanın boynuna, iki ucu da ayaklarına bağlidir. Sen boynundaki ipti çıkar ki, ayakların bağ-dan kurtulsun.»

HİRS VE TAMA'İN İLÂCI

Bil ki, hirs ve tama'in ilâci; sabır acılığından, ilim talibliğinden ve amel zorluğundan mürekkebi bir macundur. Bütün kalb hastalıklarının ilâci bu karışımdan mürekkektir. Bundan beş ilâç meydana gelir:

Birincisi: Ameldir. Amel, az masraf yapmak, kaba şeri elbiseler giymek, kuru ekmeğe kanaat edip arasına katık yemektir. Zirâ bu miktarı tama'nın ve hirsizliğin ele geçirmek mümkün olur. Ama lüks yaşamak isterse nafakanın fazla olması lâzım olur, kanaata imkân kalmaz. Resûlullah buyurdu: «İktisat eden fakir olmaz.» Yine buyurur ki: «İnsanların kurtuluşu üç şeydedir: Görünür ve görünmez yerde Allah'tan korkmak; fakirlikte, zenginlikte iktisat etmek; kargınlık ve hoşnutsuzluk zamanlarında inaslı olmak.» Bir kimse Ebû'd-Derdâ'ya: (r.a.) gördü ki, hurma çekirdeğini topluyor ve diyor ki, «geçimde hafif olmak, kişinin güzel tedbirli olmasındandır.» Resûlullah buyurur ki: «İktisat eden, Allah kimseye muhtaç etmez. İktisat etmeyen, Allah fakirlikten kurtarmaz ve Allah'ı zikir eden, Allah unuttu mayıp dest edindir.» Yine buyurdu ki: «Masraf tedbirli ve hafif tutmak geçimin yarısıdır.»

İkinci ilâç: Günlük yiyeceğini bulunca, gelecek günlerin yiyeceği için, kalfini meşgul etmemektir. Şeytan ona iğva verip: «Senin ömrün uzun olabilir ve yarın eline birşey girmeyebilir. O hâlde bugün durma, çal. Nereden mümkün olursa, ordan bul.»

Nitekim Allah buyurur ki: «Şeytan size fakirliği vadediyor.» (Bakara sûresi, âyet: 268). Şeytan yarınki fakirlik korkusuyla sizi şimdiden sıkıntıya atmak ister, sizinle alay edip güler. Zirâ yarın gelmeyebilir. Gelse de, yarınki üzüntüsü, bugünkü korku ve üzüntüsünden fazla değildir. O hâlde bundan kurtulmak için, insanın hâris olmasıyla rızasının artmayacağına, eksilmeyeceğine, belki kişinin rızasının mukadder olduğuna ve mutlaka sahibini bulacağına inanmak gerekir.

Resûlullah, İbn-i Mes'ud'un yanından geçerken onu çok üzüntülü görür. Buyurdu ki: «Ey İbn-i Mes'ud, gününü üzüntülü tutma. Zirâ takdir edilen herşey vâki olur. Senin rızık olan her şey sana ulaşır.» Bunu da kesin olarak bil ki, çok kere kul, unmadığı yerden rızık gelir. Nitekim Kur'an-ı Azîmde: «Allah'tan korkanlara Allah bir kapı açar ve unmadıkları yerden rızıklarını verir.» (Talâk sûresi, âyet: 3-3). Sâfiyan-ı Sevrî (r.h.a.) der ki, «Mutlakî ol ki, hiç bir mutlakî açılpandan ölmemiştir.» Yani Hak Teâlâ insanların kalbini ona böyle şefkatli ve merhametli yapar ki, kendisi istemeden onun ihtiyacı kendisini bulur.

Ebû Hazım (r.h.a.) der ki, «Dünyada olan her şey iki kısımdır: Bana takdir edilem benim rızıkumdur, bana ulaşır. Başkasına takdir

edilen şey ise, bütün yerdekiler ve göktekiler çalılıp uğraşsa da bana gelmez o hâlde ben niçin yok yere durmadan çalılıyorum.»

Üçüncü İlaç: Eğer tama' etmeyip sabrederse üzüldür. Eğer tama' edip sabretmezse, hem zellil olur, hem de üzülür. Bundan başka ahirette kınanıp azab görmek endişesine de düşer. Birinci hâl üzere olursa sevâb kazanır, medh ve takdir edilir. O hâlde dikkat et, üzüntü çekip sevâb kazanmak, medh ve takdir edilip azab olmak mı, yoksa keder ve üzüntü çekip rezil, rüsva olup azab korkusuna düşmek mi hayirdir? Resûlullah buyurur ki: «Mü'minin arzusu, insanlara muhtaç olmamaktır.» Hz. Ali (r.a.) der ki: «Sen, muhtaç olduğun kimsenin esirsin. O, senin emirindir. Sana muhtaç olan kimse senin esirindir ve sen onun emirsin.»

Dördüncü İlaç: Bu, hırs niçin yaptığına düşünmektir. Eğer karnını doldurmak için yapıyorsa, çanak ve öküz ondan daha çok yer. Eğer fere şehveti için yapıyorsa, humur ve ayı cıma hususunda ondan daha kuvvetlidir. Eğer güzel elbiseler giymek için yapıyorsa, çok yahu-di ve haristiyandar vardır ki, onların elbisesi ondan daha güzeldir. Eğer tama' alakasına kesip kanaat ederse, Peygamber ve velilerden başka bir şeye benzemez. O hâlde dikkat et, Peygamberlerin ve velilerin kumandan olmak mı iyidir, yoksa anlattığımız kuzumlardan olmak mı?

Beşinci İlaç: Malın zararlarına düşünmelidir ki, eğer malı çok otursa dünyada ve ahirette korku ve tehlikeden emin olmaz. Fakirlerden begülz yıl sonra cennete girer. O hâlde daima kendinden yukarı olan kimselere değil, kendinden aşağı olan kimselere bakmalıdır. Zira Resûlullah buyurur ki: «Dünyada sâden aşağı olanlara bakın.» Zira ne kadar kanaat edilsen de, şeytan daima işva verip niçin kanaat ediyorsun, filan kimse ve filan kimse bu kadar mala sahiptirler, der. Haramdan kaçınınca, Şeytan: «Niçin kaçmıyorsun? Filan alim, filan imam kaçmıyayıp haram yiyorlar.» der. Daima dünyada senden zenginini, din işlerinde senden aşağısını aklına getirir. Halbuki saadet buranın aksinesidir. Şöyle ki, din işlerinde daima büyükleri örnek alınmalıdır ki, kendisinde kusur olduğuna hilsin. Dünya işlerinde ise fakirlere bakmalıdır ki, kendisinde zenginlik görsün.

CÖMERTLİĞİN SEVAB VE FAZİLETİ

Bil ki, fakir olan kimselerin hâlî hurs değil, kanaat olmalıdır. Zenginlerin hâlî cimrilik değil, cömertlik olmalıdır. Resûlullah buyurur ki: «Cömertlik cennette bir ağaçtır. Cömert olan kimse o ağacın bir budağına tutunmuştur. O budak mahakkak onu cennete çeker. Cimrilik ise cehennemde bir ağaçtır. Cimri olan kimse o ağacın bir budağına yapışmıştır. O budak mahakkak onu cehenneme çeker.»

Yine buyurdu ki: «İnsanlarda iki sıfat vardır. Hak Teâlâ onları sever: Biri, cömertlik, diğeri de, güzel ahlaktır. İki sıfat daha vardır ki, Hak Teâlâ onları sevmaz: «Cimrilik ve kötü ahlaktır.» Yine buyur-

du ki: «Allah kendine, cömert ve güzel ahlâk olmayan bir dost yaratmadı.»

Yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ cömert'in günahlarını affeder, dar da kaldığı zaman ona yardım eder.» Resûlullah kâfirlerden bir grup esir aldı. Hepsinî öldürdü. Yalnız birini öldürmedi. Hz. Ali: «Ya Resûlullah! Bu esirlerin hepsini öldürdün, bunu niçin öldürmedine diye sordu. Resûlullah buyurdu ki: «Ya Ali! Cibraîl bana haber verdi ki, bu kimse cömert mi.»

Resûlullah yine buyurdu ki: «Cömert ve kalbi geniş olan kimsenin yemeği şifadır. Cimri olan kimsenin yemeği de hastalıktır.» Yine buyurdu ki: «Cömert olan kimse Hak Teâlâ'ya yakındır, cennete yakındır, insanlara yakındır ve sebennenden uzaktır. Cimri olan kimse Allah'tan uzaktır, cennetten uzaktır, insanlardan uzaktır ve sebenneme yakındır. Ve Hak Teâlâ cahil cömerti cimri abiddem daha çok sever. Hastalıklara en kötüsü cimrîlik hastalığıdır.» Yine buyurdu ki: «Benim ümmetimin salıhan cennete girerler. Cennete girmeleri oruç tutmakla ve namaz kılmakla değil, belki cömertlik, kalb temizliği ve insanlara nasihat ve şefkat etmektedir.»

Hadiste gelmiştir ki: «Hak Teâlâ Musa'ya vahiy gönderdi ki, Ya Musa! Samiri'yi öldürme. Zira o cömerttir.»

Hz. Ali buyurdu ki: «Dünya sana yüz tutarsa, ona harca ki, harcamakla tükenmez. Senden yüz çevirirse yine harca ki, devamla sende durmaz.» Bir kimse Hz. Hüseyin bin Ali'ye bir arzuhal yazdı. Hz. Hüseyin o arzuhalı açıp okumadan sey illan; arzuyu yerine getirilecektir.» dedi. «Ya Hüseyin! onun arzuhalini okumadan niçin cevap verdin?» dediler. Hz. Hüseyin: «Kıyamet gününde Hak Teâlâ onun benim karşında durmasını soracaktır» dedi.

Muhammed bin-El-Münkeder (r.h.a.) Ümmü Zer'den rivâyet ediyor ki, Hz. Aişe'nin hizmetçisi idim. İbnî Zübeyr iki çuval akçe ki, yüzsekzen bin akçe idi. Hz. Aişe'ye gönderdi. Hz. Aişe tabak istedi. O akçeleri tabakla fakirlere taksim etti. Akşamleyin yemek getirin, urucumu açayım, dedi. Önüne oturmakla içinde hiç et olmayan bir miktar seytilyağı getirdim. Ümmü Zer diyor ki, «Dedim, ya Aişe! Bu kadar akçe dağıttım. Bir akçesiyle bize et alsaydım, ne olurdu.» Aişe dedi ki, eğer bana hatırlatseydin, alırdım. Muaviye Medine'ye gelince, Hz. Hüseyin Hz. Hasan'a «Muaviye'ye selâm vermeğe (hocgeldine) gitmeye-lim.» dedi. Muaviye Medine'den çıkınca, Hz. Hasan belki borcumuzu ödetir diye Muaviye'nin arkasından gidip borçlu olduğunu söyledi. Geride bir deve kalmıştı. Muaviye bu devenin yükü nedir? dedi. Seksen bin altındır, dediler. Onu Hasan'a teslim edin, borcunu ödesin, dedi.

Ebu'l-Hasan Medaini diyor ki: «Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Abdallah bin Cafer üçü beraber harca gittiler. Anka devesi Besi gitmiş. bunlar aç ve susuz kaldılar. Bunun üzerine bir arap ka'ının varına gelip içecek bir şey var mıdır? dediler. Vardır dedi. Bir kovunu vardı. Onu sağdı, sütünü sulara verdi. Sonra yemek istediler. Kadın şâir

koyundan başka bir şeyim yoktur. Onu da boğazlayın, yeyin.» dedi. O koyunu boğazlayıp yediler. Yola çıkarken: «Biz Kureyş kabilesindeniz, bu seferden döndüğümüzde, yanınıza gel, sana bir iyilik yaparız.» dediler. Kadının kocası gelip bu hâli görünce kızdı ve: «Bir koyun vardı, onu da kim öldüklerini bilmediğin insanlara verdin.» dedi. Bunun üzerinden uzun bir zaman geçti. Tesadüfen o karı koca fakirlik ve felâket yuründen Medine'ye geldiler. Develerin gübresini toplayıp satarlardı. Bir gün kadın Hz. Hasan'ın mahallesine geldi. Hz. Hasan evinin kapısında duruyordu. Birden gözi o kadına ilişti, kendilerini ağrılayan kadın olduğunu tanıdı. Kadına: «Ey kadın! Beni tanıır mısın?» dedi. Kadın tanıyıp dedi: «Ben falan gün sana misafir olan künseyim.» dedi. Sonra ona bin karmış altın ve bin koyun vermelerini buyurdu ve onu kendi adamıyla Hz. Hüseyin'in yanına gönderdi. Hüseyin: «Kardeşim Hasan sana ne verdi?» dedi. «Bin altın ve bin de koyun verdi.» deyince Hüseyin (r.a.) de ona bin altın ve bin koyun verdi ve adamıyla Abdullah bîn Cefere gönderdi. Abdullah: «Onlar sana ne verdiler?» dedi. ki bin altın ve iki bin koyun verdiler, dedi. O da iki bin altın, iki bin koyun verdi. Abdullah dedi ki, «Eğer önce benim yanına gelmiş olsaydın, onları zahmete düşürürdüm. Yani sana o kadar verirdim ki, onlar onun mislini veremezlerdi.» Sonra bu kadın dört bin altın ve dört bin koyun aldı, gitti.

Araplar arasında cömertliği ile tanınmış birisi vardı. Öldükten sonra bir gün bir grup insan seferden gelirken aç ve susuz olan mezarının başında yattılar. İşlerinden birinin bir devesi vardı. Bu adam mezar sahibini rüyasında gördü. Ona diyordu ki, bu deveyi bana ver, yerine en iyi deve vereyim. Deve sahibi devesini verdi. O da aldığı deveyi boğazladı. Bu kimse uykudan uyanınca devesini boğazlanmış gördü. Ocağa kazan koyup o devenin etini pişirip yediler. Geri döndükleri zaman kervandan bir kervan görüldü. Kervan yaklaşınca kervandan birisi deve sahibini adıyla çağırarak: «Filan ilem fakat den hiç iyi cins deve satın aldın mı?» dedi. O da evet, aldım. Fakat rüyada aldım, dedi ve başından geçeni anlattı. Bu kervandaki adam «O iyi cins deve budur al. Ben de onun oğluyum rüyamda gördüm. Bana dedi ki, eğer sen benim oğlum isen bu deveyi falan kimseye ver.» dedi.

Ebu Said-i Hergüşî rivâyet eder ki, Mısır'da bir kimse vardı ki, fakirlere sadaka topluyordu. Bir fakirin bir oğlu oldu. Onun kıymetli işlerine harcayacak hiçbir şeyi yoktu. O sadaka toplayanın yanına gitti. Bir oğlum dünyaya geldi. Ona harcayacak bir şeyim yoktur, dedi. O da dolaylı, insanlardan istedi, bir şey eline geçmedi. O fakiri alıp bir mezarın başına götürdü. O mezara bütâben dedi ki, «Ey mezar sahibi, Hak Teâlâ sana rahmet eylesin. Sen fakirlerin ihtiyacını görüp zahmetini çekensin. Onlara her ne kıymet olursa, bulurdun. Bugün bu fakirin dünyaya gelen oğlu için çok çabaladım, hiçbir şey bulamadım.» dedi. Bir altını vardı. Yarısını o fakire verdi ve sende

borç kalsın, bir kapı açılıncaya kadar, dedi. Bu sadaka toplayan kimseye Muhtesib derlerdi. Fakir diyor ki, «Ben o altınım yarısını alıp öğlunum İzzam'ı işlerini gördüm.» Muhtesib o gece yatınca o mezar sahibini rüyasında gördü. Ona dedi ki, ey Muhtesib! O gün her ne söyledin ise, işittim. Fakat cevap vermeye izin yoktu. Onun için cevap vermedim. Hadî evime git öğullarına da ki, ocağı kazanlar, orda bezgüz altın vardır. Çıkarıp o fakire verinler. Zira bir öğlu dünyaya gelmiştir. Muhtesib ertesi gün gitti, o mezar sahibinin öğullarına haber verdi, ocağı kazılar. Bezgüz altın çıktı. Muhtesib dedi ki: «İblis rüyamın hükmiyi yoktur. Bu altınlar sizin evinizde bulandı. Sizin malınızdır.» Onlar da: «Babamız öldüğü hâlde cömertlik yapıyor. Biz yaşadığımız hâlde bahillik mi edelim?» dediler ve hepsini o fakire verdiler. Fakir de bir altın alıp bendardı. Yarısını borcuna verdi. Yarısını da kendine aldı ve o bezgüz altınım mütebakkini fakirlere verin, benim fazlasına ihtiyacım yoktur dedi.

Ebu Saïd der ki, bilmiyorum; bunların hangisi daha cömerttir. O mezar sahibi mi, onun öğulları mı, yahut o fakir mi? Yine Ebu Saïd der ki; Mus'â'ya gittiğim zaman o mezar sahibinin adını sordum, öğullarını aradım. Öğullarının çocuklarını buldum. Onları salihlerin sımasında görünce bu âyet-i kerime aklıma geldi: «Babaları salih bir insan idî.» (Kehf sûresi, âyet: 82). Cömertlerin bereketlerinden, ölümden sonra da böyle kesikleri kalmasına şaşmaz. Zira İbrahim Halîf'in âdeti misafirperverlik idi. Onun yerinde bu zamana kadar ziyâlet kesilmemiştir.

Rabî' bin Selman anılatır ki, «Şafî (r.h.a.) Mekke'ye gittiği zaman yanında onbin altın var idi. Mekke'nin dışında çadırını kurdu. O altınları bir çarşaf üzerine döktü, kendisine selâm verene (Hoşgeldi-ne gelene) bir avuç verdi. Öğle namazına kadar onbin altını bitirdi, çarşafı saktı. On bin altından bir tane kalmadı. Bir defa birisi Şeşengâni tutup hayvana bîmmesine yardım etti. Rabia ona dört yüz altın verip ondan âzâr dilemelerini buyurdu.»

Bir gün Ha. Ali ağladı. Niçin ağlıyorsun? Ya Ali dediler. «Yedi gündür, evime hiç misafir gelmedi.» buyurdu. Bir kimse bir doctunun yanına gidip dürtyüz lira borcu olduğunu söyledi. O da dört yüz altın çıkardı, ona verdi ve ağladı. Ona dediler ki, «Allanı verdikten sonra ağlamamalısın. Madem ağlayacaktın vermeme idi.» O kimse dedi ki, «Kendi güfletim için ağlıyorum. Ben onun hâfinden güflü kalmışım ki, o istemek zorunda kalmış.»

CİBRİLİĞİN KÖTÜLÜĞÜ

Bilinmiş olsun ki, Allah Teâlâ buyurur ki: «Kendini bahillikten koruyan kurtuldu.» Yine buyurdu ki: «İşak Teâlâ'nın kendilerine verdiği ile bahillik yapanların, bu işi kendilerine hayırlı olduğunu sanmasınlar, belki o, kendilerine şerdir. Yakında bahillik yaptıkları

şeyleri kayıbetme gününde boyunlarına dolanacaktır.» (Al-İ İmran sûresi, âyet: 180).

Resûlullah buyurdu ki: «Bahillikten uzak olunuz. Sıradan İbreki kavimler bahillik sebebi ile helâk oldular. Bahillik onları bir dereceye getirdi ki, kan düktüler, harâmı helâlden ayırmadılar.» Yine buyurdu ki: «Üç şey insanı helâk eder; Biri bahillîğe uymak, onun emrinde olmak, ikincisi mânasız arzulara uymak. Üçüncüsü, kendini beğenmek.»

Ebu Said-i Hudri der ki: «Resûlullah'm yanına iki kişi gelip bir deve parasına istedikler.» Resûlullah istediklerini verdikten sonra, Hz. Ömer'in yanına gidip bunun için müteakkir olduklarına söylediler. Ömer Peygamberimize bunların teşekkür ettiklerini ve ilâh kimse onlardan çok aldığı hâlede teşekkür bile etmediğini söyledi. Resûlullah buyurdu ki: «Benim yanına gelip benden ısrarla bir şey isteyen, aldığı ateşle.» Ömer: «Öyle ise niçin veriyorsun? Ya Resûlullah!» dedi. Buyurdu ki: «Onlar ısrarla istiyor. Ben de Hak Teâlâ yanında bahil olmama istemediğim için veriyorum.» Yine buyurdu ki: «Siz diyor-sunuz ki; bahil zâminden mağrurdur. Zalümden büyük günah ne olur? Allah'a yemin ederim ki; hiçbir bahil için cennete yol vermezler.»

Bir gün Resûlullah Kâbe'yi tavaf ederken, bir kimse gördü ki, elyle Kâbe'nin halkasına tutmuş, «Ya Rabbi! Bu Beyt-i Şerifin hürmetine benim günahuma bağışla.» diyordu. Resûlullah: «Senin günahın nedir?» buyurdu. «Benim günahım büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Senin günahın yer küreden büyük mü?» buyurdu. «Büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Gökten büyük mü?» buyurdu. «Büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Senin günahın mı büyüktür, yoksa arş mı?» buyurdu. O kimse: «Benim günahım büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Senin günahın mı büyüktür, yoksa Allah'ın rahmeti mi?» buyurdu. O kimse: «Allah'ın rahmeti büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Öyleyse günahın nedir? Söyle.» buyurdu. O kimse dedi ki: «Benim mahım, servetim çaktır. Fakat bir misafir görsen, sararım ki; yüreğime bir ateş düşer.»

Resûlullah: «Benden uzak ol, beni de ateşine yakma. Beni hak yol üzere gönderen Allah'a yemin ederim ki, eğer rükûn ile makam arasında bir yıl namaz kılsam, ağlamaktan görülden akan yaşlar olmak gibi olup o umaklardan ağaçlar bitse ve bütün bunlardan sonra bahil olarak ölsen, senin yerim cehennemden başka değildir. Sana yazık! Sana yazık. Bahillik küfürdür. Küfür de ateştedir. Duymadın mı ki, Hak Teâlâ buyurur ki: «Bahillik yapın, kendi nefsinе yapar. Kendini bahillikten koruyan kurtuldu.» (Muhammed sûresi, âyet: 38).

Kâ'b (r.a.) der ki, her gün herkese iki müvekkel malik vardır. Niçin edip derler ki, «Ya Rabbi, eğer bu kimse malımı saklırsa malımı telef etyle, eğer sadaka verirse, malıma hareket versin.» Ebu Hanife diyor ki: «Ben bahilin şahidliğine kabul etmem, ama âdil şahid demem. Zira bahillîği onu öyle bir dereceye getirir ki, haddi aşar ve hakkından fazla almaya cür'et eder.»

Yahya bin Zekerriyya (a.s.) şeytanı gördü. «Ey İblis, senin en büyük düşmanın kimdir? En büyük dostun kimdir?» dedi. Şeytan: «Zâhid bahillik çok severim. Zirâ camına dışına takarak itaat eder. Oysa bahillik onun amelini iptal eder. Cömert başka çok kızarım. Zirâ güzel yer, güzel giyimir. Halbuki cömertliği sebebiyle Hak Teâlâ ona rahmet eder. Sonunda tevbe ve istiğfar eder.»

ISARIN (BAŞKASINI NEFSİNE TERCİH ETMENİN) FAZİLETİ

Bil ki, isar etmek derecesi, cömertlik derecesinden daha yüksektir. Zirâ cömert, muhtaç olmadığı bir şeyi başkasına verendir. Isar ise, muhtaç olduğu şeyi vermektir. Nitekim cömertliğin en üstün derecesi budur. Bahillik en aşağı derecesi ise, muhtaç olduğu şeyi kendinden bile esirgemektir. Meselâ hasta olur, kendini tedavi ettirmes. Kalbünde birçok arzular olur, bunları başkasından bekleyip ister ve kendisi malını harcamaz. Isar'ın fâzileti çok büyüktür. Hak Teâlâ Ensar'ı isar ile medih buyurur: «Kendilerinin ihtiyacı olduğu zaman da başkalarını kendilerine tercih ederler.» (Haşır sûresi, Ayet: 9) Resûlullah buyurur ki: «Bir kimse bir şeyi arzu ettiği zaman, arzusunu tehir edip o şeyi başkasına verse, Hak Teâlâ ona rahmet eder.»

Biz. Aişe diyor ki: «Resûlullah'ın evinde hiç bir zaman üç gün üst üste yemek nisih olmazdı. Olmadığı için değil, vardı, fakat başkasını kendinize tercih edip sadaka verirdik.» Bir gece Resûlullah'a bir misafir geldi. Evlerinde hiçbir şey olmadığı için Ensar'dan birisi o misafiri kendi evine götürdü. Onun yemeği çok azdı. Kandil söndürdü. ve yemeği misafirin önüne koydu. Kendisi de karanlıkta elini yemeğe götürdü, fakat yemedi. Bütün yemeği misafir yedi. Ertesi gün Resûlullah: «Hak Teâlâ sizin misafire yaptığınız beğenici ve şu ayeti inzal buyurdu: "Kendilerinin ihtiyacı olduğu halde, başkalarını kendilerine tercih ederler."» Musa (a.s.) buyurdu ki: «Ya Rab! Habibin Muhammed'in makamını bana göster.» Hak Teâlâ: «Ya Musa! Ona dayanamazsın, fakat onun derecelerinden birini sana göstereyim.» buyurdu. Hak Teâlâ Musa'ya o dereceyi gösterince, hayret ve dehşette kaldı. Ve: «Ey Allahum! Senin Habibin bu dereceye ne ile kavuştu.» dedi. Hak Teâlâ: «Isar etmekle (kendine başkasını tercih etmektir)» buyurdu. Hak Teâlâ yine buyurdu ki: «Ey Musa! Ömründe isar eden kimseye cennet gününde hesap vormaktan istihza ederim. Ona karşılık cennet veririm. Cennette istediği yerde olur.» Abdullâh bin Ca'fer bir yolculuk sırasında bir hurmalığa geldi. O hurmalığı bir zenci köle bekliyordu. Ona yiyecek olarak üç ekmeğe getirdiler. Birşey araya bir köpek geldi. O ekmeğin birini o köpeğe verdi. Köpek onu yedi. Birini daha verdi. Onu da yedi. Üçüncüsünü de verdi. Onu da yedi. Abdullâh: «Ey köle, senin ücretin ne kadardır?» dedi. Bu gördüğün ekmeğlerdir, dedi. Öyleyse niçin hepini verdin? dedi. Zenci: «Yakın yerlerde köpek yoktur. Usaktan gelmişiz. Aş kalmasın istemedim.» dedi. Abdullâh: «Ya bugün ne yiyeceksin?» dedi.

Şahrededirim, dedi. Abdullâh: «Sübhanellâh! Bana çok cömerttir derler. Bu köle benden cömerttir.» dedi. O hurmalığı ve köleyi satın aldı, köleyi âzad etti ve o hurmalığı da ona bağışladı.

Resûlullah kâfirlerden hazer ederdi. Onun için hicret ettiği gece Hz. Âli, kâfirler Resûlullah'a kast ederlerse ben ona fedâ olayım, diye onun yatağında yattı. Hak Teâlâ Cebrâil ve Mikâil'e vahiy gönderip buyurdu ki, ben sizi birbirinize kardeş yaptım ve birbirinizin ömrünü uzan kıldım. Hanginiz hasar edip ömrünün uzunluğuna kardeşine verir. Her biri kendi için uzan ömür istedi. Hak Teâlâ buyurdu ki, «Siz üçü Alf'ın yaptığı gibi yapacaksınız? Âli ile Muhammed (Ş. a.v.) kardeşlerdir. Âli canını ona fedâ etti. Muhammed'i hasar edip onun yatağında yattı. İkinci de yeryüzüne inin, muhafız olarak onu bekleyin.» Cebrâil ile Mikâil yeryüzüne indiler. Cebrâil Hz. Âli'nin başucunda, Mikâil de ayakucunda durup onu beklediler. Bu hâle bakıp: «Ne büyük sadet, ne büyük kerâmet ey Ebu Talib'in oğlu! Hak Teâlâ meleklerine sana nöbet tutturuyor ve seninle meleklerine itibar ediyor.» Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu: «İnsanlardan bazı kimse-ler vardır ki, Hak Teâlâ'nın rızasını kazanmak için canını verir.» (Bakara sûresi, âyet: 307).

Hasan-ı Antaki büyük zâklardan idi. Bir gece onun müridlerinden birçok kimseler evinde toplandılar. Yeteri kadar ekmek yoktu. Ekmeği parçalayıp hepsinin önüne koydular ve kandilli ortadan götürdüler. Yemekten sonra kandilli geri getirdiler. Ekmeğin olduğu gibi durduğunu gördüler. Herbiri arkadaşınun yesin diye hasar edip yememiştir. Hüseyin-i Adevî diyor ki, bir gün büyük bir savaş oldu. Çok müslüman şehid oldu. Benim suyum vardı. Amcamın oğlunu aradım ki, su vereyim. Onu yaralı hâlde buldum. Az bir hayat eseri kalmıştı. Ona «Amcam oğlu, su ister misin?» dedim. İsterim, dedi. Bârden biraz öteden birisi ahl dedi. Amcam oğlu onu duyunca suyu ona götür diye iğaret etti. Suyu ona götürürnce baktım ki, Hışam bin As'ur ve can vermek üzeredir. Ona «Su istiyorsan buyurun.» dedim. Öteden birisi ahl dedi. Hışam da suyu ona ver, dedi. Suyu ona götürdüm. Baktım ki, ölmüş. Geri Hışam'ın yanına geldim. Baktım ki, Hışam da ölmüş. Amcam oğlunun yanına geldim. Baktım ki; o da ölmüş. Derler ki, bu dünyada Bigr-i Hafî'den başka hiç kimse çıplak geldiği gibi gitmemiştir. Can verirken bir fakir gelmiş, ondan bir şey istedi. Hiçbir şey elinden gelmiyordu. Öküzleğini sırtından çıkarıp o fakire verdi ve kendisi bir arıye efbise alıp onun içinde can verdi. Allah bol bol rahmet eylesin.

CÖMERT KİMDİR - BAHİL KİMDİR?

Bil ki, herkes kendini cömert sanır. Fakat bazen başkaları ona bahil bilirler. Bu itibarla cömert kimdir? Bahil kimdir? bilmek gerek. Zira bu büyük bir hastalıktır. Hakkatî bilmeden tedavisi mümkün olmaz. Bu itibarla bil ki, her istediğini veren hiçbir kimse yoktur. Eğer

bununla bahil olmak lâzım gelirse herkes bahil olur. Bunun için bu konuda çok sözler söylenmiştir. Fakat insanların çoğunun gördüğü şudur ki, şartın vacib kıldığı şeyi rahatlıkla yapmayan kimse bahil olur. Bunu rahatlıkla yapan kimse ise bahil olmaz. Bu söz işk verici değildir. Zira bir kimse, elmeği elmeğeyle, eti kasaba biraz eksikler diye geri gönderirse bahil olur. Yine çoluk çocuğunun nafakasını yalnız hakimın takdir ettiği kadar veren, biraz fazla vermek için tereddüt eden bahil olur. Ve yine uzakta bir fakir görünce önlündeki elmeği saklayan kimse de bahildir. Demek ki, şartın vacib kıldığı mer-tebeyi bahiller de yapabilir. Nitekim âyet-i kerimede: «Eğer sizden mallarınızın hepsini isteyip zorlarsa, cimrillik eder vermezsiniz. O da bütün kimerinizi meydana çıkarır.» (Muhammed süresi, âyet: 37) O hâlde en doğru şudur ki, bahil verilmesi uygun olana vermeyen kimse-dir. Zira mal bir sebep için yaratılmıştır. Malın verilmesini gerektiren bir sebep olduğu hâlde, onu vermemek bahillik olur. Verilmesi uygun olan şey, şer'an, yahut mürüvvet bakımından verilmesi icâbeden şey-dir. Şartın icâbettirdiği bellidir. Mürüvvet ve insanlığı icâbettirdi-ği şey ise, insanların hâllerine, mallarının miktarına ve bahillik ya-pılan kimseye göre değişir. Çünkü bazı şeyler vardır ki, âdet olarak zenginin yapması çirkindir, fakat fakirin yapması çirkin olmaz. Doc-lara olsa çirkin olur, dost olmayanlara olsa çirkin olmaz. Erkeklerden çirkin olur, kadınlardan çirkin olmaz. Mısafrilikte çirkin olur, başka hâllerde, yani alış-veriş hâlerinden çirkin olmaz. İhtiyarlar için çir-kin olur, gençler için çirkin olmaz. Bunun haddi ve ölçüsü şudur ki, malı muhafaza etmek gerekli ise de, haysiyet ve gereği muhafaza et-mek daha çok gereklidir. Haysiyeti korumak daha mühim olduğu za-man tutkunluk yapmak bahillik olur. Malı korumak daha mühim ol-duğu zaman harcasamak iraf olur. Bu sıfatların ikisi mezmumdur.

O hâlde bir misafir geldiği zaman mürüvvet ve insanlığı estrge-mek, malı muhafaza etmekten daha mühimdir. Ben zekâtımı verdim deyip misafiri yoksun etmek çirkin olur, bahillik olur. Komşun aç olup senin de yemeğin çok olduğu hâlde onu yoksun etmek bahillik olur. Şer'i vacibelerini ifâ edip mürüvvetin icâhlarını da yerine ge-tirdikten sonra geride kalan malı çok olursa, âhiretin sevâbını talep ederek sadıkaya harcaması lâzımdır. Zira malı, zamanın bâdîleleri için saklamak mühim ise de, dünya gâyesini âhiret gâyesine takdim etmek, büyük zâtiar yanında bahillik olur. Gerçi avamın yanında bahil sayılmaz. Zira avam ekseriya dünyaya bakar.

Bu da herkesin itibarına göre değişir. O hâlde bir kimse şer'a-tın vacibeleriyle, mürüvvetin icâblarıyla yetinirse, bahillikten kurtu-lur, fakat ancak bunun faalını yapmakla cömertlik derecesine erişir. Ne kadar çok yaparsa, cömertlik derecesi de o kadar yükselir. Herkes miktarına göre az veya çok sevâbını bulur. Kişi, ancak vermek ona zor gelmediği zaman cömert olur. Eğer zorla verirse cömert olmaz ve yi-ne eğer mehdül senâ, teşekkür veya karşık ümidiyle verirse yine cö-mert olmaz. Cömert; verdiği şeyi gâyesiz ve karşılıksız veren kimse-

dir. Bu merteye insanlığı için imkânsızdır. Belki bu sıfat Allah'a mahsusdur. Fakat insanlığı, âhiret sevâbi ve hayırla anılmakla irtifa ederse, ona mecazen cömert derler.

Zira dünyevi bir karşılık ummasıdır. Dünya işlerinde cömertlik bu anlattığımızdır. Din işlerinde cömertlik ise, Hak Teâlâ'nın sevgilî uğruna canını fedâ etmekten çekinmeyip âhirette de karşılık düşünmemektir. Gerçi Hak Teâlâ'nın sevgisi ve dostluğu da âhiret sevâbına sebep olur. Bu itibarla Hak yolunda canını feda etmek de ona bizzat karşılık ve tam lezzet olur. Eğer bir şeyi düşünüp bir şey umarsa karşılıklı olur, cömertlik olmaz.

BAHİLLİĞİN İLACI

Bil ki, bahillığın ilacı da ilim ve amel terkihidir.

İlim ilâç: Önce bahillığın sebebini bilmektir. Zira sebebini bilmediğin bir hastalığı tedavi etmek mümkün olmaz. İşte bahillığın sebebi de, malın kavuşamayacağı şehvete tabî olmaktır, yahut uzun ömür ümidini taşımaktır. Eğer bahil ömrünün yalnız bir gün, yahut bir yıl kaldığını bilse, malını harcamak ona kolay gelir. Ancak evlâd olursa ve onların yaşamaması kendî yaşamaması gibi arzularsa, bahillik muhkem olur. Bu sebeptendir ki, Resûlullah buyurur ki: «Çocuklar, bahillığın, yüreksizliğin kaynağıdır.» Bazen olur ki, mal sevgisinden bir bâtil arzu doğar ki, o arzu dünya şehveti için değil, belki malın kendisi onun masuku (sevgilisi) olur. Çok ihtiyar vardır ki, ne kadar yaşasa onun malı ona yeteceğini bilse, arzusu, bağı kıymete kadar kendine çocuk çocuğuna yeteceğini bilse ve bundan başka ölümden sonra da bu büyük servetinin düşmanlarına kalacağını bilse de, yine bahillik onu harcamaya mâni olur; hasta olursa tedavi olmaz, vakti gelince zekâtı vermez. Onun arzusu, isteği affını toprağın altına gömmektir. Bu, tedavisi çok az mümkün olan büyük bir hastalıktır.

Bahillik hastalığının sebebini anladıktan sonra şöyle bil ki, şehvet ve arzuların tedavisi kanaatle olur. O halde kanaat edip şehvetleri, arzuları terkotmaktan şahretmelidir ki, maldan müstağni olsun. Uzun ömür ümidinin tedavisi ise, ölüme çok düşünmekle; kendî emsâl ve akranlarından nice kimseberin göflü ösen ölüp gittiklerini ve buna hazret ve nefâmet çektiklerini, düşmanlarının mallarını çaka ve eğlence ile bölüştiklerini gördüme getirmektir.

Çobak çocuğun fakir olması korkusunun tedavisi ise, şöyle düşünmekle olur: Onları yaratan Cemâl-ı Allah, eğer onlara fakirlik takdir etti ise, onun malıyla zengin olmayacaklar. O mal boş yere zayi edecekler. Eğer zenginlik nasib etti ise başka yerden de bir kapı açılır ve zengin olurlar.

Şunu da dikkat etmelidir ki, çok zengin kimseler vardır ki, habadan bir kuruş mîras almamışlardır. Çok kimseler de vardır ki, aldığı büyük mîrası boş yere harcamıştır. Şunu da bil ki, eğer fakir

çocuk çocuk Allah'a itaatli olursa, Allah Teâlâ ona kâfidir. Eğer itaatli olmazsa, fakirlik onun din ve dünyası için daha hayırlıdır. Zîrâ kötülük yapamaz. İlâhın biri de bunlarla ilgili âyet ve hadîsleri düşünmektedir. Ervelâ şunu düşünmelidir ki, bahilün ne kadar taat ve ibâdeti olursa olsun yeri cehennemden başka değildir. Malı harcamakla kendine cehennemden, Hak Teâlâ'nın gazabından kurtarıldıktan sonra, malın daha ne faydasını bekler. Ve yine bahillik hâllerinin, insanların kalbine nasıl ağırlık verdiğini, herkesin onları kötülüyüp onlara düşmanlık yaptıklarını, kendisi de öyle olacağını düşünmelidir. Ümî ilâh bu anlattığımsudur. Bahillik hastalığı ilâhı kabal edip kaifi malı harcamaya meyledince, geçiktirmeden harcamakla meşgûl olmalıdır; fikrini dağıtmamalıdır.

Ebu El-Hasan Buşinci hâlede İken müridlerinden birine benim gömleğimi bir fakire ver, diye seslendi. Mürid ya şeyh, niçin dışarı çıkmaya kadar sabretmedin? dedi. Şeyh: «Kâlbime başka bir şey gelir de, beni bu niyetten menedecğinden korktum.» dedi. Bahillik, malı vermeyince sâil olması mümkün değildir. Nitekim âşik olan kimse, sefer edip sevgilisinden ayrılmayınca kurtulmaz. Mal aşkıının ilâhı da maldan ayrılmaktır. Gerçek şudur ki, malı denize döküp aşkandan kurtulmak, onu saklayıp da bahil sıfatıyla yaşamaktan iyidir.

Bahillığın güzel ilâhlarından biri de şöhret kazanmağa düşkün olmak, kendini buna alıştırap kendi kendine «Malımı harca ki, insanlar seni cömert bilsin, iyi olduğuna inansınlar.» demektir. Hülâsa riyâ ve şöhret kötülüğünü mal sevgisine musallat etmelidir. Mal sevgisi fevkinden kurtulunca, riyâyı tedkîi etmeğe başlanmalıdır. Nitekim çocuğu memeden keserken, onu, çok istediği bir şeyle avuturlar ki, onunla meşgûl olma sırasında memeyi unutsun. Bu kötü ahlâkı te-dâvisinde büyük bir yoldur ki, bir kötü ahlâkı, diğer bir kötü ahlâkı musallat ederler ki, musallat edilen kötü ahlâkın kuvvetiyle öbüründen kurtulsun. Bu, şuna benzer ki, bir kaftana kan bulaşır. Önce görülen pisliği dağıtmak için sidiğe yıkar. Sonra sidiği de su ile yıkar. Bahallığı riyâ ile gideren neckseîl, neckseîl ile yıkınmış olur. Eğer riyâ kendisinde durmayıp giderse, külli bir fayda temin etmiş olur. Zîrâ gerek bahillik, gerek övgü, gerekse tevâdü ve vekâr, üfû de insanlık âlemindeendir. Fakat beşeriyet âleminde hem külhana var, hem gülşen var.

Bahillik beşeriyetin külhani, cömertlik ise onun gülşenidir. Riyâ ile cömertlik yapmamak haram değildir. Zîrâ riyâ yalnız ibâdetde haramdır. Gerçâ tam beğenilen ve makbûl olan cömertlik riyâdan arınmıştır. Fakat bir şeyi gizli ve tamamıyla riyâsız vermek, Hak Teâlâ'ya lâ-yektir. Beşeriyet âleminin dışındadır. Şu hâlde, filân kimse parasını riyâ için harcıyor deyip onu ayıblamak bahilün haddine düşmez. Zî-râ kişnin riyâ ile harcaması, riyâsız bahillik ve tutkunuğundan iyidir. Nitekim gülşende olmak, külhanda olmaktan iyidir.

Bahillığın bir ilâhı budur. Diğer bir ilâhı da, tekeffül ve sozla vermeyi âdet edinmek, bu kendisine huy oluncaya kadar devam etmek-

tır. Şeyhlerden bazıları, müridlerinin bahallliğini göstermek için şöyle tedavi ederlerdi: Hiçbir kimsese belli bir saviye edinmeye, ona gövül bağlamaya müsaade etmezlerdi. Ona gövül bağladığına görünce, onu başka bir saviyeye gönderip onun saviyesini de başkasına verirdi. Bâzı müridlerin yeni ayakkabı aldıklarında gövüllerinin ona takıldığı görüldükleri zaman, o ayakkabıyı alıp başkasına verirdi. Resûlullah ayakkabılarının bağını yenilemişlerdi. Namazda gövülüne sakısını getirmelerini buyurdu. Resûlullah ayakkabının bağını böyle yapınca, mal sevgisinden kurtulmak için, ondan usak olmaktan başka ilâç olmadığı anlaşılır. Zîrâ göz malî berekmedikçe, gövül onu bırakmaz. Bunun için fakirin gövülü geniştir. Eline mal geçer de mal toplamanın lezzetini buharı bahil olur. Zira kalb, bulunmayan şeyden kesilir. Bir kimse bir padişaha Fîrûze ile süslü dünyada emsâli bulunmayan bir bardak hediye etti. O anda bir filozof hazır bulunuyordu. Padişah filozofa: «Bu bardağı nasıl buldunuz?» dedi. Filozof: «Musibet ve fakirliktir, padişahım! Şimdiye kadar fakirlik ve musibet ihtimâlinde uzaktım. Şimdi bunlarla mübtelâ oldum.» dedi. Padişah: «Niçin?» dedi. Filozof: «Bundan sonra eğer bu bardak kırılrsa, bir musibet olur ki, onun gibi musibet olmaz. Eğer çalınrsa bir fakirlik, ihtiyaç olur ki, onu buluncaya kadar onun gibi bir ihtiyaç olmaz.» dedi. Tesâdüfen o bardak düşüp kırıldı. Padişah üzâldü ve: «Filozofun sözü doğru imiş.» dedi.

MALIN AFSUNU

Bu ki, dünya malı yılan gibidir. İçinde hem zehir, hem de ilâç vardır. Nitekim daha önce anlatıldı. Yılanın afsununa bilmeyen kimse ona el uzatırsa helâk olur. Bunun için bir kimsenin: «Şahabe-i kâram arasında Abdurrahman bin Avf gibi zenginler var idi. O hâlde zenginlik kusur değildir.» demesi câiz değildir. Bu, şuna benzer ki, bir çocuk, bir yılanın yılanı oynatarken, kâh eline alıp kâh sepetine koyduğunu görünce, yılanın, yılanı, ırsal olduğu ve elde hoş birşey olduğu için tuttuğunu sanır. O da yılanı tutmağa yetenir ve helâk olur. Malın afsunu beş şeydir:

1 — Malın neçin yaratıldığını bilmelidir. Bundan önce malın, kıfayet noktaları gıyecek, gıyecek ve mesken için yaratıldığı anlatıldı. Bunlar bedenın zarûri ihtiyaçlarıdır. Beden hisler için, hisler de akıl için, akıl da kalbin Allah'ın marifetiyle sâlesmesi için yaratılmıştır. Malın ne gıye için yaratıldığını bilince, ona, gıye olduğu kadar gövül bağlayıp, onu gıyesinden hükmetine uygun bir şekilde harcamalıdır.

2 — Mal kazanma yoluna dikkat edip harâm ve câhelli yerlerden kaçınmalı, mürlüvete noksanlık sayılan, beğenilmeyen, rüvet almak, dilencilik yapmak hacemat yapmak ve benzeri hususlardan astınmalıdır.

3 — Malın miktarını gözetip ihtiyac miktarından fazla biriktirmemelidir. İhtiyac miktarından fazla olan, yâni din yolunda gerekli azık miktarından fazla olandan el çekmelidir. İhtiyacından fazla olanı, muhtaçların hakkı bilmelidir. Meselâ bir fakirin ihtiyacı zamanında, ihtiyac miktarından fazlasından el çekmelidir. Eğer israr edemiyorsa, yâni o fakir ihtiyacını arz edince hepsini veremiyorsa, fazla olan maldan fakirin ihtiyacı kadar vermeliştir.

4 — Harcamaya yönüne dikkat etmeli, normal harcamaya yapmalıdır ki, az geye kanaat edebilsin. Zîrâ malı haksız yere harcamak, haksız yerden kazanmak gibidir.

5 — Kazanmada, harcamada doğru ve iyi niyetli olmalıdır. Kazandığını çokluk çoğununun nafakası için kazanmalıdır. Terkettiğini de zâhidlik, takva ve dünyayı aşağı görmek için terkettirir. Yine gönlünü endişeden kırtarıp İbâk'ın zikrine tahsis etmek için terkettirir. Sakladığını din yolunda çok mühim olan ihtiyacı için saklamalıdır. Malı yanında bekletmeyip harcamak için, ihtiyacını vâki olmasını beklemelidir. Din yolunda yürüyen kimse böyle olursa, mal ona ziyân etmez. Maldan onun nâsibi tiryak (ilâç) olur, öldürücü zehir olmaz.

Bu sebeptendir ki, Hz. Ali buyurur: «Bir kimse yeryüzündeki bütün mallara sahip olsa ve onu Hak Teâlâ için kazanmış olsa, o kimse her ne kadar insanların en zenginisi de olsa zâhidtir.» Bir kimse de yeryüzündeki her çeşit maldan el çekip hepsini terketsse, fakat bunu Allah için değil, belki başka bir gâye için terketsse, o zâhid değildir. O hâlde kalbin kibri ile ibâdet taat ve âhîret azığı olmalıdır ki, gerek yemek yemesi, gerekse diğer hareketleri hepî ibâdet olsun, hepsinden sevâb kazansın.

Zîrâ din yolunda bu anlattıklarınıza da ihtiyac vardır. Ancak ne-yete îbâret edilmelidir. İnsanların çoğu bunlardan âciz olup bu uçkıdan afsun ve muhafazaları bilmeyip onlarla amel etmeyince, onların hakkında ellerinden geldiği kadar büyük maldan uzak olmak daha iyidir. Zîrâ mal çokluğundan serkeşlik ve gıflat meydana gelir. Sonunda da âhîrette derecelerinin noksan olmasına sebep olur. Bu da büyük bir hüsrândır.

Abdurrahman bin Avf âhîrete itikâl edince onun çok malı kaldı. Bâni sahabeler dediler ki, biz Abdurrahman için bu kadar mal bırakığı için korkarız. Kabûl-Ahbar bunu duyunca, buyurdu ki, «Sühb-hameflah! Malı helâl kazanıktan biriktiren, doğru yolda harcayan, bırakıldığına da doğru yolda bulunan Abdurrahman için ne korkuyoruz?» Ebû Zer Kabûl-Ahbar'ın bu sözlüğü duyunca, kızıp dışarı çıktı. Eline bir deve kemâşi aldı ve Kabûl-Ahbar'ı dövmek için aradı. Kabûl-Ahbar Hz. Osman'ın evine kaçtı. Hz. Osman'ın arkasında gizlendi. Ebu Zer de içeri girip: «Ey Yahudi oğlu, Allah'tan kork! Niçin Abdurrahman'dan mal kalmamanın zararı yoktur dedin? Halbuki Resûlullah Ubud gazasına giderken ben kendisiyle beraberdim. Bana hitâben buyurduklar ki: "Ey Ebu Zer!" Ben de, buyur ya Resûlullah! dedim. Buyur-

dular ki: "Zenginler kıyamet gününde insanların en eksik ve geriledir. Ancak mal sağından, solundan, arkasından ve önünden dağıtıp harcayanlar bundan müstesnadır. Ey Eba Zer, ben Allah'tan diledim ki, Uhud dağı kadar bana altın versin. Sen de hepsini harcıyayım. Ödüşüm zaman geride yalnız iki kırıntı mal bırakayım." O, Hak Teâlâ'nın Resûlü idi, böyle söylüyordu, Ey Yahudi oğlan! Sen de böyle söylüyorsun. Sen ancak yalan söylüyorsun." dedi. Kabûl-Ahbar sustu, hiç cevap veremedi.

Bir gün Abdurrahman bin Avf (r.a.) in deve kervanı Yemen ülkesinden geri döndü. Medine'de ses ve gürültü başladı. Aişe-i Seditka (r.a.) bu gürültü nedir? dedi. «Abdurrahman'ın Yemen'den dönen kervanıdır» dediler. Hz. Aişe Resûlüallah doğru buyurmuş, dedi. Bu söz Abdurrahman'a ulaştı, kalbini meşgul etti. Hemen Aişe'nin huzuruna gelip: «Ey Aişe, Resûlüallah ne buyurmuştur, bise açıkla.» dedi. Hz. Aişe, buyurdu ki, Resûlüallah: «Cenneti bana gösterdiler. Ashabemin fakirlerinin sür'atle ve koşarak cennete girdiklerini gördüm. Zenginlerinden yalnız Abdurrahman bin Avf'ı gördüm. Yürüyemiyordu. Eller ve ayakları üzerine sürünüp cennete girdi.» buyurdu. Abdurrahman dedi ki: «Ey Aişe bu develeri yükleriyle beraber Allah'ın yoluna verdim ve bu kulların hepsini kızdettim. Belki ben de fakir Ashab ile beraber cennete girebilirim.» Resûlüallah Abdurrahman bin Avf'a buyurdu ki: «Ey Abdurrahman, benim ümmetimin zenginlerinden ilk önce cennete giren sensin. Sen de ancak sürünerek zorluk ve meşakkatle girebilirsin.»

Sahabenin büyüklerinden biri diyor ki, «Her gün namazlarımı kılıp erucumu tutmakla beraber bin altın kazanıp binini de Allah yoluna harcamayı Allah'tan istemem.» Niçin? dediler. «Tâ ki kıyamet gününde bana nereden kazandım ve nereye harcadım? demesinler. Çünkü bu sual ve hesaba girmek yetmez.» dedi. Resûlüallah buyurur ki: «Kıyamet gününde malı helâlden kazanıp helâle harcayan kimseye "Ona dardurun, o mal kazanırken ahdestinde namazında kusur etmiş, yahut rûkû ve secdesini yetli yerinde yapmamış, yahut bazı şartları terk etmiş olabilir." derler.

O kimse cevap verip der ki, ya Rabbi, mal helâlden kazandım, helâle harcadım ve hiçbir farada kusurlu davranmadım. Ona derler ki, belki kaftanını, şalvarını ve diğer elbiselerini övmek ve kibirlenmek için böyle yaptın. O da der ki, Ya Rabbi helâlden kazandım, helâle harcadım, hiçbir farada kusurlu davranmadım. Ve hiçbir hususta övmeyi ve kibirlenmeyi kastetmedim. Ona derler ki belki, bir fakirin, bir komşunun hakkında kusurlu davranmış.

O da der ki, ya Rabbi, helâlden kazandım, helâle harcadım, faralarda kusurlu davranmadım, övünmedim, kibirlenmedim ve hiç kimse hakkında kusurlu davranmadım. Bundan sonra birçok kimseler onun başına ucuzur ve: Ya Rabbi, buna bu kadar mal ve nimet verdin, bizim hakkımız ondan sor, derler. Eğer hiç kimsenin hakkında kusurlu davranmamış ise, ona derler ki, şimdi dur da bu nimetlerin

şükürünü yap. Her yediğin lokmanın, her giydiğinin ve duyduğunun her lezzetini bir bir şükürünü edâ et. Bu şekilde hesap sorarlarsa.

Bunun içindir ki, büyüklerden hiçbirisi zenginlik istememişlerdir. Çünkü sahtan kurtulmak mümkün olsa da hesaptan kurtulmak mümkün değildir. Ümmetin önderi Resûlullah fakirliği tercih etti ki, fakirliğin daha üstün olduğunu bilsinler.

İmran İbnî Hüseyin der ki: «Benim Resûlullah ile samimiyetim var idi. Bir gün Hz. Fatıma hasta olmuş, onun ziyaretine gittik. Kapsama gelince, Resûlullah kapsama çaldı ve: "Esselâmü aleyküm" dedi. Fatıma içeri bayır ya Resûlullah! dedi.» Resûlullah: «Benimle beraber bir kişi daha var.» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlullah! Benim azıklarım üzerinde bir killemeden başka bir şey yoktur.» dedi. Resûlullah: «Başını ve vücudunu omuyla ört.» buyurdu. Fatıma: «Başımı örtsem, vücudumu açılır, vücudumu örtsem başım açılır.» dedi. Resûlullah ona bir eski maşlak atıverdi. Fatıma onu başına örttü ve ondan sonra içeri girdi ve: «Ey azık yavrum ne hâldesin?» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlullah, hasta ve halsizim, bundan başka yiyecek bir şey de bulamıyorum. Açlıktan da takatim kalmadı.» dedi. Resûlullah Fatıma'nın bu hâlini görünce ağladı ve: «Ya Fatıma feryat etme. Hak Teâlâ'nın hakkı için bu gün üç gündür, senin babarın karnına bir lokma yemek girmemiştir. Halbuki ben Hak Teâlâ yanında sendem daha azırım. Fakat ben âhireti dünyaya tercih ettim.» buyurdu.

Ondan sonra mübârek elini Fatıma'nın omuzuna koyup: «Ya Fatıma sana müjdeler olsun ki, bütün cennetlik kadınların ulusu sen olacaksın.» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlullah! Fir'avnın hanımı Asire ve Hz. İsa'nın annesi Meryem de ulu değiller midir?» dedi. Resûlullah: «Onlar kendi zamanlarındaki kadınların ulusudur. Sen ise bütün kadınların ulususun. Hepiniz süslenmiş, bezemiş makamlarda olacaksınız. Orda ne güzellik ve kalabalık, ne de edâyet ve mesgûliyet var. Onun için amcam oğlunun hâline kanaat et. Seni öyle bir kimse ile evlendirdim ki, hem bu dünyada, hem de âhirette uladursu, buyurdu.

Rivâyet ederler ki, bir kimse Hz. İsa'ya: Ya İsa sana arkadaş olmak isterim, dedi. Sonra arkadaş olup yola girdiler. Bir ırnak kenarına geldiler. Yiyecek olarak yanlarında üç yemek götürmüşlerdi. İsa (a.s.) su kenarında biraz dolandıktan sonra geri geldi. Bakı ki, ekmeğin birisi yoktur. Ekmeğin birisi ne oldu? dedi. O kimse bilmem dedi. Oradan geçtiler. Bir yerde karşlarına iki yavrusu olan bir geyik çıktı. İsa o yavrusuların birini çağırdı. Geyik yavrusu İsa'nın yanına geldi. İsa onu ödürüp kebab yaptı ve her ikisi de doyuncaya kadar yediler. Sonra Hz. İsa (a.s.) o geyik yavrusuna Allah'ın fermanıyle dirdi dedi. Dirdildi ve annesinin yanına gitti. İsa (a.s.), sana bu mucizeyi gösteren Allah hakkı için o ekmeğin ne oldu? dedi. Bilmem dedi. Yine geçtiler. Büyük bir nehrin kenarına geldiler. İsa onun elinden tuttu, o suyun üzerinden yürüdüler. İsa: «Bu mucizeyi sana gösteren Allah hakkı için o ekmeğin ne oldu?» dedi. Bilmem dedi. Sonra gâyet kutsal bir yere geldiler. İsa çok kum topladı ve: «Allah'ın fermanıy-

İle altın ol.» dedi. Hepsi altın oldu. İsa o altın üçe böldü ve: «Altınla-
rım bir kısmı benim, bir kısmı senin ve bir kısmı da akseği olanın
olsun.» dedi. O kimse altının hursundan ölmek bendedir dedi. Bunun
uzerine İsa: «Altınların hepsi sizin olsun.» deyip altınları ve o kim-
seyi bırakıp gitti. O anda iki kimse çıkageldiler. Onu ödürüp altınları
almak istediler. O kimse: «Beni öldürmeyin, beraber bölüşelim.» de-
di. Onlar da rızâ eddular. Sonra aralarında birisi çehirden yemek al-
maya gönderdiler. Gitti yemeği aldı ve kendi kendine: «Bu altınları
arkadaşlarımın almaları yaşı kolar. Onların yemeğine zehir koyup
bunları öldüreyim ki, altınların hepsi bana kalsın.» dedi. Arkadaşları
da aralarında bu yemeği getirir getirmez, onu öldürelim, altınların
hepsi bizimize kalsın diye konuşuyorlar. Yemeği getirince onu öldür-
düler. Onlar da yemeği yiyince diddiler. İsa (a.s.) oradan geri geçer-
ken o adamların öydün de öldüğünü, altınların tamamıyla yerinde
kaldığını görünce: «Dünya ne büyük uğursuzluklar ve dünyaya alda-
nan da ne büyük ahmaklar.» dedi.

Bu hikâyeden anlaşıldı ki, kişi her ne kadar üstâd ve ahsunba da
olsa, ihtiyâç miktarından fazla mala meyletmemek, onun etrafında
dolışmamak daha iyidir. Zira çok kerre yolancı da, yılanın elinde can
verir.

YEDİNCİ ASIL

BÜYÜKLÜK VE MAKAM SEVGİSİNİN İLACI

Bil ki, helâk olan insanların çoğu büyüklük, makam, iyi ad ve med-
hâ senâ peşinde helâk olmuşlardır. Bu yüzden nifâka, düşmanlığa ve
sarsız günahlara mübetâ olmuşlardır. Bu anlatılanları bilmek ar-
zusuz gâlib olursa din yolu kesilmiş olur. Kalb nifâka ve kötü ahâka-
bulanmış olur.

Resûlullah buyurur ki: «Su, otu bitirdiği gibi, büyüklük ve mal
sevgisi de kalbe nifâka bitirir.» Yine buyurdu ki: «Mal ve büyüklük
sevgisi, insanın kalbini dağıtıp ona zarar verdiği gibi, iki aç kart bir
koyun sürüsünü o kadar dağıtıp onlara o kadar zarar vermez.» Hz.
Ali: «İnsanları iki şey helâk eder: Biri nefsi arzulara uymak, diğeri
de medhâ senâ peşinde olmak.» Bu âfetten ancak iyi ad almak sevda-
sında olmayan ve sönük hayat ile imzıyaya kanaat eden kimse kurta-
lır. Zira Hak Teâlâ buyurur ki: «Bis âhîret saadetini yeryüzünde yük-
sâlık ve makam istemeyenlere veririk.» (Kasas sûresi, âyet: 83).

Resûlullah buyurur ki: «Cennet ehli toz-toprak içinde saçları ka-
rışık kaftanları kirli olur. Kimsenin yanında onların kıymeti olmaz.
Büyüklüklerin sarayına girmek isteseler, onlara yol vermezler, evlenmek
isteseler, onlara kız vermezler; söz söyledeseler, kimse onların sözüne ku-
lak asmaz. Arzulacı kalblerinde dalgalanır. Eğer onların nûruğu mah-
şer ehline taksim etseler, hepsine yetişir.»

Yine buyurdu ki: «Toz-toprak içinde kalıp eski elbâseler giyen çok
kimseler vardır ki, eğer Hak Teâlâ'ya yalvarıp cennet istese, cenneti

ondan esirgemez. Fakat eğer dünya hususunda bir şey istese ona ulaşamaz. Yine buyurdu ki: «Benim ümmetimden çok kimseler vardır ki, eğer o, sizden bir gram bir şey istese, ona vermezsiniz. Eğer o Hak Teâlâ'dan cennet istese, ona cenneti nâsîb eder. Eğer dünyayı istese vermez. Vermemesi, o kimsenin Hak Teâlâ'nın yarında aşağı bir kimse olduğundan değildir.»

Ömer (r.a.) bir gün camiye gitti. Baktı ki, Muaz (r.a.) ağlıyor. Ömer: «Ya Muaz niçin ağlıyorsun?» dedi. Muaz dedi ki: «Resûlullah'tan duyduğum ki: Riyâ'nın as bir şeyi de şirkittir. Hak Teâlâ'nın dostu insanlar arasında gizli olan müttakilerdir. Eğer kayıbsalsalar, kimse onları aramaz; hazır bulunsalar, kimse onları bilmez. Onların kalbi, bildiği yolunun kendiliktir. Onlar bütün şühbe ve ruhmetlerden kurtulmuşlardır.»

İbrahim-i Edhem diyor ki: «İsteklere ve şöbretelere esir olan kimse, Hak Teâlâ'nın dîni yolunda samimi olmaz.»

Eyyüb (a.s.) buyurur ki: «Din yolunda samimi olmanın işareti hiç kimsenin kendisini bilmesinin arza etmesektir.» Übey bin Ka'b'ın bir grup talebeleri arkasından gidiyorlardı. Ömer (r.a.), İbn-i Ka'b'ı kamçı ile dövdü ve: «Ey İbn-i Ka'b! Bak senin bu durumun arkasında gelenlere zillet ve hakarettir, ileride gidenlere de fitne ve âfettir.» dedi.

Hasan-ı Basrî der ki: «Arkasından bir grup insanın yürüdüğünü gören her ahmak, muhakkak ona gurur hâkim olur ve derecesinde kalmasın.» Eyyüb (a.s.) sedere giderken, bir grup insan toplanıp arkasından yürüyorlardı. Eyyüb (a.s.) buyurdu ki: «Eğer Hak Teâlâ sizin benim arkandan geldiğinizi sevmeyişini bilmeseydi, onun gözahından korkardım.»

Süfyan-ı Sevri der ki: «Eski olsun yeni olsun, parmakla gösterilecek elbiseyi giymeyi eski büyükler sevmeserdik. Belki sözü edilmeyecek elbiseleri giymelidir.»

Bîz-î Hafî der ki: «İnsanların kendilerini bilmediklerini isteyen kimse yoktur ki, dîni zâyi olmasın.»

MAKAM VE HAŞMETİN HAKİKATI

Bil ki, zenginliğin mânası, eynanın kendisinin malı, mülkû olmasa, onun tasarrufunda ve emrinde olmasıdır. Haşmet ve makam sahibi olmanın mânası ise, insanların kalblerinin onun mülkû olması ve hükmü altında olması onlarda tasarruf edebilmesidir. Kalb bir kimsenin emri altında olursa, bedeni ve malı da ona uyar. Kalb de bir kimsenin iyiliğine inanmayınca onun emrine girmez.

Bunun içindir ki, onun zâtında olan fazilet ve kemâl; yahut ilim ve ibâdet, yahut güzel ahlâk, kuvvet, kudret; insanların oğurluk saydıkları bir şey sebebiyle onun asâmet ve büyüklüğü kalbine yerleşir. O kimse bu sebeplerin bürüne insana gönül kendi irâdesi ve tam iste-

giyle onun emrine girer, ona itaat eder; dilini onun medhâ senâsıyla eşer. Vücudunu onun hizmetine verir. Bu insanı onu bir dereceye getirir ki, malına onun yolunda fedâ etmeyi minnet bilir. Tıpkı köle efendisinin emrine girdiği gibi, itibar sahibinin müridleri ve dostları da onun emrine girerler. Hattâ kölenin emir altına girmesi cebir ve zorla olur. Onların emir altına girmeleri istek ve irâdeleriyle olur.

Mal sahibi olmanın mânâsı; mal ve mülk mülk olmaktır. İtibar sahibi olmanın mânâsı, insanların kalbine mülk olmaktır. İtibar insanlarının nazarında üç sebepten dolayı maldan önemlidir:

1 — Malın önemli olması, bütün ihtiyaçların kendisiyle görülmesindedir. Makam ve itibar da bütün ihtiyaçlar elde edilir. Hattâ itibar sahibi kimsenin mal kazanması kolay olur. Fakat hasıs bir kimsenin mal ile itibar kazanması kolay olmaz.

2 — Malın, hekk olma, yahut çalınma tehlikesi vardır. Makam ve itibar ise, bütün bunlardan emniyettedir.

3 — Mal, zahıretsiz, meşakketsiz kazanılmaz. Ticaret ve ziraat yapmadan elde edilmez. İtibar ise insanların kalbine sirket eder, meşakketsiz artar. Zira kalbi sana bağlanan kimse bütün dünyayı dolay seni över. Başkaları da onu dinleyince, onların da kalbi seni görmeden, seninle görüşmeden sana bağlanır. İtibar sahibi, ne kadar çok meşhur olursa, itibarı da o kadar artar ve ona uyanlar da o kadar artar. O hâlde itibar ve malın ikisinin de maldûb olması, ihtiyaçların görülmesine vesile olmaktadır. Ancak insanın tabiatında makam ve itibar sevgisi vardır. Uzak şehirlerde adamın söylenmesini sever. Her ne kadar o şehirlere gitmesi imkânsız da olsa. Ömrü boyunca muhtaç olmayacağına balse de, bütün dünyanın kendisinin malı olmasını arzular. İnsan tabiatının böyle olması izâha muhtaç büyük bir sırdır. Bunun izâha şudur ki, insan ruhu meleklerin cevherinden ve Allah'ın işlerindedir. Nitekim Kur'an'da buyrulur ki: «Ey Resûlüm de ki, ruh Rabbimin emriyledir.» (İsra sûresi, âyet: 85).

O hâlde Cenab-ı Allah ile münasebeti çok olduğundan makam ve itibarı sevmek insanın tabiatı olur. Herkesin kalbinde Kur'an'da firavın'dan hüküye edilerek «Sizin en yüce Rabbınız Benim.» (Naziat sûresi, âyet: 4) buyrulmuş manâ vardır. Şu hâlde herkes tabiatı icabı Rab olmayı sever. Rab olmanın mânâsı, her şey o olmasın, ondan başka bir şeyin itibarı olmamasıdır. Zira başka şeyin itibarı olmasın, rububiyetine noksanlık olur. Nitekim güneşin üstünlüğü bir tane olmasın ve her şeyin ışığı kendisinden gelmesiyledir. Eğer güneşten başka bir şeyin ışığı olsaydı güneş için noksanlık olurdu. O hâlde her şey o olup başka olmamak üstünlüğü ilahiyet (Allah) olmanın özelliklerinden biridir. Çünkü âlemlerin Rabbi birdir. Varlıkta ona ortak bir şey yoktur. Var olan her şey, onun kudret nurundan doğmuştur. Demek ki hakikatla var olan yalnız o'dur. Başkası ona tabidir. Nitekim güneşin ışığı, güneşe tabidir. Güneşten ayrı bir aydınlatıcı yoktur ki güneşe ortak olup onun üstünlüğüne noksanlık getirsin. İnsanın tabiatında da her şeyin o ol-

ması, ondan başka hiçbir şeyin olmaması vardır. Fakat insan bu mertebeden aciz olduğu için, herşeyin kendisinin olması, yani onun emrinde, tasarruf ve iradesinde olmasına ister.

Bu mertebeden de aciz olınca, zira varlıklar iki kısımdır: Üstüsi hiçbir zaman insanın tasarruf eli ona ulaşmaz. Gökler, yıldızlar ve dağlar altındaki şeyler gibi. İnsan, ilmiyle bunların hepsine hakim olup hepsini tasarrufu altına almak ister. Gerçi bunları kudretinin altına alamaz.

Bunun için yer ve göğün melekutunun, kara ve deniz acayibliklerinin hepsini öğrenmek ister. Nitekim safrancı kurup oynayamayan kimse, nasıl kurup oynadıklarına bilmek ister ki, bu da bir nevi hakimiyet ve gâlebedir. İnsanların tasarrufu mümkün olan varlıkların ikinci kısmı ise yeryüzü ve yeryüzündeki bitkiler, hayvanlar ve cansız varlıklardır. İnsan bütün bunların kendi mülkü olmasına diler ki, kendisine tam kudret ve tam bir hakimiyet hasıl olsun. Yeryüzündeki şeylerin en kıymetlisi olan insan kalbini de bağlayıp hükümüne almak ister. Ta ki, bütün insanlar ondan bahsetmekle meşgul olsunlar. Makam ve İtibarın manası bu anlattığımızdır. O halde insan tabiatı leale muhakkak rubûbiyeti sever. Zira insan tabiatının altına ve başı rububiyet tarafına çeker. Rububiyetin manası, bütün üstünlüklerin kendisinde toplanmasıdır. Üstünlük de hakimiyetle olur. Hakimiyet de bilgi ve güçle olur. İnsanın gücü de mal ve makamla olur. Demek ki insanın mal ve makamla olan sevgisi bu yüzden dir.

ÜSTÜNLÜK İLİMLERİ

Eğer bir kimse sual edip derse ki, üstünlük ve rububiyet istemek insanın tabiatıdır. Rububiyet de ilim ve kudretten başka birşeyle olmaz. İlim istemek ise makbuldür. Zira ilim istemek, üstünlük ve kudret istemektir. Kudret de üstünlüktür ve ilim gibi Allah Teâlâ'nın sıfatlarındanadır. Kul ne kadar kâmil olsa, o kadar Allah Teâlâ'ya yakın olur. Cevabında deriz ki, gerçi ilim ve kudretin ikisi de kâmeldir ve rububiyet sıfatlarındanadır. Fakat insana hakiki ilmi tahsil etmek ruhsatı verilmiştir; hakiki kudretin tahsiline ruhsat verilmemiştir.

İlim, hakikatını elde etmek mümkün olan bir üstünlüktür. İnsan ile baki kalması da mümkündür. Kudret insanla baki kalmaz. Zira kudret mal ve insanlarla olur. Bunların ölümü ile kesilir. Ölüm ile kesilen de ebedi yararlılardan olmaz. Onu aramakla ömür sayı etmek büyük cehalet olur. O halde mal kudretinin şu faydası vardır ki, ilim tahsiline vesile olur. İlim, beden ile değil ruh ile kâmeldir. Ruh baki ve ebedidir. Ruh bu dünyadan geçünce ilim onunla baki kalır. İlim öyle bir mardur ki, onunla Cenab-ı Allah müşahede edilir. Hatta ruh o müşahede ile öyle bir lezzet bulur ki, cennetin bütün lezzetleri onun ya-

nında basit görünür. İlim, ilim ile yok olacak hiçbir şeyle ilgili yoktur. Zira ilim ve mal, ne de insanların kalfıdır. Belki Allah Teâlâ'nın zata, sıfatları, hakimiyeti, melekutta olan hikmetleri, yaratıkların acayiblikleri ve caiz, vacib, muhal olan şeylerdir ki, bunlar ezeli ve ebedidir. Hiç bir zaman değişmezler. Hiçbir zaman vacib olmaz. Muhal olan da caiz olmaz.

Fakat yaratılan mahluklara ve fani varlıklarla ilgili olan ilmin önem ve değeri yoktur. Mesele lügat ilmi gibi. Zira lügat hadis (sonradan yaratılma) ve sanıdır. Onun önemi ve değeri, farz ve sünneti beyan eden kitablara anlamaya vesile olmasındadır. Farz ve sünnet kitablari Hak Teâlâ'nın marifetine ve onun marifetinin yolundaki geçitleri açmaya vesiledir. O halde değişen ve fani herşeyle ilgili ilim, asıl maksat olamaz. Belki ezeli ilim, ebedi yararlar cümlesinden olup Cenâb-ı Allah ile ilgili olmalıdır. O ezeli ve ebedidir. Onun için değişme yoktur. Bunun için insan ne kadar ezeliyata fazla bilse, o kadar Hak Teâlâ'ya fazla bilmiş olur, o kadar fazla ona yakın olur. O halde hakiki ilim budur. Hakiki kudret ise yoktur. Ancak kudretin bir çeşidi vardır ki ebedi yararlarıdır. O da, hür olup şehvetlerin bağından azade olmaktır. Zira şehvetlerinin kölesi olan her insan başkasına muhtaç olur. Bu da gâphesiz noksanlık olur. O halde şehvetlerin icablarından kurtulup şehvetlere hakim olmak sadece üstünlüktür.

Zira bu, Hak Teâlâ'nın ve meleklerin sıfatlarına yakın olmaktır. Çünkü şehvetlerden serbest kalmak, başkalaşmadan, değişmekten ve ihtiyaçtan kurtulmak demektir. İnsan ne kadar değişmekten ve ihtiyaçtan uzak olsa, o kadar meleklerle benzer. Şu halde gerçek kâmillik marifet ilmiyle ve şehvetlerin bağından kurtulmaktır. Mal ve makam, ne kadar zahide üstün görünüyorsa da, ilim vaci olmakla çabuk fena bulur, yok olur. O halde insanlar kâmillik aramakta aldanırlar. Her ne kadar kemalî bulmakla görevlendirilmişler ise de, gerçek kemalî bilmezler. Kemal olmayan şeyi kemal zannetmişler ve herkes onu elde etmekle meşgul olmuştur ki, o, mal ve iltihabdır. Gerçek kemalî ise, hepsi yüz çevirip art vermişler. Şu halde insanların hepisi kendi zararlarına çalışıp çalışırlar. Bunun için Cenâb-ı Allah buyurur ki: «Asra yemin olsun ki, insan cinsi hüsrân ve ziyandır.» (Asr sûresi, âyet: 1).

MAKAM İSTEMENİN YOLLARI

Bil ki, makam ve iltihab da mal gibidir. Nasıl ki, mal tamamen kötü değildir, belki kifayet miktarı ahiret yolculuğunun anahtarıdır. Kalbin dalgalanmasına sebep olacak kadar çok miktarı ise, ahiret yolunu keser. Makam da bunum gibi kifayet miktarı olursa zarar etmek, belki faydalıdır. Zira insana hizmet edecek hizmetçi lâzımdır; yardımı edecek yoldaş gereklidir ve zalimlerin şerrini defetmek için destek olacak

bir sultan zararıdır. O halde insanın bunların yanında itibarı olması gerekir ki, kalb huzuru temin edilsin. Bu maksat hasil olacak kadar makam istemek doğru olur.

Nitekim Yûsuf (a.s.): «Şühbesik ben kerâyucu ve bâlgiliyâm» dedi. Yine bunun gibi insanın üstad yanında kıymet ve itibarı olmazsa, üstad ona bir şey öğretmez. Üstadın da talebeler yanında itibarı olmazsa, talebe ondan bir şey öğrenmez. Şu halde kıfâyet miktarı mal istemek mübah olduğu gibi, kıfâyet miktarı, itibar ve saygı istemek de mübahdır.

Fakat makama dört yoldan istemek mümkün olur. O yolların ikisi haramdır. İkisi de helâldir. Haram olan yollardan birisi, makam ve itibarı rıya ile ve ibadet ihâr etmekle istemektir. İbadet, sadece Allah için olmasın gerekir. İbadet ile itibar istemek haramdır. Haram olan yolların diğeri de, olduğu gibi görünmeyip kendisinde bulunmayan bir şifâta götünmek.

Mesâik kendini Seyyid gösterip ben Ha. Ali soyundanam yahut filân büyük zatın neslindenim, yahut şu sanatı bilirim, demek. Şunu bilmelidir ki, bu yalan ve aidatına ile mal istemek güftür.

Mübah olan iki yol ise, biri akdatına ve rıya ile olmayan bir yolla makam istemek. Diğeri de, kendini zahid ve abid bildirmek için değil, Sultanın yanında itibarı ve hürmeti olması için aybına örtmek, eğer fasâk ise fasâklığını ve günahını gizlemek suretiyledir. Kişinin bunları gibi şeyler için fasâklığını gizlemesi caizdir, buna ruhsat verilmiştir.

MAKAM VE İTİBAR SEVGİSİNİN İLACI

Bü ki, kalbe hakim olan makam ve itibar sevgisi, ilâca muhtaç bir hastalıktır. Zira makam ve itibar sevgisi; rıyaya, nifaka, yulara, gerçeği gizlemeye, düşmanlığa, hâsede ve mükalâfaya sebep olur. Tıpkı mal sevgisi gibi. Hatta mal sevgisinden de şâhı zararlıdır. Zira itibar sevgisi insanın tabiatına galib ve ona uygundur. O halde bir kimse mal ve itibarı, dinin selâmetine vesile olacak kadar kazanıp dinin selâmetine lazım olan dereceden fazlasına istemezse, o kimse hasta değildir. Zira hakikatte o mal ve itibar değil, belki din yolunda ilerlemek için, kalb rahatsızlığı istemiş olur. Fakat bazı kimseler, itibarın kendisini severler. Bütün aklını, fikrini insanları tarafına çevirir. Bunlar kendisine nasıl hakıyorlar, kendisi hakkında ne söylüyorlar, kendisinin nasıl olduğuna inanıyorlar diye düşünür. Ne iş yapsa, kalbi, insanlar bunun için kendisi hakkında ne derler diye düşünmekle meşgul olur. Bu itibarla o kimseye bu hastalığın tedavisi farz olur. Bunun ilacın ilim ve amel terekibidir.

İkinci ilâç; makam ve itibarın dini ve dünyevi zararlarına bakıp düşünmektir. Dünyevi zararları şudur ki, itibar isteyen kimse her zaman eziyet ve zillette olur; insanların kalbini gözetir. Eğer itibar hasil olmazsa zallı olur. Hasi olursa, insanlar kendisine hased edereği

İçin, daima sükunet, düşmanlık, mücadele ve muhalefet içinde olur; onların hile ve zulmünden emin olmas; saldırılarından korunmak için zaman bulmaz. Eğer husumette mağlûb olursa zilletle döğür. Galib çikarsa zaten belası başından akar. Zira makam, itibar insanların kalbiyle alaklı bir şeydir. İnsanların kalbi ise gayet sayıftır. Denis dalgas gibi çabuk değışir. Yapısı bir kaç idarecinin kalbi üzerine kurulmuş bir üstünlük, şüphesiz ki, onların kalbine az bir şey gelmekle onu, o üstünlükten düşürüp, selil eder. Şu halde makam ve itibar peşinde olan kimse, dünyada da sükunet ve beladan emin olmas. Bu anlattıklarımın idraki sayıf olan kimseler bile anlar. Tam basiretli kimseler ise, bilir ki eğer Şarktan Garba kadar yüşbin memleketi ona verseler ve dünyanın bütün insanları kendisine secde etseler, bunların hepsini sevinmeye değımez. Zira bütün bunlar öfümle yok olur. Az bir zaman içerisinde ne kendisi, ne de kendisine secde edenler kalır. Eski zamanlarda geçen sultanlar gibi olur. Kimse onu anmasız olur. Ve birkaç gündük saltanat için ebedi padişahlığına zarar vermiş olur. Zira makam ve itibara gönül veren kimsenin kalbinden Hak Teâlâ'nın sevgisi gider. Hak Teâlâ'nın sevgisinden başka hiçbir kalbine hakim olarak öbür dünyaya gödenin azabı büyük olur. İlim ilâç budur.

Ameîl ilâç ise, iki kısımdır: Biri, makam ve itibarı olan yerdeş ayrılıp hiç tanınmayacak bir memlekele gitmektir. Tam ilâç da budur. Zira kendi şehrinde uslet etmesinden kendine bir kötü hal değıbilir. Bu da şöyle olur: Eğer kendini kötüleseler, yahut riya ve münafiklık için uslet yapıyor deseler, onun kalbinde gam, keder, sükunet ve elem hasıldır. Ona bir suç isnat etseler, apaçık yalan da olsa, insanlar kendini kötü bilmesinler diye kendini savunmaya başlar. Bunlar da, makam ve itibar sevgisinin kalbinde olduğı gibi durduğuna delildir.

Ameîl ilâcın diğeri bir kısmı da, melanet yobana gidip kendini halkın gözünden ve kalbinden düşürecek bayağı bir iş yapmaktır. Bayağı iş dediğimiz haram yemesi demek değıildir. Nitekim bazı insanlar kötülükler yapıp kendilerine «melanet» diye ad verirler. O hareketler şu zahidin hareketi gibidir ki, şehir valisi onun hayırlı duasını almak için ziyaretine geldi. Zâhid, valiyi uzaktan görünce, öksmek ve tere otunu istedi ve acele acele büyük lokmalarla yemeğe başladı. Vali, onun böyle hursla yemek yediğini görünce hakkındaki insanı sarılsı ve geri döndü. Büyük zatlardan biri, bir şehirde hayli kabul ve itibar sahibi olmuştu. İnsanlar ona iyi nazarıyla bakıyorlardı. Bir gün hamaından çıkıp birisinin güzel elbiselerini giyip bir yerde durdu. Onu yakaladılar, iyi bir dayak attılar, elbiseyi de sırtından çıkardılar ve bir bunu saşlı sarılsık, meğir hurslanmış dediler. Başka birisi de çarap renginde bir meğrubata bardağı koyup içti. Ta ki onu gürenler, çarap içtiğini sanıp ona su-i zanda bulunsunlar ve ona sayğı göstermesinler. Makam ve itibar arzusunun kırılmasının ilâci bu anlattıklarımızdır.

ÖVGÜYÜ SEVMENİN VE AYIBLAMAYI KÖTÜ GÖRMENİN İLACI

Bil ki, bazı kimseler medhî senaya düşkünlüdürler. Daima adlarının iyi söylenmesini arzu ederler. Şerhata uymayan işleri için bile bunu isterler. İnsanların ayıblamasını ise, haklı hususlarda olsa bile, kötü görürler. Bu da kalb hastalığından ileri gelen bir şeydir.

Kalbin, övülmek ve ayıblanmaktan duyduğu lezzet ve acının sebebi bilinmedikçe ilacı bulunmaz. O halde bil ki, övülmek lezzetinin dört sebebi vardır:

Birinci sebep: Bundan önce anlatıldı ki, insan kemalini sever; noksanlığı sevmez. Övülmenin ise, daima kemal delili olduğuna inanır. Bazen kendi kemalinde şüpheye düştüğü için o kemalin lezzetini tamamıyla bulamaz. Bir kimsenin medhîni duyup kalbindeki şüphe sarılsını durduran bir yakın hasil olunca, tam lezzet hasil olur. Zira kendisinde kemal kokusu bulacak rubâbiyet esvî zahîr olur. Rubûbiyet ise insanın yaratılışı icabı sevgilîsidir. İnsan kendisinin ayıblanmasını duyarsa kendisinde noksanlık bulunduğundan haberdar olur. Bu sebepten üzülür. Eğer övülme ve ayıblanmayı gevce ve bağboğaz olmayan bilgilî, insafî, alim bir Ustadan duyarsa şübbesiz daha çok haberdar olur; sükıntı ve rahattan daha çok etkilenir. Eğer medhî senayı hasretsiz bir kimseden duyarsa o derece sükıntı ve rahalık bulunmaz. Zira o kimsenin sözü ile tam yakın nazıl olmaz.

İkinci sebep: Övülmek, övenin kalbinin övülene bağlandığına, övenin kalbinde övülenin ifihar ve mertebesinin tesir ettiğine delildir. İfihar zaten sevilir. O halde öven kimse büyük bir şahsiyet olursa, kendisinde bu lezzet daha çok bulur. Zira öyle bir kimsenin kalbini eline şamesiyle gücü artar. Eğer öven aşağı bir kimse ise o derece lezzet bulunmaz.

Üçüncü sebep: Övülmesi, başkalarının kalbinin de kendisine bağlanmasına vesile olur. Zira o kimse onun medhîni yaptıkça, başkaları da ona karpî iyi niyet besler. Onun övmesi ve iyi niyet beslemesi başkalarına da sırayet eder. Şu halde onun övülmesi, çok kimseler tarafından yahut sözüne güvenilen bir kimse tarafından yapılırsa, o lezzet daha çok olur.

Dördüncü sebep: Övülmek; öven kimsenin, haşmeti sebebiyle kendisine mağlup ve kahrına rem olduğuna gösterir. Zira haşmet kahrın da olsa insanların kalbinde sevilir. Kendisini öven kimsenin inancarak değil, ihtiyacından dolayı övdüğünü bile bile, yine onun övmesinden haz duyar, bunu gücünden üstünlüğüne yorumlar.

O halde eğer öyle bir şekilde övse ki, övülen onun yalan söylediğini ve kimsenin ona inanmayacağını, yahut bunu kalbinden söylemediğini, yahut korkusundan değil, sadece alaylı yoldan söylediğini bilse, hiç o övmenin lezzeti kalmaz. Zira lezzete sebep olan halter bu,

lanmamış olur. Hal böyle olunca, o lezzetin sebepleri bilinirse, onun tedavisi ciddiyet ve gayret gösterildiği takdirde kolay olur.

Birinci sebep ki, övenin sözü ile kendi üstünlüğüne inanmaktır. Bunun ilâcı şöyledir: Düşünmelidir ki, eğer onun söylediği sıfat ilim ve zahidlik kabülinden ise, senin sevinmen ilim ve zahidlik sıfatının sende bulunduğundan, Allah Teâlâ'nın bu sıfatları sana nasib etmekle yaptığı kutup ve inşarından dolayı olmalıdır. Seni öven kimsenin sözünden dolayı olmamalıdır. Zira onun ve başkasının sözü ile sende bulunan sıfatlar ne artar, ne de eksilir. Eğer anlattığı hususlar dünyalık çokluğu, ferahlık ve zenginlik kabülinden olursa, zaten bu sevinmeye değmez. Sevinmeye değse, öven kimsenin övgüsü ile değil, onlarla sevinmelidir. Hatta övgüye layık alim ve zahid olan kimsenin, ilmi ve zahidliği ile sevinmemesidir. Akibetini düşünüp kötü akibetle gitmekten korkmalıdır. Zira kimse akibetini bilmez. Akibet bilinmeyince de herşey boştur. Zira bir kimsenin yerli cennetnem olacağına, o neye sevinir. Eğer anlatılan ilim ve zahidlik sıfatları kendisinde olmadığını biliyorsa, onunla sevinmek speçuk akılsızlıktır. O şuna benzer ki, bir kimse ona: «Bu hoca çok kıymetlidir. Onun içindeki barsakları misik ve amberle doludur» derse, halbuki kendisinin necasetli ve kötü kokularla dolu olduğunu bilirse, eğer bu sözüne sevinirse, onun bu halli deliliğin kendisi olur. İtibar, haşmet ve bunların sevgisiyle alakalı sebeblerin ilâcı ise daha önce anlatıldı. Bir kimse seni kötülediği zaman, bana üzülmenin, kızmanın ilâcı ise buna kızmanın sadece cehalet olduğunu düşünmektir. Zira eğer doğru söylüyorsa, o kimse, hatana karşı seni uyaran bir melektir. Eğer yalan söylüyorsa vebalini yüklenen bir eşektir. O halde Hak Teâlâ bir kimseyi mesh edip eşek, şeytan, yahut melek şekline koyarsa, ona niçin üzülürsün. O halde o kimse doğru söylüyorsa, ona üzülmeden gerekir. Çünkü o noksanlık sende vardır. Eğer yok ise, onun sözüne üzülmeden gerekir.

Eğer o noksanlık din ile ilgili ise böyledir. Eğer dünyaya ait bir noksanlık ise, din ehil yanında kusur değil, belki hünerdir. Diğer bir ilâç da şudur ki, düşünmelidir, onu kötüleyen kimsenin söylediği sözler iki halden ayrı değildir. Eğer doğru ve acıdığı için söylüyorsa, ona teşekkür etmelidir. Zira bir kimse senin sıbosen içinde yılan var, sakın, diye sana haber verirse ona teşekkür edersin. Dündeki kusur, yılanın da tehlikesidir. Zira dündeki kusur ahiret helâkına sebep olur. Yine eğer bir padişahın huzuruna çıkmak isterken, birisi sana sey päs elbiseyi adam! Önce elbiseni temizle, ondan sonra padişahın huzuruna çık», derse, sen kendine bakınca, doğru olduğunu görürsen ve o pislikle padişahın huzuruna çıkıyayım cesurlandırılacağına kesin olarak bilersen, o kimsenin bu sözleri için ona teşekkür edersin.

Zira onun uyarmasıyla cezâ tehlikesinden kurtulmuş olursun. Eğer seni ayıblayan kimse seni üzme ve kırmak kasdıyla söylüyorsa, o da sana faydadan uzak değildir. Zira o kimse doğru söylediği için sana faydalı olmuştur. Onun sorgunculuğu ise dininde işlenen bir cinayettir. O halde zararı ona, faydası da sana olunce buna üzülme

akıl işi değildir. Eğer yalan söylüyorsa, düşünmelisin ki, sen bu ayıttan plâk ten de, bu kimsenin bilmediği ayıbların vardır. O halde Hak Teâlâ'nın senin ayıplarını lûtufl perdesiyle örttüğüne ve o kimsenin de sevâblarını sana hediye ettiğine şükür etmelisin.

Eğer seni övmüş olsaydı, seni ödürmüş gibi olurdu. O halde nasıl seni ödürdüklerine sevinirsin ve sana hediye verdiklerine ümlürsün. Buna, şeklice olup da işlerin ruhundan haberi olmayan kimseler yapar. Akıllıların akıllılarından farkı, ruhu olan işlerin zahirine değil, belki hakikatine ve ruhuna bakmaktadır. Hülâsa insanlardan tama' ve (fayda) ummak kişinin kalbinden zail olmadan bu hastalık ondan zail olmaz.

ÖVÜLME VE KÖTÜLEME KARŞISINDA İNSANLARIN DERECELERİ DEĞİŞİKTİR

Bil ki, insanlar övülme ve kötüleme karşısında dört dereceye ayrılır:

Birinci derece: Avâm derecesidir ki, övülmeye sevinir teşekür ederler; kötülenmeye ise kızarlar ve karşılığına vermeğe çalışırlar. Bu, derecelerin en aşağısıdır.

İkinci derece: Abâdler derecesidir ki, bunlar övülmeye sevinirler, kötülenmeye kızarlar.

Fakat muamelelerinde kızgınlıklarını belli etmezler. Kendilerini övenlerle kötüleyenleri görünüşte bir tutarlar. Fakat kalblerinde birini dost, diğersini de düşman bilirler.

Üçüncü derece: Mütekkîler derecesidir ki, bunlar övenlerle kötüleyenleri hem kalblerinde, hem dillerinde bir tutarlar. Kötülenmekten kalbleri kısmaz ve kin tutmaz. Öveni, kötüleyene tercih etmez ve üstün görmez. Zira onların kalbi ne övme ne de kötülenmekle ilgilenebilir. Bu, çok büyük bir derecedir. Bazı abâdler, bazen bu dereceye ulaştıklarını sanırlar, fakat yanılırlar. Zira bu dereceye ulaşmanın işareti, onu kötüleyenin yanında fazla oturması onu övenden daha ağır görmemektir; eğer kötüleyen ziyaretine geç gelse, ona göalilân arzusu, övene olan arzusundan aşağı olmamaktır; kötüleyeni inciten kimseye, öveni inciten kimseye kırdığı gibi kızmak, öveni incitene daha çok kızmamaktır ve öven bir hata işlerse, onun hatası kalbine kötüleyenin hatasından daha hafif gelmemektir. Bu, çok zor şeydir.

Bazen abâd kendi kendine gurur verip der ki, beni kötüleyene kızmama, çünkü beni kötülemesi günah içlediği içindir. Bu, sadece İncel-E şeytanın abâdi aldatmasıdır. Zira büyük günah işleyen, başkalarını kötüleyen çok kimseler vardır ki, kalbine onlara böyle kızmaz. O halde bundan anlaşılır ki, bu kızgınlık nefis-i emmarenin kızgınlığıdır, dâim muhafazası için olan kızgınlık değildir. Bu incelikleri bilmeyen cahil abâd, çok kerre çektiği zahmetler boşa gider.

Dördüncü derece: Sâdikların derecesidir ki, onlar öveni düşman, kötüleyeni de çok dost bilirler. Zira ondan üç şey faydalanırlar:

Bürneisi; kendi kusurunu ondan duymuş olurlar, **İkinciisi;** kötüleyen sevaplarına onlara hediye etmiş olur. **Üçüncüsü;** onları kusardan ve kusura benzeyen şeylerden arınmaya teşvik etmiş olur.

Hadiste; Resûlullah: «Nafle oruç tutanların vay haline! Gece namaz kılanların vay haline! Aba ve hurka giyen zahidlerin vay haline» buyurdu. «Ya Resûlullah, kimler bu fiilleri yapar, bunlar kimselerden kâbil edilir», dediler. Buyurdu: «Bunları yapacak kimsenin, kalbinin dünyadan kesilmesi; kendisini öveni düşman, kötüleyeni dost bilmesi gerekir» denilmektedir. Eğer bu hadis sahîh ise, durum çok zordur. Zira bu dereceye erişmek çok zordur. Hatta görünüşte öven ile kötüleyeni bir tutup kalbinde ayırmak olan İkinci dereceye erişmek de zordur. Zira kişi umumiyetle bir husus vuku bulunca, muhakkak övenler ve kendisine tabî olanlar tarafını tutar. Dördüncü dereceye ulaştık da, ancak nefsini yeninceye kadar onunla düşmanlık yapmak, kendi kusurunu duyduğu zaman, düşmanın kusurunu duyduğu zaman, sevindiği gibi sevinmek ve kendisini kötüleyen kimsenin aklı ve idrakine inanmakla mümkün olur. Bu hal, nadir vaki olur. Hatta bir kimse, bütün ömrü boyunca öven ile kötüleyeni bir görmeye çalışıp uğraşsa, yine bu mertebeyi kolay kolay elde edemez.

Bü ki, övülme ve kötülenmenin birbirinden ayrı tutulmasının takva ehli yanında tehlikeli olmasının sebebi şudur ki, övülme insanın kalbinde çok arzu edilir, istenir. Şöyle ki, insan övülmek için ne hileler yapar. Bazen övülmek için ibadete riya da katar. Günah işlemekle buna kavuşacağına bilse, günah da işler. Resûlullah'ın hadis-i şerifi: «Nafle oruç tutanların, namaz kılanların vay haline» buyurman, umumiyetle övülmek arzusunun riya ile yapılan ibadete sebep olduğu içindir. Zira insanın gönlünde kök salmış övülmek arzusu söktümedikçe, insan çabuk günaha düşer. Gerçi kötülenmeyi sevmemek, övülmeyi sevmek bir günaha sebep olmasa haram değildir. Fakat günaha sebep olmaması hayli usak bir ihtimaldir. İnsanların günahlarından çoğu övülmek ve kötülenmekten doğar. Dünya insanların aklı ve fikri öyle bir dereceye gelmiştir ki, ne yapırlarsa, insanların görmesini isterler. İnsana bu hal hakim olunca, Müslümanlara yakışmayan işlere sebep olur. Haram olan bu derecedir. Ama riya yoluyla değil belki insanların kalbini kebaîrden gösterip hatırlarını hoş etmek için iftihat etmek haram değildir.

SEKİZİNCİ ASIL

TAAT VE İBADETTE RİYANIN İLACI

Bü ki, Hak Teâlâ'ya yapılan taat ve ibadette riya, günah-ı kebaîrden olup şirke (Allah'a eş koymak) yakın bir şeydir. Abdlerin kalbine musallat olan hastalıklardan, yaptıkları ibadetleri insanların bilmesini arzu etmek kadar ağır yoktur. İbadetten maksat, insanların kendisine iyi niyet beslemeleri olunca, o ibadet Hakka değil, halka

olur. Eğer maksat, hem insanların iyi niyet beslemeleri, hem de Hak Teâlâ'ya ibadet olursa, şirk olur; ibadetinde başkalarını da Hak Teâlâ'ya ortak etmiş olur.

Halbuki Hak Teâlâ buyurur ki: «Rabbini görmek isteyen, yararı için işler yapsın ve Rabbine ibadette ortak tutmasın.» (Kehf sûresi, âyet: 110). Yine buyurur ki: «Naman anılma ve gösteriş için kulanların vay hâline!» (Maûn sûresi, âyet: 4-6). Bir kimse Resûlullah'a: «Cehennem ateşinden kurtalmak ne ile olur? Ya Resûlullah!» diye sorunca, buyurdu ki: «Hak Teâlâ'ya ibadet etmek ve ibadette insanlara riya yapmamak ile olur.» Yine buyurdu ki: «Kıyamet gününde birini getirirler. Ona dünyada ne ibadet yaptım? diye sorarlar. Cevap verip der ki, Hak Teâlâ yoluna canımı feda ettim, harpte şehit oldum.» Hak Teâlâ buyurur ki, yalan söylüyorsun, sana kahraman desinler diye savattın; onun için bunu cehenneme götürün. Mahşer ehlinden birini daha getirirler. Ona da ne amelin vardır? derler. O da ne kadar malım varsa Hak yoluna sadaka verdim, der. Hak Teâlâ: «Sen de yalan söyledin. Bu tömerttir desinler, diye vermişsin. Bunu da cehenneme götürün» buyurur. Bir diğerini daha getirirler.

Ona da ne amelin vardır? diye sorarlar. O da Hak Teâlâ için Kur'an ilmini tahsil ettim, ve çok zahmetler çektim, der. Hak Teâlâ: «Yalan söylüyorsun, filan kimse alimdir desinler, diye Kur'anı tahsil ettin.» buyurur. Yine buyurur ki: «Ümmetimin için küçük şirkten korktuğum kadar hiçbir şeyden korkmam.» Küçük şirk nedir? Ya Resûlallah! dediklerinde: «Küçük şirk riya'dır. Kıyamet gününde Allah Teâlâ: "Ey mürafler! Kimin için ibadet yapıyorsunuz, onun yanına gidin, ibadetinizin karşılığını ondan isteyin," buyurur» demiştir. Yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ'ya üzülmü kayesundan ağın.» Üzülmü kayusu nedir? Ya Resûlallah! dediklerinde: «Cehennemde mürâi zabâder için yaratılmış bir dereçire buyurdu.

Resûlullah yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ buyurur ki, bir kimse bir ibadet yaptığında o ibadette başkasını bana ortak koarsa, benim ortaklığa ihtiyacım yoktur, o ibadetin hepsini ortak kaçıran kimseye veririm.» Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ, içinde zerre kadar riya olan ibadeti kabul etmez.» Bir gün Muaz (r.a.) ağlıyordu. Hz. Ömer: «Niçin ağlıyorsun» dedi. Muaz: «Resûlullah'tan öğittim ki; az riya da şirk'tir. Kıyamet gününde münadiler; ey Mürâi, ey alçak, ey gaddar! Amelin ağı oldu. Sevâhım hâtil oldu. Yürü git ibadet ettiğin kimseden sevâbe iste diye çağırırlar.» dedi.

Şeddad İbnî Evs diyor ki, Resûlullah'ı gördüm, ağlıyordu. Ya Resûlallah niçin ağlıyorsun? dedim. Buyurdu ki: «Ümmetimin şirkte gideceğinden korkuyorum. Bu demek değildir ki, puta, güneşe, yahut aya taparlar. Dehşetli ibadeti riya ile yaparlar.» Resûlullah yine buyurdu ki: «Hiç bir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde, sağ eliyle sadaka verdiğimi sol eli balmeyen kimse Arşın gölgesinde olacaktır.» Yine buyurur ki: «Hak Teâlâ yerli yaratınca yer üretti. Bunun üzerine yerli tutmak için dağları yarattı. Melekler, «Hak Teâlâ dağlardan kuv-

vehli bir şeyi yaratmadı» dediler. Sonra dağları delmek için demiri yarattı. Melekler, «demir dağlardan da kuvvetlidir.» dediler. Ondan sonra demiri eritmek için ateşi yarattı. Melekler, «ateş demirden de kuvvetlidir» dediler. Sonra ateşi söndürmek için suyu yarattı. Sonra suyu hareket ettirmek için rüzgârı yarattı. Bunun üzerine melekler ittifaka düştüler ve:

«Allah'tan soralım; çyaman hangisi daha kuvvetlidir.» dediler. Bunlara Allah Teâlâ: «Eğyanın en kuvvetlisi, sağ eliyle verdiği sadakayı sol eli bilmeyen insandır. Yaratıklarını arasında ondan daha kuvvetli yoktur.» buyurdu.

Müaz (r.a.) der ki, Resûlüallah buyurdu: «Hak Teâlâ gökleri yaratmadan önce yedi melek yarattı. Herbiri bir göğe görevlendirip o göğün kapsını ona havale etti. İnsanların amelîlerini yazan ve «İffazaa» denilen yeryüzünü melekleri, bir kulum sabahtan akşama kadar yaptığı amelî birinci kat göğe çıkarıp çok çok medhedip bu amelî güneş gibi parlaktı derler. O gökte görevli meleğe gidin bu ibadeti onun yüzüne vurun. Ben Allah tarafından görevlendirildim; gaybet eden kimsenin amelînin yükselmesine müsaade etmem der. Gaybet etmeyen bir kimsenin amelîni yükseltirler. İkinci kat göğe gelince, oradaki melek der ki, onun amelîni götürün, yüzüne çarpm. Zira o, amelîni dünya için yapmıştır. Toplantılarda amelîyle insanlara karşı övünmüştür. Böyle kimselerin amelîni bırakmamak için bana emir verdi. Sonra amelinde sadaka, oruç ve namaz bulunan başka birinin amelîni yükseltirler. Hafaza onun nurundan hayret ederler. Üçüncü kat göğe gelince, oradaki melek der ki; ben mütekebbirlerin amelîni geçirmeye görev aldım.

Bu amelîni sahibî insanlara karşı büyüklendirdi. Bundan sonra bir başkasının amelîni yükseltirler. Dördüncü kat göğe gelince, içindeki namaz, tevhid, hac ve umre parlak yıldız gibi etrafa ışık saçır. Oradaki melek der ki, ben ucub (kendini beğenme) sıfatı olan kimsenin amelîinde ucub vardır, burayı geçmesine izin vermem. Sonra bir başkasının amelîni yükseltirler. O amelî, güzellik ve cemalî herkesçe kabul edilen bir gelin gibidir. Onu beşinci kat göğe çıkarırlar.

Oradaki melek der ki, «O amelî sahibînin yüzüne vurun. Zira ben hasede görevliyim. Onun derecesine ulaşanlara hased edip dil uzatırdı. Hasedçilerin amelîine mani olmak için bana emir verildi.» Sonra bir başkasının amelîni yükseltirler. Altıncı göğe gelinceye kadar hiç kimse ona mani olmaz. Altıncı göğe gelince, oradaki melek der ki, bu amelî onun yüzüne vurun. Zira hiç kimseye bela ve sıkıntı çektiği için acımazdı. Ben rahmet melekliyim. Bana emir verdi ki; merhametsiz kimselerin amelîni bırakma. «Sonra bir başkasının amelîni yükseltirler. Onun ışığı, güneş gibi, sesi yıldırım sesi gibidir. Dâimî gökleri kaplar yedinci göğe gelinceye kadar kimse ona mani olmaz. Yedinci kat göğe gelince, o göğün meleği der ki,» bu amelîni yüzüne çarpm. Kalbine kilit vurun. Zira o, bu amelî Hak Teâlâ için yapmadı. Belki onun maksadı haşmet idi. Alimler yanında muhteşem olmak ve adınan

memleketlerde söylenmesini istiyordu. Böyle olan amele riya karışmış olur. Hak Teâlâ müraimnin amelini kabul etmez.

«Sonra bir başkasının amelini yükselttiler. O, yedi kat göğü geçen. Onda hem güzel ahlâk, hem tesbih, hem de çeşitli ibadetler bulunur. Gözlerin bütün melekelerin lâzım için o amelin arkasından Allah Teâlâ'nın huzuruna kadar giderler ve hepisi o amelin temiz ve güzel ahlâk ile beraber olduğuna şahitlik yaparlar. Hak Teâlâ buyurur ki; «Ey meleklerim, siz amelin dışına bakıyorsunuz; ben ise amel sahibinin kalbine bakıyorum. O kimse bu amelini benim için yapmada. Kalbinde başka niyeti vardı. Ben ki Allah Teâlâyım, lânetim onun üzerine olsun. Yedi kat gökteki herkes ona lânet eder.» Bu hadis meşhurdur. Bu hadisin benzerleri çoktur.

Riyâ ile ilgili eserler: Hz. Ömer, başını önüne eğmiş, insanlara şahid olduğuna gösteren bir kimseyi gördü. «Ey boynumu bükün, boynuma doğru tut. Zira huda ve huşu boynunda değil, kalbedir.» dedi. Ebû İnan (r.a.) camide sâdece ağlayan bir kimseyi gördü. Dedi ki: «Eğer camide yaptığın bu işi, kendi evinde yapsaydın emsalim bulunmazdı.» Hz. Ali buyurur ki: «Müraimün üç ahlâkı vardır: Birincisi; yalnaz iken ihâdette tembel olur. İkincisi ihâdet ederken insanları görünce sevinir. Üçüncüsü; ona övülürse daha çok ihâdet yapar, övmezse, az ihâdet eder.»

Bir kimse Said bin Müseyyibe (r.a.) «Hak Teâlâ'nın razâsı için ve insanların kâdîni övmeleri için malını sadaka veren kimse hakkında ne dersin?» diye sordu. Said: «O kimse Hak Teâlâ'nın kendisine düşman olmasına ister mi?» dedi. İstermez, dedi. «O hâlde sadece Allah için olacak bir amel etsin.» dedi.

Ömer (r.a.) bir kimseyi yanlışlıkla kamçı ile dövdü. «Gel sen de beni döv ki, kisas olsun.» dedi. O kimse sana ve Allah'a bağışladım, dedi. Ömer: «Bu söylediğin bir şeye yararlar. Ya bana bağışla ki hakkını hâkîp minnettar olayım, yahut da ortağı olmayan Allah'a bağışla.» dedi.

Fudayl (r.h.a.) der ki: «Bir zamanlar salih ameller yapıarlardı, hiç riya etmezlerdi. Şimdi ise hiç salih ameller yapmazlar, hep riya yapıyorlar.» Katade (r.a.) der ki: «Kul riya edince, Hak Teâlâ buyurur ki, bakın; benim kulum beni nasıl maskaraya alıp benimle alay ediyor.»

RİYAYI MEYDANA GETİREN İŞLER

Bil ki riya; kişinin, insanların gözünü fethetip hürmet ve riayetlerini ve iyilik nazarıyla kendisine bakmalarını sağlamak amacıyla kendisini âbid ve şahid göstermesidir. Bu da, din yolunda şahidlik ve takvâ işaret olan şeyleri insanlara arzettir. Din yolunda şahidlik ve takvâya işaret olan şeyler beş cinstir:

Birinci cins: Bedenin görünüştüdür. Şöyle ki: Dini kaygısından dolayı, geceleri uyku uyumadığı için bu hale gelmiştir, denilsin diye.

yüzünü sarırtıp soldurur. Büyük möcabehe yaptığını sansınlar diye, kendini zayıflatır, elazlaşır. Dini kayıptan gülmüyor, desinler diye, daima somurtur. Boş samanı olmadığı için, kendini unuttuğu desinler diye, saçına, sakalına taramaz, sözleri yavaş söyler, sesini kaldırmas ki, bu durumu içindeki dîni vakûrundan dolayıdır, desinler. Oruç lu olduğunu sansınlar diye, dudaklarına kuru bırakır. Bunlar insanların böyle sammaları için olunca, nefis bunları göstermekle lezzet bulur. Bu sebeptendir ki, İsa (a.s.) buyurur: «Oruç tutan kimse saçını, sakalını taramas; sakal ve dudaklarına yağ sürmeli ve gözlerine sürme çekmelidir.» Hz. İsa'nın bundan gayesi, ibâdetin ihlâkı için, oruç lu olduğunu göstermemektir.

İkinci cins: Elibise ile olan riyâdır. Görenler âbid ve zâhid sansınlar diye, yünden elbise, kasa kirlî ve yurtuk elbiseler giyer; kendisini tasavvuf ehli sansınlar diye mavi elbise giyer; sofilerin hırkasını, namazhâgını kullanır. Halbuki kendisinde tasavvuf manâsından eser yoktur. Yahut ilim olmadığı hâlde, âlim sansınlar diye, tülbindin altından izâr bağlar, sahtîyan çorap giyer. Mürâiler elbise hususunda iki kısımdır: Bir-kısmı avamdan kabul görmek ister. Daima yurtuk ve eski elbiseler giyer.

Eğer bir kimse, onları kinayıp keten, yahut helâl olan diğer elbiseleri giymelerindî söyletse, bu kendinin carını almaktan daha güç gelir. Zîrâ o vakit insanlar zâhidlikten vazgeçtiğini sanırlar. Bir kısmı da, hem avam yanında, hem de sultan yanında kabul görmek ister. Bu durumda eski elbise giyerse sultanın yanında küçük düşer. Yeni elbise giyerse avam yanında çirkin göründü. Bunun için salih kimseler gîfâ, ince hırkalar ve nakışlı kumaşlar giyer.

Eğer birisi onlara keten veya helâl olan başka elbiseleri giymelerini söylese, bunun kıymeti kendisininkinden daha aşağı da olsa, yine bunu giymek carını almaktan daha zor gelir. Halbîsa zâhidlik ve takvâdan vazgeçmesi anlamına gelecek elbiseleri giymesi câiz olan elbiseleri giymeye dayanamaz. O akılsız bilmez ki; helâl olan ve müslümanlara giymesi câiz olan elbiseleri yalnız iken giyip çarşıda pazarda giymemek ancak insanlara ibâdet etmek olur. Bunun insanlara ibâdet olduğunu bîse bile yapması da muhtemeldir.

Üçüncü cins: Sözlerle olur, meselâ zikir ve tesbîhsiz durmadığını sansmaları için daima dudaklarını kemidatır. Esasen öyle olur ki, kalbiyle zikretmek istese de edemez. Zîrâ insanlar zikrettiğini bilmezler diye, endişe eder. İnsanlar içinde yaptığı hâli yalnız iken yapmaz. Zîrâ yalnız iken, insanların matallî olması ümidî yoktur. Sözle yapılan riyânın başka bir çeşidi de tasavvuf ehlinin istilâh ve ifâdelerini ezberleyip tasavvuf lînini güzel bildiğini anlaşılar diye, zaman zaman o ifâde ve sözleri kullanılmaktadır. Yahut insanlar vecd hâlinde olduğunu sansınlar diye, her zaman başını ölüne eğip sallar; yahut soğuk ahlar çekip insanların ilâhî ibâdetlerden gâfil olmaları sebebiyle keder ve üzüntüdenî izâr eder; yahut onun çok ilim sahîbî olduğunu, çok büyük âtîlarla konuştuğunu ve çok sefer yaptığını sansınlar diye, garîp hikâyeler ve ncaıyp haberler ezberleyip insanlara anlatır.

Dördüncü class: Taatla yapılan riyâdır. Mesele uzaktan bir kimsenin geldiğini görünce, namaz ağır ağır kılmağa başlar. Başını öüne eğip rükûda fazla eğilir, hiçbir tarafa bakmaz. İnsanlar içinde sadaka verir ve bunların benzeri şeyler yapar. İnsanlar karşısında ağır ağır yürür, başını öüne eğer. Yalnız ikon acele acele ve her tarafa bakarak yürür. Karşından birinin geldiğini görünce tekrar ağır ağır yürümeğe başlar.

Beşinci class: Müridlerinin eli altındakilerin çokluğunu; eşraf ve beylerin ziyarettne gelip kendisiyle teberrük ettiklerini; kıymetli zatların kendisine hürmet edip iyilik nazarıyla baktıklarını izah eder. Bazen bu hususları dile getirir, söyler; yahut bir kimse ile münakaşa edince, sen kimsin, müridlerin kimdir? Şeyhin kimdir? Ben bu kadar pürsül gördüm, bu kadar yıl filân için hizmetimde buldum, sen kim gördüm, kimse kavuştun? gibi sözler söyler.

Böyle riyâlar yapıp övünmek için ne çeşit zahmetlere katlanır. Ve riyâ hatırı için bütün zahmetler ona kolay gelir. Hatta bazı rahibler, insanlar kendilerini iyi biliş övünler diye yemeklerini bir nohut tanesi miktarına kadar indirirler. Bunların hepsi eğer ibâdet yoluyla olursa haramdır. Ama eğer dışarı çıkmak için güzel elbiseler giyip süslenirse mübahtır. Hatta sünnete riayet etmiş olur. Zirâ güzelliğ ve cemâliyle kendi mürüvvetini ihtar etmiş olur, âbidliğini ve şahidliğini ihtar etmiş olmaz. Hatta lügât ilminde, nahiv ilminde, hesap ilminde, tıp ilminde ve dinî ilim olmayan, taat için olmayan ilimlerde üstünlüğünü izah etmek, riyâ yapmak mübahtır. Zirâ bu, makam ve itibar arzusu için olur. Makam ve itibar isteği taat ve ibâdet yönü ile olmazsa, haddini aşmamak şartıyla mübahtır. Nitekim daha önce anlatıldı.

Bir gün Resûlullah'ın ashabı toplanmıştı. Resûlullah dışarı çıkmak istedi. Bir küpteki suya bakıp sarğına ve sakalına düzeltti. Hz. Ali: «Ya Resûlullah! Sen de kendini süsler misin?» dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Hak Teâlâ dîn kardeşlerinin ziyareti için süslenen kulunu sever.» Gerçi bu fiil Resûlullah'a nazaran dînin esasından idi. Zirâ Resûlullah, insanların kendilerine meyledip uymaları için, kendilerini insanların gözüne ve gönlüne cemâl ve kemâliyle göstermeye memur idi. Fakat ümmetinin de güzel görünmek için süslenmeleri câzidir. Hatta sünnete riayet etmiş olur. Zirâ kendini biraz süslemenin faydalarından biri de şudur ki, kendini kirlî tutup mürüvvetini muhafaza etmezse, onun giybetini yaparlar, ondan nefret ederler. Ve kendisi bu giybet ve nefrete sebep olmuş olur. Ama ibâdetle riyâ yapmak üç sebeble haramdır:

Biri, gerçeği gizlemiş olur. Çünkü insanlara ibâdetle ihlâs olduğunu gösterir. Halbuki kalbi insanlara bağlı olduğu için muhlis değildir. İnsanlar onun bu hâlini bilseler, onu kabul etmeyip düşman kesilirler.

Diğeri de, namaz, oruç ve diğer ibâdetler Hak Teâlâ içindir. Bunları başkasına yapınca Hak Teâlâ ile alay etmiş olur. Mutlak yaratıcı

na bırakmış, bu işte zayıf ve lâzız bir kulu maksat edinmiş olur. Bu şuna benzer ki, bir kimse bir padişahan huzurunda şeklen ayakta durup hizmet eder, ghyest ise, bir köle yahut câriyeye bakmak olur. Bu ancak padişah ile alay etmektir. Zîrâ onun kalbinde padişahan hizmetinden daha önemli bir şey olur. Bunun gibi riyâ ile namaz kılan hakikatte rükû ve secdeyi başkaları için yapmış olur. Zîrâ secdesiyle o adamı tazim etmekten maksadı, onun secdesini kabul etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ'yı tazim ederken onun kabulünü kazanmak olduğu gibi, Bunun için riyâ gıal şirkdir, demişlerdir. Gerçi aşkâre şirk değildir.

RİYANIN DERECELERİ

Bil ki, riyânın dereceleri değişiktir. Bunları çok büyüktür. Bu değişiklik üç asıldan meydana gelir:

BİRİNCİ ASIL: Riyâdan maksat sevâp niyeti olmaz. Mescidâ halk içinde namaz kılip oruç tutmak ve yalnız iken bunları yapmamak. Bu, çok büyük günahdır ceması da aşırdır. Eğer sevâp kazanmayı niyet eder, fakat yalnız iken bunları yapmazsa, bu da ilk anlatılan dereceye yakındır. O sayılı sevâp kasdı onu Allah Teâlâ'nın gazâbundan kurtarmaz. Eğer onun kalbine sevâb kasdı galib olur, yalnız kaldığı zaman orucuna tutuluyor, namazını kılıyor, fakat bir kimse görünce şevki artıyor, yaptığı ameller ona kolay geliyor ise, umulur ki, o kimsenin ibâdeti tamamıyla bâtil olmaz ve sevâbı zâyi olmaz. Ama riyâ miktarı kadar ceza verirler, yahut sevâbını eksik verirler. Fakat eğer kasdı da eşit olup biri diğerine gâlip olmazsa, haberterin zâhîrinden anlaşıldığına göre bundan zelâmetle kurtulmayıp cezalandırılır.

İKİNCİ ASIL: Taat ve ibâdette olan riyâ derecelerdir. Bunlar da üç derecedir:

Birinci derece: İmanın aslında olan riyâdır. Bununla riyâ yapan kimse münâfik olur. Münâfıkın kâfil ise, kâfirin kâilinden daha aşağıdır. Zîrâ münâfik tâunda kâfil, sâhîrde gerçeği gizleyendir. Bu kimseler İslâm'ın başlangıcında çok idi. Şimdi ki zamanda ise azdır. Ama şerâta ve Ahirete inanmayan İbâhiyeciler ve müllâhidler, (zimhiklar) gerçik sâhîde mü'min görünürler, fakat onlar da münâfiklardan sayılıp ebedî cehennemde kalan kimselerdir.

İkinci derece: İbâdetlerin aslında olan riyâdır. İnsanlar içinde abdestsiz namaz kılan, oruç tutan ve yalnız başına kalınca yemek yiyen kimselerin yaptığı gibi. Bu da büyük bir günahdır, fakat imanın aslında olan riyâ derecesinde değildir. Hükûsa Allah'a yakın olmaktan ziyade kullara yakın olmak isteyenlerin imanı çok zayıftır. O kimse kâfir değil ise de, tevbe etmezse, Sülm aslında küfür tehlikesine düşmek ihtimâli vardır.

Üçüncü derece: İman ve farzların aslında riyâ yapmaz, fakat sünnet olan İbâdetlerde yapar. Mescidâ kendini ayıklamastılar veya öv-sülâler diye gece namazları kılar, sadaka verir, cemaat ile namaz kı-

mekian geri kalmas; Arefe, Ağure, Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutar. Belki o kimse der ki, farz edin, o amelîleri yapmadım, onlar benim üzerime farz değildir ve kıyâmet gününde onun sevâbını istemiyorum ki, cezasını göseyim. Bil ki, hâl onun dediği gibi değildir. Zîrâ ibâdetlerin hepsi Hak Teâlâ içindir. İnsanların ondan payı yoktur. İbâdeti insanlar için yapınca, Hakk'a mahsus olan şeylerde hâlâ Hakk'a tercih etmiş olur. Bu hâl, farzlarda olan riyâ gibi ağır olmasa da, Hak Teâlâ ile istihza anlamına geldiği için asâbe müstahak olur. Bu riyâ, ibâdetler içindeki sünnetlerde olan riyâyâ yakındır. Meselâ, bir kimseyi görünce rükû ve secdeyi iyi yapmak, etrafına bakmamak, fazla Kur'an okumak, yalnız namaz kılmayıp cemaatle kılmak, ön safta bulunmaya çalışmak, zekâtını malının en iyisinden vermek, oruç tutunen dilini tutup halvette bulunmak.

ÜÇÜNCÜ ASIL: Mürâinin maksadında olan fark ve derecelerdir. Zîrâ mürâinin riyâdan maksadı bir şaklığa, yahut günaha ulaşabilme imkânına elde etmektir. Bu da üç derecedir:

Birinci derece: İnsanlara güven, takvâ ve şüphelerden kaçındığını gösterir ki, ona itimat edip evkâf, kadılık, vasiyet, vedia, emânet gibi şeyleri ve yetim malını ona teslim etsinler ve o da bunlarda hiyanet etmesin; yahut zekât ve sadaka olarak gerekçelere harcamak, yahut hac yolunda fakirlere nafaka olarak vermek, yahut sofillerin hanegâhına harcamak, yahut camilerin ve hanların yapımına harcamak için kendisine bir miktar mal vermeleri için böyle görünür. Yahut meclis kurup o mal nafaka edinir yahut müral olan kimsenin gönlü bir kadına düşmüş olur ve o kadın kendine lütfat etsin, diye hanegâhta zâhidlik ve salihlik gösterir ki, o kadına bir kötülük yapmak imkânına elde etsin yahut bir kadına, veya tüysüz oğlana bakmak maksadıyla vası meclisine gider veyahut bunlara benzer başka birşey yapar. Ama ağır olan şudur ki, arzu ettiği günaha kavuşmak için Hak Teâlâ'nın ibâdetini ona yol yapar. Meselâ, haram mal yemekle yahut bir kadınlara beraber bulunmakla itham edilen kimse, sadaka verir, zâhidlik gösterir ki, insanlar o töhmeti kendisinden kaldırırlar ve onun hakkunda kendi öz malına sadaka veren kimse başkalarının malına mesul tams' eder ve bu kadar perhîzkâr bir kimse, harama mesul tevessül eder, desinler. Oysa ki o gizli olarak günah işlemekte meşgûl olur.

İkinci derece: Bir mübâh şeye kavuşmak için âbid ve zâhid görünür. Kendisine bir şey vermeleri, yahut bir kadının kendisiyle evlenmesi için âbid ve zâhid görünen vâiz gibi. Bu kimse, daha öncekilerin derecesinde değil ise de, fakat o da Hak Teâlâ'nın gazabına lâyıktır. Zîrâ bu da Hak Teâlâ'nın ibâdetini dünyevi çıkarlarına âlet etmiş olur. Hak Teâlâ'ya yaklaşmak ve âhret saadetine kavuşmak vesilesi olan taatı kıymetsiz dünyaya âlet etmiş olur. Bu da büyük bir hiyanettir.

Üçüncü derece: Riyâ yapan kimse, bunları insanlardan bir şey beklemez. Fakat zâhid ve salihlere hürmet nazarıyla baktıkları gibi kendisine de bakmaları için müttaki geçinir. Meselâ yolda yürürken

bir kimseyi görünce başını örneğe eğer. Şeyhler ve azîzler gibi yürümeye başlar ki, kendisine gâfil demesinler ve yolda yürürken bile din işlerini düşünüyür sarsınlar. Yahut gülmek icâbeden yerde ağlar ki, ona şaka gâlib olmuştur demesinler. Yahut kendisine şakacı derler korkusuyla mizah ve lâfife yapmaz. Yahut soğuk ah çekip istiğfar eder ve «Sübhânallah! İnsanlığın hâline bakın, bizim yolumuzdaki şeylerden nasıl gâflîet etmektedir.» der. Hak Teâlâ onun kalbindeki birer ve şunu da bilir ki, eğer yalnız olsaydı, bu istiğfar ve teessüflü yapmazdı. Yahut huzarunda bir kimsenin gıybeti yapılırsa, veya bir kimsenin ayıpları söylenirse, kendisine gıybetçi derler korkusuyla, «Bu söylediklerinizden daha mühim şeyler vardır, kişimin kendi kusurlarıyla uğraşması daha iyidir.» der.

Yahut bazı insanların teravih veya gece namazlarına küdüklerini; yahut Perşembe ve Pazartesi günleri oruç tuttuklarını görünce, kendisi de buna yapmazsa ona tembelle derler korkusuyla, onlara uyar. Yahut Arefe ve Aşure günlerinde oruç tutmaz ve oruçlu sarsınlar diye su da içmez. Yahut oruçlu olmadığını göstermemek için, bir kimse kendisine yemek teklif etse, benim mazeretim vardır der. Yani oruçlu olduğunu gösterir.

Düşünmüyor ki, burada iki suç bir araya getirmiş oluyor. Biri, münafıklıktır. Oruçta değilken oruçlu olduğunu gösterir. Diğer de, açıktan oruçtuyum, dememekle ibâdetini gizlediğini gösterip iflah olduğunu bildiriyor. Bazen su içmeye dayanamaz, dün hasta idim, bugün oruç tutamadım diye mazeret beyân etmeğe başlar. Yahut filân adam orucuma bozmaya sebep oldu, der. Bazen kendini mürai sanmazınlar diye bu sözleri hemen söylemez. Biraz durur, sonra bu sözle bir münasebet düşürüp der ki, bu anıların kalbi ne kadar zayıf olur. Oğulların bir gün oruç tutmakla öceklerini sanırlar. Yani anıların hatırı için oruç tutmadığını bildirir.

«Adam oruç tutarsa akşamları erken uyur, geceleri ibyâ edemez.» der. Riyâ peşlikleri kalbine yerleşmesi için, şeytan bu sözleri diline getirmeğe başlar. Miskin râhid bu hâlerden gâfidir. Bilmey ki, kendi zararına uğraşp ibâdetini kazar. Bu riyânın çaresi kolaydır. Fakat bazı riyâlar vardır ki, karıncanın yürümesinden bile gizlidir. Alim ve akıllı kimseler onu teşhis etmekten âciz olurlar. Ahmak âbedîler nerede kaldı?

KARINCANIN AYAGININ SESİNDEN GİZLİ OLAN RİYA

Bil ki, riyânın bazı çeşitleri vardır ki, gıybet açıktır. Meselâ insanlar arasında gece namaz kılmak, olmadıkları zaman kılmamak. Bu, riyânın açık olan derecesidir. Bundan daha gizli olan riyâ şudur ki, gece namaz kılmak onun âdetidir. Fakat bazı kimseler haşır olduk-

ları namazın ibâdetine şevki ziyâde olur. İbâdet ona hafif ve kolay gelir. Bu riyâ da açıktır, karınca yürümesi gibi değildir. Zira bu riyâyı teşhis etmek mümkündür. Bekî riyâda bundan da daha gizli olanı vardır. Şöyle ki, bazı kimseler onun görünmele şevki artmas ve o hâlede hiç riyâ alameti görünmez.

Fakat demirde ateş gizli olduğu gibi, riyâ da kalbinde gizli olur. Riyânın eseri, ancak insanların onun gece namazı kılığında duyunca sevinmesiyle ortaya çıkar. Bu sevinci, riyânın onun kalbinde gizli olduğuna delildir.

Eğer bu sevince red ve inkâr ile karşılık vermezse, riyânın gizli damarları harekete geçip insanların, kendi ibâdetinden haberdar olmaları için bir sebep bulmak arzusuna düşmesinden korkulur. Yani kendi ibâdetini açıkça söylemeye de imâ yoluyla söyler. İma yoluyla da söyleme, hareket ve davranışlarıyla İbâdet ettiğini bildirir. Şöyle ki, kendini zall ve kurak gösterir ki, uykusuzluktan böyle olduğuna anlaşılar.

Bazen riyâ bundan da gizli olur. Şöyle ki, insanların İbâdetini bilmesine sevinmez ve şevki de artmaz. Fakat içi yine de riyâdan boş olmaz. Bunun alameti şudur ki, bir kimse ona hurmet etmekle kusar etse, yahut işini görmeğe yanaşmıyorsa, yahut alış-verişle ona hürmet etmezse, yahut mecliste ona yerin üst başını göstermezse kalbinde teaccüp ve inkâr duymaya başlar.

Eğer o İbâdeti sadece Hak Teâlâ için yapmış olsaydı, onun kalbinde böyle teaccüp olmazdı ve onun nede o İbâdet karşılığında hürmet beklemezdi. Velhâki o İbâdetin olup olmaması onun yanında bir olmadıkça, kalbi henüz gizli riyâdan boş değildir. Zira o kimse bin altın değerinde bir şeyi alırsa, hiç kimseye minnet etmez ve hiç kimseden bir şey beklemes ve kimseden hürmet istemez. Ve onun yanında insanların hürmet edip etmemesi biridir. Abid İbâdeti, ahiret saadetine erişmek için Allah'a yapıyorsa, o İbâdetin karşılığında niçin bir kimseden hürmet beklesin. Bu itibarla en çok gizli olan riyâ budur.

Hı. All der ki, «Kıyâmet gününde şehidlere derler ki, dünyada size eyyarı ucuz satmadılar mı? Sizin işinizi görmediler mi? Ve gece size selâm vermediler mi? Yani bunların hepsi amelinizin karşılığıdır. Siz dünyada bu mükâfatları kabul ettiniz.

Eski zamanlarda insanlardan uzlet edip İbâdetle meşgûl olan kimseler derlerdi ki, gerçik biz insanların fitnesinden kaçıp uzleti seçtik, fakat fitnenin bizi bulmasından korkuyoruz. Zira bir kimseyi görünce ondan hürmet bekliyoruz, hakkımıza riayet etmesini istiyoruz. Bunun için muhâbeler, insanlar, kötülük ve günahlarını sakladıkları gibi, İbâdetlerini saklamağa çalışıyorlardı. Zira kıyâmet gününde hâlis amelden başkası makbûle geçmediğini bilirdirdi. Cedar, hacca giderken hâlis altından başkasını almadıklarını öğrenen ve bu yüzden endüseye düşüp hâlis mağrib altınını elde eden ve hâlis olmayan altınları alıp ihtiyâç vaktini düşünün kimseye benzerler. Kıyâmet gününden daha büyük çaresizlik ve ihtiyâç günü yoktur. Bugün hâlis

amel kazanmayan kıymet gündünde muhtaç ve perişan olur, kimse ona yardımcı olmaz. Kalbinde, insanlarına, ibâdetini biliş bilmeme-leri arasında fark gözetir riyâdan boş değildir. Resûlullah buyurdu: «Riya ne kadar az ve gizli de olsa, şirkîdir.» Yâni ibâdetinde başkasını Hak Teâlâ'ya ortak yapmaktır. Hak Teâlâ'nın bilmesiyle kanaat etmeyince, başkalarının bilmesi onun ibâdetine tesir eder.

İŞLERDEN HAZ DUYMAK

Bil ki, insanların kendi ibâdetine muttall olmalarından haz ve sevinç duyan kimse, riyâdan boş değildir. Ancak hak üzere olan sevinç bundan müstesnâdır. Bu da dört şekilde olur:

Birinci şekil: Kendisi ibâdetini gizlemeye çalışırken, Allah Teâlâ onu aşığı çıkarır ve kendisinden sadır olan günah ve kusurları da öter. Bu sadece Hak Teâlâ'nın fazlı ve Müftudur. Zira çirkini örttü ve güzel aşığı çıkardı diye Hak Teâlâ'nın kendine inâyet nazarına sevinir. Yoksa o kimse yanında Kadr-u kıymetli olduğuna sevinmez. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «De ki: "Allah'ın bol nimet ve rahmetiyle; ancak husula sevinmişler."» (Yunus sûresi, âyet: 58).

İkinci şekil: Hak Teâlâ dünyada çirkini seyerlerini örttü, âhiret gününde de çirkini seyerlerini örter diye sevinir. Hâzırda gelmiştir ki: «Hak Teâlâ kulunun günahını bu dünyada örtüp âhür dünyada onu rezil ve rüsvay etmekten kerâhidir.»

Üçüncü şekil: Bu ibâdetini hem kimseler gördü, onlar da bana uyup âhiret saadetine ericiler diye sevinir. Burada hem gizlilik sevâbi yazılır; çünkü ibâdetini gizlemek istedi, hem de aşikârelik sevâbi yazılır; çünkü ihtiyarı dışında ibâdetini ortaya çıktı ve çok kimseler ona uydu.

Dördüncü şekil: Kendisinin ibâdetini görüp kendisini öven, ona karşı iyi niyet besleyen kimse, Hak Teâlâ'ya muti olmuş olur, diye sevinir. Yoksa o kimse yanında kadîr, kıymetli olduğuna sevinmez. Sevincinin kendi nefsi için değil de, hak için olmasının alameti, bir başkasının taatına muttall olursa ona da kendine muttall olduğuna sevinmişti gibi sevinmesidir.

AMELİ İSTAL EDEN RİYA

Bil ki, riyâ tehlikesi ya ibâdetten önce, ya ibâdetten sonra, ya da ibâdet esnasında olur. İbâdetten önce olan riyâ, ibâdeti boşa götürür. Zira niyette ihlâs şarttır. İbâdetten önce vâkı olan bu riyâ ile ihlâs gider. Ama eğer riyâ ibâdetin aslında olmayıp vasfında olursa mesele, riyâ sebebiyle namazın ilk vaktinde kılıyorsa ve yalnız İken de namazın aslına terâketmiyorsa, ilk vaktin sevâbi bâtil olur. Ama sahih

olan namazın aslı doğrudur. Zîrâ namazın aslında onun niyeti Allah içindir.

Nitekim bîr kimse gasbedilmiş evde farz namazını edâ etse gerçi aslı olur, fakat İyânü namazın kendisiyle değil, belki İbâdeti zulmüle almış yerde edâ etmesinden dolayıdır. Burada da riyâ namazın ku: dışında değil, belki vakitî evvelinde kalmasında olur. Ama eğer namazı ihlâs ile kılma riyâ düşünceci ondan sonra hâsıl olsa, kılınan namaz bâtil olmaz, fakat bunun sebebiyle asâb görür.

Ama bîr rivâyette, bîr kimsenin dün gece «El-Bakara» sûresini okudum, demesi ve bunu duyan İbn-i Mes'ud'un onun nâsibi yalnız budur, yâni İzhâr etmesidir, başka sevâb yoktur, demesi ve bîr kimsenin de Resûlullah'a: «Ben devamla eruçuyum.» demesine karşı Resûlullah: «Ne eruçlusan, ne de değilsin.» buyurmasının manâsı, bîr kimse erucunu İzhâr edip söylerse, sevâbı bâtil olur, demektir.

Bizim âlimlere göre zâhîr olan şudur ki, Resûlullah ve İbn-i Mes'ud'un bunu söylemelerinin sebebi şudur ki, o kimseler İbâdet vaktinde riyâdan boş değildiler. Ama edâ edilirken riyâdan uzak olan İbâdet, tamamen edâ edildikten sonra bâtil olması usaktır.

Ve yine manâ ehil dermişler ki, Resûlullah'ın o kimsoye öyle buyurmasının sebebi şudur ki, geceyi gündüze bağlamak sûretiyle oruç tutmak (iftar açmadan ertesi gün oruç tutmak) yasaklanmıştır. Onun için öyle buyurmuştur.

İbâdet esnasında olan riyâ, eğer niyetin aslına gâlib gelirse, İbâdeti bâtil olur. Mâsâlâ seyredecek bîr şey oraya gelirse, yahut kaybetmiş bîr şeyi hatırlarsa ve eğer insanlardan utanmama muhakkak görip bakacaksa ve fakat insanlardan utanmışından namazı bozmuyorsa namaz bâtil olur. Zîrâ bu derece ile İbâdet niyeti bozular. Namazda durması insanlar için olur. Fakat niyetin aslı yerinde baki kalır; ancak insanların kendisine bakması hoşuna gidiyor ve namazı güzel edâ ile kılmağa başlıyorsa; sahîh budur ki, bu riyâ ile aslı oluyorsa da namaz bâtil olmaz.

Fakat bîr kimse onun İbâdet ettiğini görünce sevinirse, Haris-i Muhasibi der ki, bunda namaz bozular mı, bozulmaz mı? diye ihtilâf vardır. Haris der ki, ben bu hususta tereddüdü idim, sonra kuvvelli zamanın onun bâtil olduğuna karar verdi.

Haris der ki, eğer bîr kimse sorup darsa ki, bîrisi Resûlullah'a: «Ya Resûlullah, gerçi ben amelimi yalnız İken yaparım, fakat insanların hilmesine de sevinirim.» dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Şenin için iki sevâb hasıl olur: Biri gâfilik sevâbı, diğeri de aşûkârelik sevâbı.» Bunun cevabı şudur ki, bu hâdis müreldir. Onun İsnâh. Resûlullah'a dayanmıyor. Sonra Haris dedi ki, belki Resûlullah bu hâdis-i gerifle Hak Teâlâ onun günahlarını örtüp İbâdetlerini İzhâr ettiği için onun kûfuna sevinmesini istemiş. Nitekim bundan evvel anlatıldı. Zîrâ hiç kimse insanların muttali olmasına sevinmekten günâh artmasa da sevâbın artmasını edis görmez. Haris-i Muhasibi'nin sözü bu-
rağa kadardır. Bize göre zâhîr şudur ki, amelin açığa çıkmasına se-

virusesiyle amele bir şey ziyade etmesee, niyetin aslı yerinde baki kalır ve bu niyetin hükümüne göre namazı baki olmaz.

KALBE OLAN RİYA HASTALIGININ İLACI

Bil ki, rıya büyük bir hastalıktır. Tehlikesi büyüktür. Tedavisi zordur. Tam bir ciddiyet olmasınca rıya hastalığının tedavisi mümkün olmaz. Zira bu, kalbe bürleşen, kalbe tam manasıyla yerleşen bir hastalıktır. Bunun zor olmasının sebebi şudur ki, insan, çocukluk çağından beri insanların birbirlerine rıya yapıp zahirlerini süsleyip güzel gördüklerini gördüğünden bu mana onun kalbinde tabiat olup gündün güne kuvvet bulmağa başlar ve bu gelişme bulduga erinceye kadar devam eder. Bulduga erdiği zaman kuvvet kemalini bulur.

Bu itibarla zararına düşünüp imalesini isteyince kendisine tabiat olup kalbine galib olduğu için silinmesi çok zaman ister. İnsanlardan hiç kimsede rıya hastalığından boş olmaz. O halde bu hastalıktan kurtulmaya çalışıp çabalamak her insana farıdır.

Bu hastalığın tedavisi için iki usul vardır: Biri, meşhul olup rıya maddesini içten kesmektir. Bu da ilim ile amelin terkihibidir. İlim ilacı şudur ki, insan her ne yaparsa, nefsi ondan lezzet aldığı için yaptığı bilinen bir gerçektir. Ama sonunda gelecek zararına dayanamayacağına bilirse, eibete ondan vaağçemesi kolay olur.

Nitekim balın içinde öldürücü zehir olduğunu bilse, hala ne kadar düşünür de olsa, ondan kaçınır. Rıyanın esası, gerçik tamamen makam ve itibar sevgisine dayanır, fakat üç aslı vardır; Birincisi, med-hetmeyi sevmektir. İkincisi, kötülenmek ve ayıbtanmaktan kaçınmaktır.

Üçüncüsü, insanlara tama' etmektir. Bunun için bir köyü arap Resûlullah'a: «Ya Resûlullah, gayret ve hakimiyet için, yahut kab-ranamak ve casasetli söylenmesi için savaşanlar hakkında ne buyurarsan?» diye sorunca Resûlullah buyurdu ki: «Kefime-i tevhidin üstün olması için savaşan Allah yolundadır.» Resûlullah'ın bu sözü işaret eder ki, övülmek, yahut ayıbtanmamak mülahazasıyla yapılan savaş haklidir.

Resûlullah buyurur ki: «Bir devanın dizbağın ekle etmek için savaşının sevabı, ondan başkası değildir. Çünkü o savaşta ona niyet etmiştir.» O halde rıya bu üç asla dayanır. İnsanların kendisini övmesini sevmek düşkünlüğünü ise şununda kurmalıdır ki, kıyamet gününde insanlar ve melekler kalabalığı önünde rezil, rüsvay olmayı düşünmelidir. O gün münadiler çağırıp derler ki, «Ey rıyakâr, ey günahkâr, ey sapık! Allah'tan uzaklaşıp insanlara yakın olmayı seçtiğinden, halkın kabulünü, Hakk'ın kabulüne tercih ettiğinden, halkın övmesi için, Hakk'ın kötülenmesine razı olmaktan haya etmedin mi? senin yanında Hak Teâlâ'dan aşağı kimse yok mu idi, hepsinin razasını istedin ve Hak Teâlâ'nın gazabından korkmadın.» Akıllı insan bu rezil rüsvaylığa düşünce, halkın övmesi arzusu bunun karş-

sında duramaz. Bilhassa dünyada yaptığı taat, ahirette günahlar ke-
fedinin ağırlığına sebep olur.

Eğer bu riyaı yapmasaydı, Peygamber ve velilerin arkadaşları
olurdu. Şimdi ise Zebanîlerin eline düşen kovulmuş ve terk edilmiş
kimselelere arkadaş oldu. Bütün bu kötülükleri insanların rızası için
seçti. Onların rızası maten bir şey kazandırmaz. Zira biri rızai olup
överse, diğeri kötüler. Farzedelim hepisi rızai olup onu övseler, ne onun
rukhına destek, ne de ümrüne, yetkisine ve dünya ve ahiretine yar-
dımçı olurlar. Kişinin, bu çürük gayeler uğruna fikrini dağıtıp ahiret
azabına düşer olması tamamen cehalettir.

Bu ve benzeri şeyleri kalbinde tazeliyip düşünmekten uzak kal-
mamalıdır. İnsanlardan tama' etmesi için ise, mal sevgisi bahsinde
geçen ilâca devam etmeli ve kendi kendine şöyle takdir etmelidir; bu
tama' ettiği şey hasul olmaz. Olsa bile birkaç mesellet ve minnetle
olur. Ve eğer Hak Teâlâ'nın rızasını kazanırsa, Hak Teâlâ insanların
kalbini ona bağlayıp isteklerini kolaylıkla verir. Eğer Hak Teâlâ rı-
zasını kazanmazsa rezillikleri açığa çıkar, bütün kalbler cedan nefret
eder. Ayıblanmak korkusunun fedaisini ise şununda yapar ki, kendi
kendine hitap edip der ki, eğer Hak Teâlâ'nın yanında medhodülüyor-
san; insanları ayıblanması sana ne şyan eder. Eğer Hak Teâlâ yanın-
da ayıblanıyorsan, onların övmesi sana ne fayda sağlar. Eğer ilâhî
yolunu seçip kalbini insanların dedikodusundan temizlersen, Hak Te-
âlâ bütün kalbleri senin sevgine süsler.

Eğer ilâhî yolunu seçmeyip kalbini perihanîkten kurtarmazsan,
az bir zaman içinde içinin riya ve nifakı anlaşıp korktuğun ayıb-
lanmaya düşersen ve Hak Teâlâ'nın rızasını kaçırsan, Kalbini ilâhî
hazırlayıp tek kalbli ve tek fikirli olursan, insanların kalbini gözet-
mekten kurtulursan, ilâhî feyzlerin nurları daima senin kalbine ve-
sal olur, sensuz imdat ve inayetlerin arda arkası kesilmez. Bundan
başka ilâhî yolu ve ihlâstan lezzet alma yolu ona açıdır.

Amelî ilâhî, hayır ve taatleri, başkaları, kötülük ve günahlarını
gizlediği gibi gizlemek, taatle Hak Teâlâ'nın bilmesine kanaat etme-
yi adet edinmektir. Gerçi bu haslet elde etmek başlangıçta zordur,
fakat çalıp çaba harcamakla az bir zaman içerisinde kolaylıkla ka-
zanılır, ilâhî ve münacat lezzetini bulur ve öyle bir dereceye gelir ki,
insanlar onun ibadet ettiğini görse de, o onlardan habersizdir.

İkinci makam riya düşüncelerini teskin etmek: Gerçi kişi kendi
mucabbesiyle insanların malından ve medhû senâsından tama'ını
kesip hepisi gövüne kıymetsiz görünüşe dereceye gelir, fakat şeytan
ibâdet esnasında onun akına riya düşüncelerini getirmeğe başlar. Bi-
rinci düşünce, bir kimsenin onun ibâdetine muttali olduğuna bilir, ya-
hut umar. İkincisi, yaptığı ibâdetin insanların haberdar olup onların
yanında kadr-e kıymetinin olmasını arzular. Üçüncüsü, bu arzuyu ka-
bul edip tatbikine arzeder. O hâlde birinci düşünceyi şu yolla defet-
meye çalıp uğraşmalıdır: Kendi kendine, «İnsanların bilmesini ne

yaparsın? Hak Teâlâ seni biliyor. Onun bilmesi hâkidir. Ben başka değil, Halîka muhtacım.» demelidir.

Eğer ikinci düşünce olursa, yani insanların rağbet ve kabulüne meydanlık damarı harekete geçerse, bu anlattıklarımızın hatırlamalı ve: «insanların kabulü, Hak Teâlâ'nın red ve gazabı karşısında bir fayda sağlamaz.» demelidir ki, onun kalbinde o rağbete karşılık bir nefret uyanı.

Böylece o şöhret arzusu onu insanların kabulüne çağırır. Bu nefret ise onu insanların kabulünden meneder. Hangisi galib çıkarsa nefsi ona uyar. Bu anlatılan üç düşünce karşısında üç iş daha vardır. Birincisi, riyâ yapan kimse Hak Teâlâ'nın lânet ve gazabına düçar olacağını kesinlikle bilmesidir.

İkincisi, marifetten doğan nefrettir. Üçüncüsü, aygıtını sağlamlaştırıp riyâ düşüncesini bertaraf etmektir. Zîrâ riyâ kalpte o kadar tedihâm meydana getirir ki, riyâyı düşünmeye mahal bırakmaz ve daha önce riyâyâ karşı olan nefret de, riyâyı görmeye imkân bırakmaz. Böyle olunca da şeytan ona karşı muzaffer olur. Bu şuna benzer ki, bir kimse kendini hilm sıfatı üzere bulundurur, kendi nefsinde haşımın âfetini düşünür, takdir eder. Haşım galib geldiği zaman bütün hilm takdirlerini unutar. Bazen riyânın kötülüğünü bizzat bilir ve yaptığı için riyâ olduğunu da bilir. Fakat riyâ arzusunu defedemez, riyâyı seçip insanların kabulüne meyleder. Çok Allen vardır ki, söylediği sözün riyâ olduğunu ve kendisine sadece zarar olduğunu bilirken onu söyleyip tevbeyle geçiktirir.

O hâlde riyâyı defetmek, onu kerih görmek kuvvetinin miktarına göredir. Riyâyı kerih (çirkin) görmesinin kuvveti ise, marifet kuvvetinin miktarına göredir. Marifetin kuvveti iman kuvvetinin miktarına göredir. İman kuvveti gökteki meleklerden yardım görür. Riyâ ise, dünya arzusu miktarına göre olur. Dünya arzusunun miktarı şeytandan geldiği için, kulun kalbi bu iki asker arasında çekiştilir. Onun kalbinin bu askerlerin her ikisiyle de ilgili vardır. Hangisinin ilgili kuvvetli görürse, kalb ona daha yetenekli olur ve ona daha çok meyleder. Bu işi başlangıçta kalbe yerleşmiştir. Zîrâ kul ibâdetle başlamadan önce ona ya melekler ahlâkı galib olmuş, yahut da şeytanlar ahlâkı galib olmuştur. Sonra ibâdet sırasında riyâ düşüncesi olunca, ezeli takdirde hangi hâl galib ise ona yönelir, hangi taraf kismet olmuş ise, himmet atı o tarafa koşar. Gerek meleklerin ahlâkıyla ilgili olsun, gerekse şeytanların ahlâkıyla.

ZARAR VERMEYEN RİYA

Bil ki, riyâ arzusuna mubaletet edip onu kerih görmekte, kalbinde riyâ vesvesesinden eser kalırsa ondan mes'ul olmazsın. Zîrâ riyânın vesvesesi insanın yaratılışında vardır. Sen insanın yaratılışını değiştirmeye memur değilsin. Belki sana emir edilen sendeki insan ta-

hianın riyâyı kahr ve mağlûb edip emrinin altına almasıdır. Tâ ki, bu riyâ seni cennetle azlına atmasın. Sana emir edilene muktedir olman, onu kahr ve mağlûb ettiğine delildir. Sorumluluk hakkını edâ etmek için bu kadar kıyakat eder. Kalbine doğan isteklere muhalefet etmen, onları kötû görmeyen, o isteklere keffâret olur.

Çünkü sahabe (r.a.) Resûlullah'a sordular; bizim aklımıza öyle sevmediğimiz düşünceler gelir ki, bize gökten yere atılmak onlardan daha kolay gelir. Resûlullah buyurdu ki: «Kalbiniz bu hâl vâki oluyor mu?» olur, ya Resûlullah, dediler. Buyurdu ki: «Bu sadece imandan İleri geline. Sahabeyle vâki olan düşünceler Hak Teâlâ hakkında idi ve hâlâ iman da o düşünceleri sevmektir. Yoksa o düşüncelerin kendisi değildir. O hâlde kerih görme, Hak Teâlâ hakkındaki düşüncelere keffâret olup onları silince, kuşlar hakkındaki düşünceleri kerih görmekle silinmeleri daha kolaydır.

Bazen olur ki, bir kimse bu düşüncelerde şeytana muhalefet edebilir. Şeytan bu hususta ona hâsed eder. Muhalefet etmeyi doğru gösterir ki, şeytanla mücadele etmekle meşgûl olup münacattan, şikâir ve fikirden geri kalsın. Bu da yanlıştır. Bu hâl de dört derecedir:

Birincisi, onunla mücadele etmekle uğraşıp çok zamanını geçirir. İkincisi, şeytana yalınlayıp defetmekle yetinir ve münacatla meşgûl olur. Üçüncüsü, yalınlayıp defetmekle de meşgûl olmaz. Zira defetmek ve yalınlamak da onun zamanını alır. Onun için aldırıp etmeyip münacatla meşgûl olur. Dördüncüsü, çok ihlâsla çabamayı aklından çıkarmayıp daima doğru yolda ihlâkî olur. Böylece şeytan ona kıyıp ondan yüz çevirir. Derecelerin en yükseği budur. Zira şeytan bu derece ihlâsını anlayınca ondan ümidini keser.

Bunlar ça dört kimseye benzeyen ki, ilim öğrenmek için yola çıkarlar. Yollarına bir hâsedçi durur, onları alkoymaya çalışır. Onlardan biri o hâsedçiyi dinlemeyip onunla kavga ve mücadele eder, onu kovalar ve çok zamanını geçirir. İkincisi, hâsedçi onu alkoymaya başlarsa, onu defeder fakat onu kovalamaz, zaman geçirmez. Üçüncüsünü alkoymak isteyince, onu defetmekle hiç meşgûl olmaz. Dördüncüsü ise sözünü duymamak için çabuk geçip gider. O hâlde hâsedçi ilk iki talebeden isteğini kırmayınca onun için üzülür. Üçüncüden hiç almamış olur. Dördüncüden ise isteğini alamadığından başka onun çabası ve gayretini arttırmış olur. Bunların hiçbirini alkoymaya çalışmaktan pişman değildir. Ancak dördüncüsü için: «Ne olaydı, onu menememiş olaydım ki, arzusuna böyle koşmıyaydı.» der. O hâlde en iyi ve evvâle hâlinde şeytanla tartışmaya girmeyip çaburak münacatla meşgûl olmaktır.

AŞIKÂRE TAAT ETMEK CAİZDİR

Bil ki, ibâdetleri gizlemekte riyâdan kurtulma faydası olduğu gibi, ihtar etmekte de insanların ona uyma ve onları hayra teşvik etmek faydası vardır. Bunun için Allah Teâlâ taat (ibâdeti) gizli ve

aşkıdır yapanlar hakkında buyurur ki: «Eğer aşkîre sadaka veriseniz iyidir, gıfî veriseniz daha iyidir.»

Bir gün Resûlullah biraz mal istedi. Ensar'dan bir kimse bir kese altın getirip Resûlullah'ın önüne koydu. İnsanlar o Ensar'ın bir kese altın getirdiğini görünce, herkes mal getirmeye başladı. Resûlullah buyurdu ki: «Bir kimse iyi bir çığır açıp da onu gören başkası da ona uyarırsa onun için hem kendi sevâbe hem de ona uyanların sevâbe hasıl olara.»

Yine hacca, yahut gazaya giderken bineğini, ağızına hazırlayıp şevk ve istekle şehirden çıkan ve böyle onu gören insanları da hac ve gınyaya teşvik eden; yahut gece yarısı namaz kılıp başkaları da se-siyte uyanırlar diye yüksek sesle okuyan da böyledir. O hâlde gerçek şudur ki, eğer riyâdan emin olursa insanların kendisine uyması için taati ihtar etmek daha fazîletlidir. Eğer riyâ arzusu harekete geçerse başkalarının râğbeti fayda vermez.

O hâlde onun hakkında taati gizlemek daha iyidir. Şu hâlde ibâdetini ihtar etmek isteyen kendisine uymak mümkün olan yerde ihtar etmelidir. Zîrâ bazı kimseler vardır ki, alle fertleri ve yakınları ona uyar, çarşı ve pazar halkı uymaz. Bazı kimseler vardır ki, çarşı pazar halkı ona uyar, diğerleri uymaz.

Yine kişi daima kalbini göstermekten uzak kalmamalıdır. Zîrâ ek-seriya onun kalbini gizli olup başkalarının ona uyma bahanesiyle İbâdetini ihtar ettirip helâk eder. Zayıf olan kimse, suda yüzmesini bilmeyen ve boğulmak üzere olanın elini tutup onunla birlikte boğulan kimseye benzer. Kurvetli ise ve suda yüzmesini ustaca biliyorsa hem kendini, hem de başkalarını kurtaran kimseye benzer. Bu derece peygamberler ve veliler derecesidir. Herkesin buna aldanmayıp mümkün derece İbâdetini aşkîre yapmaması gerekir. Bu hususta doğru-luğuna şâmet şudur; şöyle takdir etmelidir ki, eğer kendisine, «Sen taatini gizli yap ki, insanlar başka âbide uyanırlar; sana da İbâdeti ihtar etmek sevâbe hasıl olur.» deseler, eğer nefsi ihtar isterse, bu demektir ki, âhiret sevâbe kazanmak arzusunda değil, Kadr-u kıymet şahîbi olmak arzusundadır.

Taat-i ihtar etmenin başka bir yolu da, yaptığı taati başkasına anlatmaktır. Nefsî bundan da bir çeşit lezzet alır. Bazen yaptığıı fuzasıyla anlatır. O hâlde insanların övmesi ve ayıbdaması; reddi ve kabulü, nazarında bir oluncaya kadar dilini tutup İbâdetini ihtar etmemelidir. Bundan sonra eğer İbâdetini anlatmakta insanların kalbini teşvik ve tahrik anlama olursa, onu anlatmak hayırlıdır. Büyüklere çok kimseler böyle İbâdetlerini anlatmışlardır.

Zîrâ onlar kuvvet ve kudret sahibi idiler, Sa'd bin Muaz (r.a.) der ki: «Müslüman olduğundan beri hiçbir amel yapmadım ki, nefsim; "bu ameli âhirette sana soracaklar ve sen onun cevabını vereceksin" demiş olmasın ve Resûlullah'tan hiçbir haber işitmedim ki, onu doğ-ru olarak hükmetmiş olmayayım.»

Hz. Ömer der ki: «Sabahleyin kalkınca işlerimin zor veya kolay olacağından korkmam. Zira hangi hayır olduğuna bilmem.»

İbn-i Mes'ud der ki: «Sabahleyin ne şekilde kalkarsam, onun ah-sini arzu etmem.» Hz. Osman (r.a.) der ki: «Resûlullah'a bint ettiğimden beri sağ elimde avretimi tutmadım, teğanni etmedim. (Şarkı türkü söylemedim) ve yalan söylemedim.»

Ebû Sâfyân der ki: «Ödügüm zaman benim için ağlamayı; müstâman olduğumdan beri günah işlemedim.»

Cener bin Abdülazîz der ki: «Hak Teâlâ'nun bana takdir buyurduğu hiçbir şeyin aksini arzu etmedim ve Hak Teâlâ'nun takdirinden başka hiçbir şeye naz gösterip sevinmem.» Bütün bu söylenen sözler, kuvvetli ve büyük velilerin sözelidir. Zayıfların bunları işitip mağrur olmaları gerekir.

Bil ki, Hak Teâlâ'nın vukû bulan işlerinde hiç kimenin idrâk edemeyeceği hükmetler vardır. Herşeyin altında akıllıların anlayamayacağı gizli hayırlar vardır. Riyâ bile müraların helâkine sebep olduğu hâle onda insanlar için birçok hayırlar vardır. Zira başkaları onu ihlâs üzere sanıp ona uyarlar. Anlatırlar ki, Basra'da âdet idi. Sabahleyin hangi mahalleye gidilse Kur'an, zikir ve tesbüh sesleri duyulurdu. Onun sebebiyle insanların Kur'an okumak ve zikre râğbeti fasia olurdu.

Sonra bir kimse riyâ hususunda bir kitap yazdı. Halk o kitaba görünce Kur'an okumak ve zikirden el çekti. Kur'an okumak ve zikir yapmak râğbeti gevşedi. O hâlde gören büyükler: «Ne olaydı, bu kitap yazılmıyaydı.» dediler. O hâle müraler başkalarına fedâ olur, yâni kendileri helâk olur, başkalarını da kurtuluşa çağırırlar.

GÜNAHI GİZLEMENİN RUHSATI

Bil ki, İbâdeti ihzar etmek, bazen riyâ olduğu için, câiz değildir; fakat günahları yedi ömrle hiçbir zaman ihzar etmek câiz değildir.

Birinci âzâr: Allah Teâlâ: «Fak ve günaha gizleyin.» buyurmuşdur. Resûlullah da buyurur ki: «Kendisinden bir günah sadır olan kimse, onu Allah Teâlâ'nın örtü perdesinde gizli tutmalıdır.»

İkinci âzâr: Bu dünyada günahın örtülü kalması, öbür dünyada da örtülü kalacağına müjdedir.

Üçüncü âzâr: İnsanların ta'n ve ayıblamasından sakınmak için gizlenmelidir ki, onların ayıblamasıyla kalbi meğrûl olup İbâdeti karışık olmasın.

Dördüncü âzâr: Ta'n ve ayıblamadan kalbi incinmemesi için gizlenmelidir. Zira ayıblamadan incinmek insan tabiatının icbâ olup ihtiyarî bir iş olmaya için ondan kaçınmak haram değildir. Övülme ve kötülennmeyi bir görmek tevhid mertebesidir. Herkes ona ulaşamaz. Ama kötülennmek korkusuyla taat etmek câiz değildir. Zira taat ihlâsî olmalıdır ve kişinin övülmemeye sabretmesi kolaydır. Fakat kötülennmeye sabretmek zordur.

Beşinci öadır: Kendisine kastedip incitirler diye günahına gizler. Bu sebeple günahları gizlemek ruhsatı şerhâta vardır. Ve eğer had cezası lazım gelirse de, günahı gizleyip tevbe etmek câizdir. O hâlde geri had vurulmaktan çekinip günahları gizlemek câiz olunca, başka yünden de incinmek korkusundan günahları gizlemek de câiz olur.

Altıncı öadır: İnsanlardan utanacağı için günahı gizler. Zîrâ utanmak iyidir ve imandır, denilmiştir. Utanmak için günah gizlemek ayıptır, riya için günah gizlemek ayıptır.

Yedinci öadır: Fâşkların yapacağı günahı görüp kendisine uyarılarından korktuğu için günahına gizler. Kendisini takvâle bilemeler diye gizlemes. Zîrâ bu riya olur ve haramdır. Ama içi dışı bir olan kimse, sadıklar derecesine erişmiş olur. Bu da hiç günah işlememektir. Ama günah işleyince gizlemeyip «Hak Teâlâ bunu bilir, kuldan ne saklıyayım.» demek, sadece cebâlet olur, müslümanlara, yakışmaz, belki Hak Teâlâ'nın şeriat perdesini korumak bütün müslümanlara farzdır.

RİYA KORKUSUYLA HANGİ İYİLİKLERİ BIRAKMAK CAİZDİR

Bil ki, taat üç derecedir: Birisi taat yapan fertlere aittir, toplumla ilgili yoktur. Namaz ve oruç gibi. Birisi de, toplumla ilgili olan taattır. Halkîlik, kadınlık ve emirlik gibi. Bir diğeri de, hem taat ile hem de toplumla ilgilidir. Vasa, nasîhât gibi.

Birinci kısım: Namaz, oruç, hac ve benzerileridir. Bunlarda hiçbir zaman riya korkusundan emin olmamalıdır. Ne farzında, ne de sünnetinde. Fakat eğer riya düşüncesi ibâdetin başında, yahut ortasında olursa, oruç defedip niyeti tazilemelidir; ve insanların bakması sebebiyle ibâdetini ne fazla, ne de azlık yapmamalıdır. Ancak ibâdet niyeti hiç kalmayıp tamamen riya için ibâdet ettiği yerlerde kısa kesmelidir. Zîrâ bu zaten ibâdet olmaz.

Fakat niyetin aslı yerinde durdukça insanların bakmasından korkup ibâdeti bırakmak câiz değildir. Gerçi sadece insanların bakması için ibâdet etmek de şirkîdir. (Allah'a ortak koşmaktır). O hâlde bil ki, şeytan seni ibâdet etmekten alakoyarak istiyor. Bunu yapamayınca, sana insanlar bakıyor, senin ibâdetin riya oluyor, diye işva verir ki, bu hile ile seni ibâdetten alakoysun.

Eğer bu hususa aldırırsan, mesele, yerin dibine de gidersen, yine şeytan, «İnsanlar senin azleti seçip zâhîd olduğunu bilirler, bu zâhîdlik değildir, riyadır.» diye işva yapar. O hâlde çıkar yol budur ki, oca: «Kâhî insanlara bağlayıp onlar sebebiyle taati terk etmek de riyadır. İnsanların görmesiyle görmemesi benim yanımda birdir. Adet edindiğim şeyleri yaparım ve insanların benim nerde olduğumu bilmediklerini farzedirim.» deyip işvasını defletmelidir.

Zîrâ bu işva ile ve insanlardan korkmak sebebi ile ibâdetten el çekmek şuna benzer ki, bir kimse kölesine der ki, şu buğdayı ayıkla

kula buğdayı ayıklamayıp efendisinden ösar dileyip der ki, buğdayı ayıklamaktan korktum. Zîrâ korktum ki, iyice yapamam. O zaman efendisi der ki: «Ey ahmak, şimdi hiç ayıklamadın ve hiç ayıklamamak zamanında yine iyice ayıklamamak anlamı vardır.»

O hâlde Allah Teâlâ kula İbâdeti İhlâkî yapmayı emretmiştir. Kul amelden el çekince, İhlâktan da el çekmiş olur. İslâm da amel ile olur, amelîs olmaz. Ama İbrahim-i Nihal hakkında anlatılan hikâyeye ki, İbrahim daima Kur'an okurdu. Bir kimsa içeri girince Kur'an-ı kapatırdı ve benî Kur'an okurken görmesinler, derdi. O sözü şunun için söyledi ki, çünkü bilirdi içeri gelen adamla muhakkak konuşmak icâp edecektir.

Onun için Kur'an okumayı bırakıp onunla konuşmak lazım gelmesin diye önceden Kur'an-ı kapatmayı daha iyi bulurdu.

Hasan-ı Basri der ki, «Bazı âbidler vardır ki, ağlamasa gelince, kimse bilmesin diye ağıktan ağlamaz güler.» Hasan-ı Basri'nin anlattığı gerçekten usak değildir. Zîrâ ağıktan ağlamamanın, içerde gizlenen ağlamaktan daha çok fasâleti yoktur ki, İbâdetin terk edilmesinin lâzım gelmiş olsun.

Yine Hasan-ı Basri der ki, «Bazı kimseler vardır ki, insanlar ona zâhid sanmasınlar diye, yollardan zararlı bir şey kaldırmazlar.» Bu zavıfların hâlini andırır ki, insanların onların hâline mu tâlî olmakla İbâdetlerinin kaçınmasından korkarlar. Fakat çöhret kazanmak korkusuyla bu gibi şeylerden el çekmek iyi değildir. Ancak hâli ziyaf olan selâmetini bunları yapmamakta bulan kimseler bundan müstesnadır. Zaten bu da noksan bir derecedir.

İkinci kısım: Halîfelik, kadâlik ve emirlik gibi toplumla ilgili İbâdetlerdir. Bunlar adalet üzere yürütülürse İbâdetlerin en büyüğüdür, adaletsizlikle yürütülürse günahların en büyüğüdür. Kendine güvenmeyen kimselerin bunları kabul etmesi haramdır. Zîrâ bunlar adaletsizlikle yürütülürse, büyük âfetler meydana getirir. Demek ki bunlar namaz kılmak, oruç tutmak gibi değildir. Zîrâ oruç tutup namaz kılmamanın kendilerinde lezzet yoktur. Lezzet, insanların onları bilmesindedir. Ama hükümet sürmesinin kendisinde büyük lezzet vardır. İnsan nefsi hükümetle kabarıp ve çeşitli serkeşlikler meydana gelir.

O hâlde hükümet, adaletle iş göreceğinden emin olan kimseye yarıktır. Fakat kendini deneyen ve karşılaştığı işlerde emanet ve diyarını koruyan, fakat hükümet mertebesine ulaştığı takdirde değişeceğinden korkan veya azî korkusundan insanlara yaranmak tehlikesi olan kimse hakkında ihtilâf etmişlerdir.

Bâniları der ki, bu kimse hükümeti kabul etmelidir. Çünkü onun bu korkusu sadece bir zandır.

Zîrâ kendini denemiştir. Denemeye İhtîar edildir. Bîze göre doğrusu şudur ki, kabul etmek câiz değildir. Zîrâ nefis adalet üzere olduğunu isbât ettikten sonra da bazen olur ki, bu sadece hile ve aldatma olur, hükümet makamına kavuştuktan sonra bu hâlden döner. İşin başlangıcında tereddüt gösterince, umumiyetle değişir. O hâlde

kaçınmak daha iyidir. Çünkü hükümet ancak kuvvetli kimselerin kadırdır.

Ebü Bekir Sâddık Raî'e buyurdu ki: «İki kimse üzerine de olsa hükümeti kabul etme.» Hz. Ebü Bekir halifeliği kabûl edince, Raî: «Ey Sâddık, beni hükümetten kaçırdurdu, sen halifeliği neden kabûl ettin?» dedi. Ebü Bekir: «Şimdiki hâle yine seni hükümetten sakındırırım. Hak Teâlâ'nun lâneti adaletle iş görmeyen kimse üzerine olsun.» buyurdu. Zayıflara iltisaz etmek, şuna benzer ki, bir kimse öğlunu suyun kenarına gitmekten alıkor; fakat kendisi pervasızca suya girer. Zirâ suda yüzmeyi bilir. Eğer öğlan da babasının yaptığını yaparsa bozulur. Sultan zâlim olursa ve kade hükümlerde adaleti gözetmeyip ilare ve yaranma lâzım gelirse, kadılığa kabûl etmek câiz olmaz. Kabul etmiş olursa, azl korkusu mazeret olmaz, azl edilmeye kadar adaleti terk etmek gerektir. Azl ettüklerine de sevinmelidir. Eğer Hak Teâlâ'nun rûsası için hükümeti kabûl etmiş ise, böyle olmalıdır.

Üçüncü kısım: Va'z, fetvâ, tedrisat (öğretmek) ve hâdis rivâyet etmektir. Bunlarda da büyük lezzet vardır. Namazdan ve oruçtan daha çok riyâ bunlara karışır. Bunlar hükümete (hüküm sahîbi olmaya) yakındır. Şu kadar fark vardır ki, va'z ve nasihat iştenlere faydası olduğu gibi, söyliyenlere de faydası vardır. Çünkü bunlar insanları dine çağırırlar, riyâdan menederler. Hükümet etmek bunlar gibi değildir. Bu itibarla bir kimsenin va'z ve nasihatine riyâ karışsa, vaizin va'z ve nasihatinden vazgeçip geçmeyeceği hususunda ihtilâf vardır. Bazıları bunlardan da kaçınmışlardır.

Zirâ sahabelerin çoğu kendilerine fetvâ sorulunca, cevap vermez-yip başkasına havale ederlerdi.

Bişr-i Hafî (r.h.a.) birçok hâdis kitabı sandıklarını yere gömdü. Kendisine: «Niçin böyle yaptın?» diye sorulunca, «Kendimde muhaddislik arzusuna daydım. (Hâdis rivâyetçiliği). Eğer duymasaydım, rivâyet ederdim.» dedi. Geçmiş büyükler der ki, «Mühaddislerin, (hâdis rivâyet edenlerin) haddesânâ (bişr bildirdi) dedikleri, dünya kaplarından bir kapıdır. Haddesânâ diyen, bana başta yer verin demek istiyor.»

Bir kimse halka nasihat etmek için Hz. Ömer'den izin istedi. Hz. Ömer izin vermedi ve korkarım ki gururla kendini abeste yakarsın, dedi. İbrahim-i Toyml der ki, «Eğer kendinde konuşmak arzusunu bulursan sus, eğer susmak arzusunu bulursan konuş.» Bize göre en iyisi şudur ki, mühaddis (hâdis anlatan) ve vâiz kendi kalbine bakmalıdır; riyâ niyeti yanında Hak Teâlâ'ya taat etmek niyeti de var mıdır? Eğer her ikisi de var ise, hâdis rivâyet etmek ve va'z etmekten el çekmeyip kalbinde ibâdet niyetini sağlamlaştırmaya çalışmalıdır. İbâdet niyeti kuvvetleninceye kadar buna devam etmelidir. Bu ibâdetlerin hâkmü mâfile namazın hâkmü gibidir.

Niyetin aslı bulunduğu müddetçe bunları bırakmamalıdır. Ama hükümet bunun aksinedir. Hükümette niyet hâlis olmayıp karışık

olursa ondan kaçınmak daha iyidir. Zira kısa zamanda bozuk niyet galib olur ve durum değişir.

Bu sebepten Ebû Hanîfe köle ve hükümetten kaçtı. Ona kadîh tekliif ettiler. «İyon büyük değılim ve eğer doğru değılme yalan söylemiş olurum. Yalan söyleyemin kadîha İyâkâti yoktur.» dedi. Fakat öğretmekten İntina etmedi. Ama eğer cîsin kalbında hiç İbâdet niyeti olmayıp bütün niyeti makam ve İtibar arzussa olursa ondan el çekmek farz olur.

Eğer o kimseler, İyle İse nasıl etmek gerek diye sorarlarsa, bakırız; eğer onun konuşmasında insanlara fayda olmazsa, meselâ secilli, kâfiyeli, bol nükteler ve gârib tâbirlerle va'z ve nasîhât edip insanlara rahmet va'd etmekle günah işlemek için onlara cesaret verem, yahut mücadele, ihtilâf ve münazara İlimlerini öğretip insanların kalbine mücadele ve üstünlük taslama tohumunu ekmek yünü olan kimseler gibi İse, onları bu va'zdan ve öğretmekten menzetmek hem kendî hakkında, hem insanlar hakkında büyük bir sevâbtır.

Ama eğer onun konuşması insanlara faydalı olup şeriatın kaidelerine uygun olur, insanlar da onu İhtilâf bilirler ve dinî İlimleri öğretip insanlara faydalı oluyorsa, ona va'z ve öğretmekten vazgeçmeye İstin vermeyiz. Çünkü vazgeçmesinde başkalarının zararı vardır. O bir kişidir, dinleyenler İse binlerceedir. Bir kişinin zarar, binlerce kişinin zararından çok değıldir. Bize binlerce canı kurtarmak, bir canı kurtarmaktan daha İsemlidir. Bu İtibarla onu insanlara fedâ edip va'z yapmasına, İlim öğretmesine rahsat veritiz. Resûlullah (s.a.s.) buyurur ki: «Allah Teâlâ bu dine, dünden hiç misâbi olmayan kimselerde de yardım eder.» Hâyle va'z eden, İlim öğrenenler de onlardan olur. Bu İtibarla biz onlara ancak şunu söyleriz: Va'z ve öğretmekten vazgeçme, riyâdan uzaklaşp niyetini İhlâş yapmak için çalış, gayret et ve va'zdan önce sen faydalısın, Allah'tan kork, ondan sonra insanları korkut.

Sual: Eğer vâizin niyetinin doğru olup olmadığı ne İle bilinir, onun âlmeti nedir? diye sorularsa, deriz ki, vâizin niyetinin doğru olmasının âlmeti; onun maksadının, insanları Allah yoluna, hidâyet yoluna sevk-etmesi, dünyadan çevirmesi ve onlara acımasıdır. Şöyle ki, eğer bir vâizin daha ortaya çıkıp insanlara faydalı olduğunu, insanların onun sözlerini kabûl ettiklerini duyarsa sevinmelidir.

Zira bir kimse kuyuya düşse ve o kuyunun ağzında kocaman bir taş olsa ve kendisi acıyarak büyük bir gayretle o taşı kaldırıp onu kurtarmak isterken, bir kimse gelip o taşı kaldırıp onu bu zahmetten kurtarsa kuşkusuz sevinir. Eğer o vâiz de, başka vâizin sözlerinin insanlara tesir ettiğine sevinmeyip kendisinde hâşed eseri görürse, andaşır ki; onun maksadı halkı, Hakk'a değıl, kendine çağırmaktır.

Eğer bir âlmetli de, onun meclisine dünya ve hükümet adamları geldiği zaman sözü değışmeyip evvelki âdeti üzere devam etmesidir. Eğer bir âlmetli de, vaaz İyle bir sözle dayandı ki, eğer onu söylerse, onu duyanak halk feryad edip ağlayacak olsa ve o sözün esası doğru

olmayıp aslı olmasa, orada onu zikretmeyip terketmesidir. Bunları ve bunlara benzer hususları içinde araştırmalıdır.

Eğer bunları kendisinde buluyor ve kalbinde bunlara karşı bir istememezlik oluyorsa, bu kimse tam anlamıyla riyâkârdır. Eğer kalbinde istememezlik olursa, bu ona delildir ki, kalbinde riyâdan başka iyi niyeti de vardır. O hââlde bu niyetin gâlib olması için çalışmalıdır.

İBÂDET ARZUSUNUN DEĞİŞMESİ

Çok zamanlarda insanların hazır bulunması sebebiyle mâhidin kalbinde ibâdet etmek zevki hâsıl olur. Oysa ki o zevk gerçektir, riyâ değildir. Zira mü'min daima ibâdete arzuludur. Fakat bazen bir şey ibâdete mâni olur. İnsanların hazır bulunmasıyla o mâni kalktığı için ibâdet zevki doğar. Nitekim bir kimse evinde İben Teymüccid'i namazını kılmaması zor olur.

Zira kendi ehliyle yatmak ve konuşmakla meşgûl olur yahut ya-tığı hazır olduğu için yatmak ister. Başkasının evine gidince bu mâni ortadan kalkmakla ibâdet zevki doğar yahut bir evde yalnız olduğu için uykusu gelmez, namazla meşgûl olur. Yahut namazla meşgûl olan insanları görünce, orada da o zevk meydana gelir ve: «Ben de sevâb kazanmak için bunlara uyuyam; çünkü benim de sevâba ihtiyacım onlardan az değildir.» der.

Başka bir yerde de insanların oruç tuttuğuna gördüğü için, yahut annesiz bir yemek bulamadığı için oruç zevki doğar. Yahut bazı insanların camide teravih namazına kıldıklarına görünce, kendisi de evinde teravih kılmağa tembellek ediyorsa, teravih kılantarı görünce, onlara uymak arzusuyla tembelleği gider.

Yahut Cuma günü insanları namaz zikir ve tesbîhle meşgul olduklarını görünce, her günkü adetinden çok namaz kılmağa başlar.

Bu anlatılanların hepsi riyâsız yapılmaması mârûkündür. Fakat şeytan ona iğva verip der ki; bu ibâdetleri yapma. Çünkü bu arzu insanların beraber olma sebebiyledir, riyâdır.

Bazen olur ki, insanlarla beraber olduğu için, haddi sâtında hayr arzusu yoktur. Fakat şeytan iğva verip der ki, bu ibâdeti kesme, zira bu ibâdet arzusu eskiden sende vardı, insanlarla beraber olduğun için değil.

Bu ütbâlarla bunları birbirinden ayırmak lâzımdır. Hayır niyetinin işareti şudur ki, eğer kendisinin insanları görüp insanların kendisini görmediklerini farz ettiği takdirde, yine zevk ve râğbeti yerinde kalırsa, niyeti hayra olur, eğer kalmazsa, riyâ olur; ondan vargıçma-lıdır. Eğer her ikisi de olursa, yani hem hayır niyeti, hem de insanlar tarafından övülme sevgisi olursa, hangisi kuvvetli olursa, ona itimat etmelidir.

Meselâ Kur'an-ı Kerim'in bir âyetini işiten bazı kimselerin ağladığını görünce, kendisi de ağlasa ve yalnız İken ağlamazsa, onun bu husustaki ağlaması riyâ olmaz.

Zirâ insanların ağlamasını görmek kabîl yumuşatar, insanları üzüntülü görmek insanı üzer, ağlamaya, ah feryad çekmeye sebep olur. Bazen ağlamak içten gelir, feryad, figân etmek ise, başkalarının duyması için riyâ olarak yapılır. Bazen de vevd'den yakılır düşer; ve hemen kalkabildiği hâlde, vevdin aklı yoktur, yapmacıktır demesinler diye, hemen kalkmaz. Bu durumda zahid müral sayılır.

Ama başlangıca nazaran müral değildir. Bazen de raka etmeğe başlar, kuvveti yerinde İken bir kimseye dayanıp ağır ağır yürür ki vevdi tez geçti demesinler. Yine aklına gelen günah için «Esteğfurullah, yahut Euzu billâh» der, yahut insanları ibâdette görünce kendi takrirâtını hatırladığı için «Esteğfurullah» der. Bunların riyâ olma ihtimâli var ise de, riyâ değildir. Bu itibarla uyanık ve dikkatli olmalıdır.

Resûlullah buyurur ki: «Siyânın yetmiş kapısı vardır.» Kendisinin de riyâ düşüncesini bulan, Hak Teâlâ'nın onun kötülüklerini bildiğini ve ona kötülükleri içinden temizleyinceye kadar Hak Teâlâ'nın gazab ve azâbında olduğunu düşünmelidir. Ve Resûlullah'ın şu hâdîsini hatırlamalıdır: «Münâfıklık hususundan Allah'a sığınırım.» Münâfıklık husuu, bedeniyle mütevâzî olup kalbiyle mütevâzî olmamaktır.

AMELLEERDE İHLÂSIN ŞART OLMASI

Bil ki, namaz ve oruç gibi taat olan herşeyde ihlâs farzdır, riyâ ise haramdır. Ama mülbâh olan şeylerden sevâb kazanmak istiyorsa, yine ihlâs şarttır.

Meselâ bir müslümanın işini görmeğe çalışırsa, sevâb almak maksadıyla yapıyorsa, niyetini doğru tutmalıdır, ondan teşekkür, mü-kâfât ve karşılık beklememelidir. Yine bunun gibi, bir kimseye ilâm öğretince, meselâ; talebesinden, kendi arkasından yürümesini ve hizmet etmesini beklerse, karşılık istemiş olur ve sevâbını alamaz. Ama eğer hiç hizmet beklemeden talebesi hizmet etsin, en iyisi onun hizmetini kabul etmektir. Fakat kabul etse de, maksadı hizmet olma-yınca, sâhir budur ki, eğer hizmeti bırakacağı takdirde tuhafına git-mese sevâbı sıyrıılmaz. Fakat hocalar, haram ehli talebelerim hizmetinden kaçınmışlardır. Hatta onlardan birisi kuyuya düştü, onu çıkarmak için ip getirtiler. Onlara yemlin verildiği, benden hâdis dinle-yen, yahut Kur'an okuyan elini ipe uzatmasın. Zirâ o karşılığın, sevâ-bına iptâl etmesinden korktu.

Birisi Süfyan'a Sevri'ye hediye getirdi. Süfyan hediyesini kabul etmedi. O kimse: «Ey Süfyan, ben senden hiç hâdis dinlemedim.» dedi. Süfyan: «Evet ama, kardeşim hâdis dinliyor. Bu hediye sebebiyle belki kardeşine başkalarından daha çok acırım.» dedi.

Bir kimse de Süfyan'a iki kese altın getirdi ve: «Ey Süfyan bilirsün, benim babam semin dostun idi. Ve belâiden yordı. Şimdi bu getirdiğin altın babamdan miris yolu ile bana intikâl etti, helâl maldır, bunu benden kabûl et.» dedi. Süfyan kabûl edince o kimse gitti. Süfyan oğlusunu arkasından gönderdi, o altını geri îade etti. Meğer Süfyan'ın hatırına şu gelmiş: Onun babasıyle dostluğum Allah içindi, herhangi bir gayenin karışmasına istemem. Süfyan'ın oğlu der ki, geri babamın yanına döndüce, sabr edemedim, «Baba, senin kalbin taştan mıdır? Görüyorum, benim çolak çocuğum vardır ve hiçbir şeye mâlik değilim, bize acımasın mı?» dedi. Baba: «Oğlum, sana gerekli olan o altını alıp ihtiyacına harcamaktır. Fakat kıyamet gününde sen benden soracaksın. Onun cevabını vermeğe tahatun yoktur.» dedi.

Bunun gibi öğrenci de, Hak Teâlâ'nın rızasından başka birşeyi istememel, hocasından hiçbir şeyi beklememelidir. Bazen öğrenci sanar ki: hocasının, kendisini salih bilip eğitimine önem vermesi için, taat, ihâdetini ona göstermek câzîdir. Böyle sanmak sadece hatâdır ve rıyânun da kendisidir. Belki kişisin, hocasına hizmet etmekle onun yanında değil, Allah'ın yanında derece beklemelidir.

Yine bunun gibi evlâtların, ana ve babalarına hizmet etmekle Allah için rızalarını istemeleri gerekir, yoksa âbid ve zâhid görünerek ana ve babalarının rızasını talep etmemelidirler. Çünkü bu günahdır. Hülâsa sevâb beklediği her iş sadece Allah için câmah, başkaları için olmamalıdır.

DOKUZUNCU ASIL

KIBİR VE UCBUN İLACI

Bil ki, kibir yâni kişinin kendini büyük görmesi kötü bir hâslettir ve hakikatte Hak Teâlâ ile düşmanlık yapmaktır. Zira kibir ve azâmet yalnız Hak Teâlâ'ya lâyıktır. Bunun için Kur'an-ı Azîm'de Cebbar ve Mütekebbirler çok kötülenmiştir. Nitekim «Böylece Allah Teâlâ bütün Mütekebbir ve Cebbârların kalbini mühürler.» (Gafir sûresi, âyet: 35) buyrulur.

Yine, «Bütün Mütekebbir ve Cebbârlar ümitsizliğe düştüler.» (İbrahim sûresi, âyet: 15) buyurdu. Yine Mûsa (s.a.) nun ağzından buyurur ki: «Hesâb gününe inamayın bütün Mütekebbirlerden benim ve sizin Rabbinize sığınarım.» (Gafir sûresi, âyet: 27).

Rasûlüllah (s.a.s.) buyurur ki: «Kalbinde bir habbe, yahut bir hardal taneli kadar kibir bulunan kimse cennete girmez.»

Yine buyurdu ki: «Kibirleşmeyi meslek edinenin adını Cebbârlar rûmresine yazırlar ve Cebbârlara verilen azâb ona da verir.»

Haberde gelmiştir ki: «Süleyman (s.a.) şeytanların, cinlerin, imânuharın ve kuşların toplanmasını emir buyurdu. Yüzbâlerce insan

ve cin toplandı. Bûzğdra kendisini göklere çıkarmasını emir etti. Öyle bir yere çıktı ki, meleklerin teshüh seslerini işitti. Sورا yerin dibine indirin diye emir verdi ve denizlerin dibine kadar indi. Ondan sonra gaybta bir ses duydu ki; eğer Süleyman'ın kalbinde zerre kadar kibir olsaydı, onu haraya çıkarmadan evvel yerin dibine batırırdım.»

Resûlullah buyurur ki: «Kâzâmet gününde mütekebbir olanlar Hak Teâlâ yanında hor ve zellî oluğklarından insanların ayakları altında kalan karıncalar süratine girerler.»

Yine buyurdu ki: «Cehennemde "Hebheb" diye bir vâdi vardı. Hak Teâlâ Cebbar ve Mütekebbirleri oraya göndereceğini kararlaştırmıştır.»

Süleyman (a.s.) buyurur ki: «Bubandığu müddetçe hiçbir ihâdetin faydası olmayan günah kibirdir.»

Yine buyurdu ki: «Bir defa bir kimse tekebbürle salınp kendi elbâsesine böhürlenerek baktı, Hak Teâlâ onu yerin dibine batırdı. Kâyâmete kadar batmaktadır.» Yine buyurdu ki: «Kibirli yürüyüp salınan kimse, Hak Teâlâ'yı kendine kızgın bulur.»

Muhammed bin Yaal, bir defa oğlunu salınırken gördü. Ona: «Sen, anneni İkiyüz dirheme aldığın bir câriye olduğunu ve müstümanlar arasında babandan aşağı kimse bulunmadığını bilir misin?» dedi.

Mütarrâf, Mühellebi'nin salınarak yürüdüğünü görünce, «Ey Allah'ın kulu, böyle salınarak yürüme; Cenâb-ı Allah bunu sevmez.» dedi. Mühellebi: «Benden sakın, benim kim olduğumu bilmiyor musun?» dedi. Mütarrâf: «Bilirim; evvel fena kokulu bir su idin, sonunda pis bir leşin ve İkiş arasında ne kadar pislik varsa, onun hammalısın.» dedi.

TEVAZUNUN FAZİLETİ

Resûlullah buyurur ki: «Tevazu edip de, Hak Teâlâ şerefini artırmadığı hiç kimse yoktur.» Yine buyurdu ki: «Herkesin başında (mânevî) bir gemi vardır. O gemi İki melek tutuyor. Tevazu gösterince, melekler gemini yukarı çekip ya Rabbi, bunu yükselt derler. Kibirlik yapınca gemini aşağı çekip ya Rabbi bu kimseyi bütün insanlardan aşağı yap derler.»

Yine buyurur ki: «Aclizliğinden değil, bile bile tevazu gösterene, helâlden kazandığı malı sadaka verene, çaresizlere noyarak ve gerçek âlimlerle oturup kalkanlara saadetler olsun.»

Medinelî Ebû Müslim dedesinden naklederek der ki, bir defa Resûlullah bize misafirdi. Oruç tutuyordu. Orucunu açmak için ons bal karıştırılmış bir bardak süt getirdim. Resûlullah tadınca, tatlı olduğunu bildi ve: «İta getirdiğin nedir?» buyurdu. «Sütlür, ya Resûlallah! Ama biraz bal karıştırdım.» dedim. Elinden yere koydu, içmedi

ve: «Huramdır dememe, ama Allah Teâlâ derecesini yükselttiği kimse kibirlenirse, Allah onu alçaltır. Malını sadaka veren ve israf etmeyen kimseyi muhtaç etmez. Masrafında israf yapanı fakir ve muhtaç eder, Hak Teâlâ'yı çok zikredeni de sever.»

Birgün pertişân bir fakir dilemek için Resûlûllah'ın kapısına geldi. Resûlûllah yemek yiyordu. Onu çağırda, bütün sahabeler o fakirden tiksindiler. Resûlûllah onunla diz dize oturdu ve: «Buyurun, yemek yiyin,» buyurdu. Kureyşlilerden birisi ondan nefret etti ve nefret bakışlarıyla ona baktı. O fakirin mübtelâ olduğu hastalığa yakalanmadan ölmedi.

Resûlûllah buyurur ki: «Allah Teâlâ beni kul ve resûl olmakla, nebi ve melik olmak arasında muhayyer yaptı. Meleklerden dostum Cebrail'e baktım, Şanu Allah'a tevazu et diye işaret etti. Ben de ya Rabbi, beni kul ve resûl yap dedim.»

Allah Teâlâ Mûsa'ya (a.s.) vahiy gönderdi: «Ben, hana tevazu edip insanlara kibirlenmeyen, kalbini daima korkulu tutan, bütün günlerini zikretmekle geçiren ve benim için nefsi arzularını bırakan kimsenin namazını kabul ederim.»

Resûlûllah buyurur: «Kerem, takvâda, şeref, tevazuda ve sen-ginlik, yakındedir.»

İsa (a.s.) buyurur ki: «Dünyada tevazu sahibi olanlar saadetli kimselerdir. Çünkü kıyamet günü minber sahibi olanlardır. İnsanları barıştıranlar da, saadetli insanlardır. Çünkü Firdevs-i A'lî onlarıdır. Yine kalbleri dünyadan temiz olanlar, saadetli insanlardır. Çünkü Allah Teâlâ Hazretlerinin cemâli görmek mükâfâtı onlarıdır.» Resûlûllah buyurur ki: «Hak Teâlâ'nın İslâm dînine hidâyet ettiği, güçsüzlük verdiği, utanılmayacak hâlde yarattığı, bütün bunlardan başka tevazu nisâb ettiği kimse, Hak Teâlâ'nın makbûl kullarındadır.»

Bir kimse çiçek hastalığına yakalanmıştı. Bir grup insanın, yemek yediği yere geldi. Kimin yanına oturduysa o kimse kalktı, gitti. Resûlûllah onu yanına çağırıp yer gösterdi ve: «İhtiyaçlarını çinle alıp evine götüreni çok severim. Çünkü hem çoluk çocuğunun yiyeceğini temin etmiş olur, hem de kalbende olan kibir zâil olur,» buyurdu. Sahabeyle bir gün buyurdular ki: «Neden İbâdetin halâvetini sîde görüyoruz?» Sahabe: «Ya Resûlallah! İbâdetin halâveti nedir?» dediler. «Tevazudur» buyurdular. Resûlûllah yine buyurdu ki: «Ne zaman bir mütevâzi görürseniz, ona tevazu gösterin ve ne zaman bir kibirli görürseniz, kibirlenin ki, hâkir ve sefil olsun.»

Hz. Aişe (r.a.) der ki: «Siz İbâdetlerin en fâziletlisinden habersizsiniz. O tevazudur.» Fudayl der ki: «Tevazu; kimden olursa olsun, ister bir çocuktan isterse halkın en câhîlinden olsun, hakkı kabul etmektir.» Abdullâh bîn Mübarek der ki: «Tevazu; kendini, dünyaca senden aşağı olandan aşağı tutmaktır. Böylece dünyanın senin yanında önemli olmadığını göstermiş olursun ve yine dünya bakımından senden üstün olan kendinden aşağı görmektir. Böylece dünyalık sebebiyle senin yanında kıymetli olmadığını göstermiş olursun.»

Hak Teâlâ İsa'ya (a.s.) vahy gönderdi ki: «Sana bir nimet verdiğim zaman, ona tevazu ile yaklaşırsan, o nimetli sana tamamıdır.» İbn-i Semmak, Harun-ı Raşid'e dedi ki: «Ey mü'minlerin emiri, şerefine kerâher gönderdiğim tevazu şerefinden üstündür.» Harun Raşid: «Ey İbn-i Semmak, güzel söyledin.» dedi. İbn-i Semmak: «Ey mü'minlerin emiri, Allah Teâlâ birisine mal, cemâl ve haşmet verince, malıyla insanlara yardım eder, haşmetiyle tevazu gösterir ve cemâlinde şahid ve iffetli olursa, Allah Teâlâ onu mübâlisler defterine yazar.» Harun bu sözleri işitince, kağıt ve kalem istedi ve onları yazdı.

Süleyman (a.s.) kendi ülkesinde önce zenginleri sorardı, sonra fakirlerin yanına gider, onlarla arkadaşlık yapardı ve ben de bu fakirlerden hirtiyim, dendi. Birçok büyük âtilar tevazu kecusunda birkaç söz söylemişler. Hasan-ı Basri der ki: «Tevazu; evliden dışarı çıkınca, gördüğün herkesi kendinden üstün görmektir.» Mâlik bin Dinar der ki: «Eğer canıde birisi, sârin en hâkiriniz dışarı çıkınca diye çağırırsa, zor olmadan benden önce kimse dışarı çıkmasın.» İbn-i Mûbarek bunu duyunca, Mâlik bin Dinar'ın büyüklüğü bundandır, dedi. Bir kimse Şibî'nin huzuruna geldi. Şibî, sen nesin, dedi. O kimse ben ayaklar altındaki serreyim, yanı en aşağı ve hâkir olan nesneyim, dedi. Şibî: «Ey Allah'ın kulu, Allah senden bendiği kaldırırsa, sen en son yeri kendine tâyin ettin.» dedi.

Bir kimse Hz. Ali'yi rüyasında gördü. Ya Ali, bana nasihât et, amellerin en güzeli hangisidir? Hz. Ali: «Zenginlerin âhret sevâbına bekleyerek fakirler önünde tevazu yapmaları ne güzeldir! Bundan daha güzeli de fakirlerin, Hak Teâlâ'nın ihسانına güvenerek zenginlere karşı kibirlilik yapmalarıdır.» buyurdu.

Yahya bin Halit der ki: «Kerem sahibi şahid olursa, mütevâzî olur; sefil olan kimse şahid olursa mütekebbir olur.»

Bayezid-i Bistami der ki: «Kul, bir kimseyi kendinden aşağı gördüğü müddetçe kibirli sayılır.» Cüneyd-i Bağdadi birgün vaaz esnasında dedi ki: «Eğer hâdiste: "Ahar zamanda toplumun en kötüsü ve en aşağısı toplumun başı olacaktır" denilmeseydi, vaaz meclisinde nasihât etmesedim.»

Yine Cüneyd der ki: «Fevhî ehli yanında tevazu kibirdir. Yâni tevazu; kişinin kendini aşağı tutmasıdır. Buna lâzım olursa, önce kendine bir mevki tâyin etmiş, ondan sonra kendini ondan aşağı tutmuş demektir.» Ata-i Salemi, bir şiddetli rüzgâr estiği, yahut yıldırım düşeceği zaman hâmile kadınlar gibi elini karınının üzerine koyup, «Ah, bütân benlar, benim günahımdan insanlara oluyorsun diye şeryât ederdin.

Bazı insanlar Süleyman (a.s.) a gibta gördü ile baktılar. Süleyman (a.s.) buyurdu ki: «Benim evvelim kıymetsiz bir menî, sonum ise, nurdur bir leştir. Ondan sonra benim amellerimi teraziye koyarlar, iyi amellerim ağır gelirse, o zaman büyüğüm. Eğer ağır gelmezse benden alçak kimse yoktur.»

KIBİRİN HAKİKATI VE ZARARLARI

Bü ki, kibir çok kötü bir sıfattır. Ka'f ahlikından ise de, teziri dışta olur. Kibirin hakikati, kendini başkalarından üstün anlamak ve iyi bilmektir. Bu hususta ondan bir sevinç ve neşe havası meydana gelir ki, buna kibir denir. Resûlullah kibir hakkında: «Kibir havasından Allah'a sığınma,» buyurur. Bir kimsede kibir havası meydana gelince, başkalarını aşağı ve hizmetçi gözüyle görmeğe başlar.

Bazen onları kendi hizmetine lâyık görmeyip sen kim oluyorsun ki, benim hizmetime lâyık olarsın, der. Nitekim Sultanlar herkesi işlerini görmeğe lâyık görmesler, onları krallık defterine yazmazlar. Ancak Melek ve Sultanların hizmetine lâyık gördüklerini yazırlar.

Bu, Hak Teâlâ'nın kibrîyasına bile geçen kibrin en son derecesidir. Çünkü Hak Teâlâ herkesi kulluğuna ve kendisine secde etmeğe lâyık görür. Mütekebbir bu dereceye gelmese de, yürümekte, oturmakta önceliği gösterir ve öyle bir dereceye gelir ki, başkasının nasihatını kabul etmez. Kendisi nasihat ederken şiddetli, hiddetli söyler. Ona bir şeyi öğretmeğe kalkışsalar, kızar; insanlara hayvan gözüyle bakar.

Resûlullah'a, Mütekebbir kimdir? diye sorulunca: «Hakk'a boyun eğmeyen ve insanlara hakaret gözüyle bakan kimsedir,» buyurdular. Bu iki haslet, kul ile Allah arasında büyük bir perdedir. Buncardan nice kötü ahliklar doğar. Bunların yüründen insan bütün güzel ahliklardan uzak olur. Zira üstünlük ve efendilik kendisine götü olan kimse, kendisine lâyık görüştüğü müslümanlara, lâyık görmez.

Bu da mü'minlerin sıfatı değildir. Kimseye, tevazu etmez. Bu da mütekebbirlerin hâli değildir. Kin ve hâsediten el çekemez, öfkesini yenemez, dilini gıybetten koruyamaz, kalbini hibe ve aldatmadan temizeleyemez. Kendisine saygı göstermeye karşı kalbinde bir hoşnutluk meydana gelir. En azından her zaman insanları arkasına düşürüp ka- dir, kıymetini yükseltmek için, gerçeği gizlemekten, yalan ve nişk-tan uzak olamaz.

Ancak böylece işlerini ve hâllerini insanların gözündeki güzel gö- terebilir. İşin gerçeği şudur ki, hiçbir kimse kendini unutmadıkça müslümanlık kokusunu duymaz. Hatta kendisinden geçmeden dünya lezzetini de bulmaz. Büyüklerden biri der ki: «Cennet kokusunu duy- mak istersen, kendini bütün insanlardan aşağı tut.» Eğer bir kimse, iki mütekebbir bir araya geldikleri zaman işlerini görebilmek basire- tine sahip olsaydı, hiçbir meselede bulunmayıp pis koku ve rezilliği onların içinde görürdü. Onların içi köpekler suratında olup dışlarını ise kadınlar gibi süslerler. Müslümanların birbirleriyle arkadaşlık yapmalarından aralarında meydana gelen samimiyet hiçbir zaman mütekebbirlere mümkün olmaz. Belki kiminde arkadaşlık yaparsan, ancak kiliğin kalkması ve birlik doğmasıyla rahat edilir.

Buna göre ya hep sen ona uyup ona saygı göstereceksin ve o, var olup sen yok hükmünde olacaksın; yahut o, sana uyup sen var, olup o

yok hâkiminde olacaktır, yahut da ikiniz de Allah'a kavuşup kendi nefsinize asâkî iltifat etmeyeceksiniz. En üstün derece de budur. Zira rahat ve huzur kalb berrâlığından doğar. Hâliâra arada ikilik olduğu müddetçe rahatlık mümkün değildir. Rahatlık, birlik ve tek olmaktadır. Kıbrın hakikati ve zararı bu anlattıklarıdır.

KİBRİN DERECELERİ

Bu ki, kıbrın bazı basından farklıdır. Zira bazı kıbrlar çok kötü ve çirkindir. Kıbrdaki fark, bunun ya Allah'a karşı, ya Resûlüne karşı ya da kullardan birine karşı olmasındandır.

Birinci derece: Allah'a karşı olan kıbrdır. Nemrud'un, Firavın ve şeytanın ve kulluk adından utanıp Allah'lık iddiasında bulunmalarının kıbrı gibî. Halbuki Allah Teâlâ buyurur ki: «Ne İsa (a.s.), ne de Allah'a yakın melekler, Allah'a küll olmaktan utanmadılar.» (Nisâ sûresi, âyet: 172).

İkinci derece: Resûlullah'a karşı olan kıbrdır. Kureyşli kâfirlerin yaptıkları gibî. Onlar, «Bir kendimiz gibî bir insana baş eğmeyi. Niçin bize melek yahut muhteşem bir insan gönderilmedi de bir okuz gönderildi.» dediler. Kur'an'ın ifâdesiyle: «Niçin bu Kur'an bu İki şehrin (Mekke ve Taif) eşrafından birine indirilmedi, dediler.» (Zuhruf sûresi, âyet: 31).

Resûlullah'a karşı kibriyeneler de iki kısımdır: Bir kısım, kibriyi onlara perde olduğu için düşünmeyip Resûlullah'ın Peygamberliğini anlayamadılar. Nitekim Allah Teâlâ onların hakkında: «Veryüzünde hakkar olarak kibriyenelerin âyetleriniâz anlamlarına yel vermediler.» buyurur. Bir kısım ise Resûlullah'ın Peygamberliğini anladılar, fakat çok kibriyi olduklarından ıkrar edemediler. Nitekim Allah Teâlâ onların hakkında buyurur ki: «(Mucizelerin Allah'tan olduğu) günülleri kesin olarak kabûl ettiği hâdde, kendilerine hakkarlık ettiklerinden ve büyüklüklerinden dolayı mucizeleri bile bile tepen inkâr ettiler.» (Neml sûresi, âyet: 14).

Üçüncü derece: Hak Teâlâ'nın kullarına tekebbür edip hakareti gücüyle bakmak, onların hakkı sözlerini kabûl etmemek ve kendilerini beğenip büyük bilmektir. Gerçi bu derece anlatılan iki dereceden aşağıdır, fakat iki sebebi bu da büyük bir şeydir: Biri, büyüklük Allah Teâlâ'nın sıfatıdır. Kendisiyle ilgili olan işlerden elinden birşey çekmeyen âciz ve zayıf kula, büyüklük nerde yakışır ki, kendini bir şey sansın. Kul kendini büyük bilince, Allah Teâlâ ile sıfatında çekmiş olur. Bu kimse, pedişahın tacını giyip tabîna oturan köleye benzer. Bu kimsenin ne çeşit azır ve cezası hakettiğini sen düşün. Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Azâmet ve kibriyi benim elbiselerindedir. Bunlar için benimle çekişeni helâk ederim.»

O hâdde Allah'ın kullarına tekebbür etmek, hiç kimseye yakışmadığına göre, onlara karşı kibriyenmek Allah Teâlâ ile çekişme olur.

Bu, padişahın özel hizmetçilerine emir veren kimseye benzer. Halbuki bu, padişahın başkasına layık değildir.

Diğer bir sebebi de, kibir başkalarının haklı sözetini kabul etmeye mânidir. Hattâ kibirli insanlarla dini meselelerin müzakerası yapılırken hak, karşı tarafın dilinden çıksa, kibir onu reddedip kabul etmeyecek duruma getirir. Bu da münâfik ve kâfirlerin sıfatıdır. Nitekim Âyet-İ kerîme: «Kâfirler: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin. Onun hakkında inanmaz yığgaralar yapın. Belki üstün gelirsiniz." dediler.» buyrulur. (Fussilet sûresi, Âyet: 28).

Yine buyrulur: «Ona: "Allah'tan kork." denince, suçları ve günahlarıyla kibirdenip günah işlemeye yeltenir, Ona cehennem yeter.» (Bakara sûresi, Âyet: 206). İbn-İ Mes'ud (r.a.) der ki: «Bir kimseye Allah'tan kork dendiği zaman, sen işine hak ,demek tam bir günahtır.»

Bir defa Resûlullah birisine: «Yemeği sağ eline ye.» buyurdu. O kimse yapamadı dedi. Resûlullah, bunu kibirinden söylediğini bildi ve: «Yapamayasan.» buyurdu. O kimsenin eli o anda kurudu ve hiç hareket edemez duruma geldi. Bil ki, sana anlattığımız şeytanın hikâyesi afsun ve edâna değildir. Belki ondan göye, kibir zararının neye müncer olduğunu bilmektir. Zira şeytanın sözü kibir edip: «Ben, ondan hayırlıyım, Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattım.» (Sâd sûresi, Âyet: 76) dedi. Kibir onu öyle bir dereceye getirdi ki, Allah'ın fermânına baş kaldırıp âdeme secde etmedi ve ebedî mal'un oldu.

KIBİRİN SEBEBLERİ VE ONUN İLACI

Bil ki, kendini büyük gören kimse, üstün bir sıfatın kendinde bulunduğunu anlayıp başkalarında bulunmadığına inandığı için kendini büyük görür. Bunun sebepleri yedi tanedir:

Birinci sebep: İlimdir. Zira kendini ilmin güzellikleriyle süsü gören, başkalarını hayvan derecesinde görür. Bunun için onda kibir galib olur. Bunun alameti, insanlardan riayet, hürmet, taslim ve öncelik beklemektir. Bunlardan birisini yapmazlarsa, tuhafına gider, incinir. Onlara iltifat ederse, yahut onlardan birinin dâvetine giderse, onlara minnet sayar. İminden dolayı insanlara minnet edip ahdet işlerinde, kendini Hak Teâlâ yanında başkalarından ileri bilir. Kendi amellerinde çok umutlu olup başkaları için, bunların hepsinin benim dua ve irâdama ihtiyacı vardır. Benim sayemde cehennemden kurtulurlar, gövâşine sahip olur.

Bunun için Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki: «İlimin âfeti, kendini büyük görmedir.» Gerçekle bu kimseye cahil demek daha iyidir. Çünkü ilim olan kimse, ahdet tehlikelerini bilir; sıratın inceliğini düşünür. Bunu bilen kendini tamamen bu dereceden uzak görür. Kendi takdiratına idrak eder ve akabetinin tehlikesinden ve ilminin kendine perde olmasından korkar ve kendini büyük görmeye yeltenmez.

Nitekim Ebû'd-Derda der ki, ilim artınca, derdi de artar. İlim öğrenmekle kibri atanların durumu Şei yöndedir: Biri, öğrendiği ilim hakiki ilim ve din ilmidir. Din ilmi, kişinin kendini anlayıp din yolunun geçitlerini, akıbet tetilliklerini ve insanı Hak Teâlâ'dan ayıracak perdeyi düşünmeye vesile olan ilimdir. Bu ilimden dert ve eziklik artar, kibir artmaz. Takat tıp, hesap, astronomi, nahiv, hüca, cedel, ihtilâk ilimleri öğrenmek ancak kibirden başka bir şey artırmaz. İlimlerin (Allah'a) en yakını fetva ilmidir.

Zira fetva ilmine dünyanın ihtiyacı vardır. Bunun için fetva ilminden kibir ve sapıklık hasıl olma korkusu yoktur. Ancak şu var ki, bir kimse, yalnız fetva ilmini okuyup diğer ilimlerden bir şey okumazsa, kalbi kararır ve kibir ona galib olur. Takat «İhtilâk, duyulan gibi değildir.» denildiği gibi, bu millete bak ki ne hâlededirler?.. Yine bunun gibi valilerin sef'î sözleri, deyimleri, külfetli ifadeleri, insanları heyecan ve galeyana getiren sözleri ve teassubu artıran mezhebler arasındaki ince farkları dile getirmeleri bütün bunlar, hased, kibir ve düşmanlık tohumunu kalbe eker. Bunlardan dert ve eziklik artmaz, teki güvenme ve sarkeşlik meydana gelir.

Diğer yönd de, Kur'an'ın tefsiri, hadis ve geçmiş büyüklerin sıyeri gibi faydalı ilimleri okumaktır. Bu ilimlerle de, bu kitapta ve İhyâ kitabında anlatıldığı gibi, bazan olur ki kibir hasıl olur. Ashında o kibirleşenlerin içi pislik ve kötü ahlak ile doludur. Onların bu ilimleri okumadaki gayesi, ilimlerin deyimlerini öğrenip kullanmak ve bununla başkalarına üstünlük taslamaktır.

Demek ki perhîz yapılmadan öce müdeye giren ilaç da mîdenin içindeki vasıflara göre değişikliğe uğrar. Nitekim havadan yere inen yağmur o toprağın rengine girer. Bununla beraber hangi baktiye giderse, onun gelişmesini sağlar. İbn Abbas (r.a.)'ın, Resûlullah'tan bildirdiğine göre: «Kur'an-ı Kerim okuyan ve hamçeresinden geçmeyen insanlar vardır.» Onlar kimdir? denilince, ashabına bakts ve: «Onlar ya sâdem, yahut ümmetinden olurlar. Onlar cahennemin yemi olurlar.» buyardı. Hz. Ömer buyurur: «Kibiri ilim olursanız, ilminiz cahillikinizle küflü gelmez.» Hak Teâlâ Peygambere tevazu emrediyor ve: «Sana ayân mü'minlere karşı mütevazî ol!» buyurur.

Bu sebeble sahabe kibirden çok korkarlardı. B'r defa Huseyfe imamlık yaptı. Sonra «Kendinize başka bir imam bulun, zira kalbime, benim sizden üstün olduğum geldi, » dedi. Onlar hatırlarından geçen kibirden bile korkunca başkaları nasî korkmuyorlar? Bu zamanda böyle ilim nerede bulunur. Hatta bu sınıfın kötü olduğunu ve ondan kaçınmak gerektiğini bilen ilim bile kıymetlidir. Zira birçok insanlar bunu bile bilmeyip kibirleriyle övünüyorlar ve: «Biz ilân adamsı insan yerine koyamaz, ona ehemmiyet vermez ve yüzüne bile bakmayız gibi sözler söylüyorlar. Bu itibarla kibri bilen ilim de kıymetlidir.

Bu ilimlere bakmak da ibâdettir. Herkesin böyle ilimlerle bereketlenmesi lâzımdır. Bunun için hadîs-i şerifte: «Bir zaman geçecek ki, sizin yaptığınızın onda birini yapam kurtulur.» Bu zamanda az bir

şey çok sayılır. Çünkü din ehline yardım eden kalmamıştır. Dinin hakikati ortadılmıştır. Din yolunda yürüyenerin çoğu yalnız ve yardımsız kalmaktadır. Sakıntılar fazla olduğu için bu kadarla yetinmesi gerekir.

İkinci sebep: Zahidlik ve ibadette kibirlenmektir. Âbid, zahid ve müttaki insanların kibirden kurtulmaları güçtür. Başkalarının kendilerini ziyaret etmelerini severler ve ibadetleri için insanlara müneccit ederler. Başkalarının helâk olduğuna, kendinin affedildiğini sanırlar. Kendisini inciten birisine bir helâk gelince, bunun kendi yüzlerinden olduğunu sayarlar.

Resûlullah buyurur ki: «Bütün insanlar helâk oldu diyen de helâk olur.» Yine buyurdu: «Bir din kardeşini aşağı görenin günaha sermecesindedir.» Böyle bir kimsenin durumu ile, başka bir kimse ile bereketlenip, onu kendinden iyi gören ve Allah için seven kimse arasında çok fark vardır. Allahü Teâlâ'nın, onun derecesini, kendini iyi bilip Allah için seven kimseye verip onu İbadetinin bereketlerinden yoksun bırakmasından korkular. Nitekim Beni İsrail'de bir Âbid var idi ki, ondan büyük fasık yoktu. O Âbid bir yerde oturuyordu. Başının üstünde bir parça bulut duruyordu. Fasık: «Şu Âbidin yanına varayım, biraz ona hımet edeyim. Belki Allah Teâlâ onun bereketiyle bana merhamet eder.» Fasık o Âbidin yanına varınca, Âbid kendî kendine: «Bu kim oluyor ki, benim yanına geliyor. Oysa ki, şehirden ondan daha aşağı ve zahidlikte bundan daha üstün kimse yoktur,» diye düşüncüp fasıkta «Kalk yanımdan git,» dedi. Fasık kalkıp gidince, o bulut da fasıkta beraber gitti. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki, «O kimseye söyle: Amellerini yenilesin. Fasıkın yaptığı şeyleri, onun güzel inancından dolayı yarışadım. Âbidin yaptığı amelleri ise kibirliği sebebiyle tamamen iptal ettim.»

Birisi ayağını bir Âbidin boynuzunun üzerinde koydu. Âbid, «Ayağını çek, yoksa Allah'a yemin ederim ki, sana rahmet etmez.» Zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «Ey ona yarışamamak için bana and kılan, bî ki onu değil, seni yarışamam.»

Genellikle cahil Âbidler, kendilerini inciteni Allah Teâlâ'nın rahmet etmeyeceğini sanırlar. Bazan kısa zamanda bunun cezasını görürsünüz, derler. Incitenin başına bir betâ gelince, gördünüz mü? Onun başına neler geldi, derler. Yani bu benim kerametimdir, demek istiyor. Bu ahmak bilmez ki, birçok kâfirler peygamberimizi incittiler. Fakat Allah Teâlâ dünyada onlardan intikam almadı. Hatta bazılarına müslümanlık nasip etti. Bu ahmaklar kendilerini peygamberlerden kıymetli görüp onlar için intikam almadığını sanırlar. Cahil Âbidler böyle düşünürler. Akıllı olanlar ise, insanlara erişen betâların, kendi uğursuzluk ve kusurlarından dolayı olduğuna inanırlar. Rivâyet edilmiştir ki, Hz. Ömer bu kadar doğruluk ve ihlâs var İben Huzeyfe'den (r. a.) «Bende müminlikte ihlâslerinden bir şey görür müsün,» diye sordu, O hâlede, akıllı olan takvâ üzere olurken yine korkar. Akılsız olan ise görüldüğü amel eder, fakat kalbi kibîr ile bulamıştır. Bu hâliyle

ylene korkmaz. Gerçek şudur ki, başkasından hayırlı olduğunu kesinlikle kabul edenin ameli bâtil olur. Çünkü cahillikten büyük günah olmaz. Bir gün Resûlullah'a bir sahabeyi çok övdüler. Tesadüfen o kimse çıkageldi. Ya Resûlallah, bizim övdüğümüzde kimse bu gelendir, dediler. Resûlullah: «Onun yüründe münafıklık alameti görünüyor,» buyardı. Bu sözü duyan ashâb hayrette kaldılar. O kimse yaklaşıncâ, Resûlullah: «Allah için doğru söyle, bu kavimde senden hayırlı kimse yoktur diye, aklına geliyor mu?» buyurdu. O kimse «Evet, geliyor» dedi. Resûlullah Peygamberlik nuru ile onun içindeki pisliğe mütaâf oldu ve buna münafiklik dedi. O halde bu halet âlemler ve âbâdler için büyük bir âfettir. Fakat onlar bu hususta üç tabakadır:

Birinci tabaka: Kalbleri kibirden kurtulmaz, fakat mücâbede ile tevazu gösterirler ve başkalarını kendilerinden hayırlı gören kimselerin işlerini yaparlar. Şöyle ki, hiçbir şekilde onların işlerinde ve dillerinde kibir olmaz. Bu kimseler kibir ağacının bütün dallarına kesmişlerse de işlerinden kökünün sökememişlerdir.

İkinci tabaka: Gerçel dilini tutup kibirlik göstermiyor ve ben kendimi herkesten aşağı bilirim diyor, fakat muamelesinde, işlerinde kibirliğine âlâmet sayılacak gayler yapar. Meselâ, nereden olsa baş köşeye oturmak ister ve yolda giderken önde yürümek ister. Alim olan, insanlardan utanır gibi, başını insanlardan başka bir tarafa çevirir. Âbid ise, insanlara kızar gibi yüzünü eğdirir. Bu iki akıkar bilmezler ki, ilim ve amel ne baş çevirmekte, ne de yüz eğitmektedir, belki kalbededir, onun nuru da görünüşte herkese tevazu, şefkat ve güberyünlü olmadadır. Resûlullah'tan daha çok mütebaki kimse yok İben, ondan daha çok şefkatli kimse yok İben, ondan daha çok mütevazî kimse de yoktu. Herkese açık ve güberyünlü bakardı. Resûlullah'a: «Daima tevazu et!» (Şuâra söresi, âyet: 215) diye hitap geldi. Yine: «Herkes açık, taife, yumuşak olmasın, Allah'ın rahmetindedir. Eğer kaba ve katı kalbli olsaydın, senin etrafından dağılırdı.» (Âl-i İmran süresi, âyet: 159).

Üçüncü tabaka: Kibri kendisinde güzel görüp dilyle de övünür. İhlal ve keramet sahibi olduğunu iddia eder. Âbid olanlar için: «Filan kimsedir, onun ibadeti nedir? Ben devamî gündüzleri oruç tutarım, geceleri namaz kılarım; her gece bir hatim ederim. Bana köhürlük yapıp da helik olmayan kimse yoktur. Filan kimse beni üzdü, onun başına geler geldi. Beninde kavga ve mücahaza edenin mal ve çesdikleri helâk olarsa, der. Ben insanların gece namaz kılanlarını görse, kendisi de daha çok kılıp onlara üstünlüğünü gösterir. Oruç tuttuklarını görse, yine üstünlüğünü göstermek için bir müddet daha yemek yemez. Alim olan ise: «Ben ne kadar ilim bilirim, filan kimse ne bilir, onun hocası kimsedir?» der. Münazara ederse, bütün söâleci hakkar da olsa, hasmını susturmaya çalışır. Toplantılarda bildiklerini heri edrüp üstünlüğünü göstermek için, gece gündüz garib ihâretler, giirler ve belagatli söâler ezberlemeye çalışır. Bazan onların ekâşigini göstermek için meşhur olmayan ilâgatlar söâler ve haberler ezberler.

Hangi alim ve abîd'de az veya çok bu mana bulunmaz! Resûlullahın buyurduğu: «Kalbinde zerre kadar kibir olana cennet haramdır hadisiyle, Allah Teâlâ'nın buyurduğu: «Sen kendi yanında kıymetlisin olursan, bilim yanımızda kıymetli olursun; kendi yanında kıymetli olursan bilim yanımızda kıymetlisin olursun.» Sözlerini duyan kimsenin kalbinde korku ve endişeden başka bir şey artmaz. O halde dinin bu gerçeklerini anlamayana alim demektense cahil demek daha iyidir.

Üçüncü sebep: Neseb (soy, sop) ile olan kibirdir. Şöyle ki, Bey-yid yahut hocasında olanlar, başkaları her ne kadar zahid ve akilla olurlar ise de onların hepsini kendilerine köle ve hizmetçi sanırlar. Bıldirmeseler de işleri kibirden boş değildir. Fakat öfkelendikleri zaman, işlerindeki kibir dillerinde ve işlerinde meydana çıkar. «Bu sözleri söylemek senin ne haddindir. Sen haddini bilmez misin?» demeye bağlar ve buna benzer durumları gösterirler.

Ebu Zer (r.a.) der ki: «Bir kimse ile kavga edip ona zenci kadın çocuğu dedim. Resûlullah beni kumadı ve: «Şakım, haddi aşma. Hiç bir beyaz çocuğunun zenci çocuğuna üstünlüğü yoktur.» buyurdu.

Ebu Zer devamla der ki: «O kimsenin yanına gittim, yüzümü yere koydum ve ayağımla yüzüne bas ki, söyledigiñme karşılık olursan, dedim.» Ebu Zer'e bak ki, kendisinde kibir izni görünce ne şekilde onu kırmağa bağladı. Resûlullah'ın huzurunda iki kişi münakaşa edip birbirlerine övünüyordular.

Biri, ben filan kimsenin oğluyum. Sen kimsin? dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Müsa (a.s.)'nın huzurunda iki kimse birbirlerine övündüler. Biri, ben filan oğlu filanın deyip ünlü dokuz babasına saydı. Müsa'ya vahy geldi ki, ona da ki, o dokuz kimse tehennemdedir, sen de onların evmenesusun.» Resûlullah buyurdu ki: «Cehennemde kömür olmasın kimselerle övünmeyi bırakın, yoksa pölediği kâh kokulayan ve kâh ağzına alıp çiğneyen çocuktan da aşağı olursunuz.»

Dördüncü sebep: Güzellik ve yakışıklılıkla olan kibirdir. Bu en çok kadınlar arasında olur. Nitekim Hz. Aişe bir kadın için kısa boy-budur, dediği zaman Resûlullah: «Yâ Aişe, gıybet ettin. Bu, kendi boyuyla övünmenden ileri gelir. Zira eğer senin boyun kısa olsaydı, sen bu söz söylemezdin.» buyurdu.

Beşinci sebep: Zenginlikte olan kibirdir. Mescidâ benim bu kadar malım, servetim var; sen müflis bir kölesin; eğer istesem, benim gibi birçok köle satın alırım, gibi sözler söyler. Kehf sûresinde anlatılan iki kardeşin hikâyesi ki, biri diğerine: «Ben malıca senden zenginim, topluluk (evlât bakımından) da senden daha kuvvetliyim.» diyor. Bu, ona benzer.

Altıncı sebep: Kuvvetlinin zayıfa karşı kibirlenmesidir. Resûlullah buyurur ki: «Kuvvetli olmak başkasına yıkmak, yutmek demek değil, belki nefsi arzularına yenmektir.»

Yedinci sebep: Köle, hizmetçi, tabî, (kendisine bağlı kimseler) mürid ve kendisini sevenlerle olan kibirdir.

Hükme nimet saydığı birşey, haddizatında nimet olmasa bile onunla övünmesi kibirdir. Nitekim muhannesler (alçaklar) bile yaptıklarıyla başkalarına övünürler.

Kibrin sebepleri bu anlatılanlardır. Fakat kibrin zahir sebebi, düşmanlık ve hasettir. Çünkü bir kimseye düşmanlık yapan ona karşı övünmek ister. Bazen kibir riyaya sebep olur. Şöyle ki, insanlar gözünde iyi görünmek, kendisine iyi gözüyle bakılmak için insanlar içinde kibirlenir. Hatta insanlar içinde birine karşı kibirlenir. Birisiyle münazara ederken, onun kendisinden üstün olduğunu bildiği halde, kâhinde ona karşı tevâzu olduğu halde, insanlar onun o kimmeden aşağı olduğunu bilememeleri için kibirlenir. Kibir sebeplerini öğrenince, onun ilâcını da öğrenmek gerektir. Her hastalığın ilâcı da onun sebebini izale etmekle olur.

KİBRİN İLÂCI

Bil ki, bir zerresi dahi saadet yolunu kapayan, insanı cennet'ten uzaklaştıran kibir hastalığının tedavisi farzedir. Hiç kimse bu hastalıktan arınık değildir, ancak Allah'ın dilediği müstesna. Onun ilâcı, kemâlî ve tafsilî olmak üzere iki çeşittir:

Kemâlî olan ilâç da, ilim ve amel macurundan mürekkebtir.

İlim ilâç, Hak Teâlâ'yı bîlip kibriya ve azamet'in ondan başkasına bîlyak olmadığını bilmek ve kendini bîlip kendinden aşağı, hakir, zillî ve aciz kimse olmadığını tasdik etmektir. Bu, kibrin maddesini söküp atan bir müshildir. Bir kimse kendini tamamıyla bilmiyorsa, Kur'an-ı Kerim'in şu âyet-i kerîmesine baksın, ona yetiştir.

Kur'an'da buyrulur ki: «Kahrolsun o inkâr eden kâfir insan. O, ne kadar da nankûr şey. Allah insanı nereden yarattı? Bir dansa sudan (menden) yarattı mertakelerden geçirecek ona insan şeklini verdi. Sonra, (rahimden çıkmak için) ona yolunu kolaylaştırdı. Sonra da onu öldürür ve kâhre koyar. Dilediği zaman onu tekrar diriltir.» (Abese sûresi, âyet: 17 - 22)

Hak Teâlâ insana, halâretini beyan edip onun başlangıçtaki halini, son durumuna ve bunun ikisi arasındaki safhaları bildirdi.

Başlangıcı hakkında: «Onu nereden yarattı?» buyurdu. Yani insan, yaratıldığı şeyden daha hakir ve kıymetsiz bir şey olmadığını; ezikle onun sâ, sana olmadığını ve yaratılacağı kadar yokluk perdesi altında gizli olduğunu bilmelidir. Nitekim âyet-i kerîme: «Hakkikaten insan, varedilip bahse değer bir şey olana kadar, süsbessâ uzuna bir zaman geçmiştir.» (Dehr sûresi, âyet: 1).

Sonra Allah Teâlâ ondan daha hakir ve aşağıca olmayan toprağı yarattı. Sonra nutfâ (menî) ve alak'ı (soyu kana) yarattı. Bunlar, kâhilerinden daha pîs bir şey olmayan bir parça pîs kokulu su ve kâhirdir. O halde insanın aslı, alçak toprak, değeriz su ve pîs kâhirdir.

Sonra o, işitmedi, görmedi, konuşmadı, kuvveti, kudreti, eli, ayağı gözü, kulağı olmayan bir et parçası oldu. İnsanın bütün bu organlarını yaratan Allah Teâlâ'dır. Nitekim bunların hiç birisi toprakta, mende ve kanda olmadığı görülmektedir. Allah Teâlâ insanda garib ve şaşılacak şeyler yarattı. Fakat bunlarla kibirlenmesi için değil, yaratmanı bilip ona ibadet etmek için yarattı. Bunların hiç birini insan kendi başına yaratmadı ki, bunlarla kibirlensin.

Nitekim âyet-i kerîmede: «Sizin aslanız olan Adem'i bir topraktan yarattım olmasa onun kudretine delâlet eden âliametlerdendir. Sonra da siz bir insan oluncu, çoğalıp yayılıyorsunuz.» İnsanın ilk hali budur. Dâkkat edinle, bu kibirlenecek şey mi yoksa utanacak şey midir?

İnsanın ortadaki hali ise şöyledir: Onu bu dünyaya getirdi, ona bir müddet ömür verdi ve ona bu kuvvet ve uzuvları verdi. Eğer bütün işlerini onun eline verse, onu müstağni ve ihtiyacsız yapıyadı olurdu; fakat o zaman insan halaya düşüp kendini bir şey sanırdı.

Bu hikmetle Allah Teâlâ insanı müstağni yaratmadı, belki ona aç, muhtaç, soğukluk, sıcaklık ve derthlere, belalara mübtekkâ yaptı; bupinsinde yüzbin çeşit sikını yarattı ki, hiçbir zaman helâk olmaktan; yahut kör, sağır, deli, hasta ve yaralı olmaktan, yahut açlık veya susuzluktan helâk olmaktan emân olmasın. Onun faydasına acı ilaçlara koydu ki, zahmetsiz fayda olmasın. Zararını da tatlı şeylere koydu ki, lezzet aldığı bür şeyin acısına çekmekten kurtulmasın. Hiçbir şeyi onun eline vermedi. Şöyle ki, bilmediği şeyi bilmek istese bilemez. Bildiği şeyi de unutmak istese unutamaz. Düşünmek istemediği şey, kalbine gelir ve düşünmek istediği şeyden de kaftı kaçır nefret eder.

Onu bu kadar acayıp şekilde ve olgunluk ve güzelliğe yarattığı halde, onu öyle arız yaptı ki, ondan sayısız, aşığı ve çaresiz hiçbir şey yoktur.

İnsanın son hali ise şöyledir: Ölüp gidecektir. Ne işitmesi, ne görmesi, ne güzelliği ve kemali, ne de heden ve azası kalmayacaktır, belki öyle fena kokulu bir murdar olur ki, herkes ondan kaçır, yarından geçerken burnunu tutar. Topraktaki haşerenin, kurtların karnında pislik olup tekrar hor ve hakir olan toprak olur.

Eğer toprak olmakla iş bitse, yine iyi idi ve hayvanlarla beraber olurdu. Bu sandeti dahi bulamaz. Belki kıyamette dirilip dehşet ve korku makamına gönderilecektir. Şöyle ki, yarınmış gükleri, dökkülmüş yıldızları, tutulmuş ay ve güneşi, yün gibi atılmış dağları, değişmiş yerleri, ateşten kemend atan zebanileri, ejderha gibi saldırap ateş saçan cehennemli görür; melekelerin elindeki kitaplarda ömür boyunca işlediği suçları, rivizilikleri birer birer okuyup mahcup olur. Ona gel beri cevap ver! Filan ödel niçin şöyledir, filan yemeği niçin yedin, filan işi niçin yaptın, filan yerde niçin oturdun, niçin durdun, niçin baktın ve niçin düşündün? diyerekler.

Eğer Allah korusun, bu suallerin uhdesinden gelmezse, onu cehennemde görürürler. O zaman ne olayır ben domuz, yahut köpek, ya-

hut da toprak olaydım, çünkü bunlar bu azaptan kurtulmuşlardır, diyecektir. O halde halî köpek ve domuzun halinden daha kötü olabilecek bir kimseye kibirlenmek nasıl oliz olur ve övünmek ona nasıl yakışır? Eğer göklerin ve yerin bütün zerreçikleri onun musibeti için ferhat etseler, ve onun ayıb ve saçlarının müşaharını okusalarda, yine az olurdu. Hiç gördüm mü ki, bir padişah bir kimseyi hiyanet suçu ile yakalayıp zindana atsa ve ona asmak veya cezalandırmak endişesi olsa, o kimsenin zindanda övünüp kibirlenmekle meşgul olur mu? Bütün insanlar dünyada âlemleri yaratan padişahın zindanındadırlar. Ve sonsuz hiyanetleri vardır ve akıbetlerinin neye varacağına da bilmezler.

O halde bu halleriyle kibir ve övünme olur mu? Kendini böyle anlayan kimse'nin bu marifeti onun müşahili olur. Zira kibir maddesini onun içinden sökülüp atar. Hatta hiçbir kimseyi, belki hiçbir şeyi kendinden aşağı görmes. Hatta bu tehlikeye düşmemek için bir parça toprak, yahut cansız bir beden, yahut da taş olmak ister.

Amelî hik, her halükârda mütevasilerin yolunu tırmaktır. Resûlullah yerde yemek yerdi. Yemek yerken bir yere dayanmazdı ve: «Ben de kulum, kulların yediği gibi yerim.» buyururdu. Selman'a (r.a.) bir yeni elbise giy, dediler. «Ben kulum, eğer mahşerde azat olursam, yeni elbise giymekten geri kalsam.» dedi. Yine bî ki, namazın sırtlarından biri de, rükû ve secde ile basıl olan tevazudur. Zira secde, uruvların en şerefli olan yüzü, en aşağı şey olan toprağa koymaktır. Çünkü Arap milletinin kibiri öyle bir derecede idi ki, sırtlarına eğmeğe bile razı olmazlardı. Bunun için secde onlara çok ağır gelirdi. Demek ki, kibirin emrettiği herşeyin aksini yapmak lâzımdır. Bu da, gerek şekille ilgili hususlarda, gerek dilde, gerek gözde, gerek durmağa, gerek oturmağa, gerek kuşanmağa gerekse bütün hareket ve duruşlara ait olan hususlarda olur. O halde bunlarla ilgili olan kibiri kendinden zorla uzaklaştırmağa uğraşmalıdır ki, bu giderek kendine hay olsun. Kibirin eserleri çoktur. Biri, yanında olmayınca yalnız başına bir yere gitmek istemez.

O halde bunun gibi şeylerden kaçınılmalıdır. Hasan-ı Basri, kendisiyle gitmek isteyenlere müsaade etmezdi. Kişinin arkasında kimse olursa gönüllü yerinde kalmas, dendi. Ebu'd-Derda der ki, «Senân arkanda ne kadar çok adam yürürse, o kadar Allah'tan uzak olursun.» Resûlullah bazen insanların arasında yürürdü, bazen de onları öne geçirip kendileri onların arkasında yürürdü. Kibirin diğer eseri de; kibirli olanlar, insanların, kendi önlerinde ayakta durmalarına ve önlerinden geçerken ayağa kalkmalarını isterler. Resûlullah kendisi için ayağa kalkmalarını sevmezdi. Hz. Ali buyurur ki: «Çehennemlik görmek isteyen, karşısında bir kimsenin ayakta dururken oturan kimsesine bakın.»

Kibirin eserlerinden biri de, çok kibirli olduğu için kimseyi ziyaret etmez. Süfyan-ı Sevri Mekke'ye gelince, İbrahim-i Edhem onu çağırıp gelisin, bîce hadis rivayet etsin dedi. Süfyan kabul edip gelince, İbra-

hım, gayem onun tevazusunu denemektir, dedi. Kibrin eserlerinden biri de, bir fakirin kendisinin yanında oturmasını istemektir. Resûlullah elini fakire verirdi ve fakir elini çekmeden o elini çekmezdi. Herkesin kaçıp saklandığı hasta ve dermansızları yanına çağırır, onlarla beraber yemek yerdi.

Kibrin eserlerinden biri de, kendi evinde ışık görmemektir. Resûlullah hane-i saadetlerinde vakit olan her işi yapardı. Bir gece Ömer bin Abdülaziz'in misafiri vardı. Tesadüfen kandil söndü. Misafir, kandilin yağı kalmamıştır, getiriydin mi? dedi. Ömer hayır, misafire hizmet yaptırmak mütevettin değildir, dedi. Misafir hizmetçiyi uyandırdı mı? dedi. Ömer hayır, yeni uykuya daldı, uyandırma dedi. Sonra Ömer kendisi kalkıp kütüğü getirdi ve kandile yağ koydu. Misafir, ey müminlerin emiri yağı kendin mi getirdin? Evet, yağ getirmeye giderken Ömer'dim; yağ getirdim yine Ömer'im, dedi. Kibrin eserlerinden biri de, ihtiyaçlarını evine bizzat götürmemektir. Resûlullah bir şeyi eve götürürken birisi elinden almak istese vermezdi ve: «Eşyayı sahibinin götürmesi daha iyidir.» buyururdu.

Ebu Hüreyre (r.a.) Şehrin emiri İken odunu sertine yükleyip pazara giderdi ve yolda emirine yol verir, derdi. Hz. Ömer çarşıda el sol eline ve kamçısını da sağ eline alırdı. Kibrin eserlerinden biri de, esli elbiseler giymekten dışarı çıkmamaktır. Hz. Ömer'in eline kamçısını alıp ve ondört yaması bulunan ve yamaların başını sahtiyan olan bir elbiseyi giyip çarşıda dolaştığını görürlerdi, Hz. Ali bir adli elbise giyerdi. Onu, niçin bunu giyersin diye ayıbladıklarında, «gözü bununla hududu ve mütevazi olur. Başkaları da bunu görür ve adli elbise giyer. Bununla fakirlerin gönlü hoş olur», dedi. Tavus diyor ki: «Elbiseni yıkadığım zaman, kirleninceye kadar birkaç gün kalbimi yerinde bulamayorum. Yani yıkanmaz elbise ile kalbimde kendimi beğenme ve kibir gördüyümü demek istedim»

Ömer bin Abdülaziz halife olmadan evvel bin altına bir elbise almıştı. İyi elbisedir. Fakat daha da yumuşak olmalıdır, dedi. Halife olduktan sonra beş akçeyle bir elbise aldı. İyidir, ama daha adis iktisadidir dedi. Bunun üzerine bunun sebebini sordular. Dedi ki: «Allah Teâlâ bana böyle bir nefis vermiştir ki, bir şeyin lezzetini görünce, çabuk ondan vazgeçer ve bir şeyin lezzetinin ötesindeki dereceyi ister. Şimdi halifeliğten sonra lezzetini görecek bir derece yoktur. Onun için ebedî padişahlığa talibtir.» dedi. Zannetme ki, bütün güzel elbiseler kibrden ileri gelir. Zira bazı kimseler herşeyin iyisine râğbet ederler.

Bunun alameti, yalnız İken de iyi elbiseyi sevmektir. Bazı kimseler de, eski elbiselerde de kibrlerir. Zira onunla kendini zahid gösterir. İsa (a.s.) buyurur ki: «Neden zahid elbisesini giyersiniz de, kalbleriniz kart şekilde olur? Beylerin elbisesini giyin de, kalbleriniz Allah korkusundan yumuşak olsun.»

Hazret-i Ömer (Radıyallahu anh) Şam'a girince, üzerinde yarık yamalı elbise vardı. Kendisine: Burada dâişmanlar vardır, iyi elbise giyersiniz ne olur? dediklerinde, Hz. Ömer: «Allah Teâlâ 'İn İsmim ile

şereflendirdi. İslâmdan başka hiçbir şeyde şeref istememe, dedi. Hülâsa tavuzu elbetine giymek isteyen kimse için en önemlisi, Resûlülâh'ın hal ve hareketlerini bilip ona uymaktır.

Ebu Said-i Hudri der ki: «Resûlülâh hayvanlara yem verirdi, devesini bağlarındaki çevi süpürürdü; koyunları sağırdı; ayakkabısını dikirdi, elbisesini yamalırdı, hizmetçisiyle yemek yerd; hizmetçinin yapamadığı işte ona yardım ederdi; pazardan, çarşıdan birşeyler alıp abasına koyup evine getirirdi; fakire, zengine, küçüğe, büyüğe, önce kendi selâm verirdi; mübarek eliyle onların etrafını sarkardı; köle, hür, siyah ve beyaz kimseler arasında ayırım yapmazdı; gece gündüz aynı elbisesiyle giyerdi; her ikisini de toz toprağa bulamaş ve parçanı halıyla giyerdi; kim ona davet etse, giderdi; önüne getirildikleri ne kadar az da olsa onu hakir görmezdi; gece yemeğini gündüze, gündüz yemeğini de geceye bırakmazdı: Güzel ahlâkı, cömert tabiatı ve güzel adab-ı muâşeret sahibi idi; güler yüzlü, mütebessüm idi, fakat gülmezdi; üngüm idi, fakat asık yüzlü değildi. Mütevazı idi; fakat aşağılanmazdı. Heybetli idi; fakat başın değildi, cömert idi; fakat müsrif değildi. Herkese şefkat ederdi, saf kalbli idi. Daima başını önüne eğdi. Hiçbir şeye tama etmezdi. Dünya ve ahiret sandetlini isteyen bu sıfatlarda Resûlülâha nisyan. Bu sebeble Allah Teâlâ Resûlülâh'a övüp: «Şüphesiz sen büyük bir ahlâk sahibisin.» (Kalem sûresi, âyet: 4) buyurdu.

Kibrin tafsilatlı tedavisi ise, onun kaynağına bulmaktır. Eğer sebebi (soyu) sebebiyle ölüyorsa, Allah'ın (bu husustaki) beyarını düşünmelidir. Nitekim buyurur ki: «Semin aslım topraktan ve neslim menî'dendir.» O halde semin baban menî, deden de topraktır. Bu ikisinden daha aşağı bir şey de yoktur. Eğer arada meriden başka babalar da vardır dersin, arada koyu kan, et parçanı ve nice rezillikler daha vardır, niçin onlara bakmıyorsun. Ne hayrettir ki, eğer baban toprak eleyleki, yahut hacamatçı olsaydı, eli toprağa ve kana bulduğu için utanırdı. Sen kendin toprak ve kandan yaratılmışsın; niçin övünüyorsun? Bu husus anlaşılınca, semin halin şu kimsenin haline benzer. Kendini yüksek bildiği halde, iki kimse onun köle olduğuna ve filan hacamatçı (kan alıcı)nın oğlu olduğuna şahitlik ederler.

Hal böyle olduğunu öğrendikten sonra artık kibirlenmeğe cesaret edemez. Şunu düşünmelidir ki, soyu ile övünen, başkasıyla övünemez olur. Oysa üstünlük sende olmalıdır. Zira insan paslığından olan kurdan, at paslığından olan kurda üstünlüğü olur mu?

Kibrin ikinci sebebi güzelliştir. Eğer güzellik sebebiyle kibirleniyorsa, kendi içindekilere bakrın, ne rezillikler ve çirkinlikler vardır. Yine kendi karında, mesanesinde, damarlarında burunda, kulağında ve bütün uzavlarında ne rezillikler vardır. Her gün iki defa kendini bu rezilliklerden temizliyor. Eğer temizlenmezse, kimse ona bakamaz ve kokusunu duymaya dayanamaz. Oysa o, daima o çirkinliklerin hamallığını yapmaktadır. Sonra hayız kanıyla meriden yaratıldığına ve sidik yolundan geçip yine oradan vücûde geldiğini gördüğüne getirmelidir .Tavus (r.h.a.) bir kimsenin sahnarak yürüdüğünü görün-

ce, bu sahnü ş karrunda ne olduğunu bilen kimsenin işi değildir, dedi. İsanuğla eğer bir gun kendini yıkayıp temizlemesze, bütun mezbelelerden pis olur. Zira mezbelede kendisinden çıkan şey kadar çirkin bir şey yoktur. Onun güzelliği varlığından değildir ki, onunla övünsün.

Başkalarının çirkinliği de onların varlığından değildir ki, onun için ayıplansınlar. Güzellik ve parlaklığa güvenilmez, zira bir defa hastalanmakla o güzellik gider. Mezelâ, çiçek çıkarsa, bütun insanlardan çirkin olur. O halde bu gibi şeylerle kibirlenmek yakışmaz.

Eğer kuvvetiyle kibirleniyorsa, düşünsün ki, bir damarına bir hastalık geirse, ondan aciz kimsa olmaz. Bir sinek onu ısrarla ondan emi duyar. Burnuna bir sivrisinek, yahut kulağına bir karınca girse, çaresiz kalır ve helâk olur. Ayağına bir diken batsa yerinden kıpırdamaz. Bilhassa çok kuvvetli olsa da, öküz, epek, fili ve arslan ondan daha kuvvelidir. Öküz ve epekte daha çok bulunan bir şeyle övünmek gerekir.

Eğer zenginliğini, köle ve hizmetçilerin çokluğu, yetki ve hüküm ile kibirleniyorsa, bunlar onun zatından ayrıdır. Mah çalınca, görevinden atılca, ne yapabilir? Sonra çok yahudi vardır ki, ondan daha zengindir ve nice ahmak ve cahil kimseler var ki, makam ve görevi onunkinden daha yüksektir.

Velhasıl senden olmayan bir şey senin değildir. O halde bu arıtların hepsi emanettir. Zira hiçbirisi senden değildir. Kibrin sebeplerinden bazı da ilim ve ibadettir. Bunlarla yapılan kibrin tedavisi bu önceliklerden daha zordur. Zira ilim kemaldir ve Hak Teâlâ katında büyük ve azadır; Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır. Bu itibarla alimin kendine değer vermemesi zordur. İlim ile olan kibrin tedavisi iki şekilde olur:

Birinci şekil: Ahiret gününde alimin mes'uliyeti ve tehlikesi büyük olur. Zira cahilin bazı şeyleri af olur. Fakat alimin af olmaz. Alimin suç ve cinayeti büyüktür. Alimin tehlikesi hakkında gelen haberleri düşünmelidir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Azim'de amel etmeyen alimi sırtında büyük kitaplar taşıyan bir merkebe benzeterek: «Merkeb gibi, kitablara sırtında taşıyarsın, (Cumâ süresi, âyet: 5). Ve yine onu köpeğe benzetiliğini düşün. Nitekim âyette buyurur ki: «Ounun hâli, üzerine varsan da, kendi hâline bıraksan da, dilini çıkartıp soluyan köpeğin hâline benzer.» (A'râf süresi, âyet: 176). Yani amel etmeyen alim gerek bilsin, gerek bilmesin kendi huyunu bırakmaz. Nitekim köpek gerek üzerine varısın, gerek varılmısın, solur. Epek ve köpekten daha ağağı da ne olabilir. Gerçek sudur ki, eğer alim ahiret gününde kurtulamazsa bütun cenâızlar da ondan üstün olur, hayvanlar nerde kaldı! Bunun için sahâbeden kimisi keşke ben bir kuş olaydım, kimisi de ekeşke ben bir koyun olaydım, demi bağımlayıp veseydiler, dedi. Öcünde akıbet korkusu olunca onu düşünmenin katibinde kibirlenmeye imkân kalmaz.

Söyle ki, kendinden cahil bir kimse görürse «ba ant günahında mızardır. Zira bilmiyor. O halde onun halî benden iyidir.» demelidir. Kendinden daha âlim bir kimse görürse «bunun halî benden iyidir; zira nice şeyler vardır ki, « bilir, ben bilmem» demelidir. Bir ihtiyar görürse, «bunun da halî benden iyidir, Zira ba çok ibadet etmiştir.» demelidir. Bir çocuk görürse, bunun da halî benden iyidir. Zira bunun günahı yoktur, benîmki çoktur, demektir. Hatta bir kâfiri bile görürse kibirlenmemeli, «belki bu müslüman olup hüsnü hatimeye sahip olur ve benim zamanı ile küfürle bitirilir. Allah korumsun», demelidir. Zira çok kimse, Ömer (r.a.) müslüman olmadan önce onu gördükleri zaman kibirlenirlerdi, oysa bu, Allah'ın ilminde hata idi. O halde saadet ahret kurtuluşunda olup o da malum olmayınca, herkeş onun korkusuyla meğgul olmalıdır ki, kibirlenmeye imkân kalmassın.

İkinci şekil: Düşünmelidir ki; büyüklük Allah Teâlâ'nın sıfatlarındanadır. Kibirlenen kimse Allah Teâlâ ile çekişmeye girmiş olur. Allah Teâlâ kendisiyle çekişene düşman olur. Allah Teâlâ herkese: «Benim yanınızda kaymetiniz, kendinize kaymet vermediğiniz zaman vardır», buyurur. Bu şekil, birinci şekilden daha kuvvetli ve tesirlidir. Zira bir kimse akbetinin hayırını olup olmadığını bilmemesiyle kibir ondan sâil olur. Bu sebepten dolayı ki peygamberler mütevazî kâiler. Zira Hak Teâlâ'nın kibri sevmediğini bilirlerdi.

Abid olan kimse, abid olmayan bir âlime karşı kibirlenmemelidir. Zira belki onun üstün ilmi ona şefaatçi olur, onun günahına mahveder.

Resûlullah buyurur ki: «Alimin, abide üstünlüğü, benim bir ashabıma üstünlüğüm gibidir.» Abid halî bilinmeyen bir cahil görürse, «belki bu benden daha büyük bir abiddir. Fakat kendini meşhur yapmamıştır.» demelidir.

Bir fasık görürse, verve ve kötü düşünceler gibi batında çok günahlar vardır ki, zahırda olan fasıklıktan daha aşırdır. Belki benim batınımda bütün amelilerimi yok edecek bir günahım vardır ve onun batınında da bütün günahlarına keffaret olacak iyi bir ahîlki vardır. Belki o tevbe eder, hatimesi hayır olur ve benden de bir hata sadır olur ki, olurken imanımın tehlikeye düşmesine sebep olur; diye düşünmelidir. Velâhâki onun adı Hak Teâlâ yanında şakiler defterine yazılması mümkün iken, kibirlenmesi gayet ahmaklıktan ileri gelir. Bunun için alimler ve şeyhler dalma mütevazî olurlar.

UCUB (KENDİNİ BEĞENME) VE ZARARLARI

Bil ki, ucub (kendini beğenme) kötü ahîlklere dandır. Resûlullah buyurur ki: «Üç şey insanı helâk eder: Biri, bahîlik; biri, nefisine uymak ve biri de, ucub (kendini beğenme) diye yine buyurdu ki: «Günah işlemesiniz de, sizin günahattan daha fena olan bir iş yapmanızdan korkarım. O da ucubdur.» Hz. Ali'ye «İnsanın işi ne zaman kötü

«bur'a» dediler. «İşini güzel zannettiği zaman. Bu zaman da ucub denir.» dedi. İbn-i Mes'ud der ki: Helâk olmak iki şeydedir: Biri ucub ve biri de, ümitsizliktir.»

Bunun için demişlerdir ki, ümitsiz kimsede talepte gevşek olur, ucublu kimse ise, taleb'e ihtiyacı olmadığını sanır.

Mutarraf (r.a.) der ki geceyi başından sonuna kadar uykuda geçirip sabahleyin ne korku ve korkulu omak, benim yanında bütün gece namaz kıpı saher vaktinde ucublu olmaktan sevgilidir. Başır bân Mansur bir gün gayet fazla namaz kıldı. Bir kimse onun ibadetine bakıp tanecub etti. Başır selâm verince: «Ey delikanlı, taacub etme! Şeytanın ne kadar ibadet ettiğini ve sonunun ne olduğuna bilirsene, deni.

Bil ki, ucub bîr çok afetler doğurur. Biri kibirdir. Kendini başkalarından hayırlı zanneder. Giderilmesiyle de uğraşmaz; kendini yarığannış sanıp ibadete ihtiyacı olmadığını sanarak ibadete düşkün olmaz. İbadetin afetlerini bilmez ve öğrenmek de istemez. Kendini kuzursuz ve afetsiz zanneder. Bunlar kimin kalbinde zail olursa o, Hak Teâlâ'nın kendisine ihsan ettiği ibadet nimetiyle, Allah'ın mekrinden emân olduğuna, onun yanında yerli olup üzerinde hakkı olduğuna sanır. Hatta böyle bir mertebeye gelir ki, o ibadet sebebiyle kendini övüp tenâiz göstermeye başlar. Eğer ilmini beğeniyorsa, kimseden bîr şey sormaz. Onun görüşüne muhalif bîr söz söylerlerse dinlemez, eski kıldığında başkasının nasihatini kabul etmez ve (bu yüzden) bedbaht olur.

UCUB VE NAZLANMANIN HAKİKATI

Bil ki, Allah Teâlâ'nın, ilim, ibadette başarı ve bunlara benzer nimetleri müyesser ettiği kimse, o nimetin elden çıkmasından, alınmasından korkarsa ucublu olmaz (kendini beğenmiş olmaz). Eğer korkmaz; fakat o ilim ve ibadet kendisinin sıfatı olduğu için değil, Allah Teâlâ'nın kendisine bahş ettiği nimet ve ihsan olduğu için sevinirse, yine ucub etmiş olmaz.

Eğer o ilim ve ibadet Allah Teâlâ'nın nimeti olduğu için değil, kendinin sıfatı olduğu için seviniyorsa ve onun elden çıkmasından da korkmuyorsa o kimse bu sıfatla ucub etmiş olur.

Eğer bununla kendinin Hak Teâlâ üzerinde hakkı olduğunu düşünüp kıldığı ibadeti Hak Teâlâ yanında makbul bilirse, buna idlal (nasırlama) denir. Çünkü kendini Hak Teâlâ yanında makbul ve nazlı, anılmıyş olur. Çünkü bîr kimse bîr kimseye birşey verir ve verdiği şey kalbinde büyük olursa, ucub etmiş olur. Eğer büyük olmasından başka hizmet ve karşılık da bekliyorsa buna da idlal denir.

Rasûlüllah buyurur ki: «Bîr kimse kıldığı namazla nazlanırsa, o namaz onun başından yukarı yükselmez, göklere yükselmek nerde kahr.» Yine buyurur ki: «Kışın güllüp de takiratına itiraf etmesi, ağlayıp da, ağlamasını büyük bîr iş saymasından hayırlıdır.»

UCUBUN İLACI

Bil ki, ucub sadece cehaletten ileri geldiği gibi, onun tedavisi de sadece marifetle olur.

Ö halde gece gündüz ilme ve ibadete çalışana deriz ki, senin ucubun, ilim ve ibadet senden sadır olduğundan dolayı ise ucub makbul değildir. Zira sen ilim ve ibadete yol olmuşsun. Yola ucub layık değildir. Zira yol musallihardır (başkasının emrindedir) (amel) iş yoluna sadır olmaz, belki yol arada vasta olan bir alettir.

Eğer ilim ve gücümle²leuda getirdim dersen, iş yaptığın kuvvet, güç, irade ve uzuvların nereden geldiğini hiç biliyor musun? Eğer ilim ve amel benim irademle oldu dersen, o iradeyi ve isteği sende kim yaratmıştır ve onu sana kim musallat kılmıştır ve onunla sana o işi yaptırmıştır. Zira kendisine bir istek musallat edilen kimseye bir melek gönderilir ki, ona muhalefet etmesi mümkün değildir. İstek ise kişinin kendisinden değil, belki kişiyi kahr ile bir işe sevkeden bir şeydir.

Ö halde bunların hepsi Allah Teâlâ'nın nimetleridir. Senin kendine ucub etmen, gayet cehaletten ileri gelir. Zira senin hiçbir şeyi kudretin yoktur.

Ö halde tasccub Allah Teâlâ'nın ihsanına olmalıdır ki, çok kimseleri gafil edip onların isteğini yakışmaz işlere çevirmiş iken, sana kendi imayetinden teşhis ve temyiz kudretini verip iyi- isteği sana musallat etti ve seni kahr zinciri ile kendine, hazretine çaktı. Meselâ eğer bir padişah kendi kullarına bakıp onların arasından birine sebekeli ve hizmetsiz bir ehlise hediye etse, onun tasccubu kendine değil, padişahın, hakkı olmadan ona ihsan etmesi, onu değerlerine tercih ve tahsis ettiği için olmalıdır. Ö halde eğer o kul derse ki, padişah hakimdir. Bende liyakat görmese o ehliseyi bana göndermesdi. Ona deriz ki, o liyakatı nereden buldun? Eğer nimet ve liyakat ikisi de padişahın ihsanıdır derse, o zaman ucub mahal kalmaz. Şunun gibi olur ki, padişah sana bir at verince, ucub etmiyorsun. Sonra bir hizmetçi de verince, benim atım olup başkalarının olmadığı için padişah bana hizmetçi verdi, deyip ucub ediyorsun. Atı da padişah verince, atı ve hizmetçiyi birden vermiş gibi düşünülmemelidir. Yine eğer benim Allah'a sevgim olduğu için beni ibadete muvaffak etmiştir dersen, o zaman deriz ki, o sevgiyi senin kalbine kim attı?

Eğer derse ki, Allah Teâlâ'nın zatının celalini ve sıfatlarının kemalini idrâk ettiğim için, Allah'ın sevgisi benim kalbime atılmıştır. Cevabında deriz ki, bu marifeti ve bu idrâki sana kim verdi? Bunların hepsi Allah Teâlâ'nın fazla ihsanından olunca, ucub, seni yaratan, bu sıfatları sende vücudla getiren ve sana kudret, irade ve istek veren Allah Teâlâ'nın ihsanına olmalıdır. Sen, ortada hiç bir şey değilsin ve sen Hak Teâlâ'nın kudret ve iradesine yol ve güzergâhtan başka bir şey değilsin.

Sual: Eğer bir kimse, yapılan ibâdeti ben yapmıyorum, hepâl Allah'a raci ise, neden sevâba kavuşuyorum. Kuşkusuz sevâp, ihtiyarımızla olan amelimiz sebebiyle kazanılır, derse; cevâbında deriz ki, gerçek şudur ki, sen yalnız Allah Teâlâ'nın kudretine yolsun, başka hiç bir şey değildir. Âyet-i kerîme'de: «Sen atarken sen atmadın, doğrusu Allah etti.» (Enfal sûresi, âyet: 17) buyurulmaktadır. Fakat senin hareketini, ilim, kudret ve irâdeden sonra yarattığı için, hareketi kendin vücude getirdiğini sanırsın.

Bu, anlaşılması zor ince bir ısrırdır. Fakat tevhid ve tevekkül bahsinde ona bir nevî iparetler yapılacaktır, inşaallah. Ama burada senin anlayabileceğin şudur: Farz edelim ki, amel senin kudretinle olur, lâkin senin amelin, ilimsiz, irâdesiz ve kudretsiz mümkün değildir. O hâlde senin amelin anahtarı bu üç şeydir. Bunların üçü de Allah'ın vergisidir.

O hâlde eğer sağlam olsa, o hazinede sonsuz nimetler bulursa, senin anahtarın olmadığı için o hazineye ulaşamazsan, hazine sahibi anahtarın senin eline teslim etse ve sen o nimetlerden istediğin kadar alsan, bu nimeti el uzatıp aldığına değil, anahtarın sana verene baka ve vâle edersin. Zira eğer anahtarın sana vermemiş olsaydı, o nimete el uzatmak mümkün olmazdı.

O hâlde önemli olan sana anahtarın verilmesi ve onun sebebiyle o nimete kavuşmandır. Demek ki amellerin anahtarı olan kudret ve onun sebepleri, Allah Teâlâ'nın vergisidir. O hâlde Allah Teâlâ'nın fazlına ve lütfüne taaccub etmek lâzımdır, ki lütfî ve lütfânın hazinesinin anahtarını sana verdi ve ona bütûn fâsıklardan esirgedi ve günah anahtarını celâlele verip ibâdet hazinesinin anahtarını onların yüzüne kapadı. Buna, azâlede onlardan bir suç, senden bir hizmet olmaksızın sadece kendi adaleti ve lütfü ile yaptı.

O hâlde gerçek bevâhî bilen kimsede hiçbir zaman ucub gelmez. Taaccub şöyledir: Akıllı fakir, câhil zenginle nimet verildiğini tuhaf görüp ben akıllı olduğum hâlde nimetten mahrum edildim, der. Demek düşünmüyor ki, akıl nimetlerin en büyüğü iken kendisine verilmiştir. Eğer malı da kendisine verip câhili ikisinden de mahrum etseler, adaletle uygun olmaz. Belki şikâyetçi akıllıya, akıllı onun malına değışir mişin? deseler, razı olmaz.

Yine güzelliğe ve cemâl sahibî fakir hanım, mal ve şöhret sahibî olup da süretî çirkin olan hanımı görünce der ki, bu ne hikmettir ki, bu kadar nimet bir çirkinle verilmiştir. Takvâ ve giydiği şeyler, kendisinde olanların hepsinden iyidir. Eğer mal ve güzelliğin her ikisini de kendisine verselerdi, adaletle uygun olmazdı. Bu, şuna benzer ki, bir padişah, bir kimseye at verip bir diğersine de hizmetçi verince, at verilen kimse taaccub edip der ki, at benim olduğu hâlde niçin başkasına hizmetçi veriliyor?..

Bu, gayet cehâletten ileri gelen bir şeydir. Yine şuna benzer ki: Davud (s.a.s.) bir defa buyurdu ki: «Ey Allah'ım, hiç bir gece olmaz ki, Davud affesimin her ferdi sabaha kadar namsız kılmasın ve hiçbir

gün olmaz ki her fevdi oruç tatmasını.» Bunun üzerine vahyî geldi ki; «Eğer benim tevfiküm imruvaffakiyet vermek) olmasa, bu hâl nerden nâsib olurdu? Şimdi biran seni kendinle barakıyorum.» Davud (a.s.) biran kendi hâlinde kalınca, kendisinden, bütün ömrü boyunca nedâmetini çaktığı bir yarışlık sadır oldu.

Eyyub (a.s.) da: «Ey Allah'ım! Bu kadar bütün belâları benim üzerime yağdırıyorsun, yine de bir defa olsun kendi arzuum senin muradına tertih etmedim.» dedi. Birden bir parça bulut gördü. O buluttan bir münadî bir türü sesle çağırıp dedi ki: «Ey Eyyub! Sen sabrı nerden buldun?»

Eyyub (a.s.) kusurunu bildi ve başına toprak saçtı ve: «Ey Allah'ım! Benim sabrum senin lütuf ve ihsanındandır.» deyip tevbe etti. Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer Allah'ım sızın üzerinizdeki lütfu, ihsanından olmasaydı, hiçbiriniz kendinizi temizlemeye yol bulamazdı.» (Nur sûresi, âyet: 21).

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Hiç kimse kendi ameliyle kurtulamaz.» Siz de mi? Ya Resûlullah, dediler. «Evet, ben de ancak Allah Teâlâ'nın lütuf ve rahmetiyle kurtulurum.» buyurdu. Bunun için sahâberin büyükleri, «Keşke toprak olaydık, yahut hiç olmayaydı» diyordular. Bu anlattıklarımızı anlatanlar, ucubla uğraşmaz.

ÖÖNÜLEN ŞEYLER

Bil ki, bazı kimselerin cahâletli o dereceye varır ki, kendisinde olmayan ve gücü ile ilgili bulunmayan şeylerde ucub eder. Meselâ güç, güzellik ve soy gibi. Bu büyük cahâlettir. Zirâ âlim ve âbâd olan kimseler, eğer ilmi ben tahsil ettim ve ibâdeti ben yaptım deseler, onların hayâlinde biran hakî taraftı olur. Fakat elinde olmayan şeylere ucub etmek sadece ahmaklıktır.

Bazı kimseler mâlimler ve sultanlarla ucub eder. Eğer onlarla cehennemde ne hâlide bulunacaklarını, kıymet gününde hâsımlarının kendileriyle nasıl alay edeceklerini düşünselerdi, onlardan utanarlardı.

Hattâ (soyların) en şerefli Peygamberimizin soyu İken, onunla bile ucub etmek mânâsızdır. Eraftan bazı kimselerin ucub o dereceye varmıştır ki, kendisi ne günah işlese, zarar etmez diye düşünür. Şu kadar idrâk etmiyorlar ki, babalarının ve dedelerinin aksini yaptıkları zaman, aralarındaki nesebi kesmiş olurlar. Zirâ onlar şereflî nesebe değîl, takvîda ve tevaruda bulmuşlar.

Bilhassa onların nesebinde cehennem küpeği olan kimseler de olurlar. Resûlullah nesebe övünmeyi yasakladı ve: «Bütün insanlar Âdem'dir, Âdem ise topraktan yaratılmıştır.» buyurdu. Bilâl (r.a.) namaz için ezan okuyunca, Kureyş'in ileri gelenleri dediler ki, bu sıyah küle kimdendir ki, bu kadar kıymetli olsun.

Bunun üzerine «Allah'ın yanında en kıymetli, en takvalıdır.» âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Ne zaman ki, «Sen (Ey Muhammed)

yakın akrabalarını korkut.» (Şuara süresi, Ayet: 214) Âyeti nakil oldu, Resûlullah Hz. Fatıma'ya: «Ey Muhammed'in kızı, kendi hazretliğine gör; yarın kıyamet gününde ben sana fayda veremem, Sadıyye'ye de: «Muhammed'in halası, kendin hazretliğini yap; ben yarın sana yardım edemem.» buyurdu.

Eğer Resûlullah'ın akrabalağı akrabasına kâfi gelseydi, Fatıma şehidlik ve takvayı bırakıp dünyada rahat yaşardı ve her iki dünya da ma'mur olurdu. Gerçi akrabalıkla şefaât ümidi fazla olur, fakat kabûl etmez.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'ın razı olduğu kimseden başkasına şefaât edemezler.» (Enbiya süresi, Ayet: 28). Şefaât ümidi ile emin ve rahat olmak, babası iyi bir doktor olan hastanın ona güvenip perhiz tutmayıp her bulduğunu yemesine benzer. Bilhassa bazı hastalar vardır ki, onun hastalağı ilaç kabûl etmez ve onun hakkunda üstad tabib bile fayda vermez.

O hâlde mîzaç tabibin tedkikine müsaat olmalıdır. Padişahan yanında kıymetli olan, herkese şefaât edemez. Belki bazı kimseler olur ki, padişah ona düşman olur, onun hakkında şefaât kabûl etmez. Allah Teâlâ'nın kızmadığı hiçbir günah yoktur. Fakat Allah Teâlâ gazabını örtmüştür. Belki senin küçük sandığın bir günahta Allah'ın daha çok gazabı vardır. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz onu (iftirayı) kolay sanırsınız, oysa Allah'ın yanında büyüktür.» (Nur süresi, Ayet: 15).

Bütün müslümanlar, müslümanlık sebebiyle şefaât ümitleri vardır. Yine herbiri de şefaât ümidi ile korkudan boş değillerdir. Korku ile ucub da bir araya gelmez. O hâlde müslümана ucub yaklaşmaz.

ONUNCU ASIL

GAFLET, DALALET VE GURUR

Bil ki, şîret saadetinden mahrum olan, din yolunda gitmediği için mahrum olmamıştır. Din yolunda gitmemesi, ya bilmediğinde, yahut bunu yapamadığındandır. Yapamayan, nefsin arzularına esir olup ceunla başa çıkamadığı için yapamamaktadır. Bilmeyen de ya gâfil olduğu için bilmemiştir, yahut bilmmiştir; fakat anlayışında bazı bozukluklar meydana gelmesiyle hak yoluna elden çıkarmıştır. Kadretsizlikten ileri gelen şekâveti ise, anlatmıştık. Şu kimseye benzer ki, bir yokluğa çıkmak zorundadır. Fakat yokta çok zor ve aşılması geçitler olur ve kendisi de çok mayıf olduğu için o geçitleri aşamaz. Geçit dediğimiz, makam ve itibar, mal ve servet, mide ve fere arzularıdır. Bu anlatılan geçitlerden bazı kimseler, birini aşar, ikincisini aşamaz. Bazıları da ikisini aşar, üçüncüsünü aşamaz. Böylece bütün geçitleri aşmayan maksadına kavuşamaz. Bilmemekten ileri gelen şekâvet ise, üç cinstir:

Biri, gâfil ve hırsız olmaktır. Buna câhülük denir. Bu, bir yol bağında uykuya dalıp kervanı kaçıran ve eğer bir kimse onu uyandırmazsa helâk olan kimseye benzer.

Bir cinsî de dalâlettir. Ona da sapıklık denir. Bu da, maksadı doğru tarafına yönelen kimseye benzer. Ne kadar giderse, o kadar maksadından uzak düşer. Bu dereceye uzak dalâlet denir. Ama yolun sağına, yahut soluna sapmak da dalâlettir; fakat uzak dalâlet değildir.

Üçüncü cinsî de, gururdur ki, ona sıldanmak denir. Bu da şu kimseye benzer ki, haccı giderken sahrada hâlis altına ihtiyacı olacağını sanır. Bunun için her nesl varsa satıp hâlis altına çevirir. Fakat hâlis altın diye bildiği altınların hepsi kalp, yahut karışık ve geçersiz olur. Kendisi böyle olduğuna bilmiyor, hâlis altın elde ettiğini, bununla muradına kavuşacağını sanıyor. Sahraya ulaşıp altınları gösterince hiç kimse onlara bakmaz.

Bu yüzden kendisine hasret ve nedâmet gelir. Böyle olan kimseler hakkında şu âyet-i kerîme nâzil olmuştur: «(Habîbim) "yaptıkları işler bakımından en çok ziyâna uğrayanları haber vereyim mi?" de. O kimselerin dünya hayatındaki çabaları hep boşa gitmiştir. Halbuki onlar iyi ve sağlam iş yaptıklarını sanıyorlardı.» (Kehf sûresi, âyet: 103 - 104). Yâni kıyamet gününde en çok hor ve zellî olanlar, dünyada zahmet çekip kazandıklarını sanıp da sonunda bütün yaptıklarının yanlış ve bâtil olduğunu gören kimselerdir.

O hâlde bu kimselerin takvâtı şudur ki, önce sarraflık sanatını öğrenip ondan sonra altını elde etmek gerekirdi. Böylece hâlis altını, kalp olanından ayırabilirdi. Eğer bunu yapamazsa, bir sarrafa göstermek gerekirdi. Eğer onu da yapamazsa, bâri bir mehenk taşını ele geçirmeli idi. Sarraf dediğimiz, mürgül pîr ve kâmil üstadıdır. O kimsenin pîrler derecesine erişmesi, yahut bir pîrin hizmetinde bulunup vâki olan işlerini ona arz etmesi gerekir.

Eğer bu ikisini de yapamazsa, mehenk taşını onun şevketlerinin gâlebesi ve nefsinin arzularıdır. Ona müreccat etmelidir. Nefsinin meylettığı her şeyin bâtil olduğunu bilmelidir. Gerçi bu mertebede de yanlışlık olur, fakat ekseriya doğru olur. Şekâvette birinci asil olan bilmezlik bu üç cinsî râci olunca ve bu üç cinsînin tafsilâtını ve ilâcını bilmek farz olup birinci asil yolu bilmek, ondan sonra yola gitmektir. Bunların ikisi de hâsıl olunca geride bir şey kalmaz.

Bunun için Ebû Bekîr Sîddîk (r.a.) duasında bunlarla yetilip: «Allahım, hakkı hak olarak bize göster ve ona uyumak için kuvvet ve kudret nâsib et.» derdi. Anlattığımız asıllarda hak yolunda olmanın ilâcını beyân ettik. Şimdi de onu bilmemeyin ilâcını beyân edelim, inşaallah.

GAFLET VE CEHALET İLÂCI

Bil ki, insanların çoğu gaflet sebebiyle hicapta (Allah'tan ayrı) kalmışlardır. Yücede doksan dokuzu gaflet hicabında kalmışlardır. Gaf-

İhtin mânası âhîret hallerinin tehlikelerinden habersiz olmaktır. Eğer habersiz olsalardı takasrat etmezlerdi. Zîrâ insan, öyle yaratılmıştır ki, tehlike gördüğü yerden birçok sıkıntılara katlanmak peşasına da olsa kaçar. Fakat bu tehlikeyi görmek, ya insanları dine davet eden peygamberlerdeki nübüvvet nuru ile, ya da peygamberlerin varisî olan âlimlerin ilmiyle görmek mümkün olur. Seferde uyuya kalmış kimse- nin ilacı, ancak şefkatli, uyanık bir kimsenin yetiştirip onu uykudan uyandırmasıdır. O şefkatli kimse dediğimiz peygamberler ve onların vekilleri olan âlimlerdir.

Bütün peygamberler gaflet uykusunda olanları uyarmak için gönderilmişlerdir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Sabaları uyandırma- mış, gaflette olan bir kavmi uyarmak için seni gönderdik.» (Yâsin sûresi, âyet: 6). Yine buyurur ki: «Senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olanları —belki külliyet olurlar diye— uyarmak için seni gönderdik.» (Kasas sûresi, âyet: 46). Yani, ya Muhammed, insanları gaflet uykusundan uyarmak ve insan ezbette zarardadır demen için seni gönderdik.

Zîrâ onların herbiri cehennem kenarı üzerinde yaratılmıştır. Âyet-i kerîmede: «Artık kim azgınlık edip kâfir olursa, (âhîret yer- de) dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz cehennem öyle kimselerden varacağı bir yerdir. Fakat kim Rabbi'nin azametinden kendini, nefsi ve şehvî arzularından âlhıymuşsa, malaka onun varacağı yer cennet olacaktır.» (Naziât sûresi, âyet: 40-41) buyurulmaktadır. Yani dün- yaya yönelip arzularına uyan mutlaka cehenneme düşer. Zira nefsi arzular bir hâsırdır. Cehennem ise üstü örtülün kuyudur. O hâsir üze- rinde yürüyen mutlaka kuyuya düşer. Arzularına muhalefet eden de cennete girer. Şehvet ve arzular; cennet yola üzerinde geçitler dura- mundadır. O geçitleri aşan mutlaka cennete girer.

Bunun için hadîste: «Cennet sevilmeyen şeylerle, cehennem de şehvet ve arzularla kuşatılmıştır.» buyurulmaktadır. Bunun için çökle yaşayan Araplar, Kürtler, Türkmenler ve aralarında âlim bulunma- yan kavimler gaflet uykusunda kalmışlardır. Zîrâ kimse onları gaf- let uykusundan uyandırmamıştır.

Onlar gaflette kalıp âhîret tehlikesinden habersiz kalınca din yo- lunda gitmezler. Köylerde yaşayanlar arasında da âlimler az bulunur Zîrâ köy mezar gibidir.

Hadîste: «Ziraatla uğraşan köylüler, mezardaki ölümler gibidir.» buyurulmaktadır, fakat buldukları şehirde minbere çıkıp vaaz ya- pan âlim, vâiz olmasa, yahut o şehrin âlimleri dünya ile meşgul olup dinin derdiyle meşgul olmazlarsa, onlar da gaflette kalırlar. Zîrâ bu kabil âlimler kendileri de gaflet uykusundadır. Başkalarını nasıl uyan- dırabilirler?

Eğer bir şehrin âlimleri minbere çıkıp sermayesiz vâizlerin vâ'iz gibi secdeler, gârib sözler, acayip nükteiler beyan edip rahmet vâ'd eden

sözleri sikredip insanlara sıfatı ne olursa olsun, rahmet oluyor diye ümit verirse, bu kimselerin hâli, gafil olanların hâlinden beterdir.

Bunların hâli şu kimsenin hâline benzer ki, bir yolan boyunca uyur. Bir kimse yanına gelip ben onu uyandıracağım der ve ona bir şarap verir ki, sarhoş olup kendinden geçip düşer kalır. Bu bediâht bundan evvel, ne çeşit bir ses duyarsa uyanacak durumda idi. Şimdi ki hâlde ise başına eli tekme vursalar haberi olmaz. Cahil olan kimse bu meclislerde bulunursa, öyle olur ki, ondan sonra âhiret endişesi kalbine girmez. Ona ne söylerlerse, «Allah Teâlâ'nın keremi, rahmeti çaktır. Benim günahım ona ne zarar vardır. Onun cenneti içinde yeriniz bulunmamaktan cennet gırtlıdır.» der. Bunun gibi nice saçma sapkın fikirler dimağında yer tutup hiç nasihat kabul etmez. Böyle olan vaiz, insanların dinini yıkan, kanlarına giren deccâldır.

O şu doktora benzer ki, harareten ölmek üzere olan hastaya şifâdır diye bal yedirir. Evet, bal şifâdır, fakat soğukluktan olan hastalığa şifâdır. Allah Teâlâ'nın rahmetine ümit ve ricayı artıran eserler ve hadislerin hepsi de şifâdır.

Fakat bütün hastalara değil, iki hastaya şifâdır. Biri, o kadar günah işlemiştir ki, Allah Teâlâ'nın affından ümidini kesmiş ve ümitsizlikten tevbe etmeyip benim tevbeni hiç kabul olmaz diye zanneder. Onun hakkında şu âyet-i kerime şifâ olur: «Ey Resûlüm, onlara söyle: Ey kendilerine zulüm eden kullarım, benim rahmetimden ümidinizi kesmeyiniz.» (Zümer sûresi, âyet: 53). Fakat bu âyete bağlı olan âyeti okumak şartıyla: «Size azab gelmeden önce Rabbinize dönünüz, kendinizi ona teslim ediniz. Sonra olacak tevbeniz fayda vermez ve Kur'an-ı Kerim'in güzel âyetlerine uyunuz.» (Zümer sûresi, âyet: 54) Biri de korku galib olmuş ve ibâdet etmekten hiç rahatlık bulmayan, kendini sıkıştırmakla helâk olacak dereceye gelen kimsedir. Meselâ, gece hiç uykusu uyumaz. Bunun gibi, korkunun yarasına, reca (ümit) merhem olur. Fakat ümit âyetleri, gafil ve günaha cesaretili olanlar hakkında, yanlış kimsenin yarasına tuz eklemek gibi olur, yarayı azdırır.

Nitekim tabîbin hararetili bal ile tedavi etmesi, hastanın kanına girmek olur. Bunun gibi, sikri geçen âlim de insanların kanına girmiş olur, deccâl ve şeytana arkadaş olur. O kabil âlimlerin bulunduğu şehre şeytan girmez. Zirâ onun vekâleti kâfi gelir.

Ama vâizin sözleri şeriatın kurallarına uygun olup korkutucu ve uyarıcı olur, fakat hareketleri sözlerine muhalif olup dünyaya düşkün olursa, onun va'ziyle kimsenin gâffeti gitmez. O, şu kimseye benzer ki, önüne bir tabak badem helvasını koyup iştâhla yer ve: «Ey insanlar, zihar bu helvanın yanına kimse yaklaşmasın. Bunda zehir vardır.» diye feryâd edip çağırır. Onun bu sözâ, insanların bu helvaya düşkünlüğünün arınmasına sebep olur. Zirâ derler ki, bu helvanın hepsini kendisi yedirdi, kimse onunla yemesin diye bu sözâ söylüyor.

Ama eğer sözû ve hareketiyle şeriatın kurallarına uyar ve geçmiş büyüklerin hareketinde olursa ve eğer insanlar arasında kabul

gürüyorsa onun sözü ile gaffiler gaffet uykusundan uyanırlar. Eğer kabul görmezse, gücü yettiği kadar arkalarından gidip evlerine girip onları doğru yola çağırmak farzdır.

Bütün bunlardan anlaşıldı ki, insanların birde dokuz yüz doksan dokuzu gaffet hücubundadır ve âhiret tehlikesinden habersizdir. Gaffet öyle bir hastalıktır ki, ilâcı gafil olan kimsenin elinde değildir. Zira gafil kendinden haberi olmaz, gaffeti tedavi etmesi nerede kalır. O hâlede onun ilâcı âlimlerin elinde olur. Çocukların gaffet uykusundan uyanmaları anne; babalar ve öğretmenlerin sözü ile olduğu gibi, insanların gaffetten uyanması da vâkızlerin sözü ile olur.

Böyle âlim ve vâkızler çok kıymetli olup az bulunduğu için gaffet hastalığı müzminleşip insanlar gaffet hücubunda kalırlar. Âhireti dillerinin ucu ile anıp âdet olduğu için söylerler. Halbuki kalbleri onun müşâfak ve şiddetinden habersiz olur. Böyle uyarma ve uyarmada hiç fayda yoktur. Allah Teâlâ daha iyi bilir.

DALÂLET VE İLÂCI

Bil ki, âhiret hâllerinden gafil bir grup insan daha vardır. Onlar, doğrunun aksine inandıkları için doğru yoldan uzak düşmüşler, dalâlet onlara perde olmuştur. Gerçeğin anlaşılması için bu kimselerden beş çeşit misâl verelim:

Birinci misâl: Bir sınıf insan âhireti inkâr ederler, insan öldükten sonra hiç olmamış gibi olacağına inanırlar. Tıpkı bakkilerin kuruyup, çürüyüp yok olduğu ve mumun söneüp gittiği gibi. Bunun için takvâ gemini başlarından çıkarıp dünyada rahat yaşarlar ve peygamberlerin haber verdikleri, sadece insanların ve dünya nizamının islahı, yahut bu dünyada kâbar, makam, şöhret ve çevre elde etmek için olduğunu kölla ederler.

Bazen açıklar, cehennem dedikleri çocuğa «Eğer okula gitmezsen, seni farelerin yuvasına hapsederler dedikleri gibidir», dediler! Bu bedbahtlar eğer anlattıkları misâle dikkat etseler, anlarlar ki, çocuğun okula gitmemesinin zararı, fare yuvasına hapsedilmekten daha kötüdür.

Neticim bâsiretil insanların, Allah'tan mahcub (ayrı olmak) olmanın zararı cehennem azabından beter olduğuna bilirler. Bunun sebebi, nefesine uyup kıymetli inkâr etmek, insanın tabiatına uygundur. Ahır zamanda bir çok insanların kalbine bu inkâr bakkim olur. Gerçi dilleriyle açıktan söylemezler. Belki kendilerinden bile gizlerler, fakat onların muamelesi inkârlarına delil olur.

Zira onların âdeti şöyledir ki, dünyada gelecek zahmet korkusundan önceden çok sıkıntılar çekerler. Eğer onları kalbinde âhiret tehlikesi inancı olsaydı, böyle rahat olmalarıdır. Bunun ilâcı âhiret gerçeğinin onlara bilinmesidir. Âhiret gerçeğinin bilinmesinin de üç yolu vardır.

Beinci yol: Cennet ve cehennemde, hâat eden ve ısrân edenin hâlini görmektir. Bu, peygamberlere ve velilere mahsustur. Çünkü onlar gerçik bu dünyadadırlar, fakat fena ve kendinden geçme denden bir hâlin geimesiyle öbür dünyanın hâllerini anırlar ve görürler. Zîrâ bu görmeye perde olan hisler ve vehvelerin meşğalesidir. Bu hususa kitabın başında biraz ıfaret edildi. Ahirete imanı olmayan kimsenin buna inanması nasıl mümkün olur ve nasıl bu mertebeye ulaşmak ister.

İkinci yol: Delil ve huccet ile insan hakikatının ne olduğuna bâ-İir ve insan ruhunun ne olduğuna anlar. Çünkü insan ruhunun kendi sâti ile kâim bir cevher olduğuna, beden kalıbına, muhtaç olmadığına, beden kalıbının onun binak hayvanı ve vasıtası olduğunu bâ-İir; onun varlığının bedenin varlığına bağla olmadığına, bedenın yok olmasıyla o yok olmayacağına anlar. Gerçik bu da bir yoldur, fakat bu yol çok önemli ve çetindir. Zîrâ bu yalnız ilimde kök salan âlimlerin yoludur. Nitekim kitabın başında buna ıfaret edildi.

Üçüncü yol: Avamın yoludur. Bunlara hakikat marifeti, Peygamberlerden, velilerden, ilimde kök salan âlimlerden ve bunlarla görüşüp sohbet edenlerden hâsil olur. Bu marifet nûruna iman denir. Kendisine pişkin bir pirin, yahut âbid bir âlimin sohbeti müyesser olmayan kimse çekavef karacılığında kalır. Pir ne kadar âlim ve büyük olsa ondan sirâyet eden nûr da o kadar büyük olur. Bu itibarla en mutbu insanlar aşab-ı güzindir. Çünkü onlar Resûlullah'ı görmüşler ve onun sohbetiyle müşerref olmuşlardır. Onlardan sonra tabiiilerdir. Çünkü onlar da sahabe-i kirâm görmüşlerdir.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «İnsanların en iyisi benim zamanında olanlardır. Ondan sonra, onlardan sonra gelenlerdir.» Kâmil mürşid ile âbid âlimin sohbetinde bulunan insanlar, şu çocuk gibi olurlar ki, baharın nerede yılan görse kaçtığına, yılanın yüzünden oturduğu meskeni bıraktığına defalarca görünce, o zarfî olarak yılanın zararlı olduğunu ve ondan kaçmak lâzımdığını bilir. Hatta zararının hakikatini bilmeden yılanı nerede görürse tabiatıyla ondan kaçmağa başlar.

Bazen olur ki, yılanın zehir bulunduğunu ıftır, fakat zehrin adını bilip, hakikatini bilmesken içinde büyük bir korku hâsil olur. Peygamberlerin sohbetinde bulunan kimse, yılanın soktuğu kimsenin öldüğünü defalarca görünce zarfî olarak yılanın zararlı olduğunu anlayan kimse gibidir.

Bu mertebe yakın mertebelerinin sonudur. İlimde kök salmış âlimlerin delil ve hucceti ise, bu hâli görmemiş, fakat bir çeşit kıyasla insanın ve yılanın misâlemi anlayıp aralarında zeddiyet olduğunu bulmuş kimsenin hâline benzer. Bununla da yılanın zararlı olduğuna yakın hâsil olur, fakat müşahede derecesindeki yakın gibi olmaz. Büyük âlimlerden başka bütün insanların marifet nûru, salih âlimler ve veru' sahibi gayhlerin sohbetinden sirâyet etmektedir. En uygun ilâç da budur.

İkinci mesele: Bir sınıf daha vardır ki, onlar ne âhireti inkâr ederler, ne de olacağına inanırlar. Belki hayatta kalıp için gerçeğini bilmek mümkün değildir, dediler. Şeytan —üzzerine lânet olsun— onların kalbine şu delil atar ki; dünya yakinen bilinmektedir. Âhiret ise, gımdilik yoktur ve olacağı da şüphelidir. Yakini şübheye değiştirmek mümkün değildir. Onların bu delili batabdır. Zirâ yakini bilince âhiret yakinen bilinmektedir.

Bu şaşkınların ilâcı onlara: «İlâcın acılığı yakini ve katidir, iyileşmek ise, şüphelidir. Yine içliyor. Demide yotusluk tehlikesidir. ve ticaret kazancı şüphelidir. Yine sefer yapıyor ve eğer bir kimsese, gâyet susuz olduğun zaman samsa, bu sudan içme, zirâ yılan ağzını bu suya sokmuştur, derse; su içmek lezzetli yakini ve kat'i; sehir ise şüpheli iken niçin o sudan el çekersin.» demektir. Eğer derse ki, bu yakini olan şeyi yapmamanın zararına katılmak kolaydır. Ama zehir meselesi olursa, ölüme sebep olur. Ona dayanılmaz. Cevabında deriz ki, insan gibi dünya hayatı da yüz yıldan fazla değildir. Bu da geçince, rüyâ gibi olur. Âhiret ise ebedidir. Ebedi azâbe dayanmak mümkün değildir.

Eğer âhiret hâleti yalan çıkarsa farz et ki, dünyada birkaç günlük hayat olmadı. Nitekim önce yoktum ve sonra da yok olacağım. Bunun için Hz. Ali bir mülhâde: «Eğer durum senin mâdia ettiğin gibi olursa hepimiz kurtulduk, eğer öyle değilse, biz kurtulduk, siz azâbe dışarı ediniz.»

Üçüncü mesele: Bir sınıf vardır ki, âhirete inanır, fakat âhiret veresiye, dünya da peşindir, peşin veresiyeden iyidir der. Bunu idrâk etmiyor ki, peşin veresiyeden ancak ikisi eşit olduğu zaman iyidir. Ama eğer veresiye bin, peşin de bir olursa, veresiyenin daha iyi olduğuna şübhe yoktur. Nitekim insanların çoğunun muamelesi böyledir. Bu kadarını anlayamayanlar için bu da delilattendir.

Dördüncü mesele: Bir sınıf da vardır ki, âhirete inanır, fakat bu dünyada bütün işler işlediği gibi olmakla ve dünya nimetlerini kendinde görmekte: «Dünyada mesul nîmette isem, âhirette de nîmette olurum.» diye köddin eder ve: «Hak Teâlâ bize inayeti verdi. Âhirette de böyle yapacaktır.» der.

Nitekim Kehf sûresinde beyân buyurulan iki kardeşin hikâyesinde bir: «Rabbimin huzuruna döndürülürsem bile mutlaka bundan daha iyi nîmetler bulurum.» (Kehf sûresi, âyet: 36) dedi. Diğeri: «Rabbimle yanında benim için mükâfat vardır.» (Fussilet sûresi, âyet: 50) dedi.

Bunun hâca, şöyle mülâhaza etmektir: Bir kimsenin azız bir eği bu ve zâil bir kölesi vardır. Oğlunu hergün okula hapsedip öğretmesini dövmesine ve ezasına mübâhelâ eder. Kölesini ise kendi hâline bırakır, istediği gibi, yağır.

Zirâ kölenin bedbaht olmasını düşünmez. Eğer bu kölenin efendisi kendisini sevdiği ve oğlundan ileri tuttuğu için bunu yapıyor diye düşünürsen, bu almaktadır. Hak Teâlâ'nın eselî âdeti şudur ki,

dünyayı dostlarından esirger ve düşmanlarına bol verir. O kimsenin rahatlığı, tembellik edip bir şey ekmeyen ve harman zamanında mahsül bekleyen kimsenin hâli gibidir. Oysa ekmeyenin biçmeyeceği malûmdur.

Beynel misâl: Bir kısım da vardır ki, «Allah kerimdir, rahimdir. Cenneti kimmeden esirgemez.» der. Bu akılsızlar şuna bilmes ki, sana bu kadar imkân vermiştir ki, bir tane ekersen, yediyüz tane alırsın. Az bir zaman ihâdet edersen, ebedî padişahlık ekle edersin. Bundan daha büyük kerem ve rahmet ne olur? Eğer kerem ve rahmetin mânâda, ekmeden biçmek ise, o hâlda niçin dünyada ziraat ve ticaret yapıp rızık ararsın ve işsiz, güçsüz durmazsın.

Zâten Allah kerim, rahimdir ve tohumusuz da nebatî bitirmeye kadirdir. «Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, Allah rızıkını vermesin.» (Hûd sûresi, âyet: 6) dediği hâlda, onun bu keremine inanmayınca, âhiret için nasıl bu inancı beslersin? Oysa: «İnsan için çalışmasından başka bir şey yoktur.» (Necim sûresi, âyet: 38). Bu, gayet dikkâletten ileri gelir. Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Ahmak, nefsi, keyfine, isteklerine tâbi olan ve Allah'tan ihesam bekleyen kimsedir.» Bu, evlenip karısıyla buluşmadan, yahut buluşup da tohumunu atmadan çocuk beklemeye benzer. Şüphesiz buna yapan ahmaktır ve onun bu isteği sadece akılsızlıktır.

Bununla beraber Cenâb-ı Allah Kerim'dir ve tohumusuz da çocuk yaratmağa kadirdir. Hanımı ile buluşup tohumunu eken ve Allah âfetten saklırsa çocuk olur diye Cenit bağlayan akıldır.

Bunun gibi inanmayan, yahut inanıp da salih amel işlemeyen ve kurtuluş uman ahmaktır. İnansıp da salih amel yapan ve son nefeste imanını selâmetle kusturmayı uman kimse akıldır. «Allah bize dünyada iyilik verdi, âhirette de iyilik verir.» diyenler ile «Allah kerimdir, rahimdir.» diyenler Allah'a güvenmişlerdir. Allah bunların ikisini de yasaklayıp buyurmuştur ki: «Ey insanlar, Rabbinizden sakının ve ne babanız evlâdına, ne de birzât evlâdın babasına hiçbir şeyle fayda veremeyeceği gündem korkun. Şüphesiz ki Allah'ın (hesaba çekme) ve'di haktır. O hâlda sakın şeytan sizi (muhakkak başışlar diye) Allah'a güvendirmesin.» (Lokman sûresi, âyet: 33).

KİŞİNİN KENDİNE HÜSN-I ZAN ETMESİNİN ZARAR VE İLACI

Bil ki, kendine hüsn-i zan edenler mağrurdurlar. Bunlar, keendilerine ve amellerine hüsn-i zanda bulunup bunun âfetinden gâfil oldukları için kalp olana hâliyle ayıramayan sunıdır. Çünkü onlar din yolunda sarraflığı tamamıyla öğrenmeyip renk ve şekle abdanmışlardır. İlim ve itâdetle uğrupp dalkâlet perdesini yurtanlar çok az ve gayet nâdirdir.

Çünkü, insanların yüzde doksan dokuzu mağrur olanlardır. Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Kıyâmet günü Adem'e (a.s.): "Zür-

riyetinden cehennemlik olanları dışarı çıkar" denir. O da: "Kağıt kağıt" der. "Binde dokuz yüz doksan dokuzunu çıkar" demir. Bunlar ebedî cehennemde kâinlar değildir.

Belki cehenneme girmesi lâzım olanlardır. Zira bir sınıf, gâfil-ler; bir sınıf sapıklar, bir sınıf mağrurlar ve bir sınıf kendi takasatlarına itikâf eden kusurlu ve şehvetlerine esîr olanlardır. Kendilerine hüsn-ı zanda bulunanlar çoktur; onların sınıfları hesaba gelmez, fakat onlar dört tabakadan harîç değildir. O tabakalar; âlimler, âbid-ler, sofiler ve senginilerdir.

Birinci tabaka: Âlimlerden bir sınıftır ki, bütün zamanlarını ilme sarf ederler ve bütün ilimleri tahsil ederler, amelde kusur edip ellerini, dizlerini, göbelerini ve terçelerini günahlardan korumazlar. Ve şöyle zannederler ki, kendileri ilimde öyle bir dereceye ermişler ki, kendi emsâlleri azıp görmezler ve kötü muameleleriyle sorumlu tutulmazlar. Hattâ bütün insanlar onların gıptaıyla kurtulurlar.

Onlar şu hastaya benzer ki, kendi hastalığının ilimî müykıyla tahsil etmiş ve her gece sabaha kadar o ilmi tekrarlayıp ezberlemiştir: o ilimde bir kitap telif ederek hastalığın tedâvi şartlarını gereği gibi kavramıştır. Fakat hiç şurup içmeyip ilacın acısına sabretmiyor. Bir kimseye şurubun sıfatlarını tekrarlamak, nasıl fayda verir? Allah Teâlâ buyurur ki: «Şühâesla temizlenen kurtuldu.» (Â'îâ sûresi, âyet: 14).

Yine buyurur ki: «Nefsini arzularını vermeyen kurtuldu.» (Şema sûresi, âyet: 9). Fânî kurtulanlar, temizlenenlerdir, buyuruyor. İlimi temiz tahsil edenlerdir, buyuruyor. Ve cennete girenler, arzularına muhalefet edenlerdir, buyuruyor. Arzularına muhalefet etmenin farz olduğunu bilenlerdir, buyuruyor. Bu gâfil, eğer bu gurura, ilmin fâziletî hakkında gelen haberlerden dolayı düşmüş ise, niçin amel etmeyen âlimler hakkında gelen haberlere bakmıyor?

Zira Kur'an'da onlar, sırtında kitap taşıyan eşiğe ve höz köpeğe benzetiliyor. Peygamberimiz buyurur ki: «Amel etmeyen âlemi cehennemde öyle bir atarlar ki, bel ve boynu kurur. Eşek detaba dönderdiği gibi, ateş onu dönderir. Bütün cehennemdekiler etrafına toplanıp: "Sen kimsin ve bu azâbın nedendir?" derler. Cevap verip der ki, ben ilimle amel etmeyen, buyurduğumu yapmayan âlimim.» Resûlullah buyurur ki: «Kıyamet gününde ilimle amel etmeyen âlimlerin azâbından daha büyük azâb yoktur.» Ebu'd-Derdâ (r.a.) der ki: «Bilmeyenlere bir defa yazıklar olsun. Biliş de yapmayanlara yetmiş defa yazıklar olsun.» Zira ilmi kendisine şahid eder.

Bir sınıf da vardır ki, iliminde ve amelinde kusur etmemişlerdir ve bütün ehîrî amelîleri yerine getirmişlerdir. Fakat kalb temizliğinden gâfil olmuşlardı ve içlerindeki kötü ahlâkı çıkarmamışlardı. Riyâ edip kibirlenirler. Kendi akraama hâsed edip rekâik isterler ve onların kötübüğünü dileyip erâ ve sâkıntı çektiklerine sevinirler; Usûlûle-rivâ rahatlık bulurlar. Bu hadîslerden gâfil kalmalardır ki: «Rivânen cu ağırsı yine şikâti ve: «Kalbimde zerre kadar kibîr olan cen-

nete girmez» ve: «Ateş odunu yaktığı gibi, hâsed de imanı yok eder.» buyurlur.

Yine: «Allah sizin çeklinize bakmaz. Kalbinize bakar.» hadîsinden de göflü kalmışlardır. O hâlde bu sınıf, bir tartaya bir şey eküp de kendi ekliğinin kuvvetlenmesi için /o tarladaki dikenleri ve otları kökünden söküp atmıyan belki bunlardan başkalarını kesip köklerini yerde bırakan kimseye benzar. Ne kadar çok kesse yine uzar. Kökû amellerin kökû de kötû ahlaktır.

O hâlde mühim olan kötû ahlâkı içerdën izâle etmektir. Belki bu, içi pâ, dışı mükemmel olan kimsedir. Dış kîraçle badana yapılmış helâya; yahut dışı nakış ve süsle tezyin edilmiş, fakat içinde leş bulunan mezara; yahut damanda lâmba yanan karanlık eve benzar. Hazret-i İsa (a.s.), amel etmeyen ilimî temsil edip buyurur ki: «Ün eleği gibi olmıyın; ki, elekten geçip geride kopeği kalır.» Yâni hikmetli sözlere söyleyince, iyî geçip kötüsü sizde kalmazın.

Bir sınıf daha vardır ki, anlatılan ahlâkın kötû olduğunu, ondan kaçınmak lâzım geldiğini ve kalbe onlardan temizlemenin mühim olduğunu bilir. Fakat kendi kalbinin bunlardan temiz olduğunu ve kendisinin bu şeylere mübtelâ olmaktan uzak olduğunu sanır. Zîrâ onlar adı geçen ahlâkın ilmiî daha çok bilirler. Onlarda kibîr eseri belirince, şeytan onlara iğva verip der ki, «Bu kibîr değîldir, belki dinin kıymetli olmasını istemektir; eğer senin kıymetini olmazsa, İslâm dininin kıymeti de olmaz.»

Üstün elbâseler giyip iyi etlâra bânip süsü göründükleri zaman, şeytan iğva verip der ki: «Bu ziynet ve şöhret için değîldir. Düşmanların inâdinâdır. Bid'atçılar âlimleri süsü görürlerse, kör olurlar.»

Hâ. Peygamberin, Hâ. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Hâ. Âlî'nin hâ-İmi ve onların yurtak elbâselerini unuttuyorlar. Yurtak elbâselerle gezmeleri, İslâm dinini tahkir olduğunu; süsü gezmeleriyle de İslâm dininin izzet ve üstünlük kazandığını sanırlar. Onlarda hâsed zuhur ederse, bu İslâm dininin salâbetidir derler. Riyâ zuhur ederse, bu müstâmanların içre bakmak da bize aittir derler.

Bir sınıf da ilim hususunda yanılırlar; tefsir, hâdis, kalb muamelesi ahlâk ve riyâzât yolu ilimleriyle bu kitapta anlatılan âhiret yolu, âhîret yolunun kıetl ve kalbî murakabesinin yolu ilimleri gibi mühim olan ilimleri tahsil etmezler. Oysa bütün bu ilimlerin tahsili farsî ayndır. Bu ilimleri öğrenmezler ve bunları ilimlerden bilmezler. Bütün zamanlarını cedel, münazara, kelâm taassubu ve dünyadaki insanların düşmanlıklarına aîl olan fetvâ ilimleriyle geçirirler.

Hâkâ onları dünyadan âhirete, hürstan karamata, riyâdan ihlâsa, gâfletten uyanmaya çağurmıyan ilimlerle bütün zamanlarını geçirirler ve dünyada ilmin yalnız bûdikleri ilim olduğunu düşünürler: bu ilimlerden yüz çeviren kimsenin gerçek ilimden yüz çevirdiğini sanırlar. Bu bâtu iddiaların tafsilâtı «İhyâi ulumi'd-din» kitabının gurur bahsinde uzun uzadıya anlatılmıştır. Oraya müracaat edilsin. Zîrâ bu kitap onun tafsilâtını kaldırmaz.

Bir sınıf da va'z ümiyle şu şekilde uğraşırlar: Onların bütün söze-ri zecî, şîr ve nükte şeklinde olur; yahut marâmı anlayılmayan gâ-rîp kelimeler kullanırlar.

Bu vakîlerin maksadı insanları galeyâne getirip feryât ettirmek ve kendilerine aferin dedirttirip kendilerini övdürmektir. Şu kadarına an-lanıyorlar ki, neîl mühîm ve en büyük gâye olan va'z ve nasîhâta, din-leyenlerin kalbinde musibet atöğini meydana getirecek ve âhiret teh-likelerini hatırlayıp bu musibetin feryât ve figânlarıyla meşgûl olma-larını sağlayacak şekilde yapmaktır. Bu takdirde va'z ve nasîhatî fer-yât ve figânla yapmak câizdir.

Ama va'z ve feryâdî âhiret için olmayan vakîzin söze-ri emânettir, kalblerde te'sîr etmez. Bu sınıfın mağrurları da çoktur. İzhârı uzun olduğu için kısa kesildi.

Bir sınıf da bütün vakîterini zâhîri fıkha harcamışlar. Şunu id-râk etmiyorlar ki, fıkham târîfi, Saltanların, insanları idare etmek ve memleketin hudutlarını korumak için uyguladıkları kanundan baş-ka bir şey değildir.

Ama âhiret yoluyla ilgili olan ilim daha başkadır. O sınıf şöyle sanırlar ki, zâhîri fıkhta olan herşeyin âhirete faydası vardır. Oysa öyle değildir. Mîsâllî şudur: Bir kimse, senenin sonu gelmeden malını hanamına satarsa, yahut hanamının malını satın alırsa, zâhîr fetvâ-yag öze zekât kalkar. Yani dünyada ona için zekâtını vermedin? de-mezler. Zîrâ zekâtın farz olması zâhîri mülkiyete bağlıdır. Sene ta-mamlanmadan da mülkiyet kalkmıştır.

Bazen bununla fetvâ da verirler. Fakat şu kadarına bilmezler ki, bu hileyi kullanıp böyle yapan kimse zekâtın kurtulmak için hile kullanan kimse de zekât vermeyen kimse gibi, Allah'ın gazâbındadır.

Zîrâ bahillik helâk edicidir. Zekât da bahillîğin çirkinliğini mâ-le edip temizlemek içindir. Helâk edici olan bahillik tabiata hâkim olundur. Bu hileyi yapmak da bahillîğin tabiata gâlib olduğu içindir. Ö böyle bahillik tabiata galip olursa, helâk muhakkak olur. Kurtuluşa etmek mümkün olmaz.

Bunun gibi karısıyla geçimsizlik çıkarıp mehrinden ferâgat etme-ai için onu rencide etmeğe çalışmak da hükûm meclisi ile ilgili olan zâhîri fetvâyâ göre bu İbrâ doğrudur. Zîrâ bu dünyada kadî ancak dile vâkuf olur, kalbe vâkuf olmaz. Fakat übür dünyada bununla muahaza edilir. Zîrâ bu zöria olmuştur.

Yine kalâbөлük içinde bir kimseyi utandırıp ondan bir şey almak, zâhîri fetvâyâ göre gerçi mübâhtir. Fakat hakîkette açık zulmedür. Zîrâ utanma kamçısuyla kalbini incitip malını almakla, hakîki kam-çısuyla eziyet edip malını almak arasında fark yoktur. Bunların mi-sâlleri çoktur. Zâhîri fıkhtan başka bir şey bilmeyen bu iddiada olup dînîn sır ve inceliklerini anlayamaz.

İkinci tabaka: Abidler ve şehidler tabakasıdır. Onlardan da id-dia edip kendine hüsn-î zanda bulunanlar çoktur. Onlardan bir kıs-

ma mağrur olup fâzilet sebebiyle faralardan mahrum olurlar. Meselâ bazı kimseler taharetle kendilerine vesvese gâlib olduğu için namaz vaktini kaçırlılar; taharet hususu için aralarına, babalarına ve kardeşlerine sert sözler söylerler, suyan necis olması uzak ihtimâl iken onlara yakın ihtimâl olur.

Fakat önelerine gelen bütün lekelerin helâl olduğuna iddia ederler. Hatta apaçık haram olduğunu bildiği lekmalardan da kaçınmazlar. Yalnız ayak yere basmazlar, fakat haram yerler ve sahâbenin şeretini unuturlar.

Hâ. Ömer: «Bir harama düşmek korkusundan yetmiş çeşit helâl bıraktım.» diyor. Bununla beraber, Hâ. Ömer bir haristiyânın testisten den abdest almıştı. Demek ki, bu sınıf lekma ihtiyatını taharet ihtiyatıyla değiştirmişler. Belki çamaşrcının yukarıdaki efbiseyi giymek onlara büyük bir günahdır. Oysa Resûlullah kâfirlerin hediye olarak gönderdikleri efbiseleri giyerdi ve kâfirlerden ganimet olarak aldığı efbiseleri giymekten kaçınmazdı. Ve hiçbir zaman o efbiseleri yıkmalarını emrettiği rivâyet edilmemiştir.

Hattâ kâfirlerin silâhını kuşanır ve onunla namaz kılardı ve belki bu silâhın demirine verdikleri su, yabut yapışkan olarak, kullandıkları veya etrafındaki deri kısmı namazın şartına uygun olmaması demezdi. O hâlede müstesna ve dilinde bunun gibi ihtiyatları yapmayıp diğer uzuvlarında çeşitli ihtiyatlar gözetilen kimse şeytana maskara ve gülünç olur. Hatta bütün şartları gözetse, fakat suyu kerâf etse yahut namaz vaktin erveleinden kaçırursa, o aldandılarından olur. Bu asıl ihtiyatın imâna taharet kısmında geçti. (Namaz vaktin erveleinden geçirmek Şâfi'ye göre mezmumdur. Hanefî imamlarına göre bazı vakitlerde tehîr etmek müstehaptır. Nitekim namaz bahsinde anlattık.)

Bir sınıf da vardır ki, namazın niyetinde onlara vesvese gâlib olmuştur. Defalarca sesil tekkir alıp ellerini selârlar. Bazen olur ki, bu şekilde birinci rekâtı cemaatle kaçırlar. Fakat bu kadarını bilmiyorlar, namazın niyeti boş ödemek ve zekât vermek niyeti gibâdir. Oysa onlardan hiçbirini niyetindeki vesvese sebebiyle zekâtı tekrar vermez ve borcunu tekrar ödemez.

Bir sınıfın vesvesesi de Fatıha sûresinin harflerinde olur. Mahreçlerini ne şekilde çıkarayım, nasıl edâ edeyim ki, harflerin mahreçine riâyet etmiş olayım, der. Bu durumda kalbini mânaya vermelidir.

Şöyle ki: «Elhamdü lillâh» derken kalbinde olan şeyler tamamen gültür olmalıdır. «İyyake ma'budu ve İyyake نستعین» yetinde bütün tevhd ve acz halinde olmalıdır. «İndima's-suratel müstakime» derken kalbinde sadece niyâz ve yalvarma olmalıdır. Ama kendisi bütün kalbini adı geçen harflerin mahreçini verip veremediğine sarfederse, bu tereddütte olur. Bu, padişahıtan bir şey isteyip «ey emîr» diyen ve tekrar tekrar bunu söyleyip harflerin mahreçini doğru söylemeye çalışan kimseye benzer. Bu durumda padişahın öfke ve gazâbına müs-tahak olur.

Bir sınıf da hergün hatim yapmağa çalışırlar. Bir nefeste birçok âyetleri dil ucu ile çabucak okurlar. Fakat kalpleri ondan gâfilidir. Onların bütün maksadı kendilerine bir hatim daha sayıp bizzat bu kadar hatim okuduk ve bugün bu kadar cümle okuduk, demektir. Şunu bilmeyen ki, Kur'ân-ı Azim içinde emir, nehiy, va'd (müjde) vâid (tehdit) misâl, va'z, korkutma ve uyarma bulunan Allah tarafından gönderilen bir kitaptır. O hâlde vâid (tehdit) âyeti gelince kalbine hep korku dolmalıdır. Va'z âyeti gelince bütün uyarıları kulak kasılamalıdır. Bunların hepsi kalb hâlleridir, dil ucunu oynatmanın faydası yoktur. Onun hâli, şu kimsenin hâline benzer ki, bir pedişah ona içinde çeşitli emirler bulunan bir mektup yazar. O da, okurur, o mektup-taki ibkâreleri okuyup ezberler ve onun manâlarından gâfil kalır.

Bir sınıf daha vardır ki, hacca gider, Mekke'de ikâmet eder ve bütün sene oruç tutar. Fakat kalbini ve dînini korumak suretiyle orucun hakkını gözetmez, Mekke'de haram olan şeylerden sakınmakla onun hakkını gözetmez. Hac yolunda helâl rızık arayarak yolun hakkını gözetmez. Daima insanların kendilerini hacılardan saymalarını bekler ve bu kadar Yâkie'ye durduk, Kâbe'ye bu kadar mil mesâfede ikâmet ettik der. Bu kadarına bilmeyen ki, Kâbe şevkiyle evde oturmak, insanları beni (Kâbe'de) mücavir bilip bir şey verinler diye Kâbe'de oturmaktan hayıftır. Aldığı her lokma için, buna benden isteyip alırlar korkusuyla bahâşlik eder.

Bir sınıf da, zâhidlik yolunda giderler, eskî elbise giyerler, az lokma yerler. Onlar mal hususunda zâhid iseler de, fakat makam hususunda zâhid olmazlar. İnsanlar kendileriyle teberrük ettiklerine sevinirler.

İnsanlara süsü görünürler. Fakat bu kadarına bilmeyenler ki, makam ve itibarı, maldan daha zararlıdır. Makamı terketmek daha zordur. Çünkü makam ümidli ile bütün sıkıntıları çekmek kolay olur. Zâhid, makam ve itibarı terkedendir. Bazen birisi bir şey verince, zâhid değildir derler korkusu ile almaz. Ona, zahârde aâ, kabal et ve gizlice bir fakire ver deseler ona, onu öldürmekten zor gelir. Verilen şey helal de olsa, belki insanlar zâhid değildir, derler diye almaz. Bununla beraber hâsen daha çok hürmet görmesi için, zenginlere fakirlerden daha çok hürmet edip riayet eder. Bütün bunlar, gururdan doğan şeylerdir.

Bir sınıf da, bütün zahiri amelileri yerine getirir. Hatta bir günde meselâ bin rekât namaz kılarlar ve binlerce tesbüh ve virdler okurlar; geceleri de oruç tutarlar; fakat kötü ahâkten temizlenmek için iç tarafa bakmazlar. Onların içi kibir, hased, riya ve uculubâ doludur. Genellikle bu kimseler kötü hayılu olup Allah'ın kullarına hüsnâla hitap ederler. Senki hepâyle düşmanlığı vardır. Şunu bilmeyenler ki, fe-ma huy ihâdeti yok eder ve bütün ihâdetlerin başı güzel ahîktir. Bu bedâhıklar göya kendi ihâdetleriyle insanlara minnet ederler, celâle bakır nazariyle bakarlar ve kimse onlara dokunmasın diye insanlardan uzak dururlar.

Şu kadarını düşünmeler ki, bütün abidlerin başı Muhammed Mustafa'dır (S.A.V.) Bununla beraber hâlî, memnun ve güler yüzlü idi. Herkesin yanından kaçtığı kirli elbiseli kimselere, kendi yanında yer verip onunla el sıkırdı. Kendi üstadının dükkânı üzerine dükkân açan kimseden daha ahmak kim var? Bu zavallılar, hem Muhammed Mustafa'nın Şeriatına uyup onunla amel etmeğe uğraşırlar, hem de onun sıyretine muhalefet ederler. Bundan daha büyük ahmaklık ne olur?

Üçüncü tabaka: Sofiler tabakasıdır. Hiçbir sınıf arasında sofiler arasındaki gibi batal iddia ve gurur yoktur. Zira yol ne kadar ince, maksat ne kadar önemli olursa, şüphe ve gurur da o kadar çok olur. Tasavvufun başlangıcı üç dereceye kavuşmaktır.

Birinci derece: Nefsini yener. Onda ne şehvet, ne de huşm (kızgınlık) kalır. Şehvet ve huşm kalmamaktan gaye, bunlardan hiç eser kalmaz demek değildir. Belki gaye, huşm ve şehvetin mağlup olmaları ve şeriatın emri dışında tasarrufa kadır olmalarıdır. Fethedilen kale sakinlerinin öldürülmemeleri, bunların eman dileyip İtaat ve inkişaf etmeleri gibi, onun da sinesinin kaleli, şeriat Sultanının eliyle fethedilmesidir.

İkinci derece: Bu dünya ve öbür dünya hatırlardan çıkmalıdır. Bunun manası his ve hayal âlemini geçmesidir, demektir. Zira his ve hayale gelen herşey hayvanlar da ortaktır. Zira hissedilen ve hayal edilenlerin hepsinde görün, ferin ve maddenin arzusu vardır. Cennet de hayal âleminin dışında değildir. Yön kabul eden ve hayalinin ilgili bulunan her şey onun yanında hakir olur. Badem helvası ile tavuk kızartmasına bulana, ot yemeği hakir olduğu gibi. Zira şunu anlamış olur ki, his ve hayale gelen bütün şeyler akılsız kimselerin nashidir zaten: «Cennet ehlinin çoğu sade olanlardır» buyurulmuştur.

Üçüncü derece: Onu tamamıyla Allahın Cemal ve kemalî kışatmış olur. Bu da, ancak yön, yer, his ve hayalin onunla ilgili kalmadığı zaman olur. Belki hayal ve histen meydana gelen ilmin onunla ilgili, gözün sese, kulağın renge ilgili gibi olur. Yani zarurî olarak ondan habersiz olur. Sülûk (İlerleyiş) bu dereceye ulaşıncı, tasavvuf derecesinin ayak bağıdır. Bunun ötesinde Allah ile kendi arasında birçok mazeretler ve halter vardır ki, onları ifade etmek zordur. Bazıları da hü'lûl ile ifade ederler. İlimde ayağı derin olmayan kimseye bu hal vaki olursa, o mananın tamamını ifade edemez her ne söylesen, açık küfür olur. Oysa o haddi zatında haklıdır, fakat kendisi onu ifade etmekten acizdir. Tasavvuf yolunun ölmüzdür ki budur. Bundan sonra şu kimselerin gurur ve boş iddialarına bak ki, bazıları Saccade, hurka, deymen ve ifadelerden başka bir şeyi alamamışlardır. Tasavvufçuların ifadelerini kullanıp onların şekline büründüler. Tasavvufçular gibi Saccade üzerinde oturup başlarını önterine eğdiler. Bazın hatırlarına vevese ve hayal gelince başlarını salladılar.

Bunlar, yaptıkları işin doğru olduğunu ve bir gaye ulaştıklarını iddia ederler. Bunlar, şu ihtiyar kadana benzerler ki, bütün sehdığı ile

zırh ve başlık giyer ;silah kuşanır; bahadurlar safında şitler okur ve onlar gibi davranır. Adını padişahın defterine yazdırmak için padişahın huzuruna çıkınca, padişahın adeti elbise ve şekle bakmayıp bahadırlığına delil ister. Onun soyunup bir kimse ile dögüşmesini emreder. Onun aldatıcı sağıf bür ihliyar kadın olduğunu görünce, emr buyurur ki ona fillerin ayakları altına atın; diğeri ondan libret alıp hiç kimsenin onun gibi padişahın hizmetiyile alay etmeğe cesareti olmasın.

Bir sınıf daha vardır ki, bunlardan aciz olup onların zahir elbiseelerini giymeğe ve eski hurkalarını örtünmeğe yanaşmazlar. İnce kumaşlar, latif hurkalar, koyu ve mavi elbiseler giyerler. Renkli elbise giymek kıfayet eder sanırlar. Şunu bilmiyorlar ki, tasavvufçuların koyu renkli elbise giymeleri her zaman yakamak hükmünü olmaması içindir ve mavi elbise giymeleri de dini musibete düştükleri içindir. Zira mavi elbise matem alametidir.

O bedbahtlar, elbise vıkanmağa imkân bulamayacak kadar vahdet denizine dalmamışlardır, din yolunda matem renginde elbise giyecek kadar musibetcede değildirler; ve yurtilan yerlere yama vurup hurka yapmaktan aciz değildirler. Hatta yeni kumaşları bile bile parçalayıp yamalırlar. Demek ki dış görünüşte de tasavvufçulara uymamışlardır. Zira ilk önce hurkayı giyen Hz. Ömer'dir. Onun kaftanında ondört yerde yama vardı ve yamaların bazıı sahtiyyandan idi.

Bu insanlardan bir sınıf daha vardır ki, eski elbise giyemedikleri gibi, namazı eda etmeğe ve günahlardan kaçınmağa da dayanamazlar. Kendi şehvet ve şeytanlarının elinde esir olmalarındaki acizliklerini de itiraf etmezler önemli olan kalıdır, şekil değildir. Bizim kalbimiz zaten daima namazdadır ve Allah ile beraberdir. Bizim bu amellere ihtiyacımız yoktur. Zira bu ameller nefislerine esir olanların mücahadesi için emr buyurulmuştur. Bizim zaten nefsimiz ilimmiştir ve dînimizde büyük havuz olmuştur: Bunun gibi şeylerde horuzmaz derler.

Abidlere baktıkları zaman, «bunlar ücretsiz işçilerle» derler. Alimlere bakınca, «bunlar dedi-kodu vadisine düşmüşler, hakikat ilminin yolunu bilmezler.» derler. Şunu bil ki, bu grup katil öldürülmeğe) lâzım kâfililerdir. Onların kanı ümmetin kemas ile helkidir.

Bir sınıf da vardır ki, tasavvufçuların hizmetini görürler. Gerçek hizmet, bür kimsenin kendini bür topluluğa feda edip kendi nefisini tamamıyla onların aşk ve sevgisinde unutmaktır. Bazı kimseler, Sofile-ri alet yaparlar, onlar sebebiyle mal kazanırlar, onları kendi maksat ve gayelerine vasita yaparlar. Onların hizmetiyle söbret sahibî olup insanlar ona hürmet ederler. Kendinin insanlar içindeki şöhratine noksanlık gelmemesi ve pazarı boşalmasın için, nerde helal, haram bulursa, alır, onlara getirir. Bilinmelidir ki, bu sınıf, aldanmışlardır.

Bir sınıf da vardır ki, onlar tamamıyla riyaset yolunda giderler, arzu ve şehvetleri yenmişlerdir, kendilerini tamamıyla Allah'a vermiş-

ler, fikir ve fikir için bir zavıyede oturup görülmeyen şeylerin ahvali-ne muttali olmağa başlamışlardır.

Şöyle ki, bir şeyden haberdar olmak isteseiler, haberdar olurlar; kendilerinden bazı takdirat sadır olursa, Allah tarafından uyarılırlar; melekleri ve peygamberleri güzel sıratlarda görmeğe başlarlar. Bazen kendilerini gök yüzünde görüp meleklerin cevherini müşahede ederler. Bu mertebenin hakikatı vardır, gerçeğe uygun olan rüyalar gibidir. Fakat rüya uyku halinde hayale gelir, anlatılan hal ise, uyanıklık halinde hayale gelir.

O insanlar bu hayalleriyle aldanıp yedi kat gökte ve yedi kat yerde olan şeyleri defalarca bize gösterdiler, derler. Zannederler ki, vallilerin son mertebesi budur. Haberleri yoktur ki, Allah'ın acayip işlerinden denizden bir damla kadar bir şeye vakıf olmuşlardır. Onlar sanır ki, var olan şeylerin tamamı, yalnız onlara gösterilenlerdir.

Onlara bu mertebe müeyyaz olunca, sülûk ve elhat mertebelerini tamamıyla geçtiklerini iddia ederler. Sonra bunun zevinciyle uğraşıp çalgıp aramakta ihmalilik yaparlar. Onların yenilmiş nefsi az kuvvet bulup tekrar ortaya çıkabilir.

Onlar ise, sanırlar ki, kendilerine o şeyler gösterildikten sonra kemale erişip kendi nefislerinden olmuşlardır. Buna güvenmemelidir. Onların kalbi eski halinden dönüp şeriate uymalıdır. Şöyle ki, kalbinde hiçbir muhalif sıfatın tasarrufu kalmamalıdır.

Şeyh Ebu'l-Kasım Gırgani (r.h.a.) der ki: «Su üzerinde yürümek, havada gemmek ve gaybtan haber vermek keramet değildir. Keramet, kişinin kendi haliyle emredilmesidir, yani onun varlığı tamamın şeriatın emriyle itaat olması ve şeriatın emirlerinden başka ona hiçbir şey geçmemesidir. Bu mertebeye güvenilebilir.»

Amma öbür mertebenin tamamı şeytandan olabilir. Zira şeytanın da gaybtan haberi olur. Kâhın denilen kimseler de birçok gizli işlerden haber verirler ve onlardan birçok acayip işler zahur eder. Güvenilecek şey, yalnız kişinin, kendisinin ve arzularının aradan kalkıp onun yerine şeriatın yer almasıdır.

Eğer arslana binmesen, güm yeme ki, kalbindeki gazab köpeğini ayak altına alıp yenmek gerçekte arslana binmektir. Gaybtan haber veremediğine üzülme ki, gayb kendi aybındır. Kendi aybından haberdar olursan, gaybtan haberdar olmuş olursun. Su yüzünde ve havada yürüyemezsen, üzülme ki, hayal ve hissin dışında zahir olan makamı seyredersen, su üzerinde yürümüş ve havada geçmiş olursun. Eğer tayy-i mekân edip büyük sahraları bir gecede geçemesen, üzülme ki, dünya vadilerinden geçip onları terkatamiş olursan, büyük sahraları geçmiş olursun. Eğer bir adımla bir ufu dağ aşmağa kadir olmadınsa kaygı çekme, bir harâm, yahut bir şübheyi geçersen, bir ahında bu ufu dağı aşmış olursun. Zira Hak Teâlâ Kur'an-ı Azim'de buyurur ki: «Fakat o, zor geçidi aşmaya girişemedi. O zor geçidin ne demek olduğunu sen bilir misin?» (Belad süresi, âyet: 11-12). Adı

geçen insanların gururlarından bazı çeşitleri bu anlatılanlardır. Buna tamamıyla anlatmak uzun sürer.

Dördüncü tabaka: Zenginlerin ve dünya adamlarının gururudur. Bu sınıf içinde gururlu ve boş iddia sahipleri çoktur. Bazıları malını mescid, kervansaray ve köprüye harcar. Bazen harcadıkları malı harından kazanmış olurlar. Fara olan onu sahibine vermek iken, sahibine vermeyip bunların yapısına harcarlar. Böylece günahları artmış olur. Ama kendileri iyi bir şey yaptıklarını düşündürür.

Bir sınıf da, helâlden kazanıp harcarlar. Fakat maksatları Allah için olmaz, riya olur. Bir dirhem harcansa, adınan tuğlalara üzerine yazılmasını ister. Eğer ona adını yazma, yahut başkasının adını yaz deseler, canına almak kadar onu zor gelir. Bunun riya olduğu delil şudur ki, akraba ve komşularından bir ekmeğe muhtağ fakirler var iken, bu yapılara harcadığını bunlara vermek daha faziletli iken, onlara vermez. Zira onların alınına «Buna Şeyh İlan yaptı. Ömrü uzan olursa, yazmak mümkün olmaz.

Bir sınıf da, bu yapılara helal mal ihlaslı olarak harcarlar. Fakat bunu mescedin nakış ve süslerine harcarlar ve iyi bir iş yaptıklarına sanırlar. Düşmesek ki, bundan iki kötülük meydana gelir: Biri, müslümanların kalbi, namaz içinde onunla meşgul olur, haddü ve huşudun uzaklaşır. Diğer de, onlar da evlerinde onun gibi nakış ve süs yapmayı arzu edip dünyaya meyil ve sevgileri artar. Oysa o kimse mescedi nakış ve tesyîn etmekle iyi bir iş yaptığını sanır. Resûlullah (S.A.S.) buyurur ki: «Mescedlerde nakış ve tesyînat yaparsanız, Kur'anı yaldız ve teship ederseniz, sizin için korkunma. Zira mescedler, dünyadan nefret eden, ahirete râğbet eden kimselerle, haddü ve huşudun haddü olduğu kalblerle mamur ve müzeyyen olur. Kalبتen haddü ve huşudun ihlas eden ve dünyayı söslü gösteren herşey, yapılan mescedi viran eder. Bu bedbaht, mescedi viran ettiği halde mamur ettiğini iddia eder.

Bir sınıf da, fakirlerin, kapısında birleşmesini ister ki, filan kimse hergün şehrin fakirlerine bu kadar ekmek, yahut bu kadar akçe sadaka verir diye şehre yayılsın. Sadakayı meddahlara verir ki, her mecliste münafıklık yoluyla onu medhedip dua etsinler. Yahut hac yolunda, veya bir haneğâhta olan topluluğa harcar ki, onlar onu taşıyıp medhü senasına yapınlar.

Eğer sadakayı bir yetim, yahut bir mekime ver, zira onların halini kimse bilmez, deseler, buna yanaşmaz. Zira onda medhü sena lezzetini bulamaz. Hal böyle iken, ahiret için iyi bir amel yaptığını sanır.

Bir kimse Bîr-i Hafîye: «Benim helâlden iki bin altınım vardır. Bununla hacca gitmek isterim.» diye danıştı. Bîr: «Görmek için mi, yoksa Allah rızası için mi gideceksin?» dedi. O kimse: «Allah rızası için gideceğim» dedi. Bîr: «Yürü, filan kimsenin borcunu öde, yahut filan yetime sadaka ver, yahut filan fakire ver, veyahut nüfus sahibi filan kimseye ver. Çünkü bir müslümanın kalbini sevindirmek farz hacın sonra yüz hacın üstündür» o kimse, kalberde hac is-

teğni daha çok görüyorum, dedi: Bîşr: «O istek şundan beri gelir ki, o mal helâlden kazanmadın. Onu gayr-ı meşruya harcamadan kalbîn rahat etmez.» dedi.

Bir sınıf da, o kadar bahilâdîrler ki, zekâtın başka bir şey vermeye razı olmazlar. Zekâtı da verirken, talebleri olan muallimlere verirler ki, onların cemiyetiyle kendilerinin haşmeti büyüsin. Müderrisler de kendi talebelerine verirler. Dersine gelmezlerse, vermezler. Bu itibarla zekât diye onlara verdiği bir vazife için verilmiş olur.

Onu, kendine talebelik yapmak karşılığında verdiğini bilirken, zekât verdiğini tasavvur eder. Bazen zekâtı daima pirlerin hizmetinde olan kimselere verir. Onu da pirlerinin aracılığıyla verir ki, onlara minnet etmiş olsun. Bir parça zekâtla ne gayeler elde etmeğe çabılır. Bazen bunlardan başka medhî sena, teşekkür ve dua da bekler. Hal böyle iken zekât verdiğini düşünür.

Bir sınıf da zekâtı da vermeyip durumlarını gözlerler ve zahidlik iddia ederek geceleri namaz kılarlar ve gündüzleri oruç tutarlar. Onlar baş ağrıyıp da ilâcî öksesine süren kimseye benzerler. Bu bedbaht bilmez ki, hastalığın sebebi bahilliktir, çok yemek değildir. Bahillüğün ilâcî da aç durmak değil, harcamaktır.

Dünya ehlinin bu gururları çok olur. Hiçbir sınıf bir nevi gururdan kurtulamaz. Ancak bu kitapta anlatıldığı gibi, ilim tahsil etmiş olan; böylece taatın afetlerini, nefsin gururlarına ve şeytanın hile ve tuzaklarını anlamış olan; Allahın sevgisi onun kalbine galib olup zaruret miktarından fazla dünya arzusuna bertraf eden; ölümlü hazır bilip ölüm arzısından başka bir şeyle meşgul olmayan kimseler müstesnadır. Bunlar da ancak Allah'ın kolaylık verdiği kimselere kolay olur.

Kimya-ya saadet kitabının üçüncü rûknü tamam oldu. Âlemilerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. İnsanların en seçkini olan Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya, onun temiz al ve ashabına selâm ve selâm olsun.

Dördüncü Rükûn

Münciyât

Kıssa-yı Saadet kitabında dördüncü rükûn, üçüncü rükûnde anlatılan geçitlerden kurtaranlar hakkındadır. Bunlara Münciyât denir. Bu rükûn de on asıldır: Birinci asıl, tevbe hakkındadır. İkinci asıl, sabr ve şükür hakkındadır. Üçüncü asıl, korku ve ümit hakkındadır. Dördüncü asıl, fakirlik ve zahidlik hakkındadır. Beşinci asıl, doğruluk ve ihlâs hakkındadır. Altıncı asıl, muhasebe ve murakabe hakkındadır. Yedinci asıl, tefekkür hakkındadır. Sekizinci asıl, tevhid ve tezekkûl hakkındadır. Dokuzuncu asıl, sevgi ve razılık hakkındadır. Onuncu asıl, öden ve ahâretî hatırlamak hakkındadır.

BİRİNCİ ASIL

TEVBE

Bil ki, tevbe, Cenab-ı Allah'a rücu etmeye denir. Müridlerin ilk adımı ve Sülûk ehlinin yolunun başlangıcı tevbedir. Hiçbir insanın tevbeden müstağni olması mümkün değildir. Zira yaratılışın başlangıcından sonuna kadar günahıtan temiz ve arınık olmak meleklerle mahsustur. Bütün ömür boyu muhalefet ve günaha gümülmek de şeytana muhasırdır.

Tevbe hükmü ile günah yolundan taat yoluna dönmek de Adem (a.s.) ile onun çocuklarının halidir. Geçmiş takvâratından tevbe ile kendini hazırlayan kimse Adem'e (a.s.) olan nisbetini doğrulamış olur. Ömrünün sonuna kadar, zamanı günahlarla geçiren kimse de şeytana olan nisbetini doğrulamış olur. Ancak insanların bütün ömürlerinde taat üzere olmaları mümkün değildir. Zira ilk yaratılışında ekaik ve akilsiz yaratılmıştır ve başkaca, kendisine şehvet ve arzular musallat edilmiştir.

Şehvetler ise, şeytanın aletidir. Şehvetlerin düşmana ve meleklerin nûrandan olan akıl ise, şehvetlerden sonra yaratılmıştır. Böylece, önce şehvetler insana istifa edip kalb kalesini zorbalıkla zabtetmişlerdir. Ve nefis onunla âifet ve ünsiyet kurmuştur. Zarurî olarak akıl

ortaya çıkınca, bu kaleyi fethedip şeytan hükümünün elinden kurtarmak için, tevbe ve mücahadeye ihtiyac görüldü.

O halde tevbe insanlık zaruretlerindedir, sâlik ehlinin ilk adımadır. Ve şeriat akıyla gaflet uykusundan uyanıp din yolunun istikamet ve istikametsizliğini ayırdettikten sonra tevbeden başka mübâhân farz yoktur. Zira tevbenin manası, dalâlet yolundan dönüp hâdiset yoluna başlamaktır.

TEVBENİN ÜSTÜNLÜĞÜ VE SEVABİ

Bil ki, Allah Teâlâ, bütün insanlara tevbeyle emredip buyurur ki: «Ey mü'minler, kusurlarınızdan Allah'a tevbe ediniz ki, felâh bulasınız.» (Nur sûresi, âyet: 31).

Resûlullah buyurur ki: «Güneş batıdan doğmadan önce tevbe edenin tevbesi makbûldür.» Yine buyurur ki: «Günahıtan nedamet getirip pişman olmak tevbedir» yine buyurur ki: «İnsanların yolunda durmayız. Zira bazı kimseler, yollarda durup gelip geçenleri mas-karaya alıp onlara güler; geçen kadınlara bakıp çirkin sözler söyler. O kimse oradan gitmeden cehennem ona vacib olur. Ancak tevbe ve istiğfar eden müstesnadır.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ, günahlarından tevbe eden kimse-nin günahlarına, görevlendirdiği meleklerle, yazdikları günahları unutturur. Yine eline, ayağına ve günah işlediği yere günahını unutturur ki, Allah'ın huzuruna varınca, hiçbir şahidlik yapmasın.»

Yine buyurdu ki: «Can boğaza gelip gargara derecesine gelmeden Allah Teâlâ kulunun tevbesini kabul eder.» Yine buyurdu ki: «Allah'ın kerem eli, gündükleri günah işleyenlere; belki akşamı kadar tevbe edip tevbesi kabul olur diye, geceleri günah işleyenlere de, belki sabahı kadar tevbe eder ve tevbesi kabul olur diye açık durur.

Hı. Ömr'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah buyurur ki: «Tevbe ediniz, ben hergün yüz kere tevbe ederim.» Yine Resûlullah buyurdu ki: «İnsanlardan günah işlememiş kimse yoktur. Fakat günah işleyenlerin hayırlısı da, tevbe edenlerdir.»

Yine buyurdu ki: «Günahıtan tevbe eden kimse, günah işlememiş gibidir.»

Yine Resûlullah buyurdu ki: «Bir günahıtan tevbe etmek, hiçbir zaman günahı yapmamaktır.»

Yine buyurdu ki: «Ey Aişe, "dindarları dağıttılar ve kendileri bir grup teşkil edenler." (En'am sûresi, âyet: 159) âyet-i kerimesi, bid'atçiler hakkındadır. Günah işleyen herkes için tevbe vardır; bid'atçiler müstesnadır. Zira bid'atçilerin tevbesi kabul olmaz. Zira ben onlardan bizzatım.»

Bid'atçiler, batıl mezhebi tutanlardır. Resûlullah yine buyurdu ki: «İbrahim (a.s.) güge çıkarıldığı zaman, bir erkeğin bir kadına zina ettiğini gördü. Onları beddua etti, ikisi de helâk oldu. Başka birini günah işlerken gördü. Oda da beddua etti. Vahiy geldi ki: "Ey İbrahim,

benim kullarımı bırak, incitme. Onlar, üç şeyden birini yaparlar: Ya tevbe ederler, kabalı ederim; ya istiğfar ederler yarlıgarım; ya da onlardan salih bir çocuk dünyaya gelir, buna ihadet eder ;ona bağışlarım. Duyaradın mı ki, benim bir adım SABUR'dur.»

Ha, Alpe (r.a.) nın bildirdiğine göre, Resûlullah buyurur ki: «Cenab-ı Allah hiçbir kulunu nedamet üzere bulmadı ki, o mağfiret istemeden önce ona mağfiret etmiş olmasın.»

Yine buyurdu ki: «Bati tarafında açılmış bir kapı vardır. Onun genişliği yetmiş yıllık mesafedir. O kapı tevbe için açılmıştır. Allah gökleri ve yeri yarattığından beri o kapı kapanmamıştır ve güneş batıdan doğuncaya kadar da kapanmayacaktır.» Yine Resûlullah buyurdu ki: «Pazartesi ve perşembe günleri kullarım amelleri Allah'a arz olunur. Tevbe edenin tevbesi kabalı olur, mağfiret istiyen mağfiret olunur, kalbi kin ile dolu olan kimse de eski haline herakılır.» Yine buyurdu ki: Tevbe eden kimse Allah'ın sevgilisi'dir ve günahtan tevbe eden kimse günah işlememiş gibidir.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ'nın kulunun tevbesine, helâk edici çölede uykuya dalan, uyanınca yiyeceğini ve içeceğini taşıyan hayvanına bulamayan, her tarafı arayıp hiçbir izini bulamayınca, aklık korkusundan kendi canından ümidini kesen, yatağına varayım, orada başını yere koyup helâk olayım diye helâk olmak niyetiyle başını yere koyup uykuya dalan, uykudan uyanınca, hayvanına, yiyecek ve içeceğiyle beraber Salım ve tam olarak başucunda gören ve şükür etmek isteyince, "Sen beni besleyen Rabbimsin ve ben senin kulunum" diyeceği yerde, gayet sevincinden şaşırıp: "Ben seni besleyen Rabbim ve sen benim kulumsun" diyen köylünün buna sevinmesinden daha çok sevinir.

TEVBENİN HAKİKATI

Bil ki, tevbe marifet ve iman ile başlayan bir nürdür. Bu nür zahür edince, günahın öldürücü zehir olduğu görülür. Bu öldürücü zehirden çok yediğini öğrenen, mutlaka içine korku ve nedamet düşer. Tıpkı zehir yediğinin farkına varınca, korku ve nedamet çekip bu sebeble parmağını boğazına salıp kusmak isteyen ve o zehirin eserini izale etmek için bir ilaç yutmayı düşünen kimse gibi buna benzor yerine getirdiği nefsi arzulara, harsadığı şehvetlere bakıp bunun hal gibi olup içinde öldürücü zehir bulunduğuna, bu şehvetlerin evveli tatlı fakat sonunda zarar ve acılar olduğunu gören kimse, derhal geçmiş günlerine pişman olup canına korku ateşi düşer.

Zira kendini ödem tehlikesinde görür. Bu korku ve nedamet ateşinde istek ve şehvetleri gövvenüne gelir ve bunlar hasrete tebeddül eder. Bundan sonra eski günlerde yaptığı hataları telafi edip gelecekte de o günah ve şehvetlerin dalresinde dolaşmağa azmeder; cefa elbisesini atıp vefâ elbisesini yaymağa başlar ve bütün hareket ve davranışları değıtmeğe başlar.

Söyle ki, daha önce bütün iş yapmak, uyku ve gaflet iken, şimdi bütün halî üzüntü, hasret ve nedamet olur. Bundan önce gafletle arkadaşlık eder. O halde gerçek tevbe nedametdir. Onun esli, iman ve marifet nârudur; semeresi de, bütün hallerini günah ve muhalefet yerine, itaat ve muvafakat ile değiştirmektir.

TEVBE HERKESE, HER ZAMAN FARZDIR

Bil ki, tevbe her zaman herkese farzdır. Zira bülûğa eren kimse, eğer kâfir ise, küfürden tevbe etmesi farzdır. Eğer müslümanan ise ve müslümanlığı, ana babasını taklit ise, dill ile İslâma İkrar edip kalbi de ondan gafil ise, gafletten tevbe etmesi ve kalben tevbedin hakikatinden haberdar olması farzdır.

Bundan maksadımız imanı, kelâm ilminde zikredilen delilleriyle bilmesi değildir. Zira imanı, delillerle bilmek herkese farz değildir. Belki maksadımız, imanı sultanı onların kalbini istikâ edip ona hakim olması ve iman hükümlerinin kalbe nifûs etmesidir. Bunun da âkmeti, beden âlkesinde her ne cereyan ederse, hepâl şeytan emriyle değil, iman emriyle cereyan etmesidir. Bedende günah işlediği müddetçe iman tamamlanmamış olur.

Resûlullah'ın bir hadîsine: «Kimsede mâ'mûn olduğu halde zina etmez ve kimsede mâ'mûn olduğu halde hırsızlık yapmaz» buyurmasından maksat, o kimsede o anda kâfir olur demek değildir. Belki bundan maksat, imanın birçok şubeleri ve dalları vardır. Onun dallarından biri de, zinanın üddürücü zehir olduğunu bilmektir. Bir kimsede yediği şeyin zehir olduğunu bilse, eğer akıllı ise onu yemez.

O halde zina halinde şehvetler sultanı onun imanını hizmete uğratmaktadır. O şehvetlerin gafletleriyle onun imanı mağlûb olur. Yahut iman nuru günah karanlığında görünmez olur.

O habise anlaşıldı ki, başta küfürden kurtulmak için tevbe farzdır. Eğer kâfir değil ise, adet ve taklidi olan imandan tevbe etmelidir. Bu derece hasil olduktan sonra galib olan günahahtan arınmak için, günahların hepsinden tevbe etmelidir. Eğer zahiren bütün günahlardan arınık ise, batını ve kalbi; yemek hırsı; konuşma hırsı, hased kibîr ve rıya hırsı ve bunlara benzer mâhlikatın (halâke götürerler) tohumundan arınık olmaz.

Bunların hepsi kalb pislikleri ve günahların kaynaklarıdır. Bunların herbirini istikâ derecesine getirip bu şehvetleri akla ve şeriata, itaatli yapıcuya kadar bunlardan tevbe etmek farzdır. Bu mertebe ciddi bir çalışma ve uzun bir mücadele ile elde edilir. Eğer bunların tamamından da arınık ise, vesvese, nefis konuşması ve imkânsız fikirlerden boş olmaz. Bunların tamamından tevbe etmek farz olur. Eğer bunlardan da boş ise, bazı hallerde Allah'ın zikrinden gafil kalmaktan boş olmaz. Bütün bu noksanların esli, bir an dahi olsa Allah'ı unutmaktır.

O halde bundan da tevbe etmek faradır. Eğer daima zikir ve fikirden boş kalmıyorsa da, zikirden de değişiklik dereceleri vardır. O derecelerin her biri, bir üstüne göre noksanıdır. O halde daha yükseği mümkün iken eksik derece ile kanaat etmek ahdanç ve hüsrandır; ondan tevbe etmek faradır.

Resûlullah'ın bir hadisinde: «Ben bir günde yüz kere istiğfar edince» buyurmasından maksat, şu mertebeyi haber vermektir ki, Resûlullah'ın işi daima terakki ve yükselme idi. Bir dereceye erişti mi, oâli dereceleri onun nazarında basit görünürdü ve o dereceden tevbe ve istiğfar ederdi. Meselâ bir kimse ancak bir akçe elde edebilse, bunu elde ettiği zaman sevinir. Eğer bir altın elde edebildiği halde bir akçe ile kanaat etse, üzülür ve bu kusurlu davranışına pişman olur. Altın elde ettiği zaman öyle sevinir ki, bundan daha üstünde bir şeyin olmadığı sanır. Eğer bir cevher elde etmesi mümkün olursa ve bin altın elde ederse, yine üzülür, ve kendi kusuruna pişman olur. Bunun için: «Ebrarın iyilikleri Mukarrabiler için kââfîlik sayılır» denilmiştir.

Sual: Eğer bir kimse, küfür, günah, gaflet ve takâsırdan tevbe ettikten sonra tevbe ile yüksek dereceleri elde etmek farz değildir, faziletlerdendir. O halde niçin bu tevbeyle farz dedim? diye sorarsa,

Cevaba şudur ki: Farz iki kısımdır: Bir kısmına zahîri fetvalar mucibince farz denir. Bu avam insanların derecesidir. Bu şeylerdir ki, başıyla meşgul olanın dünyası vıran olmaz ve dünya malîyetini sağlamak mümkün olur. Bu farz, onları cehennem azabından kurtarır. İkincisine ise avam insanlar güç getiremezler.

Bu farzı yapmayan cehennem azabından ve ayrılık acısından kurtulamaz. Zira ahiretle gökteki yıldızlar gibi kendinden yüksek kimseler gürecekler ve bu ahdanç ve hasret onun için azap olacaktır. İkincisine farz denilmesi, bu azaptan kurtulmak içindir.

Nitekim bu dünyada da bazı kimselerin derecesi akran ve emsâllinden yüksek olunca, dünya öbürlerinin gözüne dar ve zindan olur. Bu ahdanç hasretinden sanki onların bedenine ateş düşer. Bu kibarla onun azabı dayak ve işkence değil ise de, yine azaptadır. Bu sebeple kıyamet gününe ahdanma günü denilmiştir. Zira hiç kimse ahdanmadan boş olmaz. Şöyle ki, taat etmeyen niçin taat etmedim, taat eden de, niçin daha çok etmedim diye hayıflanır.

Bunun içindir ki, peygamberler ve velilerin yolu şu idi ki; yarınki gün hasret ve nedamet çekmeyecek diye ihâdet yapabildikleri garâmın bir dakikasını bile kaçırmazlardı. Bu hususta ne dersin ki, Resûlullah daima aç dururdu. Yemek yemenin haram olmadığını bilmez mi idi?

Hatta Hz. Aişe der ki: «Elli mi Resûlullah'ın mâibarek karnı üzeri-ne kaydım. Çok zavul olduğu için acıdım ve ağladım. Dedim ki: "canım sana feda olsun, ya Resûlullah! Dünya yemeğinden daha daha yemen ne olur?" Resûlullah buyurdu ki, Ey Aişe benim kardeşlerim "ulu'l-azim" idiler, yani sâkıtlara sabredici idiler. "Ulu'l-azim" ol-

duklarından dolayı çok mükkâfât ve derecelere kavuştular. Korkarım ki; eğer dünyadan nasip alırsam, benim derecem onların derecesinden aşağı olur. Ben sıkıntılara günlerce sabretmeyi kardeşlerimden geri kalmaktan iyi görürüm.»

İsa (a.s.), bir defa uyurken başının altına bir taş koydu. Şeytan yanına gelip: «Ey İsa, sen dünyayı terketmemiş miydin? Şimdi pişman mı oldun» dedi. İsa: «Ben ne yaptım» dedi. Şeytan: «Başının altına taş koydun, tahaddük ve huzur istedin» dedi. İsa başının altındaki taşı alıp attı ve şeytana: «Bunu da dünya ile beraber sana bağışladım» dedi. Resûlullah kalplerinin kaygılarını yenilemişti. Göstüne ilâhînce, güzel göründü. Yenisini çıkarıp eskisini takmalarına buyurdu.

Seddîk (r.a.) bir defa süt içti, sonra şübbelî olduğunu anlayınca, parmağını boğuşına, sokup istifra etmek istedi ve o kadar kendine zorladı ki, nerdeyse canı çıkaraktı. Buna ne dersin? Onlar zahiri fetvada bunların sarı olmadığını bilmez miydi? Fakat zahiri fetva başka, takvâ yolu başkadır. Din yolunun tehlikesini söyledikler anlar. Çünkü insanlar arasında Allah Teâlâyı en çok bilenler, onun mekrinden en çok korkunlar ve Allah yolunun tehlikesini en çok anlayanlar söyledikleridir. Sonna ki, boş yere bu sıkıntılara katlanmışlardır. O halde onlara uy, Zahiri fetvaya yapışıp kalma. Zira zahiri fetvanın yolu başkadır.

O halde bütün bunlardan anlaşılır ki; kul hiçbir zaman tevbeden müstağni değildir. Bunun için Ebû Süleyman-ı Derandı (r.h.a.) der ki: «Eğer kul yalnız, bugüne kadar boşa geçirdiği zamanına baksa, ölüme kadar üzülmeye yetişir.» O halde gelecek zamanını da boşa geçirene ne dersin?

Şunu da bil ki, kıymetli bir cevheri kaybeden kimse mutlaka ağlar, üzülür. Bilhassa o cevherin kaybolması onun cezalanmasına ve azap çekmesine sebep olursa, daha çok ağlayıp feryat eder. Ömrünün her nefesi öyle kıymetli bir cevherdir ki, onunla, ebedî saadetini almış olur. Bunu günah ile geçiren kimse, bu günahın haberdar olduğu zaman hâlî nasıl olur?

Bilhassa bu böyle bir hatadır ki, haberdar olduğu zaman, hasret ve pişmanlık da fayda vermez.

Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Süden birinin ölüm (ahmetleri) gelip de: Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar tehir etsen de sadaka verip iyi kullarımdan olsana, demezden önce, size namık olarak verdiğim şeylerden (Allah yolunda) harcayın.» (Munafikun süresi, âyet: 10). Çünkü kul ölüm anında Azrailî görünce, dünyadan geçmek zamanı olduğunu anlar. Bunun için somus hasret ve nedamet kalbini kaplar ve: «Ey Ölüm meleği! Bana bir gün mühllet ver ki, tevbe edip öbür dileyeyim» diye yalvarır. Ölüm meleği, (Azrail): «Senin çok vaktin vardı, boşa geçti. Şimdi ömrünün müddeti kalmadı. Nasıl mühllet istersin?» der. O kimse, hari bir saat mühllet ver, der. Ölüm meleği, saatler tamam oldu, diye cevap verir. O kimse tevbeden ümitsizlik şerbetini tadınca, imanı tereddüde düşer. Eğer Allah korusun,

ezelde onun şakvetine hüküm edilmiş ise, kuşku ve tereddütle gider ve bedahat olur. Eğer sadetine hüküm edilmişse, imanını selâmetle kurtarır.» Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki:

«Tekva devamı olarak günah işleyip de ölüm gelince: Ben şiddetli tevbe ettim, diyen insanların tevbesi kabul edilmez.» (Nisa sûresi âyet: 18).

Şöyle demişlerdir ki; Allah Teâlâ'nın her kulu ile iki sırrı vardır: Biri, insanı doğduğu zaman, Allah Teâlâ ona: «Ey kulum, tertemiz yarattım. Sana ömrünü emanet verdim. Ölüm zamanında bana teslim edinceye kadar onu muhafaza etyles der. İkinci sırrı da, ölüm zamanında ona: «Ey kulum, sana verdiğim emaneti ne yaptın? Eğer onu koruyup hakkını göstermişsen, onun sevubunu bulursun. Eğer he- ça geçirmişsen cehennem ateşine girersin. Vaktine hazır ola, der.

TEVBENİN KABULU

Bil ki, tevbenin şartları mevcut olursa, mutlaka kabul olur. Tevbenin kabul olmasında şüphe yoktur. Şartlarının yerine getirilip getirilmediğinde şüphe olabilir. İnsan kabirinin hakikatini bilen, kalbin bedenle olan ilişkisinin etrafını bilen, Allah Teâlâ ile olan münasebetini, onu Allah'tan ayıran sebebleri kesinlikle bilen kimsenin, günahın Allah'tan ayıran perde olduğuna, tevbenin ise, kabul sebebi olduğuna şüphesi kalmaz. Zira insanın kalbi, aslında melekelerin cevherinin cinzinden yaratılan temiz bir cevherdir.

Eğer kalb, pas tutmadan temiz olarak dünyadan götürülebilirse, Allah'ın cemalinin görüldüğü bir aynadır. İşlediği her günahıtan o aynanın yüzünde bir karartı meydana gelir. Yaptığı her taattan ise, o aynaya bir nâr peyda olur, günah karartısını ondan uzaklaştırır. Daima taatlerin nurları ve günahların karartıları birbirleri ardınca kalb aynası üzerinde tesirlerini gösterirler. Günahların karartıları çok olup tevbe edildiği zaman, taatlerin nârları, o karartıyı bastırır ve kalb kendi salık ve temizliğiyle kalır. Ancak pas onun cevherine işleyip küllü bir tesir yapıcaya kadar günahlara zarar edenler müstesnadır. Onlar bu dereceye geldikten sonra tedavi mümkün olmaz. Tıpkı pas, içine işlenmiş ayna gibi olur. Zira böyle olan kalb, ancak dilin ucu ile tevbe eder. Çeşitli pisliklerle kirilenen elbise, sabunla yıkayıp temizlendiği gibi, kalb de, günah karartısından taat nuruyla böylece temizlenir.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Her kötülüğün arkasında iyilik yapı; onu silsine yine buyurdu ki: «Ucu göğe ulaşacak kadar günah işlesen de, af olur; tevben kabul olur.» Yine buyurdu ki: «Hız kulfar, günah sebebiyle cennete girerler.» Bu nasıl olur? Ya Resûlallah dediklerinde: «Kul, bir günah işleyip pişman olur ve o pişmanlık üzere kalırsa, mutlaka cennete girer» ve buyurur ki: «Şeytan: Keşke onu günaha sokmuşaydım.» der.

Yine buyurdu ki: «Su elhisenin kirini yok ettiği gibi, sevaplar da, günahları yok eder.»

Yine Resûlullah buyurdu ki: «Şeytan mahşer olup kovulunca, «Ya Rabbi, İzzet ve Celalin hakkı için, insanın canı, bedeninde olduğu müddetçe onun kalbinden dışarı çıkmam,» dedi. Allah Teâlâ da buyurdu ki, «İzzetim hakkı için ben de, insanın canı bedeninde olduğu müddetçe tevbe kapısını ona kapamam.»»

Resûlullah'ın huzuruna bir Habeşli (Habejistanlı) geldi: «Ya Resûlallah, benden çok büyük günahlar sadır olmuştur, benim tevbeni kabul eder mi?» dedi. Resûlullah: «Kabul olursu, buyurdu. Habeşli buna duyunca, döndü, gitti. Sonra geri geldi ve: «Ben o günahları işlerken, Rabbin beni görür müydü?» dedi. Resûlullah: «Evet görürdü», buyurdu. Habeşli keryat etti ve düşüp canını Hakka teslim etti. Fudayt bin İyad der ki: «Allah Teâlâ peygamberlerden birine buyurdu ki: Günahkâr kullarına müjde ver! tevbe ederlerse, tevbetlerini kabul ederim. Sadâklarına da korku ver; eğer onlara adaletle muamele yaparsam, hepisi azaba düşer olur.»

Talk bin Habîb der ki: «Allahın hakları uhşeshaden gelemeceğiniz kadar büyüktür. Hepimiz sabahleyin tevbe ile kalkarız ve akşam tevbe ile yatırız.» Habîb bin Sabit der ki: «Kıyamet gününde kula günahlarını gösterdiklerinde, kendisine bir günah gösterilince, ah ben her zaman bu günahtan korkardım, der. Ondan korktuğu için o günahı bağışlanır. Beni İsrâîl kavminden birisinin çok günahı vardı. Tevbe etmek istedi. Tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek için, ona zamanın en büyük abidi olan bir zat tavsiye ettiler. Ona: «Tevbeni kabul olur mu? Benim çok günahım vardır. Doksan dokuz adam öldürdüm», diye sordu. O zat tevbeni kabul olmaz, dedi. Ona da okurdu, öldürdüğü adamların sayısı yüz oldu. Sonra ona zamanın en büyük alimini gösteriverdiler. Ona da tevbeni kabul olur mu? diye sordu. «Kabul olur, fakat senin memleketin fesât yeridir, oradan tüm memleketi gitmelisin, orası salih insanların yeridir», dedi. O kimse de, nasihatini tuttu. Yolcu giderken, birden ecoll yetişt, öldü. Azap melekleriyle rahmet melekleri onun hakkında anlaşmazlığa düştüler. Herbiri, bu ölen memleketlendendir, dedi. Allah Teâlâ meleklerle o yerin ölçülmesini buyurdu. Salihlerin yerine bir karış yakın buldur. Bunun üzerine rahmet melekleri onun canını teslim aldılar. Anlaşıyor ki, günahlar kefesinin günahtan boş olmas şart değildir. Belki çart olan, sevaplar kefesinin az da olsa ağır basmasıdır. Bu kadar şeyle de kurtuluş olur.

KÜÇÜK VE BÜYÜK GÜNAHLAR

Bil ki, tevbe günah içindir. Günah ne kadar küçük olursa, ona devamlı ve ısrarlı olmadıkça müddetçe telafisi o kadar kolaydır. Hadis-i te: «Fare namazlar, büyük günahların yanında, bütün günahlara keffarettir. Cuma namazı da, öbür Cumaya kadar, büyük günahlar dışında, bütün günahlara keffarettir.»

Hak Teâlâ da: «Eğer büyük günahlardan sakınmazsanız, küçük günahlarınızı affederiz.» (Nisa sûresi, âyet: 31) buyurur. O hâlde büyük günahların hangileri öldüğünü, küçük günahların hangileri öldüğünü bilmek farzdır. Sahabe-i kirâm bu hususta ihtilafa düşmüşler.

Bazıları büyük günahların yedi tane öldüğünü, bazıları daha fazla, bazıları da daha az öldüğün usûleymişlerdir. İbnî Abbas, İbni Ömer'in, büyük günahların yedi öldüğünü söylediğini duyunca, «yetmiş olmasa, yedi olmasından gerçeğe daha yakındır.» dedi. Kutub-ı Kubub adı kitabın sahibi Ebû Talib-i Mekkî der ki: «Sahabe'nin hallerini, sözlerini ve haberlerini topladım, onyedi büyük günah buldum: Onların dördü kâfirdir. Birincisi, Birincisi, ikincisi, küçük olsa bile bir günaha ısrar etmektir. Meselâ bir kimse, bir küçük günah ister ve ondan tevbe etmeyi de hiç düşünmez. Üçüncüsü, Allah'ın rızasından ümit kesmektir. Dördüncüsü, Allah'ın mekrinden emîn olmaktır. Yani ben yarlıyanmışım diye kalbi mutmain olmaktır.»

Dördü de diledir: Birincisi, bir hakkı iptal eden yalancı şahitliklerdir. İkincisi, muhsan (iffetli) olan kimsenin, had cezasına gerektiren bir suç (zina) isnad etmektir. Üçüncüsü, bir kimsenin hakara ye-ye mahmû olmak için, yalan yere yemin etmektir. Dördüncüsü, sözleriyle, sihir yapmaktır. Bunlar da dil ile söylenen sözlerle olur.

Üçü de, midesiyle ilgili olan günahlar: Birincisi, sarhoşluk veren herhangî bir şeyi içmektir. İkincisi, yetim mahmû yemekdir. Üçüncüsü, fakir yemekdir.

İkisi de, lere ile ilgilidir: Onlar: Zina ve İsvatadır.

İkisi el ile ilgilidir: İnsan öldürmek ve hurasılık etmektir.

Biri de, ayak ile ilgilidir. Bu da, kâfirlerle harp etmekten kaçmaktır.

Meselâ: Bir müslümanın iki kâfirden, on müslümanın yirmi kâfirden kaçması gibi. Ama (kâfirler) bu dereceden fazla olursa, kaçmak caizdir.

Günahın biri de, bütün bedenle ilgilidir. Bu da, ana habaya karşı gelip onları üzmektir. Büyük günahların sayısının bu kadar olduğunu, Kur'an-ı Kerimde bazıları hakkında had cezası, bazıları hakkında da büyük tehdit geldiği için bilişlerdir. Bu hususta, «İhyâu'l-ulum» kitabında yanları bazı tafsilât vardır. Bu kitap onu kaldırmaz. Bunu bildirmekten maksat, büyük günahların tafsilâth bir şekilde bilinmesi ve onlarda tam bir ihtiyat gösterilmesi içindir.

Ancak şunu da bilmek gerekir ki, her ne kadar farzlar küçük günahları yok ediyor ise de, küçük günahlara ısrar etmek de büyük günahlardandır. Yine bunu da bilmek gerekir ki, hiç şüphesiz insan haklarından bir kısmını peş boynunda kalırsa, onu geri sahibine iade etmeden asla kaffaretil yoktur. Velhâsî Allah'ın hakkıyla ilgili olan günahlar, insanların haklarıyla ilgili olan zulümlerden daha çok âf olmağa yakındır.

Hadîste: «Günahların defteri üç kısımdır: Bir kısım af olunmaz. O Şirk'tir (Allah'a ortak koşmak) Allah korusun. Bir kısım da af olunur. O da kul ile Allah arasında olan günahlardır. Bir kısım da Allah tarafından mağfiret olunup bağışlanmaz. O da kul hakkıdır. Şunu bil ki, bir müslümama gerek şahsında, gerek mahında, gerek ırzında ve gerekse dininde rahmet veren herşey üçüncü kısımdandır. Meselâ bir kimse insanları bir bid'ate çağırıp dinlerini yaksın, yahut vaa meclisinde insanları günaha kaçırtan, onlara cesaret veren sözler sarfetse, bunların hepsi kul hakkı olur.»

KÜÇÜK GÜNAHLAR NE İLE BÜYÜK OLUR

Bil ki, küçük günahların af edilme ümidi daha çoktur. Fakat bazı sebeplerle küçük günah büyük günah olur. O sebepler altıdır:

1 — Küçük günaha ısrar etmektir. Dalma gaybet etmek yahut her zaman ipek elbise giymek yahut devamlı oyun ve eğlence ile ilgili şeyler dinlemek gibi. Çünkü devamlı teat kalbi aydınlatmak için büyük tesiri olduğu gibi, kalbi karartmada bunların tesiri büyüktür. Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Amellerim hayırlısı az da olsa devamlı olanlardır.» Bu, taş üzerine damlayan su gibidir ki, (zararıyla) o taş deler. Eğer o damlalar birikip bir defa dökülse, o kadar tesir etmezdi. O halde küçük günaha müptelâ olan kimse, daima istiğfar etmesi ve pişman olup bir daha onu işlememeye azm ve niyet etmesi gerekir. Hatta; büyük günah istiğfar ile küçük günah olur; ve küçük günah da ısrar ile büyük günah ebsere denilmiştir.

2 — İşlediği günaha küçük görüp önemsiz gözüyle bakmakla günah büyük olur. Günaha büyük görmekte de küçük olur. Zira günaha büyük görmek imanın kemalinden ve ziyade korkudan ileri gelir. Hem de kalbi günah zulmetinden korur. Böylece kalbe günah zulmeti çok te'sir etmez. Günaha az görmek gayet gafilten ve günaha alışkın olduğundan ileri gelir ve günahın kalb ile ilgili olduğuna delil olur. Bu hususta maksat kalbidir. Kalbe te'siri daha çok olan bir şey daha büyüktür.

Hadîste: «Mü'min, günahına, tepesine dikilmiş bir dağ gibi görünür üzerine düşeceğinden korkar. Münâfik ise, günahına, burnuna konup ve beklemeden hemen uçup gidecek sinek gibi görür,» buyurulmaktadır.

Demâğlerdir ki: Af olunmayan günah, kulun kolay görülüp keşke bütün günahlarının bunun gibi olaydı, dediği günahdır. Peygamberlerin birine vahiy geldi ki: «Günahın küçük olmasına bakma. O günahı işlemek Allah'ın emrine mahalefet etmek olduğuna bak.» Kul, ne kadar Allah'ın Celâl ve kibretiyasını bilirse, o kadar küçük günahu büyük görür.

Rivayet edilir ki, Ashab-ı kiramdan biri buyurdu: «Siz bizzat işler yaparsanız ki, onları kul gibi önemsiz görürsünüz. Fakat biz onların her birini bir dağ gibi biliriz» velhasıl, Allah'ın gazabı günahlarda

gizlidir. Senin basit gördüğün günah da Allah'ın gazabına mütebbit olabilir.

Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Siz bunu kolay sanıyorsunuz. Halbuki onun günahı Allah katında büyüktür.» (Nur sûresi, âyet: 18)

3 — Günahı ganîmet ve fırsat bilmek ve onunla övünüp sevinmektir. Bazen söz varup ben filanı aldatıp bütün malını aldım; onu sıkıttırdım; onu münakaşada rezil rüsvay ettim ve bunlara benzer şeyler söyler. Bir kimsenin kendi helâkından sevinmesi, onunla övünmesi kalbinin kararlaşmış olduğuna delildir.

4 — Günahını başkalarının bilmemesini, kendisi için yardım talep bunun kendisi hakkında oyalama ve aldatma olduğunu bilmিয়েক helâkine sebep olacağından korkmas.

5 — Allah Teâlâ'nın örttüğü günahın perdesini açmaktır. Bu durumda başkaları da onun o günahına gürtüp ona rağbet etmeleri de muhtemeldir. Böylece hem günahın vehali, hem de başkalarının buna rağbet etmesinin vehali hasıl olur. Eğer onu açığa teşvik edip günah ortamını hazırlıyor, yahut ona öğretiyorsa, vehali daha ağır olur. Geçmiş büyükler demişlerdir ki, bir müslümanın kalbine günahların kolay gelmesi kadar, büyük hiyanet olmaz.

6 — Günah işleyen kimsenin alim ve önder olması ve onun halini gören başkalarının da eğer bunu yapmak caiz olmasaydı, o yapmazdı, deyip günah işlemeye cesaret bulmaktır. Meselâ alimün ipek elbise giymesi, sultanların yanına gitmesi, onları malını kabul etmesi, müzazara ve mübahasede çığırık göstermesi, kendi akrabama ta'n etmesi, mal çokluğu ve itibarıyla övünmesi gibi. Çünkü bütün talebeleri de ona uyarlar ve onlar da hocâ olur. Onların talebeleri de onlara uyar ve herbiri yüzünden —buldukları şehir halkının kendilerine uymalarıyla— bir şehir harap olur.

Bu itibarla onların hepimizin vehali onların önderine olur. Bunun için buyurmuşlardır ki: «Bahtiyar o kimsedir ki, öldüğü zaman, günahları da Şûr.» Bu anlatılan kimse gibi olan kimsenin günahı, kendisinden sonra bin yıl devam edebilir.

Beni İsrail âlimlerinden biri tevbe etti. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «Ona de ki, eğer işlediği günah seninle bütün aramızda olsaydı, af ederdik. Gerçi sen tevbe ettin, fakat yoldan çıkardığın insanlar öyle kaldılar. Onları ne yaparsın?» Bunun için âlimlerin her bir günahı bin olma tehlikesi vardır. Fakat sevaplarının her biri de bin olabilir. Zira onlara, uyanların sevabı gibi onlar için hasıl olur. Bunun için âlimlerin hata işlememeleri farzdır. İşledikleri takdirde gizleyip ifşa etmemeleri gerekir.

Hatta insanların, bir mübah sebebiyle gaflete düşebilme ihtimali karşısında âlimlerin o mübahattan da kaçınmaları gerekir.

Zührî (r.a.) der ki, şiz bundan önce şaka ve latife ederdik. Şimdi iname (önder) olunca bize tebeşşüm bile doğru değildir. Bir kimsenin bir âlimin günah işlediğini anlatması çok büyük hiyanettir. Çünkü bu sebeble birçok kimseler din yolunda dalâlete düşer, günah işleme-

ye cesaret bulur. Demek ki, bütün insanlara günahını örtmek farz ise de affenlerinkini örtmek daha büyük bir fazlıdır.

SAHİN TEVBENİN ŞARTI VE ALAMETİ

Bil ki, tevbenin aşk pişmanlıktır. Neticesi ise, o pişmanlıktan doğan Hakkın fermanına meyli ve iradedir. O pişmanlığın alameti de, devamlı kaygı, tasa, hasret çekip devamlı işi yalvarma ve ağlayıp sızlama olmasıdır. Zira kendini helâk olma derecesinde gören kimsenin, hasret ve üzüntüden nasıl boş olur? Çünkü bir kimsenin çocuğu hasta olsa ve kâfir doktor ona, çocuğunun hastalığı tehlikeseldir ve ölüme ihtimali vardır, dese, babasının canına nasıl ateş döşer. Halbuki kendi nefsinin, çocuğundan kıymetli olduğu; Allah Teâlâ ve Resûlânın kâfir doktordan daha üstün oldukları; ahîret helâkının korkusunun çocuğunun helâk olma korkusundan daha büyük olduğu ve günahın Allah'ın gazabına delil olması, hastalığın ölüme delil olmasından daha açıktır.

O halde eğer bundan korku ve hasret meydana gelmezse, bunun sebebi, günah sebebiyle imanın sayıflaması ve iman nurunun onda kuvvet bulup açığa çıkmamasıdır. Hasret ve pişmanlık ateşi ne kadar kuvvetli olursa, günaha keffaret olmasında o kadar tesiri büyük olur. Zira kalbinde günahattan meydana gelen pasa, hasret ve pişmanlık ateşinden başka bir şey eritip silmez. Çünkü ancak bu ateşin hararet ve tesiriyle kalb saf ve ince olmağa yönelir.

Hadiste: «Tevbekâr olanların kalbi ince olur. Bunlarla sohbet ve arkadaşlık yapanların kalbi de az bir zaman zarfında doğruluk ve saflığa yönelir.» beyuruldu. Kalb ne kadar günahattan arınık olursa, onun nefreti de o derecede galib olur ve onun kalbinde günah tatlılığı acıya çevrilir. Peygamberlerden biri, Beni İsrâilden, bürinin tevbesinin kabul olması için şefaat etti. Vahy geldi ki: «Celaillen hakkı için, onun kalbinde günahların lezzeti olduğu müddetçe, eğer bütün gök ehli ona şefaat etse, yine kabul etmem.»

Bu ki, günah her ne kadar tabiat kabu kalbin arzusı ise de, fakat tevbe eden kimseler için, zehir ile karışık olan bal gibidir. Bu balı bir defa tadın sorarsız eza ve sıkıntı çeker. Bir daha ödüne getirirlerse, ona olan nefretinden tıyleri ayağa kalkar ve ondan çok korktuğundan tatlılık ve lezzetli görünmez olur. Bu zararı bütün günahlarda görmelidir. Zira içlediği günahın zehir olması, içinde Allah'ın gazabı bulunduğu içindir. Bütün günahların halı budur: Allah'ın gazabından boş değildir.

Tevbe eden kimselerde meydana gelen irade ise, üç şeyle alakalıdır: Şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman. Şimdiki zamanda bütün günahları bırakıp üzerine farz olan şeylerde meşgul olmasıdır. Gelecek zamanda ise, ümrünün sonuna kadar bu hal üzere kalmaya sabredebeneğine, Allah'a karşı görünür, görünmezde asla günah işlemeyeceğine sağlam ahîd vermek ve farzlarda asla takdirat yap-

namaktır. Tıpkı meyvanın kendisine zararlı olduğunu bilen hastanın, tabiatı icabı canı istediği halde yememeye azmeden ve azminde oyalama ve mülamaha göstermemesi gibi tevbe hususunu tamamıyla başarmak ; ancak (insanlardan) uslet edip susmayı tercih etmek, helâl lokma yemek, yahut helâl lokma kazanabilmek ile mümkündür.

Zira tevbe eden kimse, şüpheli yemeklerden el çekmedikçe tevbe-i tamâm olmaz. İhtirâs ve şehvet duygularını kırmadıkça da şüpheli şeylerden el çekemez.

Rivâyet etmişlerdir ki; bir kimseye bir çeşit şehvet ve arzu hakim olunca, yedi defa ondan el çeksin ki, ondan vazgeçmek kolay olsun. Tam irade ise, şununla ilgilidir: Geçmiş hallerini tekrar etmelidir. Bunun için bakmalıdır; Allah'ın haklarına, kulların haklarına ne kadar takirat göstermiştir.

Allah'ın hakları da iki kısımdır: Bir kısmı farzları yapmak, diğer kısmı da günahları terk etmektir. Farzlar için düşünmelidir; bildirge ettiği gündün beri namazına bırakmış mıdır, yahut necis etipse ile namaz kılınmış mıdır, yahut niyetinde kusur etmiş midir, yahut itikadının ashında bozukluk ve şüphe var mıdır? Bunların biriyle batıl olan namazı kaza etmelidir. Ve yine zekata kadir olduğu gündün beri, çocuk bile olsa vermediklerini kaza etmelidir. (Bu İmam-ı Şâfiye göre dir.

(İmam Ebu Hanîfeye göre çocuk için zekât yoktur.) Ne kadar vermemiş ise, yahut vermiş fakat müstahakkına vermemiş ise, yahut evinde bulunan altın ve gümüş kapların zekâtına vermemiş ise, hep-sünün zekâtına hesap edip kaza olarak vermelidir. Eğer Ramazan orucunda takirat etmiş ise, yahut niyetini unutmuş ise, yahut şartlarına riayet etmemiş ise, kaza etmelidir. Kesinlikle bildiği her şey kaza etmelidir. Şüpheli ettiği her şeyde de kuvvetli zannıyla amel etmelidir.

En iyisi, kesin olarak yaptıklarına hesaplayıp gerisini kaza etmesidir. Gerçi kuvvetli zannı ile eda ettiğini bildiklerini de eda olarak hesaplamak caizdir. Diğer günahlar hususunda ise, düşünmelidir; göze, kulakla, dile, mide ile ve aza ile ilgili olan günahlardan ne yapmıştır?

Eğer zina, hıvta, huruzluk, içki içmek ve Allah'ın hakkı ile ilgili olup da had cezası lazım gelen büyük günahlar işlemiş ise, onların tamamından tevbe etmelidir. Vurulmak için hakimîn huzuruna çıkıp işlediği günahı ıkrar etmesi lazım değildir. Belli o günahı ötetip çok tevbe ve taat etmekle onu telâfi etmelidir. Küçük günahların durumu da böyledir.

Meselâ eğer namahreme baktaysa, yahut abdestsiz olarak Kur'ana dokunduysa, yahut (Şâfiye göre) meşhûde oturduysa (Hanefiye göre, yahut meşhûde girdiyse) bunları yapmakla keffaret verecektir ki, o günahları yok etsin. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Şâbihesâ iyûh-ler küşûkleri götürün.» Fakat ne kadar çok maddi olsa, o kadar çok müessir olur. (Şâfiî yanında) kirişle çalınan sazları, (Ebu Hanîfe yanında bütün sazları) dinlemenin keffareti Kur'an ve va'z dinlemek-

tır. Mescidlere cünüp gürmenin keffareti, itikâf ve ibadettir. Abdestsiz Kur'an'a dokunmanın keffareti, Kur'an'a saygı göstermek ve ona çok okumaktır. İçki içmenin keffareti, belâli mevrubata sadaka vermektir. Böylece günah sebebiyle meydana gelen zulmet, bu keffaretle, meydana gelen nârdan giderilmiş olur. Hatta dünyadaki her sevinç ve neşenin keffareti onu dünyadan usandırap soğutan üzüntü ve sıkıntıdır. Zira her sevinç ve rahatlık sebebiyle kalb dünyaya bağlanır ve her üzüntü ve sıkıntı sebebiyle de dünyadan ayrılıp ona nefret eder.

Bunun için hadiste: «Mü'minin ayacağına bir diken batması bile dahil, başına gelen bütün sıkıntılar, onun günahına keffaret olursa, buyrulmaktadır. Resûlullah yine buyurur ki: «Bazı günahlar vardır ki, üzüntüden başka hiç bir şey ona keffaret olmaz.» Başka bir rivayette de: «Çocuk çocuk geçiminin sıkıntısından başka hiçbir şey ona keffaret olmaz.» buyrulmaktadır.

Hı. Alpe (r.a.) der ki: «Günahı çok olup ona keffaret olacak taatı olmayan kulun kalbine Allah bir sıkıntı verir. Bu sıkıntı onun günahına keffaret olur.» Bu vaki olan sıkıntı onun isteğiyle değildir. Bazen bu sıkıntı, bir dünya işinden dolayı olur. Eğer bu, tabii hatadır, nasil keffaret olur? dersan, deriz ki, hal böyle değildir. Belki senin kalbini dünyandan soğutup nefret ettiren herşey, isteğinle olmasa da sana hayırdır. Zira eğer kalbte sevinç ve neşe olup dünya arzu ettiğin gibi olursa, dünya senin cennetin olur.

Yûsuf (r.a.), Cebrail (a.s.) dan «O üzgün ve hüzün İhtiyar (Yakub Peygamberi) ne halde buldun» diye sordu. Cebrail: «Yüz çocuğu ölmüş bir anne gibi buldum», dedi. Yûsuf: «Onun bu üzüntüsünün karşılığı nedir?» dedi. Cebrail: «Yüz defa şehâd olmuş kimsenin sevabıdır», dedi.

Kulların hakkına gelince, bunu iyice hesaplamalı, insanlarla aralarında geçen hususları düşünmelidir. Hatta yaptığı konuşmalarda, söylediği kelimeleri bile hesaplamalıdır. Bir kimsenin mahına almak, yahut onu inciltmek veyahut gıybet etmekle hakkı geçmiş ise, ödemeğe çalışmalıdır. Geri verilebilecekse, vermelidir. Değil ise, helallik istemelidir. Eğer bir kimseyi öldürmüş ise, kendini onun varislerine teslim etmelidir. Böylece ya kınas alırlar, yahut af ederler. Zimmetine geçirdiği bir akçeyi, yahut bir danıkı, (dirhemin 1/6) yahut bir habbeyi (iki arpa ağırlığı) bulup sahibine teslim etmelidir.

Sahibini bulamazsa varislerine teslim etmelidir. Bu, memur ve esnaf için çok zor bir şeydir. Zira onların muamelesi çok olur. Gıybet husus ise herkes için sordur. Zira gıybet edililerinden hepsini bulmak mümkün olmaz. Gıybet edililerden helallik istemek mümkün olmayınca, taat ve ibadeti çok yapmaktan başka yol kalmaz. Böylece o kadar taat birikir ki, kıyamet gününde üzerine lâzım olan hakları taatıyla ödedikten sonra ona da kıfayet miktarı kalır.

GÜNAHLARIN GİDERİLMESİ

Bil ki, tevbesinde kararlı İken, kendisinden bir günah sadır olan kimse, derhal hadıs ve haberlerde geçen işlerin biriyle onun keffareline başlamalıdır. Eserlerde gelen şudur ki: Günahıtan sonra seksiz şey yapılırsa, o günaha keffaret olur. O seksiz şeyin dördü kalbe ilgilidir. Biri tevbe, yahut tevbeyle amnetmektir. Biri de onu işlememeyi sevmektir. Biri de oradan dolayı cezalandırılmaktan korkmaktır. Biri de, af ummaktır. Dördü de, bedenle ilgilidir. Biri iki rekât namaz kılıp namazdan sonra yetmiş kere istiğfar etmek ve yüz kere «Sübbanella-hî-Azım ve bâhamdihâ» demek ve elinden geldiği kadar sadaka vermek ve de bir gün oruç tutmaktır. Bazı eserlerde gelmiştir ki; güzel abdest alın. Mescide gidip iki rekât namaz kılın. Hadiste: «Senden geldi bir günah sadır olursa ona keffaret olarak geldi bir taat yap. Aşkâre bir günah işlemiş olursan, ona karşılık bir aşkâre taat yap», buyrulur.

Bil ki, dil ucu ile ve kalbin haberi olmayan istiğfarın o kadar faydası olmaz. Kalbin, dile ortaklığı ve muvafakatı, istiğfar arında korku ve yalvarmakla, pişmanlık ve mahcubiyetten uzak durmamakla olur. Bu hâl gerçekleşince, tevbeyle azmî kararlaştırılmamış olsa bile tevbeli olup, halinin doğruluğa tebeddül etmesi umulur. Vehtâki dile istiğfar etmek, kalb güflü olsa bile faydası boş değildir. Zira istiğfar kelimeleri en azından dilinî huzursuz şeylerden alıkoyar ve susmaktan da hayırlıdır. Zira dili hayırlı sözle alır. İstiğfar kolimesine sevgili, oynamaktan ve diğer pis sözleri söylemekten daha çok olur.

Osman-ı Mağribî'ye birisi dedi ki, bazen zikretmek aklımda yok İken, dilim zikrediyor. Osman dedi ki: «Allah'a şükür et ki, senin bir arzunu kendi hizmetine tâyin etmiştir. Ama burada şeytan vesvese verip der ki, dilinle zikretme. Zira kalbin hazır olmasa zikri hafife almak olur. Bu hususta şeytana verilecek cevap üç kısımdır: Birinci kısım ve mahkul olma da şudur ki: Şeytana cevap verip senin imadına kalbini de hazır edip lânet yarana tut choceğim demektir. Bir kısmı da sâlim olanların cevabıdır: Ona, doğru söylüyorsun. Yalnız dilim oynamasının ne faydası vardır der ve susar. Zanneder ki, akıldaca bir harekette bulundu. Bilmiyor ki, hakikatte şeytana dost olup benliğine ayağa kalkmış olur. Üçüncü kısım ortadakilerin cevabıdır: Derler ki; her ne kadar kalbimiz hazır olmasa da ve kalbi zikir daha üstün ise de, dile Allah'ı zikretmek, susmaktan hayırlıdır. Nitekim padişahlık, sarraflıktan, sarraflık da çöpeçülükten üstündür. Padişah olmanın sarraflıktan vazeçemesi gerekmez.»

Bil ki, tevbe etmeyenlerin insafa gelip tevbe etmelerinin ilâci şudur ki: Niçin tevbe etmediklerini, ne sebeble günaha israr ettiklerini bilmelidirler. Tevbeyle mâni olan sebebler baştır. Onların herbirinin bir çeşit ilâci vardır.

Birinci çeşit: Ahirete inanmaz, yahut şübhe eder. Bunun ilâcını mühlâkât bölümünden sonunda gurûr bahsinde anlattık.

İkinci sebep: Ona arzu ve istek o kadar gâlib olmuştur ki, onlara muhalefet etmeye dayanamaz. Arzuların lezzeti ona o kadar hâkim olmuştur ki, ona ahiret hâllerini unutturmuştur. İnsanların çoğunun hicabı (Allah'tan ayıran) şehvetlerin sevgisidir.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ cehennemî yaratmış zaman, Cebrâil'e "Bak" diye emir buyurdu. Cebrâil bakınca "Ya Rabbi lezzetine yemin ederim ki, cehennemî nasıl olduğunu bilen ona geçmez," dedi.» Sonra Allah Teâlâ cehennemîin etrafında arzular ve şehvetler yarattı ve yine ona bak dedi. Cebrâil bakınca, «Ya Rabbi, korkarım ki, bundan kurtulan olmaz.» dedi. Sonra Allah Teâlâ cennetî yarattı ve ona «Bak» dedi. Cebrâil bakınca, «Ya Rabbi, benim nasıl olduğunu bilen herkes buraya gelmek için acele eder.» dedi. Sonra cennet yolunda sevilmeyen şeyler ve zor geçitler yarattı ve «Bak» dedi. Cebrâil bakınca, «Ya Rabbi, lezzetin hakkı için korkarım ki, cennet yolundaki esâ ve sıkıntılardan kaçtığından hiç kimse cennete girmez.» dedi. O hâlide neyse ve şehvete uymak cehennem yoludur. Esâ ve sıkıntılara dayanmak da cennet yoludur.

Üçüncü sebep: Ahiret vadedir (veresiyedir), dünya ise peşin ve nakittir. İnsanın tabiatı peşine meyyaldır. Borç olan her şey göden uzaktır. Göden uzak olan gönülden de uzaktır.

Dördüncü sebep: Mü'min olan herkes her zaman tevbe etmek azminde olur. İskat geçiktirir. Öüne gelen her arzuya bunu da yapayım, ondan sonra tevbe edeyim, bir daha yapamayayım, der.

Beşinci sebep: Günâhların insani mutlaka cehenneme götüreceği lâzım değildir. Belki Allah'ın affı mümkündür. İnsan kendisi hakkında hüsn-ı zanda bulunur. Ona bir şehvet gâlib olursa, Allah affeder diye rahmet umar.

Birinci sebep olan, ahirete inanmamanın ilâcı, daha önce anlatılmıştır. Ahiretî, veresiye ve vade itikat edip nakdi tercih etmenin ve göden uzak olan gönülden de uzak tutmanın ilâcı ise, olacağı muhakkak olan ahiretin olmuş olduğunu farzetmelidir. Dünyanın gidip ahiretin gelmesini, gözümlü yumuş açması gibi anlamalıdır. Zîrâ bugün, hattâ bu saat ahirete geçebilir. Böylece veresiye böldüğü şey nakit olur ve nakit bildiği şey de, geçip uyku ve rüya gibi olur. Şehvet ve arzuları bırakamayan kimsenin ilâcı ise, şunu düşünmelidir ki, dünyada bir saat şehvetlere sabretemeyince, ahirette cehennem ateşine nasıl dayanabilir ve cennetin nimetlerine karşı nasıl sabredebilir?

Eğer hasta olur ve yanında soğuk su kadar kıymetli bir şey olmazsa ve yahûdî bir doktor ona su sana zararlıdır, ona perhîz tut derse, o zaman şifâ kılmak ümidî ile nasıl arzusuna muhalefet eder.

O hâlide, Allah ve Resûl'ün emriyle ebedî padişahlık ümidiyle şehvetleri bırakmak niçin lâzım olmasın. Yarın, öbür gün tevbe ede-

rim diye tevbeyle geciktiren: «Yarınki günün gelmesi senin elinde değildir. Belki yarın gelmeden sen ölürsün» demelidir. Hadiste: «Cehennemliklerin çoğu tevbeyle geciktirenlerdir.» buyurulmaktadır.

Yine ona: «Bugün niçin tevbeyle geciktiriyorsun? Eğer şehvetleri bırakmak zor olduğu için geciktiriyorsan, yarın da zor olacaktır. Zira Allah Teâlâ, şehvetleri bırakmanın kolay olduğu bir gün yaratmamıştır. Sen şu kimseye benzersin ki, ona bu fidanı kökünden kopar, dediği zaman, o fidan kuvvetli ben zayıfım, sabredim, gelecek yıl koparırım, der. Ona derler ki, ey ahmak gelecek yıl fidan daha da büyü-yüp kuvvetlenecek ve sen de daha da zayıflayacaksın. Şehvetlerin ağacı da, onun arzusu ile hareket ettikçe hergün daha da kuvvetlenir ve sen de ona muhalefet etmekten daha da sık olursun. O hâlde ne kadar erken bıraksan, o kadar kolay olur.» demelidir.

«Ben mü'minim, Allah Teâlâ mü'minlerin günahını affeder», deyip mü'minliğe güvenen kimselere: «Belki affetmez. Hem de belki iman ağacı zayıftır, ölüm sekeratının rüzgârıyla yoktur. Zira iman taat nehriinden su içen bir ağaçtır. O suyu kestikleri zaman onun hâli tehlikeli olur. İttâ tabıca olup çok günahı olan imanın hâli, birçok hastahığı olduğu için her an ölmesinden korkulan hastanın hâline benzer.» demelidir.

Sonra ona deriz ki: «Eğer imanını saklamakla kurtarabilsen de asâba düşer olabılırsın. Zira genellikle günahlar sebebiyle asâb çekilir. Zira bütün peygamberler, günah sebebiyle asâb oluncasına bildir-mek için gönderilmişlerdir.

O hâlde af umudıyla taati bırakmak ahmaklıktır. Bu, herşeyini kaybetmiş, çabak çocuğunu aç ve çplak bırakmış ve belki bir harabe-de hazine bulurlar diyen kimseye, yahut düşman bir şehri yağma ederken, eşyasını koruyup gizlemeyen ve kapısını açık bırakarak şa-yed zalim benim evime gelirse ölür veya güllü olur, evimin kapısını ba-lamaz diyen kimseye benzer. Bunların hepsi mümkündür. Af olmanın hukûmü da böyledir. Fakat buna güvenip ihtiyatı bırakmak ahmaklık olur.»

Bil ki, bir kimsenin günahların bazısına tevbe edip bazısına tev-be etmemesi doğru mudur, değil midir? diye kâimlar ihtilâf etmişler-dir. Bir grup, günahların bazısına tevbe edip bazısına etmemek câiz değildir. Zira bir kimsenin zinâyâ tevbe edip içkiye tevbe etmemesi, eğer zina günah olduğu için tevbe ediyorsa câiz değildir.

Nitekim bir küpteki içkiye tevbe etmek diğerindeki içkiye tevbe etmemek câiz değildir. Zira ikisi de ayrı içkidir. Günah da bunun gibidir, demişlerdir. Fakat doğrusu bu tevbe câizdir. Zira belki zinâyâ, içkiden ağır olduğuna düşünüp ve önce ağırına tevbe eder. Yahut iç-kinin zinâdan daha çok uğursuz olduğuna düşünüp içkiye tevbe eder. Zira içki hem zinâyâ, hem de başka günahlara sebep olur. Yahut belki meselâ gıybet kul hakkıyla ilgili olup daha tehlikeli olduğu için ona tevbe eder ve içkiye tevbe etmez, yine belki ne kadar çok içki içersen, cezası o kadar çok olur millâhazastıyla çok içki içmeye tevbe

edip az içmeye etmez. Çünkü hiç içmemek için nefsimle başa çıkamam, fakat az içebilirim.

O hâlede bir hususta gaytana gücüm yetmeyince, gücüm yettiği hususlarda da ona uymam şart değildir, der. Bunların hepsi mümkündür. Ama: «Tevbe eden Allah'ın sevgilisidir.» ve: «Allah, tevbe edenleri sever.» sözlerinde sevginin derecesi, zâhir budur ki, bütün günahlardan tevbe edenler hakkındadır. Günahların bassına tevbe etmek câiz değildir diyen grup, herhalde yâni Allah'ın sevgisine kıyak olamazlar demek istiyorlar. Yoksa küçük günaha yapılan tevbe onun kâffireti olur, o küçük günah hiç işlenmemiş gibi olur. Oysa bütün günahlardan bir defa tevbe etmek zordur. Çoğunlukla tedrici olur ve tevbede ne kadar başarılı olursâ o kadar sevâp alır.

İKİNCİ ASIL

SABIR VE ŞÜKÜR

Bu ki, tevbe sabırsız mümkün olmaz. Hattâ hiçbir farz edâ etmek ve hiçbir günahıtan el çekmek sabırsız mümkün olmaz. Bunun için Resûlullah'a: «İman nedir?» diye sorduklarında: «İman sabardır,» diye cevap verdi. Diğer bir hadîste: «Sabır, imanın yarısıdır,» buyurur. Sabrın fazilet ve üstünlüğü içindir ki, Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ yetmiş yerden fazla onu zikretmektedir ve her yücecek dereceyi sabra havale etmektedir. Hattâ din yolunda İmam (önder) ve lider olmayı da sabra havale etmekte ve: «İsrail oğullarından da (dinlerinde) sabrettikleri için emrimizle (insanları) doğru yola götürecek İmamlar (rehberler) tayin etmişlik. Onlar âyetlerimiz (Tevratı) çok iyi biliyorlardı.» (Secde sûresi, âyet: 24) buyurmaktadır.

Yine sonsuz sevâbları sabra havale edip buyurur ki: «Sabır edenlere âhirette ancak sayısız mükâfatlar verilir.» (Zümer sûresi, âyet: 10). Allah Teâlâ, sabredenlerin yardımcısı olduğunu: «Allah sabır edenlerde herâberdir.» (Bakara sûresi, âyet: 153) âyetiyle va'd buyurur. Allah Teâlâ sabredenlerden başka hiç kimsede, salâvat, rahmet ve hâdîyetin üçünü toplamamıştır.

Nitekim buyurur ki: «Oulara, Rab'lerinden salâvat ve rahmet vardır ve onlar hâdîyet budanlardır.» (Bakara sûresi, âyet: 157) Sabır çok büyük bir fazilet olduğu için, Allah Teâlâ onu herkese değil, belki yalnız dostlarından az kimselere nâsib etmiştir.

Resûlullah buyurur ki: «Siz en az verilen şey yakın ile sabardır. Bunların ikisi verilen kimsenin (nafile) namazı ve (nafile) orucu çok olmasa da ona korkma diye mâjde ver.»

Yine buyurur ki: «Ey ashâbım, eğer bugünkü hâlinize sabretseniz, benim yanımda her birinizin ameli, hepimiz kadar amel yapmasandan bana daha sevgilidir. Fakat korkarım ki, dünya kapısı size açıktır, birbirinize düşman olursunuz ve göktekiler de size düşman olur. Sabredip sevâbı bekleyen kimse, tam sevâb alır. Sabrediniz, zira dün-

ya haki kalmas, Allah'ın sevâbı haki (devamlı) kahr.» deyip, «Sizin yamınızdakililer hakidir.» (Nahl sûresi, âyet: 96) âyetini okudu.

Yine Resûlullah buyurdu ki: «Sabır gıfî hazinelerden bir hazinedir. Eşer sabır bîr insan olsaydı, çok cömert bir kimse olurdu.»

Değer bir hâdiste de: «Allah Teâlâ sabırın kullarına sever.» buyurur. Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud ahlâkta bana uy. Benim ahlâkımdan biri çok sabredicidir.»

İsa'ya (a.s.) da buyurdu ki: «Sabırsız, istediğin şeye kavuşamazsan.» Resûlullah, Ensardan bîr topluluk gördü. Siz mü'min misiniz? buyurdu. Evet, Ya Resûlallah! dediler. Resûlullah, «İmanın sıkmetsi nedir?» buyurdu. «Nimete şükredersiz, sıkıntıya sabredersiz ve Allah'ın hükümüne rıza gösterirsiniz.» dediler. Resûlullah: «Kabe'min Rabbi hakkı için siz mü'minsiniz.» buyurdu.

Hz. Ali buyurur ki: «Sabrın imandaki yeri, başın bedendeki yeri gibidir. Sabrı olmayanın imanı olmaz.»

SABIR HAKİKATI

Bil ki, sabır insanın özelliğidir. Nübekim sabırsızlık da hayvanların huyudur. Zira hayvanlar çok noksanıdır. Meleklerin ise sabra ihtiyacı yoktur. Zira onlar çok kâmilidiler ve şehvetlerden uzak ve arınaktırlar. Demek ki, bütün hayvanlar şehvetlere uyurlar. Onların şehvet ve arzularından başka bir istediği yoktur. Melekler de Allah'ın aşkına dalmışlardır. Onları aşktan sıkıyım bir şey yoktur ki, onu defetmek için sabra muhtaç olsınlar.

Ama insan ise, başlangıçta hayvanların hâli üzere yaratılmıştır. Çünkü ona yiyecek, giyecek, süs oyun ve eğlence hırsı musallat edilmiştir. Bu hâlden sonra bîlâğ çağında onda meleklerin nûrundan bir nûr meydana gelir. O nûrta işlerin akîbetini görür. Hattâ ona iki melek görevlendirilir. Hayvanlar ise bu mertebeden mahrumdur. Bu meleklerden biri ona yol gösterir. Şöyle ki, o meleğin nûrlarından bir nûr ona geçer. O nûrta işlerin sonucunu anlayıp her işin doğru yarasını görür. Böylece o nûr ile kendi zatını öğrenir. Hak Teâlâ'yı idrâk eder ve bütün şehvetlerin, arzuların başlangıcı tatlı olduğu gibi, sonu da acı ve felâket olduğuunu anlar. Şunu da kesinlikle bilir ki, kendinin rahati ve huzuru çabuk geçer, geride sıkıntı ve azap kalır. Bu hidâyet hayvanlara nâsib olmaz. Fakat bu hidâyet kâfiyet etmez. Zira şehvetler, çok zararlı olduğu için, kendisinin onları defetmeye kudreti yoktur. Bu durumda hidâyetin (doğru yolu bilmenin) ne faydası vardır. Zira hasta da hastalığın zararlı olduğuunu bilir, fakat onu defedemez. Onun için Allah Teâlâ öbür meleği de, ona güç ve kuvvet verip ona destek olmak için görevlendirir. Böylece zararlı şeylerden el çekebilir. Şehvetleri, arzuları harekete geçince, gelecekte onların zararından kurtulmak için onlara muhalefet etmek isteği de harekete geçer.

Şu hâlede şehvet ve istekler şeytanın askeri olduğu gibi, muhalefet arzusu da meleklerin askeridir. Bâzı şehvetlere muhalefet arzusunun dinî istek, dünyevî şehvet ve arzularına da hava (nefs) diyelim. Bu iki asker arasında daima kavga ve anlaşmazlık vardır. O yap deyince beriki yapma der. Bu kimse o iki istek arasında âciz ve çaresiz kalır. Eğer dinî ister, hava (nefs) isteğine karşı muhalefette diretirse, onun bu diretiğine sabır denir. Eğer hava (nefs) isteğini mağlûp edip defederse, onun bu galebesine zafer denir. Bîrbirleriyle kavga ve mücadele ettikleri müddetçe, buna mücadele ve nefis cihâde denir.

O hâlede sabırın manası; dinî isteğin, hava (nefs) isteği karşısında direnmesidir. Bu iki askerin bîrbirlerine muhalefeti olmayan yerde sabır olmaz. Bunun içindir ki meleklerin sabra ihtiyaçları yoktur. Nitekim hayvanların ve çocukların da sabır kuvvetli yoktur.

Bil ki, bu iki melekten maksat amelleri yapan meleklerdir. Fikir ve istidkâl yolu açılan, yâni her hâdisenin bir sebebi olduğunu ve her mahallî şeylerin ayrı ayrı sebepleri olduğunu gören kimse, anlar ki, çocuk başlangıçta ne hidâyet ve ne de marifete malik değildir. Böylece işlerin âkibetini anlamaya, onun ne istek nisbeti vardır, ne de sabra kudreti vardır. Ama bulûğa yaklaşıncı, bunların her biri zahur etmeğe başlar. O hâlede anlaşılır ki, bunlarda iki sebebe ihtiyaç vardır. O iki sebep de iki melekten ibârettir. Yine anlaşılır ki, esas ve önde olan hidâyettir, kudret ve irâde ondan sonra amel eder.

O hâlede hidâyet kendisinden olan melek daha şerefli ve üstündür. Bunun için göğsün sağ tarafı ona verilmelidir. Göğsün sahâbi sensin, o melekler senin vazifelilerindir.

O hâlede seni irâat için görevlendirilmiş olan meleğe itaat edersen, ondan hidâyet ve marifet aurası ve senin ona itaatın kendi kendine iyilik etmektir. Zira meleğin emeğini boşa çıkarmamış olursun ve bunun için sana sevâb yazılır.

Eğer meleğe yâni çevirip onun görevini iptâl edersen hayvanlar ve çocuklar gibi işlerin sonunu görmekten mahrum kalırsın. Bu itibarla kendi kendine kötülük etmiş olursun. Zira onun (melek) görevini zâyî ve iptâl etmiş olursun ve bunun için sana günâh yazılır. Yani bunun gibi, eğer o melekten aldığı kuvveti, şehvetlere muhalefet etmek yönünde harcamaya çalışırsın, sana yazılan bu iki hâl, hem amel defterine yazılır, hem de kalbine yazılır.

Gerçi hâlâ o, senin kalbinde saklıdır. Bu iki melek ve onların sahifeleri görünün âleminden değildir ve onları bu gözle görmek mümkün olmaz. Ölüme yaklaşıp zahiri göz örtülüp batını göz açılıncı —ki melekât âlemini gören batını gödür— bu batını gözle, görülmesi mümkün olmayan sahifeleri görürsün ve küçük kıyamette o sahifelerden haberdar olursun. Ancak onun tafsilâtına büyük kıyamette görürsün. Küçük kıyamet dediğimiz ölümdür.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Ölümün kıyameti kopmuştur.» Büyük kıyamette olan her şeyin bir numûnesi küçük kıyamette vardır. Bunun tafsilî ihyâül-Ülüm kitabında anlatılmıştır. Bu kitabımız

muhtasar olduğu için onu kaldıramaz. Maksadımız şudur ki, sabır, kavga ihtimâli olan yerde olur. Kavgada iki askerın (kuvvetin) birbirlerine muhalefet ettikleri yerde olur. Kavgada iki askerın biri melekler zümresindedir. İkisi insanın sinesinde bir araya gelmiştir.

Ö hâlide dîni faaliyetin ilk adımı bu kavga ve muharebe ile dîn yolunda uğraşmaktır. Zîrâ sine (kalb) sahrasını çocukluk çağında şeytan askeri tutmuştur. Melek askeri büldüğe yakın zamanda meydana çıkmıştır.

Ö hâlide şeytan ve şehvet askeri bezimete uğratılmadıkça saadete kavuşmak mümkün olmaz. Muharebe olmadan ve bunda sabır göstermeden de şehvet ve şeytan askerini kâhrolmeye imkân olmaz. Bu muharebe ile uğraşmayan kimse emri şeytana bırakmıştır. Şehvetleri emrine alıp şeriate itaat edip boyun eğen kimse bu fethe muvaffak olmuştur.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Herkesin şeytânı vardır. Benim şeytanım Allah'ın inayetiyle bana mağtûp olup müsülman olmuştur.» Umumiyetle cihâd yapan kimse, bazen safer kazanır, bazen de bezimete uğrar. Bunun gibi bazen şehvetler, bazen de dîni temayül muvaffak olur. Ö hâlide kale, ancak sabır ve sâbat ile fethedilebilir.

Bü ki, iman yalnız bir şey değildir. Belki, onun birçok dalları, budakları ve kolları vardır. Nitekim hâdiste: imanın yetmişden fazla şubeleri vardır. En büyüğü "Lâ ilâhe illallah'tır. En küçüğü de yoldaki dikenleri, taşları kaldırmaktır.»

İmanın her ne kadar kısımları çok ise de, asılları üç çeşitte toplanır: Marifetler, hâller ve ameller. İmanın derecelerinden hiçbiri bu üç hâlin dışında değildir. Meselâ tevbenin hakikati pişmanlıktır. Pişmanlık da kalb hâlidir. Ash da günahın siddetli şehri olduğunu bildirmektir. Fer'i ve neticesi de günahın el çekip taat ile meyyûl olmaktadır. Ö hâlide bu hâl, o marifet ve o taatın (amelin) üçü de imanın cümlesindedir ve iman bu üç şeyden ibârettir. Fakat yalnız marifete tahsis edilebilir. Çünkü marifet imanın aslıdır. Zîrâ hâl marifetten meydana gelir.

Ö hâlide marifet bir ağaç gibidir. Kalbin marifet sebebiyle değişmesi, o ağacın dal vermesi; bu hâllerden meydana gelen ameller de, o ağacın meyva vermesi gibidir. Ö hâlide imanın tamamı iki şeydir: Biri ilân (ihlâk) hâli, diğeri de, amel hâlidir. Amel de sabırsız mümkün değildir.

Bu itibarla sabır imanın yarısıdır. Sabır da İki cins şeyden meydana gelir: Biri, şehvetlerin cinsine sabretmektir, diğeri de, öfkenin cinsine sabretmektir. Şehvetlerin cinsine olan sabır, oruçtur. Bu itibarla oruç sabrın yarısıdır. Başka bir yünden sabır imanın yarısıdır. Zîrâ herkes zahiri hâle bakar.

Bu itibarla iman, zahiri hâlden ibârettir. Zahirde mü'minin hâli, sıkıntıya sabır etmek ve nimete şükür etmektir. Bu yünden de sabır, imanın yarısıdır. Nitekim diğeri bir hadiste: «İman iki bölümdür: Biri, sabır; diğeri de, şükürdür.» buyurulmaktadır.

Eğer en çok zor olan hâle bakıp onu asıl itibar edersen, sabır kadar zor bir hâli yoktur. Bu itibarla sabır, imanın tamamı olur. Nitekim Resûlullah: «İman nedir?» diye sorduklarında: «İman sabardır.» diye cevap verdiler. Yâni imanın en çok zor olan kısmı sabardır.

Nitekim Resûlullah: «İlac, arafedir.» buyurmuştur. Zirâ haccın en büyük tehlikesi arafa sebebiyle olur. Zirâ ârefenin kaçırılması ile, hac kaçırılmış olur. Başka rükûnlerin sebebiyle hac kaçırılmaz.

Bil ki, kul her zaman havasına (arrusuna) uygun veya muhalif bir şeyden hoş olmaz. Bu iki hâlin her birinde sabra ihtiyaç vardır. Havasına (nefsi arzularına) uygun olan şeyler; mal, nimet, makam, itibar, sağlık, sevilen kadın, çocuk ve benzerleri gibî. Bu iki hâlin her ikisinde de sabırdan önemli bir şey yoktur. Zirâ eğer sabır edip bağlayıp zevkû safaya alıncaya kadar serkeşlik ve özgünlük başlar. Zirâ denilmiştir ki; herkes sıkıntıya sabreder; fakat refah ve rahata ancak siddikler sabredebilir. Ashab-ı kiram devrinde mal ve nimet çoğalınca, dediler ki, biz sıkıntıda iken, sabır gücümüz, nimet ve imkân sahibi olduğumuz şu andan daha çok idi.

Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir denemedir.» (El-Bakal sûresi, âyet: 28) Velâkâli imkân sahibi için sabretmek çok zordur. Günahın korunmak için en büyük yol, imkân sahibi olmamaktır.

Nimete sabretmek; ona göndü bağlanmak, ona sevinmemek ve onun arıyet olup çabuk eden çıkacağını bilmektir. Hattâ hakikatte onu nimet olarak bilmemektir. Zirâ kıyamette kendi derecelerinin noksan olmasına sebep olabilir. O hâlde her nimetin şükürü ile meşgul olmak; Hak Teâlâ'nın hakkına ödemelidir. Bu hak gerek mal ile, gerekse beden ile ilgili olsun. Ve mâlik olduğu her nimetin bir miktarını Allah için vermelidir. Şu hâlde bunların her birinde sabra ihtiyaç vardır.

Havaya (nefsi arzularına) uygun olmayanlar üç kısımdır: Biri, kendi isteğiyle olur. İyi amel yapmak ve günahın kaçınmak gibi. Biri, kendi isteğiyle olmaz. Sıkıntı ve musibet gibi. Biri de, asıl kendi isteğiyle olmaz, fakat onun ceza veya mükkâfâtı kendi isteğiyle olur. İnsanların kendilerini incitmeleri gibi: İyi amel gibi kendi isteğiyle olan şeylerde sabra ihtiyaç vardır. Zirâ bazı bâdetler tembellik sebebiyle zor gelir.

Bazı ibâdetler de bahâlik sebebiyle zor gelir. Hac gibi. Bunlar sabırsız mümkün değildir. Hattâ her taatın evvelinde, ortasında ve sonunda sabra ihtiyaç vardır. Evvelinde olan, ihlâkî niyet edip riyaı kalbinden çıkarmaktır. Bundaki sabır çok zordur. Amel ve taatların ortasındaki sabır ise, onları şartlarına ve adabına uygun bir şekilde edâ edip onlara hiçbir şey katmamaktır.

Meselâ eğer namazda ise, hiçbir tarafa bakmamak ve hiçbir şeyi düşünmemelidir. İbâdetten sonraki sabır ise, onu izhâr etmekten ve

İbâdet ettim diye haber vermekten sabır etmek ve ibâdetiyle gururlanıp kendini üstün görmemektir.

Günahlardan el çekmek ise, sabırdan başka bir şeyle olmadığı müfiddir. Şehvet, arzu ne kadar kuvvetli olursa ve günah da ne kadar kolay olursa, ona sabretmek de o kadar zor olur. Bunun için dil ile işlenen günahlara sabretmek daha zordur. Zira dil cınatmak kolaydır. Çok konuşmak âdet olursa, âdet de huy olur. Zaten şeytanın askerlerinden biri de, âdettir.

Bunun için dil, giybet, yalan, kendini övmek ve başkalarını ayıblamak yönüne gidilmez. Dille ucuna gelip başkalarının hoşuna gidecek, fakat haddi sânda yakışıkless olan bir söz sabretmek zordur. Genellikle insanlar arasına karışmamak mümkün değildir. Ancak insanların dan uzlet edip selâmeti yalnız yaşamakta arayanlar müstesna.

İkinci kısım, kendi isteğiyle olmayan fakat ona karşılık vermesi kendi isteğiyle olan şeylerdir. İnsanların elinden ve dilinden gelen ezâ gibi. O hâlde onlara ezâ ile mukabele etmemek hususunda sabra ihtiyâç vardır. Ashab-ı Kirâm'dan biri der ki, bûz insanların ezâsına katlanmayan imanı iman saymazdık.

Buna şunun için demişlerdir ki, Allah Teâlâ Resûlü'ne buyurur ki: «Kâfirlerin ezâlarına sabredip Allah'a tevekkül et.» (Hud sûresi, âyet: 49) ve: «Mü'riklerin yalancalarına sabredip uzlet et ve onların cezalarını Allah'a bırak.» (Münzemamil sûresi, âyet: 10) buyurur ve yine: «Elbette düşmanların sözlerinden kalbinin sakıldığını biliyorum. Ama sen, Rabbinî hamd ile tesbâh et.» (İbrer sûresi, âyet: 97-98). Bir defa Resûlü'llah Beytül-mâl (Hazine) malını tahkim ederken, biri, bu tahkimat Allah için (âdil) değildir, dedi. Bu haber Resûlü'llah'a ulaınca yüzü kızardı (kızıldı) ve buyurdu ki: «Allah, kardeşim Mûsa'ya rahmet eylesin ki, bundan önce ona da bu sözle söyleyip onu incittiler ve o sabrettiler.» Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer size bir eziyet yapırlarsa, onun müstahabıyla karşılık veriniz. Ancak sabrederseniz daha iyidir.» (Nahl sûresi, âyet: 126) İncilde gördüm ki; İsa (a.s.) diyor ki, benden önceki insanlar ele el, göz göz, dilçe dilçe ile kesus yapıyorlardı. Ben bu hükme tâtil demem. Fakat size, karşılık vermemeğe tavsiye ederim. Hatta bir kimse sağ yüzünü vurursa, sol yüzünü de veriniz; gösterin ve eğer bir kimse saçınızı alırsa, gömleğinizi de veriniz; sizi zorla bir mil yol götürürse, onunla iki mil gidiniz. Resûlü'llah buyurur ki: «Bir kimse sizden bir şey esirgeyip sizi ondan mahrum ederse, siz ona ihâsanda bulununuz. Size kötülük yapana siz iyilik yapınız.» Resûlü'llah'ın buyurduğu bu sabır, siddiklerin derecesidir.

Üçüncü kısım ki başının ve sonunun istekle ilgili yoktur. Mustahabilerdir.

Mesetâ çocuğun ölmesi; malın yok olması; el, göz, kulak gibi uzuvların sakat olması ve bütün semâvî âfetler gibi, bunlara sabretmek kadar büyük faziletler ve sevâbihtir yoktur.

Bunun için İbni Abbâs der ki: «Kerâm-ı Kerim'de sabır üç kısımdır. Biri taate (iyi amele) sabretmektir. Bu sevâbı üç yün derece art-

lanır. Bir kesim de haramına sabretmektedir. Bu sevâbı alıyız derece artırır. Üçüncüsü de, musibet (belki) sabretmektir. Bu, sevâbı yediyüz derece artırır.» Bil ki, belkiya sabretmek, sâdikların derecesidir. Bunun için Resûlullah duasında: «Ey Allahım, bise, dünya musibetlerini kolay gösteren yakın mertebesini ver.» buyurur.

Yine buyurur ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Hastalık verdiğim kulum, o hastalığa sabredip insanlara şikâyet etmezse, eğer ona şikâ veririm, evvelki hâlden daha güzel et ve deri veririm. Eğer onu dünyadan çıkarırsam rahmetimle çıkarırım.»

Da'vûd (a.s.) dedi ki, «Allahım, senin rızan için musibete sabretmenin karşılığı nedir?» Allah Teâlâ: «Ona insan hif'atini giydirim ve onu hiçbir zaman geri almam.» buyurdu.

Yine Da'vûd (a.s.) diyor ki, «Allah Teâlâ buyurur ki, bedeninde, malında ve çocuklarında musibet verdiğim kimse, bunu güzel sabarla karşılasa, ona hesap sormağa ve onu hayır divanına ve cennetle ateşine göndermeğe hayır ederim.»

Resûlullah buyurur ki: «Sabarla genişlik beklemek ibadettir.»

Yine buyurur ki: «Bir kimsenin başına bir musibet geldiğinde: Bîz, Allah'a döreceğiz. Allahım, bu musibetimden dolayı bana sevâb ve hayır ihsa neyle, duasını okursa, Allah Teâlâ onun duasını kabul buyurur.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki, ey Cebelî, dünya gözünden mahrum ettiğim kimsenin mükâfatını bilir misin? Ona karışık ona cemâlini görmeyi nâsib ederim.»

Birisî bir kâğıda şunu yazmağa: «Sabret, bizim görülmüş olursan.» Bir sıkıntıya uğradığı zaman, onu koyundan çıkarıp bakardı. Feth-i Mûsulî'nin hanımı bir gün düştü ve tırnağı yarıldı. Hanım bu baleb güldü. Ona ne gülyorsun, acımas mı? dediler. «Ounun sevâbının sevâbı bana acımas unutturdu.» dedi.

Resûlullah buyurur ki: «Allah'ı tazim etmenin bir yolu da, hastalık hâlinde ondan şikâyet etmeyip musibetli gıdemektir.» Büyüklardan bir rivâyet eder ki; Ebû Huzeyfe'nin amentüsü olan Salim'i harp cehenninde gördüm; yaralı olarak düşmüş yatıyordu. Ona ey Salim, su ister misin? dedim. Bana: «Ey İbân, yağurdan tut, beni düşmana yakın bir yere çek ve suyu bir testiye koy, yanına bırak. Akşama kavuşursam, içerim. Çünkü oruç tutuyorum.» Bil ki, eğer bir kimse belkiya sevirmezse, yahut kalben üzülürse, sabır fazileti gitmez. Belki sabır fazileti, feryât edip yukanına yermek ve şikâyet etmekle gider. Resûlullah, oğlu İbrahim vefat edince ağıtada. Bunu ynsaklamadımız mı? Ya Resûlullah! dediklerinde, «Hayır, bu merhamettir. Allah Teâlâ merhametli olan kimseye merhamet eder.» buyurdu.

Demşîlerdir ki; güzel sabır, musibet sahibi kimseyi başkalarından ayırdedememektir. Yaka yırtmak, yüzüne vurmak ve feryat etmek ise haramdır. Hattâ durumunu değiştirmek ve sarıgını bağından indirip küçüğünü giymek de oâiz değildir. Şunu âkıldan çıkarmamalıdır ki: Allah, kulunu sensiz yarattı ve yine sensiz yanına davet etti.

Ebû Talha'nın hanımı Rumeysa Ümmü Süleym der ki, «Kocam evde yok iken oğlum öldü. Onun üzerine bir kaftan örttüm. Kocam eve gelince, hasta nasıldır? dedi. Hiçbir gece bu kadar rahat olmamıştı, dedim. Sonra ölüne yemek getirdim. Doyuncaya kadar yedi. Kendini aşıladım. Böylece benden meradını aldı. Sonra Ebû Talha'ya dedim ki, filân komşuya ariyet olarak bir şey verdim. Geri aldığı için çok bağırdı. Ebû Talha, bu ne acayip şeydir, bunlar ne akılsız kimselerdir, dedi. Sonra dedim ki, senin oğlum Allah'ın emaneti idi senin kapıda. Şimdi onu sendem isteyip aldılar. Ebû Talha: "İnna Allah..." dedi. Ertesi gün Ebû Talha o gece olup geçmeleri Resûlullah'a anlattı. Resûlullah: Çünkü gecemi mübarek olsun; sızla için büyük bir gece idi.»

Bundan sonra Resûlullah buyurdu ki: «Cennete gittim; Ebu Talha'nın hanımı Rumeysa'da'ya orda güddüm.»

Bundan anlaşıldı ki, kul hiçbir hâlde sabırdan müstağni değildir. Hatta eğer bütün şehvet ve arzularından kurtulup uzlet köçesini seçse de, yüzbün çeşit vesvese ve çeşitli fikirler onun kalbinde dolarsa; onu Allah'ın zikrinden alıkoyar.

Bu, fikirler mâsâh şeyler bile olsa, bunlar zamanını alıp kıymetli ömür sermayesine noksanlık getirince tam anlamıyla hüsrân olur. O hâlde bunun çaresi evrâk ile meşgûl olup kalbini fikirlerin vesvesesinden çevirmektir. Eğer namaz içinde bu hâl vâki olursa, kalbine sükûn ve huzur getirip böylece namaz kılmaya çalışmalıdır.

Hâdîste: «Allah Teâlâ boş duran gençleri sever.» buyurulmaktadır. Bunun sırrı şudur ki, boş duran gencin kalbi, şeytanın vesvesesinden boş kalmaz, şeytana arkadaş olup kalbi şeytan vesvesesinin yuvası olur. Bundan sonra onu oradan, Allah'ın zikir ve fikrinden başka bir şey alamaz. Kendini bu vesveseden korumak için bir meslekle uğraşmalı, yahut bir hizmete bağlanmalı, veyahut bir işe başlamalıdır. Zîrâ böyle bir kimseye yalnız ve işsiz oturmak yaraşmaz. Belki kalbinden vesveseden temizlemekten âciz olan kimse, bedeni bir işle meşgûl olmalıdır.

SABRİN İLACI

Bil ki, sabrın birçok yolları vardır. Zîrâ herşeye sabretmenin bir çeşit zorluğu ve bir çeşit ilacı vardır. Evet hepsinin ilacı ilim ve amel terkibidir ve mühlakat bölümünde anlatılanların hepsi sabrın ilacıdır. Burada mâsâli olarak o ilâçların birini anlatalım. Diğerleri de bu ünsâğe kıyaslanarak anlaşılır.

Şu hâlde daha önce de anlattığımız gibi, sabrın, mâkrâsı, din duygusunun, şehvet duyguları karşısında direnmesidir. O hâlde sabır, bu iki duygu arasındaki kavga ve mücadeleden ibarettir. İki kimse düşgüçürken, birinin gâlib çıkmasına istersen, onun çaresi, talihunun tarafına kuvvet ve yardım sağlamak ve diğer tarafı zayıf düşürmek ve ona yardımcı olabilen şeylerden el çekmektir.

Bu itibarla şehvet gâlib olduğu takdirde, feracini cimadan koruyamaz. Feracini cimadan koruyabilirse, gözünü bakmaktan ve kalbini düşünmekten koruyamaz. O hâlede bunun çaresi, evvelâ şehvet duygularına sayıflıtmaktır. Bu da üç şeyle olur:

1 — Dalma kuvvetini grıdan ve nefis yemeklerden aldığı için, croğ tutmak suretiyle ona kuvvet veren şeyleri vermemelidir. Akşamleyin de kuru ekmek ile iftar edip et ve kuvvetli yemeklerden bir şeyi yememelidir.

2 — Şehvetleri artırıp tahrik eden şeylerin yolunu kapamalıdır. Gözel yüzleri görmek şehvetleri tahri ettiği için uzlete çekilip gözünü korumak ve kadınların ve çocukların yollarında durmamalıdır.

3 — Evlenmekle kendini teskin etmelidir. Zira evlenmekle şehvetlere sükûnet gelir ve ekseriya evlenmeden şehvetlerden kurtuluş olmaz. Nefis, bir serbeş ata benzer; üç şeyle zabtedilir: Birisi, ona az yem vermekle olur. İkincisi, ona yem göstermekle olur. Üçüncüsü de, onu teskin edecek miktarda bürşeyler vermekle olur. Bunların üçü de, şehvet duygularını sayıflatmak için bir nevi ilâktir.

Dini duyguları kuvvetlendirmek için de iki yol vardır:

1 — Eğer şehvet faydasızın bir saat, sabur faydasızın ise ebedî padişahlık olduğuна kuvvetli bir iman ve ülkâhı var ise, şehvete sabretmenin sevâbi hakkında gelen hâdisleri düşünerek, dini duyguya şehvet duygusuyla gürüşürmekdir. Çünkü böylece dini duyu kuvvetlenir ve iman artar.

2 — Cesaret buluncaya kadar, azar azar şehvete muhalefet etmeğe alışmalıdır. Zira cesaretil ve güçlü olmak isteyen önce kendi kuvvetini denemeli, ikinci olarak da ağır işlere azar azar başlayıp yavaş yavaş onu olgunlaştırmalıdır. Şöyle ki: güçlü bir kimse ile gürüşmek isteyen kimse gibi, önce zayıflarla gürüşüp kendi kuvvetini denemeli, idenen ve alıştırma yapmalıdır ki, kuvveti artsun. Bunun için ağır işlerle uğraşan kimseler daha güçlü olur. Bütün zor işlerde sabur ilâkı bu yollarla uygulanır.

Bil ki, şükür derecesi önemli ve çok yüksek bir derecedir. Hiç kimse tam anlamıyla şükür mertebesine ulaşamaz. Bunun için Hak Teâlâ buyurur ki: «Kullarının içinde (gereği üzere) Allah'a şükredenler azdır.» (Şebe sûresi, âyet: 13) Şeytan da insanları kötöleyerek: «İnsanların çoğu şükredici olmaz.» (A'raf sûresi âyet: 17) dedi.

Bil ki, münciyat bölümünde anlatılan safâlar İki kısımdır. Bir kısmı din yolunun hâdîyetlerinden olup haddi zâtında gâye değildir. Tevbe, sabur, zühdi, korku, fakirlik ve muhasebe gibi. Bunların hepsi, bunların ötesindeki hâllere vesiledirler.

Diğer kısmı da, gâye ve sonuç olan hâllerdir. Bunlar, başka hâllere vesile oldukları cihetten değil, belki bizzat gâyedirler. Sevgi, şevk, rıza, tevhid, tevekkül gibi. Şükür de bunlardandır. Zira münciyat bölümünde gâye olan şeyler âhirette bâkî kalırız. Şükür de bâkî kalıncıdır.

Nitekim: «Onların son duası, âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun demektir.» (Tunus süresi, Âyet: 10) buyururuz. Bu itibarla şükür bahsetti kitabın sonuna koymak gerekirdi. Fakat şükür sabırın ilgil olduğu için burada anlatıldı. Şükür derecesinin yüksek olmasının âlmeti, Allah Teâlâ'nın onun şükrine yer vererek: «Beni zikrediniz, ben de sizi zikrederim. Bana şükrediniz; nimetlerimi inkâr etmeyiniz.» (Bakara süresi, Âyet: 152) buyurmasıdır.

Resûlullah buyurur ki: «Yemek yiyip şükredeni derecesi oruç tutup sabredeninkine derecesi gibidir.» Yine buyurur ki: «Kıyamet gününde, "hamdedenler ayağa kalkar", denildiğinde yalnız Allah'a şükredenler ayağa kalkar.» Mal toplamayı yasaklama hususunda Âyet nâzil olunca Hz. Ömer: «Öyleyse, ne toplayalım? Ya Resûlallah!» dedi. Resûlullah: «Allah'a şükreden dil, zikreden kalb ve mâ'mine hanım.» buyurdu. Yani bu üç şeye kanaat edin. Zira mâ'mine bir hanım kalbin rahat ve huzurlu bulunmasına yardımcı olur. Şükür de ancak bu kalbe yapılabilir. İbnî Mes'ud (r.a.) der ki: «Şükür imanın yarısıdır.»

Ata (r.a.) der ki: «Hz. Aişe'nin hatırasına çıkıp: "Bize Resûlullah'ın garîb hallerinden bir şeyler anlat." dedim, Hz. Aişe buyurdu ki: "Resûlullah'ın hangi hâli garîb değildir? Bir gece benâmla yatağa giril. Mûârec vâcudu benim vâcuduma değiyordu. Birden "Ey Aişe, buna müsaade et, gideyim Rabbime ihâdet edeyim" dedi. "Ben senin yanında olmak isterim, fakat ihâdet daha mühimdir" dedim. Resûlullah kalktı, İbriği alıp dışarı çıktı, sonra abdest aldı ve abdestte az su kullandı. Sonra namaza durdu. Namazda ağlıyordu. Bu hâl, Hz. Bilâl sahab ehlînin okumağa gelinceye kadar devam etti. Ertesi gün "Ya Resûlallah, zâten Allah Teâlâ senin günahını bağışlamıştır. Niçin ağlıyordun?" dedim. "O idrâk sahipleri ki, ayakta iken, otururken ve yatarken, daima Allah'ı anarlar ve gökte yerin yaratılışındaki hikmeti düşünerek derler ki: "Rabbimiz, bunları boş yere yaratmadın. Sen hâli şey yaratmaktan mânezzehsin. Artık bizi cehennem ateşinden koru.» (Ali İmran süresi, Âyet: 191) Âyet-i kerîmesi bana nâzil olduğu halde ben niçin şükredici bir kul olmayayım?" dedi.»

Bu dereceyi bulduklarına şükredip korktuklarından değil, sevinçlerinden ağlıyorlar. Nitekim, rivâyet ederler ki, peygamberlerden biri, çok su çıkan kütük bir taşın yanından geçerken, buna tasallüb edip bakarken, Allah Teâlâ o taşın konuşturdusu. Taş dedi ki: «Yakacağı insanlar ve taşlar olan cehennem» âyet-i şâkil olduğundan beri böyle ağlarım.»

Bunu duyan o peygamber: «Ya Rabbi, bu taş korkudan emîn eyile.» diye Allah'a yalvardı. Duası kâbil oldu. Uzun bir aradan sonra yine o taşın yanından geçti. Bakıtı ki, yine eskisi gibi su akıyor. O peygamber: «Şimdi niye ağlıyorsun?» dedi. Taş: «O korku ağlaması idi. Bu, şükür ağlamasıdır.» dedi. Bu, şuna misâldir ki, insanın kalbi, taşın dâha katidir. Bazen sevinçten ve bazen de üzüntüden ağlamalıdır.

Bu ki, anlattığımız gibi, şükürün hakikati üç esas dayanır: İlim, hâl ve amel. Esas olan ilimdir, hâl ondan çıkar. Hâlden de amel mey-

daca gelir. Şükür; nimeti sahibinden bilmektir. Hâli ise; kalbin, o nimet sebebiyle sevinmesidir. Amel ise; o nimeti Allah'ın rızası olan yerlere kullanmaktır. Amel dediğimiz şey, hem kalb, hem de bedenle ilgilidir. Bunların hepsi anlaşılmasın şükürün hakikati anlaşılmasın.

Şükürün ilmi; sana ulaşan her nimetin Allah Teâlâ'dan olduğunu, onda kimsenin ortaklığı olmadığını kesin olarak bilmektir. Arada bir kimseye sebep nazarıyla bakıldığı ve bu nimetin ondan geldiğine inanıldığı müddetçe marifet ve şükür tamam olmaz. Nitekim bir padişah sana bir elbise verdiği zaman, onu vezirin yardımıyla verdiğine inanırsan, padişaha şükürün safı olmaz. Belki şükürün bir kısmı vesire olur. Zira bütün sevinç padişah için olmaz. Ama elbisenin padişahın inasına, yahut kâğıt ve kalem vasıtasıyla verildiğine düşünmekle şükre noksanlık gelmez. Zira kâğıt ve kalemin tesirini olduğunu bilirsin. Hatta o elbiseyi sana hazine müdürü verdiğine inanman yine şükre zarar vermez. Fakat hazine müdürünün elinde bir şey olmadığına, onun padişahın emrinde olduğunu, buyrulana verdiğini, buyrulmayan şeyi veremediğini bilmek ve buna inanmak şartıyla.

Bu durumda o da kalem gibi olur. Yine bunun gibi eğer, yeryüzünde nimetini yağmurdan, yağmuru buluttan bilirsen; denizde kurtuluşu rüzgârın uygun esmesinden anlarsan, şükürün tam olmaz. Ama eğer bulutu, yağmuru, yeli, güneşi, ayı, yıldızları ve herşeyi, kalemin katibin elinde olduğu gibi, Allah'ın kudret kabzasında olduğuna, onların hiç hükümleri olmadığına inanırsan, bu şükre noksanlık getirmez. Bir kimsenin vermesiyle sana ulaşan nimet ondan bilmek, cehalettir; tâ kendisidir ve şükür makamından ayrı kalmaktır. Belki şöyle bilmediğin ki, Allah Teâlâ o kimseye bir görevli gönderdi. O görevli onu buna zorladı. Görevli muhalefet etmek istese, edemez. Eğer elinden gelse sana bir kuruş vermezdi. Görevli dediğimiz şey, o kimsenin kalbinde meydana gelen ve: «Bunu vermeyin din ve dünyaya için hayırdır.» deyip onu bu nimeti vermeye zorlayan arzudur. Böylece o kimse, bu dünyada, yahut öbür dünyada gayesine ulaşmak umuduyla o şeyi verir. Oysa hakikatte onu kendi nefsi için vermiş olur. Zira seni gayesine ulaşmak için vesile yapmış olur.

O hâlde hakikatte onu sana Allah Teâlâ verdi. Zira sana o görevliyi gönderen Allah'tır. Allah'ın verdiği şeyin karşılığında hiçbir gayesi yoktur.

O hâlde eğer bütün insanları padişahın hazine müdürü durumunda görüp eldeki kalem gibi buyruların emri tatup muhalefet etmeye kadar olmadıklarına inanırsan, şükredebilirsin. Belki bunu bilmek şükürün tâ kendisidir.

Nitekim Mûsa (n.s.) Allah ile münaccat edip: «Allah'ım, Hz. Adem'i kudret eliyle yaratıp ona birçok ihsanlar yaptın. Senin şükürünü ne şekilde edâ etti.» deyince, Allah Teâlâ: «Adem, o ihsanların benim tarafından yapıldığına inandı. Böyle inanmasa bana şükür edilemez.» buyurdu.

Bil ki, insan marifetinin yolları çoktur.

«Birincisi, tekdistir. Yani Allah Teâlâ'yı bütün yaratıkların sıfatlarından ve akla ve hayale gelen her şeyden münezzeht tutmak ve buna inanmaktır. «Sübhânallah» kelimesi bunu ifade etmektedir.

İkincisi, Allah Teâlâ'nın bunlardan münezzeht olmasından başka bir öğüğüne ve ortağı olmadığına inanmaktır. «Lâ ilâhe illallah» kelimesi de bunu ifade etmektedir.

Üçüncüsü, var olan her şeyin Allah'tan öğüğüne inanmaktır. «Elhamdü lillah» kelimesi bu hâli ifade eder. Hamd mertebesi olan bu merteye daha önce anlatılan iki mertebenin ötesindedir. Zira o iki marifet hamd mertebesine dâhildir. Bunun için Resûlallah buyurdu ki: «Sübhânallah kelimesi için on, lâ ilâhe illallah kelimesi için yirmi, elhamdü lillah kelimesi için otuz sevâb vardır.» Bu sevâblar, bu kelimeleri sadece dil ile söylemek için değildir. Belki bu kelimelerin ifade ettiği mânâlar içindir.

Şükür ilminin manası bu anlatılmadır. Şükürün hâline gelince, o bu marifetten kalbte meydana gelen sevinçtir. Zira bir kimse bir kimseden yardım görürse onunla sevinir. Ancak bu sevinç üç derecedir: Meselâ sefere gitmek isteyen bir padişah hizmetçisine de bir at verdiği zaman, eğer o hizmetçinin sevinmesi maksadı at öğüp buna kavuştuğundan dolayı ise, bu sevinç padişah için şükür olmaz. Zira bir ata çöde de bulsa yine böyle sevinir. Eğer onun sevinci, o ata veren padişahın kendisine nazar ve inâyeti öğüğü ve âhiret nimetinin ümidli hâli öğüğü için ise, —ki bu ata çöde bulsa bu sevinç hâli olmazdı— bu sevinç gerçi nimeti verene şükürdür, fakat nimet verdiği için değil, belki âhiret nimetinin ümidliyledir.

Şu hâkte bu şükür olur, fakat tam şükür olmaz, belki eksik olur. Üçüncü derece geçür ki, onun sevinci, o ata binip padişahın hizmetinde bulunması onu ziyâret etmesi ve padişahın başka gayesi olmasızdır. Bu sevinç padişah için olur. Şükürün en üstün mertebesi budur. Bunun gibi, Allah Teâlâ'nın nimet verdiği kimse, nimet verene değil, nimete sevinmesi şükür olmaz. Eğer nimet veren için seviniyor, fakat onun rıza ve yardımına mazhar öğüğü cihetten seviniyorsa, bu şükür olur, fakat eksik kalır.

Eğer bu nimet, dinî için zaman sağladığı ve ilim ve ibâdetle meşgul öğüp Allah'a yaklaşmasına sebep öğüğü için seviniyorsa, tam şükür olur. Bunun âfâseti dünyada kendisini ilim, ibâdet ve hak yoldan alıkoyan her nimete üzülmek, onu nimet olarak bilmemek, belki o nimetin geri alınmasını nimet bilip buna şükretmektir.

Valhâki din yoluna yardımcı olmayan bir şeye sevinmemektir. Bunun için Şihîl (r.a.) der ki: «Şükür, nimete değil, nimeti verene hakkaktır.» Göz, mide ve fere şehvetleri gibi mahsusattan (duyulan) başka bir şeyden lezzet almıyan kimseler için bu şükür mümkün olmaz. O hâkte en azından şükürün ikinci derecesi lâzımdır. Zira birinci derece şükür değildir.

Şükürün arzusu ise, kalb ile, dil ile ve beden ile olur. Kalb ile olan şükür, bütün insanlara iyilik istemek ve hiç kimsenin nimetini kazanmamaktır. Dil ile olan şükür, bütün hallerde «Elhamdü lillâh» diye nimeti verenine sevgi ve memnuniyetini ihtar etmektir.

Resûlullah bîr kimseye: «Nasılsın?» buyurdu. O kimse iyiyim, dedi. Resûlullah tekrar: «Nasılsın?» buyurdu. O da yine iyiyim dedi. Resûlullah üçüncü defa: «Nasılsın?» deyince, «Elhamdü lillâh, iyiyim.» dedi. Resûlullah: «Şâte, senden bunu biliyordum.» buyurdu. Sefel (geçmiş büyükler) birbirlerini gördüklerinde «Nasılsın?» diye birbirlerinin hâlini sormaları, şükürle cevap vermeleri ve böylece hem soranın, hem de cevap verenin sevâp kazanmaları için idi. Ama şükretmeyip hâlinden şikâyet eden ise, günâbkâr olur.

Eğer belâdan şikâyet ediyorsa, zaten bütün âlemin padişahından, elinden birşey gelmeyen bîr zavalıya şikâyet etmekten daha büyük katâhat ne olur? Belâyı bile şükretmelidir ki, kendisinin saadetine vasile olsun. Eğer bunu yapmazsa bari sabretmelidir. Beden ile yapılan şükür ise, bütün vücud azalarının Allah tarafından verilmiş bir nimet olduğuna bilmektir. O hâlde her uzuv ne için yaratılmış ise, onu o işe kullanmaktır. Allah Teâlâ bütün uzuvları âhiret için yaratmıştır. Ancak âhireti kazanmaya uğramana razı olur. Allah'ın verdiği nimetli onun rızası doğrultusunda kullanırsan, şükürü edâ etmiş olursun. Bununla beraber Allah'ın senin şükürüne arzusu ve ihtiyacı yoktur. Zîrâ o ihtiyâçtan münezzehtir.

Fakat bu, şuna benzer ki, bîr padişah bîr kuluna yardım etmek ister. O kulu padişahın uzaktır. Padişah ona at, elbise ve azık gönderir ki, kendisinin yanına gelsin ve hizmetinde bulunmakla muhtaçm bir insan olsun, yüksek dereceler kazansın. Fakat onun padişaha yakın ve uzak olması bîrdir: Uzak olmasıyla padişahın memleketinden bir şey eksik olmaz. Yakın olmasıyla da artmaz. Belki padişah bunu yalnız o kula iyilik için yapmış olur. Çünkü padişah cömert olup herkese iyilik yapmak niyetinde olursa ve bunu kendisi için değil, sadece insanlara iyilik için yapıyorsa böyle olur. O kul ise, eğer o ata binip padişah tarafına yönelir ve sefer anıgını bu yolda harcarsa, atan ve sefer anıgının şükürünü edâ etmiş olur.

Eğer ata binip arkasını padişaha döner ve oradan uzaklaşırsa, küfrân-ı nîmet olur. Eğer tembel oturup ne padişah tarafına, ne de başka bir tarafa yönelmezse, bundan önceki kadar olmasa da, yine küfrân-ı nîmet olur. Bunun gibi Allah'ın kulu da eğer onun nimetini taatına sarfederse, Allah'a yaklaşmış olur.

Eğer günaha harcıyıp uzaklaşırsa küfrân-ı nîmet olur.

Eğer avare ve tembel oturup ne taat ne de günahla bulunmazsa, sâki kadar olmasa da yine küfrân-ı nîmet olur. Allah'ın nimetine şükretmek, ancak o nimetli Allah'ın rızasına uygun kullanmakla mümkündür olduğu ve bunu da ancak Allah'ın razı olduğu şeyleri razı olmadığı şeylerden ayırdedebilen kimselerin yapabileceği anlaşıldı. Bu itibarla, bu, herşeyin yaratılışındaki hikmetin ne olduğu bilinmedikçe tö-

linmeyen ince bir ilmedir. Biz bu kitapta birkaç kısa örnek beyân edeceğiz. Fazlasını tatayan kimse, İhyâ kitabında arasın. Zira bu kitap bundan daha fazla tafsîlâtı kaldırmaz.

Her nimetın küfrânı, onu hâkmetinin yolundan çevirip yaratıldığı şeye harcamamaktır. Çünkü Allah'ın nimetini rızası olmayan yere harcamak küfrân-ı nimettir. Allah'ın razı olup olmadığı şeyler tafsîlâtıyla ancak şeriatle bilinir.

O hâlede her nimet, emredildiği gibi taata harcanmalıdır. Fakat bâsiret ehlinin bir yolu vardır ki, o yolda herşeyin hikmetini nazar, istidlâl ve lâhî ilhâmıla bîlirler. Meselâ bulutun yaratılmasındaki hikmetin yağmur olduğunu, yağmurun yaratılmasındaki hikmetin bitkiler ve bitkilerin yaratılmasındaki hikmetin hayvanların gıdası olduğunu; güneş ve ayın yaratılmasındaki hikmetin gece ve gündüzün meydana gelmesi olup gece sükûn ve istirahat; gündüz çalınmak ve mâişet için olduğunu bîlirler.

Bunun gibi şeyler bana vukufu olan herkeşe açıktır. Ama güneşte de bundan başka herkesin mattâlî olmadığı çok gizli hikmetler vardır. Yine gökteki sayısız yıldızlar vardır. Herkes onların yaratılmasındaki hikmetin ne olduğunu bilmez. Nitekim herkes kendi uzuvlarından eller tutmak için, ayaktan yürümek için, gözün görmek için olduğunu bîlir. Fakat diğer ve dalâğın niçin yaratıldığını ve gözünün ona tabaka üzere yaratıldığını bilmez.

O hâlede bu hikmetlerin bazıı çok incedir, havastan başka kimse bilmez. Bunların şarhı uzundur. Ancak şu kadarını bilmek gerekir ki, insan dünyaya için değil, âhiret için yaratılmıştır. Dünyada insanın nâsibi olan herşey âhiret yolculuğunun anağı olması için yaratılmıştır. O hâlede sanma ki, dünyada olan herşey, senin için yaratılmıştır.

Böylece bir şeyde kendin için bir fayda görmersen, bu niçin yaratılmıştır, bunda ne fayda vardır? deme! Meselâ karıncada ve sinekte ne fayda vardır, bunlar niçin yaratılmıştır? deme! Bîl ki, karınca da, insan da boğuna yaratılmıştır. O hâlede bîl ki, Allah Teâlâ'nın keremünün kemâline yaraşan, mümkün olan herşeyin en güzel biçimde var olmasıdır. Hayvanların cinsleri, türleri, bîrkiler, maddenler ve benzerleri gibi. Ondan sonra zarûret ve ihtiyâç bakımından veya sâa ve güzelliik bakımından herbörüne gerekli olan herşeyin de vücuda gelmesidir. Zîrâ Cenâb-ı Allah için asla bahillik yoktur. Kemâl ve güzelliik cinsinden vücuda gelmeyen herşey, o ortam onun zıddı ile meşğûl olduğu için ona kabîliyeti olmadığından vücuda gelmiyor. Halbuki o zıd olan sıfat da başka bir husus için maksut olabîlir.

Zîrâ ateşin, suyun ıstâfât ve soğukluğunu kabul etmesi mümkün değildir. Çünkü soğukluk sıcaklığın zıddı olduğu için, sıcak olan bir şey, soğukluğu kabûl etmez. Fakat sıcaklık da haddi zatında maksuttur. Zîrâ ateşten sıcaklığı gidermek noksanlık olur.

Meselâ sinek, yaratıldığı rutubetten daha mütebakkâmdır. Bu kemâle kabîliyeti olan bu rutubetten bu esirgenmemiştir. Zîrâ esirgenmek bahillik olur. Bahillik de zaten Allah'ta bulunmaz. Nitekim anla-

taklı. Sineğin rutubetten kâmil olmasının sebebi, sinekte hayat, kuvvet, his hareket, acalıp şekiller ve girip uzavlar olmasındandır. Bunlar rutubette yoktur. O rutubetten insan yaratılmadı. Zira onun insan olmağa ihtiyacı ve istihkakı yoktur.

Bunun içindir ki, rutubet, kendisinde zılları bulunan sıfatların meydana gelmesine kabiliyeti yoktur. Çünkü insanın yaratılışının şartı budur. Ama mümkün olan şeylerden ihtiyacı olan ondan esirgenmemiştir. Kanat, kuynuk, el, ayak, göz, baş, ağız, karnın, gıdanan gezip ulaştığı yer, içinde hazmolduğu yer, hazmolduktan sonra çıktığı mahal gibi ve bedeni için lüzum olan incecik hafiflik ve letâfet gibi. Bunların hiçbirisi esirgenmemiştir. (Sineğin) görmeğe ihtiyacı olunca, başı çok küçük olduğu için kapaklı göz sağlamayacağından iki yanında, yüzüğün kaşı gibi iki göz yarattı. Ayna gibi, eşyanın sureti bunlarda görünür. Görüne konan tozları silecek kapakları olmayınca —ki kapakların görevi gözü koruyup temiz etmektir— ona iki el daha yaratıldı, onları yanlara sürüp temizler, sonra ellerini birbirine sürüp onları da temizler.

Bunu anlatmaktan gaye ki, Allah Teâlâ'nın rahmet, lutûf ve inayetine umûmî olduğuna, yalnız insana mahsus olmadığını bildirmektedir. Zira her küçük böceğe ve küçük hayvana lâyık olan mertebede kemâlini vermiştir. Hatta sıvrisüneğe verdiği şekli file vermemiştir.

O hâlde bunların hepsi insanlar için yaratılmışlardır. Nitekim sen kendini için yaratıldın. Zira sen yaratılmadan önce bir vesile ve yakınlığın yok idi ki, onunla yaratılmağa istihkakın olsun ve başkalarının istihkakı olmasın. Fakat Allah Teâlâ'nın kerem deryası içinde herşey bulunan bir okyanustur. O şeylerin biri senin altın, biri karınca, biri sinek, biri fil ve biri de havada uçan kuştur. Ve bunlara benzer ne var ise. Gerçi bunlardan eksik olanları kâmil (tam) olanlara fedâ etmişlerdir. İnsan ise, yeryüzündeki şeylerin en kâmilidir.

O hâlde şüphesiz yer yüzünde olanların çoğu insana fedâ edilmiştir. Ama yer altında ve denizlerin dibinde sonsuz şeyler vardır ki, insanın onlardan aslâ nâsibi yoktur. Ona da insana olunan lutûf gibi, zahiri ve batini yaratılışında lutûflar olunmuştur. Onlarda bütün insanların, kırâkından âciz olduğu nakış ve güçsüzlükler de olabilir.

O hâlde bu, bütün ilimlerin âciz kaldığı ilim deryasıyla ilgilidir. Bu deryanın dibî derin ve kolları uzundur. Ama burada maksat olan kendini Allah Teâlâ'nın levhâzından bilmemen; bütün şeyleri kendine mahsus bilip sana faydası olmayan şeyler için: «Sana Allah ne için yarattı, zaten humun yaratılmasından hiç fayda yoktur.» dememen içindir. Karıncayı senin için yaratmadıklarını bildiğin gibi, sineği ve hiçbir şeyi de senin için yaratmadığına bil.

Gerçi sineğin sana faydası vardır. Zira sinek, kötü kokunun ve kokuyup üfnet hâsıl olan herşeyi yer. Böylece pis kokular azalır. Yine sineğin kasaptan nâsibi var ise de, kasabı onun için yaratmamıştır. Senin, her gün güneş hâlim için doğup batıyor diye sanman, sineğin, «Kasap hergün benim için dükkânı gelir, gider. Ben onun kan ve pis-

İğiden deyimcaya kadar yerim.» diye sanması gibidir. Kazan be-veccehü maslahat için olmadığı gibi, sineğin kendinin faaliyetlerinden gidilip yaşamasından da haberi yoktur. Bunun gibi güneş, dönüp dolaşmasında Cenâb-ı Hakk'a hizmet etmeğe yönelmiştir, senden aslâ haberi yoktur. Gerçi onun ışığının faaliyetleriyle senin gözlerin aydınlanır ve hareketinin faaliyetleriyle yer yüzünün ferahlığı mütevell olur. Böylece sana gıda olacak bitkiler meydana gelir.

O hâlde şükür manâsının beyânı bahâinde seninle ilgili olmayan şeylerin yaratılmasındaki hizmeti beyân etmek bizim için önemli değildir. Seninle ilgili olan şeyler de sayısızdır. Onların hepsini anlatmak da mümkün olmaz. Fakat birkaç misâl vereyim:

Birinci misâl şudur ki, sendeki göz iki şey için yaratılmıştır: Biri, bu dünyada kendi işlerin için gezip dolaşabilmek için.

Diğeri de, Allah Teâlâ'nın acııp işlerine bakıp büyüklük ve azâmetini kırah etmen için. Onunla acııp işlere bakmayıp namahreme bakarsan, göz nimetinde küfran-ı nimet etmiş olursun. Hattâ ay, güneş yer ve gök nimetlerine de küfran-ı nimetle bulunmuş olursun. Zîrâ göz nimetli güneşsiz tamam olmaz. Çünkü güneş olmayınca göz görmez. Güneş de göksüz ve yersiz olmaz. Çünkü gök ile yer olmayınca gece ve gündüz olmaz.

O hâlde sen namahreme bakmakla göz nimetine güneş nimetine, hattâ yer ve gök nimetlerine küfranda bulunmuş olursun. Bu sebepten hâdisîte: «Bir günah işleyen kimseye yer ve gök lânet eder.» buyrulmaktadır.

Allah Teâlâ elini; işlerini görmek, yemek yemek, kendini onunla yıkayıp temizlemek ve bunlara benzer önemli işleri yapmak için yaratmıştır. Onunla günah işleyince, küfran-ı nimet etmiş olursun. Hattâ sağ elinde istinca edip sol elinde Kur'an'ı tutarsan, yine küfran-ı nimet etmiş olursun. Zîrâ Allah'ın sevdiği şeyi aşmaq olursun. Zîrâ Allah'ın sevdiği adalettir. Adalet de, şerefliyi şerefli ile, hâkiri hâkiri ile tutmaktır.

Allah Teâlâ senin iki elinden birini daha kuvvetli yaratmıştır. Unvanıyla o daha şereflidir. Senin işlerinde iki kısımdır: Biri hâkiri ve biri de şereflidir. O hâlde şerefli olanı sağ el ile ve müstakir olanı da sol el ile yapman gerekir. Böylece adaletle iş görmüş olursun.

Eğer kübe tarafına töküürürsen, taraf ve kübe nimetine küfran etmiş olursun. Zîrâ bütün taraflar bir değildir. Cenâb-ı Allah senin kurtuluşun için taraflardan birini şerefli kılmıştır ki, ibâdetle cema yüz tutup senin sebât ve sükkütüne sebep olsun. Zîrâ o tarafa koyduğu şerefli beyti (ovi) kendi tarafına yâni skına izâde etmiştir. Senin bazı aşâğı işlerin vardır: Abdest bozmak ve töküürmek gibi. Ve şerefli işlerin de vardır: Abdest almak ve namaz kılmak gibi.

Eğer bunların hepsini bir tutarsan, hayvanlar gibi yaşarsın olursun. Adalet ve hikmetin ondan meydana geldiği akıl nimetiyle kible nimetini zâyi etmiş olursun. Eğer meselâ boğ yere bir ağacın bir dalını

kirarsan, yahut bir çiçeği koparırsan, el ve ağaç nimetini bozmuş olursun.

Zira Allah Teâlâ o ağacı yaratınca gıdasını kendine çekmek için ona bir çok damarlar vermiştir. Gıdasını hazmetmek için de ona kuvvet vermiş ve oada birçok çeşitli kuvvetler yaratmıştır. Bütün bunlar o dalın kemâline erişip bir işe yaraması içindir. Sen onun yoluna keşersen, o nimetin küfranı olursun. Ancak kendi kemâlini kazanmak için o dalı kesmeğe ihtiyacın olursa, bu takdirde onun kemâli senin kemâline fedâ edilir. Zira adalet icabı, nakisün kâmille fedâ olmazdır. Eğer o dalı başkasının malından kirarsan, senin ona ihtiyacın olmasa bile yine küfranı nimette bulunmuş olursun. Zira kalın gerçekte mülkü yok ise de, mal sahibinin ihtiyacı senin ihtiyacından öncedir. Fakat dünya konan bir sofraya gibidir. Dünyaya nimetleri de o sofranın üzerine konulmuş yemekler gibidir. Allah Teâlâ'nın kulları ise, o sofranın etrafında toplanmış misafirler gibidir. Hiçbirinin mülkiyeti yoktur. Ancak her lokma herkese yetmez. Bir misafirin eline aldığı yahut ağzına koyduğu lokmayı diğer misafirlerin almaması câiz değildir. Kulların dünyadaki mülkiyet hakları yalnız bu kadardır. Yani yalnız elinde olan lokma gibidir, bundan fazla değildir.

O hâlde ihtiyaç miktarından fazla mal toplayıp ambarlarda saklayıp ihtiyaç olanlara vermemek câiz değildir. Fakat bu anlattığımız gerçek zahiri fetvâya göre yürümez. Zira herkesin ihtiyacı ne kadar olduğu belli değildir. Eğer bu yolu aşarsak herkes birisinin eşyasını alır ve onun buna ihtiyacı yoktur demeye başlar. Bu itibarla aslına uygun düşmese de bu hikmeti zarûri olarak terk ediyoruz. Mal toplamanın yasaklanmasının hikmeti budur.

Bilhâssa insanların yiyecek maddelerini pahalı satmak için biriktiren kimseye Allah Teâlâ lânet etmiştir. Hatta ribâ yoluyla yiyeceği yiyeceğe satan kimse de, Allah Teâlâ'nın lânetinde olur. Çünkü insanların hayatı yiyecekle ayakta durmaktır. Ticaret yapmak için stok yaparsa, muhtaç olanlar temininde güçlük çekerler. Yine ribâ altın ve gümüşte de haramdır. Çünkü Hak Teâlâ altın ve gümüşü iki hükmet için yaratmıştır: Birî, eşyanın değeri onlarla bilinir. Zira bunlar olmasaydı, bir atın kaç kâle, bir kölenin kaç at ve bir kölenin kaç kalfın değerinde olduğunu bilmek mümkün olmazdı. Bunları da birbirleriyle satmak gerekirdi. Bu sebepten herşeye ölçü olacak bir şeye ihtiyaç vardı. Bunun için altın ve gümüş hakim gibi herşeyin miktarını belirtmek için yaratıldı.

O hâlde ona bir kışe de saklayıp gizleyen, müslümanların hakkını boğlamış gibi olur. Ondan bardak ve ibrik yapan, müslümanların hakkına hamallik ve dokunuculuk teklif etmiş gibi olur. Çünkü ibrik su saklamak içindir. Bu da toprak ve bakır kapılarda mümkün olur. Altın ve gümüşün diğer bir hükmeti de, altın ve gümüş iki kıymetli cevherdir ki, onlarla herşeyi elde etmek mümkün olur ve herkes de onlara tâliptir. Çünkü altın olan kimsenin bütün ihtiyacı hazırdir. Yine bazı kimselerin elbiseye ihtiyacı olmayıp yemeğe ihtiyacı olabilir.

Bunların elbiseye ihtiyacı olmadığı için, yemeği elbiseye satmayabilirler. Bunun için Hak Teâlâ altın ve gümüşü yarattı ve insanlar arasında kıymetli eyledi ki, onlarla her türlü muamele yürütsün. Gerçi onların altına ihtiyaç yoktur, fakat ihtiyaç duyulan herşey onlarla temin edilir. Kâr sağlamak güyesyle altın ve gümüşü birbirleriyle satılırsa, birbirleriyle meğrûl olup birbirinin kârına bağla kalmakla başka işlere vesile olmazlar.

O hâlede şeriatte adaletsiz ve hikmetsiz bir şey olduğunu sanma. Belki şeriatte her ne var ise, gereği gibidir. Fakat ondaki hikmetlerin bazıları, peygamberler ve derin âlimlerden başkasının anlayamayacağı kadar incedir. Şeriatin emirlerini zahiri taklît etmekle onlara riayet eden âlimin ilmi noksanıdır ve avama yakındır. İnsan bu hükmetleri anlayınca, fakihlerin mekrûh dedüklerini haram bilir. Büyük âhildardan biri bir defa yanlışlıkla sol ayakkabısına giydi. Bunun keffâret-i için yüzlerce sadaka verdi.

O hâlede bil ki, eğer avamdan olan kimse bir ağacın dalını kırsa, yahut tükürüğünü kible tarafına atsa, yahut sol eliyle Kur'an'ı tutsa, ona o kadar müdahale olunmaz. Zirâ o câhilin noksanlığına hami olunur. Çünkü câhiller hayvanlara yakındır, bunun gibi şeylere takat getiremezler. Çünkü onların ahvâlî bu ince hikmetlerden o kadar uzaklaşmıştır ki, bu inceliklerin ash onların yanında önemsiz görünür.

Eğer bir kimse hür bir insanı Cuma günü ezân vaktinde satarsa; bu vaktte alış-veriş mekrûhtur diye kınanmaz. Zirâ hür kimseyi satmanın cinâyeti öyle bir derecededir ki, bu kerâhet onun yanında hiçtir. Ve eğer bir kimse caminin mihrabında arkasına kibleye dönerek âdestini bozarsa, âdestini bozmasının cinâyetinin çirkeflüğü öyle bir derecededir ki, arkasına kibleye dönmesi inceliği ondan görünmez. Avamın işlerinin kolay görülmesi buna bînkendir. Ama sâlik olanlar âhret yoluna zahir gözüyle bakmayıp anlatılan incelikleri kaçırmasalıdır ki, adalet ve hikmetle meleklerle yakın olsun. Yoksa avam gibi hayvanlara yakın olur ve kibardan düşer.

Bil ki, Allah Teâlâ'nın insan hakkında yarattığı herşey dört kısımdır:

1 — Hem bu dünyada, hem de öbür dünyada faydalı olur. İlim ve güzel ahlâk gibi. Gerçek nimet bunlardır.

2 — Dünyada da, âhirette de zararlı olur. Câhîlik ve kötü ahlâk gibi. Gerçek belâ bunlardır.

3 — Bu dünyada rahatlık, öbür dünyada da azâb sebebi olur. Dünya nimetlerinin çokluğu, onun zevk ve hayatı gibi. Bu, ahmaklar yanında nimet, akullular yanında da belâdır. Bu, ne bir kimsenin içinde zahir bulunan bir miktar belâ bulunmasına benzer. Eğer câhil olursa, içinde zahir olduğunu bildiği hâlede onu nimet bilir. Eğer akıllı ise, onu belâ değil, belâ bilir.

4 — Bu dünyada zahmete, öbür dünyada da rahmete sebep olur.

Niyazet ve nefsi arzulara muhalefet etmek gibi. Bu, akullular yanında nimet ve ahşeklar yanında da belâdir.

Bil ki, dünya işleri ekseriyetle karışıktır. Yâni onda hem hayır, hem de şer vardır. Fakat faydası zararından çok olan şeyin yutecek miktarınının fazlası insanların çoğu hakkında zararî tesirle olur. Bazı kimselere az dahi zararlı olur. Zararlı olmasının sebebi, hırs ona gâlib olur. Eğer hiçbir şeye sahip olmasaydı, ona hâris olup çoğalmasını dileyemezdi. Bazı kimseler de vardır ki kâmil oldukları için dünyalağın çokluğu da ona zarar vermez. Zira ihtiyag anında onu muhtaçlara sadaka verip harcar. O hâlide bundan anlaşıldı ki, birşey bir kimse hakkında nimet ve safa, bir başkası hakkında da belâ olur.

Bil ki, insanların iyi bildiği herşey, üç hâlden ayrı değildir: Ya hâlihazırda iyidir, yahut gelecekte iyidir, yahut da haddizâtında hem hâlihazırda, hem de gelecekte iyidir. İnsanların kötü bildiği herşey de ya hâlihazırda kötüdür, yahut gelecekte kötüdür, veyahut haddizâtında yâni hem hâlihazırda hem de gelecekte kötüdür. O hâlide en üstün iyilik üçünü de kapsayan iyiliktir. Yâni haddizâtında güzeldir ve hem hâlihazırda, hem gelecekte faydalıdır. Bu da ilim ve hikmetten başka bir şey değildir. En büyük şer de cehâlliktir ki, haddizâtında çirkindir ve hem hâlihazırda, hem de gelecekte zararlıdır. Kalbi hasta olmayan kimse için ilimden daha güzel bir şey yoktur. Cehâllik ise, hâlihazırda hastalıktır ve haddizâtında çirkindir. Cehâletin hastalık olduğunu, bir şeyi bilmeyip de bilmek isteyen kimse bilir. Cehâletin çirkinliği ise, zahirden değil, bütündedir. Zira cehâlet kalb gücünü kör eder. Kalb gücünün kör olması, zahiri gücün kör olmasından daha çirkindir. Bazı şeyler de vardır ki, bir yönden faydalı, diğer bir yönden zararlıdır. Gemisi batmak üzere olan kimsenin kendini kurtarmak için malını denize atması gibi.

İnsanların inancına göre lezzetli olan her şey nimettir. Lezzet de üç derecedir:

1 — Çok aşağı ve bayağı olan. Bu, karın ve fere lezzetidir ki, insanların çoğu bunlara çalışmaktadır. Bütün arzuları bunlar içindir. Bunların bayağı ve aşağı olmasının delili şudur ki, hayvanlar da insanlara bu hususta ortaklar. Hatta insanın ileridirler. Zira yemek ve cimsa lezzetli hayvanlarda daha çoktur. Hatta sinek, karınca ve böceklerde bu hususta insana ortaklar. Kendini tamamıyla yemek ve cimsa lezzetine veren kimse yer haşarını derecesini elde etmiş olur.

2 — Kahr, galebe ve liderlik lezzetidir ki, bu da gazâb kuvvetinden doğan bir lezzettir. Bu lezzet gerçi yemek ve cimsa lezzetinden üstündür, fakat haddizâtında bu da aşağıdır. Zira hayvanların tamamı değilse de bazıları bu hususta insana ortaklar. Çünkü aslanlarda kaptanda kibir ve galebe, diğer hayvanlarda da büyüklük hırsı vardır.

3 — İlim, hikmet, Allah Teâlâ'ya tasvima ve onun acayip işlerini anlamak lezzetidir. Bu, bütün lezzetlerden üstündür. Çünkü bunların hiç birisi hayvanlara nâsib olmamıştır. Bunlar meleklerin sıfatıdır.

Hattâ Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır. Bunlardan lezzet alıp bunların dışında bir şeyden lezzet almıyan kimse kâmilidir. Bunlardan hiç lezzet almıyan noksandır, hattâ hastadır ve helâk olmuştur. Ekseriyetle mü'mânler bu hususta üç kısımdır: Bir kısım, ilim ve hikmet lezzetini bulmuştur. Bir kısım da hem bu sıfatın lezzetini bulmuştur; hem de bunlardan başka şeylerin, yâni meselâ şehvetler ve iledüğin lezzetini bulmuştur. Fakat kendisine marifet lezzeti gâlib olan kimse, diğer lezzetleri mağdûp olur ve gizlenir. Şehvetler ve iledük lezzeti gâlib olan kimse, eğer marifet lezzetinin gâlib olmasına çalışıp uğramazsa, derecesi noksana yakın olur. İyilikler kefesinin ağır olmasının manası da budur.

Bü ki, hakiki nimet âhiret saadetidir. Zâir o, başka nimete vesile olduğu için değil bizzat arzu edilmektedir. Âhiret nimeti de dört şeydir: Biri, faniğin asıl bulunmadığı bir devamlılıktır. Biri de üzüntünün asıl karşımadığı bir sevinçtir. Biri de, sükun ve cehâletin bulandırmadığı bir ilimdir. Biri de, fakirlik ve ihtiyacın yol bulmadığı bir zenginliktir. Hakiki nimet budur. Dünyada nimet saydıkları herşey, bu nimete vesile olduğu içindir; kendini bizzat istendiği için değildir. Tam nimet de başkası için değil, bizzat istenen nimettir.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Hayat, âhiret hayatadır.» Resûlullah bu hadisi bir defa dünya sükantlarına karşı kendini teselli etmek için, şiddet yerinde buyurmuştur. Bir defa da çok zevin yerinde buyurmuştur. Şöyle ki; Veda hacasında din kemâline erişip bütün insanlar ona yüz tutmuştu. Kendileri de bir devanın sırtında idiler. Birçok insanlar, kendisine hac işlerini sormaya koyulmuşlardı. Resûlullah kendileri de bu kemâl görüncü, mezkûr hadisi buyurdu ki, kalbi dünya lezzetine bağlanmasın.

Bir defa da birisi: «Ya Rabbi, senden nimetle tamamen isterim.» deyince, Resûlullah: «Nimetin tamamı nedir?» buyurdu. O kimse: «Bilmem, beyân beyar, ya Resûlullah!» dedi. Resûlullah: «Nimetin tamamı cennete girmendir.» buyurdu. Dünyada olup da âhirete vesile olmayan nimetler, hakikatte nimet değildir.

Âhirete vesile olanlar onaltı kısımdır: Dördü kalbe, dördü bedende, dördü beden dışında, dördü de bu onaltı şeyi bir araya getirenlerdir. Kalbe olanlar; Mükâfefe ilmi, Muamele ilmi, İffet ve Adalettir. Mükâfefe ilmi, Allah Teâlâ'yı, onun sıfatlarına, melekeleri ve peygamberleri bilmektir. Muamele ilmi, bu kitabın Mühlikât rûkûnünde ve muamele rûkûnünde anlatıldı. Ve din yolunun konaklarıdır. Nitekim Münciyyet rûkûnünde anlatılmıştır.

Muamele ilmi dediğimiz bütün bunları bilmektir. İffet ise, insanın güzel ve tam ahlak kazanması ve şehvetler ve gazâb kuvvetini kırmasıdır. Adalet, şehvetleri ve gazâbı tamamen ortadan kaldırmak ve —ki, bu zarardır— kendine musallat etmek, hadisi aşmamaktır ki, şehvet başa geçip tağyan etmesin. Belki onu itidal tezâlisinde tutmalıdır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Tartı ve adalette onun aşmayasınız. Tartıyı doğru yapınız. Tartıyı eksik tutma-

yunuz.» (Fahman süresi, Âyet: 3-9) Bu bedendeki dört şey balımdan olan nimetler tamam olmaz. Bedende olan nimetler de dört tane dir: Sağlık, kuvvet, güzellik ve ömürdür. Ahiret saadetinin, sağlık kuvvet ve uzun ömre ihtiyacı olduğu şübheden geçmez. Zira ilim, amel, güzel alışkanlıklar ve insanın kalbindeki âsâletleri, tam manasıyla eyle geçirmek bunlar olmaz. Ama güzele ihtiyacı az olur. Fakat güzellerin işi daha çok yürür. Güzellik de iş görmek için mal ve mevki gibidir. Dünya işlerini kazanmak için işe yarayan herşey, ahiret hususunda da işe yarar. Zira dünya imkânları ahiret için zaman zaman bulmaya sebep olur, âsten dünya ahiretin tarlasıdır.

Bir de zahiri güzellik, bâtinî güzelliğin delilidir. Zira zahiri güzellik doğum zamanında meydana gelen bir îsâyet nârudur. Umumiyyetle zahiri güzellik mükkemmel olunca bâtinî güzellik de mükkemmel olur. Bunun için demişlerdir ki: «Hiç çirkin görmezsen ki, içindeki sıfatı, zahirinde olan şekilden güzel olsun.» Resûlullah buyurur ki: «İhtiyacınız güzellerden isteyiniz.» Hz. Ömer de buyurur ki: «Bir yere elçi gönderirseniz, ada, sana ve kendisi güzel olan kimseyi gönderiniz.» Fakihler demişlerdir ki: «Eğer namazda imâmlik yapmak isteyen kimseler, ilimde, kıraatta ve takvâda beraber olurlarsa, hangisi güzel, kıyafeti güzel olursa, o imâmlik yapar.»

Bil ki, güzellikten maksut, şehveti harekete getiren güzellik değildir. Zira bu güzellik kadımların sıfatıdır. Belki insanların kalpleri ve gözleri nefret etmeyecek kadar boyu posu tam ve sâretinin düzgün ve mütenasip olmasıdır.

Bedenin dışındaki nimetlere gelince, onlara ihtiyacı vardır. Onlar mal, itibar, hanım, akraba, haşmet ve nesettir. Ahiretin mala ihtiyacı şu sebeblere ki, fakir olan kimse, bütün vaktini geçimini sağlamak için harcar, rızıkını bulmaya uğraşır. Bu durumda ilim ve amele nâzil zaman bulmaz. O hâlde kıfâyet miktarı mal dinin nimetlerinden dir. Mevki ve itibara ihtiyacı ise şunun içindir ki, mevki ve itibarı olmayan kimse, daima zelli ve aşağı görür, düşmanlarından emin olmaz. O hâlde âfet, mevki ve itibarın fazlalığındadır. Bütünü kadar olan mevki ve itibar değildir.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Sabahleyin kalkışında düşmanından emin olup o günün rızıkına sahip olan kimse, bütün dünya onun olur.» Bu merteye de mal ve itibar olmadan mümkün olmaz. Resûlullah yine buyurdu ki: «Mal, Allah'a takvâ için ne güzel yardımcıdır.» Hanım ve çocukların nimet olması şunun içindir ki, kişinin hanımı birçok işlerden ve şehvet şerrinden kurtulmaya sebep olur.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Erkekler için uygun kadımlar ne güzel yardımcıdır.»

Hiz. Ömer: «Ya Resûlullah, dünya mahlûdan ne tophıyayım?» diye sorunca, Resûlullah: «Zâkreden dil, şükreden kalb ve uygun kadın.» İyi evlât ise, âdîkten sonra hayır duşmana sebep olur. Hayatta ise geçimine yardımcı olur. Zira iyi evlât, kişinin eli, ayağı, kolu ve hanadı

mesabesindeedir, bîr çok işlerine yardımcı olur ve bîrçoğuna da kendi görür. Eğer evlâdan âfetine sakınıp onlar sebebiyle bütün himmetini dünyaya çevirmek zorunda kalmazsa bu da nimettir. Muhterem nesebin nimet olmasının delil-i şâhididir: İmânik neseb sebebiyle Kureyş'e mahsus olmuştur. Resûlullah buyurdu ki: «Tohamununuz münâsib yere atın, mezheplede biten ottan sakının.» «O nedir, ya Resûlullah?» dediler. «Soyuz olan güzel kadındır.» buyurdu.

Bu ki, nesebten kastımız, hocazâde ve ekâbirzâde değildir. Belki dinde neseb sahibî olandır ki, bu da ilim ve salihlikle olur. Salih aslı olmak da bir nimettir. Zîrâ salın salihliği, fer'in salihliğine sebep olur. Nitekim Hak Teâlâ: «Onların ikisinin babası salih idi.» (Kâf sûresi, âyet 82) buyurur.

Bu oniki nimeti bîr araya getiren dört nimet ise, hidâyet, rûğ, te'yîd ve tesdittir. Bunların hepsine tevfik denir. Hiçbir nimet de tevfiksiz mümkün olmaz. Tevfikin menâkı, Allah'ın takdiri ile kulum irâdesi arasında uygunluk bulundurmaktır. Bu ise hem gerde, hem de hayırda olur. Fakat âdet olarak tevfik, kulum irâdesiyle Hak Teâlâ'nın takdirini hayırda bîr araya getirmekten ibâret olmuştur. Bu da âdet şöyle tamam olur:

1 — Hidâyet ile olur. Hiçbir kimsede hidâyetten müstâgnî değildir. Âhiret saadetine tâlîp olup onun yoluna bilmeyen ve yoldan uzak kâfir, kendini yolda düşünen kimsede, ne fayda bulur? O halde tevfik sebepleri hidâyetsiz rastgelmez. Bu sebepten Hak Teâlâ ikisiyle minnet ederek buyurur ki: «Allah Teâlâ herşeye kendine has bîr biçim verdi ve sonra ona hidâyet verdi.» (Taha sûresi, âyet: 50). Bî ki hidâyet de üç derecedir:

Birinci derece: Hayır ile şerrin arasını ayırmaktır. Cenâb-ı Allah bu mertebeyi bu akullılara nâsib etmiştir. Bazısına akılla ve bazısına da peygamberlerin ilâhıyla nâsib etmiştir. «Bir de ona, iki yolu (hak ile bâtıl) gösterdik.» (Beled sûresi, âyet: 10) âyet-i kerimesi, bu mânâyı işaret buyurur. İki yoldan mâkâsât, hayır ve şer yollarıdır.

Âyet-i kerime'de: «Semud kavmine gelince, bîz onlara da doğru yolu gösterdik. Ama onlar körlüğü hidâyete tercih ettiler.» (Fussilet sûresi, âyet: 17) buyurulan mânâ da budur. Bu hidâyetten mahrum olan kimse, bâsed, kibir veya dünya meşğhlesi sebebiyle peygamberlerin ve âlimlerin sözlerini dinlemekten geri kaldığı için mahrum olmuştur. Yoksa bu derece idrâkâtın âciz olan hiç bir akıllı yoktur.

İkinci derece: Dîni mücahede ve muamele arasında yavaş yavaş meydana gelen husulî bîr hidâyettir. Ocumunda hikmet kapısı yavaş yavaş açılır. Zîrâ bu hidâyet, o mücahede ve muamelelerin semeresidir.

Nitekim âyet-i kerime'de buyrulur ki: «Bizim için mücahede edenlere elbette yolunuzu gösterirdik.» (Ankabut sûresi, âyet: 69) yâni insan eğer mücahede ederse, onu yolunuzu hidâyet ederiz. Kendimize hidâyet ederiz, demek değildir. Bu da, tedricen işaretler. «Doğru yolu batılların, (şerî her dinleyişlerinde) Allah doğruluklarını ar-

ran.e (Muhammed sûresi, âyet: 17) âyet-i kerîme'de yine bu mânâyı bildirir.

Üçüncü derece: Hususînin hususî olan bir hidâyettir. Bu peygamberlik ve velîlik âleminde meydana gelen hidâyet nûrudur. Bu Hak Teâlâ'nın yoluna değil sâtına hidâyette olur. Bu öyle bir şekilde olur ki, kendisi bu dereceye ulaşmadan akıl bunu kırak edemez. «Allah'ın hidâyeti yolu, doğru yoldur.» (Bakara sûresi, âyet: 130) âyetinden kast edilen hidâyet budur. Yâni Hak'ın yoluna değil, kendine ulaşmaktır. Mutlak hidâyet budur. Şeriat âleminde bu hidâyete hayal denir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «İlgî ölü ile dâirü'l-ısmâ'ın arasında yürüyeceği bir nûr verdiğimiz kimse, karanlıklara dalmış ve bir türlü de oradan çıkamayan kimseye benzer mi?» (En'am sûresi, âyet: 122).

2 — Rüşd: Sâlikte (Allah yolunda ilerleyen) hidâyette beyân olunan yolda yürümek arzusu olmaktır. Nitekim âyet-i kerîme'de: «Biz Hz. İbrahim'e rüşdünü verdik.» (Enbîya sûresi, âyet: 51) buyrulur. Bülûğ çağına erişip de malın nasıl korunacağını bilip de korumayan çocuğa rüşd denmez. Gerçi hidâyeti bulmuştur.

3 — Tesdid: Umurların doğru yönde kolaylıkla hareket etmesidir. O hâlide hidâyetin semeresi marifettir. Rüşdün semeresi de istek ve irâdedir. Tesdidin semeresi ise kudret ve harekettir.

4 — Te'yit: Gayb tarafından yardım göndermekten, bâtında tez bastırıldı, zahirden kuvvetli, kudretli ve hareketli olmaktan ibarettir. Nitekim âyet-i kerîme'de «İfani seni Cibrîl ile desteklemiştir.» (Mâide sûresi, âyet: 110) buyrulur.

İsmet de te'yide yakındır. İsmet, bâtında, kendisini günaha kanakayan bir engelin meydana gelmesi ve o yolun defâletini o engel sebebiyle anlayıp sonunda neye karar edeceğini bilmesidir. Nitekim âyet-i kerîme'de: «Kâim olsun ki, kâim Yusuf'a niyetli idi. Babından bir burhan işaret (iltihaz) görmeseydi, (belki) Yusuf da ona gidenekti.» (Yusuf sûresi, âyet: 24) buyrulur.

Ahret arzı olan dünya nimetleri bu anlatılanlardır. Bu sebeplerin de sebepleri vardır. Sonunda bütün sebepleri yaratan Allah'a ulaşır. Sâsilenin bütün halkalarını anlatmak uzun sürer. Burada bu kadarıyla kıtfa olunur.

Bil ki, insanların şükürde kusur etmeleri iki sebepten bert gelir: Biri, Allah'ın nimetlerinin çokluğunu bilmeler. Halbuki Allah'ın nimetlerinin haddi, hesaba yoktur. Nitekim âyet-i kerîme'de «Allah'ın nimetlerini sayacak olursanız, bitiremezsiniz.» (Nahl sûresi, âyet: 18) buyrulur. İhyâ kitabında yemekle ilgili olan bazı nimetler zikredildi ki ona kıyas ederek Allah'ın bütün nimetlerini bilmenin mümkün olmadığı anlaşılsın. Bu kitap o tafsîlâtta mâsûd olmadığı için kısa anlatıldı. Diğer sebebi de, insan umumi olan nimetleri nimet saymayıp ona şükretmez.

Meselâ şu lâtif hava ki, insan içine çekince, ruhu onunla tazelenir ve kalb hareketsiz onunla müdetli olur. Eğer bir nefes ocağı kesil-

Erse, belâk olur. Bu nimeti nimet olarak bilmez. Bunun gibi yüzbîn nimet vardır ki, onları nimet olarak bilmez. Ancak onu bir saat bir kuyuda hapsedilerse, ki havası ağır olduğu için nefes alamaz. Yahut havası çok sıcak bir hamama hapsedip onu birkaç saat o hâlede bırakırlarsa, o zaman teneffüs ettiği serin havanın kıymetini takdir eder. Hattâ gözü ağrımadan, yahut kör olmadan gören gözünün kadri ni bilip şükretmez. İnsan huysuz bir köleye benzer ki, ona dayak atmazlarsa, nimetin kadri ni bilmez, gâfillet ve serkeşliği artar.

O hâlde tedbir şudur ki, Hak Teâlâ'nın nimetlerini daima kalbinde tazelemeli, onu bir an unutmamalıdır. Nitekim İhyâ kitabında onun tafsili beyân edilmiştir. Bu tedbir kâmil insanların tedbiridir.

Nakış insanların tedbiri ise, hastane ve mezarlıkları seyredip çetire belâları görmektir. Böylece kendinin o belâlardan salim olduğunu anlayıp şükreder. Mesariha varınca, şöyle düşünmelidir ki, bütün ölenler dünyada bir gün yaşamak ve o gün içinde, kazıdıkları amelleri teklî etmek hâsretini çekiyorlar. Fakat o hâsretleri fayda vermemektedir. Sana ise bu kadar çok saat ve uzun günler vermişlerdir. Fakat sen bunun kadri ni bilmiyorsun.

Hava, güneş ve gören göz gibi umûmî nimetlere şükretmeyen kimse, bütün bu nimetleri mal gibi kendine mahsus şeyler sanır. Bunun sadəcə cehâletten ileri geldiğini bilmelidir. Zira nimet umûmî olmakla nimet olmaktan çıkmaz. Hattâ eğer düşünürse, kendisine mahsus sınırsız nimetlere sahip olduğunu da anlar. Zira kendî akli gibi akli olmadığını, kendî ahlakı gibi ahlak olmadığını düşünmeyen hiç kimse yoktur. Bu sebepten başkalarını akalsız ve huysuz bilir. Çünkü onlar onun gibi anlamıyorlar.

O hâlde bunun şükri ile meşgûl olmalı ki, insanların grybetiyle meşgûl olmamalıdır. Belki hiç kimse yoktur ki, insanların muttali olmadığı, yalnız kendisinin bildiği çeşitli ayıb ve kusurları olmasın. Allah Teâlâ onun kusur ve ayıplarını perdesiyle gizlemiştir. Eğer insanlar, onun hatırandan geçenleri bilselerdi, çok rezillikler olurdu.

O hâlde bunlar o kimseye mahsus nimetlerdir, onların şükürünü yapmalıdır. İnsan, daima mahrum olduğu şeylere bakıp böylece şükürden yoksun kalmak ister. Hakta olmadığı hâlde kendisine insan edilen nimetlere bakmak istemiyor.

Bir kimse bir azıcın (büyüğün) huzuruna vardı ve fakirlikten şikâyet etti. Azıc dedi ki, onbin akçe olup da görün olmamasına razı mısın? O kimse, hayır dedi. Azıc aklin olmasa, razı mısın? Hayır, dedi. Kulağın olmasa, ister misin? Hayır, dedi. Elin olmasa, ayacağın olmasa razı mısın? Hayır dedi. Azıc: «Allah'ın sende kesin ellibin akçe alacağı vardır. O hâlde niçin şikâyet ediyorsun.» dedi. Belki insanların çoğuna, kendî hâlini fâkrın hâline değışir misin? deseler, razı olmaz. Hattâ insanların çoğunun hâline razı olmaz. Kendisine verilirler, insanların çoğuna verilmezse, şübhesiz şükür yapılmalıdır.

Bil ki, belâya da şükretmek gerekir. Zira köfür ve günahın başka bir belâ yoktur ki, onda bir hayır olmasa mümkün olmaz. Sana hayırlıdır, fakat sen bilmiyorsun Allah bilir. Hatta her belâda hayır türü şükür lâzımdır:

1 — Vâki olan musibetin dünya hususunda olup din hususunda olmadığına şükretmelidir. Bir kimse, Sehl-i Tâsterî'ye: «Evime hırsız girip bütün eşyayı çaldı.» dedi. Sehl, «Eğer şeytan kalbine girip imanına aksaydı, ne yapardın?» dedi.

2 — Hiçbir belâ yoktur ki, daha beteri olmasın. O hâlde daha beteri olmasına şükretmelidir. Bin sopa vurılmaya müstâhak olana yalnız yüz sopa vurular, şükretmesi yerinde olur. Büyük zatlardan birinin başına bir leğen kul düktüler. Buna şükretti. «Ateş müstâhak idim, kül ile sulhettiler. Bu tam bir nimettir.» dedi.

3 — Dünya cezalarından ağır olmayan hiçbir âhiret cezası yoktur. O hâlde dünyada ceza çektiğine şükretmelidir. Çünkü dünyada çektiği ceza ile âhiretin daha ağır cezalarından kurtulmuştur.

Resûlullah buyurur ki: «Dünyada cezalandırılan kimse, âhirette cezalandırılmaz.» Zira belâ günahlara kaffaret olur. Belâ çekmekle günahlardan temizlenince öbür dünyada cezalandırılmaz. O hâlde sana set vurup veren ve senden kan alan doktora teşekkür etmelisin. Zira huzurla gergil zahmet çekersin, fakat bu zahmetle bundan daha büyük zahmetlerden kurtulursun.

4 — Bu musibet Levh-i Mahfuz'da senin için yazılmıştı; o hâlde şübhesis yoktu çıkarıktı. Yolda bertaraf olup ondan kurtulunca, şükretmek yeri olur. Şeyh Ebû Salt Ebu'l-Hayr bir defa merkepten düşünce, «Elhamdülillâh» dedi. Niçin hamdediyorsun? dediler. Dedî ki, merkepten düşmek yolumuzda var idi, ondan kurtulduk. Yani eserde böyle olacağı taktir edilmişti. O hâlde muhakkak olacaktı. Otunca atladımız oldu.

5 — Dünya musibeti iki yönden âhiret sevâbına sebep olur: Biri, şudur ki, dünya musibetinin sevâbı büyüktür; nitekim hadîste gelmiştir. Diğeri, bütün günahların başı dünya ile yakınlık ve sevgi kurmaktır. Böyle dünya, cennet gibi olur; Allah'a kavuşmak ise zinden gibi olur. Dünyada kim belâlara düşer olursa kalbi dünyadan nefret eder. Her belâ Allah Teâlâ tarafından kula gönderilen bir terbiyecidir. Çocuk tam skına aldığı zaman, kendisine verilen terbiyenin faydalarını anılır.

Hadîste: «Allah Teâlâ kendi destharnun hatırım: belâ ile sorar. Tıpkı siz hastaların hatırım yemek ve içmekle sarıduğunuz gibi.» Bir kimse, Resûlullah'a: «Benim malımı aldılar.» dedi. Resûlullah: «Malı zayi olmayan, bedeni hastalanmayan kimsede hayır yoktur. Zira Allah Teâlâ kulunu sevdiği zaman, onun üzerine belâ yağdırır.» buyurdu.

Yine buyurdu ki: «Cennette çok dereceder vardır ki kul kendi çabasıyla onlara erişemez. Allah Teâlâ ona bir belâ musallat edip öylece onu o dereceye erdirtir.»

Bir gün Resûdüllah gökyüzüne baktı, gülümsedi ve: «Allah Teâlâ'nın mü'min hakkındaki hükmüne şayanı. Eğer nimetle hükmederse mü'min râzı olur, onu seçer. Eğer helâ ile hükmederse, onu da tercih eder. Yâni helâyı sabır ve nimetle şükreder. Bunun ikisi de onun hakkında hayıslıdır.» buyurdu.

Yine buyurdu ki: «Dünyada sıhhatli olanlar, kıyamet gününde helâyı uğrayanların büyük derecelerini görünce, dünyada bedem etlerinin toprakla koparılmasını, sıhhatle tercih ederler.»

Peygamberlerden biri: «Ya Rabbi, kâfirlere nimet, mü'minlere de helâ yağdırıyorsan. Bunun hikmeti nedir?» diye sorunca, Allah Teâlâ buyurdu ki, «Kullar beaindir. Belâ ve nimetler de beaindir. Mü'minlerin günahı vardır. Onların ülürken temiz ve günahsız olarak bana kavuşmalarını dilerim. Bunun için bu dünyada onlara helâyı musallat edip günahlarına keffaret yaparım. Kâfirlere de dünyada birçok iyilikleri vardır. Onun karşılığını dünya nimetleriyle vermek isterim ki, bana geldiklerinde üzerimde, hiç hakları kalmıyın. Böylece onlara tam ceza veriyim.» «Kötülük yapan, onun sebebiyle cezalandırılır.» âyet-i kerimesi nazil olunca, Hz. Süddik (r.a.): «Ya Resûdüllah, biz bundan nasıl kurtuluruz.» dedi. Resûdüllah: «Hasta olursanız, yahut üzüntü çekerseniz kurtulursunuz. Mü'minlerin günahının cezası budur.» buyurdu.

Hız. Süleyman'ın bir oğlu vefat edince, çok üzüldü. İki melek birbirine baksın şekilde onun huzuruna geldiler. Biri dedi ki: «Bir yere tohum ektim. Bu adam çiğnedi ve heder etti.» Öbürü de, «Bilim ana yolunuzda ekmişti, sağında, solunda yol olmayınca çiğnemek zorunda kaldım.» dedi. Süleyman: «Niçin tohumu ana yola ektin? Ana yola ekilen tohumun heder olup çiğnemesiğini bilmiyor musun?» dedi. O kimse Hız. Süleyman'a: «Sen de, insanın ölümün ana yolunda olduğunu bilmiyor musun? Ölüme helâk olmayacak hiçbir nefis yoktur. Niçin üzülür, matem elbisesini giyersin?» dedi. Bunun üzerine Hız. Süleyman terbe ve istiğfar edip matem elbisesini çıkardı.

Ömer bin Abdülaziz, oğlunun hastalığı ölüm yatağında yatışını görünce, «Oğlum, senin benden önce gidip benim terazime konmana, benim senden önce gidip senin terazime konmanından çok severim.» dedi. O da: «Kaba, ben de senin istediğini isterim.» dedi.

İbn-i Abbas'a, kızının öldüğünü haber verdiklerinde, «Bir ayret detüldü, techiz masrafı kıfayet etti ve peşin sevap hasil olsun.» dedi ve kalkıp iki rek'at namaz kıldı ve: «Allah Teâlâ: "Sabır ve namazla yurdum edinin" (Bakara sûresi, âyet: 153) buyurmuştur. Biz her ikisini de yerine getirdik.» dedi.

Hatem-i Asam der ki: «Allah Teâlâ kıyamet gününde dört kimseyi, âdet umfa delil gösterir: Hız. Süleyman'ı zenginlere, Hız. Yusuf'u kölelere, Hız. İsa'yı fakirlere ve Hız. Eyyub'u helâ sahâbelerine.» Şükür ilminden bu kadarla ictikâk edelim.

ÜÇÜNCÜ ASIL

KORKU VE RECA

Bu ki, havf (korku) ve recâ (ümit) din yolunda ilerleyenler için iki kanat gibidir. Bütün beğenilen makamlara bunlarla ulaşılır. Zira Allah Teâlâ'ya kavuşmaya engel olan geçitler çok yüksektir. Sallığın (ilerleyenin) ümit pürü, Allah'a kavuşmak lezzetini beklemedikçe, o geçitler aşılamaz. Cehennemün yolu olan gehvetlerin fitnesi gâlib, hilesi çok, tuzakı gayet cazibetir ve kurtuluş çok çetindir. Havf (korku) kalbe gâlib olmadan ondan kaçınmak zor olur. Bunun için havf (korku) ve recânın (ümit) fâziletî büyüktür. Çünkü recâ kulu Allah tarafına çeken bir yular gibidir. Korku da sür'atini sağlayan bir kançı gibidir.

O hâlde biz önce recânın hükmünü, daha sonra da havfin hükmünü beyân edelim.

İBADETTE ÜMİDİN FAİDESİ

Bu ki, Hak Teâlâ'nun fazlı ve keremi ümidiyle yapılan ibâdet, ceza ve azâp korkusundan yapılan ibâdetten hayirdir. Zira ümitten sevgi doğar. Sevgiden yüksek makam da yoktur. Korkudan ise nefret ihtimallî olur.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Herkes ölürken, Allah Teâlâ'ya hüsn-ü zanda bulansın.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: "Ben, kulunun zannettiği gibiyim. Onlara da ki, istedikleri gibi zannetsinler.»

Resûlullah, can vermekte olan bir kimseye: «Kendini ne hâlde buluyorsun?» buyurdu. Hasta: «Günahlarımdan korkuyor ve Allah'ın rahmetini ümit etmekteyim.» dedi. Resûlullah: «Böyle zamanda havf (korku) ve recâ (ümit) birbirine getirenler, Allah Teâlâ, korktukları şeyden emin eyler ve umdukları şeyi onlara verir.» buyurdu.

Allah Teâlâ Yakub Peygambere vahiy gönderdi ki: «Yusuf'u senden niçin ayırdığımı biliyor musun? Sen: "Korkarım ki, onu kurt yer" dedin. Niçin kurttan korkudan ve benim koruyacağımı ümit etmedin? Ve kardeşlerimin güfletini düşündün, niçin benim koruyacağımı düşünmedin?»

Hı. Ali, bir kimsesi gördü ki, günahlarının çokluğundan ümitsiz olmuş. «Ümitsiz olma. Zira onun rahmeti senin günahından büyüktür.» buyurdu.

Resûlullah buyurur ki: «Kıyâmet gününde Allah Teâlâ bir kuluna "niçin yasak şeyleri görüncü sakınmadın," diye hitâp edecek. Eğer o kulun diline kudret verip "insanlardan korktum ve rahmeti ümit ettim" derse, Allah Teâlâ ona rahmet eder.»

Resûlullah, bir gün ashabına: «Eğer siz benim bildiğim şeyleri bilsesydiniz, çok ağlayıp az gülersydiniz ve çöllere düşüp elinizle göğsünüzü vurup feryadlı figân edersydiniz.» buyurdu. Ashabı bu sözü duyunca çok üzöldüler ve feryadlı figân ettiler. Bunun üzerine Cebrâil nazil olup vahiy getirdi ki, «Hak Teâlâ buyurdu ki, niçin kullarımı benden ümitsiz ediyorsunuz?» Bunun üzerine Resûlullah dışarı çıktı ve Hak Teâlâ'nın fazlına sonsuz ümitler verdi.

Allah Teâlâ, Davud'a (a.s.) vahiy gönderdi ki: «Beni sev ve kulunumun kalbine de sevdire.» Davud: «Allahım, seni nasıl sevdireyim?» dedi. Allah Teâlâ, «Benim fazlıma ve nimetimin onların kalbine at; benden gördükleri iyilikleri anlat.» buyurdu.

Yahya bin Eksem'i rüyada görüp: «Allah Teâlâ sana nasıl muamele eyledi?» diye sordular. Yahya dedi ki: «Hak Teâlâ beni sual yerinde durdurup: "Ey şeyh, sen şunları şunları yaptın" deyince, kalbim çok korku kapladı ve: "Allahım, seni bana böyle tanıtmadılar" dedim. Allah Teâlâ: "Ya nasıl tanıttılar?" buyurdu. Dedim ki, "Bana Abdurrazak ona Zühri, ona Enes, ona Resûlullah, ona Cebrâil, ona Cemâle Hazret Allah bildirmişti ki: "Ben kuluma zannettığı ve beklediği gibi muamele ederim." Ben rahmet bekliyorum. Allah Teâlâ buyurdu ki, "Cebrâil doğru söyledi. Benim Resûlüm doğru söyledi. Enes doğru söyledi. Zühri doğru söyledi. Abdurrazak doğru söyledi ve sen doğru söyledin. Sana rahmet kıldım." ve bana hâl'at kerametini gündürüp cennet hizmetçilerini yanına gönderince, o kadar sevindim ki, o sevinci hiç görmemişim.»

Hâdisîte gelmiştir ki: «Beni İsrâil'den bir gurup insanları Allah'ın rahmetinden ümit kestirip onlara çok darlık gösterirdiler. Hak Teâlâ kıyamet gününde o guruba: "Siz benim kullarına benim rahmetimden ümitsiz ettiğiniz gibi, ben de (bugün) sizi rahmetimden ümitsiz ederim" buyuracak.»

Yine hâdisîte gelmiştir ki: «Bir kimse bin yıl cehennem ateşinde kaldıktan sonra "Ya Hanman, ya Mennan" der. Allah Teâlâ Cebrâile ferâm edip "Git, o kulunu yanına getir" der. Cebrâil onu Allah'ın huzuruna getirir. Allah Teâlâ: "Cehennemî nasıl buldun?" diye sorar. O kimse: "Allahım, çok fena buldum" der. Allah Teâlâ: "Onu geri cehenneme götürürün" diye ferâm eder. Onu cehenneme götürmek istedikleri zaman, arkasına dönüp bakar. Allah Teâlâ: "Niye bakıyorsunuz?" deyince, "Beni cehennemden çıkardıktan sonra geri göndermiyeceğiniz umuştum" der. Allah Teâlâ: "Onu cennete götürürün" der ve o kurtuluş ümidi ile kurtulur.»

RECÂNIN HAKİKATI

Bil ki, gelerekteki bir iyiliği beklemeye rekâ (ümîd) denir. Bazen bema temenni de denir ve bazen de ahmaklık ve gurur denir. Akımlar bunları birbirlerinden ayıramayıp hepsinin ümîd olduğunu sanırlar. Halbuki böyle değildir. Rekâ iyidir; fakat hepsi değil. Bekli. güzel to-

humu sürülmüş ve terbiye edilmiş toprağa ekil toprağı çaldan, dikenden temizleyip zamanında sulayan kimsenin, o ekinden ürün almayı beklemesi gibi olan reccâ iyidir.

Eğer Allah Teâlâ buna, semavî afetten koruması, bu beklemeye ümid denir. Eğer çürümüş tohumu ekil yahut sürülmemiş yere ekil, yahut toprağı çaldan, dikenden temizlemes, veyahut ona su vermes ve ondan ürün almayı beklerse, buna gurur ve ahmaklık denir; ümid ve reccâ denmez. Eğer güzel tohumu temiz toprağa atar ve toprağı çalı ve dikenden temizler, fakat su vermes ve yağmurun yağmasına beklerse, buna temenni derler.

Eğer yağmur yağmayan, fakat yağması da imkânsız olmayan bir memlekette olursa, buna da temenni denir. Bunun gibi, eğer iman tohumunu kalb sahrasına atar, kalbi kötü ahlâktan temizler, taata devam etmekle iman ağacını sular ve Hak Teâlâ'nın fasıh'le ölüm arunda ifetten uzak kalıp bu hâlide bekleyip imanını selâmetle kurtarır, buna ümid denir. Bunun işareti, gelecek zamanda ne mümkün olan her şeyde kusur etmemek ve kusursuz çalışmaktır. Zîrâ ekilnin bakımında ihmâl göstermek ümitsizliğe sebep olur. Bakımı tamamıyla bırakmak da ümitsizlikten ileri gelir. Ama eğer imanın tohumu çürük olur, yani tam yakını olmaz, yahut kalbi kötü ahlâktan temiz olmaz ve ona taatla sulamazsa, ondan rahmet hâsıl olmasını reccâ (ümid) etmek ahmaklık olur, ümid olmaz.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Ahmak, nefsi havasına uyup da Allah'tan rahmet bekleyen kimsedir.» Hattâ Allah Teâlâ: «Peygamberlerden sonra kitaba vâris olanlar, hâli dünya ile uğraşmaktadır ve Allah Teâlâ hâlî mağfirat edecek demektedirler.» diye onları kötülerden sayar.

O hâlide kulun ihtiyarı ile ilgili bütün sebeblere riayet ettikten sonra neticeyi beklemek reccâ olur. Sebepleri ihmal edip neticeyi beklemek ise ahmaklık ve gurur olur. Eğer sebepler ihmâl edilmez, fakat yağmur olmazsa, o vakit temenni ve arzu olur.

Resûlullah buyurur ki: «Din işleri temenni ile doğru gelmez.» Tevbe eden kimsenin, tevbesinin kabul olmasını ümit etmelidir. Tevbe etmeyip de günah sebebiyle üzülür ve Hak Teâlâ'nın rahmetini bekler ve tevbenin müyesser olmasını ümit ederse, bu reccâ olur. Zîrâ onun ümitsiz tevbesine sebep olur. Ama eğer üzülmeden tevbe etse yine gurur olur. Gerçi akalsızlar buna ümit ve reccâ diyorsa da değildir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'a ve Resûlüne gerçekten inanıp vatanlarından hicret ederek Allah yolunda savaşanlar (vâr ya) işte onlar Allah'tan rahmetini, umurlar.» (Bakara sûresi, âyet: 218).

Yahya bin Muaz der ki: «Cehennem tohumunu ekil de cennet reccâsında bulunurlar; asiller fiilini yapıp da haatîleriyle makamını arzu edenler ve amelîsî sevâh verilmesini ümit edenlerden daha ahmak kimse yoktur.»

Zeydu'l-Hayl adında birisi Resûlullah'a «Allah'ın iyilik dilemediği ve iyilik dilemediği kimselerin işareti nedir?» diye sordu. Resûlullah: «Herşeyin şahadetinin kalktığında ne niyetlesin?» buyardı. Zeyd: «İyilik yapmak istiyorum. İyi insanları sevmeğe istiyorum ve eğer iyi bir iş çıkarsa, hemen yapmak niyetindeyim ve onun sevâbına kesin, olarak, inanırım. Eğer o hayırlı iş kaçırırsam, üzülürüm.» dedi. Resûlullah: «Allah Teâlâ'nın iyiliğini istediği kulum halli bu anlatıģındır. Eğer Allah senin iyiliğini dilemeseydi, seni başka bir işe sevki edip dünya vadilerinin hangisinde helâk etmek dilesse, helâk ederdi.» buyurdu.

RECÂ'YI ELDE ETMENİN İLACI

Bil ki, İki sınıf insanın dışında hiç kimsenin recâ ilacına ihtiyacı yoktur. Biri, günahının çokluğundan ümitsiz olduğu için, tevbe kabul olmaz diye tevbe etmeyen kimsedir. Diğeri de, taat ve ibâdetle aşırı çaba göstermek ve takat getiremediği zühd ve takvâda uğramakla nefsinin helâk olmak derecesine yaklaştıran kimsedir. Bu itibarla bu iki kimsenin recâ ilacına ihtiyacı vardır. Ama gâfillere recâ ilâç değil, belki öldürücü zehir olur. İnsanların çoğunda recâ iki sebebe olur:

Birinci sebep: Dünyadaki acap işleri, bitkilerin, hayvanların acap yaratılışına ve nimetlerin çeşitlerini düşünmektir. Nitekim şükür kısmında beyân edilmiştir. Böylece daha ötesi olmayan rahmet ve inâyet-i görmektir.

Meselâ: Önce kendi vücuduna bakmalı, kendi vücuduna lâzım olanların nasıl yaratıldığını bilmelidir. Hattâ baş ve kalb gibi zarûri olan şeyleri, yahut el ve ayak gibi zarûri olmayıp fakat ihtiyaç duyulan şeyleri, yahut da dudak kırmızılığı, kaş eğriliği, gös sıyahlığı, gös kapaklarının birbirine uygunluğu ve kırıpkelerin düğüm olması gibi sadece sâis için olan şeyleri düşünmelidir. Ve şöyle düşünmelidir ki, bu rahmet bütün hayvanlara kânnmıştır. Hattâ bir anda ne kadar güzel şeyler yaratmıştır: Uruvlarının birbirleriyle mütenasip olması, güzel renkler ve ona verilen idrâk. Hattâ kendi yuvasına nasıl yapacağını, içinde nasıl toplayıp yiyecek yapacağını, reislerine nasıl taat edeceğini, reislerinin onları nasıl idâre edeceğini öğretilmiştir. Zahârinde ve bâcârında böyle acap ve garip şeylere bakın ve herşeyin yaratılışını düşünün: kimse, Allah'ın (c.c.) rahmetinin ümitsizliğe düşmekten yahut hâfız (korkus) gâlip olmasından büyük olduğunu anlar. Buna düşünen kimsede korku ile recâ beraber olmalıdır. Hattâ recâ'nın gâlip olması da câzîdir. Çünkü Allah'ın (c.c.) lütûf ve rahmetine nihayet yoktur.

Büyük zâtlardan biri der ki, «Kur'an'da Müdayene (borçlanma) âyetinden daha çok recâyâ yakın hiçbir âyet yoktur.» Zirâ İnen âyetlerin en usunu Müdayene âyetidir. Allah (c.c.) kulların malum korumak için en uzun âyeti gönderip borç alma ve verme işini bize mûm-

kân kılınca, o hâlde diğer hususlarda nasîl bekayetini edîrger ve bütün kullarını cehenneme gönderir. Recâyâ sahip olmak hususunda bu, çok büyük îhtîr. Fakat herkes bu dereceye ulaşmaz. Çünkü Allah'ın (c. c.) görüp işlerini düşünüp öndân rahmet ve ümit manâsına ulaşmak, herkese müeyyess olmaz.

İkinci sebep: Recâ hakkında gelen âyet ve hâdisleri düşünmek- tir. Bu âyet ve hâdislerin sayısı çoktur. Nitekim Kur'an-ı Azîm'de: «Hâşşâ! Benim rahmetimden ümitsiz olmaç!» (Zümer sûresi, âyet: 33). «Melekler, sizin için af dilyiyorlar.» (Şurâ sûresi, âyet: 5) ve: «Cehennem kâfirler içindir, ama siz onunla kokotuyorlar.» (Zümer sûresi, âyet: 16) buyurulmaktadır. Resûlullah, ümmetine mağfi- ret dilemekten hiç boş kalmazdı. Tâ ki, «Senin Rabbin insanların suç- lümleri af edicidir.» (Rad sûresi, âyet: 6) âyeti îndi. «Rabbin ya- kında sana îhsân edecek ve sen de hoşnud olacaksın.» (Ed-Duha sû- resi, âyet: 5) âyeti inince, Resûlullah: «Ümmetinden bir kişi cehem- neme olursa, Muhammed razı olmaz.» buyurdu. Bunlar gibi âyet- ler çoktur.

Hâdislere gelince, Resûlullah buyurur ki: «Benim ümmetim ha- şışlanmıştı. Onların azâbı musibet ve zelzele gibi dânyada olur. Ka- yâmet günü gelince, her birinin öüne bir kâfir verilir ve bu cehennem- den fedâdır (yerine girecek) denir.»

Yine buyurdu: «Sâma, cehennem hararetinden bir hararettir ve mâ'mûn cehennemden nâsîbi olur.»

Enes (r.a.) der ki, Resûlullah buyurdu: «Ya Rabbi, benim ümmet- timin hesabını benden sor; onların, kötülüğünü benden başka kimse bilmesin, dedim.»

Allah (c.c.) buyurdu ki, «Olar senin ümmetin ise, benim de kul- larımdır. Ben onlara daha merhametliyim. Ne senin, ne de başkasının onların kötülüğünü bilmesini istemem.»

Resûlullah yine buyurdu ki: «Benim yaşarsam gibi öldüm de sizin için hayırdır. Eğer yaşarsam, size şeriatı öğreirim, eğer ölü- sem, amellerinizin bana arz edilir. İyi amelleriniz için hamd ve şükür ederim. Kötü ameller için de mağfiyet dilerim.»

Bir gün Resûlullah: «Ya Kerime'l-afva dedi. Cibrîl, «Dünya manâsını bilir misin? Kötü amelleri affeder ve yerine iyi amelleri ve- rir demektir.» dedi.

Yine buyurdu ki: «Kul günah işleyip de istiğfar edince, Allah (c. c.) der ki, ey benim meleğim, bakın, benim kulum günah işlemiş- tir fakat havf ile recâ arzıdadır ve günahı ile ona muabaze edecek veya günahını bağışlayacak bir mevâse olduğunu bilir. Sizler şahit olun, onu yaradım.»

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) der ki, eğer kulum gök dolusu günah işler de bana istiğfar edip af umursa onu yaradım ve eğer ku- lumun yer dolusu günahı olsa, benim de yer dolusu rahmetim vardır.»

Yine Resûlullah buyurdu ki: «Günah melekleri aldı saate kadar günah yazmazlar. Eğer tevbe ve istiğfar ederse, hiç yazmazlar. Eğer

tevbe etmez de iyi bir iş yaparsa, sağ taraftaki melek diğerine der ki, o günahı onun defterinden düşürür ki, ben de onun karşılığında bir iyilik düşüreyim. Zaten her bir iyilik onadır, Biri giderek dokuzunu kendine kalacak.»

Yine buyurdu ki: «Kul bir günah işlerse, ona yazılır.» Bir köylü arap, «Eğer tevbe etse? dedi. Resûlullah: «Silerler.» dedi. Köylü arap, «Eğer tekrar yapsa, dedi. Resûlullah: «Yine yazılır.» buyurdu. Köylü arap, «Eğer yine tevbe etse, dedi. Resûlullah: «Silerler.» buyurdu. Köylü arap böyle ne zamana kadar devam eder? dedi. Resûlullah: «Kul istigfar ettiği müddetçe, Allah (c.c.) bağışlamaktan usanmaz.» Yine buyurdu ki: «Kul bir hayır işlemek dilsse, sevâb mealeği, o hayır işlemeyen önce onun için sevâb yazar. Eğer o hayır işlese, on sevâbтан yediyine kadar artırır. Eğer kötü bir şey işlemek dilsse, onu yazmazlar. İşlerse, bir yazılır ve onun için de Allah (c.c.) in affı vardır.»

Bir kimse Resûlullah'a: «Ben ramazan orucumu tutarım. Beş vakit namaz kılarım bundan başka bir şey yapmam, Zekât ve hac ise bana farz değildir. Zirk maali İktidaram yoktur. Yarım hayıretle nerede olacağım?» diye sordu. Resûlullah güldü ve: «Eğer halimi iki şeyden korursan ki onlar bahillik ve hâseddir— ve dilal iki şeyden korursan, —ki onlar yalan ve gıybettir— ve güdmü iki şeyden korursan, —ki namahreme bakmak ve Allah'ın (c.c.) mahûkkatına hakaret güzmüyle bakmaktır— benimle beraber olacaksın. Eğer bunları yaparsan, benimle beraber cennete gireceğin ve seni el üstünde tutarlar.» buyurdu.

Bir köylü arap Resûlullah'a: «Yarım hayıret gününde insanların hesabını kim görecektir?» diye sordu. Resûlullah: «Allah Teâlâ görecektir.» buyurdu. Köylü arap, bizzet kendisi mi? dedi. Resûlullah, «Evet.» buyurdu. Köylü arap güldü. Resûlullah: «Ne gülüyorsun?» buyurdu. Köylü arap: «Kerim olan, zafer bulursa, affeder ve hesap sorarsa haylık gösterir. Yümi ana, çoğu hakmaz.» dedi. Resûlullah: «Köylü arap doğru söyler. Allah (c.c.) tam daha kerim hiç bir kimse yoktur. Bu köylü arap akıldır.» buyurdu. Ondandı sonra: «Allah (c.c.) Kabe-i şerifin şerifli kılınmıştır. Eğer kul onu yakıp yıkıp taş üzerine taş bırakmazsa onun suçu, Allah (c.c.) in evliyâsından biriyle istihlaf edip küçük görmek kadar büyük olmaz.» buyurdu. Köylü arap: «Allah (c.c.) in dostları kimlerdir?» dedi. Resûlullah: «Bütün mü'müneler Allah (c.c.) in dostlarıdır. «Allah, mü'münelerin dostudur» âyetini duyduğum mu?» buyurdu.

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) buyurur ki, insanları, benim onlardan faydalanmam için değil, onların benden faydalanmaları için yaratırım.» Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) yaratıkları yaratmadan önce, benim rahmetim gazâbına gâlib olmuştur diye yazmıştır.»

Yine buyurdu ki: «Lâilâhe illallah diyen cennete girer. Ve son kelimesi Lâilâhe illallah olan kimseyi cehennem ateşi görmez ve şirk-siz âbür dünyaya geçen cehennemde kalır.»

Yine buyurdu ki: «Eğer hiçbir kul günah işlemeseydi, günah işleyecek başka insanları yaratır ve onları yarılırdı. Zira Allah (c.c.) yarılığayı ve merhametçidir.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın (c.c.) kullarına olan şefkâti, çok şefkâtlî bir ana babanın çocuklarına olan şefkâtinden daha ziyadedir.»

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) kıyamet gününde hiç kimse için halıma gelmeyecek kadar rahmet ihsâr eder. Hatta şeytan bile rahmet umarak başını yukarı kaldırır.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın (c.c.) yüz rahmeti vardır. Doksan dokuzunu kıyamet günü için almışlardır. Bu dünyada ihsâr ettiği rahmet, yalnız bir tanedir. O rahmetle bu dünyadan herkesin kalbinde şefkât yaratmıştır. Hatta ananın, çocuğuna ve devanın yavrusuna olan şefkâti, o rahmet sebebiyledir. Kıyamet gününde bu rahmeti o doksan dokuz rahmetle toplayıp insanlar üzerine yayacaktır. Böylece her bir rahmet, nice yerler ve gökler tabakaları kadar olur. O günde enlede helâk olanların dışında hiç kimse helâk olmaz.» Yine buyurdu ki: «Şefaattim, kıyamet gününde, ümmetinden büyük günahları işleyenler için almışım. Siz zanneder misiniz ki, benim şefaattim yalnız itaatli ve takvâli kimseler içindir; belki günahkârlara ve kötülere hulaşandır.»

Sa'd bin Muhammed bin Hâşim der ki: «Kıyamet gününde iki kimseyi cennetinden çıkarıp Allah'ın (c.c.) huzuruna getirirler. Allah (c.c.) onlara buyurur ki, uğradığınız şey, sizin ümmetinizden oldu. Ben kullarımdan bir kimseye zulüm edecek değilim. Tekrar cennete götürülmelerini emreder. Onların biri acele olarak cennetlere doğru koşar. Diğeri geri durur. Onların ikisini de geri çevirip sorarlar: Niçin biriniz acele ettiniz ve biriniz geri durdunuz? Acele eden Allah'ın (c.c.) fermanına karşı kusur işlenmiş olurum diye korktuğum için acele ettim, der. Geri duran ise, Allah'ın bittirimi kemâlimi umdum, hiç cennetinden dışarı çıkarınca, geri göndermez, diye ümit ettim, der. Bunun üzerine Allah, bunların ikisini de affedip cennete gönderir.»

Resûlüllah buyurdu ki: «Kıyamet gününde bir münâdi çağırır ki: "Ey Muhammed ümmeti! Ben kendi hakkımı size bağışladım. Siz de hakkınızı birbirinize bağışlayın ki, hepimiz cennete girelimiz."»

Yine buyurdu ki: «Kıyamet gününde bir kimseyi doksan dokuz defterle insanların huzuruna getirirler. Her defter, uzunluğu ve genişliği gözle görülemeyecek kadar büyüktür. Hepsi onun günahlarıyla doludur. Ona, bunların hiçbirine mâraz eder misin, melekler bunu yazmakta sana zulüm ettiler mi? Hayır ya Rabbi diyecek. Bu günahlarda mazaretin var mıdır? denilecek. Mazaretim yoktur, ya Rabbi! deyip kendini kesin olarak cennetlik bilecek. Allah (c.c.) buyuracak ki, senin bizim yazımızda bir sevâbın vardır, onu zilyi etmeyeceğiz ki, sana zulüm olmasın. Bundan sonra üzerinde "eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammede's-Resûlüllah" yazılı bir kâğıt getirirler. O kul der ki, bu kâğıt parçası bu kadar defterlere nasıl ki

niyet eder? Ona derler ki, sana zulüm etmediler. Sonra o defterlerin hepsini bir kefeğe ve o kâğıt parçasına da diğer kefeğe koyarlar. O kâğıt parçası bütün günah defterlerini yerinden kaldırıp hepsinden ağır gelir. Zira hiç bir şey, Allah'ın (c.c.) tevhidine karşılık olamaz.»

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) meleklerle buyurur ki; kalbinde bir miskal kadar hayır olanı cehennemden çıkarın. Bunun üzerine çok kimseleri cehennemden çıkarırlar ve hiç öyle kimse kalmadı dediklerinde Allah (c.c.) emir buyurur ki, kalbinde yarım miskal kadar hayır olanları çıkarın. Onları da çıkarırlar. Böyle kimseler de kalmadı, dediklerinde, kalbinde zerre kadar hayır olanları çıkarın diye emir buyuracak. Kalbinde zerre kadar hayır olanlar da kalmadı diyecekler. Bundan sonra meleklerin, peygamberlerin ve mü'minlerin şefaati başlar. —ki bütün şefaati kabul edilir— ve "Erhamür-Rahim'in" rahmetinden başka hiçbir şey kalmaz. Bundan sonra Allah (c.c.) kabza-i kudretiyle cehennemden bir kabaza atıp bir topluluk dışarı çıkarır ki, onların hiçbirisi zerre kadar hayır etmemiştir. Hepsi kömür gibi kararmışlar. Sonra onları cennet ırmaklarından "Hayat" ırmağına bırakırlar. O ırmaktan, akar su içinde meydana gelen yeşillik gibi, temiz ve nurlu olarak çıkarırlar. Bayunlarında şahane inciler gibi parlayan damgalar vardır. Böylece cennet ehli bunların, Allah'ın (c.c.) hiç iyilik yapmamış azatlarından olduklarını anırlar. Sonra Allah (c.c.) onlara, "cennete gidin. Her ne dilerseniz, size ihsan edeyim" der. Onlar, "ya Rabbi, bize yaptığın ihsanı hiç kimseye yapmadın" derler. Allah (c.c.) "Size bundan daha büyük ihsanım vardır" diyecek. Onlar, o nedir ya Rabbi? deyince, Allah, (c.c.) "Size razılığumdur ki, sizden öyle hoşnâd olurum ki, bundan sonra hoşnâdsuzluk vâki olmaz" buyuracak.» Bu hâdis Sahih-i Buhari ve Müslim'de vardır.

Ömer bin Hazm der ki, «Peygamberimiz üç gün farz namazların dışında dışarı çıkmadı. Dördüncü gün dışarı çıkıp buyurdu ki: «Allah (c.c.) ümmetinden yetmiş bin kimseyi, hesapsız olarak cennete koyacağını bana vâ'detti. Ben bu üç gün içinde fazla istedin, Allah'ı (c.c.) gayet kerim ve rahim buldum. Bu yetmiş binin her birinin yerine yetmiş bin daha verdim. Ben, "Ya Rabbi, benim ümmetim bu adede ulaşıyor mu?" dedim. Allah (c.c.) "Bu adedi araplardan tamamlarım." buyurdu.»

Anlatırlar ki, gazide bir çocuğu esir almışlardı ve onu açık artırmak ile satmak için delîle vermişlerdi. Çok sıcak bir gün idi. Çadırda duran bir kadının gözü o çocuğa ilişti. Çadırdan koşarak çıktı. Çadırdakiler de arkasından gittiler. Kadın o çocuğu sırtına bağrına bastı ve güneşte yanmasın diye kendini ona gölge yaptı ve feryat edip bu benim çocuğumdur, dedi. Bunu görenler, ağlayıp sızladılar ve işleri bırakıp onun şefkatinin çokluğuna şaşılar. O anda Resûlullah da araya geldi. Vak'ayı ona anlattılar. Resûlullah kadının merhametine ve onların ona şefkat edip ağlamalarına memnun oldu ve: «Siz o kadının şefkati ne şaşırırsınız mı?» buyurdu. Onlar da: «Evet, ya Resûlallah.» dediler. Resûlullah buyurdu ki: «Allah'ın (c.c.) size rahmeti, bu kadının çocuğu-

nu olan rahmetiâden fazladır.» Bunun üzerine müslümanlar hiç görümemiş bir sevinçle oradan dağıldılar.

İbrahim-i Edhem der ki: «Bir gece tavafta yalnız kaldım. Biraz yağmur yağdı. Dedim ki, ya Rabbi, beni öyle güneşten koru ki, benden hiç günah sadır olmasın. Kâ'be-i Şerife içinden bir ses işittim, diyor ki, sen güneşten temiz olmak diliyorsun ve bütün kullar da bunu diliyor. Eğer hepisi günahahtan temiz tutarsam, ihlan ve rahmetimi kimse gösterteyim.»

Böyle hadîsler çoktur. Kendisine korku galib olan kimseye bu hadîsler şifâdır. Gâfil olanlar ise, şunu düşünmelidir ki, bu hadîslerin câmlâyle anlatılıyor ki, bazı mü'minler cehennemde girecektir ve onların en sonucusu yedi bin yıl sonra çıkacaktır. Eğer farzedelim müslümanlardan bir kişiden başka kimse cehennemde girmese de, o kimse-nin kendisi olabildiğine göre, korku ve ihtiyat yolunu elden bırakmamalı, elinden geldiği kadar, cehennemde girecek kimse olmamaya çalışmalıdır. Eğer cehennemde bir gece kalmamak için, bütün dünya lezzetlerini bırakmak gerekirse, bırakmalıdır. Nerede kaldı ki yedi bin yıl. Vethâsîl havf (korku) ve recâ mutedil olmalıdır. Nitekim Hz. Ömer (r. a.) der ki: «Eğer münâdî, çağırıp dese ki, yarın (kıyâmet gününde) bir kişiden başka hiç bir kimse cennete girmiyecektir; o kişi olacağını âmîd ederim. Ve eğer cehennemde yalnız bir kişi girecek diye çağırırsa, o kimse olmaktan korkarım.»

KORKUNUN HAKİKATI VE KİŞİMLERİ

Bil ki, havf yüksek makamlardandır. Onun fazileti, sebep ve semeresine güredir. Sebebi ise, daha önce de anlatıldığı gibi ilâm ve marifettir. Bunun için Allah (c.c.) buyurur ki: «Allah'tan ancak ilâm kulları korkar.» (Fâtır sûresi, âyet: 28). Resûlullah (s.a.v.) da buyurur ki: «Hikmetin başı Allah korkusudur.» Onun semeresi ise, iffet, verâ ve takvâdır. Bunların hepsi saadet tohumudur. Zîrâ arzu ve şehvetleri bırakıp sükûtiyya sabretmeyince âhîret yolunda ilerlemek mümkün olmaz. Hiç bir şey de korku kadar arzu ve şehvetlere mâniî olmaz.

Bunun için Allah (c.c.) kendisinden korkarlarda hiddiyet, rahmet, ilim ve rızayı şu üç âyetle toplamıştır: «Hiddiyet ve rahmet, Allah için günahlardan kaçanlardır.» «Allah'tan ancak ilâm kulları korkar.» (Fâtır sûresi, âyet: 28). «Allah onlardan razıdır, onlar da Allah'tan razıdır.» (El-Beyyine sûresi, âyet: 8) buyurulmaktadır.

Havfın semeresi olan takvâyı, Allah (c.c.) kendi zâtına izafe ediyor ve buyuruyor ki: «Fakat sizden ancak takvâ Allah'a ulaşır.» (Hac sûresi, âyet: 37).

Resûlullah buyurur ki: «İnsanları kıyâmet meydanında topladıkları gün, münâdîler, uzakdakilerin ve yakındakilerin duyacağı bir sesle çağırıp derler ki, ey insanlar, sizi yarattığım günden beri bütün sözlerinizi işittim. Bugün de siz benim sözcümü dinleyiniz. Bugün yaptığınız bütün işleri size hatırlatacağım. Ey insanlar, siz bir nesib kayde-

nuz. Ben bir meseb koydum, Siz koyduğunuz mesebi seçtiniz ve benim mesebimi bırakınız. Ben size: "Allah katında en şerefliiniz en müttakilerinizdir" dedim. Siz şerefli filân oğlu filândır, dediniz. Bugün de biz kendiliğimize mesebimizi alır ve sizin mesebimizi atarız. "Müttakiler nerededir?" diyecek. Sonra bir sancak kaldırılır ve müttakiler o sancığı arkasından giderler ve hepeli sorgusuz cennete girerler.»

Bunun için Allah'tan korkanların sevâbı kat kattır. Nitekim; «Allah'ın huzurunda hesap vermektен korkanlara cennette iki derece vardır» buyurulmaktadır.

Resûlullah buyurdu: «Allah (c.c.) buyurur ki, izzetim ve celâlim hakkı için bir kalbe iki korku ve iki emniyet birleştirmem. Eğer (kullarım) dünyada benden korkarsa, âhirette onu emin kılarım. Eğer dünyada emin olursa, âhirette ona korku veririm.»

Resûlullah yine buyurdu ki: «Allah'tan (c.c.) korkandan her şey korkar. Allah'tan korkmıyama, Allah her şeyle korkutur.»

Yine buyurdu ki: «Sizin en çok akıllınız, en çok Allah'tan korkmanızdır.»

Yine buyurdu: «Hiçbir mü'minin gözünden sinek kanadı kadar bir damla yaş akmaz ki, o yaş onun yüzüne cehennem ateşinden perde olmasın.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın korkusuna hatırlayıp tûyleri ürperen kulun günahları ağaç yaprakları gibi dökülür.»

Yine buyurdu: «Allah korkusundan ağlayan kimse, memeden çikan süt, geri memeye girmedikçe o kimse ateşe girmez.» Yani ateşe girmesi imkânsızdır.

Hı. Aşık (r.a.) der ki: «Resûlullah'a dedim ki, Ya Resûlallah! Senin ümmetlerinden hiç kimse hesapsız cennete girer mi? Resûlullah buyurdu ki, "Kendi günahını hatırlayıp ağlayan kimse girer.»

Resûlullah buyurdu ki: «Hak Teâlâ yanında, Allah korkusundan akan göz yaşlarından ve Allah yolunda akan kan'dan daha mukaddes bir damla yoktur.»

Yine buyurdu ki: «Yedi kimse Hak Teâlâ'nın himayesinde olurlar. Ocuları bir, yalnuş İken Allah'ı anıp da gözünden yaş akan kimseidir.»

Hanzala (r.a.) der ki: «Resûlullah'ın huzurunda idik. Biz öyle nasihatlar yaptık ki, kalbimiz mahzun oldu ve gözlerimizden yaşlar aktı. Sonra evime geldim. Hanımamla bazı sözler konuştuk ve dünya kalmamıza daldık. Resûlullah'ın nasihatini ve ağlayıp ağlamamızı hatırlayınca, feryâd edip "Ah! Hanzala münafık oldu" dedim. Hı. Ebû Bekir'e rastladım, "Hanzala münafık oldu" dedim. "Ey Hanzala sen münafık olmadın," dedi. Resûlullah'ın yanına gittim ve "Hanzala münafık oldu, ya Resûlallah!" dedim. Resûlullah buyurdu ki: "Hâşâ, Hanzala münafık olmadı." Sonra vâkı olan hâli ona anlatım, Resûlullah buyurdu ki: "Ya Hanzala! Bil ki, eğer benim yanında olan hâliniz üzere kabaydınız, melekler nerede size rastlasalar, sizinde musafaha ederlerdi (toka-laplırdı). Fakat ya Hanzala saat saati tutmaz.»

Eserler:

Şehî der ki: «Hiç bir gün korku bana galib olmadı ki, e gün bana bir hikmet kapısı açılmasın.» Yani, kalbimde bir ibret gösterdimesin. Yahya bin Muaz der ki: «Mü'minin ezza korkusu ve af ümidi arasında ki günaha iki arsan arasındaki tiki gibidir.»

Yine Yahya bin Muaz der ki: «Zavalı insanı değil, eğer fakirlikten korktuğu gibi ehemmeneden korksaydı, cennete girerdi.» Kendisine, kıyamette kim daha emindedir? diye sordular. «Yarın kıyamet en çok emni olanlar, bugün en çok korkanlardır.» dedi.

Bir kimse Hasan-ı Basri'ye: «Kalbimizi korkudan parçalayan kimsenin sohbeti hakkında ne dersin?» diye sordu. Hasan: «Sizi bugün korkutmakla yarın size emniyete ulaştırın kimsenin sohbeti, size bugün emniyet verip yarın korkuya düşüren kimsenin sohbetinden hayaldim» dedi.

Ebu Süleyman-ı Darakî der ki: «Korku bulunmayan hiçbir kalb yoktur ki, harap olmasın.» Hz. Ali der ki: «Resûlullah'a ya Resûlullah: "Tanı işleri yaparken kalpleri korku içindedir" âyetinden maksat hürsâlik ve alın mı? dedim.» Resûlullah buyurdu ki: «Hayır, namaz, oruç ve sadakadır ki, mü'minler bunları edâ edip kâbeli olmamasından korkarlar.»

Muhammed bin El-Münkerid, ağladığı zaman, gözyaşını yüzüne sürerdi ve: «Duydum ki, gözyaşı değen yer, cehennem ateşiyle yanmaz.» derdi.

Seddik (r.a.) der ki: «Ağlayınız. Eğer ağlayamazsanız, ağlar gibi görününüz.»

Ke'bül-Ahbar der ki: «Ağlayıp gözyaşın yüzüne akmasına, bir dağ kadar altın sadaka vermekten daha çok severim.»

Ömer bin Abdülaziz der ki: «Allah korkusundan akan bir damla gözyaşı, bin altın sadaka vermekten daha çok severim.»

HAVFIN (KORKUNUN) DERECELERİ

Bil ki, havf, kalp hâllerinden bir hâldir. O, kalpte meydana gelen bir acı atışıdır. Onun sebep ve semeresi vardır. Sebebi, him ve marifettir. Şöyle ki, ahiret tehlikelerini düşünüp kendi heâlikinin sebeplerini gördüğünde mevcut gören kimsede mutlaka bu korku atışı meydana gelir. Bu mertebe de iki marifet ile hâsil olur:

Birinci marifet: Kendi suçlarına, günahlarına, taatının âfetlerini ve kötü ahâlliklerine hakkıyla görür. Hak Teâlâ'nın kendisine ihsan ettiği nimetlerdeki takasratıyla şa kimsese benzer ki, bir padişahın sonuz nimet ve iyiliklerini görmüş ve onun haremüne çok hıyanet etmiş. Taptığı hizmetleri, padişahın öğrendiğini anlar. Padişahın çok gayret sahibi, intikamcı ve korkusuz olduğunu bilir. Yine, padişahın yanında bir şefaatçisi, aracı ve onunla bir yakınlığı olmadığını da bilir.

Durum bu şekilde olursa kendi hâlini gördüce mutlaka onun kalbinde korku ateşi meydana gelir.

İkinci marifet: Kendi sıfatlarından dolayı değil, Kendi acısını düşünüp İlahî kudretin azametinden korkar. Nitekim arslanın pençesine düşen, kendi günahlarından dolayı değil, belki o arslanın sıfatından korkar. Zira bilir ki, onun helâki, arslanın yaratılışının icbâdır. Halbuki kendi sıfatından hiç korkusu yoktur. Bu, korkunun en yüksek derecesidir. Bu itibarla Allah'ın sıfatlarını bilen onun cehdi, kibriya, kuvvet, kudret, korkusuzluk ve üstünlüğünü anlayan, şöyle der, eğer bütün âlemi helâk edip hepsini ebedî cehennemde buldurursa, onun mülkünde serre kadar bir şey ekilmez. Bu korku, günahlardan temiz olmaları bilen Peygamberlerde bile olur. Allah'ı, daha çok tanıyan, daha çok korkar. Bunun içindir ki, Resûlullah buyurdu ki: «Ben hepimizden Allah'ı daha çok bilir ve ondan daha çok korkarım.» Allah (c.c.) buyurur ki: «Allah'tan hakkiyle ancak âlim kuldan korkar.» (Fâtiha sûresi, âyet: 38) Çok câhdi olan kimse, daha çok Allah'tan emin olur. Davud (a.s.) a vahiy geldi ki: «Ey Davud! Benden, kükremiş arslandan korkar gibi kork.» Havfın sebebi bu anlattıklarıdır.

Havfın (korku) semeresi ise, kalbe, bedende ve bazı azâlarıdır. Kalbe olan semeresi, dünya arzularını kendine acı göstermelidir, onda isteği kalmamalıdır. Bir kimseye bir kadının, yahut bir yemeğin arzusu gâlib olsa, arslanın pençesine, yahut gazâbı bir padişahın zindanına düşse, o arzular kalmas. Belki korku ve ızdırapta olmağa için, bütün işi huşû; haddü; mülâhaza, mârakabe olur. Onda ne kibir, ne hâsed ne dünya hura ve ne de gâlet kalır. Havfın bedende ki semeresi, eziklik, zayıflık ve sararıp solmaktır. Azâlarda onun semeresi, onları günahlardan temizleyip edep ve taat üzere tutmaktır.

Havfın (korku) dereceleri çeşitlidir. Eğer kendini havf sebebiyle arzulardan menederse, ona iffet denir. Eğer harâmıdan menederse, ona vera' denir. Eğer şübbelerden, yani helâli olup da harâm ihtimali olan şeylerden menederse, ona takvâ denir. Eğer şöhret arzı olmayan her şeyden menederse, ona sadık denir. O kimseye de Siddîk denir. İffet ve vera' dediklerimiz takvânın kapsamına girer. Takvâ, vera' ve iffet sadığın kapsamına girer.

Gerçek havf, bu anlattığımızdır. Yoksa görseniz döküp o yaşı alıp «La havfe velâ kuvvete illâ billâh» deyip aldırmanak değildir. Buna kadınların ağlaması denir, havf denemez. Zira bir şeyden korkan, mahakkak ondan kaçır. Kaftanının içinde yılan gören kimsenin «Lâ havfe..» deyip aldırmanası mümkün değildir. Belki onu kendinden uzaklaştırmaya çalışır. Zinnar-ı Misri'ye dediler ki, kul ne zaman korkar? «Bir hastalığa yakalanıp da âlem korkusundan bütün arzu ettiği şeylerden el çektiği zaman.» dedi.

HAVFIN (KÖRKUNUN) DERECELERİ

Bil ki, havfın üç derecesi vardır: Zayıf, kuvvetli ve mütedil. Bu derecelerden makbul olan mütedil olanadır. Zayıf havf, kadınların üceliği gibi işe yaramaz, etkisi olmaz. Kuvvetlisinden de yolsu ve ümitsizlik doğur; yahut hastalanmak, akıllı yitirmek ve helâk olmak hâlleri olabilir. Bunların ikisi de kötüdür. Zirâ havf, haddisâtında tevâhid, marifet ve muhabbet gibi bir kemâl değildir. Bu sebeptendir ki, Allah'ın sıfatlarından olması câz olmamıştır. Çünkü havf (korku) âcizlik ve çaresizlik olmadan olmaz. Çünkü için sonu meçhûl olup tehlikesinden korunmaktan âcizlik olmayınca havf olmaz.

O hâlide nasıl Allah'ın sıfatı olur ve onda kemâl olur? Belki onun kemâl olması gâfil olan kimselerin hâlice bakmaktır. Bu, çocukları eğitip öğretmek ve hayvanları doğru yola sevk etmek için kullanılan kırbağ gibidir. Eğer kırbağ tesiri olmayacak kadar zayıf olursa, ne çocukların eğitip öğretilmesine vesile olur, ne de hayvanları doğru yola sevk etmeye vakti olur. Eğer kuvvetli olursa, çocukları ve hayvanları yaralayıp öldürür. Bunun ikisi de kötüdür. Belki havf, mütedil olmalıdır ki, günahlardan menedip hâste sevketsin. İlim çok olanın havf mütedil olur.

Şöyle ki, havf, ifrat derecesine varınca, reccâ tarafını düşürür. Zayıf oluncu için sonunu ve onun tehlikelerini müâhaza eder. Korkmayıp da kendine âlim adını takan kimsenin tahsîl ettiği ilim değil, beyhûde şeylerdir. Topki hikmetten haberi olmadığı hâkte, kendine hâkim edni takip çarşılarında dolayan yalancı müneccim gibi. Zirâ bütün marifetlerin başlangıcı, kişinin kendini ve ma'budunu bilmesidir. Kendini ayıp ve kusuru ile, ma'budunu celâl ve kibriyasıyla ve bütün âlem helâk olursa da, onu korkusuz ve pervasızlığı ile tanımaktır. Bu iki marifetten korkudan başka bir şey ortaya çıkmaz. Bunun için Resûlullah buyurur ki: «İlmün başlangıcı, Allah'ı cebbârlık ve kahhaslık sıfatıyla tanımak; sonu da, bütün işlerini ona havale etmektir.» Bil ki, sen hiçbir şeye kâdir değilsin. Hastâ bir şey değilsin. O hâlide bunun bilen bir kimsenin korkmaması mümkün değildir.

HAVFIN ÇEŞİTLERİ

Bil ki, havf âhiret tehlikesini bilmekten doğan bir şeydir. Herkesin aklına bir türlü tehlike gelir. Bazı kimselerin aklına cehennem fikri düşüp korkusu bu yüzden olur. Bazı kimselerin kalbine, cehenneme yol teşkil eden hususlar gelir. Meselâ: Teybe etmeden önce öürüm, yahut günaha girerim, yahut kalbimi gâfil kaplar, yahut harekâtında bir günaha sebep olurum, yahut dünyalık toplamak ve nimetlerin çoğuluğu sebebiyle kendimde serâçılık meydana gelir, diye korkmaktır. Yahut kıyamette kul hakkı sebebiyle cezalandırılırım, yahut kötülüklerim açığa çıkar vezil, rûsva olurum diye insan korkar.

Yahut aklına gelen çirkin fikirleri, Allah'ın bûdiğini düşünüp korkar. Bunların faydası şudur ki, neden korkarsa, onun telâfisinde olur. Eğer günaha girmekten korkarsa âdetinin yolundan kaçır. Allah'ın, kalbini bûdiğinden korkarsa, kalbini temiz tutar. Dâğerleri de böyledir. Korkanların çoğu son nefesten korkar. Yani (Allah korkusu) son nefeste imana kurtarıp kurtaramayacağından korkar. Bundan daha büyük korku, başlangıç korkusudur. Yani ezelden saadetine mi, şekâvetine mi hükümlenmiştir, diye olan korkudur. Zîrâ son, başlangıcın fer'idir.

Bu hususta asıl şudur ki, Peygamberimiz minbere çıktı her iki elinde birer kitap vardı. Sağ elindeki kitabı kaldırıp «Allah (c.c.) cennetliklerin adını bu kitaba yazdı. Bundan ne eksilir, ne de artar. Bana kimseler şekâvet ehlinin amelini yaptılar. Öyle ki, herkes onları şekâvet ehli bilir. Sonra Allah, ölümden bir saat önce de olsa onları şekâvet yolundan dönderip saadet yoluna iletir. Said, ezeli takdirde said olmandır. Şaki de, ezeli takdirde şaki olmandır.»

Bunun için basiretli insanların korkusu, âkıbet korkusudur. Kâmil korku da budur. Nitekim Allah'tan ezeli sıfatı sebebiyle olan korku, kendi günaha sebebiyle olan korkuya nisbetle kâmilidir. Zîrâ Celâl sıfata sebebiyle olan korku, asla görülden çıkmaz. Ama günahattan ötürü olan korku, bazen olur ki, görülden çıkar. Günahattan vazgeçtim, niçin korkayım deyip mağrur olur.

Velhâsıl Resûlullah'ın en yüksek derecede, Ebû Cehl'in en aşağı derecede olduklarını; bunların ikisinin de yaratılmadan önce vesile ve cinayetleri olmadığını; Resûlullah'a, hiç kimse hâlâyete vesile olmadığını; marifet ve taat yoluna muvaffak olduğuna; ona verilen ilhamın zorlamasıyla, kendini marifet ve taat yoluna verdiğini; kendisine açılan şeyleri gizleyemediğini; öldürücü zehir olan şeylerin kendisinden uzaklaşmamak için çare bulamadıklarını; Ebû Cehl ise, basiret yolu kapanmışından doğru yola muvaffak olmadığuna; doğru yola muvaffak kalmayınca da aruların âfetlerini bilmeden, bunlardan el çekmediğini bilen kimse, Resûlullah ve Ebû Cehl'in buna mecbur olduklarını; ancak Allah'ın irâdesi icâbe birinin sebebsiz olarak şekâvetine hükmedilip cehennemde kadar koşarak gideceğini; diğerinin ise, saadetine hükmedildiğini ve kahr zinciri ile en yüksek dereceye çıkacağını anlatır.

Ö hâle dilediği gibi hükmeden ve kimseden korkusu olmayandan korkmak lâzımdır. Bunun için Allah (c.c.) Davud'a (a.s.): «Benden, küçükmüş arslandan korkar gibi kork.» diyor. Arslan, seni öldürmek isterse, kimseden korkmaz. Öldürmesi, hayânet ve isyân sebebiyle değildir, belki arslanlığın hükümünün icâbe budur. Seni bırakması da, onun şefkâti ve merhametli sebebiyle değil, belki onun yanında kıymet ve itibarın olması içindir. Allah'ın (c.c.) bu sıfatlarına bilen kimse'nin, korkusuz olması mümkün değildir.

SU-İ HATİME (KÖTU AKİBET VE NETİCE)

Evl ki, korkanların çoğu, kötü akıbetten korkmuşlardır. Çünkü insanın kalbi döndürüldür. Ölüm zamanı dehşetli bir zamandır. Kalbin neye karar kalacağı belli değildir. Hattâ âriflerden biri der ki, eğer bir kimseyi elli yıl tevhid üzere bilsem ve bir duvarın arkasına geçip benden gâlib olsa, onun tevhid üzere olduğuna şahitlik yapmazam. Zira kalbin hâli belli değildir, kalb döndürüldür, hangi tarafa döndüğünü bilemem. Yine âriflerden biri der ki, eğer kona, evin kapısında çehit olarak ölmeyi mi, yoksa odanın kapısında ecclikle ölmeyi mi severim? deseler odanın kapısında ecclikle ölmeyi severim, diye cevap veririm. Zira evin kapısına varıncaya kadar, müstümanlığımın kalıp kalmayacağını bilmem.

Ebu'd-Derda yemin edip, dedi ki: «Hiç kimse, ölümler zamanında, imanına geri alıncı alamayacağına emin olamaz.»

Şehîd-i Tüsterî der ki: «Saddıklar, her nefeste kötü akıbetten korkarlar.»

Süfyan-ı Sevrî ölümler zamanında teryât edip ağladı. Ona dediler ki, «Ne ağlıyorsun? Allah'ın affı senin günahından büyüktür.» Süfyan dedi ki: «Eğer tevhid üzere öleceğimi bilsem, dağlar kadar günahım olsa yine gam çekmezdim.»

Büyük âkıdardan biri döürken malı bir kimseye verdi ve: «Benim tevhid üzere ölmemin işareti şudur. Eğer o işareti görürsen, ona şükür olarak bedem için alıp şehrin çocuklarına dağıt ve "bugün İslâm kimsenin düşüncesidir, selâmetle kurtuldu" de. Eğer o işareti görmezsen, şehrin halkına tembîh et ki, benim namazımı kalmazınlar ve bana aldanmazınlar. Tâ ki, ölümden sonra müral olmayayım.» dedi.

Şehîd-i Tüsterî der ki: «Mürşidler, günaha girmekten, ârifler ise, küfre düşmekten korkarlar.» Ebu Yezîd-i Bestâmî der ki: «Mescide gitmeye azmettiğim zaman, bir zünnar görür ve o zünnarın beni küllüğe götürmesinden korkarım. Mescidin kapısından içeri girmeye kadar bu hâl devam eder. Her gün beş vakit namaz için kendimde bu hâl görürüm.»

İsa, (n.s.) havarîlerine dedi ki: «Siz günahattan korkuyorsunuz. Biz Peygamberler ise, küfürden korkarız.» Peygamberlerden biri yıllarca açlığa, susuzluğa ve çıplaklığa mübtelâ oldu. Allah'a kendi hâlinde ağlayıp yalvardı. Ona vahiy geldi ki: «Kalbini küfürden korumamız yetmez mi ki, onunla kâinat etmeyip dünyâlık da istiyorsun.» Böylece vahiy gelince, o Peygamber tevbe ve istiğfar edip: «Ya Rabbi kâinat ettim.» deyip yaptığı sualın mahcubiyetinden başına toprak saçtı. Kötu akıbetin delillerinden biri, müna'fikliktir. Bunun için sahabeler, kendileri için müna'fiklikten korkarlardı.

Hasan-ı Basrî der ki: «Eğer ben kendimde müna'fiklik olmadığını bilsem, yeryüzümdeki herşeyin benim olmasından daha çok sevinirdim.»

Yine der ki: «Kalbin dile uygun olmaması münâfıklık cümlesindedir.»

SAF İNANCIN ÖNEMİ

Bil ki, bütün veâflerin ve peygamberlerin korktuğu sû-i hatime, (kötü âkibet) ölümler zamanında imanın alınmasıdır. İmanın alınmasının sebepleri çoktur ve onun ilmi gizlidir. Ancak bu kitapta sikri mümkün olan şey, iki sebepten meydana gelir: Biri, bir kimse, bâtil bir hâdî'ata inansın ve ömrü bu inanç üzerinde geçsin. O inancın yanlış olduğuna tahmin etmesin. Ölümler zamanında perde açılıp hakikat-i hâl anlaşılınca, diğer inançlarında da şübheye düşebilir. Zîrâ inancına itimad kalmaz. Bu tehlike, hâdî'atçılar ile zühd ve vera' sahibi olsalar da, kalâm ve istidâil ilmiyle uğraşanlar içindir. Ama saflar ve selâmet ahlî olan kimseler ki, İslâmın sâhîbine bakıp Kur'an-ı Kerim ve hâdislerle amel ederler, bu dağdağdan emin olurlar.

Bunun için Resûlullah (s.a.s.) buyurur ki: «Kocakarıların dinini alın, Cennet ehlinin çoğu saf olanlardır.» Bunun içindir ki, geçmiş büyükler, kalâm ilmini ve eşyanın hakikatini araştırmayı menetmişlerdir. Zîrâ bunları bağarınayanların, çabuk bid'at batağına düşeceklerini bilmişlerdir. İmanın alınmasının diğer bir sebebi de aslında onun imanı sayıf olup dünya sevgisi ona gâlib olduğu için, Allah sevgisi mağlûp olur.

Ölümler zamanında bütün arzuların lezzetini ondan alıp zorla onu dünyadan çıkarıp arzulamadığı yere götürülmesi emredildiğinde, kendisine yapılan bu muameleyi hoş görmediği için, o mağlûp ve sayıf olan Allah sevgisi tamamıyla gider.

Şu kimselere benzer ki, çocuğuna sevgisi vardır, fakat bu sevgi sayıftır. Çocuğu, onun sevdiği bir şeyi ölümlerden alırsa mahakkak ona düşman kesilir ve o sayıf sevgi tamamıyla gider. Bunun içindir ki, şehidlik derecesi, büyük bir derecedir. Zîrâ o anda dünya sevgisi kalbinden çıkması, Allah sevgisi onu kaplamış ve böyle iken ölümler yönelmiş. Bu hâlde ölürse, büyük günahkar olur. Zîrâ bunun gibi hâller, çabuk değişir, kalb o hâlde devamlı kalmaz.

O hâlde kalbinden Allah sevgisi, diğer şeylerden kuvvetli olan kimse, o sevgi onu diğer şeylerden alıkoyduğu için, kendini tamamıyla dünyaya vermez. Bunun için o kimse, ölümler zamanında, anlatılan tehlikeden emin olur. Ölümler zamanı gelince, onu dosta kavuşma zamanı bîlir ölümler kerih görmez. Allah sevgisi ona gâlib olup dünya sevgisi tamamıyla gidip yok olması, onun hâs-n-ü hatimesine âlâmet olur.

O hâlde bu tehlikeden kurtulmak isteyen kimse, hâdî'at yolundan uzak olup Kur'an-ı Kerim'de ve hadiste olan şeylere inanmalı ve Allah sevgisini kalbine gâlib etmeye ve dünya sevgisini de sayıflıtmaya çalışmalıdır. Dünya sevgisi kalbinden, şeriatın hududunu geçtikçe sayıflar. Böylece dünya kendisine ağır gelir ve ondan nefret eder. Allah sevgisi de, daima Allah'ı anıp onun dostlarıyla sohbet etmekle ve dün-

yaşı seven Allah'ın düşmanlarıyla sohbet etmekten kaçınmakta kuvvetlidir. Eğer dünya sevgisi gâlib olursa, iş müşköl olur.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «Allahihüm de ki: Eğer babalarınız, ağullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabilesiz, elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz şey-variği, hoşlandığınız evler, siz, Allah'tan onun Peygamberinden ve onun yolunda cihâddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri (azabı) gelinceye kadar bekleyin. Allah lâsıklar' topluluğunu doğru yola sevkettirir.» (Tevbe sûresi, âyet: 24) buyrulur.

HAVFİN (KORKUNUN) İLÂCINI ELDE ETMEK

Bil ki, din makamlarının başlangıcı yakîn ve marifettir. Yakîn ve marifetten korku doğar. Korkudan zühd, sabr ve tevbe doğar. Zühd ve tevbeden sadâ, ihlâs ve sükir ve fikre devamlılık doğar. Bundan da üniyet ve muahabbet doğar ki, makamların sonu budur. Rıza, tedvîz (iş Allah'a havale etmek) ve şevk muahabete tabidir. O hâlde yakîn ve marifetten sonra Kimya-yı Saadet havfır, (korkudur). Havftan sonra gelen her şey, havfsız olmas. Havf da üç yolla elde edilir:

1 — Bilim ve marifetle elde edilir. Zîrâ kendini bilen, Allah'ı tanıyan kimse, zarûri olarak Allah'tan korkar. Çünkü arslan pençesine düşen ve arslanın ne olduğunu bilen kimseyle, arslandan korkmasa için tedbir ve ilâca ihtiyacı olmaz. Hattâ arslanın pençesine düşmek, korkunun kendisi olur.

Allah'ın (c.c.) kemâl, celâl, kudret ve ihtiyâcsızlığını ve kendi zavallılık ve helâkîni bilen kimse, gerçekte kendini arslanın pençesinde görür. Belki Allah'ın ezeli takdirini bilen, kıyamette her ne olacak ise, olmasına hükmettiğini anlayan, hâzırına vesilesiz saadet ve hâzırına da hayânetsiz şehvet verdiğini ve irâde ve arzusu nasîl taalluk etti ise, öylece taksimat yaptığını bilen ve bu hususta değişiklik ve tebeddülât da olmadığını kesin olarak anlayan kimse, muhakkak korkar.

Bunun için Resulullah buyurdu ki: «Musa ile Adem (a.s.) karışıklık olarak ortaya dellî koyup söylediler. Musa, "Ey adem Allah sana cennetli makam yaptı ve sana şu kadar tutuldu yaptı. Allah'a niçin delî oldun? Ve hâl ve kendini belâyâ saldın?" dedi. Adem: "O günah eslede bana yazılmış mı idi?" dedi. Musa: "Evet" dedi. Adem: "Ben Allah'ın hükmüne muahabefet edebilir miyim?" dedi. Musa: "Edemezsin" dedi. Böylece Adem Musa'ya gâlib olup Musa cevap veremedi.» Korkunun doğduğu marifetin kısımları sonsuzdur. Hâlbîki şudur ki, marifet fazla olanın korkusu da fazla olur.

Bir gün Cebrâil ve Rasulullah ağlaşıyorlardı. Vahiy geldi ki: «Ben sizi emin etmişim; niçin ağlıyorsunuz?» dediler ki, ya Rabbi, senin mekrinden emin değiliz. Allah (c.c.) «Öyle olmak gerekir.» buyurdu. Bu korku, belki Allah, (c.c.) bize emin olun temest, belki denemek için

olur ve onun altında bizleri anlamaktan âciz olduğumuz gibi bir zar olur diye düşünüyordunuz.

Bedir gazası günü, İslâm ordusu sayıf olduğu için, Resûlullah çok korktu ve: «Ya Rabbi, eğer bu müslümanlar belâk olursa, yeryüzünde sana ihâdet edecek kimse kalmaz.» dedi. Ebu Bekir Sıddık dedi ki: «Ya Resûlallah, niçin Allah'a sarar ediyorsunuz? Zaten o size yardım emeyi va'detmiştir. Va'dini bozacak değildir.» Sıddıkın makamı, va'de güvenmek makamı idi. Resûlullah'ın makamı, Allah'ın mekrinden korkmak makamı idi. Allah'ın mekrinden korkmak daha üstündür. Zira kimse, ilâhî emrini, onun mâlûkündeki tedbirinin düzenini ve takdirinin ipucunu bilemez.

2 — Eğer insan, marifet elde etmekten âciz olursa, havf (korku) sahipleriyle sohbet etmelidir. Böylece taklitle de olsa korku ona da sirâyet eder. Tıpkı yılanın sıfatını bilmeyen çocuğu, babasının yilandan kaçuğunu gördüğü için, yilandan korkması gibi. Ancak taklitle olan bu korku, ârifin korkusundan sayıftır. Zira o çocuk, bir kaç defa yalancının yılanı eliyle tuttuğunu görürse, taklitle ondan korktuğu gibi, yine taklitle emin olup ona el atar.

O hâlde havfı, taklîl olan kimsenin, emin olan gâfillerle ve bühâssa âlim görünenleriyle sohbet etmekten kaçınması gerekir.

3 — Eğer sohbet edecek marifet ehli bulamazsa —ki bu zamanda onlar gâyet nâdir ve pek azdır— onların sıratlarını ve hâllerini dinlemeli ve hikâyelerini okumalıdır. Bu münasebetle biz havf hususunda meleklerin, Peygamberlerin ve velilerin hâllerinden bazı şeyler anlatabilirim ki, az bir aklı ve idrâkı olan kimseler, melekler, Peygamberler ve veliler ve insanların en arifli olanlar bu derece korkunca, başkalarının daha çok korkması gerektiğini anlatırlar.

PEYGAMBERLERİN VE VELİLERİN HİKÂYELERİ

Rivâyet edilir ki, şeytan küntlendiği zaman Cibrâil ve Mikâil durmadan ağlaşıyorlardı. Allah (c.c.) onlara vahiy gönderip: «Niçin ağlıyorsunuz?» dedi. «Ya Rabbi senin emulandırmamız emîn değildir. Onun için ağlıyoruz.» dediler. Allah Teâlâ: «Böyle olmak gerek: emîn olmamasınız.» buyurdu.

Muhammed bin El-Münkedir der ki: «Cehennem yaratıldığı zaman, bütün melekler ağlaştılar. İnsan yaratılınca, melekler ağlamayı kestiler. Zira cehennem insan için yaratıldığına anladılar.»

Resûlullah buyurdu ki: «Cibrâil bana her geldiği zaman Allah korkusundan ürkiyordu.»

Kes'in rivâyetine göre: Resûlullah buyurdu ki: «Cibrâil'e, Mikâil'e niçin hiç güldüğünü görmüyorum diye sordum. Cibrâil, Mikâil yaratıldığından beri gülmemiştir, dedi.»

İbrahim Hâli namaza durduğu zaman, külbânın coşması bir mil mesafeden işitilirdi.

Mücahid der ki: «Davud (a.s.) başına sudeye koyup kırk gün ağladı. Ta ki, gözyaşlarından eller bitti. Nihayet nida geldi ki: "Ey Davud, niçin ağlıyorsun? Açsan, yemek verelim; çıplaksan, elbise verelim.» Davud böyle bir ah çekti ki, nefesinin nteşinden o biten eller yandı. Allah (c.c.) onun tevbesini kabul etti. Davud: «Ya Rabbi, benim günahımı elimin ayasına yaz ki, onu hiçbir zaman unutmuyayım.» Allah Teâlâ duasını kabul etti. Ve elini yemeğe ve içmeye uzatmazdı ki, o yanrı görüp günahını hatırlayarak ağlamasın. Basen kendisine verdikleri bir bardak su, bardak tam su dolu değil iken, gözünden akan gözyaşlarıyla dolardı.

Rivâyet edilir ki, Davud (a.s.) o kadar ağladı ki, takati kalmadı: «Ya Rabbi, benim ağlamama, merhamet etyle.» deyince, vahiy geldi ki: «Ey Davud! Yoksa günahını unuttun mu?» Davud: «Ya Rabbi, günahımı nasıl unuturum ki, günah işlemeyen önce, Zebûr okurken akan sular, esen rüzgârlar dururdu. Kuşlar başına toplanırdı. Çöledeki vahşi hayvanlar mührabâdan etrafını sarartırdı. Şimdi o şeylerden hiçbirini bende yoktur. Ya Rabbi, bu ne yalnızlıktır?» dedi.

Allah (c.c.): «Ey Davud! O taat ünsiyeti idi. Bu da, günah yalnızlığıdır. Ey Davud! Adem, hâtfamla yarattığım ve ruhumdan ülediğim kulum idi. Meleklerin ona sude etmelerini emrettim; ona kerâmet hil'atını giydirdim; başına vekir tacını vardım. Yalnızlıktan şikâyet etti. Havva'yı ona yoldaş yarattım. İhsânı da cennete koydum. Ondan bir günah sadır olunca, onu zelli ve çıplak huzurumdan reddettim. Ey Davud! Dinle ve sadakâtle dinle! Sen bize itaat ederken biz de sana itaat ederdik. Her ne dilersem, onu sana verirdik. Şimdi günah işledin, sana mübâlet verdik. Şimdi öğüt tevbe edersen, tevbeni de kabul ederiz.» buyurdu.

Yahya bin Kesir der: «Rivâyet edilir ki: Davud, kendi günaha için ağlamak istediği zaman, yedi gün hiç yemek yemeydi ve hanımların yanına gitmezdi. Ondan sonra çöle çıkardı. Ve Süleyman'a (a.s.) Davud'un feryâtı lîgânını dinlemek isteyen mahûkkatın gelmeleri için çağırmasını emrederdi. Bunun üzerine insanlar şehirlerden, kuşlar yuvalarından, vahşi ve yirtici hayvanlar çöllerden ve dağlardan, Davud'un ağlayacağı yere gelmeye başlardı. Sonra Davud Allah Teâlâ'nın senâsıyla başlardı. İnsanlar feryat ederlerdi. Ondan sonra cennet ve cehennemnin sıfatlarını anlatırdı, ondan sonra da kendi günahından dolayı feryât ederdi. Öyle olurdu ki, korku ve dehşetle çok kimseler helâk olurdu. O anda Süleyman (a.s.) onun başucunda dururdu. "Ey baba! Öyle ağladın ki, senin feryâtından çok kimseler öldü. Artık yetiştir." derdi. Ve tabutları getirip herkesin kendi cenazesini kaldırmasını emrederdi. Bir gün o mecliste kırk bin kişi vardı. O kırk binden otuz bini öldü. Davud'un iki cariyesi vardı. Onların görevi, korku zamanında Davud'un azâhının birbirinden ayrılmasın için, onu tatap keneklenirdi.»

Yahya bin Zekerıyya, Beyt-i Mukaddeste ibâdet ederdi. Halbuki daha çocuktu. Diğer çocuklar onu oynamaya çağırırlardı. Ben oynama-

mak için yaratılmadım, derdi. Orbeş yağma gelince, insanlardan uzaklaşp sahraya göçerdi. Bir gün babası arkasından gitti. Baktı ki, Yahya ayağını suya sokmuş ve susuzluktan ölecek duruma gelmiş: «Ya Rabbi, senin izetlin hakkı için, senin yanında makamının neresi olduğuna bilmeyince su içmem.» diyor. Ve o kadar ağlamış ki, yüzünde et kalmamış; hattâ dişleri bile dışardan belli oluyor. Bunun için insanlar görmesin diye, yüzüne bir deri parçası bağlanmıştı. Peygamberlerin hayatında bunun gibi hâller çoktur.

SAHARE VE SELEFİN HİKÂYELERİ

Bil ki, Seddik (r.a.) bu kadar büyüklüğü ile bir kuş görse: «Keşke kuş olaydım.» derdi. Ebu Zer (r.a.): «Keşke bir ağaç olaydım.» derdi. Aişe (r.a.): «Keşke adım sanam olmayaydı» derdi. Ömer (r.a.) bazen Kur'an-ı Kerim'den bir âyet duyunca düşüp bayılırdı, hasta olurdu. İnsanlar günlerce onun hâlini sermaye giderlerdi. Çok ağlamaktan onun yüzünde sıyah bir çığı vardı. «Keşke anneme beni doğarmayaydı.» derdi.

Bir defa bir evin kapısının önünden geçerken, bir kimse namaz içinde Kur'an okuyordu. Tur süresinden: «Şühhasiz Rabbinin azabı olacaktır.» (Tur süresi, âyet: 7) âyetine gelmişti. Ömer, düşüp, bir duvara yaslandı. Çok güçsüz kalmıştı. Sonra onu evine götürdüler. Bir ay hasta yattı. Kimse onun hastalığının sebebini bilemedi.

Hüseyin bin Ali, her abdest aldığı zaman, benzi sararırdı. Bu ne hâldir? derlerdi. «Kımin huzuruna çıkacağımı bilmiyor musunuz?» derdi. İbn-i Mahzeme Kur'an okumaya dayanamazdı.

Bir gün İbn-i Mahzeme'nin hâlini bilmeyen bir yabancî adam onun yanında, «Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, eşîler gibi Allah'ın huzurunda toplayacağınız gün, Suçluları da susuz olarak cehennemde süreceğiz.» (Meryem süresi, âyet: 85 - 86) âyetini okudu. İbn-i Mahzeme: «Ben mürtaklerdenim, müttakilerden değilim. Bir daha oku.» dedi. O kimse bu âyeti bir daha okuyunca, feryâd edip canını Allah'a teslim etti.

Hatem-i Asem der ki: «Güzel makamla mağrur olma. Cennetten daha güzel makam olmaz. Adem Peygamberin ne çektiğini bilir misiniz? İbâdetin çökluğü ile mağrur olma. Şeytanın başına ne geldiğini bilir misiniz? Bu kadar bin yıl ibâdet etmişli. İhsân çökluğü ile mağrur olma. Bekâm-ı Eaur, Himde öyle bir dereceye varmıştı ki, Allah'ın kem-i Azamını bilirdi. Ounun hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu: «Onun gibiler köpek gibidir» Büyüklerin sohbetine kavuştuğuna da mağrur olma. Çünkü Resûlullah'ın akrabaları onunla beraber yaşadılar, meclisinde bulundular, fakat müslüman olmadılar.» Sırr-ı Bekâî der ki: «Her gün acuba yürüm kararı mı diye burnuma bakırlım.»

Atayı Selâm çok korkanlardan idi. Kırk yıl gülmeydi. Hiç gökyüzüne bakmazdı. Bir defa gökyüzüne bakınca, korkusundan düşüp haylıdı. Her gece acaba mesh oldum mu, (hayvan şekline girdim mi) diye eliyle üstünü yoklardı. İnsanlara bir kıtlık ve belâ gelse, bunlar benim kötülüğümden oldu diye ağlardı. Eğer ben ösem, insanlar kurtulurdu, derdi.

Ahmet bin Hanbel der ki: «Korku kapılarından bir kapı bana açıldı diye dua ettim. Duam kabul oldu, fakat aklımı oynatacağımdan korktum. Bunun üzerine ya Rabbi, bana dayanabileceğim kadar korku ver, dedim. Duam kabul oldu ve kalbim sakinleşti.»

Abidlerden birini ağlarken gördüler. Neden ağlıyorsun? dediler.

«Bugün insanları mahşerde arzedecekler diye çağırılacağı sanıyordum korkuyordum.» dedi.

Bir kimse Hasan-ı Basri'ye «Nasılsın?» dedi. «Denizde gemileri parçalanıp her biri bir tahta üzerinde kalan insanların hâli nasıl olur?» dedi.

Hasan-ı Basri der ki: «Hadiste gelmiştir ki: Bir kimseyi bin yıl sonra cehennemden çıkarırlar, keşke ben o kimse olaydım.» Hasan-ı Basri, buna hatimesinin (son nefesinin) kötü olup ebedî cehennemde kalmaktan korktuğu için söylüyordu.

Ömer bin Abdülaziz'in bir cariyesi vardı. Bir gün cariye uykudan uyanınca: «Ey Emire'l-Mü'minin! Gârib bir rüya gördüm: Cehennemde kâdınlarıydı. Üzerinde Sirat köprüsü kurulmuştu. Ömer Abdülmelik bin Mervan'ı gördüm. Ona, Sirat'tan geç dediler. Çok gülmekten cehenneme düştü. Ondan sonra oğlu Velid bin Abdülmelik'i getirdiler. O da onun gibi cehenneme düştü. Ondan sonra Süleyman bin Abdülmelik'i getirdiler. O da öylece cehenneme düştü. Sonunda seni getirdiler.» dedi. Bunu der demez, Ömer bir nara attı ve düşüp haylıdı. Cariye feryâd edip «Allah hakkı için senin sağ salım geçtiğini gördüm.» dedi. Cariye böyle feryât ediyordu. O da baygın hâlide, elini ayağını vuruyordu.

Hasan-ı Basri çok gülmezdi. Onu daima böyle görürlerdi. Sanki boynunu vurmaya götürülen bir esirmitiş gibi duruyordu. Ona dediler ki, bu kadar ihlâsle niçin böyle üzgün ve kalbin yanaktır? Deddi ki: «Neye emin oluyum? Belki benden sadır olmuş bir şey sebebiyle Allah bana düşman olmuş ve ne yaparsan yap, ben sana rahmet etmem demişdir. Bu mertebeden sonra benim çabıma ve mücahedemle ne faydası olur?

Bunun gibi hikâyeler çoktur. Şimdi dikkat et ki, onlar bu kadar tâzilet ve mertebe ile korkuyorlardı. Sen ise emin ve korkusuzsan, ya onların günahı çoktu ve senin günahın yoktur. Ya da onların marifetli çoktu ve senin marifetin yoktur. Ve sen bu kadar câhil ve akılsızsan

ki, günahlarının çokluğu ile beraber eminsin ve onlar bu kadar hastret ve marifet sahibidir ki, taatlerinin çokluğu ile beraber korkuyorlar.

KORKMAK VE UMMAK ARASINDA FARK

Bir kimse sorabilir ki, havf ve recânın fâzîleti hakkında çok haberler gelmiştir. Fakat bunların hangisi daha fâzîletlidir, hangisi gâlib olmalıdır? Bili ki, havf ve recâ iki lâğtır. İlâca fâzîletli değil, faydalı demir. Nitekim daha önce de anlatıldı ki, havf ve recâ noksan sofatlardır. İnsanın kemâli; Allah'ın marifetine gümülme, Allah'ın zikri, fikri onu kaplayıp evveli ve sonu gözetmeyip gündüki vakte bakmakla olur. Hatta gündü vakte değil, vaktin sahibine bakmalıdır. Zîrâ havf ve recâyâ bakmak ona engel ve perde olur. Fakat bu hâl, nâdir olur.

O hâle dümme yaklaşan, kimse de recâ gâlib olmalıdır. Çünkü recâ muhabbeti artırır. Bu dünyadan ayrılan, Allah'ın muhabbetiyle ayrılmalıdır ki, Allah'a kavuşmak ona saadetin tâ kendisi olsun. Çünkü en büyük zevk sevgiliye kavuşmaktır. Gâfil olan kimseye ise havf gâlib olmalıdır. Çünkü onun için recâ'nın gâlib olması, öldürücü şehirdir.

Eğer takvâli olup hâlleri doğru ve sağlam ise, onun için havf ve recâ mütedil olup eşit olmalıdır. İbâdet ve taat hâlinde olursa, recâ gâlib olmalıdır. Zîrâ münesette kalbin saf olması muhabbetle olur. Recâ da muhabbet sebebidir. Günah vaktinde ise havf (korku) gâlib olmalıdır. Eğer havf gâlib olmazsa, günah işleyebilir. Demek ki, havf ve recâ, değişik zamanlar ve değişik hâllere göre değişen bir lâğtır. O hâle havf ve recânın hangisi daha üstündür diye sorulduğunda kesin cevap verilmez.

DÖRDÜNCÜ ASIL

FAKİRLİK VE ZÜHD

Bili ki, din yolunun esas, dört asıl üzerinedir. Bunlar Müstümanlık üvânında anlatılmıştır. Onlar, insan nefsi, Allah Teâlâ, dünya ve âhirettir. Bu dört şeyin ikisinden sakınmalı, ikisini de istemelidir. Sakınılacak şeylerin biri nefstür ki, Allah'ı bulmak için kendi nefsinden sakınıp kaçmalısn. Diğer de dünyadır ki, âhireti bulmak için dünyadan kaçmalısn.

O hâle sana ikdim olan, kendi nefsinden yüz çevirip Allah'a yönelmektir. Sabır, korku, tevbe bunun mukaddimelerindedir. Dünya sevgisi ise mühlükattan (helâk edicilerden) dir. Nitekim ilâcı anlatıldı. Dünyaya düşman olup ondan kesilmek de, münciyattandır. Biz şimdi münciyatı anlatalım. Münciyat, fakirlik ve zühdten ibârettir.

FAKİRLİK VE ZÜHD

Bil ki, fakir, ihtiyacı olan şeye sahip olmamıştır. İnsanın önce kendi bekasına ihtiyacı vardır. Ondan sonra gözyaşı, mala ve burun gibi nice şeylere ihtiyacı vardır. Bunlardan hiçbirisi onun elinde ve tasarrufunda değildir. Zengin ise, başkasından müstağni olup ihtiyacsız olan kimsedir. Bu da Allah'tan başkası için mümkün değildir. Çünkü Allah'tan başka vücuda gelen gerek cih, gerek insan, gerek melek ve gerekse şeytan herkesin varlığı ve bekâsa kendilerinden değildir. O, hâde bunların hepsi hakikatte fakirdir.

Bunun için Allah (c.c.): «Zengin olan Allah'tır. Siz hepimiz fakirsiniz.» (Muhammed süresi, âyet: 38) buyurdu. İsa (a.s.) fakiri böyle tarif etti ve: «Ben kendi amelime rehlinim. Amelimin anahtarını benim elimde değildir. O hâde benden daha fakir kim var?» dedi. Belki Allah Teâlâ da bunu beyân edip buyurur ki: «O zengin ve rahmet sahibidir. Döerse, hepimiz helâk edip başka bir kavim yaratır.» (Kerâm süresi, âyet: 133).

O hâde bütün mahliûkat fakirdir. Fakat fakirlik, tasavvufçuların elinde, kendini bu sıfat üzere gören ve kendine bu hâl gâlib olan kimseye denir. Yani kendisinin hiçbir şeye mâlik olmadığına ve ne dünya hususunda, ne yaratılış hususunda elinde hiçbir şey olmadığını bilir.

Bazı ahmaklar der ki, insan hiç taat ve ibâdeti olmadığı zaman fakir olur. Eğer taat ve ibâdeti olursa fakir olmaz. Zira taat sevâbına mâlik olur. Bu söz şeytanın onların kalbine attığı ümitsizlik ve dinsizlik tohumudur. Şeytan, akıl ve zekâ iddiasında bulunan bu ahmakları bu şekilde yoldan çıkarır. Bu kötü mânâyı yaldızlı sözlerle gösterip onları aldatır. Onlar bunu, akıllıca bir anlayış sanırlar.

Bu, şu kimseye benzer ki, «Allah'ın elinin her şeyi vardır. İnsan Allah'tan ayrılmadıkça fakir olmaz.» der. Belki taat eden de fakirdir.

Nitekim İsa: «Taat de benim elimde değildir. Belki ben taate rehlinim.» dedi. Velhâsıl burada maksat, tasavvufçuların istiklâhındaki fakirliği anlatmak değildir ve yine insanın her şeye muhtaç olduğuna anlatmak da değildir. Belki malla ilgili olan fakirliği beyân etmektir. İnsan, muhtaç olduğu yüzbin şeyin fakiridir. Mala ihtiyacı onlardan birisidir.

O hâde bil ki, malın olmaması iki hâlden ayrı değildir; ya insanın malı olur da kendi arzusuyla o maldan elini çeker. Yahut malı kazanamaz, arzusuyla elini maldan çekerse, buna zâhd denir. Eğer mal kazanmak elinden gelmiyorsa, buna fakirlik denir.

Fakirliğin üç hâli vardır:

Birincisi, malı yoktur. Fakat mal kazanmak için elinden geldiği kadar çalışır, çabalar. Böyle olan kimseye harfî fakir denir.

İkincisi, ne mal ister, ne de reddeder. Verirse alır, Vermedikleri zaman kanaat eder. Buna kanaatkâr fakir denir.

Üçüncüsü, mal istemediği gibi verdikleri zaman da, almak istemez. Buna da sâhid fakir denir. O hâlde biz önce yalnız fakirliğin fâziletini, ondan sonra da sâhidin fâziletini ve fakir olan kimsenin, mala hürasî olsa bile fakirlik fâziletinden mahrum olmadığını beyân edelim.

FAKİRLİĞİN FAZİLETİ

Bil ki, Allah Teâlâ: «O ganîmet, fakir mühasirler içindedir.» (Haşır sûresi, âyet: 8) buyurup fakirliği, hicrete takdim buyurmuştur.

Resûlullah buyurur ki: «Allah (s.e.) çoluk çocuk sahibi olan zahid fakiri sever.»

Yine buyurdu ki: «Ey Bîkâ! Bu dünyadan zengin değil, fakir olarak gitmeye çalış.» Yine buyurdu: «Benim ümmetimin fakirleri, zenginlerden beyûz yıl önce cennete gireceklerdir.»

Diğer bir rivâyette: «Kâk yıl önce.» gelmiştir. Belki kırk yıl rivâyetiyle haris fakir ve beyûz yıl rivâyetiyle de kanaatkâr fakir kastedilmektedir.

Yine buyurdu: «Benim ümmetimin en iyileri, fakir olanlardır ve cennete çok çabuk girerler de onlardır.»

Yine buyurdu ki: «Benim iki sanatım vardır. Onları seven beni sevmiş olur. Biri fakirlik, diğeri de harp etmektir.»

Rivâyet edilir ki: Cebrâil, «Yâ Muhammed! Allah'ın sana selâmı vardır. Buyurur ki: Yeryüzünün dağlarına altın edip Habîbim nereye gidersen, onları onun yanında geçdireyles istiyor mu?» dedi. Resûlullah: «Ey Cebrâil, bunu Allah'tan istemiyorum. Çünkü dünya, evsiz olanların evi ve malîz olanların mahdir. Dünyada mal toplamak, akâbitarın işidir.» Cebrâil: «Yâ Muhammed! Allah seni sabîî söz üzere şahîd eylesin.» dedi.

İsa (a.s.) uyuyan bir kimsenin yanından geçti. Ona: «Ey kişi! Neye yattıyorsun? Kalk Allah'a an.» dedi. O kımse: «Sen ne istiyorsun?» «Ben dünyayı istiyenlere beraktım.» dedi. İsa: «Ey dost! Öyleyse huzur içinde ve kalb rahatlığı ile uy.» dedi.

Musa (a.s.) uyuyan bir kimsenin yanından geçti. Toprak üstüne yalmış ve başının altına bir kerpîç koymuştu. Bu kıldından başka da bir şey yoktu. «Yâ Rabî, senin bu kulun ziyî olmuş. Hiçbir şeye mâlik değildir.» dedi. Vahiy geldi ki: «Ey Musa! Bir kimeseye dönüp ona tamamen teveccüh edersen, bütün dünyalığı ondan alacağına bilmiyor musun?..»

Ebü Râfi' der ki, bir gün Resûlullah'a bir misafir geldi. Resûlullah'ın misafire yedirecek hiçbir şeyi yoktu. Bana: «Fîlân Yahudî'ye git. Size veresiye bir miktar un versin. Parasını Receb ayının başında vereceğim.» buyurdu. Ben Yahudî'ye gidip isteyince, hayır, vâlihi rehînsiz vermem, dedi.

Resûlullah'a şîlere haber getirdim. Resûlullah buyurdu ki: «Allah hakkı için ben yerde de emînîm, gökte de emînîm. Eğer verseydi, âderdim. Öyleyse benim zıhdımı o Yahudî'ye ver, hatırı hoş olsun.»

Bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil oldu: «Kâfirlerden bir kısmına dünya hayatının süsü olarak verdikimiz ve onları bunda fitneye düşürmek için laydalandırdığımız şeye (mal ve saltanata) sakan gözucu ile de olsa bakma! Sana verdiğimiz Allah katunda daha hayırlıdır.» (Taha sûresi, âyet: 131).

Kâtû'l-Ahtar der ki, Musa'ya vahiy geldi ki: «Ey Musa! Eğer fakirlik sana yürünü dönerse, onu "ey salâhlerin âlâmeti methaba!" diye karpıla.»

Peygamberimiz buyurdu ki: «Cenneti bana gösterdiler. İçindekilerin çoğunu fakir gördüm. Cehennemi bana gösterdiler. İçindekilerin çoğunu zengin gördüm.»

Yine buyurdu ki: «Cennette az kadın gördüm. Onlar nerdedir? dedim. "Onları altın ve süslü elbiseler bağladı" dediler.»

Rivâyet edilir ki: «Bir peygamber bir gün deniz kenarından geçerken, baktı ki, bir balıkça, Allahın adıyla deyip ağrı attı. Ağrıya bir şey düşmedi. Diğer bir balıkça, şeytanın adıyla deyip ağrı attı. Ağrıya çok balık düştü. O peygamber: "Ya Rabbi, bütün mülkün senin olduğuna bilirim. Fakat bunun hikmeti nedir?" dedi. Allah (c.e.) meleklerle buyurdu ki, o iki kimsenin cennetteki yerlerini o peygambere gösterin. Yerlerini gösterince, o peygamber, "Teselli oldum ya Rabbi," dedi.»

Peygamberimiz buyurdu ki: «Peygamberlerden en son cennete giren Süleyman peygamberdir ve benim ashabımdan en sonra cennete giren Abdurrahman'dır. Bu da, zengin oldukları içindir.»

İsa (a.s.) buyurdu ki: «Zengin çok zor cennete girer.»

Resûlullah buyurdu ki: «Allah sevdiği kullarına behîşlere mühtekâ eder. Eğer çok severse ilânı eder.» «İltinâ nedir? Ya Resûlullah!» dediler. «Ona ne mal verir, ne de çoluk çocuk.» buyurdu. Mûsa (a.s.) dedi ki: «Ya Rabbi, insanlardan senin sevdiğilerin kimlerdir ki, onları ben de seveyim.» Allah buyurdu ki, nerede fakir görürsen, onlardır. Yâni benim bütün dostlarım fakir olanlardır, dedi.

Peygamberimiz buyurur ki: «Kıyamet gününde fakiri getirirler. İnsanlar birbirlerinden ötür dilodikleri gibi, İlek Teâlâ da fakirlerden ötür diler ve: "Ey kulum! Dünyayı senden estigensem, seni her gördüğüm için değildi, belki sana hifâatler ve mükâfatlar vermek içindi. Şimdi yürü, insanlar arasında benim namam için sana bir günlük yemek, yahut elbise verenlerin elinden tut. Onu sana bağışladım." der. O gün insanlar ter içinde kalırlar. O büyük kalabalığın arasında grip kendisine iyilik etmiş olanların elinden tutup dışarı çıkarır.»

Yine buyurur ki: «Fakirlerle dostluk edip onlarla aşınalık edin ve onlara iyilik yapın. Çünkü onların yolunda saadet vardır.» «O saadet nedir? Ya Resûlullah!» dediler. Buyurdu ki: «Kıyamet gününde onlara denir ki, size bir parça etmek, ya bir içim su, ya bir kaftan, ya da bir eski parçaya verenlerin elinden tutup cennete götürün.»

Hâ. All'nın Peygamberimizden rivâyet ettiğine göre, Peygamberimiz buyurur ki. «İnsanlar, dünyalık toplamaya ve binâlar yapma-

ya başlayıp fakirlere düşman keşilince, Allah Teâlâ onlara döbet şey verir: Zamanın kılıcı, sultanın zulmü, kadınların hüsnü ve kâfirlerin şerket ve kuvveti.»

İbn-i Abbas der ki: «Bir kimseyi fakir olduğu için aşağı gören ve zengin olduğu için de naz tutan mel'umdur.»

Derler ki, zenginler Süfyan'ın meclisinde aşağı görüldükleri kadar, hiçbir mecliste aşağı görülmediler. Onları İleri saffa almazdı. Arkada dururlardı. Fakirleri kendine yakın bulundururdu.

Lokman hâkim oğluna: «Yavrum! Eski elbise ile gördüğün kimseyi hakir görme. Çünkü onun Rabbîyle senin Rabbin birdir.» dedi.

Yahya bin Mûaz der ki: «Zavallı insanı, eğer fakirlikten korktuğu gibi ehemmenmeden korksaydı, ikisinden de emin olurdu. Ve eğer dünyayı istediği gibi, cenneti isteseydi, ikisine de kavuşurdu. Ve eğer mahirde insanlardan korktuğu gibi, bâzıda Allah'tan korksaydı, her iki cihânda da bahşıyar olurdu.»

Bir kimse İbrahim-i Edhem huzuruna onbir akçe getirip bu akçeleri sana hibe ettim al, dedi. İbrahim almazdı. O kimse çok ısrar etti. İbrahim dedi ki: «Senin maksadın benim adımı fakirlerle defterinden silmektir. Maksadın olmayacaktır.»

Resûdillâh Hz. Aîşe'ye buyurdu ki: «Ey Aîşe! Yarın kıyamet gününde beni bulmak istersen, fakirler gibi yaşa; zenginlerden uzak ol ve ezbâsen yurtdışından çıkarıp gitme.»

KANAATKÂR FAKİRİN FAZİLETİ

Bil ki, Resûdillâh buyurdu: «Kendisine İslâm dininin yolu gösterilip ona kıfâyet miktarı mal verilen ve o mala kanaat eden kimseye ne mültü.» Yine buyurdu ki: «Eğer fakirler canı gönülden fakirliğe razı olsalar, fakirliğin sevâbına kavuşurlar, yoksa kavuşamazlar.»

Bu kâfir-i şerifte haris fakir için sevâp olmadığına işaret vardır. Fakat diğer hadislerde, haris fakirler için de sevâp olduğuına işaret vardır. Yine buyurdu ki: «Herşeyin bir anahtarı vardır. Cennet kapısının anahtarı da, sabırlı fakirleri sevmektir. Sabırlı fakirler, kıyamet gününde Allah ile beraberdirler.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın en çok sevdiği kulları, mevcut olana kanaat edip Allah'ın takdir ettiği nâsibe razı olurlar.»

Yine buyurdu ki: «Yarın kıyamet gününde hiçbir fakir ve zengin yoktur ki, dünyada iken günlük yiyeceklerinden başka bir şeye mâlik olmamasını istemesin.»

Allah (c.c.) İsmail'e (a.s.) vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey İsmail! Biz kalbi kırık olanların yanında ara.» İsmail: «Onlar kimlerdir?» dedi. Allah (c.c.): «Sabırlı fakirlerdir.» buyurdu.

Resûdillâh buyurdu ki: «Kıyamet gününde Allah Teâlâ benim has ve seçkin kullarım merededir? der. Melekler, onlar kimlerdir? Ya

Rabbî! derler. Allah (c.c.), onlar benim hükmeime rıza verip kanaat eden müslüman fakirlordır buyurur. Bunun üzerine Allah, onların hepsini cennete götürür diye emir buyuracaktır. Halbuki bütün insanlar benim hesaplıdır.»

Ebu'd-Derda (r.a.) der ki: «Ömürleri daima eksilmekte olduğu hâlde üzülmeyip de dünyalığın artmasına sevinenlerden hiç kimse yoktur ki, akılda noksanlık olmasın. Ya Sübhanellah! Dünyada ne hayır vardır ki, onun artması sevinmeye sebep olsun.»

Bir kimse Amir bin Abdül-Kaysîyi ziyarete gitti. Amir tere otu ile ekmecek yiyordu. O kimse, «Ey Amir, bunlarla kanaat ediyor musun?» dedi. Amir, «Esen bazı kimseleri bilirim, bundan da az şeyle kanaat etmişlerdir.» dedi. O kimdir? dedi. Amir, «Ahireti atıp dünyaya atan kimse bundan daha az şeyle kanaat etmiştir.» dedi.

Bir gün Ebu Zer (r.a.) oturup insanlarla konuşuyordu. Hanım gelip: «Esen burada oturmuşsun. Allah hakkı için evde hiç yiyecek yoktur.» dedi. Ebu Zer: «Bizim önümüzde bir dar boğaz vardır ki, ondan yükü hafif olandan başka hiç kimse kurtulamaz.» dedi. Hanımı bu sözü duyunca, teselli oldu ve dönüp gitti.

SABREDEN FAKİR, ŞÜKREDEN ZENGİNDEN ÜSTÜNDÜR

Bil ki, sabreden fakir mi, yoksa şükreden zengin mi üstündür diye ihtilâf etmişlerdir. Doğrusu, sabreden fakir üstündür. Anlatılan mâniâretin tanınması, sabreden fakirin üstün olduğunu gösterirler. Ama için nakikatını bilmek istersem, gerçek şudur ki, seni Allah'ın zikrinde ve muhabbetinden alıkoyan herşey, köleliktir. Bazı kimseler için fakirlik ve bazı kimseler için de zenginlik mâni olur.

Bunun tafsil, kıfâyet miktarı malın olması, olmamasından ziyedir. Çünkü kıfâyet miktarı olan mal dünyalıktan sayılmaz, belki âhîret anğıdır.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Ya Rabbî, yeteri kadar Muhammed ailesine rızık ver.» Çünkü kıfâyet miktarından fazla olmama daha iyidir. Çünkü hırs ve kanaatte fakir ve zengin hâli birdir. Gerek haris fakir olsun, gerek haris zengin olsun, ikisi de mala beğli ve onunla meşgul olurlar. Fakat şu kadar var ki, fakir beşeri ihtiyaçlardan dolayı çok zahmet ve meşakkat çekmiş olur ve çektığı zahmetlerle dünyadan nefret etmiş olur. Mü'min dünyaya sevgilî ne kadar az olursa, Allah'a dostluğu o kadar fazla olur. Dünya fakirin zindanı olunca, bu hâli sevmiyorsa da, ölümler zamanında onun kalbi dünyaya az meyiler. Zengin olanlar, dünyadan zevk aldıkları için, dünyaya alışmıştır. Dünyadan ayrılmak ona zor gelir. Kalbe göre ikisinin arasındaki fark çok büyüktür. Hastâ ibâdet ve münacat vaktinde, fakirin bulunduğu hâli, hiçbir zaman zengin bulamaz. Çünkü zenginin zikri dil ucu ile ve kalbin zahiri ile olur. Gönlü yarı ve kırık olup ediyet ve sözcüğü çekmeden, zikrin lezzeti onun içine sirâyât etmez.

Yine bunun gibi kanaatte de ikisi beraber olsalar, yine fakir üstündür. Ama eğer fakir haris, zengin de kanaatkâr olsa, şöyle ki, o mal elinden çıksa hiç üzülme ve malın şükürünü de etse, onun kalbi, şükür ve kanaatle temizlenir; dünyanın alışkanlık ve rahatıyla buluşmaz. Haris fakirin kalbi, gerçi hürsa buluşmuştur, fakat eziyet, sıkıntı, güm ve kader çekmekle temizlenir.

O hâlide şükreden zenginle haris fakir birbirine yakın olur. Ama gerçekte her birinin, Allah'a yakınlığı ve uzaklığı, dünyadan ayrılığı ve ona olan ilgisi miktarına göredir. Eğer zenginın nazarında malın olup olmaması bir olsa, kalbi dünya malından boş olsa ve malı muhtaç fakirler için saklasa, nitekim Aişe (r.a.) bir gründe yüzbin akçe dağıttı ve kendi için bir akşelik et alıp onunla iftar açmadı. Bu derece, kalbi bu sıfat üzere olmayan fakirin derecesinden üstündür. Ama eğer fakir ve zenginın dünyaya olan ilgileri bir olursa, her ne kadar zengin hayırlar edip sadakalar verse de, fakir daha üstündür.

Haberde geldi ki, fakirler şikâyet için Resûlullah'a haber gönderdiler: Zenginler dünya ve âhiretin bütün hayrına aldılar: Sadaka veriyorlar, hacca gidiyorlar, zekât veriyorlar ve gazaya gidiyorlar. Biz bu insanların birini yapamıyoruz. Resûlullah onların gönderdiği kimsayı gülmeye karşılık ve buyurdu ki: «Ben onları severim. Onlara da ki, fakirliğe sabredentere, Allah Teâlâ üç hastet verir ki, onları hiçbir zaman zenginlere vermez: Birincisi, cennette öyle köşkler vardır ki, cennettekiler onları, dünyadakilerin yıldızları gördüğü gibi görürler. Ö köşkler yalnız fakir olan Peygamberlerin, yahut fakir olan şehitlerin, yahut fakir olan mü'minlerin makamıdır. İkincisi, fakirler begüzel yıl önce cennete girerler. Üçüncüsü, fakir bir kere "Sübhane Allah ve lâ ilâhe illallah ve lâ ilâhe illallah ve lâ ilâhe illallah" dese, zengin de bunu dese ve bin dirhem de sadaka verse, yine fakirin eriştiği dereceye erişemez.»

Fakirler, Resûlullah'ın bu sözlü müyünce, «İz razıya, biz razıya» dediler. Resûlullah'ın böyle buyurmasının sebebi şudur ki, Allah'ı zikir, öyle bir tohumdur ki, yumuşak, boş, üzgün ve kırık bir kalb buca onda çok tesir eder. Ama zenginın kalbini dünya nimetleriyle sevinçli bulunca, ondan aşrayıp kaçar. Tipki sert bir taşa düşen darı tanelinin aşrayıp kaçması gibi. Mademki herkesin derecesi, kalbinin Allah'a yakınlığı, zikir ve muhabbetle meşgûl olması miktarıncadır ve zikir ve muhabbetle meşgûl olması, kalbin başka geye ünsiyet peyda olmaması miktarıncadır, zenginlerin kalbi de dünya ile ünsiyet peyda olmaktan boş olamaz; o hâlide bu iki kalb nerde bir olur?..

Bazen zenginler kendilerine hüsnü zanda bulunuyorlar: Dünya malına dalmış den, kendilerini azâde sanıyorlar. Bu, apaçık alâmetidir. Çünkü azâde olmanın alâmeti, Hz. Aişe'nin, yüzbin akçenin tamamını toprağa saçarak gibi, dağıtmasıdır. Eğer mal içinde olup mala bağlı kalmamak kolay olsaydı, bu kadar peygamberler niçin dünya

malından sakınırlardı ve niçin dünya malından sakınmı diye emrederlerdi.

Hatâ Resûlullah dünya gâhibinin önüne gelip kendini arzederdi: «Benden uzak ol, benden uzak ol.» dedi. İsa (a.s.) der ki: «Dünya ehlinin malına bakmayın. Zîrâ onun parânesi İnanı halâvetini kalbinizden izâle eder.» İsa (a.s.) bunu çunun için söylüyor ki, dünya yönünden kalbe doğacak halâvet, Allah'ın zikriyle çekilir. Zîrâ iki halâvet bir kalbe toplanmaz. Meydana gelen iki (zât) şeyden biri hak, biri de bâtıl olmaktan başka değildir. Kalb bâtıla bağlandığı kadar haktan ayrılır. Bâtıldan ayrıldığı kadar da hakka yaklaşıp.

Ebü Süleyman-ı Daranî der ki: «Fakirin bir şey arzu edip de o eline geçmediği zaman, bir kere "ah" demesi, zenginin bin yıllık ibâdetinden üstündür.»

Bir kimse Bişr-i Hafî'ye dedi ki, çoluk çocuğum çok ve hiçbir gelirim yoktur. Bana dua edin. Bişr-i Hafî dedi ki: «Çoluk çocuğum, evde yemek yok, um yok deyip de sen bunları alamadığın için, yüreğine dert olduğu zaman, sen benim için dua et. Çünkü o zaman senin duası benimkinden üstündür.»

FAKİRLİĞİN EDEBLERİ

Bil ki, fakirliğin edebleri bâtında (kalben) razı olmak ve zahîrde (dilye) şikâyet etmemektir. Fakirin, bâtında üç hâl vardır: Birincisi, fakirliğine sevinip şükreder ve fakirliği, Allah tarafından verilene verilen sadece bir inâyet olarak bilir. İkincisi, şükretmese de ve fakirliği sevmese de, Allah'ın ilmi ve takdirini köksü görmez. Nitekim kan aldırın kimse, bunun acısını sevmiyorsa da, kan aldirmaktan memnundur.

O hâlede fakirlikte bu da yüksek bir derecedir. Üçüncüsü, fakirliğin Allah'tan gelmesini sevmiyor. Bu haram olup fakirliğin sevâbeni gösterir. Belki her zaman Allah'ı, şanına lâyık şekilde bîlip onu ayıplamak ve işini reddetmek câiz olmadiğine iktisat etmelidir. Zahîrde de şikâyet etmeyip sabır ve tahammül perdesini korumalıdır.

Hı Ali buyurur ki: «Bazen fakirlik, cezamız tâ kendisi olur. Bu nam lâmeti, köksü huyla olup fakirlikten ve Allah'ın hükmünden şikâyet etmektir. Bazen de fakirlik saadet olur. Onun işareti güzel ah-lâkî olup kimseye şikâyet etmemek ve Allah'ın takdirine şükretmektir.»

Hâdise: «Fakirliği gizleyip açığa vurmamak, büyük bir (manevî) hazinedir.» Fakirliğin bir edebî, zenginlerle kâhıp oturmamaktır. Sevrî der ki: «Zenginler çevresinde dolaşan fakirin riyakâr olduğunu; sultanlar çevresinde dolaşan fakirin hırız olduğunu bil.»

Düğer bir edebî de, elindeki kadar sadaka verip dünya malını kendinden uzaklaştırmalıdır.

Resûlullah buyurdu ki: «Bazen bir dirhem yârbîn dirhemden üstün olur.» Ne zaman? Ya Resûlallah! dediler. «Bir kimse, yalnız iki

dirhemle malik olup da birinci sadaka verdiği zaman yüzbin dirhem sadaka vermekten hayır olur.» buyurdu.

VERİLENİ ALMA KURALLARI

Şüpheli olan bir şeyi almamalıdır ve ihtiyacından fazlasını da almamalıdır. Ancak fakirlere hizmet ediyorsa, onlara harcamak için alabilir. İnsanlar arasında alıp gizlice fakirlere sadaka vermek, Sadıkların derecesidir. Eğer bunu yapamıyorsa ya kendisi onu halk içinde fakirlere versin, yahut mal sahibine ısmartınsın, o versin. Ama sadaka verenin niyetini bilmek de önemlidir. Bunu hediye olarak mı, sadaka olarak mı, yahut rıyâ için mi veriyor? Eğer hediye olarak veriyorsa içinde minnet olmasayaksa, onu kabul etmek sünnettir. Eğer bazısının minnetsiz, bazısının da minnetli olacağını biliyorsa, minnet olmasayacak miktarı alsın. Minnet olacak miktarı almasın.

Bir kimse Resûlullah'a bir miktar yağ, bir miktar katık ve bir koyun getirdi. Koyunu geri çevirdi ve geriğini aldı.

Bir kimse Fetih-i Musulî'ye eli dirhem getirdi. Fetih dedi ki, hâdise: «Bir kimse istemeden kendisine verilen şeyi (tamamıyla) almayıp geri çevirirse, Allah'ı reddetmiş gibi olur.» buyurulmaktadır. Ve bir dirhemini alıp mütebakisini geri çevirdi.

Hasan-ı Basri de bu hâdise rivâyet ederdii. Fakat bir gün bir şahıs bir kese akçe ve güzel sübuceler getirdi. Hasan kabul etmedi ve: «Va'ı veren kimse insanlardan bir şey alırsa, mahşer gününde Allah'ın huzurunda zerre kadar kıymet ve itibar görmeyecektir.» dedi. Hasan-ı Basri'nin bunu kabul etmemesinin sebebi, onu va'ı karşılığında verdüklerini bilmemesidir. İhlâsına hâle gelmesini istemeydi. Bir kimse, bir dostuna bir şey bağışladı. Dostu dedi ki, bak; eğer kabul ettiğim takdirde senin yanında kıymetimin artarsa, kabul ederim, yoksa kabul etmem.

Süfyan hiç kimseden bir şey almazdı ve: «Eğer aldığımı söyleyeceklerini bilseydim, alırdım.» derdi. Yâni alsam onu insanlara anlattıp ve lâl atıp minnet edecekler. Bazı kimseler de yalnız özel dostlarından alırlar, başkalarından almazlar. Bütün bunlar minnetten sakındıkları için idi.

Diğri-i Hafl der ki: «Şur-ı Sekati'den başka hiçbir kimseden bir şey istemedim. Onun sühdümü, kendisinden yordum.» Eğer rıyâ için veriliyorsa, almamak daha da önemlidir. Büyük sâtlardan birine bir şey verdiler, almadı. Niçin almazdı? diye sordular. Dedi ki, «Onlara acıdığı için almazım. Zira sabretmeyip söyleyeceklerini biliyorum. Boş yere hem malları, hem sevâpları gider.» Ama eğer sadaka niyetiyle veriliyorsa, eğer sadakaya müstahak değilse almamalıdır. Eğer muhtaç ise reddetmek câiz değildir.

Hâdise gelmiştir ki: «İstemeden bir kimseye verilen sadaka, Allah tarafından ona alıyan bir rikâtdir.»

Demişler ki, verilen bir şeyi almayan kimse, isteyip de verilmesüne mübtelâ olur.

Sırr-ı Sekâti her zaman Ahmed bin Hanbele bir şey gönderirdi. Ahmed kabul etmeyip geri gönderirdi. Sırrı ona dedi ki, Ey Ahmed, kabul etmemek âfetinden de sakın. Ahmed, bir daha şöyle dedi: Tekrar söyledi. Ahmed biraz düşündü ve: «Bir aylık yetecek şeyim vardır. O bitince alayım.» dedi.

DİLENMEK NE ZAMAN HELÂL OLUR?

Bü ki, Resûlallah buyurdu ki: «Dilenmek haramdır, zarûretsiz helâl olmaz.» Haram olmasının sebebi, bunda üç kötü şey vardır: Birincisi, fakirliğini izhar edip Allah'tan şikâyet etmek anlamına gelir. Zira bir kimsenin hizmetçisi, birinden bir şey istese, efendisinden şikâyet etmiş olur. Bunun keffâreti, (sorumluluktan kurtulma) zarûretsiz ve şikâyet yoluyla istememektir. İkincisi, kendini aşağı göstermiş olur. Halbuki mü'min olan, Allah'ın huzurundan başka yerde kendini aşağı göstermesi yakışmaz. Bundan kurtulma çaresi, elinden geldiği kadar dostlarından, akrabalarından ve gönlü açık kimselerden istemektir. Çünkü onlar hakaret yoluyla bakmazlar. Onların yanında aşağılaşmaz.

O hâlde elinden geldiği kadar zarûretsiz istememelidir. Üçüncüsü, istediği kimsenin kalbine usanç verir. Utancundan sıyk için verilen olur. Çünkü ayıplar diye korkar.

O hâlde istenen şeyi verirse, kalbi rencide olur, gönlü hoşlaşır ile vermez, matçup olmamak ve ayıplanmamak için verir. Bundan kurtulma çaresi, istediği şeyi açıktan değil, belki imâ yoluyla istemektir. Şöyle ki, eğer istediği kimse vermek istemezse anlamamaslıktan kaçılın. Eğer açıkça istiyorsa, bir kimseden değil, belki bir gruptan istemelidir. Orada bir zengin bulunuyorsa, ona bakıp istemelidir. Çünkü vermezse, ayıplanır. Bu da belli bir şahıstan istemek anlamında olur. Ama bir kimse için birinden sekât istemek, eğer onun üzerine sekât fars olduğunu bilse, huzursuz olsa bile ondan istemek yine câzidir. Eğer kendisi sekâta müstâhak olsa, kendisi için istemek de câzidir. Ama ayıplanmak korkusuyla verilen almak haramdır. Çünkü o musadere ve işkence ile almak gibidir. Gerçi zahîri fetvâda dâlin zahîrine bakılır, fakat zahîri fetvâ bu dünyada geçerlidir. Öbür dünyada gönlü fetvâna bakılır. Mademki o kimsenin gönlü, istemeyerek verdiği şahitlik eder, o verilen şey haram olur.

O hâlde bu yazıların tamamından anlaşıldı ki, zarûret, yahut önemli bir ihtiyaç olmadan dilenmek haramdır. Ama süslenmek için, yahut nadis yemekler yemek için, yahut güzel elbiseler giymek için dilenmek câiz değildir. Dilenmek ancak âciz olup hiçbir şeye mâlik olmayan kimselere yararır. Ama ibâdetle uğraşmak için dilenmek câiz değildir, belki çalışman farodur.

Eğer yiyeceğe ihtiyacı olursa, fakat kendine Hakim olmayan bir kitaba, yahut fazla seccadesi, (namazlığı) yahut fazla elbisesi, yahut

fazla kurnası, yahut bunlara benzeyen fazla eşyası olursa dilenmek haramdır. Önce onları harcınmalıdır. Ama kendini, yahut çocuk çocuguna süslemek için dileniyorsa, bu haramdır.

Resûlullah buyurdu ki: «Kendisinde var iken başkasından bir şey dilenen kimse, kıyamet gününde, mahşer yerine, yüzünün etrafı gümüş ve yalnız kemikleri kalması olarak gelecektir.» Yine buyurdu ki: «Bir şeye mâlik iken dilenen kimsenin dilendiği, eline aldığı bir ateş parçasıdır. İster az olsun ister çok.» Resûlullah'a, dilenmemek için neye mâlik olmalıdır? diye sordular. Bir rivâyette: «Sabah ve akşam yemeğine mâlik olmak gerekir.» buyurmuş. Diğer mâir rivâyette: «Elli dirheme (gümüş kuruş) mâlik olmalıdır.» buyurmuş. Elli dirhem, kimse ile ilişki kurmayıp tek başına yaşayan ve bunu kendine bir yıllık nazk yapan ve o şehirde sadaka mevsimi yılda bir defa olup eğer o zaman istemezse, bütün sene yiyeceksiz kalacak kimseler içindir. O hâlde eğer buna mâlik olmazsa dilenmesi câiz olur. Sabah ve akşam yemeği, hergün dilenebilenler içindir. Çünkü onun için bir gün bir yıl yerindedir.

Resûlullah'ın bu hâdisi, müddeti tayin için buyurulmuştur. Ama ihtiyacın cinsî hakkında azîl şudur ki, ihtiyaç üç şeydir. Yiyecek, giyecek ve mesken.

Resûlullah buyurdu ki: «İnsanoğlunun dünyada üç şeyden başka hiçbir şeyde hakkı yoktur: Belini doğrultacak kadar yemek, avret yerini örtcek kadar elbise ve kendini koruyacak kadar mesken.» Mesken ikram olan eşya da mesken hükmündedir. Ama eğer hasarı ve derisi olursa, başka şeyler için dilenmek câiz olmaz. Toprak ibrâğı varken, bakır ibrük için dilenmek câiz olmaz. Bunlar takdire gelen şeyler değildir. Hülâsa şudur ki, çok önemli ihtiyaç olmayınca haram olan bir şeyi yapmamalıdır. Yoksa dilenmemelidir.

FAKİRLİĞİN DERECELERİ

Bil ki, fakirlerin dereceleri değişiktir. Biğ-i Hafl der ki, onların derecesi üçtür: Birincisi, istemezler; verilirse de almazlar. Bu fakirler, ruhanî meleklerle beraber ilâyyinde olurlar. İkincisi, istemezler, fakat verilirse alırlar. Bunlar Mukarrebîn meleklerle beraber Firdevs cennetinde bulunurlar. Üçüncüsü, zaruret zamanında isterler. Bunlar Ashab-ı Yemin ile beraber olurlar.

İbrahim-i Edhem, Şakik-i Belhî'ye sordu: Şehrindeki fakirleri ne hâlde beraktın? Şakik, en güzel hâlde beraktım: Eğer bulurlarsa şükrederler, bulmazlarsa, sabrederler. İbrahim: «Sen de Belhin köpeklerini bu hâlde beraktın.» Şakik: «Öyleyse, sizin yanınızda fakirler ne hâlde olurlar?» dedi. İbrahim: «Eğer bulmazlarsa, şükrederler, bulurlarsa, başkalarına kendilerince tercih ederek onlara verirler.» Şakik, İbrahim'in bagını öpüp: «Gerçek buyurduğundur.» dedi.

Bir kimse Ebu'l-Hasan Nûrî'yi elini açıp insanlardan dâlenirken gördü. O kimse bu işe çaştı ve Cüneyd'e anlattı. Cüneyd: «Ebu'l-Hasan

san'm, insanlardan bir şey almak için el açtığını sonma. Belki Allah'tan insanlara lutûf ve sevâp istemek için elini açmıştır. Bu hareket ona zarar vermez.» dedi. Bundan sonra bir terazî getir dedi. Getirdi. Yüz dirhem gülmüş tarttı ve üzerine de bir avuç akçe döktü ve: «Bunu Nûrî'ye götür.» dedi. O kimse diyor ki, bu işe şaşım. «Miktarını bilmek için tarttı. Öyleyse tartısı belli olduktan sonra niçin tartısı belli olmayan bir avuç akçe üzerine döktü.» dedim. Sonra o akçeleri Nûrî'nin yanına götürdüm. O da bir terazî isteyip yüz dirhem tartıp bunu Cüneyd'e ver dedi ve kalamı aldı ve: «Cüneyd hakims bir insandır. İpin her iki ucunu da tutmak istiyor.» dedi. O kimse diyor ki, bu işe daha çok şaşım. O yüz dirhemi Cüneyd'e getirdim ve onları anlattım. Cüneyd: «Allahü'l-Müstecâb. Ahşâp akçe'ler kendinin idi. Gönderdiği akçeler de bendimdir.» dedi. O kimse diyor ki: «Bu için ash nedir?» dedim. Cüneyd: «O yüz dirhem âhiret sevâbı için ve o tartımsı olan da Allah için verilmişti. Kendinize sevâp için verileni kabul etmemiş, Allah için verileni kabul etmiş.» dedi.

O zamanın fakirlerinin hâli böyle idi. Kalpleri öyle saf olmuştu ki, bertümaness, usan-ı hâlleriyle birbirinin ahvâline haberdar olurlardı. Bir kimse bu mertebede olmazsa bîrî bu mertebeyi arzu etmek hâlinde uzak olmalıdır. Eğer arzu etmek derecesine ulaşmış ise, bîrî bu hâlin gerçek olduğu inandırıcıdır.

ZÜHDÜN HAKİKATI VE FAZİLETİ

Bî ki, bir kimsenin sıcak havalarda bir miktar buzı olsa ve susuzluğu zamanında onunla suyu soğutup içmek için onu çok arzu etse ve bir kimse buzı altın karşılığında ondan almak istese, altın sevgiyle o buza olan arzusu gider ve: «Bir gün altın su içmeye dayanmak daha iyidir. Çünkü altın ömür boyu kalır. Buz devamlı kalmaz, akşama kadar erir.» der.

O hâlde buzı daha kıymetli bir şey karşılığında bırakmak buz için zühd olur. Arifin de dünya hususunda hâli böyle olur. Çünkü Arifler, dünyanın devamlı gitmekte olduğunu, devamlı fenaya doğru yol aldığını ve nihayet ölümlü zamanında son bulduğunu bilirler. Ahiret ise saf ve devamlı hâli, hiç sonu olmadığını ve ancak dünyayı bırakmak karşılığında satıldığını görürler.

O hâlde durum böyle olunca, dünyadan daha kıymetli olan âhireti kazanmak için muhakkak dünya onların gölgesinden çıkıp aşağı görünür ve bu nedenle dünyadan el çekerler. İşte, buna zühd denir. Ama bu şartla ki, zühd dünyada olan mübâh şeylerden olmalıdır. Çünkü haram olanlardan sakınıp zühd etmek herkese faradır. Ve yine şu şartla ki, zühd kudretli dahilinde olan şeylerden olmalıdır. Dünyalık olmayan kimseler için zühd mümkün değildir. Ancak kendisine dünyalık verilince kabul etmese mümkün olur. Fakat bu mertebe denenmedikçe belli olmaz. Zira nefis kudret sahibî olunca sıfatı değişir, daha önce gösterdiği sıfattan döner.

Diğer bir şart da malı elden çıkarıp harcamak, onu saklamamak ve makamına da bırakıp feragat göstermelidir. Çünkü tam zahid, dünyayı bütün lezzetlerini bırakıp âhirete karşılık yapan kimsedir. Bu bir alış-veriş ve muameledir. Bu alış-verişte sonus kazançlar vardır.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz Allah, mü'minlerin bedenlerini ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.» (Tevbe sûresi, âyet: 111). Ondan sonra da: «Bu alış-veriş mübarek olsun. Buna sevinin. Bunda çok kazançlar vardır.» buyurulur.

Bil ki, cömertliğini göstermek için veya âhireti kazanmaktan başka bir sebep için, dünyayı terk eden zahid olmaz. Maarifet ehil yanında ise dünyayı âhirete satmak zühdi de zayıftır. Belki onlardan ârif, dünyayı kalbinden uzak tuttuğu gibi, âhireti de uzak tutan kimsedir. Çünkü âhiret de dünya gibi göz, mide ve ferah arzularıyla ilgilidir. Belki âhirete de hakaret gözüyle bakıp kendini, hayvanlarında ortak olduğu şehvet ve arzuların yüksek tutup ona müfakat etmemelidir. Hatta dünya ve âhiretle Allah'tan başka bir şeyi gaye edilmemeli, Allah'ı tanıyıp görmekten başka bir şeye kanaat etmemeli ve Allah'tan başka herşey görüne aşağı görünmelidir. Bu âriflerin zühüdüdür. Bu ârifler, dünya malından sakınıp kaçınmayabilirler. Belki malı alıp yerine koymalı ve müstahakkına vermelidir.

Nitekim Ömer (r.a.) yeryüzünün servetini elinde tuttuğu hâlde, ona bağlı değildi ve nitekim Aişe (r.a.) bir günde yüzbün akçe dağıttı ve kendi için bir lokma et almadı. O hâlde ârif yüzbün akçeye mâlik iken zahid olur ve başkası bir akçeye mâlik değil iken zahid olmakla, ne de ondan sakınmakla meşgul olmalı; ve ne onu dost edinmeli, ne de düşman tutmalıdır. Çünkü bir şeyi dost edinen onunla meşgul olduğu gibi, onu düşman edinen de onunla meşgul olmuş olur.

Demek ki kemâl, Allah'tan gayri olan her şeyden tamamiyle çekilmek ve onun yanında dünya malı deniz suya gibi olup eli de, Allah'ın hazinesi gibi olmaktadır. Şöyle ki, malın çoğalıp azalması onun yanında bir olup malın gelmesinden gitmesinden rahat olmalıdır. Tam kemâl budur. Fakat bu, âhmakların âhdandıkları bir noktadır. Malı terk edemeyen herkes, ben mala bağlı değilim diye zahidlik taslar. O mal, müstahakkına düşmek, ya denize düşmek, veya başkaları malını elinden almak arasında ayırım yapan kimse âhdanmışlardan olur. Çünkü mal sevgisinin temeli henüz onun kalbinde sağlam duruyor.

O hâlde asıl olan malı var iken maldan saklıp şerirden kaçıp hâlesinden kurtulmaktır.

Bir kimse, Abdullah bin Mübarek'e «Ey zahide dedi. Abdullah: «Zahid Ömer bin Abdülaziz'dir ki, her çeşit dünya malı elinde iken ve ona kudreti var iken zahid olarak yaşardı. Benim zaten bir şeyim yoktur. Nasıl zahid olurum.» dedi.

Ebü Leyli, İbn-i Sirin'e dedi ki: «Bu dokumacızade Ebû Hanîfe'ye bakıyor musun? Nereye bir fetvâ versek, o red ediyor.» İbn-i Sirin: «Bilmen, dokumacızade mi, değil mi? Ama bu kadarını bilirim ki.

dünya ona yüz dönmüş iken, o dünyadan kaçıyor. Biz ise dünya bideden yüz çevirmiş iken biz onu arıyoruz.» dedi.

İbn-i Mes'ûd (r.a.) der ki: «Kiminiz dünya malına, kiminiz âhirete râğbet ediyorsunuz.» âyetiyle «Şayet kendinizi öldürün, yahut ülkelerden çıkın diye emretmiş olsaydık, pek amandan başkaları bunu yapmazlardı.» (Nisâ sûresi, âyet 66) âyeti ininceye kadar, aramızda dünyayı seven hiç kimse olduğunu bilmiyordum. İkinci âyetin, müslümanların Resûlullah'a «Allah'ın sevgisi hangi şeyde olduğunu bilseydik, hepimiz onu yapardık.» dedikleri zaman indiği rivâyet edilmiştir.

Bü ki, bunu altına saklamak, o kadar dirâyet istemez. Belki her akılların anlayabildiği ve yapabildiği bir husustur. Dünyanın âhiret yanındaki değeri, burun altına yanındaki değerinden daha aşağıdır. Fakat bazı insanlar üç sebeble bunu görememekte-dirler:

Birincisi, imanın zayıflığıdır.

İkincisi, şehvetlerin gâlebe çalmasıdır.

Üçüncüsü, ihmal ve tehir olup kendi kendine bundan sonra tevbe ederim deyip va'da vermektir. En büyük sebep arzu ve şehvetlerin sevgisidir. Şimdilik dünya ile başa çıkamayıp hazını alıp geleceği unutmazdır.

ZÜHDÜN FAZİLETİ

Bü ki, dünyanın kötülüğü hakkında gelen her haber, zühdün fâziletine delildir. Hem de dünya sevgisi belâk edicilerden, düşmanlığı ise kurtarıcılarıdır.

O hâlde burada dünyayı sevmemek hakkında gelen haberleri beyân edelim. Zâhidlerin en büyük medhi, Kur'an-ı Kerim'de, zühdün ilim sahiplerine izâfe edilmesidir. Karun gayet süslü bir şekilde ata binip dışarı çıktığı zaman, onu gören herkes keşke benim de böyle süslerin olsaydı diye içini çekti. «İlim sahibi olanlar, size yararlı ol-sun. Âhiret sevâbi bundan iyidir, dediler.» (Kasas sûresi, âyet: 80)

Bunun içindir ki, kırk gün dünyadan el çekip, şahid olarak yaşa-yan kimse'nin kalbine hücrmet çeşmeleri akar.

Resûlullah buyurdu ki: «Allah'ın sıst sevmesini istiyorsanız, dün-yada zâhid ve perhizli olun.»

Harise (r.a.) Resûlullah'a: «Ben gerçek mü'minim.» deyince, Re-sûlullah: «İmanın âlâmeti nedir?» buyurdu. Harise: «Nefsini dünyadan o kadar nefret etmiş ki, benim yanımda altın ve taş bîrdir. Sonki cennet ve cehennemî görüyorum.» dedi. Resûlullah: «Bu hâli muha-faza et, elden çıkarma. Çünkü gerekli olanı bulmuşsun.» buyurdu. Or-dan sonra eshabe dönüp: «Bu Allah'ın kalbini nârlandırdığı bir kul-dur.» buyurdu. «Allah Teâlâ hiddet vermek dilemediği kulunun kalbini İlahî için şehadet (şâh)» (En'âm sûresi, âyet: 125) âyet-i kerime-si inince, Ya Resûlullah, şerh nedir? dediler. «Bu öyle bir nârdur ki, kalbe doğar, kalb esenle genişler.» buyurdu. «O nâran kalbe düşmesi-nin âlâmeti nedir?» dediler. Resûlullah: «Kalbin, aldatıcı ve geçici

saraydan nefret edip devamlı sarayın sevincine yönülmesi ve ölümünden önce ölüm hazırlığı yapmasıdır.» buyurdu.

Yine sahabuna buyurdu ki: «Allah'tan büyük vechiyle hayâ eder misiniz?» Allah'tan hayâ etmeyen kimdir? Ya Resûlallah! dediler. Buyurdu ki: «Öyleyse, yemeyeceğiniz malı niçin topluyorsunuz? Ve oturmayaceğinizi meskenleri niçin yapıyorsunuz?»

Bir gün Resûlallah hatbe okurken: «"Lâ ilâhe illallah" kelimesini doğru olarak söyleyip başka bir şeye karıştırmayan cennetliktir.» buyurdu. Ali (r.a.) ayağa kalkıp: «Ya Resûlallah! "Lâ ilâhe illallah" kelimesini karıştırmak câiz olmayan şeyi bize açıkla.» buyurdu. Resûlallah: «Dünya sevgisi ve dünya çabasıdır. Çünkü heride bir kavim gelecektir ki, sözlere peygamberlerin sözlere gibi, işleri de zâlimlerin işi gibi olacaktır. "Lâ ilâhe illallah" kelimesini getirip de bunlardan uzak olursa, makamı cennettir.»

Yine buyurdu ki: «Dünyada perhizli ve zahid olarak yaşayan kimseye Allah hikmet kaplarını açar, dilini hikmetle söyletir, dünyadan meydana gelen hastalığı ve onun ilâcını gösterir ve selâmetle onu selâmet yurduna (cennete) ulaştırır.»

Resûlallah ashab ile bir deve sürüsünün yanında geçtiler. Develerin hepsi semiz ve güzeldi. İçlerinde bir de yüklü vardı. Bunlar Arapların en kıymetli malı idi. Çünkü onlar hem mal, hem de eti ve yağı sebebiyle gıda ve hem de yünleri sebebiyle giyecekti. Ki, dünya hayatının sebepleri bunlardır. Resûlallah o tarafa bakmadı. «Ya Resûlallah, bunlar bizim en güzel ve kıymetli mallarımızdır.» Resûlallah: «Allah bizi bunlara bakmaktan yasakladı.» ve bu âyet-i kerime'yi okudu: «Gözetimini çevirme...» İsa (a.s.) ya «sizin verirken benim için ihâdet yapacak bir hına yapalım.» dediklerinde: «Gidin su üzerinde yapın.» dedi «Su üzerinde hına yapmak nasîb mümkün olur?» dediler. İsa «Dünya sevgisiyle ihâdet etmek nasîb mümkün olur?» dedi.

Peygamberimiz buyurur ki: «Allah'ın sizi sevmesini istiyorsanız, dünyadan el çekin. İnsanların sizi sevmesini istiyorsanız, onların sevdiği şeyden el çekin.»

Hafsa (r.a.) babası Hz. Ömer'e dedi ki: «Çevre vilâyetlerden gânimet mahî gelince, daha güzel elbise giyin ve daha nefis yemek yeyin. Hem siz faydalansın, hem yanımızdakiler faydalansın.» Ömer: «Ey Hafsa! Kocamın hâlini karısı kadar bilen hiç kimse yoktur. Sen Resûlallah'ın hâlini herkesten iyi bilirsin. Üzerimizde hazır olan Allah hakkı için doğru söyle: Kaç yıl Resûlallah'ın ehli, sabah tok olsalar akşam aç ve akşam tok olsalar sabah aç olarak yaşadılar. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Kaç yıl Resûlallah hurma bulup doya doya yemedi. Ya Hayber'in fethine kadar. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Bilmiyorum nasîb ki, bir gün Resûlallah'ın huzarında yemeği yüksek sofraya koydular. Bu hiç hoşuna gitmediğinden yüzünün rengi değişti. Sonra yemeği yere koydular. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Geceleri yatarken, iki

kat edilen bir kâlim üzerinde yatardı. Bir gece dört kat ettiler. Ertesi gün: "O kâlim dört kat olunca yumuşak oluyor. Dört gece beni gece namazından ahkkeydi. Evvelki gibi edin, iki kattan fazla etmeyin." buyurdu. Üzerinize hazır olan Allah hakkı için söyle: Kaftanı yıkadıklarında, BİSİ ezan okurdu. Kaftanı kurumadan dışarı çıkmazdı. Zira başka kaftanı yoktu. Yine üzerinize hazır olan Allah hakkı için söyle: Beni Za'n kabilesinden bir hanım, Resûlullah için bir izar ve rida dokuda. İhsâs bitmeden birini göndermişti. Resûlullah dışarı çıkınca onu üstüne aldı. Çünkü ondan başka giyeceği yoktur.»

Hafsa: «Biliyorum, böyledir.» dedi. Hz. Ömer'le, Hafsa o kadar ağlaştılar ki, az kaldı bayılacaklardı. Sonra Ömer dedi ki: «Benden önce giden iki destum (Peygamber ile Ebû Bekir) bir yol seçmişlerdi. Eğer onların yoluna tutarsam sizlere kavuşurum. Yoksa onlardan uzak düşerim. O hâlde onların zorlukla geçen hayatlarına katlanırım ki, o hayat ebedi rahata vesile olsun.»

Bazı sahâbiler ilk tabîin tabekasından olanlara dediler ki: «Sâ-sin ihâdetiniz sahâbenin ihâdetinden daha çoktur. Fakat onlar sizden hayırlıdır. Zira onların dünyaya zühû ve perhîz sizden fazla idir.»

Ömer (r.a.) buyurdu ki: «Dünyada zühû, hem kalb, hem de beden rahâtidir.»

İbn-i Mes'ud der ki: «Zahidin iki rek'at namazı, müctehidlerin şerhünün sonuna kadar olan namazlarından üstündür.»

Şehî-i Tüstecî der ki: «Amelî ihlâsla yapmak, ancak dört şeyden korkmamakla mümkün olur: Açlık, çıplaklık, fakirlik ve züflük.»

ZÜHDÜN DERECELERİ

Bil ki, zühûn üç derecesi vardır: Birincisi, kalbin dünyaya bağlılığı varken çıkıp çabalamakla onda sabrederek. Bu dereceye tezahhüd denir, zühû denmez. Fakat zühûn başlangıcıdır. İkincisi, kalbi dünyaya değil, belki zühde yöneliktir; ancak kendi zühdünü bir iş olarak bilir. Bu derecede olan gerçek zahiddir; fakat eksiklikte değildir. Üçüncü derece, zühde zühdetmektir. Yani kendi zühdüne bakmayıp ona bir iş olarak bilmemektir.

Bu, ço kimseye benzer ki, padişahın sarayındaki vezirlik makamına oturmak için saraya yönelir. Sarayın kapısında birden önüne bir köpek çıkar. O köpeğin önüne bir lokma etmek atıp defeder ve vezirlik makamına ulaşır. Bu durumda olan kimsenin yanında o köpeğe atıldığı lokmanın kıymeti ve önemi olmaz. Bütün dünya da bir lokmadır. Şeytan da dergâh-ı İlahide havlayan bir köpektir. Ona o lokmayı atarsan, seni bırakır. Bütün dünyanın âhirete nisbeti, bir lokmanın vezirliğe nisbetinden daha aşağıdır. Zira âhiretin sonu yoktur. Dünyanın ve dünya vezirliğinin sonu vardır. Sonsuz olanın, sonu olanla hiç münasebeti yoktur.

Bunun içindir ki, Eba Yezid'e, «Fülm kimse zühd hususunda bazı sözler söylüyor.» dediler. Eba Yezid: «Yani ne husustaki zühd?» dedi. «Dünya hususunda» dediler. Eba Yezid: «Evvvelâ, dünya bir şey midir ki, onun için zühdedilsin.» dedi.

Zühd, gayesî itibarıyla da üç derecedir:

Birincisi, yalnız âhiret azâbından kurtulmak için zühâd olur. Şöyle ki, eğer onu bir daha dirilmemek üzere yok etseler, razı olur. Buna korkanların zühdi denir. Bir gün Malik bin Dinar dedi ki: «Dün gece büyük bir cesaret gösterdim: Allah'ın huzurunda cennet istedim.»

İkincisi, âhiret sevabı için zühdedir. Bu, birinciden daha üstündür.

Zirâ bu zühd, muhabbet ve rekâ olur. Buna razılar zühdi denir.

Üçüncüsü, en üstünüdür. Onun kalbinde ne cehennem korkusu, ne de cennet ümidi olur. Bekî Allah sevgisi, dünya ve âhiret sevgisini onun kalbinden bertaraf etmiştir. Şöyle ki, Allah sevgisinden başka bir şeye ihtifâz etmekten hayâ eder.

Nitekim Rabi-î Adriyye'ye cennetten bahsettiklerinde, ev sahibi evden hayırlıdır dedi. Allah sevgisinin gâlib olduğu kimsenin yanında cennet lezzeti, padişahlığa göre serçe ile oynamak gibidir. Bazı çocuklar için serçe ile oynamak sevgisi, padişahlık sürmek sevgisinden fazla olur. Zirâ onlar padişahlık lezzetinden habersizdirler. Bunun için henüz idrâklarında kusur vardır. Allah'ı müşâhede etmekten başka gayesî olan da eksiksiz değildir ve bülûğ çağına ve erkeklik derecesine erişmemiştir.

Terk edilen şeylerle meydana gelen zühdün de çeşitleri vardır. Bazı kimseler bazı şeyleri terk etmekle zühd etmiş olurlar. Tam zühd, nefsin çok haz duyduğu ve onda zarâret olmayıp âhiret yolunda ona ihtiyâç olmayan her şeyi terk etmekle olur. Çünkü dünya fecellikle nefisten ibarettir. Gerek mal olsun, gerek mevki olsun, gerek yemek, gerek giymek, gerek uyumak, gerek konuşmak, gerek insanlara va's etmek, gerek ders meclisi ve gerekse hadîs rivâyeti olsun, nefsin haz duyması için olan her şey —gâye Cenâb-ı Hakk'a dâvet olmadıkça—dünyadan sayılır.

Ebdü Süleyman-ı Darîni diyor ki: «Zühd hususunda çok söz duydum. Fakat bizim yanımızda zühd, seni Allah'ın zikir ve fikrinden almayan herşeyi terk etmektir.» Yine diyor ki: «Nikâhla, konuşmakla ve yolculukla ilgili sözler yazmakla meşgul olan kimse, dünyaya yâretmiş olur.»

Ebdü Süleyman'a «Allah'a selim kalb ile gelenler hariç...» âyet-i kerimesindeki selim kalbin mânâsı nedir? dediler. Dedi ki: «İçinde Allah'tan başka bir şey olmayan kalbtir.» Yahya bin Zekeriyya, kaftanın yumuşaklığı ile bedeni rahat etmesini diye kıldan yapılan elbise giyerdi. Çünkü bedenin rahatı nefsin hâzînesindedir. Bunun üzerine annesi, yün elbise giymesini isterdi.

Zirâ bedeni kıl elbisesinden yararlanmağa. Yahya, annesinin dediği gibi yaptı. Vahiy geldi ki: «Ey Yahya! Dünyayı bize tercih mi et-

«m?» Yahya ağladı ve yine kıldan yapılan elbiseyi giydi. Bil ki, bu zâhdün sonudur. Herkes bu dereceye eritemez. Fakat herkesin derecesi, bertekelliği şey miktarına göredir. Nitekim bazı şeylerden tasbe etmek caiz olduğu gibi, bazı şeylerden zühd de caiz olur. Yâni sevapsız ve faydasız olmas demektir. Ama âhirette tasbe edenlere ve zahidlere va'dedilen makam, hepsini berakan kimseler içindir.

DÜNYADA ZAHİD NEYE KANAAT ETMELİDİR

Bil ki, insanlar dünya vadilerine düğümler. Dünya vadilerinin sonu da yoktur. Ancağ önemli olan şeyler altıdır: Yemek, elbise, mesken, mesken eşyası, kadın ve mal, mevkiidir.

Birinciş yemektir: Bil ki, yemek ve katığın cinsî ve miktarı hakkında söylenecek sözler vardır. Cinsî gıda olan maddelerin en aşağısı vardır. Tamamen köpek olursa aşağısı derecesi olur. Orta derecesi arpa ve darı ekmeğidir. Elenmemiş bağımsız ekmeği, zühd yemeklerinin en âlâsıdır. Elenmiş ise zâhdün dışına çıkar, lezzete girer. Miktarı ise en sığirdir ki, bir sitir yarım dirhemdir (1,4 gram), orta hallîsi yarım müddür. En yükseği de bir müddür ki, müd iki mendir. Bir men de 180 miskaldır (bir miskal = 45 desigram) şeriatın fakirlik takdiri budur. Bundan fazla olursa, mide için zühd kalmaz. Gelecek zamanda lâzım olan azığın en yüksek derecesi, ağılığına gidecek miktardan çok saklamamalıdır. Zira Zâhdün esası kısa emeldir (kısa yaşamasını düşünmektedir). Hürun esası da uzun emeldir (uzun yaşamasını düşünmektedir). Bunun orta derecesi bir aylık, ya da kırk günlük yiyeceğini saklamaktır.

Aşağı derecesi bir yıllığına saklamaktır. Eğer bir yıllığından fazla saklarsa, zühd'den mahrum olur. Çünkü bir yıldan çok yaşayacağını düşünen kimsede zühd olamaz. Resûlullah, ehli için bir yıllık azık saklardı. Zira onlar sabredemezlerdi. Kendisi için hiçbir şeyi saklamazdı. Kalkık hususuna gelince, bunun aşağısı derecesi yeşillikler ve sikkedir. Orta derecesi, yağ ve ondan yapılan şeylerdir. En yüksek derecesi etir. Eğer ete devam ederse, zühd kalmaz.

Haftada yalnız bir iki defa et yese, tamamıyla zühd derecesinden dışarı çıkmaz. Yemek vakitlerine gelince, bir günde bir defadan fazla yememelidir. İki günde bir defa yerse daha iyidir. Ama bir günde iki defa yerse zâhdün dışına çıkmış olur.

Zâhdün ne olduğuna öğrenmek isteyen kimse, Resûlullahın ve sahabe-i kiramanın hâllerini tafsîlîyle öğrensin. Böylece zâhdün hakikatini öğrenmiş olur.

Aişe (r.a.) der ki: «Bazen Resûlullah'ın evinde kırk gün kandi bulunmazdı ve hurma ve sudan başka bir şey olmazdı.»

İsa (a.s.) havarilerine dedi ki: «Firdavs cennetini isteyen, ekseriyle arpa ekmeği yessin ve köpeklerin yattığı mezbeliklerde yatсын.»

Yine havarilerine dedi ki: «Arpa ekmeği ve yeşillik yeyiniz. Buğday ekmeğinin semtine yaklaşmayın. Zira onun şükranı ödiyemezsiniz.»

İkinci elbisedir: Zahidin elbisesi bürden fazla olmamalıdır. Yani onu yamalıyacak olsa elbisesiz kalmalıdır. İki elbise olursa zahid olmaz. Elbisenin aşığıst, bir gömlek, bir ayakkabı ve bir kılıhtır. Bundan fazlası tülhend ve dundur. Orta derecesi yünden olmalıdır. Alâse pamuklu olmalıdır. Eğer ince ve yumuşak olursa zühd olmaz.

Resûlullah vefat ettiği zaman, Aişe (r.a.) bir kılız ve eski bir tülhend getirdi ve: «Şiite, Resûlullahın elbisesi bunlardandı.» dedi.

Hadîste gelmiştir ki: «Allahın dostu da olsa, şehvet elbisesini (zevk elbisesini) giyen herkes, ona sırtından çıkarıncaya kadar, Allah ondan yüz çevirir.» Resûlullah'ın kaftanlarının kaymeti —ki biri üzer ve diğeri de tülhend— enbir akçe idi.

Bir defa Resûlullah'a nakışlı bir kaftan hediye getirdiler. Giydi ve hemen çıkarıp: «Bunu satın ve parasını fakirlere dağıtın ve bana da o kıldan yapılan kaftanı getirin. Bu kaftanın nakışları beni meşgul etti.» buyurdu.

Bir gün Resûlullah'ın nalânderinin kayığını yenilediler. «Eksisini getirin. Namazda görüm ona takıldı.» buyurdu.

Minberde iken bir defa gözü parmağundaki yüzüğe takıldığı için çıkarıp attı ve: «BİR sibe, bir de yüzüğe mi bakayım?» buyurdu.

Bir defa Resûlullah'a güzel bir nalın getirdiler. Allah'a seade etti, dışarı çıktı ve ilk rastladığı fakire bağışladı ve: «Gözüm güzel göründüğü için, Allah'ın bana gazap edeceğinden korktuğumdan seade ettim.» buyurdu. Ve Aişe'ye (r.a.) buyurdu ki: «Kıyâmet günü beni hutmak istersen dünyadan bir yolcu aşığı kadıyla kamaat et ve sırtındaki elbiseyi yamalamadan çıkarıp atma.»

Hı. Ömer'in elbisesinde ondört yama vardı. Hz. Ali halifeliği zamanında üç akçeyle bir gömlek satın aldı ve gömleğin kollarından elinin hizasından kesti ve: «Bu hilâti bana veren Allah'a şükâret olsun» dedi. Bir kimse rivayet ediyor ki, Süfyan'ın sırtındaki elbisesiyle ayakkabısına hesapladım. Değeri bir dirhem ve dört dânkten (kuruştan) fazla değildi.

Hadîste: «Şüpheli elbiseler giyebildiği hâlde, Allah'a tevazu için giymeyen kimseye, buna karşılık cennet elbisesini ve yakuttan yapılmış tahtlar vermek, Allah'a vâcib olursa buyurulmaktadır.

Hı. Ali buyurdu ki: «Allah Teâlâ hidayet üzere olan halîfelere, en düşkân insanlar gibi giyimelerini emir buyurmuştur ki, zenginler de onlara bakıp öyle giyinsinler ve böylece fakirlerin kalbi kırılmasın.»

Fedâle bin Ubeyd Misr valisi idi. Bir gün yalın ayak ve sırtında adı bir elbise olduğu hâlde gezdiğini gördüler: «Ey Vali! Sen şehrim etendisisin. Niçin böyle geziyorsun?» dediler. Dedi ki: Resûlullah beni zevkten menetti ve «Arasara yalın ayak da gez.» buyurdu.

Muhammed bin Vâsîl Kuteybe bin Müslim'in yanına yün elbise ile gitti. Kuteybe: «Niçin böyle elbise giydin?» dedi. Muhammed sus-

tu. Kuteybe: «Niçin cevap vermiyorsun?» dedi. Muhammed: «Zühre için giydim demek istemiyorum. Zira kendimi meddetsinmiş olurum. Fakirlikten giydim demek de istemiyorum. Çünkü Allah'tan şükriyet etmiş olurum.» dedi.

Selman'ın «Niçin güzel elbise giymiyorsun?» dediler. «Kölenin güzel elbise ile ne işi var? Azad olduğum zaman güzel elbise giymekten geri kalmam.» dedi.

Ömer bin Abdülaziz'in kaidan elbisesi vardı. Gece onu giyip ibadet ederdi. Gündüzleri de insanlar görmesin diye giymezdi. Hasan-ı Basri, Firkad'a: «Bu giydiğin kal elbiseleriyle diğer insanlardan üstün olduğuna mı sanıyorsun? Daydım ki, cehennemliklerin çoğu böyle sotli kıyafeti giyenderdir.» dedi.

Üçüncü meskenidir: Bunun en aşağısı husulî meskeni olmamak, belki mesned, kervansaray konaklarına yetinmektir. En yüksek derecesi mülkiyeti kendisine ait olan veya kiralandığı bir evde oturmaktır. Bu da ihtiyacı kadar olmak, yüksek olmamalı ve süslü olmamalıdır. Eğer tavana altı arından yüksek olursa, yahut kireçle sıvanmış olursa, zühre mertebesinden çıkmış olur. Velhasıl meskeniden maksat soğuktan, sıcaktan ve yağmurdan koruyan bir yer demektir. Bundan fazlasını istememelidir.

Derler ki, Resûlullah'tan sonra çıkan tal-i amelînin (uzun yaşama düşüncesinin) başlangıcı, evleri kireçle yapmak ve elbiselerin kenarını katlayıp dikmek oldu. Hazret-i Abbas (r.a.) bir yüksek bina yaptırması. Resûlullah ona yukturmasına buyurdu. O da yuktırdı.

Bir defa Resûlullah bir kümbetin yanından geçti. Bu kimindir diye sordu. Fikri kimse değildir dediler. Sonra o kimsesiz Resûlullah'ın yanına geldi. Resûlullah ona bakmadı. Sebebinin sordu. Söylediler. Hemem gidip o kümbeti yıktı ve tekrar Resûlullah'ın yanına gelince, Resûlullah onun gönlünü aldı ki: «Resûlullah bütün ömründe kerpîç kerpîç üstüne ve ağaç ağaç üstüne koymadı.» Resûlullah buyurdu ki: «Allah Teâlâ kördüğümü istediği kimsenin malını su ve toprağa (tağla, kerpîç) harcar.»

Abdullah bin Ömer der ki: «Bir defa biz ev cezarırken Hazret-i Peygamber üzerimize geldi. «Ne yapıyorsunuz?» buyurdu. «Bu ev kamıştan yapılmışta, yıkıldı. Onarıyoruz» dedik. «İç, mühlet veremekten yakındır» buyurdu. Yâni ölüm hepsinden yakındır, demek istedi.

Resûlullah yine buyurdu ki: «İhtiyacından fazla bina yapana kıyamet gününde bunu yükden denir.»

Yine buyurdu ki: «Bütün harcamam nafakalarda sevap vardır. Anesek su ve toprağa (inşaat) harcamamda sevap yoktur.» Nûh (a.s.) kamıştan bir ev yaptı. Ona: «Ey Allahın peygamberi! Kerpîçten yap-san ne olurdu?» dediler. Nûh: «Ölecek kimseye bu bile çaktır» dedi.

Resûlullah buyurdu ki: «Soğuktan ve sıcaktan korunmak için yapılan bina harîç, kulun yaptığı her bina kıyamet gününde ona vebaldir.»

Hız Ömer Şam'a giderken yolda tuğladan yapılmış bir saray gördü. «Bu ümmetle olan kimsenin bunu yapacağını ummam. Zira böyle binayı Haman, Fir'avn için yapmıştı.» Haberde gelmiştir ki: «Altı arşından daha yüksek bina yapan kulu gören gök melekleri çağırıp derler ki, «Ey fasıkların faskı! Sen gök yürüne nasıl çıkarsın? Senin yerin, yerin dibidir. Sen yerin dibine gireceksin.» Hasan (r.a.) bildiriyor ki: «Resûlullah'ın evlerinin tavamına el değerdî.» Fudeyî der ki: «İftina yapıp, onu bırakıp, gözeni görenden ibret almayana şaşarım.»

Dördüncüsü ev eynesidir: Bu hususta en yüksek İsa'nın (s.a.) derecesidir. Bir tarak ile bir ibrîkten başka hiçbir şeyi yoktu. Bir kimsenin parmaklarıyla sakalını taradığını görünce, tarak lazım değilmiş deyip tarayı attı. Bir kimsenin de eliyle su içtiğini görünce ibrîk de lazım değilmiş deyip onu da attı. Orta derecesi ise çok gerekli olan şeylerden birer tanesini ağaçtan veya topraktan bulundurmadır. Ama tuğ ve pirinçten olursa zühd olmaz. Sâlef (eskiler) bir şeyi çok yerde kullanmaya gayret ederlerdi.

Resûlullah'ın yastığı deriden idi. Yastığın içi hurma lifinden idi. Döşegi iki kat kalın idi. Hz. Ömer bir gün Resûlullah'ın mübarek vücudunda hurma hasırının izini görünce ağladı. Resûlullah: «Ya Ömer! Niçin ağlıyorsun?» dedi. Ömer: «Nasıl ağlamayayım. Kayser (Bizans imparatoru) ve Kısra (İran imparatoru) Allah'ın düşmanı oldukları hâlde zevk içinde ve müreffeh idiler. Allah'ın Resûlü, Allah'ın Sevgilisi ve dostu olduğun hâlde bu kadar sıkıntılıdır.» Resûlullah: «Ya Ömer! Nîmetin dünyada onlara, âhirette bize olmasına razı değil misin?» buyurdu. Ömer: «Razıyım.» dedi. Resûlullah: «O hâlde bî ki gerçek budur.»

Bir kimse Ebû Zer'in evine geldi. Evde eyya cinsinden hiç bir şey görmedi. Bu evin eyyası yok mu? dedi. Ebû Zer: «Bizim bir evimiz vardır. Elimize geçeni oraya gönderiyoruz» dedi. Yani âhiret evine işaret etti. O kimse, dünyada oldukça dünya eyyasından müstağni olmaya çare yoktur, dedi. Ebû Zer: «Ev sahibi, bisi burada bırakmaz.» dedi. Amir bin Sa'd Humus valisi idi. Hz. Ömer'in ziyaretine gelince, Ömer: «Ya Amir! Dünya malından senin yanında ne vardır?» dedi. Amir: «Bir asan vardır. Ona dayanırım, onunla yılan öldürürüm. Ve bir haybem var. Ona yiyeceklerimi koyarım ve bir çanağım vardır, onda yemek yerim ve çamaşırımı ve başımı içinde yıkarım. Ve bir ibrîğim vardır. Onunla su içer ve abdest alırım. Dünyada olan eşyaların hepsi bunlara tâbidir.» dedi.

Resûlullah bir seferden döndüklerinde kızı Hazretî Fatma'ya (radiyallahü anha) uğradı. Baktı ki, evin kapısında asılmış bir perde var ve Fatma'nın elinde de iki gümüş halka vardır. Resûlullah bu durumu sevmeyi ve geri döndü. Fatma o halkaları bir buçuk dirheme satıp perde ile birlikte fakirlere verince, Resûlullah ondan razı oldu ve «Ya Fatma! Doğru yaptın» buyurdu. Hz. Alçe'nin evinde bir perde vardı. Resûlullah: «Ya Alçe! Gözün her perdeye ilişince, dünya ahline gelin. Bu perdeyi götürün, ilâh kimseye verin.» buyurdu.

Hz. Aişe der ki: «Resûlullah her gece Eki kat kıllım üzerinde yatar. Bir gece bir yeni döşek yaptım. Resûlullah bütün gece sabaha kadar rahatsız oldu. Ertesi gün: «Dün gece o döşek benim uykuma mâni oldu. O kıllımı getirin.» buyurdu. Bir defa Resûlullah'a bir miktar altın getirdiler. Takasın etti. Geride kalan altınların altına gelmesinden uyuyamadı. Nihayet gecenin sonunda o geride kalan altı adet-ten ibaret altınları bir kimseye gönderip huzuru uyudu ve: «O altın benim yarımda iken ölsem, halim ne olurdu?» buyurdu. Hasan-ı Basri der ki: «Yetmiş sahabe ile görüştim. Hiçbirinin sırtındaki elbisesinden başka elbise yoktu ve hiçbiri toprak ile kendisi arasında bir şeyi öretilmiş yapmazdı. Toprağın üzerine yatarlar ve üzerlerindeki elbise ile örtülürlerdi.

Beşincisi evliliktir: Sehi-i Tüsteri, Sefyan bin Ueyyne ve bir grup demiglerdir ki, evlenmek hususunda rühd yoktur. Zira insanların en büyük zahidi Resûlullah idi. Oysa kadınları severdi. Dokuz hanımı vardı. Ali (r.a.) tam bir şahid idi. Yine dört hanımı ve oniki câriyesi vardı.

Bü ki, adı geçenlerin bundan maksadı, hiçbir kimsenin şahidlikten ötürü, bende cima' (cinsel münaasebet) lezzeti olmasın diye hiç yemek yememesi ve su içmemesine benzer ki, böyle olan kimse helâk olur. Öbür şekilde de nesli kesilir. Eğer evlenmek, bir kimseyi Allah'ın emirlerinden ahkoyabilecekse, evlenmemek daha iyidir. Eğer şehvet galib olursa, evlenmek lâzımdır. Evlenmekte rühd, güzel olmayan ve şehveti tahrik edici değil, teskin edici olan bir kadınla evlenmektir. Ahmed bin Hanbel'e güzel bir kadın vermek istediler. Fakat, bundan daha akıllı bir kızkardeşi var, ama tek gözlüdür, dediler. Akıllıyı seçti. Cüneyd-i Bağdadî der ki, acemi müridin, kalbini üç şeyden korumasına severim: Çalınmaktan, evlenmekten ve kalb konuşmasından. Yine dedi ki, Sofi olan kimsenin çok okuyup yazmakla uğramasına çok isterim. Çünkü onlarla kalb duyguları dağılır onu toplayamaz.

Altıncısı mal ve mevki: Mühlikat rûkûnda beyan edildiği gibi, mal ve mevkinin ikisi de öldürücü zehirdir. Onların az ve ihtiyaç miktarı olanı da ilâhtır, dünyadan değildir. Zira dine lâzım olan her şey dündendir. İbrahim Halil bir dostundan borç istedi. Vahiy geldi ki, Ey Halil, niçin gerçek dostundan istemedin. Halil: «Ya Rabbi, dünyayı sevmediğini biliyorum. Senden dünya istemeye korktum.» dedi. Allah buyurdu ki, «İhtiyaç olan bir şey, dünyadan olmaz.» Vefasiz dünya arzularına, lâzım olandan fazlasını terkedip mal ve mevkiiden lüzumlu olan kadarıyla kanat eden kimsenin kalbi dünyadan kesilir, dünyaya meyletmemiş olur. Bundan maksat göçünce başaşağı olmaz ve dünyaya meyledip sevdiği için yüzü geriye dönmek. Dünya, kendisi için düşünme ve rahat yeri olan kimse, dünyaya bakar.

Ama ihtiyaç miktarıyla yetinen kimselere göre dünya, helâ gibidir. Onu ihtiyaç zamanından başka aramaz. Bu kimseler ölüncü ihtiyaçtan kurtulur. Dünyaya niçin baksın. Ama kalbi dünyaya bağlı olan, şu kimseye benzer ki, bir yerden gitmesi istendiği için boynan-

dan zincirle sağlam bağlanır. Hattâ başındaki saçından tutulup çekilir. Onu oradan ayırmak istedikleri zaman, saçından asılı kalır, saçları dibinden kopmadan oradan kurtulmaz. Kurtulduktan sonra onun yarısı kalır. Hasan-ı Basri der ki, ben bir kavme ulaştım ki, sizin nimete sevdiğinizinizden çok, belâyâ seviniyorlardı. Onlar siz görseydî, bunlar şeytandır derlerdi. Siz onları görseydiniz onlara delîl derdiniz. O insanların belâyâ sevinmeleri, belâ ile onların kalbi yaralanıp dünyadan keşilip ölümler zamanında hiçbir şeye bağlı kalmamak içindir.

BEŞİNCİ ASIL

NİYET, SİDK VE İHLÂS

Bu ki, basiretli olanlar, bilir ki, âlimler harîç, bütün insanlar helâk olmuştur. İbâdet eden âlimler harîç, bütün âlimler helâk olmuştur. İhlâsa ibâdet edenler harîç, bütün ibâdet edenler helâk olmuştur. Muhlisler (ihlâsâlar) da büyük bir tehâkededir.

O hâlde ihlâssız zahmetler boğunadır. Sîdk ve ihlâs da ancak niyette olur. Niyetin ne olduğunu bilmeyen kimse, nasıl ihlâslı olabilir? Bu itibarla biz bir babta niyetin mânâsını, başka bir babta ihlâsın hakikatini ve diğer bir babta da sîdkin hakikatini beyan edeceğiz.

BİRİNCİ BAB: Niyetin ne olduğunu bilmelisin. Zira bütün amelîlerin rûhu niyettir ve hüküm niyete razidir. Allah Teâlâ da niyete bakar.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Allah Teâlâ sizin malınıza ve sûretinize (şeklinize) bakmaz; kalbinize ve halinize bakar.» Kalbe bakılmasının nedeni, niyet yeri olduğu içindir.

Yine buyurdu ki: «Bütün ameller niyete göredir ve herkese, ibâdetinden hâsıl olan, niyetidir. Allah için hicret eden, (yani kendi vatanını bırakıp gurbete çıkan, yahut hacca giden) kimsenin hicretini Allah için olur. Bir mal kazanmak, yahut bir kadın ile evlenmek için hicret eden kimsenin hicretini Allah için olmaz, belki isteği ne ise onun için olur.»

Yine buyurdu ki: «Benim ümmetimin şehitlerinin çoğu yastık ve yataкта ölürler. Çünk safları arasında can veren çok kimse vardır ki, onların niyetini Allah bilir.»

Yine buyurdu ki: «Kulun çok güzel amelleri olur. Melekler onları Allah'a arz ettiklerinde, Allah Teâlâ meleklerle, o amelleri onun defterinden siler. Çünkü o amelleri benim için yapmadı. Fîlân fîlân amelî onun defterine yazın diye emir buyurur. Melekler, Ya Rabbi, o kimse bunu yapmadı dediklerinde, Allah Teâlâ buyurur ki, evet, yapmadı, fakat yapmaya niyetlendi.»

Yine buyurdu ki: «Dünyada malını şeriatın emrine göre hayırlı işlere harcayan kimse ile, onu görüp de benim de malım olsa bu hayırlı işlere harcarsam diye kalbine gelen kimse, aynı sevâbı alır. Şeriatâ göre malını harcamayan kimse ile onu görüp benim de malım

«İsa böyle harcardım diyen kimselerin günahı aynı olur.» Yâni niyet amel gibidir.

Enas (r.a.) der ki, Tebûk gazasında bir gün Resûlullah dışarı çıkıp buyurdu: «Bilin ki, Medine'de bazı kimseler var ki, bizim saferde çektiğimiz sıkıntılara, gördüğümüz susuzlukların sevâbına aynen ortaklar.» Biz dedik ki, öyleyse niçin bizimle gelmediler? Buyurdu ki: «Her biri bir mazeret sebebiyle gelemedi, fakat onların niyeti bizim niyetimiz gibidir.»

Beni İsrail arasında kıtlık vardı. Bir kimse bir kum tepesine çıktı ve: «Keşke bu kum tepesi bağday olup benim olaydı, hepini fakirlere verirdim.» dedi. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «O kimseye de ki, Allah Teâlâ senin sadakana kabul etti ve tepe kadar bağday olup fakirlere vermiş gibi sana sevâb verdi.» Peygamberimiz buyurur ki: «Niyeti ve hımmeti dünyaya olan kimse, daima fakirlik ve ihtiyaç halinde olur. Dünyadan da dünya âkıdı olarak ayrılır. Niyeti ve hımmeti âhiret olan kimsenin gönlünü Allah Teâlâ sevinç edip dünyadan zabid olarak ayrılır.»

Yine buyurdu ki: «İhtisâmanlar saf bağlayıp kâfirlerle savaşmaya bağlayınca, melekler de onların adlarını yazmaya başlar: "Filân kimse taassup için, filân kimse hamâyet için savaşıyor diye yazarlar. Allah yolunda savaşanlar ise, Kelime-i Tevhid gâlib gelmiş diye savaşlardır.»

Yine buyurdu ki: «Bir hanımın evlenip de mehrini vermemek niyetinde olan kimse de harsızlık etmiş olur.»

Bil ki, âlimler demişlerdir ki, önce amelin niyetini, ondan sonra ameli öğren. Bir kimse, bana öyle bir amel öğretin ki, gece gündüz onunla meşgul olayım ve hiç bir zaman hayırdan geri kalmayayım, dedi. Hayır yapamadığın zaman, hayra niyet et ki, o hayrın sevâbını bulasın, dediler.

Hasean-ı Basri der ki: «Şu ebedî ve sonsuz cennetin vesilesi bu bir kaç günlük amel değildir. Belki hayır niyetidir ki, niyetin de cennet gibi sonu yoktur.»

NİYETİN HAKİKATI

Bil ki, insanda, önce üç sıfat hasıl olmadan hiçbir hareket meydana gelmez; onların biri ilim, biri irade ve biri de kudrettir. Yâni bilmek, düşünmek ve gücü yetmek sıfatlarıdır. Mecelâ: İnsan bir yemeği görmese yemez. Görsen de istek ve arzusu olmazsa yine yemez. Eğer istek ve arzusu olsa ve eli iş göremeyecek şekilde felçli olsa yine yiyemez.

O hâlde bu üç sıfat bütün hareketlerin başında vardır. Fakat hareket kudrete tâbidir. Kudret istek ve iradeye tâbidir. Kudretli kullanan istek ve iradedir. İstek ilme tâbi değildir. Çünkü bürşey vardır ki, bilinir de gönül onu istemez. Fakat ilimle de istek teşekkül etmez. İhra insan bir şeyi bilmeden nasıl ister. O hâlde niyet bu üç şeyden

İbaretir ki, onlar ilim, kudret ve istektir. İnsana harekete geçirip bir işe sevkeden bunlardır. Bu mânâyâ garaz, kast ve niyet denir. Bunların üçü de bir mânâyâ gelir. Sonra insana harekete geçirip bir işe sevkeden maksat bazen bir olur ve bazen de bir işte iki maksat toplanmış olur. Bir olan maksada hâlis maksat denir. Bunun misali şöyledir: Bir kimse otururken ona bir arslan saldırır. O anda onun garazı yalnız bir olur ki, o da arslanın şerrinden kışmaktır. Yine banun gibi haşmetli bir insan kapudan içeri girse, ev sahibi hemen ayağa kalkar. Onun bu anda garazı (maksadı) yalnız saygudur, başka bir şey olamaz. O hâlide bu maksat hâlidir. Ama maksat iki olduğu zaman, bu üç şeyten ayrı değildir:

Birincisi: Yalnız da olsa, o işi yapmak mümkün olan her çeşit maksattır. Nitekim akrabası olan bir fakir ondan bir akçe isterse, o akçeyi ona hem fakir, hem de akrabasına olduğu için verir. Kalbinden, fakir olmasa da yine vereceğini bilir. Bu, iki maksat ve iki niyetin bir arada bulunmasıdır.

İkinci: Eğer fakir olup yakını olmasa, yahut yakını olup fakir olmasa muhakkak o akçeyi ona vermezdi. Fakat bu iki maksadın birleşmesi ona bu akçeyi vermeye sevketti. Birinci maksat, iki kişinin, yalnız olarak kaldırılabildikleri bir taşı beraber taşımalarına benzer. İkinci maksat, iki zayıf adamın, yalnız olarak kaldıramadıkları bir taşı beraber taşımalarına benzer.

Üçüncüsü: Maksadın biri zayıftır, işe yaramaz. Diğeri de kuvvetlidir, fakat o zayıf olan maksat sebebiyle amel etmek ona kolay olur. Nitekim bir kimse gece namazına kalıyor. Fakat bazı insanların namaz kıldığına gördükleri zaman, gece namazı kılmağa zevki artar. Bu da, yalnız güsümler diye kalmamak şartıyladır. Bu şuna benzer ki, kuvvetli bir adam bir taş kaldırmak isterken kolay kaldırırsa diye zayıf bir adam da ona yardım eder. Bu niyetlerin her birinin bir hükmü vardır. Nitekim ihlâs bahsinde anlatılacaktır. Maksadımız, niyetin tahrik edici bir sebep olduğunu anlatmaktır. Gerçi bazen saf olur, bazen de karışık olur.

MÜ'MİNİN NİYETİ AMELİNDEN HAYİRLİDİR

Bil ki, Resûlullah buyurdu ki: «Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır.» Bu hadis-i şerîfe, amelsiz niyetin, niyetsiz amelden üstün olduğu demek istenmemiştir. Zira niyetsiz amelin ibâdet olmadiği ve amelsiz niyetin ibâdet olduğu herkeşçe bilinmektedir. Belki demek istenen şudur ki; ibâdet iki taraflı yapılır ve bunlardan kalbe yapılan, bedenle yapılandan hayırlıdır.

Bunu sebebi, bedenle yapılan amelden maksat kalb hallerini değiştirmek, fecattan doğruluğa ve noksanlıktan kemâle çevirmektir.

Fakat kalbin ameli bedene ulaşmadan şer'ân ona amel denmez. İnsanlar, kalbi niyetin, bedenün ameli için olduğunu sanırlar. Gerçek şudur ki bedenün ameli kalbin niyeti içindir. Zira bütün amellerde asıl olan niyettir. Obür dünyaya sefer edecek kalbidir. Saadet ve şakavet (şakâik) kalbin hâlidir. Gerçi arada beden vardır. Fakat o kalbe tâbidir. Tıpkı deveşiz (vasıtasız) hacca gidilmediği, ve hacı olan deve değil, devenin sahibi olduğu gibi. Kalbin değişmesi yüzünü dünyadan âhirete çevirmesinden başka bir şey değildir. Hatta dünya ve âhiretten Allah'a çevirmektir. Yüz çevirmek de istek ve iradeden ibarettir. Dünya kalbe hakim olursa, kalb, yüzünü dünyaya çevirir, ilgisi arzusu dünyaya olur. Çünkü insan yaratılışın başlangıcında dünyaya yöneliktir. Allah Teâlâ'ya olan eğilimi ve isteği galib olunca kalbin sıfatı değişir, kurtuluşa döner ve âhiret yönüne yüz tutar.

O hâlide bütün amellerden maksat, kalbin Allah tarafına, doğruluk yönüne yönelip değişmesidir. Meselâ: Secdeden maksat, keyfiyet-i halinin değişip havadan yere inmesi değildir. Belki kalb sıfatının tekebbür tarafından tevazu tarafına dönmesidir. Allahü Ekber'den maksat, dilinin halinin değişip dururken hareket etmesi değildir. Belki kalbin kendi tasâminden feragat edip Allah Teâlâ'yı tâzime yüz tutmaktır. Hacca şeytan taşlamaktan maksat, küçük taşların toplanması, yahut el hareketi değildir. Belki kalbi, kullukta sağlamlaştırarak ve nefsi ve akli tasarruflara uymayı terk etmek ve irade dışlığını elden çıkarıp geriatın eline teslim etmektir.

Nitekim hacılar: «İftacınla gerçek kulluk ve ubûdiyetini göstermek için ferasanına uydum, divanına geldim ya Rab!» derler. Kurban kesmekten maksat, koyunun hayatına son vermek değildir. Belki kalbinden bahillik pıslığını izale etmek ve hayvanlara yaratıcı hüküm ile acıyıp bu zavallının ne suçu vardır, niçin onu azaplandırıyor dememesidir. Belki kendini nazımanen terkedip hakikatte yok olmağa, —Ki gerçek de budur.— Zira kul kendi hakkında yok olmalı ve Allah hakkında var olmalıdır. Yine bunun gibi bütün ibâdetlerde kalbe tâbar edilir. Ancak kalb öyle yaratılmıştır ki, kalbte her neye eğilim ve irade doğarsa, beden de ona muvafakat gösterirse, o sıfat kalbte daha sağlamlaşır.

Meselâ: Kalbte öküze acıma doğarsa, onun başına okşamakla acıma da artar. Yine eğer kalbte tevazu meydana gelse, başı da yere koymakla kalbteki tevazu kuvvetlenir. Bütün ibâdetlerin niyeti iyilik istemektir. Yani dünyadan yüz çevirip âhirete yüz tutmaktır. O niyetle amel etmek bu istek ve iradeyi kuvvetlendirir, sağlamlaştırır.

O hâlide gerçi amel niyetten doğuyorsa da, niyetli kuvvetlendirilmek içindir. Hâl böyle olunca, niyetin amelden hayırlı olduğu meydana çıkar. Zira niyet, kalbin kendisinde; amel ise, kalbe geçmek için başka amalarda olur. Eğer kalbe geçerse işe yarar. Geçmezse gaflet ve boğuna olur. Bu şuna benzer ki, eğer midesinde hastalık olur da içtiği ilaç hastalık yerine ulaşırsa, faydalı olur. Eğer göğsüne sürülür de

tesiri oraya geçerse, bu da faydalı olur. Fakat bizzat mideye ulaşan gibi iyi olmaz, çünkü göğüse sürülmekten maksat, göğüs değil, belki midedir. Demek ki bu ilaç mideye geçmezse boşuna olur. Mideye ulaşan ilaç, göğüse ulaşmazsa boşuna olmaz.

AKLA GELEN ŞEYLERDEN, VESVESEDEN VE KÖTÜ DÜŞÜNCELERDEN AFFEDİLEN VE AFFEDİLMEYİP MUHAZAYE SEBEB OLAN ŞEYLER

Bu ki, Resûlullah buyurdu ki: «Benim ümmetim akla gelen şeylerden affedilmiştir.»

Sahih-i Müslim ve Buhari'nin bir hadisinde: «Günah işlemeye niyetlenip de işlemeyen kimse için, Allah Teâlâ, meleklerim! O günaha kuluma yazmayın buyurur. Eğer o günahı işlerse, ona bir günah yazılır. Ama sevaba niyetlenir de yapmazsa, bir sevap, yaparsa on sevap yaz diye emir buyurur.»

Hadiste: «Allah Teâlâ sevap defterine yazılan sevapları yediyüz kadar arttırır.» Bunun için bazı kimseler kalbe gelen şeylerin günah olmayıp kıyamet gününde ondan sorumlu tutulmayacaklarına sanıyorlar. Fakat bu yanlıştır. Zira aklın kalb olduğu ve bedenim ona tâbi olduğu beyan edildi.

Allahü Teâlâ buyurur ki: «Kalbinizdekileri açığa varsanız da, gizleseniz de sizden sorulacaksınız.» (Bakara sûresi, âyet: 234). Yine buyurdu ki: «Gülden, kulaktan ve kalpten sorulacaksınız.» (İsra sûresi, âyet: 36).

Yine buyurdu ki: «Kasıtsız yemine değil, kalben kastettiğiniz yemine muhazere olursunuz.» Küfür, münâfıklık, ucu, riyâ ve hasedle muhazere olunacağına kimse inkâr etmez. Bunların hepsi de kalbin halidir. Bu hususta gerçek şudur ki, kalbe gelen şeyler dört derecedir. İkisi gayri ihtiyari olur ki, bunlardan sorumlu olmaz. İkisi de ihtiyardır. Bunlardan sorumlu olur.

Birincisi, akla gelen şuna benzer ki, bir yolda giderken bir kadına yahut bir oğlan ile karşılaştınca, ona bakabilecek şekilde yürür. Buna hâdis-i nefis denir.

İkincisi, kalbine ona geri döndüp bakmak isteği doğar. Buna tabî meyî denir ki, şehvetin hareket etmesinden meydana gelir.

Üçüncüsü, kalb, buna bakmalıdır diye hüküm eder ki bu da kalbin kimseden korkusu ve pervası olmadığı zamandır. Gerçi kalbin, buna yapmamalıdır diye hüküm etmesi ihtimali de vardır. Buna kalb hükmü denir.

Dördüncüsü, geri bakmaya azmeder ve eğer o kalb hükmünü Allah Teâlâ ile yahut insanlarla korkutup reddetmezse, bu azim çabuk gerçekleşir. Bu itibarla hâdis-i nefis ve meyî-i tabî denilen ilk iki hâlden muhazere olmaz. Zira onlar kulun elinde değildir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah, hiç kimseye yapamayacağını tekil buyurmaz.» (Bakara sûresi, âyet: 286).

Hâdis-i nefis dediğimiz şana benzeyen ki Osman bin Maz'ûn (r.a.) Resûlullah'a dedi ki, «Nefsım bana kendini hadım et çehvet belkından kurtulursun, diyor.» Resûlullah: «Öyle yapma. Zira benim ümmetimin hadım olması oruç tutmaktır,» buyurdu. Osman: «Nefsım bana diyor ki, hanımını boşa, evlenmek bağından kurtul.» dedi. Resûlullah: «Yavaş ol! Nikâh benim sünnetimdir,» buyurdu. Osman: «Nefsım bana diyor ki, git rahiplerle dağlarda yaşa,» dedi. Resûlullah: «Öyle yapma. Zira benim ümmetimin ruhbanlıyeti hac ve gazaya gitmektir,» buyurdu. Osman: «Nefsım bana diyor ki, bundan sonra et yeme,» dedi. Resûlullah: «Öyle yapma. Çünkü ben eti severim. Bularsın yerim. Bulmasam, Rabbimden istersem, bana verir,» buyurdu. Demek ki, Osman bin Maz'ûn'un kalbine gelen bütün bu düşünceler hâdis-i nefis idi. Bunların hepsi affa dahildir.

Zira kalbi henüz bunları yapmaya azmetmemişti, belki tereddüt ve müğaverede idi. Ama ihtiyarında olan iki hâl —ki biri, kalbin bu iş yapmak gerek diye hüküm etmesi ve diğeri de, o hüküm üzerinde kararı ve sabit durmasıdır— bunların ikisiyle de muahaze olur. Eğer onları yapmaması Allah için olmayıp hayüdan, korkudan veya başka menâ için olursa, yine muahaze olur. Kalbin muahaze edilmesinin mânâsı, bir kimsenin kendisine kızdığı için ondan intikam almaya ehemmiyet değildir. Çünkü Cenab-ı Allah kızdıktan münezzehtir. Muahazanın mânâsı, yapılan bu niyetle kalb sıfatının, değişmesi ve onu Allah'tan uzaklaştıran bir sıfat kazanması ve bu hâlin onun gıyavetine (bedbahşlığına) sebep olmasıdır.

Bundan önce anlatıldı ki, kalbin saadeti, yüzün dünyadan Cenab-ı Hak'a çevrilmesidir. Bu dediğimiz insanın irade ve isteğidir. Onun gıyaveti (bedbahşlığı) vaki olan istek ve kasd ile, dünyaya olan ilgisinin sağlanmaması ve gerekli olan şeyden uzak düşmesidir. Muahaze ve mel'ûn olmanın mânâsı, bu işiye düşüp mühim mahlûktan uzaklaşmasıdır. Bu kâinâtında meydana gelen, fayda ve zarar kendisine olan bir hâldir. Ne onun taallüden kimseye sevinç, ne de günahından kimseye kızgınlık hasıl olur ki, ondan intikam alsın. Fakat insanların akilleri miktarınca böyle ifade edilir. Bu sıraya vâkıf olan herkesin hiç şüphesi, kuşkusu kalmaz ki, anlatılan hâllerle muahaze gerekir.

Bu konuda kesin delil şu hadis-i şeriftir: «Birbirine kâh çekip hamle yapan iki kişiden biri ölse, ölen de öldüren de cehenneme gider.» Ya Resûlallah! Ölen niçin cehenneme gider? dediler. Buyurdu ki: «Öl da öldürmek kasdına işlemiş olur. Eğer ölüden gelseydi, öldürülür.»

Yine buyurdu ki: «Malus şerîata göre harcamayan kimseye evü görin, bensim de malum olarok, böyle yagurdım diyen kimse günahta beraberdir.» Çünkü bunların ikisi de kalbin kasbidir. İster malı harcasınlar, ister harcamasınlar. Kuşkusuz bir kimse yataкта bulduğu

bir hamma, karısı olmayıp yabancı olduğu kanaatiyle cimsa yaparsa, kendi hamması olduğu anlaşılınca da günahkâr olur. Bir kimse abdestli olduğunu sanıp namaz kılsa ve sonra abdestsiz olduğu anlaşılınca, ona sevap hasıl olur. Eğer abdestsiz olduğunu sanıp böylece namaz kılsa ve sonra abdestli olduğu anlaşılınca, günahkâr olur. Bunların hepsi kalbin halleridir. Ama eğer bir günaha niyetlenmiş isen, Allah korkusundan o günahıan el çaksa ona bir sevap yazar. Nitekim hadiste gelmiştir ki: «Günaha niyetlenmek tabiata uygundur. Ondan el çekmek tabiata muhalefet olduğu için mücahede olur.»

Zira bunun kalbi aydınlatmadaki tesiri, günaha niyetlenmenin kalbi karartmadaki tesirinden daha çoktur. Sevap yazılmasının mânâsı budur ve hadisin mânâsı da budur. Ama eğer âcizliği nedeniyle el çekerse, ona hiçbir fayda sağlanmaz ve o niyet sebebiyle meydana gelen zulmet zail olmayıp muahaze olur. Tıpkı âcizliği sebebiyle öldürülmeyip de öldürülen kimse gibi.

AMELLERİN NİYETLE DEĞİŞMESİ

Bil ki, ameller üç kasundur: Taat, günah ve mübah. Beiki Resûlullah'ın: «Ameller niyete göredir.» hadisinden günaha da sevap niyetiyle işlenek sevap olacağı sanılabilir. Böyle sanmak açık bir hatadır. Beiki böyle niyetin asıl kalpte tesiri yoktur. Fakat kötülük niyetiyle işlenen günah daha fenedir. Bu, bir kimsenin, bir kimseyi menomon etmek için, birini çektiğirmesi yahut haram mal ile mescid, kervansaray ve medrese bina edip niyetim iyiliktir demesine benzer. Şerife, hayır işe niyetlenmenin ayrıca bir şer olduğunu anlamıyor. Bunun böyle olduğunu bilse de, fasık olur, bilmeyip de gerçekten bunu sevap anlasa yine fasık olur. Zira ilim öğrenmek farzdır ve insanların çoğunun helâk olması da cehalettedir.

Bunun için Sehi-i Tüsteri der ki: «Cehaletten daha büyük hiçbir günah yoktur,» cehaletini bilmemek ise daha fenedir. Zira bilmediğini bilmeyince, hiç öğrenmek ihtimali olmaz. O cehalet ona set ve engel olur. Yine bunun gibidir. Yani haram mal ile hayır yapmak gibidir. Kadükân, evkâfın, öksüz malından ve sultan malından dünyalık kazanmak, övünmek, kibirlik taslamak insanlarla tartışmak ve mânazara etmek niyetiyle okuyan talebeyi okutmak. Buna öğretmek de haramdır. Eğer müderris, benim niyetim ilim yayılmasıdır. O ilmini kötüye kullananı, ben muahaze olmanı derse, bu apaçık bir cehalettir. Bu, yol kesenlere zilç, şarap yapanlara üsdm bağırlayıp be-nâm maksadım cömertliktir. Allah Teâlâ cömert kulları kadar hiç kimseyi sevmez diyen kimseye benzer. Bu söz onun tam cahilliğine delâlettir. Beiki o kimsenin yol kesicilik yaptığını anlayınca onun cihadından kübains alması gerekir. Ellne başka bir zilç vermek zerde kalır. Hattâ selef (eskiler) üstünlük taslayan âlimden Allah'a sığınmışlar ve günah eserini gördükleri talebeyi kovmuşlar. Ahmed bin Hanbel, evfânın deç kısmını çamurla sıvayıp osaran öski bir talebesini, mürted-

menların ana yolundan bir tırnak miktarı aldın diye, sana ilim öğretmek cüz değildir, deyin kovmuştur. O hâlide günah hayır niyetiyle hayra tebeddül etmez. Belki hayr, şerhata uygun olmalıdır.

İkinci kısım taattir: Taatte niyetin iki şekilde tesiri vardır. Birincisi, taatin esli niyetle doğru olur, niyetsiz olmaz. İkincisi, niyet ne kadar fazla olursa sevap da o kadar artar. Niyet ilmini öğrenen kimse, bir taatte on çeşit hayırlı niyet yapabilir. Böylece bir taat on olur. **Mesele:** Mescidde itikâfa girse, mescid Allah'ın evidir. Allah'ın evine giden Allah'ı ziyaret etmiş olur, diye niyet eder.

Zira Resûlullah buyurdu ki: «Mescide giren Allah'ı ziyarete gelmiş olur.» Ziyaret edilen de muhakkak ziyaret edene ikram eder.

İkincisi, itikâfa namaza beklemeyi niyet eder. Zira hadiste gelmiştir ki: «Namaz bekleyen namaz içinde olan gibidir.»

Üçüncüsü, itikâfa gürünü, kulağını, dilini ve ayaklarını hareketten alkoymağa niyet eder. Bu bir nevi oruçtur. Hadis-i şerifte: «Mescidde oturmak, benim ümmetimin rahipliğidir,» buyurulmaktadır.

Dördüncüsü, itikâf ile bütün meşgaleleri kendinden uzaklaştırmağa niyet eder. Böylece kendini tamamıyla Allah'a teslim edip fikir ve münacaatla meşgul olur.

Beşincisi, itikâfa insanların ilişkilerinden ve kötülüklerinden kurtulmaya niyet eder.

Altıncısı, mescidde kötü bir şey görürse nehyi etmeye, iyi bir şey görürse, onu emretmeye ve namaz iyi kılamayan kimselere öğretmeye niyet eder.

Yedincisi, mescidde dindarlara karşılık onlarla ilgi ve kardeşlik kurmaya niyet eder. Çünkü mescid dindarların dinlenme yeridir.

Sekizincisi, Allah'ın evinde günah işlemeye Allah'tan hayâ edirim diye niyet eder. Bu şekilde bütün taatların hâllerini buna kıyaslar. Böylece her bir taatte fazla sevap kazanmak için çeşitli niyetler mümkün olur.

Çüncü kısım mübahlardır. Hayvanlar gibi mübah şeylerle meşgul olup iyi niyetten gafil kalmak, hiçbir akıllıya yaraşmaz. Çünkü mübahlarda iyi niyetin çok büyük tesiri vardır. Zira ona her hareket ve duruştan sorulacaktır ve bütün mübah olan şeylerin hesabı istenecektir. Eğer niyetli kötü olursa zararı kendisinedir. İyi olursa, faydası da kendisinedir. Eğer ne hayra, ne şerre niyetli olmazsa, ikisi de eşit olur. Fakat bir fayda sağlamadan vakitlerini mübah şeylere harcadığından vakitlerini boşuna geçirmiş olur. Ve: «Sana verilen din-yadun seninle kalacak nasibini al.» âyetine de muhalefet etmiş olur. Resûlullah buyurdu ki: «Kula, her yaptığından sorulacaktır. Mattâ görünce çektiği sümeden, elini sürdüğü kerpik parçasından ve mü'min kardeşinin elbiseleriyle elini sümesinden sorulacaktır.»

Mübahlarda olan niyet ilmi de urundur. Fakat öğrenmeye çalışmak gerektir. Ona şöyle bir örnek verelim: Cuma günü güzel kokulu bir sümbülün kokusu vardır. Ancak böbürlenmek, kibirlenmek, rıya ve na-

mahrem kadınların gözüne girmek niyeti olmamalıdır. Belki, Allah'ın evine tazim, yarındakilere rahatlık olması, köşü kokularına gidermek ve böylece kendisi rahatsız olmamak, yakında olanlar da onun gıybet ve günahına girmemek ve yine güzel kokunun dimağına kurvet verip kalbini saf etmek —ta ki, Allah'ın sıkrı ve fikrini yapabilsin— ve benzerleri gibi niyetler etmelidir. İyi niyet galib olan kimse için bu niyetlerin her biri taat ve ibadettir.

Eski büyükler, yemek yemede, hoölya gitmede ve hanımlarıyla sohbet etmede bunların her birinde bir sevap için niyet ederlerdi. Zira bu illilerden hayra sebep olmayana yoktur. O hayra niyet ederse, sevap hasıl olur. Meselâ: Hanımlıya buluşurken, evliki yetiştirmeye, Hz. Muhammed'in ümmeti çoğaltmaya, hanımın rahat olmasına, onları ve kendini günahahtan korumaya niyet etmelidir.

Süfyan-ı Sevrî bir gün elbisesini ters giydiğini söylediklerinde, düzeltmek için elini kaldırdı, sonra vargeçti ve: «Bunu Allah için giydim. Başkası için değiştirmek istemiyorum», dedi.

Zekerıyya (a.s.) bir yerde ücretle çalışıyordu. Yemek yerken yanına bazı insanlar geldi. Onlara, buyurun, yiyin diye teklif etmedi. Yemeği bitirdikten sonra o insanlara hitaben buyurdu ki: «Bu yemeğin tamamına yememiş olsam, iş sahibinin işini tamamıyla yapmazdım ve insanların üdetkeli gözetip insanlık yönünden giderken farzı terk etmiş olurdum.»

Süfyan-ı Sevrî de yemek yerken bir kimse yanına geldi. Ona buyurun yemek yiyelim diye teklif etmedi. Yemeği bitince, ona dedi ki, eğer bu yemeği borca almamış olsaydım, sana da yemeği teklif ederdim, yine dedi ki, bir kimsenin, kaiben yemesini istemediği hâlde, dilıyla yemek teklif ettiği kimse, eğer yemerse, teklif eden kimse bir günah işlemiş olur ki, o da münâfikliktir. Eğer yerse, iki günah işlemiş olur: Biri münâfiklik ve diğeri de hırahettir. Zira o kimseye bir yemek yedirmiştir ki, eğer bilseydi, onu yemezdi.

NİYET İHTİYARI VE SUNİ DEĞİLER

Bil ki, kalbi ve zihni boş olan kimseler, iyi niyetle, sevaba kavuşmak mümkün olduğunu duyup dilucu ile Allah rızası için evlendim, yahut yemek yemeye, veya ders meclisi etmeye niyet ettim, demekle niyet etmiş olduklarını sanırlar. Oysa bu niyet değildir. Belki niyet kalbe meydana gelen ve onu işe sevkeden bir eğilimdir. Tıpkı bir arzusu olan kimse gibi ki, beden onun arzusuna uyar ve kalkıp arzu ettiği işi yapar. Bu hâlde niyeti galib olup istediği zaman hâsıl olur. Arzulu olan kimsenin arzulanması gibî. Eğer anlatıldığı gibi, kalbe eğilim ve istek olmazsa, sadece hâdis-i nefs (kalbe gelen) ve dilucu ile olan niyet, bir kimsenin karnı tok iken, aç olmaya, yahut bir kimse ile ilgili kalmamış iken onu sevmeye niyet ettim demeye benzer. Bu frıklanandır.

Yine bunun gibi, şevveti kendisini cisî münasebete zorlayan kimsenin dilucu ile evlât yetiştirmek için cinsel münasebete niyet ettim diye yaptığı niyet faydasızdır. Yine evlenme sebebi şevvetten başka bir şey değil iken, sünnete riayet için evlenmeye niyet ettim demek boşuna olur. Belki çertata olan imanı kuvvetli olmak, ondan sonra evlât yetiştirmenin sevabı hakkında gelen hadîsleri düşünmelidir ki, o sevabın maksadı kalbünde harekete geçip onu evlenmeye sevketsin. Bu zaten dilliyte söylemek olmasa da niyetin tâ kendisi olur.

Bir kimsenin, Allah'ın emrine itaat için ayağa kalkıp namaza başlaması, bu mânâyı dilliyte söylemekten de niyet olur. Dünyaya bahis olan kimsenin, dünyaya haris olmaya niyet ettim demesi, aç olan kimsenin, açlığını gidermek için yemek yemeye niyet ettim demesi gibi boşuna söylenmiş olur. Aç olan kimsenin zaten yemek yemesi gerek. İster niyet ettim desin, ister demesin. Nefs kıskırtması bulunan kimse hakkında âhret niyeti zar olur. Ancak âhret hâlleri nefis kıskırtmasına galib olursa, zar olmaz.

O hâlde maksat, niyetin senin elinde olmadığını bilmektir. Niyet, bir işi gerçekleştirir istektir. O iş senin gücünle vücûda gelir. Şöyle ki, eğer dilersem, gücümü harcayarak o işi yapabilirsin. Eğer dilemezsem, yapmazsın. Ama onu yapmaya eğilimli olmak senin elinde değildir. Yani dilersem eğilimin olur, dilemezsem, olmaz; zekinde değildir. Belki Allah eğilimi yarattırsa olur, yaratmazsa olmaz. Onun vücûda gelmesine, bu dünyada, veya öbür dünyada bir karşılığı olması sebep olur diye sana imanç hasıl olup o karşılığa istekli olursun. Bu surlara vakıf olan kimse taatlerin birçokundan elçikip vazgeçer. Zira niyeti hazır bulmaz.

İbn-i Sîrin, niyet bulamadım diye Hasan-ı Basri'nin cenazesinde bulunmadı ve cenaze namazını kalmadı. Süfyan-ı Sevrîye, Hammad bin Süleyman'ın cenaze namazında bulunmayan mızın? dediler. Ki Hammad Küfe âlimlerinden idi.

Süfyan: «Eğer niyet hazır olsaydı, bulunuyordum.» dedi. Bir kimse Tavus'tan dua talep etti. Tavus: «Niyet hazır olunca dua ederim.» dedi. Bazen Tavus'tan hadîs rivayet etmesini istiyorlardı, rivayet etmedi. Bazen de anızın rivayet ederdi ve: «Niyetin gelmesini bekli-yordum.» derdi.

Büyük âsâlardan biri der ki, bir aydan beri fîlân hastayı ziyaret etmek isterim, fakat henüz niyetim tamamlanmadı. Velhâssâ din hürs galib olmayınca iyi niyet hâsıl olmaz. Hattâ farzlarda bile uğraşp çaba göstermekle niyet hâsıl olur. Bazen olur ki, cehennem, ateşini bile umursamayıp kendini korkutamaz. Bu hakikatleri bilen kimse farzları, faziletleri bırakıp mübahlarda niyet bulduğu için onlara yöneliyor. Nitekim kısıata niyet bulup afta bulmayan kimse için kısıas aftan kâifetlidir. Bazen gece namaz için niyet bulmayıp sabah erken kalkabilmek uyku niyetini bulur.

O hâlde o kimse için uyku uyumak, usanç ibâdet etmekten üstün olur. Eğer bir saat hanımiyle kalmak yahut birisiyle konuşup ne-

gelenlikle zevkinin tazelenmediğini bilirse, bu neşelenme, onun için usança ibâdet etmekten üstündür.

Ebu'd-Derda der ki: «Bazen Allah'a olan zevkinin tazelenmesi için, eğlenmekle kendimi dinlendiririm.»

Hâ. Ali (r.a.) buyurur ki: «Devamlı bir işte ısrar edersen, omdan kalbe usanç gelir. Bu, şuna benzer ki, hastanın duruma et yemeğe elverişli değilken, kurvedenip ilaçlara dayanabilmesi için, beklem ona et yedirir. Ve yine harpte, mağlûp olmak şeklini gösterip düşmanını kendine çekip aniden düşmana saldıran kimsa gibodür.» Din yolunun büyükleri ve ustaları bu hileleri çok kullananlardı. Çünkü din yolu baştan başa nefis ve şeytana harp, tartıp münazara etmekten ibarettir. Latife ve hileyeye çok ihtiyacı vardır. Bunun gibi hususlar gerçi din yolundaki ekelik âlimler yanında makbûl değil ise de, din büyükleri yanında makbûl ve müsellemdir.

Niyetin, kalbte bir şeyin işe sebep olması olduğunu öğrendikten sonra, bil ki, bazı kimselerin ibâdetinin sebebi cehennem korkusu ve bazılarının da cennet nimetlerinin ümididir. Cennet için amel eden, boğaz, ferici hizmetinde bir köle olur ki, boğazına ve fericini doyuracak bir makam için çalışmış olur. Cehennem korkusundan amel eden de, dayak korkusundan açılan asi köle gibodür. Bunların ikisinin de işleri tamamen Allah için değildir. Belki makbûl olan kul, ne yaparsa ne cennet için, ne de cehennem korkusu için değil, Allah için yapmalıdır. Bu, bir kimsenin sevgilisini, güzelliği için değil, altın ve gümüş vermesi için sevmesine benzer. Bu kimsa, sevgilisinin kendisini değil, altın ve gümüşü sevmiş olur. Hakkın cemâline âşk olan, onun ibâdeti Hakkın cemâlini tefekkür edip münasat ve çağırma ile meşgul olur. Eğer bedenle ibâdet ederse, yine sevgilisinin fermanına itaat etmeyil sevdiğinden dolayı eder; perhîz ve riykretî, Allah'a kulluk ve hizmet için yapar. Böylece o tam cemâlin tefekküründen geri kalmaz. Bir günahattan sakındığı zaman, şevvelere uymak lezzeti de mübahhar lezzeti de Hakkın cemâlini görmek lezzetine perde olur diye, bunlardan sakınır. Gerçek ârif budur.

Ahmed bin Hudreviya, Allah Teâlâ'yı rüyasında gördü. Allah Teâlâ buyurdu ki: «Bütün insanlar her biri bendem bir şey istiyor. Ehlâ Yezid-i Bestami ise, beni istiyor.»

Şibî'yi rüyada görüp Allah sana ne muamele yaptı? dediler. Dedi ki: «Allah, bir sözüm için beni kınadı. Bir defa dilime gelmiş, demiyim ki, cenneti kaçırmaktan daha büyük ne zarar olur? Allah Teâlâ beni kınayıp buyurdu ki: Hakem didârını kaçırmaktan daha büyük ne zarar olur? diye demedin.» Muhabbetin boykusu ve lezzetinin izahı muhabbet faslında gelecektür inşallah.

İHLAS VE FAZİLETİ

İhlâsın fazileti: Bil ki, Allah Teâlâ buyurur: «İnsanlar dinde Allah'a ihlâs olarak, Allah'a ibâdet etmekten başkasıyla emrolunmadı-

lar.» (Beyyine sûresi, âyet: 5). Yine buyurdu ki: «Din hâlisen Allah içindir.» (Zümer sûresi, âyet: 3).

Resûdillâh buyurur: «Allah buyurur ki, ihlâs benim sırlarımdan bir sırdır, onu sevdiğim kullarımdan kalbine saklarım.» Resûdillâh Münz'e buyurdu ki: «Amelî ihlâsla yap ki, az amel yetişsin.»

Filyânın kötülüğü hakkında anlatılan her şey ihlâsın faziletleriyle ilgilidir. İnsanların görmesi, ihlâsı götüren sebeplerden biridir. Bundan başka birçok sebepleri daha vardır ki, İnşâallah beyân edilecektir.

Maruf-ı Kerîm kendine kazıdığı De varurp: «Ey nefis! ihlâslı ol, kurtulmuşsun.» derdi. Ebû Süleyman der ki: «Bütüm ömründe Allah için ihlâsla bir adım atana müjdeleler olsun.» Yâni, adım atarken Allah'tan başka bir şey düşünmemiştir.

Ebû Eyyub-ı Sicistânî der ki: «Niyetli hâlis yapmak, niyetin zıttından zordur.» Büyük sâhîlardan birini rüyada görüp: «Allah sana ne yaptı?» diye sordular. Dedi ki: «Allah için yaptığım her şeyi sevaplar kefesinde buldum. Yolda düşürülüp de benim aldığım nar tanesini ve evimde ölen kediyi sevap kefesinde buldum. Külâhımda kalan bir ipek telini de günahlar kefesinde buldum. Yüz altın değerinde bir merkebi bulmuştu. Onu sevaplar kefesinde bulamadım. Sübhânallah! Bir kedi sevaplar kefesinde olur da yüz altın değerindeki merkep olmaz, bu ne hikmettir?» dedim.

Denildi ki: «Merkebi nereye günderdiniz aradadır. Sen onun öldüğünü duyunca, "Allah'ın lânetine" dedin. Eğer "Allah yolunda" deseydin, onu da sevaplar kefesinde bulurdun. Ve Allah için sadakalar vermiştim. Fakat insanlar benim sadaka verdiğimi güttülerdi ve bu benim hoşuma giderdi. Onun ne sevabım, ne de zararım güdülmü.»

Sâfyan-ı Sevrî banu duyunca: «Bunun zararını göremediysen, büyük bir saadettir.» dedi.

Bir kimse der ki, gazaya gidiyordum. Gemide yoldaşlarımdan biri bir torba sattı. Aklıma geldi ki, bu torbayı alıp işerimde kullanayım ve filân şehirde onu satıp hâr edeyim. O gece rüyamda gördüm ki, iki şahıs gökten yere indiler. Biri diğerine: Gazilerin adını yaz, filânın gemmek için ve filânın da ticaret için geldiğini yaz, dedi. Ben: «Allah için benim halime hakım. Ben tüccar değilim. Benim eşyam yoktur. Nasıl ticarete girmiş olurum.» dedim. Dediler ki, o torbayı kazıyıp sağlamak için almadın mı? O kimse der ki, ben ağladım, dedim ki, «Allah aşkına ben tüccar değilim, beni tüccar yazmayın.» Biri diğerine şöyle yaz dedi: «Filân kimse gazaya gelmişti. Yolda, filân şehirde satıp hâr etmek için bir torba sattı. Böylece Allah nasî dilerse, öyle hüküm eder.» Bunun için derler ki, hâr saâtlük ihlâs, cehdi kurtuluşa vesile olur. Fakat ihlâs gayet seyrek ve az bulunur. Derler ki, sâlim tohumudur. Onun ekimi ameldir ve suyu da ihlâstır.»

Benî İsrâîl'de bir âbid vardı. Ona dediler ki, filân yerde bir ağaç vardır. Onu mahbûd edinmişler. Ona tapıyorlar. Âbid kış ve bir balta alıp o ağacı kesmeye gitti. Şeytan bir ihtiyâr kılığında yolda ona ar-

kadağ oldu. Nereye gidiyorsun? dedi. Âbid, fâhân ağacı kesmeye gide-
rim, dedi. Şeytan, git, ihâdele meğgul ol, senin için daha faydalıdır,
dedi. Âbid, niye onu kesmek de ihâdet değil midir? dedi. Şeytan, ihâ-
det ise de onu kesmeye müsaade etmem, dedi. Aralarında kavga çık-
tı. Âbid, şeytani yere vurup göğsünün üzerine oturdu. Şeytan, beni bı-
rak, sana bir sözlüm var, söyleyeyim, dedi. Âbid baraktı. Şeytan: «Ey
Âbid! Allah'ın peygamberleri vardır. Eğer o ağacı kesmek gerekseydi,
onlara buyururdu, onlar keserdi. Onlara da buyurulmadı. O hâlde
kesmemen gerekir.» dedi. Âbid hayır, kesmem gerek, dedi. Şeytan:
«Sende onu kesmek gücü yoktur.» dedi ve yine böylece kavga ettiler.

Âbid yine şeytani yere vurdu. Şeytan: «Bu defa da emân ver. Bir
sözlüm var, söyleyeyim. Eğer beğenmessen, istediğini yap.» dedi. Âbid
baraktı. Şeytan: «Ey Âbid! Sen fakir bir kimsesin. Senin masrafını
başkaları görüyor. Eğer senin bir masrafın olsa ve bir miktarını kendü-
ne, bir miktarını da başka Âbidlere harcarsan, o ağacı kesmekten daha
iyi değil midir? Zira onu kestığın takdirde onlar başka birini dikerler,
hiç onlara zararı olmaz. O hâlde her gün senin yastığının altına iki
altın koyayım, ihtiyacına harca.» dedi.

Âbid düşündü ve: «Bu kimse doğru söylüyor. Altınım birini har-
cıyıp birini sadaka vermek benim için bu ağacı kesmekten hayırlıdır.
Zaten bana, bunu kes diye emir de gelmedi ve ben peygamber de de-
ğilim ki, bunun gibi şeyler bana farz olsun.» dedi. Sonra bu düşünce
ile o ağacı kesmekten vazgeçip geri döndü. Ertesi gün sabahleyin yas-
tığının altında iki altın buldu.

Ertesi gün yine iki altın buldu ve: «O ağacı kesmediğim gerçek-
ten iyi oldu.» dedi. Üçüncü gün yastığı kaldırdı, hiçbir şey bulamadı.
Kızdı ve halitasına sılıp ağacı kesmeğe gitti. Şeytan yine yoluna çıktı
ve ne tarafa gidersin? dedi. Âbid, o ağacı kesmeğe giderim, dedi. Şey-
tan: «Yakınsız konuşuyorsun. Allah hakkı için hiçbir zaman onun
seniñe bile uğrıyacağını.» dedi ve kavga ettiler. Şeytan Âbidi kaldı-
rıp yere vurdu. Öyle ki, elinde bir serçe gibi oynatıyordu. Ona, geri
dön, yoksa başına koyan gibi gövdeniden ayırtım, dedi.

Âbid: «Beni bırak, geri döneyim. Fakat bunun aslına söyle ki, ben
niçin başta seni iki defa yaktım ve bu defa sen beni yaktın?» dedi,
Şeytan: «O zaman sen Allah için çalışmışın, Allah beni sana muşah-
har etti. Zira Allah için bir iş yapmanı ben yenemem. Bu defa da ken-
din için ve dünyalık için kazdın. Dünyaya ve kendü arzusuna uyan, bi-
zimle başa çıkamaz.» dedi.

İHLASIN HAKİKATI

Niyetin, amelîñ sebebi ve onu gerektiren şey olduğuna öğrendin.
O amelî gerektiren sebep bir olursa, ona ihlâs denir; iki olursa, karış-
ık olur, ihlâs olmaz.

Koruyuk olmasın şu şekilde olur ki, mesele: Allah için oruç tutmak
dilerse, fakat sağlığı için perhîz tutmak maksadı da olursa, yahrut ile

ihlâs kaşî olursa, yahut yemek pişirip hazırlamak zahmetinden kaçarsa, yahut başka iş olup ona mâni olmasın derse, yahut uyuyup bir şeyi hazırlıyamıyorsa; yahut kölesini azîl edince nafakasından veya kökü hüyundan kurtulmayı da kast ederse; yahut da hacca giderse ve yolculuk sebebiyle güçlâ ve sağlâk olmaya niyet ederse, yahut dünyayı gezip çeşitli şehirleri görmeyi niyet ederse, yahut birkaç gün çoluk çocuk sıkıntısından uzak kalıp rahat etmesini gaye edünirse, yahut bir düşmanın belâsından emin olmayı kast ederse; yahut da gece namazını kılarsa ve ayazını da hürsadan korumayı niyet ederse, yahut insanları amsır da azîs ve muhteşem olmak nazarat edünirse; yahut da ders verip meclis kurarsa ve sâkût eleminden ve kalb darlığı sıkıntısından kurtulmayı da kastederse; yahut da Kur'an'ı yazarsa ve yazısının güzelleşmesini niyet ederse, yahut da yaya olarak hacca giderse ve kira marafından kurtulmaya da niyet ederse; yahut da abdest alırsa ve temtâlik ve ferahlığı da kastederse; yahut da yıkanarsa ve güzel kokunaya da niyet ederse; yahut da mesicîde hûkûfa girip ev kirasından da kurtulmayı niyet ederse; yahut bir fakîrin ısrarından kurtulmak için sadaka verirse; yahut menetmekten utandığı bir fakîre bir şey verirse; yahut kendisi de hasta olduğta zaman hâlini sormaya gelâler diye bir hastanın hâlini sormaya giderse, yahut kendisine gücenip üzülmesin diye hastanın hâlini sormaya giderse; yahut da bunları doğrulukla maruf ve meğhur olayım diye yaparsa, rıya yapmış olur.

Rıyanın hâkemi beyân edildi. Bu düşüncelerin her biri, gerek az olsun, gerekse çok olsun ihlâs içtâl eder. Belki hâlis amel, içinde nefis için hiç nâsîp olmayıp yalnız ve sadece Allah için olan ameldir.

Nitekim Revülâllah'tan «ihlâs nedir?» diye sorulunca: «Mahâdun Allah'tır deyip, doğru yola, emrolandığın gibi elden bırakmamaktır,» buyurdu. İnsan beşeriyet sıfatından kurtulmadan ihlâs edilemesi hayli zordur. Bunun için ihlâstan daha zor şey olmaz, demişler. Eğer insan bütün ömründe bir adım ihlâs atsa, kurtuluğu umulur. Gerçek şudur ki, bir saf amelî, bütün gayelerden ve begerî sıfatlardan temizleyip meydana getirmek siddâ, necaset ile kan içinden dışarı çıkarmak gibidir.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Şânterînâze, onun karucunda bulunan yenmiş şeylerden ve kandan hâlis sâî içtiriz.» (Nahl küresh, âyet: 68).

O hâlde çare şudur ki, kalbî dünya arzusundan kesip sadece Allah'ın sevgisine vermektir. Topkı her ne yaparsa sevgilisi için yapan şük gibi. O hâlde yemek yemesi, yahut helâyâ gitmesi de ihlâs olabilir. Eğer biraz dünya sevgisi galib olursa, namazında ve orucunda ihlâs olmak zor olur. Zira bütün ameller kalb sıfatını alır. Kalb hangi tarafa eğilirse, amel de o tarafa eğilir. Mevki, makam servisinde olan kimse, onun teveccühü insanlara olur. Sabahleyin yüzünü yıkayıp sirtına elbisesini giymesel, insanlar için olur. Hiçbir yerde ihlâs, ders meclisinde, hadis rivayetî meclisinde ve insanlarla ilgili olan şey-

lerde olduğu kadar zor olmaz. Zira çoğunlukla bunların sebebi insanlardan kabul görmektir.

İbâdetin niyeti insanların kabulüne öyle karışır ki, insanların kabul göstermeleri, İbâdetin kabulü gibi olur. Ya İbâdet kabulünden daha kuvvetli, ya da ondan zayıf olur. Kalbi bunun gibi düşüncelerden temizlemekten, âlimlerin çoğu âciz kalmışlardır. Ancak kendilerini mahilsiz düşünen ahmaklar onunla aldanıp kusurlarını bilmemezler. Belki âcizlerin çoğu akıllı olanlardır.

Büyüklerden biri der ki, «Otuz yıllık namazı kaza ettim. Çünkü o namazları birinci safıta kılmıştım. Bir gün namaza geç gelip arka safıta kaldım. Kalbimde, namaza geç geldi derler diye mahcupiyet gördüm. Bunun üzerine bildim ki, benim namaza hürsam ve ona devandığım, beni birinci safıta görümler diye insanların görmesi için İlahî. Buna bilsen kaza ettim.»

Bu itibarla ihlâs, anlaşılması güç ve orunda amel edilmesi daha güç olan bir şeydir. Ortaklık bulunan her şey ihlâsızdır. İhlâsız olan amel de kabul olmaz.

CAHİL İLE ÂLİMİN İRADETLERİ

Bil ki, büyük sâtiler demişlerdir ki, âlimin iki rek'at namazı, câhilin bir yıllık namazından üstündür. Çünkü câhil amelînin âfetlerini anlamaz. Onun garazlarıyla karışık olanını ayar edemez, hepainsin ihlâş olduğunu sanır. Zira İbâdetteki karışıklık, altındaki karışıklık gibidir. Sarrâfların kimisi bazen yanılırlar.

Ancak sanatında tam maharetli olan sarrâflar hariç, Câhil olanlar ise, altının, rengi sarı olup altın biçiminde olan şey olduğunu sanırlar. İbâdetin ihlâsını götüren karışıklık (gıç) dört derecedir. Bazıları çok gizli ve çok zordur. Bunun kolay anlaşılması için izah ve tasvir edelim.

Birinci derece: Bir kimse namaz kılarırken yanına bazı insanlar gelirse, şeytan ona, namazı güzel ki, tâdil-i erkânı yerine getir ki, insanlar seni ayıplamasın, der. Bu zaten açıktır.

İkinci derece: Birinci dereceyi bilip, ondan sakının kimseye şeytan der ki, namazı güzel ki ki, onlar da sana uysunlar ve bunun için sevâp kazanasın. Bazen şeytanın bu hilesine aldanır ve bilmez ki, uyuma sevâbe, ancak onun huşû' ve ihlâsının parıltısı başkasına geçtiği zaman hasıl olur. Ama kendisi ihlâş ve huşû'lu olmadığı hâlide insanlar ona öyle düşünceler, sevâp onlara olur ve kendisi de minnâfıklığı ile muahhaze edilir.

Üçüncü derece: Yalnız başına namaz insanlar arasında kıldığı gibi kılmamasın nifak olduğunu bildiği için, yalnız başına İken de namazı güzel kılmaya kendini zorlar ki, insanlar arasında da o şekilde

kılabiliriz. Bu çok zordur. Çünkü bu riyâdır ve bu riyâyı kendi kendine yapmış olur. Zira hadîskânda kendisi, yalnız İken yaptığı amelini, insanlar arasında yaptığı amel gibi olmadığına, kendinden utanıp yalnız İken de namazı insanlar huzurunda kıldığı gibi kılmış olur ve bununla insanlar içinde yaptığı riyâdan kurtulduğuna sanıyor. Ama gerçekte yalnız İken de müral olmuş olur.

Dördüncü derece: Hepsinden çok gizlidir. Meselâ: Bir kimse yalnız İken de insanlar arasında İken de huşû' ve hudd' ile amel yapmadığını bilir. Şeytan onun kalbine girip Allah'ın azamet ve ceklîni düşürsen a! Yoksa kimin huzurunda olduğunu bilmiyor musun? der. Böylece o kimse tefekküre başlar, huşû' içinde olur. İnsanların gözünde sühd ve salihlik de sâkı görürdür. Eğer yalnız İken de bu fikirler onun kalbine gelmese, bunun sebebi riyâdır, başka bir şey değildir. Fakat şeytan ona bu şekilde gösterir ki riyâ olduğu bilinmesin. İnsanları gördüğü zaman Allah'ın azametini hatırlamak fayda vermez. Belki onun yanında bütün insanların görmesiyle hayvanların görmesi bir olmalıdır. Eğer aralarında biraz fark bulursa o kimse henüz riyâdan kurtulmamıştır. Bunun mesâli, bundan önce riyâ kabında garazlar beyânında anlatıldı. Şeytanın bu kabül aldatmaları sonuzdur. Bu incelikleri anlamayan, ücretsiz işçi gibi faydasız can çeker gibi çalışır ve çalışması boşa gider. Onun hakkında: «Onlara Allah tarafından sağlamadıkları şeyler zâhir oldu.» (Zümer sûresi, âyet: 47) âyeti vardır.

NIYETİN KARİŞİKLİĞİ

Bil ki, niyet karışık olur. Eğer riyâ niyeti, yahut başka bir maksat, ibâdet niyetine gâlib olursa cezaya sebep olur. Her iki taraf eşit olursa, ne cezaya sebep olur, ne de sevâba. Eğer riyâ, İbâdet tarafından sayıl olursa, amel sevâbsız kalmaz.

Her ne kadar hadîs ve eseriinde: «Ortak koşan kimseye derler ki, bu ameli kimin için yapıysan, git, ondan sevâp iste denir.» denilmekte ise, bizzat doğrusu, bundan murat iki taraf eşit olduğu zamandır ki, o zaman sevâp olmaz ve sevâp isteyince, ona, «Git sevâbı ortak ettiğin kimseden iste denir.» Cezaya delâlet eden hadîslerden murad, sadece riyâ niyeti olması, yahut o niyetin gâlib olması hâlidir. Ama gerçek sebep İnat ve İbâdet olup öbür taraf sayıl olursa, sevâp kalmazı uygun değildir. Gerçi sevâp niyeti hâlis olan kimsenin mertebesinde olmaz. Biz bu gerçeği iki defâ ile seçtik:

Birincisi: Elaz kesin delillerle malûm olmuştur ki, cezanın mânâsı, kalbin Allah'a İyik olmaktan uzak olmasıdır. Ayrılık ateşle yanmasının sebebi de budur. Ve İbâdet niyeti, saâdet tohumu, dünya niyeti ve şakâvet tohumudur. Bu iki niyete uymak, o tohumların gelişmesine yardım etmektir ki, onların biri onu Hak tarafından uzaklaştırır, diğeri de yaklaştırır. O iki niyet eşit olursa, aslâ sevâp olmaz. İbâdet tarafına bir karış eğilimi fazla olursa o kadar sevâp kazanır ve

yakınlığı ziyadeleşir. Öbür tarafa bir karış eğilimi fazla olursa, o kadar uzaklaşır. Eğer yarım karış bile olursa, yine durum böyledir.

İbâdet tarafına yarım karış meyli varsa, o kadar sevâp ve yakınlık ve dünyaya o kadar meyliyle hüsrân ve uzaklık hasil olur. Tıpka şu hasta gibidir ki, sıcak ve soğuk olan şeyleri eşit yerse, hararet ve serinliği eşit olur. Eğer soğuğu bir miktar fazla yerse, serinlik galib olur ve eğer sıcak bir miktar artırsa, hararet galib olur. Günah ve taatın, kalbin aydınlık ve karanlık olmasındaki tesiri, ilaçların, beden mizacındaki tesiri gibidir. Terast akıl olursa, ağırlık ve noksanlıkta bir zarar kayıp olmaz. «Zerre kadar iyilik eden, iyiliğini bulur.» (Zilzâl sûresi, âyet: 8) âyetinin mânâsı da budur. Ama korku ve ihliyat yolu, iyi niyetin kuvvetli olmalı ve sen kendini zayıf bilmelisin. O hâlede selâmet, dünyevi gayelerin yolunu tamamiyle kapamaktadır.

İkinci deâil: İcma ile sabittir ki, bir kimse hac yolunda ticaret yapsa, onun hacı zıylı olmaz. Gerçi sevâbe de mübâhilerin sevâbı gibi olmaz. Zira onun esas gayesi hac olup ticaret ona tâbi olursa, onun sevâbe bâtil olmaz. Gerçi biraz noksan olur. Ya gene Allah için savaştan da böyledir; fakat savaşın iki cephesi vardır. Birinde zengin küfürler vardır ve burada ganimet mah fazla olur. Diğerinde ise fakir kâfirler vardır. Eğer savaşın, zenginlerin cephesini seçerse, onun gazanı tamamiyle boşa gitmesi imkânsızdır. Çünkü insan ganimet bulup bulmamak arasını ayırdeder. Allah korusun, eğer sevâp kazanmak için böyle ayırım yapmamak şart olsaydı, dünyada hiçbir amelin doğru olmayacağından korkulurdu. Bilhassa ders ve taatîl meclîsî ve insanlarla ilgilî şeyler böyledir. Zira bir kimse tamamiyle kendinden geçmeyince, bu ayırdandan kurtulamaz. Meselâ: Onun tasvirlerini başkasına izâfe etseler, yahut sözlerini başkasına isnat etseler, buna duymak istemese de duyduğu zaman izûlmeyen az bulurur.

Bil ki, sîdk ihlâs yakındır ve yüksek bir derecedir. Sîdkın kemâline erişen sîddik olur. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de sîddikleri överek buyurur ki: «Onlar Allah'ı verdikleri ahde vefa eden kimselerdir.» (Ahzâb sûresi, âyet: 23). «Sîddiklara sîddiklerinden sorulur.» Ahzâb sûresi, âyet: 8). Resûlullah'a kemâl nedir? diye sual ettiklerinde: «Doğru söyleyip amelinde sîdk üzere olmaktır.» buyurdu. O hâlede sîdkın mânâsını öğrenmek mühimdir. Sîdk, altı şeyde doğru olmaktır. Altı şeyde tam anlamıyla doğru olan sîddik olur.

Birinci sîdk: Dilde olan sîdktır. Dilde olan sîdk, ne geçmiş şeylerden, ne şimdiki hâlden haber verirken ve ne de gelecekte verdiği sözde aslâ yalan söylememektir. Bundan önce anlatıldığı ki, kalb dâden sıfat kazanır. Eğer dil doğru söylerse, kalbi doğru olur, eğri söylerse eğri olur. Dildeki sîdkın kemâl de üç şeyde olur:

Birincisi, ta'ris yapmamalı (yanlış anlamaya meydan vermemelî), yani kendisi doğru söylerken, insanların, gerçeğin aksini anlamalarına meydan verecek şekilde konuşmamalıdır. Ama eğer doğru söylemek iyi olmayan bir yer olursa, meselâ: Harpte, yahut asker ile ha-

namunun, yahut insanların arasını bulmak için ise olabılır. Bu yerlerde yalan söylemeye ruhsat vardır. Ancak bu yerlerde bile elinden geldiği kadar sarıh yalan söylemeyiip ta'riiz yapmak (kaçpah konuşmak) daha iyidir. Allah için ve hayırlı bir iş için yalan söyleyen, kasd ve niyetinde samîmi olursa, sadıklar derecesinden düşmez. İkincisi, Allah'a münacaat ederken, kendi nefisinden samimiyet istemelidir. Meselâ: «Yüzümü sana döndüm,» dediği zaman, kalbi dünyaya meylediyorsa, yalan söylemiş olur. Zira yüzünü Allah'a dönmemiş olur. «Ancak sana tapıyorum,» (En'am süresi, âyet: 79) dediği zaman, dünya ve şehvetlerin havasında olursa, istekler, şehvetler kendisine mağlûp değil, kendisi onlara mağlûp olursa, yalan söylemiş olur. Çünkü insan neye bağlı ise onun kuludur.

Resûlullah: «Altın ve gümüş kulu helâk etdir,» hadisinde dünyayı sevene altın ve gümüş kulu buyurmuştur. O hâlde dünyadan kesilmeyen Allah'a kul olmaz. Allah'a kul olunca da dünyadan azâd olur. Bu azâdlığın ve hürriyetin tamamı, insanlardan azâd olduğu gibi kendinden de azâd olmalıdır. Şöyle ki kendisinde hiç irâde kalmamalı belki Allah'ın rızasından başka bir şey dilememelidir. Allah kendisine ne yaparsa, rıza göstermelidir. Bu mertebe tam sadık mertebesidir. Kullukta bu mertebeye kavuşmayan kimseye sadık değil, hattâ ona sadık bile demek doğru değildir.

İkinci sadık: Niyette olan sadıktır. İbâdet, Allah Teâlâ'ya yaklaşmaktan başka bir gaye ile yapılmazsa, ona başka bir şey karışmazsa ihlâs olur. İhlâs da sadık denir. Kalbinde Allah'a yaklaşmaktan başka düşüncesi olan kimse insanlara gösterdiği ibâdette yalancı olur.

Üçüncü sadık: Azimde olan sadıktır. Meselâ: Şöyle azmeder düşündür ki, eğer kendini bir vilâyete vali yaparsanız, adaletle hüküm edecekti. Eğer mahkûm olsanız, sadaka verecekti. Valiliğe yahut bedriyat meclisine kendisinden daha lâyık birisi çıksa ona teslim edecekti. Bu azma, bazen kuvvetli ve bazen de zayıf ve tereddütü olurlar. Kuvvetli ve tereddütsüz olana azim sadığı denir.

Nitekim doktorlar, «Bu iştah yalancıdır, yâni temeli yoktur ve bu iştah doğrudur, yâni ash ve temeli vardır ve kuvvetlidir,» diyorlar. Sadık kalbinde hayırlara azmi daima kuvvetli olan kimsedir. Nitekim Ömer (r.a.) der ki: «Hz. Ebû Bekir'in içinde bulunduğu kavme emir olmaksızın, boynumun varulmasını daha çok severim.» Zira Hz. Ömer bu hususta kendisinde kuvvetli azim bulmuştu. Bazı kimseler, kendilerinin öldürülmesiyle, Hz. Ebû Bekir'in öldürülmesi arasında bir seçim yaparlar, kendi hayatlarına seçerler. O hâlde bu kimselerle, Ebû Bekir üzerine emir olmaya ölmünü tercih eden kimse arasında büyük fark vardır.

Dördüncü sadık: Azme vefa kalmaktır. Çünkü azmi kuvvetli olan, savaşta çarına verebilir. Kendisinden daha yetkili olunca görevi ona teslim edebilir. Nitekim ahde vefa edenler hakkında «Allah'a verdikleri ahde vefa gösteren kimseler...» (Ahzab süresi, âyet: 23) buyrulmuştur.

Mallarını fedâ etmeye azmedip de etmeyenler hakkında ise: «Eğer kimseler, Allah'ın ihsanı olursa doğru yolda dağıtmaya ahdettiler. Allah fazlından onlara verince, ahdlerine vefâ etmeyip bahillik ve cimrilik göstererek yalancılardan oldular.» (Tevbe sûresi, âyet: 75) buyrulur. Tâ «Yalancılardan sebebiyle.» âyetine kadar. Demek ki, Allah Teâlâ, ahdlerinden caydıkları için onlara yalancı buyurdu.

Beşinci sâk: Zâhidde gösterdiği amelden kalbi de bir sıfat alır. Meselâ: Bir kimse yavaş yürürse ve kalbinde o vakâr olmazsa, o kimse yalancı olur. Bu sâk, kalbin zâhirden daha güzel olduğu, yahut ikisim de eşit olduğu zaman olabılır. Resûlüallah buyurdu ki: «Kalbimi dışından daha güzel eyle ve dâşını da güzel eyle.» Bu sıfat üzere olmayanın gayesi riyâ olmasa da, zâhirinin, kalbine delâlet etmesi hususunda yalancı olur ve sâk mertebesinden düşer.

Altıncı sâk: Din makamlarında dâşin hakikatini kendinden istemeli, zâhd, muhabbet, tevekkül, havâ, recâ, gevk ve rıza gibi zâhiri delâllerde kanaat etmemelidir. Zira bunlardan tamamen uzak hiçbir mü'min yoktur. Fakat bu hâllerin az bulunduğu kimse sayılabilir. Bu hâllerin kuvvetlice bulunduğu kimseye «sadık» denir.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Mü'minler ancak Allah'a, Resûlüne iman edip sonra şüpheye düşmeyenlerdir.» (Hücurat sûresi, âyet: 15) Tâ «Şüphe, onlar sadıklardır.» âyetine kadar. Demek Allah Teâlâ imanı tam olana «sadık» buyurdu. Bu, şüphe betoor ki, bir kimse bir şeyden korksa, onun korkmasının işareti korkudan titremesi, retginin sararması ve yemekten, içmekten kesilip kararsız olmasıdır.

Bir kimse bu şekilde Allah'tan korkarsa, o kimsenin korkusu doğrudur. Ama eğer günâhtan korkarım deyip de, o günâha bırakmazsa, ona yalancı denir. Bütün makamlarda böyle çok değişiklikler vardır. O hâlde bu altı hususta doğru olan kimse, sâdıkta en üstün derecede olduğu için ona «sâdık» denir. Bunların yalnız bir kısmında «sâdık» (doğru) olana «sâdık» denmez, fakat onun derecesi sâdıkın miktarına göre olur.

ALTINCI ASIL

MUHASEBE VE MURAKABE

Bil ki, Allah Teâlâ buyurur ki: «Kıyâmet gününde terazi kurulacaktır. Asıl kimseye zulm edilmeyecektir. Herkesin yaptığı zerre miktarı iyilik ve kötülük teraziye vurulacaktır, zerrisi kaybolmayacaktır. Biz insanların hesabını görmeye yetmişiz.» (Enbîya sûresi, âyet: 47).

Allah Teâlâ insanlara va'de verip kendi muhasebelerini yapmalarını için: «Herkes yarın kıyâmete ne hazırladığını gözetin.» (Haşr sûresi, âyet: 18) buyurur.

Resûlullah buyurur ki: «Akıllı şu kimsedir ki, dört saat zamanı olsa birincisinde muhasebesini yapar, ikincisinde Allah'a müminanet etmekle meşgul olur, üçüncüsünde geçimi için çalışır, dördüncüsünde de mübâh şeylerle uğraşır.»

Ömer (r.a.) der ki: «Hesaba çekilmeden önce siz kendinizi hesaba çekin.»

Allah Teâlâ buyurur ki: «Ey iman edenler, sabrediniz, kendi nefis ve şehvetinizle mücadele ediniz; tâ ki, galib geçesiniz ve bu cihadda sebat ediniz.» (Al-i İmrân sûresi, Âyet: 200). Bunun içindir ki, bazı-retil din büyükleri, bu dünyaya ticaret için geldiklerini, muameleleri kendi nefisleriyle olacağını, kazançlarının cennet ve zararlarının cehennem olacağını, hattâ ebedî saadet ve sonsuz çekavet (bedbahtlık) olacağını kesinlikle anlamışlardır. Bu itibarla kendi nefislerini ceta-ke yerine koymuşlardır. Nasıl ki, insan kendi ortağıyla başta şartname yapar, ondan sonra ona göz kulak olup durumunu tecrübe eder, sonra hesaba çeker, eğer hıyânet etmiş ise, kınar ve cezalandırır; din büyükleri de kendi nefisleriyle bu altı makamda sebat eder. Bu makamların birincisi müşareke (ortaklık), ikincisi murakabe, üçüncüsü-muhasebe, dördüncüsü muakabe (kinama), beşincisi muahaze (ceza-landırma), altıncısı mücadele (uğraşmaktır).

Birinci makam: Bil ki, nasıl ki malına teslim ettiği ortağın, ger-çi sana kazanç sağlamak için yardımcı olur; fakat bazen de düşman olup hıyânete bile heveslenir ve nasıl ki, ortakla başta şartname ya-par, sonra göz kulak olup devamî durumunu gözetir, sonra yaptığı alış-verişten onu hesaba çekersin; din yolunda sâlik (yürüyen) olan-ların da, nefisleriyle olan muameleleri böyle olmalıdır. Hattâ nefis, bu hâller için ortaktan da daha mühimdir. Çünkü nefisle olan muamele-nin kazancı ebedidir. Dünya muamelesinin faydası ise birkaç günlük-tür. Geçici olan her şey akıllılar yanında önemsizdir.

O hâlde, madem ki insan ömrünün her nefesi öyle kıymetli bir cevherdir, onunla hazineler kazanmak mümkündür. O hâlde onun için hesap kitap yapmak daha mühimdir. Bu itibarla akıllı olan, her gün sabah namazından sonra bir saatini bu husus için ayırmalı; kal-bini diğer şeylerden boşaltıp kendi kendine demelidir ki; bizim ömrün-den başka hiç sermayemiz yoktur. Bizden boş giden bir nefesin ye-rine başka bir nefes gelmez. Zira nefesler Allah'ın ilminde sayılı ve hesaplıdır. hiç artmaz. Ömür geçince ticarete imkân kalmaz. Fırsat bu fırsattır. Zira vakit dardır. Ahiret vakti çok geniştir, fakat orada çalışmak, yorulmak yoktur. O hâlde bugün senin gündür. Allah Teâlâ sana ömür verdi, Ecel gelirse, ne olur, bana bir gün mühlet ver-riñ, işlerimi bitireyim diye yalvarır, sazlanarın. Allah Teklâ şimdi sa-na bu nimetli müvevesser atmıştır. Ey nefsin, sakın, bu büyük serma-yeği sömürme. Belki yarın mühlet bulmazsın ve hasretten başka bir şey kalmaz. Şimdi farzet ki, ödüñ ve Allah'tan birgün mühlet iste-din ve o da istediğini sana verdi. Bu durumda vaktini sayı edip ken-

di saadetini kazanmamaktan daha büyük ziyan ne olur? diye nefesine öğüt ve nasihat vermelidir.

Hadîste: «Bir gün, bir gece yirmi dört saattir. Yarın kıyamet gününde kufun önüne yirmi dört hazine koyarlar. Birişi açılınca, o saatte yaptığı iyilikler sebebiyle nûr ve ziyâ ile dolu olduğunu görür. Kalbine o kadar sevinç, neşe ve rahatlık gelir ki, eğer bu neşe ve sevinç cehennemcekillere taksim edilseniydi, cehennemde olduklarını unutarlardı. Bu sevinçi, bu mürün Allah katında kabule vesile olduğunu bildiği içindir. Diğer bir hazine açılır. Onun için müthiş karanlık ve çok pis kokular verir. Öyle ki, herkes istikrâh edip kaçar. Bu da günah saattir, denir. Bunun için onun kalbine o kadar korku, heybet, mahcubiyet ve pişmanlık gelir ki, eğer cennetliklerin kalbine taksim edilseniydi, hepsinin hayatı üzülür ve sıkıcı olurdu. Diğer bir hazine açılır ki, onda ne nûr görünür, ne de zulmet (karanlık). O, zayı etdiği, hoş geçirdiği saattir. Bundan kalbine bir hazinesi olup da boşuna onu zayı eden kimseden daha çok hasret ve nedamet gelir. Bütün şerrümlü bu şekilde saat saat kendisine göstereceklerdir.»

O hâlde kendi nefesine hitap edip demelidir ki, ey nefsim, işte bu yirmi dört hazineyi sana teslim ettiler. Sakın, birisini boş bırakma, onun hasretine dayanamazsın. Büyük mâlûk demişlerdir ki, farzedelim, takirâtını affedecekler, nihayet sevâbe kaparmış olmaz mısın ve hasenat işleyen salihlerin, mütekkilân derecesinden geri kalmaz mısın? Ve sen bu zâcâtın hasretini çekmeyecek mısın? O hâlde bütün âsâların için nefse tenbîh edip demelisin ki, dâimî, gözünü ve bütün yedi azâmı koru. Zira demişlerdir ki, cehennemün yedi kapısı vardır; o kapılar b uazılardır. Zira cehenneme girenler bunlar sebebiyle girerler. Bu âsâların günâhlarını nefse hatırlatıp onu korkutmâ, o gün yapılacak ibâdetleri ona hatırlatmalı, onu o ibâdetleri yapmağa zorlamalı ve eğer bunun aksini yaparsa, muhakkak sende cezalandırılır diye ona korku vermelidir. Zira nefis her ne kadar serkeş olursa da nasihati kabul eder ve riyâzet ona tesir eder. Bu anlattığımız muhasebe amelden önce olur.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur: «Billâz ki, Allah Teâlâ kalbinizde olanları biliyor. O hâlde ondan korkunuz.» (Bakara sûresi, âyet: 235).

Resûlullah buyurdu ki: «Akıllı kimse, şûmünden önce hesabını giren ve şûmünden sonra kendisine yarayacak şeyleri yapan kimsedir.»

Gene buyurdu ki: «Önüne çıkan iş doğru ise yap, değil ise ondan uzaklaş.» Demek ki, her gün sabahleyin nefsiyle böyle muhasebe etmeye ihtiyâç vardır. Ancak tarik-i müstakimî (doğru yolu) bulanlar hariç. Hattâ onlar bile bu tür amelden uzak kalmamalıdır. O hâlde o yolda bile muhasebeye ihtiyâç vardır.

İkinci makam: Murakabe makamıdır. Murakabe, bir şeye gözcülük yapıp onu korumaktır. Nitekim eşyayı ortâğa havale edip onunla çarınama yaptıkları sonra ondan gafîl olmayıp ona gözcülük etmek gerekiyorsa, bunun gibi nefsinin de her anda gözcülüğe ihtiyâcı vardır.

Şöyle ki, ondan gafil kalırsa kendi tabiatına dönüp tembelleşir, yahut şehvet ve arzulara uyar.

Murakabenin aşk, Allah Teâlâ'nın onun bütün hareketlerine meftah olduğunu, aklına her ne gelirse, hepsini bildiğini düşünmektedir. İnsanlar onun dışarı görünüşü zâhiri hâllerini bildikleri gibi, Allah Teâlâ hem onun zâhiri, hem de batinını bilmektedir. Bu mertebeyi idrâk eden ve buna inanan herkesin hem dış, hem iç edebî olur. Buna inanmazsa kâfir olur. Eğer inanırsa, aklını yapmak büyük cesaret olur.

Allah (s.e.) buyurur ki: «İnsan bilmez mi ki, Allah Teâlâ herşeye mustalidir.» (Ahkâk sûresi, âyet: 14).

Bir bedevî Resûlullah'ın huzuruna gelip benim günahum çoktur, benim için tevbe etmek mümkün olur mu? Resûl: «Evet, mümkündür.» buyurdu. Pekî, o günahları işlerken, Allah görür mü idi? dedi. Resûlullah: «Evet, görürdü.» buyurdu. Bedevî (veya Habeşî), ah de-yip canını Hakk'a teslim etti.

Resûlullah buyurdu ki: «Allah'a, sizi görür gibi ibâdet ediniz! Siz onu görmüyorsanız, o sizi görür.» Eğer Allah'ı bütün illerinde ve hareketlerinde gözetil bilmezsen, yani hazır ve nazır olduğuna inanmazsan, bu iş doğru olmaz.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz Allah sizin herşeyinizi görmektedir.» (Nisâ sûresi, âyet: 1). Belki için doğru olması, devamlı Allah Teâlâ'yı müşahade edip devamlı hazır ve nazır bildiği zaman olur.

Büyük şâirlardan biri, müridleri içinde birini çok sevdiği için, diğerlerinin zoruna giderdi. Bunun üzerine o zât, herbirine bir kuş vererek, gidin, kimsenin sizi görmeyeceği bir yerde boğazlayın, dedi. Hepsî o kuşları tenha bir yerde boğazlayıp getirdiler. O mürid ise keşmeden diri getirdi. O zât ona: «Sen niçin boğazlamadın?» dedi. Hiçbir yeri boş bulamadım, nereye gittiysem, Allah Teâlâ'yı orada hazır ve nazır buldum, dedi. Böylece o zât, o müridinin derecesini, diğer müridlerine bu şekilde bildirdi. Yâni o daima müşahade mertebesinde-dir, başka şeye iltifatı yoktur, demek isledi.

Zelha, Yusuf'u (s.e.) kendisiyle birleşmeye çağırınca, önce kâkıp taptığı postun yüzünü örttü. Yusuf: «Sen bir taştan utanıyorsun. Ben yeri göğü yaratan yaratıcıdan utanmaz mıyım?» dedi.

Bir kimse Cüneyd-i Bağdadi'ye: «Sokakta kadınlara bakmaktan gözünü koruyamıyorsun. Ne yapayım?» dedi. Cüneyd: «Şöyle korurum: Bakacağın kimseye bakmadan önce, Allah'ın sana baktığına inan.» dedi.

Hadîste gelmiştir ki: «Ada cenneti şu kimseler içindir ki, günah işlemeye niyetlendikleri zaman, Allah'ın azametini düşünüp ondan utanışları için, o günahıtan vazgeçerler.»

Abdullah bin Dınar der ki: «Hz. Ömer'le beraber Mekke'ye gidi-yorduk. Bir yere konduk. Bir çoban koyun sürüsünü güdüyordu. Dağ-dan inip yanımıza geldi. Ömer: "Ey çoban! Biz bir koyun sat." dedi.

Çoban: "Ben köleyim, koyunlar benim değildir" dedi. Ömer: "Efendime, birini kurt kaptı dersin. O ne bilecek?" dedi. Çoban: "Nihayet Allah bilir ya" dedi. Ömer bunu duyunca ağladı ve efendisini bulup onu satın alıp azat etti ve: "Bu söz seni bu dünyadan azat etti, Öbür dünyada da azat eder" dedi.

SİDDİKLARIN VE MÜTTAKİLERİN MURAKABESİ

Bü ki, murakabe iki derecedir: Birinci derece: Siddıkların murakabesidir. Onların kalbi Allah'ın azâmetine dalmış, daima Hakkın heybetinden kırık olmaktan kurtulmaz. Onlarda Allah'tan başka bakacak şeyleri yoktur. Bu murakabe kısıdır. Zira kalb doğrulanca, diğer azâlar da kalbe uyar. Bu mertebeye ulaşan kalb, mübah şeylerden buce vazgeçer, günahlar nereden kahr. Suvuna, azâlarına günahlarından korumak için tedbir ve çareye ihtiyacı olmaz.

Bunun için Resûlüllah buyurur ki: Sahabeyin tek yön ve tek gaye ile kalkanın Allah bütün işlerine yetişir.» Bazı kimseler o kadar murakabeye dalyorlar ki, ona bir söz söylesen içitmez; birisi yanına gelse görmez. Her ne kadar gözü görüyor, kulağı işitiyor ise de böyle oluyor.

Abdülvahid bin Zeyd'e dediler ki, insanlardan geçip kendi hâliyle meşgul olan birini tanıyor musun? Evet tanıyorum, şimdi buraya gelecektir, dedi. Birden Übetül Celam çıkageldi. Abdülvahid ona: «Yolda hiçbir kimse gördün mü?» dedi. Hayır kimse görmedim, dedi. Habuki onun yolu çarşadan geçiyordu.

Yahya bin Zekeriyya (s.a.) bir hanımın yanından geçerken eliyle onu tutup yüzüstü yere dözdü. Ona: «Ya Yahya niçin böyle yaptın?» dediler. Yahya, dövar sandım, dedi.

Bir kimse der ki, ok atan bir topluluğun yanından geçtim. Birisi onlardan ayrı uzakta oturuyordu. Onunla konuşmak istedim. Allah'ın zikri konuşmaktan daha iyidir, dedi. Niçin yalnız oturuyorsun? dedim. Allah ve iki melekim benimle beraberdir, dedi. Bunların hangisi hedefi vardı? dedim. Allah'ın affettiği kimse, dedi. Yol hangi taraftadır? dedim. Göze baktı ve: «Allah'ım, benim mahfûkatının çoğu senden gâfilidir.» dedi ve hemen yürüdü.

Şebü, Süfyan-ı Sevri'nin yanına geldi. Bakıtı ki murakabe ile meşguldür. Bu güzel işi kimseden öğrendin? dedi. «Kodilem öğrendim, » fare yuvasını belirerken benden daha sakindir.» dedi.

Abdullah-ı Hafif der ki, Sâr şehrinde bir ihtiyar ile bir genç dövüşür murakabede cânkıların bana haber verdiler. Gittim, gördüm ki, iki şahıs yüzlerini Kible'ye çevirip oturmuşlar. Üç def'a selâm verdim, cevap vermediler. Dedim ki, Allah aşkına selâma cevap verin. Genç olan başını kaldırıp dedi ki: «Ey İbnü Hafif! Dünya azdır ve bu azdan da çok az kalmıştır. O hâlede bu azdan büyük nâsib al. Ey İbnü Hafif! Yalnız o kadar boş musun ki, bize selâm vermekle uğraşıyorsun?» Ve başını önüne eğip gene murakabeye daldı. Ben aç ve susuz

İzdim, açlığını ve susuzluğunu unuttum. Öyle ki, içimi tamamiyle onlar tuttu. Sonra orada kalıp öğle ve ikindi namazlarını onlarla beraber kıldım ve bana bir nasihat verdin, dedim.

Biri: «Ey İbni Hâlif! Biz musibet ehliliyiz. Mürim ne nasihatına «dur?» dedi. Üç gün onlarla beraber orada kaldım. Hiçbir şey yemedim ve uyumadım. Sonra dedim ki, bunlara yemin verdireyim ki, bana bir nasihat versinler. O genç başını kaldırıp dedi ki, şu kimse ile arkadaşlık yap ki, onu görmek Allah'ın hatırlatın ve onun korkusu, heybeti kalbine düşsün ve sana hareketlerinin diliyle nasihat etsin. Veihâsi ziddıkların murakabesinin derecesi budur. Onlar tamamiyle Hakkın fikrine dalmışlardır.

İkinci derece: Âbidlerin ve ashab-ı yeminin murakabesidir. Bunlar, Allah Teâlâ'nın kendilerini gördüğünü bilen ve ondan hayâ edenlerdir. Fakat Allah Teâlâ'nın azâmet ve celâline dâlip akılları gitmemiştir. Belki kendi nefislerinden ve dünya ahvalinden haberdar olurlar. Bu şuna benzer ki, bir kimse tehada çalpak olarak çıkar, fakat bir çocuk çıkıp gelince utanır, kendini örter. Öncekiler ise, aniden padişah ile karşılaşınca, korkusundan kendinden geçip bayılan kimse gibidir. O hâlde bu dereceye ulaşan kimse için bütün hâlleri, fikirleri hareket ve duruşları için murakabe gereklidir. Başlamak istediği her iş için nazar (dikkat) gereklidir.

Birincisi: Yapacağı işi yapmadan önce, altına geldiği gibi, murakabeye dâhp gözetmeli ve kalbiyle olan bu murakabeyi sürdürüp hangi düşüncelerin doğduğuna ve bu düşüncelerin Allah için olup olmadığına dikkat etmelidir. Allah için olan düşünceleri gerçekleştirir-meli, nefis arzular için ise, durmalı, Allah'tan hayâ etmeli ve bu şeylere rağbet ettiği için, kendini kinamalı ve sonunda olacak kötülük ve çirkinlikleri takdir etmelidir. Bütün düşüncelerin başında böyle murakabe farzdır.

Çünkü hadîste: «Kulun yaptığı her hareket ve sükûn için, ömürce üç defter açılır.» Birincisi niçin defteridir, İkincisi, esaslı defteridir ve Üçüncüsü de, ekâmî defteridir. Birinci defter, yâni niçin defterinin anlamı, ona derler ki, bunu Allah için yapmak sana farz idi; niçin nefsin isteğiyle yapıp şeytana uydun? Eğer bundan kurtulursa ve yaptığını Allah için yaptıysa, ona nasıl yaptın? derler. Her bir hakkın bir şartı, bir âdabı, ilmi vardır. Yaptığın işi şartına, âdabına ve ilmine uygun mu yaptın, yoksa cehâletle mi yaptın? derler. Eğer bundan da kurtulmuş ve selâmet bulursa, onu şartına, âdabına ve ilmine uygun yapmış olursa, kimse yaptın? derler. «Yâni bu işi ihlâsla yapmak farz idi. Eğer Allah için yapmış isen, mükâfatını bulursun, eğer başkası için yaptıysa, mükâfatını senden iste, derler ve eğer dünya için yaptıysan, azâb ve cezaya düşer olursun.»

Zira sana âyet-İ kerime ile: «Halla dîn Alla biçindir.» (Zümer sûresi, âyet: 3) ve «Allah'tan başka mahud edinip çağırduğunuz kimse-ler, sizin gibi kullardır.» (A'râf sûresi, âyet: 104) denilmiştir. Bu mertebeyi anlayan her akıllı kimse, murakabeden gafîl olmaz. Esas olan

İlk akla geleni defetmektir. Eğer defetmese, istek doğup azim ve hımmet derecesi meydana gelir. Ondan sonra kast derecesine varıp azalara sırayt eder. Resûlullah buyurur ki: «Bir iş kastettiğin zaman, Allah'tan kork.»

Bü ki, düşüncelerin hangisi Allah tarafından ve hangisi nefis arzudan çıktığını anlamak gayet güç ve nadirdir. Bunları birbirinden ayırt edemeyen daime mottaki bir âlim ile arkadaşlık yapmalıdır ki, onun marifet nurları ona da sırayt etsin. Dünyaya haris olan âlimlerden ise kaçınmalıdır. Çünkü şeytan onları vekil etmiştir.

Allah Teâlâ Davud'a (a.s.) vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey Davud! Dünya sevgisi kendisini sarhoş etmiş âlimden bir şey sorma. Çünkü o, seni benim sevgimden uzaklaştırır. Onlar kullarının yolunu kesenlerdir.» Resûlullah buyurdu ki: «Allah Teâlâ, şüphesiz yerlerde keskin anlayış ve şevheller galib olduğu zaman kâmil akıl kendisine hüküm olan kullarını sever.» Çünkü kâmil bu iki şeyle olur. Zira için hakikatiyi basiretli tafakkürle anlar ve ayırdeder ve kâmil akılla şevhelleri kendinden uzaklaştırır. Bu iki idrâk birbirini için gereklidir. Şevvet ve arzuları defedecek akıl olmayan herkesin, şühneler mahallinde tam basiretli olamaz.

Bunun içindir ki Resûlullah buyurdu ki: «Bir günah işleyen kimseden bir daha geri dönmeyen bir akıl nûr ayırdır.» İsa (a.s.) der ki: «Ameller üç çeşittir: Biri apaçık hakikattir. Onu tereddütsüz yerine getirmelidir. İkincisi, apaçık bütül olan ameldir, onu da tereddütsüz terketmelidir. Üçüncüsü, mahiyeti anlaşılmayan ameldir. Onu âlimlere havale etmelidir.»

İkincisi: Amel zamanında olan murakabedir. İnsanın bütün hâlleri üç çeşitten ayrı değildir: Ya taat, ya günah veya mübahır. Günahta murakabe, utanmak, hayâ duymak ve terbe edip keffâretle meşgul olmaktır. Taatta murakabe, taat, ihlâs ve kalb huzuru ile âdâb ve erkânına riayet etmek ve faziletli olan bir şeyi terk etmektir. Mübahıta murakabe, Allah'ın nimetlerinde edebis olup Allah Teâlâ'yı hazır görmek ve her zaman onun huzurunda olduğunu bilmektir. Mesel: Otururken edebile oturmak, yatarken sağ yanı üzerinde ve yüzü kibleye karşı yatmak. Yemek yerken kalbiyle tafakkür etmek. Zira tafakkür bütün amellerden üstündür. Her yemekteki acııp işleri düşünmelidir: Onun renginin, şekli'nin, kokusunun, lezzetinin ve biçiminin nasıl yaratıldığına, parmakla, ağız, dişler, boğaz, mide, ciğer ve mesane gibi yemekte kullanılan insan azalarına düşünmelidir. Gene yemeği kabul eden, hazmetmek için onu koruyan, yemeğin çıkıntısını defeden aşıları düşünmelidir. Bunların hepsi Allah'ın acııp işleridir. Bunları tafakkür etmek âlimlerin derecesidir.

Bazı kimseler vardır ki, bu acııp işleri tafakkür ettikten sonra onu yaratmanın azamet ve kudretine delil getirip onun celâle, cemâl ve kemâline dalar. Bu da muvabbihilerin ve addıkların derecesidir. Bir sınıf da, yemeğe iştencilik gücüyle bakar, başka insan buna muhtaç olmayacağı, der. Bu zaruretli ve onu leat eden hakim Allah'ın kudretini

tefekür etmelidir. Bu da mühidlerin derecesidir. Bir sınıf da yemeğe iştahla bakar ve iştahla daha çok nefis ve güzel yemekleri yemek için ne hazırlayacaklarına düşündürir. Bazen yemeğin püfmesine, tadına ve meyvalara bahane bulup kötülerir. Bunu bilmiyorlar ki, bu Allah'ın ılgıdır. İyi kötülemek sahibini kötülemektir. Bu da gafillerin derecesidir. Bütün mübahalar bu derecelerden ayrı değildir.

Üçüncü makama: Amelden sonra yapılan muhasebedir. Kul, günün sonunda bir saat kendi nefsiyle muhasebe etmeli, o günün bütün hesabını incelemeli ve sermayeyi, kârdan ve zarardan ayırmalıdır. Sermaye farıdır. Kâr ise, sünnetler ve nafilelerdir. Zarar da, günahlardır. İnsan sıldanmamak ve zarar etmemek için ortağıyla sözleşme yapıp ihtiyatlı davranacağı gibi, nefsiyle daha çok ihtiyatı davranmalıdır. Zira nefis yalancî ve hilecidir. Kendi gayelerini taatlere karıştırarak sana sunar ki, sen onu faydalı sanasan. Oysa o fayda değil, zarardır. Hatta bütün mübahalarda bile nefisinden hesap sormalısın, bunu niçin yaptın? demelisin.

Eğer nefsin sermayeden zarar görmüş ise, oradan tazminat istemelisin. Teybe bin Semt (E.s.), büyük vâlidendendi. Kendi nefsinin hesabı çekti. Altmış yaşında idi. Gün hesabıyla yirmibir bin beşyüz gün yapıyordu. «Eğer günde bir günah işlemiş ise, yirmibir bin beşyüz günah yapar, dedi. Bilhassa bazı günlerde bin günah bile yapmış olabilirim,» dedi ve ferat edip düştü. Baktılar, canını Hak'a teslim etmiş.

Fakat insanlığı kendi günahını hesaplamıyor. Eğer bir eve her günahı için bir taş koysa, az zaman içinde o ev taşla dolardı. Eğer Kiramen Kâtibin (insanın günahını ve sevâbını yazan melekler) günahını yazmak için ücret isteselerdi, herşeyi buna harcınmış olurdu. Kendisi birkaç def'a gafilce «Sühhanallah» demek isteye, eline tesbih alıp sayar ve yüz kere «Sühhanallah» dedim, der. Fakat bütün gün beyhüde sözler söyler, fakat bunun için eline tesbih alıp saymaz ki, söylediği boş sözlerin birini aştığını bilir. Bununla beraber sevâp kefesinin günah kefesinden ağır basacağını umar. Bu, akılsızlıktan ibet gelen bir şeydir.

Bunun için Hz. Ömer (r.a.) der ki: «Amelleriniz tartılmadan önce siz kendinizi tartınız.» Hz. Ömer, akşam olunca kamçısıyla ayaklarına vurup bugün ne yaptın? dedi.

Hz. Aişe der ki: «Hz. Ebû Bekir vefat ederken buyurdu ki, Ömer'den daha çok sevdiğim bir kimse yoktur.»

Hz. Aişe der ki, bunun üzerine bana dönüp "Ben ne dedim?" diye sordu. Ben de, «Siz Ömer'den daha çok sevdiğim kimse yoktur, dediniz.» dedim. «Hayır, benim yanımda Ömer'den daha aziz kimse yoktur.» dedi. Bu kadar şeyi bile hesapladığı için sözünü yeniden alıp muradını ifade etti. İbet's-Selâm bir gün bir yük odun yüklenip dışarı çıktı. Bunu hizmetçiler yapıyor, dediler. «Nefsini denedim, bakayım nasıl olur?» dedim,» dedi. Hz. Eres der ki: «Hz. Ömer'i gördüm, bir duvarın arkasında yalnız başına durmuş kendi kendine hitap edip

diyor ki, "Vay vay! Sana Emirü'l-Mü'minin diyorlar. Allah hakkı için ya Allah'tan kork, ya da azaba hazırlan."*

Hasan (r.a.) der ki: «Nefse İerwâme (kınamayı) denilmesinin sebebi, kendini kınamayı niçin İllâh işi yaptın ve niçin İllâh yemeği yedin? dediği içindir.» O hâlde geçmiş amelileri hesaplamak mühim hususlardandır.

Dördüncü makam: Nefsi cezalandırmaktır. Bil ki, nefsi hesaba çekmezsen ve işlediği kusurlarla ilgilenmezsen, günaha cesaret bulur, sonra menedemezsin. Belki yaptığı her şey için onu cezalandırmalıdır. Eğer şüpheli bir şeyi yemiş ise, onu açıklıkla cezalandırmalıdır, eğer namahrumse bakmış ise, ağlamak ve göz açıp dünyaya bakmamakla cezalandırılmalıdır. Bütün azâları bu şekilde cezalandırılmalıdır. Sebeften geçmiş büyükler bu şekilde kendilerini cezalandırırlar!

Beni İsrail'den bir âbid bir müddet bir hücrede kaldı. Bir kadın kendini ona arzetti. Âbid o kadına yaklaşmak için ayağını dışarı attı. Sonra Allah'tan korkup tevbe etti ve geri döndünce, bu ayak günah için dışarı çıkan ayak değil mi, ben onu tekrar hücreye girmeye lâyık görmüyorum, deyip ayağına hücrenin içine koymadı ve sonunda ayağı soğuk ve acıktan çürüyüp düştü. Yine bir âbid bir kadına elini uzatmıştı, bunun için elini ateşte yaktı.

Cüneyd-i Bağdadî rivayet eder ki, İbnü'l - Kützbenî dedi ki, bir gece ihtilâm oldum, yıkanmak istedim, fakat hava soğuk idi, nefsim tembellik gösterip dedi ki, kendini öldürecek misin? Sabret, sabah olun, hamama gidersin. Bunun üzerine yemin ettim ki, çamaşırlarla yıkanayım ve çamaşırımı kuruyuncaya kadar sırtımdan çıkarılmıyayım. Ve öyle yaptım ve nefsimde dedim ki, Allah Teâlâ'nın emrinde kusurlu davranışlarının cezası budur. Bir âbid bir kadına baktı ve sonra pişman olup bunun cezası olarak ömrü boyunca soğuk so içmemeye yemin etti ve öyle de yaptı.

Hasan bin Ebî Sînan bir manzara yanından geçerken kalbinde bunu kim yaptı dedi. Biraz sonra kendî nefsimde bu seni ilgilendirmeyen bir şeydir, bunu sormaktan maksadın nedir? Allah hakkı için bu yüzden sana bir ceza vereceğim, dedi ve bir yıl oruç tuttu.

Ebû Talha'nın bir hurma bahçesi vardı. Orada namaz kılarken bahçenin güzelliğini düşünerek kaç rekât namaz kıldığına unuttu. Bu gâfletinden dolayı bahçeyi fakirlere sadaka olarak verdi.

Melik bin Tayyân der ki, bir gün Riyahü'l-Kays gelip pederini sordu. İkinci namaz vakti idi. Uyuyor dedim. Bu ne uyku zamanıdır deyip döndü gitti. Arkasından gittim, baktım ki, kendî kendine, ey boşboğaz, niçin bunu söyledin? Niçin bu ne uyku zamanıdır, dedin? Bu boşboğazlık ne işine yarar? Ahdettim ki, bir yıl kadar başımı yastığa koyup yatmayacağım, diyor ve hem gidiyor, hem ağlıyor ve bunun gibi işleri yapmaktan Allah'tan korkmuyor musun? diyor-du. Temim-i Darî bir gece uyuya kalmış ve tehecçüd namazına kulamamıştı. Bunun üzerine bir yıl gece uyumamaya nezretti.

Talha (r.a.) rivayet ediyor ki, bir kimseyi gördüm, kıyın kumlar üzerinde çıplak olarak yuvarlanıyor ve: «Ey murdar, gece boş ve gündüz boşsun, Bu tembellik ne zamana kadar sürcek?» diyordu. O anda Resûlullah çıkageldi ve: «Ey filân niçin böyle yaparsın?» buyurdu. O kimse: «Ya Resûlallah; nefsim bana galebe çaldı, onun için böyle yapıyorum,» dedi. Resûlullah: «Göklerin kapıları senin için açıldı. Allah Teâlâ seninle meleklerine İlahhar etti,» buyurdu. Sonra ashab-ı kirama buyurdu ki: «Bu kimseden azğınuz alın.» Bütün ashab varıp o kimseden dua talep ettiler. Herbirine ayrı ayrı dua etti. Resûlullah: «Hepsine birden dua et,» buyurdu. O kimse hepsine dua edip: «Allahım, onlara takvayı azık eyle, Hepsini doğru yolda sabit kadem eyle,» dedi.

Resûlullah: «Ya Rabbi, onu duasında tesfid eyle, yani diline bu duadan daha hayırlı dua getir,» buyurdu. Birden o kimse: «Ya Rabbi onları mekânına cennet eyle,» dedi.

Büyüklerden biri bir kadına baktı. Sonra bundan böyle gökyüzüne bakmamaya ahdetti. Ahmed bin Kays her gece parmağını kaddâle tutup filân işi niçin yaptın, filân şeyi niçin yedin? diye kendine azap ederdı. Hasm ve takvâ sahiplerinin hâli bu idi. Nefsin serkeş olduğunu anlamışlardı. Cezalandırılmazsa, sahibine galebe edip onu helâk edeceğini bilişlerdi. Onun için ona terbiye vermekten uzak kalmışlardı.

Beşinci makam. Mücahededir. Bili ki, bazı insanların âdeti şu idi ki, nefislerinde tembellik görürlerse, çok ibâdet etmekle ona cezalandırılırdı. İbn Ömer (r.a.) bir kere cemaatle namaz kâçırdığı için iki yıla bin akçe değerinde bir malını sadaka verdi. Yine İbn Ömer bir gün akşam namazını iki yıldız görünümeye kadar geciktirdiği için iki küle azâs etti. Bunun gibi hikâyeler çoktur. Eğer nefis bunun gibi ibâdetlere boyun eğmezse, onun ilâm müceddîd bir mütehidin yanında bulunmalıdır ki, onu gördünce kendisi de buna râğbet etsin. Âkâdlerden biri der ki, ibâdete tembellik yaptığında, Muhammed bin Yâsi'nâ bakınca, ibâdet arzusu bir haftaya kadar benden gitmezdi. Eğer yanında bulunacak mütehid bulamazsa, mütehidlerin hâllerini, hikâyelerini okumalıdır. Biz hazırlanmış hikâyesini edelim:

David-i Tel ökmek yiyeceği zaman ömeği sayın için ufalayıp içerdı ve: «Bununla ökmek yemek arasında elli tane Kur'an âyetini ökmek farkını buldum. Niçin elli tane Kur'an âyetini okumanın zamanını boşa geçireyim,» derdi. Birtâ ona: «Senin evlân çâtesinin bir direği kırılmış,» dedi. «Yirmi yıldır ben burada duruyorum, daha ona bakmadım,» dedi. Faydasız bakmayı sevmeslerdi.

Ahmed bin Zerrin sabah namazından ikindi namazına kadar bir yerde oturur ve hiç bir tarafa bakmazdı. Ona niçin böyle yapıyorsun? dediler. Dedi ki, Allah Teâlâ gözü, ibret nazariyle acâip işlerine bakmak için yarattı. İbret nazariyle bakmaya bir günâh yazılır.

Ebû'd-Darda (r.a.) der ki, hayatı üç şey için severim: Uzun gecelerde namaz kılmak için, uzun günlerde oruç tutmak için ve bütün

sâleri hâmet ve nasihat olan kimselerle oturmak için. Alkame bin Kays'e, niçin dünyada bu kadar nehsine asıp ediyorsun? dediler. Onu çok sevdiğim için, cehennem ateşine dilsenizden onu koruyorum, dedi. Dediler ki, bu kadar ibâdetler senin üzerine farz değildir. Dedi ki, gücüm yettiği kadar ibâdet ederim ki, âhirette, niçin etmedim diye hayıflanmıyayım.

Cüneyd-i Bağdadî der ki: «Sırvî Şehâdî'den daha acıip kimse görmedim. Doksan sekiz yıl yaşadı, ölmeden sırtını yere koyduğumu kimse görmedi.»

Ebû Muhammed Cerir bir yıl Mekke'de ikâmet etti, hiç söz söylemedi, uyumadı, sırtını yere koymadı ve ayağını uzatmadı. Ebû Bekir Kattanî ona: «Bana nasıl yapabildim?» deyince, «İstâtnâmın (kalbimin) doğruluğu zâhîrime güç verdi.» dedi.

Bir kimse diyor ki, Feth-i Musallî'yi gördüm ki, ağlıyor, gözetlerinden kanlı yaşlar akıyordu. Bu ne hâldir? dedim. «Bir zamanlar günahlarıma için gözyaşı dökülmüştü. Şimdi de beki o gözyaşları ilâh ile dökülmedi diye kan ağlıyorum.» dedi. Onu rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne muamele yaptı? diye sordular. «Allah Teâlâ dökülen gözyaşları hürmetine beni aziz eyledi ve buyurdu ki, melekler kırk yıllık amel defterini getirmediler. Çünkü onda hiç günah yoktu.» dedi. Davud-ı Tal'ye sakalını tarırsan ne olur? dediler. «Boş zaman bulursam, onunla uğraşırım.» dedi.

Üveys-i Karanî geceleri taksim etmişti; bu gece rükû geceydirdi deyip bir rükû ile sabaha çıkardı. Bazen de bu gece seode geceydirdi deyip bir seode ile sabaha çıkardı. Utbetü'l-Gulâm, çok mücâhede ettiği için, hiç iyice uyup içmezdi. Annesi ona: «Kendi nehsine acı.» dedi. Utbe: «Ben de ana acıdığım için biliyorum ki, birkaç gün sıkıntı çekip ebedî rahatağa kavuşayım.» dedi.

Rabî der ki: «Üveys'i ziyâret etmek için yanına gittim. Sabah namazına kılıyordu. Namazdan çıkınca, dedim ki, konuşmıyayım da tesbihine müâil olmayayım. Sabrettim. Öyle namazına kalıncaya kadar böyle dardı, yerinden kalkmadı. Ertesi gün sabah namazını kalıncaya kadar böyle devam etti. Biraz gözü uykuya daldı, hemen uyandı ve: "Ya Rabbi, bu uykulu gözden ve çok yemek yiyen karımdan sana sığınırım," dedi. Bana görünce bu bana yetişir deyip döndüm, gittim.»

Ebû Bekir-i Ayaş kırk yıl sırtını yere koymadı ve gözyaşı dökmekten gözüne kara su indirdi. Yirmi yıl kendini hanımından sakladı. Her gün beğrüz rek'at namaz onun virdi ki. Gençliğinde her gün otuzbin ihlâs okurdu. Kerez bin Vetre ebdâllerden idi. Yâni gayb adamlarındandı. Onun mücâhededeki günde üç hatim indirildi. Ona, niçin bu kadar kendine zahmet ediyorsun? dediler. Dünyanın ömrü ne kadardır? dedi. Yedibin yıldır, dediler. Ya kıyâmet günün ne kadardır? dedi. Elli bin yıldır dediler. «Elli gün rahat etmek için yedi gün zahmeti seçmeyen kimdir?» dedi. Yâni eğer yedibin yıl ömrüm olsa ve sonra seraceyi kazanmak için onu âhirete sarfetsem, yine de az olurdu, nerede kaldı bu kısa ömrümün.

Süfyan-ı Sevrî der ki: «Bir gece Habla'nın yanına gittim. Mührapta oturmuş namaz kılıyordu. Sabaha kadar namaz kıldı. Ben de onun evinin bir köşesinde namaza meşgul oldum. Sonra, ya Habla, bizi sabaha kadar namaz kılmağa muvafak eden Allah'a nasıl şükredelim? dedim. "Yarın oruç tutmakla şükredelim," dedi.»

Takvâ yolunda mücahede yapanların hâlleri bunlardır. Bunun benzerleri çoktur. Anlatılsa, uzun sürer. İhyâ kitabında bundan daha çok haber ve hikâye anlatılmıştır. Arzu eden ona müracaat etsin. O hâlde öğüt almış, eğer banun gibi hâlleri yapamıyorsa, bari bu hikâye ve sıyerleri dinleyip kendi kusurunu anlamalıdır ki, kendisinde de iyi amel duygusu meydana gelsin ve nefsi kendisiyle başa çıkmağa kadir olmasın.

Altıncı makam: Nefsi azarlama ve tekdir makamıdır. Bui ki, nefis hayırdan kaçıp şerre meyketmek sıfatında yaratılmıştır. Tembellik yapmak ve zevcelere uymak eğilimi vardır. Yolunuğu terkedip yola gelmesi için onu bu sıfattan çevirip doğruğa götürmemiz emrolunmuştur. Bu mertebeyi bazıları zorla, bazıları iylikle, bazıları sözlü ile ve bazıları da fiil ile temineder. Zira nefis öyle bir sıfatla yaratılmıştır ki, bir işte kendine yarar görse, ona yönelir. Banun için akıntı ve meşakkat çekecek olursa da, bana dayanır. Fakat onun engellerinin çoğu cahâlet ve gâfletten ileri gelir. Onu gaflet uykusundan uyandırıp nasihat aynasına öndüne koyarsan, etkilenir ve nasihatın şeklini kabul eder.

Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Sen öğüt ver, Öğüt mü'minlere fayda verir.» (Zâriyât sûresi, Âyet: 55) Senin nefsin de bağcılarının nefsi gibidir, Öğüt ve azarlama ile etkilenir.

O hâlde önce kendi nefsine öğüt verip onu azarlamalıdır. Hattâ hiçbir zaman onu azarlamaktan geri durmamalıdır ve ona: «Ey nefis, akâllik İddiasında bulunuyorsun. Eğer sana alimlik derseler kuzuyorsun. Düşman askeri kendisini öldürmek için şehrin kapısında hazır olup öldürmek için beklerken, ayın ve cîlence ile uğraşın kimseden daha ahmak kim vardır? Ölüm askerleri de şehrin kapısında bekliyorlar ve seni almaktan gitmemeye ahdetmişlerdir ve cehennem için yaratılmıştır. Belki seni bugün alırlar. Eğer bugün almadarsa, nihayet almaları muhakkaktır. Ölüm ise hiç kimsese, gündüz gelirim, yahut gece gelirim, yahut tez gelirim, yahut kışın gelirim veya bahar yazın gelirim diye haber etmez. Ölüm herkesi anımsız ve gayet emin olduğu zaman yakalar. Hâl böyle olunca sen azğına almazsan, çok ahmaklık olur.

Her gün bir günahla meşgulün. Eğer Allah Teâlâ'nın sizin işlediğiniz günahları gördüğünü bilersen, bu gayet cür'et ve çok hayasızlık olur. Çünkü Allah Teâlâ'nın bilmesinden pervasız oluyorsun. Senin kâlen sana böyle serkeşlik etse, ona ne kadar kızardın. O hâlde Allah'ın kıymasından ne sebeble emin oldun? Eğer onun azabına dayanırsın diye düşünüyorsan, parmağını kandile tut, yahut bir saat güneş sıcaklığında dur, veyahut hamamın sıcak yerinde biraz dur ki,

kendi çaresizliğini ve yarıflığını bilersin. Yoksa ne yaparsan, yanına kalıp onu senden sormayacaklarını ve onun için seni sorumlu tutmayacaklarını mı sanırsın? O hâlde Allah'ın emriyle inkâr ediyorsun ve yüzyırlı dört bin peygamberi yalnızca itikat ediyorsun.»

Allah Teâlâ buyurur ki: «Kötü iş yapan cesası çıkacaktır.» (Nisâ sûresi, âyet: 123) Eğer Allah kerimdir, rahimdir, bana esma vermez, diyorsan, niçin bu kadar yüzbinlerce kimseyi beş ve sıkıntı içinde aç ve gıplak bırakır ve niçin ekmeyen biçmez ve niçin dünya arzularını ve dünya malını ele geçirmek için, dünyasını bu kadar hâlelerini kullanıyorsun; Allah kerimdir, zahmetsiz benim isteğimi verir, demiyorsun? Eğer cevap olarak hâl böyle olduğuna bilirim, fakat zahmet çekemem, diyorsan, bil ki, zahmet çekemeyen kimse yarın cehennem zahmetinden kurtulmak için biraz zahmet çekmesi lâzımdır. Bu dünyada zahmet çekmeyen o zahmetten kurtulamaz. Bugün bu kadar zahmete dayanmazsan, cehennem zahmetine ve onun azab ve ızdırtısına nasıl dayanırsın?

Servet kazanmak için akınlara katlanıyor ve vücut sağlığı için câhil bir tabihin tesüyle bütün arzularından el çekiyorsun da, cehennem hastalıktan ve fakirlikten daha zor olduğunu ve âhiret müddetinin dünya ömründen uzun olduğunu bilmiyor musun?

Eğer cevap olarak «Tevbe edip bu işten daha iyi bir işe başlamak fikrindeyim,» dersen, belki eselin tevbe edinceye kadar müsaade etmeyecek ve pişman olarak gideceksin. Eğer yarın tevbe etmek bağından daha kolaydır diye düşünüyorsan, bu çok cehalettir. Zira tevbe ne kadar geciktirilsen, o kadar zorlaşır ve ölüm yaklaşıncaya tevbe, yokuş önüne geldikten sonra hayvana arpa vermek gibidir ki, artık faydasız olmaz. Senin hâlin şu kimsenin hâline benzer ki, adam ilim öğrenmek istiyor, fakat tembellik yapıyor ve yarın şehre inip tahsil edeceğim diyor. Bilmiyor ki, ilim tahsil için çok zaman gerektir. Onu tevbe ve mücahede potasına bırakmalıdır ki, pâk ve saf olup üns ve muhabbet derecesine erişsin ve yolun bütün yokuşlarını çıkabilsin. Ömrü boşuna geçip zaman ve süre kalmayınca, nasıl maksadını ele geçirebilirsin.

O hâlde niçin ihtiyarlardan önce gençliği, hastalıktan önce sağlığı, meşguliyetten önce boş zamanını, ölümden önce hayatı ganîmet bilmiyorsun? Ey zavallı nefsim! Sana yazıklar olsun! Niçin yaz günlerinde kış aşğını hissetmeyip geciktirmiyorsun ve Allah'ın fazlâ keremine güvenmiyorsun? Cehennem sembolisinin soğukluğu kış günlerinin soğukluğundan aşağı değildir ve cehennem meşğuliyetinin şiddetli de yaz meşğuliyetinden aşağı değildir. Neden bunlarda kusur etmeyip âhiret işlerinde kusur ediyorsun? Bunun ancak bir sebebi vardır. O da herhalde kıyamet gününe inanmamışın ve âhirete olan inkârını kalbinde gizlemişsin. Bu, senin ebedî helâkine sebeptir. Sana yazıklar olsun ey nefsim!..

Marifet nûrunun himayesine sığınmadan ölümden sonra şehret ateşinin anın carına besir etmeyeceğini sanan kimse, kış günlerinde

elibse giymeden Allah'ın fazl ve keremiyle soğuk havanın kendisine tesir etmeyeceğini sanan kimse gibidir. Bilmiyor ki, Allah'ın fazl ve keremi, kış günlerini yaratması, elibse yolunu göstermesi, bunları yaratıp sebeplerini rast getirmesidir. Fazl ve kerem, çamaşırsız ve elibse-siz seni kış soğğundan koruması değildir. Sana yazıklar olsun ey nefsim!

Günahlarından dolayı Allah Teâlâ sana gazab ettiği için seni azaba çekeceği zaman:

— Benim günahlarımdan Allah'a ne ziyân olur? deme. Hâl böyle değildir. Belki cahencem ateşi benim-içinde kendi şehvet ve isteklerinden meydana gelir. Nitekim hastalık, tabibin emrine muhalefetin yüzünden sana kırdığı için meydana gelmez, belki zararlı yemek ve şeyseri yemekten ileri gelir.

Sana yazıklar olsun ey nefsim! Senin ihlâsate tembelliğin ve şehvetlere meylinin sebebi dünyanın lezzet ve nimetlerine alışıp onlara göndü başlamakta başka bir şey değildir. Eğer cennet ve cehennemine inanmasan da nihayet ölüme inanırsın ve nametleri, lezzetleri ve bütün rahatlık imkânlarını geri alacaklarını biliyorsun. Ve sen bunların ayrılık ateşiyile yanacağını anlıyorsun. O hâlde istediğin kadar bunların sevgisini kalbine yerleştire. Ayrılık acısı da sevgisi kadar olacaktır.

Sana yazıklar olsun ey nefsim! Dünyaya meylediyorsun. Eğer dünyayı baştanbaşa sana verseler ve yeryüzündeki bütün yaratıklar sana secde etseler, yine az bir müddet içinde ne sen kalırsın, ne de onlar. Hepiniz toprak olursunuz ve eski hükümdarları kimse anlamadığı gibi, sırtı da anlamazlar. Nerde kaldı ki dünyadan ancak az bir şey sana verilmiş ve o da gam ve keder ve musibetler ile acılara karışık olursa. Bâki ve ebedî olan cennet öne nasıl değişirsin.

Sana yazıklar olsun ey nefsim! Eğer bir kimse bir mücevheri kırık bir sakıya satarsa, onu nasıl alaya alır, gülmeye edinarsın. Dünya da kuruması yakın bir sakıdır. Onu kurmuş kabul et ve kıymetli mücevher olan ahiretin öden çıktığını ve ebedî pişmanlık kaldığını farzet.

Bunun gibi azarlamaları daima kendi nefesine ekik etmemelidir ki, lâzım olan hakkı edâ edip kendi nefsiyle nasihate başlamış olsun.

YEDİNCİ ASIL

TEFEKKÜR BAHŞI

Bil ki, Resûlullah buyurur ki: «Bir saat tefekkür, bir yıllık ihlâs-detten hayırlıdır.» Kur'an-ı Azim'in birçok yerlerinde tefekkür, tefekkür, nazad ve itibar (ibret almak) emredilmiştir. Bütün bunlar tefekkürle olur. Herkes tefekkürün faziletini bilir; fakat onun hakikatini bilmez ve tefekkürün hangi hususta, niçin gerekli olduğunu ve semeresini bilmez. O hâlde bunların izahı önemlidir. Biz önce onun faziletini, ondan sonra hakikatini, oçdan sonra tefekkürün niçin ge-

reklî olduğuna ve ondan sonra da tefekkürün hangi hususta gerekli olduğunu anlatacağız.

TEFEKKÜRÜN FAZİLETİ

Bil ki, bir saati bir yıllık ibâdetten üstün olan bir şeyin derecesi çok yüksektir. İbâd Abbâs (r.a.) der ki, bir kavim Allah'ın sâdıkı tefekkür ediyorsa da. Resûlullah buyurdu ki: «Allah'ın yaratıklarını tefekkür edinle, zâtına tefekkür etmeyiniz. Çünkü buna dayanamazsınız.» Hz. Aşya der ki, Resûlullah namaz kılarken ağladı: «Ya Resûlallah niçin ağlıyorsun? Oysa senin herşeyini Allah affetmiştir.» Buyurdu ki: «Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ve gündüzün birbiri arkasında gelmesinde, akıllı kimseler için âyetler, işaretler vardır.» (Al-i İmrân sûresi, âyet: 190) âyet-i kerimeyi bana imniş İbnü'n-nâşin ağlamıyaymı?»

Ondan sonra buyurdu ki: «Bu âyet-i kerimeyi okuyup da tefekkür etmeyecekseniz ölün.»

İsa'ya (a.s.) «Ey Rabûlâlah! Yeryüzünde senin gibisi var mı?» diye sorduklarında: «Evet vardır, Bütün sözcükleri zikir, sükûtu fikir ve bütüm nazarı (bakışı) ibretle olan kimse benim gibidir.» dedi.

Resûlullah buyurdu ki: «Gözlerinizle ibâdetlerden pay verin.» O nasıl olur? Ya Resûlallah dediler. Buyurdu ki: «Kur'an'ı Mushaftan okumakla, tefekkür etmekle ve hayret verici hâllerinden ibret almakla.»

Ebdü'l-celîlî der ki, «Dünyaya tefekkür etmek âhirete perde olur. Âhireti tefekkür etmenin semeresi hükmettir. Hikmet ise kalblerin hayatıdır.»

Davud-ı Talî bir gece damda gök âlemâni seyredip tefekkür ederken, birden komşusunun evine düştü. Komşusu yerinden sıçrayıp kalbe sarıldı. Hırız olduğunu sandı. Davud-ı Talî olduğunu görünce, seni buraya kim getirdi? dedi. Davud: «Kendimden haberim yoktu, nasıl düştüğümü bilmiyorum.» dedi.

TEFEKKÜRÜN HAKİKATI

Bil ki, tefekkürün mânâsı ilim öğrenmektir. Kendiliğinden ilim öğrenilmelidir. Öğrenmek de ancak iki ilmin birleşmesi ile mümkündür. Böylece iki ilminden aradığın ilim doğar. Topkı erkekle diğiden çocuk doğduğu gibi. Üçüncü ilmi de bir başka ilimle birleştiren, dördüncü ilim meydana gelir. Böylece ilimlerin birleşip çoğalmasıyla sonsuz ilimler meydana gelir. Mukaddimler arttıkça artar. Bu yoldan ilmi tahsil edemeyen kimsenin mahrum kalma sebebi, temel ilimlere bilmemesindedir. O, sermayesi olmayan kimseye benzer. Sermayesi olmayan ticaret yapamaz. Eğer temel ilimleri bilse, fakat birbiriyle birleştiremiyorsa, sermayesi olup da ticaret yolunu bilmeyen kimse gibi olur. Bunun hakikatini açıklamak uzun sürer.

Bu hususta bir örnek verelim: Âhiretin dünyadan hayırlı olduğunu bilmek isteyen kimse, iki şeyi bilmeden bunu bilemez: Biri, devamlı olan şeyin geçici olan şeyden hayırlı olduğunu bilmek. Diğeri de, âhiretin devamlı, dünyandaki geçici olduğunu bilmektir. Bu iki ilim hâsıl olursa, zaruri olarak gaye olan ilim hâsıl olur ki, o da âhiretin dünyadan hayırlı olduğunu bilmektir. Bu doğuştan maksat ma'nevîlerin dediği gibi, belki maksat Ehl-i Sünnet ve Cemaatin sözüdür. Onların ihtilâfının izahı umumdur. Bu kitap ona müsaait değildir.

O hâlde tefekkürün hakikati, iki ilim kalbe hazırlanmakla ilimlere öğrenmektir. Fakat o iki ilimin, doğacak olan ilme nazaran birbirleriyle münasip olması şarttır. Zira iki atı çiftleştirmekle koyun doğmaz. Belki her cinsin iki münasip aşi vardır. O iki avel kalbe hazır olmayınca fer' meydana gelmez.

TEFEKKÜR NİÇİN GEREKLİDİR?

Bil ki, insan, cehalet karanlığında yaratılmıştır. Bu karanlıktan çıkıp kendi işlerini görmesi, neier gerektiğini bilmesi, dünya tarafına mı, âhiret tarafına mı gitmek gerektiğini anlaması ve kendi nefsiyle mi, yoksa Allah Teâlâ ile mi meşgul olması gerektiğini anlaması için bir nura ihtiyacı vardır. Bütün bunları idrak etmelidir. Bu merteye ancak tefekkürden hasıl olan marifet nuru ile mümkündür.

Nitekim hadiste «İnsanları karanlıktan yarattı. Sonra onların üzerine marifet nûrunu seçti,» buyurulmaktadır. Ve nitekim karanlıkta yolunu bilmeyen kimse, çakmaktaşı demire vurarak onunla ateş meydana getirir ve onunla muam yakmakla duruma değişir. Yolunu seçip maksadı olan tarafa yürür. Banuun gibi temel olan o iki ilim birleştirilmiştir ki, seçilecek marifet doğsun. O hâlde o iki temel ilim, anlatılan taşta demir gibidir. Tefekkür ise taş demire vurmak gibidir. Marifet ise, kalbin hâli değişmesi için ondan meydana gelen nûr gibidir. Kalbin hâli değişince fiiller ve ameller de değişir. Meselâ: Âhiretin dünyadan hayırlı olduğunu bilince, müşakkak âhirete yönelir.

O hâlde tefekkür üç şey için gereklidir: Marifet, hâl ve amel. Fakat amel hâl, hâl de marifete tâbidir. O hâlde tefekkür bütün hayırların temeli ve anahtarı olduğu anlaşılınca, onun fâilî de anlaşılır.

TEFEKKÜR SAHASI NEREDE OLUR VE HANGİ TARAFYA YÖNELİR

Bil ki, tefekkürün sahası sonsuzdur. Zira ilimlerin sonu yoktur. Tefekkür bütün ilimlerde geçerlidir. Fakat din ile ilgili olmayan şeyi anlatmak bizim için önemli değildir, ilgili olanın da tafsîlatı sonsuzdur. Fakat çeşitlerini kemalen anlatmak mümkün olur. Sonra bil ki, din ile ilgili olanın maksadımız kul ve Allah Teâlâ arasında olan muameledir ki, hak muamele kulu Allah'a ulaştıran bir yoldur.

O hâlde kulun tefekkürü ya kendi nefsi hakkında olur, yahut Allah Teâlâ hakkında olur. Allah'ın hakkında olduktan sonra da ya Allah'ın sıfat ve sıfatları hakkında olur, ya da acalıp ve garip içeri ve filleri hakkında olur. Kendi nefsi hakkında olursa, ya Allah'ın sevmediği sıfatlar ile ilgili olur ki, cedar günahlar ve mühlîkattır (helâk edicilerdir), ya da Allah'ın sevdiği sıfatlarda olur ki, o sıfatlar kulu Allah'a yaklaştıran sıfatlar (kurtarıcılarıdır).

O hâlde bunun icmali dört şeye râci olur. Kul, sevgilisi fikrinden çıkmayınca aşka benzer. Eğer fikrinden çıkarsa, onun aşkı eksik olur. Zira tam aşk hiç başka şeye yer vermeyen aşktır. Bu itibarla onun aşk, fikri sevgilisinin güzelliği ve şekli olur, yahut onun hareketleri ve ahlakı olur. Eğer kendini düşünürse, ya sevgilisine kendisini sevdiğini şeyt düşündü, yahut sevgilisinin sevmediği bir şey ceduğu için ondan kaçınması gerekir. Aşk hükmü ile meydana gelen düşünce bu dört şeyin dışında olamadığı gibi, Allah'ın aşkının ve din sevgisinin düşüncesiz de bu dört şeyin dışında olamaz.

Birinci şey: Kendi nefisini düşünüp kötü sıfatların ne olduğunu anlayarak ondan sakınmaktır. Kötü sıfatlar da ya zahiri günahlardır, yahut kalbe olan kötü ahlaktır. Günahların da çeşitleri çoktur. Zira zahiri günahların bamsı dil, göz, el ve benzerleri gibi yedi aza ile ilgilidir. Bamsı da bütün bedende ügüldür. Bütündeki (kalbedeki) pislikler de öyledir. Tefekkür için üç ortam vardır:

Birincisi, filân bş, yahut filân sıfat kötü müdür, değil midir? Bu her yerde bilinmez, belki o tefekkürle bilinir.

İkincisi, eğer o sıfat kötü ise, ben bu sıfat üzere miyim, değil miyim? diye tefekkür etmektir. Çünkü nefsin sıfatlarına kolaylıkla bilmek mümkün olmaz, belki tefekkürle bilmek mümkün olur.

Üçüncüsü, eğer onun nefsinin kötü sıfatları var ise, ondan kurtulmanın çaresi ne ise, onu yapmalıdır. Her gün sabahleyin bir saat kadar bu şekilde tefekkür etmelidir. Başka zahiri hâlleri düşünmelidir. Meselâ bugün konuşacaksa, belki gıybet ve yalana düşer. O hâlde bunlardan nasıl sakınmak mümkün olur, onun tedbiriyte uğramalıdır. Gene bunun gibi eğer harâm lokmaya düşmek tehlikesi olursa ondan sakınmak nasıl mümkün olur? Onu düşünmelidir. Bu şekilde bütün meselelerini araştırmalıdır. Bütün tahtleri de düşünüp yerine getirmelidir.

Meselâ: Demelidir ki, dil zikir için ve insanları rahat ettirmek için yaratılmıştır. Ben de filân zikir yapabilirim ve filân sözü söyleyip bir kimsenin kalbini sevindebilirim. Göz de âhiret sadetini avlamak için yaratılmıştır. O hâlde filân kimsene ta'sim nazariyle de filân âsuka da tahkîr nazariyle bakayım ki, gözüm hakkını ödemiş olayım. Mai de müslümanları rahata kavuşturmak için yaratılmıştır. Onu sadaka verip hakkını edâ edeyim. Eğer ihtiyacım olursa sabr edip belâ (başkasını kendine tercih etmek) sevâbını alayım. Bunun

gibi şeyleri düşünmekten geri kalmamalıdır. Zira bazen bir saat tefekkür etmekle ona bir hâtıra hâsıl olur ki, onun sebebiyle bütün ömründe günah işlemekten vazgeçer.

Bunun içindir ki, «Bir saat tefekkür bir yıllık ibâdetten üstündür.» buyurulmuştur. Zira bazen bir saatlik tefekkürün faydası bütün ömrüne sürer. Zahirî günahların tefekküründen çıkınca, bâtinî (kalbî) günahlara yönelmelidir. İhlâs hususunu tefekkür edip kötü ahlakın hâllerini düşünüp kalbinde günahlardan ve münecciyâtın (kurtarıcılardan) neler mevcut olduğuna bakıp mevcut olmasına aranmalıdır.

Bunun da izahı uzundur. Fakat mühlîkatin (helâk edicilerin) aşkı odur. Bunlardan kurtulunca, maksat tamam olur. Önter bahillik, kibir, riyâ, haset, ucdûb (bencilik), kuşgnlık, yemek hırsı, konuşma hırsı, mal sevgisi ve mevki, makam sevgisi. Münecciyâtın (kurtarıcılarının) aşkı da odur: Gûnahtan pişman olmak, belâyâ sabretmek, kazaya (Allah'ın emrine) rıza göstermek, nimete şükretmek, havf (korku) ve recûda (ümitte) aynı olmak, dünyadan yüz çevirmek ve taâtte İhlâs olmak, insanlara güzel ahlâkı olmak ve Allah sevgisine gönül bağlamak. Bunların her birinde tefekkür etmek için çok imkânlar vardır. Tefekkür de, anlatılan sıfatların ilimlerini bu kitapta anlatıldığı gibi bilenler için doğru olur. Müridin, bu sıfatların yazılı olduğu bir defteri olmalıdır. Bir sıfatın muamelesinden kurtulunca onun üzerine bir çizgi çekip başka bir sıfatla meşgul olmalıdır. Bazen bazı kimseler için bu düşüncelerin bir kısmı daha mühim olur. Zira ona daha çok mütebellâ olur. Meselâ: Abid olan âlim bu sıfatlardan kurtulunca, umumiyetle kendi ünüyle insanlara övünüp naslanır ve bu hâli göstermekle mevki ve makam ister ve dış görünüşünü insanlara süsü gösterir ve insanların kendisini beğenmesine sevinir. Ayrıntılarına da içerleyip karşılık vermeğe uğraşır. Gerçi bunların hepsi kötü ve çirkin sıfatlardır, fakat gizli şeylerdir ve hepî ilme ve fesâd tohumudur.

O hâlde her zaman onlardan nasıl kurtulacağın düşünmeli ve insanların bulunup bulunmaması onun yanında bir olmalıdır. Bu mertebe hâsıl olunca, onun nazarı tamamiyle Hakka münhasır olur. Bu şahadaki tefekkür tafsilâtıyla anlatılmayıp örtüldü. Bu tefekkür sonsuzdur. Demek arınıştı ki, kulun kendi sıfatlarını tefekkür etmesi kemalen iki çeşitten ibârettir. Onun lâyıkıyla tafsilâtı ise mümkün değildir.

İkinci şey: Allah Teâlâ'yı tefekkür etmektir. Allah Teâlâ'ya tefekkür ya zâtı ve sıfatları yönünden olan tefekkürdür, ya da fiilleri ve yaratıkları yönünden olan tefekkürdür. Tefekkürün en büyük mertebesi zâtı ve sıfatlarıyla ilgili olan tefekkürdür. Fakat insanlar buna dayanamadıklarından ve âkillar buna ulaşamadığından şartat onu yusaklayıp, «Zât-ı Sâhîbî düşünmeyin, onu anlamazsınız.» buyurdu. Bunun zor olması Allah Teâlâ'nın celâl ve azmetinin gizli olmasından ötürü değil, belki çok parlak olmasından ve insanın gözü de sayıl,

güçsüz ve çaresiz olmasındandır. Nitekim yarasa gündüz uçmaz. Çünkü onun gözünün nûra sayılır. Gündüz güneşe bakamaz. Akşam yaklaşınca güneşin ışığı sayılır. O zaman uçuşa başlar.

Avam insanlar yarasa derecesindedirler. Ama siddikler bu bakmaya dayanırlar. Fakat onlar da her zaman dayanamazlar. Bazen onlar bile güçsüz kalır. Nasıl ki insan güneşe bakabilir. Fakat devamlı bakarsa kör olmasından korkulur. Bunun gibi bu bakmaya devam etmekle akılının bozulmasından korkulur.

O hâlde büyük velîler Allah'ın hakiki sıfatlarına bakarlardı, ancak onları insanlara anlatılmak rûhsatına bakmazlar. Ancak Allah'ın sıfatlarına yakın olan sözlerle söyleyebilirler. Meselâ: Allah Teâlâ âlîmdir, irâdîdir ve söyleyicidir, derler.

Gerçi muhatap olan kimse bundan birşeyler anlar, fakat kendi sıfatları cinsinden anlayacağı için temsîl ve teşbîhe girer.

O hâlde ona demelidir ki, Allah söyleyicidir, fakat onun sözü senin sözün gibi değildir ki harf ve sesden oluşup bağlantı ve kesinti olsun. Ona bu şekilde tâbir edersen belki bunu kaldıramaz ve inkâr eder. Nitekim Allah Teâlâ'nun zâtı senin zâtın gibi değildir. Ne evherdir, ne arazdır, ne tür mekândır, ne de bir yönedir, ne âleme bağlıdır, ne de ondan ayrıdır, ne âlemün dışında, ne de içindedir, dersen, inkâr eder. Bu mânâküm olur şey değildir, der. Çünkü kendisine kayıyşayıp bu mânâdan olan azmetli anlamaz. Çünkü hükümdar ve sultanlarda gördüğü azmet onların taht üzerine oturmaya ve kullarının âlelerinde elpençe durmasıdır. Allah Teâlâ hakkında da bu hâli düşünüp onun da dünya sultanları gibi eli, ayağı, gözü, ağız ve dili olmalıdır ki azmet olsun, der. Kendinde bunları gördüğü için, sanır ki bunlar Allah Teâlâ hakkında da olmazsa, nökeslilik lâzım gelir. Eğer bunlardaki akıl sıvıslıkta olsaydı, onda, beni yaratanın kanadı vardır; çünkü kanat benim gücüm kuvvetimdir. Benim gücüm ve kuvvetim olan beni yaratan Allah'ta olmazsa mümkün değildir, derdi.

Demek ki insan bütün kendi nefesine kıyasladığı için, şeriat bu kabül düşünmeleri yasaklamıştır. Selef (geçmiş büyükler) kelâm ilmini yasaklamışlardı. Allah Teâlâ hakkında «Serahaten âlem içinde değildir, âlemün dışında da değildir, âlemle beraber değildir ve âlemden ayrı da değildir» demeyi câiz görmemişlerdir. Belki «Allah Teâlâ hiç bir şeye benzemez, hiçbir şey de ona benzemez» mertebesiyle yetinmeyi emretmişlerdir. Buna icmafen söyleyip tafsilâten bid'at saymışlardır. Çünkü insanların çoğunun akıl bunu kaldırmaz.

Bunun için bazı pygamberlere vahiy geldi ki: «Benim kullarıma, zâtanla ilgili olan şeylerden haber vermeyin, çünkü inkâr ederler. Anlayabilecekleri kadar haber verin.»

O hâlde Allah Teâlâ'nun zâtıyla ilgili şeyleri söylememek ve bu hususta tefekür etmemek daha iyidir. Ancak kâmil akıl ve irfân sahipleri müstesna onlar bile sonunda hayrete ve dehşete düşerler.

O hâlde Allah Teâlâ'nun nazip işleriyle onun azmetine delil getirmelidir. Zira mevcut olan bütün şeyler onun azmetinin nûran-

dan bir kıvılcıktır. Bir kimse güneşe bakamıyorsa da güneşin yeryüzünde olan nûruna bakabilir.

ALLAH TEÂLÂ'NIN ACAİP İŞLERİNİ TEFERKÜR ETMEK

Bil ki, var olan herşey, Allah Teâlâ'nın yapısıdır ve her biri hadizatında acıip bir iş ve garip bir yapıdır. Yer ve gök zerrecelerinden bir zerrecük yoktur ki, kendisini yaratan Allah Teâlâ'yı ilhâm-ı hâliyle tesbih ve takdis edip işle tam kudret ve sonsuz ilim, demesin. Bununın sayılması imkân dışıdır. Eğer deryalar mürekkep olsa, ağaçlar kalem olsa ve bütün insanlar kâtip olsa ve uzun zaman bunu yazmakla meşgul olsalar, ancak gerçeğin çok azını yazabilirler.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «Hâbbâm, de ki: Rabbinin sözlerini yazmak için deniz mürekkep olsa, Rabbinin sözleri bilmeyen deniz biter. Onun bir mislini de getirsek yine biter.» (Kehf sûresi, âyet: 109) buyurulmaktadır. Fakat icmalen şöyle bil ki, yaratıklar İki kısımdır: Bir kısmını biliriz, fakat onu düşünmeyiz.

Nitekim buyrulur: «Çiftleri yerdem biten şeylerden, insanlardan ve bilmedikleri şeylerden yaratan Allah herşeyten münezzehtir.» (Yasin sûresi, âyet: 36). Bizim bildiklerimiz de İki kısımdır: Biri arş, kürsî, melekler, cinler ve bu cinsten olan şeyler olup onları gözle görmek mümkün değildir. Bunların tefekkürü az ve kısadır.

Ö hâlde biz yalnız gözle görülebilenleri anlatacağız. Onlar gökler, ay, güneş, yıldızlar, yer ve yerde olan dağlar, sahralar, deryalar, çehirler ve dağlardaki cevherler, madenler ve yeryüzündeki çeşitli bitkiler ve karada ve denizde olan insandan başka çeşitli hayvanlar, —insanın hâlleri ise hepsinden daha gariptir— ve yerle gök arasında olan bulut, yağmur, kar, dolu, yıldırım, şimşek, gök kuşağı ve havada meydana gelen işaretler gibi. İcmalen bunlardır. Bunların her birinde çeşitli tefekkürlere imkân vardır. Zira bunların her biri Allah'ın garip işleridir. Her birinde nice ibretler ve nice hâller mevcuttur. Ö hâlde bizi onların bazısına biraz işaret edelim. Bunlar, Allah'ın işaretleri olup onlara bakıp tefekkür etmeyi bize emir buyurmuştur.

Nitekim Kur'an'da «Göklerde ve yerde üzerinden geçip de bakmadıkları nice âyetler vardır.» (Yusuf sûresi, âyet: 105). Başka bir yerde de: «Göklerin ve yerin melekûtundaki Allah'ın yaratıklarına niçin bakmazlar?» (A'râf sûresi, âyet: 185). Diğer bir yerde de: «Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün herbiri ardında gelmesinde elbetteki akıl sahipleri için âyetler vardır.» buyurulmaktadır. Kur'anında bunlar gibi âyetler çoktur.

Ö hâlde bu âyetlere bakıp kâinatın olan âliametleri, işaretleri düşünün. Birinci işaret sana yakın olanadır. Önce Allah'ın âliamet ve celâlini görmek için kendi nefisine bakmalısın.

Âyet-i kerîmede: «Sizâni işlerinizdedir, niçin görmüyorsunuz?» (Zariyat sûresi, âyet: 21) buyurulmaktadır. Yâni kendine bak ki, önce seni bir damla sudan yarattı. Ö suyu babanın beline ve annenin

göğüsüne yerleştirdi. Sonra ona senin için yaratış tohumu yaptı ve şehveti kadın ve erkeğe musallat etti ve ana rahminde yer yaptı ve babanın süpürsü oraya tohum yaptı. Sonra şehvet ve arzuya emredip o tohumu o yere ekti ve hayız kanından o tohumu su verdi. Sonra insanı nutfe ile hayız kanından yarattı. Önce bür üyüşmüş kan parçası yaptı. Sonra mutfa denilen et parçası yaptı. Sonra ona can verdi. Bundan sonra aynı su ve aynı kandan deri, et, sinir ve kemik gibi değişik şeyler ortaya çıkardı. Bundan sonra bütün azkılara biçim verdi: Baş yuvarlak yaptı, iki uzun el yarattı ve her birinin bağında beş parmak yarattı. Ve içerde de mide, ciğer, dalak, öd, rahim ve bağırsak yarattı. Her birini ayrı bir miktarda yarattı. Ve bunların her birinde birçok taksimatlar meydana getirdi: Her parmağa üç boğum yarattı ve her azkıyı etten, deriden, damardan, sinirden ve kemikten terkip eyledi. Bir cevizden büyük olmayan gözü yedi tabaka halinde yarattı. Her tabakasını ayrı bir sıfatta yarattı. Eğer yalnız gödün hâlleri anlatılsa, nice kâğıtlar karalanır. Önden sonra kemiklerine bak ki, onu bir damla sudan nasıl sağlam ve sert yaratmış ve her birine bir ayrı biçim ve ayrı bir miktar vermiştir. Bazısını enli, bazısını içi boş, bazısını içi dolu yapmış ve birbirleriyle en güzel şekilde birleştirmiştir ve her birinin miktarında, şekilde görülmünde bir hükmet hattı birçok hükmetler yaratmıştır. Sonra kemikleri senin bedenine direk yapmış ve hepsini onun üzerine hına etmiştir ve o kemikleri de yekpare yapmamıştır. Zira o zaman sırtı iki kat edip eğmek mümkün olmazdı. Eğer onları dağınık ve birbirlerinden ayrı yaratıyds, ayakta durmak mümkün olmazdı.

Bunun için eğilmek imkânı olması için onları omurlar halinde yaptı ondan sonra birbirleriyle mütenasip eyleyip birleştirdi. Ve lüzumu halinde yekpare gibi doğru durabilmesi için de, onların üzerine sinirleri, damarları sarıp sağlamıştırdı. Her omurun ucunda damar gibi dört çıkıntı yaptı ve altında omurda da dört çukur yaptı ki, o çıkıntılar çukurlara girip yerleşmiş ve omurların her tarafında kanat gibi şeyler çıkardı ki, o omurlara sarılan sinirler sağlam olup ona dayansın ve başın tamamını ellibeş parça kemikten yarattı ve o parçaları birbirine ince bağlarla birleştirdi. Böylece başın bir tarafına bir zarar gelirse, gerisi selâmet üzere kalıp tamamı kırılmasın. Dişlerin bazısını başın yassı yarattı. Onunla lokmaları öğütüp ufalar. Bazılarını da, yemekleri kesip parçalayıp, o değirmen gibi dişlere ulaştırmak için keskin yarattı. Sonra boynu yedi parça omurdan yarattı ve damarlarla sinirleri sarıp sağlamıştırdı ve başın onun üzerine koydu. Sırtı da yirmidört parça kemikten yaratıp boynu da onun üzerine koydu. Göğüs kemiklerini enli ve yassı yaratıp bu omurlar ile birleştirdi. Diğer kemikleri de böyle yaptı.

Bunun izahı uzundur. Hâlasen: Senin bedenin ikfyûs kırkoakiz parça kemikten yaratılmıştır ve her birinde bir hükmet yaratmıştır ki, senin için kolay olsun, perişan olmasın. Bütün bunları bu önemsiz sudan yarattı. Eğer o kemiklerin biri eksik olursa, yapmak istediğin işi tamamlamaktan âciz kalırsın. Eğer biri fazla olursa, gene âciz ka-

İnsân. Demek ki bu kemikleri ve uzuvları hareket ettirmeye muhtaç olduğun için senin bütün azklarında beyüz yirmiyeñi adale yaratıldı.

Adale, balık eti denilen ettir. Bunların her birini balık biçiminde yapıp ortasını şişkin ve kalın, ucunu da ince yaptı. Bazılarını ufak ve bazılarını irt yaptı ve her birini etten, deriden ve zardan terkip etti. O zar onun kılıfıdır. Onun yirmi döñrünü, göñünü ve gözkapaklarını hareket ettirebilmen için yarattı. Gerisini de bu usûp üzere yarattı.

Bunun da izahı uzundur. Sonra senin bedeninde üç havuz yarattı ve o havuzlardan bedenine ırmaklar açtı. O havuzların biri beyindir, ondan sınır ırmaklarını çıkardı ve hareketin kuvvetleri onlardan akar. İkincisi ciğerdir. Ondan yedi azıya damarlar uzatıp o damarlardan bütün bütün gıda gider. Üçüncüsü yürektir. Ondan da bütün becene damarlar gönderip, hayvani ruhun bu kanalla bütün vücûda gitmesini sağlamıştır. O hâlede bu azkların her birinin nasıl ve niçin yaratıldığını düşün. Gözü anlattığımız gibi yedi tabakadan ve en güzel biçimde ve renkte yarattı. Gözün tozunu silip temizlemek için gözkapaklarını yarattı. Kirpikleri doğru ve siyah yaratıp onu güzelleştirdi ve gözün görmesine kuvvet kazandırdı. Bir toz girdiği zaman, gözün ulaşmaması için kirpikleri birbirine geçirirsen ve onların arasından bakabilirsen ve yukarıdan gelen toz ve çöplerden kirpikle korunursun.

Daha acayip şudur ki, göñebeğli bir mercimek tanesinden büyük olmadıği hâlede, yer ve gök bu kadar azamet ve genişliğı ile ona sığınmış olur. Her anda göñü açmakla bu kadar uzak mesafede olan göñyünü görebilirsin. Eğer göñün görmesinin ve aynada meydana gelen görüntüsünün incelikleri ve acayiplikleri anlatılacak olursa, çift cilt kitaplar yazılır.

Sonra kulağı yarattı ve hiçbir haşerenin içine girmemesi için, onda bir acı su yarattı. Sonra sesleri toplayıp kulak deliğine iletmek için kulak keşesini yarattı ve kulak deliğini ıncı, yokuştu yarattı ki insan uykuda iken bir haşere girmek istese, yolu zor olsun ve dolaylı hareket ederken uyanıp onu kendinden defetsin.

Eğer ağızda, burunda ve diğer azklarda olan acayiplikleri izah etmek meçul olmak söz uzar. Bundan maksat bu kabil acayiplikleri anlatmak yolunu öğrenip her birinin niçin yaratıldığını ve onunda Allah'ın hikmet, azâmet, lütuf, rahmet ve kudretini anlayıp baştan ayağa kadar hepsinin acayip hâller olduğunu bildirmektir.

Eñbassa içerdeki idrak hazineleri, beyin ve beyfine konan his ve hareket kuvvetleri hepsinden daha acayıptır. Hatta göğñstakiller ve karıradakiler daha da acayıptır. Mideyi, dolma kaynayıp içinde yemekler pişen bir tencere gibi yarattı. Ciğer o yemeği kana tabvil eder. Damarlar o kanı yedi azıya ulaştırır. Öd (safra kesesi) safra yapın o kanın köpüğünü alır, muhafaza eder. Dalak, servde (lenf) yapan o kanın lifini alır. Böbrek, o kanıdan ayrılan suya alıp measneye gönderir. Rahmin ve tonsadı uzuvlarının acayıplık ve gariplikleri de böyledir.

İnsanın batinında, görmek, işitmek, akıl, ilim ve bunların sonsuz benzerleri gibi acayip mâniâlar ve garip kurvetler yaratır. Sübhanallah! Şuna şaşır ki, eğer bir ressamın duvarda yaptığı güzel bir resmi görürsen, onun ustahına hayret edip onu översin. Fakat zâhırda ve batinında bir damla sudan meydana gelen bu kadar resimlerin, nakışların ne kalemini, ne de ressamını göremiyorsun ve ressamın azametinden hayret etmiyorsun; onun kemâl, kudret ve ilminden dehşete düşmüyorsun ve onun kâmil rahmetinden ve âletlerinin çokluğundan taaccüb etmiyorsun. Ana rahminde iken, senin gıdaya ihtiyacın vardır. Ağzını açarsa, belki hayız kemi mideye öçtüğünden fazla gelir ve seni öldürür diye, gıdaya göbek yoluyla tertip eyledi. Rahimden çıktınca, göbek yolunu kapatıp ağız yolunu açtı. Zira annesi gıdayı miktarcına verebilir. Sonra senin vücudun çocukluk çağında zayıf ve nazik olup yemeğe dayanmadığı için, gayet lâtif olan annenin sütünden sana gıda yaptı ve annenin göğsünde memeler yarattı ve memenin başında ince delikler meydana getirdi ki, süt çok gelip ızdırıp vermesin ve annenin göğsünde bir boyacı meydana getirdi, aslında kan olan o sütü, kırmızı renginden beyaz renge çevirip temiz ve lâtif olarak onu sana gönderir. Annene şefkat verdi. Şöyle ki eğer bir saat aç kalsan, onun sabrı ve kararı kalmaz. Sonra süt emmek için dişe ihtiyaç olmadığı için diş yaratmadı ki, annenin göğsünü yaralamayasan. Yemek yiyebileceğ zaman gelince vaktinde sana diş yarattı ki, sert olan yemekleri yiyebileceğin.

Bütün bu kudretleri görüp de Allah'ın azameti karşısında dehşete düşmeyen, onun kâmil lütuf ve şefkatinden hayrette kalmayan ve onun cemâl ve celâline âşik olmayan basiretsiz ve âmâdir. Bu hususları düşünmeyip tefekkürü sanat edinmeyen gafildir ve hayvanların tabiatındadır ve kendisine verilen en kıymetli şey olan akli zayıf etmiş olur.

Zira acıkınca yemek yemek, kızınca başkasına zarar vermek ve hayvanlar gibi Allah'ın marifet bahçesinden mahrum olmaktan başka bir şey bilmez. Basiret sahiplerine bu anlatılan miktar yetiştir. Anlatılan acayiplikler sende olan acayip işlerin binde biri de değildir. Bu acayipliklerin çoğu sıvrisimekten bile kadar hayvanların çoğunda mevcuttur. Bunun izahı uzun sürer. Bu anlatılanlar ancak pek azdır.

BİR BAŞKA (ALÂMET)

BİTKİLERDE HİKMETLER

İbret alacak bir şey de yeryüzü ve onda yaratılanlardır. Eğer kendi nefsinde olan acayiplikleri seyretmekten bir derece daha ileri gitmek istiyorsan, yeryüzüne bak, Allah'ın Teâlâ nasıl onu yaymış; efratın geniş yapmış; —ne kadar gidersen, sonuna varamazın— silikünet bulup oynamaması için dağları ona çivi yapmış; sert taşlar içinden leziz sular çıkarmış. Böylece su yeryüzüne tedricî olarak çıkarıyor.

Eğer o sert taşlar onu tutmasaydı, birden çıkıp her tarafı su altında bırakırdı, yuhut esinleri su basardı. Gene bahar mevsimini düşün ki, bütün yeryüzü sert iken yağmur almakla nasıl hayat bulup güzellik kazanıyor ve yedi güzel renk bağlıyor. Ve bütün çiçekleri düşün ki, her birini bir renkle ve bir biçimde yaratıp birbirinden daha güzel yaptı. Sonra ağaçlara ve ağaçlarda olan meyvalara bak, tekkür et ve her birinin güzelliğini, biçimini, tadını, lezzetini, kokusunu ve faydasını düşün.

Hattâ hiç önem vermediğin otlara bak ki, onlarda nice faydalar saklamıştır. Bazıları acı, bazısını tatlı, bazısını tuzlu ve bazısını ekşi yaratmıştır. Biri hastalık, biri sağlık, biri hayat verir ve biri de şehit olup hayatı götürür. Gene biri safrayı harekete geçirir; biri safrayı keser; biri damarların sonunda serdayı (lenli) çıkarır; biri serdayı harekete geçirir; biri sıcak; biri soğuk; biri yağ; biri kuru; biri sert, biri yumuşak; biri uyku getirir; biri uykusuz bırakır; biri neşe getirir biri üzüntü verir; biri sana gıda olur; biri hayvanlara gıda olur ve kuşlara yem olur. Düşün ki, bunlar nasıl şeylerdir ve bunların her birinde ne kadar acayiplikler vardır. Böylece bütün akılların dehşete döştüğü kâmil kudreti görürsün. Yerin acayipliklerinin bir kısmı bunlardır, tamamı ise sonsuzdur.

BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET)

YERALTI MADENLERİ

İbret alacak diğer bir şey de, dağların ve yerin altında gizli bulunan kıymetli ve önemli emanetleridir. Onlara madenler denir. Bazıları zıynet ve süs içindir: Altın, gümüş, lât, firuze, yeşim ve bilyür gibi. Bazıları da alet ve edevat yapmak içindir: Demir, bakır, pirinç, taç ve kalay gibi.

Bazıları da başka işlere yarar: Tuz, kükürt ve nefis yağı gibi. Bunların en şaşıksı tuzdur ki, yemekler onunla hazm olur. Eğer bir şehirde tuz bulunmazsa, bütün yemekleri tatsız kalıp beoculur ve bütün insanlar hasta olur ve hattâ ölüür. O hâlde Allah'ın lütuf ve rahmetine bak ki, gıda olarak sana yemek yarattı ve onun lezzetli ve tadı için tuz yarattı. Bunu da yeryüzüne yağın yağmardan bir yerde biriktirip saf sudan meydana getirdi. Bu âyetler de pek çok olup daha öncekiler gibi sonsuzdur.

BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET)

HAYVANLAR

İbret alacak diğer bir şey de yeryüzündeki hayvanlardır. Onların bazıları iki ayak üzerinde, bazıları dört ayak üzerinde bazıları da ayaksızdır. Bunlar, birbirinden daha mükerremel ve daha güzeldir. Her biri için gerekli olan herşey verilmiştir ve gıdasına nasıl elde edeceği,

yavrusa bilyüdüncüye kadar nasıl besleyeceği ve yuvasını nasıl yapacağı kendisine öğretilmiştir. Karıncaya bak ki, vaktinde gidasını nasıl topluyor. Topladığı buğdayları bütün bırakırsa, çürüyüp yok olacağını bilir. Onun için ikiye bölüyor. Arpayı bütün bırakırsa çürümeyeceğini bildiği için, onu ikiye bölmek. Ve ürümeğe bak ki, yuvaa için nasıl hendese (geometri) kurallarına uyuyor. Önce ağız tükürüğünden ip büküyor ve duvarda iki köşe seçip birinden başlayıp öbürüne götürüyor ve ipin bükünceye kadar devam ediyor. Ondan sonra arkasını işlemeye başlıyor. Gerdiği tellerin arasını eşit yapıp bazısını uzak, bazısını yakın olup biçimsiz olacak şekilde örüyor. Ondan duvarın bir köşesinde bir telden asılıp sineği kendine gıda yapmak için uçmasına bekliyor. Sıcak uçan sineğin üzerine atılıp avlıyor ve hamladığı tellerine ve ayağına sarıp kaçmasından emin oluyor. Sıcak onu bir tarafa koyup bir başkasını bulmaya çalışıyor. Ve arıza bakın ki, evini altıgen yapıyor. Eğer dörtgen yapseydi, kendi şekli yuvarlak olduğu için evinin köşeleri boş kalıp bozulardı. Bütün şekiller içinde de altıgenden başka yuvarlağa yakın şekli yoktur. Bu-hu hendese (geometri) kurallarıyla isbat etmişlerdir.

Gene banun gibi, o âlemleri yaratan Allahü Teâlâ kendi lütf ve rahmetiyle basit bir hayvan olan sıvrisüneğe o kadar inayetleri vardır ki, gidasının senin kanın olduğuna ona bildirip ona bir ince, beskin ve içi boş bir hortum yaratmıştır, onu senin ağızına batırıp kanını çeker ve ona öyle bir idrâk verdi ki, onu yakalamak için elini hareket ettirirsen, hemen hareketini duyup uçar. Ve uçup kaçmak için ve çabuk geri dönmek için ona ince bir kanat lütfetmiştir.

Eğer onun akli ve dilli olsaydı, Allah'a o kadar şükrederdi ki, bütün insanlar hayrette kalırdı. Fakat gene o baştan ayağa kadar ilâhî hâliyle şükür ve tesbühle meşguldür. Âyet-i kerîmede, «Fakat siz onların tesbühini anlayamazsınız.» (İsrâ sûresi, Âyet: 44) buyurulmaktadır.

Allah Teâlâ'nın böyle acayip işleri sonsuzdur. Bunların yüzünde birini bilip söyleyecek cesaret ve güç kimde vardır? Bu hayvanlar, onların garip bilimleri, mütemasip asılları hakkında ne dersin? Onları kendileri mi yarattı? Yoksa sen mi yarattın?! Allah Teâlâ noksan her şeyden münezzehtir.

Bu kadar açık delilleri, acayip işleri görmeyen nice gökleri ânâ etti ve bunları zâhirî gözüyle görüp gönlü gözüyle ibret almayan nice gönülleri gafil etti. Onların kulakları önemli şeylere sağırdır, hayvanlar gibi sesten başka bir şey duymazlar; harf ve şekil olmayan kuşların tesbühini anlamazlar. Gözleri, görülmesi önemli olan şeyleri görmekten uzaktır. Beyaz üzerindeki siyah yazıdan başka bir şeyi görmeyen, Allah'ın kudretinden yazılan Bâhî yazılara bakmazlar. O yazılar harf ve kelime değildir. Ve kâinatta olan zerrecelerin zâhirinde ve bâtininde yazılı olan yazıları anlamazlar. Ve şu karınca yuvasındaki zerrelerden büyük olmayan karınca yumurtasına bakmazlar ve açık bir dile ne dediklerine kulak vermezler.

Diyorlar ki: Ey gafil, eğer bir kimsa bir davara bir şekil çitise, onun nakışındaki ustahğundan ve sanatındaki meharetinden hayret edersin. Beri gel ve bana bak, gör ki ressamlık, nakkaşlık nasıl olurmuş, diyor: Başlangıçta ben bir zerre-den büyük değli İken benden kâ-nince yapıyor, sonunda azıkları nasıl ayarıyor. Bana baş, yürek, el, ayak ve diğer azıklar yaratıyor ve bağındaki beynimde nasıl odunlar ve hazineler yapıyor. Ve hırna tatma duygusu, hırna koklama duyusu, hırna içtme duygusu ve hırna da görme duygusu veriyor. Başın dış kısmında da nice manzaraları meydana getiriyor. O manzarada kaş, ayna gibi göz, göz için ağır çukurları yaratıyor ve benden el, ayak meydana getiriyor ve içimde yemeklerin hazını için bekleme yeri ve dışarı atılma için de yer yaratıyor. Ve hapsinin âlet ve imkânını yaratıyor ve hizmet kemeri beline bağlayıp sırtına ayyah elbise giydirtiyor ve beni, senin için yaratıldığımı sandığın bu dünyaya getiriyor ki, senin gibi onun nimetlerini yeyip seyredesim. Hattâ seni benim emrine veriyor: Gece gündüz toprağı sürer, tohumunu eker ve su verip buğday, arpa ve badem içi ve ceviz içi gibi mahsulileri elde edersin. Onları nerede ambar edersen, bana oranın yolu öğretilir. Kendi evimde dururken yer altında onun kokusunu alırım ve haberin olmadan ona hazır olurum.

Bazen sen bir yıllık arpa sahib olmasan da ben daha fazlasına sahip olur, onu sağlama saklarım. Eğer gudamı kurutmak için dışarı çıkarırsan, Allah'ın bana verdiği ilham ile yağmur yağmadan başka bir yere taşırım ve sen harmanımı dışarda bırakırsın ve haberin olmadan sel ve yağmur gelip onu yok eder.

O hâlde bir zerre miktarında bu kadar güzellik meydana getiren, benim zahmetimi çekmek için senin gibi kimseleri ziraat edip mahsul toplamak hizmetine sevkeden ve kalb zahuru ve gönül rahathığı içinde yememi sağlayan Allah'a nasıl şükretmeyeyim. İster büyük, ister küçük, hayvanlardan insan-ı hâliyle yaradanaına hamd ve senâ yapmayan hiçbir fert yoktur. Hattâ böyle olmayan hiç bitki de yoktur. Ve hattâ cansız da olsa kâinatta böyle hamdetmeyen hiçbir zerre yoktur. Fakat insanlar bunların sesini duymazlar.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz onlar duymazlar,» ve gene: «Onu (Allah'ı) tesbih etmeyen bir şey yoktur; fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız,» buyurdu. Bu da, sonu olmayan ve mahi mülümkün olmayan bir acıyiptir âlemâdir.

BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET)

DENİZLER

Denizlerin her biri, karaları kuşatan okyanuslardan bir parçadır. Eûlân karalar, deniz ortasında bir ada gibidir. Hadîste: «Karalar, deniz ortasında bir tavla gibidir» buyurulmaktadır. Yeryüzündeki acıyılıklara haktıktan sonra deniz acıyılıklarına bak. Denizler, karalardan büyük olduğu gibi acıyılıkları da böylece fazladır. Zira kara-

da bulunan her hayvanın bir benzeri de denizde vardır. Fakat denizde bulunan çok hayvanlar vardır ki, onlar karada yoktur. Onların her birinin şekli, yaşayışı ayrıdır.

Kimisi göze görülemeyecek kadar küçük, kimisi de o kadar büyüktür ki, gemi yolcuları üzerine çıkıp onu kara saçarlar. Üzerine ateş yaktıkları zaman ateşin etkisini duyup hareket edince, hayvan olduğunu anlarlar. Denizin acayiblikleri hakkında anlatılması imkânsız kitaplar yazmışlardır. Diğer hayvanlardan ayrı olan denizin dibinde kabuğu sedel olan bir hayvan yarattı ve ona İlhams ile, yağmur yağdığı zaman sahile gelip kabuğunu açmasını bildirdi. Yağmur damlaları, sütünlü ana rahmine düşmesi gibi kabuğun içine düşer. O damlalar onun içinde büyüyüp olgunlaşır. Ve o seccel cevherini inci sıfatında yarattı. Böylece onun kuvvetinin sırayetliyle uzun zamanda bir damla bir inci oluyor. Bazıları ufak, bazıları iri oluyor.

Böylece onlardan çeşitli süsler, ziynetler yapılır. Denizin içinde bitki şekline kırmızı bir cevher bildirdi. Bu bitki değil, mercandır. Ve denizden sahile bir cevher düşürdü ki, ona anber denir. Hayvanların acayibliklerinden başka, bu kabil acayib cevherler de sonsuzdur ve gemicilere gemi yürütmeyle, suya batmayacak şekilde, biçimini, uygun ve ters rüzgârları bildirir. Yıldızları da gemicilere yol gösterici yaptı. Her taraf deniz olup hiçbir işaret olmadığı zaman, onlarla yolunu bulur. Hepsinden daha garib suyun şekil ve görünüşünü lâtif ve berrak kılıp cisimlerini (moleküllerini) birbirine bağı olarak yaratmıştır. Bundan daha acayibi de hayvanların ve bitkilerin hayatının ona bağı olmasıdır. Bir içim suya muhtaç olup da bulamadığın zaman, bütün dünya malını ona değişirsin ve eğer bir içim içinde düşmedenip dışarı çıkmazsa, dünyayı verirsin. Hülâsa deniz acayiblikleri de sonsuzdur.

BİR BAŞKA AYET (ALÂMET)

HAVA VE ORADAKİ ŞEYLER

Hava da dalgalı bir dendir. Onu dalgalandıran rüzgârdır. Hava, göze görülmeyen ve görün görmesine engel olmayan lâtif bir eistimdir. Hava ruhun gıdasıdır. Yeme ve içmeye günde bir defa ihtiyac düşer. Ama az bir zaman nefes alıp hava gelmesi içine ulaşmazsa, ölürsün. Oysa bunun farkında değilsin.

Havanın diğer bir özelliği de gemilerin, cisimlerin batmamasını sağlar. Bunun izahı uzundur. Havaya dikkat edin, göze varmadan önce neler yaratılmıştır: Bulut, yağmur, kar, yıldırım ve şimşek gibi. Lâtif hava içinde meydana gelen koyu buluta dikkat et, bazen denizden meydana gelip su buharını taşıır. Bazen beyaz olur ve dağların yanında meydana gelir. Bazen de havanın kendisinden meydana gelir. Ve dağlardan, denizlerden ve çeşme sularından usuk olan yerlere

damla damla ve tedricî şekilde su döker. Her damla doğru bir istikamette kendisine tâyin edilen yere iner.

Böyle ki susuz olan filân bağı suvarılmasın, kurumağa yüz tutan filân bitkinin tazelenmesi, suya ihtiyacı olan filân tohumun suvarılması, ağaçta kurumaya yüz tutan filân meyvanın içine kal gibi ince damarlar zarafetle nemlik ulaşıp yaş ve taze kalması için ağacın kökünde suvarılmasın emredilir. Oysa ki, sen Allah'ın lütuf ve rahmetinden habersiz onu yitirirsin. O damlaların her birinin üzerine, nereye ineceği ve kime nasib olacağı yazılıdır. Eğer bütün dünya o damlaları saymaya kalksalar, sayamazlar. Eğer yağmur defaten yağıp geçse, bitkilere tedricî olarak su ulaşmazdı. Yağan damlaların yoluna soğuk havaları gönderip onları kar haline getirir ve atılmış pamak gibi parça parça yağdırır. Dağları ona ambar yapıp yağın kar orada toplanıp soğuk havada birer erimez. İkbahar sıcakları çıkınca yavaş yavaş erimeğe başlar. Böylece ihtiyaç miktarı umaklar akmağa başlar ve sular yaz mevsiminin şiddetli sıcağında mahsuller üzerine akıp bitkilere gıda olur. Böyle olmasaydı, devamla yağmur yağmasın gerekiirdi. Bunun da sikintisi çok olurdu. Eğer sular tamamıyla aksaydı, bitkiler susuz kalırdı. Karda da nice lütuf ve rahmet vardır. Belki yerin ve göğün her zerresinde nice fazl ve rahmet vardır. Hepsi hak üzere adanet ve hikmetle yaratılmıştır. Bunun için Allah Teâlâ: «Gökleri, yeri ve içindekileri oyun olsun diye değil, belki hak üzere ve (gerektiği gibi) yarattım.» (Dahan sûresi, âyet: 38) buyurur.

BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET)

YILDIZLAR

Gökler âlemi, yıldızlar ve bunlardaki acayib işlerdir. Çünkü yer ve yerdeki acayiblikler onların yanında basit ve kısıdır. Kur'an-ı Kerim'de birçok yerleri gök âlemini ve yıldızları tefekkür etmeyi emreder.

Nitekim Allah Teâlâ: «Gökleri kurumuş bir çata gibi yarattık. Onlar ise âyetlerimizden yüz çeviriyorlar.» (Enbîyâ sûresi, âyet: 32 ve Gâfir (Mû'min) sûresi, âyet: 57). Ve diğer bir yerde de «Göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından büyüktür» buyurur.

Demek ki göklerin melekûtunu ve onun acayib işlerini tefekkür etmen emredilirdi. Ancak bu göğün maviliğini ve yıldızların parlaklığına görüp görünüşü kınamak demek değildir. Zira hayvanlar da bu kadarını görür. Sana daha yakın olan ve göğe nisbeten bir zerre miktarı bile olmayan kendini anlayamazsan, göklerin melekûtunu nasıl anlarsun?

O hâlede tedricî olarak terakki edip önce kendini tefekkür edip ondan sonra yeri, bitkileri, hayvanları ve madenleri tefekkür etmelisin. Ondan sonra havayı, yıldızları, ondan sonra arşı tefekkür etmelisin. Bundan sonra da cümle âleminden dışarı çıkıp ruhlar âlemini te-

tefekür etmelisin. Sonra bulutları ve onun acayibliklerini tefekkür etmelisin. Daha sonra da gökleri, meleklerin, şeytanların, cinlerin değişik makamlarına tefekkür etmelisin. Sonra da gökleri, yıldızları ve onların terakibini, seyir ve hareketlerini tefekkür etmelisin ve onların nasıl olduklarına ve yıldızların sayısına dikkat etmelisin. Onların sayısına kimse bilmez. Onların her biri bir renktedir: Kimi kırmızı, kimi beyaz, kimi yeşil renktedir. Ve kimi küçük, kimi de büyüktür. Sonra onlar çeşitli şekillerdedir: Kimi kuzu, kimi öküz, kimi ağır ve kimi akrep şeklindedir. Böylece belki yeryüzündeki eşya şeklinde gökteki yıldızlardan örnekler vardır.

Sonra onların seyir ve hareketleri değişiktir. Bazısı bir ayda devrini tamamlar. Bazısı bir yılda, bazısı oniki yılda, bazısı otuz yılda devrini tamamlar ve en uzunları da otuzaltı bin yılda devrini tamamlar. Tabii eğer otuzaltı bin yıl döngünün ömrü kalıp kayıbet kopmazsa. Demek ki bunların acayibliklerinin sonu yoktur. Yerin bazı hâllerini bildin. Yerle gök arasındaki farkı, onların büyüklüğüne göre düşün; yer bu kadar genişliği ile —ki kimse onun tamamını gezeemez— güneşin yürütülüşünde bir kadardır. Bundan güneşin ne kadar uzak olduğu anlaşılıyor ki bu kadar küçük görünüyor ve gene ne kadar hızlı hareket ettiği de anlaşılıyor ki, yarım saatte bütün dünyaya görünüyor. Bu zaman zarfında kat edilen mesafe yerin yürütülüş misli kadardır.

Bunun için bir gün Resûlullah Cebrâil'den: «Zevâl vakti oldu mu?» diye sordu. Cebrâil: «Hayır, evet» dedi. Resûlullah: «Bu ne demektir,» buyurdu. Cebrâil: «Hayır dediğim zamandan, evet dediğim zamana kadar, güneş besyûz yıllık mesafe katetti,» dedi. Gökte, yerden yüz defa büyük yıldızlar vardır. Çok yüksek oldukları için böyle küçük görünüyorlar. Yıldızlar böyle olunca yürümelemlerinin ne kadar büyük oldukları anlaşılır. Bunlar bu kadar azametleriyle senin gözüne küçük görünüyorlar ki, bununda Allah'ın padişahlığının azametini anlayasın.

Demek ki, yıldızların her birinde bir hikmet vardır. Onların her birinin hareketinde, hızında, dönüşünde, istikametinde, doğuşunda, ayrı ayrı hikmetler vardır; Bunlar arasında en açık hikmet güneşin hareketidir. Onun feleğine, büyük feleğe bir meyil verilmiştir. Böylece bazı zamanlarda yakın ve bazı zamanlarda uzak olur. Bunun sebebiyle hava değişir: Bazı soğuk, bazı sıcak ve bazen de mutedil olur. Ve bunun için gece ve gündüz de değişik olur: Bazı uzun ve bazı kısa olur. Eğer onların nasıl uzayıp kısaldıklarını anlatsak, söz çok uzar. Bu ilimlerden Allah'ın bize nasip ettiğini bu kısa kitapta anlatmaya kalksak, çok zaman ister.

Bizim de bildiklerimiz ilimler ve vellel yanında kısıdır. Bütün ilimlerin ve vellelerin bildikleri de, peygamberlerin bilgisi yanında kısıdır. Peygamberlerin bildikleri de mukarreb meleklerin bilgisi yanında kısıdır. Bunların hepsinin İsmi de Allah Teâlâ'nın İsmi yanında kısıdır. Zaten Allah'ın ilmine nisbeten bunlara ilim demek caiz değildir.

Sübhânallah! Allah Teâlâ insanlara bu kadar bilgi vermiş iken, hepsinin sinema cezalet damgasına vurup: «Şiçe Himden ancak az bir şey verildi.» (İsrâ sûresi, Âyet: 85) buyurdu.

Bu anlatılanlar, gerçeğin tamamı değil, belki gafletini anlamak için, telekkürün hâlini beyan etmekten bir nümunedir. Bir defa dünya hükümdarlarından birinin sarayına varıp ona süslü ve nakışlı görürsen, nice zaman onun vasfına anlayıp hayret edersin. Oysa ki, daima Allah'ın sarayında duruyorsun ve ondan hayret etmiyorsun. Çünkü cisimler Allah'ın sarayıdır. Sarayın tabanı yeryüzü, tavanı da göktür. O tavanın sütun ve direkleri yoktur. Bu daha çok şaşılacak şeydir. Onun ambarı dağlar ve denizler; eynası hayvanlar ve bitkiler; lâmbası güneş; kandilberi yıldızlardır. Bu kandilleri tutan meleklerdir.

Oysa ki sen bu sarayın acayipliklerinden gafilsin. Çünkü bu saray çok muazzamdır ve senin gövün çok küçük ve basittir. Bu saray ve acayiplikleri ona sığmaz. Sen, padişahan sarayında yuva yapmış ve kendi yuvasından, gödesinden ve arkadaşlarından başka bir şeyden haberi olmayan ve ne padişahan padişahlığı ile, ne onun tahtıyla, ne de oradaki acayipliklerle ilgilenmeyen bir karınca gibisin. Eğer bir küçük karınca derecesiyle karamat ediyorsan et, etmiyorsan, Allah Teâlâ'nın bahçesini seyretme yolu sana gösterilmiştir. O hâlde dışarı çık ve o bahçeye gir, İbret gözüyle bak; Allah Teâlâ'nın acayib işlerini görüp hayret ve dehşette kalırsın.

SEKİZİNCİ ASIL

TEVHİD VE TEVEKKÜL

Bil ki, tevekkül, makarrebler (Allah'a yakın olanların) makamıdır ve onun derecesi çok yüksektir. Fakat onun Himi haddizâtında ince ve zeddir. Onun ameli (tathîki) ise daha çetindir. Zira vaki olan işlerde Allah'tan başka bir şeyin etki ettiğini düşünürsen, tevhide noksanlık gelir. Eğer bütün sebepleri ortadan kaldırırsan, şeriate müşaheret etmiş olursun. Eğer sebeplerin de tesiri yoktur deyip sebebîliği inkâr edersen, akhira inkâr etmiş olursun. Eğer biraz tesirini düşünürsen, tevhide noksanlık gelir. Demek ki, tevekkülün izahı, hem akla, hem şeriate ve hem tevhide uygun olup hepsini bir araya getirmelidir. Bu da çok zor bir iştir. Herkes bunu anlayamaz. O hâlde his önce tevekkülün faziletini, ondan sonra hakikatini, ondan sonra hallerini ve tathikatını beyan edelim.

TEVEKKÜLÜN FAZİLETİ

Allah Teâlâ herkese tevekkülü emir buyurur ve tevekkülü imana şart ediyüp: «Eğer mü'min isemiz, Allah'a tevekkül ediniz.» (Maide sô-

resul, âyet: 23) buyurur. Ve: «Allah Teâlâ tevekkül edenleri ebedette sever.» (Âl-i İmrân sûresi, âyet: 159) âyetiyle tevekkül edenleri sevdiğini buyurur ve: «Allah, kendisine tevekkül edene kâfidir.» (Talak sûresi, âyet: 3) buyurur. Bunun gibi âyetler Kur'an-ı Kerimde çoktur.

Resûlullah buyurur ki: «Ümmetleri bana gösterdiler, onların içinde kendi ümmetimi gayet çok gördüm. Oyle ki, dağları, sahraları doldurmuşlardı. Buna razı mısın? dediler. Evet dedim. Bununla beraber ancak yetmiş bin hesapta cennete girer dediler. Onlar kimlerdir? dedim. İşleri büyüye bağlamayan ve tal'a değil, Allah Teâlâ'ya havale edip ona güvenenler ve Allah'tan başka bir şeye tevekkül etmeyenlerdir.» dediler. Bunun üzerine Ukâşe (r.a.) ayağa kalkıp: «Ya Resûlallah dua et, Cennet-i Allah beni onlardan eylesin» dedi. Resûlullah: «Allahum, Ukâşe'yi onlardan eyle» buyurdu. Birisi daha ayağa kalkıp dua etmesini isteyince: «Ukâşe senden önce davrandı.» buyurdu.

Gene Resûlullah buyurdu ki: «Siz hakıyla tevekkül etseydiniz, Allah Teâlâ, kuşların rızıkını gönderdiği gibi, sizin de rızıkınızı gönderirdi. Kuşlar sabahleyin aç, mideleri boş giderler. Akşamları tok ve mideleri dolu dönerler.»

Gene buyurdu ki: «Allah kendisine sığınan kimsenin bütün sıkıntı ve ihtiyacına kâfidir. Dünyaya sığınan kimseyi dünya ile başbaşa bırakır.» İbrahim (a.s.) t şeye atmak için tutup mancıncağı koydukları zaman: «Hasbîyallah ve nimel vekil = Allah bana kâfidir ve o en iyi yardımcıdır» dedi. Onu havaya kaldırınca, Cebrâil ona ulaşıp senin bir ihtiyacın var mı? dedi. İbrahim Halli: «Vardır, ama sana değil.» dedi. Böylece «Hasbîyallah...» sözüne göre hareket etti. Bunun için Kur'an'da: «Sâfînde vefa gösteren İbrahim'e diye vefalı olarak vasıflandırıldı.

Allah Teâlâ Davud'a (a.s.) vahiy gönderdi ki: «Ey Davud! Beni yardımcı edinen kimseye, bütün yer ve gök ehli hile ve kötülük yapmaya çalışsalar, mutlaka onu, onların hile ve kötülüğünden kurtarırm.»

Said bin Cebr diyor ki, bir defa elimi akrep soktu. Annem efsun yapmak için elimi efsuncuya uzatmamama azad verdi. Ben diğer elimi uzattım. Çünkü Resûlullah: «Efsun ve değlame yaptırma mütevekkil değildir» buyurmuştur. İbrahim-i Edhem diyor ki: «Bir rahibe, nereden geçiyordum diye sordum. Rızık verenden, nereden gönderdiğini soran, Ben biliyorum» dedi.

İbrahim-i Edhem'e: «Sen daima ihâdettesin, nereden geçiyordun?» diye sordular. İbrahim: «Eyyarı yaratan onun rızıkını verir» dedi. Harem bin Hayyan Üveyli Karan'ya «Nereye yerleşiyim» diye sordu. «Sana yerleş» dedi. Harem: «Orada geçim nasıldır?» dedi. Üveys: «Böyle kâhîlere yarıklar olsun. Bahlara gübhe karışmıştır, mahşat fayda vermiyor.» dedi.

TEVEKKÜLÜN TEMELİ OLAN TEVHİD

El ki, tevekkül kalbe hâllerinden bir hâldir ve İmanın semeresidir. İmanın şubeleri çoktur. Biri de tevekküldür. İman iki çeşittir: Biri, tevhide olan imandır, Diğeri de, kemâl-i sîtuf ve kemâl-i rahmete olan imandır. Tevhidin imahu usundur. Onun ilmi, diğer ilimlerin sonudur. Ancak bîz tevekkülün beyanı için gerekli olan tevhidî buradâ anlatacağız.

O hâlde bil ki, tevhidin dört derecesi vardır. Onun özü vardır ve âlemin de özü vardır ve onun kabuğu vardır ve kabuğunun da kabuğu vardır. Demek ki, iki özü ve iki kabuğu vardır. O, taze ceviz gibidir. Taze cevizin iki kabuğu ve içi olduğu herkesçe bilinmektedir. Üzünün de özü yeşildir.

Tevhidin birinci derecesi, dilîyle «Lâ İlahê İllallah» deyip kalbiyle buna inanmamaktır. Bu mümkâkların tevhididir.

İkinci derecesi, «Lâ İlahê İllallah» kelimesinin mânasına, ya taklîle inanır, Cahillerin inancı gibi. Yahut delîlin isbatıyla inanır. Kelâm âlimlerinin inancı gibi.

Üçüncü derece, müşahede ile bütün kâinatın bir anıdan olduğuna, failin bir olup hiçbir kimsenin fiil ve tesiri olmadığına inanmaktır. Bu iman, kalbe parlayan bir nurdur, bunlarla müşahede hasil olur. Bu iman, cahillerin ve kelâm âlimlerinin inancı gibi değildir. Onların inancı, ya taklîl hâlesiytle, yahut delîl hâlesiytle kalbe vurulan bir bağdır.

Amma müşahede ile olan iman, ki kalbin inşirahı ve bağıın kalkmasıdır— başka yolla olan imandan üstündür. Çünkü padişahın sarayda olduğuna fiilen kimse haber verdi diye zorla kendini buna inandıran kimse ile —ki bu cahillerin taklidi inanın misalidir. Onlar anne babalarından böyle duydukları için böyle inanırlar— padişahın sarayda olduğuna delil ile, meselâ, mahiyet hizmetçilerinin saray kapısında beklemeleriyle inanan kimse —ki bu kelâm âlimlerinin delil ile olan imanlarının misalidir— ve padişahın sarayda olduğuna müşahede ile inanan —ki bu da âriflerin imanının misalidir— kimse arasında açık farklar vardır. Ariflerin tevhidî, çok yüce bir derecedir. Bu hem mahlûkat, hem Hallîk'i görüp mahlûkatın Hallîk'tan olduğuna inanmakla olur. Demek ki bu, çokluktan, ayrılıktan ve her türü kalîkten ayrılıp birlik ve vahdet dairesine bakanların imanidir.

Dördüncü derece, iman ve tevhidin kemâl derecesidir. Bunun sahibi, birdikten başka bir şey görmeyip her şeyi bir görüp bir anlar. Bu müşahede ile ayrılığın ligali yoktur. Tasavvufçular bu dereceye «Tevhîde fenâ» derler. Nibekim Hüseyin İllallah, Havass'ı çöle gzerken görüp burada ne geziyorsun? deyince, Havass: «Tevekkülle ayağın sağlandırtmak için gzerim,» dedi, Hüseyin: «Bütün ömrümü, liglini tasahhîyle geçirirsen, tevhibde fenâya nasıl kavuşursun?» dedi.

O halde anlatılan makamlar dörttür: Biri münafıkların tevhididir ki, o, kabuğun kabuğudur. Cevizin dış kabuğu acı olup yenmediği gibi ve içine nazaran yeşil olup güzel görüldüğü gibi ve ateşe atarsan tütüp ateşi söndürdüğü gibi ve evde saklarsan, yer ılgal etmekten başka yararı olmadığı gibi ve ancak iç kabuğu taze tutmak ve ifletten korumak için birkaç gün gerekli olduğu gibi, münafığın tevhid de, kendisini kılıçtan korumaktan başka bir şeye yaramaz. Zira zahiri imanla kılıçtan kurtulmuş olur.

Ama ruh gidip beden kalınca o tevhidin hiçbir faydası kalmaz. Ve cevizin iç kabuğu faydasız olmayıp ateşe yanmağa yaradığı ve içini koruduğu ve fakat cevizin içi yanında önemsiz ve basit olduğu gibi, cahilin ve kelâm âliminin tevhid de, onların içini, yani canlarını cehennem ateşinden korur. Ve cevizen maaat kabuklar değil, onun içi olduğu ve haddiaktında önemli olup fakat yağın nazaran saf olmadığı gibi, üçüncü derecedeki tevhid de, ayrılık ve çözüktan usak değildir.

O halde tevhidin kemâlî dördüncü derecedir ki, onda Hak'tan başka bir şey kalmaz ve birlikten başka bir şey görünmez. Hatta kendini bile unuttur ve müşahadeye göre başka şeyler yok hükmünde olduğu gibi, kendisi de yok hükmünde olur.

MÂRİFET DERECELERİ

Eğer bir kimse derse ki, «bu marifetin dereceleri zordur. Bunları açıklamak gerekir. Eyyaya vahdet nazariyle nasıl bakılır. Oysa ki, gök, yer ve onlarda mevcut olan çeşitli mahlûkatın bir olması mümkün değildir.» Deriz ki, dil ile olan münafığın tevhidini ve kalb ile olan cahilin tevhidini ve delil ile olan kelâm âliminin tevhidini anlamak mümkündür. Zorluk, sonuncu tevhididir. Tevekkülün bu dördüncü tevhide ihtiyacı yoktur. Belki ona üçüncü tevhid bile kifayet eder. Dördüncü tevhid tatmayanlara ifade etmek zordur. Ama şu kadarını bilmelidir ki, bazı şeyler arasında bazı yönlerden irtibat olabilir ve o irtibat sebebiyle hepsi bir şey hükmünde olabilir.

Arif olanların gözüne o irtibat yönü gailb olunca, hepsini birlik safası üzerinde görmüş oluyor, çokluk ve değişik görmüyor. Nitekim insan haddiaktında et, deri, el, ayak, mide ve ciğer gibi çeşitli şeylerden teşekkül ettiği hâlde, mânada bunların tamamı bir şahıstır.

Meselâ: Bir kimseye, ne gördün diye sorsalar, bir şahıstan başka bir şeyi görmedim. Her Onun dediği şahıs, adı geçen asılardan teşekkül eder. Ve eğer ne düşünüyorsun? deseler, birşeyden başka düşünmüyorum. Sevgilimi düşünüyorum, der. Demek ki onun bütün varlığı sevgilisi olmuş olur. Mârifette bir makam vardır. O makama erişen kimse, bütün eyyayı birbirine bağ görür. Şöyle ki, hepsini bir canlı gibi görür ve kâinatın birbirine nisbetli, meselâ: Gök, yer ve yıldızların birbirine nisbetli, bir canlılık asıllarının birbirine nisbetli gibi olur.

Bu, «Şüphesiz Cenâb-ı Allah Ademî kendi sûretinde yaratmış, o sözünü anlamayan kimse onun aklına sığmaz. Bu kitabın unvanında bu hususa biraz işaret edildi. Bu konuda sözü kısa kesmek daha iyidir. Çünkü bu, delillerin delillik zincirini hareket ettirir. Herkes bunu anlayamaz.

Filâde tevhid olan üçüncü tevhid, İhyâ kitabında tafsilâtıyla anlatılmıştır. Onun ehlinde İsen, oku. Şükür bahsinde anlatılan miktar, buna için yetiştir.

Meselâ: Bil ki, ay, güneş, yıldızlar, bulutlar, yağmurlar ve sebep olarak düşünüldüğü her şey, kâtibin elindeki kalem gibi, Allah'ın kudretine musahhar'dır. Bunların hiçbirisi münasip vakti gelmeden gereğinden fazla hareket etmez. Bunlara bir şeyi isnat etmek gibi yanlış olur. Fakat dikkat edilecek şey insanların ihtiyarıdır. Çünkü insanın elinde bir şey olduğu ve bir tasarrufa sahip olduğu sanılır. Bu da yanlıştır. Zira insan haddizatında mecburdur. Niçekim insan hâllerinin kudrete bağlı olduğunu daha önce anlattık. Yâni dileceğini kudret vasıtasıyla yapar. Kudret de iradeye bağlıdır. İrade de yaratılmakta meydana gelir. Eğer irade yaratılrsa, o şey vücuda gelir. Yoksa gelmez. O hâlde kudret iradeye musahhar'dır ve irade anahtarı da onun elinde değildir. Demek ki hiçbir şey onun elinde olmadığı gibi anahtarı da onun elinde değildir. Demek ki hiçbir şey onun elinde olmamasıdır. Bunun tamama, insana isnat edilen hareketlerin üç kısmı olduğunu bilmekle anlaşılır.

1 — Tabii (fiziki) hareketlerdir. Meselâ insan suya batarsa, batar, suyu birbirinden ayırır.

2 — Zaruri hareketlerdir. Meselâ: İnsanın zaruri olarak nefes alması gibi.

3 — İhtiyari hareketlerdir. Meselâ: Konuşmak. Bu zaruri değildir.

Tabii hareketlerin insanın elinde olmadığı açıktır. Çünkü suya basan insan mutlaka batar. İster batmak istesin, ister istemesin. Suya atılan bir taşın, kendi hareketiyle değil, belki ağırlığından dolayı zaruri olarak suya batması gibi.

Zaruret ile yapılan hareketler ise, meselâ: Nefes almak düşünürsen, o da insanın elinde değildir. Çünkü insan nefesini tutmak istese de tutamaz. Çünkü öyle yaratılmıştır ki, nefsin iradesi daima kendisinden hasıl olur. İster arzu etsin, ister etmesin. Bir kimse, birinin gözüne işne bakmak istese, zaruri olarak (elinde olmayarak) gözünü kapar. Kapamak istemesi de, yapamaz. Çünkü öyle yaratılmıştır ki, o irade onda hasıl olur. Tıpkı suya bastığı zaman zaruri olarak batacak vasıfta yaratıldığı gibi. O hâlde insanın her üç çeşit hareketi de mecburi olduğu anlaşılır.

Amâ görmek, gelmek ve söylemek gibi ihtiyari hareketleri anlamak güçtür. Çünkü bunları istese yapar, istemezse yapmaz. Fakat şu husus bilinemelidir ki, insanın bu hareketleri yapacak istemesi, ancak aklın bunun yapılmasını faydalı gördüğü yapılmamasına hüküm verdiği

wakit olur. Bazen aklın bu şekilde hüküm etmesi düşünmeye bağlı olur. Düşünüp de faydalı olduğuna hüküm verince, mecburi irade nazı olup azas hareket etmeye başlar. Tıgla, iğne güline batırılmak istenildiğinde mecburi olarak görü, insanın kapaması gibi. Fakat iğnenin göze zararlı olduğu açıkça bilindiği için, göz kapamanın faydalı olduğu daima akıldaki hazır olup böylece bilindiği için, ayrıca düşünmeye ihtiyas yoktur.

Demek ki, burada fayda düşünmeden irade meydana gelir. İradeden de kudret doğar ve mecburi göz kapamak hareketini yapar. Düşünmeye ihtiyas duyulan yerde de, düşünmeden çıkınca, böyle olur ve iradenin taallük ettiği hareketi meydana getirir. Bu, şuna benzer ki, bir kimse, birini dövmek için değneği kaldıra, tabiatıyla adam kaçar. Bir uğurum kenarına geldiğinde, kolay sıçrayabileceğini bilse, sıçrar. Sıçramanın zahmeti, değnek zahmetinden büyük olduğunu bilse, yerinde durup değnek zahmetine rıza gösterir. Çünkü hareket iradeye bağlıdır. İrade de fayda mülkâhaza ettiği tarafa bağlıdır. Bunun için bir kimse, eli ve başı olduğu hâlde intihar etmez. Çünkü elin kudreti iradeye bağlıdır. İrade de, aklın, bu işi yapmak caizdir ve bunda fayda vardır diye hüküm etmesine bağlıdır. Akıl da bu hususta mecbur değildir. Çünkü bir ayna gibidir; karşılaştığı her şeyin resmi kendisinde tepekkül eder. İntihar etmek faydalı olmayınca intihar etmek fikri akıl aynasında şekil bulmaz. Ancak dayanamayacağı ve intihar etmeyi daha iyi gördüğü bir belkaya uğradığı zaman, buna göze alır.

Demek ki bu hareketlere ihtiyarı demeleri, onların faydalı olmasın düşünülmeyle anlaşıldığı içindir. Yoksa ihtiyarı hareket yapmak mecburiyetli celaya çıkınca, nefes almak ve göz kapamak mecburiyeti gibi olur. Bunların mecburiyeti de, sıya balınak mecburiyeti gibidir. Bu sebebler tamamıyla birbirine bağlıdır. Sebebler zincirinin halkaları çoktur. Onun izahı İhyâ kitabında yapılmıştır. İnsanda olan kudret ise, o zincirin halkalarından biridir. Bu, biraz kudretle ilgili olduğu için, kendisinin efinde bir nevi serbest olduğu sanılıyor. Öyle ki, bu açık bir hatadır. Çünkü kudretin serinle ilgili onun mahalli ve geçiş yolu olduğundan fazla bir şey değildir. Demek ki insan, kendisinde yaratılan ihtiyar ve kudretin geçim yoludur. O hâlde insan ağaç gibidir. Rüzgâr eserse, sallanır. Fakat ağaçta kudret ve irade yaratılmadığı için ve kudret ve irade mahalli olmadığı için, bu hareketin mecburiyet ve zaruretli açıktır.

Allah Teâlâ herşeyi yaratırken lâhî kudret bir şeye bağlı olmadığı için, onun fiiline ihtira (yoktan varetme) denildi. İnsanın hareketi ise, ne ağaç hareketi gibi, ne de Allah Teâlâ'nın fiili gibidir. Çünkü insanın kudret ve iradesi, harice bağlılığı olup harici sebebler de onun efinde olmaması hasebiyle, Allahın fiili gibi olmasın ki ona da ihtira (yoktan varetme) denilsin. İnsan kudret ve iradenin mahalli olunca onun hareketi ağaç hareketi olmasın ki, ona açık zaruret denilsin. Belki insanın hareketi başka bir kısımdır ve ona başka ad verip

kesb demişlerdir. Bundan anlaşılmalı ki, insanın hareketi gerçik ihtiyacıdır, fakat dilleyip dilememekte mecbur olunca, onun elinde bir şey kalmaması olur.

MÜKÂFAT VE CEZA

Durum böyle olunca, niçin mükâfat ve ceza olur? Ve şeriatın ne faydası olur? Zira hiçbir kimsenin elinde bir şey kalmaması diye sual edilirse, deriz ki, bu, tevhid ve şeriatın birbirine karşı olduğu bir yordur. Bu iki derya arasında çok zayıf kimseler boğulmuşlardır. Bu tehlikeden ancak su üzerinde yürüyebilen veya hiç olmazsa yüzeyiben kimseler kurtulabilir. İnsanların çoğu, boğunmamak için selâmeti bu denize girmemekte buldular. Avam insanlar bu denizden hiçbir şey anlamazlar. O hâlde onlara acıyıp merhamet etmek, onları deniz sahiline götürmemek îstidir. Çünkü aniden boğulabilirler. Tevhid deryasına girerler, çoğunlukla yüzmeye bilmediklerinden dolayı boğuldular. Hattâ suda yüzmeyen nazil olduğunu bile anlayamadılar ki, yüzmeyeni öğrensinler. Yâhut suda yüzmeyeni bildiklerini sanıp aldandılar. Onan için, suda yüzmeyeni öğrenmeye talip olmayıp bu deryada boğuldular. Çünkü onlar: «Bizim elimizde bir şey yoktur. Hepsiyi O (Allah) eder. Şekavetine hüküm edilen kimse çalıp çabalamağa şekavetten (kötü halden) dönmeye ve saadetine hüküm edilen kimsenin de, çalıp çabalamağa ihtiyacı yoktur,» dediler. Bütün bunlar cehalet, dalâlet ve helâk sebebidir. Gerçik bu hususların hakikatini kitaplara yazmak câiz değildir, fakat söa buraya gelmiş iken bir nebze beyan edilmelidir:

Bil ki, mükâfat ve ceza neçindir? diye yapılan sualin cevabı şudur ki, mükâfat ve ceza; bir kimsenin senin kötü amelinden dolayı sana kıyıp intikam almak kasdiyle cezalandırması, yâhut senin ameline sevinip seni mükâfatlandırması demek doğrudur. Zira bu halâletler, Eâhî nefatlardan uzaktır. Fakat vücud karışımlarından kan, safra veya başka karışımlar senin içinde galebe ettikleri zaman hastalık denilen bir şey doğduğu ve ilâğların galebe etmesi halinde sıhhat denilen bir şey meydana geldiği gibi; şehvet ve kavgalık sana çalıp olup sen onların esiri olursan, bundan canına bir ateş düşüp seni helâk eder.

Bunun için Resûlullah buyurur ki, «Gazab bir ateş parçasıdır.» Aki nuru kuvvetlenince, şehvet ateşini teskin edip söndürdüğü gibi, iman nuru da cehennem ateşini teskin edip söndürür. Hattâ cehennem ateşi, mü'mine hitab ederek: «Ey mü'min, geç; senin nurun benim ateşimin şadîdîdir,» diyecektir. Cehennemden, iman nurundan feriyat olması, söz ile olmayıp ona dayanamayıp hezimetle uğramasıyla olduğu gibi, şehvet ateşinin hezimetle uğraması da akıl nuru îstidir. Demek ki sana dışardan bir azap yaratmazlar, belki senin içinden yaratırlar.

Nitakim hadis-i şerifte: «Cehennem azabı, dünyadaki amellerinizi size geri çevrilmesinden başka bir şey değildir,» buyrulur. Eğer İlm-i yakîn ile bilseniz, onları kendinde görürdün. Nitakim Âyet-i kerîmede: «Hayır, İlm-i yakîn ile bilseniz, şüphesiz cehennemî görürdünüz,» (Tekvîr sûresi, Âyet: 5-6) buyruldu.

O hâlede bil ki, ortada kırgınlık ve intikâm yok. Sen, zahir hastalığa, hastalık ölüme ve ölüm de mezara girmesine sebep olduğun gibi, günah ve şehvet de kalbi hasta eder ve o hastalık onun ateşi olur ve o ateş, dünya ateşi cinsinden değil, cehennem ateşi cinsindedir. Mükânat, mücahese (aynı cinsten olma) hükmü ile demiri kendine çektiği gibi, cehennem de cehennemlik olan kimseyi —aralarında kırgınlık yok iken— kendine çeker. Savaşın hükmü de böyle bilâkumuldur. Bunun ilmi uzundur. Bu, mükâfat ve azab nâçidir? diye yapılan soruların cevabıdır.

Şeriat nâçidir ve peygamberleri göndermekten fayda nedir? sorulmuş cevabına gelince, bil ki, bu da Allah tarafından bu çeşit kâfurdur. İnsanları kâfur zinciri ile cennete götürmek içindir. Nitakim Resûlullah buyurur ki: «Zincirlerle cennete götürülen insanlar ne garibtir.» Ve gene kâfur kemendiyile insanları cehennemden alıkoymak içindir.

Nitakim Resûlullah buyurur ki: «Siz pervane (kelebek veya çekirge) gibi kendinizi ateşe atmaya çalışıyorsunuz. Ben ise kuşağınızdan tutup sizi geri çekiyorum.» O hâlede bil ki, Allah Teâlâ'nın kâfur zincirinin halkalarından biri de peygamberlerin sözcüğüdür. Çünkü onların sözlerinden mârifet doğar, onlarla doğru yol, eğri yoldan ayrıldı. Onların korkutma ve tehdidinden de korku doğar. Bu mârifet ve korku; âkil aynasındaki toza temizler. Böylece âhiret yolunu seçmek ve âhiret yolunun dünya yolundan hayırlı olduğu hükmü, o aynada görünür. Bundan da doğru yolda yürümenin iradesi doğar. İradeden de azâlar harekete başlar. Çünkü azâlar, istek ve isteksizlik irâdesinin emrindedirler. Demek ki, bu zincir ile sen cehennem ateşinden koruyup Cennete sevkederler. Peygamberler, sağında bir çayır ve çimen olup sonunda da, içinde sayısız kurtlar ve yırtıcı hayvanlar bulunan bir mağaradaki koyun sürüsü çobanına benzeyenler ki, çoban o mağaranın önünde durup elindeki sopasını sallar. Koyunlar sopanın korkusundan geri dönüp mağaradan uzaklaşır ve bu çayır çimenliğe düşerler. Peygamberleri göndermenin hükmü budur.

Şekavetine hükmedilmiş ise, çalışmanın ne faydası olur sorularının cevabına gelince; gerçik bu doğru bir sözdür, fakat bir yünden yanlıştır ve helâke sebep olur. Zira şekavetine hükmedilen kimse için âkmeti, bu sözün kalbine gelmesi ve bu sebeble çalışıp çobanlardan el çekmesidir.

Meselâ: Ağılıktan ölüme hükmedilen kimse için âkmeti, onun kalbine, eğer ezelden benim aç kalmama hüküm olunmuş ise ölmek aramam ne fayda verir, diye düşünüp elini ölmeye uzatmayıp onu yememesidir. Böylece zaruri olarak ağılıktan çıkar. Yine eğer bir kimse-

nin fakirliğine hükmedilmiş ise, ziraat edip tohum ekmenin ne faydası vardır? diye düşünür ve tohum ekmez. Saadetine hükmedilen kimseye de saadet yolu gösterilmiştir. Zenginliğine hükmedilen kimseye ziraat ve ticaret yolları gösterilip çalışıp rızık arar.

Böyle hükmeden hâkim yerinde hüküm etmiştir. Boşuna hüküm etmemiştir. Her şeyi sebeplere bağlayıp herkesi ne için yaratmış ise, onun sebeplerini ona kolaylaştırmıştır. Bu demek değildir ki, o hususu ona sebetler olarak verir. Bunun için: «Çalışın, herkes ne için yaratılmış ise, ona muvaffak olur,» buyurulmuştur. Zorla sana yüklenen ameller ve hâllerin, akâbetin hayırlı olmasını sana müjdeler. Sana dersine çalışıp tekrarlama isteği galib olurdu, buna, saadet önderliğine müjde bîl. Bu çalışmaları tamamiyle yaparsan, ebedi saadeti bulursun. Eğer sana tembellik ve gaflet galib olursa ve kalbine, eğer ezelde benim cehaletime hükmedilmiş ise, benim çalışıp tekrarlamanın ne faydası vardır, düşüncesi geirse, kendi cehaletinin fermanını okunmuş olursun. O hâldi âhireti dünyaya kıyas etmekle hiçbir zaman önderlik (imamet) derecesine ulaşmayacağını bîl.

Âyet-4 kerimede: «Hepinizle yaratılıp dünyaya getirilmesi ve âhirette tekrar diriltilmesi, yalnız bir kişiyi yaratılması ve diriltilmesi gibidir.» (Lokman sûresi, Âyet: 29). Yine «insanın hayat ve ölümlü bîrdir,» (Câsiye sûresi, Âyet: 21) buyuruldu. Bu hâlleri öğrenince, yapılan işlemlerin üçü de kâlfar ve tevâhidde karar bulur.

Bü ki, şeriatla akâl ve tevâhid arasında, basiret gözünü açıp bakarsın için hiç tenakuz yoktur. Bu makam da bundan fazla uzatılmaz. Çünkü bu kitabın uzun sözleri müessal değildir.

TEVEKKÜL İLE İLGİSİ OLAN İKİNCİ İMAN

Bil ki, tevekkül iki çeşit imana mebnüddir: Biri tevâhidir ki, anıladı, ikincisi, Allah Teâlâ'yı, yaratıcı, besleyici, bütün eşyanın maliki, lâtuf ve merhamet ve hikmet sahibi, insandan, her sıvrisinek ve karıncaya kadar herşey hakkında emenleme çocuğuna olandan daha çok inayeti bilmek ve onun şefkatli ölüğuna inanmaktır.

Nitekim hadiste gelmiştir. Bil ki, âlem ve âlemde olan bütün eşya, güzelli, lâtuf ve hikmette, ötesinde başka türlü bir yaratıcı mümkün olmayan bir şekilde yaratılmışlardır. Eğer bütün yer yüzünün âlimleri toplansalar ve tam akâl ve idrakle araştırsalar; kâinatta bulunan bir kü ucu, yahut bir sıvrisinek kanadı için, daha küçük, yahut daha büyük veyahut daha güzel olmalıydı, diyemezler. Herşeyin gerektiği gibi olduğunu bilirler. Çirkin olan şeyin kemâli çirkinliğindedir. Eğer çirkin olmasaydı, eksik olup bir hükmet bulunmamış olurdu. Necedâ: Hiç kimse güzelliğın kıymetini bilmezse güzelliğın rahatlık bulmaz. Zira eksik olmasaydı, kâmil olmaz ve kâmilin kemâlden lezzet almaz da olmaz. Çünkü kemâl, kâmilî ve eksikî birbirine kıyas etmekle bîlir.

Nitekim dünyada baba olmazsa çocuk olmaz ve çocuk olmazsa baba olmaz. Zira bunlar birbirine mukabildir ve mukabele de iki şey arasında olur. Mukabeleye mebnî olan şeylerde ikilik olmazsa, onlar da bätül olup ortadan kalkar. Bil ki, gerçik işlerin hikmetinin insanlara gışil olması daha iyidir; fakat kullar, Allah'ın hükümünün hayır ve lâyık vechiyle olduğuna inanmamalıdır.

O hâlde ilimde olan hastalık, acizlik, hattâ küfür, günah, noksanlık, helâk, dert ve sıkıntı, her birinde bir hikmet vardır ve her biri gereği gibi olmuştur. Allah fakir, iyiliği fakirlikte olduğu için fakir yaratmıştır. Eğer zengin olsaydı helâk olurdu. Zengin yarattığı kimsenin iyiliği zenginliktedir. Bu da tevhid gibi büyükle deryadır. Bu derya kader sırtına bağlıdır. Kader sırtını da açıklamaya izin yoktur. Bu deryaya dalarsanız, söz çok uzar. Fakat hepainin başı, Allah tarafından yaratılan her şeyin yerinde ve hikmetle olduğuna inanmaktır. Bu imana tevekkülün ihtiyacı ve bağlılığı vardır.

TEVEKKÜLÜN HAKİKATI

Bil ki, tevekkül gönül hâllerinden bir hâldir ve Allah Teâlâ'nın tevhdine ve kemâl-i lâtfına olan imanın semeresidir. Onun asıl mânası, kalbin vekile itimada, onu sabit ve sadık biliş onunda rahat bulmasıdır. Yâni rızka gönül bağlamayıp sebeblere hâsıl gelmekle üzülmemeli, belki rızka kendisine ulaştıran Allah'a gönül bağlamalıdır. Bu, şuna benzer ki, bir kimse biri hakkında bir dâva açsa, o dâvanın halli için bir vekil gönderir. Eğer onun gönderdiği vekilin üç çeşit sıfatına inanırsa, vekile itimat edip emin olur.

O sıfatların biri, vekilin bütün hile yollarını tam anlamıyla bilmesi; ikincisi, bildiği şeyleri açıklayabilmesi. Bu da iki şeyle olur: Kalb kuvveti ve dil fesahatidir. Çünkü bazı kimseler her şeyi bilir, fakat kalb kuvveti, yahut dil fesahati olmadığı için açıklayamaz. Üçüncüsü, vekilin mavekkile iyice acıyıp hakkını korumayı candan arzu etmesidir. Mavekkil bu üç şeye inanırsa vekilden emin olduğu için ona güvenip kendil yapacağı hileleri bırakır.

Bunun gibi «Allah bize yetişir. O ne güzel vekildir,» (Âl-i İmrân sûresi, âyet: 173) sözünün mânasını anlayan, dünyada olan bütün varlıkların Allah Teâlâ'nın olduğuna, ondan başka fail-i mutlak olmadığına, bununla beraber onun ilim ve kudretinde asla noksanlık olmadığına ve Allah Teâlâ'nın rahmet ve inayetine inanmış olduğuna inanan kimse, Allah'ın fazl ve inayetine candan güvenip hile ve tedbirli bırakır; rızık mukadder olduğunu, zamanında kendisine ulaşacağını, onun hâl ve hareketlerinin Allah'ın fazl ve kereminin gerektirdiği şekilde hâsıl olacağını bilir.

Bazen insan bu yakın hâsıl olur, fakat insanın tabiatında korku galib olduğu için cesaret edemez. Zira insan yakını ile bildiği her şeye itaat etmez. Belki bazen olur ki, yakınına yarın bildiği şeye itaat

eder. Meselâ: Bir kimse tath yerizen, birisi onu pisliğe benzeter, bunun yalan olduğunu bildiği hâlde, etkilenir ve ziyemez. Ve gene öfünden cansız ve hareketsiz olduğuna bildiği hâlde, onunla yalnız olarak bir yerde yalmaya cesaret edemez.

O hâlde, mütevekkil kimseye hem yakın kuvveti, hem de kalb kuvveti gereklidir. Böylece kalbin kararsızlığı sâhil olup rahatlık ve itimat hasıl olur. Kalpte kararsızlık olup rahatlık ve itimat olmadıkça mütevekkil olmaz. Çünkü tevekkül, kalbin her işte Allah'a güvenmesidir. İbrahim Hâli'in iman ve yakini tam olduğu hâlde: «Allah'ım, âdileri masal dirilttiğini bana göster,» dedi. Allah Teâlâ: «İnanmadın mı?» buyurunca: «İnanmam. Fakat kalbimin rahat etmesi için istedim,» dedi. Zira başlangıçta, kalbin rahatı, his ve hayale tâbi olur. Haykl ve his son bulunca, kalb de onlarla hasıl olan yakine tâbi olup zahiri mülahedeye ihtiyacı olmaz.

TEVEKKÜLÜN DERECELERİ

Bil ki, tevekkülün üç derecesi vardır:

Birinci derecede olan: Davasına gayretli, zeki, konuşkan, cesur ve şefkatli bir vekil tutan kimse gibidir. Bu vekilinin bu hâllerine güvendiği için emin olur.

İkinci derecede olan: Çocuk gibidir. Kendine ne olursa, annesinden başka kimseyi bilmez. Acıkınca annesini çağırır. Korkunca annesine sarılır. Çünkü çocuk tebdîat budur. Bu hâl tekelüf ve ihtiyar ile olmaz. Bu tevekkül, bu işe tamamiyle daldığı için kendi tevekkülünden habersiz olan mütevekkilden sâdir olur. Fakat birincisi, tevekkülü tekelüf ve ihtiyar ile elde ettiği için, tevekkülden haberi vardır.

Üçüncü derecede bulunan: Yıkayıcının elindeki sübye benzer. Kendini eseli kudretin elinde bir ölü gibi hareket etmekte görür. Bir işle karşılaşınca, onun için vekili çağırmas. Yâni kendisine bir şey olursa annesini çağırın çocuk gibi olmas. Belki annesini çağırmadığı hâlde annesinin kendisini görüp yardımına koştuğuna inanan bir çocuğa benzer.

O hâlde tevekkülün birinci makamı ihtiyar ile olur. Ancak ihtiyar, vekilin âdet ve prensibinden anlaşılan hususları hazırlamakla olur. Meselâ: Eğer vekilin âdeti, müvekkil gelip dosyayı hazırlamadan dâva açmamak ise, müvekkil bunları yerine getirmelidir. Bunları yerine getirdikten sonra onun görevi, vekilin yapacağı işi beklemektir. Sonra ne olursa, vekilden bilir ve dosyanın hazırlanmasını da vekilden bilir. Zira dosyanın hazırlanmasının gerekli olduğunu vekilin işretisiyle anlaşıyor olur.

O hâlde tevekkülün bu makamında bulunanlar ticaret ve ziraat-ten el çekmez ve Allah'ın kanun ve âdeti olan zahiri sebepleri bırakmaz. Belki bunlarla tevekkül eder, yalnız ziraat ve ticarete güvenmez, ziraat ve ticaretle maksadına kavuşmak için yalnız Allah'ın fazlına güvenir. Şöyle ki, bütün hareketlerin ve ziraat ve ticaret sebeplerinin

Allah Teâlâ'nın gevkiyle olduğunu bilip Allah'ın hidayetini onları yapmaya vesile etmek için Allah'tan görür ve ondan bilir.

Nitekim bunun izahı gelecektir. «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi sözlüğün anlamı da budur. Çünkü insanın hareketleri, kuvvet ve kudretini kendi elinde olmayıp Allah'ın kudretinde olursa, herşeyi ondan bilir. Velhasıl mütevekkil, ancak işleri sebeblere bağlamayı fikrinden çıkarıp uzaklaştırarak ve Allah Teâlâ'dan başka bir şeyi görmediği zaman mütevekkil olur.

Tevekkülün en yüksek derecesi, Bayezid-i Bestami'nin buyurduğu derecedir. Ebû Müsa-yı Dehilî, ona tevekkül nedir? diye sordu. Bayezid: «Sen nasıl hüsransın?» dedi. Ebû Müsa dedi ki: «Büyükler derler ki, tevekkül; sağında ve solunda yılanlar ve ejderhalar bile olsa, kalbinde hiç hareket etmemesidir.» Bayezid: «Bu kolaydır. Belki tevekkül cehennemlikleri azabta, cennetlikleri de nimetler içinde görüp de aralarında ayırım yapmamaktır. Eğer ayırım yaparsa, tevekkül etmiş olmaz.»

Ebû Müsa'nun beyan ettiği mâna, tevekkülün yüksek derecesidir. Tevekkül makamında korunmamak şart değildir.

Ezra Ebû Bekir (r.a.) mağarada yılan deliğine öksesini koydu. Halbuki Ebû Bekir o anda mütevekkil idi. Fakat yılanın değil, yılan yaratandan korkuyordu. Ezra Allah Teâlâ kuvvet ve hareket vermezse, yılan yerinden kopupdaymaz. «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi sözlüğün mânasına, bütün egrada mütevekkil olanlar görür. Bayezid'in buyurduğu husus ise, tevekkülün aslı olan imana iştrettir. O iman çok kıymetlidir ve Allah'ın adalet, hikmet, inai ve rahmetine olan imandır. Bu imanın mânası, Allah tarafından yaratılan her şeyin gereği gibi ve lîyâkı vechiyle yaratıldığına inanmaktır. Bu itibarla azâb ve rahmetin arasında ayırım yapılmaz.

MÜTEVEKKİLİN AMELLERİ

Bu ki, tevekkülde bütün maksamlar üç esas üzerine kurulmuştur: Uim, hâl ve amel. Uim ile hâl beyan edildi, amel kaldı. Bana kimse-ler tevekkülün, bütün işleri Allah'a havale etmek, kendi ihtiyarıyla hiç bir şey yapmamak, yani hiç çalışmamak, yararına bir şey koymamak, yalandan, akrepten, arılandan ve kurttan kaçmamak ve hastalarının ilâç almamak olduğunu sanar. Bunların hepsi hatâdır. Çünkü hepsi şeriate aykırıdır. Oysa tevekkül şeriat üzerine kurulmuştur.

O halde tevekkül şeriate esas aykırı olur. Belki insanın ihtiyarı, ya mâlik olmadığı malı elde etmekte, yahut mâlik olduğuna korumakta, yahut kendisinde olmayan zararı defetmekte, yahut mevcut olan zararı kaldırmakta olur. Bunsardan her birinde tevekkülün bir hikmeti vardır. O halde bu dört maksam mâlikaka açıklamak gerekir:

Birinci maksam: Mal kazanmak ve menfaatin sebebi beyânındadır. Bu üç derecedir:

Birinci derece: Allah'ın koyduğu yoldur ki, bunsuz maksat hasıl olmaz. Bu itibarla bundan el çekmek, badalalık ve delillik olur, tevekkül olmaz. Meselâ: Bir kimsenin yemeğe el usatmayıp ağzına lokma almaması ve: «Allah Teâlâ yemeğen de beni doyurabilir, yahut yemeğe hareket verir, kendiliğinden benim ağzıma girer,» demesi. Yahut evlenmeden ve cinsel münasebette bulunmadan Allah bana çocuk verir demesi tevekkül değil ahmaklık olur. Belki Allah'ın kesin âdeti olan işlerde tevekkül, sebebi bırakılmakla değil, belki ilim ve hâl bedir. İlim; sebepleri yani el ve eldeki güçü, yemeği, ağzı, dili ve benzerleri yaratan Allah olduğunu kesin olarak bilmektir. HÂL ise, yemeğe ve eline değil, Allah'ın fazl ve keremine güvenmelidir. Çünkü derhal eli felç olabilir ve bir kimse yemeğini gasbedebilir.

O hâlde kendinin yaratılmasında ve korunmasında kendi kuvvet ve kudretine değil, Allah'ın fazl ve keremine güvenmelidir.

İkinci derece: Etikâli kesin olmayan, fakat bazen onlar olmadan da maksadın hasıl olması mümkün ise de, çok defa onlar olmadan maksat hasıl olmayan sebeplerdir. Meselâ: Yola giderken yanına azık almak. Bu sebepleri de bırakmak, tevekkülün şartı değildir. Çünkü yokuluğu için azık almak peygamberimizin ve eski büyüklerin âdetidir. Belki tevekkül yokuluğu azığına güvenmeyip —çünkü o azık elinden alınabilir— yalnız azığı yaratıp koruyan Allah'a güvenmektir. Ama azıksız yokuluğa çıkmak belki tam tevekkül olabilir. Yemek yememek gibi yasak olmaz. Çünkü yemek yememek tevekkül değildir.

Ancak bu şekilde yokuluğa çıkmak iki safata hâiz kimse için câiz olur: Biri, bir hafta aç yürüyebilecek kadrette olmak, diğeri ise, bir müddet ot yemekle geçinebilmek. Bunu yapabilirse, ummadığı yerden yemek gelinceye kadar otla geçinmelidir.

İbrahim-i Havas tevekkül sahiblerinden idi ve bu safatları hâiz idi. Yokuluğa azıksız çıkardı, fakat daima yanına iğne, makas, ip ve kova alırdı. Zira bunlar ka'li sebeplerdir. İpsiz ve kovasız kayadan su çekilmez. Çölde de ip ve kova bulunmaz ve ezbâse yurtta olduğu zaman iğne-neden başka bir şey bu işi göremez. O hâlde bu sebeplerde tevekkül, onları terketmekle olmaz, belki tevekkül ve güven sebeplerine değil, Allah'ın fazl ve keremine olmalıdır.

O hâlde bir kimse, insanların uğramadığı ve yenecek otların bulunmadığı bir mağarada oturup ben tevekkül ettim, demek haramdır. Çünkü kendini hüli hüli ölüme atmış olur ve Allah'ın âdet ve yolundan dönmüş olur. Bu kimse, vaktin, deyyanus konuşmayacağını bildiği hâlde, ona deyyayı (gerekli belgeleri) getirmeyen kimse gibidir.

Vaktiyle bir şehirden çıkıp bir mağaraya yerleşti ve tevekkül etti. Bir hafta rızıkını bekledi ve açlıktan ölüme yaklaştığı hâlde, hiç birşey ona gelmedi. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «O şehirden söyle, İbrahim hakkı için şehre inip insanlar arasına karışmadan onun rızıkını vermeniz. Zâhid şehre inince, her yerden bir şey getiriler, bunun üzerine şehirden biraz üzüldü.

Vahiy geldi ki: «Ey zâhid, zâhidliğine benim kanunumu bozma-
ma istiyorsun? Benim, kulunun rıskını diğer kullarının eliyle verme-
yi doğrudan doğruya vermekten daha çok sevdiğimi bilmiyor musun?»
Gene bunun gibi bir kimsenin şehirden bir eve girip kapıyı kilitliyerek
gizlenmesi ve bu şekilde tevekkül etmesi haramdır. Zira insanın kat'i
sebeblerin yolundan uzaklaşması caiz değildir. Ama kapıyı kilitleme-
den tevekkül etmesi, kimse bir şey getirir mi diye gözü kapıda olma-
mak ve kalbi insanlara değil, Allah'a bağlı olup ibâdet ve taatle meş-
gul olmak şartıyla câizdir. Kul sebebler yolundan tamamiyle sapma-
duca rısktan yoksun kalmayacağına inanmalıdır.

Bu maktanda, «İnsan rıskından kaçsa da, rıskı ona bulur.» sözü
doğrudur. Kul, «Ya Rabbi rıskını ver,» diye dua ettiği zaman, Allah
Teâlâ buyurur ki: «Ey cahil, seni yarattığın rıskını beraber yarattım.
Onu sana vermemek olur mu?»

Ç halde tevekkül, sebeblerden uzak olmamak ve rıskını sebebler-
den değil, sebepleri yaratandan bilmektir. Zira bütün insanlar, Al-
lah'ın verdiği rıskı yerler. Fakat bazıları dilenmek aşâğılığı ile, bazı-
ları beklemek sıkıntısı ile, —meselâ: Ezanlılar— gibi bazıları çalışmak
yorgunluğu ile, —meselâ: San'at sahâpleri gibi— ve bazıları da hür-
met ve izetle yiyorlar.

Meselâ: «Sofiler gibi. Çünkü sofiler sadece Allah Teâlâ'yı görü-
yorlar ve kendilerine ulaşan şeyleri yalnız ondan biliyorlar, aradıkları
insanları görmüyorlar.»

Üçüncü derece: Kat'i olmadığı gibi, çoğu zamanlarda ihtiyaç du-
yulmayan, belki hile ve araştırmakla elde geçebilen sebeblerdir. Bunun
çalışmaya etkisi; fal, efsün, ve dağlamanın hastalığa etkisi gibidir.
Resûlullah: «Tevekkül sahâpleri, efsün ve dağlama yaptırmasın,» bu-
yurdu: Çalışmaz ve şehirden çıkıp çöllerde oturur, buyurmadı. Demek
ki bu maktanda tevekkülün üç mertebesi vardır:

Birinci mertebe: Yalnız bir kimsenin amksız çöle çıkmasıdır. Bu
tevekkülün en yüksek derecesidir. Bu mertebe, uzun bir zaman aç yü-
rüyebilen, yahut otlarla geçinebilen, bir şey bulamazınca açlıktan öl-
mekten korkmayan ve bu şekilde ölmek hayrına olduğuna insanın
kimseler için caizdir. Zira ızık götürülenlerin de amksız kalıp ömeleri
mümkündür. Daima bu ihtimaller eksik olmaz. Bu ihtimalleri düşün-
mekten sakınmak lâzım değildir.

İkinci mertebe: Çalışmamak ve şehirden dışarı da çıkamamak, bel-
ki bir meselâde, yahut şehrin bir köşesinde oturup ve insanlardan da
bir şey beklememek, belki Allah'ın lûtfunu, fazlını ve keremini bek-
lemektir.

Üçüncü mertebe: Çalışır, fakat her işinde sünnet ve şeriatin edeb-
lerini gözetir. Nüctüm çalışma (keş) bahsinde anlatıldığı. Ve hileden,
ince tedbirlerden ve hicretle maharet kazanmaktan sakınır. Bunun
gibi sebeblere sarılırsa, efsün ve dağlama yaptırıcılar gibi olup tevekkül
sahibi olmaz.

Çalışmaktan el çekmenin, tevekkülün şartlarından olmamasının delili şudur ki, Ebû Bekir'i-Seddik tevekkül sahiblerinden idi ve tevekkülün hiçbir mertebesinden mahrum değil idi. Halifelîği kabul ettikten sonra ticaret yapmak için bir kumaş parçası alıp pazar yerine gitti. Ona, «Halifelîk görevini yaparken ticaret yapmak nasîl mümkündür?» dediler, Ebû Bekir; «Kendi çocuk çocuğumu perişan edersem, başkalarını daha önce perişan ederim,» dedi.

Bunun üzerine ona Beytülmâiden gündelik tâyin ettiler. Ve o da kendini tamamiyle halifelîk görevine verdi. Demek ki çalışanların tevekkülü mala haris olmamak ve elde edilen faydayı sermayeden değil, Allah Teâlâ'dan bilmek ve kendi malını diğer müslümanların malından daha çok sevmemekle olur. Velhâsîl tevekkül zihhsiz mümkün olmaz.

Demek ki tevekkül zihhsiz şartı değildir, fakat zihhî tevekkülün şartıdır.

Güneyd-i Bağdadî'nin hocası olan Ebû Haddâd tevekkül sahiblerinden idi. Der ki: «Yirmi yıl tevekkülümü göseldim, Hergün pazarda bir dinar kazanardım ve onun bir kısmıyla hamama girmedim. Belki hepini sadaka verirdim.» Güneyd onun hususunda tevekkül ile ilgili şeyler konuşmazdı ve derdi ki: «Onun huzurunda kendi makamı ve hâli olan tevekkülden bahsetmeye utanırım.» Ama kendileri hamgâhta oturup da hizmetçileri dışarda dibenen sofillerin tevekkülü, çalışanın tevekkülü gibi sayıfır.

○ hâlide tekkede oturmakta tevekkülün doğru olması için çok şartlar vardır. Ama hizmetçileri dışarda gezmeyip oturup razık beklemeleri tevekkülle yakın olur. Eğer harağâh belli bir yer olursa, pazar ehli gibi olurlar ve kalblerindeki sükûnet orada oturmalarından hasil olduğundan korkulur. Eğer kalbleri o belli yere itifat etmezse, onların tevekkülü, çalışanların tevekkülü gibi olur.

Tevekküde esas şudur ki, tevekkül sahibi insanlara bakmamak ve Allah'tan başka hiçbir sebebe güvenmemelidir.

Havas der ki: «Hızır'ı (a.s.) gördüm. Benimle arkadaşlık yapmaya razı oldu. Fakat ben onunla arkadaşlık yapmaktan çekindim, Çünkü kalbimde onunla rahatlık bulup ona güvenmekle tevekkülümün azalmasından korktum.»

Ahmet bin Hanbel'in ücretli tutulmuş bir hizmetçisi vardı. Talebelerine, ücretini fazla verir dedî. Hizmetçi fazlaasını almada, Hizmetçi doparı çıkınca, Ahmed talebelerine bu fazlalığı arkasından yetiştirin, alın, dedî. Talebeleri sebebihi sevdular. Dedî ki: «İçeride iken kalbimde fazla vereceğimizi umduğum için almadı. Dışarı çıkınca, bu ümit kalbimden çıktı. Şimdi alın.»

Velhâsîl çalışanın tevekkülü, sermayeye değil, Allah'a güvenmekle olur. Bunun da işareti, sermayesi çalışınca, kalbi değişmeyip razıktan ümitsizlik hâli meydana gelmemektir. Zira Allah'ın fazlına ve keremine güvenirse, sanmadığı yerden kendisine rızıklar geleceğini

bilir. Gelmediği takdirde, kendi fayda ve menfaatinin bunda olduğunu inanır.

BU HÂLİ ELDE ETMENİN ÇARESİ

Bil ki, bu hâl çok kıymetlidir. Zira egrası çalındığı, yahut bir zarara uğradığı zaman kalbi değişmeyip olduğu gibi kalan kimseler nadirdir. Fakat bu hâl imkânsuz şeylerden de değildir.

O hâlde bu hâl, Allah Teâlâ'nın kemâl-i kudretine inanıp sermayesiz çok kimselerin rızasını verdiğini ve çok kimselerin sermayesi de helâkine sebep olduğunu bilmek ile hasıl olur. O hâlde onun sermayesinin kendisinin helâkine sebep olabileceğini düşünmelidir.

Resûlullah buyurur ki: «Kal bazen helâkine sebep olan şeyleri arzu eder. Allah Teâlâ Arş-ı Âlâ'dan ona inâyetle nazar buyurup arzu ettiği şeyi ondan uzaklaştırır. Sabahleyin kalkınca arzu ettiği şeyin mâl olduğunu görünce üzülür ve kim bunu yaptı, acaba komşular mı, yahut hilân, yahut fakas mı yaptı? demeye başlar. Bunun, Allah Teâlâ'nın kendisine merhameti olduğunu bilmiyor.»

Bunun için Ömer (r.a.) der ki: «Sabahleyin zengin veya fakir kalkacağını umursamama. Çünkü hangisinin hayır olduğunu bilmeme.»

Kinet bir çâre de, fakirlik korkusunun ve kötü tahminlerin geytanı vevase ve iğvasından ileri geldiğini bilmektir.

Nitekim âyet-i kerîmede: «Şeytan, sırf fakirlik ihtimâli ile korkutuyor.» (Bakara sûresi, âyet: 266) buyurulmaktadır. Hak Teâlâ'nın kemâl ve keremine bu şekilde güvenmek mâriyetin kemâliyledir. Bilhassa kimsenin bilmediği gibi sebeplerin varlığını da bilmelidir. Gizli sebeplerin tümüne de güvenmemeli, belki sebepleri yaratanın rızık tekeffül ettiğine itimat etmelidir.

Bir tevekkül sahâbi bir mesceâde kalırda. O mesceâdin imama ona defalarca dedi ki, senin bir şeyin yok, çalışsan iyi olur. O kimse dedi ki: «Bir yahudi komşum vardır, her gün bana iki ekmeği tekeffül etmiştir.» İmam: «Öyleyse senin için sağlandı. Çalışmasan da olur.» dedi. O kimse de: «Sen de inandıktan bırak. Zira senin yanında bir yahudinin tekeffülü, Allah'ın tekeffülünden daha sağlamıdır.» dedi. Bir mesceâdin imamı da bir kimseye: «Nereden ekmeği yiyeceksin?» dedi. O kimse: «Dur! Önce senin arkanda kaldığın namaz kaza edeyim, ondan sonra cevap vereyim.» dedi. Yani sen Allah Teâlâ'nın rızıkların kefil olduğuna inanmıyorsun; o hâlde inandıktan çâiz değildir, demek istedi. Bunu deneyenler ummadıkları yerden rızıklanmışlardır. Onların, «Yeryüzünde, Allah Teâlâ'nın rızıkını vermediği bir canlı yoktur.» (Hûd sûresi, âyet: 6) âyet-i kerîmesinin ifade ettiği gerçeğe imandarı elbette kuvvetli idi.

Huzeyfe-i Merâşîye (Maraşlı) İbrahim-i Edhem'den ne gibi garîb hâller gördün? diye sordular. Huzeyfe dedi ki: «Kâbe (hac) yolunda çetin aşkılar çektik. Kâbe şehrine gelince, aşkıtan takatsız kal-

değün görünce, "Ey Huzeyfe, açlıktan takatsız kalmışa benziyorsun" dedi. Ben de evet dedim. Kalem, kâğıt ve mürekkep getir, dedi. Bunları getirdim. Şunu yazdı: "Bismillâhürrahmanürrahîm. Bütün hallerde makûst sensin. Herkesin işareti sanadır. Ben sana hamd ve şükrederim. Ben aç, susuz çıplak kaldım. Bu üç şey benim mâsibimdir. Ben onları tekeffül etmişim. Kulum rıskını vermek ise senin mâsibindir. Sen de onu tekeffül etmişsin." Bunu yazıp eline verdi ve: "Değarı çık. Kalbin Allah'tan başka bir şeyi görmesin ve bu kâğıda ilk rastlayacağın kimsseye ver" dedi.

Huzeyfe der ki: «Değarı çıktım ve ilk olarak deveye binmiş birisini gördüm. O kâğıdı ona verdim. Onu alıp okuyunca, elinde olmadan ağlamaya başladı ve bu kâğıdı yazan nerdedir?» dedi. Mescedtedir, dedim. Bana içinde yüz altın bulunan bir kese altın verdi. Bu sırada oraya gelenlere bunun kim olduğunu sordum. Bir huristiyandır, dediler. İbrahim-i Edhem'in huzuruna gelince, o kese altını önüne koyup olanları anlattım. İbrahim, keseye elini sürme. Sahibi şimdî buraya gelir, dedi. O anda huristiyân içeri girdi ve İbrahim'in ayağına kapıyıp iman getirdi.

Ebû Yakûb-ı Basri der ki, Mekk'e'de on gün aç kaldım. Açlıktan takatım kalmadı. Değarı çıktım, yolda bir çalgam buldum; almak istedim, kâlbimde: «On gündür, eruçla ve açım. Nâsibin bir çalgam mı?» dedim. Almadım ve geri mescide girdim. Baktım, birisi kek, çeker ve badem getirip önüne koydu ve: «Denizdeydim. Bir fırtına çıktı. Adadım ki, eğer selâmetle kurtulursam, bunu ilk göreceğim fakire vereceğim.» dedi. Her birinden bir avuç aldım ve gerisini sana bağışladım dedim ve kendi kendime, «Senin nâsibini tahsil etmek için denizlerdeki rûğâra emredilmişler; sen başka yerden arıyorsun.» dedim. İmana kuvvetlendirmek için böyle nâdir olayları okuyup inanmalıdır.

ÇOLUK ÇOCUĞU OLANIN TEVEKKÜLÜ

Bil ki, çoluk çocuğu olan kimsenin çile çıkıp geçim sebeplerini bırakması câiz değildir. Belki çoluk çocuğu olanın tevekkülü üçüncü dereceden başka değildir ki, çalışanların derecesidir. Nitekim Ebû Bekir-i Sâdık böyle yapmıştır. Zira tevekkül iki hususta yapılabilir. Birincisi, açlığa sabredip ot bile olsa önüne geçen şeyle kanaat edebilmek; ikincisi, açlıktan ölürse, kendisi için bunun hayırlı olduğuna inanmak. Çoluk çocuk buna dayanamaz. Hattâ hakikatle nefsi de çoluk çocuğu gibidir. Eğer nefsi de açlığa dayanamayıp udurup çekerse, çalışmayı bırakması câiz olmaz.

Eğer çoluk çocuğu da dayanıp tevekkülle razı olursa, çalışmayı bırakması câiz olur. Burada fark şudur ki, kendini aç kalmaya zorlaması câizdir, fakat çoluk çocuğu aç kalmaya zorlaması câiz değildir. Ama imanı kâmil olup zihd ve takvâ ile meşgul olan kimsa, çalışmasa da, rıskı ona ulaşır. O, rahimde olan çocuk gibidir ki, çalışmaktan âciz iken göbeğinden ona rıskı ulaşır. Başka yemekleri yiyebilecek

duruma gelince, ona diğ yaratılır. Anası, babası ölüp yetim kalırsa, anasına şefkat verip güzel baktıracağı gibi, başkalarına da şefkat verip güzel baktırır. Daha önce çocuk iken ona şefkatle bakan bir annesi vardı. Herkese onun için ona havale etmişti. Şimdi bunu yapan bir kişi vardır. Çocuk büyüyüp kemâle erişince, ona çalışma gücünü verir ve ona lezazen ve ihtiyaçları musallat eder. Böylece çocuk iken, bakım ve terbiyesi için annesine verilen şefkat gibi, kendisine verilen şefkatle kendine bakar.

Zâhîd kendi ihtiyaçlarından el çekip, çalışmayı bırakıp, takvâya yönelince, onun şefkati bütün kalbire dolar. Böylece bütün insanlar ona şefkat edip bu kimse Allah Teâlâ ile meşgul olur. Herşeyin tyatını ve kıymetlisini buna vermek gerekir derler. Daha önce yalnız kendisi kendine acırken, şimdi herkes yetime acıdıkları gibi ona acımaya başlar. Ama takvâ ile meşgul olmayıp ve çalışabildiği hâlde çalışmаса, insanların kalbinde bu şefkat meydana gelmez.

O hâlde, bu kimseye çalışmayıp tevekkül etmek câiz değildir. Zira kendi nefsi havasına uyunca onun ihtiyaçlarını kendisi karşılamalıdır. Ama Allah'a yöneldiği zaman, yetim gibi olur.

O zaman, Allah Teâlâ insanların kalbini ona müşfik ve merhametli yapar. Bunun için hiçbir canlıın aklıktan ölüğünü göremezsin. Buna dikkat edip mülk sahibinin, memleketini nasıl düzenli ve mükemmel yarattığına gören kimse, «Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, Allah Teâlâ onun rızıkını vermesin.» (Hûd süresi, âyet: 6) âyetinin anlamını müşahade etmiş olur. Bil ki, mülk sahibi, memleketini öyle düzenlemiştir ki, pek azları hariç hiç kimse aklıktan ölmez. Ölenlerin de ölmesi hayrına olduğu içindir. Yoksa çalışıp kazanmadığından dolayı değildir. Zira nice çalışıp kazananların da malını Allah alıp onların aklıktan öldürür.

Hasan-ı Basri, bu hâlî müşahade ettiği için dedi ki, bir buğday taneesi, bir altına olsa da, bütün Basrîlilerin benim ev efrâdım olmalarına isterim.

Vehab bîn Verd der ki: «Eğer gök demalsen, yer tozağın olsa ve ben kendimde rızık kaygısını görsem, müşrik olmaktan korkarım. Zira Allah Teâlâ rızık gökten gönderir ki, hiç kimse buna ulaşamayacağına bilsin.»

Bir grup Cüneyd-i Bağdadî'nin yanına varıp dediler ki, rızıkımız arıyoruz. Cüneyd: «Nerden aradığınızı biliyor musunuz?» dedi. Allah'tan arıyoruz, dediler. Cüneyd: «Eğer siz Allah Teâlâ'nın unuttuğunu biliyorsanız, ona hatırlatın.» dedi. Öyleyse, tevekkül edelim, bakalım nasıl olur? dediler. Cüneyd: «Denemekle tevekkül olmaz.» dedi. Peki ne yapalım? dediler. Cüneyd: «Hiç bir şey yapmayın. Hakikatte Allah'ın rızıkı kâfi olmasa kâfidir.» Kefile yönelen kimse, mutlaka rızık kendisine yönelir.

İkinci makam yiyecek saklamak yoluyla olan tevekküldür:

Bil ki, yalnız bir kimse bir yıllık yiyecek toplayıp saklarsa, tevekkül mertebesinden düşer. Zira gizli sebepleri bırakıp zahiri sebeb-

lere güvenmiş olur ki, zahir' sebebler yılda bir yenilenir. Ama zararı şeylerle kanaat eden yâni doyacak kadar yiyen ve ürtülecek kadar elbise giyen tevekkülüne sadık kalmış olur. Fakat havas (hüyükler) der ki, kırk günlük yiyecek saklamakla tevekkül bozulmaz. Daha fazla olursa bozulur.

Sehi-i Tüsterî der ki, yiyecek saklamakla tevekkül bozulur. Bu süre ister az, ister çok olsun.

Ebü Talib-i Mekkî der ki, yiyeceğe güvenmezse, kırk günden fazla da saklarsa tevekkül bozulmaz.

Bîr-i Hafî'nin müridlerinden olan Hüseyin-i Meğârenî der ki, bir gün bir fakir Bîr'in yanına geldi. Bîr bana bir avuç akçe verip bununla güzel ve nefis yemekler al, getir, dedi. Bîr'den hiç böyle şey duyulmamıştı. Yemeği getirince, Bîr onunla beraber yemek yedi. Oysa Bîr'in hiçbir kimse ile yemek yediği görülmemişti. Onlarından çok yemek arttı. O kimse artan yemekleri de toplayıp aida, götürdü. Bu kimse bu kadar yemeği nasıl götürdü diye tuhafına gitti. Bîr: «Ey Hüseyin, bu iş senin tuhafına mı gitti?» dedi. Ben de evet dedim. Dedi ki: «Bu gelen kimse Feth-i Musulî idi. Yemeği götürmekle bize, tevekkül sağlam olursa yiyecek saklamak zarar vermez demek istedi.» Demek ki, tevekkülün acâ, emelin (yaşam öselerinin) uzan değil, kanaat olmasıdır. Danun da delîli, kendisi için yiyecek saklamamaktır. Eğer saklayıp da elindeki malı, Allah Teâlâ'nın elindeymiş gibi düşünüp ona güvenmezse, tevekkül bozulmaz. Bu anlatışımız yalnız olan kimsenin hükmüdür.

Çocuk çocuğu olan kimse, bir yıllık yiyecek saklarsa, tevekkülü bozulmaz. Daha fazla olursa bozulur. Resûlullah çocuk çocuğu için bir yıllık yiyecek saklarda. Çünkü onların kalbî sayıftı. Ama kendisi için sabahdan akşama bir şey koymazdı. Alkoyarsa da tevekkülüne zarar gelmezdi. Çünkü yiyeceğin kendi elinde olmasıyla başkasının elinde olması arasında fark olmazdı. Fakat insanlara yol göstermek için ve çocuk çocuğunun kalbî sayıf olduğu için, bir yıllık yiyecek saklardı. Haberde gelmiştir ki, ashab-ı sofra'nın biri öldü; hırsasında iki altın buldular. Resûlullah buyurdu ki: «Kıyamet gününde bu altın o kimse için iki dağlama olacaktır.» Bu hadis-i şerifin iki mânaya ihtimâl vardır: Biri, kendini tevekkül sahibi gösterip hile yaptığı için azâb yolu ile dağlama olacak. Diğeri, hile yapmamış olur; fakat yiyecek saklamak, dağlama, yüzün güzellğine noksanlık getirdiği için onun derecesinde noksanlık olacak.

Nitekim başka bir fakir önce, Resûlullah onun hakkında: «Kıyamet gününde onun yüzü, ayın onördü gibi olacak. Eğer bir hâsletli olmasaydı, onun yüzü güneş gibi olurdu.» buyurdu. O haslet nedir? dediler? Resûlullah: «Kıyık elbisesini kısa ve yarık elbisesini de yaza saklardı. Size en az verilen şey yakın ile sakardır.» buyurdu. Fakat en bardağı, İbrîk sofra gibi her zaman lazım olan şeyleri saklamasının câiz olduğunda ihtimâl yoktur. Çünkü Allah'ın üdeti şudur ki, her yıl

soek ve eibise yenilenir, fakat bu malzemeler her zaman gereklidir yenilenmez.

O hâlide, Allah'ın âdetine muhalefet etmek câiz değildir. Fakat kâş nû yazlık eibise işe yaramaz. O hâlide yazlık eibiseyi kıştan saklamak, yakının sayıf olmasından iberi gelir.

TEVEKKÜL NASIL OLUR

Bil ki, bir kimse yiyecek saklamadığı takdirde kalbi rahatsız olup aşkasından belkiyorsa, yiyecek saklaması daha iyidir. Çünkü yiyeceksiz kalbi rahat etmez ve zikir ve fikirle meşgul olmaz. Eğer bir kimse de malî ve arazî olmakla kalbi sükûnet buluyorsa, bunların kıyafet miktarı olması daha iyidir. Zira bedenden maksat, Allah Teâlâ'nın zikir ve fikrine dalacak bir kalptir. Demek ki, kalblerin bazısına lünya malî zikir ve fikirden alukoyar ve malınan hesabından huzurlu bâdet edemez. Halbuki malî olmayınca düşünce ve skuntuz kalmaz. Bu gibilerin malî olmaması hayırdır. Bazı kalbler de ancak kıyafet miktarı mal ile sâkin olur. Bu kimse için mal edinmek daha iyidir. Eğer fazla sünnet olmayınca kalb sükûnet bulmuyorsa, bu kalb müminlerin kalbi değildir. Bu itibarla bu kalbi kalbleri hesaba katmıyoruz.

Üçüncü makam, zararların def'i için olan sebeplerde tevekkül:

Bil ki, te'siri kat'i olan, yahut ekseri hâllerde te'siri görülen sebepleri bırakmak, tevekkülün şartı değildir. Meselâ: Tevekkül sahibinin, hırsız girmesin diye evinin kapısını kapayıp kilitlemesi, tevekkülü bozmas. Gene hasmından sakınmak için yanında silâh, binak hayvanı ve azak bulundurmak; yahut soğuktan korunmak için palto giymek, başına bir şey sarmak tevekkülü bozmas. Ama üşümek gıyayla vücudunun hararetili bulunması için sarmsak yemesi, dağlama ve efsûn gibi şeyler tevekkül ile çelişir. Fakat zâhiri sebeplerden olan bir şeyi bırakmak tevekkülün şartlarından değildir.

Bir bedevî arap Resûlullah'ın huzuruna geldi. Resûlullah ona «Deveyi ne yaptın?» buyurdu. Bedevî arap: «Serbest bırakıp tevekkül ettim.» dedi. Resûlullah: «Onu bağla, ondan sonra tevekkül et!» buyurdu. Ama bir insanın cezasına tahammül edip zararını def'etmek tevekküldür. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Kâfirlerin, müminlerin ezalarına sabret. Ben onların cezasını veririm. Onlardan kaçınmak için Allah'a tevekkül et.» Ama insanlardan olmayıp yırtıcı hayvanlardan, yılan ve akrepten gelen ezaya sabretmek câiz değildir. Belki onu def'etmek gereklidir. Demek ki, düşmanından sakınmak için silâh taşıyan, kuvvetine ve silâhına değil, Allah'a güvendi zaman tevekkül sahibi olur ve gene kapısını kilitleyen kilide değil Allah'a güvendiği zaman, mütevekkil olur.

Zirâ çok kilitler vardır ki, hürsâze engel olamaz. Tevekkül sahibinin âlâmeti; evine gelip eşyasının çalınmış olduğunu görünce, Allah Teâlâ'nın kazasına razı olup üzülmemesi ve kapısını kilitleyip dışarı çıkınca, lisan-ı hâliyle kendi kendine: «Ben Allah'ın kazasına mâni olmak için kilit takmadım. Allah'ın âdetine riâyet için kilit takım. Allahım, eğer birisini bu koruduğum maluma musâfakat edersen, senin hükmetine razıyım. Çünkü onu benim için mi, başkaları için mi yarattığın bilmiyorum.» demelidir.

O hâlide eğer bir kimse evinin kapısını kilitlese ve geri döndüğünde malının çalınmış olduğunu görüp üzülse, onun faydası, tevekkül sahibi olmadığını ve nefsinin kendine sen tevekkül sahibisin demedi, sadece işve olduğunu anlamazdır. Sakın olup da şikâyet etmezse, tevekkül sahibi olmasa da sabır sevâbını alır.

Eğer şikâyet edip hürsâzlık yapan kimseyi soruşturup araştırsa, sabır derecesinden de düşer. Böylece ne zabredicilerden, ne de tevekkül sahiplerinden olmadığını anlar. O hâlide sabır ve tevekkül iddiasından vazgeçmek lâzım gelir. Bu da hürsâz sebebiyle kendisine hâsıl olan tam bir faydadır.

Sual: O kimsenin bu mala ihtiyacı olmasaydı, kapısını kilitlemesdi. Ona muhtaç olduğu için onu koruyor. O hâlide çalıştığında nasıl üzülmez?

Cevap: Şunu düşünmelidir ki, Allah Teâlâ o malı kendisine verdiği zaman, vermesi hayırlıdır ve bundan âlâmeti de onu vermesidir. O malı aldığı zaman da almaması hayırlıdır ve bunun âlâmeti de almamasıdır.

O hâlide her iki şekilde de kendisine hayır takdir eddiğine sevinmelidir ve Allah Teâlâ'nın onun hakkında hayırkı olmayan bir şey yapmadığına, kendisinin hayrın nerde olduğunu bilmeyip bunu ancak Allah Teâlâ'nın bildiğine inanmalıdır. Tıpkı şu hasta gibi olabilir ki, babası gıftıklı bir tabıttır. Ona et ve nefis yemekler verirse, babam bende sağlık görmese, bunu bana vermedti diye sevinir. Et ve nefis yemekleri vermese de, bunların bana zararı olmasa menettimedi diye gene sevinir. Bu merteye iman olmadıkça tevekkül olmaz. Belki tevekkül diye inandığı şey, aslı olmayan bir hayâl olur.

TEVEKKÜL SAHİBİNİN EDEBLERİ

Tevekkül sahibi kimse malına hürsâzdan korunurken âlta edebî gözetmelidir:

Birinci edeb: Kapıyı kilitlerken fazla ihtimam gösterip çok yerden kilitlememesi, komşuların beklemesini istememesi ve kapıyı kolay yoldan kilitlemelidir. Mâlik bin Dînar dışarı çıktığı zaman kapusunu bir işle bağlardı ve: «Eğer köpeğin girme ihtimali olmasaydı, bunu da yapmazdım.» derdi.

İkinci edeb: Evde hürsâzın düşkün olduğu eşyayı bulundurmamasıdır. Zirâ kayıtsız eşya, hürsâz günaha teşvik eder. Bir defa Müşîre,

Mâlik bin Dînar'a bir kova gönderdi ve arkasından bir adam gönderip geri istedi ve: «Hürsüz çalar diye kalbime vesvese geldin.» dedi. Muğire'nin gayesi, kendisinin vesveseden ve hürsüzün günahları kurtulması idi. Ebû Süleyman: «Darandı bunu duyunca: «Bu sâfilerin kalblerinin sayılığundan İleri gelen bir şeydir. İnsan dünyadan zühâdederse, çalıp çalmaması birdir.» Ebû Süleyman'ın bu görüşü daha tamdır. Zirâ zühde münâsib olan da budur.

Üçüncü edeb: Evinden dışarı çıkınca, eğer ayyamı çalarlarsa helâl olsun diye niyet etmelidir. Zirâ hürsüz fakir olup ona ihtiyacı olabilir. Eğer zengin olursa, belki bu sebep ile başkasının malına çalınmaz. O hâle kendi malını başkasının malına fedâ etmekle hem hürsüz, hem de müslümanlara şekât etmiş olur. Bâ ki, bu niyetle Allah'ın kazası değişmez. Fakat kendisine sadaka sevâbu hâsıl olur. Şöyle ki bir akçesine yediyüz akçe sevâbu yazılır. Eğer çalınmazsa, gene sadaka sevâbu bâkidir. Nitekim hâdiste: «Bir kimse nikâhıyla buluşup tohumu esirgemesse (dışarı akıtmasa) ve çocuk olmasını niyet ederse, ister çocuk olsun, ister olmasın, onun için, Allah yolunda gazaya gidip şehid düşen bir yiğit sevâbu yazılır.» Çünkü o kendisine düşeni yapmıştır. Ve eğer oğlan dünyaya geleceydi, onun ahkâk ve hayâtı bunun elinde olmazdı. Belki onun sevâbu sadece tohum saçıp niyet etmesiyle olurdu.

Dördüncü edeb: Hürsüz malını çaldığına üzülmemeli ve bunun kendisi için hayırlı olduğunu bilmelidir. Eğer çalınan malı Allah için fedâ edip helâl ederse, arkasına düşüp aramamalı, geri verilirse almamalıdır. Gerçi olsa da kendi malıdır. Çünkü yalnız niyetiyle mülkiyetinden çıkması. Fakat tevekkül makamında geri alınan iyi olmaz.

İbn-i Ömer'in bir devesini çaldılar. Arayıp bulamayınca, Allah için helâl olsun dedi ve meccide gelip namazla meşgûl oldu. Birisi gelip, deve filân yerde leniş, diye haber verince, İbn-i Ömer onu almak için nâlinlerini giydi, fakat «Allah için helâl olsun.» dediği aklına gelince, «Eteâğfirullah» deyip yerine otardı ve: «Ben onu Allah için helâl etmişim. Bundan sonra onun ceptine yaklaşmam.» dedi. Büyüklerden biri der ki, bir bürâderimi rüya âleminde cennette gördüm. Fakat üşgündü. Madem cennettesin niçin üşgünsün? dedim. Dedi ki, köyüme kadar bu üşümlü bende kalacaktır. Çünkü iliyinde bana, cennette misli görülmemiş yüksek dereceler arzettiler. O dereceleri görünce sevindim. O derecelere gitmek isteyince bir nikâ geldi ki: «O kimseyi geri çevirin. Çünkü o dereceler yolun sonuna varanlar içindir. Bu kimse yolun sonuna varmamıştır.» Dedim ki, yolun sonuna varmak nasıl olur? Dediler ki: «Sen, filân şeyi Allah için verdin, demiştin; oysa o sözlünü başa çıkarıp bitirmedin. Eğer başa çıkarmış olsaydın, bu dereceler tam olarak sana verilirdi.» Birisi Mekke'de uyuduktan uyanınca bir kese altınını bulamada. O sırada orada büyük abidlerden birisi vardı. Onu itham etti. Abid onu evine götürüp altınun miktarını

sordu ve o kadar altın ona teslim etti. O kimse dışarı çıkmaz, yoldaşlarından birinin kâfiye ile onu alıp sakladığına haber aldı. Bunun üzerine geri dönüp ahiddeden aldığı altını önüne koydu. Ne kadar ısrar etiyse, ahid onu geri kabûl etmedi ve: «Ben niyetimde Allah için helâl ettim, geri almam.» dedi. Sonunda fakiriye vermesini emretti. Bunun gibi her kimse bir fakire bir ekmeğe vermek için fakirin yanına gidip onu bulamazsa, geçmiş büyükler o ekmeği geri eve götürmesini kerih görmüşler ve onu yemeği câiz görmeyip başka bir fakire vermedir, demişlerdir.

Beşinci edeb: Kendine zulmeden hürsuz beddua etmemelidir. Çünkü beddua ile hem tevekkül, hem de zühd bozulur. Zira geçmiş peygamberin zühûd olması. Rab-i Haysem'in benlerce akçe değerinde bir atını çaldılar. Rabî dedi ki, kimin çaldığını gördüm; fakat sesimi çıkarmadım. Dediler ki, niçin sesini çıkarmadın? Dedi ki, atı aldıkları zaman bana attan daha sevgili bulunan manevî bir hâledeyim. Bunun üzerine atı çalana beddua ettiler. Rabî razı olmadı ve: «Beddua etmeyin. Çünkü ben onu helâl ettim.» dedi. Ulu kişilerden birine: «Sana zulüm edene beddua et.» dediler. O da: «O, zulmü bana değil, kendine yapmıştır. Ona o kötülük yeter. Daha fazla kötülük yapmam.» dedi. Hâdis-i Şerif'te: «Kul, kendisine zulmeden kimseye beddua edip onun hakkında kötü şeylerse, bütün hakkına geçmiştir olur. Hattâ zulmün hakkı da ona geçebilir.» buyurulmaktadır.

Altıncı edeb: Hürsuz bu günaha işleyip bu yüden azâba düşeceğine mal sahibi üzülmemeli, ona acmalıdır ve kendisinin sülâm değil, mazlûm olduğuna ve bu noksanlığın dininde değil, malında meydana geldiğine şükretmelidir. Eğer hürsuz günah işlediğine üzülmezse, insanlara nasihat ve teşkât etmeyi terketmiş olur. Fudeyl bin İyad, Bîşr-i Hafî'nin mal çaldığında üzülüp ağladığına görünce, mal için mi ağlıyorsun? dedi ki, Bîşr: «Mal için değil; fakat buna yapam zavalıya ağlıyorum ki, kıyamet gününde onun hüccet ve cevabı oluyacaktır.» dedi.

Dördüncü makam, hastanın tedavisinde ve vâki olan zararın izâlesinde tevekkül:

Bil ki, ilâç üç derecedir:

Birinci derece: Te'siri kat'i olan ilâçtır. Açlığı yemek yemekle, susuzluğu su içmekle tedavi etmek ve ateşi su ile söndürmek gibi. Bu kat'i ilâçları terketmek, tevekkülden sayılmaz. Hattâ bunun gibi yerlerde tevekkül haramdır.

İkinci derece: İlâcin hastalığa te'siri kat'i olmadığı gibi, zannî de değildir. Belki te'siri muhtemeldir. Efsûn, dağlama ve fal gibi. Bunları bırakmak tevekkülün şartıdır. Nitekim hadîste: «Böyle şeylere yapmamak, sebebleri fazla güvenmekten ileri gelir.» buyurulmaktadır. Bunların en kuvvetli dağlama; ondan sonra efsûn; ondan sonra da faldır ki, ona telâyur (uğurlu söylemek) denir.

Üçüncü derece: Bu iki derecenin arasındadır. Bunun te'siri kat'î olmayıp kuvvetli zanna dayanır. Damar kesmekle veya hacamatla kan aldirmek, mâşihil içmek ve soğuğa karşı sıcakla, sıcakla karşı soğukla tedavi olmak gibi. Bu ilâçları kullanmamak gerçik harâm değildir, fakat terk etmek de şart değildir. Bazen onları yapmak yapmamaktan hayırlıdır ve bazen de yapmamak hayırlıdır. Bu kabîl ilâçları terketmek tevekkülün şartı olmadığına delil, Resûlullah'ın sözü ve hareketidir. Sözü şudur ki: «Ey Allah'ın kulları, ilâç kullanın!» ve gene: «Öğümden başka her derde ilâc vardır. Fakat bazen o ilâc bilirsiniz, bazen de bilmezler.» buyurur.

Resûlullah'a, ilâç Allah'ın takdirini değiştirir mi diye sordular: «İlâç da Allah'ın mukadderatından biridir.» buyurdu. Gene buyurdu ki: «Meleklerin yanından geçerken ilâmetine hacamatla emret diye onlara her topluma hama tavsiyede bulundu.» Gene buyurdu ki: «Ayun onyedisinde, ondokuzunda ve yirmi birinde hacamat yapın ki, kan galebesi sizi öldürmesin. Zira kan galebesi Allah'ın emriyle ölüme sebep olur.» Kanı bedenden dışarı çıkarmakla yılanı ebededen dışarı çıkarmak ve yangını evden dışarı çıkarmak arasında fark yoktur. Çünkü bunların hepsi ölüme sebebidir. Bunları terketmek tevekkülün şartı değildir. Resûlullah buyurdu ki: «Ayun onyedinesinde gündüdeki Salâ günü hacamat yapmak, bir yıllık derde devâdır.»

Bu hâdis, münkatıan rivâyet edilmiştir (yâni hâdis râvîlerinden biri terk edilip başka muttasıl olmamıştır.)

Resûlullah Sa'd bin Münza damardan kan aldirmayı emretmiştir ve Hz. Ali'nin gözü ağrıyordu. Ona, bundan yeme deyip taze hurmaya ve bundan ye, deyip başkekle pişmiş pancar yaprağına işaret ettiler. Yine Hazret-i Peygamber Suheyb Rûmî'ye: «Ey Suheyb! hama mı yiyeceğin eysa ki gödüm ağrıyor.» buyurdu. Suheyb: Ben, ağrıyan gödümün tarafından yemiyorum; öbür tarafından yiyorum, dedi. Resûlullah, cevabını duyunca gülmüştü.

Resûlullah'ın hareketlerine gölince: Her gece sürme çekerdi, her ay kan aldırurdu. Ve her sene de şurup içerdi. Vahiy geldiği zaman baş ağrıdığı için, kına vururdu. Bir yeri yaralandığı zaman da üzerine kına koyardı. Bazen de birşey bulamayınca üzerine toprak da koyardı. Bunun gibi rivâyetler «Tıbbü'n-Nebî» adlı meşhur kitapta çoktur. Bu kitapta Resûlullah'ın tıpta ilgili hâlleri toplanmıştır.

Mûsa (a.s.) hastalandı. Beni İsrâil dediler ki, onun ilâc: filân şeydir. Mûsa: «İlâç almam. Hakkem şifâ verir.» dedi. Sonra hastalık iyileşmeyip uzun zaman öyle kaldı. Beni İsrâil: «Onun ilâc denenmiştir. Kullanırsan, hastalık derhal gider.» dediler. Mûsa: «İlâç almam.» dedi. Hastalık öyle kaldı. Sonunda vahiy geldi ki: «İzzetim hakkı için ilâç almazsan, şifâ vermeme.»

Dunun üzerine Mûsa ilâç aldı ve derhal iyileşti. Bundan Mûsa'nın kalbine bazı vesveseler düştü. Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Tevekkülünle benim hikmetimi bozmak mı istiyorsun?» ilâçlarda ya-

ratılan faydalar, hepî bu kâbüledendir. Yâni hepî Allah'ın hikmetine râcidir.

Peygamberlerden biri zayıflıktan şikâyet edildi, vahiy geldi ki: «Eî ye sût iç, zayıflıktan kurtulursun.» Bunları yitince zayıflıktan kurtuldu. Bir kavim, zamanlarının Peygamberine, çocuklarının çirkin olmasından şikâyet ettiler, Vahiy geldi ki: «Kadınları hamile iken ayva yesinler.» Böyle yaptılar. Çocukları güzel oldu. Bundan sonra hamilelik devresinde ayva, lohusalık devresinde de hurma yerlerdi.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, etmek ve sût tokluk sebebi oldu-ğu gibi, ilaç da şifa sebebidir. Bunların hepî sebepleri yaratamın tedbiridir.

Haberde gelmiştir ki; Mûsa (a.s.): «Ya Rabbi, hastalık kimden- dir, şifa kimden dir?» diye sual etti. Allah Teâlâ: «İkisi de bendendir.» buyurdu. Mûsa: «O hâlde tabibin işi nedir?» dedi. Allah Teâlâ: «Ta- bib, tabiblik sebebiyle razılaşır ve hem kullarının hatasını hoş eder.» buyurdu.

Demek ki bu mertebedeki tevekkül de hem bilgi, hem hâl üdendir. Zîrâ ilâca değil, ilâca yaratana güvenmelidir. Çünkü ilaç kullanıp da ölenler çoktur.

DAĞLAMÂ

Bil ki, bazı kimseler dağlamayı âdet edinmişler. Fakat dağlama, kişiyi tevekkül mertebesinden düşürür. Hatta dağlamak yasaklanmış ve efsan yasaklanmamıştır. Çünkü azağı yakmak tehliktedir ve bîleme bile sebep olabilir. Damardan ve hacematla kan aldirmek gibi değildir. Onun faydası da onlar gibi açık değildir. Başka bir ilaç onun yerini tutabilir.

Ömer bin Hâsine hastalandı. Dağlamak istefiler. Kabul etmedi. İsrar edildi, kabul etti. Der ki, «bundan önce nur gördüm ve gıy- tan kam sesler işitirdim ve melekler ile konuşurdum. Bana seâim ve- rilerdi. Bu dağlamayı yapınca, hepî benden gizlendi» dedi. Nice tev- be ve istiğfardan sonra, bu kerametle tekrar kendisine verildiğini Mu- tarrif bin Abdullah'a söylemişti.

NEREDE İLAÇ KULLANMAMAK İYİDİR?

Bil ki, bazı hallerde ilaç kullanmamak daha iyidir ve peygamber- in sünnetine de mahallî değildir. Zîrâ ilaç kullanmayan büyükler çoktur.

Sual: İlaç kullanmamak niçin gerekir?

Cevap: İlaç kullanmamak kemâl olsaydı, Resûlullah ilaç kullan- mardı.

Birinci sebep: «İlaç kullanmayan kimse, mülkâşçe hımmine vakıf olup ecelinin yakını olduğunu anlamış olabilir. Nitekim Hz. Ebu Beki-

re: «Tabib çağıraysaydı» dediler. Ebu Bekir dedi ki, tabib beni gördü; fakat ben istediğimi yapacağım, buyurdu.

İkinci sebep: Kalbi ahiret korkusuyla meşgul olduğu için, ilaç tedavisi ile uğraşmıyor. Nitekim Ebu'd-Derda'ya, hastalığın neden mübevellittir? dediler. Günahlarındanandır, dedi. Kalbin ne istiyor? dediler. Allah'ın rahmetini diliyor, dedi. Tabib çağıralım mı? dediler. Benî tabib hasta etti, dedi.

Genel Ebu'd-Derda'nın gövdi ağrıyordu. İlaç kullanmaz mısın? dediler. Bundan daha mühim işim var, dedi. Bu, şuna benzer ki, birisini hüküm vermek için padişahın huzuruna götürürken ona yemek teklif etseler, o, yemek istediğini yoktur, der. Onun bu sözü, yemek ziyenelere ta'm ve muhalefet olmaz, belki istişrak âlemine düşmek olur. Nitekim Sehî'e kuvvetin nedir? dediler. «Hayrâ Kayyumdur» dedi. Kıvamını soruyoruz, dediler. İlimdir, dedi. Gıdansa soruyoruz, dediler. Gıda zikirdir, dedi. Bedene gerekli olan yemeği soruyoruz, dediler. Yaratıkları bırakın, yaratan ile meşgul olun, dedi.

Üçüncü sebep: Hastalığı müzmin olur, yâni iyileşmesinin ihtimali uzak olur. Bu hastanın yanında ilâcin faydası etsun gibi nedir olur. Tabî ilmini bilmeyen kimsenin ekseriyetle ilâçlara inanması böyledir. Rabi' b. Haysem der ki, ilâç kullanmak istediğim. Fakat düşündüm ki, Âd, Semûd ve eski kavimler; sayısız doktorlarıyla beraber öldüler ve tabî onlara fayda vermedi. Bunun için ilâçtan vazgeçtim. Bu sözden anlaşılıyor ki, Rabi' tabî zahiri sebeplerden şüphanmıştı.

Dördüncü sebep: Hasta, hastalıkla çektiği sıkıntının sevabından ayrılmamak ve sabrını denemek için iyileşmek istemiyor. Hadîste: «Allah Teâlâ kulunu belâ ile dener. Tıpkı altın ateşle denedikleri gibi buyurulmaktadır. Bazı altınlar ateşten sağlam çıkar ve bazı altınlar da ateşten bozulmuş olarak çıkar. Sehî-i Tüsterî, başkalarına ilâç dağıtırken, kendisinin bir hastalığı vardı ve onun için ilâç yapmazdı ve derdi ki: «Hastalığa razı olup oturarak namaz kılmak, sağlam olarak ayakta namaz kılmaktan üstündür.»

Beşinci sebep: Günahî çok olur da hastalığın günahlarına keffâret olması için uzamasını ister. Hadîste: «Şeytanın yakalanması kul, dehşetle terden temiz olması gibi günahlarından temiz olur.» buyurulmuştur. İsa (a.s.): «Hodensinde ve mahuda meydana gelen mustebe, günahî affolacağı için sevilmeyen, ilim değildir.» buyurur. Mûsa (a.s.) bir hastaya ağlayıp: «Allahım, bu kula merhamet etmez misin?» dedi. Cenab-ı Allah: «Merhamet sebebi olan bir şeyde nasıl merhamet edeyim? Zira onu hasta yapmaktaki günahlarına affeder ve bunlarla derecelerini yükseltirim.» buyurdu.

Altıncı sebep: Sağlıktan serkeşlik, gaflet ve azgınlık meydana geldiğini bilip hastalık za'fiyetiyle gaflet ve serkeşlikten uzak olmak ister. Allah Teâlâ sevdiği kuluna sıkıntı ve belâ ile uyandırır. Bunun için denilmiştir ki: «Mü'min üç şeyden boş olmaz: Fakirlikten, hasta-

İhtıtan ve zilletten.» Hadiste gelmiştir ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Fakirlik benim kemendimdir, Hastalık benim zindanımdır. Bunlara sevdiğilerimi sokaram.» O hâlde sağlığı, günah işlemesine sebep olan kimsezin sıhhat ve âfiyeti hastalıktadır. Hz. Ali, bir topluluğun şâstelenip eğlendiklerini görünce, bu nedir? dediği, bugün bayramdır, dediler. Hz. Ali, Günah işlemediğimiz gün bizim bayramımızdır, buyurdu. Büyüklere birine, nasılsın? diye sordular. «Âfiyetteyim. Günah işlemediğin gün âfiyetisin. Günah işlediğin gün, ondan daha büyük sıkıntı olur mu?» dedi. Derler ki, Fir'avın tanrılık iddiasında bulunmasının sebebi, döryüz yıl yaşayıp da bu müddet zarfında onun başının bile ağrımadığıdır. Eğer bir saat baş ağrıyorsa, bu boş iddiada bulunmazdı. Denilmiştir ki, kul bir iki kere hastalanıp da tevbe etmezse, Anrail ona der ki, mü'minin kırk gün sıkıntısız yahut hastalıktan, yahut korkudan, yahut zarardan boş kalması iyi değildir.

Resûlullah bir hanımla evlenmek istedi. Dediler ki, «Bu hanım hiç hasta olmamıştır.» Bunu bir meziyet sanıp söylemişlerdi. Resûlullah bu haberi duyunca, «Öyle ise, istemem,» buyurdu.

Bir gün Resûlullah baş ağrısından bahsediyorlardı. Bir çöl arabı: «Baş ağrısı nedir bilmeyorum. Ben hiç hastalık görmedim,» dedi. Resûlullah: «Senden uzak ol. Cehennemliği görmek isteyen buna bakın,» buyurdu. Hz. Ali (r.a.) «Ya Resûlallah, hiç kimse şehitlerin derecesine ulaşır mı?» dedi. Resûlullah: «Evet, günde yirmi defa ölmünü düşünün o dereceye ulaşır,» buyurdu. Şüphesiz hasta günde yirmi defadan fazla ölmünü düşünür, Bunun için de bazı kimseler hastalıklarına ilaç kullanmışlardır. Resûlullah bu mertebeye muhtaç olmadığı için ilaç kullanmışlar. Velhasıl zahiri sebeplerden kaçınmak tevekküle muhalefet etmek, değildir.

Ömer (r.a.) Şam'a giderken yolda, Şam'da taûn hastalığı bulunduğu haber aldı. Yanındakilerden kimisi gözetim, kimisi, kaza ve kaderden kaçmayı, dedi.

Ömer (r.a.): «Allah'ın kaderinden gene onun kaderine kaçamaz. Sizin birinizin iki vadesi olursa, birisi çayır - çemen ve birisi de boş ve kuru olursa, koyunlarını hangisine götürürse, takdirle götürmüş olur» dedi. Sonra Abdurrahman bin Avf'ı istedi. Abdurrahman dedi ki, Resûlullah'tan dinledim ki: «Bir yerde taûn olduğunu duyarsanız, oraya gitmeyin. Orada bulursanız, oradan çıkıp kaçmayın.» Ömer (r.a.), görüşünün, Peygamberin hadisine uygun düştüğüne şükretti. Sahabeler topluluğu bunun üzerine ittifak ettiler. Oradan kaçmanın yakkınca, sağlıkların gitmesi halinde, hastaların yalnız kalıp (bakacak kimse olmadığı için) ölecekleri içindir. Hem de kirlil hava, çukurların içine te'sir etmişse, oradan kaçmak ne fayda verir? Bazı hadislerde: «Taûn'dan kaçmak, muharebede kâfirlerden kaçmak gibidir» buyurulmaktadır. Bu hastaların kalbi kırık ve onlara yemek yedirecek kimse olmayıp kesinlikle ölecekleri bulunduğu ve kaçanların kurtulma ihtimali de zayıf olduğu zamandır.

HASTALIĞI GIZLEMEK

Bu ki, hastalığı gizleyip bildirmemek tevekkülün şartlarından değil ise de, bildirmek şikâyet olduğu için mekruhtur. Ancak bir özürlü olursa müstesnadır.

Meselâ: Tabîbe hâlini arz etmek, yahut sayıflığını bildirip cesaret ve metanetini kendinden uzaklaştırmak kaasıyla söyleyebilir. Nitekim Hz. Ali hasta iken «Nasılsun?» dediklerinde: «İyi değilim.» dedi. Çradakiler birbirlerine bakıp hayret ettiler.

Hz. Ali «Öyle, Allah'a celâdet ve metanetimi mi göstereyim?» dedi. Bu sözcük Hz. Ali'nin hâline çok uygundu. Çünkü o kuvvet ve azamet ile kendi kesini bilirdi. Bunun için «Ya Rabbi, sabur insan eyle.» diyordu.

Resûlullah buyurur ki: «Allah'tan sıkıntı değil, âfiyet isteyiniz.» Demek ki, öcür olmadan şikâyet yoluyla hastalığına bildirmek haramdır. Şikâyet yoluyla bildirmesse câizdir. Fakat bildirmemek daha iyidir. Zira çok söyleyip şikâyet hâlini alakâlır. Bunun için hastanın inemesi de yazılır. Çünkü inlemek hastalığı bildirmek olur. Şeytan, Eyyüp Peygambere, inlemesinden başka te'sir edecek bir şey bulamıyordu. Fudayî bin İyad ve Vehab bin Verd; hasta oldukları zaman, kimse onların hâlini bilmesin diye kapılarını kilitlerlerdi ve: «Hasta olduğumuz zaman, hiç kimse'nin halimizi bîlip hatırlamanı görmesini istemiyoruz.» derlerdi.

DOKUZUNCU ASIL

SEVGİ, ŞEVK VE RIZA

Bu ki, Allah'ın sevgi ve rızası; bütün makamların en yükseğidir. Belki bütün makamlardan gaye, Allah Teâlâ'nın sevgi ve rızasıdır. Çünkü helâk edici olan sıfatları defetmek, Allah sevgisinden etkisiz olacak şeylerden kalbi temizlemek içindir. Bundan önce anlatılan münciyât (kurtarıcılar), kalbi temizleyen şeylerdir. Meselâ: Sabır, zühd korku ve benzerleriyle bunlardan sonra bunların semeresi olarak meydana gelenler...

Meselâ: Şevk ve rıza gibi. Demek ki, kulun kemâl mertebesi Allah sevgisinin kalbine hakim olmasıdır. Allah sevgisinin gerçeğini bilmek o kadar zor olur ki, bazı kelâm âlimleri onu inkâr edip demişlerdir ki: «Aynı cinsten olmayan iki kimseden birinin diğerini sevmesi mümkün değildir.» Allah sevgisinin mânası, yalnız Allah'ın emirlerini tutup itaat etmekten başka bir şey değildir. Buna böyle düşünen, dinin aslından habersizdir. O hâle önce Allah Teâlâ'nın muhabbetini isbat eden delilleri beyan edip ondan sonra onun hâllerini ve hükümlerini beyan etmek daha önemlidir.

ALLAH'IN SEVGİSİNİN FAZİLETİ

Bil ki, bütün müslümanlar, Allah sevgisinin farz olduğunda ittifak halindedir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah mü'minleri sever ve mü'minler de Allah'ı sever.» (Maide sûresi, âyet: 5). Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ'yı ve Resûlünü herşeyden daha çok sevmeyenle imanı tam değildir.» Resûlullah'a, «iman nedir?» diye sorduklarında: «Allah ve Resûlünü diğer şeylerden daha çok sevmektir» buyurdu. Gene buyurdu ki: «Kul, Allah Teâlâyı ve Resûlünü bütün çoluk çocuğundan, malından ve bütün yaratıklardan daha çok sevmedikçe mâ'mûn olamaz.» Allah Teâlâ tehdid olarak buyurur ki: «Babalara, oğullara, kardeşlerimize, karılarına, sevgilerine, kazandığımız mallar, geçersiz olmasından korktuğumuz bir ticaret, boynuzun güden makkeler, size Allah ve Resûlünden ve onun yolundan, cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri (onun azabı) gelinceye kadar bekleyin.» (Tevbe sûresi, âyet: 24).

Bir kimse Resûlullah'a, seni seviyorum, deyince: «Fakirliğe hazır ol!» buyurdu. Allah Teâlâ'yı seviyorum, deyince: «Belâya hazır ol!» buyurdu. Haberde gelmiştir ki: «Azrail, İbrahim Halîf'in canını almaya geldi.» İbrahim Halî: «Hiç dost destan canını alır mı?» dedi. Vahiy nazil oldu ki: «Hiç dost destan kavuşmak istemir mi?» İbrahim Halî bunu duyunca, Azrail'e: «Şimdi canını al, üğme hazırım» dedi.

Resûlullah dünyada: «Allahum, bana sevgini ve seni sevenlerin sevgisini nasib et ve sevgini bana, susuzun soğuk suya olan sevgi-sinden daha sevgili et!» dedi.

Bir çöl araba Resûlullahın huzuruna gelip: «Ya Resûlullah, kıyamet ne zaman kopacaktır?» diye sordu. Resûlullah: «O gün için ne hazırladın?» buyurdu. Çöl araba: «Namazın ve orucum çok değildir, fakat Allah'ı ve Resûlünü severim.» dedi. Resûlullah: «Yarın kıyamet gündünde herkes sevdiğiyi başrolacaktır», buyurdu.

Ebü Bekir Sâdık: «Allahın âz sevgisini tadın, dünyadan vaağçeç ve insanlardan nefret ediniz» buyurdu. Hasan-ı Basri der ki: «Allah'ı anlayan kimse mutlaka onu sever. Dünyayı anlayan kimse mutlaka ona düşman olur. Mü'min gafil olmadıkça sevinmez. Düşündükçe ürür.» İsa (a.s.) zayıf ve çelimsiz bir topluluğun meclisini gördü. Size ne oldu? diye sordu: «Allahın azabından korkusundan böyle zayıf ve güçsüz kaldık» dediler.

İsa: «Allah Teâlâ mutlaka sizi azabından emin kılacaktır» buyurdu. Bunlardan daha zayıf ve çelimsiz bir topluluğun meclisini gördü. Size ne oldu? diye sorunca, cennet arzusu bizi böyle eritip zayıflattı, dediler. İsa Cenab-ı Allah sizi cennete kavuşturacaktır, dedi. Bunlardan daha çok zayıf ve çelimsiz bir topluluğun meclisini gördü. Ancak bunların yüzü ayta gibi parlıyordu. Size ne oldu? diye sordu. Allahın Sevgisi bizi böyle eritip zayıflattı, dediler.

İsa: «Siz mukarreb (Allah'a yakın) kullarsınız. Bana sözünde arkadaşlık yapmam emredildi» dedi. Sırrı-yı Sektâ-i der ki: «Yarın kıyamet gününde herkes Peygamberine nisbet edilerek, ey Musa'nın ümmeti, ey İsa'nın ümmeti, ey Muhammedin ümmeti diye çağırılacak. Fakat Allahın dostları, ey Allahın dostları, Allahın huzuruna gelin diye çağırılacaklar. Onlar bu nidayı duyunca yürekleri sinelerine sığmayacak.»

Bazı peygamberlerin kitaplarında: «Allah Teâlâ ey kulum, beni seviyorum. Sen de üzerimde olan hakkımı için beni sev, ders diye yazıdır.

SEVGİNİN HAKİKATI

Bil ki, Allah sevgisinin hakikati, anlaşılması güç bir şeydir. Hatta bazı kimseler daha önce de anlattığımız gibi Allah sevgisini inkâr etmişlerdir.

O halde bunu açıklamak çok mühündür. Gerçi buradaki sözler çok ince olduğu için herkes bunu anlayamaz; fakat biz birçok misaller getirmekle onu anlamaya çalışan herkesin anlayabileceği şekilde aydınlatacağız. Önce sevginin esasını bilmek, gerekir. Sevginin manası; mizacın güzel şeylere meybetmesidir. Bu meyil kuvvetli olursa ona aşk denir. Buğyan manası; mizacın çirkin şeylerden nefret etmesidir. O halde güzellik ve çirkinlik olmayan yerde sevgi ve buğs (düşmanlık) olmaz. Sonra güzellik nedir? Sevginin hakikatının anlaşılması için önce bunu bilmek gerekir.

O halde bil ki, mevcut eşya mizaca göre üç kısma ayrılır: Birinci kısım, mizaca uygun olur. Mizac ona uyar, hatta onu ister. Demek ki mizaca uygun olan şeye güzel denir.

İkinci kısım, mizaca muvafık ve uygun değildir. Mizaca aykırı olur. Buna da çirkin deremez. Bil ki, bir şeyi bilmeden sana güzel yahut çirkin gelmez. Bir şeyi bilmek de hisler (duyular) ve akıl ile olur. Hisler (duyular) beşdir. Her birinin ayrı bir lezzeti vardır. O lezzet sebebiyle ona sevgi yerleşir. Yani mizaç ona meybeder. Göz, güzel şeylerden, yeşillikten, akar sudan ve benzeri şeylerden lezzet alır. Görme duyusuna sahib olan herkes mutlaka bunları sever. Kulak, güzel seslerden ve çalgılardan lezzet alır. Burun, güzel kokulardan, ağır, nefis yemeklerden; el ve bütün vücut yumuşak şeylerden lezzet alır. Görme duyusuna sahib olan herkes mutlaka bunları sever. Bu duyuların hepsi hayvanlarda da vardır. Kalbe altıncı bir his (duyu) vardır. Buna akıl, basiret veya ne dersene de. Bununla insan, diğer hayvanlardan ayrılır. Diğerlerinin lezzet aldıkları şeyleri sevdikleri gibi, bunun da boşlandığı çeşitli anlayışlar vardır.

Resûlullah buyurur ki: «Dünyada üç şey severim: Kadınlar, güzel koku ve gözdenim nuru olan namaz». Namaz daha yüksek derece beyan etti. Hayvanlar gibi kalb hallerini bilmeyen kimse, zahiri hislerden (duyulardan) başka bir şey bilmez ve namazın güzel olup se-

vürmesine inanmaz. Aklî ve fikrî galib olan kimse ise, hayvanların sıfatlarından uzak olur ve kalb gözüyle Cenab-ı Allahın Cemalini, onun yapılacak işlerini, zat ve sıfatlarının Cemâl ve Kemâlini görüp onları, zahîr gözüyle güzele, yeşillîğe ve akar suya bakıp sevdiğinden daha çok sever. Hatta Cenab-ı Allahın Cemâlî ona açıldığı zaman, bunların lezzetli gösüne dönmek görülür.

ALLAH SEVGİSİNİN SEBEBLERİ

Bu sebebler açıklanınca, Allah'tan başka sevilmeye layık bir şey olmadığı anlaşılar. Bu sebebler beştir:

Birinci sebep: İnsan kendini, kendi bekasına, (devamını) ve kemalini sever. Ölümünü ise, eziyetsiz ve azapsız sadece yok olma şeklinde de olsa gene sevmez. İnsan kendi bekasını niçin sevmez; sevgi mîzaca uygunluk olmakla olur. İnsanın kendi zatına, varlık ve kemalinden daha uygun ve bekasına ve kemaline muhalif olan şeyden daha çirkin ve yakışmaz ne olabilir?..

Demek ki, bunun için insan çocuğuna sever. Çünkü çocuğunun bekasına kendi bekaşı gibi döşünür. Çünkü insan kendi bekasından aciz olduğu için, kendi varlığına benzeyeni sever ki, aslında kendini sevmiş olur. Zira o, kendisinin ve sıfatlarının bekasına sebep olmuş olur. Akrobalarını sevmesinin sebebi, onları kendine köle, kanat sayıp onlarla kendisinde tam kuvvet ve kudret görmüş olmasındır.

İkinci sebep: Lütufl ve ihsandır. Bir kimseye lütufl ve ihsan eden kimse, tabiatıyla o, onu sever. Bunun için: «İnsan İhsanını (iyiliğin) kuluğuna, denilmiştir. Rasûlullah buyurur ki: «Ya Rabbi, hiçbir fakıra bana iyilik yapmak kudretini verme. Zira o zaman benim kalbim ona meyli ve muhabbet edere, bayırmaştır. Yani iyilik karşısında meyletmek tekelîlûle bozulmayan tabii bir haldir. Bu da anlatıldığı gibi, hakikatte insanın kendini sevmesine raci olur. Çünkü ihsan, insanın bekasına, yahut sıfatlarının kemaline sebep olan bir husustur. Şu kadar var ki, insanın kendine sevgisi bir sebeble değil, ihsan eden kimseye ihsanı içindir. Demek ki, birinci sevgi bîzvat (dölayez) ikinci sevgi bîvazata (dölayh) dir.

Üçüncü sebep: İnsan, kendisine bir faydası olmamış olsa da, güzel ahlâk sahibini sever. Meselâ: Bir kimse garbete alim, adil, bütûn halkına memnun eden bir padişah olduğunu duyarsa, tabiatıyla ister istemez ona meyleder. Gerçi hiçbir zaman oraya gidip iyiliğini görmeyeceğini de bilir.

Dördüncü sebep: İnsan, bir kimseyi güzellik ve cemalî için sever. Ondan bir şey elde ettiğinden değil, belki yalnız onun Cemâl ve kemalî nefse sevimli geldiği içindir. Çünkü bir kimse şehvet ile olmazsa, güzel yüze bakabilir. Nitekim yeşillik ve akar suyu sevmesi onları yiyip içmek için değil, belki bakmaktan lezzet aldığı içindir. Güzellik ve Cemal nerde olursa sevilir. Eğer Allahın Cemâlî bilimseydi, onun da sevilmesi mümkün ve caiz olurdu.

Beşinci sebep: İki mizaç arasında münasebet olmaktır. Zira bazı kimseler bazı kimseleri Cemal ve kemalinden dolayı sever, belki tabiatları arasındaki münasebet için sever. Bu münasebetin sebebi bazen açık olur. Meselâ: Çocuğun çocuğa, esnafın esnafa, alimim alime ve herkesin kendi cinsiyiyle münasebeti olur. Bazen münasebet gizli olur. Şöyle ki, yaratılışın aslında veya doğum zamanında ilahî sebeplerle aralarında bir münasebet olur ki, kimse onun sırrını bilmez.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Tuhlar teçhizatlanmış bir ordudur. Bîrbiriyle taneşukhî olanlar, yeryüzünde bîrbiriyle ülfet ederler. Bîrbiriyle taneşukhî olmayanlar anlaşmazlar.» Tanışıklık dediğimiz, anlaşılan münasebetten ibarettir. Bunun tafsilatını kimse yapamaz.

GÜZELLİK VE CEMALIN HAKİKATI

Bü ki, basiretsiz olan hayvanların tabiatına yakın olan kimseler, zahiri gözüyle bakmaktan başka bir şeye mâlik olmayıp güzelliği, yalnız yüzün beyaz ve kırmızı olmasıyla azaların bîrbiriyle mütenasib olmasından ibaret olduğunu sanırlar. Bunun neticesi, şekil ve renk güzelliğine vacidir. Buna göre, şekil ve rengi olmayan şeyin güzel ve cemal sahibi olması mümkün olmaz. Bu yanlıştır. Zira akal sahipleri, bu yazı güzeldir, bu ses güzeldir, bu übise güzeldir, bu at güzeldir, bu ev güzeldir, bu bağ ve bahçe güzeldir, derler.

Oysa bunların maksadı şekil ve renk ile ilgili olan güzellik değildir. Demek ki, güzellik ve cemalin manası, herşeyde mümkün olan kemalin bulunmasıdır. Herşeyin kemali ayrıdır. Yazının kemali, harflerin bîrbiriyle mütenasib olması ve diğer hususların yerli yerinde olmasıdır. Şükhesiz güzel yazıya ve güzel eve bakmak, lezzet veren şeylerdir.

O halde güzellik yüze ve şekle mahsus değildir. Bunların hepsi zahir görüyle görülen şeylerdir. Ama bazı kimseler, bunlardaki güzellik ve cemal kabul edip mahir gözüyle görülmesi mümkün olmayan şeylerde güzellik nasıl olur? diye inkâr edebilirler. Bu da cehaletten ibret gelen şeylerdir. Zira biz, filan kimse güzel ahkâm ve güzel müdürvet sahibidir ve ilim amel ile beraber olursa çok güzeldir ve şecaat cömertlikle bir arada çok güzeldir ve takva ile kanaat herşeyden güzeldir, deriz. Bunlar ve benzerleri meşhur sözlerdir.

Oysa bunları zahiri gözle görmek mümkün değildir. Belki akal basiretiyle görmek mümkün olur. Riyazatun-Nefs kitabında anlattığımız gibi, Süret iki çeşittir: Zahiri süret, batını süret. Güzel ahkâm, batını süretin güzelliği olduğu için tabiatıyla kalben sevilir.

Buna delil şudur ki, bir kimsenin imam Ebû Hanîfe veya İmam-ı Şafii veya Hz. Ebdü Bekir'i sevmesi imkânsız değildir. Nasıl imkânsız olur ki, bu sevgi için nice kimseler malını ve canını feda ederler. Bu sevgi, şekle ve sürete değildir. Çünkü sevenler onların şeklini görmüş değildir. Şimdi onların şekil toprak olmuştur. Belki bu sevgi, batını sürete olan sevgidir. Onların batını süretinde, ilim, takva, adalet,

hükümet ve bunlara benzer şeyler vardır. Gene bunun gibi peygamberleri de bu manada severler.

Meselâ: Süddik'i seven, onda sadık sıfatı olduğu için seviyor. Sadık sıfata, süddikün ayrılmayan bir parçasıdır. Onun ne rengi, ne de şekli vardır. Bana âlimlere göre Sade, mâkân tutucudur, başlarına göre değildir. Hangisi olursa olsun, her iki takdirde de Süddikün rengi ve şekli yoktur. Oysa Süddikten sevilen Südkür. Zahirdeki et ve deri değildir.

O halde akli olan batın cemalini inkâr etmez. Hatta batın cemalini, zahiri cemalinden daha çok sever. Çünkü davara yapılan bir resmî seven ile, Peygamberilerden birini seven arasında çok fark vardır. Hatta küçük çocuklara, geçmiş asatlardan birini sevmelerini söyledikleri zaman, onun rengini, yüzünü, kaşını gözünü değil, belki cömertliğini, şecaatini, ilim ve kudretini anlatırlar. Bir kimseyi sevmelerini istedikleri zaman, onun sehirridi değil, batınındaki şirin hayırları anlatırlar.

Bunun için sahabe-i kiramı severler ve Ebu Cehil sevmeyiz. Demek ki cemalî ilmi kısmı vardır. Biri zahiri, diğeri de batını cemâlî (güzellik) dir. Batını cemal, zahiri cemal güldü ve hatta biraz akil ve lâ'âm olanlar için ondan da daha sevgilidir.

HAKİKATTA ALLAH'TAN BAŞKA SEVİLMEMEYE LAYİK BİR ŞEY YOKTUR

Bü ki, bütün varlıklar içinde Allah Teâlâ'dan başka sevilmeğe lâyık bir şey yoktur. Başka bir şeyi seven, cehaletinden sevmiş olur. Ancak bu sevgi bir yenden Allah ile ilgili olabilir. Meselâ: Resûlallahın sevgisi, Allah Sevgisi içindir. Zira bir kimse bir kimseyi severse, onun sevgilisini de sever. Demek ki, âlimleri ve takva sahiplerini sevmek de Allah'ı sevmek olur. Bu da, anlatılan sevgi sebeplerine dikkat edip tafsilatıyla öğrenmekle anlaşılır.

Birinci sebep: İnsan şüphesiz kendini ve kendi kemalini sever demişti. Allah Teâlâ'yı sevmek bunun zaruretindedir. Zira kendi varlığı ve kâmil sıfatlarının varlığı Allahın lecadından ve onun fazlındandır. Eğer Allahın Fazi ve keremiyle yaratılmasaydı, vücûda gelmezdi. Gene, eğer Allahın fazlı ve keremiyle korunmasaydı, uzun bir zaman kalamazdı. Ve eğer Allah Teâlânın Fazi ve keremiyle azaları mükemmel yaratılmasaydı, ondan daha öksik kimse olmazdı.

O halde sıcaktan kaçıp bir ağacın gölgesine sığınan kimsenin gölgeyi sevip de ağacı sevmemesine şaşılır. Çünkü gölge ağaca bağlıdır. Kendi varlığı ve kâmil sıfatlarının varlığı Allah'a bağlı olunca, nasıl Allah'ı sevmeyiz?. Ancak bu mertebeyi bilmeyen müstesna. Demek ki Allah'ı sevmeyenlerin cahil olduklarında şüphesiz yoktur. Çünkü onun sevgisi marifetî semeresidir.

İkinci sebep: Lütuf ve ihsanını gördüğün kimse sevilir. Demek ki, bu sebeple Allah'tan başkasını sevmek cehalettir. Zira ona Allah-

tan başka hiç kimse İhsan etmemiştir ve etmeye muktedir değildir. Onun kullarına olan İhsanının çeşitlerini hiç kimse sayamaz. Nitekim şükür bötâmünde geçti. Ama başkasından kendisine ulaşan iyiliği de Allah'tan başkasından sanmak cehalettir. Zira hiç kimse sana bir şey veremez. Ancak emrine muhalefet etmediği bir müvekkel (görevli) gönderdiği zaman verebilir. O müvekkel onun kâfîne, sana bir şey vermenin dini ve dünyevi yararlar sağhıyacağını ve böylece gayesine ulaşacağı fikrini atar. Demek ki, o müvekkel kimse hakikatte kendisine vermiş olur. Zira ahiret sevabına kavuşmak için, yahut iyi bir ad almak için seni alet yapıyor. O halde onu hakikatte sana veren, o arzu ve inancı görevlendirdiği için Allah Teâlâ'dır. Bunun tafsilî şükür aslında beyan edilmişti.

Üçüncü sebep: İnsan, kendisine iyiliği olmayanı olsa da, güzel ahlak sahibini sever. Meselâ: Garibe adil, çekkil, hazinelerini fakirler için saklayan, memleketinde kimse kimsese zulmetmeyen bir pauişahun olduğunu duyan kimse, hayatında onu görmeyeceğini ve iyiliği kendisine ulaşmayacağını bilse de, zaruri olarak tabiatı onu sever. Bu sebeble de Allah Teâlâ'dan başkasını sevmek yasaktır. Zira İhsan Allah'tan başkasından değildir. Alerne İhsan eden, Allahın İhsan ve fermanıyla eder. Bilhassa insanların elindeki nimetin ne kıymetli ve itibarı vardır?. Nimet ve İhsan; Allahın bütün mahlûkatı yaratması ve her birine İhsan olan şeyleri ve İhsan olmayıp güzellik ve aile için olan şeyleri de vermesidir. Bu gerçeği, yer ve gök âlemini; bitki ve hayvanların tafsilâtli hallerini düşünüp onlardaki acayıp işleri anlayan ve Allah Teâlâ'nın sonsuz nimet ve İhsanına bilen kimse idrâk eder.

Dördüncü sebep: Bir kimseyi batını güzellik ve cemal için sevmektir. Meselâ: İmam Ebû Hanîfeyi, İmam-ı Şâfiî ve Hz. Ali'yi, Hz. Ebû Bekir'i, Hz. Ömer'i ve Allahın bütün Peygamberlerini sevmek. Bunlara olan sevginin sebebi, hatırı güzellik, yani ahkâk güzelliği ve kâmilî sıfatlarıdır. Bunun aslına dikkat edersen, üç şeye dayanır; Birincisi, İlim güzelliğidir. Çünkü İlim ve aklın; şerefli oldukları için kâbilere sevgilidir. İlim ne kadar çok ve şerefli olursa, aklındaki güzellik de o kadar çok ve şerefli olur. Bütün ilimlerin en şerefli ilmi İlm'dir. Bu İlim, meleklerin, kitapların, peygamberlerin şeriatlerinin, dünya ve ahiret nizamının ilimlerini kapsar. Sıddıkların ve peygamberlerin, kâbilere sevgilisi olmaları, bu İlimin tamamına ve kemaline sahip oldukları içindir. İkincisi, onların nefsin mâhunda, kulların ıslahında ve dünyanın idaresinde ve nizamında olan iktidarlarına dayanır. Üçüncüsü, onların kötü ahkâktan, kusur ve noksanlıktan temiz ve uzak olmalarına dayanır.

Demek ki, peygamberleri ve velileri sevmek, bu sıfatlar sebebiyledir. Yoksa onların hareketleri sebebiyle değildir. Zira bu sıfatlar sebebiyle yapılmayan işler, rastgele veya gâflikle yapılan işler gibi, mekbul değildir. Bu itibarla bu sıfatlarda daha kâmil olan daha çok sevilir.

Bunun için Ebû Bekir'i-Sıddık, Ebû Hanîfe ve Şâfiî'den daha çok

sevilir ve Peygamberler de Ebû Bekir'i-Siddik'tan daha çok sevilir. O halde üç sifata dikkat eden, Allah Teâlâ kadar sevilmeye lâyık hiç kimse olmadığına, bu sıfatlar onda bulunduğu kadar hiç kimsede bulunmadığını anlar.

Gerek meleklerden, gerekse insanlardan eskilerin ve yenilerin bilgisinin, Allahın bilgisel yanında çok önemsiz olduğunu bilmeyen bir sağ duyu sahibi yoktur. Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz ancak ilimden pek az verildiniz» (İsrâ sûresi, âyet: 85). Hatta eğer bütün dünya bir araya gelip karuncadaki, yahut sıvrisinekteki, Allahın mükemmeliğini öğrenip ilim ve hikmetini tamamıyla anlamak isteseler, anlayamazlar. Bildikleri yalnız kendilerinde yaratılan ilim miktarından fazla değildir.

Nitekim âyet-i kerîmede: «Allah, insana yarattı ve ona ilim ve konuşmayı öğretti.» (Rahman sûresi, âyet: 3-4) buyurular. Bütün yaratıkların bilgisi sınırlıdır. Allahın bilgisi ise, sınırsızdır. Sınırlı ilim ile sınırsız ilim arasında ne münasebet vardır. Yaratıkların ilmi Allah'tandır. Hatta bütün âlem ondadır. Fakat Allah'ın ilmi yaratıklarından değildir. Kudrete bakarsan, o da sevgilidir.

Çünkü Hz. Ali şecaati sebebiyle, sevilir, Hz. Ömer idareci sebebiyle sevilir. İdare de bir nevi kudrettir.

Oysa bütün âlemin kudreti Allah Teâlâ'nın kudreti yanında önemsiz bir zerreden daha aşağıdır. Belki bütün âlem, Allahın kudret verdiği şeyleri yapmaktan acizdir. Zira onları, bir sıvrisinek onlardan bir şey aldığı zaman, Allahın kudreti olmadan onu geri alamayıp aciz kalacak şekilde yaratmıştır. Demek ki Allahın kudreti sonsuzdur. Yer, gök, insan, cin, hayvan ve bitkilerdeki kudret sonsuzdur. Yer, gök, insan, cin, hayvan ve bitkilerdeki kudret onun sonsuz kudretinin bir eseridir. Bunlardan başka daha nice sonsuz işlere kadir iken, kudret sebebiyle ondan başkasını sevmek nasıl caiz olur? Nihilizm ve bütün kusurlardan temiz ve uzak olma sıfatı ise, insana nasıl mümkün olur? Onun noksanlığı, herşeyden önce kuldür, varlığı kendi zatıyla değildir. Yarıktır, yaradana muhtaçtır. Bundan başka cahildir, kendi işini bilmiyor. Başka şeyleri bilmek nerede kaldı?! Onun beynindeki damarlardan birine bir şey olursa, deli olur ve ne olduğunu da bilmez.

Bazen onun ilkesi yanında dururken ondan haberi olmaz. Eğer onun acizliği ve cehaleti ne kadar olduğu hesaplanırsa, onun ilmi ve kudreti onlara göre küçü ve basit kalır. Siddik ve peygamber de olsa, bu böyledir. Demek ki, temiz ve münezzehe olan, Allahın zatıdır. Onun ilminin sınırı yoktur. Cehalet bulanıklığının onunla ilgisi yoktur. Kudreti öyle mükemmeldir ki, yedi kat gök ve yedi kat yer onun Kabası kudretindedir. Eğer yerleri ve gökleri tamamen yok etse, onun ululuğuna ve padişahlığına zerre kadar noksanlık gelmez ve bir anda yüzbin âlemi yaratmak dilesse, yaratabilir. Bununla beraber onun azameti bir zerre artmaz. Çünkü artış kabul etmez. Kusur ve noksanlıklar

dan temiz ve uzaktır. Yokluk onun zâtına ve sıfatına yol bulamaz. Belki onun hakkında noksanlık asla mümkün değildir.

O halde Allah Teâlâ'yı sevmeyip başka bir şeyi sevmek gayet cehaletten ibret gelir. Allah Teâlâ'yı, ilim, kudret, kemal ve tam nezihlik için sevmek, İhsan sebebiyle sevmekten daha üstün ve daha güzeldir. Zira İhsan sebebiyle olan sevgi, nimetin artması ve ekilmesiyle artar ve eksilir. Zat ve sıfatların kemalî sebebiyle olan sevgi istikrarlı olup ilâhî aşk her zaman kâmil olur.

Bunu niçin Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Beni en çok seven kulların, korku veya mevki için bana ibadet eden değil, sıfatlarının kemalî için ve rububiyetimin hakkına edâ etmek için ibadet edenlerdir.» Zeyar da: «Bana cennet ve cehennem için ibadet eden değil, sıfatlarının kemalî için rububiyetimin hakkına edâ için ibadet eden kul gereklidir. Eğer cennet ve cehennemi yaratmasaydım, ibadete lâyık olmaz mı idâmı buyurulmuştu.»

Beşinci sebep: Mücazalar arasındaki münasebet için olan sevgidir, denilmiştir. Bili ki, insanın da Allah Teâlâ ile münasebeti vardır: «Ey Habîbim de ki, rûh Rabbîmin içindedir (İsrâ sûresi, âyet: 85) âyetiyle; «Allah Teâlâ Ademî kendî sûretinde yaratmıştı» hadisi bu münasebete işaretler.

Gene: «Kullarım bana öyle yaklaşır ki, onların kulağı, gözü ve dil el olurum.» Kudsi hadisi de bu gerçeği bildirir.

Gene haberde gelmiştir ki, Cenab-ı Allah: «Ben hastalandım; halimi sormadın. Ey Mûsa!» Mûsa (a.s.): «Ya Rabbî, sen bütün âlemin İlahısın. Nasıl hastalanırsın?» deyince, Allah Teâlâ: «Benim filan kulum hastalandı. Eğer onun halini sorarsaydın, benim halimi sormuş gibi olurdu.» buyardı. Cenab-ı Allah ile Ademînin sûretinin münasebetini kitâben bağında bir miktar anlatmışık. Kalan hususları bu kitapta anlatmak enis olmaz. Zira insanlar bunu anlayamaz. Hatta birçok zeki insanlar bile bu yolda sürçüp hazası teşbih yönüne gidip bunun zahir sûretten başka olmadığımız iddia ettiler. Bazısı da hulûl ve itihad yönüne gittiler. Hulûl ve itihadın anlaşılması zaten hepsinden zordur.

Maksadımız, sevginin sebepleri tafsilâh olarak anlaşılınca, Allah'tan başka sevilmeye lâyık hiç kimse olmadığı ve başkasını sevmek cehalet olduğu anlaşılır. Burada kelimelerin ahmaklığı anlaşılır.

Çünkü derler ki: «Bir cinsin başka bir cinsî sevmesi mümkün değildir. Allah Teâlâ bizim cinsimiz olmayınca onu sevmek mümkün olmaz. O halde Allah'ı sevmek onun emrine itaat etmekten başka şeyle olmaz.» Bu zavallî ahmaklar sevgiden şehvetle ilgili olan sevgiden başka bir şey anlamamışlardır.

Mevelâ: Kadınlara olan sevgi cinsiyet şehvetinin icabı olduğunda gübhe yoktur. Ama anlattığımız Allah sevgisinden maksat manevî cemal ve kemaldir, sûretle ilgili aynı cinsten olma sevgisi, değil-

dir. Zira Peygamberleri sevenler, onların da kendileri gibi, yüzeri, gözleri, elleri ve ayakları olduğu için değildir. Belki onlarla manevî münasebetleri olduğu içindir. Çünkü onlar da, kendileri gibi diri, aklım, iradeli, konuşan, duyan ve gören kimselerdir.

Fakat bu sıfatlar, onlarda daha mükemmeldir. İşte bu münasebet, Allah Teâlâ ile insan arasında da vardır. Fakat sıfatlar arasındaki fark sınırsızdır. Kemâl mertebesi ne kadar yüksek olursa, o kadar sevginin kasıtlıya uğramadan kuvvetlenmesine sebep olur. Zaten herkes kulun bu merteye Allah ile münasebeti olduğunu kabul eder. Gerçi hiç kimse, münasebetin sırrını ve hakikatini: «Allah, Ademi kendi süretinde yarattı» hadîsinin haber verdiği şekilde layıkıyla anlayamaz.

ALLAHIN CEMALINI GÖRMEK KADAR LEZZETLİ BİR ŞEY YOKTUR

Bü ki, bütün müslümanlar, Allahın Cemalini görsenün her şeyden lezzetli olduğuna söylüyorlarsa da, onlara, şekli, rengi ve yönü olmayan bir şeyin cemalini görmenin lezzeti nasıldır? diye bu lezzetin gerçeği sorulursa, buna cevap veremezler. Fakat şeriat emri olduğu için inkâr edemezler. Ama işlerinden buna karşı şevk duymuyorlar. Zira bilinmeyen bir şeye karşı şevk duymak nasıl mümkün olur? Bu sırrın hakikatini bu kitapta anlatmak zor ise de, bir zevk işaretine onu biraz tarif edelim. Bü ki, Cemâlin lezzetini idrâk etmek dört asla maheldir:

Birincisi, kalbin rahata, Allah'ın marifetiyle olduğu bilinmelidir.

İkincisi, kalbeeki ilim ve marifet lezzetinin bedendeki mahsûlat (hâsîdîyenler) lezzetinden daha kuvvetli olduğu bilinmelidir.

Üçüncüsü, Allah'ın marifeti, kendisinden başka herşeyin marifetinden daha iyi ve daha lîyk olduğu bilinmelidir.

Dördüncüsü, görme lezzetinin marifet lezzetinden daha kuvvetli ve daha çok olduğu bilinmelidir. Bütün bunlar anlaşılınca, zarûri olarak Hakkın cemalini görmek her şeyden lezzetli ve güzel olduğu anlaşılır.

Birinci asıl: Kalbin rahata marifettedir ve marifetten kalbe lezzet hâsıl olur, denilmiştir. Bü ki, insanda yaratılan kuvvetlerin herbiri ayrı bir iş içindir. O kuvvetlerin arzuları, kendileri için yaratılışları işlerdir. Onun lezzet ve rahata, arzusu olan şeylerdeydir. Meselâ: Kırgınlık kuvveti, galebe ve intikam için yaratılmıştır. Demek ki kırgınlığın lezzeti, intikam almaktır. Duyuma görme ve başka kuvvetleri de buna kıyasla. Zira onların herbirinin bir lezzeti vardır ve o lezzetler birbirinden farklıdır. Meselâ dokunma lezzeti görme lezzetinden farklıdır. Bundan başka haddizatında kuvvet ve sayılığa da birbirinden farklıdır.

Meselâ: Gözün güzel yüzden aldığı lezzet, burnun güzel kokudan aldığı lezzetten daha kuvvetlidir. Bu şekilde insanın kalbinde de,

akıl veya nur denilen bir kuvvet yaratılmıştır. Bu kuvvet, marifet için ve hisle anlaşılmayan, meselâ görülmeyen ve iğitilmeyen şeyleri ölçmek için yaratılmıştır. Demek ki, akıl kuvvetinin tabiatı da onları ölçmek için yaratılmıştır. Lezzeti de onları anlayıp ayırd etmektedir.

Mesetâ: Akıl, bu âlemin sonradan yaratıldığına, bu âlemin, her şeyin muhtaç olduğu, düzenleyici, hikmet sahibi ve kudretli bir yapıcı olduğunu bilmek için, gene o kudretli yaratıcının diğer sıfatlarına ve yaratıklarındaki his ve hayale gelmeyen hikmetlerini ölçmek için yaratılmıştır. Bu akıl kuvvetiyle daha nice ince işleri ölçüp meydana çıkarmaktadır.

Meselâ: Konuşmak, yazı yazmak, hendese (geometri) ve daha nice nice ilimleri ihdas etmek gibi. Akıl kuvveti ki, bir kimseyi bunların bir kısmına bilmekle övse, zevinir, neçlenir. Bunları bilmez dese, üsülür. Kendi kemâlini bunları bilmekte sanar. **Meselâ:** Satranç oyuncusu bilen kimse, oynayanların yanında olursa, ona nekadâ söyleme dese ve şartlar ileri sürse, gene dayanamaz. O, aşağı ilmin lezzetiyle sabırsızlanır onunla övünür.

O halde Allahın sıfatı olan ilimden nasıl lezzet bulup övünmesin. Kemâl kadar insanın hocasına giden bir şey yoktur. Allah Teâlâ'nın sıfatıyla hasıl olan kemâlden daha büyük kemâl nasıl olur? Demek ki bu sâlden anlaşılır ki, beden ve bedendeki azaların nasıl olmasının kalbde marifetten lezzet ve rahat hasıl olur.

İkinci asıl: Kalbde olan marifet lezzeti, bederde olan mahsûsat (hissedilenler) ve şehvetlerin lezzetinden daha kuvvetlidir. Şu delil ile ki, satranç oynayan bütün gün yemek yemeyebilir. Ona, yemek ye, dese, satranç bırakıp yemek yemez. Bundan anlaşılıyor ki, satranç oynayıp galib olmak lezzeti, yemek lezzetinden daha fazladır. Çünkü satranç tercih etmesi bunu gösterir. Bir şeyde olan lezzetin daha kuvvetli olmasının alâmeti, ikinci bir şeyle bir araya geldiğinde onun tercih edilmesidir. Bu anlaşılınca, bil ki, fazla akıllı olan kimsenin üç kuvvetlerinin lezzeti daha fazla olur.

Akıllı bir kimseyi, badem helvası ile tavuk kızartması ve diğerleri yenip rehs olmak arasında mahayyer bırakmalar, zafer ve rehsliği seçip nefis yemeklerin lezzetinden vazgeçer. Ancak benöz öğrenilip kemâline ermemiş çocuklarla yaratılışında noksanlık olup akli az olan kimseler hariç. Kendisinde yemek arzusuyla diğer arzular yaratan kimsenin rehslik arzusunu öne almasından, onda mevki ve rehslik lezzetinin daha kuvvetli olduğunu anlar. Bunun gibi, ilmin de hesap (matematik) ilminden, yahut tıp ilminden, yahut şeriat ilminden veyahut bunlara benzer ilimlerden lezzet bulması daha kuvvetli olur. Eğer ilimde noksanlık olmazsa, ilim lezzetini diğer lezzetlerden önde tutar. Hatta bunu rehslik ve hükümetten (hükümetten) bile önde tutar. Ancak ilimde noksanlık olup onun lezzetini tam almamış olanlar müstesna.

O halde bundan anlaşılıyor ki, ilim ve marifet lezzeti diğer lezzetlerden üstündür. Ancak bu, noksan olmayan ve ilim arzusu olan

da diğer arzuları da olan kimseye göredir. Fakat çocuğun ceviz oynama lezzetini cinsel münasebet, yahut reislik lezzetinden üstün tutması, şübhesiz onun noksanlığındandır. Zira onda cinsel münasebet ve reislik lezzeti henüz vücut bulmamıştır. Çünkü bunlar vücut buldukları zaman, onları bütün arzularından önde tutar.

Üçüncü asıl: Allah Teâlâ'nın marifeti, diğer marifetlerden daha güzeldir. Çünkü haddizatında marifetin güzel olduğu malumdur. Bunun derecelerinin değişik olup basısı basısından güzel olduğunda da şüpheli yoktur. Malum (bilinen şey) ne kadar noksanlıktan münezzehtir olup daha üstün olursa, onun ilmi de o kadar güzeldir.

Meselâ: Satrancı kad etmek ilmi, onu oynamak ilminden daha güzeldir. Muhakeme, idare, hükümet ve vezirlik ilimleri; zirast, terzilik ilminden daha güzeldir. Şariat hükümlerinin ve inceliklerinin ilmi, astronomi, lügat ilimlerinden daha güzeldir. Vezirlik sırlarına bilmek, esnaflık sırlarına bilmekten daha güzeldir. Demek ki, malum (bilinen şey) ne kadar şereflidir olursa, ilmi de o kadar lezzetlidir.

O halde dikkat et, yer, gök ve bütün kâinatın yaratıcısından daha şereflidir, daha muazzam ve daha mükemmel bir zat var mıdır? Çünkü bütün Kemâl ve Cemalın yaratıcısı odur. Hiçbir padişahan, memleketinde hakimiyet ve idaresi, onun yerde, gökte dünya ve ahiretteki hakimiyet ve idaresi gibi olamaz. Ve Cenab-ı Allah gibi güzel ve mükemmel bir zat yoktur.

O halde, hiçbir şeyin cemalini görmek, Allahın cemalini görmek kadar lezzetli ve güzel olması mümkün değildir. Ve hiçbir memleketin (mülkün) sir ve incelikleri, Allahın mülkünün sir ve incelikleri gibi güzel ve iyi olamaz.

Demek ki, bundan anlaşılıyor ki, Allahın zat ve sıfatlarının marifeti diğer marifetlerden üstündür. Çünkü bu marifetin malumu (bilineni) diğer marifetlerden şereflidir ve üstündür. Hatta bu marifetten başka marifetlere üstün ve şereflidir demek bile hatadır. Zira Allahın marifetiyle karşılaştırıldığı zaman, hiçbir marifette şeref kalmaz ki, ondan daha şereflidir demeye yol olsun.

Arif-i bâliha (Arif) olan kimse, bu dünyada «genişliği gökleri ve yer kadare (Âl-i İmran sûresi, âyet: 133) olan cennettedir. Hatta göklerden ve yerden de geniştir. Zira bunların genişlik ve uzunluğunun sınırı vardır. Marifet meydanının ise asla sonu yoktur. Gök ve yerin ucu vardır. Fakat ariflerin seyrettikleri bahçesinin ucu yoktur. Marifet bahçesinin meyvaları kesintisiz ve devamdır. «Şakkam'ım yakındır (Hakka sûresi, âyet: 23) âyeti, marifet bahçesinin meyvasına işaretidir. Zira kişiye kendisinde olan şeyden daha yakın ne olur? Çekimcinin, kân ve hasedün marifet bahçesinde yeri yoktur. O bahçede ne kadar marifet ohil toplanırsa dârik, çekilmez, bil'âkis daha da geniştir.

Dördüncü asıl: Müşahede (görmek) lezzetli, marifet (bilmek) lezzetinden daha fazladır. Zira ilim için tasarılan şey iki çeşittir: Biri renk ve şekil gibi hayale gelen şeylerdir. Diğer, aklın tasavvur ettiği,

fakat his ve hayale gelmeyen şeylerdir, Allahın sıfatları böyledir. Hatta senin sıfatlarından bazıları da hayale gelen şeyler değildir. Kusret, ilim ve irade gibi. Bunların keyfiyeti olmadığı için hayale gelmezler, fakat akıl bunları anlar. Hayale gelen herşeyin idraki iki derecedir:

Birincisi, bir şeyin hayale gelmesi, onu görmek mertebesinde olan idraktır. Bu eksiktir.

İkincisi de bilfiil görülmek sûretiyle olan idraktır. Bu, daha mükemmeldir.

O halde sevgiliyi görmekteki lezzet, hayaldaki lezzetten daha yüksektir. Bu da görülen sûretin hayal edilen sûretin başkası olup ondan daha güzel olduğu için değildir. Çünkü bu sûret onun aynıdır. Belki ondan daha açık olduğu içindir.

Nitekim kuşluk vaktinde güneşi görmenin lezzeti, doğarken olan görmemenin lezzetinden daha fazladır. Bu da doğarken ayrı bir şekilde ve kuşluk vaktinde ayrı bir şekilde olduğu için değildir. Belki kuşluk vaktinde daha açık ve parlak olduğu içindir. Bunun gibi hayale gelmeyip yalnız akla ulaşılan şey de iki derecedir:

Birincisine marifet denir. Ötesinde bir derece daha vardır ki, ona müşahede denir. Müşahede derecesinin, marifetin yanında açıklığı, zahir göden, hayalin yanındaki açıklığı gibidir. Ve nitekim gözkapağı, görmeye manidir, fakat hayal etmeye mani değildir. Göz kapağı kalkmadan görmek mümkün değildir. Bunun gibi, insanların, su ve topraktan meydana gelen bedene alâkası ve dünya arzularıyla ilgilenmesi müşahedeye mani olup marifete mani değildir. Bedene olan alâka ve arzularla ilgilenme kalkmadan Allahın cemâlini görmek mümkün değildir.

Bunun için Allah Teâlâ Mûsa (a.s.) ya: «Bu dünyada beni görmezsin.» buyurdu. O halde müşahede tam ve mükemmel olunca, onun lezzeti daha fazla olur. Tıpkı zahir görünün lezzeti hayalden fazla olduğu gibi. Hakikat şudur ki, Allahın Cemâlini görmek dünyada olan marifettir. Ancak öbür dünyada başka bir sâta ve şekle girilmesiyle görülebilir ve eski hall ortadan kalkar. Nitekim nutfе (meni) çöki halden çıkıp insan olur ve hurma tohumu kemâle erişip yüksek ağaç olur.

O halde bu değişiklik ile marifet gayet açık ve aydınlık olduğu için ona müşahede denir. Zira müşahede idraktan kemalinden ibarettir. Bu marifetten sonra hasıl olan idrak da marifetin kemalidir. Bunun için bu dünyada marifet yön ve mahâl istemediği gibi müşahede de yön ve mahâl istemez. Demek ki, müşahadenin tohumu marifettir. Marifeti olmayan herkes ebedî olarak müşahadeden ayrı kalır. Tıpkı tohumu olmayanın ekini olmayaacağı gibi. Marifeti mükemmel olanın müşahadesi de mükemmel olur.

O halde herkesin müşahede ve müşahadenin lezzetinde eşit olduğunu sanma. Belki herkesin müşahadesi ve lezzeti marifet miktarı kadar olur.

Hadis-i şerifte: «Allah Teâlâ insanlara umumî olarak Hz. Ebûbekir'e de, hususî olarak tecellî ederek, buyurulmaktadır. Bu, yalnız Ebû Bekir'in müşahedesi olup başkasının olmadığı anlamında değildir. Belki Ebu Bekir'in müşahede ettiğini, başkaları, müşahade etmez. O müşahade ona mahsustur, demektir. Çünkü o müşahadenin tohumu, başkasının ulaşamadığı bir marifettir.

O halde Hz. Ebu Bekir'in üstünlüğü namaz ve orucunun çokluğu ile değildir. Belki kalbinde bulunan bir sır içindir. O da müşahadenin tohumu olan bir çeşit marifet sırrıdır ve onun semeresi de kendisine mahsustur. O halde Allah Teâlâ'nın zata bir olduğu halde insanların onun cemâlini görmedeki değişik dereceleri, bir şeyin birkaç aynada değişik şekilde görünmesi gibidir ki, bazı küçük, bazı büyük, bazı aydınlık, bazı karanlık, bazı eğri, ve bazı doğru görünür. Eğrilik böyle bir dereceye varır ki, güzel süreti çirkin görünür. Güzel sürette güzellik değil, çirkinlik görünür. Kalb aynasının lezzet ve rahatlık bulduğu şeyler, ona oza ve güzelliği verir.

Peygamberlerin, âlimlerin muhib ve mütekkilerin kavuştuıkları lezzete, herkesin kavuşacağını sanma. Ama Allah sevgisinin galib olduğu arif ile arif olmayan arasındaki fark, yalnız lezzette olur, müşahadede olmaz. Çünkü ikisi de aynı görür. Zira tohum marifettir, marifet ise, her ikisinde de eşittir. Ancak onlar şu iki kimseye benzer ki, güzellerin nuru, görmesi aynı olup güzel bir sürete bakarlardı. Ancak onların biri aşiktir, diğeri aşık değildir. Mühakkak aşkın lezzeti fazla olur. İkisi de aşık olursa, aşkı fazla olanın lezzeti de fazla olur.

O halde tam saadet olan müşahedeye marifet kâfi değildir. Belki Allah sevgisi de gereklidir. Allah sevgisi de kalbi, dünya sevgisinden temizlemekle olur. Kalbin dünya sevgisinden temizlenmesi ise zühed ve takvadan başka bir şeyle olmaz. O halde arif ve zahid olan kimse için lezzeti daha mükemmel olur.

MARİFET VE MÜŞAHİDE LEZZETİ

Eğer, görme lezzeti, marifet lezzeti cinsinden ise, tam bir lezzet değildir diye sorarsan, şu söz marifetten habersizliğin neticesidir. Çünkü eğer marifetten haberdar olsaydın elbette onun lezzetini görürdün. Fakat bil ki bir kitaptan birkaç deyim ve metin tahsil ettin sanıp onun adına marifet koyuyorsun. Bil ki bundan hiçbir zaman marifet lezzetini bulamazsın. Nitekim tartaraya badem helvası adına verisen, onu yemekle, helva lezzetini bulamazsın. Ama hakiki marifetin zevkini tattırıp olan kimse, onda böyle bir lezzet bulur ki, eğer ona bu dünyada cennette yaşamasını arzetseler, marifeti cennetten daha çok sever ve ona değişmez. Nitekim akıllı kimse saltanat lezzetini mide ve boğaz lezzetinden üstün tutar. Fakat marifet lezzeti ne kadar büyük ise de, müşahade lezzeti yanında bir şey değildir.

Bu meriteye ancak misal getirmekte anlşılır. Meselâ: Bir aşığa farzet ki, şbâhın alaca karanlığında ve aşkı zayıf olup şehveti noksan iken, sevgilisine bakıyor ve bu anda onun kaftanı içinde akrep-ler ve arılar olup onu ısırır ve incitirler ve başka bir ışık ile de meşgul olup, yahut bir şeyden korkuyor ve ihtiyatî tedbir alıyor ise, şüphesiz bu halde onun lezzeti zayıf olur.

Sonra birden güneş parlayıp âlemi tamamıyla aydınlatsa ve aştın aşkı ve ıstâba tam olup kalbinden korku ve ihtiyat kalksa ve o akrep ve arıların yara ve zahmetinden kurtulsa, şüphesiz onun lezzeti daha büyük olur ve öncelik lezzetle bu lezzetin münasebeti kalmaz. Arif olanların hali de böyledir. Karanlık dediğimiz bu dünyada olan marifetin zayıflığına misaldir. Sanık perdenin arkasından bakılmaktadır. Aşk ve sevginin zayıflığı, insanların bu dünyada olan noksanlığından ibarettir.

Çünkü aşk henüz kemale erişmemiştir. Akrep ve arı dediğimiz dünya şehvetleri ve dünyada olan gam, keder, sıkıntı ve acıların misalidir. Çünkü bunların hepsi marifetin lezzetini bozar. Korku ve meşgale; geçinme endişesine misaldir ki, bunların tamamı dümlü zail olur ve aşk ve sevgi kuvvetlenir, müşahede tamam olur. Gizlilik aşkâ-roye tebeddül eder ve dünya meşgalâsının gam ve kederi biter. Bunun için bu lezzet, marifetten fazla olmasa da gayet mükemmel olur. Aşk olan kimse için yemek yemenin lezzetiyle onun kokusunun lezzeti arasında münasebet olmadığı gibi, marifet lezzetiyle müşahede lezzeti arasında da münasebet yoktur.

MÜŞAHEDENİN ESASI

Eğer, marifet kalb ile görme ise, müşahede de göze olur. O halde marifet nasıl müşahede olur? diye sorarsın, deriz ki, müşahedeye görme denilmesi, müşahedenin göze olmasından değildir. Belki marifet kemâle eriştiği içindir. Eğer görmek ve müşahede alında yaratılış-ıydı, gene müşahede olurdu.

O halde müşahedeyi göze tahsis etmek ilzumsuz bir şeydir. Belki görme kelimesi şeriatte geçtiği zaman zahîr göz akla geldiği için, ahirette de zahîr gözün oradan nasîbî olduğuna inanmak gerekir. Şunu da bil ki ahiret gözü zahîr gözü gibi değildir. Çünkü zahîr gözün yöre (cihete) ihtiyacı vardır. Yöresiz (cihetsiz) güremez. Ahiret gözünün yöre (cihete) ihtiyacı olmaz. Cahil olan kimseye bundan bahsetmek doğru olmaz. Zira bu, cahilin kuvvet ve kudretinin erişebileceği bir derece değildir.

Zira ustalık maymun işi değildir. Yalnız Fıkıh, Hadis ve Tefsir ilimlerini öğrenmek sikuntası çekenler de bu manada cahildirler, bu husus onların da işi değildir. Hatta Kelâm ilmini öğrenmek sikuntası-

na çökenler de bu manada cahildirler. Kelâm âlmleri, cahillerin itikadının belâçisidir. Neye inanmış ise, deliller onu o itikat üzere korur ve bid'atçıların şerrini ondan defeder. Bu hususları, Cedel (münaza-ra) yoluyla öğrenirler. Ama öbür marifet veilliktir ve onun ehli başka bir gruptur. Bu sözler bu kitaba uygun olmadığı için, bu kadarıyla yetinmek daha iyi olur.

MARİFET LEZZETLERİNİ ELDE ETMEK

Eğer denirse ki: «Marifet lezzeti yanında cennetin lezzetleri unutulur denildi. Bir lezzetin yanında cennet lezzetlerinin unutulması hiç akla uygun değildir. Her ne kadar bu hususta çok sözler söylenmiş ise de; fakat bu lezzet müyyesser olmasa da bari ona inanabilmek için çare nedir?» deriz ki, bu itikada tahsil etmenin çaresi dört şeydir:

BİRİNCİSİ: Bu hususta söylenen sözleri iyice düşünmelidir. Ancak böylece o sözlerin manası anlaşılır ve kalbe tesir eder. Çünkü bir defa kulağa ulaşan söz kalbe karar kalmaz.

İKİNCİSİ: İnsanın lezzet ve şehvet sıfatları tedrici olarak yaratılmıştır, birden yaratılmamıştır. İlk önce çocuklarda yemek, içmek arzusu yaratılmıştır. İnsan çocukluk devresinde yemek ve içmekten başka bir şey bilmez. Yedi yaşına gelince, onda, oyun ve eğlence arzuları da belirmeye başlar. Bazen yemeği bırakıp oyunla meşgul olur. On yaşına gelince onda güzel giyinmek arzuları meydana gelir. Hatta öyle bir dereceye gelir ki, güzel giyinmek için oyun ve eğlenceden de el çeker. Onbeş yaşına gelince, onda kadın arzusu meydana gelir. Bütün arzularını kadın için bırakır. Yirmi yaşına gelince, onda reislik, övünmek, mevki ve makam arzusu meydana gelir. Dünya lezzetlerinin son derecesi budur.

Nitekim Kur'an-ı Kerimde: «Dünya hayatı ancak oyun, oyalanma, süslenmek, birbirinize övünmek ve mal ve evlât bakımından birbirinizden üstün olmaya arzulanaktır.» (Hadid sûresi, âyet: 20) buyruldu. Bütün bunlardan geçip uzlet yönünü tutar da dünya sevgisi onun batınını besler kalbini hasta yapmazsa, onda âlemin ve âlemin yaratıcısının marifeti ve melekût âleminin sırları açılmaya başlar.

Bu anlatılan lezzetler, reislik, lezzeti karşısında kaldığı gibi, marifet lezzeti yanında diğer lezzetler de basit kalır. Hatta cennet nimetlerinin lezzeti bile basit kalır. Zira cennet lezzeti yalnız mide, ferç ve göze lezzetinden fazla bir şey değildir.

Mevki: Bahçeleri seyredip nefis yemekler yemek, yeşillik ve akar suya bakmak ve yüksek kıyıklarda yaşamak lezzetleri, bu dünyada da reislik, lüâ ve emirlik lezzeti yanında aşağı ve basit düşer, marifet lezzeti yanında basit olması nerde kaldı? Zira bazı rahipler vardı ki, mevki ve makam ve hüsnü kabul için mağarasını kendine rindan yapar ve her gün bir nohut miktarından fazla yemezdi. Demek o rahib

mevki, makam lezzetini cennet lezzeti üzerine tercih eder. Zira cennet lezzeti, mide, ferç ve göz lezzetinden ibarettir. Demek ki, bütün lezzetlerin yanında basit kaldığı mevki makam lezzeti de, marifet lezzeti yanında küçük ve önemsiz kalır. Bu lezzetlere kavuşmamış insan da, inanmalıdır. Ama çocuklar mevki, makam lezzetini bilmedikleri için buna inanmazlar. Onlara reislik lezzetini anlatmak istersen de anlatamazsın. Sen bu mertebeyi çocuğa anlatmaktan acısız olduğun gibi, senin körlüğün yüzünden arifler de bunu sana anlatmaktan acısızdır. Fakat eğer az bir anlayış ve idrâkin olup düşünsen, bu işler sana gizli kalmaz.

Üçüncüsü: Ariflerin hâllerine bakıp onların sırlarını dinlemektir. Zira erkekligi olmayanlar, cinsi münasebetin şehvet ve lezzetinden haberleri yok ise de, başkalarının bütün varlıklarını cinsel münasebet yolunda harcadıklarını ve bunun için sonsuz çabalar sarfettiklerini görürse, bunların, kendilerinde bulunmayan lezzet ve şehvete şahid olduklarına inanırlar. Rabia-ı Adeviyye bir hanımdır. Onun yanında cennetten bahsettiklerinde, önce ev sahibi, ondan sonra ev kadınıdır dedi.

Ebû Süleyman-ı Darani der ki: «Allah Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki, cehennem korkusu ve cennet ümidi onları zikir ve fikirden alıkoymaz. Dünya onları nasil alıkoymaz.» Marûfî Kerhî'nin dostlarından biri ona dedi ki: «Bize anlatın, sizi bu kadar dünya insanlarından uzaklaştırıp yalnızlık, uzlet, laâz ve ihâdetle meşgûl ettiren nedir? Ölüm korkusu mudur? Kabir korkusu mudur, yahut cehennem korkusu mudur veyahut cennet ümidi midir?»

Marûfî Kerhî dedi ki: «Bunların hiçbirisi değildir. Bütün kulların padişahın sevgi ve dostluğu için çabıyorsa, bütün bunları unutsun ve eğer senin kalbinde biraz onun marifeti hâsıl olup aranızda bir nevi dostluk meydana gelirse, bunların hepsinden utanırsın.»

Elçir-i Hafî'yi rüyada görüp Ebû Nasr Tamar ile Abdulvehhab-ı Verrak'ın hâlini sordular. Elçir: «Şimdi onları cennette gördüm, cennet yemeğini yiyorlardı.» dedi. «Ya sen ne hâldesin?» dediler. Elçir: «Allah Teâlâ benim cennetin yiyecek ve içeceklerine râğbet etmediğimi bildiği için bana cemâlini görmeyi ihâsan etti.» dedi.

Ali bin Muvaffak der ki: «Rüyamda cenneti gördüm. İçinde çok insanlar vardı, yemek yiyorlardı. Melekler cennetin nefis yemeklerini onların ağzına koyuyorlardı. Kadüs çevresinde bir kimse gördüm, dehaşet ve hayret içinde hakıyordu. Cennet meleklerinden olan Sadvan'a bu kimdir? diye sordum.» Dedi ki: «Bu Marûfî Kerhî'dir. O ihâdeti cehennem korkusundan ve cennet ümidiyle yapmazdı. Onun için Allah Teâlâ ona kendi cemâlini göstermekle ona ziyâdet vermiştir.»

Ebû Süleyman-ı Darani der ki: «Bugün kendi nefsiyle meşgûl olan, yarın da kendi nefsiyle meşgûl olur. Bugün Allah Teâlâ ile meşgûl olan, yarın da onunla meşgûl olur.»

Yahya bin Munz der ki: «Bir gece Bayezid'in, yatıp namazından sahaha kadar öğretilmiş üslerine oturup derhşet ve hayret içinde baktığını ve sonunda uzun bir secede yaptığını gördüm. Başını secededen kaldırdıktan sonra dedi ki: "Ya Rabbi, bazı insanlar seni aradılar, onlara kerâmet verdin. Hatâ ile ki, su üzerinde yürüdüler ve havada uçtular. Ben bundan sana sığınıyorum. Bazı insanlara yeryürünün hazinelerini verdin ve bazı insanlara da nice günlük mesafeyi tay etmek (bir anda geçmek) hâletini verdin. Onlarda bu sebeble senden hoşnud oldular. Ben bundan da sana sığınırım." Sonra geri dönüp beni görünce, ey Yahya, burada mısın? dedi. Ben de, evet efendim, dedim. Ne zamandan beri? dedi. "Çoktan beri buradayım. Lâtuf edip bu hâlleri bana anlattın" dedim. Bayezid: "Sana söylenmesi olâz olan şeyi anlatabayım" dedi ve: "Beni yukarı ve aşağı melekûta götürüp gezdirdiler. Bütün Arş Kürsî ve cennetleri gösterdiler. Bunlardan ne istersen, verelim dediler. Ben, bunlardan hiçbir şeyi istemiyorum, dedim." Allah Teâlâ: "Sen benim gerçek kulumsun" buyurdu.»

Ebû Tûrab-ı Nakşibendî'nin bir müridi vardı. Kendi haline çok iştişrak edenlerdendi. (Düşünenlerdendi). Bir kere Ebû Tûrab ona dedi ki, bir defa Bayezid'i görünen iyi olur. Mürid: «Ben kendi hâlimle meygülüm. Bayezid'i görecek zamanım yoktur.» dedi. Ebû Tûrab bu hususu defalarca müride teklif etti. Aldırmadı. «Ben Bayezid'in Allah'tan görüyorum. Bayezid'i neyleyim?» dedi.

Ebû Tûrab: «Bir defa Bayezid'i görünen, yetmiş defa Allah'ı görmenden daha iyidir.» dedi. Mürid, hayret edip bu nasıl olur? dedi.

Ebû Tûrab: «Şen Allah'ı kendi miktarınca görürsün, sana o kadar zâhir olur. Onu Bayezid yanında Bayezid miktarınca görürsün.» dedi. Mürid anladı ve kalkın beraber gidelim dedi. Bayezid'in bulunduğu yere vardılar. Bayezid ağaçlar arasında oturuyordu. Onu görmek için bir yüksek yere çıktılar. Sirtında deve yününden yapılmış bir kürk olduğu hâlde ağaçlar arasından dışarı çıktı. Mürid onu görünce bir çığlık atıp can verdi. Ebû Tûrab, Bayezid onu bir bakışla öldürdü, dedi.

Bayezid: «Hayir, o sadık bir mürid idi. Onun açılmayan bir sırrı vardı. Bizi görmesiyle e ser birden açıldı. Kendisi henüz tayif idi, buna dayanamayıp öldü.» dedi. Bayezid dedi ki: «Eğer İbrahim (a.s.) in dostluğunu, Mûsa'nın (a.s.) muâbecatını ve İsa'nın (a.s.) ruhanîyetini sana verseler, gene Allah'tan müstesillî olma (vazgeçme) çünkü bunların ötesinde de nice işler vardır.»

Bayezid'in bir müzekki, yâni şahidlerin âdili olup olmadıkları işine bakan dostu vardı. Bir gün Bayezid'e dedi ki, otuz yıldır, geceleri namaz kılanım ve gündüzleri oruç tutarım. Fakat sizin bahsettiğiniz şeylerin hiçbirini bana görünmüyor. Bayezid: «Eğer üçyüz yıl daha ibâdet edersen, gene bir şey görmeyişin.» dedi. «Niçin?» dedi. Bayezid: «Çünkü sen kendi varlığını perdelenmişsin (kendini beğeniyorsun)» dedi. «Peki, ya bunun çaresi nedir?» dedi.

Bayezid: «Çaresini yapamazsın.» dedi. O kimse ısrar etti. Bayezid: «Şimdi bir yere gidip sakalını kestir, elbiseni çıkar, sırtına bir bez

al, onunla örtün ve boynuna bir torba çevir az, çarşıya git ve benim enseme bir tokat vuran çocuğa bir ceviz veririm diye çağır. Bu şekli-
de kadının kapısına git, şahidlerin hazuruna çık.» O kimse, Sübha-
nallah! Neler söylüyorsun, dedi.

Bayezid: «Bu sözünle şirkettmiş oldun (Allah'a ortak koştu) çünki kendini ta'zim için Sübhanallah dedin.» O kimse, başka bir çare söyli, bunu yapamam, dedi. Bayezid, birinci çare budur dedi. O kimse, bunu yapamam dedi. Bayezid, sana yapamayacağım söylemiş-tim. Bayezid'in ona bu sözü söylemesinin sebebi, o kimsenin kibir ve makam ile meğül olup bu sebepten perdelediği (bir şeyi görmediği) ve bunun çaresi de ancak bu olduğu içindi.

Hâdîste gelmiştir ki: İsa'ya (a.s.) vahiy geldi ki, bir kalun kal-bine nazar edersen, ona ne dünya sevgisini, ne de âhiret sevgisini koy-mam. Yalnız kendi sevgini koyarım ve o sevgiyi de ben korurum.» İbrahim Edhem: «Ya Rabbi, bana İhsan buyurduğün sevgin ve zikri-nin ünsiyeti yanında senin cennetin bir sıvrisinek kanadı kadar kıymet vermediğini bilirsin.»

Rabia'ya, Resûlullah'ı nasıl seviyorsun? dediler. Rabia: «Ona olan sevgim gayet aşılandı. Ancak Hakkan (Allah'ın) sevgisi beni mah-lukların (yaratıkların) sevgisinden meğül etti.» dedi.

İsa'ya (a.s.) amellerin hangisi üstündür? diye sordular. Buyur-du ki: «Allah sevgisi ve kazaya (Allah'ın hükmüne) rıza göstermek, bütün amellerden üstündür.» Hâlıkta, böyle haber ve hikâyeler çoktur. Bu anlattığımız Peygamberlerin ve velilerin hâllerinden kesinlikle an-lanılıyor ki, Allah Teâlâ'nın marifet ve sevgisinin lezzeti, cennetin lez-zetinden daha üstündür. O hâlde bu hususta düşünmelisin.

ALLAH TEÂLÂ'NIN MARİFETİNİN GİZLİ OLMASININ ŞEBEBİ

Bil ki, bir şeyin marifetinin (bilinmesinin) zorluğu iki sebepten-dir: Birincisi: O şeyin gizli ve örtülü olup açık olmamasıdır. İkincisi: Çok parlak olduğu için kalbler onu anlayamaz. Allah Teâlâ'nın marifeti gibi, Allah Teâlâ'nın marifetinin açık olması şununda anlaşılır ki, bir kimse yanlış bir yanlış, yahut dâhilmiş bir elbiseyi görürse, muhakkak kâtibin ve terzinin bilgili, kudretli, irâdeli ve canlı olduk-larını açıklıkla anlar. Zira onların yaptığı iş, bu sıfatların mevcut ol-masını öyle açıklıkla gerektirir ki, bu sıfatlar zarûri olarak anlaşılır. Eğer Allah Teâlâ bütün kâinatta yalnız bir kuş veya bir ot yaratmış-tı, bunlara bakan herkes, zarûri olarak Allah'ın kudretinin kemâlini ve azâmetinin celâlini anlardı.

Bunların Allah'a delâleti, yazının kâsbe olan delâletinden daha açık olurdu. Fakat gök, yer, hayvanlar, bitkiler, ağaçlar, taşlar ve var olan her yaratık ve akla, hayale gelenlerin hepsi Allah'ın celâli ve azâmetine aynı yön ve cihetten delâlet ederler. Aynı yöndeki delâle-

rîn çokluğundan ve medfûlûn, (delâlet edilen) gâyet açık ve parlak olmasından örtülü olmuştur.

Ama eğer hepsi aynı yönde olmayıp bazısı Allah'ın işi olup ve bazısı olmasaydı, delâlet daha açık olurdu. Bütün deliller bir sıfat ve bir cihet üzere olunca delâlet kapalı oldu. Bu, şuna benzer ki, kâinatta güneşten daha parlak yok ise, eğer güneş akşamları batmasaydı yahut herhangi bir engel onun ışığına perde olmasaydı, hiç kimse yer-yüzünde ışık olduğuna bilmeydi. Zîrâ beyaz, kırmızı, siyah, yeşil ve bütün renklerin ve şekillerin olmadığını sanırdı. O hâlde ışığın renklerden ayrı bir şey olduğu gecelerden ve geceler de, bir engel bulunduğu zaman renklerin görünmemesiyle anlaşılır.

Demek ki, o hâlde güneş ışığının var olduğu, onun zeddi olan gece ve gölge ile meydana gelen karanlıkla bilinir. Bunun gibi, eğer (hâşâ) Allah'ın aradan çekilmesi veya yok olması mümkün olsaydı, yer ve gök birbirine çarpıp yok olurdular zarûri olarak bilinirdi. Fakat bütün eyya beraber şahidlik yaptığı için ve bu şahidlik çok açık olduğu için, Allah'ın marifeti (bilinmesi) örtülü olmuştur.

Diğer bir sebep de, insan, çocukluk çağından beri henüz şahidlik cihetini ve delâlet keyfiyetini idrâk edemeyen, gözü kâinatın bu nizâm ve intizamına alışır ve âfîet hâsıl olur. Daha sonra idrâk kuvveti hâsıl olunca da âfîet edip uyanmaz. Ancak gârib bir hayvan görünce, düşünmekten ve gayrı ihtiyarı «Sâbbhanallah» kelimesi diline gelir. O anda o gârib hayvana âfîet ve alışkanlık olmadığı için, onun şahidliği kalbine te'sir eder.

Demek ki, gözü ve basireti zayıf olmayan kimse, var olan herşeyi yer ve gök hareketi bakımından değil, belki Allah'ın işi olması bakımından görür. Nitekim yazıya, kâğıt ve mürekkebi cihetinden bakılmaz. Ancak bu işin erbabi olmayanlar bu cihetten bakabilirler. Yazının erbabe olanlar, nazım, tertip, yahut onun yazan cihetinden bakılır. Hâli böyle olunca kim neye bakarsa onda Allah Teâlâ'yı görür.

Zîrâ onun işi olmayan hiçbir şey yoktur. Bütün âlem onun işidir. Eğer Allah Teâlâ'dan olmayan, onun sebebiyle vücut bulmayan bir şey bulmak için bin yıl araştırma yapsan, bir şey bulamazsın. Âlemden herşey, İnan-ı hâl denen açık bir dil ile çağırıp Allah Teâlâ'nın kudretinin kemâline ve azâmetinin celâline şahidlik yaparlar. Âlemden Allah Teâlâ'nın kudretinin kemâlinde ve azâmetinin celâlinde daha açık anlaşılacak bir gerçek yoktur. Fakat insanların bunu anlamaları iclisliklerinden ve zayıflıklarındandır.

ALLAH'IN SEVGİSİNİN ÇARESİ

Bil ki, sevginin en yüksek makam ve derece olduğuna bilince, onun çaresini bilmek de önemlidir. Bu nedenle bil ki, bir gülsile âşık olmak isteyen ondan başka ne varsa herşeyden yüz çevirip devamlı ona bakmalıdır. Onun yüzünü görüp de elini, ayağını ve saçını görmeyince, —oyya bunlarda da güzellik ve lâtafet vardır— onları da görmeye

çalışır. Böylece her türlü güzelliği gördükçe, meyli ve sevgisi artar. Buna devam edince az veya çok kendisinde sevgi meydana gelir. Allah Teâlâ'nın sevgisi de böyledir.

Onun birinci şartı, dünyeden yüz çevirip, kalbini dünya sevgisinden temizlemektir. Zira Allah Teâlâ'dan başkasının sevgisi, onun sevgisine mânidir. Kalbi Allah'ın gayrisinden temizlemek, toprağı diken-den, çalıdan temizlemek gibidir. Kalbi Allah'ın gayrisinden temizledikten sonra onun marifetini aramalıdır. Zira Allah'tı sevmeyen onu tanımadığı içindir. Çünkü Allah Teâlâ'nın cemâli ve kemâli tabiatıyla sevgilidir. Onları bildikten sonra sevmemek imkânsızdır. Hatta bir kimse Seditî (Ebû Bekir'i) ve Faruk'u (Ömer'i) tanıyıp onların vasıf ve hareketlerini bildikten sonra onları sevmemek elinden gelmez. Zira onların güzel vasıfları ve menkıbeleri tabiatıyla sevilir.

Allah'ın marifetini tahakkük etmek, tohum ekmek gibidir. Sonra devamlı olarak zikirle meşgul olmak, o tohumu sulamak gibidir. Çünkü bir kimse bir kimseyi çok sevip onu anarsa, muhakkak onunla ünsiyet hâsıl olur.

Bundan sonra bil ki, hiçbir mü'min sevginin aslından boş değildir. Fakat sevgideki değişiklik üç sebepten ileri gelir: Birincisi, dünya sevgisidir. Zira sevgilisinden başka bir şeyi seven, muhakkak sevgilisine olan sevgisi noksan olur. İkincisi, marifettir.

Meselâ: Câhiller de İmam Şafî ve İmam Ebû Hanefî'yi severler. Çünkü herkes onların ilimdeki kemâlini bilir. Fakat onların bazı ilimlerinin tafsilâtına bölen fakih (fıkıh ilimi) onları câhillerden daha çok sever. Çünkü onları daha iyi tanır. Onların bütün ilimlerinden ve hâllerinden haberdar olan Ebû Yusuf ve Müzenî gibi Şe'el talebeleri ise, onları herkesten ziyâde severler. Bu itibarla Allah'a marifet (bilgi) çok olanın, ona sevgisi de çok olur. Üçüncüsü, kendileriyle ünsiyet hâsıl olan zikir ve ibâdettir.

Demek ki, farklılık bu üç sebepten ileri gelir. Ama Allah'a sevgisi hiç olmayan kimse, Allah'ı hiç tanımamıştır. Görünen güzel sûret tabiatıyla sevildiği gibi, mânevî sûreti de tabiatıyla sevilir. Demek ki, sevgi marifetin (bilginin) semeresidir. Marifetin kemâlini (tam bilgiyi) elde etmenin iki yolu vardır.

Birincisi, tasavvufçuların yoludur. Bu, mücadele ve devamlı zikirle kalbi temizlemektir. Şöyle ki, Allah'dan başka herşeyi unuttur. Bu mertibe hâsıl olduktan sonra onun üç ilminde bazı hâller mahur etmeye başlar. O hâllerle Allah Teâlâ'nın celâli ve azâmîti aydınlanır ve apaçık görünmüş gibi olur. Bu kimse, avlamak için tuzak kurarsa benzer. Bazen o tuzığa bir şey düşmez. Bazen bir fare düşer. Bazen de kartal düşer. Bu hususta şans ve ezeli takdirat bakımından büyük farklar vardır.

İkincisi, marifet ilmini öğrenmektir. Kelâm ve diğer ilimleri öğrenmek değildir. Marifet ilminin başlangıcı tafekkür kısmında işareti ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ'nın acalıp işlerini görmektir. Buna da geçip onun zâtının celâli ve cemâlini tafekkür etmektir. Böylece isim

ve sıfatların hakikatleri ona açılıp malûm olur. Bu, öğrenilmesi kolay olmayan uzun bir ilimdir. Ancak tabiatıyla zeki olanların, ârif bir sadak vasıtasıyla bu mertebeye erişmeleri mümkündür. Ama ahmak gibi değildir. Ve o, bu mertebeye kavuşamaz. Bu, tuzak kurmak gibi değildir ki, ay düşeyibilsin ve de düşmeyebilsin. Belki bu ticaret ve girant gibidir. Ve bu şuna benzer ki, biri erkek, biri dişi iki koyuna olup doğurup çoğalmak için bunları çiftleştirir.

Şüphesiz Allah'tan bir âfet olmasa, bundan mal artar. Marifet-ten başka bir yol ile Allah'ın sevgisini aramak imkânsızdır. Bu iki yoldan başka bir şeyle marifeti arayan, ona kavuşması mümkün değildir. Kalbinde Allah Teâlâ'nın sevgisi olmadan âhiret saadetine erişmek isteyen, bütöl bir hayâl peşindedir. Zââ âhiret, Allah'a kavuşmaktan başka bir şey değildir. Bir şeyi daha önce sevip de, fakat aradaki engeller yüzünden ona kavuşamayan ve onun zevk ve arzusuyla zaman geçiren kimse, aradaki engellerin kalkmasıyla ona kavuşmakla büyük lezzete kavuşup saadete erişir. Eğer sevmemiş olsa hiç lezzet bulmaz. Az sevmiş ise, az lezzet bulur.

O hâlde saadete kavuşmak sevgi ve aşk miktarınca olur. Eğer —Allah korusun— kalbinde Allah Teâlâ'nın buğu olsa, yahut Allah Teâlâ'ya sad olan şeylerle aşına olup onlarla yakınlık tutmuş olsa, âhrette göreceği şey, lezzet ve sevginin zıddı olduğu için, nice türlü azap ve acıya düşüp helâk olur. Başkalarının mutlu olduğu şeylerle kendisi mutsuz olur. Bu, şu çöpeye benzer ki, attarlar (güzel koku satanlar) çarşısından geçerken düşüp bayılıyor. Onu ayılmak için, yüzüne misk ve gülşuyu serperler, fayda vermez. O sırada daha önce çöçü- lük yapmış olan büriâl oraya gelir. Bu hâli görünce biraz insan pisli- ğini getirip onun burnuna sürer. O kimse derhal ayılıp aklı başına gelir ve: «Oh! İşte şimdi rahatlık veren koku buldum.» der. Günah lezzetleriyle ünsiyet tutmuş olup dünyaya âşk olan o çöçü gibidir. At- tarlar (güzel koku satanlar) çarşısında kendine gelemiyor. Oadaki bütün şeyler onun tabiatına muhalif geliyor. Onunla acı ve sıkıntısı artıyor. Zirâ ünsiyet tuttuğu pisliği orada bulamada. Âhirette de dün- ya arzularına bulamazıp oradaki şeylerin hepsi onun tabiatının zıddı olup onun mutsuzluğunun sebebi olurlar.

Demek ki âhiret âlemi ruhlar âlemi ve Allah'ın cemâlini görmek âlemidir. Allah'ın cemâli bu âlemde müşahede edilir. Sâid (mutlu), burada tabiatını Allah'ın cemâline alıştırmı böylece tabiatı o kâmil cemâle muvafık olan kimsedir. Bütün sıyasetler, ibâdetler ve marifetler bu münasebetle elde etmek içindir. Sevgi ise, bu münasebetin aynasıdır. «Nefsini temsilleyen kurtuldu.» (Şems sûresi, âyet: 9) âyet-i kerîmesinin mânâsı da budur. Bütün günahlar ve dünya sevgisi de bu münasebetin zıddıdır. «Nefsini kirleten zıyan etti.» (Şems sûresi, âyet: 10) âyet-i kerîmesinin mânâsı da budur. Basiret ehli olanlar, bu gerçekleri görmekte taklîf sınırını aşmışlardır. Bu gerçeklerin doğ- ruluğunu peygamberlerin söberten anlaşırlar.

Hattâ mucizessiz peygamberlerin doğruluğunu bu gerçeklerle anlamışlardır. Nitekim tıp ilmini bilen tabibin sözcülerinden onun iyi tabib olup olmadığını bilirler. Demek ki gerçek peygamberler peygamberlik taslayan yalancı peygamberlerden bu yoi ile ayrılırlar. Bu hususları bilmeden hâsıl olan ilim zarâridir. Asanın yılan olmasıyla hâsıl olan ilim gibi değildir. Zira asanın yılan olmasıyla olan ilim, Şamir'in burağısının sesine olan ilimle bozulabilir. Zira muczeyi sâhirden ayırdetmek kolay olmaz.

SEVGİNİN ALÂMETLERİ

Bil ki, sevgi kıymetli bir cevherdir. Onu iddia etmek kolay değildir. O hâlde insan, kendisinde sevgi alâmetleri bulunmadan kendisini sevenlerden sanması câiz olmaz. Zira sevginin alâmetleri vardır, onları kendisinde aramalıdır. Bu alâmetler yedidir:

Birinci alâmet: Ölümü kötü görmes. Zira bir insan dostuna kavuşmayı kötü görmes. Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ'ya kavuşmak isteyen kimseye, Allah da kavuşmak ister.» Bûveytî zâhidlerden idi. Birine ölümü seviyor musun? dedi. O kimse durakladı. Bûveytî: «Eğer sadık olsaydın ölümü severdin.» dedi. Ama ölümü sevip de benzer ölüm anıyı hazırlamacağı için erken ölmek istememek câizdir. Çünkü bu ölümü sevmediği için değildir. Bunun alâmeti, ölüm için azık hazırlamakta durmadan gayret göstermektir.

İkinci alâmet: Allah Teâlâ'nın sevdiğini, kendi sevdiğine tercih edip onu öne alır. Sevgilisine yaklaşımasına sebep olan her şeyi terk etmez ve geçiktirmez. Sevgilisinden uzaklaşmasına sebep olan her şeyden çokkilip uzaklaşır. Bu da, kalbiyle Allah Teâlâ'yı sevenler için mümkündür.

Üçüncü alâmet: Daima Allah'ın zikri onun dilinden eksik olmaz. Buna çok düşkün olduğundan tekelîfatsız ona devam eder. Zira bir kimseyi seven kimse, onu çok anar. Eğer sevgisi tam olursa, onu asla unutmaz. O hâlde bir kimsenin dili, Allah'ın zikrine zarfıyanırsa, onun sevgisinin, zikri diline gâlib olmayıp fakat sevgi arzusunun gâlib olması demek olabilir. Sevgi ayrıdır, sevgi arzusu ayrıdır.

Dördüncü alâmet: Daima Allah'ın zikri onun dilinden eksik olmaz. Buna çok düşkün olduğundan tekelîfatsız ona devam eder. Zira bir kimseyi seven kimse, onu çok anar. Eğer sevgisi tam olursa, onu asla unutmaz. O hâlde bir kimsenin dili, Allah'ın zikrine zarfıyanırsa, onun sevgisinin, zikri diline gâlib olmayıp fakat sevgi arzusunun gâlib olması demek olabilir. Sevgi ayrıdır, sevgi arzusu ayrıdır.

Dördüncü alâmet: Kur'an-ı Kerim'i sevmektir. Çünkü onun kâhridir. Ve gene Resûlünü ve hattâ bütün insanları sever. Çünkü hepsi onun kullarıdır. Hattâ bütün yaratıkları sever. Zira hepsi onun yaratıklarıdır. Nütekim bir kimse bir kimseyi severse, onun kitabını ve yazısını da sever.

Beşinci alâmet: Yalnızlık ve münsacata düşkün olup engellerin zahmeti aradan kalkarak dostuyla münsacatla meşgul olmak için aşk-ı şâm olmasına bekler. Eğer uyku ve konuşmayı yalnızlıktan daha çok severse, onun dostluğu zayıftır.

Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud, insanlardan hiç birisiyle ünsiyet etme. Benden ancak iki kimse kesilir: Biri, sevüp kazanmakta acele eden ve sevâba tez kavuşmadığı zaman tembellik eden. Diğeri de, beni unutup âh hâliyle kamaat eden.» Övün alâmeti şudur ki, onu kendi hâline ve dünya işlerine hayran bırakırım. O hâkte Allah Teâlâ ile dostluğa mâkemmel olan, başka bir şeyle ünsiyet etmez.

Beni İsrail'de bir âbid vardı. Geceleri sabaha kadar bir ağacın altında namaz kılar. O ağaç üzerinde güzel ötün bir kuş vardı. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «O âbide haber verin, o Halika (Allah'ı) bırakıp bir mahbûkla (yaratıkla) ünsiyet edince, herkesin, ulaşamayacağı yüksek bir dereceden düştü.» Bazı kimseler Allah ile olan ünsiyetlerini öyle bir dereceye ulaştırmışlardı ki, evlerinin bir tarafında yangın çıksa haberleri olmazdı. Velilerden birinin bir hastalıktan dolayı namaz içinde ayağına kestiler, haberi olmadı.

Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Bana dostluk iddiasında bulunup da sabaha kadar uyuyan, yalın söyler. Dost, dostu görmek istemesini? Ben, beni arayanla beraberim.» Musa (a.s.): «Ya Rabbi seni nerede arayayım?» dedi. Allah Teâlâ: «Ey Musa, beni bulmak istersen, mutlaka bulursun.» buyurdu.

Altıncı alâmet: İbâdet ona kolay olup ibâdetin ağırlığı ondan kalkar. Büyüklüklerden biri der ki, yirmi yıl canımı dişime takarak tebeccüd (gece) namazını kıldım. Ondan sonra yirmi yıldır da tebeccüd namazıyla safa sürüp zevk aldım. Zira dostluk kuvvetlenince, hiçbir şeyin lezzeti, ibâdet lezzetine yetişmez. Bunun zor gelmesi nerede kalır.

Yedinci alâmet: İtaatî kulların hepsini sever ve asî kullara da düşmanlık besler. Nütekim âyet-i kerîmede: «Kâfirlere karşı şiddetli ve kendi aralarında merhametlidirler.» (Feth cüresi, âyet: 29) buyurulmaktadır. Peygamberlerden biri sual edip: «Ya Rabbi, senin velilerin ve dostların kimdir?» dedi. Allah Teâlâ: «Çocuğum, annesine bağlı olduğu gibi, bana bağlı olanlar ve kuşun, yuvasına sığındığı gibi bana sığınanlar ve kaplanın, kızgın ve korkusuz olduğu gibi, bana asî olanlara karşı öyle kızgın ve korkusuz olanlardır.» buyurdu. Âlâmeler bunlardır. Allah'a sevgisi tam olan bu âlâmetlerin hepsi onda mevcuttur. Ama bu âlâmetlerin bazısının bulunduğunu kimse-lerin Allah'a sevgisi o nisbettedir.

ALLAH TEALÂ'YA OLAN ŞEVKİN MÂNASI

Bil ki, sevgiyi inkâr eden şevki de inkâr eder. Resûlullah (s.a.v.) da: «Ya Rabbi, senden sana kavuşmak şevkini ve cemâlini görmek lezzetini istiyorum,» buyurdu.

Gene buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: İyi kullarıma bana kavuşma arzuları uzadı (kuvvetlendi). Benim onlara kavuşma arzum ise daha kuvvetlidir.» O hâlde Allah Teâlâ'ya olan şevkin mânasını bilmek gerekir. Çünkü sevgi şevksiz olmaz. Bil ki, tanımayan bir kimseye şevk mümkün değildir. Tanıyıp da bilfiil müşahade edilene de şevk olmaz. Demek şevk bir cihetten gâib ve bir cihetten hazır olan kimseye karşı olur.

Meselâ, hayâlde hazır ve gösden gâib olan sevgili gâib. Demek ki şevkin mânası, kalbin, idrâk ve müşahade tam olacak şekilde sevgilinin görüldüğünü istemesidir. O hâlde bundan anlaşıyor ki, dünyada Allah Teâlâ'ya şevk mümkün değildir. Çünkü onu görmek mümkün değildir. Zira Allah Teâlâ marifette hazır ve müşahadede gâibtir. Görmek haykili kemâl olduğu gibi, müşahade de marifetin kemâlidir. Bu şevk ancak ölümlü kalır. Hattâ ölümden sonra şevkin, âhirette de kalkmayacak bir çeşidi kalır. Zira bu dünyada Allah marifetinin noksanlığı iki sebeptendir:

Birincisi: Marifet, ince ve nazik bir perdenin arkasından bakmak gibi bir idrâktir. Yahut güneş doğmadan önce sabahın alaca karanlığında görmek gibidir. Bu mertebe âhirette aydınlanır ve bu şevk ölümlü kesilir.

İkincisi: Sevgilisinin yüzünü görüp seçimi ve diğer azalarını görmezlik onları da mükemmel güzellik ve lezzette düşünen kimse, şübhesiz onları görmek şevki bâki kalır. Bunun gibi, Allah'ın cemâl ve kemâlinin sonu yoktur. Bir kimse, Allah'ın cemâllinden ne kadar çok şeyler bilirse, bilmedikleri bildiklerinden daha çoktur. Zira Allah'ın cemâlinin sonu yoktur. Tamamenyle bilinmedikçe, Allah'ın cemâlî tamamlanmış olmaz. Allah'ın cemâlî ile ilgili bilgileri tamamenyle kavramak ne bu dünyada, ne de âhirette mümkün değildir. Zira insan bilgisinin sınırsız olması mümkün değildir.

O hâlde âhirette Allah'ın cemâlini görmek ne kadar çok olursa, lezzeti de o kadar çok olur. Bu lezzetin sonu yoktur. Eğer kalb, âhirette Allah'ın cemâlinin hazır olmasına bakıp bu sebeple seviniyorsa, tarikat ehli buna *Guşiyet* derler. Eğer kalb, bâki kalan güzellik ve cemâlî cihetlerine bakıyorsa, ona şevk derler. Şevkin, ne dünyada ne de âhirette sonu yoktur. Bütün şevk ehli âhirette: «Ya Rabbi, bizim nûranımız tamandı.» (Tahrîm sûresi, âyet: 8) derler. Zira âhirette Allah'ın cemâllinden zühur eden herşey nûr olup şevk ehli daima onun tamamlanmasına isterler. Onun tamamlanması ise, mümkün değildir. Zira Allah'tan başka Allah'ı (hakikyle) bilmek hiçbir kimse için

mümkün değildir. Onu kemâliyle bilmek mümkün olmadığı gibi, kemâliyle görmek de mümkün değildir. Fakat zevk sahiblerine müşahede yolu açılır. Şöyle ki, daima Allah'ın cemâlini görmekte terakki eder. Cennet lezzetinin sonsuz olmasının mânası da budur.

Eğer böyle olmayıp yalnız Allah'ın cemâlini görmek lezzetinden haberdar olmak olsaydı, kalb daima lezzet içinde olmazdı. Zira kalb aldığı herşeyden lezzet almaz olur. Ancak her defasında ondan taze bir şey alırsa lezzetli olur. Demek ki, cennet lezzeti her an tazelenir. Şöyle ki, bir şey hazırlanınca, geçmişini ona göre basit görüp bu şekil-
de daima terakkide olur. Bundan ünsiyetin, hazırlanan bir şeye bakınca başkasına ittifak etmemek hâli olduğu anlaşıldı. Eğer ittifak ederse, bu hâle zevk denir.

O hâle Allah'ın aşkı olan kimseler, bu dünyada ve öbür dünya-
da ünsiyet ile zevk arasında dolaşırlar.

Davud'un (a.s.) haberlerinde geldi ki: «Allah Teâlâ buyurdu ki: «Ey Davud, yeryüzünde olanlara benden müjde olsun ki, beni seveni ben de severim. Yalnızlığı seçip benimle beraber olana ben beraber ve enis (ünsiyet edeni) olurum. Bana arkadaş olana ben de arkadaş olurum. Beni seçeni ben de seçerim. Benim emrimden başka emâleri dinlemeyenin emrini (duasını) dilerim. Hiçbir kul beni sevmemiştir ki, ben de onu kalbindeki sevgiyi bîlip ona sevmemiş ve onu diğerleri üzerine takdim etmemiş olayım. Beni hakkıyla arayan bulur. Başkasını arayan beni bulamaz. Ey yeryüzündekiler, sizin meftûn edip benden gâfil eden işleri bırakın ve benimle oturup ünsiyete yücelsin ki, ben de sizinle ünsiyet edeyim. Ben dostlarımı, dostum ve halîm olan İbrahim'in (a.s.) tıymesinde yarattım. Mûsa (a.s.) sırdaşım, Muhammed (a.s.) benim en seçkin kulumdur. Bana müştâk olanların kalbini nûrundan yarattım ve kendi celâlimle besledim»

Bun Peygamberlere vahiy geldi ki: «Benim bazı kullarım vardır ki, beni severler, ben de onları severim. Bana müştâktırlar, ben de onlara müştâkım. Beni anarlar, ben de onları anarım. Onlar bana bakıyorlar, ben de onlara bakıyorum. Eğer sen de onların yoluna seçersen, ben de seni seçip severim. Eğer onların yolundan kaçarsan, sana huşu eder düşman olurum.» Sevgi, zevk ve ünsiyet hakkında bunun gibi haberler çoktur. Burada bu kadarıyla yetinelim.

RIZANIN HAKİKATI VE FAZİLETİ

Bil ki, Allah Teâlâ'nın kazasına rıza göstermek çok yüksek bir makamdır. Onun üstünde başka bir makam yoktur. Zira Allah'ın sevgisi en güzelde makamdır. Rıza ise sevginin semeresidir. Ama her sevginin değil, belki tam olan sevginin semeresidir.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Allah Teâlâ'nın kazasına rıza göstermek Allah'ın açılan en büyük kapıdır.» Resûlullah bir kavimden: «İmanınızın âmîneti nedir?» diye sual buyurunca: «Bellâyı sabır ve âmette şükür ederiz ve Allah'ın kazasına rıza gösteririz.» dediler.

Bunun üzerine Resûlullah buyurdu ki: «Bu kavim ilim ve hikmet sahibidirler. Bu büyük hikmetlerinden dolayı Peygamberlere yakındırlar.» Gene buyurdu ki: «Kıyâmet günü İmmetinden bazı kimselere cennette uçmaları için kanat yaratılır. Melekler onlara derler ki, hesabı, sırası ve teraziyi gördünüz mü? Onlar hayır, bunların hiçbirini görmedik derler. Melekler, sizler kimbeldiniz? diye sorarlar. Onlar da, Muhammed İmmetiyiz, derler. Melekler, öyleyse ameliniz nedir ki, bu kadar ihsanlara kavuştunuz. Onlar derler ki, bizde iki haslet vardı: Birisi, yalnız İken günah işlemeye Allah'tan utanırdık; diğeri, az rızka razı olup Allah'ın takdirine boyun eğerdik. Melekler, öyleyse bu dereceye layıksınız, derler.»

Mûşa (a.s.) nın kavmi ona, Allah Teâlâ'nın razı olduğu amel hangisidir? Onu yapalım, dediklerinde, Allah'tan vahiy geldi ki: «Benden razı olunsunlar, ben de onlardan razı olurum.»

Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud, vedâlerimin dünya âlemi-si ile ne işi vardır? Dünya âzûnûsü, benim mücazâta'mın izâzetini onları kalblerden götürür. Ey Davud, ben dünya için üzülmeyen ve dünyadan hiçbir şeye gönül bağlamayan dostlarımı severim.» Peygamberimin buyurur ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Ben, «Allahım ki, benden başka Allah yoktur. Belâma sabretmeyip kazama rıza göstermeyene de ki, kendisine başka Allah bulsun.»

Gene buyurdu ki: «Takdir edip işlerimin tedbirini İlyaka vechiy-le sağlam yaptım. Olacak herşeyi hükmettim, Rızâ olan kul kim ise, rızam esenlâdır. Rızâ olmayan kim ise, gazâbım onanıladır. Bu bana kavuşacakları kıyâmete kadar devam eder.»

Gene buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Hayrı ve şerri yarattım. Hayır için yaratıp ona hayır kolaylaştırdığım kimseye ne mutlu. Şer için yaratıp ona şerri kolaylaştırdığım kimseye ise yanklar olsun. Benim takdirimle İlgilî şerler söyleyip buna nâsil ve niçin takdir ey-kedil, diyene yazıklar olsun.»

Peygamberlerden kâri yirmi yıl açlık, susuzluk ve akıntıya müb-tâik oldu. Bundan kurtulmak için dua etti, kabul olmadı.

Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Gökleri ve yeri yarattığımda se-nin nâsibini böyle takdir ettim. Göklerin, yerin ve bütün mülkümün takdirini beğenmi mi istiyorsun? Senin için takdir ettiğimizi değıştire-lim ki, bizim dilemediğimsi olmasın, senin dilemediğin mi olsun? İşler, bi-zim isteğimize göre değıl de senin keyfine göre mi olsun? İzzet ve ce-lâlim hakkı için bir daha bunun gibi fikirler akhına gelirse, adını Pey-gamberlerin defterinden silerim.»

Ereş (r.a.) der ki: «On yıl Resûlullah'ın hizmetinde bulundum. Yaptığım bir iş için, niçin yaptım ve yapmadığım bir iş için de niçin yapmadım demedi. Bir kimsede, iş olmadığın için bana kızdığı zaman, eğer kaderde olmaydı, olurdu dardı.»

Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud, sen bir şey istiyorsun, ben bir şey biliyorum. Benim dilemediğin olur. Eğer benim dilemediğime

teslim olup razı olursan, senin dilediğinde de sana kıfayet ederim. Eğer teslim olmazsan, dilediğim şeyde sana sıkıntı ve belâ çekiliririm. Nihayet benim dilediğim olur.»

Ömer bin Abdülâzîs der ki, ben takdir edilişine sevinirim. Ona ne dilerdin dediklerinde, takdir edilişini dilerim, dedi.

İbnü Mes'ud (r.a.) der ki, olmayan bir şey için keşke olaydı ve olan bir şey için de keşke olmayaydı demekten, ateşi yemeği daha çok severim. Beni İsrail abîcilerinden biri, çok ibâdetle çağıtı, nice yılları ibâdetle geçirdi. Sonunda rüyasında bir kadın gördü, ona dediler ki, filân kadın cennette seninle aynı derecededir. Sana verilen derece ona da verilmiştir. Bunun üzerine abid o kadını aradı. Onun ibâdetinden ne okluğunu görmek istiyordu. Onu bulunca, fertlardan başka namaz ve orucunun olmadığını gördü. Ona dedi ki, senin hâlin nedir? Kadın, hâlimi görüyorsun dedi. Abid ısrar etti. Sonunda kadın dedi ki, benim küçük bir hasletim vardır: Belâyı razı olurum. Hasta olursam, şifa istemem, güneşte olursam gölge istemem, gölgede olursam güneşe çıkmam; hâlıkı Allah ne hüküm etmişse, ona rıza gösteririm. Abid elini başına vurup bu küçük bir haslet değil, büyük bir haslettir, dedi.

RIZANIN HAKİKATI

Bil ki, bazıları demişlerdir ki, belâyı ve tabiata aykırı olan diğer şeylere rıza göstermek mümkün değildir. Belki ondan gaye sâbattır. Bu söz hatâlıdır. Zîrâ sevgi gâlib olunca arzuya mahallif olan şeylere rıza iki sebeple mümkün olur:

Birincisi, aşk ve sevgiye öyle dalar ki, kendinden haberi olmaz. Nitekim bir kimse harbte öyle kızar ki, yara kanını gözüyle görmeden onun acısından haberi olmaz. Bazı kimşeler düşkün oldukları bir şeye koçarken ayağına diken batarsa, haberi olmaz. Bir geyin lezzetliyle meşgul olsa aşk ve susuzluktan haberi olmaz. Yaratakların aşkından ve dünyanın hırşından bunlar mümkün olunca, Allah'ın aşkından ve âhîret sevgisinden niçin mümkün olmasın?

Mânâ süretinin güzelliği kalbte zâhîr süretinin güzelliğinden daha çok te'âir eder. Zira zâhiri güzellik hakikatte meşbele üzerine çekilmiş bir post gibidir. Batını güzelliği gören bacîret göcü, zâhîr gözünden daha aydındır. Çünkü zâhîr göz akseri hâllerde yanılmadan kurtulamaz. Şöyle ki, büyük şeyleri küçük, uzak şeyleri yakın ve yakın şeyleri de uzak görür. İkincisi, aşk belâ ve sıkıntının acısını duyuyor ise de, dostunun rızası bunlara katlanmakta olduğunu bilirse, hemlâra razı olur. Nitekim bir kimşenin sevgilisi hacamat yaptırmasına, yahut acı bir şurup içmesinâ emretse, sevgilisinin rızasına almak için o buna razı olur.

O halde Allah'ın rızasının takdir ettiği şeylerde olduğunu bilen, fakirliğe, hastalığa ve diğer belâlara razı olur. Nitekim dünya düşkünlü olan kimse, yokculuk zahmetlerine, deniz tehlikelerine ve bunlar gi-

bi nice zorluklara katlanır. Allah Teâlâ'ya sevgîli olanların çoğu bu derecesine erişmişlerdir. Feth-i Musul'nın hanımı düşünüp turnağı kırıldığında güldü. Ona, ne gülersin, yoksa sıkıntı vermedi mi? dediklerinde, bunun sevâbının sevinci, sıkıntısının acısını götürdü, dedi.

Sehl-i Tüsteri'nin bir hastalığı vardı, onun için ilaç almazdı. Niçin ilaç almıyorsun? dediklerinde, ey dostlar, dostun yaradının acı vermediğini bilmez misiniz? dedi.

Cüneyd-i Bağdatî der ki, Surr-ı Sekatî'ye dedim ki, muhîp olan, belâ acısını duyar mı? Hayır, daymaz. Dedim ki, kılıçla da varsalar gene daymaz mı? «Hayır, eğer yitmiş defa kılıç varsalar gene daymaz.» dedi.

Büyük velîlerden biri der ki: «Allah Teâlâ neyi severse, ben de severim. Cehenneme girmemi bile sevsen ben de buna razı olur ve severim.»

Bîşr-i Hafi der ki, Bağdat'ta bir kimseye bin değnek vurdular, sesini çıkarmadı. Ona, niçin ses çıkarmadın? dedim. «Sevgiliim orada idi, onun hatırı için ses çıkarmadım.» dedi. «Eğer büyük sevgili gürse ne yapardın.» dedim. Hemen feryad edip cacını Hakka teslim etti.

Bîşr-i Hafi der ki, şölûke (tasavvufî çalışmalarına) ilk başladığım zamanlarda Abadan'a gittim. Orada cüz zamânî bir meczup gördüm, yere yıkılmış yatıyordu ve karuncalar üzerine uşuşup etini yiyorlardı. Başına kucağıma alıp ona acıdım. Bir zaman sonra aklı başına gelince, dedi ki, bu hangi fursulüddür ki, benimle Allah'ın arasına giriyor.

Kur'an-ı Kerim'de Yûsuf'a (a.s.) gören kadınların onun güzelliğinin azâmîni karşısında ellerini kestikleri ve bunun farkına varmadıkları bildirilmektedir. Mısır'da kılık olduğu zaman, açlık sıkıntısının acısı karşısında, Yûsuf'un cemâline bakıp açlığı unuttular. Bu mahlûkun güzelliğinin te'siridir.

O hâlde bir kimseye yaradının cemâli açılırsa, onun belâlardan habersiz kalması şaşılacak bir şey değildir. Aziz bir insan var idi. Daima Allah Teâlâ ne hükmederse bu hayırlıdır, derdi. Onun eşyasını bekleyen bir köpeği ve eşyasını yüklediği bir merkebi ve onları uykudan uyandıran bir horozu vardı. Bir gün bir kurt gelli merkebinin parçaladı. Azise haber verdiler. Bunda hayır var, dedi. Köpeği horozunu öldürdü. Bunda da hayır var, dedi. Köpeği de başka bir sebeble öldü. Bu hayırlıdır dedi. Bunu gören çocuk çocuğa fırlatıp ne olursa bunda hayır var, diyor. Bu nasıl hayırdır. Bunlar bizim elimiz, ayağımız idi. Birisi kalmadı, hepsi gitti. Aziz, belki bu daha hayırlıdır, dedi. Sabahleyin kalktılar. Baktılar ki etraflarında kim varsa, haramiler horoz ve köpek sesleriyle onların yerini öğrenip onları öldürüp mallarını almışlar, bunların horoz ve köpekleri olmadığı için sağ kaldıklarını anlattılar. Aziz, gördünüz mü, bunda hayır varmış, Allah Teâlâ'nın hayrı hangi işte olduğuna kimse bilmez, dedi.

İsa, (a.s.) kör, cüz zamânî, iki tarafı felç ve eli, ayağı olmayan bir kimsenin yanına uğradı. Ona, ne hâldesin? dedi. O kimse, Allah'a şükürler olsun, insanların çoğunun uğradığı belâdan beni korudu. İsa,

uğramadığını ne belâ kalmıştır? dedi. O kimse, benim sağlığım, kalbimde bendeki marifet bulunmayan kimseden daha iyidir, dedi. İsa, doğru söyledin, dedi. Sonra mübarek elini onun bedeni üzerine koydu. Böylece o kimsenin gövresi açıldı ve hastalığı gidip güzel bir insan oldu. Şebî'yi deli diye hastaneye götürdüklerinde bazı kimseler onun yanına gittiler. Siz kimsesiniz? dedi. Senin dostlarımız, dediler. Şebî onları taşıladı ve hepimiz yakan söylüyorsunuz, eğer benim dostum olsaydınız belâna sabrederdiniz, dedi.

B Ö L Ü M

RIZANIN ŞARTI

Bazı kimseler derler ki, rızanın şartı, dua etmemek, olmayan şeyi Allah'tan istememek, olan şeye razı olmak, günah ve kötülüğü red etmektir, zira bu da Allah Teâlâ'nın kazaştır (hükmedür) ve bir şehirde günah, belâ ve veba (salgın hastalık) çok olursa oradan kaçmamaktır; zira bunlardan kaçmak kazadan kaçmak olur. Bunların sözü yanlıştır. Dua gereklidir. Çünkü Resûlullah: «Dua İbâdetin süfi ve Südür.» diye insanları ona teşvik etmiştir. Hakikat de Resûlullah'ın buyurduğudur, Zira dua, kalbe incelik, yakarış, azizlik ve sığınma ihtar eder. Bunların hepâl de güzel sıfatlardır. Susuzluğu gidermek için su içmek, açlığı gidermek için yemek yemek ve soğuktan korunmak için sibiye giymek rızaya aykırı olmaduğı gibi, belânın defedilmesii için dua etmek de rızaya aykırı değildir. Belki Allah Teâlâ'nın sebeb olarak yarattığı ve emir buyurduğu şeyleri yapmamak rızaya ve emre muhalefet etmek olur. Ama günaha rıza göstermek razı mümkün olur? Balbuki bu yasaklanıp obir günahlara rıza gösteren kimse ona ortak olur.» buyurulmuştur.

Tine: «Dünyanın doğusunda ötürülen kimsenin ölümlüne, dünyaya batırındaki insan rıza gösterirse ödürmek günahlara ortak olur.» buyurulmuştur. Bil ki, günah her ne kadar Allah'ın kazası ise de, onun iki yönü vardır: Bir yönden kulun irâdesiyle olduğı için onunla ilgilidir. Bunun delili, Allah Teâlâ'nın günaha sevmeyip ona bağışlamasıdır. Diğer yönden de Allah Teâlâ ile Hükümdir. Çünkü Allah Teâlâ'nın kaza ve takdiridir.

O hâlide günah Allah Teâlâ'nın kaza ve takdir olduğı yönden, alem günah ve küflerden boş olmaz. Bu mâna ile günaha rıza göstermek gerekir. Ama günah kulun irâdesiyle olup onun sıfatı olduğı yönden ona rıza göstermemek gerekir. Demek ki, bu iki mâna birbirine mütenakız (çelişik) olmaz. Bir kimsenin düşmanın düşmanı olsa, bir bakımdan düşür ve bir bakımdan da sevinir. Demek ki bunlar mütenakız (çelişik) olmaz. Ancak ikisinin yöndü bir olduğı zaman tenakız olur. Ama günahstan ötürü bir şehirden kaçmak da mühtmdir.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Ya Rabbi, insanları zâlim olan bu kasabadan bizi çıkar.» (Nisa sûresi, âyet: 75) Geçmiş büyükler daima böyle şehirlerden kaçmışlardır. Zira günah sırayet eder. O sırayet etmezse cezası sırayet eder.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Yalnız zulüm edenlere ulaşmakla kalmayan fitneden sakının.» (Enfâl sûresi, âyet: 25) Gözü namahremeye ilâvecek bir yerde olan bir kimsenin oradan gitmesi, rızaya muhalefet olmaz. Bunun gibi bir şehirde ikâtilik olsa oradan gitmek câizdir. Ancak tâm hastalığı bulunan şehirden gitmek câiz değildir. O da sağlıkların gitmesi hâlinde, hastaların pertişan olacakları içindir. Ama diğer belâlar böyle değildir. Belki onun için konulan sebepleri, emir veya emir hükmünde olduğu için yerine getirmek oradan sonra hüsnü rıza gösterip hayır emredilendekiler diye inanmak gerektir.

ONUNCU ASIL

ÖLÜMÜ HATIRLAMAK

Bil ki, işlerin sonu ölümlü olacağını bilen, duracağı yerin mezar olduğunu anlayan, münker ve nekirin sorgularına inanan, göreceği yerin kıyamet olduğunu düşünen ve kalacağı yerin cennet veya cehennem olduğunu bilen kimse için ölüm endişesinden daha mühim endişe ve âhiret azgınlığı tedbiri gibi mühim tedbir olmaz. Eğer o kimse akıllı ise böyledir.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Akıllı o kimsedir ki, nefsini cezalandırır ve ölümlü sonrası için amel eder, azık hazırlar.» Zira ölümlü hatırlayan mutlaka âhiret azığı ile meşgûl olur ve böylece mezarını cennet bahçelerinden bir bahçe bulur. Ölümlü unutan ise bütün gayretini dünyaya çevirir, âhiretten gâfil olur ve böylece mezarını cehennem çukurlarından bir çukur bulur. Bunun için ölümlü hatırlamanın fâzilesi büyüktür.

Resûlullah buyurur ki: «Ey dünya lezzetleriyle meşgûl olanlar, bütün lezzetleri yok eden ölümlü hatırlayın.» Yine buyurdu ki: «Eğer hayvanlar sizin gibi ölümlü bilselerdi, hiç kimse semiz et yiyemezdi.» Abû (r.a.): «Ya Resûlallah, hiç kimse şehâdet mertebesinde olur mu?» dedi. Resûlullah: «Evet, günde yirmi defa ölümlü hatırlayan kimse şehâdet mertebesinde dir.» buyurdu.

Resûlullah, kâhkahalarının sesi yükselen bir kavmin yarısından geçerken: «Sohbetiniz lezzetleri yok eden şey hatırlanmaya da karıştırmı.» buyurdu. O nedir? Ya Resûlallah, dediler. «Ölmüzdür.» buyurdu. Enes (r.a.) der ki: «Resûlullah buyurdu ki: Ya Enes ölümlü hatırlamayı bırakma. Çünkü o seni dünyadan uzaklaştırıp zâhid yapar ve günahlara keffâret olur.» Resûlullah gene buyurdu ki: «İnsanlara nasihat olarak ölüm kadîrdir.» Ashab-ı Kirâm Resûlullah'ta huzurunda bir kimseyi çok övdüler.

Resûlullah: «Önün kalbindeki ölüm endişesini nasıl anladına?» buyurdu. Onlar, biz onun ölümünden bahsettiğini duymadık, dediler.

Resûlullah: «O hâlede o kimse sizin sandığınız gibi değildir.» buyurdu. İbn-i Cener (r.a.) der ki: «Eusardan em kişi ile Resûlullah'ın meclisine vardım. Eusardan biri dedi ki, ya Resûlullah, insanların em akilles ve büyüğü kimlerdir?»

Resûlullah buyurdu ki: «En çok ölümü hatırlayan ve erkenden âhiret azığına hazırlayanlardır. Dünyanın şerefini ve âhiretin kerâmetini bulamıyolar bunlardır.»

İbnehişâm-ı Teymî der ki: «Dünyada benim rahatımı kaçıran iki şeydir: Biri ölümü hatırlamak, diğeri, Allah Teâlâ'nın huzurunda hesap vermek yerinde durmayı hatırlamak.»

Cener bin Abdülaziz her gece âlimleri toplayıp ölüm ve kıymetini hatırlatır ve aralarından cenaze kalkmış insanlar gibi ağlaşırlardı. Hasan-ı Basri bir yerde oturup vaaz verirken daima ölüm ve cehennem ahvâlini söylerdi.

Hanımardan biri, Hz. Aîşe'ye kalbinin katılığından şikâyet etti. Hz. Aîşe: «Ölümün çok hatırla, kalbin yumuşar.» dedi. O hanım öyle yaptı. Kalbinin katılığı gitti ve Allah'a şükür etti.

Rebî bin Heysem, evinde bir mezar kazmıştı. Hergün birkaç defa o mezarın içine girip yatarı. Böylece kalbinde ölüm endişesini tazelerdi ve derdi ki, bir saat ölümü unutsam, kalbim kararır bür çeşit oluyor. Ömer bin Abdülaziz bir kimseye, ölümü çok hatırla. Çünkü sıkıntıda olursan, o sana teselli olur, nimet içinde olursan, o nimetin tadı kaçır, seni dâhilete götürmez. Ebû Süleyman-ı Duranî der ki: Ömm-ü Harun'a, ölümü sever misin? dedim. Sevmem dedi. Niçin dedim: «Bir insanın yanında bir suç işlesem, ona görünmek istemem. Bu kadar günahla nasıl Allah'ın huzuruna gitmek istiyeyim.» dedi.

ÖLÜMÜ HATIRLAMA ŞEKİLLERİ

Bil ki, ölümü hatırlamak üç şekilde olur: Birincisi, gâfillerin hatırlamasıdır. Bunlar dünyaya ile meşgul olur ve dünya arzularından mahrum kalmak korkusundan ölümü kötü görür. Bunun için ölümü kötüder ve ölmüşlerdeki ölüm sebebiyle bu güzel şeyler gidecek, derler. Ölümü bu şekilde hatırlamak kişiyi Allah Teâlâ'dan uzaklaştırır. Ancak bu hatırlamakla dünya ona tatsız olup bîraza odan nefret ederse faydasız kalır. İkincisi, tevbe edenlerin hatırlamasıdır. Tövbe edenler, korkuyu kendilerine hâkim edip geçmiş takiratlarını teâlâ ederek îbâdetle sebât etmek için ölümü hatırlarlar. Bu hatırlamanın sevâbı büyüktür. Tövbe edenlerin ölümü kötü görmeleri, yapmadıkları şeyi ölümden önce yapmak içindir. Bu şekilde kötü görmek, ziyân vermez. Üçüncüsü, ârif olanların ölümü hatırlamasıdır. Ârif olanlar, Allah'ın cemâlini görmek zamanı ölümden sonra olduğu için ölümü

hatırlarlar. Dosta kavuşmak zamanı aslâ unutulmaz, daima beklenir, Zîrâ daima onu arzular.

Nitekim Hüseyfe (r.a.) ölüm anında: «Sevgilim tam zamanında geldi.» dedi ve: «Ya Rabbi fakirliği zenginlikten, hastalığı sağlıktan ve ölümlü yaşamaktan daha çok sevdiğimi biliyorsun. Bana ölümü kolaylaştır, cennâline kavuşup rahat bulayım.» dedi. Bu derecenin ötesinde bundan da daha büyük bir derece vardır. O da, ne ölmekle korktu, ne ölmek istemedi, ne erken gelmesini, ne de geç gelmesini istemektir. Belki Allah Teâlâ ne emir buyurdu ise, onu daha çok sevip kendi tasarruf ve irâdesini aradan kaldırarak tam mânâsıyla rıza mertebesine erişmiş olur. Bu, çoğu hâllerde ölüm onun hatırına gelip ölümden korkmadığı ve ölmek de istemediği zaman olur. Zîrâ kendisi bu dünyada müzahede klemine kavuşmuş, zikir ve fikir ona gâlib olup onun yanında ölüm ve hayat bir olmuş. Çünkü bütün hâllerde Allah Teâlâ'nın zikir ve fikrine dalmış olur.

ÖLÜMÜ HATIRLAMANIN KALBE TESİR ETMESİNİN ÇARESİ

Bil ki, ölüm büyük bir iş ve çok tehlikeli bir şeydir. Fakat insanlar ondan gâflerdirler ve onu hatırlasalar da, kalblerine te'sir etmez. Çünkü onların kalbi dünya meşğalesine byle dalmıştır ki, başka şeye yer kalmamıştır. Bunun için tesbîhten ve Allah'ın âzrinden de lezzet almazlar. Bunun çaresi yalnız kalıp bir saat kadar kalbini ölüm fikri için boş bırakmaktır. Nitekim çölde yolculuk yapmak isteyen kimse, ölmek korkusundan kalbini diğer şeylerden boş tutup yalnız bunun hazretliği ile meşgûl olur. Sonra o yalnızlık hâlinde kendi kendine der ki, ölüm yaklaştı. Belki bugün, belki yarın gelir. Eğer sana, içinde köpek, yahut da başka bir mahzur olup olmadığını bilmediğin bir dehlîze gir, deseler, skâm durur.

O hâlde ölümden sonra bilinmeyen hâllerin ve mezaradaki korku ve tehlikenin bundan aşağı olmadığı aşîkârdır.

O hâlde ölümden gâfil kalmak nasıl mümkün olur? Bu hususta en güzel çare, ölen akrabalarına bakıp onların dünyadaki sîret ve çekişlerini düşünmektir. Onların her birinin makamı, işi ne idi?

Onların dünyada gurur ve sevinçleri nasıldı ve ne dereceye ulaştı ve ölümden gâflikleri ne derecede idi. Sonra azıklarını tedarik etmeden ölüm anının onları alıp götürdü ve şinedi mezarda onların güzel ve parlak sîretleri nasıl olmuştur, uzuvları nasıl birbirinden ayrılmıştır, kurtlar onların etini, derisini, görünüşü ve dilini ne yapmışlardır? Onlar bu asâbta iken, varisleri onların malını bölüşüp güzel güzel yiyecekler yerler. Hanımları başka kocaları eşlenip onları unutmuşlardır, diye düşünmelidir. Sonra kendi akrabasına bakıp onların nasıl eğlenip güleb oynadıklarını, nasıl gâflette olduklarını ve urun emeller peşinde koşup yirmi yıldan aşağı bilmeyecek işler için uğraşıklarını; onun için zahmetler ve akımlar çektiklerini; onların ke-

fenî kâsarın (bez beyazlatmanın) dükkânında yıkatmış hazır dururken, onlar ondan habersiz olup uzun emel deryasına daldıklarına düşünmeli ve kendi kendine: «Sen de onlar gibisin. Senin de gâfillet, ahmaklık ve haran onların gâfillet ve ahmaklığı gibidir. Ancak sana bu devlet nâsib oldu ki, onlar senden önce gittiler ve sen onlardan ibret aldın. "Saadetli, başkasından ibret alan kimsedir" buyurulmuştur.» emelidir.

Sonra kendi elini, ayağını, parmaklarını gözünü ve dilini düşünüp kua zamanda onların birbirinden ayrılacaklarına, kurtların ve diğer yer haşerelerinin yiyeceği olacaklarını, mezarındaki şeklini hayaline getirip nasıl murdar, pis kokulu olup çürüyüp gideceğini gös önüne getirmelidir. Bunun gibi şeyleri hergün bir saat kadar kendi kendine müzakere etmelidir. Tâ ki, onun kalbi ölümden biraz etkilensin. Zira yalnız sâhîr dil ile yapılan zikirin te'siri yoktur. İnsan daima cemazeye hazır olup kendini daima cemazeyi seyrediyor görmekle, her zaman kendisinin başkasının ölüsüne bakacağını sanar. Bir günde başkalarının kendisinin ölüsüne bakacaklarını düşünmez. Zira kendi ölüsünü hiç görmemiştir. Görülmeyen şey de akla gelmez.

Bunun için Resûlullah hutbesinde buyurdu ki: «Doğru söyleyin. Müm bize yazılmaması midir? Mezara götürüldüğünde cenazeler geri dönecek müsafirler midir? Onları toprağa gömüp minâklarını gömül rahatsızlıkla yiyor ve onlar gibi olacağını düşünmüyoruz.» Ölümden unutulmasına ekseriya uzun emel sebep olur. Hattâ bütün kötülüklerin aslı da uzun emeldir. (Uzun yaşamak ümididir).

KISA EMELİN FAZİLETİ

Bil ki, kalbinde uzun yaşamak fikri olan kimse, din ve âhiret için bir şey yapmaz. Zira kendi kendine der ki, bu kadar ümrün vardır. İstediyim zaman tevbe etmek mümkündür. Biraz rahatına bak, huzur bul. Ama ölüsünü yakın bilirse, her zaman onun hazırlığı ile meşgul olur. Bu ise, bütün saadetlerin temelidir.

Resûlullah İbnî Ömer'e buyurdu ki: «Sabahleyin kalkınca akşam kadar sağ kalacağına, akşam olunca da sabah kadar sağ kalacağına söyleme. Hayatta iken âhiret azgını hazırlamaya bak. Çünkü yarın Hakkın huzuruna varıldığında ne isimle çağırılacağını bilemezsin.»

Gene buyurdu ki: «Sizin için iki şeyden korktuğuma kadar hiçbir şeyden korkmam; Arzuladımca uyanmaz ve uzun yaşamak düşünmesi.» Usame (r.a.) bir şeyi bir ay veresiyeye aldı. Resûlullah: «Usame uzun yaşayacağını ümid ediyor. Neştan yed-i kudretinde bulunan Allah hakkı için hiç bir defa gözünü yummadım ki, uymadan evvel ve gözünü açmadım ki, yummadan evvel ocdun geleceğini düşünmüyeyim ve hiç ağzuma bir lokma koymadım ki, boğazımda kalacağına ihtimal vermiyeyim.» buyurdu.

Ondan sonra: «Ey insanlar, kendinizi İli farzediniz. Muhammed'in ruhu yed-i kudretinde olan Allah hakkı için size vad edilen mutlaka size ulaşacaktır. Ondan kurtulmak mümkün değildir.» buyurdu.

Resûlullah abdestini bozunca, derhâl teyemmüm ederdi. Su yâ-kındır, ya Resûlallah dediklerinde: «Suyun yanına varuncaya kadar sağı kalkmayabilirim.» buyurdu.

Abdullah bin Mes'ud (r.a.) der ki: «Resûlullah bir kare çizdi ve onun ortasında bir doğru çizgi çekti ve o çizginin her iki tarafına küçük çizgiler çekti ve karenin dışında da başka bir çizgi çizdi ve buyurdu ki: «Karenin içerisindeki çizgi insandır. Kare onun cecelidir. Her tarafına kuşatmıştır. Ondan kurtulmak imkânsızdır. Onun üzerindeki çizgiler, üzerine bırakılan belâ ve âfetlerdir. Birinden kurtulsa, ötekinden kurtulamaz. Düşüp ölünceye kadar böyle devam eder. Karenin dışındaki çizgi onun uzun emelidir. Her zaman birşey ümid edip düşünür. Oysa o şey Allah'ın ilminde onun ölümünden sonra olacaktır.»

Çene buyurdu ki: «İnsan gün be gün ihtiyarlıyorsa da, onun iki şeyi gençleşir: Mal arzusu ve yaşama arzusu.»

Haberde gelmiştir ki: İsa (a.s.) bir ihtiyar gördü, eline bel almış, bîr yeri belirtiyordu. İsa: Ya Rabbi, bu ihtiyarın kalbinden emel çıkar dedi. O ihtiyar derhâl elinden bel bırakıp bir saat kadar uyudu. Sonra İsa: Ya Yarabbi, o ihtiyarın emelini görü ver, dedi. İhtiyar hemen yerinden kalkıp yine bel eline aldı. O ihtiyara sebebini sorunca, ihtiyar dedi ki, önce aklıma geldi ki, sen ihtiyarlaşm. Bugünlük, yarınkî ümitsiz kalmıştır. Boş yere niçin zahmet çekiyorsun. Onun için bel elinden bırakıp çalışmaktan vazgeçtim. Geri aklıma geldi ki, ölünceye kadar sana yiyecek lâzımdır. Onun için kalkıp yine çalışmaya başladım.»

Peygamberimiz: «Cennete girmek ister misin?» buyurdu. İsteriz ya Resûlallah dediler. «Öyleyse emelinizi kısa tutun. Ölümlü ölümlükte hazır bilin ve mevlânuzdan haya edin.» buyurdu. Bir kimse kardeşine yazdığı mektupta şöyle dedi: İmdi, dünya rüyadır, âhiret uyanıktır. Ölümden başka aralarındaki bütün hâller dağınık ve yalancâ rüyalarıdır.

UZUN EMELİN SEBEBİ

Bil ki, insan uzun emel iki sebebdan dolayı kalbine koyar: Biri cehâlet, diğeri de dünya sevgisidir. Zira sevgi gâlib olduğu zaman, ölüm onu sevdiğinden ayıracağı için, şüphesiz onu sevmemesi ve uygun bulmaması lâzım gelir. İnsan ise, sevmeydiği şeyleri kendinden uzaklaştırır, kendini rahat yaşamaya verip kalbinde arzusuna uygun olan şeyleri düşünüp takdir eder.

Bunun için daima hayatın, malın, çaluk çoruğunun ve dünya imkânlarının devamlı kalmasına düşünür. Arzusuna mahallif olan ölmüş ise unutar.

Eğer her zaman ölüm ümitsiz gelse de, kendine mühlet gösterip ölümlüde ne kadar zaman vardır. O zamanlarda ölüm hazırlığını yapmak müstakimdir der. Gücü, kuvveti yerinde olup genç iken, kendi kendine birkaç gün sabret, ihtiyarlayınca, kendini tamamıyla, ibâdete veririsin der. İhtiyarlayınca da, bu binayı tamamlayayım ve çocuklarımın ihtiyaçlarını temin edeyim ki, kalbim rahat olsun, der ve nefsi de ona; kalbinin yiyecek endişesinden kurtulup ibâdet lezzetini almak için bu tarlanı ekinceye kadar da sabret ve sana düşmanlık yapan filân kimseye de bir derç ver, ondan sonra ibâdete başla, der. Sonra o işleri her birinden on ış çıkar. Bu akılsız bilmez ki, dünyayı bırakmadan boş kalmak mümkün değildir. Dünya işlerinden boşalacağı bir zaman geleceğini sanır. Böylece günden güne geçektirir. Sonunda bir gün ölüm çalıp hasret ve neâmet içinde kalır. Bunun için cehennem ehlinin çoğunun feryadı ümâl ve geçektirmeden olacaktır.

Geçektirmenin esası dünya sevgisidir ve Resûlullah'ın: «Neyi sevmek istersen sev, sonunda onu senden alacaklardır.» Hâdisiyle bildirdiği manâdan gâfil olmaktır.

Cehâlet ise, gençliğine güvenir ve bilmez ki, bir ihtiyar ölüme kadar binlerce çocuk ve genç ötür. Bir şehirde sayacak olsan ihtiyarların sayısı diğerlerinden az çıkar. Zira ihtiyarlık çağına ancak az kimseler ulaşır. Biri de, sağlık hâlinde ansızın ölmeyi unak görür. Bilmez ki, ani ölüm az ise de, ani hastalık az değildir. Zira bütün hastalıklar ansızın başlar. Hastalık meydana gelince de hasta olarak ölmek az değildir. Demek ki daima ölümü ölümlüde takdir etmelidir. Fakat bu takdir, güneş ve gölge misâl gibi daima önce gidip ona ulaşmayacağı şekilde olmamalıdır.

UZUN EMELDEN KURTULMANIN ÇARESİ

Bil ki, uzun emelin çaresi onun sebeblerini gidermektir. Sebebler anlaşıldı. Onları gidermeye çalışmalıdır. Dünya sevgisinin çaresi ise, dünya sevgisi bilmümünde anlatıldı. Hükme, dünyanın ne olduğunu büyüklerle bilen kimse, onu sevmez. Zira onun lezzetinin birkaç günlük olduğunu ve ölümlü bozulup gideceğini ve şimdi de ümitsiz ve kaderle karışık olup esâ ve belâdan boş olmadığını ve hiçbir kimse için sömürsüz olmadığını anlar. Ahiret süresinin uzunluğunu ve ömrünün kısıtlılığını düşünen kimsenin âhireti bırakıp dünyaya eğilmesi, bir kimsenin, rüyadaki gümüşü, uyanıklıktaki altından daha çok sevmesi gibidir. Zira dünya uyku gibidir.

Feygamberimiz: «İnsanlar uykodadır. Ödükları zaman uyanırlar.» buyurmuştur. Cehâletin çaresi ise, hâlis bir tefekkürdür.

Mescid; şöyle bilmelidir ki, ölümlü dünyayı kendi elinde değildir. Zira kişi istediği zaman ölüm gelmez. Böylece gençliğe güvenmemelidir.

UZUN EMELİN DEREGELERİ

Bil ki, insanlar uzun emel hususunda farklıdır. Zira bazıları devamlı dünyada kalmasına ümid eder.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Onlardan her biri bir yıl yaşamak ister.» (Bakara sûresi, âyet: 96). Bazı kimseler ihtiyarlayınca ya kadar yaşamayı ümid eder. Bazı kimseler de bir yıldan fazla yaşamayı ümid etmeyip bir yılığundan fazla yiyecek hazırlamaz. Bazı kimseler vardır ki, bir günden fazla yaşamayı ümid etmeyip yarın için hiçbir hazırlamaz.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Yarın için düşünmeyin. Zira ömrünüz kalmış ise rizıkınız da kalmıştır ve eğer ömrünüz kalmamış ise, başkasına nâib olarak rizık için ne zahmet çekiyorsunuz.» Bazı kimseler de ömrü ki, bir saat için bile ümid bağlamaz.

Nitekim Resûlullah Müaz'e imanın hakikatını sorunca, Müaz: «Dünyada hiçbir adam atmam ki, ukulü adımı atmayabilirim diye düşünmedim.» Esved-i Habeşî namaz kılarken her tarafa bakardı. Niçin öyle yapıyorsun? dediler. Azrail hangi taraftan gelecek diye bakıyordum, dedi.

Hülâsa, insanlar bu hususta (uzun emel beslemek) farklıdır. Bir ay yaşamayı ümid eden kırk gün yaşamayı ümid edenden daha üstündür. Bunun te'siri insanın işlerinden anlaşılır. Meselâ: Bir kimsenin gurbette iki kardeşi olsa ve birisi, bir aya kadar, öbürü bir yıla kadar bir zaman içinde gelecek olsa, önce bir ay sonra gelecek olan kardeşi için hazırlık yapar; ötekini geciktirir. Herkes kendini kısa emelli sanıyor. Anenik onun alameti hayır işlere koşup her nefesü gâ-nimet bilmektir. Nitekim Peygamberimiz buyurur ki: «Beş şeyi beş şeyden önce gânimet bilin; ihtiyarlıktan önce gençliği, hastalıktan önce sağlığı, fakirlikten önce zenginliği, meşgûliyetten önce boş zaman ve ölümden önce hayati gânimet bilin.»

Yine buyurdu ki: «İki nimet vardır ki, insanlar onların kadriğini bilmeyip onlarda aldandırlardır: Sağlık ve boş zaman.»

Peygamberimiz sahabe arasında gâflet eserini gördüğü zaman: «Ölüm geldi. Kimini şaki ve kâmil de saâd olarak götürdü.» diye çağırıyordu.

Huzeyfe (r.a.) der ki: «Hiçbir gün yoktu ki, bir mü'min: "Ey insanlar, göç için hazırlanın" diye çağırmasın.»

David-i Ta'î'nin koşarak namaza gittiğini gördüler. Bu ne aceldir? dediler. Kabristandakilere işaret ederek bu şehir kapısındaki askerler beni almadan yerlerinden kalkmazlar, dedi. Ebû Müsa Eş-Şâ'ri, ömrünün sonunda çok mücahede edirdi. Ona, biraz az mücahede etmen daha iyi olur dediler.

Ebû Müsa: «Kosturulan at bütün gayretini sahanın sonunda gösterir. Bu benim ömrümün sonudur. Zira ölüme yaklaşmıştır. Çalışmakta kusur etmem ki, neânimet çekmeyeyim.» dedi.

ÖLÜM SEKERATI VE CAN ÇEKİŞMENİN ÇETİNLİĞİ

Bâ, ki, eğer insanın ölümlüde can çekişme hâlinin çetneliğinden ve ölümlüde sekeratının acısından başka bir şey olmasaydı, akıllı olan onun korkusundan hayatının tadı bozulur ve dünyadan hiç lezzet almazdı. Çünkü eğer bir kimse, ansızın bir haydutun kapıdan içeri girip kendisini bağlayıp topuzla dövüleceğine ihtimâl verse, yemekten, içmekten tad almaz. Hastâ kendini kaybedecek duruma gelir. Can alıcının (Azrail) can alması kesinlikle bililir ve can almak çetneliği de topuzun etiyetinden daha fazladır.

O hâlde bundan korkmamak gayet gâfilitten ileri gelir. Can alma acısı bütün risikyetlerin ittifakıyla bir kimseyi kılıçla parçalayıp vücudunu dağıtmak acısından daha fazladır. Zîrâ yaranan açtığı yaradan ruha ne kadar acı ulaşacağı bililmektedir. Ateşin acısı ise daha fazladır. Çünkü bütün parçalara sikiyet eder. Can alma acısı ise, parçalarda değil, belki ruhun kendisinde meydana gelir. Onun acısı bütün ruhu kaplar. Fakat can çekişen kimsenin sücûnet olması, onun güçsüz kaldığından ötürüdür. Zîrâ ölümlüde sekeratının şiddetinden dil söylemez olmuş ve akıl dehşete düşmüştür. Bu hâli ancak tadun, yahut Peygamberlik nûru ile mücehhez olanlar bilir.

Nitekim İsa (r.a.) havarilere: «Ey havariler, dua edin, Allah Teâlâ can çekilmesini bana kolaylaştırsın. Çünkü ölümlüde acısından o kadar korkarım ki, korkudan öleceğimden korkuyorum.» dedi. Bizim Peygamberimiz mübarek rûhuna teslim ederken: «Ya Rabbî, Muhammed'e ölümlüde sekeratını kolaylaştır.» diye dua etti.

Aişe (r.a.) der ki: «Bâzı kimseye can vermenin kolay olacağını ümid etmiyorum», derdi ve Resûlullah'ın rûhunu böyle zorlukla teslim ettiğini gördükten sonra: «Ya Rabbî, bu rûhuma kemiklerimi ve sinirlerimi arasından mı çıkaracaksın. Bu belâyı bana kolaylaştır.» derdi.

Resûlullah (r.a.) can vermenin acısını anlatırken buyurdu ki: «Can vermek acısı, şeytân kılıç darbesinin acısı gibidir.» Yine buyurdu ki: «Can vermek dikene sarmaşan yünün ondan kolaylıkla ayrılması gibidir.» Resûlullah bir hastanın hâlini görmeye gitti. Hasta can çekiyordu.

Resûlullah buyurdu ki: «Bu hastanın hâlini ben bilirim, onun bedeninde acısı olmayan hiçbir damarı yoktur.» Ali (r.a.) der ki: «Savaşta şehit olmaya çalışın. Çünkü bir kılıç darbesini almak, can vermekten kolaydır.» Beni İsrail'den bir grup insan mezarlığın yanından geçerken bir ölümlüde diriltildi için dua ettiler. Ölümlüde biri Allah'ın kudretıyla dirildi ve: «Ey insanlar, beden ne biliyorsunuz? Elli yıldır ölümlü, hâlâ can vermenin acısı benden gitmedi.» dedi.

Berde (büyüklerin sözünde) gelmiştir ki, mü'min iyi amellerle bazı derecelere erişince, Allah Teâlâ onu o derecelere eriştiği için,

can vermesini zorlaştırır. Dünyada iyilikler yapmış olan kâfire, buna karşılık olarak can vermesini kolaylaştırır. Böylece Allah Teâlâ üzerinde hiçbir hakka kalmamış olur. Haberde gelmiştir ki, anı öüm, mü'mine rahmet ve şâsaka da hasrettir. (Örüntüdür).

Mûsa (a.s.): «Ölürken, Allah Teâlâ, ey Mûsa, bu hâlede kendini nasıl buluyorsun? dedikte, Mûsa: Diri diri kebab edilen kuş gibi, ne aşabilir, ne de ölüp kurtulur,» dedi. Ömer (r.a.) Kâ'b-El-Ahbar'dan can vermenin sırasını sorduğunda dedi ki, dikenli ağacın dâhını bir kimsenin içarisine koyup onun her bîr dikenli bir damara takılıp kuvvetli bir adam onu çektiğinde acı ne ise, öyledir.

CAN VERMENİN DEHŞETLERİ

Bil ki, anlatılan ezâ ve belâdan başka ölenlerin yolunda üç dehşet daha vardır: Birincisi, ölüme meleğini (Azraîl) görmektir. Haberde gelmiştir ki: İbrahim (a.s.) ölüme meleğini görünce, seni günahkârların canını aldığı şeklinde görmek isterim, dedi. Buna dayanamazın, dedi. İbrahim (a.s.) mutlaka görmek isterim dedi. Bunun üzerine onu sıyah, pis kokulu, tüyleri diken diken olmuş, sıyahlar giymiş, ağzından ve burununda ateş çıkan bîr insan şeklinde görüp hayalip düştü. Ayatınca onu eski şekilde gördü. Ey ölüme meleği, günahkârlar, senin bu şeklini görmekten başka azâp görmeseler de bu onlara yeter, dedi. İtaatli kimseler bu dehşetten kurtulurlar. Zira onu en güzel şekilde görürler. Ahirette hiçbir rahatlık görmeseler, bu güzel yüzle bakmak onlara yeter.

Davud oğlu Süleyman (a.s.) ölüme meleğine (Azraîle), niçin insanları aramada azâlele iş görmüyorsun? Kimisini erken, kimisini de geç alıp götürüyorsun, dedi, ölüme meleği, o benim elimde değildir. Herkes için elimde ayrı bir sahife vardır. Nasıl buyurulursa, böyle yaparım, dedi.

Yezeb bîn Münabbih der ki, bir padişah bir gün tahtına oturdu ve elbise giymek istedi. Getirdikleri birçok elbiseyi beğenemedi.

Nihayet en güzel elbiseyi getirdiler, onu giydi. Sonra birçok atlar getirdiler, beğendiği atı getirdiler, ona bindi. Sonra kalabalık bîr toplulukla dışarı çıktı. Gayet kibir ve gururundan kimsenin yüzüne bakmazdı. Azraîl (ölüm meleği) bir fakir kılığında yurtak elbiselerle önüne çıkıp selâm verdi. Padişah ona bakıp selâmını almadı.

Azraîl onun atının dizgininden tuttu. Padişah, elini çek, ne yaptığına biliyor musun? dedi. Azraîl, benim seninle işim var, dedi. Padişah, sabret, attan aşağı ineyim dedi. Hayır, şimdî isterim dedi. Padişah, pekiyi için nedir? dedi. Azraîl, ağzın padişahın kulağına koyup ben can alıcı meleğim, şimdî canını almak için geldim, dedi. Padişah, bedeyim çocuklarımla vedâlaşayım, dedi. Azraîl, geçirtirmek imkânızdır, dedi ve; hemen canını alıp onu attan aşağıya devirdi. Sonra bir mü'mini görüp seninle gıllî bîr işim var dedi. Gizli işim nedir? dedi. Ben Azraîl'im, dedi. Mü'min, affoş geldim, niye bu kadar geçtin,

Seni bekliyordum. Benim yanımda senden daha kıymetli kimse yoktur. Gel beri, canını al.» dedi. Azrail, «Senin bir ihtiyacın, için var mı? Önce onları gör, ondan sonra Allah'ın emri yerini bulsun.» dedi. O kimse, Allah'a kavuşmak kadar hiçbir önemli için yoktur, dedi. Azrail, ne hâlide canını almamı istiyorsun, dedi. O kimse, sabret, bir abdest alıp namaz kılalım; secdede iken canını al, dedi. Azrail, secdede iken canını aldı. Vehab bin Münabbih der ki, Şam toprağında öyle bir padişah vardı ki, ondan daha büyük kimse yoktu. Azrail canını alıp göğe çıkınca, melekler ey Azrail, can alırken hiç kimseye acıdığın oldu mu? dediler. Azrail dedi ki, gödde hamile bir kadın doğurur doğurmaz, onun canını almam bana emredildi. Onun canını alınca, annesinin garibliğine ve çocuğun yalnız ve perişan hâline acıdım.

Azrail dediler ki, yeryüzünde kendisinden daha büyük bulunmayan o gördüğün padişah, o gödde beraktığın çocukta. Öldüm meleği (Azrail), dilodüğünü lütüfeden Allah bütân noksanlıklardan münezzehtir, dedi.

Eserde gelmiştir ki: «Şaban ayının onbeşinci gecesi olan beaat gecesinde, o yıl camı alınacak kimselerin listesi Azrail'in eline verilir. Oysa orada adı yazılı olanlardan kimisi hına, yapmakla, kimisi düğün yapmakla ve kimisi de kavga etmekle meşgûldür. Halbuki onların adı o deftere kaydedilmiştir.»

A'moş der ki, bir gün Azrail, Süleyman Peygamberin hururuna geldi ve orada bulunan hizmetçilerden birine sert sert baktı. Hiçme! ç! bu kimdi, böyle sert sert bana baktı, dedi. Süleyman (a.s.) Azrail'i, dedi. Hizmetçi, belki benim canımı almak ister, rûzgâra emret, beni Hindistan'a atsun, bir daha geldiğinde beni burada bulamazın, dedi. Süleyman (a.s.) rûzgâra emretti, onu Hindistan'a attı. Azrail geri gelince, Süleyman, (a.s.) Azrail'e: Niçin benim o hizmetçime öyle sert baktın? dedi. Azrail: «Bana emredildi ki, şu anda Hindistan'da onun canını alayım. Benim aklıma geldi ki, bu saatte nasıl Hindistan'a gidersen, onu burada gördüğümden sana uğradım. Ben Hindistan'a gittim, onu orda görüp canını aldım.» dedi. Bu hikâyeyi anlatmaktan maksat, nerede olursan, Azrail'den kurtuluş yoktur.

Hâdisel, kendisi için görevlendiren İki meleği görmektedir. Hâdisete gelmiştir ki: «Ölürken her iki melek kendisine görünecek ve eğer itaatli ise, "Allah senin mükâfatını versin. Bizim yanımızda çok ibadet ve iyi işler yaptın. Bize rahmetlik verdin," eğer günahkâr ise, "Allah sana hayır vermesin. Bizim yanımızda çok bozgunculuk yaptın, kötü ve çirkân hareketlerde bulunup bize sakıntı verdin; derler.» Bu, şu gözlerini diktiği zaman olur.

Üçüncüsü, ölümlük cennetteki, yahut cehennemdeki yerini görür. O anda ölümlük meleği itaatliye, ey Allah'ın dostu, müjde sana cennetliklisin.; günahkâra ise, ey Allah'ın düşmanı, sana acı haber, cehennemlikisin.» der. Allah korusun, bu acı, can verme acısından daha büyüktür. Bu anlattıklarımız ölümlük dünyadaki sıkıntılardır. Bunlar mezaradaki sıkıntılara göre basit kalır.

MEZARIN ÖLÜ İLE KONUŞMASI

Resûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Ölüyü mezara koyduklarında mezar ona der ki, yankılar olsun sana ey insanlığı! Neye mağrur oldun? Benim sıkıntı, zulmet ve gurbet evi olduğumu ve akrabeler, yânikar, kurtlar ve haşerelerle dolu olduğumu bilmez miydin? Dünyanın ne-sine aldandım ki, bir ayağına ileri, bir ayağını geri atıp taşkın taşkın bakıyordun? Eğer o kimse salih ise onun yerine bir ses cevap verip der ki, Ey mezar, bu kimse salih idi, emri maruf ve nehy-i münkeri yapardı. Bunun üzerine mezarı bir cennet bahçesi olur, bedeni nûr olur ve ruhu göklere çıkar.»

Ezerde geldi ki, ölüyü mezara koyduklarında ona azâp vermeye başlanırken, etrafındaki kumpas mezarlar çağırıp derler: «Ey bed-bahâ, biz sendem önce buraya geldik. Niçin bizden ibret almadın? Bizim dünyaya geri dönemeyip amelinizin kesikliğine görmedin mi? Sen ise fırsat ve imkân bulmuşsun. Niçin bizim kaçırdığımız amelleri te-dârik etmedin.» Gene yerin bir tarafından sesler gelir, «Ey dünyanın ahîri ile aldanan kimse, niçin sendem önce ölenlerden ibret almadın? Onlar da senin gibi aldandı.»

Hâfîste geldi ki: «Salih kulu mezara koyduklarında iyi ameller onun etrafını kuşatıp onu korurlar. Azâp melekleri onun ayağı tara-fından gelince namaz onların karşısına çıkar ve: Bu kimse Allah için, ihâdet etmek için ayak üzerinde çok durmuştur. Ona azâp vermeyin, der. Baş tarafından gelince, oruç onların karşısına çıkıp bu kimse Allah için açlık ve susuzluk çekmiştir, ona azâp etmeyin der. Bedeni tarafından gelince hac, umre ve gazalar onların karşısına çıkıp, bu kimse Allah yolunda çok sıkıntı çekmiştir, ona azâp vermeyin, derler. El tarafından gelince sadaka karşılığın çıkıp bu kimse eliyle fakir-lere çok sadaka vermiştir ona azâp etmeyin, der. Melekler buna duyun-ca, ihîret devleti müharek olsun, derler. Bundan sonra rahmet melek-leri cennet yataklarından bir yatak getirip onun mezarına döşerler ve onun mezarı gökân görebildiği kadar geniş olur. Ve cennetten bir kan-dil getirip onun mezarına asarlar. Kıyamete kadar onun nâru ile mezar olur.»

Resûlullah buyurdu ki: «Ölüyü mezara koyduklarında cenazenin ardından gelen insanların henüz ayak sesleri iştilirken, mezardan önce, onunla konuşan olmasa. Ona der ki, "Ey filân, sana benim darb-ğundan, korkunçluğumdan ve diğer vasıflarımdan haber vermediler mi? Benim için ne hazırladın?"»

MÜNKER VE NEKİRİN SUALİ

Resûlullah buyurdu ki: «Kul ölünce önce yanına yüzleri siyah, gözleri mavî iki melek gelir. Bunların birincisi adı Münker, diğerinin

adı Nekir'dir. Evvelâ ona, Peygamber hakkında ne dersin? derler. Eğer mü'min ise, der ki Peygamber Allah'ın kulu ve Resûlü'dür. Ve şehadet ederim ki, Allah Teâlâ bîrdir ve Muhammed onun Resûlü'dür.

Bundan sonra onun mezarını enine boyuna yemiş arşın genişleticiler ve nûrla doldururlar ve huzar içinde yat; Seni ancak çok sevdiğin şey ayandırır, derler. Eğer münâfik ise Peygamber hakkında ne dersin dediklerinde: Bilmiyorum. İnsanlardan bazı şeyler duydum. Onlar ne derse, ben de onu derim, der. Bunun üzerine yere; üzerine kapam diye emir verilir. Yer üzerine kapandıca kaburgaları birbirine geçer. Bu şekilde kıyamete kadar azâblanırlar.»

Resûlullah Hz. Ömer'e «Ya Ömer, öldüğünde benim için emir bir-buçuk, boya üç - dört arşın bir mezar kazılır. Seni yakayıp, kafanıyıp o mezara koyarlar ve üzerine de toprakla örterler. Sonra mezar gözetilerek olan Münker ve Nekir gelirler. Onların sesi gök gürültüsü gibidir. Gösteri de şimşek gibi parlar. Kolları yerlerde sürünür. Dişleriyle mezarın toprağını eşip seni sınıksız tutup sarsarlar. O anda ne yaparsın?» buyurdu.

Ömer (r.a.) ya Resûlullah o zaman aklım başımda olur mu, dedi. Resûlullah: «Evetse buyurdu. Ömer (r.a.): «Öyleyse korkum yok Allah'ın inâyetiyle ben onlara kifâyet ederim.» dedi. Hâdisle gelmiştir ki: «Mezarda kâfirin iki azâb meclâğı musallat edilir. Bunların gözü kâbe ve kulakları da sağdır. Ellerinde develerin su içtiği kovular gibi topuzlar vardır. O topuzlarla kıyamete kadar onu döverler. Gösteri görmes ki, onu görüp acısanlar ve kulakları da duymaz ki, feryadını işitip merhamet etsinler.»

Aişe (r.a.) diyor ki: «Resûlullah buyurdu ki: Mezarın âhüyü bir nevi sıkması vardır ki, bir kişi ondan kurtulamaz. Eğer ondan bir kişi kurtulsaydı, Said bin Mıaz kurtulurdu.»

Evee (r.a.) der ki, Resûlullah'ın kız Zeyneb vefât ettiğinde, Resûlullah kendi mübarek eliyle onu mezara koydu. O anda yüzünün rengi sararıp çok değişti. Mezardan çıkınca rengi yerine geldi. Bu, ne hâlidir ya Resûlallah, dedik.

Buyurdu ki: «Mezarın ona sâkup azâb vermesini hatırladım, fakat bunun ona kolaylaştırıldığına bana haber verdiler. Onun için biraz teselli oldum. Bununla beraber mezar onu işle sakar ki, insandan başka dünyadaki herşey onun feryadını duyar.»

Gene buyurdu ki: «Kâfirin mezar azâbı şâhibedir. Ona doksan dokuz eşderha musallat edilir. Eşderhanın ne olduğunu bîlir misiniz? O doksan dokuz başlı yalandır. O eşderhalar kıyamete kadar onu sâkup sarıp işirirler.»

Gene buyurdu ki: «Mezar âhret yolculuğunun ilk konağıdır. O kolay geçerse, diğerleri de daha kolay olur. O zor geçerse, diğerleri daha zor olur.»

Bil ki, mezar korkusundan sonra, sûr'a üflendiği zamanaki korkudur. Ondaki korku kıyamet gününün korkusudur. Gece uykusundan uyanışın ve o günkü terleme ve zahmet korkusudur. Sonra amel

defterinin sağdan veya soldan verilme korkusudur. Sonra kötülüklerin ve kusurların ortaya çıkıp rusvay olma korkusudur. Sonra terzinin sevâb kelesi mi, yoksa günah kelesi mi ağır gelecek korkusudur. Sonra hâsımlara zulüm etme, kul hakkını yeme ve onlara cevap verme korkusudur. Sonra Surat korkusudur. Sonra cehennem, cehennem sebânilerinin, cehennem azâbının, cehennem bukağı ve zincirlerinin, zakkum ağacının, yılan ve akreplerinin korkusudur.

Ahâret azâbı iki kısımdır: Cismanî (bedene yapılan) ve ruhanî (ruha yapılan). Cismanî azâb, İhyâ kitabımızca etraflıca anlatılmıştır. Rûhanî azâb da bu kitaben başında anlatıldı.

Nitekim ölümden hakikati, rûhın hakikati ve ölümden sonra rûhın halleri de anlatıldı. Cismanî azâbı anlamak isteyen İhyâ kitabından okusun. Zira onu bu kitapta etraflıca anlatmak zordur. Biz kitabın uzamaması için bunlarla yetineceğiz. Biz bu kitabı büyüklerin ölümler hakkında gördükleri rûya hikâyeleriyle bitireceğiz. Zira dünyadakiler, ölümlerin hâline ancak bütünü keşifler yoluyla anlayabilirler. Keşifler de, ya rûya âleminde, yahut uyanıklık âleminde olur. Duyularla onların hâllerini anlamak mümkün değildir. Zira onlar (ölümler) duyuların anlamaktan uzak olduğu bir âleme gitmişlerdir. Tıpkı kulağın, renkleri ve gös, sesleri anlamaktan uzak olduğu gibi. Belki insanın bir hususiyet vardır ki, ancak onunla o âlemi görmek mümkün olur.

Fakat o hususiyet, zâhiri duyuların sıkıştırması ve dünyanın meşğâle ve sıkıntılarıyla örtülmüştür. İnsan rûya âleminde o meşğâleden kurtulunca, onun hâli ölümlerin hâline yakın olur ve onların hâleri ona malûm olur. Bu hususiyet sebebiyle onlar da bizden haberdar olur. Bizim iyi amellerimizle sevinirler ve kötü amellerimizde üzülürler. Nitekim böyle olduğu hadîsle de sabittir. İşle gerçeği şudur ki, hiçbir şeyin, Levh-i Mahfuzun bizden haberi olmas ve yine hiçbir şeyin Levh-i Mahfuzun onlardan haberi olmas. Zira bizim hâllerimiz ve onların hâlleri Levh-i Mahfuzuna yazılır. İnsan rûya âleminde ma'nen Levh-i Mahfuzla münasebet kurunca onların hâllerine muhtâl olur. Onların da Levh-i Mahfuzla münasebetleri olunca, onlar bizim hâllerimize muhtâl olurlar. Levh-i Mahfuz bütün şeyanın süretinin görüldüğü bir ayna gibidir. İnsanın rûhu da bir ayna gibidir. Bir aynada olan şeyler, karşısındaki ikinci aynada görüldüğü gibi, Levh-i Mahfuzdaki bazı şeyler bizde ve onlarda görünür. Levh-i Mahfuzun, ağaçtan, yahut kamyaktan, veyahut başka bir şeyden dörtgen şeklinde bir cisim olduğunu ve böylece onu görebileceğini ve üzerindeki yazıların zâhiri gözle okunabileceğini sanma. Böyle değildir. Belki eğer onu bir özekle anlamak istiyorsan, o özeği yine kendi nef'sinde aramalısın. Çünkü bütün yaratıkların birer numunesi sende yaratılmıştır. Böylece onlar sebebiyle bütün şeyayı anlayabilirsin. Fakat sen kendinden habersizsin, başka şeyleri nasıl anlarsın. Levh-i Mahfuzun insanındaki özeği beyindir. Hafızlar Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberler. Sanki Kur'an-ı Kerim'in tamamı onların beyninde yazıldı ve sanki onun harflerini görüp de okuyorlar. Oysa eğer beyinlerini zerre zerre ayırıp

haksalar, Kur'an'ın harflerinden ve yazısından birşeyi göremezler. Demek ki herşeyin Levh-i Mahfuzda yazılı olmasını böyle anlamalısan. Zîrâ onda yazılan eyya sonsuzdur. Zâhiri gös ise unutturdu. Sonsuz olan şeyi, sınırlı olan şeyde yazıp tasvir etmek mümkün değildir.

O hâkte Allah Teâlâ'nın Levhî, kalemi, eli ve hiçbir şeyi, insandakine benzemez. Bu, şairin dediği gibi: Evdeki eyya, evin sahibine göredir.

Maksadımız, ölümlerin bizden haberdar olmasının ve bizim onlardan haberdar olmamızın imkânsız olmadığına ifâde etmektir. Nitekim rüya âleminde onların bazısına güzel ve sevinçli, bazısına da çirkin ve üzücü görmek, onların ya nâmet içinde, yahut da azâp içinde yaşadıklarına kuvvetli bir delildir. Yâni onların ölümlü tamamen yok olmaları demek değildir. Nitekim Âyet-i kerîmede: «Allah yolunda ölenleri ölü sonuna. Onlar Rableri katında diridirler.» (Âl-i İmran sûresi, Âyet: 169) buyurulmaktadır.

RÜYA ALEMİNDE ÖLÜMLERİN HALLERİNİN ANLAŞILMASI

Resûlullah buyurur ki: «Benî rüyada gören hakikatte görmüş gibidir. Zîrâ şeytan benim şekline giremez.»

Ömer (r.a.) der ki, Resûlullah'ı rüyada gördüm, bana biraz dar-
gün idi. Ya Resûlallah ne oldu? dedim. «Sen oruçlu iken, hanımını öpen değil misin?» buyurdu.

Ondan sonra oruçlu iken hiç hanımını öpemedim. Gerçi kişi oruçlu hanımını öpmesi haram değildir, fakat öpemek daha iyidir. Sudaik olanlara ise böyle inceliklere bile müsamaha edilmez. Başkalarına müsamaha edilir.

Abbas (r.a.) der ki, Ömer (r.a.) ile aramızda dostluk var idi. Ölmüştenden sonra onu rüyada görmek istodim. Bir yıl sonra gördüm, gözümün yaşını silip yeni kurtuldum. Eğer Allah'ın rahmet ve keremi olmasaydı, ıçım çok tehlikeli olurdu.

Yine Abbas (r.a.) der ki, Ebû Leheb'i rüyamda gördüm, cehennem ateğinde yanıyordu. Ona nasılsın? dedim. «Her zaman azâbla-
yım. Ancak pazartesi gecesi azâbla olmuyorum. Zîrâ o gece Resûlullah dünyaya gelmişti. Bana müjde verdiklerinde, o sevinçle bir köle azâd ettim. Onun sevâbi olarak pazartesi geceleri benden azâb kaldırılmıştır.» dedi.

Ömer bin Abdülaziz der ki, rüyamda Resûlullah'ı gördüm. Ebû Bekir ve Ömer ile beraber oturuyordu. Ben de onlarla oturunca, aniden Hz. Ali ve Muaviye'yi getirip onları aye koydular ve evin kapısını kilitlediler. Hemen Hz. Ali dışarı çıkıp Kâ'be'nin Rabbinin hakkı için benim haklığımıza hükmedildi, dedi. Onun arkasından da Muaviye çıkıp Kâ'be'nin Rabbinin hakkı için Allah beni bağışladı, dedi.

Ebû Abbas (r.a.) İmam Hüseyin şehit olmasından önce bir defa uykusundan uyanıp: «İnna İllah ve İnaa Heyhî rüçüm» dedi. Ne oldu dediler. Hüseyin'i şehit ettiler, dedi. Ne diyorsun? dediler.

Resûlullah'ın rüyasında gördüm, elinde kan dolu bir bardak vardı. Buyurdu ki, görüyor musun, benim ümmetim benden sonra ne yaptılar? Benim oğlum Hüseyin'i şehit ettiler. Bundan yirmi dört gün sonra Hüseyin'i (r.a.) şehit ettiler, diye rivâyet edilir. Ebu Bekir'e-Siddik'i rüyada görüp dediler ki, sen her zaman diline iğaretilip acaba, bu benim ölüme ne getirmiş, diyordum. Sonuç ne oldu? Buyurdu ki, «Lâ ilâhe illallah» kelimesiyle cenneti ölüme getiren odur.

Yûsuf bin Hüseyin'i rüyada görüp ona: Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti, dedi. Ne sebebiyle? dediler. Benim, hiçbir zaman ciddiye çakıyı karıştırmamamla, dedi. Mansur bin İsmail der ki: Abdullah bin Bezzaz'ın rüyada görüp ona Allah Teâlâ sana ne muamele yaptı? dedim. İkrar ettiğim bütün günahlarımı affetti. Ancak bir günahı ikrar etmekten utandım. Beni kan ter içinde o kadar ayakta tuttular ki, yüzümün etleri döktüldü dedi. O günah ne idi? dedim. Bir defa bir oğlana bakmıştım da boşama gitmişti. Onu ikrar etmeye utandım, dedi.

Ebu Cafer-i Saydalani der ki, Resûlullah'ı rüyada gördüm, tasavvutçulardan bir toplulukta oturuyorlardı. Görkten iki melek indii. Birinin elinde bir iğrik ve diğersinin elinde de bir leğen vardı. Resûlullah elini yıkadı ve yanındakiler de ellerini yıkadılar. Sonra leğeni benim ölüme koydular. Biri, onun eline su dökmeyin; çünkü o bu topluluktan değildir, dedi. Ya Resûlallah, siz buyurmuşsunuz ki, bir topluluğa seven onlardan sayılır. Ben bu topluluğa severim, dedim. Resûlallah buyurdu ki onun da eline su dökün. O da bu topluluktandır.

Mucna'ı rüyada görüp âhiret hâllerini nasıl buldun? dediler. Danya ve âhiretin hayrına şahidler aldı, dedi.

Zerare bin Evfa'yı rüyada görüp en üstün bulduğun amel nedir? dediler. En üstün amel Allah Teâlâ'nın hükümüne rıza gösterip kosa emelli olmaktır, dedi. Yazid bin Mez'ûr der ki, Evfa'yı rüyada görüp bize en üstün amel söyle ki, onunla Allah'a yaklaşalım, dedim. Âlimler derecesinden daha üstün derece görmedim. Onu geçince üçgünlüğün derecesini gördüm, dedi. Yazid bin Mez'ûr ihtiyar ki, Bundan sonra üçüneye kadar daima ağırdı. Ağlamaktan gözü görmeyiz olmuştu. İbnü Uneyne der ki, kardeşimi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dedim. İstifhar ettiğim günahımı affetti. İstifhar etmediğim günahım ise affetmedi, dedi. Zübeyde'yi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti, dedi. Mekke yolunda harcadığın mal karşılığı mı? dediler. Hayır, onun sevabına yine mal sahâbına vardı. Beni niyetimden dolayı başıladı, dedi.

Sâfyan-ı Sevrî'yi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bir ayağımı Serat'a, diğersini cennete koydum, dedi. Ahmet bin Ebû'l-Cevari der ki, rüyada bir hanım gördüm. Hiç onun gibi güzel kadın görmemiştim. Yüzü parlıyordu. Bu yüzünden güzelliği nedendir? dedim. Filân gece Allah'a anıp ağladığımı hatırlıyor musun? Senin gözünden akan yaşları alıp yüzüme sürdüm. Bu onun nûrudur, dedi. Kattanî der ki, Cüneyd-i Bağdadî'yi rüyada görüp, Allah sana ne yaptı? dedim. Bana rahmet etti, o işde ve iğaretlerin hepsi boş git-

ti. Ancak gece kalktığıum iki rek'at namaz bana yaradı, dedi. Zebide'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Şu dört söz sebebiyle bana rahmet etti: «Lâ ilâhe illallah sözü ile ömrümü geçiririm. Onunla kabre girerim. Onunla yalnız kalırım ve onunla Rabbinde buluşurum.» dedi. Bisr-i Hafî'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Allah Teâlâ bana rahmet edip o kadar benden korkmaya utanmadan mı? buyurdu. Ebû Süleyman-ı Darani'yi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti ve müslümanlar arasında parmakla gösterilmemden başka hiçbir şey bana zarar vermedi.

Ebû Saîd-i Harasî der ki, şeytanı rüyada gördüm. Onu bastonla dövmek istedim, şeytan bir ses geldi ki, ey Ebû Saîd, o bastondan korkmaz, kalbindeki nürden korkar. Mârenî der ki, şeytanı rüyada çıplak gördüm. Bu insanlardan utanmaz mı? dedim. Bunlar insan değildir. İnsan cisalarda, çocukların topça oynadığı gibi onlarla oynamazdım. İnsan beni zar zar inleyen ya topluluktur deyip tasavvuf ehline işaret etti.

Ebû Saîd-i Harasî der ki, Şam'daydım Resûlullah'ı rüyada gördüm. Ebû Bekir'e-Seddîk ile Ömer Faruk'a dayanmış karışık geliyordu. Ben bir beyt okuyup parmağımıla göğsümü dövdüm. Resûlullah, bu yaptığının şerri hayırdan çoktur buyurdu. Şübî'yi vefatından üç gün sonra rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Beni çok çetin hesaplara çekti. Öyle ki, ümitsizliğe döşüdüm. Ümitsizliğimi görünce bana rahmet etti, dedi.

Süfyan-ı Sevrî'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti, dedi. Abdullah bin Mübarek'in hâli nedir? dediler. Ona hergün iki defa Allah Teâlâ'ya görmeye izin veriyorlar, dedi. Mâlik bin Enes'î rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Hz. Osman'dan işittiğim kelimeler sebebiyle bana rahmet etti, dedi. O kelimeler nedir? dediler. «Bir cenaze gördüğüm zaman âhimsüz padişah ortaktan münezzehtir, derim.» dedi. Hasan-ı Basri ödüğü gece onu rüyada gördüler, göklerin kapıları açılmış ve Hasan-ı Basri Rabbinde kavuştu ve Rabbi ondan hoşnut oldu diye çağırıyorlardı. Cüneyd-i Bağdadî şeytanı rüyada çıplak görüp bu insanlardan utanmaz mı? dedi. Şeytan bunlar insan değil, insan Şevnizîye mescidinde dururlardır. Onlar beni hasta ve perişân etmişler, dedi. Sabahleyin Şevnizîye mescidine vardım. Bakım ki, birçok insanlar başlarını dizlerine koyup tefekkürde dalmışlar. Bana, ya Cüneyd, o meâlnun sözüne aldın mı dediler.

Utbe bin Gulam der ki, gayet güzelliik ve cemâl sahibi bir cenet hürisini rüyada gördüm. Bana ey Utbe, ben sana aşkıım. Sakın, sana kavuşmama mâni olacak bir iş yapma, dedi. Ben hürinin sözlerini duyunca, dünyayı üç talakla boşadım, sana kavuşuncaya kadar bir daha onun semtine uğramam, dedim. Ebû Eyyub-ı Secidîni boğuncu bir insanın cenazesini görünce, namazını kılmamak için, (uzaklaş) bir yığcağ yere çıktı. Sonra o kimsesi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Allah Teâlâ bana rahmet etti. Ebû Eyyub's söyle-

yın ki, «Eğer siz Rabbinin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, tükenmek korkusuyla cimrilik yapardınız.»

Davud-i Tal üdüğü gece bir kimse rüyasında gökteki meleklerin sağa sola koşup hareket ettiklerini gördü. O kimse, bu gece nasıl bir gecedir ki, böyle hareketlisiniz. Davud-i Tal bu gece dünyadan ahirete intikâl etti. Onun için cennetleri düzenleyip süslerler, dediler. Ebû Said-i Şehham der ki, Seh-i Sa'ûkî'yi rüyada gördüm. Ona hoca, Allah sana ne yaptı? dedim. Hoca Mâim bırak, o gitti, dedi. Dünyada zahiri himler şahasındaki mücahede ve çalışmalarının ne faydası oldu? dedim. İhtiyar kadınların suallerine verdiğim cevaptan başka hiçbir şeyin faydası olmadı, dedi. Rabi' bin Süleyman der ki, İmam-ı Şâfi'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dedim. Beni bir altın tabta oturtup üzerime inci ve mücevher saçtı, dedi.

İmam-ı Şâfi'den rivâyet edilir, der ki, bir defa bir zor mesele vâki oldu. Onu çözemeyip hayrette kalmıştım. Rüyada bir kimse gördüm, yanına gelip dedi ki: «Ey İdris ağla Muhammed, bu duayı oku: «Ya Rabbi, kendim için zarar ve fayda getirmek, hüsnüm ve yaşamam ve İbâkitten sonra dirilişim benim elimde değildir. Ancak verdiğini alabilirim ve ancak beni koruduğün şeyden korunabilirim. Beni sağlık içinde sevdiğin ve razı olduğun şiz ve hareketlere muvaffak eyle.» Sabahleyin kalkınca bu duayı okudum. Kasırlık vakti o mesele bana açıldı.»

O hâlde bu duayı unutmamalıdır. Bir kimse der ki, Utbe bin Gulan'ı rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dedim. Allah Teâlâ senin otardüğün evin duvarında yazılı olan dua sebebiyle beni bağışladı, dedi.

O kimse der ki, uykudan uyanınca baktım, duvarda Utbe'nin yazısıyla yazılmış şu dua vardır: «Ey dalâlete gidenlere hâdiyet veren, günahkârları bağışlayan, düşenlerin elinden tutan, Allahım, büyük tehlikede olan kulumu ve bütün müslümanları bağışla. Ey bizi yaratan, her çeşitli nimetlerle rızıklandıran! Biz, Peygamberler, Sadıklar, Şehitler ve Salâhlerle beraber eyle. Duamı kabul eyle, ey âlemlerin Rabbi Allahım!»

Kimya-yı Saadet kitabına burada son verelim. Bu kitabı okuyanını, kitabın yazarını hayrî duadan unutmamasını, onun için Allah'tan af ve mağfiret istemesini rica ederim. Eğer bu kitabta bir yanlışlık oluyorsa, yahut niyetine riya karıştıysa, Allah Teâlâ fazl ve keremiytle ve dua eden azizlerin duasının bereketiyle affedip bu kitabın sevâbindan mahrum eylesin. Zira bir kimşenin, insanları Allah'a dâvet edip gök insanlarda olmakla, Allah'tan mahrum ve uzak kalması kadar büyük bir ziyân ve hüsrân yoktur. Bundan Allah'a sığınırız.

Kitabın sonunda deriz ki: Allahım, senin azâbindan affına, garâbindan rızana sığınırız ve sen kendine hamd ve senâ ettiğin gibi, sana hamd ve senâ etmektен yine sana sığınırız. Alemlerin Rabbes olan Allah'a hamd olsun ve Peygamberlerin en büyüğü ve yolların kılavuzu Muhammed Mustafa'ya ve onun temiz ashabına salât ve selâm olsun...

Mevzuların Fihristi

<u>Mevzu (Konu) adı</u>	<u>Sahife No.</u>
Gasali kimdir?	5
Kitaba Giriş	9
Kitaban Muhtevası	11
BİRİNCİ ÜNVAN	
KENDİ HAKİKATİNİ BİLMEK	
BİRİNCİ BÖLÜM	
İnsanın Yarattığı	15
İKİNCİ BÖLÜM	
Kalbin Varlığı	15
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Ruh ve Mahiyeti	16
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Beden ve Duyular	17
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Kalbin Askerleri	18
ALTINCI BÖLÜM	
Organ ve Duyuları Hak Üzere Kullanmak	19
YEDİNCİ BÖLÜM	
İyi ve Kötü Huylar	20
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Mübellegin Kendisini Kontrol Etmesi	21
DOKUZUNCU BÖLÜM	
İnsanın Ash	22
ONUNCU BÖLÜM	
Kalbin Acıab Hâlleri	23
ONBİRİNCİ BÖLÜM	
Kalb Perdesinin Açılıp	25
ONİKİNCİ BÖLÜM	
İnsanın Doğuşundaki Kabiliyet	26
ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Kalbin Tasarrufu	27

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Peygamberlik ve Velâlik	28
ONBEŞİNCİ BÖLÜM	
İlmî Marifete Perde Oluşu	30
ONALTINCI BÖLÜM	
İnsanın Sandığı Allah'ı Bilmektir	32
ONYEDİNCİ BÖLÜM	
İnsanın Vücudunda Olan İlahî Hükmetler	33
ONSEKİZİNCİ BÖLÜM	
İnsanın Acsiyeti	35

İKİNCİ ÜNVAN

ALLAH TEÂLÂ'YI TANIMAK

BİRİNCİ BÖLÜM	
Kendini Bilmek, Allah'ı Bilmeye yoldur	38
İKİNCİ BÖLÜM	
Allah'ı Tenzih Etmek	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Allah'ın Hâkimiyeti	42
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Azaların Birbirleriyle Bağlantısı	44
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Tabiatçıların Durumu	45
ALTINCI BÖLÜM	
Eğyâyı Tanımak	46
YEDİNCİ BÖLÜM	
Öğkür Alemi	47
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Dört Sözlü Manası	48
DOKUZUNCU BÖLÜM	
Dine Uymanın Zaruretî	49
ONUNCU BÖLÜM	
Her Şeyi Mubah Görenler	50

ÜÇÜNCÜ ÜNVAN

BİRİNCİ BÖLÜM	
Dünya ve Ahiret	55
İKİNCİ BÖLÜM	
İnsanın İhtiyaçları	56
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Dünyanın Varlıkları	57
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Dünyanın Büyüdüğü	58
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Dünyadaki İyi ve Kötü Şeyler	60

DÖRDÜNCÜ ÜNVAN

BİRİNCİ BÖLÜM

Ruh Cennet ve Ruh Cehennem 62

İKİNCİ BÖLÜM

Ölüm ve Hakikati 63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ölümün Manası 65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ruhların Ayrılışı 66

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ölümün Ötesi 67

ALTINCI BÖLÜM

Ruhun Bekası 68

YEDİNCİ BÖLÜM

Kabir Azabı 70

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Kabir Azabının Sebebi 71

DOKUZUNCU BÖLÜM

Ölüm Azabının His Edilişi 73

ONUNCU BÖLÜM

Kabir Azabı Kimler İçindir 74

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Kabir Azabından Emin Olmamak 75

ONİKİNCİ BÖLÜM

Ruh Cehennemindeki Azablar 76

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ruhani Ateşin Şiddeti 80

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ruhani ve Cismani Hâller 81

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

Ahiretin İnkâr Edilemeyeceği 84

Müstümanlığın Şartları 87

BİRİNCİ RÜKÜN

İ S A D E T L E R

BİRİNCİ ASIL

Ehl Sünnet İtikadını İyi Öğrenmek 88

İtikat - Tevhit 89

Kudret - İlim - İrade - Semî' ve Basar 90

Kelâm - Ef'âl 91

Ahiret - Sıraî - Peygamberler 92

İKİNCİ ASIL

İlim Öğrenmek 93

Cehaletin Tehlikesi 95

İlim Öğrenmede Gayeler 96

ÜÇÜNCÜ ASIL

Taharet	87
İhtiyata Riayet Şartları	98
Batını ve Zahirî Taharet	101

BİRİNCİ KISIM

Necasetten Taharet	101
Temiz Olan ve Temiz Olmayan Sular	102

İKİNCİ KISIM

Hadesten Taharet - Helâya Girmenin Adabı	102
İstinca - Abdest alınmanın edebleri	103
Abdestin Mekruhları - Gusül Abdesti	105
Teyemmüm	106

ÜÇÜNCÜ KISIM

Bedenî Fazlalıklardan Temizlemek	106
İhanama Ait Hükümler	107
Vücutta Gelişen Fazlalıklardan Temizlemek	108

DÖRDÜNCÜ ASIL

Namaz	109
Namazın Zahirî Keyfiyeti	110
Rükû - Secdeler	111
Teşehhüd - Namazın Mekruhları	112
Namaz Nasil Ede Edilir	113
Taharetin Sırı - Avret Yerini Örtmek	114
Kibleye Dönmek - Kıyamın Sırı	115
Rükû ve Secdenin Sırı - Kıraat ve Rükûnlerin Hakikatı	116
Kalbi Hâzır Bulundurmamanın Çaresi	117
Cemaatin Fazîleti - İmamlık ve İktida Adabı	118
Cuma Namazının Fazîleri - Cumanın Şartları	119
Cumanın Edebleri	120
Cuma Gününlün Fazîletleri	123
Mesele	124

BEŞİNCİ ASIL

Zekât - Zekâtın Çeşitleri ve Şartları	125
Öğür Zekâtı	128
Altın ve Gümüş Zekâtı - Ticaret Malının Zekâtı - Fitre Zekâtı	127
Zekât Nasil Verilir - Zekâta Müstahak Sektir Sıraf	128
Zekât Vermenin Sırları	129
Zekât Vermenin Edepleri	131
Zekât Vermek İçin Fakir Ara	134
Zekât ve Sadaka Almanın Edebleri	135
Sadaka Vermenin Fazîleti	136

ALTINCI ASIL

Oruç	137
Orucun Fazîleri	138
Orucun Sünnetleri aittir	139

Orucun Hakikati ve Sırrı	140
Oruç Tutmak İçin Müharek Günüler	142
Ay İçindeki Kayımsız Günüler	143

YEDİNCİ ASIL

Hac	143
Hacın Şartları ve Rükünleri	144
Hacın Fera Olmasının Şartları	145
Hacın Rükünleri	146
Hacın Yasakları - Hac Nasıl Yapılır?	147
İhrâmın Edepleri ve Mekke'ye Giriş	148
Tavafın Edepleri	149
Sa'yın Adabı	150
Arafatta Vakfe Adabı - Hacın Diğer İbadetleri	151
Umre Nasıl Yapılır?	152
Veda Tavafı - Medine Ziyareti	153
Hacın İncecik ve Sırları	154
Hacın İbretleri	155

SEKİZİNCİ ASIL

Kur'an Okumak	156
Gafililerin Kur'an Okuması	157
Kur'an Okumanın Edepleri	158
Batıni Edebler	159

DOKUZUNCU ASIL

Allah'ı Zikretmek	162
Zikrin Hakikati	163
Tahîl, Tahmîd, Salâvat, İstîğfarın Fazileti	165
Tesbîh ve Tahmîdin Fazileti	165
Salâvatın Fazileti	166
İstîğfarın Fazileti	166
Duânın Edepleri	167
Çeşitli Dualar	168

ONUNCU ASIL

Virdlerin Sırası	170
Gündüz Virdleri	172
Gece Virdleri	174

İKİNCİ BÜKÜN

MUAMELÂT

BİRİNCİ ASIL

Yemek Yemenin Edepleri	178
Yemektan Önceki Edebler	179
Yemek Sırasındaki Edebler - Su İçmenin Edepleri - Yemekten sonraki Edebler	180
Başkalarıyla Yemek Yemenin Edepleri	181
Doğruları Yemek Yemenin Fazileti	182
Birbirini Ziyaret Edenlerin Yemek Edepleri	183

Ziyafetin Fazileti - Davetin Edebleri ve Ona İcrabet	185
Davete Götmenin Edebleri	186
Davette Bulunan İçin Edebler	187
Yemek Koymanın Edebleri	187
Ziyafetten Dönmeyenin Edebleri	188

İKİNCİ ASIL

Evlencemenin Edebleri	188
Evlencemenin Faydaları ve Afetleri	189
Evlencemenin Zararları	192
Nikâh Akdi, Edeb ve Şartları	193
Kadınlarda Korunması Gerekli Şartlar	195
Nikâhın Sonuna Kadar Yaşama Edebleri	196
Kocanın, Karısı Üzerindeki Hakları	201

ÜÇÜNCÜ ASIL

Kazanç ve Ticaretin Edebleri - Çalıışmak ve Ticaret	202
Kosbın Şer'i Yolları	204
Alış - Veriş - Satıcı ve Müşteri	205
Satılık Mal	206
Akid	207
Riba (Faiz)	208
Selem Satış	210
İcare	211
Mudarebe - Şirket Akdi	214
Muamelede Adalet ve İnzaf	215
Kalıp Paralar	216
Ticaretin Kolay Yolu	218
Dünya İşlerinde Dinî Korumak	223

DÖRDÜNCÜ ASIL

Haram - Helâl ve Şüpheli Şeyler	227
Helâlin Sebabı - Haramın Cezası	227
Helâl ve Haramın Dereceleri	229
Helâl ve Haramın Birbirinden Ayırmak	233
Sultanların Verdikleri Görev, Onlara Selâm ve Mallarını almak	235
Sultan ve Devlet Ricalı ile Görüşmek	236
Sultanlara Yakın Olmanın Zararları	236
Sultanlardan Mal Almanın Şartları	240

BEŞİNCİ ASIL

Dost ve Arkadaş Haklarını Gözetmek	241
Allah İçin Dostluk	242
Allah İçin Davretmek - Allah İçin Düşmanlık	244
Allah'a Muhalefet Edenlere Buğz	246
Söhbet ve Arkadaşlık Şartları	247
Ahret Dostlarının Arkadaşlık Hakları	248
Din Kardeşliği İçin Sözleşme	253
Mü'minlerin, Akraba ve Hizmetçilerin, Komşuların Hakları	256

Korunma Hakları	264
Akraba Hakları - Ana - Baba Hakları - Çocukların Hakkı	266
Kölelerin Hakkı	268
ALTINCI ASIL	
İnsanlardan Uzaklaşmamanın Edepleri	268
Ualetin Faydaları	269
Ualetin Zararları	275
Ualetin Edepleri	280
YEDİNCİ ASIL	
Seferin Edepleri - Seferin Çoşmaları	281
Zahiri Seferin Edepleri	285
Seferden Önceki Edepler	288
SEKİZİNCİ ASIL	
Veed ve Sema - Semanın Helâl ve Haram Olması	291
Haram Olan Sema	298
Sema'nın Tesir ve Edepleri	300
Sema'nın Edepleri	304
DOKUZUNCU ASIL	
İyilikle Emir, Kötülükten Ahkoymak	305
Emri Bil'maraf ve Nehyi An'î-Münkerin Farz Olması	305
Kötülükten Ahkoymanın Şartları	307
Kötülükten Ahkoyan Kimseler	307
Yapılması Engellenen İşler	310
Kötülükten Ahkoyan Kimseler	311
Nehyi An'î-Münker Nasıl Yapılır?	314
Nehyi Münker Yapmanın Sıfatları	317
Münkerlerin Çokluğu - Camilerdeki Münkerler	319
Çarşı ve Pazarlardaki Münkerler	320
Caddelerin Münkerleri - Hamamlardaki Münkerler - Mi- safirlikteki Münkerler	321
ONUNCU ASIL	
Hüküm ve İdare	322
ONÜÇÜNCÜ BÜKÜM	
MÜHLİKAT	
BİRİNCİ ASIL	
Nefsin Riyazeti - Güzel Ahlâkın Fazîleti	325
Güzel Ahlâkın Hakikati	326
Güzel Ahlâk Nasıl Kazanılabılır?	330
Rütü Ahlâkın Tedavisi	340
İşlerin Âleti Azalardır	341
İşlerde Ötçülü Olmak	342
Riyazet Yolu - Nefsizin Ayıpları ve Tedavisi	344
Güzel Ahlâkın Alâmetleri	347
Çocukların Terbiye Yolu	349

Mürid, Hiyazet ve Sülük	353
-------------------------------	-----

İKİNCİ ASIL

Din Yolunun Çeşitleri - Mide - Ferc	355
Az Yememin Fazileti	356
Az Yememin Faydaları	357
Az Yememin Edepleri ve Vakitler	360
Yemek Vakti	362
Yemek Cinsleri	363
Arzulardan Vaazgeçmek - Fercin Arzusu	366
Fercin Arzusuna aykırı Hareket	368
Kadınlara Bakmanın Afeti - Kendini Korumak	370

ÜÇÜNCÜ ASIL

Konusmanın Faydaları - Dilin Afetleri	371
Susmanın Fazileti	373
Dilin Afetleri	374
Yalanın Cains Olduğu Yerler	383
Kaçmaktan Konuşmak	384
Gıybetin Şekli - Gıybetin Çeşitleri	387
Kalb ile Gıybet	388
Gıybet Kalbi Bir Hastalıktır	389
Gıybetin Cains Olduğu Yerler	391
Gıybetin Keffareti	392
Nemnamığın Çeşitleri	394
Övmenin Zararları	396

DÖRDÜNCÜ ASIL

Öfke ve Hased	397
Öfkenin Neticeleri	398
Öfke ve Kötü Söz	399
Gazaba (Öfkeyi) Teskin Etmek	401
Öfkeyi Kesmenin İlacı	402
Kötülüğe Karşılık	404
Kinden Doğan Kötülükler	405
Öfke ve Hasedin Afetleri	407
Hasedin Hakikati	409
Hasedin İlacı	410
Hased Kalbin Amelidir	412

BEŞİNCİ ASIL

Bahâlik ve Tuma' Hastalığı	413
Dünyanın Afetleri	414
Dünyanın Kötülüğü	417
Dünyada Kötü Şeyler	420

ALTINCI ASIL

Cimrilik ve Hirs - Mal Sevgisinin afetleri	423
Malın Kötülüğü Hakkında Haberler	424
Malın İyi Yönleri	425
Malın Fayda ve Zararları	427

Malın Zararları	438
Tama' ve Hırsın Zararları	439
Hırs ve Tamamen İläci	442
Cömertliğin Sevvab ve Fazileti	443
Cimriliğin Kötülüğü	446
Başkasını Tercihün Fazileti	448
Cömert - Bahil Kimdir?	449
Bahillığın İläci	441
Malın Afusunun	443

YEDİNCİ ASIL

Büyükükük ve Makam Sevgisinin İläci	447
Makam ve Haşmetin Hakikati	448
Östünük İlimdedir	450
Makam İstemenin Yolları	451
Makam ve İbar Sevgisinin İläci	452
Övgüyü Sevmenin ve Ayıblamanın İläci	454
Övülme ve Kötülemenin dereceleri	456

SEKİZİNCİ ASIL

İbadetlerde Riyazın İläci	457
Riyaya Doğuran İşler	460
Riyazın Dereceleri	463
Karınca Sesinden Gırtlı olan Riya	465
İşlerden Has Duymak - Ameli İptal Eden Riya	466
Kalbedeki Riyazın İläci	471
Zarar Vermeyen Riya	471
Aşıkâne İbadet Etmek	472
Günahı Gizlemek	474
Riya Korkusu ile İyiliği Bırakmak	475
İbadet Arzusunun Değişmesi	479
Amellerde İhlâsın Şartı Olması	480

DOKUZUNCU ASIL

Kibir ve Ucbun İläci	481
Tevasunun Fazileti	482
Kibrin Hakikati ve Zararları	485
Kibrin Dereceleri	486
Kibrin Sebepleri ve İläci	487
Kibrin İläci	492
Ucbun (Kendini Beğenmenin) Zararları	498
Ucub ve Nazlanmanın Hakikati	499
Ucbun İläci	500
Öğütülen Şeyler	502

ONUNCU ASIL

Gaflet, Dalkilet, Gurur	503
Gaflet ve Cehaletin İläci	504
Dalkilet ve İläci	507
Kendini İyi Görmenin Zararı, İläci	510

DÖRDÜNCÜ BÜKÜN

MÜNCİYAT

BİRİNCİ ASIL

Tevbe	521
Tevbenin Fazileti	522
Tevbenin Hakikatı	523
Tevbenin Her zaman Farz Olması	524
Tevbenin Kabulü	527
Küçük ve Büyük Günahlar	528
Küçük Günahların Büyütmesi	530
Sahih Tevbenin Şartı Ve Alameti	532
Günahların Göderilmesi	535

İKİNCİ ASIL

Sahr ve Şükür	538
Sahrın Hakikatı	539
Sahrın İlacı	545

ÜÇÜNCÜ ASIL

Korku ve Recc - İbadette Ümidin Faydası	564
Reccanın Hakikatı	565
Reccayı Ede Ermanın İlacı	567
Korkunun Hakikatı ve Kısımları	572
Korkunun Dereceleri	574
Korkunun Çeşitleri	578
Kötü Akıbet	578
Saf İnançın Önemi	579
Korkunun İlacı	580
Peygamberlerle Vallilerin Hikâyeleri	581
Sahabe ve Sefin Hikâyeleri	583
Korkmak - Ummak Arasındaki Fark	585

DÖRDÜNCÜ ASIL

Fakirlik ve Zühd	586
Fakirliğin Fazileti	587
Kanaatkâr Fakirin Fazileti	589
Bahreden Fakir	590
Fakirliğin Edebleri	592
Verileni Almayan Edebleri	593
Dölenmek Ne Zaman Helâl Olur	594
Fakirliğin Dereceleri	595
Zühdün Hakikatı	596
Zühdün Fazileti	598
Zühdün Dereceleri	600
Dünyada Zahidin Kanaatı	602

BEŞİNCİ ASIL

Niyet, Sadık ve İhtis	607
Niyetin Hakikati	608
Mü'minin Niyeti Amelinden Hayırlıdır	609
Gönülle Gelen Kuruntular	611
Amellerin Niyetle Değişmesi	613
Niyet İhtiyar ve Sun'î Değildir	615
İhtis ve Fazileti	617
Cahil ile Alimin İbadetleri	621
Niyetin Karşılığı	622

ALTINCI ASIL

Muhasebe ve Mürakabe	625
Siddüklerin ve Müttakilerin Mürakabesi	629

YEDİNCİ ASIL

Tefekkür Bahsi	638
Tefekkürün Fazileti - Tefekkürün Hakikati	639
Tefekkür Niçin Gereklidir - Tefekkürün Sahası ve Yönü	640
Allah'ın Acab İşlerini Tefekkür	644
Bitkilerde Hikmetler	647
Yeraltı Madenleri - Hayvanlar	649
Denizler	650
Hava ve Havadaki Şeyler	651
Yıldızlar	652

SEKİZİNCİ ASIL

Tevhid ve Tevekkül - Tevekkülün Fazileti	654
Tevekkülün Temelî Tevhid	656
Marifet Dereceleri	657
Mükâfat ve Cezâ	660
Tevekkül ile İman	662
Tevekkülün Hakikati	663
Tevekkülün Dereceleri	664
Mütevekkülün Amelleri	665
Tevekkül Halini Elde Etmek Çaresi	669
Çocuk - Çocuk Sahibinin Tevekkülü	670
Tevekkül Nasıl Olur?	673
Tevekkül Sahibinin Edepleri	674
Dağılama - Nerede İtaq Kullanmamalı?	678

DOKUZUNCU ASIL

Sevgi, Şevk ve Rıza	681
Allah Sevgisinin Fazileti	682
Sevginin Hakikati	683
Allah Sevgisinin Sebepleri	684
Güzellik ve Cemalin Hakikati	685

Hakkıta Allah'dan başkası Sevilmez	686
Allah'ın Cemalini Görmek	690
Marifet ve Müşahede Lenzeti	694
Müşahedenin Esası	696
Marifet Lenzetlerini Kazanmak	698
Allah Marifetinin gizli olma Sebeti	699
Allah Sevgisinin Çaresi	700
Sevginin Alâmetleri	703
Allah'a Otan Şevkin Marası	705
Rızanın Hakkıta ve Fazileti	706
Rızanın Hakkıta	708
Rızanın Şartı	710

ONUNCU ASIL

Ölümü Hatırlamak	711
Ölümü Hatırlama Şekilleri	712
Ölümü Hatırlamanın Kalbe Tesir Çaresi	713
Kısa Emelin Fazileti	714
Uzun Emelin Sebeti	715
Uzun Emelden Kurtulma Çaresi	716
Uzun Emelin Dereceleri	717
Ölüm Sekereti — Can çekişme	718
Can Vermenin Dehşetleri	719
Mezarın Ölü ile Konuşması	721
Münker ve Nakirin Sualı	721
Rüya Aleminde Ölülerin Hallerinin Anlaşılması	724

Alfabetik Fihrist

Sahife No.

— A —

Abdest alma edebleri	103
Abdestin mekruhları	105
Âhiret	92
Âhiret dostlarının arkadaşlık hakları	248
Âhiretin inkâr edilemeyeceği	84
Akid	307
Akraba hakları	266
Aliş varış	205
Allah'ın ncafb içleri	644
Allah'ın hakimiyeti	42
Allah'ın cemalini görmek	690
Allah için sevmek	144
Allah için dostluk	142
Allah için düşmanlık	144
Allah marifetinin gizli olma sebebi	699
Allah sevgisinin fazileti	682
Allah sevgisinin sebepleri	684
Allah sevgisinin çaresi	700
Allah'a olan şokân mânası	706
Allah'ı tanımak	38
Allah'ı tenzih etmek	40
Allah'a muhalefet edenlere buğz	146
Allah'ı sikretmek	163
Amellerde Etila	480
Ameli iptal eden rıya	467
Amellerin niyetle değişmesi	613
Ana - baba hakları	266
Aradat'da vakfe	151
Arzulardan vazgeçmek	366
Aşkîre ibâdet etmek	472
Avret yerlerini örtmek	114
Ay içindeki kaymetil günler	143
Azaların birbirlerine bağantısı	44

Az yemenin fazileti	358
Az yemenin faydaları	357
Az yemenin edeb ve vakifleri	360

— B —

Bahiliğin ilacı	441
Bahil kimdir?	439
Bahilik hastalığı	413
Başkalarıyla yemek yemenin edebleri	181
Başkasını tercihın fazileti	438
Batani edebler	160
Batani ve zahiri taharet	101
Bedeni fazlalıklardan temizlemek	108
Beden ve duyular	17
Birbirini ziyaret edenlerin yemek edebleri	183
Bittiklerdeki hikmetler	647
Büyük günahlar	528
Büyükük ve makam sevgisi	447

— C —

Caddelerin münkerleri	321
Cahil ve alimin ibadetleri	621
Camilerdeki münkerler	319
Can çekişme	718
Can vermenin dehşeti	719
Cehaletin ilacı	504
Cehaletin tehlikesi	95
Cemaatin fazileti	118
Ceza	659
Cinrilik	423
Cinriliğin kökeni	436
Cinrilik hastalığı	413
Cömert kimdir?	439
Cömertliğin sevabı	433
Cumadan edebleri	120
Cuma gününün faziletleri	123
Cuma namazının fazileti	119
Cumadan şartları	119

— Ç —

Çalışmak ve ticaret etmek	202
Çarşı ve pazarlardaki münkerler	320
Çeşitli dualar	158

Çocukların hakkı	366
Çocukların terbiyesi	349
Çoluk - Çocuk ehlinin tevekkülü	679

— D —

Dağlama	678
Dalâlet	303
Dalâletin ilacı	307
Davetin edebileri ve icabet	185
Davet şahidi için edebler	187
Davete girmenin edebileri	186
Denizlerde hikmetler	660
Dilemek ne zaman helâl olur?	394
Dünâ afetleri	374
Dîn kardeşliği için söz vermek	353
Dîne uymanın zaruretli	49
Dîn yolunun geçitleri	365
Dost ve arkadaş haklarını gözetmek	341
Doctarla yemek yemenin fazileti	182
Dört sözün manası	48
Dünyadaki kötü şeyler	420
Dünyanın kötülüğü	417
Dünyanın afetleri	414
Dünya işlerinde dinî kullanmak	223
Dünyanın büyüculüğü	58
Dünyadaki iyi ve kötü şeyler	60
Dünyanın varlıkları	57
Dünya ve ahiret	56
Dünyada zahidin kazaası	602
Duaların edebileri - Duanın fazileti	167

— E —

Efal	91
Ehl-i sünret Mücadelesi iyi öğrenmek	88
Emri bil'marufun farz olması	306
Eşyayı tanımak	46
Evlenmenin edebileri	188
Evlenmenin faydaları ve afetleri	189
Evlenmenin şartları	192

— F —

Fakirlik	385
Fakirliğin dereceleri	385

Fakirliğin edebleri	592
Fakirliğin fazileti	599
Fakir	208
Fazilet, ilimdedir	450
Ferac	355
Fercin arzusu	386
Fercin arzusuna aykırı hareket	388
Filre ve zekâtı	128

— G —

Gafillerin Kur'an okuması	187
Gaflet	503
Gafletin ilâcı	504
Gazaba teskin	401
Gazalı kimdir?	5
Geca virdleri	179
Gıybetin enis olduğu yerler	391
Gıybetin çeşitleri	387
Gıybet kalb hastalığıdır	389
Gıybetin keffareti	392
Gıybetin şekli	387
Gökler alemi	47
Gönüle gelen kuruntular	611
Günahların giderilmesi	535
Günah gizlemek	474
Gündüz virdleri	172
Güzel ahlakın alametleri	347
Güzel ahlakın fazileti	335
Güzel ahlakın hakikatı	336
Güzel ahlak nasıl kazanılır?	338
Güzellik ve cemalin hakikatı	695
Gurur	503
Gusul abdesti	105

— H —

Hac	144
Hac ibadetleri	152
Haccın ibretleri	155
Haccın farıyyet şartları	145
Haccın esrarı	154
Hac nasıl yapılır?	148
Haccın rükünleri	146
Haccın şartları	145
Haccın yasakları	147

Hadesten taharet	103
Hakikatta Allah'dan başkası sevilmez	686
Hanımın ahi hükümler	107
Haram - Helâl ve şüpheli şeyler	327
Haram olan semâ	294
Hased	397
Hasedin afetleri	407
Hasedin hakikati	409
Hasedin ilâci	410
Hased kalbin ameliidir	412
Hava ve havada olan şeyler	651
Hayvanlar	648
Helâk edici şeyler	334
Helâl ve haramın dereceleri	229
Helâl ve haramı birbirinden ayırmak	233
Helâlin sevabı, haramın cezası	227
Helâyâ girme adabı	102
Her şeyi mülbâh görüler	50
Hirs	423
Hirs ve Tame'in ilâm	432
Hüküm ve idare	322

- 1 -

İbadet arzusunun değişmesi	479
İbadetlerde rıyazın ilâmı	457
İbadetlerde ümidin faydası	564
İcare	211
İdare ve hüküm	322
İhtis	607
İhtisın hakikati	619
İhtis ve fasiletü	617
İhsanın edebîleri	149
İhtiyata riayet şartları	98
İlim	90
İlim öğrenmede gayeler	85
İlim öğrenmek	83
İlimin marifete perde oluşu	30
İmamlık ve İktidâ adabı	118
İnsanın acziyeti	36
İnsanın ahi	22
İnsanın doğuşundaki kabiliyet	26
İnsanın ihtiyaçları	56
İnsanın esadeti Allah'ı bilmektir	32
İnsanın vücudunda olan ilâhî hikmetler	33
İnsanın yaratılıp	15

İrade	90
İstisna	103
İşlerin aleti, azalarıdır	341
İşlerden has dayamak	467
İşlerde diğüdü olmak	342
İtikat	89
İyilikle emir, kötülükten nehiy	305
İyi ve kötü huylar	20

— K —

Kabir azabı	70
Kabir azabından emin olmak	75
Kabir azabı kimler içindir?	74
Kabir azabının sebebi	71
Kaçmaktır konuşmak	304
Kadınlara bakmanın afeti	370
Kadınlarda korunması gerekli, şartlar	195
Kalbın acalıb halleri	23
Kalbın askerleri	18
Kalb ile gıybet	388
Kalb perdesinin ağılığı	25
Kalbi hazır bulandırmanın çaresi	117
Kalbdaki rıyanın ilacı	469
Kalbın tasarrufu	27
Kalbın varlığı	15
Kalp paralar	218
Karınca sesinden gizli olan rıya	485
Kazanç ve ticaretin edebleri	202
Kelâm	91
Kendi hakikatını bilmek	14
Kendini beğenmenin ilacı	500
Kendini beğenmenin zararları	496
Kendini bilmek Allah'a yoldur	38
Kendini iyi görmenin zararları	510
Keskin şer'i yolları	204
Kibrin deroceleri	426
Kibrin hakikati ve zararları	485
Kibrin ilacı	492
Kibrin ve ucbun ilacı	481
Kibrin sebepleri	487
Kitaba giriş	9
Kitabın muhtevası	11
Kibleye dönmek	115
Kinden doğan kötülükler	405
Kıraat ve rükunlerin hakikati	116

Kısa emelin fazileti	714
Kıyamın sırrı	115
Kocanın karısındaki hakları	301
Komşu hakları	204
Komuşmanın faydaları	371
Korku	564
Korkunun çeşitleri	576
Korkunun hakikati	572
Korkunun dereceleri	574
Korkunun ilacı	509
Korkmak ve ummak arasındaki fark	585
Kölelerin hakkı	268
Kötü ahlakın tedavisi	340
Kötü akıbet	578
Kötülükten alıkonan kimse	311
Kötülükten alıkoymayan kimse	307
Kötülüğe karşılık	404
Kötü söz	399
Kudret	90
Kur'an okumak	157
Kur'an okumanın edebleri	158
Küçük günahlar	528
Küçük günahların büyümesi	530

— 81 —

Makam ve haşmetin hakikati	448
Makam istemenin yolları	451
Mahm alısmu	443
Mahm fayda ve zararları	437
Mahm iyi yönleri	425
Mahm kötülüğü	424
Mal sergisinin afolleri	423
Mahm zararları	428
Marifetin dereceleri	627
Marifet ve müşahade lezzeti	604
Marifet lezzetini kazanmak	606
Medine ziyareti	183
Mesele	124
Mezarın ölü ile konuşması	721
Mide	335
Mühlikât	314
Mükârat	680
Mükellefin kendini kontrol etmesi	21
Mürid	382

Münkerlerin çokluğu	319
Münker ve Nekirın sualı	721
Misafirlikteki münkerler	331
Müşâhadenin şartları	87
Müşâhadenin esası	685
Müminin niyeti amelinden hayırlıdır	609
Mümin, komşu, akraba, hizmetçi hakları	296
Mütevekkilin amelleri	665
Muameledeki adalet ve insaf	215
Mudarebe	314
Muhasebe ve mürakabe	625

— N —

Namaz	109
Namazın mekruhları	112
Namaz nasî küfür?	113
Namazın dış hali	110
Necasetten taharet	101
Nehyi anî'l-münkerin farz oluğu	306
Nehyi anî'l-münker nasî yapılır?	314
Nehyi münker yapmanın afatları	317
Nemnamılığın çeşitleri	394
Nerede ilaç kullanmamalı?	678
Neslin ayıpları ve tedavisi	344
Neslin riyazeti	335
Nikâh akdi	193
Nikâhı aşmama kadar yaşama	188
Niyet	607
Niyetin hakikati	608
Niyet ihtiyari ve sunî değildir	615
Niyetin karşılığı	622

— Ö —

Ökçe	397
Ökmenin afetleri	407
Ökmenin neticeleri	388
Ökkeyl kesmenin ilacı	402
Ökkeyl teskin	401
Oğunülen şeyler	502
Ölüm azabının hissediliği	73
Ölüm ve hakikati	63
Ölümü hatırlama şekilleri	712

Ölümü hatırlamak	711
Ölümü hatırlamanın kalbe tesir çaresi	713
Ölümün manası	65
Ölümün ötesi	67
Ölüm sekereti	718
Ömre nasıl yapılır?	153
Öğür sekkâtı	127
Övgüylü sevmenin lîkesi	454
Övmenin zararları	396
Övme ve kötülme dereceleri	456

— O —

Organ ve duyanları kullanmak	19
Oruç	136
Oruç tutmak için mübarek günler	143
Orucun farzları	138
Orucun hakikati	140
Orucun sünnetleri	140

— P —

Peygamberler	92
Peygamberlerin hikâyeleri	381
Peygamberlik ve Vellik	39

— R —

Reca	564
Recayı elde etmenin ilâcı	567
Recanın hakikati	565
Riba (faiz)	398
Riyazet	392
Riyazun dereceleri	403
Riyazet yolu	344
Riyayı doğuran işler	480
Riya korkusu ile iyiliği terk etmek	475
Rıza	681
Rızanın şartı	710
Rızanın hakikati	706
Rızanın fazileti	708
Rukû	111
Rukû ve secdenin sırrı	115

Röya Aleminde Sübelerin hali anlaşılar	724
Ruhani ateşin şiddeti	80
Ruhani ve cismani haller	81
Ruhların ayrılığı	66
Ruhun bekası	68
Ruh cehennemindeki azablar	76
Ruhî cennet ve ruhî cehennem	62
Ruh ve mahiyeti	16

— 8 —

Sabır	538
Sabrın hakiketi	539
Sabrın ilacı	545
Sabreden fakir	590
Sadaka vermenin fazileti	137
Saf imanın önemi	579
Sahabenin hükyesi	583
Sahih tevbenin şartı	532
Salavatın fazileti	167
Satıcı ve müşteri	205
Satılık mal	206
Sa'yin adabı	151
Secdeler	111
Seferin edebleri	281, 285
Seferin çeşitleri	281
Seferden önceki edebler	283
Seferin hikâyeleri	583
Selem satıp	210
Sema'	296
Sema'nın haram şekli	296
Sema'nın tesiri ve edebleri	300
Semi' ve Basar sıfatları	90
Sevgi	681
Sevginin alâmetleri	703
Sevginin hakikatı	683
Selâk (doğruluk)	607
Sedüklarin ve mustakillerin mirakabesi	629
Sırat	92
Sohbet ve arkadaşlık şartları	147
Söz göndermenin çeşitleri	394

Su içmenin edebleri	180
Sultan ve devlet ricali ile görüşmek	236
Sultarlara yakın olmanın yararı	236
Sultanlardan mal almanın şartları	240
Sultanlardan görev ve mal almak	225
Susmanın fazileti	373
Sülûk	352

— Ş —

Şevk	681
Şirket akdi	214
Şükür	538

— T —

Tabiatgıların durumu	45
Taharet	97
Taharetin sırrı	114
Tahsil ve Tahmidin fazileti	105
Takriz ve Takdim	3
Tama' inşaatı	413
Tavafin edebleri	149
Tama' ve hurun zararları	430
Tefekkür bahsi	636
Tefekkür niçin gereklidir?	640
Tefekkürün hakikati	639
Tefekkürün fazileti	639
Temiz olan sular ve temiz olmayanlar	102
Tenzih	89
Tesbih ve Tahmidin fazileti	106
Teşhüd	112
Tevarun fazileti	482
Tevbe	521
Tevbenin fazileti	522
Tevbenin farz oluşu	524
Tevbenin hakikati	523
Tevbenin kabülü	527
Tevakkülün dereceleri	664
Tevakkülün fazileti	654
Tevakkül ile iman	662
Tevakkülün hakikati	663
Tevakkülde sîde olmak	669
Tevakkül nasıl olur?	673
Tevakkülün temelî tevhid	656

Tevakkül sahibinin edebleri	674
Tevhid ve tevekkül	654
Teyemmüm	106
Ticaret malının sekâti	127
Ticaretin kolay yânü	210

— U —

Ucub ve nazlanmanın hakikati	499
Ucubun ilâcı	500
Ucubun zararları	498
Ualetin edebleri	368, 289
Ualetin faydaları	269
Uzun emalin dereceleri	717
Uzun emelden kurtulma çaresi	716
Uzun emalin sebebi	713
Ualetin zararları	275

— V —

Veda ve Sema'nın helâli ve haramı	291
Veda tavafı	153
Vallilerin hikâyesi	561
Varlıklı almanın edebleri	383
Virdlerin sırası	171
Vitrüdeki faslılıkları temsilemek	168

— Y —

Yalanın calz olduğu yerler	333
Yapılması engellenen işler	319
Yemek cinileri	363
Yemek boymanın edebleri	187
Yemektan önceki edebler	179
Yemektan sonraki edebler	180
Yemek sırasındaki edebler	180
Yemek vakti	362
Yemek yemenin edebleri	178
Yeraltı madenleri	648
Yıldızlar	662

— Z —

Zarar vermeyen rıya	471
Zekât	125
Zekâta müstahak sekiz sınıf	139

Zekâtın çeşitleri ve şartları	125
Zekât nasıl verilir?	129
Zekât vermenin edebleri	131
Zekât vermek için fakir ara	134
Zekât vermenin zararı	136
Zekât ve sadaka almamanın edebleri	135
Zikrin hakikati	163
Ziyafetten dönmeye edebleri	188
Ziyafetin faslleti	185
Zühd	565
Zühdün dereceleri	600
Zühdün faslleti	598
Zühdün hakikati	596

— S O N —